
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 21 01 13 013 1

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

מדרש

לקח טוב

המכונה

פסיקתא זוטרתא

על חמשה חומשי תורה

יסדו

רבינו טוביה בר' אליעזר ז"ל

נדפס פעם ראשונה בוויניציאה בשנת ה"א ש"ו ליצירה

ועתה נדפס פעם שנית עם באור לפרש ולבאר דברי הפסיקתא בדרך קצרה ולציין
מראה מקומות, נקוב בשמו

באור הרא"ם

מאתי אהרן משה פאדווא מקארלין [בעהמ"ח באור הרא"ם על מדרש תהלים ותולדות
ר' לוי בר סיסי בספר חוט המשולש] בהרב הגאון האמיתי המפורסם בתורתו והסידותו בכל קצוי
ארץ מו"ה ר' יעקב מאיר פאדווא זצלה"ה אבד"ק בריסק דליטא (בעהמ"ח ספר
מקור מים חיים, שו"ת מהר"ם וכתינת פסים).

ספר ויקרא

ווילנא

ברפוס והוצאת האלמנה והאחים ראם.

בשנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים וארבע לב"ע

ЛЕКАХЪ ТОВЪ.

Легендарное объясненіе книги Левитъ.

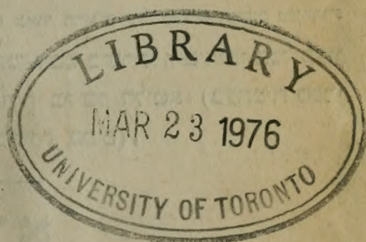
Съ комментаріемъ А. М. Падва. Томъ III.

Съ Виленскаго изданія 1880 года.

1884.

Дозволено цензурою. — 11 Ноября 1883 г. Вильна.

BS
1225
T57
v. 3-5

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ домъ № 2631.

דבר אל הקורא

הספר הזה אשר אנכי נותן לפניך היום, קורא נכבד, הוא „פסיקתא זוטרתא" או „לקח טוב" כאשר יקראוהו הראשונים, יען כי פותח תמיד את דבריו בפסוקים המכלכלים בקרבם מלת „טוב" לרמז בזה כנהוג אצל הקדמונים, על שם מחברו רבינו טוביה ב"ר אליעזר, שהיה אחד מן הראשונים, וחי' בשנת תתנ"ו קרוב לימי מסע הצלב, בימי חשך ואפלה, צרה ומצוקה ובלב מלא יגון ואנחה יזכירם המחבר בספרו, בנשאו קינה על רבבות אלפי בני ישראל שמסרו נפשם על קידוש השם ונהרגו במיתות קשות ואכזריות בידי מרצחים, זובחי אדם וקנאים מהבילים בימי החשך ההם. וכבר הרחיב לדבר מתולדות המחבר הזה, ידידי הרב החכם המבקר המצוין בדורנו מ' שלמה באבער מלבוב, בהקדמתו לחלק הראשון (בראשית שמות) מהספר הזה אשר מצא בכ"י וכמעט אין להוסיף עליו, כי הרבה לחפש אחר מקור מחצבתו וגלה תעלומות מתהום הנשיה והעלה מרגניתא בידו, כיד הבקורת הרחבה הטובה עליו; אך מקום הניח לי להגיד בהקדמתי, כי הספר הזה המחובר על סדר פרשיות התורה המכלכל בקרבו תמצית ההלכות ואגדות השנויות ברחבה בספרא ספרי ותלמוד, יפיץ אור בהיר על תכונת הראשונים ביחוסם אל הספרות התלמודית המתנגדת מן הקצה אל הקצה לנקודת מבט האחרונים עליה. כי בעוד אשר הגאונים האחרונים, אשר מימיהם אנו שותים התרו בכל עוז בים התלמוד להרחיבו ולהגדילו בדרשם על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות ונתנו מ"ט פנים לתורה גם בדברים שאין להם שום מקום בעולם המעשה. הנה הראשונים להיפך, השתדלו בכל עת — כמו שאנו רואים גם בספר הזה — להבליג את העוסקים במלאכת שמים מהמשא ומתן התלמודי שאין בו אלא משום „דרוש וקבל שכר", ובחפצם להביא תועלת נסיוני בהיותם אנשי מעשה, שמו כל מעינם לקצר ולזקק את ספרי רבותינו חכמי התלמוד (כמו שעשה רבינו אלפסי ז"ל) ומהם ילמדו ויעשו, כמו שעשה רבינו טוביה בספר הזה, שהוא רק קיצור תמצית ספרא וספרי (ואולי מפאת זה נקרא בפי קצת מחברים בשם ספרי זוטא), ומעטים הם המקומות שהוסיף המחבר נופך מדעתו דברים חדשים משלו, וגם זה אך בביאורי הכתובים לקרבם אל הפשט וחוקי הדקדוק אשר בזה נצטיין המחבר מאד — כמו שהעירותי ע"ז לפעמים בביאורי — או לפעמים באיזה ממנהגי הגאונים אשר היה רופף בידם, כמו גבי סדר תקיעות תשר"ת בר"ה דיבר ברחבה, וכן במקום שהגיע לאיזה מדה טובה או רעה, חם לבו בקרבו לקרב את ישראל לאבינו שבשמים, לפשט עקמומיות שבלב ולהשרש בקרבן מדות טובות ומשפטים ישרים אשר יחיו בהם, גם במלחמתו עם הקראים מכחישי תורה שבע"פ — בהיותו קרוב לזמן התפתחות והתגלות הכת הזאת — שמח בכל עת מצוא ללחום עמהם מלחמת תנופה, להתווכח עמהם בכל מקום שנטו מדרך הקבלה המסורה, ולנצחם בדברים קשים יורדים חדרי בטן ובטענות צודקות הכה על קדקדם; כמו שעשו גם רז"ל חכמי התלמוד עם כת הצדוקים שנתחדשה בימיהם שעמדו כמו נד נגדה, והרבה גזירות גזרו חז"ל אך להוציא מלבן של צדוקים, כמו מטמאין את הכהן השורף את הפרה וכו', עד שבעשיית פרה אדומה גזרו הרבה דברים נגדם (עיין פרה פ"ג) עד שאמרו אל תתנו מקום לצדוקים לרדות אותנו, וכמו כן נראה את המחבר יצא ללחום מלחמת ה' בגבורים עם כת הקראים שנתפשטה בימיו. וכזאת נראה את יתר הגאונים בימים האלה לוחמי מלחמת ה' עם הקראים, כמו רבינו סעדיה גאון, רבינו גרשון

מאיר

מאור הגולה. וגאונים אחרים כולם לבשו עוז להכות על קדקוד מכחישי תורה שבע"פ ואולי גם מה שגזר ר"ג מאוה"ג חרם שלא לישא שתי נשים והגביל רק לזמן ידוע עד כלות אלף החמישי הוא אך להראות כי נתקנה רק לאותם הדורות, ולהוציא מלבן של הקראים שאוסרים ליקח שתי נשים מקרא ואשה אל אחותה וכו' (עיין בפנים פרשה כי תצא בבאורי אות ט"ז שם). כן נטה ג"כ באיזה מאמרים לחכמת הקבלה בחכמה ודעת כאשר תראה בפ' ואתחנן, ואל יתמה אדם על ההיכלות דר"י ור"ע וכו' אשר המה הספרים הראשונים המכלכלים בקרבם דעות חכמי הקבלה כי כל הכינויים המה רק על דרך השלילה עד שגם מלות מצוי קרוב ראשון קדמון כולם רק בדרך השלילה נאמרו *), וראה סוף דבריו „ובינה בדבר ושום שכל" כמה קיצר בדברים המעטים האלה וכוון הרבה, וזה ג"כ ענין כוונת מאמרם בהרבה מקומות כל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כולה, ובמס' מגילה הלשון נקרא יהודי, כי האמונה הטהורה נקנית רק בשלילה ובביטול דעות הכוזבות.

כן ראינו כי הרבה מאמרים מזהר ומזהר חדש היו נודעים להמחבר הזה כמו שתראה בפ' כי תצא דין חדש לענין יבום (ע"ש בבאורי אות קט"ז) שאין לזה מקור להגאונים הראשונים רק בזהר חדש, כן בפרשת האזינו (ע"ש בביאורי) ועוד באיזה מקומות, וזה ראיה גדולה לקדמות הזהר כי המחבר חי כשתי מאות שנים קודם התגלות הזהר.

והנה ביאורי זה כבר נגמר בשנת תר"ל, והיום אשר זכיתי להוציא לאור נתתי למעתיק אחד להעתיקו, וראיתי כי השמיט הרבה מקומות מביאורי והמה לרוב במקומות הנצרכים מאד להבנת הספר החתום הזה **), ובחפצי היה להוסיף הרבה השמטות, אך כחי אין עמדי למלאכה זו הדורשת יגיע ועיון רב; כי ה' יסרני במות עלי בני יחידי המופלג וי"א מו"ה אריה ליב ז"ל בבריסק דליטא (שנת תרל"ז י"ח אדר), ומאז כחי עזבני ולבי אין עמדי, ה' הטוב הוא ינחמני לעת זקנתי, בזכות אבותי הקדושים אשר נודע זכרם לשם ולתפארה, גם זכות כבוד המחבר רבינו טוביה (אשר רבות עמלתי ויגעתי בספרו, והי' לי ימים רבים של צער ויגון ואך הספר הזה שעשע את לבבי) יעמוד לי בזה כי ככלות כחי בל יעזבני, ובל יטרידוני הבלי הזמן ואזכה לבלות יתר שנותי בתורה וחכמה כשאלת איש עמוס התלאות מצפה לתשועת ה'. כותב והותם פה קארלין יום ג' ג' כסליו יום הולדי שנת תר"ם בכבוד קרני לפ"ק.

אהרן משה פאדווא בהגאון החסיד האמיתי אור עולם מו"ה **יעקב מאיר פאדווא** זצלה"ה, אב"ד ור"מ דק"ק בריסק דליטא.

---

*) ואף לפי מושכל ראשון אין בהמלות האלה שום הגשמה אבל החוקר האמיתי ידע, כי אנו בני אדם גשמיים, אין לנו שום בטויים על הקב"ה וזה כוונת הכתוב ולך דומיה תהלה.

**) בזה הנני נותן תודתי בקהל עם להרב הגדול החכם הכולל כמהור"ר מרדכי פלונגיאן נ"י (מגיה בבית הדפוס) אשר הגיה הפסיקתא וביאורי בחכמתו הרבה, וכן כתב איזה הערות נכונות מאד, ואייסר חיליה.

טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (משלי ח)

אמרה תורה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולמים טוב פריי מחרוץ ומפז שהרי הוצאת את עמך ממצרים ואמרת להם (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ומהו תיקונו ויקחו לי תרומה זהב וכסף ונחושת. כתיב (שם כו) ואת הקרשים תצפה זהב ועשו ארון עצי שטים והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם אשר זהב זהב ואשר כסף כסף. ועשו את האפוד (שם כח) ולא יזח החושן מעל האפוד אבני שהם ואבני מלואים וכולם היו כפרה לישראל עדות לכל באי העולם ששכינה ביניהם וכן בגדי כהונה היו לישראל לכפרה. (א) כתונת מכפרת על שפיכות דמים וכן הוא אומר (בראשית לז) וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם. מכנסים מכפרים על העריות וכן הוא אומר (שמות כח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. מצנפת מכפרת על גסי הרוח יבוא דבר שבגבוה ויכפר על גסי הרוח. אבנט מכפר על הרהור הלב (ב) על מקום שהוא מהרהר. חשן מכפר על הדינין וכן הוא אומר (שם) ועשית חשן משפט. מעיל מכפר על לשון הרע (ג) יבוא דבר שבקול ויכפר על קול. ציץ מכפר על עזי מצח. וכן הוא אומר (שם) והיה על מצח אהרן. ללמדך שחפץ הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. מזבח מזיז עונות ומחבב את ישראל לאביהן שבשמים. ועל כל זאת חטאו ישראל ואבדו את כל הסניגורים הללו במה הן קיימין ובמה הן מתכפרין ובמה מתרצין לפני אביהן שבשמים. אין לנו אלא דברי תורה. לכך נאמר טוב פריי מחרוץ ומפז. חרוץ. אלו אבנים טובות ומרגליות. ופז. (מ"א י) זהב מופז. ותבואתי. ומה תאמר מה חרוץ ופז אינן עושין פירות אף כך דברי תורה תלמוד לומר ותבואתי. אמר פרי ואמר תבואה. שהפירות אינן מוציאין פירות כגון תפוחים ושאר פירות לכך נאמר ותבואתי שכשם שהתבואה פרה ורבה ובה ניזונין כל באי העולם כך התורה פרה ורבה ובה מתפרנסין וניזונין בעליה בעולם הזה ובעולם הבא. פרה ורבה. דכתיב (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. ובה ניזונין שנאמר (משלי ג) וימלאו אסמיך שבע. ואומר (תהלים קמד) מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן. ומתפרנסין בה שנאמר (משלי לא) (ד) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. נאמר טוב פריי מחרוץ ומפז שכל עושר וכבוד שיש לו לאדם בעולם הזה בשעה קלה מאבדן. וכן הוא אומר (איוב כז) עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו.

באור הרא"ם

(א) **כתונת** מכפרת וכו'. (ערכין ט"ז.) מאמר ר' ענני בר ששון ע"ש כה"ע: ולא יזח החושן כו' נראה מיותר. וגם מה דפרט אפוד מכל בגדי כהונה צ"ע. ונראה משום דלקמן לא חשיב לאפוד כפרה מיוחדת להכי נקטי הכא ומייתי קרא דלא יזח החושן ור"ל שחושן ואפוד נחשבים לבגד אחד: (ב) **על מקום שהוא מהרהר**. בגמרא שם הלשון אבנט מכפר על הרהור הלב היכא דאיתא. וע"ש תוס' ד"ה אבנט. ואבנט הוא כמו חגור שם ארוכה מאוד. ואיתא נמי במדרש (ויקרא פ"י) שהיה הכהן מקיפו ל"ב פעמים כנגד לב האדם עכ"ל. וכ"ה הכוונה כאן על מקום שהוא מהרהר. וע"ש בהגהות הר"י ברלין בהגליון: (ג) **יבוא דבר שבקול**. כי הפעמונים משמיעים קול. ובה"א והיה על מצח אהרן וכתיב ומצח אשה זונה היה לך כנ"ל: (ד) **עוז והדר לבושה**. עיין תוס' ר"פ מי שמת דפרנסה היינו מלבוש:

 ואמר

אבל התורה עומדת לו לעולם שנאמר (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם. ואמר רבי (ד) (שמעון) בן לוי דבר זה כתוב בתורה, ושנוי בנביאים, משולש בכתובים, כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו, כתוב בתורה הא דאמרן ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון, שנוי בנביאים (יהושע א) רק חזק ואמץ [מאוד] לשמור לעשות וגו'; משולש בכתובים דכתיב (תהלים א) וכל אשר יעשה יצליח. טוב פריי מחרוץ שהתורה עומדת לו לזקנותו שנאמר (שם נב) עוד ינובון בשיבה וגו'. טוב פריי שהתורה. עומדת לו לעולם הבא שנאמר (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך וגו'. טוב פריי מחרוץ ומפז שכל כסף וזהב שהיה לו למשה רבינו לא נשתבח בו. אלא בתורה שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו, התורה ניתנת בחורב ונישנת באוהל מועד ונשתלשה בערבות מואב, בחורב כתיב (במדבר כח) עולת תמיד העשויה בהר סיני וגו' (ה) דכתיב (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. (ו) בערבות מואב כתיב (במדבר טו) לפלא נדר או בנדבה, וכיון שהקים משה את המשכן מיד נתמלא כבוד שנאמר (שמות מ) וכבוד ה' מלא את המשכן, וכתיב (שם) ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן, מיד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו, בוא וראה כמה גדול כחו של משה שדבר שלא יכלו ששים רבוא מישראל לסבול שנאמר (דברים ה) אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו, היה הוא סובל שנא' ויקרא אל משה (ז) לפיכך נקראו נביאים מלאכים, משה נקרא מלאך שנאמר (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, פינחס נקרא מלאך שנאמר (שופטים ב) ויעל מלאך ה' וגו', חגי נקרא מלאך דכתיב (חגי א) ויאמר חגי מלאך ה' וגו', ויקרא אל משה (ח) ששה שמות נקרא, ירד, אבי גדור, חבר, אבי סוכו, יקותיאל, אבי זנוח, רבי יהודה ברבי אלעאי אומר אף טוביה שמו שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא, (ט) רבי שמואל בר אמי אמר אף שמעיה שמו שנאמר (ד"ה א' כד) ויכתבם שמעיה בן נתנאל ששמע תפלתו, בן נתנאל שנתן אל תורה לישראל על ידו, הסופר שהיה סופרן של ישראל, מן הלוי משבטו של לוי, לפני המלך והשרים, לפני מלך מלכי המלכים ובית דינו, וצדוק הכהן, זה אהרן הכהן, ואחימלך שהיה אחיו של מלך, בן אביתר, (י) שביתר את העגל ומכולם לא קראו הקב"ה אלא משה, על שם שמָשָׁה את ישראל ממצרים, וכן הוא אומר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה (עבדו) [עמו] וגו': ויקרא אל משה משל למלך שבנה לו שר צבאו היכל ועל כל פינה ופינה הוא כותב שמו של מלך כיון שנכנס המלך ראה שמו כתוב על כל עמוד ועל כל פינה נאה, אמר מי שסידר את כל זה העניין קראו לו ויבוא, כך כיון שעשה משה את המשכן על כל מעשה ומעשה אמר (יא) כאשר צוה ה' את משה, שמונה עשר פעמים כנגד י"ח חוליות שבאדם אמר ולמה יעמוד בחוץ קראו לו ויכנס לכך נאמר ויקרא אל משה (יב) שמא תאמר כנגד שנאמר באברהם אבינו (בראשית כב) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים תלמוד לומר ויקרא וידבר ויקרא אל משה, נאמר כאן קריאה ונאמר באור קריאה (שם א) ויקרא אלהים לאור יום (יג) ואין אור אלא

באור הרא"ם

(ד) ואמר ר' יהושע בן לוי. דבר זה וכו' כצ"ל (ע"א י"ש:) כל המאמר. ובכאן חסר קצת: (ה) דכתיב אדם כי יקריב. חסר וכצ"ל נשנית באהל מועד דכתיב מאהל מועד אדם כי יקריב וכו': (ו) בערבות מואב דכתיב לפלא נדר (במדבר ט"ו) ושם נאמר אח"כ בערבות מואב עיין (סוטה ל"ז) בפירש"י. כללות נאמרו בסיני ע"ש וצ"ע: (ז) לפיכך נקראו הלוים וכו'. בר"ר פ' ס"א ויק"ר פ"א ע"ש: (ח) ששה שמות וכו'. (מגלה י"ג.) ויק"ר פ"א ע"ש: (ט) ר' שמואל ב"ר אמי. בויק"ר הגירסא ר' ישמעאל ב"ר אמי: (י) שביתר את העגל. קאי על אהרן שויתר לו הקב"ה מעשה העגל: (יא) כאשר צוה ה' וכו'. י"ח פעמים עיין ויק"ר שם י"ח צוויים כתיב בפרשת משכן כנגד י"ח חוליות שבשדרה וכנגדן קבעו י"ח אזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים: (יב) שמא תאמר וכו' באברהם וכו'. אינו מובן וכנראה חסר. עיין ויק"ר שם ויקרא אל משה ולא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם המלאך קורא והדבור מלמד ברם הכא אמר הקב"ה אני הקורא ואני המדבר וזה שסיים ויקרא וידבר שהקב"ה קרא לו והוא עצמו היה המדבר: (יג) ואין אור אלא תורה, עיין בר"ר פ"ג ה' פעמים כתיב אור כנגד חמשה חומשי תורה. וכ"ה

תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. ומשה שָׁבָה את התורה שנא' (תהלים סח) עלית למרום שבית שבי וגו' לכך נאמר ויקרא אל משה (יד) לא היה שם גדול ממשה. ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור לימדה תורה דרך ארץ שלא ידבר אדם לחבירו אא"כ קראו תחלה. ויקרא אל משה. (טו) מיכן לא יכנס אדם לבית חבירו אא"כ יאמר לו הכנס. קל וחומר ממשה (שמות מ) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וגו' וכתיב ויקרא אל משה. ויקרא וידבר למדנו לכל הדברות שבתורה תחלה היה קוראו ואחר כך וידבר. (טו) וזו אחת משלש עשרה מדות שאמר רבי ישמעאל בתורת כהנים שהתורה נדרשת בהם מקל והומר מגזרה שוה וכו' (טז) קל והומר לשכינה י"ד אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון ודבר זה נאמר בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים. בתורה (במדבר יב) ואביה ירוק ירק בפניה. קל והומר לשכינה י"ד אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון. תסגר שבעת ימים. (יז) נידון נקרא דבר שבא לידון הימנו. ק"ו מן הנביאים (שמואל א' כג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה. מן הכתובים (אסתר ט) בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ובשאר מדינות המלך מה עשו. וכאלה הרבה במקרא. גזרה שוה מנין תלמוד לומר (יח) נאמר בשומר שכר (שמות כב) אם לא שלח ידו ללמדנו שהיורשים פטורים בשומר שכר בשומר הנם. ובשומר (חנם) גופיה מנא לן דפטר את היורשים שנאמר (שם) שבועת ה' תהיה בין שניהם להוציא את היורשים שאין אדם מוריש שבועה לבניו שהרי פרשה הראשונה נאמר בשומר חנם וילמד העליון מן התחתון. מבנין אב לא המשכב כהרי המושב ולא המושב כהרי המשכב. הצד השוה שבהם שהן עשוין (יט) לנוחת אדם לבדו הזב מטמא אותו ברובו לטמא אדם במגע ומשא ולטמא בגדים. (כ) (כל שהוא) עשוי לנוחת אדם לבדו הזב מטמא אותו ברובו לטמא אדם במגע ובמשא ולטמא בגדים יצא המרכב שהוא עשוי (כא) לסבלון אחר. משני כתובים. (כב) כגון פרשת (נדות) [נרות] ופרשת שלוח טמאים הצד השוה שביניהן שהן (בנו) [בצו] מיד ולדורות אף כל שהוא (בנו) [בצו] מיד ולדורות. מכלל ופרט כיצד מן הבהמה כלל מן הבקר ומן הצאן פרט אין בכלל אלא מה שבפרט בקר וצאן אין (כג) מידי אחרינא לא. מפרט וכלל כיצד (שם) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה פרט וכל בהמה כלל נעשה כלל מוסיף על הפרט (כד) לרבות (כל הבהמה). מכלל ופרט וכלל. דכתיב (דברים יד) ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך. כלל. בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט. ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל. אי אתה דן אלא כעין הפרט לרבות הדומין לפרט וולד וולדות בארץ אף כל שהוא וולד וולדות בארץ יצאו דגים וכיוצא בהם שאינן מן הארץ אלא מן המים. גמרינן במסכת נזיר (דף לה) בפרק שלשת מינין (וג') מכדי כלל ופרט וכלל כעין פרטא דיינין. כללא בתראה מאי אהני. אהני לאוסופי כל דדמי ליה. ותו פרט וכלל ופרט כעין הפרט דיינינן פרטא בתראה מאי אהני. אהני דאי לאו פרטא בתראה הוה אמינא נעשה כלל מוסיף על הפרט. מכדי תרי כללי ופרטא. וכללא כעין פרטא דיינינן

באור הרא"ם

וכ"ה בתנחומא כאן: (יד) לא היה שם גדול ממשה. בויק"ר אז דברת בחזון זה משה וכו' הדע שמכולן לא קרא הדבור אלא למשה ובכאן קיצר הדורש. ועיין (יומא ד'.) לחלוק כבוד למשה: (טו) מכאן לא יכנס וכו'. בויק"ר מכאן אמרו כל ת"ח שאין בו דעה כו' צא ולמד ק"ו ממשה אב החכמה וכו': (טו) וזה אחד מי"ג מדות. ת"כ כה"ע ועיין (ב"ק כ"ה) תוס' ד"ה ק"ו ע"ש: (טז) ק"ו לשכינה י"ד כו'. מיותר וכצ"ל ודבר זה נאמר בתורה שנוי בנביאים כו' ואביה ירוק ירק בפניה ק"ו לשכינה: (יז) נידון נקרא דבר שבא לידון הימנו. זהו דברי המחבר לפרש מלת נידון וכן הרבה בספר הזה כי הוא מעתיק דברי הת"כ ומפרשו וזכרהו כי הוא כלל גדול בדברי המחבר הזה: (יח) נאמר בש"ש אם לא שלח ידו וכו' ונאמר בש"ח אם לא שלח ידו מה בש"ש פטר את היורשים אף בש"ח. ובש"ש וכו' כצ"ל וכ"ה (שבועות מ"ז): (יט) לנוחת אדם לבדו. פי' דבין משכב ובין מושב מיוחדים הם שינוח אדם עליהם והינם עשויים להניח עליהם דבר זולת אדם: (כ) כל שהוא ט"ס וכצ"ל אף כלים עשוי לנוחת אדם: (כא) לסבלון אחר. פי' למשא אחרת עם האדם והינו כמו מו"מ: (כב) כגון פרשה נרות וכו'. הצד השוה שביניהן שהן בצו מיד ולדורות אף כל שהוא בצו וכו' כצ"ל ובכאן ט"ס: (כג) מידי אחרינא לא. כגון חיה אין ממינה קרבן: (כד) לרבות כל מילי כצ"ל וכל הבהמה ט"ס ועיין בת"כ:

מאי איכא ביני איכא דאילו תרין כללא ופרטא אי איכא דדמי ליה אפילו בחד צד מרבינן. תרי פרטי וכללא אי איכא דדמי בשני צדדין מרבינן. בחד צד לא מרבינן. מכדי פרט וכלל נעשה כלל מוסיף על הפרט ואתרבי כל מילי ומיעט וריבה נמי ריבה הכל מאי איכא בין מיעט וריבה לפרט וכלל. איכא. דאילו פרט וכלל מרבין אפילו עלין לענין נזיר מיעט וריבה (לפרט) לולבין אין עלין לא. וכן מצאתי במסכת זבחים בפרק ראשון (ד' ע"ב) יעשה זבח שלמים הוה ליה כלל שאינו מלא וכל כלל שאינו מלא אין דנין אותו בכלל ופרט. וכן כלל ופרט המרוחקין דתניא (סנהדרין מ"ה ע"ב) כל הנסקלין נתלין דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אין נתלה אלא המגדף והעובד עבודת כוכבים (כה) במאי קא מיפלגי בהאי קרא (דברים כא) והומת ותלית כלל. כי קללת אלהים פרט. מגדף אין מידי אחרינא לא. כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל כיצד (שמות יג) קדש לי כל בכור יכול אף הנקבה במשמע תלמוד לומר זכר אי זכר יכול אפילו יצאת נקבה לפניו תלמוד לומר פטר כל רחם אי פטר רחם יכול אפילו נולד לאחר יוצא דופן תלמוד לומר בכור. זה כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא (כו) כדמפרש דבי רב. ויקרא אל משה. נאמר כאן קריאה ונאמר בסנה קריאה מה להלן משה משה אף על כל קריאה כך. (כז) ומה להלן היה עונה הנני (הנני) אף על כל קריאה היה עונה הנני. אל משה. (כח) הוא משה עד שלא נדבר עמו. הוא משה לאחר שנדבר עמו. ד"א ויקרא אל משה מלמד שכיון שהוקם המשכן נתייאש משה אמר מעתה אין לי עבודה אמר לו הקב"ה עמוד ללמד לישראל סדר קרבנות. ללמדך שכל הבורח מן השררה שררה רודפת אחריו לכך נאמר ויקרא אל משה וידבר לאלתר. דבר אחר וידבר כאשר ידבר איש אל רעהו שנאמר (שם לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. (כט) כל הנביאים היו רואין מתשע אספקלריות ומשה מתוך אחת. של (ל) כל הנביאים [לא] היו צלולות ושל משה היתה צלולה. ה'. זה השם הנכבד שאינו נקרא ככתבו נכתב ביו"ד ה"א וא"ו ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. אליו. למעט את אהרן. מאהל מועד. יכול מכל הבית תלמוד לומר (שם כה) ודברתי אתך מעל הכפרת. יכול מכל הכפרת תלמוד לומר מבין שני הכרובים דברי רבי עקיבא. מאהל מועד. (לא) רבי אליעזר אומר הרי הוא אומר (שם כט) ונועדתי שמה לבני ישראל זה יום שמיני שנא' (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא לחוץ יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר (במדבר ז) וישמע את הקול. (לב) קול שמפורש בכתובים שנאמר (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר. לאמר. לך אמור לישראל (לג) שלא היה מדבר עמו אלא בשביל ישראל. ד"א לאמר מיכן אמרו חכמים מנין שהאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור שנאמר

באור הרא"ם

(כה) במאי קמיפלגי בהאי קרא. חסר כאן ועיין (סנהדרין מ"ה:) שם פלוגתא דר"א ורבנן: (כו) כדמפרש דבי רב. היינו בת"כ ושם מפרש כל הי"ג מדות בארוכה וספרי דבי רב קורין הראשונים לת"כ וכן האלפס בסוף פסחים קורא אותו ג"כ בשם זה ועיין (חולין מ"ו:) בפירש"י ד"ה תנא דבי רב קרי לברייתא קמייתא שהנויה בת"כ דמקריא ספרי דבי רב לפי שהיה שגור בבהמ"ד בפי כולם עכ"ל רש"י. ועיין לקמן בפ' ו מביא טעם אחר למה נקרא ספרי דבי רב ע"ש: (כז) ומה להלן היה עונה הנני אף על כל קריאה כצ"ל: (כח) הוא משה עד שלא נדבר עמו. יובן ע"פ דברי הזוהר (נשא קל"ח א'). אברהם אברהם בכולהו פסיק טעמא לבר ממשה כו' ומסיים דמיומא דאתחברי שלים הוי ע"ש ועיין בת"כ: (כט) כל הנביאים וכו'. ויק"ר פ"א: (ל) כל הנביאים לא היו צלולות כצ"ל. וע"ש בויק"ר כל הנביאים רואין מתוך אספקלריא מלוכלכת הד"ד (הושע י"ב) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ושל משה מתוך אספקלריא מצוחצחת דכתיב ותמונת ה' יביט: (לא) רא"א הרי הוא אומר ונועדתי וכו' חסר ועיין ת"כ. והכוונה כי לישראל היה רק יעידה באוה"מ. והוא רק מלון שכינה אבל הדבור היה רק למשה ומסיים שם בת"כ ונועדתי לך ודברתי אתך לך היה יעידה ודבור ולא לכל ישראל: (לב) קול שמפורש בכתובים וכו'. א"כ למה נאמר מאוהל מועד שהיה הקול נפסק ולא יצא לחוץ מאוה"מ כצ"ל וכ"ה בת"כ: (לג) שלא היה מדבר וכו'. בת"כ ה"ג אמור להם דברי כבושין בשבילכם מדבר עמי:

לאמר . ד"א מאהל מועד לאמר אמר רבי אלעזר אפילו שניתנה התורה מהר סיני לא נענשו ישראל עליה עד שנתפרש להם באהל מועד . וכן אמר שלמה (שיר ג) אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי . (לד) עד שלא ניתנה התורה לישראל היתה נבואה מצויה באומות העולם כיון שניתנה פסקה מאומות העולם וניתנה לישראל שנאמר אחזתיו ולא ארפנו . ואם תאמר הרי בלעם . תשובתך לטובתן של ישראל נתנבא שנאמר (במדבר כד) וירד מיעקב . לא הביט און ביעקב . מה טובו אהליך יעקב . (לה) עד שהבאתיו אל בית אמי . זה סיני . שנאמר (שמות יט) כה תאמר לבית יעקב . ואל חדר הורתי . זה אהל מועד חדר שממנו יצאת הוראה לישראל :

פס'. דבר אל בני ישראל . על כל מצוה ומצוה מזכיר את בני ישראל לפי שהם יקרים לפני הקב"ה . כענין שנאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד . (לו) עשרה נקראו יקרים . התורה . והנבואה . והתבונה . והדעת . והסכלות . והצדיקים . ומיתתן של צדיקים . והעושר . והחסד . וישראל . תורה . דכתיב (משלי ג) יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה . נבואה . דכתיב (ש"א ג) ודבר ה' היה יקר בימים ההם . הבינה . דכתיב (משלי יז) יקר רוח איש תבונה . דעת . דכתיב (שם כ) וכלי יקר שפתי דעת . סכלות . [דכתיב] (קהלת י) יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט . עושר . דכתיב (משלי יב) הון אדם יקר חרוץ . חסד . דכתיב (תהלים לו) מה יקר חסדך אלהים . הצדיקים נקראו יקרים . דכתיב (שם קלט) ולי מה יקרו רעיך אל . ומיתתן של צדיקים . דכתיב (שם קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו . ישראל דכתיב (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים . אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מכל האומות אין אתה מצוינו אלא על ישראל בלבד אמר לו לפי שהן המליכוני עליהם על הים שנאמר (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד . משל לאדם שהיה מזהיר עבדו על חלוקו יותר מכל בגדיו . אמר לו אדוני למה תזהירני על חלוקך יותר מבגדיך אמר לו (לז) לפי שהוא קרוב לבשרי לכך מצוה הקב"ה למשה על ישראל בלבד . ד"א דבר אל בני ישראל . בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות . ואמרת אליהם . לרבות כל האמור בענין כשם שאין סומכות על העולות כך אין סומכות על השלמים :

פס'. אדם . אמר להם כשם שאדם הראשון לא הקריב מן הגזל ומן החמס לפי שהיה יחיד בעולם כך אתם לא תקריבו מן הגזל ומן החמס (לח) לפי שאני שונא גזל בעולה . דבר אחר אדם כי יקריב מכם קרבן . (לט) ולהלן הוא אומר (ויקרא יג) אדם כי יהיה בעור בשרו ולא אמר מכם . מיכן שהכתוב חלק כבוד לישראל . דבר אחר אדם כי יקריב רשות . קרבן לה' . (מ) שיקדים הקדישו להקרבתו דברי רבי יהודה ר' שמעון אומר (מא) מיכן שלא להזכיר שם שמים לבטלה . ומה אם על הקדש אמר הכתוב קרבן לה' לדבר הרשות על אחת כמה וכמה . רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן (מב) אמור ביו"ד שלא ליתן מקום למינים לרדות . מן הבהמה . להוציא את הרובע ואת הנרבע . מן הבקר . להוציא את הנוגח . תקריבו את קרבנכם . מלמד שהיא באה נדבת שנים . דבר אחר את קרבנכם (מג) ממקום שהיחיד מביא משם הצבור מביא . (מד) ואם תאמר מאחר שאמר מן הבהמה למה לי מן הבקר ומן הצאן אלא לפי שהחיה קרויה בהמה שנאמר (ויקרא יא) זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ .

באור הרא"ם

(לד) עד שלא נתנה תורה וכו' . ויק"ר פ"א : (לה) עד שהבאתיו וכו' . זה סיני . שהש"ר פסוק כמעט שעברתי : (לו) עשרה נקראו יקרים. ויק"ר פ"ב מדרש תהלים קט"ז מדרש שמואל פ"א : (לז) לפי שהוא קרוב לבשרי . בויק"ר מסיים הקרא כאשר ידבק האזור על מתני איש : (לח) לפי שאני שונא גזל בעולה . (סוכה ל'.) מאמר רשב"י משל למלך וכו' : (לט) להלן הוא אומר אדם וכו' . ויק"ר פ"ב : (מ) שיוקדם הקדשו להקרבתו . דהוי מצי למכתב יקריב לה' וקרבן יתורא הוא : (מא) מכאן שלא להזכיר וכו' . כי יאמר תחלה קרבן ואח"כ לה' ולא יאמר לה' תחלה דלמא פתיק ומוציא ש"ש לבטלה : (מב) אמור ביו"ד ה"א כצ"ל . היינו בשם הויה דוקא ולא שם אחר : (מג) ממקום שהיחיד מביא כו' . פי' כמו ביחיד פסול רובע ונרבע ושארי פסולים כן קרבן רבים ג"כ פסולים דל"ת יכולת דרבים עדיף : (מד) וא"ת מאחר וכו' . דבריו מעורבבים ועיין בת"כ וכן (זבחים ל"ד) וכצ"ע וא"ת

שור שה כשבים. חזר ושנה עליו תקריבו את קרבנכם לעכב שלא יביא אלא בקר וצאן למה זה דומה למי שאמר לו רבו אל תביא אלא מן חטים (הלך והביא גם שעורים הרי זה מוסיף על דבריו):

פס'. אם עולה קרבנו. (מד) להביא עולת חובה שתהא כדין עולת נדבה. זכר. להוציא טומטום ואנדרוגינוס. תמים. (מה) כשם שהקרבן שאם אינו תמים אינו לרצון כך האיש אם אינו כענין הזה אינו לרצון. תמים יקריבנו. תמים יקדישנו. רבי יוסי אומר תמים יקריבנו יבקרנו ויקריבנו. א"ר יוסי שמעתי בשוחט תמיד בשבת שאינו מבוקר חייב חטאת. ויביא תמיד אחר. ותנן נמי במסכת תמיד (פרק ג) נכנסו ללשכת הכלים הוציאו משם תשעים (ותשעה) [ושלשה] כלים כלי כסף וכלי זהב והשקו את התמיד בכוס של זהב אע"פ שהיה מבוקר מבערב היו בודקין אותו לאור האבוקות. אל פתח אהל מועד. מטפל בו ומביאו אל אהל מועד. יקריב אותו. שאם נתערבה עולה בעולה בתמורה עולה בחולין. יקריב אותו. יכול אפילו נתערבה בפסולין תלמוד לומר יקריבנו. אוציא את שנתערב בפסולין שאינן כשרין ליקרב. ד"א יקריב אותו. מלמד שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני שנאמר לרצונו לפני ה'. וכן אתה אומר בגיטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. לפני ה'. אע"פ שסמך מבחוץ יחזור ויסמוך מבפנים. (מו) ותנן גבי תמיד כך היתה עקידתו ראשו לדרום ופניו למערב השוחט עומד במזרח ופניו למערב:

פס'. וסמך ידו. ולא יד בנו ולא יד עבדו ולא יד שלוחו. על ראש העולה. ולא על הצואר ולא על הגב. עולה. (מז) אחד עולת נדבה ואחד עולת חובה. ד"א העולה פרט לעולת העוף (שהרי בבקר וצאן שוה לבקר לשחיטה ולקבלה ולזריקה ולחלבים). (מח) ונרצה לו. מלמד שהקב"ה רוצה לו שמכפרת העולה על עשה ועל לא תעשה שיש בו קום עשה. ד"א ונרצה לו לכפר. אי זהו מכפר זה הדם. אין לי אלא טהור. טמא מנין ת"ל (שמות כח) ונשא אהרן את עון הקדשים. אי זה הוא עון הוא נושא עון טומאה שהותר מכללה בצבור (שנאמר (במדבר ט) איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם ועשה פסח לה'. איש נדחה לפסח שני ואין צבור נדחין). (שם) לכל מתנות קדשיהם. לרבות הקומץ והלבונה ומנחת כהנים ומנחת כהן משוח ומנחת נסכים שהציץ מרצה. (מט) דבר אחר ונרצה לו לכפר. לימד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב (נא) כאלו לא כיפר וכיפר כיפר גברא ולא כיפר קמי שמיא. והכי מפורש במסכת זבחים בפרקא קמא. לכפר עליו. ר' שמעון

באור הרא"ם

וא"ת מאחר דכתיב מן הבהמה למה לי מן הבקר והצאן אלא לפי שחיה בכלל בהמה ה"א שגם חיה יכול להקריב ת"ל מן הבקר והצאן יכול לא יביא ואם הביא כשר ת"ל תקריבו את קרבנכם לעכב למה זה דומה למי שאמר לו רבו אל תביא אלא מן החטים והלך והביא גם שעורים הרי זה עובר על דבריו. ועיין בת"כ ותבין: (מד) להביא עולת חובה. פי' שכל הפסולין שפוסלין עולת נדבה פוסלין ג"כ עולת חובה: (מה) כשם שהקרבן וכו' כך האיש וכו'. בת"כ גירסא אחרת ובכאן תמוה מאד אם על הכהן המקריב קאי ל"ל לרבות הא בהדיא כתיב מום בו ולא יחלל. ואם על הבעלים המקריב קאי אינו פוסל אם יש בו מום וגם מקבלין קרבנות מפושעי ישראל. ולע"ג כן העיר הרב רנ"ר ז"ל בפי' עז"כ על הת"כ. ואפשר לומר דמיירי בכהן שמתו אחיו מחמת מילה ומחמת זה לא מל עצמו שאינו רשאי להקריב קרבן דכן מצינו לשון תמים על המילה באברהם התהלך לפני והיה תמים דקאי על המילה דכתיב בתריה. וכן באדר"נ דחשיב שם אותן שנולדו מהולים חשוב שם איוב נולד מהול שנאמר בו תם וישר נח דכתיב איש צדיק תמים יעקב ויעקב איש תם דוד מכתם לדוד שהיתה מכתו תם כנ"ל: לפני ה' וסמך אע"פ כו' כנ"ל: (מו) ותנן נמי כו'. ר"ל אלמא שהיה השוחט והסומך לפני ה' שתיכף לסמיכה שחיטה ובמקום שסומכין שוחטין כמ"ש במשנה: (מז) אחד עולת הובה. אחד עולת בקר ואחד עולת צאן זו וזו טעונות סמיכה והעולה פרט לעולת העוף שהרי הוא דברי המחבר שמפרש למה בתיבת עולה נכלל בקר וצאן ולא עוף ומפרש שהצאן והבקר שוה כו': (מח) ונרצה לו. לכפר במכפר איזהו מכפר כנ"ל: (מט) ד"א כו'. ע"ש וכנ"ל הואיל ואין כפרה אלא בדם מת"ל וסמך ונראה אלא ללמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה פי' שלא נחשב בעיניו ולא עשאה: (נא) באלו לא כיפר וכיפר. כ"ה בת"כ ופי' שלא עשה מצוה מן המובחר. כיפר גברא ולא כיפר קמיה שמיא הוא לשון הגמרא (זבחים ו') וכמו שמסיים והכי מפרש בזבחים:

את

אומר (נג) את שעליו כמשא חייב באחריותו. כגון נדר. דאמר הרי עלי נדר. ואת שאינו עליו משא אינו חייב באחריותו. כגון דאמר הרי זו דהיינו נדבה:

פס'. ושחט את בן הבקר. כתיב וסמך וכתיב בתריה ושחט (נג) מכאן אמרו תכף לסמיכה שחיטה. וכן תכף לנטילת ידים ברכה שנאמר (תהלים קל"ד) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. ותכף לגאולה תפלה (שם יט) ה' צורי וגואלי וסמיך ליה (שם כ) יענך ה' ביום צרה. ושחט. לימד ששחיטה בכל כשרה בזרים בנשים ובעבדים (נד) ואפילו קדשים. את בן הבקר. בן הבקר לפני ה' ואין השוחט לפני ה'. והקריבו. זו קבלת הדם (נה) לימד שתהא כשרה אלא בכהן כשר. ובכלי שרת שנאמר בני אהרן הכהנים. מה אהרן כשר אף בניו כשרים יצאו חללים ובעלי מומין. את הדם וזרקו את הדם מה תלמוד לומר הדם הדם שני פעמים להביא דם עולה שנתערב בשאר דמים (נו) כגון דם בכור ומעשר ופסח. וזרק. יכול זריקה אחת ת"ל סביב. אי סביב יכול יקיפנו ת"ל וזרקו הא כיצד הפסק ד' מתנות. ד"א והקריבו בני אהרן את הדם שני פעמים שאם נשפך מן הכלי על הרצפה כשר אבל מן הצואר על הרצפה פסול. שנאמר ושחט. והקריבו זו קבלה שאם נתקבל ונשפך כשר. על המזבח סביב בזמן שהמזבח שלם שאם נפגמה קרנו של מזבח עבודתו פסולה. אשר פתח אהל מועד. מלמד שהמזבח לפני אהל מועד ומה אני מקיים ונתת את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח (נז) בבנין המזבח משוך כלפי דרום:

פס'. והפשיט את העולה. יכול יהא מפשיט אבר אבר ומנתח ת"ל את העולה כולה מפשיטה ואחר כך מנתחה. ונתח. יכול יהא מנתח נתחיה לנתחים ת"ל אותה לנתחיה ואין נתחיה לנתחים כדמפורש במסכת תמיד (פ"ד מ"ג) חתך את הראש ונתנו למי שזכה בו ובית שחיטתו מלמעלה וכו'. (נז) אותה לנתחיה הכשרה ולא הפסולה:

פס'. ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. (נח) אמר רבי יודן מנין להצאת האליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת ת"ל ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. ד"א על המזבח (נט) אמר רבי ישמעאל לימד על הצתת האש שלא תהא אלא בראשו של מזבח. הכהן בכיהונו לימד על כהן גדול שעבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה. ד"א ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא אש מן ההדיוט. אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחשת עד שבאו לבית עולמים. אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה ממזבח הנחשת עד ימי מנשה בן חזקיהו. וערכו עצים על האש. לא האש על גבי עצים. אמר ר' שמעון מנין לרבות שני גזרי עצים (נט) למערכה ת"ל וערכו עצים על האש:

פס'. וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים. (ס) וערכו הכהנים בני אהרן שנים הכהנים שנים מלמד שהטלה היה קרב בששה כהנים. ה"א של הכהנים לרבות את הקרביים. את הנתחים מה תלמוד לומר את הראש ואת הפדר. פדר זה חלב שעל הקרב מלמד שהיה פורם את הפדר על בית שחיטת הראש מלמעלה וזהו כבודו כמפורש במסכת תמיד נטל את החלב ונתנו על בית שחיטת הראש מלמעלה. רבי חייא אומר מנין לשחיטה שהיא מן הצואר שנאמר וערכו בני אהרן הכהנים את

באור הרא"ם

(נג) את שעליו כמשא. בת"כ ליתא מילת כמשא והמחבר בהוסיף זה ע"פ דבריהם (זבחים ד:) כיון דאמר עלי כמאן דטעין אכתפיה דמי: (נג) מכאן אמרו כו'. משנה מנחות. ברכות מ"ב. ירושלמי ברכות פ"א. שו"ט מזמור קל"ד ע"ש בביאורי: (נד) ואפילו קדשים. בת"כ ובמשנה דזבחים ה"ג ואפילו קדשי קדשים: (נה) לימד שלא תהא כשרה אלא בכהן כשר. כ"ה בת"כ: (נו) כגון דם בכור ומעשר וכו'. עיין ת"כ מקודם מרבה שנתערבה בדם אשם תודה ושלמים ואח"כ דרשה זו: (נז) בבנין המזבח. ע"ם וצ"ל בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום וכ"ה בת"כ: (נז) אותה לנתחיה הכשרה ולא הפסולה שאם עלתה ע"ג המזבח קריבה כמות שהיא כ"ה בת"כ: (נח) א"ר יהודא כצ"ל וכ"ה בת"כ מנין להצאת האליה וכו'. פי' הדלקת קיסמין דקין להבעיר בהם המערכה כשהאש קרוב לכלות ובכני פרת פי' בבגדי כהונה: (נט) א"ר ישמעאל וכו'. בת"כ ה"ג ר"ש והוא בפ' צו ולומד שם מקרא והאש על המזבח תוקד בו ע"ש: (נט) למערכה של תמיד של בין הערבים כצ"ל: (ס) וערכו שנים ב"א שנים כו' כצ"ל וחסר כאן

הנתחים מה ת"ל את הראש אלא (ס) ללמד שכבר הותז. על העצים אשר על האש (סא) עצים הנתונים להיות אש. תנן התם (תמיד פ"ב) כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן מפני שהיין והשמן קרבין על גבי המזבח. הצילו הפירות את האילנות מיכן שהבן הטוב מציל את אביו מדינה של גיהנם. וכן מצאנו באברהם אבינו שהציל את תרח שנאמר (בראשית טו) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום. מלמד שבישרו שיש לאביו חלק לעולם הבא. (סב) ויש אומרים מפני ישוב ארץ ישראל לא היו מביאין עץ פרי. וכן היה רבי אלעזר מוסיף אף של חרוב ושל דקל. אבל באילו היו רגילין מורביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן. ד"א (סג) על העצים לימד (בה) [מה] מזבח משל צבור אף עצים ואש משל צבור שלא יהא נודר עולה ומביא אש ועצים עמה. ד"א על העצים אשר על האש שלא יהו גזרין יוצאין (סד) חוץ למערכה:

פס'. וקרבו וכרעיו. אלו הדקין. ירחץ במים. כל שהן. שאין צריכין מ' סאה. במים. להכשיר כל מים. (סה) והקטיר יכול אע"פ פסול אע"פ פגול אע"פ נותר אע"פ יוצא. ת"ל המזבחה לא אמרתי שהציץ מרצה אלא כשהן בראש המזבח אבל כשהן למטה לא. את הכל לרבות את העצמות ואת הגידים והקרנים והטלפים והצמר שבראשי כבשים והשער שבזקן תישים ובלבד שלא פירשו אבל אם פירשו אע"פ שהן בראש המזבח ירדו. עולה לשם עולה. אשה לשם אשים. ניחוח לשם נחת רוח. לה' לשם מי שאמר והיה העולם:

פס'. ואם מן הצאן. וא"ו מוסיף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן רוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין. הדיוט מהדיוט על אחת כמה וכמה. מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים פרט לזקן ולחולה (סו) ולמזוהם. קרבנו להוציא את הגזל. כשבים ועזים להוציא את הכלאים. (סז) לעולה לרבות תמורתה. זכר להוציא טומטום ואנדרוגינוס. תמים יקריבנו. תמים יקדישנו:

פס'. ושחט אותו על ירך המזבח צפונה. אותו בצפון ואין העוף בצפון. ר' אליעזר בן יעקב אומר אותו בצפון ואין הפסח בצפון. על ירך המזבח צפונה (סח) הירך בצפון ודפנים לדרום (סט) לימד (שכשבים) [שהכבש] בדרום שנא' (יחזקאל מג) ומעלותהו פנות קדים שיהא פונה למזרח לימד (שהכשבים) [שהכבש] בדרום. המזבח צפונה לימד (ע) שהמזבח ראוי להיות בצפון. דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר מחצי מזבח ולצפון בצפון מחצי מזבח ולדרום בדרום:

פס'. ונתח אותו לנתחיו. ולא נתחיה לנתחים. את ראשו ואת פדרו מלמד שהראש והפדר קודמין לכל האברים. וערך הכהן אותם כסדרן. על העצים אשר על האש (עא) שלא [ישנה] בהם מקום מערכה:

פס'. והקרב והכרעים ירחץ במים. בכל שהן. והקריב הכהן (עב) את הכל לכבש. עולה הוא אע"פ שלא הפשיט ושלא נתח. לה' לשם מי שאמר והיה העולם:

פס'. ואם מן העוף עולה (עג) אין זבחי שלמים. מן העוף ולא כל העוף אע"פ (שיש)

באור הרא"ם

כאן דרשה ר"י: לרבות את הקרבים. ע"ש וצ"ל הקרנים: (ס) שכבר הותז בשחיטה כצ"ל. וכ"ה בת"כ ופי' הראש כבר הותז בשעת שחיטה וא"צ לא לנתחו ולא להפשיטו: (סא) עצים הנתונים וכו'. בת"כ ה"ג הנתוכים וכ"ה (תמיד כט:) אבל מפירוש המבאר (שם) נראה שהיה גרסתו הנתונים. ופי' הנתונים או הניתוכים עלים בחורים דלא קטרי ולא מפקי מיא ע"ש בתמיד: (סב) וי"א משום ישוב א"י. בתמיד שם בשם ר"א בן יעקב: (סג) ד"א על העצים כו'. על המזבח לימד מה מזבח כו' כצ"ל: (סד) חוץ למערכה. שלא יעכב הילוך רגלי הכהנים: (סה) והקטיר יכול כו'. ע"ש כאן ועת"כ: (סו) ולמזוהם. שריחו רע: (סז) לעולה לרבות תמורתה. כי העולה יתירא הוא דכתיב בסוף הפרשה עולה היא: (סח) הירך בצפון והיכן הם פונים לדרום כצ"ל. וכ"ה בת"כ ופי' ירך נקרא רגלי המזבח הם בצפון נמצא ראשו ופניו לדרום: (סט) לימר שהכבש בדרום וכו' כצ"ל. כבש נקרא מעלה שעולים ע"ג המזבח היה בדרום וכשעולה בו דרך ימין עולה למזרח כמ"ש בקרא ומעלותהו פנות קדים היינו למזרח: (ע) שהמזבח כולו ראוי להיות בצפון כצ"ל. וכ"ה בת"כ דכולא מזבח בצפון קאי: (עא) שלא ישנה בהם מקום המערכה כצ"ל ופי' שלא יעשה מערכה אחרת: (עב) את הכל לכבש. פי' שהולכת אברים לכבש בעי כהונה: (עג) אין זבחי שלמים מן העוף. מן העוף ולא כל העוף אע"פ שאין

תמות

[שאין] תמות וזכרות בעוף אבל נסמית עינה נקטעה רגלה יבש גפה פסולה שנאמר מן העוף ולא כל העוף. עולה קרבנו היחיד מביא עוף ואין צבור מביא עוף. (עד) יכול כל עוף כולו יהא כשר ת"ל והקריב מן התורים או מן בני היונה ולא כל בני היונה פרט לתחלת הצהוב שבזה ושבזה. מאימתי תורין כשרין משיזהיבו. ומאימתי בני יונה פסולין משיצהיבו. מפני מה תורין גדולין כשרין שכיון שאבד זוגו שוב אינו מזדווג לזוג אחר (עה) אבל היונה היא פותה אין לה לב לפיכך קטנים כשרים קודם שיזדווגו:

פס'. והקריבו הכהן. אפי' פרידה אחת. ומלק את ראשו. מלמד שלא תהא מליקה אלא בכהן. אמר ר' עקיבא אומר אני וכי עלה על דעתך שזר מקריב על גבי המזבח אם כן למה נאמר והקריבו הכהן אל המזבח ומלק שלא תהא מליקה (עו) אלא בעצמו של כהן. ומלק את ראשו ממול העורף והקטיר המזבחה מה מצאנו בהקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו אף מליקה הראש לעצמו והגוף לעצמו. ונמצה דמו כולו אוחז בגוף ובראש וממצה משניהם על קיר המזבח. כיצד (עולה) [עושה] עולה לכבש ופונה לסובב בא לו לקרן דרומית מזרחית היה מולק את ראשה ממול ערפה ומבדיל ומוצה דמה על קיר המזבח ואם עשאה (עז) למטה מרגליו (עז) אפי' אמה אחת פסולה:

פס'. והסיר את מראתו זה זפק. בנוצתה (עח) יטלנה עם הנוצה. אבא יוסי בן חנן אומר נוטל את (עט) הקרקבן עמה. ר' תנחום בן חנילאי אומר (פ) משום שנאמר (ישעיה סא) שונא גזל בעולה לפיכך והסיר את מוראתו בנוצתה והשליך אותה כשרה לא פסולה. אצל המזבח. סמוך למזבח. קדמה. במזרחו של כבש. אל מקום הדשן ששם היו נותנין הדשן. דישון מזבח הפנימי והמנורה נבלעין היו במקומן:

פס'. ושסע אותו בכנפיו. אותו בשסוע ואין עולת בהמה בשסוע. (פא) בכנפיו. להכשיר את העור. ולא יבדיל יכול אם הבדיל יהא אסור ת"ל והקטיר. עולה לשם עולה (פב) נאמר בשור הגם ריח ניחוח ונאמר בעולת העוף ריח ניחוח במנחה ריח ניחוח. מלמד שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את לבו לשמים:

פס'. ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' סלת יהיה קרבנו:

טוביהו ברבי אליעזר זצ"ל אמר ארבעה לשונות דברה תורה. איש אדם נפש בשר. אדם. "אפר "דם "מרה. בשר. "בושה "סרוחה "רמה. ואיכא דאמרי "בושה "שאול "רמה. דכתיב בשי"ן. נפש "נקיה "פרושה "שלמה. בקרבנות אמרה תורה אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן ואם מן העוף (פג) כולם יש בהן צד השוה לאדם. "אפר "דם "מרה יביא האדם את אלה לפני ה' ויתכפר לו יבוא דם אדום (פד) ויכפר על חטאות אדומים. בשחין נאמר בו בשר (פה) שהרי אדם לא נאמר בו ונרפא. בשר נאמר בו ונרפא. במנחות נאמר נפש כי תקריב. מה נפש נקיה אף מנחת הסולת נקיה. ויצק עליה שמן אלו מעשים טובים שנאמר (קהלת ט)

באור הרא"ם

תמות וזכרות וכו' כצ"ל: (עד) יכול כל עוף כולו וכו'. כי עוף משמע כל מיני עוף: (עה) אבל היונה פותה וכו'. תפס כלישנא דקרא (הושע ז') כיונה פותה אין לב: (עו) אלא בעצמו של כהן. שלא ימלוק בסכין אלא ביד דוקא: (עז) למטה מרגליו. היינו למטה מן הסובב שהוא של סיקרא החוט באמצע המזבח כדי להבדיל בין דמים עליונים לתחתונים הוא למטה מן הסובב אמה כדתנן פ"ג דמדות: (עז) אפי' אמה אחת פסולה. ובת"כ ה"ג כשירה: (עח) יטלנה עם נוצתה. הכוונה שיעקור בידו ולא בסכין עיין ת"כ: (עט) נוטל את הקורקבן עמה. ומפרש בנוצתה היינו פרש ודבר מאוס כמו (איכה ד') נצו גם נעו. ועיין (זבחים ס"ה.) גם דעת ר' ישמעאל: (פ) משום שנאמר שונא גזל בעולה. והיינו שהעוף אוכל מן הגזל לפיכך וכו': (פא) בכנפיו. להכשיר את העור. בכנפיו מתרגמינן בגדפוהי והיינו נוצות שעליו וכיון שאפילו נוצות שעליו הוא מקטיר הרי הכשיר את העור. ועיין (שבת ק"ח) דייק מהכא דעוף אית ליה עור לענין שחייב בשבת מחמת חבורה: (פב) נאמר בשור הגם. היינו עולת בהמה. וכ"ה בהדיא בת"כ: (פג) כולם יש בהם צד השוה לאדם. פי' שכולם בעלי חיים: (פד) על חטאת אדומים. כי החטא נקרא בלה"ק אדום (ישעיה א') אם יהיו חטאיכם כשנים וגו': (פה) שהרי אדם לא נאמר בו ונרפא. כוונתו אף שבתחלת הפרשה (ויקרא י"ג) כתיב נגע צרעת כי תהיה באדם אבל הלשון ונרפא נאמר

ושמן על ראשך אל יחסר. ואומר (קהלת ז) טוב שם משמן טוב. ונתן עליה לבונה שריחו נודף דהוא רצוי בעיני אלהים ואדם. ד"א ונפש כי תקריב מלמד שהנפש הנדיבה (פו) אפילו כל שהוא מביאה מתקבל לפני בוראה. (פז) דוגמא לדבר אגריפס המלך ביקש להקריב אלף עולות ביום אחד (פח) והקדימו העני בשתי תורים וכן בעל השור הקדימו עני באגודת ירק (פט) כדרך (שדרך) רבי תנחום ברבי חנילאי. איש. נאמר על שם המצות (צ) מפני ששמו של הקב"ה משותף באיש ובאשה אם מקיימין מצותיו שכינה ביניהם ואם לאו שכינה מסתלקת מהן ואש אוכלתן. תנו רבנן ונפש (צא) להרבות כהן משוח שיביא מנחת נדבה. ד"א ונפש יכול גזרה. ת"ל כי תקריב אינה אלא רשות. קרבן מנחה מלמד שהיחיד מתנדב לבונה. (צב) מנחה ליתן את האמור כאן בכל המנחות סלת מה סלת האמור להלן מן החטין אף סלת כולו מן החטין. סלת יהיה קרבנו שלא יתנדב אלא מן החטין. ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה. (צג) ויצק עליה שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה (ולא) נקמצת עמה. ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה. ואיני יודע כמה אלא מה קמיצה מלוא קומץ אף לבונה מלוא קומץ. רבי יהודה אומר מיעט לבונתה כשרה [והביאה] (צד) מלמד שיציקה ובלילה כשרין בכל אדם:

פס'. והביאה שלא יביאנה חציין שאם אמר הרי עלי מנחה של שני עשרונים לא יביאנה בשני כלים אלא בכלי אחד. אל בני אהרן הכהנים (צה) אפי' הן רבואות וכן הוא אומר (משלי יד) ברב עם הדרת מלך. הכהנים וקמץ. מצות קמיצה בכהנים. וקמץ. (צו) קומץ אחד לעשרון. קומץ אחד לששים עשרונים. והיכן אתה מוצא מנחה של ששים עשרונים (צז) כגון יו"ט הראשון של חג הסוכות שחל להיות בשבת י"ג פרים י"ד כבשים שעיר עזים שני כבשים של שבת אילים שנים כל הראוי לבילה כגון ששים עשרון שראוין ליבלל אע"פ שלא בלל כשר. שאין בלילה מעכבת (צח) היינו דאמר רבי זירא (ליבלל בכלי) (צט) אבל (אמר) עשרון שאין ראוין לבילה בכלי אחד בלילה מעכבת. (ק) מנא לן משמן מה שמן לוג אחד לעשרון אחד. לוג אחד לששים

באור הרא"ם

נמלא רק בלשון בשר ובשר כי יהיה שאין ונראה עיין דרשה זו (סוטה ה) ובפירש"י שם: (פו) אפילו כ"ש מביאה. פי' אפילו דבר קטן: (פז) דוגמא לדבר אגריפס. ויק"ר פ"ג שו"ט מזמור כ"ב ע"ש: (פח) שהקדימו העני. בויק"ר שם נראה לאגריפס בחלום קרבן של עני קדמך: (פט) כדרך שדרש רבי תנחום כנ"ל ודרשת ר' תנחום הוא בויק"ר שם ע"פ נפש כי תקריב לפי שהנפש גוזלת וחומסת ע"ש: (צ) ששמו של הקב"ה וכו'. כי החילוק מאותיות איש ואשה באותיות י"ה והוא שמו של הקב"ה (סוטה י"ז) ושם בשם ר"ע: (צא) לרבות כהן משיח אע"פ שחלק בחטאו בקרבנו מן היחיד. אעפ"כ יכול להביא מנחת נדבה כמו היחיד ודורש ו' מן והנפש לרבות ועיין ת"כ: (צב) מנחה ליתן האמור כאן בכל המנחות ואת האמור בכל המנחות כאן. סלת מה סלת וכו' כנ"ל. וכ"ה בת"כ. ופי' כי בכאן כתיב וכי הקריב קרבן מנחה לה' סלת קרבנו ואח"כ כתיב מנחת מאפה תנור מנחת מחבת מנחת מרחשת וכולן דינם שוה. ומה שקיצר הכתוב כאן פירש להלן בשאר מנחות. ועיין בת"כ: (צג) ויצק עליה שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמצת עמה ונתן עליה לבונה על מקצתה מפני שלא נבללת ולא נקמצת עמה וכ"ה בת"כ. ועיין (מנחות ז'): (צד) מלמד שיציקה וכו'. חסר וכנ"ל והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרין בכל אדם וכ"ה בת"כ והביאה שאין זקוק להביאה אלא אחר יציקה ובלילה: (צה) אפי' הן רבואות. פי' אפילו שהוא דבר מועט יכול להתעסק בהם כהנים הרבה ורבואות קאי על הכהנים כמו שמסיים ברב עם וכו': (צו) וקמץ קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לס' עשרונים כנ"ל. וכ"ה בת"כ: (צז) כגון יו"ט הראשון וכו'. עיין (מנחות ק"ג:) שכן הצבור מביא ביו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ס"א עשרונים דיו ליחיד שיהיה פחות מן הצבור אחד וכנ"ל הכא: (צח) היינו דאמר ר"ז. כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת וכל שאין ראוי לבילה בילה מעכבת בו כנ"ל. וכ"ה במנחות שם. והכוונה כי ס' עשרונים יכול לבלול וע"כ אין בילה מעכבת וס"א אין יכול לבלול: (צט) אבל ס"א עשרון שאין ראוין לבילה וכו' כנ"ל והוא סוף המאמר דר"ז ובכאן ט"ס: (ק) מנא לן משמן. פי' שדורש וקמץ קומץ א' לעשרון א' קומץ א' לס' עשרונים ויליף זאת משמן. ועיין בת"כ פ' מצורע פ"ד פלוגתא בזה גבי שמן. והמחבר תפס הכא דעת ר"ג ורשב"י אפילו מנחה של ס' עשרון אין לה אלא לוגה אבל בת"כ הכא גירסא אחרת וגומר מלבונה כי לבונה קומץ אחד לס' עשרון ואין שום פלוגתא בזה. ופריך או כלך לדרך זו ליליף משמן מה

שמן

עשרונים שנאמר (ויקרא יד) למנחה ולוג שמן. וקמץ משם. (קא) ממקום שרגלי הזר עומדת. (סס ו) מלוא קומצו. יכול מבורין ת"ל בקמצו. יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו ת"ל מלוא קומצו. כיצד עושה חופה אצבעותיו על פס ידו. במחבת או במרחשת (וקובין) ומוחק באגודלו מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה וזו היא אחת מעבודות קשות שבמקדש. מסלתה ומשמנה. שתהא הסלת בלולה בשמן. ד"א מסלתה ומשמנה שאם חיסר סלתה או שמנה פסולה. ד"א מסלתה ולא מסולת חברתה. משמנה (קב) ולא משמן חברתה מיכן אמרו שתי מנחות שנתערבו אם יכול לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפני עצמה כשרות. ד"א מסלתה ומשמנה שאם קמץ ועלה בידו צרור או גרגר מלח או קורט של לבונה פסול. על כל לבונתה. שתהא שם לבונה בשעת קמיצה. אזכרתה. (קג) נזכרים בה. לה' לשם:

פס'. והנותרת מן המנחה. פרט לשחסרה. היא. פרט לשחסר קומצה. לאהרן. תחלה ואחר כך לבניו. לאהרן (קד) שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת. ד"א לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי ה'. אין להם אלא לאחר מתנות האשים. צא ולמד ומה אם הכהנים שלא היה להם טורח משא אלא מן העזרה למזבח היו נוטלין המתנות בעולם הזה ישראל שמביאין נדריהן ונדבותיהם עולותיהם וזבחיהם לפני קונם על אחת כמה וכמה. ועליהם הכתוב אומר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' ואומר (סס סח) ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה:

פס'. וכי תקריב. רשות כשתקריב. קרבן מנחה. קרבן אחד הוא מביא (קה) ואינו מביא חלות (לרקיקין) [ורקיקין]. מאפה תנור. ולא מאפה קופח ולא מאפה רעפים (קו) ולא מאפה יורות. סלת. להביא מן החטין. חלות מצות בלולות בשמן. (קז) (אין) [ואין] הרקיקין בלולות. ורקיקי מצות משוחים בשמן מה ת"ל בשמן בשמן שתי פעמים להכשיר בשמן השני ובשמן השלישי כדתנן במסכת מנחות בפרק כל קרבנות הצבור (דף פו׳) שלשה זיתים ובהם שלשה שמנים הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל. ר' יהודה אומר סביבות הסל זה ראשון. (טען) [חזר וטען] בקורה ר' יהודה אומר באבנים זה שני. חזר וטחן וטען זה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. הזית השני מגרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל. ר' יהודה אומר סביבות הסל זה ראשון. (טען) [חזר וטען] בקורה. רבי יהודה אומר באבנים (וזה) [זה] שני. חזר וטען וטחן זה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. (קח) הזית השלישי (עונונו) [עוטנו] בבית [הבד] עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג (קט) וכותש. (הזית השלישי) ונותן לתוך הסל. רבי יהודה אומר סביבות הסל. זה ראשון. טען בקורה. ר' יהודה אומר באבנים זה שני. חזר וטחן וטען זה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. הראשון שבראשון אין למעלה הימנו. השני שבראשון והראשון שבשני שוין. השלישי שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין. השלישי שבשני והשני שבשלישי שוין. השלישי שבשלישי אין למטה ממנו. אף המנחות היה בדין שיטענו שמן זית זך ומה אם מנורה שאינו לאכילה וכו' ת"ל שמן זית זך כתית למאור ולא [זך] כתית למנחות (קי) כל זה הענין נדרש

באור הרא"ם

שמן ס' לוגין לס' עשרונים ע"ש. ע"כ יותר נראה שט"ס כאן וצ"ל הלימוד מלבונה כמו שהוא כאן בת"כ וצ"ע: (קא) ממקום שרגלי הזר וכו'. היינו בעזרת ישראל בתוך י"א אמה: (קב) ולא משמן חברתה. פי' שלא יביא שתי מנחות בכלי אחד ובת"כ הוא בהדיא: (קג) נזכרים בה. פי' שהבעלים נזכרים בהקטרה זו לטובה. ועיין בת"כ מוסיף עוד נזכרים בקומצה ונזכרים בלבונה: (קד) לאהרן שלא במחלוקת. פי' כה"ג נוטל חלק בראש כמה שירצה אבל בניו כהנים הדיוטים מחלקים לכאו"א חלקו: (קה) ואינו מביא חלות ורקיקין כצ"ל. פי' בקרבן אחד. ועיין בת"כ פלוגתא בזה: (קו) ולא מאפה יורות הערבין כצ"ל וכ"ה בת"כ: (קז) ואין הרקיקין בלולות בשמן. פי' החלות בעודן סלת נותן בתוכן שמן ובוללן משא"כ הרקיקין לש אותן במים ואופה בלא שמן: (קח) הזית השלישי עוטנו בבית הבד כצ"ל. ופי' הזית השלישי מפני שאין החמה זורחת עליהם תדיר אינן מתבשלות יפה ע"כ עוטנם בבית הבד מניחן במעטן עד שילקה ויתרכך קליפתן ויצא שמן (רש"י מנחות שם): (קט) וכותש ונותן לתוך הסל כצ"ל. ומה שנהיים ע"ס: (קי) כל זה הענין וכו'. הנראה כי לפני המחבר היה ספר

דרשות

בערך זכר שחל בואתה תצוה. תקועה אלפא לשמן לפיכך היו אנשיה חכמים מלמד (קיא) שהשמן מצהיר את התבונה פירוש (קיב) אלפא ראשונה דא היתה עושה פרי משובח. (קיג) מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן. למצות שוי הרקיקים ולא לבלולה כיוצא בו (שמות ל) ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לנחשת שוה הכן (קיד) ולא לרחצה. כיוצא בו (שם כה) ועשית חשן משפט מעשה חושב כמעשה אפוד תעשה זהב. לזהב שוה חשן לאפוד (קטו) ולא לכפול:

פס'. ואם מנחה על המחבת קרבנך נאמר כאן קרבנך ונאמר במרחשת קרבנך מה כאן טעונה יציקה ובלילה דכתיב בלולה בשמן מצה תהיה. יציקה דכתיב ויצקת עליה שמן ושמת עליה אף קרבנך האמור במרחשת טעונה יציקה ובלילה. סלת בלולה בשמן. (קטז) מלמד שהיא בלולה סלת. מצה (קיז) יכול (מצות) ת"ל תהיה קבעה:

פס'. (קיח) פתות אותה פתים. יכול שתים ת"ל פתים. אי פתים. יכול יעשנה פירורים ת"ל אותה לפתים ואין פתיתה לפתים. (קיט) מיכן אמרו מנחת ישראל כופל אותה לשנים ושנים לארבעה (ואינו) מבדיל. מנחת כהן משיח מכפלה. רבי שמעון אומר מנחת כהן ומנחת משיח אין בהם פתיתה מפני שאין בה קמיצה. וכל שאין בה קמיצה אין בה פתיתה. ד"א פתות אותה פתים לרבות כל המנחות ולהוציא שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהם לאשים. ויצקת עליה שמן לרבות כל המנחות ליציקה שנאמר מנחה היא הוא כתיב הוא הדין לכל המנחות אבל היא קרי כלומר היא ולא מנחת מאפה בין חלות בין רקיקים ללמדך דקדוקי סופרים שהן תורה שלמה לכך כתיב הוא ולא היא:

פס'. ואם מנחת מרחשת קרבנך. מה בין מחבת למרחשת אלא שהמרחשת יש לה כיסוי והמחבת אין לה כיסוי דברי רבי יוסי הגלילי רבי חנניה בן גמליאל אומר (קכ) מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים. סלת בשמן תעשה. מלמד שהוא טעונה מתן שמן (קכא) בכלי (קדש) [קודם] לעשייתה:

פס'. והבאת את המנחה. מלמד שטעונה הגשה. יכול אף שתי הלחם ולחם הפנים תלמוד לומר אשר יעשה מאלה לה' דומיא דאלה. (קכב) מה אלה (מין אחד אף) שיש מהם לאשים אף כל שמהם לאשים יצאו שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהם לאשים. (קכג) והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח. להוציא מנחת נסכים שאין באה בגלל עצמה יצאו מנחת כהנים ומנחת כהן משיח שאין מהם לכהנים:

פס'. והרים הכהן. יכול בכלי (קכד) ת"ל להלן בקמצו מה להלן הרמה בקמצו אף

באור הרא"ם

דרשות כתוב ע"פ ערך א"ב ובערך זכר (היינו באות ז) לדרש בפ' ואתה תצוה (כשחל בפרשת זכור) ששם דיני שמן המשחה היה · כתוב דרשות בזה: (קיא) מלמד שהשמן מצהיר את התבונה כנ"ל. והיינו. שמאהיר דעתו של אדם וכ"ה (מנחות פ"ו) אר"י מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצויה בהם: (קיב) פירוש אלפא ראשונה הוא מדברי המחבר לבאר המשנה תקועה אלפא לשמן. ופי' כמו שהאל"ף אות ראשונה והיינו שפירותיה מתוקים ומשובחים כדמשיים: (קיג) מצות בלולות וכו' למצות שוי הרקיקים וכו'. עיין בת"כ וזה דברי ר"י וקאי כמו שבארתי למעלה (ק"ז) ואין הרקיקין בלולות וכו' ור"י דרש זה מהאי קרא. ועיין בת"כ: (קיד) ולא לרחצה. שהכהנים אסורים לרחוץ מן הכן רק מן הכיור. עיין ת"כ: (קטו) ולא לכפול שהחושן לא היה כפול: (קטז) מלמד שהוא בוללה סולת כנ"ל היינו הבלילה תהיה בעודה סולת. ועיין ת"כ שרבי חולק ע"ז: (קיז) יכול מצות ת"ל תהיה הכתוב קבעה חובה כנ"ל. ופי' יכול מצוה כי רק המצוה שלא להחמיץ אבל בדיעבד אם החמילה כשרה ת"ל תהיה הכתוב קבעה חובה שאף בדיעבד אם החמילה פסול: (קיח) פתות וכו' יכול שתים (פי' פתות יחלק רק לשתים) ת"ל פיתים. וכ"ה בת"כ: (קיט) מכאן אמרו מנחת ישראל כופל אותה לשנים ושנים לארבעה ומבדיל מנחת כהן משיח מכפלה אחת לשתים ;שתים לארבעה ואינו מבדיל כנ"ל וכ"ה בת"כ: (קכ) מרחשת עמוקה וכו'. .מתוך שהמחבת עמוקה כל שמן שבתוכה במקום א' וכשהתן אלבעך עליה נד השמן בתוכה וזה ומעשיה רוחשין: (קכא) בבלי קודש קודם לעשייתה כנ"ל: (קכב) מה אלה יש מהם לאשים כנ"ל וכ"ה בת"כ היינו שמקטירין מהם ע"ג המזבח יצאו שתי הלחם וכו': (קכג) והקריבה וכו' והגישה וכו'. פי' מן והקריבה ממעט מנחת נסכים שאין באה בגלל עצמה רק בגלל הזבח ומן והגישה ממעט מנחת כהנים ועיין בת"כ באריכה: (קכד) ת"ל להלן בקומצו

כאן הרמה בקומץ. (קכה) והקטיר המזבח. היה קומץ אע"פ שאין שיריים:
פס'. והנותרת מן המנחה אע"פ שלא הומלחה וכו' (קכו) כדמפורש (לעיל):
פס'. כל המנחה אשר תקריבו לה'. לימד על (המנחות) (קכז) שלא תאפה חמץ. (קכח) ומנין לרבות אפילו לחם הפנים ת"ל כל המנחה אשר תקריבו לה'. לא תעשה חמץ. לרבות כל עשיותיה לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שיש בה חייב עליה בפני עצמה. כי כל שאור. אחד מרובה ואחד ממועט ואחד עירוביו. וכל דבש. אחד מרובה ואחד ממועט ואחד עירוביו. לא תקטירו ממנו אשה לה'. (קכט) כל שהוא אשים הרי הוא אסור בכל שאור וכל דבש לפי שהשאור מתנשא בעריבה. הדבש מתנשא בבישולו לפיכך כל שאור וכל דבש הרי הוא בבל תקטירו:
פס'. קרבן ראשית תקריבו. (קל) שיהא ראשית לכל המנחות. וכן הוא אומר (ויקרא כג) והקרבתם מנחה חדשה לה' שתהא חדשה מכל המנחות לפי ששתי הלחם מתירין במקדש שלא להביא מנחה חדשה עד שיובאו שתי הלחם בעצרת. תקריבו אותם. (קלא) יכול אם קדמן דבר אחר לא יקריבנו. ת"ל תקריבו אותו לה'. ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. (קלב) לרבות הכבש. לריח ניחוח לא אמרתי אלא לעבודה (קלג) אבל שלא לעבודה עולין:
פס'. וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. קרבן שאחרים באין (לידן חובה) [חובה לון] יצאו העצים והדם שאין אחרים באין חובה להן. (קלה) יכול תהא מנחה כולה טעונה מלח ת"ל קרבן. הקומץ טעון מלח ואין מנחה כולה טעונה מלח. ד"א (קלו) וכל קרבן לרבות הלבונה הבאה עם לחם הפנים ואימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים. במלח. יכול (קלז) תכנהו ת"ל תמלח. אי תמלח יכול במי מלח ת"ל במלח. ולא תשבית מה מלח ברית האמורה מלח (קלח) שאינה שובתת ואיזו זו מלח סדומית. ברית. נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמורה במלח מלח תמתיק את הקרבן אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממתיקין את הגוף. על כל קרבנך תקריב מלח. ריבה אפילו מלח (קלט) סדקנית. תקריב מלח. כל שהוא:
פס'. ואם תקריב מנחת בכורים לה'. זו מנחת העומר דכתיב (ויקרא כג) והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן. ולמה (קמ) הוציאו הכתוב בלשון (נקבה) [נדבה] דכתיב ואם תקריב ללמד שאם מביאין אותו לרצון מעלה עליהם הכתוב כאלו נדבה הביאו (קמא) ואם לאו לצורך עצמם הביאוהו שנא' (שם) ולחם וקלי וכרמל

באור הרא"ם

בקומצו. בפרשה צו את אהרן והרים ממנו בקומצו והם איירי במנחת סולת כדכתיב (ויקרא ו') מסולת המנחה ומשמנה: (קכה) והקטיר המזבחה היה קומץ אע"פ שאין שיריים כנ"ל ומן ה"א דהמזבחה דורש. ודע דדרשה זו נשמטה בת"כ: (קכו) כדמפורש לקמן כנ"ל והוא בפסוק וכל קרבן וכו' במלח תמלח הקומץ טעון מלח ואין מנחה כולה טעונה מלח: (קכז) לימד על כל המנחה כו' כנ"ל וכ"ה בת"כ דהוי אמינא אחרי דכתיב אשר תקריבו ורק הקומץ מקריב ובא כל לרבות אף השיריים אין נאכלין חמץ: (קכח) ומנין לרבות אפילו לחם הפנים. אף שאימעוט מהגשה ת"ל כל המנחה וכו' לא תעשה חמץ וכתיב (ויקרא ו') לא תאפה חמץ אפיה בכלל היתה וכו' יצאה להקיש כו' אף אני ארבה עשייתה לישתה ועריכתה כו' כ"ה בת"כ ובכאן קיצר בלשונו: (קכט) כל שהוא אשים. העולה לגבי המזבח: (קל) שתהיה ראשית לכל המנחות. פי' השתי לחם קרבן ראשית מתבואה חדשה כמו שמסיים: (קלא) יכול אם קדמן ד"א וכו'. היינו אם עבר והקריב קודם עצרת מתבואה חדשה לא יקריב אח"כ השתי לחם כי אז אינם ראשית ת"ל הקריבו: (קלב) לרבות הכבש. היינו שאם העלה שאור ודבש על הכבש עובר בלאו כמו שמעלה על המזבח עצמו: (קלג) אבל שלא לעבודה עולין. היינו לשם עצים מותר להעלות שאור ודבש ועי' בת"כ: (קלה) יכול תהא מנחה כולה. היינו אף השיריים יצטרכו מלח. ועי' לעיל אות קכ"ו: (קלו) וכל קרבן לרבות הלבונה שצריכה מלח. עי' (מנחות כ') מרבה לה מסיפא דקרא על כל קרבנך תקריב מלח. ובת"כ הגי' כמו הכא: (קלז) יכול תבינהו כנ"ל וכ"ה בת"כ וכ"ה (מנחות כ"א) ופי' בערוך יכול יתן בו מלח כל דהוא להבין שיש בו טעם מלח. והרב רנ"ר פי' להיפך שיתן בו מלח הרבה ופי' יותר נכון לפי הענין עיין בת"כ: (קלח) מלח שאינה שובתת. ע"ש במנחות בהג' הר"י ברלין: (קלט) כלה סדקנית. בת"כ ובמנחות הגי' אסתרקניות. ופי' מלח הבא מן האדמה: (קמ) ולמה הוציאו הכתוב בלשון נדבה כנ"ל. ופי' ואם משמע שהוא רשות אם ירצה יקריב: (קמא) ואם לאו לצורך כו' וכה"א ולחם וקלי וכו' עד הביאכם את:

לא תאכלו וגו׳. אביב. מלמד שבאה שעורים נאמר כאן אביב ונאמר להלן אביב (שמות ט) כי השעורה אביב מה להלן שעורים אף כאן שעורים. קלוי באש. מלמד שמהבהבין אותו באש כדי לקיים בו מצות קלוי דברי רבי מאיר וחכמים אומרים (קמב) אביב של קלאים היה מנוקב כמין נפה כדי שיהא האור שולט בכולו. אביב קלוי באש (קמג) ולא גרש קלוי באש. (קמד) כרמל. רך מל. (קמה) וכן הוא אומר (מ״ב ד) ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם. (קמו) תקריב את מנחת בכוריך. מכל מקום. לפי שמצוה להביא רך מל. לא מצא רך מל יביא יבש. מצוה לקצור ולהביא. לא מצא יביא מן הקצור שנאמר תקריב את מנחת בכוריך מכל מקום:

פס׳. ונתת עליה שמן. עליה שמן (קמז) ולא על לחם הפנים שמן. ושמת עליה לבונה. עליה לבונה ולא על מנחת נסכים. (קמח) מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה דכתיב הוא ולהוציא מנחת מאפה:

פס׳. והקטיר הכהן את אזכרתה. שהם נזכרים בה. על כל לבונתה. (קמט) שילקט כל הלבונה ויעלה לאשים:

פס׳. ואם זבח שלמים קרבנו. רבי יהודה אומר (קנ) כל המביא שלמים מביא שלום בעולם. ד״א שלמים שהכל שלם בהם הדם והאימורין למזבח החזה והשוק לכהנים. העור והבשר לבעלים. ד״א ואם זבח שלמים קרבנו לימד על כל אדם שהוא לשלום מביא זבח ומביא קרבן. הא אם הוא אונן אינו מביא לא זבח ולא קרבן. דכתיב שלמים. אם מן הבקר. לרבות אחד עשר שיצא מן הפתח וקראו עשירי. מן הבקר. להוציא את התשיעי לפי שאחד עשר הוא אחר הקדושה (קנא) והתשיעי הוא לפני הקדושה. הוא מקריב. היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה. אם זכר. לרבות את הולד. אם נקבה. לרבות התמורה. אם זכר לרבות ולד בעלי מומין. אם נקבה. לרבות תמורות בעלי מומין (קנב) וכיוצא בו. (ש״א יז) גם את הארי גם (את) הדוב הכה עבדך לרבות את הדוב עם הארי ואת הארי עם הדוב. ע״א גם את הארי ואת. (קנג) שני רבויין לרבות ארי ושני גוריו ודוב ושני גוריו:

פס׳. וסמך ידו. ולא יד בנו ולא יד שלוחו ולא יד עבדו. על ראש קרבנו. לא על הצואר ולא על גביים. (קנד) קרבנו. לרבות כל בעלי קרבן. קרבנו. ולא קרבן אביו.

באור הרא״ם

את קרבן אלהיכם כצ״ל וכ״ה בת״כ כי מזה עיקר הדרשא וביארו המבארים דכתיב את קרבן אלהיכם היינו שתכוונו דוקא קרבן אלהיכם ולא בשביל שתוכלו לאכול תבואה מן החדש (אמר המבאר: בדרשה זו נ״ל להבין בת״כ בפ׳ אמור וכ״ה גם בפסיקתא בפ׳ העומר והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם אין כופין את הנזבור על כרחן. ורש״י בחומש גם הביא הגי׳ לרצונכם אם תביאו כמשפט הזה יהיה לרצון לכם ובאמת מה נשתנה דרשה זו גבי עומר דוקא. והוא עפ״י דרשא דהכא כי אם כוונתו להקריב העומר רק שיתרו להם לאכול מתבואה חדשה ולא לשם מצוה אין העומר מתיר. ובפרט לפי׳ הגי׳ בת״כ בפירוש ואם אין אתם מביאים אותה לרצון מעלה אני עליכם כאלו לצורך עצמכם. ע״כ שייך הדרשה מלרצונכם אין כופין וכו׳ כי המצוה הבאה דוקא ע״י כוונת הלב אין שייך ע״ז לשון כפיה שיכפו אותו אחרים לעשותו. והבן): (קמב) אביב של קלאים. פי׳ של מוכרי קליות מהמת שהיא לחה אינה נטחנת ברחיים: (קמג) ולא גרש קלוי. פי׳ שיהבהב אותה בעוד שהוא אביב קודם הטחינה ולא אחר הטחינה כשנקרא גרש: (קמד) כרמל. רך מל. נוטריקון דרים מלת כרמל ופי׳ כר שלא נתבשלה בעודה במחובר מל שנמלל ביד: (קמה) וכה״א ואיש בא וכו׳ וסיפא דקרא עשרים לחם וכרמל בצקלונו עיין (מנחות פ״ו:) בארוכה: (קמו) תקריב וכו׳ מ״מ. כי תקריב יתירה הוא דכתיב ברישא דקרא ואם תקריב וכו׳: (קמז) ולא על לחם הפנים וכו׳. עי׳ ת״כ דה״א ללמוד ק״ו ממנחת נסכים: (קמח) מנחה היא לרבות וכו׳ היא להוציא מנחת מאפה. בת״כ וכן (מנחות כ״ט) דרשות אחרות בזה ע״ש. גם מה שמוציא מנחת מאפה כבר לימד לעיל ואין הרקיקין בלולות בשמן וצ״ע לייסב: (קמט) שילקט כל הלבונה. (זבחים כ״ז) דרים על כל לבונתה וכו׳ ואת כל הלבונה לעכב: (קנ) כל המביא שלמים מביא שלום וכו׳. דורש שלמים לשון שלום ומה גם שאינה באה על חטא: (קנא) והתשיעי הוא לפני הקדושה וכו׳. בת״כ מוסיף שההקדש עושה תמורה לאחריו ולא לפניו: (קנב) כיוצא בו גם את הארי וכו׳. פי׳ גם כנוי הוא: (קנג) שני רבוין. פי׳ ב׳ פעמים כתיב גם לרבות ארי כו׳: (קנד) קרבנו לרבות כל בעלי קרבן. פי׳ שאם יש לקרבן ב׳ או ג׳ בעלים כולם צריכין לסמוך:

ולא

ד"א קרבנו (קנה) ולא קרבן הגר (קנו) שרבי יהודה אומר אין היורש סומך. ושחטו פתח אהל מועד. פרט לחולין שנשחטו בעזרה. (קנז) וכן הוא אומר (דברים יב) כי ירחק ממך המקום אשר. בריחוק מקום אתה זובח ואין אתה זובח בקירוב מקום. יכול אם שחט בעזרה ישליכנו לכלב. ת"ל (שמות כב) לכלב תשליכון אותו (לכלב) אותו אתה משליך [לכלב] ואין אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה. (קנח) פתח אהל מועד. לפני אהל מועד (קנט) להכשיר את כל הרוחות אחד צפון ואחד שאר רוחות:

פס'. והקריב מזבח השלמים. אע"פ שלא נשחטו לשמן. שלמים אע"פ לא סמך ידו עליהן. אשה לה'. (קס) אשים לה' לשם הקב"ה. מיכן אמרו לשם ששה דברים הזבח נזבח. לשם זבח. לשם זובח. לשם ה'. לשם אשים. לשם ריח. לשם ניחוח. (קסא) וחטאת ואשם לשם חטא. אמר רבי יוסי אף מי שלא היה בלבו אחד מכל אלו כשר (קסב) מפני שהוא (פנאי) [תנאי] בית דין שאין המחשבה הולכת אלא לאחר העובד. את החלב המכסה את הקרב. לפי שנאמר (ויקרא ג) כל חלב לה'. יכול אף חלב דפנות בכלל. ת"ל ואת החלב המכסה את הקרב. ואת כל החלב אשר על הקרב. רבי ישמעאל אומר להביא חלב שעל הקיבה. ר' עקיבא אומר להביא חלב שעל הדקין:

פס'. ואת שתי הכליות. (קסג) לא בעל כוליא אחת ולא בעל שלש. ואת החלב אשר עליהן. ולא הבשר שעליהן. אשר על הכסלים. זו חלב שבין (קסד) הפקוקלות. דברי רבי עקיבא. רבי יוסי הגלילי אומר להביא חלב שעל העוקץ. ר' ישמעאל אומר (מהחלב) [מה חלב] המכסה את הקרב (קסה)תותב קרום ונקלף אף כל תותב קרום ונקלף. ואת היותרת על הכבד. זה חצר הכבד (קסו) שיטול מן הכבד היותרת. על הכליות יסירנה. (קסז) אפילו כוליא אחת:

פס'. והקטירו אותו. (קסח) הכשר ולא הפסול. דבר אחר והקטירו אותו שלא יערב (קסט) חלבים בחלבים. אשה ריח ניחוח לה'. לגזירה שוה (קע) נאמר כאן אשה ולא נאמר לחם ונאמר למטן לחם ולא נאמר לה' וכדי ליתן את האמור בכולו בכל אחת ואחת לכך נאמר אשה אשה לגזירה שוה:

פס'. ואם מן הצאן קרבנו. למה נאמר שלמים בבקר שלמים בצאן (קעא) לפי שהבקר נתרבה (בנכסים) [בנסכים] (קעב) והצאן נתמעט (בנכסים) [בנסכים] לפיכך הוצרך לומר שלמים בבקר שלמים בצאן. זכר או נקבה. זכר ודאי או נקבה ודאית פרט לטומטום ואנדרוגינוס:

באור הרא"ם

(קנה) ולא קרבן הגר. כ"ה ג"כ בת"כ אולם (מנחות ס"ג.)הגי' קרבן עובד כוכבים. והמגיהים מחקו בת"כ קרבן הגר וגרסו קרבן עובד כוכבים כי הגר סומך כישראל: (קנו) שר' יהודה אומר אין היורש סומך. קאי אלמעלה ולא קרבן אביו: (קנז) וכה"א כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך וכו' בריחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום כצ"ל. והיינו בקירוב מקום במדבר אסרו לאכול בשר תאוה רק שלמים וע"ז קאי אל פתח אה"מ פרט לחולין שנשחטו בעזרה ועיין בספרי שם וכן (קדושין כ"ז:) ע"ש: (קנח) פתח אה"מ לפני פתח אה"מ. ג' פרשיות כתיב בשלמים קמייתא בבן בקר כתיב פתח אה"מ ובכבשים ועזים כתיב לפני פתח אה"מ: (קנט) להכשיר את כל הרוחות. עיין (זבחים כ"ה) פלוגתא בזה: (קס) אשה לה' אשה לשם אשים לה' למי שעשה את העולם כצ"ל. וכ"ה בת"כ: (קסא) וחטאת ואשם לשם חטא. פי' לשם חטאו שחטא הבעלים יחשוב הכהן העובד בזה הזבח לכפר עליו: (קסב) מפני שהוא תנאי ב"ד כצ"ל: (קסג) לא בעל כוליא אחת וכו'. היינו החסרון בפנים נפסל גבי קדשים עיין (בכורות ל"ט): (קסד) הפקוקלות. הוא החלב שעל העצם המחבר האטמות והאלחולא עוברת בתוכו ומחוברת בנקב הרעי: (קסה) תותב קרום ונקלף. (שמות כ"ג) היא שמלתו לעורו מתרגמינן היא תותביה כשמלה הוא פרוש על הקרב. קרום ונקלף ועל אותו תותב יש בו קרום דק הנקלף מעל החלב ואינו אדוק בו. עי' ת"כ: (קסו) שיטול מן הכבד. קאתו להקטיר: (קסז) אפילו בעל כוליא אחת כצ"ל ועיין (בכורות ל"ט.) דפריך דזה סותר מה שאמר למעלה ומשני ע"ש: (קסח) הכשר ולא הפסול. שאם הקטיר אברים שלמים פסולים עובר בעשה: (קסט) חלבים בחלבים. משני קרבנות: (קע) נאמר כאן אשה ריח ניחוח. ונאמר למטה אשה לה' ולא נאמר ריח ניחוח כצ"ל: (קעא) שהבקר נתרבה בנסכים כצ"ל. ופי' גבי בקר ג' עשרונים בלולים בשמן חצי ההין ויין לנסך חצי ההין: (קעב) והצאן נתמעט בנסכים. שני עשרונים לאיל ויין ושמן שלישית ההין.

ועשרון

פס' . אם כשב הוא מקריב . למה נאמר כשב (קעג) לרבות את הפסח לאליה כשהוא אומר אם כבש לרבות פסח שעבר זמנו ושלמים הבאים מחמת הפסח (קעד) כגון שגבו מעות לפסח וקנו פסח והותירו לוקחין בהם שלמים וטעונים סמיכה (ונכסים) [ונסכים] ותנופת חזה ושוק :

פס' . וסמך ידו . כדכתבינן לעיל . והקריב מזבח השלמים . אע"פ ששחט שלא לשמו. שלמים אע"פ שלא סמך עליהם . חלבו האליה . להביא את החלב הסמוך לאליה זה חלב שבין פקוקלות . דברי רבי עקיבא . ר' יהודה אומר חלבו האליה הקיש חלב לאליה (קעה) מה החלב בשני לאוין אף אליה בשני לאוין . אליה . (קעו) יכול יקיים בה מצות אליה ת"ל תמימה. יכול יטלנה עם(השזרה) [השדרה] (קעז) ת"ל לעומת העצה. יכול לא יכנס לפנים מן העצה (קעח) ת"ל יסירנה . יכנס לפנים מן העצה . את החלב המכסה את הקרב . מיעט חלב דפנות :

פס' . ואת שתי הכליות . (קעט) אין לך אלא מה שאמרו בענין . משום רבי ישמעאל אמרו לפי שיצא הכבש לידון בדבר חדש באליה . אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש . ואת שתי הכליות כדלעיל . והקטירו הכהן כדי שלא יערב הלבו בחלבין . (קפ) היינו דאמרי במסכת פסחים על אגריפס המלך שנתן עיניו לידע כמה אוכלוסי ישראל וקבצו כל הכליות של פסחים תשובתו בצדו וכי תימא דמקטר להו . והקטירו. שלא יערב חלבין בחלבין זה בזה אלא תפיסה בעלמא כלומר תופסין חשבון הפסחין ומן הפסחין ידע רוב ישראל . לחם אשה לה' . לימד על החלבים שהן קרוין לחם . (קפא) ואע"ג דאליה קרויה חלב לגבי הקטרה ואינה קרויה חלב לגבי אכילה שהרי אמרה תורה (ויקרא ז) כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו . חלב השוה בשור וכשב ועז לא תאכלו . יצאת האליה שאינה בשור ועז ולא נקראת חלב (קפב) אלא על שם עילוי נקרא הלבו ואין איסורו משום אכילת חלב . ואי בעית אימא סברא האי מאן דזבין כל תרבא דאימרא מחבריה מי קא יהיב ליה אליתא שמע מיניה (לאשמה) [לא שמה] תרבא . (קפג) ואם משום שנקרבת על גבי המזבח באימורי הקרבנות בכלל שתי כליות ויותרת הכבד . בוא וראה במשנה תורה מה כתיב (דברים יד) כי ירחק ממך המקום וכתיב (שם יב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו . מה בא ללמדנו שהאימורין נאכלין בגבולין . הטמא והטהור יחדו יאכלנו . להתיר בשר באכילה לזבין ולזבות . ואם תאמר אפי' הלבים נמי . כבר הזהירך הכתוב חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם . כל חלב וכל דם לא תאכלו . (קפד) לרבות הגבולין . כל חלב וכל דם לא תאכלו . מה דם השוה בכל אף חלב השוה

באור הרא"ם

ועשרון לכבש ויין ושמן רביעית ההין : (קעג) לרבות את הפסח לאליה. שתהיה קריבה עם האמורים לגבוה : (קעד) כגון שגבו מעות לפסח . הוא דברי המחבר ואינו מת"כ . ויש עוד כיוצא בו כגון תמורת פסח ופסח שנתכפרו בעליו באחר הכל שלמים : (קעה) מה הלב בשני לאוין . חד כל חלב וכל דם לא תאכלו . וחד לאו דזרות וכל זר לא יאכל קדש : (קעו) יכול יקיים בה מצות אליה . שיטול קצת ממנה ודיה ת"ל התמימה שיקח כולה : (קעז) ת"ל לעמת העצה . כנגד הכליות שהוא למטה מחוט השדרה . הכליות נקראו עצה (ברכות ס"א) הכליות יועצות : (קעח) ת"ל יסירנה . ואמר לקמן כמו זרת למעלה וזה השיעור יכנס לפנים מן העצה : (קעט) אין לך אלא מה שאמור בענין ולא חלב דפנות . וחסר כאן ועי' בת"כ ותבין ג"כ דברי ר' ישמעאל : (קפ) היינו דאמרינן. (פסחים ס"ד:) ע"ש כה"ע וכאן מגומגם קצת : (קפא) ואע"ג דאליה קרויה הלב וכו' הוא דברי המחבר : (קפב) אלא על שם עולי . היינו האליה מאכל מובחר (פסחים ג':) מי קספי לך מאליה : (קפג) ואי משום שנקרבת וכו' . כל הדרשה דבריו מעורבבים ועיין ספרי ראה פיסקא כי ירחיב ה' וכו' וכן (בכורות ס"ו) ועיקר כוונתו כי הקרא דצבי ואיל וכו' הטמא והטהור יחדיו יאכלנו קאי על פסולי המוקדשין שנפדו שאימוריו מותרים לזרים . ומזה יצא לו האליה שהוא בכלל האימורין שמותר באכילה . ומה שמסיים להתיר בשר באכילה לזבין ולזבות אגב גררא מייתי לה הכא . ומה שמסיים ואא"ת ואפילו חלבים נמי היינו אם מדמין לצבי ואיל יהיה כל חלב חולין מותר באכילה ע"ז מסיים כבר הזהירך הכתוב כל חלב ודם וכו' . כן נראה כוונתו כפי פשוט . אבל באמת לא הבנתי דבריו למה לא העתיק דברי הגמרא מבכורות שם וכתב דברים מעורבבים מפי עצמו וצ"ע : (קפד) לרבות הגבולין.

הוא

בכל. יצאו כליות ויותרת ואליה שאינן קרוין חלב אלא להקטרה בלבד (קפה) ולא עוד אלא שהרי לעומת העצה הוא פירושו להסירה ושלמה ממעל לכסלים מקום הכליות שבפנים וכן פירשו רבותינו ז״ל ממקום שהכליות יועצות והוא כמו זרת למעלה ממקום שהאליה תלויה ללמדך שאין האליה קרויה חלב אלא לענין הקטרה בלבד:

פס'. ואם עז קרבנו. הפסיק הענין שלא תהא העז טעונה אליה. וסמך ידו כדלעיל:

פס'. והקריב ממנו. (קפו) מן המחובר [יכול] לפי שנתמעט מן האליה יתמעט מכולם. ת״ל את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב:

פס'. (קפז) והקטירם. (יכול) כאחת. לחם אשה לריח ניחוח כל חלב לה'. (קפח) לחייב על החלב מעילה (קפט) וכן הוא אומר (ויקרא ה) (ומעלה מעל) מקדשי ה' (קצ) משום רבי ישמעאל אמרו הרי הוא אומר (במדבר יח) אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר למדנו לבשר שהוא טעון מתן דמים וחלבים במזבח. למעשר ולפסח מנין כשהוא אומר (דברים יב) ודם זבחיך ישפך על מזבח וגו' (אליו) מעשר ופסח שהן במתן דמים. אין לי אלא דמם. חלבם מנין ת״ל כל חלב לה'. להביא הלב מעשר ופסח שהן טעונין מזבח:

פס'. חקת עולם. לבית עולמים. לדורותיכם. שינהוג הדבר לדורות. בכל מושבותיכם. בין בארץ בין בחוצה לארץ. כל חלב וכל דם לא תאכלו. רבי יהודה הקיש חלב לדם מה חלב בשני לאוין אף הדם בשני לאוין. וחכמים אומרים (קצא) אין בהם אלא אזהרה אחת בלבד. (קצב) והזהיר הקב״ה את ישראל על (החלב ועל) הדם בין של בהמה בין של חיה ובין של עוף אסור שנאמר (ויקרא ז) וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה. וחיה בכלל בהמה. דכתיב (דברים יד) זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים וגו' וכתיב (שם) איל וצבי ויחמור וגו'. דם שהנשמה יוצאה בו ענוש כרת (קצג) ודם התמצית ודם איברים עומד עליהם באיסור. דאמר רבא (כריתות ד') (קצד) חמשה לאוין הן בדם טעמא מאי אמר לדם עומד עליהם חולין ואמר לדם תמצית ואמר לדם האיברים ואמר לדם כיסוי שנאמר רק את דמו לא תאכלו. ואחד לדם הקזה שנאמר רק חזק לבלתי אכול הדם. למה לדם הקזה שהנפש יוצאה בו וכשאמרו דם האיברים לא אסרו אלא במופרש מן האיברין אבל לא נפרש מן האיברין ומובלע באבר מותר לאכלו באותו אבר. וחוטין שביד אע״פ שלא פירש מהם אסור עד שיחתכנו וימלחנו שכן אמרו חכמים חוטין שביד אסורין. והרוצה ליתן בשר בתוך קדירה אסור עד שיהא מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה שכן (חולין קי״ג) אמר שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו עד שמולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה. ועוף

באור הרא״ם

הוא ח״ל. ובת״כ הוא בהדיא: (קפה) ולא עוד אלא וכו'. המחבר האריך בדברי עצמו בדבר האליה שאינה קרויה חלב ומותר. זה הוא לסתור דברי הקראים שאסרו חלב האליה. ובהקדמתי כתבתי בזה הרבה כי בימי המחבר נתפשטו דעות הקראים נגד הלכה מצות התורה לאסור את המותר ולהתיר את האסור. ואז עמדו נגדם ר' סעדיה גאון וחכמי הדור וזה המחבר ר' טוביה אחד מהם שנלחם מלחמת הדת נגד הקראים: (קפו) מן המחובר יכול לפי שנתמעט מן האליה וכו' כצ״ל: (קפז) והקטירם כולם יחד כצ״ל. והיינו כל האימורין של קרבן בפעם אחד ולא כאיברי העולה דתנן (תמיד פ״ז) הוסיפו לו ה' זקנין הראש והרגל ע״ש: (קפח) לחייב על החלב מעילה. היינו איסור מעילה אף על איסור חלב ועיין כריתות כ״ג ע״ב: (קפט) וכה״א נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ד'. עיין לקמן בת״כ מרבה חלב ק״ק וקדשים קלים למעילה. ועיין (כריתות כ״ג): (קצ) משום ר״י וכו'. דמפיק האי קרא כל חלב וכו' להביא חלב מעשר ופסח שהם טעונין לגבי מזבח ועיין ספרי (קרח) שם. וכ״ה (פסחים סד:) דורש מקרא אך בכור שור וכו' קודש הם להביא את המעשר ופסח שיטענו מזבח. ולא מהאי קרא כל חלב ודם. ופלא הוא שדברי ר' ישמעאל לא נזכר שמה וצ״ע: (קצא) אין בו אלא אזהרה אחת. היינו לאו דדם הכל ללו דורות גבי דם ליכא וכ״ה בת״כ: (קצב) ודם התמצית ודם האברים עומד עליהם באיסור לאו כצ״ל: (קצג) והזהיר הקב״ה על הדם בין של בהמה בין של חיה ועוף וכו' כצ״ל. ועל החלב ע״ש כי חלב של חיה ועוף מותר לאכלו והקרא מביא רק מאיסור דם והוא לקמן בפ' צו: (קצד) דאמר רבא. נדפס בטעות וצ״ל. דאמר רבא (כריתות ד:) ה' לאוין האמורים בדם למה אחת לדם חולין ואחת לדם קדשים ואחת לדם כיסוי ואחת לדם האברים ואחת לדם התמצית: [מכאן ועד סוף דיני ניקור לא פירשתי]

שממלאין אותו בשר וטוין אותו מותר ואין חוששין שמא בלע הדם מאי טעמא כבולעו כך פולטו. ואם נותנין אותו בבצק וטוין אותו בבצק. אם בצק של סלת הוא בין שהאדימה בין שלא האדימה מותר. ואם בצק קיבר הוא אם הלבינה מותר ואם לאו אסור. ואם משאר קמחים הוא. האדימה מותר לא האדימה אסור. וכל אלו שממלאין בבשר בין גוזל בין תרנגולת בין אווז בין גדי מותר ואפילו פיו למעלה והוא שמלאהו בבשר אבל בכבד אסור שהרי אמרו אסור להשפיד בשפוד כבד על הבשר לכתחלה ואם עשה עשוי. הלב קורעו ומוציא את דמו. לא קרעו קורעו אחר בישולו ומותר. מאי טעמא לפי שפולט הוא ואינו בולע. בכ"ד מקומות מנקין את הבשר של בהמה מן הדם ומן החלב. י"ב מאיסור דם וי"ב מאיסור חלב ואלו הן. קרום של מוח. מזרקין של צואר. ושני חוטין שביד. ושני קרומים של ביצים. וחוט של טחול. הרי אלו של דם. ואלו של חלב. ה' חוטין בכסלים. שנים משמאל מתפזרין לשלש שלש וג' מימין מתפזרין לשנים שנים. ושני חוטין של כליות. ושני קרמים של כסלים. וקרום של טחול. הרי אלו מאיסור חלב. וחלב אינו נוהג אלא בבהמה טהורה שכך שנינו חומר בחלב מבדם ובדם מבחלב. חומר בחלב שהחלב מועלין בו והייבין עליו משום פיגול ונותר וטמא מה שאינן בדם. חומר בדם שהדם נוהג בבהמה ובחיה ובעופות בטמאין ובטהורין והחלב אינו נוהג אלא בבהמה טהורה בלבד שנאמר (ויקרא ז) כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' וגו'. ואע"פ שאמרו חכמים חיה בכלל בהמה כאן חילוף שנאמר אשר יקריבו ממנה קרבן לה' וחיה אינה ראויה לקרבן. ואם תאמר שיש בבהמה בעלי מומין שאינן ראוין לקרבן וחיה חלבן מותר. בעלי מומין ריבה בהן הכתוב הואיל ובמינן קרב שכך שנו רבותינו בברייתא אין לי אלא תמימין הראוין. חלב בעלי מומין מנא לן ת"ל מן הבהמה חלב חולין מנין ת"ל כי כל אוכל חלב. וכל חלב שהוא קרב על גבי המזבח אסור באכילה מאי טעמא לפי שאסור חלב בענין קרבנות נכתב ואי זה זה החלב המכסה את הקרב והיא המפה הפרושה על הקרב ושעל המסס ובית הכוסות ענוש כרת וזהו שעל הקרב ולמה נאסר זה מכל החלב לפי שהוא דומה לחלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף אף זה תותב קרום ונקלף. אמר רב יהודה חוט של בני מעים צריך לגורדו עד אמה מה טעם לפי שתותב קרום ונקלף הוא וזהו חלב שעל הדקין. חלב שעל הקיבה הדומה לקשת אסור ומחלוקת ר' ישמעאל ורבי עקיבא הוא. ואע"ג שר' עקיבא מתיר נהגו בו איסור. חלב שעל הכליות אסור וענוש כרת. ושעל הכסלים שהירכים דבוקים אסור וענוש כרת שכך אמרו חכמים אמר ר' אבא אמר רב יהודה אמר שמואל חלב שעל הכסלים ענוש כרת. אליה אע"ג דלענין הקרבה חלב היא מותרת באכילה מאי טעמא לפי שנאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו למה נאמר אם להוציא את החיה מאשר יקריבו ממנה קרבן לה' יצאת אלא אמר לך הכתוב כל חלב ששוה בשור וכשב ועז אסור יצאת אליה שאינה שוה בשור ועז להקרבה. שכך אמרו חכמים לימד על העז שאינה טעונה אליה ומתוך שאינה טעונה אליה לקרבן מותרת באכילה. אליה של כבש מותרת שאינה שוה בשור ועז:

ניקור בשר

ששה חוטין יש בבהמה וצריך ליטלן. של כליות. ושל כסלים. ושל טחול. איסורן איסור חלב וקרמין שלהן כן וצריך לקלפן ולגרדן. ושל ביצים. ושל מוח. איסורן איסור דם. ואמרו חכמים כסלין שהן כחלב אל יניחם על גבי בשר וידיחם או ינקרם לפי שהבשר בולע מן החלב של כסלים והקשו חכמים על דבר (אמר) זה אם כן כסלים עצמן כשאתה מנקרן בולע בשר שבכסלים מחלב שבכסלים. וחזרו ואמרו קרום יש בין חלב לכסלים ואינו בולע. ועוד הקשו אם כן חלב גופו קרום יש לו ואין הבשר שתחתיו בולע ממנו. אמרו אותו קרום רך הוא ונמרט ובולע ואסור. טבח שנמצא אחריו חלב רב יהודה אמר כבשעורה ור' יוחנן אמר כבזית. ואמר רב פפא לא נחלקו בדבר זה האומר כבשעורה לעברו בלא מלקות והאומר כבזית להלקותו ולעברו. ואמר

מר

מר זוטרא כזית אפי' בשנים ושלשה מקומות, כבשעורה במקום אחד, והלכתא רווחתא היא להלקותו בכזית, לעברו בלא מלקות כבשעורה:

פס'. וידבר ה'. הפסיק הענין. דבר אל בני ישראל לאמר. לדורות. נפש כי תחטא בשגגה. (א) נפש ולא (אדם). (ב) תני רבי חייא משל לכהן שהיו לו שתי נשים אחת בת כהן ואחת בת ישראל ומסר להם את העיסה וטמאוה, והתחיל מדיין עם הכהנת אמרה לו אדוני מה אתה מדיין עמי יותר מבת ישראל. אמר לה זו אינה למודה בטהרות מבית אביה אבל את כהנת ולמדה מבית אביך. כך המקום מניח את הגוף ומדיין עם הנפש לפי שהנפש מן העליונים ממקום טהרה וקדושה. והגוף מן התחתונים ממקום טומאה. נפש כי תחטא. (ג) י' דברים משמשין את הנפש, הושט למזון. והקנה לקול, הכבד לחימה. והריאה שואבת. המסס לטחון. והטחול לשחוק. הקיבה לשינה. והמרה לקנאה. והכליות מחשבות. והלב גומר. והנפש למעלה מכולם. ואת יוצאה וגוזלת וחומסת לכך נאמר נפש כי תחטא. בשגגה. ומה אם בשגגה חייבת חטאת וצריכה כפרה מזיד לא כל שכן. תנו רבנן בני ישראל מביאין חטאת (ד) ואין (הגרים) [העובדי כוכבים] מביאין חטאת. ואין צריך לומר מצות שלא נצטוו עליהם בני נח (ד) אלא אפילו מצות שנצטוו עליהם בני נח. נפש, לרבות גרים (ה) ועבדים. כי תחטא בשגגה. על השגגה הוא מביא ואינו מביא על הזדון. מכל מצות ה'. (ו) ולא מצות המלך ממלכות ישראל. ולא מצות ב"ד. ד"א (ז) מכל מצות ה' ולא כל מצות ה' (ח) פרט לשמיעת הקול ולבטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו. יכול שאני מוציא (ט) מצות עשה שבנדה ת"ל (י) מכל מצות ה' ריבה. ואי זו היא מצות עשה שבנדה. היה משמש עם הטהורה ואמרה לו טמאה אני פירש מיד חייב שיציאתו הנאה לו כביאתו. כיצד יעשה נועץ ארבעה גודליו בקרקע עד שימות האבר ופורש. וכן בעבודת כוכבים כסבור הוא שבית הכנסת היא והשתחוה לו. וכן בעריות אשתו ואחותו בבית כסבור לבוא על אשתו ובא על אחותו. מכל. לרבות כל שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. ועשה מאחת מהנה. (יא) עד שיכתוב שם קטן משם גדול. שם משמעון נח מנחור דן מדניאל וגד מגדיאל. רבי יהודה אומר אפילו כתב שני אותיות והם שם אחד כגון (יב) תת שש רר גג חח. ר' יוסי אומר ועשה אחת מהנה פעמים שהוא חייב חטאת אחת על כולם. פעמים שחייב על כל מלאכה ומלאכה. בברייתא (יג) ומפורש במסכת שבת:

פס'. אם הכהן המשיח יחטא. (יד) ולא כשהוא הדיוט. לאשמת העם. דינו כאשמת העם. מה צבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה. אף משיח לא יביא (טו) אלא על העלם דבר (על) [עם] שגגת מעשה. (טז) והקריב על חטאתו אשר

באור הרא"ם

דבורא דחטאת. (א) נפש ולא כנעני כצ"ל. וכ"ה בת"כ: (ב) תני ר"ח משל וכו'. (ויק"ר פ"ד): (ג) יו"ד דברים משמשין וכו'. ויק"ר שם ע"ש עוד הוספות: (ד) ואין הכנענים מביאין חטאת כו' כצ"ל: (ד) ואפילו מצות שנצטוו. דהיינו כנענים אם שגגו אין מביאין חטאת: (ה) ועבדים. עבד כנעני שמל וטבל לשם עבדות: (ו) ולא מצות המלך וכו'. אע"פ שהממרה פי המלך חייב מיתה וכן זקן ממרה נגד ב"ד ג"כ חייב מיתה אעפ"כ אין על שגגתם קרבן מעילה: (ז) מכל ולא כל מצות. מ"ם דמכל מיעוטא הוא: (ח) לשמיעת הקול וביטוי שפתים. היינו שבועת העדות ושבועת ביטוי אין היחיד מביא חטאת קבועה רק הוא בקרבן עולה ויורד כדלקמן בפרשה ושמעה קול אלה: (ט) מ"ע שבנדה. והזהרה את ב"י מטומאתם: (י) ת"ל מכל מצות ה'. ריבה. כל רבויא הוא שיתחייב חטאת בשוגג ועיין בת"כ שמפרש למה לעיל ממעט מכל וכאן מרבה. והיינו כי נדה חייבין על זדונו כרת חייבין על שגגתו חטאת כמו שמסיים הכא לבסוף שיש בנדה עשה ול"ת וכ"ה בספרי: (יא) עד שיכתוב שם קטן משם גדול. פי' אף שנתכוין לכתוב שם גדול כמו שמעון אעפ"כ כשכתב רק שם ג"כ חייב שהיא תיבה המתקיימת במקום אחר: (יב) כגון תת שש וכו'. והם ג"כ משם גדול תת מתתיהו שש מששך וכן כולם ורבותא אע"פ שהם שני אותיות דומות אעפ"כ חייב: (יג) ומפורש במס' שבת. בפרק כלל גדול ע"ש: (יד) ולא כשהוא הדיוט. היינו אם חטא כשהוא הדיוט ואחר כך נעשה משוח אינו מביא פר אלא שעיר כהדיוט: (טו) אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה כצ"ל. והיינו שיתלה הוראתו בעצמו. אבל על שגגת המעשה גרידא שלא תלה בהוראתו לא: (טז) והקריב וכו' כשהוא ממונה מביא הפר מצבר כצ"ל.

וכ"ה

חטא. כשהוא ממונה (אינו) מביא חטאתו משעבר. פר יכול זקן ת"ל בן. אי בן יכול קטן ת"ל פר הא כיצד בן שלשה כדברי חכמים. ר' מאיר אומר אף בן ארבעה ובן חמשה כשר אלא שאין מביאין זקנים מפני הכבוד. רבי שמעון אומר כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה. ועגל וכבש בני שנה. בן בקר בן שתי שנים. פר בן שלשה שנים:

פס'. והביא את הפר. פר הוא מביא (יז) אינו מביא חלופין. וסמך את ידו על ראש הפר. (יח) לרבות פר יוה"כ לסמיכה. ושחט את הפר לפני ה'. בצפון:

פס'. ולקח הכהן המשיח. נאמר כאן לקיחה (יט) ונאמר להלן לקיחה. מה להלן בכלי אף כאן בכלי. מדם הפר. מדם הנפש ולא מדם העור ולא מדם התמצית. מדם הפר. (כ) דם מהפר יקבלנו. והביא אותו. כשר ולא פסול. אל אהל מועד. (כא) למעט קרבנו למצוה יחידית שלא יתן מדמו על מזבח הזהב:

פס'. וטבל הכהן. (כב) ולא מספג. וטבל והזה (כג) על כל הזאה טבילה. (כד) את אצבעו בדם. מה אצבעו האמורה להלן ימין אף המיומנת שבימין. בדם. שיהא בדם כדי טבילה. והזה. לא המטיף. והזה. לא הזורק. מן הדם. (כה) מן הדם שבענין. שבע פעמים. (כו) ולא שבע טיפין. שבע פעמים. שיהא מונה שבע פעמים. לפני ה' את פני פרוכת הקדש. לא על כל הפרוכת אלא (כז) מכוון כנגד (הבדין):

פס'. ונתן הכהן מן הדם (כח) על קרנות הרי שתים ולמטה אומר על קרנות הרי ארבע למדנו שארבע מתנות שבמזבח הפנימי מעכבות. לפי שנאמר בפר כהן גדול ובפר העדה קרנות הרי ארבע (כט) והיינו דאמרינן בסנהדרין נאמרו דמים בפנים ונאמרו דמים בחוץ. מה דמים האמורים בפנים חיסר אחת מן המתנות לא עשה כלום. וכן תנינן בזבחים דמן טעון הזיה על הפרוכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. מזבח קטורת הסמים לפני ה'. (ל) ואין הכהן ה'. מלמד שהכהן עומד מחוץ למזבח קטרת הסמים ומזה. על הפרכת אשר באהל מועד (לא) לרבות כל הקרנות אשר באהל מועד. ואת כל דם הפר ישפוך. ולא יטוף. ישפוך. ולא יזרוק. אל יסוד מזבח העולה אשר פתח וגו'. (לב) זה יסוד מערבי מיכן שאין מעבירין על המצות. לפי שביציאתו מן המשכן ביסוד פתח אהל מועד פוגע ושם היה שופך ביסוד מערבי. והיינו דתנן במסכת זבחים שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון:

באור הרא"ם

וכ"ה בת"כ. ופי' אם משיח עבר מנשיאותו ע"י מום או זקנה. אעפ"כ אם מביא שוגג בהוראה מביא פר ובזה משונה הוא מנשיא כי נשיא שעבר דינו כהדיוט. אבל הכהן המשיח בקדושתו עומד אף לאחר שעבר עיין (הוריות י'): (יז) אינו מביא הלופין. פי' אם לא מצא פר אינו מביא תחתיו שעיר כמו הדיוט ומלת פר דריש דיתורא הוא: (יח) לרבות פר יוה"כ לסמיכה. שלא נאמר בפ' אחרי מות: (יט) ונאמר להלן לקיחה. דכתיב (שמות כ"ד) ויקח משה חצי הדם וישם באגנות: (כ) דם מהפר יקבלנו. לאפוקי אם נשפך הדם על הרצפה ואספו פסול: (כא) למעט קרבנו למצוה יחידית. היינו בחטאת של עבודת כוכבים נידון המשיח כמו יחיד עיין בפ' שלח. ונקרא עבודת כוכבים מצוה יחידית שיחדה הכתוב בפרשה בפני עצמה בפ' שלח. או משום שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. וכדאמרינן (סנהדרין צ"ט) כי דבר ה' בזה זה העובד עבודת כוכבים (המגיה רנ"ר ז"ל): (כב) ולא מספג. פי' מקנח: (כג) על כל הזאה טבילה. פי' בכל הזאה נצרך להטביל אצבעו בדם ואח"כ יזרוק: (כד) את אצבעו בדם, מה אצבעו האמורה להלן (ויקרא י"ד) גבי מצורע באצבע הימנית מה להלן ימין המיומנת שבימין אף כאן אצבעו המיומנת שבימין כנ"ל. ופי' המיומנת שבימין אצבע הרגילה למלאכה והיינו שאצל אגודל: (כה) מן הדם שבענין. היינו מדם האמור בהזה ממנו הזאה ראשונה למעוטי שירייס: (כו) ולא שבע טיפין. היינו בהזאה אחת: (כז) מכוון כנגד בית הבדים כנ"ל: (כח) על קרנות. בת"כ הגי' על קרן קרנות ולמטה הוא אומר על קרן קרנות. פי' דהוי ליה למכתב על קרן וכתיב קרנות מיעט קרנות שתים הרי ארבע. ולמטה הוא בפר העדה כדמסיים: (כט) והיינו דאמרינן. (סנהדרין ד':) ע"ש והוא לימד אחר לא מקרן קרנות ובכאן קיצר ולא סיים הך דסנהדרין: (ל) ואין הכהן לפני ה' כנ"ל. כי הכהן עומד חוץ למזבח לא הכה"ג ביום הכפורים: (לא) לרבות כל הקרנות וכו'. פי' שיזה על הד' קרנות ועיין בת"כ. וזה לדברי ר' יהודה ולא דריש מן קרן קרנות: (לב) זה יסוד מערבי. שהיסוד שבאותו רוח כנגד פתחו של היכל הוא

פס'. ואת כל חלב פר החטאת. (לב) לרבות פר יום הכפורים. (לג) ירים ממנו. מן (המזבח). את החלב המכסה וגו' :

פס'. כאשר יורם משור זבח השלמים מה פרש בזבח השלמים שאינו מפורש כאן אלא מה שלמים לשמן אף זה לשמן. משור זבח השלמים מיעטו מן האליה. והקטירם הכהן על מזבח העולה. לא על מזבח הפנימי :

פס'. ואת עור הפר. (לד) כולו כשהוא שלם יכול יוציאנו שלם וישרפנו שלם ת"ל על ראשו ועל כרעיו (לה) מה ראשו וכרעיו אמורין להלן ע"י ניתוח אף כאן ע"י ניתוח. ושמא תאמר ע"י הפשט. (לו) ת"ל וקרבו ופרשו בלא הפשט :

פס'. והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה. שאין צריך (לז) שהרי כתיב ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון. ולמה נאמר ליתן לו מחנה שניה ונאמר בדשן אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שלישית. מחנה שכינה ומחנה לויים ומחנה ישראל. אל מקום טהור. שיהא מתוקן שאם היה טמא יטהרנו. אל שפך הדשן. (לח) ששם היו נותנין את הדשן אל שפך. רבי אליעזר אומר שיהא מקומו משופך מדרון. ושרף אותו. הכשר (לט) ולא הפסול. על עצים. לרבות כל העצים אפי' בקש ובתבן ובגבבה. (מ) באש. ולא בסיד ולא ברמין ולא בגיבסוס רותח. ישרף. (מא) אע"פ שאין שם דשן :

פס'. ואם. הרי זה מוסיף על הענין הראשון (מב) אלא שפר המשיח קודם לפר העדה בכל מעשיו. כל עדת ישראל. עדה המיוחדת בישראל ואיזו זו (מג) סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית שהיו כולן ראוין להוראה. ישגו. יכול יהו חייבין (מד) על שגגת מעשה (מה) ת"ל ונעלם אין חייבין דבר על שגגת מעשה שלא ידעו איסורו של דבר והורו בו להתיר. ועשו הקהל. על פיהן בשגגת מעשה. ונעלם דבר. ולא שתתעלם (מו) מצוה כולה כגון שהורו יש נדה בתורה אבל שומרת יום כנגד יום מותר. יש יום שבת בתורה אבל המוציא מרשות לרשות פטור כדמפורש במסכת הוריות. ותניא בתורת כהנים מעיני הקהל ועשו (מז) (הודיה) תלויה בבית דין. ומעשה תלוי בקהל. אחת מכל מצות ה'. (מח) מצות האמורות במשיח הן מצות האמורות כאן. אשר לא תעשינה ואשם. (מט) כשם שנפרעין מן היחיד כך נפרעין מן הצבור :

פס'. ונודעה החטאת. (נ) ולא שיודעו החטאים. אשר חטאו. לפי מה שחטאו מביאין. חטאו (נא) שני שבטים מביאין שני פרים שלשה מביאים שלשה פרים.

באור הרא"ם

הוא : (לב) לרבות פר יוה"כ לשתי הכליות ויותרת הכבד כצ"ל וכ"ה בת"כ : (לג) ירים ממנו מן המחובר כצ"ל וכ"ה בת"כ ופי' שיהיה כל הפר מחובר יחד בשעת הרמה עיין (מנחות ע"ז:) שלא ינתח הבשר קודם שינטלו האמורין : (לד) כולו כשהוא שלם. כשיוציא הפר מחוץ למחנה יהיה שלם ולא ינתחנו מקודם : (לה) מה ראשו וכו'. האמורים להלן גבי עולה דכתיב את הראש וכו' וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר והוא ע"י ניתוח : (לו) ת"ל וקרבו ופרשו וכו'. עיין (זבחים נ'.) אע"פ כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו והכוונה כשם שלא יקח הפרש מן הקרביים כך העור יהיה דבוק לבשרו : (לז) שהרי כתיב ושרף אותו. לקמן בפר של צבור : (לח) ששם היו נותנים. פי' שייחד מקום לדשן שיהיה תמיד במקום אחד : (לט) ולא הפסול. שאם אירע להם פסול קודם זריקה נשרפין בבית הדשן שבהר הבית ועי' (זבחים ק"ד:) תני לוי שלשה בית דשנים היו שם וכו' ע"ש : (מ) אע"פ שאין שם דשן. דל"ת אל שפך הדשן דשן ממש קמ"ל הואיל ויחדו לשם דשן ג"כ כשר : (מא) באש ולא בסיד. אע"פ שהוא תולדות אש אעפ"כ לא נקראים אש : (מב) אלא שפר משיח קודם. לכן פרשתו מוקדמת. וכן אומר לקמן פר משיח ופר העדה פר משיח קודם : (מג) סנהדרי גדולה. והיינו של ע"א ועיין בת"כ בארוכה : (מד) על שגגת המעשה. היינו שלא תלוי בהוראת ב"ד. אלא שנתחלף לב"ד ולרוב הקהל שומן בחלב ואכלו : (מה) ת"ל ונעלם דבר וכו'. היינו שב"ד גרמו לדבר שטעו בהוראה והלשון שלא ידעו איסורו של דבר הוא פירוש על שגגת המעשה. עי' ת"כ : (מו) מצוה כולה. כגון אין נדה בתורה אין שבת בתורה עיין (הוריות ד':) וזה מן ונעלם דבר דוקא וזה זיל קרי בי רב הוא : (מז) הוראה תלוי' בב"ד ומעשה תלוי בקהל כצ"ל. וכ"ה בת"כ והיינו אם עשו ב"ד בעצמם ע"י הוראתם דינם כיחידים : (מח) מצות האמורים במשיח וכו'. בת"כ ליתא הך דרשא זו ועי' (יבמות ע'.) לימד זה מן לאשמת העם ע"ש : (מט) כשם שנפרעין מן היחיד. דורש ואשם הוא לשון יחיד : (נ) ולא שיודעו החטאים. פי' אם ב"ד הורו על חלב או דם שהוא מותר ועשו קהל על פיהם רק לא ידעו על מה הורו ב"ד אם על חלב אם על דם. ובהוריות ה' פליגי אמוראי בזה : (נא) שני שבטים

עליה. מה תלמוד לומר נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה (ויקרא יח) לצרור לגלות ערותה עליה בחיה. מה להלן דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. אף כאן עד שיורו בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. (נב) כגון שהורו על חלב הדקין או שומרת יום כנגד יום או על הוצאת מרשות לרשות בשבת או על השתחוייה של עבודת כוכבים. והקריבו הקהל. לחייב על כל קהל וקהל פר בן בקר להטאת כדלעיל:

פס'. וסמכו זקני העדה את ידיהם. מיוחדים שבעדה. וכמה הן. (נג) וסמכו שנים (או) זקני שנים. אין בית דין שקול מוסיפין עליהן אחד הרי כאן חמשה דברי רבי יהודה. ידיהם. (נד) יד כל יחיד ויחיד. היינו דתנן במסכת סנהדרין סמיכת הזקנים ועריפת העגלה. ותאנא סמיכה וסמיכת הזקנים סמיכת הזקנים או סמיכת התלמיד שקורין אותו רבי וממנין אותו דיין (בעודו) [בעירו] כדכתיב (במדבר כז) ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. סמיכה זו כסמיכת הפר. על ראש הפר. פר טעון סמיכה (נו) ואין שעירי עזים צריכין כסמיכה דברי ר' יהודה. ושחט את הפר לפני ה'. בצפון:

פס'. והביא הכהן וגו' וטבל הכהן וגו' ומן הדם וגו' ואת כל חלבו וגו'. כולהו כדמפורש לעיל. ועשה לפר (נז) לרבות פר יום הכפורים. כאשר עשה לפר החטאת זה פר כהן המשיח. כן יעשה לו. שנה עליו ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות לא. כדתנן פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכו' מתנה אחת מהן מעכבת לכך נאמר כן יעשה לו. וכפר עליהם אע"פ שלא סמכו. ונסלח לו. אע"פ שלא נתן שיריהם. כדתנן שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי אם לא נתן לא עכב שנאמר ונסלח להם מכל מקום:

פס'. והוציא את הפר חוץ לשלש מחנות כדלעיל. ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון מיכן אמרו פר המשיח ופר העדה עומדים. פר כהן משיח קודם לפר העדה לכל מעשיו. חטאת הקהל הוא. זה בנין אב לכל חטאות הקהל שישרפו. הוא. להוציא שעירי הרגלים שאינן בשריפה אבל שעיר יוה"כ טעון שריפה שדמן מבנים לפנים. חטאת. שיהו כל מעשיו לשם חטאת. הוא פרט לשרפו שלא לשמו היינו (דכתיב) [דתנן] כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשום חובה חוץ מן הפסח והחטאת בכל זמן:

פס'. אשר נשיא יחטא. אמר רבן יוחנן בן זכאי למה יצאת פרשת נשיא (נח) באשר. ללמדך שאשרי הדור שנשיא שלו מביא קרבן חטאת על שגגתו. אם הנשיא שלו מביא צריך לומר הדיוט. אם על שגגתו הוא מביא קל וחומר על זדונו שהוזר בתשובה (נט) ודומה לו (קהלת ח) אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה ושלוה כך מגיע אליהם לצדיקים שלוה בעולם שנוחלין שני עולמות. ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו. שאין על גביו אלא אלהיו זה המלך נאמר כאן ה' אלהיו ונאמר להלן ה' אלהיו. דכתיב (דברים יז) למען ילמד ליראה את ה' אלהיו. מה להלן מלך אף כאן נשיא האמור מלך (סא) ולא נשיא שבט. אשר נשיא יחטא. (סב) כשיחטא כשהוא נשיא פרט לקדמות שאם חטא קודם שנתמנה מלך אינו מביא שעיר. ועשה אחת. לחייב על כל אחת ואחת. (סג) חלב שעל הדקין וחלב שעל הקיבה בהעלם אחד חייב שתי חטאות. חלב ודם בין בהעלם אחד בין בשני העלמות חייב

באור הרא"ם

שבטים כו'. כי כל שבט מביא בפני עצמו. וה"ה אם חטא שבט אחד מביא פר אחד ובהוריות פלוגתא בזה: (נב) כגון שהורו על חלב הדקין. הוא לשון המחבר: (נג) וסמכו שנים זקני שנים וכו' כצ"ל: (נד) יד כל יחיד ויחיד. אבל כ"א סומך בשתי ידיו: (נו) ואין שעירי עזים. היינו הבאים על חטא עבודת כוכבים: (נז) לרבות פר יו"כ. היינו כמ"ה וד"ס וטבילה עיין (זבחים מ':) ותבין: (נח) באשר ללמדך וכו'. דורש אשר לשון אשרי: (נט) ודומה לו אשר יש צדיקים וכו'. גם דורש ג"כ אשרי לצדיקים שמגיעים להם טובה בעוה"ז: (ס) ונאמר להלן ה' אלהיו וכו'. גבי מלך: (סא) ולא נשיא שבט. שדינו כהדיוט ומביא כשבה או שעירה: (סב) כשיחטא כשהוא נשיא. דורש הלשון נשיא יחטא שחטא כשהוא נשיא: (סג) חלב שעל הדקין וכו'. בהעלם אחת חייב שתים. פי' אפילו אכלו בהעלם א' באין ידיעות

שתי חטאות. מכל מצות ה' אלהיו. מצות האמורות במשיח ובעדה (סד) הן מצות האמורות כאן. מכל מצות ה'. ולא כל מצות ה' (סה) פרט לשמיעת הקול ולביטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו. אשר לא תעשינה בשגגה. מלמד שהוא מביא (סו) על שגגת המעשה. ואשם. (סז) מלמד שהוא מביא אשם תלוי כדין יחידי:

פס'. או הודע אליו. (סח) לא שיאמרו לו אחרים. ד"א או הודע אליו (סט) אפילו אמרה לו שפחתו. הטאתו אשר חטא. (ע) כגון אשתו נדה ואחותו בבית ובעל אחת מהן שיודע לו אי זה בעל. וכן שבת ויום הכפורים ועשה מלאכה בין השמשות ואין יודע איזה מהן. אכל חלב ונותר ואינו יודע לכך נאמר אשר חטא בה עד שתודע לו חטאתו. והביא את קרבנו. בקרבנו הוא יוצא (עא) ואינו יוצא בקרבן אביו. שעיר. ולא שעירה. (עב) עזים. ולא חילופין:

פס'. וסמך ידו על ראש השעיר. (עג) לרבות שעיר נחשון לסמיכה. ושחט אותו. לא תמורתו. (עד) ולמטן אומר ושחט אותה ולא וולדה ולא חילופה ולא תמורתה. (עה) מיכן היה ר' שמעון אומר חמש חטאות מתות. ולד חטאת. תמורת חטאת. והטאת שמתו בעליה. ונתכפרו בעליה. ושעיברה שנתה. סימן ותמנ"ע. במקום אשר ישחט את העולה לפני ה'. בצפון (עו) הכתוב קבעו חובה בנין אב לכל חטאות שתהא שחיטתן בצפון שלא לבייש לעוברי עבירה שחוזרין בתשובה (עז) מיכן סמכו חכמים תפלת לחש שלא להתבייש מן השומעין. חטאת הוא. כל מעשיה לשם חטאת. הוא. פרט לששחטו שלא לשמו:

פס'. ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו. (עח) שיקבל בימין. ונתן על קרנות מזבח העולה. (עט) זה יסוד דרומי. לפי שכשם שבצאתו מן ההיכל בהזאות הפרים נותן על יסוד מערבי בכמוך לו. כך בירידתו מן הכבש אינו נותן את הדם אלא על היסוד הסמוך לו ואיזה זה יכוד דרומי:

פס'. ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים. (פ) תותב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת. וכפר עליו שתהא (פא) כפרה לשמו (פב) ושלא יכפר לשנים כאחת:

פס'. ואם נפש אחת תחטא. (פג) הרי אלו מעוטין. העושה על פי עצמו חייב ולא העושה על פי הורית בית דין. כיצד הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות ה' כדמפורש במסכת הוריות והם הכי נמי בתורת כהנים ומסקאנא העושה מפי עצמו חייב. מפי הוראת ב"ד פטור. רבי שמעון מוסיף. הורו ב"ד וידעו שטעו וחזרו בהן

באור הרא"ם

ידיעות מחלקין אעפ"כ חייב שתים ועיין (כריתות ד') פריך למה חייב שתים הרי הכל לאו א' הוא ומשיק לבשוף כשהלכן בשני תמחויין ע"ש: (סד) הן מצות האמורות כאן. היינו הכל בחטאת שחייבין על זדונו כרת: (סה) פרט לשמיעת הקול כו' דכל הני מביא עליהם קרבן עולה ויורד אין הנשיא מביא עליהם שעיר ועיין (הוריות ח' ע"ב) כי המלך והנשיא אינם בקרבן עולה ויורד כי אינם באים לידי עניות: (סו) על שגגת המעשה. שסבור שהוא שומן ואכלו. ובזה חלוק הוא מכהן המשיח שהמשיח פטור משגגת המעשה: (סז) מלמד שהוא מביא אשם תלוי וכו'. פי' בלא הודע דינו כיחיד. אע"ג דבהודע יצא מכלל יחיד ומביא שעיר: (סח) לא שיאמרו לו אחרים. והיינו שהוא מכחישן: (סט) אפילו אמרה לו שפחתו. עיין בת"כ דרשה זו. ובכאן נצרך לדחוק הכוונה שהוא מכחישה: (ע) כגון אשתו נדה ואחותו וכו'. פי' אף שבשניהם חייב חטאת אך מחמת שלא ידוע לו החטא עם מי חטא אינו מביא שעיר. ועיין בת"כ בזה דברי ר' יהושע ור"א מחייב חטאת: (עא) ואינו יוצא בקרבן אביו. היינו אם אביו הפריש חטאת על חטאו ומת. ובנו ג"כ חטא באותו חטא אינו מביא קרבן אביו. וקשה הלא הוא חטאת שמתו בעליה דלמיתה אזלי. וצ"ע. וכן השעיר הנ"ל: (עב) עזים ולא חלופין. פי' דה"א שיכול להביא ג"כ פר כמו המשיח ורק להקל עליו בא הכתוב: (עג) לרבות שעיר נחשון לסמיכה. שגם הוא היה חטאת: (עד) ולמטה הוא אומר. בפ' שניה בכשבה דיחיד: (עה) מכאן היה רש"א. מכאן לאו דוקא דמיתות ליכא למשמע מהכא ועי' ת"כ: (עו) קבעו חובה. בצפון דוקא: (עז) מכאן סמכו חכמים. (סוטה ל"ב) ע"ש: (עח) שיקבל בימין. כי כל מקום שנאמר אצבע אינו אלא ימין וגמר ממצורע: (עט) זה יסוד דרומי. עיין בת"כ בארוכה: (פ) תותב קרום ונקלף. פירשתי למעלה: (פא) כפרה לשמו. לשם בעלים: (פב) שלא יכפר לשנים כאחת. שלא יערב דם החטאת בדם החטאת אחרת: (פג) הרי אלו מיעוטין

בין שהביאו כפרתן בין שלא הביאו כפרתן (פד) והלך ועשה על פיהם פטור . מעם הארץ . פרט למשיח שהוא בפר . מעם הארץ פרט לנשיא שהוא בשעיר . בעשותה . העושה כולה ולא העושה מקצתה . כיצד שנים אוחזין (פה) במלגז ולוגזים . בכרכר ושובטים בקולמוס וכותבים בקנה והוציאו לרשות הרבים וכו' במסכת שבת . אחת ממצות ה'. (פו) הזכורים למעלה במשיח . אשר לא תעשינה . (פז) השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו. מצות ה' . ולא מצות המלך של מלכות ישראל ולא מצות ב"ד . מצות האמורות במשיח ובעדה ובנשיא הן האמורות כאן . (פח) אשר לא תעשינה . מלמד שהוא מביא אשם תלוי :

פס' . או הודע אליו. ולא שיאמרו אחרים. יכול אע"פ שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו חטאתו . והביא קרבנו שעיר עזים זכר תמים (פט) מה חטאת [עבודת כוכבים] בשעירה והיא בת שנתה אף כל חטאות בשעירה והיא בת שנתה :

פס' . וסמך את ידו על ראש החטאת . (צ) לרבות החטאת [עבודת כוכבים] לסמיכה . (צא) ושחט את החטאת וגו' שלא תהא שחיטתה אלא בצפון :

פס' . ולקח הכהן מדמה באצבעו . (צב) מיכן אמרו שחט בצפון וקבל בדרום פסול . עד שישחט בצפון ויקבל בצפון . ואת כל דמו ישפוך . (צג) שאם קיבל דם החטאת בד' כוסות ונתן מזה אחד ומזה אחד שכולן נשפכין על היסוד :

פס' . ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים . מה בזבח השלמים הלב תותב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת הכבד אף כאן כן . וכפר . עליו (צד) שתהא כפרה לשמו :

פס' . ואם כבש יביא קרבנו . אמר רבי שמעון אע"פ שהכבשים קודמין לעזים בכל מקום לא מפני שהן מובחרים (צה) ת"ל (ואם עז קרבנו) מלמד ששניהן שקולין . כיוצא בו תורין קודמין לבני יונה בכל מקום יכול מפני שהן מובחרין מהם ת"ל ובן יונה או תור לחטאת מלמד ששניהם שקולין (צו) אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכל מקום האמור מפני שכבוד האב עדיף מכבוד האם ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולין אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכל מקום מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו . יביא . וכתיב יביאנה מלמד שאם הפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ואח"כ נמצאת הראשונה שתיהן עומדות . מנין שיביא את זה שירצה ת"ל יביא . יכול יביא שתיהן ת"ל יביאנה אחת ולא שתים :

פס' . וסמך ידו על ראש החטאת . (צז) לרבות חטאת נזיר וחטאת מצורע וחטאת מטמא מקדש לסמיכה . ושחט אותה לחטאת . שתהא שחיטתה לשם חטאת :

פס' . ולקח הכהן מדם החטאת . שיהא קיבול דמה לשם חטאת . וכפר עליו הכהן

באור הרא"ם

מיעוטין . עי' (שבת ג'.) תלתא מיעוטי כתיבי ושם דריש לכולהו : (פד) והלך ועשה על פיהן . היינו יחיד שעשה עפ"י ב"ד פטור לפי שתלה בב"ד ועיין בת"כ בארוכה : (פה) במלגז . כמו מזלג ולוזגים הוא מאסף השבלים : (פו) הזכורים למעלה במשיח. שחייבין על זדונו כרת. וכמו שמסיים לבסוף : (פז) השב מידיעתו וכו' . למעוטי ישראל מומר לעבודת כוכבים שאינו שב מידיעתו : (פח) אשר לא תעשינה ואשם מלמד שהוא מביא אשם תלוי כצ"ל וכ"ה בת"כ . ועיין במפרשי הת"כ : (פט) מה חטאת עז בת שנתה . כדכתיב (במדבר ט"ו) והקריבה עז בת שנתה לחטאת ועיין ת"כ שליף ג"כ ממצורע : (צ) לרבות חטאת עבודת כוכבים לסמיכה . כי שם במדבר לא נאמר סמיכה : (צא) ושחט את החטאת במקום העולה וכו' . אלא בצפון כמו עולה : (צב) מכאן אמרו וכו' . דורש סיפא דקרא דלמעלה . במקום העולה ולקח הכהן וכו' היינו שיקח במקום העולה שנשחטה בצפון . ועי' ת"כ : (צג) שאם קיבל וכו'. בד' כוסות וכו'. פי' שנתן מכל כוס מתנה אחת אזי מותר הדמים דין שיריים יש להם ונשפכין ע"ג היסוד : *(צד) שתהא כפרה לשמו . בת"כ מוסיף שלא יכפר לשנים כאחת ושיהא הכהן מכפר ע"י עצמו כצ"ל בת"כ . והכוונה הכהן הזורק יהיה מכוון הכפרה לשם הבעלים ולא יעשה כוונה זו ע"י כהן אחר : (צה) ת"ל אם כבש יביא קרבנו לחטאת כצ"ל . וכ"ה בת"כ ולעיל כתיב והביא קרבנו שעירת עזים כאן הקדים עז לכבש : (צו) אבל אמרו חכמים וכו' . בכאן חסר וכצ"ל וכ"ה בת"כ האב קודם לאם בכ"מ יכול מפני שכבוד האב עודף על כבוד האם ת"ל (ויקרא י"ט) איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולין אבל אמרו חכמים האב קודם וכו' כצ"ל : (צז) לרבות חטאת נזיר . דה"ל למיכתב וסמך ידו על ראשה והחטאת יתירא הוא :

והיינו

שתהא כפרה לשם חטאת. מיכן אמרו שחט שלא לשמה קיבל שלא לשמה הילך שלא לשמה זרק שלא לשמה פסול:

פס'. ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב הכשב מזבח השלמים. מה פירש בכשבים שלמים חלב תותב קרום ונקלף שתי כליות ויותרת אף כאן כן. וכפר עליו. מה תלמוד לומר וכפר וכפר וכפר לפי שצריך ליתן ארבע מתנות ואם לא נתן אלא שלש כפר. וכפר אע"פ שלא נתן אלא שתים. וכפר אע"פ שלא נתן אלא אחת. וכפר וכפר וכפר. חד באשר נשיא יחטא. חד ואם נפש אחת. חד ואם כבש יביא קרבנו. כתוב וכפר בשלשתן והן על מזבח העולה (נח) והיינו דאמרי בית הלל דמים מלמעלה ונתן על קרנות המזבח ונאמרו דמים למטה ואת כל הדם ישפוך אל יסוד המזבח והוא בשפיכה אחת כן דמים של קרנות (נט) דיו במתנה. או כלך לדרך הזו דנין חטאת וארבע קרנות ממתנות שמזבח הזהב שארבעתן מעכבות כמו שאמר למעלה בפרים הנשרפים. ואל יוכיח זו מתן דמים של יסוד שאינו חטאת על ארבע הקרנות אלא שפיכות דמים ליסוד לפיכך צריך לומר וכפר וכפר שלשה פעמים וכו' הלכתא:

פס'. ונפש כי תחטא. (ק) הסמיך חטאת היחיד (לחטאת) יחיד. כי תחטא עיקר החטאת התלוי בנפש. ושמעה קול אלה. אין אלה אלא שבועה. וכן הוא אומר (במדבר ה) והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. (קא) אין לי אלא באלה שיש בה שבועה ומנין לעשות שבועה שאין עמה אלה כשבועה שיש בה אלה תלמוד לומר (קב) ושמעה קול אלה. (קג) עד שישמעו מפי התובע (קד) ולא מפי עבדו ולא מפי בנו ולא מפי שלוחו עד שיאמר להם הנתבע משביע אני עליכם אם יודעים אתם לו עדות שתבואו ותעידו. ושמעה קול אלה עד הראוי להעד ולא שיהא קרוב או פסול או עד מפי עד שנאמר והוא עד הכשר לעדות. ד"א ושמעה קול אלה והוא עד (קה) שקדמה עדות לשבועה ולא בזמן שקדמה שבועה לעדות. שאם השביעם לכשתדעו לי עדות תבואו ותעידוני אינם חייבין. ומנין שאינו מדבר אלא בתביעת ממון אמר ר' אלעזר (קו) נאמר כאן אויין (קז) ונאמר (כאן) אויין. אומרין כאן בתביעת ממון (קח) מה אויין אמורין בפקדון אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף אויין אמורין כאן בתביעת ממון. או ראה או ידע. (קט) רבי יוסי הגלילי אומר מה ת"ל והוא עד או ראה לא אמרתי אלא שאפשר לה להתקיים בידיעה שלא בראיה ובראיה שלא בידיעה. (קי) ואיזו זו זו תביעת ממון ידע שהודה בפניו ראה שראה ממש. השביעו חמשה פעמים חוץ לב"ד והודה יכול יהו חייבים ת"ל והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו. לא אמרתי אלא במקום שאם אינו מגיד מתחייב זה (בנפשו) ואיזה זה זה בבית דין מיכן אמרו השביעו בחוץ וכפרו ובאו לב"ד והודו פטורין. הודו בחוץ ובב"ד כפרו חייבין. (קיא) כפרו שניהם כאחת שניהם חייבין בזה אחר זה (הראשון) כפר אחד והודה אחד (קיב) הכופר חייב. היו שתי כתי עדים כפרה הראשונה ואחר כך כפרה

באור הרא"ם

(נח) והיינו דאמרי ב"ה. (סנהדרין ד': זבחים ל"ח) ועיין בת"כ נאמרו דמים למעלה כנ"ל: (נט) דיו במתנה אחת כנ"ל. ועיין כל הדרשא בת"כ ובסנהדרין ובזבחים כי הלשון דהכא אינו מדוייק: (ק) הסמיך חטאת יחיד לאשם יחיד כנ"ל. כי בפרשה שלמעלה חטאת יחיד ובכאן אשם יחיד: (קא) אין לי אלא באלה שיש עמו שבועה. כמו בסוטה: (קב) ושמעה קול אלה. מקול משמע אפילו באלה שאין עמו שבועה. ועיין (שבועות ל"ו:) לומד (מיחזקאל י"ז) ויבא אותו באלה ע"ש: (קג) עד שישמע מפי התובע כנ"ל. דעיקר קרא כתיב במושבע מפי אחרים: (קד) ולא מפי עבדו. היינו שאלת התובע עבדו להעדים ונשבעו (ועיין שבועות ל"ה.): (קה) שקדמה עדות לשבועה. דורש ושמעה קול אלה והוא עד בשעה שנשבע כבר ידע העדות: (קו) נאמר כאן אוין. היינו או ראה או ידע: (קז) ונאמר להלן אוין כנ"ל היינו גבי פקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק: (קח) מה אוין האמורים בפקדון וכו'. אינו אלא בתביעת ממון כדכתיב בהדיא או בגזל או עשק אף אוין האמורים כאן גבי שבועה בתביעת ממון כנ"ל וכ"ה בת"כ ובכאן הלשון מעורבב: (קט) ריה"ג אומר וכו'. הוא אוין לא דריש ודריש מקרא אחרינא: (קי) ואיזו זו תביעת ממון. ולא בעדי נפשות שאם הודה שהרג את הנפש לפני עדים הוא פטור עד שיראו בעיניהם ולא שייך ע"ז שבועה. וכן בעדי קנס אם הודה לפני עדים פטור. ע"ז קאי הקרא והוא עד או ראה או ידע. דוקא בתביעת ממון: (קיא) כפרו שניהם כאחת. היינו השני עדים: (קיב) הכופר חייב. היינו

השניה שתיהן חייבות (קיג) מפני (שמדות) [שעדות] יכולה להתקיים בשתיהן. (קיד) אם לא יגיד. נדרש לו ונדרש בלמ"ד ובאל"ף ופירושו אם לו לבעל הדין לא יגיד. ונשא עונו (קטו) שאם השביע עליו והלך והודה חוצה לו (פטור מן השבועה) אינו נפטר מן השבועה עד שיגיד למי שהשביעו:

פס'. או נפש אשר תגע בכל דבר טמא. זקנים הראשונים היו אומרין (קטז) יכול אם יגע אדם בנוגע טמאות יהא חייב ת"ל בנבלת חיה טמאה מה אלו מיוחדים שהם אבות הטומאות יצא דבר שאינו אב הטומאה. ר' עקיבא אומר יכול אפי' יגע באוכלין ומשקין ובכלי חרש יהא חייב ת"ל בבהמה מה בהמה מיוחדת שהיא אב הטומאה יצאו אלו שאינן אב הטומאה. וכשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות השורף פרה ופרים והמשלח השעיר (קיז) שהן מטמאין (בהמה) [במשא]. בכל דבר טמא. לרבות הככות והפרעות והקיר ואילן המיסך על הארץ. פרעות. אלו אבנים היוצאות מן הקיר. בנבלת חיה טמאה (קיח) אפי' כזית ממנה. בנבלת בהמה טמאה (קיט) להוציא קרניה ושערה. בנבלת שרץ טמא (קכ) לרבות (צפורן) [צרופן] ועירובן. ונעלם ממנו והוא שנעלם ממנו טומאה ולא נעלם ממנו מקדש וכו' מפורש במסכת שבועות:

פס'. או כי יגע בטומאת אדם. [אדם] זה המת. טומאת אדם. זה טמא מת. לכל טומאתו. לרבות זבין וזבות נדות ויולדות. (קכא) אשר יטמא (בה). לרבות בועל נדה. בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור שהוא מטמא בגדים אבית הבליעה. ומנין שאינו מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו (קכב) דכתיב כי את מקדש ה' טמא. וכתי' והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אף חיוב קרבן האמור כאן בטומאת מקדש וקדשיו. ונעלם ממנו. (קכג) רבי אומר ממנו מכלל דהוה ליה ידיעה. והוא ידע הרי שתי ידיעות. אינו חייב אלא עד שיהא בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתיים:

פס'. או נפש כי תשבע וגו'. אינו חייב על המהרהר (קכד) עד שיבטא בשפתיו. להרע או להיטיב. מה הטבה רשות (קכה) אף הרעה רשות להרע לאחרים שאינו חייב אלא בנשבע להרע לעצמו (קכו) כי הא דאמר ר' יוחנן אהא בתענית עד שאבוא לביתי. וכן הוא אומר (תהלים טו) נשבע להרע ולא ימיר. או להיטיב לאחרים הוא חייב ולא להרע יכול לעבור על המצוה (והוא) חייב קרבן ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות (קכז) אף הרעה רשות. הנשבע לבטל את המצוה שאם עבר לבטל את

באור הרא"ם

אם היה ראשון שבכפר חייב כי אולי יגיד ג"כ השני ויתחייב ממון ע"י השני. משא"כ השני אם כפר אחר שכפר הראשון בפני עצמו. ושוב הראשון לא יכול לחזור ולהגיד שוב אין השני ראוי להעיד. ורק לחייבו שבועה להכחיש את העד אינו נקרא תביעת ממון: (קיג) מפני שהעדות יכולה להתקיים בשתיהן כצ"ל: (קיד) אם לוא יגיד. (כתיב לוא בוא"ו ואל"ף) דורש אם לו לא יגיד רק שהודה חוצה לו אינו נפטר מן השבועה עד שיגיד למי שהשביעו: (קטו) שאם השביע עליו וכו'. היינו אם כפר אח"כ בב"ד חייב קרבן שבועה: (קטז) יכול אפי' נגע אדם במגע טומאה יהא חייב כצ"ל. וכ"ה בת"כ והיינו שלא נגע בנבילה עצמה אלא באדם שנגע בנבילה והוא ראשון לטומאה: (קיז) שהם מטמאין במשא כצ"ל לפי גירסת הת"כ. וכמו שכתב הרב ק"א. והלשון במשא אינו דוקא כי רק טומאת מגע יש בה. ע"ש: (קיח) אפילו כזית ממנה. מלת טמאה מיותר ע"כ דורש לרבות כזית ועיין בת"כ בארוכה: (קיט) להוציא קרניה ושערה. לפי גירסא דהכא להוציא יהיה הכוונה קרנה ושערה שאינם מחוברים לבשר ע"כ אין בהם טומאה. אבל בת"כ הגירסא לרבות קרנה ושערה ופירשו המפרשים שמחובר לכזית בשר וקמ"ל דקרנה ושערה מטמאין משום יד: (קכ) לרבות צירופן ועירובן כצ"ל. עי' לקמן בפ' שמיני: (קכא) אשר יטמא לרבות בועל נדה. בה לרבות נבלת עוף טהור כצ"ל. ועיין ת"כ: (קכב) דכתיב כי את מקדש ה' וכו'. חסר כאן ועיין ת"כ. גבי אזהרת מקדש כתיב (במדבר ה') ולא יטמאו את מחניהם וכתיב בתריה ונכרתה כי את מקדש ה' טמא הרי עונש מקדש (ויקרא י"ב) בכל קדש לא תגע זו אזהרת קדש. וכתיב (שם ז') והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וטומאתו עליו ונכרתה הרי עונש קודש מה עונש האמור להלן בטומאת מקדש וקדשיו אף קרבן שחייב כאן על טומאת מקדש וקדשיו כצ"ל: (קכג) רבי אומר ונעלם ממנו. מכלל דהוי ליה ידיעה בתחלה והוא ידע ידיעה לבסוף עיין (שבועות ה') לימד הגמ' היכא משמע ע"ש וכצ"ל הכא וכ"ה בת"כ: (קכד) עד שיבטא בשפתיו. דכתיב לבטא בשפתים: (קכה) אף הרעה רשות יצא להרע לאחרים וכו' כצ"ל. ופי' להרע לאחרים כגון שיכה לאיש פלוני שאינו רשאי שהוא פטור מקרבן: (קכו) כי הא דאר"י אהא וכו'. (תענית י"ב מכות כ"א) יכול נשבע לעבור על המצוה יהיה חייב קרבן כצ"ל: (קכז) אף הרעה רשות יצא

המצוה מלקין אותו ומקיים את המצוה אבל נשבעין לקיים את המצוה כדי לזרז את עצמו (קכח) וכן אמר דוד (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך. ומנין אפילו דברים שאין בהם הרעה והטבה כגון אזרוק צרור לים ושלא אזרוק. ת"ל לבטא בשפתים. לכל אשר יבטא האדם. להביא את שאמר אוכל ושלא אוכל אכלתי ושלא אכלתי. (קכט) האדם בשבועה. פרט לאנוס. ונעלם ממנו. פרט למזיד שמזיד אינו בקרבן אלא במלקות ארבעים. מיכן אמרו חכמים אל תהי פרוץ בנדרים שמא תמעול בנדרים:

פס'. והיה כי יאשם לאחת מאלה. מלמד (קל) שהוא טעון וידוי מה וידוי האמור בשעיר המשתלח עד שהוא חי מתודה עליו אף וידוי האמור בשעיר כאן עד שהוא חי מתודה עליו. אשר חטא עליה. (קלא) מלמד שטעון סמיכה. (קלב) והביא. אף לאחר יום הכפורים. את אשמו לה' לחטאתו אשר חטא מה חטאתו מותרה נדבה אף אשמו מותרו נדבה. נקבה ולא טומטום. מן הצאן (קלג) ולא הפלגס שיצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא. כשבה או שעירת עזים לחטאת אחת הוא מביא (קלד) ואינו מביא שתים. וכפר עליו הכהן מחטאתו. על חטאתו שאם הפריש מעות לכשבה או לשעירה (קלה) והעני מביא עוף. העשיר ירבה כשבה או שעירת עזים:

פס'. ואם לא תגיע ידו די שה. אין אומרים לו ללוות או לעשות אלא עד שיגיע ידו. יש לו שה ואין לו צרכיו (קלו) מנין (תלמוד לומר) שיביא קרבן עני ת"ל די שה. והביא את אשמו אשר חטא שתי תורים או שני בני יונה לחטאת. שתים מביא אחת אינו מביא. אחד לחטאת ואחד לעולה. שתהא מקדים חטאת לעולה כדי שיתכפר בחטאתו ואח"כ מביא דורון עולתו. (קלז) והביא אותו אל הכהן. שיפרישם הוא ואחר כך יביאם. אל הכהן. מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתן. והקריב את אשר לחטאת. בנין אב לכל החטאות הבאות עם העולות שיהו קודמות לעולות הבאות עמהן. (קלח) ומלק את ראשו. (מלמד) מול הרואה את העורף (קלט) וכן הוא אומר (במדבר כב) והוא יושב ממולי. ולא יבדיל. ואם הבדיל פסול:

פס'. והזה מדם החטאת על קיר וגו'. (קמ) מעצמה של חטאת. על קיר המזבח לא על קיר הכבש ולא על קיר היסוד ולא על קיר ההיכל. והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח. (קמא) זה קיר התחתון. חטאת הוא. שיהא כל מעשיו לשם חטאת. הוא. פרט לשמלקו שלא לשמו:

פס'. ואת השני יעשה עולה כמשפט. (קמב) כמשפט עולת בהמה מה עולת בהמה

באור הרא"ם

שנשבע לבטל המצוה כצ"ל: (קכח) וכן אמר דוד. (נדרים ח'.) ע"ש: (קכט) האדם בשבועה פרט לאנוס. היינו בשבועה שעבר קסבר שנשבע באמת שלבו אונסו: (קל) מלמד שהוא טעון וידוי חי כצ"ל וכ"ה בת"כ. כי על וידוי בעצמו אינו צריך לימוד שכתוב בהדיא והתודה: (קלא) מלמד שהוא טעון סמיכה. מלת עליה דרש: (קלב) והביא אף לאחר יוה"כ. כי אינו מתכפר עד שיביא קרבנו: (קלג) ולא הפלגס. כל הודש י"ג נקרא פלגס: (קלד) ואינו מביא שתים. דה"א ללמוד כמו שבדלות מביא תורים א' לחטאת וא' לעולה כמו כן כאן יביא ב' א' לחטאת וא' לעולה עיין בת"כ בארוכה: (קלה) והעני. פי' כי הוקרו הטלאים אחר שהפריש המעות והעני ואין לו מעות להוסיף יביא עוף: (קלו) מנין שיביא קרבן עני ת"ל די שה כצ"ל. ודי מיעוטא הוא: (קלז) והביא אותו וכו' שיפרישם וכו'. הלשון בכאן מעורבב מפני דרשות. גם בת"כ הלשון אינו מכוון כ"כ ועי' בילקוט. וכפי שהעלו המבארים בת"כ כצ"ל אחד לחטאת ואחד לעולה והביא אותם אל הכהן שיפרישם הכהן א' לחטאת וא' לעולה. ומנין שאם הפרישם הוא (היינו הבעלים) יהיה הפרישו הפרש ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה. והביא אותם אל הכהן. היינו שהוא הפרישם תחלה ואח"כ הביא אותם אל הכהן. ואח"כ נ"ל והביא אותם אל הכהן שהוא חייב בטיפול הבאתן שלא כמה שלא מסרן ליד כהן בכל תאחר קאי: (קלח) ומלק את ראשו ממול ערפו מול הרואה את העורף כצ"ל. וזה שהוא מולקה למעלה מהאגפיה בגרון וזה הוא מול הרואה את העורף: (קלט) והוא יושב ממולי. והיינו כל היכא דכתיב ממולי לאו עליו ממש כי לא עליו היו יושבים רק שבלק ראה אותם. ועיין (חולין י"ט) מביא קרא אחרינא: (קמ) מעצמה של חטאת. שלא יקבל בכלי ויזה רק מחטאת עצמה יזה על קיר המזבח: (קמא) זה קיר התחתון. היינו מחוט הסיקרא ולמטה: (קמב) במשפט עולת בהמה. בת"כ הגירסא כמשפט חטאת בהמה. עיין כ"ז (חולין כ"א) הסוגיא בארוכה. אבל רש"י פי' כתוב כמשפט עולת

הבה

מן החולין וביום וביד ימנית אף עולת העוף כן (קמג) ר' ישמעאל אומר (ארבעה עולות) כמשפט עולת העוף ממול ערפו :

פס'. ואם לא תשיג ידו לשתי תורים. אמר רב יהודה (קמד) חביבה מצוה בשעתה שמיד הוא מביא עשירית האיפה ואין ממתינין לו עד שיעשיר ויביא כשבה או שעירה. והביא את קרבנו אשר חטא עשירית האיפה. אחת מעשרה לשלש כאין שהם ז' רבעים ועוד (קמה) האיפה ג' סאין סאה ו' קבין קב ד' לוגין לוג ששה ביצים וסימן גוד"ו. סלת מן החטים לחטאת. שיהא הפרש מעות לשום חטאת. לא ישים עליה שמן. (קמו) נותן הוא על שיריה. לא ישים עליה שמן ואם נתן פסל. לא יתן עליה לבונה ואם נתן כשר. שנאמר כי חטאת היא מכל מקום. ומפני מה בשמן פסול ובלבונה כשר שהלבונה יכול ללקטה והשמן אינו יכול ללקטו. ר' יהודה אומר כי חטאת היא (קמז) הא מנחת כהן גדול טעונה לבונה :

פס'. והביאה אל הכהן והקטיר המזבחה. (קמח) שיהא מקטיר לאשים. חטאת. שתהא מעשיה לשם חטאת. הוא. פרט לשקמצה שלא לשמה :

פס'. וכפר עליו מאשר חטא לאחת מאלה. (קמט) להשוות הקלים לחמורים בכבשה או שעירה או בשתי תורים או בעשירית האיפה. והיתה לכהן כמנחה. (קנ) שתהא עבודת המנחה של כהן שלו. (קנא) הרי היא לו כמנחת נדבתו מה מנחת נדבתו אינה נאכלת אף עשירית האיפה שלו לא תאכל. ר' שמעון אומר והיתה לכהן כמנחה. כמנחת ישראל מה מנחת ישראל נקמצת אף זו נקמצת הקומץ קרב לעצמו והשירים קריבין לעצמן :

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. הפסיק הענין ליתן ריוח למשה רבינו להבין בין פרשה לפרשה :

פס'. נפש. (קנא)לרבות כהן משיח למעילה. כי תמעול מעל. אין מעילה אלא (קנב) שיקוד וכן הוא אומר (ד"ה א' ה') וימעלו באלהי אבותיהם. וחטאה בשגגה. נאמר כאן חטאת ונאמר בתרומה חטא מה חטא האמור בתרומה פוגם ונהנה אף כאן. (קנג) בשגגה פרט למזיד אע"פ שיש בה עון מיתה. מקדשי ה'. קדשים המיוחדים לשם (קנד) יצאו קדשים קלים שאינן מיוחדים לשם. מקדשי ה'. לרבות קדשי בדק

באור הרא"ם

נדבה כפי פשוטו של מקרא. ואולי דברי רש"י נלקחים מכאן אם אין כאן ט"ס : (קמג) ר' ישמעאל אומר כמשפט חטאת העוף. כ"ה בת"כ ובחולין שם ובכאן ערבובי דברים ע"ש ותבין : (קמד) חביבה מצוה בשעתה. פי' כשנעשית מיד ואין מתמיהין אותה כמו שמסיים : (קמה) האיפה ג' סאין וכו'. הוא מדברי המחבר בעצמו : (קמו) נותן הוא על שיריה. פי' ששירי מנחות נאכלות לכהנים ויכולים לאכול עם שמן וכן עם לבונה אבל משום דאין דרך בני אדם לאכול לבונה להכי נקט שמן : (קמז) הא מנחת כה"ג אינה חטאת וטעונה לבונה כצ"ל וכ"ה בת"כ. ומנחת כה"ג היא עשירית האיפה של מנחת חביתין שמביא בכל יום : (קמח) שיהיה מקטיר לאשים ומתכוין לשם כצ"ל וכ"ה בת"כ : (קמט) להשוות קלים בחמורים. פי' כי ג' עבירות כתובים בפרשה. וכל אחד חמיר מחבירו טומאת מקדש וקדשיו זדונו בכרת. ושמיעת הקול חומרא בו שהשוה שוגג כמזיד ושבועת ביטוי קילא מכולן שלא עשה בו שוגג כמזיד ואין זדונה בכרת. וג' קרבנות כתובים. כשבה או שעירה. ועוף. ומנחה. ולא תימא ליתן לכאו"א קרבן בפני עצמו קמ"ל שכולן שוות בו. ורק החילוקים הוא מעשיר לדל ודלי דלות כמו שמסיים. ועי' בת"כ באריכה וכ"ה ברש"י בפירושו לחומש : (קנ) שתהא עבודת מנחה של כהן שלו. בת"כ קצת גירסא אחרת. וגירסא דהכא יותר נכונה. ואין הכוונה שהעבודה שייך לו ולא לבית אב המשמר של אותו שבוע. כי זה נלמד לקמן וכן בספרי פרשת נשא מאיש את קדשיו לו יהיו. אלא הכא רבותא קמ"ל מדכתיב וכפר עליו מאשר חטא. ה"א כי הוא בעצמו אינו יכול להקריב אחרי שהוא בעצמו החוטא רק כהן אחר יכפר עליו. כמו ע"ד מאמרם אין קטיגור נעשה סניגור קמ"ל כי הכהן החוטא בעצמו יכול להקריב (הרב רנ"ר בבאורו) בקצת שבלין : (קנא) הרי הוא לו כמנחת נדבה. הוא דרשא אחרת. ועיין בת"כ באריכה : (קנא) לרבות כהן משיח וכו'. עיין (מעילה י"ח) : (קנב) אלא שיקור. בת"כ וכן במעילה שם הגי' אלא שינוי וכה"א וימעלו מעל בה' היינו ג"כ שינוי עבודת השם לכנעני : (קנג) בשגגה פרט למזיד. דהא כאן לחייב את המזיד מחמת שיש בו עון מיתה. ועיין ת"כ באריכה : (קנד) יצאו ק"ק וכו'. היינו קודם זריקת דמים ואז עדיין אינם מיוחדים לשם ואין בהם מעילה אבל באימוריהם לאחר זריקת דמים מועלין בהם. ועיין ת"כ :

יהביא

הבית . (קנה) והביא . אף לאחר יום הכפורים . איל תמים בן שתי שנים (קנו) שאין איל אלא לשון קשה . וכן הוא אומר (מ"ב כ"ד) ואת אילי הארץ לקח . מן הצאן . ולא מן הפלגס . בערכך כסף . יכול אף דינר ת"ל שקלים . יכול שקלי נחשת ת"ל כסף . אי שקלי כסף יכול בבליות מדיות קפודקיות ת"ל בשקל הקדש . סלעים של שקל צורית .
(קנז) לאשם . שיהא הפרש מעות לאשם . פירוש האשם הוא הממון :

פס' . ואת אשר חטא מן הקדש ישלם . (קנח) לרבות פחות משוה פרוטה לתשלומין אבל אין חייבין עליו מעילה בפחות משוה פרוטה . ואת חמישתו יוסף עליו . שיהא הוא וחומשו חמשה . ונתן אותו לכהן . מלמד (קנט) שהכהן עצמו מועל . והכהן יכפר עליו . מלמד שהאיל והאשם מעכבין ואין החומש מעכב . (קס) האשם זו מעילת הממון . האיל כמשמעו . ונסלח לו (קסא) אין משיירין לו ליום הכפורים :

פס' . ואם נפש . (קסב) הרי זה מוסיף על ענין (רשות) מלמד שספק מעילות מביא אשם תלוי דברי רבי עקיבא . ועשתה אחת . לחייב על כל אחת ואחת שאם בא לפניו ספק חלב ודם ונותר ופגול בהעלם אחד (קסג) חייב על כל אחת ואחת . חלב נותר ופגול ושומן לפניו אכל אחת מהן ואינו יודע ודאי איזה מהן אכל מביא אשם תלוי . ועשתה אחת מכל מצות ה' ולא ידע ואשם ונשא עונו . ומה אם לא ידע ונשא עונו . אם ידע לא כל שכן . רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מה שכרן של צדיקים לעתיד לבוא צא ולמד מאדם הראשון שעבר על מצוה אחת קנס לו מיתה ולדורותיו עד סוף כל הדורות . המקיים כמה מצות על אחת כמה וכמה שזוכה לו ולדורותיו . רבי אומר ומה אם ההורג נפש בשגגה (קסד) קבע הכתוב נפש . הגומל חסד עם אחיו והמפרנס את העניים על אחת כמה וכמה שתתן לו נפשו . רבי אלעזר בן עזריה אומר הרי הוא אומר (דברים כד) כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה ומה השוכח ועשה צדקה קבע לו הכתוב ברכה . העושה ברצון עצמו ונותן מתנה לעני על אחת כמה וכמה :

פס' . והביא איל תמים מן הצאן . להוציא הפלגס . בערכך לאשם . מה ערכך האמור למעלה בכסף שקלים אף כאן בכסף שקלים . לאשם שיהא הפרש לאשם :

פס' . וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג . שלא נודע לו בינתים . והוא לא ידע . פרט לשאמרו לו אחרים . ונסלח לו . (קסה) הא (לא) ידע אינו מתכפר לו עד שיביא (אשם ודאי) . למה זה דומה לעגלה ערופה (קסו) שאע"פ שנערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג :

פס' . אשם הוא אשם אשם לה' . מלמד על אשם תלוי שאם שחטו וזרק את דמו (קסז) ואח"כ נודע לו שחטא או נודע לו שלא חטא מנין שהוא מותר באכילה

באור הרא"ם

(קנה) והביא אף לאחר יוה"כ . כי אין יו"כ מכפר עד שיביא קרבנו : (קנו) שאין איל אלא לשון קשה . וזה כשהוא בן שתי שנים נשלם גידולו : (קנז) לאשם שיהיה הפרש מעות לאשם . כ"ה ג"כ בת"כ והמפרשים נלאו מאוד בכוונת הת"כ . והנה המחבר הזה הוסיף פירש האשם הוא הממון . נ"ל כוונתו כי אחרי כי התורה נתנה ערך האשם כסף שקלים בין בשעת היוקר ובין בשעת הזול כי לא נקיט אלא מיעט הקרבן רק שיעלה שני שקלים וזה כוונת הדרשא האשם הוא הממון כי השני שקלים הם האשם כן נ"ל בכוונתו והבוחר יבחר : (קנח) לרבות פחות משוה פרוטה . דורש ואת לרבות . כי אתין וגמין ריבויא הוא : (קנט) שהכהן עצמו מועל . אם בא לידו חטא מעילה חייב ג"כ קרן וחומש . דה"א אחרי כשזר מועל נותן לכהן א"כ כהן עצמו כשימעול יפטור קמ"ל דחייב : (קס) האשם זו מעילת ממון . דורש בהאיל האשם ונסלח לו האיל . והאשם (זה הממון) מעכבין הכפרה : (קסא) אין משיירין לו ליו"כ . דלא תימא שהקרבן תולה עד שיבוא יו"כ ויתכפר לו קמ"ל שנתכפרה לו מיד : (קסב) הרי זה מוסיף על ענין ראשון כנ"ל . כי והם מוסיף על ענין ראשון . ועיין בת"כ כי ר"ט פליג ע"ש : (קסג) חייב על כל אחת ואחת . כי השמות מחולקים : (קסד) קבע הכתוב פקוח נפש וכו' כנ"ל וכ"ה בת"כ . והיינו מה שצותה התורה לעשות ערי מקלט להציל הרוצח בשגגה : (קסה) הא אם ידע . (היינו אח"כ) אינו מתכפר לו עד שיביא חטאת כנ"ל וכ"ה בת"כ וכ"ה ברש"י בחומש : (קסו) אע"פ שנערפה וכו' . היינו כמו התם אם נמצא הרוצח יהרג כי העגלה הערופה מכפר רק על לא נודע . ואף הכא אם שהביא אשם תלוי אם נודע לו שחטא ודאי אינו מתכפר באשמו וצריך לו להביא חטאת עיין (כריתות כ"ג) בתחלת הפרק : (קסז) ואח"כ נודע לו שחטא .

וצריך

ת"ל אשם הוא מכל מקום. יכול אע"פ שלא נשחט ת"ל הוא. מה יעשה לו (קסח) יצא וירעה בעדר. (קסט) אשם אשם לה'. יכול כלו לבדק הבית ת"ל אשם לכהן. אי אשם לכהן יכול ינתן כלו לכהן ת"ל אשם לה'. הא כיצד מותיר אשמות נופלים לנדבה ולוקחין בהן עולות. הבשר לשם והעורות לכהנים. זה מדרש דרש יהוידע הכהן הגדול אשם הוא אשם לה' נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה' ואשם לכהן. ואומר (מ"ב י"ב) כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה' לכהנים יהיו. ד"א אשם אשם לה'. להביא אשם שפחה חרופה שיבוא בכסף שקלים לפי שהוא באיל (קע) ומוציא אשם נזיר ואשם מצורע שאינן באיל ואינן בכסף שקלים:

פס'. וידבר ה' אל משה. נפש כי תחטא ומעלה מעל בה'. (קעא) אמר רבי לוי קשה גזל של הדיוט מגזל של גבוה שגזל הדיוט הקדים חטא למעילה ובגזל הקדש הקדים מעילה לחטא. (קעב) אמר רבי יוסי בן חנילאי לה' להביא קדשים קלים. בן עזאי אומר להביא את השלמים. רבי עקיבא אומר ומעלה מעל בה' שכל המכחש בפקדון מכחש בשלישי שביניהם לפי שהמלוה (קעג) והנושא ונותן בעדים המכחש בעדים מכחש. אבל המפקיד את חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא הקב"ה ומכחש מכחש בהקב"ה הוי ומעלה מעל בה'. וכחש בעמיתו. (קעד) יכול דברים. ת"ל בפקדון דבר שהוא של ממון. או בתשומת יד. (קעה) פירשו רבותינו בבבא מציעא כגון שייחד לו כלי להלואתו שאמר לו מזה יהא פרעונך כגון אפותיקי. או בגזל. שגזלו מידו כענין שנאמר (ש"ב כג) ויגזול את החנית מיד המצרי. או עשק את עמיתו. זה עושק שכר שכיר. ת"ר (קעו) עמיתו עמיתו שני פעמים פרט לגבוה (קעז) פרט לאחרים. וכחש. יכול הכחשת דברים שאמר לו לחבירו אכלתי היום והוא לא אכל הלכתי לעיר פלונית והוא לא הלך ת"ל כי תחטא. וכחש. (קעח) שקדם חטא לכחישה כגון האמורים בפסוק בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו. מה אלו מיוחדין שהן ממון אף כל ממון:

פס'. או מצא אבדה (קעט) וכחש בה. ולא במוצאה. ונשבע על שקר. (קפ) כגון המערב מים ביין. חול בפול. כיוצא בהן. על אחת מכל אשר יעשה האדם

באור הרא"ם

ונצרך להביא חטאת. וכן הדין אם נודע לו שלא חטא ג"כ האשם מותר לכהנים: (קסח) יצא וירעה בעדר. פי' הוא הולין גמורים והוא דברי ר"מ עיין ת"כ: (קסט) אשם הוא אשם אשם לה' כנ"ל. יכול כולו לבדק הבית (היינו שדורש אשם לה') והוא כולו לה' ת"ל אשם לכהן וכו' כ"ה הגי' בת"כ. אבל הלשון אשם לכהן לא מצאנו בקרא. והמבארים באו או על קרא הקדוש לאשם אל הכהן. או קרא גבי מצורע (ויקרא י"ד) כחטאת כאשם לכהן. ובאמת דוחק הוא כי הלימוד רק מהאי קרא ממלות כפולות. אשם הוא לאשם אשם לה'. ומתורתו של אליהו למדתי מפי הגר"א ז"ל באדרת אליהו וזה לשונו אשם הוא יכול לכהן (פי' כי מלת הוא דורש אל הכהן) ת"ל לה' ועי"ז מסיים הדרשא מותרי אשמות וכו' וכן אפשר לפרש בת"כ וכן הכא ת"ל אשם לכהן על קרא דהכא אשם הוא היינו הכהן וכן נראה מבבלי (חולין כ"ג. זבחים ק"ג) אשם הוא וכו' כל שבא לשם חטאת ואשם וכו' הבשר לה' ועורה לכהנים. דורש הוא על הכהן. וכאשר מסיים הת"כ והפסיקתא הדרשא שדרש יהוידע הכהן. ולאשר זה דבר חדש ע"כ הארכתי קצת: (קע) ומוציא אשם נזיר ומצורע. שהם כשב בן שנתו. הלכך בבציר שגי. דאיל בן שתי שנים בשני סלעים וכבש בן שנתו די בסלע: (קעא) אר"ל קשה גזל ההדיוט. (ב"ב פ"ח:): (קעב) אר"י בן חנילאי. בת"כ וכן (ב"ק י"ג.) ה"ג ר"י הגלילי להביא קדשים קלים למעילה והיינו שהם ממונו וכחש בעמיתו קרינן ביה: (קעג) והנושא והנותן אינו מלוה אלא בעדים והמכחש בעדים מכחש וכו' כנ"ל: (קעד) יכול דברים. פי' שכיחש לו בדברים בעלמא כמו שאומר אכלת והוא לא אכל ת"ל בפקדון דבר שהוא ממון: (קעה) פירשו רבותינו. (בב"מ מ"ח:) ע"ש שייחד לו כלי לעשקנו: (קעו) עמיתו שני פעמים. וכתב בעמיתו וכו' או עשק את עמיתו (ועיין בת"כ): (קעז) פרט לאחרים. היינו כנענים: (קעח) שקדם חטא לכהישה. כגון דבר של ממון דמיד שנתן עיניו לגזול את חבירו חטא: (קעט) בה ולא במוצאה. עיין ת"כ ורבו בזה הפירושים. ויותר נכון דעת רש"י (ב"ק ק"ה:) האבדה שאמר שראה אותה מהלכת ברשות אחרת ואינו יודע מי הוא או הודה שהכיר במוצאה ולא בה והיה לו לומר איש פלוני מצא האבדה ואינו יודע אם שלך וכו' עכ"ל רש"י ופטור. ותפש כפי דעת ר"א אר"ח לפטור ע"ש: (קפ) כגון המערב מים ביין וכו'. עי' ת"כ. והכוונה אפילו על דבר שאין ידוע בשעה שמכר ואח"כ הודה חייב קרבן שבועה:

לחטא בהנה. מה אלו מיוחדים שאינן קנסות (קפא) יצאו הקנסות כגון שאמר לו אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פתיתי. המית שורך לשורי והוא אומר לא המית:

פס'. (קפב) והיה. מיד. והשיב את הגזלה. (קפג) גזילה הוא משיב אבל אינו משיב תשלומי גזל. (קפד) אשר גזל. על מה שגזל הוא משלם לא על מה שגזל אביו (קפה) לא ישיבנו כל עיקר. ת"ל את העושק. תנן התם הגוזל ומאכיל את בניו ומניח לפניהם פטורין מלשלם. (קפו) רבי שמעון אומר אם היה דבר שיש לו אחריות חייבין לשלם. אשר עשק. (קפז) ולא שעשק אביו. או את הפקדון אשר הפקד אתו. בזמן שהוא עמו ישלמנו ואם אינו עמו יפייס על דמיו. או את האבדה אשר מצא. (קפח) פרט למציל מן הים ומן הנהר ומן העובדי כוכבים ומן הלסטים *):

פס'. או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם. בא ליתן את האמור למעלה למטה (קפט) להביא תשומת יד עליו לשקר. ושלם. (קצ) אינו משלם לאחר השבועה. ושלם אותו בראשו (קצא) ולא תשלומי כפל. וחמשתיו. המשלם בראש מוסיף חומש אבל המשלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה אינו מוסיף חומש. וחמשתיו מלמד שהוא מוסיף חומש על חומש (קצב) עד שיתמעט (החומש) משוה פרוטה. יוסף עליו. (קצג) שיהא הוא וחומשו חמשה וזהו חומש (מלגו). לאשר הוא לו יתננו. (קצד) ולא יתננו לשלוחו שיולך לו שנאמר לאשר הוא לו יתננו (קצה) לשליח בית דין או ליורש. ביום אשמתו. (קצו) היינו דתנן בית שמאי אומרים ילקה בחסר וביתר ובית הלל אומרים בשעת הוצאה ר' עקיבא אומר בשעת התביעה:

פס'. (קצז) ואת אשמו יביא לה'. אף לאחר יום הכפורים. איל תמים. בן שתי שנים ולא פלגס. בערכך. נאמר כאן בערכך ונאמר להלן בערכך מה להלן בכסף שקלים אף כאן. לאשם. שיהא הפרש מעות לשם אשם:

פס'. וכפר עליו הכהן לפני ה'. ונאמר להלן על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה

*) אבל לפי החוקים החדשים של אנשי איירָאפּא מחוייב להחזיר בכל. עניין רק יכול לתבוע לו חלק מן האבדה שמצא:

באור הרא"ם

(קפא) יצאו הקנסות וכו'. פי' אחרי שקנס אם הודה מעצמו פטור ע"כ אם כפר בו פטור ג"כ מקרבן שבועה. ובת"כ גי' אתרא ומרבה קנסות. ושם הכוונה קנס לאחר שעמד בדין הוא ממון: (קפב) והיה מיד. פי' מתחלה ישיב הגזילה ואח"כ יביא הקרבן לכפרה: (קפג) גזילה הוא משיב וכו'. עיין בת"כ יכול משיב ומשלם פי' מדכתיב והשיב את הגזילה. ואח"כ ושלם אותו בראשו ה"א אם הגזילה קיימת כי זולת שישיב הגזילה בעין עוד יוקנס שיתן דמי שויה זולת החומש כמו שמצאנו גבי גנב שמשלם כפל: (קפד) אשר גזל על מה שגזל. הוא דורש אשר גזל הוא דוקא משלם חומש ואשם וכ"ה בת"כ: (קפה) יכול לא ישיבנו כל עיקר כנ"ל. וקאי על גזילת אביו היינו גם הקרן לא ישיב: (קפו) ר"ש אומר. במתניתין שם ליתא מלת רבי שמעון. אלא בגמ' שם (קי"ג.) מתני ליה רבי לר"ש בריה ע"כ הפם הכא ר"ש: (קפז) ולא שעשק אביו. היינו לענין חומש: (קפח) פרט למציל מן הים וכו'. שכבר נתייאשו הבעלים עיין (בבא קמא קי"ד): (קפט) להביא תשומת יד לשקר. כי בקרא דלמטה והיה כי יחטא חסר בקרא תשומת יד: (קצ) אינו משלם אלא לאחר שבועה כנ"ל. והיינו החומש וכ"ה בת"כ: (קצא) ולא תשלומי כפל. פי' אם כפר בפקדון ואמר להד"מ ונשבע ואח"כ באו עדים שגנבו אם לא הודה מעצמו משלם כפל. ואם הודה מעצמו מעיקרא קודם שבאו העדים משלם קרן וחומש אבל לא תשלומי כפל אפילו באו עדים אח"כ: (קצב) עד שיתמעט הקרן פחות משוה פרוטה כנ"ל וכ"ה בת"כ: (קצג) שיהיו הוא וחומשו חמשה וזה חומש מלבר כנ"ל ולגבי קרן הוא חומש מלגאו: (קצד) ולא יתנו לשלוחו. עי' (ב"ק ק"ד) לשלוחו היינו שכירו ולקיטו אבל עשאו הבעלים שליח יכול למסרו ומקיים מצות השבה עפ"ה: (קצה) לשליח ב"ד אבל יתננו לשליח ב"ד או ליורש כנ"ל וכ"ה בת"כ ובזה מקיים השבה ויכול להביא קרבן אח"כ: (קצו) היינו דתנן ב"ש וכו'. נ"ל כוונת הדורש כי כל התנאים למדו מקרא ביום אשמתו כי ביום אשמתו נוכל לפרש בשעה שגזל שאז עבר עבירה בגזל. ויש ג"כ לפרש ביום אשמתו בשעה שמביא האשם ואז הוא אחר שמשלם הגזילה בשעה שמביא הקרבן. ובזה אבוא לפרש פלוגתתם לב"ש כפוקי מספקא ליה פי' הקרא ע"כ דורשים לחומרא שילקה בחסר וביתר וב"ה אומרים בשעת הוצאה ס"ל ביום אשמתו בשעה שגזל. ר"ע אומר בשעת התביעה ר"ל ביום אשמתו בשעה שמשלם הגזילה קודם שיביא האשם ועיין (ב"מ ס':) על דברי ר"ע היכא שיש עדים שגזל דפליגי שם אמוראי אם מחייב בשעת התביעה או בשעת הגזילה ע"ש: (קצז) ואת אשמו וכו' אף לאחר יו"ב. דורש יתורא

דוא"ו

לחייב על כל אחת ואחת (קא״ה) כיצד היו חמשה תובעין אותו ואמרו תן לנו פקדון ותשומת יד וגזל שיש לנו בידך. שבועה שאין לכם בידי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה. ופעמים שאינו חייב אלא על אחת על הרבה תביעות. כיצד היה תובעו ואומר לו תן לי חטים שהפקדתי אצלך אמש ושלפניו שבועה שאין לך בידי כלום אינו חייב אלא חטאת אחת שנאמר על אחת. והוא הדין לחמשה בני אדם. (קא״ט) לאשמה בה. פרט לפחות משוה פרוטה. ויתר דברי השבועות מפורשים במסכת שבועות ובתורת כהנים:

טִיכְּוּם חַטְּרֵי הַשְׁבֻעוֹת

כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע

(קהלת י״ב).

כל הנביאים וכל החכמים לא הוסיפו ולא גירעו. ולפי שהיה קהלת חכם ולימד דעת את העם בא לפרש דברי התורה שהרי אמרה תורה למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך ויש צדיקים שבאין להם מקוראות (עי׳ קדושין ל״ט:) ויש רשעים שאוכלין עולמם שלם בשלוה ובהשקט לפיכך הוצרך לומר כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט. ללמדך שאין שכר המצות בעולם הזה ולא תשלום הרעות כי אם ליום הדין (שנאמר) ועל כל המעשה שם. לכך נאמר כי את כל מעשה כלומר כל מעשה בני אדם האלהים יביא במשפט ליום הדין. על כל נעלם. אמרו חכמים הרג כנה בפני חבירו ונמאס והוא לא ידע שחבירו נמאס בה אפילו בכך יביאנו במשפט. וכן הרק בפני חבירו ונמאס כל שכן על הנעלמות הכתובות בפרשת ויקרא בהעלמת טומאות מקדש וקדשיו ובהעלמת שבועת בטוי ושבועת העדות ושבועת הפקדון ולפי שהיתה הפרשה ארוכה קצרתי הענין בה וכתבתי לענין השבועות ענין לבדה בקיצור שהשבועות להם דרכין כענין ששנינו במסכת שבועות בפרק שלישי שבועות שתים שהן ארבע שאוכל ושלא אוכל שאכלתי ושלא אכלתי. שבועה שלא אוכל ואכל כל שהוא חייב. רבי עקיבא אומר אמרו לו היכן מצאנו באוכל כל שהוא שהוא חייב שזה חייב אמר להן היכן מצאנו במדבר ומביא קרבן [שזה] מדבר ומביא קרבן. אלא כשם שנשנית לזו נשנית לזו. לכך קורא להן שתים לפי שאמר הכתוב להרע או להיטיב שתים לשעבר ושתים להבא וכו׳. מתניתין וכולם נקראין שבועות בטוי שחייב עליהן קרבן ועכשיו שאין בית המקדש קיים הוא בר מלקות ארבעים. ותנן נשבע חייב וגו׳ שבועה שלא אוכל ככר זו שבועה שלא אוכלנה ואכלה אינו חייב אלא חטאת אחת זו היא שבועת בטוי שחייבין על זדונה (כרת) ועל שגגתה קרבן עולה ויורד. ואמרו רז״ל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן שנאמר (דברים כ״ה) ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא אחיך פירוש קרבן עולה ויורד הוא קרבן עשיר כבש ואם אין ידו משגת מביא שתי תורים או שני בני יונה ואם דל הוא מביא עשירית האיפה לכך נאמר עולה ויורד:

פרק שני

הוא שבועת שוא ואי זו היא כדתנן נשבע לשנות את הידוע לאדם אמר על עמ ד

באור הרא״ם

דוא״ו ממלת ואת: (קא״ה) כיצד ה׳ תובעין וכו׳. עירבובי דברים בכאן. ועיין בת״כ כל פרטי דינים בזה. וכללא הוא. שאין חילוק בין א׳ לה׳ בני אדם. אם תבע אותו א׳ פקדון ותשומת יד וגזל וכו׳ ואמר שבועה שאין לך בידי אינו חייב אלא אחת. אין לך בידי פקדון ותשומת יד וכו׳ חייב על כל או״א. היו ה׳ בני אדם תובעין אותו וכו׳ אמר שבועה שאין לכם בידי חייב אחת לא לך ולא לך וכו׳ חייב על כל או״א: (קא״ט) לאשמה בה פרט לפחות משוה פרוטה כנ״ל היינו אם הקרן פחות משוה פרוטה לאו בר השבון הוא ואינו חייב קרבן שבועה:

טִיכְּוּם חַטְּרֵי הַשְׁבֻעוֹת פי׳ טיכו״ם מלשון (Tekst) בלע״ז ופירושו עיקר. הטר״י על גדרות נאן התרגום הטר״י דענא. ויהיה הפירוש עיק״ר גדר״י השבועו״ת אשר מבוארים בפרקים האלה:

האבן שהוא של זהב ועל הזהב שהוא של אבן ועל האיש שהוא אשה ועל האשה שהיא איש. נשבע על דבר שאי אפשר לו אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד אם לא ראיתי גמל פורח באויר זו שבועת שוא שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה פטור. שבועת בטוי נוהגת באנשים ובנשים. אמר שמואל כל העונה אמן אחר השבועה כמוציא שבועה מפיו דמי שנאמר (במדבר ה) ואמרה האשה אמן אמן. כלומר שאם הדיין השביעו והוא עונה אמן כאלו הוא נשבע בפיו:

פרק שלישי

שבועות העדות נוהגת באנשים ולא בנשים שנאמר (דברים יט) על פי שני עדים למה לא נאמר שנים אלא שני ללמד גזרה שוה כתיב כאן שני עדים וכתיב להלן (שם) ועמדו שני האנשים מה להלן אנשים אף כאן אנשים. ואע"פ שיש עדות שהנשים כשרות לה כגון נאמנת אשה לומר איש פלוני מת להשיא את אשתו וכן נאמנת להביא גיטה כדי שתנשא. ונאמנת על הבכור לומר זה יצא ראשונה. ונאמנת על עצמה לומר טהורה אני וטמאה. ונאמנת לומר נשביתי וטהורה אני. ושבועת העדות נוהגת ברחוקים ולא בקרובים בכשרים ולא בפסולים בפני ב"ד ושלא בפני ב"ד. כיצד אומר לעדים בואו והעידוני שבועה שאין אנו יודעין לך עדות וכו' כדתנן בשבועות בפרק שבועת העדות משביע אני עליכם בשבועה האמורה בתורה. מצוה אני עליכם בצואה האמורה בתורה. אוסרכם אני באיסור האמור בתורה הרי אלו חייבים. בשמים ובארץ הרי אלו פטורין. באל"ף דל"ת ביו"ד ה"א בשדי בצבאות בחנון ברחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכנויים הרי אלו חייבים. והעדות דברי הכל בעמידה. ובעלי דינין בשעת גמר דין בעמידה והדיין בישיבה שנא' (שמות יח) וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם על משה. דביתהו דרב הונא הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן אמר היכי איעביד. איקום מקמה מסתתמן טענותיה דבעל דינה אי לא איקום מקמה אשת חבר הרי היא כחבר. אמר לשמעיה אפרח בר אווזא. והאמר מר בשעת גמר דין הכל בעמידה בין בעלי דין ודיין בישיבה. דיתיב כמאן דשארי מסאניה ואומר איש פלוני אתה זכאי ואיש פלוני אתה חייב. ואמר רבא בר רב הונא האי צורבא מרבנן דידע בסהדותא וזילא ביה מילתא למיזל גבי דיינא דזוטר מיניה לאסהודי גביה לא ניזיל. ואי צורבא מרבנן הוא סהדא מותבינן ליה משום דעשה דכבוד תורה עדיף. אמרו חכמים מנין לתלמיד שאמר לו רבו אתה יודע שאם נותנין לי מאה מנה איני בודה מנה יש לי אצל פלוני ואין לי אלא עד אחד לך והצטרף עמו אסור לעשות כן שנאמר (שמות כג) מדבר שקר תרחק:

פרק רביעי

שבועת הפקדון נוהגת באנשים ובנשים ברחוקים ובקרובים בכשרין ובפסולין בפני ב"ד ושלא בפני ב"ד מפי עצמו אבל לא מפי אחרים. אינו חייב עד שיכפור בו בב"ד דברי ר' מאיר וחכמים אומרים בין מפי עצמו בין מפי אחרים בין שכפר בו חייב. וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון ומהו חייב על זדונה אשם בכסף שקלים. שבועת הפקדון כיצד אמר לו תן לי פקדון שיש לי בידך. שבועה שאין לך בידי. או שאמר לו אין לך בידי משביעך אני ואומר לו אמן חייב וכולי פירקא דשבועת הפקדון:

פרק חמישי

שבועת הדיינין הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה. ואם אין הודאה ממין הטענה פטור. כיצד שתי כסף יש לי בידך אין לך בידי אלא פרוטה פטור. שתי כסף ופרוטה יש לי בידך אין לך בידי אלא פרוטה חייב. מנה לי בידך אין לך בידי פטור. מנה לי בידך אין לך בידי אלא חמשים דינר חייב. מנה לאבי בידך אין לו בידי אלא חמשים דינר פטור מפני שהוא כמשיב אבדה. מנה לי בידך

אמר לו הן. אל תתנהו לי אלא בעדים. למחר אמר לו תנהו לי. נתתיו לך חייב מפני שצריך ליתן לו בעדים. מנה לי בידך אמר לו הין למחר אמר לו תנהו לי נתתיו לך פטור. אין לך בידי חייב. ואלו שאין נשבעין עליהן העבדים והקרקעות השטרות וההקדשות. אין נשבעין אלא על דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין. כיצד בית מלא מסרתי לך כיס מלא מסרתי לך והוא אומר איני יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל פטור. זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון חייב. זוקקין את הנכסים שיש להם אחריות עם הנכסים שאין להם אחריות לישבע עליהן. אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן. ואין משביעין את הקטן אבל נשבעין לקטן ולהקדש. המלוה את הברו על המשכון ואבד המשכון וכו' ומסקנא מי נשבע מי שהפקדון אצלו שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון. אמר שמואל האי מאן דאוזפיה להבריה אלפא זוזי ומשכין ליה קתא דמגלא עלויהו אבד קתא דמגלא (עלויהו) אבד אלפא זוזי וכו' ואם שוה המשכון שיעור זוזי ומשכנו בשעת הלואתו הרי הוא בחזקת המלוה אבל הראשון כי לזכר ולפקדון נתנו לו. אבל אם משכנו אחר הלואתו הרי הוא בחזקת המלוה אבד המשכון אבדו מעותיו:

פרק ששי

כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמים שנאמר (שמות כב) ולקח בעליו ולא ישלם מי שעליו לשלם הוא נשבע. ושכיר מאי טעמא תקון רבנן דמשתבע ושקיל משום דבעל הבית טרוד בפועליו ומשום כדי חייו דשכיר. והני מילי שתבעו שכיר בזמנו אבל לאחר זמנו אינו נשבע ונוטל. אמר רב ירמיה בר אבא שלחו מבי רב לשמואל ילמדנו רבינו אומן אומר קצצת לי שתים והוא אומר לא קצצתי לך אלא אחת מי נשבע. שלח להו בזו ישבע בעל הבית ויפסיד שכיר דקציצה ודאי מדכר דכירי אינשי והלכתא מגלגלין שבועה על ידי שבועה. והלכתא אפילו שומר נשבע ואפילו אשת שומר נשבעת. ושאמרו הכמים שכנגדו חשוד על השבועה במאי חשוד. תאנא אפי' בשבועת שוא. והלכתא כר' מאיר דאמר עד חומס פסול לכל העדיות. היו שניהם חשודין הלכתא יחלוקו. ואין אדם מוריש שבועה לבניו דתאני רבי אמי (שם) שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין היורשים. תנן התם חנוני על פנקסו נשבע. האומר תן לבני חטים כך וכך ולפלוני כך וכך ממון הוא אומר נתתי והן אומרים לא נטלנו הוא נשבע ונוטל והן נוטלין בלא שבועה. והיתומים לא יפרעו אלא בשבועה שלא פקדנו אבא שלא אמר לנו אבא שלא מצאנו בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע. העיד רבי יוחנן בן ברוקה אפילו נולד הבן לאחר מיתת האב הרי זה נשבע ונוטל. רבן שמעון בן גמליאל אומר אם יש שם עדים שאמר אביו בשעת מיתתו ששטר זה אינו פרוע נוטלן שלא בשבועה. אמר רבא מת לוה מלוה נשבע ליורשיו ואפי' מת מלוה יורשי מלוה נשבעין ללוה אבל מת לוה תחלה ואח"כ מת המלוה כבר נתחייב המלוה לבני לוה שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו. וכל פירקא דכל הנשבעין דמסכת שבועות. הטוען לחבירו ואומר מנה לי בידך והוא אומר לא היו דברים מעולם ואין לו עדים אין הדין אלא להחרים בלבד. וכן אמר רב נחמן משביעים אותו שבועת היסת. והוא החרם אולי יתפחד ויודה לו. וכן ראוי לגולל ספר תורה לקללות וכל מה שרוצה בעל דינו להפחידו בנדות ובאפר ובשופרות הרשות בידו וכל מי שהוא עובר החרם פסול לעדות ונקרא רשע וחשוד בשבועה נשבע שכנגדו ונוטל. והלכתא המלוה את חברו בעדים אין צריך לפרעו בעדים ואם אמר לו אל תפרעני אלא בעדים צריך לפרעו בעדים. ואם אמר לו הלכו העדים למדינת הים נאמן ובשבועה. אמר רבא כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי. ההוא גברא דהוה טעין לחבריה קמי רב חטים ושעורים וכוסמין אמר לו המתן עד שיגלגל עליו ואתה נשבע לו לבסוף. ההוא דאמר ליה לחבריה הב לי מאה זוזי דמסיקנא בך הא שטרא אמר ליה ולא פרעתיך. אמר להו הנהו סטראיה וודאי רות שלי. אמר רב נחמן איתרע שטרא והלכתא כוותיה והני מילי דפרעיה באפי סהדי ולא אידכר שטרא אבל פרעיה בין דידיד לדידיה

לדידיה מגו דיכול למימר ליה לא היו דברים מעולם יכול לומר סטרא נינהו. והלכתא שטר שיש בו עדים כשרים ואע"ג דאיכא תרין קרובין לא פסילי הנך קרובים לשטרא • והלכתא עדים הקרובים בין לערב בין למלוה בין ללוה פסולין :

פרק שביעי

מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין וכו' (כתובות פ"ט מ"ג). ר"ע אומר ינתנו ליורשין שכולן צריכין שבועה והיורשין אין צריכין שבועה והלכה כר"ע. הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה ובראיה. עד אחד מעיד שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה מדרבנן כדי להפיס דעת ב"ח. והלכתא תינוק בן יומו נוחל ומנחיל והלכתא אלמנה בין מן האירוסין בין מן הנשואין גובה כתובתה והלכתא צריכה שבועה שלא הטמינה ואע"ג דגמרי' במסכת גטין רב לא מגבי לה כתובה לאו מילתא משום דהייש לשבועת שקר מגבינן לה בחזקה שהיא נשבעת על האמת. והדין הזה קודם שנישאת אבל אם נישאת היישינן שהבעל מיפר שבועתה. והלכתא ערב דכתובה לא משתעבד מ"ט מצוה קא עביד ולא מידי חסר. ושבועת היסת שמהרימין ב"ד על הכופר במלוה הוא שאמר שלמה בן דוד (דה"ב ו') אם יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו. והומר בשבועות מכל איסורין שבתורה שאפילו על השוגג מתחייב. ומעשה באשה אחת שהפקיד לה עני אחד בשני בצורת דינר ונתנתו בכד הקמה ושכחה ולשה אותו ונתנתו לעני אחר ונשבעה לו שלא נהנית ממנו ולפי שנהנת דבר מועט כמלוא דינר בצק שאלמלא הדינר היה בצק נכנס במקומו בשעה שנתנה לעני ונתחייבת ומת בנה וכן מפורש במסכת שבועות. ת"ר שבועת הדיינין אף היא בלשונה נאמרת אומרים לו הוי יודע שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר לו הקב"ה למשה בסיני (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכל עבירות שבתורה נאמר בהם ונקה וכאן נאמר לא ינקה וגו' וכשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעתינו ועל דעת ב"ד. ולמה משביעין אותו. דאמרי רבנן פרשי אינשי מספק שבועה ולא פרשי מספק ממון לכך משביעין אותו או מהרימין אותו שלא יתבייש או יתפחד מן השבועה וישוב. ופירש רב האי גאון ז"ל שיעור שתי כסף שתות וחצי מן הכסף של ערבייא והם הנקראים תמונית והם כל שמונה כספים בכסף אחד. ובזה כמכנו במאתים כסף מוהר בתולה שהם כ"ח ככפים ולאלמנה י"ב בכספים וחצי מכ"ד כסף לסלע שתות למקח ואם תקשה אמרו רבותינו (סס כב) ולקח בעליו ולא ישלם כיון שקיבלו בעלים שבועה שוב אינו משלם אע"פ שהביא עדים והא תנן איכא פקדוני ואמר לו אבד משביעך אני ואמר לו אמן והעדים מעידים אותו שגנבו משלם תשלומי כפל וכו' זה הדין בזמן שלא הודה התובע בפני ב"ד שאין לו עליו לא עדות ולא ראיה אבל אם אמר בעל דינו התובע אין לי עליו עדים ולא ראיה וקיבל שבועתו ולאחר זמן מצא עדים אינה כלום לפי שהלכה כדברי חכמים במסכת סנהדרין ובלבד שלא יהיו העדים במקום אחר או דיסקיא של אביו מופקדת ביד אחר שזה מביא ראיה וסותר ואפילו נשבע. ויתר דברי ערכי שבועות על ספר דברי הדינים שלם כל אחת ואחת במסכתא נהצבה ונקצבה בעזרת דגול מרבבה :

פרשת צו את אהרן

כתוב טוב אתה ומטיב למדני חקיך (תהלים קי"ט)

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע טוב אתה לכל באי העולם וביותר עם ישראל שאתה טוב ומטיב להם בכל ענין ואתה מלמדם תורתך ומצותיך וחקיך בענין שנא' (ישעיה מח) אני ה' [אלהיך] מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך וכבר הזהיר הקב"ה לישראל על עסק הקרבנות בפרשת ויקרא אם עולה קרבנו ושאר כל הזבחים והעולות והשלמים והמנחות אבל הן צריכין למוד לכך נאמר פרשת צו ללמד תורת העולה תורת החטאת תורת המנחה תורת השלמים :

וידבר

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. הזכיר השם על הקרבנות כדי שיהו נקרבין לשם. אל משה. השם שנקרא בו בראשונה. לאמר. לדורות:

פס'. צו את אהרן. (א) צו זה זירוז מיד ולדורות (ב) ויש בו חסרון כיס. את אהרן ואת בניו. ללמדך שמשנתנה כהונה לאהרן ולבניו אין עבודה אלא בכהנים וכן אמרו לו לעוזיהו (דה"ב כו) צא מן המקדש כי מעלת. (ג) לאמר. להזהיר גדולים על הקטנים. זאת תורת העולה. מה בא ללמדנו אם עולת התמיד כבר נאמר (שמות כט) וזה אשר תעשה על המזבח וגו'. ואם עולת נדבה הרי כבר נאמר (ויקרא א) אם עולה קרבנו. והפשיט את העולה. אלא הוא שאמרו רבותינו ז"ל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא שנתחדש דבר לפי שאומר לנו שנים ליום עולה תמיד. ואין אנו יודעין מאיזה זמן התחלת תמיד של שחר ועד איזה זמן תמיד של בין הערבים. לפיכך הוצרך לומר זאת תורת העולה המיוחדת שבעולות. ואיזו זו עולת התמיד שנאמר (במדבר כח) תשמרו להקריב לי במועדו. זאת תורת העולה לבית העולמים. ואמר היא העולה ראשונה שלא יהא קרבן אחר קודם לעולת התמיד של שחר ואחר שאמר לך שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר חזר לומר על התמיד של בין הערבים שיהא קרב והולך כל הלילה שלא יהא דבר מאחר לעולת הערב אלא ישלים כל הקרבנות קודם עולת הערב. על מוקדה על המזבח כל הלילה. להביא איברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב שהרי התמיד היה קרב בתשע שעות ומחצה ואם לא נתעכלו האברים מבערב היה מהפך בהן כל הלילה כדי לשרפן שנאמר על מוקדה על המזבח כל הלילה. עד הבקר מה ת"ל ללמד לנו תרומת דישון המזבח שהיו תורמין אותו מקרות הגבר או סמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו לפי (ד) שלא כל העתים שוות. ואש על המזבח תוקד בו. להביא מערכה שניה לקטורת כלומר אש על המזבח הפנימי הגחלים שהיו מכניסין עם המחתה להקטיר בבקר של המזבח הפנימי. תוקד בו. במזבח החיצון שכבר אמר על מוקדה על המזבח זו מערכה גדולה שהיו עורכין שם העולה כדתנן במסכת תמיד סודר את המערכה גדולה מזרחה (ה) הזית מזרחה ראשי הגזירים הפנימים נוגעים בתפוח (ו) (וריחו) [וריווח היה] בין הגזירים שהיו מציתין את האליתא משם. נבררו משם (ז) עצי תאנים (ציים) [יפים] למערכה שניה לקטרת כנגד קרן מערבית דרומית וכו':

פס'. ולבש הכהן מדו בד. חזר ללמד על דין עולת הבקר. שקודם הקרבת התמיד היו תורמין את המזבח ועורכין את המערכות ומציתין בהן את האור ואח"כ היה שוחט את התמיד. כדתנן במסכת תמיד מי שהוא רוצה לתרום את המזבח משכים וטובל עד שלא יבוא הממונה אמר להן מי שטבל יבא ויפיים (ח) הפיים יזכה מי שזכה. האברים והפדרים שלא נתעכלו סולקין אותן לצידי המזבח אם אין הצדדין מחזיקין אותם (ט) סודרין אותם בסובב ועל גבי הכבש החלו מעלין באפר החלו מעלין בגזירין (י) לסדר המערכה וכו'. ולבש הכהן מדו בד. שהכהן שהיה משכים לתרום את הדשן מעל המזבח היה לובש מדו בד מדו מדיו כמדתו. בד. שהיה של בוץ. ומכנסי בד יהיו על בשרו. (יא) מה ת"ל ילבש על בשרו להביא לבישת מצנפת ואבנט להרמת הדשן שכהן הדיוט משמש בד' כלים כתנת ומכנסים מצנפת ואבנט. ולמה הזכיר אלו השנים בלבד ללמדנו שלא יהא דבר קודם למכנסים שנאמר ילבש

באור הרא"ם

(א) צו זה זירוז וכו'. ת"כ ועיין (קדושין כ"ט.) לימד זה ר"י מקראי: (ב) ויש בו חסרון כיס. עיין ת"כ ופי' כי העולה כולה כליל ויש חסרון כיס לכהנים: (ג) לאמר להזהיר גדולים על הקטנים. בת"כ ליתא דרשא זו ודרשא זו לא הבנתי הלא ההקרבה דווקא בגדולים ולא בקטנים ורק בפרשת אמור לענין טומאה שייך הדרשא. וצ"ע: (ד) שלא כל העתים וכו'. עיין (יומא פ"א משנה ח') ביוה"כ תורמים מחצות וברגלים מאשמורה הראשונה: (ה) וחזיתה מזרחה כצ"ל ופי' מראית פניה דהיינו הפתח והחלון של מערכה לצד מזרח של מזבח: (ו) וריוח בין הגזרים כצ"ל: (ז) עצי תאנים יפים למערכה כצ"ל: (ח) הפיסו זכה מי שזכה כצ"ל: (ט) סודרין אותם בסובב על גבי הכבש כצ"ל: (י) ולסדר את המערכה כצ"ל: (יא) מה ת"ל ילבש. פי' כי מתחלה כתיב ולבש קאי ג"כ על המכנסים מה תלמוד לומר ומכנסי בד ילבש:

ר"ם

על בשרו שכיון שטבל ועלה ונסתפג בסדינו מיד הוא לובש המכנסים. ולמה הקדים מדו בד למכנסים לפי שמכסה כל הגוף אבל מכל מקום אע"פ שהקדימו הכתוב מכנסים קודם שנא' על בשרו עד שבשרו מגולה. ולבש. להביא מצנפת ואבנט שאין עבודה במקדש בלא ד' כלים נאמר כאן ולבש ונאמר להלן (ויקרא טז) ורחץ במים את בשרו ולבשם מה להלן כל הכלים לובש אף כאן כל הכלים לובש. כל הכלים הראויים לכהן הדיוט שהרי כהן גדול משמש בח' כלים ד' שאמרנו ומוסיף עליהן חשן ואפוד ומעיל וציץ. (יב) ר' שמעון אומר מדו בד אלו ד' כלים שנאמר ולבש הכהן את בגדי הבד בגדי הקדש. ומכנסי בד יהיו על בשרו. שלא יהא דבר קודם למכנסים. והרים את הדשן אשר תאכל האש. וכי הדשן אוכל את הדשן או האש אוכלת את הדשן והלא האש אינה אוכלת אלא העצים והעולה אלא והרים את הדשן זו תרומת דשן. אשר תאכל האש. יכול העצים ת"ל את העולה. אי עולה יכול איברי עולה (יג) ת"ל אשר תאכל האש הוא שאמרו רבותינו במסכת תמיד קידש ידיו ורגליו מן הכיור נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופינה את הגחלים הילך והילך וחתה מן המאכולת הפנימית וירד הגיע לרצפה הפך פניו לצפון היה מהלך למזרחו של כבש כעשר אמות צבר את הגחלים על גבי הרצפה מקום שנותנין שם מוראות העוף ודישון מזבח הפנימי ומזבח וכו' הרי למדנו לתרומת הדשן כיצד שהיה מחתה במחתה של כסף מן הגחלים תרומת הדשן והיה צוברן על הרצפה אצל המזבח והיו כל תרומות הדשן נבלעות במקומן וגם מוראות העוף ודישון מזבח הפנימי והמנורה שנא' ושמו אצל המזבח. (יד) ושמו. שלא יתפזר. ושמו. בנחת. אצל המזבח. סמוך למזבח. ושאר הדשן שהיה על המזבח היו מעלין אותו על גבי המזבח והיה דומה לגבעה והחכמים קוראין אותו במשנה תפוח לפי שהיה תפוח על המזבח כעין גבעה גבוהה. ותנן מימיו לא נתעצל (בהן) [הכהן] מלהוציא את הדשן. היו מוציאין אותו אל מחוץ למחנה:

פס'. ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. אחרים פחותין מהן. מכאן לימדה תורה דרך ארץ שבגדים שבישל בהם קדירה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו. (טו) והוציא את הדשן. זה (כלל) [כל] הדשן חוץ מתרומת הדשן. אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות. אל מקום טהור. מקום ששורפין שם פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים:

פס'. והאש על המזבח תוקד בו. רבי יוסי אומר מנין שיעשה מערכה אחת לקיים האש ת"ל והאש על המזבח תוקד בו. וחכמים אומרים אלו שני גזירין שהן מקיימין את האש. לא תכבה. מלמד שכל המכבה עובר בלא תעשה. ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר. מכאן שתרומת הדשן תחלה ואח"כ סדור המערכות שנא' בבקר בבקר לפי שנא' (שמות ל) בבקר (בבקר) בהטבת נרות וכתיב בקטרת (שם ל) בבקר בבקר. (טז) והואיל ומכשיר הקטרת והמנורה היא האש מעריכין את המערכות ואחר כך מדשן המנורה ואחר כך מקטיר ואחריו התמיד. וכן אמרו רז"ל מי שזכה בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם וד' כלים בידו וכו' ביום היה מטיב ובין הערבים היה מדליק והקטרת היה אחר דישון מזבח הפנימי כך מפורש במסכת תמיד. ובער עליה הכהן עצים בבקר. עליה על המערכה עצים הכשרים למערכה. בקנים היו מתליעין אותן שכל עץ שהיה בו תולע פסול למערכה. וערך עליה העולה. שלא יהא קרבן קודם לתמיד של שחר. והקטיר עליה חלבי השלמים. שלא יהא דבר מתעכב לאחר תמיד של בין הערבים:

באור הרא"ם

(יב) ר"ש אומר וכו'. הסר קצת ועי' בה"כ וכצ"ל מדו בד אלו ד' כלים וכו' ומכנסי בד ילבש על בשרו ולא דעיה על בשרו כשהוא אומר להלן (היינו בפרשת אחרי גבי כה"ג) ומכנסי בד יהיו על בשרו שלא יהיה דבר קודם למכנסים וכו': (יג) ת"ל אשר תאכל האש וכו'. והכוונה שהיה חותה מן המאוכלות הפנימיות (כמו שמסיים) מאמצע הדליקה והוא מן אברי העולה שאכלה האש ולא מן העצים עיין בה"כ וק"א שם: (יד) ושמו שלא יפזר ושמו בנחת. היינו שלא ישליך רק יקח במתון והוא דרשה א' עם שלא יתפזר: (טו) והוציא את הדשן זה כל הדשן וכו' כצ"ל. ועיין במס' תמיד. והיינו כשהיה הדשן מרובה מוציא אותו מחוץ למחנה ואינו תרומת הדשן: (טז) והואיל ומכשיר הקטורת. פי' העצים מכשירין את הקטורת כי לקטורה

פס'. אש תמיד. תמיד אפילו בשבת. תמיד אפילו בטומאה שטומאה התירה היא בצבור שהרי הציץ מרצה שנאמר (שמות כח) ונשא אהרן את עון הקדשים. לא תכבה. אף במסעות ומה היו עושין לה כופין עליה פסכתר. ותנן פסכתר היתה כלי גדול מחזקת לתך והוא סיר דמתרגמינן פסכתורותיה. ושתי שרשרות היו בה אחת שהוא מושך בה ויורד ואחת שהוא אוחז בה מלמעלה בשביל שלא תתגלגל:

סליק תורת העולה

מדרש צו את אהרן. צו את בני ישראל את קרבנו ביום צותו את בני ישראל להקריב הקרבנות להזכירם לפני אלהיהם. ואת בניו. חלק להם כבוד בשביל אביהם. זאת תורת העולה. אמר רבי שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על ידי הרהור הלב שנאמר באיוב (איוב א) והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם. זאת תורת העולה. לפי שאמר למעלה מן הענין נפש כי תחטא צריך להביא עולה שלא מן הגזל אלא עולה שהקב"ה חפץ בה שנאמר (ישעיה סא) שונא גזל בעולה. ואומר (תהלים מ) עולה וחטאה לא (חפצתי) [שאלת]:

פס'. וזאת תורת המנחה לבית עולמים. תורת המנחה. תורה אחת לכל המנחות שיטענו שמן ולבונה חוץ ממנחת חוטא ומנחת סוטה. הקרב. כלומר הקרב יקריבו אותה בני אהרן שיש הקרב לשון למי שהדבור אליו. כמו (שמות כח) הקרב אליך את אהרן אחיך. ודומה לזה (יחזקאל ז) עשה הרתוק כי מלאה הארץ כלומר אומר הנביא עשה יעשה מלך בבל הרתוק כדי לכבוש את גבורי ישראל להורידם בבלה והם רתוקות נחשת וברזל והם כבלים כי לא מצאנו לנביא שעשה רתוקות (יז) ומשקל זה הפסוק מן העלם יעלימו שהרי העלם זה ציווי למי שדבר עמו (יח) שנאמר העלם עיניך מאשת חן והעלם יעלימו זה ספור על אחרים. הקרב אותה. כולה. בני אהרן. ולא בנות אהרן. (יט) לפני ה'. יכול בדרום ת"ל לפני ה' הא כיצד הוא מגישה לקרן דרומית מערבית:

פס'. והרים ממנו. (כ) מן המחובר. שלא יביא עשרון אחד בשני כלים. בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ אלא הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. מסלת המנחה. ולא סולת חברתה. ומשמנה. ולא משמן חברתה. ואת כל הלבונה אשר על המנחה. שילקט כל הלבונה ויעלה לאישים. ריח ניחוח אזכרתה לה'. נזכרים בה נזכרים בקומצה ונזכרים בלבונתה:

פס'. והנותרת ממנה. כשרה ולא פסולה. יאכלו. ריבה בכל מאכל שירצה. אהרן ובניו. אהרן תחלה ואחר כך בניו. מצות תאכל. לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול יחזור להתירה הראשון ותאכל אפילו חמץ תלמוד לומר מצות תאכל:

פירוש היתה בכלל היתר קודם שהפריש הסלת לשם מנחה ונאסרה משום קדושה והותרה לאכילה לכהנים. כיוצא בו יבמה יבא עליה מצוה לפי שהיתה בכלל היתר קודם שנתקדשה לבעל ונאסרה מאחר שנתארסה וחזרה והותרה שמת בעלה יכול תחזור להתירה הראשון להיות מותרת לכל אדם ת"ל (דברים כה) יבמה יבא עליה מצוה. (כא) אוי להם להומסי נפשם ומדברים על יסוד עולם עתק ויתגאו בעצמם

באור הרנ"ם

לקטורת להקריב נצרך אם ועיין (יומא ל"ג): (יז) משקל זה הפסוק. פי' הקרא דהכא הקרב הכוונה הקרב יקריבו כמו התם העלם יעלימו: (יח) שנאמר העלם עיניך מאשת חן. קרא הוא בבן סירא עיין (סנהדרין ק') מביא שם קרא זה: (יט) לפני ה' יכול במערב ת"ל אל פני המזבח. אי אל פני יכול בדרום. (פי' כי פני המזבח הוא כותל דרומי שאם הכבש) ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כצ"ל וכ"ה בת"כ ובכאן ע"ש: (כ) מן המחובר. פי' שיהיה כל המנחה בכלי אחד ומחוברת יחדיו כדמשיים שלא יביא בשני כלים: (כא) אוי להם וכו'. בימי המחבר הזה היו הרבה פוקרים שהכחישו הקבלה מחז"ל ועשו דינים מחודשים כפי העולה על רוחם ע"כ דבר דברים כאלה. גם רבינו הרמב"ם בפי' המשניות נדרים פ"ו על המשנה הפרת נדרים כל היום כותב לפי שבמקומינו אנשים נובעים מים הרעים וכו'

כוון

להחליף חוקים ולהפר ברית עולם. ואבותינו היו בזמן בית המקדש אשר הוסד בימי נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי וראו היאך היתה תקון העולה והמנחה והאשם והשלמים וכל הקרבנות. וכאשר קבלו מידי הנביאים כך כתבו במשנתם להיות לעד בישראל. ואחרי כן קמו תרבות אנשים חטאים שלא ידעו בין ימינם לשמאלם אלא חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו אשר העמיקו שיתהן מלימוד הישמעאלים ממשקל רוח [תזזית] שעלה בקדקדם ולא סמכו על דברי רבותינו לאסור ולהתיר אלא מה שעלה בדעתם כתבו ומכרו להטעות ולהכשיל הרבה עם גמולם תבא בראשם ואנחנו נקיים. כי איך יתכן להניח עדים שראו בעיניהם ולסמוך על המגידים מדעתם לאמר כן היה. והלא עמנו מסכת מדות ומסכת תמיד ומסכת מנחות ומסכת מעילה ומסכת תמורה ומסכת ערכין ומסכת זבחים. ותיקון הסמיכות והתנופות וההגשות וההקטרות וההקרבות מכהנים גדולים שראו את הנביאים. שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה ששימש בכהונה גדולה אחרי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול שיצא בימי אלכסנדרוס מקדון שיצא לקראת המלך מלובש בבגדי קדש וירד המלך ממרכבתו והשתחוה לו וכל הענין מפורש במסכת יומא. ושאר הכהנים עד רבי ישמעאל בן אלישמע כהן גדול שהיה בבית שני בימי אספסיאנוס קיסר ולישראל קבלה דור אחר דור כענין שנא' (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. נסוב לענייננו, (כב) תאכל. כל שהוא. במקום קדוש. יכול במחנה הלוים ת"ל בחצר אהל מועד (י"א) ובבית עולמים בעזרה. (כג) יאכלוה. שלא יאכלו עמה חולין:

פס'. לא תאפה חמץ. אפיה בכלל היתה שהרי נאמר לא תעשה חמץ. למה יצאת אפיה להקיש אליה מה אפיה מיוחדת (כד) ומעשה יחידים והייבין עליה בפני עצמה אף אני ארבה לישתה ועריכתה לחייב על כל מעשה בפני עצמה. חלקם נתתי אותה מאשי. לאחר מתנות האשים יש לו חלק ולא קודם מתנת האשים. אותה. כשרה ולא פסולה. קודש קדשים היא. שכשם שזו אין לו בה חלק אלא לאחר המתנות (כה) אף (על) קדשים אין לך בה אלא לאחר מתנות האשים. כחטאת. מה חטאת מן החולין וביום וביד ימנית אף זה מן החולין וביום וביד ימנית. וכאשם. מה אשם אם נשחט שלא לשמו כשר אף זו אם נקמצה שלא לשמה כשרה לכך שנינו כל המנחות שנקמצו שלא לשמן וכו'. ר"ש אומר מנחת חוטא דינה כדין חטאת שאם נקמצה שלא לשמה פסולה. מנחת נדבה הרי היא כאשם ואם נקמצה שלא לשמה כשרה:

פס'. כל זכר בבני אהרן. לרבות בעלי מומין במחלוקת שנוטלין חלקם. (כו) יאכלנה. הכשרה ולא הפסולה. חק עולם. לבית עולמים. לדורותיכם. שינהוג לדורות. מאשי ה'. אין להם אלא לאחר מתנות האשים. כל אשר יגע בהם יקדש. יכול אע"פ שלא בלע ת"ל בהם עד שיבלע. יכול אפילו נגע במקצתו יהא כולו פסול שנא' אשר יגע. יקדש. הנוגע בלבד פסול. הא כיצד נוטל מקום הבלע. יקדש להיות כמותה. ואם פסולה ואם כשרה. תאכל. כחמור שבה:

פס'. זה קרבן אהרן. יבא זה ויכפר על העגל הזה. (כז) ואומר (בעזרא) [נחמיה ט] זה אלהיך (ישראל). ת"ר זה קרבן אהרן ובניו אהרן מביא לעצמו ובניו מביאין לעצמן. אילו כהנים הדיוטות כשהבן מתקרב תחלה לעבודה מביא עשירית האיפה שלו ועבודה בידו. אחד כהן גדול ואחד כהן הדיוט שעבדו עד שלא הביאו עשירית האיפה שלהן עבודתן פסולה. ביום המשח אותו. מכאן שאין מושחין כהן גדול אלא

באור הרא"ם

כוון ג"כ לפוקרים כאלה: (כב) תאכל. אפילו כ"ש כנ"ל. ופי' אפילו כל שהוא אסור לאכול חמץ ובת"כ דרשה זו בארוכה ע"ש: (כג) יאכלוה שלא יאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה כנ"ל. וכ"ה בת"כ ופי' בזמן שהקדש מרובה לא יאכל עמה חולין ותרומה שלא יאכל הקדש באכילה גסה: (כד) ומעשה יחידי כנ"ל. ועי' (מנחות כ"ה) מעשה יחידי נקרא קיטוף שמחליק פניה במים הוא גם כן חשוב לחייב ע"ז בפ"ע. ועיין בת"כ: (כה) אף כל קדשים אין לך בה וכו' כנ"ל: (כו) יאכלנה הכשירה וכו'. קאי על המנחה אם היא כשרה אם פסולה פסולה. ואם כשרה יאכלו כחמור שבה כנ"ל פי' כחמור שבה אם נגע האוכלין לשני ימים עם האוכלין ליום אחד תאכל כחמור שבה ליום אחד: (כז) ואומר בנחמיה זה אלהיך ישראל כנ"ל

ביום. אותו. מלמד שאין מושחין שני כהנים גדולים כאחד. ד"א ביום המשח אותו. ביום שנמשח מביא עשירית האיפה. סלת מנחה תמיד. מלמד שכיון שהתחיל שוב אינו פוסק אלא מיום המשח אותו עד לעולם מביא בכל יום. ודומה לו ביום קנותך השדה קנית גם את רות המואביה מן אותו היום והלא העשירית האיפה א' מעשרה לשלש סאין שהן שבע רבעים ועוד סלת מן החטים. תמיד אפילו בשבת. מחציתה בבקר ומחציתה בערב אם נטמא חציו של בין הערבים או אבד מביא עשרון אחד מביתו והוצהו מקריב מחציתו ומחציתו אבד (מביא עשרון) וכן כהן שהביא מחצית בשחרית ומת ומינו כהן אחר תחתיו מביא עשרון שלם וחוצהו חציו קרב וחציו אבד נמצאו שני הצאין קריבין ושני חצאין אבדין:

פס'. על מחבת בשמן. (כח) מלמד שהיא טעונה כלי בשמן להוסיף לה שמן אחר ואיני יודע כמה הרי אתה דן טעונה שמן ומנחת נסכים (וזו) טעונה שמן מה מנחת נסכים ג' לוגין לעשרון אף זו ג' לוגין לעשרון:

פירוש מנחת נסכים שבפ' שלח לך. (במדבר טו) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו' ועשיתם [אשה] לה' עולה או זבח. וכתיב (שם) סלת עשרון בלול ברביעית ההין שמן. הין י"ב לוגין הרי רביעית שלשה לוגין כלך לדרך הזו זו טעונה שמן ומנחת נדבה טעונה שמן שנא' (ויקרא יד) למנחה ולוג שמן. מה להלן לוג לעשרון אף כאן לוג לעשרון. נראה למי דומה דנין מנחה שהיא באה תמיד וטעונה כלי ודוחה את השבת ודוחה את הטומאה והיא תכט"ש דמסכת מנחות תמיד כלי טומאה שבת. או כלך לדרך הזו יג"ל מנחת יחיד ובגלל עצמה וטעונה לבונה וכו'. כדמפורש בתורת כהנים. תעשה מורבכת. מלמד שהיא נעשית ברותחין שכיון שהמים רותחין (כט) יש להן תרבוך ויש אומרים מורבכת מלשון נבוכים בזמן שהן רותחין הן נבכין ונו"ן משמשין כגון נאצר ראצר:

(ל) **ומרנא ורבנא טוביהו** נתיישב שהלכה זו שאמרו חכמים ז"ל במסכת מנחות בסוף פרק התכלת נראה למי דומה דנין תכט"ש מתכש"ט ואמרי דנין יג"ל מיג"ל והשיב בזה הענין הרי י' האחרון ביג"ל אינו סימן לפי שאם תבוא לדרוש י' על עשרון שזו טעונה עשרון וזו טעונה עשרון יהרי יו"ד תחת עשרון נתנן סימן יו"ד אם כן היה ראוי לכתוב דנין יגע"ל עי"ן תחת עשרון שהרי יו"ד הראשון היא מנחת יחיד וג' בגלל עצמה למ"ד טעונה לבונה אלא ללמדך שאינו (אלא)[לא]יגי"ל ולא יגע"ל אלא יג"ל כמו שאמרו רבותינו בתורת כהני' יג"ל מיג"ל ויו"ד השנית טעות. ואם נתבע ביג"ל צריכין אנו לקבוע כתט"ש תמיד טומאה שבת שאם תוסיף כ"ף שתאמר כלי אם כן הייתי אומר הנך נפישן תכט"ש ארבעה ויג"ל שלשה אלא תט"ש עיקר ויג"ל אינו עיקר. אבל כלי ועשרון אינם עיקר וכן מצאתי בתורת כהנים. הנ"ה זא"ת חקרנוה כן היא. והתלמוד הוסיף כו"נ ואינם עיקר וגם הפירושים כדעת התלמוד ואין בזה כלום. ואם בקשת לומר יגי"ל תאמר גם תכט"ש זה ד' וזה ד' ואליבא דרבי שמעון דאמר בתורת כהנים ריבה שמן מנחת חביתים וריבה שמן מנחת אילים מה מנחת אילים שני לוגין לעשרון אף זו שני לוגין לעשרון נראה למי דומה דנין מנחה שכולה זה קרבן אהרן ובניו ממנחה שכולה עשרון. מנחת כבשים. ואל תוכיח מנחת ח' אילים שאין כולה עשרון ויבוא י' השני תחת עשרון אבל על לשון האחרת לא יבוא י' כלל ואם יו"ד לא יתכן כ"ף לא יתכן והרי יסודו ומעמדו. (לא) תופיני (אמרתו) תאפה נא נא כלומר עד שהיא חיה תאפה אותה ולא תבשל אותה תחלה. ואחר כך תאפינה (לב) רבי דוסא אומר תופינה לשון נאה

באור הרא"ם

כצ"ל וקאי על העגל: (כח) מלמד שהיא טעונה וכו' להוסיף וכו'. פי' כי בשמן יתורה הוא כיון דכתיב על מחבת ומנחת מחבת היא בשמן. ע"כ דורש להוסיף עוד שמן: (כט) יש להם תרבוך. הוא כמו קנוף (בוי"ס) מלמעלה: (ל) ומרנא ורבנא טוביהו וכו'. עי' (מנחות נ"א) כי גם הלאן קדשים הגיה ג"כ כפי גירסת המחבר דנין תס"ע יג"ל: (לא) תופיני תאפנה נא כצ"ל. ועיין בת"כ (ובמנחות נ'.) ומי שסובר תאפה נא היינו שלא יאפה כל צרכו כמו אל תאכלו נא: (לב) ר' דוסא אומר וכו'. בת"כ הגי' ר' יהודה אומר תאפנה

לשון נוי. מנחת פתים. מלמד שהוא כופל לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל. תקריב ריח ניחוח לה'. מה ת"ל שמא תאמר מה אהרן מקריב בכל יום אף בניו כן ת"ל זה. ומה אהרן דוחה את השבת ואת הטומאה אף בניו כן ת"ל זה. מה אהרן מביא רבוכה אף בניו כן ת"ל זה:

פס'. והכהן המשיח. זה משוח בשמן המשחה בזמן בית הראשון אבל מרובה בגדים היה בבית שני שאין שם שמן משחה שכבר נגנז עם הארון כדאמרינן במסכת הוריות. ואותם הכהנים של בית שני נקראים מרובה בגדים על שם ארבעה כלים שלובש כהן גדול יותר מן ההדיוט. השן ואפוד ומעיל וציץ. מנין שיביא עשירית האיפה ת"ל תחתיו מבניו. את שבנו עומד תחתיו מביא עשירית האיפה (לג) יצא משוח מלחמה שאינו עומד תחתיו שנא' (שמות כט) שבעת ימים ילבשם הכהן [תחתיו] מבניו אשר יבוא אל אהל מועד יצא משוח מלחמה שאינו בא אל אהל מועד לשרת בקדש. מבניו יעשה אותה. מלמד שהבן קודם לכל אדם בזמן שהוא ממלא מקום אבותיו שנאמר (ויקרא טז) ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו אבל אינו ממלא מקום אבותיו יבא אחר וישמש תחתיו. ד"א מבניו יעשה אותה. לימד על כהן גדול שמת תהא מנחתו קריבה משל יורשין. יעשה אותה. שלמה ולא חציה. חק עולם לה'. ממי שהברית שלו. כליל תקטר. י' הקטרה:

פס'. וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. (לד) מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן לא תאכל בא הכתוב ליתן לא תעשה על אכילתו:

פס'. וידבר ה'. דבר אל אהרן ואל בניו לאמר. לפי שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים לכך נאמר דבר אל אהרן ואל בניו לדורות. זאת אינה נוהגת בבמה. (לה) תורת החטאת. (תורת החטאות) לכל החטאות שיהא דמן טעון כיבוס שנאמר ואשר יזה מדמה על הבגד וגו' במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה' מלמד שכל החטאות טעונות צפון. קדש קדשים היא. לרבות זבחי שלמי צבור לצפון כדתנן זבחי שלמי צבור ואשמות אלו הן אשמות. אשם גזילות. אשם מעילות. אשם שפחה חרופה. אשם נזיר. אשם מצורע. אשם תלוי. שחיטתן בצפון וכו'. היא. פרט לתודה ולאיל נזיר:

פס'. הכהן המחטא אותה יאכלנה. פרט לטבול יום ולמחוסר כפרה ולאונן שאין ראוי לחטא אותה. במקום קדוש תאכל. יכול במחנה לויים ת"ל בחצר אהל מועד. במקום קדוש תאכל. לרבות לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש:

פס'. כל אשר יגע בבשרה. יכול שלא (כבלע) [בלע] ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה לא בעצמות ובגידים לא בקרנים ולא בטלפים. יקדש. להיות כמוה אם פסולה נפסל אם כשרה תאכל כחמור שבה. ואשר יזה מדמה על הבגד. מדם הכשרה ולא מדם הפסולה. מדמה. לא מדם קדשי קדשים. אשר יזה על הבגד. נתז על מקצתו של בגד יכול יהא טעון כיבוס ת"ל אשר יזה עליה תכבס. מקום הדם טעון כיבוס אין הבגד כולו טעון כיבוס. ניתז מידו של מזה עד שלא הוזה טעון כיבוס (ומהיזה) [ומשהוזה] אינו טעון כיבוס שנא' אשר יזה עליה. בגד. אין לי אלא בגד ומנין לרבות את העור משהופשט (לו) ת"ל ואשר יזה על הבגד:

פס'. (לז) וכלי חרש אשר תבשל בו. החטאת. והיכן ישבר למעלה. תכבס במקום קדוש. (וכלי חרש). מה כיבוס במקום קדוש אף שבירת כלי חרש במקום קדוש. מכאן אמרו חכמים כלי חרש אינו יוצא מידי דפנו לעולם ואין לו תקנה אלא

באור הרא"ם

האיפה נזה. ועיין במנחות ובתוס' שם שני לשונות בזה: (לג) יצא משוח מלחמה שאין בנו עומד תחתיו כצ"ל שנא' שבעת ימים וכו' וזה ראיה שבן משוח מלחמה אינו עומד תחתיו. וכ"ה בהדיא בת"כ: (לד) מנחת כהנת נאכלת. היינו הנשואה לישראל כדתנן בסוטה דמנחתה נאכלת: (לה) תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות כצ"ל וכ"ה בת"כ: (לו) ת"ל אשר יזה על הבגד. ומה בגד ראוי לקבל טומאה אף עור משהופשט ראוי לקבל טומאה. ועי' בת"כ בפס גירסא אחרת בזה: (לז) וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר. והיכן ישבר נאמר למעלה תכבס במקום קדוש מה כיבוס במקום קדוש אף שבירת כלי חרש במקום קדוש כצ"ל.

ובכאן

שבירה. וכן לענין יין נסך וכן לענין חמץ בפסח. ומה טעם כלי חרש ישבר לפי שבושלה בו חטאת היום. ואם יבוא למחר לבשל בו החטאת פולט החטאת של אתמול בחטאת היום והוא נותר מעורב בקדשים. לפיכך טעון שבירה. ואם בכלי נחשת בושלה החטאת. ומורק ושוטף במים. לפי שאינו בולע ואינו פולט. וכן לכל איכורין שבתורה (לח) (אבל כל שאר מיני מתכות טעונין ליבון באש). וכלי עץ. יביאנו ברותחין ובכלי ראשון בזמן שהוא רותח על האש. ומורק. כמריקת הכוס. ושוטף. כשטיפת הכוס. במים. כל שהן ולא בא[רב]עים סאה:

פס'. כל זכר בכהנים יאכל אותה. יאכל אותה כשרה ולא פסולה. קדש קדשים. לרבות כל הקדשים שבשלם בכלי חרש טעון שבירה. בכלי נחשת טעון מריקות שטיפה משום נותר:

פס'. וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד. וכל לרבות כל הקדשים דברי ר' עקיבא. אמרו לו לר' עקיבא אפילו אתה מרבה כל היום אין כן אלא חטאת (לט) אלא וכל לרבות האשם. אשר יובא מדמה אפילו מקצת דמה מכאן אמרו חטאת שקיבל דמה בשני כוסות יצא אחד מהן לחוץ הפנימי כשר. אל אהל מועד לכפר בקדש. להביא שילה ובית עולמים. ולא תאכל באש תשרף. מלמד ששריפתה לפנים. לא תאכל. נתן לא תעשה על אכילתו:

פס'. וזאת תורת האשם. לבית עולמים. תורת האשם תורה אחת לכל האשמות שיהא דמן ניתן למטה שנאמר ואת דמו יזרוק על המזבח סביב שאע"פ שנא' כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול ינתן דמו למעלה כדין חטאת ת"ל ואת דמו יזרוק על המזבח:

פס'. ואת כל חלבו יקטיר. הכשר. והקטיר את הכל המזבחה אשה לה' אשם. לשם אישים. אשם אע"פ שלא סמך. הוא. מלמד שאם שחטו שלא לשמו כשר דברי ר' אליעזר וכן היה ר' אליעזר מוסיף האשם כדין חטאת וכו'. בתחלת מסכת זבחים חטאת דמו למעלה. אשם דמו למטה. חטאת אפילו גדייא בר זוזא. אשם בכסף שקלים זה וזה טעונין צפון. כל זכר. לרבות בעלי מומין. יאכלנו. הכשר ולא הפסול. קדש קדשים. לרבות שלמי צבור לזכרי כהונה לאכילה. הוא. (מ) פרט לתודה ולאיל נזיר:

פס'. כחטאת כאשם. מה חטאת מן החולין וביום וביד ימנית אף אשם כן. תורה אחת להם. לסמיכה. הכהן אשר יכפר בו לו יהיה. פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן שאינו ראוי לכפר בו:

פס'. והכהן המקריב את עולת איש. (מא) פרט לעולת הקדש. ד"א עולת איש. שעלת לאיש שנשחטה בזמנה פרט לשנשחטה שלא בזמנה וחוץ למקומה. עור העולה אשר הקריב. לרבות שאר קדשים. לכהן לו יהיה. (מב) פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן:

פס'. וכל מנחה אשר תאפה בתנור. (מג) יכול לו לבדו (מד) ת"ל וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה. אם כן מהו לכהן המקריב אותה לו תהיה נותנין אות' לאותו בית אב שעובד באותו שבת. אבל לא יחלקו זבחים כנגד עולות ולא כנגד מנחות שנאמר לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. האיש חולק אפילו בעל מום ואין קטן חולק אפילו תמים:

באור הרא"ם

ובכאן הגי' מוטעה ועיין בת"כ: (לח) אבל שאר מיני מתכות טעונין ליבון באש. לא יכולתי לבאר זה כלל. ובת"כ בפירוש מרבה ואם בכלי נחושת אין לי אלא כלי נחושת שאר מתכות מנין ת"ל ואם בכלי נחושת. ואם ריבה הכל. ובלי ספק כי טעות הוא ע"כ הסגרתי במוסגר: (לט) אלא וכל לרבות את האשם. דכתיב כחטאת כאשם תורה אחת להם והוא דברי ר"א בת"כ וכן נ"ל הכא: (מ) פרט לתודה ואיל נזיר. שנאכלין לכל אדם: (מא) פרט לעולת הקדש. עיין (זבחים ק"ג.) מאי ממעט: (מב) פרט לטבול יום וכו'. שאינו חולק לא בבשר ולא בעורות: (מג) יכול לו לבדו. כדכתיב בסוף הקרא לכהן המקריב לו יהיה: (מד) ת"ל וכל וכו' והריבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. הרי שכל הכהנים חולקים

פס'. וזאת תורת זבח השלמים. כל המביא שלמים מביא שלום:

פס'. אם על תודה יקריבנו. (מה) מלמד שהתודה נשחטה לשם תודה ולשם שלמים. יכול אף שלמים ישחטו לשם שלמים ולשם תודה ת"ל זאת. מה שלמים טעונין סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק. אף תודה טעונה סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק. אם על תודה יקריבנו. פרט (לדה) [לולדה] ולתמורה שאינן טעונין לחם. והקריב על זבח התודה. לחייב על כל זבח וזבח. חלות בלולות בשמן. מה ת"ל בשמן שני פעמים. א"ר עקיבא אילו נאמר בשמן אחד הייתי אומר הרי היא ככל המנחות ללוג כשהוא אומר בשמן בשמן שתי פעמים שאין רבוי אחר רבוי אלא למעט מיעטה להצי לוג. יכול ישתלשל הצי לוג לשלשת (המסס) [מינים] הללו להלות ולרקיקין ולרבוכה ת"ל סלת מורבכת חלות בלולות בשמן שאין רבוי אחר מיעוט אלא לרבות. כיצד עושה נותן רביעית לרבוכה. ורביעית לשני המינים. ורביעית שהוא נותן לשני מינים. נותן מהצה לחלות ומהצה לרקיקין. ולפי שא"ר עקיבא אין רבוי אחר מיעוט אלא לרבות א"ל ר' אלעזר בן עזריה לר' עקיבא אפילו אתה מרבה כל היום בשמן לרבות ובשמן למעט איני שומע לך. אלא הצי לוג שמן לתודה ורביעית שמן לנזיר. וי"א יום שבין נדה לנדה (מו) הלכה למשה מסיני. וזו הלכה שנתבקשה לי במסכת נדה. וסלת מורבכת הלות. כשם שהרבוכה סלת כך כולו סלת אפי' חלות אפי' רקיקין:

פס'. על חלות להם המין. וכי המין בלבד הוא והא כתיב מצות בלולות בשמן אלא כנגד המין הבא מצה מה המין עשרה עשרונים אף מצה עשרה עשרונים. מכאן אמרו התודה היתה באה המש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות שתי איפות שהן כ' עשרון י' להמין וי' למצה י' להמין עשרון למצה עשרון להלה ובמצה ג' מינין חלות ורקיקין ורבוכה נמצאו ג' עשרונות ושליש בכל מין וג' חלות לעשרון. ד"א על חלות להם מלמד שאין הלהם מתקדש עד שיקרמו פניו בתנור. יקריב קרבנו על זבה. מלמד שאין הלהם מתקדש אלא בזביחה. על זבה תודת. שיהא זביחתו לשם תודה. שלמיו. לרבות שלמי נזיר לעשרה קבין ירושלמיים ולרביעית שמן:

פס'. (מז) והקריב ממנו אחד. מן (המובחר) אחד שלא יטול פרס מכל קרבן שיהו כל הקרבנות שוין שלא יטול מקרבן לחבירו. תרומה לה'. ואני איני יודע כמה אלא נאמר כאן תרומה ונאמר במעשר תרומה מה תרומות מעשר אחד מעשרה אף זו אחד מעשרה. למדנו כמה היא תרומה. אבל חלות איני יודע כמה היא נאמר כאן חלות ונאמר בלחם הפנים חלות שנא' (ויקרא כד) ואפית אותה שתים עשרה חלות שני עשרונים מה להלן שני עשרונים לחלה אף כאן שני עשרונים לחלה. או כלך לדרך הזו נאמר כאן להם המין ונאמר להם המין בשתי הלהם. מה להם המין האמור בשתי הלהם עשרון לחלה (מח) אף להם המין האמור כאן עשרון לחלה. זהו שאמרו חכמינו ז"ל (מט) עשרה להמין עשרה לחלה. לכהן הזורק. למדנו שארבעים חלות היו בתודה וד' מהן לכהן והשאר נאכל לבעלים:

פס'. ובשר זבח תודת שלמיו. בא ללמד כשם שהזבח נאכל ליום אחד כך הלחם אינו נאכל אלא ליום אחד שנא' ביום קרבנו. ומנין שאף תחלת זביחתו לא יהא אלא על מנת להאכל ליום אחד שנאמר וכי תזבחו זבח תודה ביום ההוא יאכל ואם אינו ענין לאכילה שהרי כבר נאמר ובשר זבח תודת שלמיו וגו' (נ) תנהו ענין לשחיטתו יהיה [על מנת] לאכול ליום אחד ואם לא עשה כן הרי זה פגול. לא יניח

באור הרא"ם

חולקים בהוה: (מה) מלמד שהתודה וכו'. ולשם שלמים כדכתיב ברישא וזאת תורת זבח השלמים: (מו) הלכה למשה מסיני. קאי על כולם על חצי לוג שמן לתודה ורביעית שמן לנזיר וכו': (מז) והקריב ממנו אחד מן המובחר כצ"ל וכ"ה בת"כ. ופי' דהיינו בשעת הרמה צריך ליטול הג' מינים ביחד: (מח) אף לחם המין האמור כאן עשרון לחלה. חסר סיום הדרש ועיין בת"כ מסיים נראה נמי דנין. דנין דבר שבאה חמץ ובאה עם הזבח ואל יוכיח לחם הפנים שאינה באה חמץ ואינה באה עם הזבח: (מט) עשרה עשרונים להמין עשרה עשרונים למצה כצ"ל: (נ) תנהו הענין לשחיטתו יהי' ע"מ לאכול ביום א' וכו' כצ"ל:

מה

ממנו עד בוקר. אבל אוכל הוא כל הלילה. אם כן למה אמרו חכמים [עד] חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה:

פס'. ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. (נא) מה בין נדר לנדבה. הנדר בא על שום דבר כענין (בראשית כח) וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי. (במדבר כא) וידר ישראל נדר וגו' אם נתון תתן אבל נדבה לא. ביום הקריבו את זבחו יאכל. ואמר הרי זה בא ללמד על הנאכלין לשני ימים. ומנין שתהא זביחתו על מנת ליאכל לשני ימים ביום הקריבו ת"ל וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחהו. ביום זבחכם יאכל וממחרת. אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה שאף תחלת זביחתו לא תהא אלא על מנת ליאכל לשני ימים. ביום הקריבו את זבחו יאכל. מצוה לאכול ממנו ביום הראשון יכול כולו ת"ל וממחרת. אי ממחרת יכול מצוה לאכלו לשני ימים ת"ל והנותר. אם הותיר הותיר. אי והנותר יכול אם הותיר כולו לשני ימים יהא פסול ת"ל יאכל. אפילו כולו. יכול יאכל לאור השלישי ת"ל עד יום השלישי. עד יום הוא נאכל ואינו נאכל לאור השלישי:

מדרש אם על תודה יקריבנו. חביבין ישראל לפני הקב"ה שהוא סולה עונותיהם על זבחיהם. אין לו זבח יביא דברים נאים שנא' (הושע יד) קחו עמכם דברים. כל הזבחים באין על חטא חוץ מן התודה שהיא באה בלא חטא לפיכך הקב"ה מחבבה מכל הקרבנות. וכן דוד אומר (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני. בשני נוני"ן בעולם הזה ובעולם הבא. וכן כל העונה אמן בעוה"ז זוכה לענות לעתיד שנאמר (שם פט) ברוך ה' לעולם אמן ואמן. גדול הוא השלום וכולי אגדתא:

פס'. והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף. ביום ההוא נשרף (או) [אבל] אינו נשרף בלילה. (נב) יכול אם עבר לא ישרף ת"ל ישרף לעולם. מבשר הזבח. לא מן העצמות ולא מן הגידים ולא מן הקרנים ולא מן הטלפים. הזבח. פרט לעובר ולשליא. מלמד שאין הנותר אלא בבשר הזבח. ביום השלישי. בנין אב לכל הנשרפים שלא יהו נשרפין אלא ביום:

פס'. ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו. (נג) אמר ר' אלעזר כוף את אזניך לשמוע שהשוחט את זבחו על מנת לאכול ממנו בשלישי הרי זה בלא ירצה. המקריב אותו בשעת הקרבה הוא נפסל כלומר המקריב אותו הזבח שנקרב לו פגול יהיה. מכאן שנפסל במחשבה. יכול אין לי מחשבה פוסלת אלא באכילת בשר ומנין לרבות שירי הדם והקטר חלבים ת"ל ואם האכל יאכל אכילה לאדם אכילה למזבח. מצאנו חוץ לזמנו שמחשבה פוסלת. חוץ למקומו מנין שהמחשבה פוסלת. ת"ל בפרשת קדשים. ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה. אם אינו ענין להוץ לזמנו תנהו ענין לחוץ למקומו. יכול יהו חייבין עליו כרת ת"ל בשלישי. עונו תשא. חוץ לזמנו בהכרת ואין חוץ למקומו בהכרת וכו' ברייתא. ד"א והנפש לא הצבור. האוכלת. (נד) לא המאכלת. עונו תשא. ונאמר להלן (ויקרא יט) עונו ישא כי את קדש ה' חלל ונכרתה. מה להלן בכרת אף כאן בכרת:

פס'. והבשר אשר יגע בכל טמא. במגע מטמא ולא במשא. בכל טמא. אפילו מחוסר כפורים מכאן אמר רבי יוסי לרביעי בקדש שהוא פסול. ומה אם מחוסרי כפורים שאינו פסול בתרומה פוסל בקדש. שלישי שהוא פוסל בתרומה אינו דין שיפסול בקדש למדנו לשלישי מן הכתוב ולרביעי מקל וחומר. והבשר כל טהור יאכל בשר. (נה) לרבות בשר הפנימי שיהא מותר מכאן אמרו אבר שיצא חוץ לחומה

באור הרא"ם

(נא) מה בין נדר לנדבה. אין כוונתו החילוק לדינא כי בזה חייב באחריותו ונדבה פטור רק הכוונה על הלשון נדר ונדבה קאי: (נב) יכול אם עבר יום השלישי ולא נשרף לא ישרף עוד ת"ל ישרף לעולם כל"ל וכ"ה בת"כ: (נג) אר"א כוף את אזניך וכו'. הוא עפ"י מאמרם (חולין פ"ט ע"א) כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ריה"ג בהגדה עשה אזניך כאפרכסת וכו' ע"ש: (נד) ולא המאכלת. היינו מי שמחשב להאכילו בפיו אינו חייב חטאת: (נה) לרבות בשר הפנימי. פי' כגון אם יצא קצת מאברי ק"ק חוץ לעזרה או מקדשים קלים חוץ לחומה ונשאר מקצתו בפנים דהיוצא אסור. והפנימי הנשאר בפנים מותר לאכול

בפסחים הותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק ומתירו מן הפרק וחותך ובמוקדשין גורר כל מקום שהוא רוצה שאין בו שבירת העצם. כל טהור יאכל בשר. מה ת"ל (נו) לפי שנאמר (דברים יב) ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' (על יסוד מזבח העולה) תאמר לא יאכלו זבח אלא בעליו כדרך הפסח לכך נאמר כל טהור יאכל בשר:

פס'. והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו. לא נתחייב משום טומאה אלא לאחר זריקת הדם (נז) בזמן שהוא ראוי לטהורים. (מי) חייבין בו הטמאים פרט לפני זריקה שאין ראוי לטהורים. מכאן א"ר יהושע הפסח שבא בטומאה ואכלו ממנו זבים וזבות נדות ויולדות אינן חייבות. שהנשחט לטהורין חייבין בו טמאין ושאינו נשחט לטהורים אין חייבין בו טמאין. וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר. ונכרתה הנפש. ולא הצבור. ההיא. לא אנוסה ולא שוגגת. מעמיה. ועמה שלום:

מדרש אם על תודה יקריבנו

רבי פנחס ורבי לוי בשם רבי מנחם אמרו עתידין כל הקרבנות ליבטל לעתיד לבוא וקרבן תודה אינו בטל שנאמר (ירמיה יז) ומביאי תודה בית ה'. כל התפלות בטלות וההודאה אינה בטלה שנא' (שם לג) קול ששון וקול שמחה קול החתן וקול כלה קול אומרים הודו לה' כי טוב. הודו לה' זו הודאה ומביאי קרבן תודה וכן אמר דוד (תהלים נו) עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך. ולמה השלמים הזכירם באחרונה (נח) שיש בהן (מנין) הרבה הדם ואימורים למזבח. חזה ושוק לכהנים. והבשר והעור לבעלים:

פס'. ונפש כי תגע. לפי שאמר והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו כגון זב וזבה נדה ויולדת ובעל קרי כגון טומאת הגוף הוצרך לומר טומאת מגע (נט) במגע ולא במשא. בטומאת אדם או בבהמה טמאה וכו'. (ס) אלו נאמרו החמורות ולא נאמרו הקלות הייתי אומר קלות פטור צריך לומר קלות והחמורות. ואכל מבשר זבח השלמים אשר לה'. יצאו העצים והלבונה והקטרת שאינן ראוין לאכילה. הנפש. ולא הצבור. ההיא. לא אנוסה. מעמיה. ועמה שלום:

פס'. וידבר ה'. הפסיק הענין דבר אל בני ישראל. בני ישראל מוזהרין על החלב (סא) ואין העובדי כוכבים מוזהרין על החלב. (סב) לאמר. להזהיר זה את זה, כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. כל. לרבות חלבים שלא הוזכרו בפרשה:

ניקוי הבשר

שור וכשב ועז. פרט לחיה ולעופות. ד"א כל חלב להביא את הכוי ופחות מכזית (סג) שאינו בכרת והוא במלקות:

פס'. וחלב נבלה וחלב טרפה. בנבלת בהמה טהורה הכתוב מדבר. יעשה לכל מלאכה. בין מלאכת הקדש בין מלאכת חולין. ואכול לא תאכלוהו. לעבור עליו בשני לאוין משום חלב ומשום נבלה לפי שהוא מותר בהנייה למוכרו לעובד כוכבים. (ד"א ואכול לא תאכלוהו לעבור עליו בשני לאוין משום חלב ומשום נבלה):

באור הרא"ם

לאכול: (נו) לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל (כצ"ל) ה"א והבשר תאכל מהדר אלעיל היינו על הבעלים שדם זבחו ישפך והבשר יאכל רק הבעלים. קמ"ל כל טהור יאכל בשר. וכ"ה בת"כ ועיין ג"כ רש"י בחומש מביא דרשה זו: (נז) בזמן שראוי לטהורים חייבין בו הטמאים פרט לפני זריקה כצ"ל: (נח) שיש בהם מינין הרבה וכו' כצ"ל: (נט) במגע ולא במשא. פי' במשא אינו מטמא. ובת"כ יליף מקרא כי הגע במגע מטמא ולא במשא: (ס) אלו נאמרו חמורות וכו'. חמורות טמא מת קלות מגע בהמה. ועי' (זבחים מ"ד.) קלות טומאת שרץ חמורות טמא מת. ובת"כ קלת גירסא אחרת: (סא) ואין העובדי כוכבים מוזהרין על הלב. דה"א להיינן בק"ו מן אבר מן החי עי' ת"כ: (סב) לאמר להזהיר זה על זה. אולי הוא כעין דרשה של מעלה להזהיר גדולים על הקטנים עמש"ל. ובת"כ הדרשה אל בני ישראל לרבות הגרים והמשוחררים, אולי ע"ש בכאן: (סג) שאינו בכרת והוא במלקות. תפס כדברי ר"ש

פס' . כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה' . אין לי אלא תמימים הראוין ליקרב חלב בעלי מומין מנין ת"ל מן הבהמה . ונכרתה הנפש . ולא הצבור שאין הצבור נתפשין על היחיד באכילת החלב . האוכלת . ולא המאכלת בכרת. האוכלת . אכילת כזית . מעמיה. ועמה שלום :

פס' . וכל דם לא תאכלו . (סד) יכול דם מהלכי שתים ת"ל לעוף ולבהמה . מה עוף ובהמה מיוחדין שיש [בהם] טומאה קלה ויש בהם טומאה חמורה ויש בהם אסור ויש בהם מותר . יצא דם מהלכי שתים שאין בהם טומאה קלה . ד"א כל דם . לרבות הגידים ודם התמצית . בכל מושבותיכם . אפי' אחרי חרבן הבית לפי שחובת הגוף נוהגת בארץ ובחוצה לארץ . לעוף ולבהמה . וחיה בכלל בהמה שנא' זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו' . ד"א לעוף ולבהמה להוציא דם דגים וחגבים . אזהרה שמענו . עונש מנין ת"ל כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההיא מעמיה . ועמה שלום . וכבר נאמר בפרשת ויקרא חוקת עולם לדורותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. ומה אם חלב ודם שהנפש קצה בהם הזהיר הקב"ה עליהם כל כך. גזל ועריות שהנפש מחמדתן ומתאוה להם על אחת כמה וכמה . וכן הוא אומר (דברים יב) רק חזק לבלתי אכול הדם וגו' ואומר לא תאכלנו למען ייטב לך . ואם מתן שכרן של אלו כך.מתן שכר של שאר המצות על אחת כמה וכמה . הוא שאמר דוד (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך . וישעיה אמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו . ולפיכך פותחין בתחלה בספר ויקרא ללמד לתינוקות מפני שהוא גופי תורה חוקים ומשפטים איסור והיתר לכך נקראת תורת כהנים ספרא דבי רב :

פס' . דבר אל בני ישראל . מצוה ידועה לדורות (סה) מה בא לחדש תנופה . בני ישראל מניפים ואין עובדי כוכבים מניפים . בני ישראל מניפין ואין בנות ישראל מניפות . המקריב את זבח שלמיו . המקריב לרבות הגרים והעבדים יכול כל הקרבנות כולן יטענו תנופה (סו) ת"ל זבח . יצאו בכור ומעשר ופסח שאינן טעונין תנופה . שלמיו . ולא אשם מצורע . שלמיו . לרבות שלמי נזיר (סז) בנין אב כל שהוא טעון תנופה טעון הרמה :

פס' . ידיו תביאנה את אשי ה' . כיצד כהן מניח ידו תחת יד בעלים החזה והשוק למעלה שתי כליות ויותרת הכבד למעלה מהן . ואם יש שם לחם מניח את הלחם למעלה מהם ומניף . מוליך ומביא מעלה ומוריד שנא' (שמות כט) אשר הונף ואשר הורם . התנופות קודמות להגשות :

פס' . והקטיר הכהן את החלב . מכאן שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא לאחר הקטר חלבים . שנאמר והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו . נטמאו אימורין או אבדו יכול [לא] יהא אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק (סח) ת"ל והיה החזה לאהרן ולבניו . וכן הוא אומר בבני עלי (ש"א ב) גם בטרם יקטירון את

באור הרא"ם

ד"ש כ"ש למלקות עיין (מכות י"ז) ובת"כ הגירסא הרי הוא באזהרה : (סד) **יכול דם מהלכי שתים** . הוא דם האדם ההולך בשני רגליו . ודם ביצים ודם חגבים ודם דגים הכל בכלל ת"ל לעוף ולבהמה מה עוף ובהמה מיוחדים שיש בהם טומאה קלה ויש בהם טומאה חמורה יש בהם איסור ויש בהם היתר והם מין בשר יצא דם מהלכי שתים שאין בהם קלה דם שרצים שאין בהם טומאה חמורה דם ביצים שאין מין בשר דם דגים וחגבים שכולו טהור כצ"ל וכ"ה בת"כ ובכאן נשמט הרבה : (סה) **מה זה בא לחדש תנופה** . להניף אותו תנופה לפני ה' . ע"ז קאי בני ישראל מניפין וכו' ועיין בת"כ וכן (מנחות ס"א) דהכוונה אין קרבן עובדי כוכבים ונשים טעונין תנופה היינו שהם בעצמם לא היו מניפין הקרבן רק הכהן בעצמו מניף הקרבן . ועי' בק"א שהאריך בזה : (סו) **ת"ל זבח יצאו מנחות ועופות שאינן טעונין תנופה** . מזבח יצא בכור וכו' מ"מ דרים עיין ת"כ : (סז) **בנין אב וכו'** . חסר כאן וכצ"ל וכ"ה בת"כ למדנו שטעונין כולם תנופה מנין שטעונין הרמה כו' ת"ל וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם אלא זה בנין אב כל שטעון תנופה טעון הרמה : (סח) **ת"ל והיה החזה וכו'** . עיין בת"כ ובכאן נפל טעות בהתחלת הדרשה וכצ"ל נטמאו אימורין או אבדו יכול לא יהיו אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק ת"ל והיה כו' והיה רבוי אם נטמאו או אבדו האימורין באונס אעפ"כ החזה והשוק לכהנים עיין בת"כ . והראיה וכה"א בבני עלי קאי אלמעלה אם לא נטמאו אזי אין הכהנים זכאין בחזה ושוק עד אחר הרמה . ובני עלי נטלו בזרוע חלקם קודם הקרבה :

החלב ובא נער וגו'. ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וגו'. וכתיב (סס) ותהי חטאת הנערים גדולה וגו'. והיה החזה לאהרן ולבניו (סט) מחצה מחצה. ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. לרבות שלמי צבור שיטענו תנופה שחוטין :

פס'. המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן. פרט לטמא בשעת זריקת דמים ולטהור בשעת הקטר חלבים שאין חולק בבשר שנא' המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה. ר' שמעון אומר (ע) כל שאינו מודה בעבודה אין לו בכהונה שנאמר המקריב לו תהיה. כ"ד מתנות כהונה הן וכולן לאהרן ולבניו בכלל ופרט וברית מלח. אלו הן עשר במקדש וארבע בירושלים ועשר בגבולין. עשר במקדש. חטאת בהמה. וחטאת העוף. אשם ודאי. אשם תלוי. זבחי שלמי צבור. ולוג שמן של מצורע. מותר העומר. ושתי הלחם. ולחם הפנים. ושירי המנחות. ד' בירושלים. הבכורה. והבכורים. ומורם מתודה ואיל נזיר. ועורות קדשים. וי' בגבולין. תרומה. ותרומת מעשר. וחלה. וראשית הגז. ומתנות. ופדיון הבן. ופדיון פטר חמור. ושדה אחוזה. ושדה חרמים. וגזל הגר. וכן היה ר' שמעון אומר (מלאכי א) מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם (עא) שני דברים שהיו נוטלין עליהן שכר דליקת הנר וסגירת הבית לא עשיתם חנם כל שכן שנוטלין עליהן שכר ואתן אותם לאהרן וגו' :

פס'. זאת משחת אהרן ומשחת בניו. זאת כדאי לאהרן ולבניו מלמד שאין אהרן ובניו צריכין שמן המשחה לעתיד לבא אלא משחת זאת די להם ומה אני מקיים (זכריה ד) אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ. (עב) זה אהרן ודוד. ועל כי הזהיר מתנות כהונה הסמיך להם פרשה זו ולא הפסיק ביניהן ללמדך שלא תהא הפסקה בכהונתם לעולם. מאשי ה'. מלמד (עג) שאף האשים סייעו. ביום הקריב אותם לכהן לה'. מלמד שאף היום סיוע :

פירוש שהיתה הצלחה מלפני ה' לאכילת הקדשים מעל המזבח שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו' :

פס'. אשר צוה ה' לתת להם. מלמד שהיו ישראל במתנות מהר סיני וזכו בהן אהרן ובניו משזכו בשמן המשחה. מאת בני ישראל. (עד) מרצון בני ישראל. חקת עולם לדורותם. שינהג הדבר לדורות :

פס'. זאת התורה לעולה למנחה לחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים. אחר שפרטם למעלה חזר וכללם. מלמד שכשם שהמלואים נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני. (עה) אמר ריש לקיש מאי דכתיב זאת התורה לעולה למנחה לחטאת ולאשם. כל העוסק בתורה כאלו מקריב עולה ומנחה וחטאת ואשם. אמר רבי יצחק מאי דכתיב זאת תורת החטאת וזאת תורת המנחה כל העוסק בתורת העולה עולה לו כאלו מקריב עולות. בתורת מנחה כאלו מקריב מנחות :

פס'. אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו. מלמד שאין כשרין אלא ביום. את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה'. הושוו כל הקרבנות על זה. שכשם שעולת סיני טעונה כלי אף כולם טעונין כלי שנאמר (שמות כד) ויקח משה חצי הדם וישם באגנות. אין לי אלא עולות מנין לרבות את כולם שטעונין כלי (עו) למדנו מזה

באור הרא"ם

(סט) מחצה מחצה. היינו מחצה לאהרן ומחצה לבניו שכה"ג נוטל חלק בראש : (ע) כל שאינו מודה בעבודה. פי' שאומר בלבו דבר הבל הן שלא צוה המקום להקריב קרבנות וכו' ודורש המקריב את דם המודה בעבודה : (עא) שני דברים וכו'. חסר כאן ועיין בת"כ. ב' דברים המשמשין את הגוף אין בני אדם נמנעין מלעשותן ואין מקבלים עליהם שכר שאדם אומר לחבירו הדלק לי את הנר הזה (פי' שמדליק נרו מנר של חבירו ואין בזה היזק לו) והגף לי את הדלת אחריך (פי' כשיוצא מהבית אחריו סגור הדלת כי אין זה מלאכה) אין נמנעים מלעשותן ואין מקבלים עליהם שכר ואתם לא עשיתם חנם וכו' כי הכהנים מקבלים מתנות כהונה בעבור עבודתם : (עב) זה אהרן ודוד. היינו שבניהם יהיו משוחים לעתיד מאותו שמן שנמשחו כבר. עיין בת"כ ובק"א : (עג) שאף האשים סייעו. היינו זכות הקרבנות : (עד) מרצון בני ישראל. שכולם הסכימו לדבר ועיין בת"כ : (עה) אר"ל מאי דכתיב זאת התורה וכו'. (מנחות ק"י) כה"ע ע"ש : (עו) למדנו מזה וכו' אלא הס"ע שכולם טעונים כלי כנ"ל. ועיין לעיל בדברי המחבר :

וכן

שלא תוכל לומר תכש"ט במסכת מנחות (ולא) [אלא] תש"ט שהרי כולם טעונין כלי:
פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. זו פרשת המלואים דע שאע"פ שנחלקו חכמים ביום השמיני יש מהם שאמרו שהוא שמיני למלואים שחל באחד בניסן. ויש מהם שאמרו כי חל יום שמיני בשמיני בניסן. ר' עקיבא אומר בפרק הישן במסכת סוכה נראין הדברים שהוא אחד בניסן שהרי הנשיאים הקריבו מאחד בניסן שנא' (במדבר ז) זאת חנוכת המזבח וכבר כל שבעת ימי המלואים לא הקריב אהרן כי אם משה שנא' וישחט ויזרוק משה את הדם. והיאך היה משה מקריב קרבנן של נשיאים ולא מצינו שזרק משה כי אם דם המלואים ולא עוד אלא שכתוב (ויקרא ט) כי היום ה' נראה אליכם. ואפשר עד עתה היו הנשיאים מחנכים ולא נראה עד יום שמיני אלא נראין דברי האומר אותו היום נטל עשר עטרות ראשון לכהונה. ראשון לחדשים. (עז) וכן הוא את מוצא (שם י) ואת שעיר החטאת דרש דרש משה. זה על מה נשרף ואלו למה לא נאכלו שנא' (שם) אכול תאכלו אותה כל אחת ואחת שעיר נחשון ושעיר העדה אבל שעיר החדש נשרף שלא כתורה שנא' (שם) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. וכתיב (שם ט) [שעיר] עזים (אחד) לחטאת:

פס'. קח את אהרן. מה ת"ל לפי שנאמר (שמות לב) ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. כסבור שנתרחק אהרן ת"ל קח את אהרן. ד"א קח את אהרן. קחם בדברים (עח) שלא יהא לכם אלא לדבר אחד. (עט) זה היה מעשה קודם הקמת המשכן שבעת ימים שהרי עד יום השמיני לא שרת השכינה שנא' ויהי ביום השמיני קרא משה. הוא היום שנטל עשר עטרות וכו'. וכל שבעת הימים היה משה מחנך את אהרן ואת בניו כדרך שישראל היו עושין בכל שנה שבעת ימים קודם ליוה"כ היו מפרישין כה"ג מביתו וכו'. ואע"פ שכבר נצטווה משה רבינו על זה בפ' ואתה תצוה חזר ושנה אותם בשעת מעשה. קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים. שזכורין למעלה ואלה הבגדים אשר יעשו. ואת שמן המשחה שפקדתיך שנא' (שם ל) ועשית אותו שמן משחת קדש. ואת פר החטאת שנאמר (שם כט) והקרבת את הפר ואת שני האילים שנאמר ואת האיל האחד תקח (פ) לא כסדר האמור להלן בואתה תצוה אמור כאן שבכאן הקדים הקרבת אהרן למלואים ולהלן הקרבת המלואים לאהרן:
פס'. ואת כל העדה הקהל. עשה במעמד כל העדה שיהו נוהגין קדושה בכהונה:

פס'. ויעש (אהרן) [משה] כאשר צוה ה' (פא) כשם שהסדיר משה. זה הדבר. מה זה הדבר האמור להלן בקידוש אהרן ובניו הכתוב מדבר. ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים. אותה שעה זכה אהרן ובניו בקידוש ידים ורגלים:
פס'. ויתן עליו את הכתונת. מלמד (פב) שנעשה משה סגן לאהרן הוא היה מפשיטו והוא היה מלבישו וכשם שנעשה לו סגן בחיים כן נעשה סגן במותו. שנאמר (במדבר כ) קח את אהרן ואת אלעזר בנו והפשט והלבש וגו'. ומנין שעשה כן שנאמר (שם) ויעש משה כאשר צוה ה' ויפשט משה את אהרן. וכי היאך היה משה יכול להפשיט את אהרן בגדים כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם וכמו כן התחתונים אלא מעשה נס עשה הקב"ה לאהרן במותו יותר מבחייו. העמידו משה על הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשין תחתיהן וכן הפשיט בגדים התחתונים תחלה ואחר כך העליונים:

באור הרא"ם

(עז) וכן אתה מוצא וכו'. פי' זה ג"כ ראיה שהוא באחד בניסן שהרי משה דרש את השעיר למה נשרף הרי שלא היה העבודה בידו אלא ביד הכהנים. וג' שעירים היו באותו יום שעיר נחשון זו חטאת וחטאת יום השמיני ושעיר של ר"ח ע"ש בת"כ וכן בדברי המחבר לקמן: (עח) שלא יהא לבם אלא לדבר אחד. כה"ג ג"כ בת"כ ודחוק. ועיקר הכוונה נראה כי משה הבטיח לו שכבר נתכפר לו במעשה העגל ואל ידאג מזה. ורק יעסוק בהקרבת הקרבנות. וכן משמע ממדרש רבה. וכן בילקוט שמעתיק מדברי התנחומא: (עט) זה היה מעשה וכו'. כמו שאמר למעלה: (פ) לא כסדר וכו'. עיין בת"כ ובק"א דובר בזה דברים נכונים: (פא) כשם שהסדיר משה עבודת המקדש כן הסדיר עבודת כהונה ובגדי כאו"א לפי מה שהוא מקריב כנ"ל. וכ"ה בת"כ ובכאן חסר: (פב) שנעשה משה סגן לאהרן. שהיה משמשו :

ילימדה

פס'. וישם עליו את החשן. פרשה זו לימדה לשעתה (פג) ולימדה לעתיד לבא. לימדה לשירות יום הכפורים. בכל יום היה משמש בבגדי זהב וביוה"כ בבגדי לבן. וישם עליו את המצנפת לא כסדר האמורין להלן אמורין כאן. להלן הסדיר את הבגדים כסדרן (פד) וכאן היה מסרגן. להלן הסדיר את הקרבנות תחלה ואח"כ הסדיר את הבגדים:

פס'. ויקח משה את שמן המשחה. ר' יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה ראה כמה נסים נעשו בו וכו' (פה) כדמפורש בהוריות כדמפורש לעיל:

פס'. וימשח את המזבח. לא כמשיחת אהרן ובניו משיחת כל הכלים. משיחת אהרן ובניו (פו) מאחר שהלבישן חוזר ומושחן שנא' (תהלים קל"ג) כשמן הטוב על הראש. משיחת כלים כל כלי וכלי טעון משיחה בפני עצמו:

פס'. ויצק משמן המשחה. בתחלה היה יוצק שמן על ראשו ואחר כך נותן לו שמן בין ריסי עיניו:

פס'. ויקרב משה את בני אהרן. כשם שנעשה סגן לאהרן כך נעשה סגן לבניו:

פס'. ויגש את פר החטאת. (פז) מתחלה לא היה נקרא פר החטאת שנא' לקח פר בן בקר וכשהוא פורט את מעשיו נקרא פר החטאת. וזהו היה פר החטאת של אהרן ולא פר של צבור ויסמוך אהרן ובניו:

פס'. וישחט ויקח משה את הדם. כל ז' ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה הוא היה שוחט הוא היה זורק הוא היה מזה הוא היה מחטא הוא היה יוצק הוא היה מכפר שנאמר וישחט ויקח משה את הדם היה משה שוחט ואהרן היה רואה אותו. מזה ואהרן רואה אותו. משלו חכמים משל לבת מלכים שנישאת קטנה ופסק עם אמה שתהא משמשת (אותה) [אותו] עד שתתלמד. ויקדשהו ויכפר עליו. (פח) כפרה זו איני יודע מה היא אלא אמר משה שמא ידחקו ישראל איש או אשה להביא שלא בטובתן תהא כפרה זו שלא יהא דבר גזול במקדש וכה"א (ישעיה ס"א) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה:

פס'. ויקח את כל החלב וגו'. (פט) כל שלא למד משתי פרשיות אלו אינו מנהיג לדורות מפני שהייתי אומר פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים הואיל ואינן נאכלין יהו כולם נשרפים ולא יהא מהם למזבח כלום. לכך נאמר ויקח את כל החלב והיתה תרומתו למזבח ושאר הפר שרף שנאמר ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו שרף באש:

פס'. ויקרב את איל העולה ויסמוך אהרן ובניו מכאן למדנו סמיכה לעולה:

פס'. וישחט ויזרק משה את הדם. מכאן זריקה לעולה:

פס'. ואת האיל נתח לנתחיו. כל המפורש שבעולת יחיד מפורש כאן ואין ניתוח בלא הפשט. ויקטר משה את הראש כמו שנאמר להלן (ויקרא א') ונתח אותו לנתחיו. מכאן למדנו הקטרה וניתוח לעולה שהרי כתיב ויקטר משה את הראש. אשה לה' הוא. מלמד שכולם ניתנן על גבי האשים:

פס'. ויקרב את האיל השני. (צ) מלמד שהשני ממלא את הראשון שאם הקריב האחד ולא הקריב השני לא יצא ידי קדושו המלואים שהוא משלים עם הכל. ויכמכו

באור הרא"ם

(פג) ולימדה לעתיד לבוא. הכוונה לימים הבאים כמו שמסיים לשירות יוה"כ: (פד) וכאן היה מסרגן. סירוג נקרא דבר שלא כסדר כמו קראה סירוגין (מגילה י"ז) ועיין ערוך וכן כאן אומר סידור הבגדים שלא כסדרן ועיין בק"א שהביא דברי המחבר: (פה) כדמפורש. (בהוריות י"א. ובכריתות ה') ע"ש: (פו) מאחר שהלבישן חוזר ומושחן. פי' כי המשיחה שהמשיח אותן נתקדשו ג"כ הבגדים: (פז) מתחלה לא היה נקרא וכו'. עיין בק"א שכתב דברים של טעם למה מתחלה לא היה נקרא פר חטאת ואחר כך נקרא פר חטאת: (פח) כפרה זו וכו'. עיין רש"י בחומש שפי' בענין אחר: (פט) כל שלא למד מב' פרשיות וכו'. כה"ג בילקוט ג"כ ובת"כ גירסא אחרת בזה. וגירסא דהכא נכונה. ופי' ב' פרשיות מה שנאמר קרבנות המלואים באתה תצוה ושנית כאן עוד הפעם. והיינו דברים שנאמרו בפרשת ואתה תצוה אינו עיכובא שינהג כן לדורות (עיין בק"א) כמו שמסיים אח"כ מכאן למדנו סמיכה לעולה זריקה לעולה וכו': (צ) מלמד שהשני וכו'. עיין בת"כ. שחסר כאן כי גם הפר וסל המצות. אם לא הקריב לא יצא ידי חובת

אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל (נא) בשמחה ואותו היום עשאוהו יום טוב. משל לפורע את חובו ועושה יום טוב. כך כיון שנקדשו הכהנים ונתקדשו הכלים עשאוהו לאותו היום יום טוב. מכאן סמכו חכמים שכל המשלים מסכתא צריך לעשות יום טוב לחבירו כל שכן שמשלים לימודה. וכן היה עושה כהן גדול יום טוב לאחיו בשעה שהיה יוצא בשלום מן הקדש:

פס'. וישחט ויקרב. תכף לסמיכה שחיטה לקה בלא רישול. מדמו ויתן. שלשה מיני דמים האמורים בפרשה ואין דומין זה לזה. הראשון טעון שש מתנות. השני שתים. השלישי (נא) (נחלק לשני רוחות). ויתן על תנוך אזן אהרן (נב) זה גדר האמצעי. ועל בהן ידם הימנית. זה פרק האמצעי שבבהן. ועל בהן ידם הימנית וכן שבאוזן הבנים:

פס'. ויקח את החלב ואת האליה. אין לך כל דבר ודבר שברא הקב"ה בעולמו שאין בו המצוה. הפירות יש בהן תרומה ומעשר והחלה והבכורים והלקט והשכחה והפאה. שערי הבתים והמדינות יש בהן מצות וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. בגדים יש בהם מצוה לא תלבש שעטנז. גדילים תעשה לך. בהמה טהורה יש בהן מצות בכור ומעשר ומתנות. בהמה טמאה פדיון פטר חמור. החיה והעוף הפורח באויר. אמר הקב"ה כשיבואו לידך קיים בהן מצוה. ושפך את דמו וכסהו בעפר. העולה כולה כליל ועורה לכהנים. שלמים נאכלים לבעלים. אמר הכתוב יהא דמן למזבח וגם האימורים שנא' ויקח את החלב ואת האליה. לפיכך צריך אדם שיהא ממנו מצוה למקום בכל יום ויום:

פס'. ויתן את הכל על כפי אהרן. וכי כל הקרבנות נותנין על ידי הבעלים אלא ללמדך היאך משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ואת המצורעים. וינף אותם תנופה לפני ה'. ללמדך תנופת הקרבנות היאך הכהן נוטל את המנחה מעל ידי הסוטה ומניפה:

פס'. ויקח משה את החזה (וינף) [ויניפהו] תנופה לפני ה'. (נג) ללמדך ומה משה ששימש שעה אחת בכהונה נטל לו חלקו. המשמש בכהונה גדולה בכל יום עאכ"ו:

פס'. ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. (נד) שלשה מיני דמים אמורין בפרשה אין דומין זה לזה. הראשון טעון שש מתנות זריקה ומתן סביב הזיה וחטוי יציקה וכפרה. והשני שתים זריקה ומתן סביב. והשלישי טעון שש עשרה טעון שש מתנות בוהנות שלש באהרן ושלש בבניו. ויש אומרים תשע שלש באהרן ושש בבניו. ויש אומרים חמש עשרה שלש באהרן וי"ב בבניו שנא' (במדבר ג) ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר וכתיב (שם) אלה שמות (בנות) [בני] אהרן הכהנים (המשה) [המשוחים] וגו' וטעון זריקה על גבי המזבח וטעון להזאות. ויש אומרים תשע ויש אומרים ט"ו כענין של מעלה למדנו שלא שלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם:

פס'. ויאמר משה אל אהרן ואל בניו. (נה) כמו שנאמר בו אתה תצוה. ואכל אהרן ובניו בשר האיל וגו' והנותר בבשר ובלחם. פירושו והנותר מבשר ומלחם ב' תחת מ"ם משמש:

פס'. ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים. (נו) שבע פעמים כתיב בפרשת המלואים כל שבעת הימים היה משה משמש ולא שרת שכינה על ידיו עד שבא אהרן ושמש ושרת שכינה ע"י אהרן שנאמר (ויקרא ט) כי היום ה' נראה אליכם:

באור הרא"ם

המלואים: (נא) בשמחה. אולי דורש וסמכו בני אהרן. כאילו היה כתוב וישמחו בשי"ן ואותיות גיח"ק נמי מתחלפים וכו' נתחלף לא'. עי' בק"א שפירש באופן אחר: [(נא) עי' בפס' ויקח משה משמן המשחה ובאות נ"ד]: (נב) זה גדר האמצעי. הוא חוט האמצעי שבאוזן: (נג) ללמדך וכו'. מסיפא דקרא מאיל המלואים למשה היה למנה. וזה שאמר ומה משה וכו': (נד) שלשה דמים וכו'. עיין כ"ז בת"כ ובק"א ובכאן הגוספא מוטעת: (נה) כמו שנאמר. קאי על קרא דהכא כאשר צויתי והיינו בפ' ואתה תצוה: (נו) שבע פעמים. כתיב בפ' המלואים שבעת ימים היינו ב"פ דכאן ובואתה תצוה:

אמר

פס׳. כאשר עשה ביום הזה צוה ה׳ לעשות. זו מעשה פרה. לכפר עליכם. זה מעשה יוה״כ. היינו דתנן שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה וכו׳ ותנן שבעת ימים קודם ליוה״כ מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת סנהדרין*):

פס׳. ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה. נאמר כאן תשבו ונאמר (ויקרא כג) בסכות תשבו מה להלן יוצא ונכנס אף כאן יוצא ונכנס לבית הכסא ולצרכו. ושמרתם את משמרת ה׳ ולא תמותו. מכאן אזהרה לשמירת המצות. כי כן צויתי. באנינות יאכלוה. כאשר צוה ה׳ את משה. ולא מלבי אני אומר:

פס׳. ויעש אהרן ובניו. שבח לאהרן שבח לבניו. את כל הדברים. כל מעשה מצות המלואים. אשר צוה ה׳ ביד משה. נאה השליח והמשלח. (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. מה כתיב למעלה זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב וגו׳:

מדרש (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. יש צדיק נבחר ולא נקרב ויש נקרב ולא נבחר. אברהם אבינו כתיב ביה (נחמיה ט) אתה הוא ה׳ האלהים אשר בחרת באברם וגו׳ והוא קירב את עצמו שנא׳ (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי. ביעקב כתיב (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה והוא קירב את עצמו שנאמר (בראשית כה) ויעקב איש תם יושב אהלים. משה נבחר שנא׳ (תהלים קו) לולי משה בחירו. וקירב את עצמו שנא׳ (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא. דוד בחרו הקב״ה שנא׳ (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו. וקירב את עצמו שנאמר (שם קיט) חבר אני לכל אשר יראוך. אשריהם אלו שבחר בהם אע״פ שהוצרכו לקרב את עצמם. ויש שנקרבו ולא נבחרו. יתרו נקרב תחת כנפי השכינה. רחב נקרבה תחת כנפי השכינה. רות נקרבה תחת כנפי השכינה אבל לא נבחרה. אבל אהרן הכהן נבחר ונקרב שנא׳ (ש״א ב) ובחור אותו מכל שבטי ישראל וגו׳ ונקרב (ויקרא ח) קח את אהרן ואת בניו אתו ואומר (שמות כח) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. לכך נאמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך:

מדרש זה על תחלת הפרשה

האומות החריבו בית המקדש ובטלה אש תמיד דכתיב (ויקרא ו) אש תמיד תוקד על המזבח. לכך נאמר באדום (ישעיה לד) לילה ויומם לא תכבה. היא בטלה ענן הקטרת לפיכך (שם) לעולם יעלה עשנה. היא אמרה (תהלים י) שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח לפיכך (ישעי׳ לד) לנצח נצחים אין עובר בה (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה׳ דבר. וכתיב (יחזקאל כה) ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל. אשריהם הצדיקים שאלהיהם מבטיחם בריח ניחוח ארצה אותם. וכן יהי רצון מלפני אלהינו שבשמים שיקרבנו לעבודתו כימי עולם וכשנים קדמוניות:

פרשת ויהי ביום השמיני

כתיב ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (קהלת ז)

כנגד מה אמר קהלת מקרא זה כנגד כל באי העולם שטובתו ורעתו של אדם אינה ברשותו ואינו יודע עד כמה טובתו ועד כמה רעתו ועתים לו לכל דבר ואין מי יתהלל ויאמר בחכמתי ניצלתי מכל רע או בצדקתי באה לי טובה אלא הכל ביד יוצרו אשר אין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד. אדם הראשון בראו הקב״ה דמות נכבד בתחלה ויניחהו בגן עדן לסוף ויגרש את האדם קמו שני בניו קם איש על אחיו ויהרגהו. נח איש צדיק ברכו אלהים הצילו משטף ממות לאחר שש מאות שנה קלל גזעו. אברהם אבינו לעת זקנתו קבר את אשתו לא ראתה שרה אמנו בחופת יצחק בנה. יצחק אבינו שטם עשו בנו את יעקב בחייו והבריחו יצחק לחוצה לארץ. יעקב אבינו מכרו בניו יוסף אחיהם ויתאבל על בנו ימים רבים. אהרן

*) כנמ׳ הנוסחא פרהדרין

ראה

ראה את אחיו מלך ואת עצמו כהן גדול ואת ארבעת בניו משוחים בשמן המשחה סיגני כהונה ואת נחשון אחי אשתו נשיא שבט מקריב קרבנו בראשון לכל השבטים ובו ביום מתו שני בניו לכך נאמר ביום טובה היה בטוב לתת שבח לבורא הכל. שנא׳ (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא. ולהודות שכן ראינו ומצינו ההודאה נקראת טוב שנא׳ (שם קיח) הודו לה׳ כי טוב. וביום רעה ראה. כי לא על חנם הגיעה. ד״א וביום רעה ראה שלא תתרעם אלא צריך אדם להודות ולברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר (שם קטז) צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא. דאע״פ ביום טובה אתה ותהיה שמח בטוב זכור יום רעה שנאמר (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר. גם את זה לעמת זה. כל מה שברא הקב״ה בעולמו ברא זה כנגד זה. תחתונים כנגד עליונים. דלים כנגד עשירים. אנחה כנגד שמחה. רעה כנגד טובה. ברא גן עדן לצדיקים ברא גיהנם לרשעים. על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה. שלא יוכל אדם להרהר אחריו של בוראו מאומה לאמר אם כך נוצרתי היה טוב לי אם היה זה בעולם היה טוב אלא לא חסר הקב״ה בעולמו כלום שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ויהי ביום השמיני. (א) אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר ויהי אם צרה אין צרה כיוצא בה ואם שמחה אין שמחה כיוצא בה. וכל מקום שנאמר והיה שמחה (מכל) [בכל] מקום שנא׳ (זכריה יד) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם. (מיכה ה) והיה שארית יעקב וכן כיוצא בהן. (ב) ואם תאמר (ירמיה לח) והיה (ביום ההוא אשר) [כאשר נלכדה ירושלים] וגו׳ אינה צרה. שבאותו היום נטלו ישראל אפופסין על עונותיהם שנאמר (איכה ד) תם עונך בת ציון. ויהי חמשה במקרא. והם לשון ווי שנא׳ (בראשית יד) ויהי בימי אמרפל עשו מלחמה. (ישעיה ז) ויהי בימי אחז מפני שאחז ביטל בתי כנסיות ובתי מדרשות וצעקו ווי. (ירמיה א) ויהי בימי יהויקים צעקו ווי ששרף את המגלה. (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים צעקו ווי על שאוי לו לדור ששופט את שופטיו. (אסתר א) ויהי בימי אחשורוש צעקו ווי על גזירותיו של המן. (ג) וכן אמר ר׳ יהושע בן לוי בשם נתן המדרש הזה עלה בידינו מסורת מן הגולה מפורש במסכת מגלה· מצאנו ויהי שהוא לשון צרה ויש מקום לשון שמחה· אמנם בא ויהי ביום השמיני לשון שמחה גדולה כיום שנבראו בו שמים וארץ.במעשה בראשית כתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר. וכאן נאמר ויהי שכיון שכילו ישראל את מלאכת המשכן בא משה ובירכן שנא׳ (שמות לט) וירא משה את כל המלאכה. ומה היא ברכת משה שבירכן אמר להן יהי רצון שתשרה שכינה על מעשה ידיכם. על אותה השעה הוא אומר (שיר ג) צאינה וראינה בנות ציון בנות המצויינות לי. במלך שלמה במלך שהשלום שלו. בעטרה שעטרה לו אמו אומו כמו (ישעיה נא) ולאומי אלי האזינו. (ד) שהיה המשכן מצוייר בתכלת וארגמן ותולעת שני ושש ביום ששרתה שכינה על ישראל. וביום שמחת לבו ביום שירדה אש חדשה מן המרום וליחכה את העולה ואת החלבים. ביום השמיני. שמיני למלואים שבעת ימים היה משה מחנכן בעבודה. קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל. להראותם גדולתו של הקב״ה ועבודת נוהו ששם בתוך בני ישראל. וכן הוא אומר (שם נז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון אע״פ שמרום וקדוש אשכון אף אני שוכן את דכא ושפל רוח:

פס׳. ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ לעשות. ברכת העם דכתיב ויצאו ויברכו את העם וגו׳. ויאמר אל אהרן קח לך עגל. משלך. עגל בן שנה בכל מקום. זה היה חוץ משבעת ימי המלואים שהקריב משה שנאמר וישחט ויקח משה וכאן

באור הרא״ם

(א) אמר רשב״א א״ר יוחנן. אסתר רבה פ״א ושם הגי׳ בשם ר׳ יונתן. וע״ש בקצת שינוי. ועיין בבלי (מגילה י״א): (ב) ואם תאמר. והיה ביום אשר נלכדה ירושלים כצ״ל וכ״ה במגילה: (ג) וכן אמר ר׳ יהושע בן לוי. במגילה הגי׳ ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יוחנן: (ד) שהיה המשכן מצוייר. וזה בעטרה שעטרה לו אמו. וכ״ה בהדיא בת״כ:

זישחט את עגל החטאת אשר לו ולא כדרך יום הכפורים שביוה"כ האמור בפרשת אחרי מות צריך וידוי וכאן לא היה מתודה :

פס'. ואל בני ישראל תדבר לאמר. שהיה הדבור בזירוז :

פס'. ושור ואיל לשלמים כי היום ה' נראה אליכם. כבוד ה' שירדה אש מן השמים לעיניכם לאכול את העולה ואת השלמים :

פס'. ויקחו את אשר צוה משה. לא איחרו ולא עיכבו. קרב אל המזבח. מוטב שיבוא זכאי ויכפר על החייב.

פס'. ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד. ללמדך שכליות ויותרת הכבד לא נקראו חלבים שנאמר ואת הכליות :

פס'. ואת העולה המציאו אליו. לשון הקרבה. לנתחיה ואת הראש. (ה) כדרך ששנינו בתמיד לא היה שובר את הרגל אלא נוקבו מתוך ערקובו ותולה בו היה מפשיט ויורד עד שהוא מגיע לחזה הגיע לחזה חותך את הראש ונותנו למי שזוכה בו התך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן מרק את ההפשט וכו' הראשון בראש וברגל הראש בימינו (ו) (חרטומו) [חוטמו] כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו ובית שחיטתו מלמעלן והפדר נתון עליה הרגל שבימין בשמאלו ובית עורה לחוץ וכו' ואת החלבים מן השור ומן האיל הזכורים בו. ומן האיל האליה. הפסיק הענין בא להוסיף האליה :

פס'. וישימו [את] החלבים על החזות. חזר וקרא הכל חלבים לענין הקטרה אבל לענין אכילה שם חלב לבד ושם אליה וכליות ויותרת הכבד לבד ואינם בכלל חלב כענין שאמר למעלה ואת החלב ואת הכליות :

פס'. ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני ה'. באותה שעה זכה אהרן במתנות כהונה שהרי המלואים למשה היה למנה :

פס'. וישא אהרן את ידיו אל העם. באותה שעה זכה לנשיאות כפים לו ולבניו עד סוף כל הדורות. וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. משנפנה מקרבנו ירד לו מעל גבי המזבח בשמחה :

פס'. ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וגו'. מלמד שאחר שברכם אהרן לא נראתה שכינה והיה משה מצטער נכנסו שניהם ונתפללו שנא' ויבא משה ואהרן אל אהל מועד וגו' עליהם הכתוב אומר (קהלת ד) טובים השנים מן האחד. ואומר (תהלים קלג) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד הוא שאמר למעלה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום ולחכה על גבי המזבח נפלו על פניהם ואמרו שירה על אותה השעה הוא אומר (שם לג) רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה. אש שירדה בימי משה לא פסקה עד שירדה בימי שלמה שנא' (דה"ב ז) וכל [בני] ישראל רואים ברדת האש :

פס'. ויקחו בני אהרן. שלא נטלו עצה מן אהרן. נדב ואביהוא איש מחתתו. שניהם בעצה אחת. ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא וגו'. שעשו שלא ברשות. אמרו אע"פ שאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט שנאמר ונתנו בני אהרן אש על המזבח אלא שהיה להם ליטול רשות. ד"א ויקחו שני בני אהרן ממשמע שנאמר נדב ואביהוא איני יודע שהם שני בני אהרן אלא מלמד שלא חלקו כבוד לאהרן נדב ואביהוא שלא נטלו עצה ממשה. ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. הכניסוה בלא עתה. ר' אליעזר אומר לא נתחייבו מיתה בני אהרן אלא על שהורו הלכה לפני משה רבן שכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. ד"א ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו. כיון שירד אהרן מעשות החטאת והעולה והשלמים ועדיין האש לא ירדה נכנסו משה ואהרן ובאו אל אהל מועד ללמדו על מעשה הקטרת כיון שראו שני בני אהרן שהקטרת עקר מיד לקחו איש מחתתו

באור הרא"ם

(ה) כדרך ששנינו · בתמיד פרק ד' : (ו) חוטמו . כלפי זרועו :

שנאמר אשר לא צוה אותם אבל למשה ואהרן צוה כיון שראה אהרן שמתו בניו על הקטרת היה מתפחד להקטיר קטרת בין המתים ובין החיים שנאמר (במדבר יז) ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגו' מהרה אמר לו אהרן שני בני מתו על שהכניסו מן החוץ לפנים ואתה אומר אלי הוצא מן הקדש לחוץ אמר לו הולך מהרה ואל תהא מפליג על הדבר שבך נגזרה גזרה לבוא מעשה הקטרת לכפר על מעשה הקטרת. בקטרת נתעצבה ובקטרת תשמח מיד ויעש כן אהרן וגו':

פס'. ותצא אש מלפני ה'. מלמד שיצתה אש מבית קדש הקדשים ושרפה את נשמתן. אבא יוסי בן דוסאי אומר שני חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים ונתחלקו לארבעה ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ומתו. ותאכל אותם. אותם שרפה ולא בגדיהם שנאמר וישאום בכתנותם. בכותנותיהן נישאין שהיו להן כתנות שנא' (שמות כח) ולבני אהרן תעשה כתנות. ולא למישאל ולאלצפן בני עוזיאל. למדנו שבכתנות של מתים. שהלוים לא היו להם כתנות. וימותו לפני ה'. (ז) בעין מיתה הנשמה נשרפת והגוף היה קיים. רבי אליעזר אומר וימותו לפני ה'. לא מתו בפנים ולא בחוץ מקום שהלוים מותרין ליכנס לשם שנאמר ויקרבו וישאום. א"כ מהו לפני ה' נגפם המלאך ודחם והוציאם לחוץ. רבי עקיבא אומר לפני ה' מתו והלוים גרום בחכות של ברזל והוציאם לחוץ. ואיסי בן עקיבא אומר לא מתו נדב ואביהוא אלא שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לאמר לא שרתה שכינה באהל מועד וכיון שנכנסו נדב ואביהוא לפני ולפנים באהל מועד אמר הקב"ה אם אני מאריך אפי עם אלו יהא כל אחד ואחד מישראל עושה כך מוטב ימותו נדב ואביהוא ואל יתמעט כבודי אפילו שעה אחת מיד אמר למלאך ונגפם. אם על הקרובים כך על הרחוקים על אחת כמה וכמה. (ח) במסכת סנהדרין מפרש וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן א"ל נדב לאביהוא מתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג הדור אמר להן הקב"ה הא נראה מי קובר את מי (ט) וכמה בנים היו לו לאהרן שהיו ראוין לישרף כנדב ואביהוא אלא שזכות אבותם עמדה להם. ר' ירמיה אומר בארבעה מקומות מזכיר מיתת בני אהרן ובכל מקום מזכיר סרחונם ללמדך שלא מתו אלא על הקריבה ועל הקרבה ועל שלא נכנסו בעצה ועל אש זרה שהקריבו. ר' אליעזר המודעי אומר בוא וראה כמה חביבין צדיקים לפני מי שאמר והיה העולם שכל מקום שמזכיר מיתתן מזכיר סרחונן להודיעך שלא היה בידם אלא זו בלבד. והרי דכתיב ק"ו אם בשעת הכעס חס הקב"ה עליהם קל וחומר בשעת רצון וכן הוא אומר (ישעיה מט) בעת רצון (פדיתיך) [עניתיך]:

פס'. ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש. כיון שראה משה את אהרן עומד ותוהה אמר לו אוי לי שבך היא עבירה בידי וביד בני וכך הגיעתני נכנס משה אצלו והיה מפייסו בדברים. אמר לו אהרן אחי זה מסיני נאמר לי עתיד הקב"ה לקדש את הבית הזה ובאדם גדול אני מקדשו והייתי אומר בי או בך הבית הזה מתקדש ועכשיו נמצאו שני בניך גדולים ממני וממך שבהם הבית הזה נתקדש. כיון ששמע אהרן כך צדק עליו את הדין שנא' וידום אהרן. וכן הוא אומר (שמות כט) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. כיון שידע אהרן שמתו בניו על קידוש שמו של הקב"ה מיד שתק. כמה גדולה שתיקה שהרי אהרן קבל שכר עליה וכן דוד אומר (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו. שלמה אומר (קהלת ג) עת לחשות ועת לדבר:

פס'. ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן. מה ת"ל דוד אהרן והלא כבר נאמר (שמות ו) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל להקיש מעשה עוזיאל למעשה אהרן מה אהרן רודף שלום בישראל שנא' (במדבר כ) ויבכו את אהרן שלשים יום וגו' אפילו הנשים מה שלא נאמר במשה אף עוזיאל רודף שלום היה וכן

באור הרא"ם

(ז) בעין מיתה וכו' כצ"ל. וכ"ה (סנהדרין נ"ב): (ח) במסכת סנהדרין. (שם נ"ב): (ט) וכמה בנים כו'. דולס הנוחקים הכלוים ליסרף:

אומר על אהרן (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי שלא הרהר על דרכי המקום:

פס'. ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן. (י) לפי [שאין] שהכהנים מטמאים למתים. ואמר להם ללוים להטמא. ויאמר אליהם קרבו. בשני טעמים מלמד ששני פעמים אמר להם לפי שהיו יראים ליקרב לכך עליו שני טעמים בקריאתו:

פס'. ויקרבו וישאום בכתנותם. מלמד שחס הקב"ה על הצדיקים במיתתן יותר מבהייהן שהרי לא נתבזו שישרפו בגדיהם ואם על מי שהכעיסוהו כך חס עליהן ק"ו על שאר הצדיקים שעושין רצונו:

פס'. ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו. (יא) רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מתחילין מן הקטן. ראשיכם אל תפרעו אל תגדלו פרע (יב) או שמא תאמר אל תפרעו ראשיכם מן הכובע הריני דן. נאמר כאן פירוע ונאמר להלן (במדבר ו) גדל פרע שער ראשו מה להלן פירוע גידול שער אף כאן פירוע גידול שער. ובגדיכם לא תפרומו. אל תקרעו בגדיכם. ולא תמותו. ממשמע לאו אתה שומע הין. את השריפה אשר שרף ה'. מכאן אתה למד לשריפת בת כהן שזינתה שהיא שריפת נשמה וגוף קיים כדמפורש במסכת סנהדרין בפ' אלו הן הנשרפין:

פס'. ומפתח אהל מועד לא תצאו. יכול אפילו בלא שעת העבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל. אימתי מחלל ביציאתו בשעת העבודה הא אינו מדבר אלא בשעת העבודה. פן תמותו. כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. וממשמע לאו אתה שומע הן. כי שמן משחת ה' עליכם. מכאן לכל הכהנים המשוחים שהם בלא יצאו ולא יחללו. (יג) מכאן אמרו כהן גדול שמת לו מת אינו יוצא עמהן וכו'. ויעשו כדבר משה. שקיימו עליהן מצות רבן שבח לו לתלמיד שמקיים מצות רבו וכן הוא אומר במצרים (שמות יב) וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו. וכן הוא ביהושע (יהושע יא) כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע. וידבר ה' אל אהרן לאמר. לפרט אהרן בשם. שהיה הדבור אל אהרן:

פס'. יין ושכר אל תשת. כל שהוא. יכול מגתו ת"ל ושכר לא אמרתי אלא כדי לשכר וכמה הוא כדי לשכר רביעית בן מ' יום הראוי לנסך על גבי המזבח. א"כ למה נאמר יין יין מוזהרין עליו כל שהוא ומוזהרין עליו מגתו. (יד) רבותינו אמרו בסוף מסכת פסחים רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע והוא רביעית. הלוג ביצה ומחצה מנא לן ממקוה דכתיב (ויקרא טו) ורחץ במים את כל בשרו. מים שכל בשרו עולה בהם וכמה הם אמה על אמה ברום שלש אמות שהם ארבעים סאה. ידענו שכלי מחזיק מ' סאה הוא אמה על אמה ברום שלש אמות כקומת האדם. וכשתחלקהו למחצה יכיל עשרים סאין ויהיה הכל אמה על חצי אמה ואם עוד תחלקהו יכיל עשרים סאין ויהיה הכלי חצי אמה על חצי אמה. זה י' סאין הם ס' קבין ואם תטול מגבהו שתי אמות וישאר אמה ברום הכלי יכיל עשרים קבין שהן שלישית הששים קבין. ואם עוד תטול מרומו חצי אמה יכיל עשר קבין ותעמידהו חצי אמה על וחצי אמה ברום חצי אמה יכיל עשר קבין שהם מ' לוגין. ואם כלי שאינו אלא רביעית שחצי אמה על חצי אמה שהוא טפח וחצי על טפח וחצי כי האמה ששה טפחים או יכיל רביעית הארבעים לוג שהן עשרה לוגין שהם ס' ביצים. ואם תקצרהו מרומו מחצי האמה להעמידו על רום טפח וחצי יכיל ה' לוגין שהם שלשים ביצים והטפח וחצי הם ששה אצבעות כי הטפח ד' אצבעות בגודל וכשתקח רביעית של ו' על ו' שהוא שלש אצבעות על שלש אצבעות יכיל בכלי ההוא רביעית שלשים ביצים שהם שבעה ביצים ומחצה וכשתקצר גם רומו ותעמידהו על שלש יכיל

באור הרא"ם

(י) לפי שאין הכהנים כו' כצ"ל: (יא) רבי אומר בגדולה וכו'. (תענית ט"ו ע"ב) ובקללה מתחילין מן הקטן. וכ"ה בת"כ: (יב) או שמא תאמר כו'. ויהיה הפירוש אל תפרעו מלבון כי פרוע הוא: (יג) מכאן אמרו כה"ג וכו'. (סנהדרין י"ח): (יד) רבותינו אמרו וכו'. כל החשבון כמו שהוא כאן עי' ברע"ב אלבם

סוף

ד' ביצים פחות רביע ביצה ואם תפחות עוד מאורך הכלי שלישיתו שהוא אצבע יכיל שני ביצים ומחצה ביצה כי תפחות מהם ביצה ורביע. ואם תקח עוד מן הרוחב שהוא ג' אצבעות תוציא שלישיתו אצבע אחת ותעמידהו על אצבעים ברום שלש יחזיק הכלי ביצה ושני חלקי ביצה כי היו שני ביצים ומחצה תפחות חצי הביצה נשארו שני ביצים. ומן האחת תוציא שלישית הביצה נשארו ביצה ושני שלישי ביצה. ואם תוציא מרום ג' אצבעות העישור וגם הביצה ושני שלישי ביצה תוציא העישור נשארו אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע ובגודל. כיצד חלק ג' האצבעות לעשרה חלקים שהם שלשים חלקים עישורם ג' נשארו כ"ז חלקי אצבע ומן הכ"ז עשה מן העשרים שלש אצבעות ומן השני אצבע ומן הב' חומש אצבע לפי שכ"ז חלקים נשארו הרי אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע וגם כן תעשה מן הביצה ושני שלישי ביצה. כיצד עשה הביצה שלשים חלקים ושני שלישי ביצה כ' חלקים הרי נ' הלקים טול מהם העישור ה' חלקים נשארו מ"ה חלקים השלשים חלקים הם ביצה והט"ו חלקים הם חצי אצבע ומחצה הרי ביצה ומחצה ומהזיקם הכלי שהוא אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע וזו היא רביעית של תורה לענין קידוש והבדלה ולנזיר ולכהן גדול קוצרו של דבר אמה על אמה ברום מ"ג סאה. חצי אמה על חצי אמה ברום חצי אמה עשרה קבין. מ' לוג ו' אצבעות על ו' אצבעות ברום ו' אצבעות שלשים ביצים ג' על ג' ברום ז' ביצים פחות רביע טול שלישתן עם אצבע נשארו שנים וחצי וטול שלישתן נשארו ביצה ושני שלישי והם אצבעים על אצבעים ברום ג' והם ביצה ושני שלישי ביצה חשוב לביצה שלשים חלקים ועשרים לשני שלישי הרי נ' קח עישורם נותרו ביצה ומחצה ומן ג' אצבעות שלשים חלקים טול עישורם ג' נשארו ב' על ב' ברום ב' וחצי חומש.

בוא וראה כמה גדולים דברי חכמים לשער רביעית מן מ' סאין: (נחזור לענין הפרשה)

וידבר ה' אל אהרן. יצאת מצוה זו על אהרן (טו) לפי שאין אתה יכול להוציא את אהרן מן הדבור הזה. לאמר. להזהיר לדורות. יין ושכר אל תשת. רבי יהודה אומר אל תשת אין לי אלא יין מנין לרבות כל המשכרין כגון שכר ודבש וחלב ת"ל ושכר אלא שעל היין במיתה ועל המשכרין באזהרה. אל תשת. אל תשתוהו כדרך שכרותו הא אם הפסיק בו או שנתן לתוכו מים כל שהן פטור דברי ר' אליעזר. אתה ובניך. מה אתה כשר אף בניך כשרין. יצאו חללים ובעלי מומין שאין ראוין לעבודה. בבואכם אל אהל מועד. בשעת העבודה. אהל מועד אין לי אלא אהל מועד ומנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חקת עולם. ולא תמותו. ממשמע לאו אתה שומע הן. (טז) רבי אומר. אומר אני שהכהנים אסורין לשתות יין לעולם מהרה יבנה בית המקדש ובעינן כהן הראוי לעבודה וליכא. וכי תימא ניים פורתא ועייל כ"ש שהשינה משכרתו אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו כלומר קלקלתו שחרב הבית תקנתו לשתות יין. חקת עולם לדורותיכם. חקת עולם לרבות היציקות והבלילות התנופות ההגשות הקמיצות וההקטרות המליקות והקבלות ההזאות שלא יהו בשתויי יין. למה נאמר שתויי יין סמוך למיתת שני בני אהרן. יש אומרים להקיש מיתה למיתה. ויש אומרים שתויי יין היו לכך נסמכה:

פס'. ולהבדיל בין הקדש ובין החול. מכאן אמרו שתה רביעית אל יורה שנאמר ולהורות את בני ישראל. להורות. אלו ההוריות. החקים. אלו המדרשות. אשר דבר ה' אליהם. אלו ההלכות. ביד משה. זה המקרא (יז) ומנין שאף התרגום ת"ל ולהורות מלמד שנתנו כולם לו למשה בסיני:

פס'. וידבר משה אל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים. בניו שקולים עמו בכבוד

באור הרא"ם

סוף מסכת פסחים: (טו) לפי שאי אתה יכול להוציא את אהרן וכו'. עיין ת"כ בהתחלה אליו למעט את אהרן. אריב"ב י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה. וזה שאמר בכאן אי אתה יכול להוציא את. רק הדבור לאהרן: (טז) רבי אומר אומר אני. (סנהדרין כ"ב. תענית י"ז): (יז) ומנין שאף התרגום וכו'. בת"כ גירסא אחרת יכול אף התרגום ת"ל ולהורות

ושקולים עמו בדמימה . (יח) הנותרים . שקולים עמו בכבוד ואין האחרונים שקולים עמו בכבוד . קחו את המנחה . זו מנחת יום השמיני . מאשי ה' . אין להם אלא לאחר מתנות האשים . ואכלוה מצות אצל המזבח . לא בהיכל . כי קדש קדשים היא . לרבות כל הקדשים :

פס' . ואכלתם אותה במקום קדוש . לרבות את הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש . כי חקך וחק בניך הוא . לזכרים ולא לנקבות . מאשי ה' . לאחר מתנות האשים . כי כן צויתי . לומר בשעת אנינה . כאשר צויתי . לומר לכם בשעת מעשה . צוה ה' . ולא מאלי אני אומר לכם :

פס' . ואת חזה התנופה . לרבות תנופת הסל . ואת שוק התרומה . לרבות תרומת תודה . תאכלו במקום טהור . מלמד שהן נאכלין בכל ירושלים . אתה ובניך . בחלק ובנותיך במתנות . נתנו מזבחי שלמי בני ישראל . לרבות זבחי שלמי צבור שהיו שם באותו היום שנאמר ושור ואיל לשלמים וגו' :

פס' . שוק התרומה וחזה התנופה על אשה החלבים יביאו להניף . (יט) מלמד שהחלבים (למשה) [למטה] :

פס' . ואת שעיר החטאת דרש דרש משה . מלמד ששלשה שעירים היו . שעיר נחשון . ושעיר חטאת יום שמיני . ושעיר ראש חדש . והנה שורף . האחד נשרף ולא שלשתן . דרש דרש . שתי דרישות דרש . אמר להם (כ) מפני מה לא נשרף זה ומפני (לא) נאכלו אלו ואיזה מהם נשרף שעיר ראש חדש שנאמר ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה . וכן הוא אומר (במדבר כח) ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם . ויקצוף על אלעזר ועל איתמר . (כא) מלמד שאף אהרן היה עמהם בקצפון . (כב) הנותרים . להוציא את פינחס . לאמר . השיבני על דברי :

פס' . מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש . אמר להם והלא לא יצאת חוץ לקלעים אלא במקום הקדש היתה . כי קדש קדשים היא . למדנו לכל הקדשים שיצאו לחוץ פסולין . ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה . מלמד שהכהנים אוכלין וישראל מתכפרין שנאמר לכפר עליהם לפני ה' :

פס' . הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה . מלמד שכל חטאת שנכנס דמה לפנים פסולה באכילה . את דמה . עד שיכנס כל דמה . פנימה . זו לפני ולפנים . ומנין לרבות אפילו ההיכל ת"ל אל הקדש . אכל תאכלו אותה בקדש . כל שנטמאת בפנים שריפתה בפנים . בחוץ שריפתה בחוץ :

פס' . וידבר אהרן אל משה . אין דבור בכל מקום אלא לשון עז שנאמר (במדבר כא) וידבר העם באלהים ובמשה . הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני ה' וגו' . שיכול אין לאסור באנינה אלא הבנים בלבד מנין לרבות כל האמור בפרשת כהנים ומוסיף עליהם אחיו ואחותו מאמו ואחותו הנשואה (כג) לכך נאמר כאלה . (כד) אותי הכהן אסור באנינה (בשיר) אין הלוים אסורים באנינה בשיר . אמר לו אהרן הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני ה' ותקראנה אותי כאלה אפי' קברתי את אלה עם אלה לא הייתי מבזה קדשי המקום . ואכלתי חטאת היום . ביום אני אסור ומותר בלילה . וכן היה רבי אומר אין אונן אסור לאכול קדשים אלא מדברי סופרים תדע שהרי אמרו אונן טובל ואוכל פסחו לערב :

פס' . וישמע משה וייטב בעיניו . הורה מיד שאונן אסור בקדשים . אמר ר' יהודה

באור הרא"ם

ולהורות ועיין בילקוט גירסא אחרת : (יח) הנותרים שקולים וכו' . חסר כאן וכצ"ל וכ"ה בת"כ יכול אף הראשונים שקולים לו בכבוד ת"ל הנותרים הנותרים שקולים עמו בכבוד ואין הראשונים שקולים עמו בכבוד : (יט) מלמד שהחלבים למטה כצ"ל וכ"ה בת"כ . ודורש מדכתיב על אשה החלבים הרי שהחלבים נתונים למטה בשעת הקרבה : (כ) מפני מה לא נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו וכצ"ל : (כא) מלמד שאף אהרן וכו' . דורש מדכתיב בני אהרן וכ"ה בהדיא בת"כ : (כב) הנותרים להוציא את פנחס . בת"כ הגירסא הנותרים מלמד שלא היה פנחס עמהם והוא גירסא יותר נכון : (כג) לכך נאמר כאלה . מן כ' דכאלה דרים וכ"ה בת"כ : (כד) אותי . הכהן אסור באנינה ואין הלוים אסורים באנינה בשיר כצ"ל . ובת"כ ליתא

דרשה

חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה היא הקפדה שגורמת לטעות (כה) ומי גורם לקפידות אלא שטעה :

פס'. וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם. דברו אל בני ישראל. הרי משה במשמע. לאמר אליהם. לבנים. זאת החיה. מלמד שהיה משה רבינו מראה להם לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו. לפי שנאמר לבני נח (בראשית ט) כירק עשב נתתי לכם את כל יכול הכל בכלל היתר ת"ל זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר :

פס'. (כו) זאת החיה. מלמד שהחיה בכלל בהמה וכן בהמה בכלל חיה שנא' זאת החיה אשר תאכלו. (כז) מכל הבהמה. הוציא את שבים :

פס'. כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע וגו'. (כח) לרבות את השליל. מפרסת פרסה. זו סדיקי. פרסה. לשון תקל ופרסין. פריסת מלכותך. שהפרסה נסדקת לשנים. ושוסעת שסע. כענין (שופטים יד) וישסעהו כשסע הגדי. פרסות. אלו טלפים שאחורי הרגל שהן נשסעות זו מזו לפיכך קורא אותו בלשון שסע. אבל שלפני הרגל נפרדות ואינן נשסעות. מעלת גרה בבהמה. זה ראש הגרון שעולה בשעה שמעלת המזון ממעיה (כט) ואם נשחטה במדבר ולא הספיק לראות בה אם מעלת גרה היא ואם לאו ופרסותיה סדוקות וגם שסועות שסע רואין כל שאין לה שנים למעלה בידוע שהיא מעלת גרה ואם יש לה שנים למעלה בפנים בידוע שהיא טמאה שהרי אינה מעלת גרה. כל. לרבות טמא הבא מן הטהור שהוא טהור אע"פ שאין מפרים פרסה ולא מעלת גרה. בבהמה. לרבות השליל שבמעיה שהוא ירך אמו ואין בו משום אותו ואת בנו (ל) שהרי (אינה) אשה מעוברת המחוייבת מיתה אין ממתינין לה עד שתלד אלא מתה כשהיא מעוברת שנא' (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת. ואי משום וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה. שחיטת אמו מטהרתו שאין קרויה בהמה אלא כשהיא לעצמה אבל כשהיא במעי אמה היא כאבר אחד מן האברים של בהמה שחיות האבר תלוי באם וכן לענין מעשר יוצאת מעוברת בעשירי העובר קדש עם אמו שנאמר (שם כז) כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש לה'. וכן לענין תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה בכל מקום העובר ירך אמו. וכן לענין קרבנות שלמים ושעירת נקבה לא הפליגה תורה בין מעוברת לשאינה מעוברת לשם עונש. ואיסור והקדש כולן דין אחד להן :

פס'. את זה תאכלו. לא הוצרכו לפרט את אלו אלא מפני שיש להן סימני טהרה. את הגמל כי מעלה גרה הוא. כלומר אע"פ שמעלה גרה הוא הואיל ואינו מפרים טמא הוא. למדנו מפרים פרסה הוא חילוק הפרסה עד למטה שהרי הגמל למעלה הלוק ולא למטה ואסור. שפן מין חיה הוא וטלפו כשל חתול וכן הארנבת טלפיה דומות לחתול. טמאה היא. הוציאה הכתוב בלשון נקבה. יש אומרים לפי שיש בה מין אנדרוגינוס ויש אומרים שדמיה מצויין לה כעין הנשים :

פס'. ואת החזיר. שמחזר כל גופו ואינו מחזר צוארו. כי מפרים פרסה הוא. ושסע שסע פרסה. הם חילוק הטלפים מלפנים ומלאחור. והוא גרה לא יגר. כלומר לא יקבץ מאכלו להעלותו אל פיו מלשון (חבקוק א) יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו. דבר אחר והוא גרה לא יגר. כלומר לא יקבץ מאכלו אע"פ שהוא הולך ועובר באשפה וחוזר ויושב ומראה טלפיו כלומר ראו שיש בי סימני טהרה. אמר והוא גרה לא יגר ואין מועילו לטהרו. טמא הוא לכם. להביא כל שאר בהמות טמאות הסוס והפרד

באור הרא"ם

דרשה זו רק הילקוט מביא זה ושם מסמיך על קרא דכאלה : (כה) ומי גרם וכו'. עיין בת"כ כי זה קושיא על דברי חנניה בן יהודה שהוא שלא כדבריו כי בכאן היה הטעות קודם ההקפדה ע"ש : (כו) זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה מלמד שהחיה בכלל בהמה וכו' כצ"ל. ודורש שפתח בחיה וסיים בבהמה וכ"ה בת"כ : (כז) מכל הבהמה אשר על הארץ להוציא מה שבים כצ"ל וכ"ה בת"כ. והיינו חיות ובהמות מה שבים אסור : (כח) לרבות את השליל. מלת תאכלו דרים. וכ"ה בת"כ : (כט) ואם נשחטה במדבר וכו'. (חולין ג"ט) כל המאמר ובסופו צ"ל ובלבד שיכיר גמל : (ל) שהרי אשה המעוברת וכו' כצ"ל :

למדנו

והחמור (לא) למדנו לשאר בהמות מקל וחומר. טמא הוא לכם. לרבות טהור הנולד מן הטמא הואיל ויצא מן הטמא טמא והיוצא מן הטהור טהור. לכם. אתכם הבדלתי מן הכנענים. לקדשכם. לכם נתתי חוקים ומצות ולא לכל גוי:

פס'. מבשרם לא תאכלו. ולא העצמות ולא הגידים ולא הטלפים שלהם. ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל חייבין מלקות על מגע נבילות משום שנא' ובנבלתם לא תגעו ת"ל (ויקרא כא) אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו. ומה אם טומאת המת אין ישראל מוזהרין עליה אלא הכהנים. נבלה לא כ"ש. א"כ מה ת"ל ובנבלתם לא תגעו ברגל. מכאן אמרו צריך אדם לטהר את עצמו ברגל. טמאים הם לכם. מה ת"ל מלמד שמצטרפין זה עם זה לכזית ואפילו צירן ורוטבן והקיפה שלהם. לכם. שלכם יהו מלמד שמותרין בהנאה שהרי אדם משתכר בבהמה טמאה כדרך שמשתכר בבהמה טהורה. אך את זה לא תאכלו. (לב) אך חלק יש לך מעלה גרה ומפרים שאין אתה אוכל:

ואלו הן הטריפות ששנינו במסכת חולין. נקובת הושט. ופסוקת הגרגרת ברובה. ניקב קרום של מוח. ניקב הלב לבית חללו. נפסק חוט השדרה. נטלה הכבד ולא נשתייר ממנה כלום. הריאה שניקבה או שחסרה ר' שמעון אומר עד שתינקב לבית הסימפונות. ניקבה הקיבה. ניקבו הדקין. רבי יוסי בר' יהודה אומר אף ניקבה המרה פסולה. הכרס הפנימי שניקב או שנקרע רוב החיצונה. רבי יהודה אומר בגדולה טפח בקטנה ברובה. המסס ובית הכוסות שניקבו לחוץ. נפלה מן הגג ונשברו רוב צלעותיה. ודרוסת הזאב. דרוסת הנץ בעוף הדק. ודרוסת הגס בעוף הגס (יכול אפילו) (לג) נפחתה הגולגולת ולא ניקב קרום של מוח. (לד) ולא ניקב הלב לבית חללו. נשברה השדרה ולא נפסק החוט שלה. ניטלה הכבד ונשתייר ממנה כזית. המסס ובית הכוסות שניקבו זה לתוך זה. ניטל הטחול. ניטלו הכליות. ניטל לחי התחתון. ניטלה האם שלה. חרותה בידי שמים כשרה. בידי הבריות טרפה. נבלה וטרפה. מה נבלה שאינה בת חיים אף טרפה שאינה בת חיים יצאת זו שהיא בת חיים. זה הכלל כל שכמוה חיה כשרה. אין כמוה חיה טרפה. הגלודה שלא נשתייר עליה כסלע עור טרפה · נקובת הושט במשהו בין בצפורן בין במחט בין בקוץ טרפה. אמר רבא שתי עורות יש לו לושט החיצון אדום והפנימי לבן ניקב זה בלא זה כשר והלכה זו בקרקבן של עוף לפי שהוא מונח ואינו נמתח אבל בושט הכרס שבצואר הואיל ונמתח היישינן שמא יתחברו שני הנקבים ויהיה הנקב מפולש וטרפה. ופסוקת הגרגרת על רוב הללה של קנה. נסדקה הקנה אם נשתייר משהו למעלה ומשהו למטה כשרה. וחוט השדרה עד בין הפרשות והוא דומה לחרות של דקל לפי שבא מן המוח של ראש ויורד עד האליה ומתפרש לשלש. אחת לירך זו ואחת לירך זו ואחת לעצם האליה. ואם נשתייר מן הכבד כזית במקום המרה וכזית במקום שהיא חיה. וזהו מקום שהכבד תלוי כשרה. נקבה המרה טרפה. ניטלה המרה קורע במקומה וטועמה אם יש בו טעם מרה כשרה ואם לאו טרפה. מעשה היה ונמצאת המרה בלועה בתוכה והכשירוה. ניטלה המרה אם יש שם התלי בידוע שמרה בלועה בכבד וכשרה. אבל אין התלי שם הרי היא (מתירא) [חסירה] וטרפה. נמצאו שתי מרות או שתי מסוסות אם שופכות אחת לאחת כשרה ואם לאו שתים הן והוי יתיר וכל יתיר כנטול דמי. וכן מחט קטנה בידוע שנקבה וטרפה אבל מחט גדולה ואין הנקב נראה שמא לא ניקבה וכשרה. ומעשה במחט שנמצא בעובי הכבד וטריף מר בר רב אדי והכשיר רבינא והלכה כרבינא. הכבד שיבש טרפה. התליע הכבד כשרה. ריאה שנקלפה כתמרה אדומה אם אין הרוח יוצא הימנה כשרה. ריאה שנפרכת בצפורן טרפה. ריאה שיש בה

באור הרא"ם

(לא) למדנו לשאר בהמות טמאות מק"ו כצ"ל. והק"ו הוא שאין להם אפילו סימן א' של טהרה: (לב) אך חלוק יש לך מעלה גרה וכו'. שאין אתה אוכל היינו כשנטרפה הבהמה. וע"ז קאי המאמר ואלו טרפות וכו' ועיין (בכורות ז') דרשה אחרת בזה: (לג) נפחתה הגלגולת וכו'. הם מהכשרות כדמסיים:

(לד) ניקב הלב ולא ניקב לבית חללו כצ"ל:

גוונים הרבה אדומות ירקות כשרות. בהלכות שחיטה תמצא בגוונים יותר מזה. ריאה שיש בה שתי בועות שסמוכות זו לזו טרפה. ואם אחת נראית כשתים נוקב האחת בקוץ אם שופכת האחת לחברתה כשרה. ואם לאו הרי הן שתים. אחת מהן היא נקובת מכה וחברתה כותמת טרפה. שתי אונות של ריאה אם נסרכות כסדר כשרה ואם לאו טרפה. חמשה אונין לריאה ג' מימין וב' משמאל כשרה. ואם חסרו או יתרו ואין נספרת עם האחרות טרפה. מחזיר את הריאה כלפי הבודק אם ג' מימין וב' משמאל כשרה. אוזן הריאה שיבשה ואין הרוח נכנס בה טרפה. ריאה שדומה לכבד כשרה לבשר טרפה. אטום בריאה שאין הרוח נכנס בו קורעין באותו מקום כמעט ומניחין שם תבן או רוק אם מבצבץ כשרה. ריאה שיש לה קול הברה בשעה שנופחין אותה בקיץ מניחין אותה בספל מים קרים ובחורף במים חמין ונופחין בה אם המים בורחין אילך ואילך בידוע שניקבה וטרפה ואם לאו לא ניקב קרום העליון אלא התחתון והרוח מכובב בין הסימפונות וכשרה. ריאה שנשפכה כקיתון מביאין לה כלי קוניא ושופכין אותה לתוכו אם יש בה מאותם הגידים שהם סימפונות שלה בידוע שנתחתכו ונפסקו וטרפה ואם אין בה כלום כשרה. ריאה שנסרכה בדופן מפרידין בסכין דק אם אין מבצבצת הריאה ואין יוצא הרוק הימנה כשרה. ואם לאו טרפה. והני מילי באונין אבל באומות טרפה. בהמה שנפלה מן הגג ואין ידוע אם דחפתה חברתה או היא נפלה מאליה חוששין שמא תנקב הריאה. תרנגולת טרפה ביצתה אסורה. עוף שנשברו כרעיו למטה מן צומת הגידין כשרה. למעלה מן צומת הגידין טרפה. מקום צומת הגידין בארכובה מקום שהגידים צומתים ובעוף כיון שאתה מנפץ צומת הגידין הם ט"ז חוטין אם נפסק אחד מהם טרפה. בהמה שנשבר בה עצם ויצא לחוץ אם העור והבשר חופה את רובו כשרה ואם לאו פסולה. כל בהמה וחיה שיש בו ספק לישוך נחש תעשה בשפוד אם מתנפלת בידוע שמארס הוא ואסור. השוחט אמה ובתה ביום א' במזיד היו מלקין אותו על השני והבשר מותר לערב. ואותו ואת בנו אינו נוהג בעופות. והשוחט ונתנבלה בידו מותר לשחוט בנה אחריה מפני שאינה שחיטה: (נסוב לענייננו)

פס'. את זה תאכלו. ממשמע שנאמר אכול את שיש לו. ידענו אל תאכל את שאין לו. ולמה נישנו ליתן עליהן עשה ולא תעשה. מכל אשר במים. לרבות בורות שיחין ומערות. כל אשר לו סנפיר וקשקשת. סנפיר אלו כנפים ששוחין בה במים. קשקשת אלו הקליפין. וכן הוא אומר (ש"א יז) ושריון קשקשים (לה) פחות משנים שנא' קשקשת (בימים) [במים] כלל. בימים ובנהלים פרט. בימים זה ים הגדול שנאמר (בראשית א) ולמקוה המים קרא ימים. נהלים אלו נהרות אין לי אלא ימים ונחלים שהם בימות הגשמים ובימות החמה. ומנין לרבות כל מים ת"ל (בימים) [במים]. אותם תאכלו. לרבות טהור במעי טמא מה שאין כן בבהמה שהבהמה הנולד מן הטמא טמא ומן הטהור טהור. אבל בדגים היוצא מן הטמא והוא טהור טהור לפי שאין גידוליו בו:

פס'. וכל אשר אין לו סנפיר. אע"פ שעתיד לגדל לאחר זמן הואיל ועכשיו אין לו אסורין. אבל היו לו והוא משירן בשעה שעולה מן המים מותרין (לו) כגון אקונס ואתונס וכולן מבוארין במסכת ע"א ובשחיטת חולין. (לז) וסימן אחר עוד בדגים כל שאין זנבו*) שוה אלא צד א' ארוך וצד א' קצר אסור עד שיהא שוה בשוה (לח) וכסימני ביצים כך סימני קרבי דגים כל (שבודדת ועגולגלת) [שכודרת ועגולות] ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה. שני ראשיה חדין שני ראשיה כדין טמאה. חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים משכחת לה טהורה ומשכחת לה טמאה. חלמון וחלבון מעורבין זה בזה בידוע

*) אולי צ"ל גבו וזה סימן ראש והשדרה בפוסקים. והשדרה הוא המשוה את הגב כי לא יהיה בהגדין ארוך וקצר.

באור הרא"ם

(לה) פחות משנים. ואין קשקשים פחות משנים כצ"ל ועיין בת"כ פלוגתא בזה: (לו) כגון אקונס וכו'. (חולין ס"ו ע"ב) וע"ש ברש"י כי הוא שמות פרשים על דגים ועיין (ע"א ל"ט): (לז) וסימן עוד בדגים וכו'. זה דבר חדש שלא הביאו כל המחברים ולא הוא להגיד מדעתו סימן שלא נמצא בגמרא ובשארי דברי הגאונים: (לח) וכסימני ביצים וכו'. (ע"א מ'. חולין ס"ג) ע"ש:

ואת

שהיא ביצת השוץ. מכל נפש החיה. או חית הים. נפש. לרבות דגים קטנים שבכדים ושבחביות:

פס'. ושקץ יהיו לכם. לאסור את צירן ואת רוטבן (לט) ואת הקופה*) שלהם. לכם. ללמד שמותרין בהנאה למכרם לעובד כוכבים. ושקץ יהיו לכם. לאסור את עירוביהן. כמה יהא בו ויהא אסור שיערו חכמים בברייתא קרוב למאתים דתניא כל גרב שהוא מחזיק מאתים ובו דג טמא צירו אסור. רבי יהודה אומר רביעית בסאתים אע"פ שכל האיסורין שבתורה בששים ציר דג טמא אחד מרביעית הלוג בסאתים (מ) שהם בסאתים ק' וצ' ושנים רביעית למדנו שאיסור ציר דג טמא קרוב למאתים אחד בקצ"ב. מבשרם. ולא העצמות ולא הסנפירין שלהן. ואת נבלתם תשקצו. להביא את היבחושין שסיננן שאסורין:

פס'. כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים. מהבא ללמדנו (מא) שאם אין [לו] כלל הוא אסור. אבל יש לו במים ואין לו בשעה שעולה מן המים מפני שהוא משירן מותר:

פס'. ואת אלה תשקצו מן העוף. הסמיך שקץ דגים לשקץ העוף (מב) לפי שבבראשית הקדים דגים לעופות וכאן הסמיך עופות לדגים. (מג) ואת אלה. לפי שהיו הטהורין מרובין על הטמאין בא הכתוב להודיע על הטמאים שהן עשרים כאן לפי שבמשנה תורה הוחלפו מהם והוספו. תשקצו. לאסור צירן ורוטבן והקופה ואת ביציהן ואת עורותיהן ואת עירוביהן. מן העוף. להוציא החרטום והצפרנים והכנפים והנוצה. (מד) לא יאכלו. לחייב המאכיל כאוכל. שקץ הם. באכילה אסורין ובהנאה מותרין. את הנשר. מה נשר דורס ואוכל אף כל כיוצא בו. איה. היא דיה האמורה במשנה תורה. הראה. היא הראה שרואה ביותר. ואת כל עורב למינו. להביא עורב העמקי ועורב הבא בראש יונים והזרזיר והסנונית:

פס'. ואת בת היענה. כת זו ביצת היענה. יצאת זו ללמד על כל הביצים של עופות הטמאים. (מה) יענה. הם היענים אשר במדבר שאינה חוזרת על בניה לעולם. וכן אמר ירמיהו (איכה ד) בת עמי לאכזר כיענים במדבר. ואומר (מיכה א) ואבל כבנות יענה. אבל התנים אע"פ שהן מניחין ילדיהם עוד חוזרים ומניקים. שנאמר (איכה ד) גם תנים חלצו שד הניקו גוריהן. ואומר (מיכה א) מספד כתנים. שמצערין בניהם. ואת הנץ למינהו. למינהו ד' פעמים כנגד סימני טהרה לא אצבע יתירה ולא זפק וקרקבנו נקלף ואינו דורס ואוכל כיוצא בהם מותר. את הכוס ואת השלך. זה השחר השולה את הדגים מן הים. ואת החסידה. הוא העוף הלבן הבא קרוב לחג המצות וכה"א (ירמיה ח) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה. ותור וסיס ועגור (מו) (ידעו) [שמרו] את עת בואנה. ואומר (תהלים קד) הסידה ברושים ביתה. ואע"פ שיש לה סימני טהרה שקרקבנה נקלף לפיכך נזכרו אלו העופות. מלמד שיש מהם שיש להן סימני טהרה והן אסורין (מז) כגון הגמל והשפן והארנבת והחזיר. ועוף טהור נאכל במסורת דור אחר דור כגון האווז (מח) ואווז בר ותרנגולת:

פס'. כל שרץ העוף ההולך על ארבע. כגון הצרעין והזבובין והדבורין והיתושין. אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע. (מט) יכול הכל יהא אסור

*) גם בערוך כא קופה כוא"ו וע"ש פי'.

באור הרא"ם

(לט) ואת הקיפה. הוא רוטב שנקרש: (מ) שהם בסאתים קצ"ב. (חולין נ"ט) וע"ש ברש"י והוא כדברי המחבר: (מא) שאם אין לו כלל הוא אסור אבל וכו' כצ"ל ופי' דווקא אין לו: (מב) לפי שבבראשית. היינו בפ' בראשית בעת הבריאה: (מג) ואת אלה תשקצו וכו' לפי שהיו כצ"ל: (מד) לא יאכלו לחייב המאכיל כאוכל. היינו המאכיל לקטנים עיין רש"י בחומש וכ"ה (יבמות קי"ד) ועי' בת"כ ובק"א שגירסא מוטעת היא. וכן כתב המזרחי בפירושו והדברים ארוכים. ואכמ"ל: (מה) יענה הם היענים וכו'. עיין (חולין ס"ג ע"ב) וצ"ע קצת כי דרשותיו אינם כמו שהוא שם ע"ש: (מו) ידעו את עת בואנה. היינו שבאים בתחלת האביב סמוך לחג המצות ונקרא בלשוננו (בוטעל): (מז) כגון הגמל וכו'. לא הבנתי למה עירבב להביא ראיה מבהמות וחיות טמאים על עופות כי בהם נצרך השני סימני טהרה. ובעוף אם יש לו סימן א' טהרה רק שאינו דורס נאכל במסורת וצ"ע: (מח) ואווז הבר. המחבר התיר האווז הבר ועי' בשו"ע ונושאי כליו: (מט) יכול הכל יהיו אסור וכו' יכול הכל יהיו מותר וכו'. הלשון אינו מדוקדק

ועיין

ת"ל את זה תאכלו מכל שרץ העוף. יכול הכל יהא מותר ת"ל ארבה וסלעם וחרגל וחגב. אשר לא כרעים. לא כתיב לו קרי ללמדך שאפילו אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כשר. כרעים ממעל לרגליו. שכנפיו וקרסוליו חופין את רובו ע"י הדחק כשר:

פס'. את אלה מהם תאכלו (נ) את הארבה למינו. למינהו רבה ה"א כיצד הוי למד מן המפורש מה ארבה מפורש שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין וכנפיו חופות את רובו. וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם. אם יש לו חמש טהור. שקץ הוא. פרט לעירובו מכאן אמרו חגבים טהורים לא פסלו את צירן. זה חומר בדגים מבחגבים שדגים טמאים צירן אסור ובחגבים צירן מותר. וכן (נא) תנינן העיד רבי (יצחק) [צדוק] על ציר חגבים טמאים שהוא (אסור) [טהור]:

פס'. ולאלה תטמאו. במה שעתיד לומר ולא במה שאמר למעלה דגים ועופות וחגבים אלא במה שעתיד לומר לכל הבהמה. כל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב. אינו טעון כיבוס בגדים וכל הנושא טעון כיבוס בגדים. ומה בין טומאת בהמה טמאה לטומאת נבלת בהמה טהורה אלא שטומאת נבלת בהמה טמאה טעון קרבן בביאת המקדש כמו שנאמר בפרשת ויקרא או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה וגו':

פס'. לכל הבהמה. (נב) להביא את השליל. אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. הט אזנך ושמע איזו היא בהמה זו שהיא מפרסת ואיננה שוסעת אם בגמל הא כתיב ופרסה איננו מפריס ואם בשפן הא כתיב ופרסה לא יפריס. ואם בארנבת הא כתיב ופרסה לא הפריסה. (נג) ואם בחזיר הא כתיב בו מפריס פרסה הוא ושוסע שסע פרסה אלא לא בא הכתוב ללמדך אלא כלל לכל הבהמה שיש בה אחד מסימני טהרה הואיל ואין בה שלשת סימני טהרה הרי נבלתה מטמאה להיות טעון כיבוס בגדים. ואבר מן החי ממנה מטמאה ולענין האמור בתורת כהנים בענין ולאלה תטמאו. והלא החזיר מפרים פרסה ושוסע שסע יכול לא תטמא בנבלתו או אבר מן החי ממנו ת"ל וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם לרבות הציר היוצא ממנו. ד"א טמאים הם מלמד שהן מצטרפין זה עם זה. הנוגע בהם יטמא. להביא בהמה טמאה (נד) שלא תהא [שחיטתה] מטהרתה:

פס'. וכל הולך על כפיו. מוסיף על ענין ראשון שתהא נבלתם מטמא במגע וטעונין כיבוס בגדים במשאן. הולך על כפיו. זה הקוף והדוב והכלב והחתול. בכל החיה. להביא את הפיל. כל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב. (נה) נאמר למעלן ונאמר למטן אלא שהעליונים באבר מן החי והתחתונים (נו) באבר מן המת. מה אבר מן המת שאין לה חליפין אף אבר מן החי שאין לה חליפין:

פס'. והנושא את נבלתם יכבס בגדיו. מלמד שהנושא מטמא בגדים. טמאים המה לכם. הם מיטמאין ואין מטמאין לא אוכלין ולא משקין ולא כלים במשא והנושא ולא הנישא לכך נאמר המה מטמאין ולא אחרים:

פס'. וזה לכם הטמא. תנן התם במסכת טהרות אבות הטומאות השרץ ושכבת זרע וכו' ותנן במסכת שבת שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב

באור הרא"ם

ועיין בת"כ ובק"א: (נ) את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו. וזה שאומר רבה ה"א יתירה אצל סלעם. ועיין בת"כ גם (חולין ס"ה ע"ב) דורש למינהו ד' פעמים: (נא) וכן תנינן. (עדיות פ"ז) העיד ר' צדוק על ציר דגים טמאים שהוא טהור כצ"ל וכ"ה ג"כ בת"כ: (נב) להביא את השליל. בת"כ מסיים שיהיה אבר החי ממנו מטמא: (נג) ואם בחזיר וכו'. וסיפא דקרא והוא גרה לא יגר: (נד) שלא תהיה שחיטה מטהרתה כצ"ל. וכ"ה בת"כ והיינו אף ששחטה כדין אעפ"כ היא נבילה: (נה) נאמר למעלן וכו'. שני פעמים כתיב בקרא כל הנוגע בנבלתם: (נו) באבר מן המת וכו'. בכאן צ"ע עיין בת"כ דרשה זו אם נאמר למעלה למה נאמר למטה אלא עליונים באבר מן החי ותחתונים באבר מן המת והלא דין הוא וכו' ע"ש אבל הלשון שאין לו חליפין לא נאמר שם כי באמת לא מצאנו שום אבר מן החי שיהיה לו חליפין. רק דרשה זו נאמרה למעלה בספרי פ"ד יכול אף בשר הפורש מן החי יטמא ת"ל נבילה מה נבילה שאין לה חליפין אף אבר מן החי שאין לה חליפים (יצא בשר שיש לו חליפין אינו מטמא) ועיין ג"כ (חולין קכ"ה:) דתניא יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה שאינה עושה חליפין אף כל שאינו עושה חליפין

לפי שיש להן עורות וכשהוא חובל בהן בשבת חייב שהוא צובע את העור. החולד והעכבר הזכירם בפרט לפי שאלה מטמאין אדם וכלים. וזה לרבות שיטמא דמו כבשרו. החולד והעכבר. מה חולד שהוא בארץ אף עכבר שהוא בארץ יצא עכבר שבים שנא' על הארץ (נז) ומנין אפילו ירד לים שהוא טמא שנא' השרץ. (נח) (כשרץ) [בשרץ] להביא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה. הנוגע בבשר טמא והנוגע באדמה טהור. צב. זה השרץ שהוא מכוסה כגון גביע. למינהו. להביא סלמנדרא הגדלה באש יש בריות הגדלות במים עלו ליבשה מיד מתים. והגדלות ביבשה עלו לים מתים והגדלות באש עלו מן האש מיד מתים. והגדלות באויר נכנסו לאש מיד מתים. עליהם אמר רבי עקיבא יפה אמר דוד מלך ישראל (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית:

פס'. אלה הטמאים לכם. (נט) לרבות עורותיהן. ד"א הטמאים לרבות ביצת השרץ. יכול אע"פ שלא ריקמה ת"ל בכל השרץ מה שרץ משריקם אף ביצה משתרקם. (ס) כל הנוגע בהם את שאפשר ליגע טמא עד שתנקב עד כשעורה שכן אפשר לו ליגע כשעורה. (סא) כל הנוגע בהם. לרבות את ידות הכלים:

פס'. וכל אשר יפול עליו מהם במותם. ולא בחייהם. במותם. כשהם לחים יכול בכולם ת"ל מהם. אי מהם יכול במקצתן ת"ל בהם הא כיצד עד שיגע במקצתו שהוא ככולו. שיערו הכמים בכעדשה שכן החומט תחלת בריתו בכעדשה. מכל כלי עץ. יכול הסולם וכל הדומין לו ת"ל מכל כלי עץ לא כלי עץ אלא דומיא דשק (סב) מה שק מיוחד שהוא משמש האדם ואת משמשי האדם לפיכך אני מרבה את השלחן ואת הדלופקי שהן משמשין אדם ואת משמשי האדם יצא סולם וכל פשוטי כלי עץ שהן משמשין אדם ולא את משמשי האדם. כלי עץ. יכול אף השידה והתיבה והמגדל ת"ל שק מה שק מטלטל מלא וריקם אף כל כלי עץ מטלטל מלא וריקם. או בגד. כל מקום שנאמר בגד בתורה סתם אינו אלא צמר ופשתים. שנאמר (ויקרא יג) בבגד צמר או בבגד פשתים. או עור. יכול אפילו עורות שבים. טימא בנגעים וטימא בשרצים. מה בנגעים פרט עורות שבים אף שקצים פרט עורות שבים. (סג) והתם מנא לן דכתיב (שם) בכל מלאכת עור. יצאו עורות שבים. או שק. מה שק טוי ואריג אף כל טווי ואריג. יצאו משיחות וחבלים. כל כלי. להביא הקלע והקמיע והתפלה. אשר יעשה מלאכה בהם. להביא הפוי הכלים. במים יובא. כולו כאחת ואעפ"כ וטמא עד הערב. הא כיצד טהור הוא לחולין מבעוד יום ולתרומה עד שתחשך:

פס'. וכל כלי חרש. לרבות כלי נתר. אשר יפול מהם. פרט לתרנגול שבלע שרץ ונפל התרנגול לתנור שהוא טהור ואם מת התרנגול טמא התנור. אל תוכו. את שיש לו תוך טמא ואת שאין לו תוך טהור פרט לכסא ולספסל. אל תוכו. מתוכו הוא מטמא ואין מטמא מאחוריו. אל תוכו. ולא לתוך תוכו כגון החבית שבתנור ופיה למעלה השרץ בחבית האוכלין שבתנור טהורין. ואותו תשברו. למדנו לכלי חרש שאין לו טהרה במקוה:

באור הרא"ם

אליפין. וע"ש בתוס' ד"ה כוליא וכו' ע"כ הגי' דהכא מוטעת היא וצ"ע: (נז) ומנין אפילו ירד לים שהוא טמא ת"ל השרץ כל מקום שהוא שורץ כצ"ל וכ"ה בת"כ: (נח) בשרץ להביא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה שמטמא כצ"ל. והכוונה אע"פ שאין יכול לשרוץ מ"מ טמא. ועיין ת"כ כל הדרשה: (נט) לרבות עורותיהן. היינו משמונה שרצים: (ס) כל הנוגע בהם וכו'. חסר קצת ועיין בת"כ וכצ"ל יכול אע"פ שהיא סתומה (פי' הביצה סתומה) ת"ל הנוגע יטמא את שאפשר לו ליגע טמא. עד כמה תנקב עד כשעורה שכן אפשר לו ליגע כשעורה: (סא) כל הנוגע וכו' לרבות ידות הכלים. היינו יד הכלי שנגע בשרץ נטמא הכלי. ועיין בת"כ: (סב) מה שק וכו' שהוא משמש את האדם ואת משמשי אדם. פי' השק משמש את האדם בעצמו לשכב עליו ולישב עליו והוא ג"כ משמש את משמשי אדם היינו להניח בו קערות וכוסות שהם משמשי אדם: (סג) והתם מנלן דכתיב בכל מלאכת עור. עיין בת"כ כאן וכן בפרשה תזריע או בעור להוציא עורות שבים דומיא דבגד מה בגד הגדל מן הארץ אף עור הגדל בארץ. וכן העתיק המחבר הזה הדרשה לקמן ולא הבנתי מה לעשות בכאן דרשה חדשה וצ"ע:

פס'. מכל האוכל אשר יאכל. (סד) למדנו לאוכלי בהמה שאין מטמאין באויר כלי חרש שנאמר אשר יאכל. ד"א אשר יאכל פרט לאכל כרוח. ד"א אשר יאכל מלמד שאין אוכלין מיטמאין פחות מכביצה שכן אין אכילה פחותה מכביצה. אשר יבוא עליו מים יטמא. יכול אין לי אלא מים ומנין לרבות אף הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב ת"ל וכל משקה. יכול שאני מרבה אף מי תותים ושאר מי פירות ת"ל מים. מה מים שאין להם שם לווי יצאו מי פירות שיש להם שם לווי. אשר ישתה בכל כלי יטמא. מלמד שאין המים מכשירין ליטמא אלא אם היו בכלים. (סה) יצאו בבורות שיחין ומערות. ואם נתקבלו בכלי הרי הן מכשירין לטומאת עצמן. אשר ישתה. פרט למשקה כרוח. ד"א אשר ישתה להביא שחישב עליהן לשתיה שהן מכשירין. בכל כלי יטמא. מלמד שהמשקין מטמאין את הכלי דברי ר' יהודה. רבי יוסי אומר אין טומאת משקין לכלים מן התורה אלא מדברי סופרים:

פס'. (סו) וכל אשר יפול מנבלתם עליו. בין באבר מן החי בין באבר מן המת בין מנבלת עצמן. מנבלתם. ולא מן העצמות ולא מן השינים ולא מן הצפרנים ולא מן השער. תנור. בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא נתוץ שנא' תנור וכירים יותץ את שיש לו נתיצה יש לו טומאה כגון כלי חרש ואת שאין לו נתיצה טהור את שצריך נתיצה טמא. ד"א תנור וכירים יותץ את שיש לו נתיצה יש לו טומאה כגון כלי חרש ואת שאין לו נתיצה אין לו טומאה פרט לתנור של אבן ושל מתכת וכירה של אבן ושל מתכת והוא הדין לכל כלי אבנים וכלי גללים (סז) שאינן מקבלין טומאה. מכאן אמרו במסכת כלים בטהרות כירה של מתכת ושל אבן טהורה וטמאה משום כלי מתכות. טמאים הם. (סח) מלמד שמותרין לקיימן לצורך אחרת. וטמאים יהיו. יהיו לרבות ידות הכלים מכאן אמרו האבן היוצאת מן התנור טפח ומןהכירה ג'אצבעות חבור שכל המחובר לטמא טמא. לכך נאמר וטמאים יהיו לכם לצרכיכם למי רגלים ולעבודה:

פס'. אך מעין ובור. לפי שאמר תנור וכירים יותץ (סט) הוצרך לומר אך מעין ובור חלקו מן הטומאה. מעין שנעשה מעשה בראשית בידי שמים ובור שמעשיו בידי אדם אלא שמחובר לקרקע. מקוה מים. מלמד שכל דבר טהרתו במי מקוה. יהיה טהור. המקוה יהיה טהור ולא המים. יכול יש בו אפילו ארבעים סאה ת"ל מקוה מים יהיה טהור מלמד שארבעים סאה אינן מקבלין טומאה. ונוגע בנבלתם יטמא. מה בא ללמדינו לימד שאפילו בתוך המים הנוגע בשרץ והוא בתוך המים שהוא טמא עד שיזרוק את השרץ. מכאן אמרו הטובל והשרץ בידו אפילו כל היום כולו לא עלתה לו טבילה. זרקו מיד נטהר:

פס'. וכי יפול מנבלתם. יש מנבלתם מטמאה ויש מהם אינה מטמאה פרט ליבשת שאינה יכולה להישרות. על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא. מלמד שהזרעין שמטמאין שזרען טהרו:

פס'. וכי יתן מים על זרע ונפל מנבלתם. בא ללמד על השרץ שלא יטמא את הזרעים (ע) אלא בהכשר יכול אע"פ שלא חישב עליהן ת"ל יתן כתיב יתן וקרינן יותן מה יתן דניחא ליה אף יותן דניחא ליה. ונפל מנבלתם עליו. לרבות אפילו ידות כגון (עא *) ידות האשכולות (וכשל) [וידות] מכבדות תמרים.(עב) יכול ואפילו בססן ת"ל הוא

*) אולי צ"ל ידות האשכולות וכשיל (תהלים ע"ד ו') ומכבדות תמרים.

באור הרא"ם

(סד) למדנו לאוכלי בהמה וכו'. היינו דווקא אוכל אדם מטמא ולא אוכל בהמה. ועי' ת"כ: (סה) יצאו בבורות וכו'. אינם מקבלים טומאה במחוברים. ועי' בת"כ: (סו) וכל אשר יפול וכו'. עיין דרשה זו בת"כ ובכאן צ"ע: (סז) שאינן מקבלין טומאה. פי' טומאת כלי חרס שמטמאין מאוירו. אבל טומאת כלי מתכות יש להם כמו שמסיים: (סח) שמותר לקיימן לצורך א־רת. פי' דלא תימא מדכתיב יותץ שאסור לקיימן כשהם טמאים ת"ל טמאים הם אבל מותר לקיימן כשהם טמאים: (סט) הוצרך לומר אך מעין ובור וכו'. פי' שהם אינם מקבלים טומאה אבל סוף הדרשה המקוה יהיה טהור ולא המעיין לא הבנתי הלא במחובר אינם מקבלים טומאה וצע"ג. ובת"כ ליתא דרשה זו: (ע) אלא בהכשר. היינו שיתכשר המים והיינו שיחשוב כמו שמסיים: (עא) ידות האשכולות וידות מכבדות תמרים כצ"ל ועיין בת"כ כי אין שיעורן שוה: (עב) יכול אפילו בססן. היינו להידות שדרס ברגלי הבהמה ונתבטלו מתורת יד:

הרי

בזמן שהוא עמו מקבל טומאה פירשו הידות מן האוכלין אין מקבלין טומאה:

פס'. וכי ימות מן הבהמה. (עג) הרי זו מיתה ודאי. מן הבהמה. פרט לטרפה ששחטה שהשחיטה מטהרתה מידי נבלה. אשר היא. היא מטמאה במשא ואין השרץ מטמא במשא. לכם. להביא בהמה טמאה שמטמאה במשא. לאכלה (עד) להביא (בקרבן) [בן] שמונה תהא שחיטתו מטהרתו. הנוגע בנבלתם. ולא בעצמות ובגידים ולא בקרנים ולא בטלפים בזמן שהופרשו מן הבשר. בנבלתה. ולא במפשיט לשטיח כגון נודות העובדי כוכבים:

פס'. והאוכל מנבלתם יכבס בגדיו. (עה) יכול תהא נבלת בהמה טמאה מטמאה בגדים בבית הבליעה ת"ל (ויקרא כב) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. את שאין לו טומאה אלא באכילה כגון נבלת עוף טהור יצאת בהמה שהיא מטמאה קודם שיאכילנה שהרי מטמאה במגע שנאמר הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב. (עו) יכול נבלת העוף מטמא מן הכתוב ונבלת בהמה תטמא בגדים אבית הבליעה ואין מטמאה בנבלת בהמה בבית הבליעה א"כ למה נאמר והאוכל מנבלתה ליתן שיעור למגע נבלה. נאמר למעלה הנוגע בנבלתה ונאמר למטה והאוכל מנבלתם מה אוכל בכזית אף נוגע בכזית מכאן לנבלת הבהמה בכזית ואע"פ שלענין טומאת אוכלין אמרו חכמים בכביצה לענין טומאת נבילה בכזית לפי שהאוכלין כתיב מכל האוכל אשר יאכל שיערו אכילה מעולה והיינו כביצה אבל בטומאת נבלה כתיב והאוכל מנבלתה אפילו אכילה פחותה ופחות מכזית אינה אכילה וכן לענין חמץ בפסח וכן לענין כל חלב וכל דם לא תאכלו בכזית. (עז) (וכבס) [יכבס] בגדיו כולן לאחת. יטמא עד הערב. לענין אכילת תרומה. והנושא. אמר רבי עקיבא את שבא לכלל משא בא לכלל מגע ואיזו זו כזית נבלה:

פס'. וכל השרץ השורץ על הארץ. (עח) להוציא שבתוך הקטניות כגון הזיזין שבעדשים ותולעים שבתמרים ושבגרוגרות. לא יאכל. לחייב המאכיל כאוכל:

פס'. כל הולך על גחון. זה נחש והשלשולים ואת הדומה לדומה. על גחון. וא"ו ארוך רמז לחצי אותיות שבתורה. וכל הולך על ארבע. זה עקרב שכן המנחשים אוכלין את הנחשים ואת העקרבים על ידי לחישה תופשין אותם והורגין אותם וזורקין הארס ואוכלין הגוף. כל. להביא החפושין. עד כל מרבה רגלים. זה נדל. לכל השרץ השורץ על הארץ. להביא התולעים שבעיקרי זיתים ושבעיקרי תאנים. (עט) לא תאכלום. לא תאכילום לתינוקות:

פס'. אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ על הארץ. להביא את התולעים שבקטניות שפירשו לארץ וחזרו שהם אסורין. ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. חסר אל"ף שאם חכר מטמא עצמו מעט שהוא מטמא הרבה. ד"א ונטמתם מלמד שהטומאה מטמטמת את הדעת (פ) ומרבה (פושפשות) באדם. והטהרה והקדושה משרה בו באדם רוח הקדש שנא' (משלי ג) אם ללצים הוא יליין ולענוים יתן חן:

פס'. כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים. כשם שהקב"ה קדוש כך תהיו קדושים. ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. אע"פ שאינו פרה ורבה כגון שבתוך הקטניות ותולעים שבגבינה לאחר שפירשו:

פס'. כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים. על תנאי כך העליתי אתכם מארץ

באור הרא"ם

(עג) הרי זה מיתה וודאי. פי' ולא אבר מן החי להביא בהמה טמאה פי' אף ששחטה אין שחיטתה מטהרתה מידי נבילה: (עד) להביא בן שמונה כצ"ל ששחטו שחיטתו מטהרתו מידי נבילה. ובת"כ איתא פלוגתא בזה: (עה) יכול תהא נבלת בהמה טמאה וכו'. עיין בת"כ ובק"א שהאריך בדרשה זו: (עו) יכול נבלת עוף הטמא. מן הכתוב ונבלת בהמה מק"ו (היינו ק"ו מנבלת העוף) ת"ל בה. בה את מטמא בבית הבליעה ואין את מטמא בנבלת בהמה טמאה בבית הבליעה כצ"ל. וכ"ה בת"כ ואח"כ מתחיל א"כ למה נאמר והאוכל וכו' כצ"ל וכאן משובש: (עז) יכבס בגדיו כולם כאחת כצ"ל ועיין בת"כ: (עח) להוציא שבתוך הקטניות. והיינו כי אין שרצו בארץ. ועיין ברש"י בחומש: (עט) לא תאכלום יכול יאכילם לתינוקות ת"ל לא יאכל כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ודע כי גם בת"כ ע"ש בסוף: (פ) ומרבה טפשות באדם כצ"ל. ובילקוט

מצרים על מנת שתקבלו את המצות שכל המודה בעול המצות מודה ביציאת מצרים. להיות לכם לאלהים. על כרחכם. והייתם קדושים כי קדוש אני. כשם שאני קדוש כך תהיו לי קדושים:

פס'. זאת תורת הבהמה והעוף. (פא) מלמד שצריכין הוראה בישראל להזהיר את ישראל בכל עת. זאת תורת הבהמה והעוף. שוותה הבהמה לעוף לשחיטה מן הצואר. וכל נפש החיה הרומשת. חזר על איסור והיתר. הרומשת במים. אלו דגים. ולכל נפש השורצת על הארץ. אלו החגבים. למה בא להבדיל שנא' להבדיל בין הטמא ובין הטהור. וכי להבדיל בין חמור לפרה אלא להבדיל בין טמאה לך לטהורה לך. בין שנשחט רוב הקנה לשלא נשחט רובו. וכמה בין חציו לרובו מלא שערה. ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. והלא כבר הם מפורשים ולמה בא אלא ללמדך ולהבדיל בין טמאה טריפה וכשרה לפסולה. אשר לא תאכל. (פב)ליתן אזהרה להיה. ברוך שבחר בעמו ישראל וקדשם לשם קדשו:

פרשת אשה כי תזריע

כתוב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מיי (משלי י"ח)

בוא וראה כמה טובה אשה טובה שהרי הכתוב קורא אותה מציאה טובה אם באשה ממש הכתוב מדבר הרי נקראת טוב. אם בתורה הכתוב מדבר הרי המשילה הכתוב באשה ללמדך שבחה של אשה טובה. וכן הוא אומר (משלי לא) אשת חיל מי ימצא. וכן דוד אומר (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא. ודרשו בו רבותינו לעת מצוא אשה. ורבותינו אמרו הרוצה שילמוד תורה בטהרה ישא אשה וילמוד תורה. וכן אמרו בן עשרים ולא נשא אשה כל ימיו בהרהור עבירה. וצריך אדם שישא אשה ההוגנת לו לפי שהבנים הזכרים הולכים אחר האשה והנקבות אחר האיש. וכן הוא אומר אשה כי תזריע וילדה זכר. ואומר (בראשית כב) הנה ילדה מלכה גם היא בנים. ובתואל ילד את מלכה. וכתיב (דה"א ג) ובת כלב עכסה. ואומר (בראשית מו) ואת דינה בתו. למדנו שהנקבות נתלו באנשים והזכרים נתלו בנשים. לכך נאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וכל כך למה לפי שאם האשה מזרעת תחלה יולדת זכר. האיש מזריע תחלה יולדת נקבה. ואם הזריעו שניהם יולדת תאומים זכר ונקבה. או שתי נקבות או שני זכרים בזמן שהזרע מתחלק לשנים. ד"א אשה כי תזריע מה כתיב למעלה מן הענין והתקדשתם והייתם קדושים לאחר שהזהיר הקב"ה את ישראל להיות קדושים והבדילם מן הטמאות משקוצי חיה ועוף ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל נתן להם מצות טהרת גוף ולפי שיש בכר מצות המילה הקדים הזכר לנקבה לכך נאמר אשה כי תזריע וילדה זכר. וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל דבור אל משה דבור אל ישראל שליח נאה לשולחו שלא היה משנה משליחותו. ישראל בענין הזה ואין העובדי כוכבים בענין הזה לפי שכתוב (ויקרא טו) והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם צריך להפריש את היולדת מביאת המקדש לכך נאמר דבר אל בני ישראל. לאמר. להזהיר נשותיהן. אשה. אחת גיורת ואשה משוחררת ושפחה. כי. לכשיהיה. תזריע. יש לומר שהוא לשון נקבה שהביא הכתוב אשה כי תזריע כמו אשה כי תהיה זבה. ויבא על מדרש שאמרנו למעלה שהוציא הכתוב מצוה זו על לשון אשה כי תזריע ללמד שאם האשה מזרעת ראשון היא יולדת זכר. ויש לומר תזריע לשון זכר כמו תרביע כלאים. (איוב מ) ובחבל תשקיע. והיא מצוה על האיש וכן הוא אומר דבר אל בני ישרא׳

באור הרא"ם

ראובני מקיים הגי' ומרכה הפספסין ופירושו שמפספסין במעשיו: (פא) מלמד שצריכין הוראה וכו'. כמו שמסיים בין נשחט רוב הקנה כו': (פב) ליתן אזהרה להיה. עיין ת"כ ופי' ק"א ויותר נכון פירושו האחרון אזהרה לחיה היינו לאבר מן החי:

לאמר אשה כי תזריע כלומר אם תעבר האשה וילדה זכר. פתח בזכר לפי שעליו מצות המילה. וילדה. כל שתלד. בין בן תשעה ובין בן שמנה ובן שבעה ובן ששה ובן חמשה ובן ארבעה ובן שלשה. ומנין למפלת סנדל או שפיר או שליא והיוצא מהותך ת"ל כי תזריע וילדה זכר כל זרע שתלד. יכול המפלת כמין דגים והגבים שקצים ורמשים תהא טמאה ת"ל זכר. מה זכר מיוחד שיש בו מצורת האדם יצא אלו שאין בהם מצורת האדם. יכול המפלת ברית ראש שאינו חתוך ברית גו[illegible]אינו חתוך הואיל ויש בהן מצורת האדם תהא טמאה ת"ל וטמאה שבעת ימים ו[illegible]ום השמיני ימול בשר ערלתו מה זה מיוחד שהוא ראוי לברית נשמה יצאו אלו שאינן ראוין לברית נשמה. המפלת שפיר מלא דם מלא מים מלא גנינים אינה חוששת לולד. אם היה שפיר מרוקם תשב לזכר ולנקבה. פירוש לחומרא בטהרה הזכר ל"ג של זכר ולא ס"ו ימים וטומאת הנקבה שבועים ולא שבעה ימים בלבד (א) וצריכה לישב שבועים בדמי טומאה ול"ג בדמי טהרה. ואיזה הוא שפיר מרוקם. אבא שאול אומר תחלת בריתו גויתו כעדשה פיו פתוח כחוט השערה. שתי עיניו כשני טיפין של זבוב ומקורבות זו לזו. ונקבה נדונת כחוט השערה ואין לה חתוך ידים ורגלים:

(מפורש בקבלה). (איוב י) הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני. חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי. ואין בודקין אותו במים מפני שהמים עזים וטורדין אותו אלא בודקין אותו בשמן שהשמן רך ומצהצהו ואין רואין אותו אלא בחמה. כיצד בודקין אותו לידע אם זכר הוא אם נקבה היא מביא קיסם שראשו חלק ומנענע באותו מקום מקום התורף אם מסכסך בידוע שהוא זכר ואם לאו בידוע שהיא נקבה. ונקבה כשעורה סדוקה ושני זרועות כשני חוטין של זהורית של שתי ושתי ירכות כשתי חוטין של זהורית. דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפינקס ושני ידיו בין ברכיו פיו סתום וטבורו פתוח. אוכל מה שאמו אוכלת ושותה מה שאמו שותה. ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו וכיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לעמוד אפילו שעה אחת וכו'. מפורש במסכת נדה תנו רבנן שליא תחלתה דומה כחוט של ערב וסופה דומה כתורמוס וחלולה כחצוצרות ואין שליא פחותה מטפח. רבן שמעון בן גמליאל אומר שליא דומה לקרקבן של תרנגולין שהדקים יוצאים הימנה והיינו דתנן באבות עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. ושלשתן מפסוק הזה (קהלת יב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך קרי ביה בוראיך שאתה עתיד ליתן דין וחשבון לפניו. (ב) וקרי ביה באריך כגון שמלה ושלמה. זה מקומו שבאתה. וקרי ביה בורך זה הקבר שנא' (שם) ונרוץ הגלגל אל הבור. וילדה זכר. לכך נקרא שמו זכר שחייב לזכור את בוראו ואת מצותיו ולידע כי לכך נוצר ולכך נולד ולכך קיים. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם לעשות נחת רוח לקוני. וטמאה שבעת ימים. היא טמאה. ואין הולד טמא. זה הוא שאמר רבי אליעזר קליר המת בבית הבית טהור יצא מן הבית הוא טהור והבית טמא. וילדה זכר וטמאה שבעת ימים. שתספור שבעה לולד האחרון מה שאין כן בנדה שהרי הנדה סופרת מראיה ראשונה שבעת ימים והיולדת סופרת מלידה אחרונה כגון שילדה האחד באחד בשבת (ג) והשני בשבת סופרת עוד שבעת ימים משום שנאמר וילדה וטמאה שבעת ימים רצופין זה אחר זה. כימי נדת דותה. הקיש ימי נדתה לימי לידתה מה ימי נדתה אינן ראוין לזיבה ואין ספירת שבעה עולה מהם אף ימי לידתה אינן ראוין לזיבה ואין ספירת שבעה עולה מהם. פירוש שהיולדת זכר אסורה לבעלה ז' ימים ויום שביעי לערב שהוא אור יום שמיני טובלת

באור הרא"ם

(א) וצריכה לישב שבועים בדמי טומאה. ול"ג בדמי טהרה. פי' הל"ג לאו דוקא כי אלא ג"כ לחשוב השבוע השני מימי טומאה בתוך הל"ג בדמי טהרה. כי אולי זכר הוא: (ב) וקרי ביה באריך. הא' קודם לר'. כמו שמלה ושלמה אותיות הפוכות: (ג) והשני בשני בשבת סופרת עוד וכו' כצ"ל:

ומותרת לבעלה. ואע"פ שראתה דם בכל אלו ז' ימים אינה קובעת בזיבה שתהא צריכה שבעה נקיים כדין הזיבות אלא מותרת לאלתר ואין סופרת שבעת הימים עולה מהם שאם ילדה בזוב סופרת שבעה ושבעה שבעה ללידה וז' נקיים אחריהם. ולפי שהיא חולה מן הלידה אינה טובלת לאלתר עד שתבא בכח לפי שסתם יולדות חולות. דוותה תטמא. לרבות את בועלה. (ד) דוותה תטמא. לרבות את היולדת בזוב שאם היתה זבה קודם הלידה ויולדת בזוב שלא תהא טהורה עד שתבוא ז' נקיים והשופעת מתוך שבעה לאחר שבעה וכן לנקבה בימיה או מתוך שלשים ושלש לאחר שלשים ושלש וכן לנקבה בימיה רב אמר מעין אחד התורה טימאתו והתורה טיהרתו והלכה כדבריו ואע"פ שלא הפסיק בין דם טמא לדם טהור או בין הטהור לטמא. בימי טומאה טמא בימי טהרה טהור:

פס'. וביום השמיני. ביום ולא בלילה. וביום. לרבות כל הנימולין שלא יהו נימולין אלא ביום. וביום השמיני. מלמד שכל היום כשר למילה אלא שהזריזים מקדימין למצות שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר. השמיני. אפילו בשבת. ימול. זה מצוה על האב למולו לא מלו אביו מצוה על ב"ד למולו לא מלוהו ב"ד מצוה עליו למול את עצמו ואם לאו הרי הוא בכרת שנא' (שם יז) וערל זכר אשר לא ימול וגו':

מדרש שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה אמרה תורה מילה לשמנה שלא יהו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים לפיכך שהת המילה עד שתצא מטומאה לטהרה. דרש רבא מאי דכתיב (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל מלמד שהקב"ה סופר רביעיותיהן של ישראל ואומר מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה. דרש רב יוסף (תהלים קלט) אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. בשר ודם צבע נותן צמר ליורה כולן עולין לצבע מין אחד. ואילו הקב"ה צר את העובר במעי אמו וכל אחד ואחד עולה למינו. תנו רבנן שלשה שותפין יש בו באדם הקב"ה ואביו ואמו. אביו מזריע לובן. ממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעין. אמו מזרעת אדום. ממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין. והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים ודעת ובינה והשכל וראיית העין ושמיעת האוזן ודבור שפתים והילוך הרגלים. עשרה להקב"ה ולאביו ואמו עשרה הכל כ' כיון שנפטר אדם מן העולם נוטל הקב"ה עשרה ונשארו ה' לאביו וה' לאמו. תנו רבנן שלשה חדשים הראשונים הולד במדור התחתון אמצעים במדור האמצעי אחרונים במדור העליון וכיון שהגיע זמנו לצאת מתהפך ויורד וזו היא חבלה של אשה. תנו רבנן שלשה חדשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וקשה לולד. אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד. אחרונים יפה לאשה ויפה לולד. שמתוך כך יצא הולד מלובן ומזורז וכו'. מפורש במסכת נדה. (נסוב לענינינו):

בשר ערלתו. בשר אע"פ שיש בהם בהרת. אתי עשה ודחה לא תעשה. השמר בנגע הצרעת. (ה) ערלתו ודאי (אין) דוחה את השבת ספק [אין] דוחה את השבת:

פס'. ושלשים יום. מה יום רצוף אף שלשים ושלש רצופין. תשב. במשמע שתהא טמאה בענין. [וששים יום] וששת ימים כתיב. בדמי טהרה. אפי' שופעת דם כנהר טהורה. בכל קדש לא תגע. יכול אפילו במעשר ת"ל ואל המקדש לא תבוא. (ו) מה מקדש שיש בו נטילת נשמה אף קדש שיש בו נטילת נשמה יצא מעשר שאינו במיתה. עד מלאת ימי טהרה. (ז) לרבות יולדת (נקבה) [זכר] עד שלשים ואחד:

פס'. ואם נקבה. מאי נקבה נקי בא נקי מן המצות כגון מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. נקבה. שכל המצפה למעשה אשתו אינו רואה סימן ברכה.

באור הרא"ם

כנ"ל היינו שמתחלת לספור מלידת השני: (ד) דוותה תטמא. עיין בת"כ (ובנדה ל"ה ל"ו) כל הסוגיא: (ה) ערלתו וודאי דוחה את השבת ואין ספק דוחה את השבת כנ"ל. פי' ספק אם הוא בן קיימא אינו דוחה שבת: (ו) מה מק"ש שיש בו נטילת נשמה. פי' שחייב מיתה כמו שמסיים: (ז) לרבות יולדת

זכר

ואם נקבה. לרבות טומטום ואנדרוגינוס. אנדרוגינוס ביציו מבחוץ. טומטום ביציו מבפנים. שתהא יושבת עליהן. לזכר או לנקבה. הטהורה של זכר והטומאה של נקבה והיינו לחומרא. וטמאה שבועים י"ד יום (ח) למדנו שיש אם למקרא אע"פ שאינו כתוב בוא"ו נדרש בוא"ו שבועים ולמה חסר וא"ו ללמדך שאי אפשר ללמד על המקרא על המסורת אלא על מקראך המסורת לדרשא בעלמא שהרי הנקבה חיסר לה טהרה ו' ימים חוץ מיום מילה וששים יום רצופין. וששת ימים. מה ששים סמוכים אף ששת ימים סמוכים. תשב על דמי טהרה. כדין טהרת הזכר כך דין טהרת הנקבה שאם לא שפע הדם מתוך ימי טוהר לתוך ימי טומאה התורה טיהרה את אלו וטימאה את אלו. תאנא חבלי נקבה מרובין מחבלי זכר מפני מה זה כדרך תשמישו בא וזה כדרך תשמישו בא. זה הופך את פניו וזה אינו הופך את פניו. תניא רבי ישמעאל אומר טימא וטיהר בזכר וטימא וטיהר בנקבה כשם שטימא בזכר יצירתו כיוצא בו אף כשטימא וטיהר בנקבה יצירתה כיוצא בה לפיכך נתנה תורה לארבעים יום שתהא מתקיימת על ידי הזכרים שנוצרים בארבעים יום:

פס'. ובמלאת ימי טהרה. אינה מביאה תוך מלאת. לבן או לבת. או לרבות על מפלת לאור שמונים שהיא חייבת בקרבן כדברי בית הלל. תביא כבש בן שנתו לעולה. שנתו ולא שנה למנין עולם שאם נולד בר"ח אייר אינו עולה לו שנה עד אייר הבא. ובן יונה או תור. או זה או זה לחטאת. שאלו תלמידיו את ר"ש בן יוחאי מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן אמר להן שבשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא אזקק לבעלי לפיכך אמרה תורה תביא קרבן. ולפי שבזכר הכל שמחים בו והיא מתחרטת לסוף שבעה טומאתה שבעה בלבד. וזו עד י"ד אינה מתחרטת. שאלו תלמידיו את רבי דוסתאי ברבי ינאי מפני מה איש פניו בקרקע והאשה פניה באיש אמר להם זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראת לפיכך האיש קולו עבה והאשה אין קולה עבה ונבראת מן הצלע ולפיכך האיש מקבל פיוס שלבו רך כקרקע ואין האשה מקבלת פיוס שלבה קשה כעצם. אל פתח אהל מועד אל הכהן. מלמד שהיא מטפלת בהם ומביאה אותם אל הכהן:

פס'. והקריבו לפני ה'. (ט) מלמד שאין (אדם) [אחד] מעכב את חבירו. ואינו יודע איזה אינו מעכב. כשהוא אומר וכפר עליה מה מצאנו בכל מקום כפרה בחטאת אף כאן כפרה בחטאת. וטהרה. לאכול בזבחים. ממקור. מלמד שכל דמים שהיא רואה אינן אלא מן המקור. דמיה. מלמד שדמים הרבה טמאים בה. האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזג. מפורש במסכת נדה. זאת תורת היולדת לזכר או לנקבה (י) להביא על כל פנים שהפילה:

פס'. ואם לא תמצא ידה די שה. אין אומרים לה ללוות. יש לה שה ואין לה צרכו כגון נכסיו מנין שתביא קרבן עני ת"ל די שה. ולקחה שתי תורים. שנים מביאה (יא) ואינה מביאה שלשה. אחד לעולה ואחד לחטאת. בכל מקום חטאת קודמת שנאמר והיה האחד חטאת והאחד עולה. ואומר והקריב את אשר להטאת ראשונה. וכאן הקדים עולה לחטאת לפי שנתחלפה העולה שנאמר כבש בן שנתו לעולה. וכתיב ושתי תורים אחד לעולה לפיכך הקדים העולה לחטאת. וכפר עליה. מלמד שנתכפרה בחטאת. וטהרה. לאכול בזבחים שהרי לבעלה טהורה היתה. (יב) והשוטים אשר באו וחדשו דתות מקרוב באו לא שערום אבותינו ז"ל וטעו לאמר

באור הרא"ם

זכר עד ל"א כנ"ל: (ח) למדנו שיש אם למקרא. היינו שלא לקרות שבעים יום. ועי' ת"כ: (ט) מלמד שאין א' מעכב את חבירו כנ"ל. ופי' כי החטאת אינה מעכבת את העולה: (י) להביא עכ"פ שהפילה. פי' מה שהפילה אם יש בו צורת הולד כמו שאומר למעלה מביאה קרבן: (יא) ואינה מביאה שלשה. עיין בת"כ כי הו"א היה ללמוד מק"ו שתביא שלשה: (יב) והשוטים שטעו וכו'. דע כי הרמב"ם והרבה מהגאונים קראו תגר על מנהג זה. ועיין בטור"ד סי' קצ"ד. אעפ"כ עיין בפרדס הגדול המיוחס לרש"י ז"ל דף ע"ד מביא זה בשם הירושלמי בכל קדש לא תגע זה איפה (היינו בעלה) שנאמר קדש ישראל לה'. ובלי ספק כי המחבר לא ראה זה וחלילה לכנותם בשם נגאי הזה ועיין בס' קדמת הזוהר להגאון רד"ל ז"ל עפה לזה

בכל קדש לא תגע זה בעלה אם כן מה הפרש בין דם טהרה לדמי טומאה ואם בכל קדש לא תגע הא כתיב ואיש כי יקדיש את ביתו וכי אסורה היא ליכנס לתוכו אם הקדיש אדם את ביתו לא תכנס לתוכה בדמי טהרה אלא בכל קדש לא תגע דומיא (דמיא) דמקדש כמו שדרשו רז"ל היא כענין השליל שהוא מותר ומפני אנינות הדעת אינן אוכלין אותו הרבה מן החכמים כן נהגו בדורות האחרונים בדורות שלא לשמש עד מלאת ימי טהרה ולא מפני שהוא אסור אלא הרשות בידו כגון הלחם שהוא מותר והרוצה שלא לאכול אין מי מפצירו לאכול. ד"א וכפר עליה הכהן וטהרה. צריכה טהרה אחרת מלמד שבסוף מ' לזכר וסוף שמונים לנקבה (יג) אסורה לשמש כדי להפריש בין דמים הראוין לטומאה לדמים שלא היו ראוין לטומאה:

וידבר יי אל משה ואל אהרן לאמר.

הוצרכה הפרשה להאמר אל אהרן לפי שעל פיו מטמא ועל פיו מטהר או על פי אחד מבניו הכהנים וזו אחת מעשר שנדבר למשה ולאהרן.

פס'. אדם. אמר הקב"ה בראתי את האדם עפר מן האדמה והזהרתיו באזהרות הטומאה להיות פורש מן האשה סמוך לוסתה אם זכה ונזהר הוין לו בנים ראוין להוראה שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר (יד) ואם [לאו] לוקה בצרעת לכך נסמכה פרשה זו לזו. כי יהיה. מן הדבור ואילך פרט למנוגעין קודם לכך. בעור בשרו. (טו) אע"פ שאינו ראוי לגדל בו שער. שאת. מה לשון שאת במראה הצל שהוא גבוה ממראה חמה. בהרת. שהיא בהורה יותר מארבע מראות נגעים. שתים שהן ארבע. בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל. שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה כדברי חכמים. שרבי מאיר מחליף שאע"פ שהשאת לבן והבהרת לבנה הימנה שנאמר ואם בהרת לבנה היא. ספחת. הטיל הכתוב ספחת בין שאת לבהרת לומר לך כשם שיש ספחת לשאת כך יש ספחת לבהרת. ואין ספחת אלא לשון טפילה. וכן הוא אומר (ש"א ג) ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם וכן שנינו מראות נגעים שנים שאת ובהרת הם אבות שהם ארבעה התולדות להם והם הספחת של שאת ושל בהרת שאינן לבנות כמו השאת והבהרת. וכן למדנו במסכת שבועות אמר רבי עקיבא משל דרבנן לתרי מלכי ולתרי פרכי מלכו של זה למעלה ממלכו של זה ומלכו של זה למעלה מאפרכו של זה וכו' הלכתא כגון מלכא ואלקפתא ורופילא וריש גלותא:

פירוש שאלו גדולים זה מזה כך מראות הנגעים לבנים זה מזה. (טז) (והוא) [והיה] מלמד הוא (שמצטרע) [שמצטער] ממנו. לנגע צרעת הנראית לבני אדם ואיזו זו צרעת לפי שפחות מכאן אינה נראית לכל. והובא אל אהרן. זה אהרן. הכהן (יז) לרבות כהנים אחרים. או אל אחד מבניו. אפילו בעלי מומין. הכהנים. להוציא את החללים מכאן אמרו חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אע"פ שאינו בקי בהם אמור טמא והוא אומר טמא אמור טהור והוא אומר טהור. והיינו דאמר רבי יוחנן מיום שחרב בית המקדש אין טהרה ממת ואין טומאה ממצורע. פירוש אין טהרה ממת אבל טומאה איכא לפי שאין לנו אפר הפרה להזות אבל טומאה ממצורע ליכא כלל (יח) שאין בהם מורה. כהן. מלמד שעל פי כהן מטהר ועל פי כהן מטמא. או אל אחד מבניו. (יט) מלמד שאפילו כהן אחד רואה את הנגעים:

באור הרא"ם

לזה קצת סמוכים שבזמן הזה שאין לנו קדשים יש להחמיר לקיים והתקדשתם והייתם קדושים לקדש לבעלה בימי טוהר כמו לקדשים בזמן המקדש: (יג) אסורה לשמש. היינו עונה אחת. עיין בטוי"ד סי' קצ"ד: (יד) ואם לאו לוקה בצרעת כצ"ל: (טו) אע"פ שאין ראוי לגדל שער. עיין בת"כ מדכתיב ושער בנגע וכו' ה"א שיהיה דווקא במקום הראוי לגדל שער: (טז) והיה מלמד שמצטער הימנו וכו' כצ"ל. והדרשה מעורבבת בכאן. עיין בת"כ ובילקוט ושם הגי' והיה בעור בשרו מלמד שהוא מצטער הימנו. ומנין שאף אחרים מצטערים ממנו כשרואים אותו ת"ל לנגע. והסיום דהכא לפי שפחות מכאן וכו' לא ידעתי לפרשו. ואולי צ"ל צרעת כגרים וע"ז קאי שפחות מכאן אינה נראית לכל והיינו שאין מצטערים בזה: (יז) לרבות כהנים אחרים. היינו כהנים הדיוטים: (יח) שאין בהם מורה. היינו שיגיד בהם טומאה: (יט) שאפי' כהן

אחד

פס' . וראה הכהן את הנגע . (כ) שיהא נותן עיניו בו בשעה שהוא רואה את הבשר עמו כאחת כדי להבחין בין לובן הנגע ללובן הבשר . ושער . מיעוט שתי שערות . בנגע . להביא את שבתוך הנגע ושוכב חוצה לו ולהוציא את שהוצה לו ושוכב בתוכו שהכל הולך אחר (הנזע) [הנגע] לפיכך נאמר ושער בנגע הפך לבן . מכאן אמרו אם בהרת קדמה לשער לבן טמא ואם שער לבן קדם לבהרת טהור ספק טמא . ר' יהושע אומר כהה . פירוש מאי כהה טהור . ד"א ושער בנגע הפך לבן (כא) שאם עיקרו של שער מלבין ועקרו משחיר . לבן . כל שהוא לבן ולא אדום ולא ירוק ולא צהור . ומראה הנגע עמוק אין מראה שער לבן עמוק מעור בשרו שעורו שחור לגבי הנגע כמראה חמה העמוקה מן הצל . (כב) ומראה הנייר עמוק מן הדיו . וראה . שיראהו כולו כאחת . שאם היה בראש חוטמו שופעות אילך ואילך אינו טמא מכאן אמרו עשרים וארבעה אברים באדם אינן מטמאין במחיה ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי דדים שבאשה לפי שהם חדים ואינו נראה כולו . וטמא אותו . (כג) על פי הכהן :

פס' . ואם בהרת לבנה היא . מלמד שאין למעלה הימנה בנגעים ולבנוניתה כשלג שנא' (במדבר יב) והנה מרים מצורעת כשלג . ואם תאמר הא כתיב שאת לבנה . (בבא) [הכא] כתיב בהרת לבנה היא ואין כמוה . הפתוך כשלג ביין המזוג . הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב שאינו לבן כל כך . ושערה . כולה ולא מקצתה . לא הפך לבן והסגיר . הא אם יש בה שער שחור אינו ממעטה . והסגיר הכהן את הנגע (כד) שבעת ימים . תחלה :

פס' . וראהו הכהן ביום השביעי . ביום ולא בלילה שאין רואין את הנגעים אלא ביום . ואין רואים את הנגעים לא ביום המעונן ולא בין הערבים מפני שכהה נראית עזה . ולא בצהרים מפני שעזה נראית כהה וכל שכן בלילה דכתיב ביום השביעי. אימתי רואין אותן בשלשה שעות בארבעה בחמשה בשבע בשמנה בתשעה . כהן הכומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו אינו רואה את הנגעים . מה יום שיהא מאורו לא הרבה ולא מעט אף מראה עיני הכהן שלא נתמעט אורו רואה . והנה הנגע עמד בעיניו . שאם העז והכהה או כהה והעז . לא פשה הנגע בעור . שאם פשה וכנס כאלו לא פשה . והסגירו הכהן שבעת ימים . שיום שביעי עולה לו מן המנין בין מלפניו בין מלאחריו :

פס' . וראה הכהן אותו ביום השביעי שנית . כהן שהוא רואהו בראשונה רואהו בשניה . ואם מת רואהו כהן אחר . והנה כהה . שאם העז וכהה כאלו לא העז . לא פשה הנגע . שאם כנס ופשה כאלו לא כנס . הנגע . שאם פשה וכנס כאלו לא פשה . אם נאמרו בשבוע ראשון למה נאמר בשבוע שני אלא בבגדים העומד בראשון מסגיר ובשני שורף . ובאדם העומד בראשון מסגיר ובשני פוטר (כה) צריך לומר בשבוע הראשון ובשבוע השני . וטיהרו הכהן מספחת היא . אע"פ שנשתנו מראיה . וכבס בגדיו וטהר . מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה . וטהר . מן הפריעה ומן הפרימה . ומן התגלחת ומן הצפרים :

פס' . ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן . (כו) יכול יהא (הפשהן) [הפשיון] מטמא בתחלתה ת"ל אחרי הראותו אל הכהן . יכול אם ראהו כהן שהוא פושה והולך יזקק לו ת"ל לטהרתו הא אינו נזקק

באור הרא"ם

אחד רואה את הנגעים . פי' שדי בכהן א' ועי' בת"כ : (כ) שיהיה נותן עיניו בו בשעה שרואה את הבשר . עי' בת"כ והרב ק"א פירש באופן אחר . ואם ראה מה שכתוב כאן לא כתב מה שכתב : (כא) שאת עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור עיקרן מלבין וראשן משחיר טמא כנ"ל . וכ"ה בת"כ ובפ"ד דנגעים : (כב) ומראה פניה כו' . הוא פי' על כמראה החמה וכו' והוא מדברי המחבר : (כג) ע"פ הכהן . אינו טמא עד שיטמאנו הכהן : (כד) שבעת ימים תחלה . היינו הסגר הראשון : (כה) צריך לומר בשבוע הראשון . פי' לפיכך צריך לומר הקרא בשבוע הראשון וכן בשבוע השני וכ"ה בת"כ : (כו) יכול תהא הפשיון מטמא בתחלתה כנ"ל . פי' קודם שראהו הכהן :

לו אלא משעה שהוא רואה אותו (כז) בראשונה רואהו בשניה ואם מת רואהו כהן אחר :

פס' . וראה הכהן והנה פשתה המספחת . הרי זה בא ללמד על הפשיון (כח) שאם נשתנו מראיו יהא טמא . וטמאו הכהן צרעת היא . לימד על הפשיון שלא יטמא אלא בד' מראות :

פס' . נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן . בא ללמד על השאת . שנאמר וראה הכהן והנה שאת לבנה . למדנו לשאת שהיא מטמא במחיה . ד"א נגע צרעת לפי שאמר למעלה ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו בא ללמד על השאת (כט) שבא בכולו . כי תהיה . מן הדבור ואילך להביא . [באדם . לרבות] (ל) את הבא בכולו :

פס' . וראה הכהן והנה שאת לבנה . שתהא המחיה מטמאתו לפי שאמרו רבותינו ז"ל שהנגעים באין על הטא . ולפי שנראה לו נגע ולא חזר בו מתוסף לו נגע אחר ומנין שהכהן נזקק לו לראותו ת"ל וראה הכהן והנה שאת לבנה . והיא הפכה שהפכתו כולה כיצד בהרת כחצי גריס ובה שתי שערות . נולדה בהרת כחצי גריס ובה שערה אחת הרי היא להסגיר . ומחית בשר חי בשאת . (יכלכל) [יכול כל] שהוא . ת"ל שער לבן . ומחית בשר חי . מה שער לבן מקום שתי שערות אף במחיה מקום שתי שערות :

פס' . (לא) צרעת נושנת היא . [אינה] צריכה דבר אחר לסעדה . אם כן למה נאמר שער לבן ומחית מלמד שלא תהא טמאה עד שיהא בה כדי לקבל שער לבן ומחיה . יכול שער לבן מצד זה ת"ל בשאת שתהא מבוצרת בשאת . נמצאו מקום שתי שערות מימינה מקום שתי שערות משמאלה וכן למעלה הימנה וכן למטה הימנה מרובעת שלשים ושתים שערה נמצא גופה של בהרת כגרים זה* . פירוש לפי שד' פעמים ד' לצדדי המחיה וד' פעמים ד' לצדדי השאת הכל ל"ב והם מקום גרים פול מקום ל"ב שערות מחזיק פול . וממנו למדנו לכל הנגעים להיות שיעורן כגרים . וטמאו הכהן לא יסגירנו . (לב) למדנו שאין מסגירין את המוחלט . כי טמא הוא . למדנו לכל הנקרא טמא אינו זוקק לו :

[א]

פס' . ואם פרוח תפרח . (לג) אפילו פורחת וחוזרת ופורחת מעט מעט . הצרעת . לרבות כל מיני הצרעת שאם פרחה בכולו טהור . את כל עור הנגע . עור שראוי לקבל נגע כגרים יכול תוך ראשו ותוך רגליו ת"ל מראשו ועד רגליו . מראשו . להוציא תוך ראשו . ועד רגליו . להוציא תוך רגלו . לכל מראה עיני הכהן . פרט לבית הסתרים :

פס' . וראה הכהן והנה כסתה הצרעת . בא ללמדינו (לד) על כל מיני צרעת שאם פרחה בכולו טהור . את כל בשרו . שלא ישאר בבשרו אפי' כחצי עדשה שאם חזר הראש והזקן ונקרחו השחין והמכוה והקרח ונעשו צרבת טמא שנא' את כל בשרו

[א] הציור הזה נקוט הוא מן פי' הרא"ש במסכת נגעים פרק ששי משנה א' , וכ"ה לדעת הר"ש .

באור הרא"ם

(כז) בראשונה חסר וכצ"ל הכהן הרואה אותה בראשונה רואה אותה בשניה וכו' : (כח) שאם נשתנה מראיהו . היינו לד' מראות נגעים כמו שמסיים : (כט) שבא בכולו . שמטמא ג"כ בקרחת ובגבחת . עיין בה"כ : (ל) את הבא בכולו חסר וכצ"ל באדם לרבות שבא בכולו . וכ"ה בת"כ . ופי' שפרח הנגע בכל גופו אע"ג דטהור הוא כדכתיב כולו הפך לבן טהור הוא . אי הוה ליה מחיה טמא משום מחיה . ועי' בק"א : (לא) צרעת נושנת היא אינה צריכה דבר אחר לסעדה . א"כ למה נאמר שער לבן וכו' כצ"ל . ועיין ג"כ בת"כ רק שם נהפכה הגירסא . והכוונה כי אף בלא שער לבן מטמא המחיה אם יש בה כשיעור לקבל שער לבן ומחיה . ועיין ברש"י בחומש כוון ג"כ לדרשה זו : (לב) למדנו שאין מסגירין את המוחלט . היינו אם נראה בו נגע אחר כמו שמסיים שכל הנקרא טמא אינו זקוק לו לא להסגיר ולא להחליט : (לג) אפילו פורחת וכו' מעט מעט . בת"כ הגירסא אפילו פורחת וחוזרת ופורחת . וכאן ג"כ הכוונה כזה . וע"ש הרבה שינוי דינים בזה : (לד) על כל מיני צרעת . פי' אף שקרא כתוב רק בשאת . ודרשה זו ככול הוא

כאן

עד שתפרח בכולו שנא' כלו הפך לבן טהור הוא לרבות מחיה בין בתחלה בין בסוף:

פס'. וביום הראות בו בשר חי יטמא. הרי זה בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו שיהו טמאים יכול כל שהן נאמר כאן בשר חי (לה) ונאמר להלן בשר חי. מה להלן בעדשה אף כאן בעדשה דברי רבי יוסי רבי מאיר אומר גזירת מלך היא אפי' בכל שהוא. וביום. מלמד שנותנין לו שני ימים לביתו ולכסותו שני ימים וששה והוא הרי ז' ימים כדתנן במסכת נגעים חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל דאתי בקל וחומר מפנוי את הבית בטרם יבא הכהן אם לדבר הרשות כן לדבר מצוה לא כל שכן. הראות בו בשר חי יטמא. בשר חי החוזר טמא (לו) אין הבוהק החוזר טמא:

פס'. וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא. לרבות אחר פריחת החלט (לז) שער לבן בתחלה וכו' ברייתא. צרעת הוא טמא הוא. הבא בכולו לבן שחזרו בו בראשי אברים בין מתוך החלט בין מתוך הסגר:

פס'. או כי ישוב הבשר החי וגו'. הרי זה בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שיהו טהורין. או כי. לרבות אפי' פעמים ושלש. ונהפך ללבן. אפילו למראה בוהק:

פס'. וראה הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וגו'. וטמא הכהן אותו. ללמד אחר חזירת פריחת החלט שהוא טהור וכו'. ברייתא. ובשר כי יהיה בו בעורו שחין זנרפא. למדה פרשה זו שאם שם את לבו כבשר וחזר בתשובה שהוא נרפא. שחין ונרפא. (לח) לא שעשה צלקת אלא נרפא ולא נרפא שקרם כקליפת השום:

פס'. והיה במקום השחין שאת. (לט) שיקרום השחין לשאת לא שתקרום השאת לשחין. שחין שחין. לרבות כל מיני שחין בין שלקה בעץ ובאבן בגפת במי טבריה וכל שאינן מחמת האש. או בהרת לבנה אדמדמת. מלמד שהיא מטמאה בפתוך שיכול השאת (מ) תטמא חלקה והבהרת תטמא בפתוך:

פס'. וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור. שכהה מן העור. ושערה הפך לבן נגע צרעת היא בשחין פרחה. אבל לא בעור הבשר:

פס'. ואם יראנה הכהן. כולה כאחת. ואין בה. (מא) ולא בחוט היוצא ממנה. והסגירו הכהן שבעת ימים. תנן התם במסכת נגעים עור הבשר. מטמא בשני שבועות בשלשה סימנין. בשער לבן ובמחיה ובפשיון וכו'. ותנן השחין והמכוה מטמאין בשבוע אחד בשני סימנין בשער לבן ובפשיון:

פס'. ואם פשה תפשה בעור. החליטו בשער לבן. הלך שער לבן וחזר שער לבן וכן במחיה ובפשיון בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור הרי הוא כמות שהיה עד שהחליטו בפשיון. הלך הפשיון וחזר הפשיון שנאמר ואם פשה תפשה. וטמא אותו. הודאי מטמא ואינו מטמא את הספק. כיצד שנים שבאו אצל הכהן בזה בהרת כגריס ובזה בהרת כסלע. בסוף בשבוע בזה כסלע ובזה כסלע ואין ידוע באיזה מהם פשה טהור:

פס'. ואם תחתיה תעמוד הבהרת. אינה פושה לא בעור הבשר ולא בעור המכוה. צרבת השחין היא. מקומה צרוב שיהא מקומה ניכר. וטיהרו הכהן. את הודאי הוא מטהר ולא את הספק כיצד וכו'. (מב) כענין של מעלה:

פס'. או בשר כי יהיה בעורו מכות אש. מלמד שאין השחין והמכוה מצטרפין זה עם זה. מכות אש. אין לי אלא שנכוה באש בגחלת ברמין בסיד רותח בגפסום

באור הרא"ם

כאן: (לה) ונאמר להלן בשר חי. היינו למעלה ומחית בשר חי בשאת: (לו) אין בוהק החוזר טמא. בת"כ מוסיף ג"כ ואין שער לבן החוזר טמא: (לז) שער לבן בתחלה וכו'. עיין בת"כ הרבה דיעים מחולקים בכאן והמחבר קיצר בזה: (לח) לא שנעשה צלקת. עי' בת"כ ובק"א באורו בזה: (לט) שיקרום השחין וכו'. היינו דווקא מתחלה היה שחין ואח"כ שאת ולא להיפך ועיין ת"כ: (מ) תטמא חלקה. היינו מראה לבן: (מא) ולא בחוט היוצא ממנה. ס"ם בו רוחב שתי שערות כ"ה בת"כ: (מב) בענין שלמעלה כיצד שנים שבאו אצל כהן וכו' כצ"ל:

רותח מנין ת"ל מכות אש. מכוה ריבה. והיתה מחית המכוה וגו'. מלמד שהוא מטמא בפתוך. ומנין לרבות שאר המראות ת"ל או לבנה. וראה אותה הכהן. במראה שלם. והנה נהפך שער לבן בבהרת כענין של מעלה וכו' קרא:

פס'. ואם יראנה הכהן. כולה כאחת. והנה אין בבהרת שער לבן. זהו שאמרו רבותינו לרבות את החוט שיש בו רוחב שתי שערות. במסכת נגעים בפרק רביעי בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה אם יש רוחב שתי שערות זוקקה לשער לבן ולפשיון. ושפלה איננה מן העור. והיא זו היא שאמרו לרבות את השוה לגבוה:

פס'. וראהו הכהן ביום השביעי אם פשה תפשה בעור. אין לי אלא פשיון מטמא אלא בסוף שבוע ומנין לרבות אף לאחר הפטור ת"ל יפשה. ואם פשה יפשה החליטו בשער לבן הלך שער לבן וחזר שער לבן וכן בפשיון. וטמא הכהן אותו נגע צרעת היא. מה ת"ל צרעת צרעת ליתן האמור בשחין במכוה ואת המכוה בשחין:

פס'. ואיש. אין לי אלא איש אשה מנין לרבות טומטום ואנדרוגינוס ת"ל איש או אשה כי יהיה בו נגע (מג) להביא את שניתק נתק בתוך נתק. בראש או בזקן. מלמד שאין הראש והזקן מצטרפין זה עם זה:

פס'. וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמוק מן העור. (מד) אין לי עמוק אלא דבר שהוא בידי שמים. ובו. להביא את שבתוכו וסובב חוצה לו ושער מועט. שער. שתי שערות. צהוב. לא ירוק ולא אדום ולא שחור. דק. לקוי קצר. (מה) וטמא אותו הכהן נתק הוא. אינו מטמא מקום הבהרת:

פס'. וכי יראה הכהן את נגע הנתק. א"ר שמעון מה ת"ל נגע נתק הקיש נגע לנתק מה נגע שער לבן שבו אינו מטמא אלא הפוך אף נתק שער צהוב שבו לא יטמא אלא הפוך. ד"א הקיש נגע לנתק מה נגע כגרים אף נתק כגרים. ושער. מיעוט שער שתי שערות. ד"א ושער לרבות את הירוק והאדום. ואם כן למה נאמר שחור השחור מציל והצהוב אינו מציל. אין בו. עד שיהא מבוצר בו. מכאן אמרו שני נתקים זה בצד זה ושיטה של שער מפסקת ביניהם נפסק ממקום אחד טמא ומשני מקומות טהור. כמה יהא בפריצת מקום שתי שערות. והסגיר הכהן את נגע הנתק שבעת ימים. תחלה:

פס'. וראה הכהן את הנגע ביום השביעי. ביום ולא בלילה. והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהוב. הא אם קדם הנתק טמא:

פס'. והתגלח. גימ"ל גדול (מו) והתגלח בכל אדם והתגלח בכל דבר. והתגלח אע"פ שהוא נזיר. מהו ואת הנתק לא יגלח. לימד שלא תהא תגלחת הנזיר דוחה לתגלחת הנתק בזמן שהוא ספק. ד"א ואת הנתק לא יגלח סמוך לנתק לא יגלח הא כיצד מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לו כדי שיהא ניכר אם פשה. ואת הנתק לא יגלח. מלמד על תולש סימני טהרה מתוך הנתק שהוא עובר בלא תעשה:

פס'. וראה הכהן את הנתק ביום השביעי והנה לא פשה הנתק. וכבס בגדיו וטהר. וטהר מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה. וכבס בגדיו. כל מקום שזוקק לכיבוס זקוק לטבילה:

פס'. ואם פשה יפשה הנתק בעור אחרי טהרתו. לאחר הפטור:

פס'. וראהו הכהן והנה פשה הנתק לא יבקר הכהן לשער הצהוב. שטימא שלא בפשיון. (מז) ולפשיון שטימא בשער הצהוב:

פס'. ואם בעיניו. כענין שראהו בתחלה. ושער. מיעוט שער שתי שערות שהן מתערבות זו בזו ונימה אחת מתערה. וכן אמרו רבותינו ז"ל במסכת נדה שתי

באור הרא"ם

(מג) להביא את שניתק נתק בתוך נתק. עיין ת"כ ובק"א. גם בנגעים פ"י: (מד) אין לי עמוק אלא דבר שהוא בידי שמים. להוציא נתקי אדם עיין בת"כ: (מה) וטימא אותו וכו'. אינו מטמא מקום הבהרת. קצר כאן כל הדרשה ואינו מביא אלא סופה. ועיין בת"כ סוף פרשה ז' פיסקא ח' ט' ועיין ברש"י בחומש נתק הוא כך שמו של נגע כוון ג"כ לדרשה זו כפי הנדרש בת"כ שם: (מו) והתגלח בבכל אדם. היינו שאינו צריך כהן: (מז) ולפשיון שיטמא שלא בשער הצהוב כצ"ל וכ"ה בת"כ. ופי' או פשיון או שער הצהוב

שערות האמורות בפרה אדומה (מח) וכן שבבן וכן בנגעים. ושער שחור צמח בו. אע"פ מבוצר. נרפא הנתק. הלל אומר לא שינתק נתק בתוך נתק. טהור הוא. יכול יפטר ילך לו ת"ל וטיהרו הכהן. או טיהרו הכהן על דבר זה עלה הלל מבבל ועל כיוצא בו אמר שלמה (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה:

פס'. ואיש או אשה. לרבות טומטום ואנדרוגינוס:

פס'. וראה הכהן בוהק הוא טהור הוא. יכול ולא יטמא משום אום (מט) פירוש עיקר אבל יטמא משום פשיון ת"ל בעור טהור הוא:

פס'. ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא. (נ) ואין הזקן מעכבו שאם היה בו נתק כגרים ונתק ראשו טהור. יכול יהא הזקן מעכבו כשם שעור הבשר אם יש בו דבר אחר מפסיק מעכבין זה את זה כך הראש והזקן מעכבין זה את זה (נא) ת"ל ראשו ראשו (ראשו) טהור הוא ואין הזקן מעכבו. אחד האיש ואחד האשה בדין הוא. או (נב) לפי שזכר אשה למעלה לא הוצרך לומר למטה:

פס'. ואם מפאת פניו. כלפי הפנים. ימרט ראשו. אפי' מחמת החולי. גבח הוא. תרגומו גלוש (נג) ולהלן הוא אומר שגלשו שנראו שקרקעית הראש נראית כלפי הפנים קרחת בתוך הראש:

פס'. וכי יהיה בקרחת או בגבחת. כשם שקרחת בידי שמים טהור אף גבחת בידי שמים טהור. תנו רבנן אי זה היא קרחת ואי זה היא גבחת. מקדקד שופע לאחוריו זו היא קרחת מקדקד שופע לפניו היא גבחת. דבר אחר וכי יהיה בקרחת או בגבחת. מלמד שאין הקרחת והגבחת מצטרפות זו עם זו מנין שאין מפישות זו לזו ת"ל צרעת הראש או הזקן הוא. נגע לבן אדמדם. מלמד שהוא טמא בפתוך. צרעת. מלמד שהיא מטמא במהיה. פורחת. מלמד שהיא מטמאה בפשיון:

פס'. וראה אותה הכהן. והנה שאת לבנה אדמדמת. למדנו לשאת שמטמא בפתוך. כמראה צרעת עור בשר. (נד) הרי זו בזו מה זו מטמא חלקה שלא פתוך בה:

פס'. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל צרוע בין איש בין אשה ובין קטן אם כן למה נאמר איש לענין של מטה האיש פורע (ופוגם) [ופורם] ואין האשה פורעת (ופוגמת) [ופורמת]. טמא הוא. זה טומאתו על פי כהן (נה) ולא שאר הטמאות תהא טומאתן על פי כהן. טמא יטמאנו הכהן. עד שנראה טומאה לכהן. בראשו נגעו. אף אני מביא את הנתקין שבראשן נגען. טמא יטמאנו. הרי זה מרובה שאר טמאות נגעים שיהו על פי כהן:

פס'. והצרוע אשר בו הנגע. אע"פ שהוא כהן גדול. בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע. פרומים קרועים. וראשו יהיה פרוע לגדל שער דברי רבי אליעזר רבי עקיבא אומר נאמר הויה בראש ונאמר הויה בבגדים מה בגדים חוין מגופו (נו) אף בראש חוין מגופו. ועל שפם יעטה. חופה את ראשו כאבל. מכאן אמרו כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה. וטמא טמא יקרא. מכאן אמרו מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים. וטמא טמא. אפילו הזב והזבה שאינה יכולה ליטהר היתה מכרזת להודיע לרבים:

פס'. כל ימי אשר הנגע בו. לרבות שאם קצין בהרתו במתכוין שהוא טמא. יטמא טמא הוא. שאם קצין בהרתו אין לו טהרה עד שתפרח בכולו. בדד ישב.

באור הרא"ם

הצהוב סימן טומאה: (מח) וכן שבבן. היינו בתינוק ותינוקת סימן גדלות: (מט) פירש עיקר. זה מדברי המחבר שמפרש מלת אום עיקר המכה: (נ) ואין הזקן מעכבו וכו'. שאם היה לו נתק בראש ונמרט הראש אף שלא נמרט הזקן טהור הוא. ועיין בת"כ: (נא) ת"ל ראשו ראשו טהור הוא כצ"ל. פי' דכתיב כי ימרט ראשו. ואם מפאת פניו ימרט ראשו: (נב) ולפי שזכר אשה למעלה כצ"ל. פי' דכתיב ואיש או אשה כי יהי' בעור בשרם וכו': (נג) ולהלן הוא אומר שגלשו. בשיר השירים שגלשו מהר גלעד: (נד) הרי זו כזו מה זו מטמאה כצ"ל ומטמאה ג"כ חלקה שלא בפתוך ועיין ת"כ: (נה) ולא שאר הטומאות תהי טומאתן עפ"י כהן. בת"כ ליתא דרשה זו ואולי כוונתו שאר הטומאות זולת טומאת נגעים אינם צריכים לכהן: (נו) אף בראשו מחוין לגופו. ויהיה הפירוש לר"ע ראשו יהיה פרוע מגולה ועיין (מ"ק ט"ו.)

גבי

לבדד ישב. בדד ישב ולא שני טמאין יחד. מחוץ למחנה מושבו. חוץ לג' מחנות. מכאן אמרו הטמא יושב תחת האילן והטהור עומד טמא. הטהור יושב תחת האילן והטמא עומד טהור ואם ישב טמא וכן באבן המנוגעת:

פס'. והבגד. סמך פרשת בגדים לשילוח טמא מכאן אמר רבי יוסי הגלילי מחוץ למחנה מושבו והבגד לימד על הבגדים שהן צריכין שילוח חוץ לשלש מחנות. והבגד. יכול השירים והסיריקון והכלך וצמר הגפן וצמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים:

פס'. או בשתי או בערב. יכול שתי וערב שלנפה ולכברה ת"ל לפשתים ולצמר. (נז) לא של שער. (נח) יכול יהו מטמאין מיד ת"ל בגד מה בגד משתגמר מלאכתו. איזה היא גמר מלאכת השתי משישרה והערב מיד. ובאונין של פשתן משיתלבנו דברי רבי יהודה. יכול יהו מטמאין בכל שהן ת"ל בגד מה בגד משיארג בו ג' על ג' שתי וערב (נט) אפילו כולה ערב. או בעור. להוציא עורות הים דומיא דבגד מה בגד מן הגדל בארץ אף כל מן הגדל בארץ. או בכל מלאכת עור. (ס) לרבות עורות אהלים:

פס'. (סא) והיה הנגע ירקרק. יכול כל מראה אדום ת"ל אדמדם אדום שבאדומים. ירקרק או אדמדם. מלמד שאינן מטמאין בפתוך. יכול כשם שאינן מטמאין בפתוך (סב) לא יצטרפו זה עם זה ת"ל והיה. ומנין לרבות בגד שיש בו שלשה על שלשה טפחים שלש על שלש אצבעות לעשיר ולעני ת"ל נגע צרעת היא והראה אל הכהן. לרבות את כולן:

פס'. וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים. תחלה בשביעי יכול בין ביום בין בלילה (סג) ת"ל ימים:

פס'. וראה את הנגע ביום השביעי כי פשה. זה פשיון הסמוך כל שהוא ומנין לרבות את הרחוק (סד) ת"ל בבגד. יכול כל שהוא נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה להלן כגרים אף כאן כגרים. צרעת ממארת הנגע. יתן בו מארה ואל תהיה בו:

פס'. ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר. (סה) יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמה ת"ל היא. היא באש תשרף. אינה צריכה דבר אחר לישרף עמה:

פס'. ואם יראה הכהן והנה לא פשה הנגע. הנגע הזכור למעלה. וצוה הכהן. הצווי בכהן והכיבוס בכל אדם. וכבסו את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כיבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו. והסגירו שבעת ימים שנית. מלמד שיום שביעי עולה לו מן המנין בין מלפניו בין מלאחריו:

פס'. וראה הכהן אחרי הוכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו. (סו) הא אם הפך ולא פשה טמא. באש תשרף. אין לו טהרה בכיבוס. פחתת היא. שהיא בכל מראיה שוקעים. לשון (ישעיה כד) הנס מקול הפחד יפול אל הפחת לשון שקיעה.

באור הרא"ם

גבי אבל כהאי גוונא: (נז) לא של שער. הוא דרשה בפ"ע שהשער אינו מטמא דה"א לילף מנזיר שמטמא עיין בת"כ: (נח) יכול יהיו מטמאין מיד. היינו קודם שנגמרה מלאכתן מדכתיב או בשתי או בערב משעת שנארגו שתי וערב יטמאו: (נט) אפילו כולו ערב. ע"ש ונ"ל אפילו כולו שתי ואפילו כולו ערב. וכ"ה בת"כ ופירושו האונין השיעור שיארג בו ג' על ג' או של שתי או של ערב. ועיין בק"א שם. ועיין בנגעים פ' י"א וכמה יהא בפקעת כי דברי המחבר מועתק מן המשנה: (ס) לרבות עורות אהלים שהם כלים כנ"ל וכ"ה בת"כ ודורש מלאכת עור: (סא) והיה הנגע ירקרק. יכול כל מראה ירוק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקים אדום יכול כל מראה אדום ת"ל אדמדם אדום שבאדומים כנ"ל. וכ"ה בת"כ. (סב) לא יצטרפו זה עם זה. היינו ירוק ואדום: (סג) ת"ל ימים ע"ש וכנ"ל וכ"ה בת"כ נגע צרעת הוא והראה כו' דלא קפיד קרא אמקום אלא אנגע בכל מקום שהוא והוכא: (סד) ת"ל בבגד. דורש הקרא כך כי פשה הנגע (אפילו כל שהוא) בבגד משמע כל שטח הבגד אף במקום אחר צרעת ממארת הוא. אך כשהוא במקום אחר צריך להיות כגרים דוקא כמו שמסיים: (סה) יכול יביא גיזי צמר. פי' מדכתיב ושרף וכו' את השתי וכו' בצמר או בפשתים דהוי צריך לכתוב מצמר וכו' ועי' בת"כ דהא דכתיב בצמר לרבות האמריות ע"ש: (סו) הא אם היפך ולא פשה. עיין ברש"י בחומש בפסוק זה:

בקרחתו אלו השחקים. בגבחתו אלו החדשים. מיכן אמרו (סגי) [סגוס] שנראה בו נגע ר' אליעזר בן יעקב אומר עד שיראה באריג ובמוכין. והמתרגם אומר בשחיקותיה או בחדתותיה לפי שהבגד הישן נקרחה צמרתו והחדש יש לו צמרת ואינו דומה לקרחת ולגבחת האדם לפי שאותו תלוי בפאת פנים וזה בצמרת:

פס'. ואם ראה הכהן והנה כהה. (סח) כהה למראה שני ולא למראה שלישי. וקרע. יכול קרע קטן כדי לקיים בו מצות קריעה ת"ל אותו. אי אותו (סט) יכול ישפצנו וינחנו במקומו ת"ל מן הבגד ינתקנו מן הבגד וישרפנו באש:

פס'. ואם תראה עוד בבגד. (ע) אין עוד אלא מקומו מלמד שהוא טולה עליו מטלית. פורחת היא. (עא) במראה ושלא במראה:

פס'. והבגד או השתי או הערב. יכול יקיים בו מצות כיבוס בלבד ת"ל וסר מהם הנגע יכול מצד זה לצד זה בלבד ת"ל מהם עד שיעקר מכולה. וכבס שנית וטהר השניה לטהרו והראשונה להסיר את נגעו:

פס'. זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וגו'. מקישן לבגד מה בגד מטמא בביאה אף כולן מטמאין בביאה. לטהרו או לטמאו. בארץ ובחוצה לארץ. לטהרו או לטמאו. כשם שמצוה לטהרו כך מצוה לטמאו. מיכן אני למד לכל איסור והיתר שבתורה שכשם שזה מצוה כך זה מצוה ובלבד שתהא הוראה כהוגן. לטהרו או לטמאו. (עב) לפי שכתוב למעלה וכבס שנית וטהר. אמר תחלה לטהרו להסמיך טהרה לטהרה:

פרשת זאת תהיה

כתוב **טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו**.
מה כתוב למעלה **דרשתי את יי ועני ומכל מגורותי הצילני**.
חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם (תהלים ל"ד)

לפי שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו (א) ואינו בא בכפישה אלא הכל בצדק שנאמר (תהלים ז) אלהים שופט צדיק ואומר אל צדיק ומושיע. לכך אמר דוד טעמו וראו כי טוב ה' לפיכך צריך אדם להתבונן על כל הבא עליו כענין שנאמר (איכה ג) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. (ב) ומעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים ומטה ידו ובקש לצאת חוצה לארץ קרא לאשתו אמר לה דעי שבני אדם היו רגילין לבוא אצלי לראות את הנגעים בואי ואני אלמדך שתהא רואה את הנגעים. אם תראי שער האדם שיבש. המעין של שער יבש. שכל שערה ושערה ברא לה הקב"ה מעין בפני עצמו ואם יבש המעין יבש השער אמרה לו אשתו ומה אם כל שערה ושערה ברא לה הקב"ה מעין ושותה הימנו. אתה שבראך הקב"ה להכיר יחודו ולהללו על אחת כמה וכמה. באותה שעה מנעתו לצאת חוצה לארץ זהו שאמר הכתוב טעמו וראו כי טוב ה' אשרי הגבר שהקב"ה מספק מזון לכל בריה

באור הרא"ם

(סח) כהה למראה שני ולא למראה שלישי. פי' מראה שני מהירקות מדרגה אחת אבל עדיין נשאר ירוק אבל אינו ירקרק. ולא למראה שלישי שהוא ב' מדרגות למטה שהוא פחות מירוק. וכן הדין גבי אדמדם: (סט) יכול ישפצנו. פי' כלומר יתפרנו במחט אבל לא תפירה יפה והלשון נלקח (מגילה ד') אתא אסא ושפלינהו ע"ש. וע"ז מסיים מן הבגד שיקרענו מן הבגד: (ע) אין עוד אלא מקומו. פי' כיון שכבר נקרע מקום הנגע וניתן עליו מטלית ויהיה הנגע על המטלית: (עא) במראה ושלא במראה. היינו אם מתחלה היה ירקרק ואח"כ נעשה על המטלית מראה אדום טמא. ג"כ טמא ולא ניתן להסגיר: (עב) לפי שכתוב למעלה וכו'. כוונתו כי היה לו לסיים הפרשה בלשון טהרה ולומר להיפך לטמאו או לטהרו. ע"ז אמר להסמיך טהרה לטהרה. וה' יטהרנו אמן:

(א) ואינו בא בכפישה. היינו באונאה שלא כדין (יבמות ק"ז) לפיכך מדדו לו במדה כפופה וכו': (ב) ומעשה בכהן אחד וכו'. ויק"ר פ' ט"ו ע"ש בשינוי קצת.

והלא

ומה שאמר הכהן שכל שער יש לו מעין פסוק מלא הוא . שנאמר (איוב מ) ויען ה' את איוב מן הסערה אמר לו הקב"ה לאיוב אמרת (שם ט) אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (ג) והלא כל שער ושער של כל בריה אני מונה אותם לתת להם מעינים וחיותם ואתה אומר בשערה ישופני כלומר רוח סערה עברה לפניו לפיכך מרבה פצעי חנם אלא ודאי אשרי הגבר יחסה בו אשרי שמתגבר ביצרו ואינו מהרהר אחר מדת בוראו אלא חוסה בו בכל לבו . בוא וראה בפרשת אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת בידוע שאין הקב"ה מביא על האדם אחד מארבעה נגעים הללו אלא על ידי עון . מצאנו בבנות ירושלים כתיב (ישעיה ג) יען כי גבהו מה כתיב אחריו וספח ה' קדקד בנות ציון ואפילו הכי נתנה לו תורה טהרה שנא' זאת תהיה תורת המצורע . ד"א זאת תהיה תורת המצורע . תורת המוציא רע . אתה מוצא שבלעם בן בעור מפני לשונו נדחף שנאמר (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם . מן רמי עולם הייתי ממחיצת האבות הייתי וינחני בלק וזרקו לגיהנם . וכן דואג האדומי מפני לשונו נדחף שנאמר (ש"א כא) ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני ה' ושמו דואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול דכתיב (שם כב) ויען דואג האדומי והוא נצב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך בן אחיטוב . וכתיב (שם) ויאמר המלך לדויג סב אתה ופגע בכהנים. אתה הלשנתה אותם אתה פגע בהם . וכן אחיתופל מפני לשונו נטרד שנאמר (ש"ב יז) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויצו אל ביתו ויחנק וימת . וכן גיחזי מפני פיו נטרד שנאמר (מ"ב ה') חי ה' כי אם רצתי אחריו (ד) ולקחתי (מידו) [מאתו] מאומה.וכתיב (שם) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך.אמר רבי פדת ברית כרותה נתן הקב"ה בעולמו שכל מי שהוא מפטפט בחבירו לוקה בצרעת שנא' זאת תהיה תורת המצורע . המוציא רע . וכן אמר קהלת (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך זה לשון הרע . ד"א אל תתן את פיך לשון נקיה דבר הכתוב שלא ישמש עם הנדה שלא ילקו בצרעת . (ה) א"ר אחא אם שמש אדם עם אשתו ביום הראשון שבנדתה הבן הנולד לוקה בצרעת בן עשר שנים . ביום השני לוקה בן כ' שנה . ביום הג' לוקה בן ל' . ביום ד' לוקה בן מ' . ביום ה' לוקה בן נ' . ביום ששי לוקה בן ס' . ביום ז' לוקה בן ע' . ד"א זאת תהיה תורת המצורע . זה שאמר הכתוב (משלי יח) מות וחיים ביד לשון אם זכה זכה לחיים ואם נתחייב נתחייב למיתה . כיצד אם עסק בתורה זכה לחיי העולם הבא שהרי התורה נקראת חיים שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה . ובלשון הרע מתחייב בנפשו שהרי הורג שלשה הורג את האומרו והורג המקבלו והורג הנאמר עליו . ומנין אתה לומד מן דואג שאמר לשון הרע על אחימלך לפני שאול ונהרגו דואג ושאול ואחימלך . אחימלך (ש"א כב) ויאמר המלך מות תמות אתה וכל ביתך . שאול (דה"א י) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' וכן אמר שאול (ש"ב א) כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי . קטיגוריא של נוב עיר הכהנים אחזני שאין שבץ אלא בגדי כהונה שנאמר (שמות כח) ועשית משבצות זהב . דואג נשתרש מן העולם שנאמר (תהלים נב) גם אל יתצך לנצח וגו' . בוא וראה כמה כתיב (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם כשם שחץ מכה מרחוק כך לשון הרע מכה וממית מרחוק . ואל יאמר בן אדם אני אדבר מה שאני מבקש ואוציא מפי מה שאני מבקש . אלא ראה הזהירך הכתוב (תהלים לד) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה . סור מרע ועשה טוב . (ו) ושלמה אמר בחכמתו (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו . קשה לשון הרע שאין אדם מוציאו מפיו עד שכופר בעיקר . שנא' (תהלים יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר וגו' אמר הקב"ה אני עליהם לגיהנם מלמעלה ואתה עליהם מלמטה שנא' (שם קכ) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים . אמר להם הקב"ה לישראל אם

באור הרא"ם

(ג) והלא כל שער וכו' . דורש מן הסערה כמו השערה בשי"ן שמאלית שפירושו שער : (ד) ולקחתי מידו מאומה. ע"ש בפרש"י מומה כתיב לשון מום וכ"ה בירושלמי חלק : (ה) א"ר אחא וכו' אם שימש וכו'. תנחומא פ' מצורע סי' א' : (ו) ושלמה וכו' מצרת נפשו . בתנחומא מסיים אל תקרא מצרת נפשו אלא מצרעת נפשו שבעון לשון הרע נגעים באים כמו גבי מרים וכמו שמסיים הדרוש דהכא :

כמה

רצונכם שתזכו לעולם הבא הרחיקו עצמיכם מלשון הרע שנאמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו. בוא וראה (ז) כמה גדול לשון הרע (עונש) שהרי מרים דברה במשה אחיה שנא' (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה מה כתיב (דברים כד) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. למעלה כתיב השמר בנגע הצרעת לשמור ומה דברו במשה אמרו (במדבר יב) הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר כלומר למה פירש מן האשה מיד ויאמר ה' פתאום. (ח) מלמד שהיו צריכין מים אמר להם הקב"ה וכך הייתם מבקשים שהיה משה צריך מים ואני מדבר עמו מיד לקו בצרעת. וכתיב (שם) ויחר אף ה' בם וילך אלא שנתרפא אהרן מיד ומרים אחר ז' ימים לכך נאמר זאת תהיה תורת המצורע. והנחש הקדמוני לקה בזאת שנאמר (בראשית ג) ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה לפי שדבר לשון הרע נאמר כאן ארירה ונאמר צרעת ממארת היא לפיכך הנחש יש עליו סלעים כגון צרעת וכל המכות לעתיד לבוא מתרפאות חוין מן הנחש שנאמר (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו, ללמדך כמה הוא כח לשון הרע:

וידבר יי אל משה לאמר

זאת תהיה תורת המצורע. (ט) תורת. לבית עולמים. תורת המצורע. תורה אחת לכל המצורעים שיהו מביאין קרבן זה (י) אע"פ שחלוקין בטמאות אין חלוקין בקרבן. המצורע. שהיה מצורע ונטהר. ביום טהרתו. מלמד שטומאתו וטהרתו ביום. והובא אל הכהן. מלמד שטומאתו וטהרתו בכהן. ד"א והובא אל הכהן. (יא) שלא ישהה (יב) שאע"פ שהיה מנון לפני רבי עקיבא אם מי פיטרתיו בעמידתו אחזתיו בהליכתו שבעה מי שאחזתיו ז' אינו דין שאוחזנו בהליכתו ז':

פירוש מי שפיטרתיו בעמידתו כלומר הזב שהוא פטור מספירת ז' כל ימי זיבתו ואינו מונה שבעה אלא בהליכתו שנאמר וכי יטהר הזב מזובו וספר. מי שאהזתיו בעמידתו כלומר המצורע שטעון שבעה ימי הסגר אינו דין שימנה ז' בהליכתו ת"ל והובא אל הכהן מיד:

פירוש אחר. ומה מי שפיטרתיו בעמידתו כלומר ומה ימי ספרו הקלים שאינו מטמא משכב ואינו מטמא בביאה טעון שבעה ימי גמרו החמורים שמטמא משכב ומושב ומטמא בביאה אינו דין שיהא טעון שבעה ת"ל והובא אל הכהן שלא ישהה שאינו צריך עוד ז':

פס'. ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. כהן שאפשר לו ליכנס לפנים מן המחנה מטהר את המצורע אבל אין כהן מצורע מטהר מצורע. וראה הכהן והנה נרפא, שהלך לו נגעו. נגע. שהלך לו שער לבן. הצרעת. שהלכה לה המחיה (יג) אין לי אלא כלם. מנין (אין) [אף] מקצתן תלמוד לומר מן הצרוע להביא את שפרחה בכולו שיטען צפרים:

פס'. וצוה הכהן ולקח. הצווי בכהן והליקוח בכל אדם. ולקח למטהר. (יד) לשם מטהר. בין איש בין אשה בין קטן. מיכן אמרו לקח לאיש כשר לאשה. לאשה כשר לאיש. למצורע כשר לבית. לבית כשר למצורע. ולקח למטהר שתי

באור הרא"ם

(ז) כמה גדול עונש לה"ר כצ"ל: (ח) מלמד שהיו צריכין מים. פי' שהיו בעלי קריין: (ט) תורת לבית עולמים. פי' שנוהג דווקא בזמן שבהמ"ק קיים. דלא כר"ע שסובר לקמן ומטהרין אף שלא בפני הבית: (י) אע"פ שחלוקין בטומאות. בת"כ הגי' לפי שמצאנו שחילק הכתוב בטומאותיהם ובשבועותיהן יכול אף נחלוק בקרבנן ת"ל תורת המצורע וגו': (יא) שלא ישהה. פי' תיכף כשנתרפא מצרעתו מביא הקרבן ואינו ממתין ז' ימים כמו שמסיים: (יב) אע"פ שהיה מוגבז דן לפני ר"ע כצ"ל. וכ"ה בת"כ: (יג) אין לי אלא כלם מנין אף מקצתן ת"ל מן הנגע אפילו מקצת שער לבן אפילו מקצת מן המחיה. מן המצורע להביא את שפרחה בכולו שיטעון צפרים. וכ"ה בת"כ. ובכאן ערבובי דברים: (יד) לשם מטהר. היינו שאינו צריך ליקח לשם איש פרטי המצורע רק לשם מטהר סתמא בין איש בין אשה כדמסיים מכאן אמרו וכו'

צפרים. מיעוט צפרים שתים אם כן למה נאמר שתי (טו) שיהו שוות. חיות. ולא שחוטות. חיות טהורות ולא טמאות. חיות טהורות ולא טרפות. (טז) חיות בריאות. ועץ ארז. זו בקעת ארז. אמר רבי יהודה שבתי היה אצל רבי טרפון והלכתי אחריו לביתו אמר לי יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי פשט ידו לחלון ונתן לי מקל אמר לי יהודה בני בזה טיהרתי ג' מצורעים ולמדתי בה שבעה הלכות (יז) שהיא של ברות. (יח) ובראשה טרף וארכה אמה (יט) ועביה טפח ומזין ושונין ומשלשין ומטהרין אפילו שלא בפני הבית ומטהרין בגבולין. ושני. זו זהורית טובה רבי יוחנן בן דהבאי אומר ושני תולעת (כ) השני שבתולעת. ואזוב. (כא) לא אזוב יון כל שיש לו שם לווי:

מדרש שתי צפרים. לפי שקולם הולך יבואו לכפרה על לשון הרע. ובעץ ארז. שגבוה שהרי על עסק גסות הרוח באה עליו שנאמר (דה"ב כו) וכחזקתו גבה לבו והצרעת זרחה במצחו ואם השפיל עצמו כאזוב יש לו טהרה לפיכך שוחט צפור אחת ומשלח אחת (כב) שאם חזר לסיאורו חוזרת עליו הצרעת. והובא אל הכהן. (כג) שאין לו מי שיביאנו שהכל רחוקין ממנו. ר' תנחומא דרש על י' דברים נגעים באים על עבודת כוכבים דכתיב (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע הוא כענין וראשו יהיה פרוע. על ברכת השם דכתיב בגלית הפלשתי (ש"א יז) היום הזה יסגרך ה' בידי בענין והסגירו הכהן. על גילוי עריות דכתיב (ישעיה ג) וספח ה' קדקד בנות ציון כענין שאת או ספחת. ועל הגנבות ועל שבועת שוא דכתיב (זכריה ה) הוצאתיה נאום ה' (אלהים) [צבאות] ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע וגו'. וכתיב (שם) וכלתו ואת עציו ואת אבניו. זו צרעת דכתיב ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו. ועל לשון הרע המצורע המוציא שם רע. על עדות שקר. שהעידו ישראל ואמרו אלה אלהיך ישראל (כד) וכתיב כי פרוע הוא. ועל קלקול הדין. דכתיב (ישעיה ה) לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה בענין אם פרוח תפרח. ועל הנכנס בתחום שאינו שלו. מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו. ועל משלח מדנים בין אחים. זה פרעה שנאמר (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה נגעים ששלח מדנים בין שרה לאברהם. ועל צרת העין. שנאמר ובא אשר לו הבית. מי שמיחד לו ביתו סופו שהוא גורגן להוין שנאמר (איוב כ) יגל גבול ביתו נגרות ביום אפו:

פס'. וצוה הכהן. צווי בכהן ושחיטה בכל אדם (כה) דברי רבי יוסי ברבי יהודה. (כו) ושחט את הצפור האחת. (האחת שבשתים) הברורה שבשתים. האחת. שאם מתה אחת מהן או נעשית טרפה יקח זוג לשניה. אל כלי חרש. זו פיאלין של חרש. על מים חיים. לא מלוחים ולא פושרין (כז) ולא מנטפין (כח) מה מים שלא נעשה בהם מלאכה אף כלים שלא נעשה בהם מלאכה:

פס'. את הצפור החיה יקח אותה ואת עץ וגו'. (כט) זו בבלי. כיצד הוא עושה נוטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכורכן בשירי הלשון ומקיף להם גפים וראש

באור הרא"ם

וכו': (טו) שיהיו שוות. היינו במראה ובקומה ובדמים. ובת"כ מסיים מנין אע"פ שאינן שוות כברות ת"ל צפור צפור ריבה: (טז) חיות בריאות. בת"כ ליתא ומיותר הוא כי הוא בכלל ולא טרפות: (יז) שהוא של ברות. ברות הוא מין ארז (עיין ב"ב פ':): (יח) ובראשה טרף. פי' מין עלה: (יט) ועוביה טפח. בת"כ וכן בנגעים פי"ד מ"ו ועביה כרביע כרעי המטה ואולי טפח הוא שיעור זה: (כ) השני שבתולעת. עיין ת"כ ותפש דעת יוחנן בן דהבאי. ופי' השני כו' שלא נצרך מראה הראשון. כי אף מראה שני שדומה לתולעת שאינו אדום ג"כ כשר: (כא) ולא אזוב יון. עיין ת"כ. והכוונה רק מה שנקרא אזוב סתם בלי שם לווי: (כב) שאם חזר לאיסורו כצ"ל. היינו שחטא עוד הפעם. וזה הוא הסימן מה שמשלח רק אחת. ועיין בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל דבר פלאי בזה: (כג) שאין לו מי שיביאנו. ע"כ דורש והובא מעצמו. ובת"כ ליתא דרשה זו: (כד) וכתיב כי פרוע הוא. ודורש כמו ראשו יהיה פרוע גבי מצורע כדלעיל: (כה) דברי ר' יוסי בר' יהודה. בת"כ הגי' ר' יהודה בר' יוסי: (כו) ושחט את הצפור האחת הברורה שבשתים. כ"ה הגירסא בת"כ. ומה"א דהאחת קדריש. והכוונה שבעת השחיטה יברר מקודם את שתהיה לשם שחיטה. ועיין בק"א: (כז) ולא מנטפין. פי' שיורד טיפין טיפין ויחסר עוד ולא מים מכזבין ועיין ת"כ: (כח) מה מים שלא נעשה בהם מלאכה. כי נצרך ליקח חדשים מהמעין אף כלי וכו': (כט) זו בבלי. בכאן חסר ועי' בת"כ. והכוונה כי הכלי יהיה פיילי של כלי חרס.

ומקיף

הזנב וטובל ומזה בדם על המים החיים. מים חיים. שדם צפור ניכר בהם שיערו חכמים רביעית. נשפך הדם תמות המשתלחת. מתה המשתלחת ישפך הדם. והזה על המטהר. על מצחו. מן הצרעת שבע פעמים. מצורע טעון הזיית שבע ואין טמא מת טעון הזיית שבע. שבעה פעמים (ל) ולא שלישי ושביעי. (לא) וטיהרו. בדברים שבגופו. ושלח. (לב) שלא יעמוד ביפו וישלח לים. שלא יעמוד חוץ לעיר וישלחנה כלפי העיר. אל פני השדה. הא אם (לג) שלחה וחזרה לתוך ידו מותרת באכילה.
ושלח את הצפור החי. מצוה לשלח (לד) לא שלח טהור:

פס'. וכבס המטהר את בגדיו. (לה) מלטמא משכב ומושב. וגלח את כל שערו.
נאמר כאן כל שערו ונאמר בימי ספירו כל שערו מה להלן פרט לבית הסתרים אף כאן פרט לבית הסתרים. ורחץ במים וטהר. (לו) במי מקוה. ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל המחנה. רחיצת גופו מעכבת ליכנס לפנים מן המחנה ואין כיפוריו מעכבין אותו ליכנס לפנים מן המחנה. וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים. שיהא כמנודה ואסור בתשמיש המטה. אהלו זו אשתו שנא' (דברים ה) שובו לכם לאהליכם. שבעת ימים. שבעת ימי ספרו (לז) ולא שבעת ימי חלוטו דברי רבי יוסי בר' יהודה רבי יוסי אומר קל והומר לידי החליטו. אמר רבי חייא חשבתי לפני רבי והלא למדתנו רבינו שלא היה יותם לעוזיהו אלא בימי הלוטו. אמר לו אף אני כך אמרתי:

פירוש (לח) מאי טעמא עוזיהו כמה מלך נ"ב שנה ונתנגע בכ"ז לירבעם וירבעם ועוזיהו מלכו כאחת הוו ליה מנוגע כ"ו שנה ויותם כי שכיב עוזיהו מלך איהו בר כמה שנים הוה בר חמשה ועשרים (ועשרים) הוה עיבורו אימת בכ"ז אשתכח דעיבורו בימי חלוטו ורבי יוסי ברבי יהודה אמר לך מתחלת שנה דעיבורה מקמי הכי הוה ומנא לן דהמשים ושתים שנה עוזיהו במלכו דכתיב בספר מלכים (מ"ב טו) בן עשרים ושבע שנים היה במלכו ושנים והמשים שנה מלך בירושלים והוא עזריה הוא עוזיה ונתנגע בן כ"ז לירבעם דכתיב (שם) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה וכתיב (שם) וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית ההפשית ויותם בן המלך על הבית שפט את עם הארץ. רבותינו דרשו בית החפשית שנעשה הפשי ממלכותו היה מנוגע כ"ו שנה ויותם כי שכיב עוזיהו אבוה מלך איהו. דכתיב (שם) וישכב עזריהו עם אבותיו ויקברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וימלוך יותם בנו תחתיו. וכתיב בן חמשה ועשרים שנה היה במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלים ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עוזיהו אביו:

פס'. והיה ביום השביעי. ביום ולא בלילה. יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו. מה גבות עיניו בנראה אף כל בנראה פרט לבית הסתרים.
ראשו מה ת"ל לפי שנאמר (במדבר ו) תער לא יעבור על ראשו יכול אפילו מנוגע ת"ל ראשו. זקנו מה ת"ל לפי שנא' (ויקרא כא) ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו מנוגע ת"ל זקנו. ולפי שיש בראש מה שאין בזקן ובזקן מה שאין בראש (לט) שהראש אסור במספרים כבתער (שנאמר (ויקרא יט) ולא תשחית איזה הוא גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער) (מ) הראש מותר בכל אדם קסבר הקפת הראש כולו לא שמה הקפה והזקן

באור הרא"ם

ומקיף להם ראשי גפיים וראש הזנב משל שניה כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ובנגעים פי"ד. ומשל שניה הכוונה הצפור החיה: (ל) ולא ג' וז'. פי' דה"א לילף מטמא מת שצריך הזאה ג' וז' עיין ת"כ: (לא) וטהרו בדברים שבגופו. לפי הגי' דהכא יש לפרש שהכהן יגיד לו דברי כבושין שיטיב מעשיו שהנגעים באים על העון אולם בת"כ גירסא אחרת בזה ע"ש: (לב) שלא יעמוד ביפו וכו'. עיין ת"כ (וקדושין כ"ז): (לג) אם שלחה וחזרה וכו'. בקדושין שם דורש מקרא על פני השדה מה שדה מותרת אף זו מותרת וכו' ע"ש: (לד) לא שלח טהור. בת"כ ליתא וצ"ע: (לה) מדור מלטמא מו"מ. עיין בת"כ וכן בנגעים פי"ד. כי אחר טבילה הראשונה טהור מלטמא בביאה: (לו) במי מקוה. שאינו טעון ביאת מים חיים כמו זב ועיין בת"כ באריכה: (לז) ולא ז' ימי הלוטו. שמותר בתשמיש המטה. (לח) מ"ש עוזיהו וכו'. עיין (מ"ק ז':) ובתוס' ד"ה יותם השבון ומה שהביאו ג"כ מפירש"י וכן מסדר עולם ובכאן קצת דברים מעורבבים: (לט) שהראש אסור במספריים כמו בתער שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם כצ"ל. ובכאן הגירסא משובש ע"כ הסגרתי במוסגר: (מ) הראש מותר בכל אדם. היינו הקפת כל הראש כדמשמע:

אסור בכל אדם. ואת כל שערו יגלח. מה תלמוד לומר (מ) ליתן אחריות לתגלחת שאם לא גלח בשביעי יגלח בשמיני ובתשיעי ובעשירי. שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה. הנזיר והמצורע והלוים. וכולם שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום:

פס'. וביום השמיני יביא. שאם גילח בשביעי יביא בשמיני ואם גילח בשמיני מביא בו ביום. יביא שני כבשים. מיעוט כבשים שנים אם כן למה נאמר שני (מא) שיהו שוין. וכבשה אחת. שתהא ברורה. אחת. מלמד (מב) שהוא מביא אחת על נגעים הרבה. בת שנתה. לא שנה אחת למנין עולם. ושלשה עשרונים סלת מנחה וגו'. ואפילו לשלשה עשרונים:

פס'. והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואותם לפני ה'. למדנו (מג) שכולן טעונין העמדה לפני ה'. פתח אהל מועד. מעמידין (מד) בשערי ניקנור אחוריהן למזרח ופניהם למערב:

פס'. ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם ואת לוג השמן וגו'. (מה) תנופה באחת (מו) תנופה ולא תנופות. לפני ה'. במזרח:

פס'. ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה בצפון (מז) יכול על טבעתן ת"ל במקום הקדש להכשיר את כל הרוח של צפון. כי כחטאת האשם הוא לכהן. (מח) מה חטאת מן החולין וביום וביד הימנית אף אשם כן ומה חטאת טעונה כלי אף אשם טעון כלי. מה חטאת דם המזבח מתירו אף אשם דם מזבח מתירו. קדש קדשים הוא. לרבות לוג שמן של מצורע:

פס'. ולקח הכהן מדם האשם. (מט) שני כהנים מקבלין את דמו אחד בכלי ואחד ביד. זה שקבל בכלי בא וזרקו על קיר המזבח וזה שקבל ביד בא לו אצל המצורע ומצורע (נ) טבל בלשכת המצורעים ובא ועומד לו בשער ניקנור:

פס'. ולקח הכהן מדם האשם ונתן [הכהן] על תנוך. זה גדר האמצעי הקרוב לגבוה של אוזן:

פס'. ולקח הכהן מלוג השמן. מן המלא ואם חסר ימלאנו. ויצק על כף הכהן. מצוה לצוק לכף של חבירו ואם יצק לתוך כף עצמו יצא:

פס'. וטבל הכהן. (נא) ולא מספוג. והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים. על כל הזאה טבילה. לפני ה'. היה מכוין כנגד בית קדש הקדשים:

פס'. ומיתר השמן [וגו'] יצק הכהן [וגו'] על מקום דם האשם (נב) אין הדם גורם אלא המקום. (נג) מכאן א"ר אליעזר אין לו בהן יד בהן רגל אזן ימנית נותן הוא על מקומו ודיו:

פס'. והנותר (בשמן) [מן השמן] אשר על כף. וכפר עליו הכהן. (נג) אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר:

פס'. ועשה הכהן את החטאת. שיהו כל מעשיה לשם חטאת. וכפר על המטהר.

באור הרא"ם

(מ) ליתן אחרית לתגלחת. פי' שאחר הימים משלמים בעדו אם לא גילח בז' יגלח באחר הימים וכו' (ק"א):
(מא) שיהיו שוים. במראה ובקומה ובדמים. ובת"כ מסיים מנין אע"פ שאינן שוין כשרים ת"ל כבש כבש ריבה:
(מב) שמביא אחת על נגעים הרבה. דאם נתנגע ונתרפא ובימי ספרו חזר הנגע ונרפא עוד הפעם כיון דלא יצא בשעה שהיה ראוי להביאה שהרי בימי ספרו חזר הנגע מביא אחת על כולן (ק"א) אפי' לג' עשרונים חסר בכאן איזה תיבות ולא ידעתי כוונתו בזה. וצ"ע ועי' ת"כ: (מג) שכולן טעונים העמדה. היינו המצורע והג' כבשים: (מד) בשערי ניקנור. ולא בעזרה עצמה שהוא עדיין מחוסר כפורים: (מה) תנופה באחת. פי' האשם והלוג שמן יניף כאחת: (מו) תנופה ולא תנופות. האשם צריך תנופה אבל הכבשים אינן טעונים תנופה עיין בת"כ: (מז) יכול על טבעתן. מקום הטבעות היו כ"ד אמות ברוח צפונית:
(מח) מה החטאת מן החולין וכו'. עיין בת"כ ובק"א כל הדרשות הללו: (מט) שני כהנים וכו'. עיין בת"כ יליף מקראי: (נ) טבל בלשכת המצורעים: עיין ת"כ. וזה דלא כר"י שסובר שאינו צריך טבילה שכבר טבל מבערב: (נא) ולא מספוג. היינו מקנח בשעת הזיה: (נב) אין הדם גורם אלא המקום. פי' אם אין שם דם היינו שנתקנח הדם אעפ"כ יתן מן השמן: (נג) מכאן א"ר אליעזר. דורש מקרא אל מקום דם האשם. ובת"כ הוא מימרא בפ"ע. ואם גירסא דהכא מדוייקת שרו דברי התוס' (סנהדרין מ"ה:) ד"ה ר"א אומר שכתבו דך מהגירסא איפכא בפ' ג' מינין ע"ש. ומכאן ראיה שהגירסא דהכא וכן בסנהדרין מדוייקת: (נג) אם נתן כיפר. אפס דעת ר"ע ועיין בת"כ:

מטמאתו

מלמד שהכפרה בחטאת. (נד) מטומאתו. ולא מזובו. ואחר ישחט את העולה. אחר המעשה הזה:

פס'. והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה. אע"פ ששחטה שלא לשמה אע"פ שקדמה לחטאת לפי שבכל מקום (הי') איברי חטאת קודמין לאיברי עולה וכן הדין (נה) שירצה פרקליט ואחר כך מכנים דורון:

פס'. ואם דל הוא ואין ידו משגת. מפני דלותו ולקח כבש אחד אשם. אם נאמר כבש למה נאמר אחד אמר לו (נו) לפי שזה מביא בהשיג יד. ומטמא מקדש. מביא בהשיג יד. (נז) מה מטמא מקדש מביא שנים תחת אחד. (פירוש' [illegible]תי תורים או שני בני יונה. אף זה יביא שנים תחת אחת והעולה תעלה חובה) ת"ל אחד וכן מצינו במסכת מגילה ששאל רבי עקיבא את רבי נחוניה אם נאמר כבש למה נאמר אחד ואמר לו מיוחד שבעדר מה שאינו יכול לדרוש כאן שהרי דל הוא. לתנופה. לכפר עליו. וכי יש תנופה מכפרת. אלא מלמד שאם עשה תנופה שירי מצוה (נח) כאלו לא כפר. ועשרון סולת אחד בלול בשמן למנחה ולוג שמן. מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג שמן כדברי חכמים (נט) דברי רבי נחמיה (בן) אליעזר בן יעקב אומר אפילו מנחה של ד' עשרון אין לה אלא לוגה ולוג שמן. שהיה בדין שיביא העני שלישית הלוג לפי שהעשיר מביא ג' עשרונים מביא לוג אחד. אבל העני שהוא מביא עשרון אחד יביא שלישית הלוג. ת"ל לוג שמן אחד עני ואחד עשיר:

פס'. ושתי תורים או שני בני יונה. שנים ולא ד' שהרי מטמא מקדש מביא שנים תחת אחת. יכול אף זה כן ת"ל שתי תורים או שני בני יונה. אשר תשיג ידו שאם הביא השמן כשהוא עני והעשיר. יכול שיביא ממין שהתחיל ת"ל אשר תשיג ידו. והרי השיגה ידו. והיה האחד חטאת והאחד עולה. ממין חטאת תהא עולה:

פס'. והביא אותם ביום השמיני לטהרתו. מונה ח' ימים זה אחר זה:

פס'. ושחט את כבש האשם. למדנו שהנגעים באים על חטא וצריכין כפרה. שנאמר האשם והזה ונתן וגו' והנותר וגו' ועשה וגו' כדרך העשיר כך דרך העני. (ס) מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו ולמעלה. (סא) אמר אשר תשיג ידו. והא כיצד היה עשיר והעני אחרי כן קודם שיביא אשמו מביא קרבן עני שנאמר אשר תשיג ידו. ואם היה עשיר והביא אשמו. ואח"כ העני (סב) יכול יביא כדין העשיר ת"ל מאשר תשיג ידו. חצי קרבנו עשיר וחצי קרבנו עני. ואם הביא אשמו כשהוא עני והעשיר מנין שיגמור בעשירות. ת"ל את אשר תשיג ידו. והרי השיגה ידו. ללמדך שאין התורה חסרה כלום וללמדך שאין דבר ריק בתורה. שנאמר (דברים לב) כי לא דבר רק הוא. את האחד חטאת ואת האחד עולה על המנחה. שתקדים מנחת בהמה למנחת העוף:

פס'. זאת תורת אשר בו נגע צרעת. מלמד שהעני אם הביא קרבן עשיר יצא (סג) יכול אף עשיר הביא קרבן עני יצא. ת"ל אשר בו נגע צרעת. רבותינו אמרו

ב א ו ר ה ר א " ם

(נד) מטומאתו ולא מזובו. שאם היה זב ומנוגע והיום ג"כ יום ה' לטהרה זיבתו אין קרבן זה עולה לו לטהרו ג"כ מזובו: (נה) שירצה הפרקליט. פי' החטאת הוא הפרקליט. ואח"כ העולה הוא הדורן: (נו) שזה מביא בהשיג יד. פי' שקרבנותיו חלוקים מעשיר לעני: (נז) שהרי מטמא מקדש וכו'. פי' מה שמטמא מקדש דבמקום כשבה או שעירה שמביא לחטאת בהיותו עשיר העני מביא שתי תורים וכן א' לחטאת ואחד לעולה אף כאן גבי מצורע. הא' הב' תורים יהיה במקום כשב דחטאת אבל הכבש לעולה יהיה עדיין עליו חובה ויביא תחתיהם עוד ב' תורים וכו'. ועיין כ"ז בק"א שכוון כמו דברי המחבר דהכא: (נח) כאלו לא כיפר. (זבחים ז'.) מסיים כאלו לא כיפר וכיפר. ופי' כיפר גברא על החטא שבידו וניצל מן היסורין אבל לא כיפר קמיה שמיא לנחת רוח לקונו שלא עשה מצוה מן המובחר: (נט) דברי. ר' נחמיה ר' אליעזר בן יעקב וכו' כצ"ל: (ס) מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו. והוא סוף פסוק כ"ט והתחלת פסוק ל': (סא) ולמעלה אמר אשר תשיג ידו. הוא פסוק כ"ב. ועיין ת"כ ושם ע"ש. והפסוקים דהכא מדוייקים ועיין אדרת אליהו להגר"א ז"ל: (סב) יכול יביא כדין העשיר היינו שני כבשים לחטאת ולעולה. אבל סוף לשונו אינו מדוקדק שסיים חצי קרבנו עשיר וכו' הרי האשם העני והעשיר שוים בזה שמניהם מביאים כבש. ועיין בת"כ. ועיין ג"כ בבלי (ערכין י"ז:) דרשה אחרת שדרשו רק מקרא אשר לא תשיג ידו בטהרתו ע"ש: (סג) יכול. אף עשיר וכו' ת"ל זאת אשר בו וכו' ודורש זאת מעוטה הוא כצ"ל וכ"ה בת"כ:

אדם

(סד) אדם מביא קרבן על אשתו שהוא כותב לה אחריות זאת לך עלי מן קדמת דנא :

פס'. וידבר יי אל משה ואל אהרן. (סה) זה אחד מעשרה דברים שנידבר למשה ולאהרן י' דברות וג' מאמרות :

טוביהו ברבי אליעזר ז"ל נתן בהם סימנין. אמירה. מופ"ת חפניכ"ם החד"ש. דיבור. ויצו"ם החי"ה (א"ד) [אר"ץ] אחוזתכ"ם ז"ב נשי"א אל תכרית"ו עד מת"י הבדל"ו פר"ה לפי שאין אתה יכול להוציא את אהרן מתוכם :

פס'. כי תבאו אל ארץ כנען (סו) אל הארץ המיוחדת. (סז) אשר אני נותן לכם. פרט לעמון ומואב שנאמר (דברים ב) כי לבני לוט נתתיה ירושה. לאחוזה עד שיכבשו. ונתתי נגע צרעת (סח) בבשורה היא לכם שנגעין באין עליהן רבי שמעון אומר פרט לנגעי אנסין. (סט) פירוש נגעי רוחות נגעי כשפי'. בבית ארץ פרט לבית הבנוי בספינה ועל גבי אכסדרה. אחוזתכם ולא ירושלים לפי שלא נתחלקה לשבטים :

פס'. ובא אשר לו הבית. ולא ע"י שלוחו אפילו הוא זקן או חולה. ד"א אשר לו הבית (ע) מי שמיחד ביתו לו שאינו רוצה להשאיל כליו לאחרים. אמר לו השאילני קרדומך אמר אין לי אמר השאילני מגלך אמר אין לי. לסוף שהוא מפנה אותם לרשות הרבים והוא בוש וחפר. ובא והגיד לכהן והכהן ידקדק כיצד בא הנגע לביתו. לאמר. יאמר לו הכהן דברי כבושים. בני אין נגעים באין אלא על לשון הרע. ר' שמעון בן אלעזר אומר אף על גסות הרוח שנאמר (דה"ב כ"ו) וכחזקתו גבה לבו וכתיב והצרעת זרחה במצחו. כנגע מלמד שאפילו הוא תלמיד חכם ויודע שהוא נגע לא יאמר נגע אלא כנגע. נראה לי. ולא לנרי. מכאן אמרו בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו. (עא) בבית להוציא את היציע ואת העליה. ד"א בבית מתוכו טמא ואין מטמא מאחריו :

פס'. וצוה הכהן. הצווי בכהן. ופנו. כל אדם שרוצה. ופנו אפילו חבילי עצים. בוא וראה אם על הרשעים חסה תורה על עבדיו ויראיו לא כל שכן. ואם על כליו חסה תורה ק"ו על בניו ובנותיו. בטרם יבא הכהן (עב) לראות את (הבית) [הנגע] ולא הפנוי ולא יטמא כל אשר בבית. רבי אומר אם ממתינין לדבר הרשות לא ימתינו לדבר מצוה מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל שבעת ימי הרגל :

פס'. וראה את הנגע והנה הנגע. מלמד שאין הבית מטמא (עג) אלא בשני גריסין בקירות הבית הרי ב' ולמטן אומר בקירות הבית הרי ד' מלמד שאין הבית מטמא

באור הרא"ם

(סד) א"ם. מביא קרבן עשיר על אשתו כנ"ל. ועיין (ב"מ ק"ד) והוא דעת ר' יהודה ועיין בת"כ וק"א: (סה) זה. אחד מי"ג דברים וכו' כנ"ל. עיין ספרי ויקרא אליו למעט את אהרן. אר"י י"ג דברים נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדם י"ג מיעוטים. ובהם י' דברות (היינו מה שנאמר בהם וידבר) וג' מאמרות מה שנאמר בהם ויאמר וע"ז קאי טוביה וכו' נתן בהם סימנים אמירה מה שנאמר בהם ויאמר הוא ג' פעמים גבי הני קראי מופ"ת (שמות ג') תנו לכם מופת. הפניכ"ם (שמות ט') קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן. החוד"ש (שמות י"ב) החודש הזה לכם וכו'. דיבור הוא עשרה פעמים שנאמר לשון וידבר. ויצו"ם (שמות ו) ויצום אל בני ישראל. החי"ה (ויקרא י"א) זאת החיה אשר תאכלו. אר"ץ קרא דהכא כי תבואו אל ארץ כנען. אחוזתכ"ם (ויקרא י"ד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. ז"ב (שם ט"ו) איש איש כי יהיה זב מבשרו. נשי"א (במדבר ד') נשא את ראש בני קהת. אל תכרית"ו (שם) אל תכריתו את שבט הקהתי. עד מת"י (במדבר י"ד) עד מתי לעדה הרעה. הבדל"ו (שם י"ז) הבדלו מתוך העדה. פר"ה (שם י"ט) פרשת פרה: (סו) אל הארץ המיוחדת. היינו א"י ולא בעבר הירדן עיין ת"כ: (סז) אשר אני נותן וכו'· פרט לעמון וכו'. בכאן הלשון אינו מדוקדק. וה"ג בת"כ יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן וכו'. ופי' דה"א כשבאו לעמון ומואב שנתקרבו יותר לא"י יתחייבו במעשרות: (סח) בבשורה הוא נותן לכם. דורש ונתתי לשון מתנה. כי האומרים מטמינין כספיהם בקירות הבית וע"י הנגעים יותץ הבית. וימצאו המטמונות: (סט) נגעי רוחות וכו'. הוא דברי המחבר והוא דעת ר' פפא (הוריות י') אפילו הוא זקן או חולה ע"ש כי זקן או חולה יכול לשלוח שליח ועיין ת"כ: (ע) מי שמיחד ביתו לו. ויק"ר פ' י"ז: (עא) בבית להוציא את היציע וכו'. בת"כ ה"ג להביא את העליה. ופשוט הוא כי גם העליה מטמא בנגעים ואולי כוונת המחבר אם נמצא הנגע בבית אזי העליה טהורה עיין נגעים פ' י"ג מ"ג וכ"ה לקמן בדברי המחבר: (עב) לראות. את הנגע לראות את הפנוי כנ"ל וכ"ה בת"כ והוא כמו שאמר למעלה שיפנו כל הכלים מהבית וישאר הבית ריק: (עג) אלא בשני גריסין. דורש הנגע

בשתי

אלא בד' כתלין(עד)מכאן אמרו בית עגול דיגון טריגין פינטגין אינו מטמא טטרגון מטמא. שקערורות (עה) שקועות במראיהן . (ד"א שקערורות) ירקרקות או אדמדמות (עו) ירוק שבירוקין ואדום שבאדומין.ומראיהן שפל מן הקיר אפי' בכותל אחד(עז) ואפי' אבן אחת:

פס' . ושב הכהן ביום השביעי . ביום ולא בלילה . וראה והנה פשה הנגע . נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה להלן (עח) האמור באדם בפשיון כגרים אף כאן כגרים . בקירות הבית . (עט) ולא האבוס והיציע והמגורה :

פס' . וצוה הכהן וחלצו . הצווי בכהן וחליצה בכל אדם . וחלצו (פ) מלמד ששניהן חולצין מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו.והשליכו אתהן.שניהן מתעסקין בכותל. (פא) אלא מחוץ לעיר.חוץ לעירות מוקפות חומה.אל מקום טמא (פב) שיהא מקומו טמא:

פס' . ואת הבית יקציע מבית . מבפנים ולא מבחוץ . סביב . ולא מן הקרקע ולא מן הקורות :

פס' . ולקחו אבנים אחרות . והביאו אל תחת האבנים לא יביאו אבן תחת אבנים ולא אבנים תחת אבן לא אבנים תחת אבנים אחרות (פג) שלא יטול מצד זה ויביא לצד זה . ועפר אחר יקח וטח את הבית . מלמד שאין חבירו מטפל עמו בטיחה שנאמר וטח את הבית לבדו :

פס' . ואם ישוב הנגע ופרח בבית . כשיחזור הנגע לאותן האבנים . ומנין לרבות את כל הבית ת"ל בבית ופרח (פד) במראיו ושלא במראיו :

פס' . ובא הכהן . יכול אם חזר הנגע בו ביום יהא טמא . ת"ל ושב הכהן אם ישוב הנגע מה שיבה האמור להלן בסוף שבע אף כאן בסוף שבוע . מנין אם עמד בראשון ופשה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע . ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע במה הוא מדבר אם בפושה בראשון הרי הוא אמור הא אינו אומר ובא הכהן וראה והנה פשה אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ומצאו עומד ובא בסוף שבוע שני ומצאו פושה מה יעשה הרי אני דן מה מצאנו בפושה בראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף בפושה שני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. הין אם היקל בפושה בראשון הרי היקל בעומד בו נקל בפושה בשני שהרי החמיר בעומד בו . ת"ל ובא הכהן ושב הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולין וקוצה וטח ונותן לו שבוע או היא הלכה הנדרשת בגזירה שוה בכל התלמוד דתאנא דבי ר' ישמעאל זו היא שיבה זו היא ביאה ואע"ג דלא דמי אהדדי ילפינן צרעת ממארת בבגדים ונאמר צרעת ממארת בבתים מה בגדים עשה את העומד בשני כפושה בשני אף צרעת ממארת האמורה בבתים עושה את העומד בשני כפושה בשני :

פס' . ונתץ את הבית וגו' . מלמד שאין הבית מטמא בנגעים עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר . אבניו . כל אבנים שבונה עמו . עציו . כל עצים שבונה עמו . עפר. כל עפר שבונה עמו. אבניו ולא אבני העליה.עציו ולא עצי העליה.מכאן אמרו נראה נגע בבית נותן את הקורות לעליה נראה בעליה נותן את הקורות לבית.(פה)אם נאמר להליצה למה נאמר בנתיצה לפי שבנתיצה נותין בין אבנים שיש בהן נגע בין שאין בהן נגע :

פס' . והבא אל הבית . עד שיכנס ראשו ורובו ותנן במסכת נגעים הנכנס לבית

באור הרא"ם

בבתי פעמים : (עד) מכאן אמרו . לשון הש"ס (ב"ב קכ"ד) וכצ"ל . בית עגול וכו' אינו מטמא טטריגון מטמא בנגעים והוא בית מרובע מטמא דווקא : (עה) שקו ות במראיהן . לא שיהיו שקועות בגופיהן : (עו) ירוק שבירוקין . הוא מראה האבוה ועיין בת"כ פ' תזריע : (עז) ואפילו על אבן אחת . פסק המחבר כת"ק ולא כר"א בר"ש : (עח) האמור באדם . היינו בנגעי האדם : (עט) ולא האבוס . דכולן לא מקרי בית : (פ) מלמד ששניהם חולצין . פי' אם הקיר הוא ג"כ לבית חבירו : (פא) אלא מחוץ לעיר. בכאן חסר וט"ס וכצ"ל ולא אדם המצורע אלא חוץ למוקף חומה . ועיין באדרת אליהו להגר"א ז"ל . וכן הוא הפי' ג"כ בת"כ . והיינו אדם מצורע נשלח חוץ לעיר בעיר מוקפת חומה . ונגעי בתים הולך חוץ לעיר אף בעירות שאינם מוקפות חומה : (פב) שיהיה מקומן טמא . עיין ברש"י בחומש ובק"א גם בא"א להגר"א ז"ל . ור"ל כעוקן במקומן מטמאין את הטהרות : (פג) שלא יטול מצד זה. דורש אבנים אחרות : (פד) במראיו ושלא במראיו . כגון שהיה מתחלה ירוק . ואח"כ נעשה אדמדם או להיפך : (פה) אם נאמר בחליצה

המנוגע וכליו על כתפיו וסנדליו בידיו הוא והם טמאים מיד ואם היה מלובש בהם הוא טמא מיד והן טהורין עד שיהא בבית בכדי אכילת פרס :

פס' . והשוכב בבית יכבס את בגדיו . למדנו לשוכב שמטמא בגדים ולא לנכנס שאם נכנס והיה לבוש כליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו בידיו שאין מטמאין עד שישהה בבית בכדי אכילת פרס . שנאמר והאוכל בבית יכבס את בגדיו . וכמה הוא שעור אכילה כדי אכילת פרס הוא הפרס שפירשתי למעלה פת חטין ולא פת שעורין מיסב ואוכלה בלפתן שהוא שעור האכילה שמטמא בגדים (פו) משונה כיבוס זה מכל הכבוסין שבתורה שכל כיבוס בגדים שבתורה להחמיר וזה להקל שאלמלא לבוש עשרה כלים אינן מטמאין עד שישהה כדי אכילת פרס :

פס' . ואם בא יבא הכהן וטהר את הבית . על פי הכהן נטהר :

פס' . ולקח לחטא את הבית (פז) בבעל הבית הכתוב מדבר . ושחט את הצפור . בכהן מדבר . ולקח את עץ הארז . כדרך שהיה עושה במנוגע כך היה עושה בבית המנוגע . והזה על הבית . על שקופו (פח) וכן הוא אומר (במצורע) [בפסח] (שמות יב) על הבתים אשר יאכלו אותו בהם והוא השקוף שנאמר והגעתם אל המשקוף :

פס' . וחטא את הבית בדם הצפור . זה צפור דרור . אם נאמר במצורע למה נאמר בבתים לפי שיש במצורע מה שאין בבתים שהמצורע טעון קרבן (פט) והבית אינו טעון קרבן :

פס' . זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית ולשאת ולספחת ולבהרת . מלמד שכל כהן שאינו בקי בהן ובשמותיהן אינו רואה את הנגעים :

פס' . להורות ביום הטמא וביום הטהור . מלמד שביום הוא מטמא וביום הוא מטהר . ולהורות . חנניה בן חכינאי אומר . מלמד (צ) שצריך שיורנו רב :

פס' . וידבר יי אל משה ואל אהרן . זה אחד (צא) (משבעה) [מעשרה] מקומות שנדבר אל משה ואל אהרן :

פס' . דברו אל בני ישראל . בני ישראל מטמאין בזיבה ואין (צב) הגוים מטמאין בזיבה . ואמרת אליהם . לרבות את הגרים ואת העבדים . איש איש . לרבות את האשה ואת הקטן . כי יהיה . לכשיהיה . ד"א (צג) פרט לפני הדבור . זב מבשרו . עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו . מבשרו טמא (צד) ולא מחמת דבר אחר . מכאן אמרו בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה במאכ"ל ובמשת"ה במש"א ובקפיצ"ה בחול"י במרא"ה בהרהו"ר . משנזקק לזיבה אין בודקין אותו . זובו טמא הוא (צה) אין הדם יוצא מן האמה שלו טמא . כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא . (צו) מנה הכתוב שתים וקרא טמא . (זובו טמא לקריו אלא שהקרי שהזוב יותר מן הקרי) :

פס' . וזאת תהיה טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמא הוא . מנה הכתוב שלש וקרא טמא הא כיצד שתים לטומאה שלש אף לקרבן . וזאת

באור הרא"ם

וכו' . חסר סיום המאמר ועיין בת"כ : (פו) משונה כיבוס זה וכו' . הכוונה כי כיבוס בגדים האמור בטומאת נבילות או טמא מת הוא להחמיר כי בשם מטמא בגדים לאלתר ובכאן להקל דאם בגדים לבושים הם מציל עד שישהה בכדי אכילת פרס : (פז) בבעה"ב הכתוב מדבר . היינו השני צפרים ועץ ארז וכו' . הכל יהיה משל בעה"ב : (פח) ובה"א . גבי פסח על הבתים כנ"ל . כמו שמסיים הקרא והגעתם אל המשקוף : (פט) והבית . אינו צריך קרבן חסר ועיין בת"כ וכנ"ל . ויש בבתים מה שאין במצורע שבבית אין לו טהרה עולמית (היינו בית מוחלט) ומצורע מוחלט יש טהרה לטומאתו ע"כ צריך לכתוב גבי שניהם טהרתם : (צ) צריך שיורנו רב . פי' אף שבקי בנגעים אעפ"כ צריך לו ללמוד מרב ואח"כ יראה את הנגעים : (צא) זה אחד מעשרה מקומות כנ"ל עיין לעיל . והיינו מה שאמר בלשון דבור : (צב) ואין וכו' . (שבת פג.) אבל חכמים גזרו שיהיה כזבים לכל דבריהם . ועיין בת"כ : (צג) פרט לפני הדבור . היינו אם ראה ראיה ראשונה קודם מ"ת אין מצטרף עם ראיה שראה אחר מ"ת ועיין בת"כ בארוכה : (צד) ולא מחמת ד"א . היינו מחמת אונס כדמפרש : (צה) אין הדם וכו' . טמא הוא מיעוטא הוא כי אינו מטמא באודם עיין ת"כ (נדה כ"ו) : (צו) מנה הכתוב וכו' חסר . ואולי צ"ל הדרשה שלש לקרבן (מגילה ח':) וכמו שמסיים לקמן . אבל סוף המאמר זובו טמא לקריו וכו' לא יכולתי להבין כלל ע"כ הסגרתי במוסגר :

מימי

לרבות (צז) מימי רגליו ורוקו . תהיה טומאתו בזובו . (צח) אפילו כל שהוא . רר . שיצא מן האמה כמו רירין או החתים שעמד הזוב בפי האמה וחתם פי השתן מחמת הזוב . ואם ראה ראיה גדולה שהיא בג' שיעורין בשתי טבילות ושתי סיפוגין הרי זה זב גמור . מזובו . אפילו מקצת זובו מטמא משכב ומושב שאפילו לא ראה אלא שתי ראיות מטמא משכב ומושב . טומאתו הוא . מלמד שטומאתו בלובן ואינו מטמא באודם לפי שטומאת האיש בלובן וטומאת האשה בדם :

פס' . כל המשכב אשר ישכב עליו הזב . הראוי למשכב מטמא פרט לששכב על הדלת . משכב מלמד שהוא עושה כל שתחתיו משכב ובלבד שיהא ראוי לשכיבה שהרי אמרה תורה משכב הראוי לשכיבה . וכל הכלי . כלי מיוחד לישב פרט לכפה סאה וישב עליה שאינו ראוי לישיבה שהרי אומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו . הזב . ולא בעל קרי אין מטמא משכב ומושב :

פס' . ואיש אשר יגע במשא . האדם הנוגע במשכב מטמא בגדים . אין משכב נוגע במשכבו מטמא בגדים . במשכבו מלמד (צט) שאם נשבר טהור (ק) דאתי בק"ו מכלי חרש מפורש בברייתא :

פס' . והיושב על הכלי . אפילו אינו נוגע בו מכאן אמרו ז' מושבות זה על גב זה . ואפילו על (קא) אבן מסמא טמאין :

פס' . והנוגע בבשר הזב ולא בצואה שעליו . בבשר הזב ולא בעצם הפורש ממנו :

פס' . וכי ירוק הזב בטהור . וכי ירוק מלמד (קב) לרבות כיחו . כיחו היוצא מן החזה כמו רוק רירו ונועו ומימי האף :

פס' . כל המרכב אשר ירכב עליו . המיוחד למרכב כגון איכוף ועביט של גמל :

פס' . וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו . (קג) תחתיו של זב ולא תחתיו של מרכב . והנושא אותם . (קד) לרבות את המשכב ואת המושב במרכב :

פס' . וכל אשר יגע בו הזב . ולא (קה) הצואה ולא בשום דבר שעליו כמו נזמים וצמידים . וידיו לא שטף במים למה נאמר לפי שנאמר ורחץ את בשרו במים יכול אפילו בית הסתרים . ת"ל וידיו לא שטף במים מה ידיו הנראים אף כל גופו הנראה טעון רחיצה פרט לבית הסתרים שבתוך הנקבים והנחירים . ד"א וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים זה בא ללמד אפילו לאחר מאה שנה (קו) אם לא רחץ שהוא מטמא וידיו זה גופו כענין שנאמר (ישעיה מז) (מ)חית ידך כלומר מחמת עצמך . ד"א וידיו לא שטף במים להביא את הטהור שלא רחץ ידיו ורגליו שהוא טמא . אמר ר' אלעזר בן ערך מכאן סמכו לנטילת ידים מן התורה :

פס' . וכלי חרס . (קז) לרבות כלי נתר . אשר יגע בו הזב ישבר . נאמר כאן אשר יגע ונאמר להלן אשר תבושל בו ישבר מה להלן מאוירו אף כאן מאוירו . וכל כלי עץ ישטף במים . לכך נקראים כלי עץ כלי שטף שדינו כשטיפת ידים :

פס' . וכי יטהר הזב מזובו . (קח) לכשיפסק הזב . מזובו . ולא מנגעו מזובו וסופר לימד

באור הרא"ם

(צז) מימי רגליו ורוקו שמטמאין · ובת"כ לומד מק"ו : (צח) אפילו כ"ש · עיין (נדה מ"ג) מוכר שמואל דזב צריך כפתיחת פי האמה . וכל שהוא הנאמר במתניתין שם (וכן הנא) דווקא בבעל קרי · ע"ש : (צט) שאם נשבר . היינו המשכב טהור : (ק) ו אתי מק"ו · מכלי חרש שבשבירתן היא טהרתן : (קא) אבן מסמא . היינו שנתן על המושב אבן . ואבן מסמא כלישנא דקרא (דניאל ו') והתיה אבן חדא ושמת על פום גובא : (קב) לרבות . כיחו וניעו כיחו היוצא וכו' כנ"ל : (קג) תחתיו של זב . פי' אף דקרא זה הוא אחר קרא דוכל המרכב ה"א שגם מרכב מטמא כל אשר תחתיו משום מושב . ע"כ מפרש כי קרא זה וכל הנוגע אשר יהיה תחתיו קאי אקרא על מושב ולא על מרכב שאינו מטמא מה שתחתיו . ועיין בת"כ : (קד) לרבות את המשכב וכו' . עיין בת"כ . וכ"ה בפירש"י בחומש וכן הביא הגר"א ז"ל והנושא אותם שיכול אין מטמא במשא אלא אילו בלבד מנין זובו של זב ורוקו ומימי רגליו ושכבת זרעו ת"ל והנושא אותם לרבות את כל האמור בענין : (קה) ולא בצואה שעליה ולא בשום דבר וכו' כנ"ל · ומל' בו קדרים שיגע דווקא בעצמו של זב : (קו) אם לא רחץ · היינו שלאחר ימי ספרו אם לא טבל אפילו עד מאה שנים טמא שטהרתו תלויה דווקא בטבילתו : (קז) לרבות כלי הרס . דורש מן וא"ו וכלי חרש עיין ת"כ : (קח) לכשיפסיק · מזובו · מזובו ולא מזובו ונגעו כנ"ל :

וספר

על מקצתו זובין כגון שתי ראיות שטעונין ספירה ז'. (קט) וספר לו. לעצמו. שבעת ימים לטהרתו.(קי) שתהא טהרתן אחת למדנו לשבעת הימים שהיו סמוכין ולא מפוזרין. וכבס בגדיו ורחץ במים מה בשרו בנקיות (קיא) אף בגדיו בנקיות. במים חיים וטהר. הזב טעון מים חיים ולא מצורע בשרו במים חיים וטהר. (קיב) ולא בגדיו וטהר (קיג) מלטמא כלי חרש (בחסר) וזו הלכה (קיד) השיב בן עזאי את ר' יוסי הגלילי אמר לו ר' יוסי הגלילי שנהו לי ואמר אין שונין לחכם פרשיהו ואמר אין מפרשין לחכם ופירשו רבי יוסי הגלילי מעצמו :

פס'. וביום השמיני.ולא בלילה.יקח (שני כבשים) [לו שתי תורים] (קטו) ובא לפני יי (קטז) מלמד שאין הקינים מתפרשות אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן.וכפר עליו הכהן מזובו מקצת זבין מביאין קרבן.כיצד ראה ג' מביא ראה שתים אינו מביא :

פס'. ואיש.לרבות בן תשע שנים ויום אחד. כי תצא ממנו. עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו. מכאן אמרו הזב ובעל קרי שהרגישו אוחזין באמה ובולעין את התרומה. (קיז) שכבת זרע. פרט (למעלה) [למערה]. ורחץ במים. במי מקוה. את כל בשרו. מים שכל בשרו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום ג' אמות שיערו חכמים בארבעים סאה :

פס'. וכל בגד וכל עור. לרבות את כל הכלים. אשר יהיה עליו. אפילו על מקצתו. שכבת זרע. הראויה להזריע פרט לשנסרחה. מכאן אמר רבי אלעזר בן עזריה הפולטת שכבת זרע ביום השלישי טהורה ר' ישמעאל אומר פעמים שהן ד' עונות פעמים שהן ה' פעמים שהן ו'. פירוש לפי שהעונה או יום או לילה. ואם שמשה ביום הראשון לעת הערב הרי מקצת יום ראשון ככלו ולילי יום שני ויומו ולילי יום שלישי ויומו הרי ד' בג' ימים. ואם שמשה בבקר ביום הראשון הרי עונה עד הערב ולילי יום שני ויומו ולילי יום שלישי ויומו והם ה' עונות בג' ימים.ואם שמשה בתחלת ליל ראשון הרי ו' עונות עד יום שלישי לילי ראשון שנים לילי שני ויומו ב' ולילי שלישי ויומו ב' רבי עקיבא אומר לעולם ה' שאינו מחשב לילי ראשון ואם יצאת מקצת עונה ראשונה שלא שמשה מן הבקר אלא בחצי היום נותנין לו מקצת עונה שיש מלילי רביעי לה שלש חמש עונות שלימות כדי שאם פולטת מכאן ואילך טהורה והלכה זו נדרשת במסכת שבת בפרק רבי עקיבא :

פס'. ואשה.לרבות את הקטנה. כי תהיה זבה.זו נדה. דם יהיה זובה.מלמד שאינה מטמאה אלא בדם. בבשרה. מלמד (קיח) שהיא מטמאה בפנים כבחוץ. שבעת ימים תהיה בנדתה. השלמת ז' ימים תהיה בנדתה מלמד שאינה טובלת ביום אלא בלילה שנאמר שבעת ימים תהיה בנרתה השלמת ז' ימים תהיה בנדתה (קיט) בנדתה תהיה. עד שתטבול :

באור הרא"ם

(קט) וספר לו לעצמו. פי' דלא בעי למבדק בעצמו בכל יום אלא ספירה בעלמא. ובת"כ מסיים מכאן אמרו הזב והזבה שבדקו עצמן ביום הראשון ומצאו טהורים ביום הז' ומצאו טהורים ושאר הימים לא בדקו הרי הם בחזקת טהרה. והם דברי ר"א שם: (קי) שיהיה טהרתן אחת. היינו ז' נקיים יהיה סמוכין ולא מפוזרין: (קיא) אף בגדיו בנקיות הא למדנו שטובלין בכלים כצ"ל וכ"ה בת"כ והיינו שגם טבילת כלים יש דיני הזיה כמו גבי אדם: (קיב) ולא בגדיו. היינו שֶׁדָּיָם במי מקוה ואינו צריך מים חיים: (קיג) טהר מלטמא כלי חרס בהסט כצ"ל וכן הוא הגי' (במגילה ח') וכן הביא הגר"א ז"ל. אולם בת"כ הגי' טהור מלטמא כ"ח במשא ועיין בק"א שהאריך בפיסקא א': (קיד) השיב בן עזאי. עיין בת"כ ובאורו בק"א: (קטו) ובא לפני ה'. חסר כל הדרשא. ועיין בת"כ מנין שהוא טובל מבעוד יום ת"ל ובא לפני ה' אל פתח אוה"מ. כיצד הוא בא פתח אוה"מ. אא"כ היה מעורבי שמש מלמד שהוא טובל מבעו"י: (קטז) מלמד שאין הקינין וכו'. חסר ג"כ ועיין בת"כ וכצ"ל ועשה אותם הכהן אחד לחטאת וא' לעולה שיפרשם הכהן א' לחטאת וא' לעולה. מנין שאם הפרישם הוא (היינו הבעלים) ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה ונתנם אל הכהן: (קיז) ש"ז פרט למערה כצ"ל. וכ"ה בת"כ אף כשמערה כבר נקרע הש"ז מגופו אבל עדין לא יצא לחוץ אינו מטמא עיין (נדה ר"פ יוצא דופן): (קיח) שהיא מטמאה בפנים כבחוץ. פי' אחר שיצא הדם מן המקור לפרוזדור וכותלי בית הרחם העמידוהו אעפ"כ טמאה: (קיט) בנדתה תהיה עד שתטבול. בת"כ ליתא דרשה זו ולא ידעתי לכוונה מאי בעי לרבות וצ"ע. ואולי כוונתו שאינה טובלת ביום

עיין

פס׳ . וכל הנוגע בה יטמא עד הערב . ואינה מטמא אדם וכלי חרש :

פס׳ . וכל אשר תשכב עליו [בנדתה] יטמא וכל אשר תשב עליו יטמא . יכול תטמא משכב שאינו מיוחד לשכיבה (קכ) ומושב שאינו מיוחד (לשכיבה) [לישיבה] ת"ל וכל הנוגע במשכבה יכבס בגדיו וכתיב וכל הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו יכבס בגדיו מה אלו שני המקראות האמורות למטן אינה מטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אף כאן לא תטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה :

פס׳ . ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר היא יושבת עליו . יש בפסוק זה לשאול הואיל ונאמר כל הנוגע במשכבה וכל הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו מה ת"ל ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר היא יושבת עליו . (קכא) תשובה בא ללמדנו על חבורי טומאה שאם נגע כלי טהור בכלי הנדה או במשכבה שהנוגע בחיבור הטומאה טמא כדתנן במסכת זבין בפרק אחרון בהלכה חמישית מקצת הטמא על הטהור ומקצת הטהור על הטמא חבורי טמא על הטהור וחבורי טהור על הטמא טמא והברייתא עד שינשא בו עליו משובשת שהרי שנינו מקצת טהור על הטמא ומהו ואם על המשכב הוא פליג . ואם על המשכב של נדה הוא הכלי הטהור או על הכלי אשר היא יושבת עליו בנגעו בו בחיבורים יטמא האדם עד הערב ואין טעון כיבוס בגדים כמו שטעון הנוגע במשכבה או בכלי שתחתיה אם במה שכתוב בו בנגעו בו יטמא עד הערב היא טמא ובגדיו טהורין הוא טעון רחיצה ולא בגדיו כיבוס עד שינשא רובו עליו מכאן אמרו רוב טמא על הטהור או מקצת רוב טהור על הטמא או על מקצתו בזב טמא ובמשכב טהור :

פס׳ . ואם שכב ישכב . (קכב) לרבות שתי שכיבות . ואם שכב ישכב לרבות את המערה . איש (קכג) פרט לקטן . ותהי נדתה עליו יכול יעלה לרגליו . פירוש שאם בא עליה בתוך ימי נדתה תאמר יטמא בועלה כימים הנותרים לה מטומאתה או אחד או שנים או ג׳ ת"ל שבעת ימים בין בתחלת הנדה בין באמצע בין בסוף טעון ז׳ ימים . ד"א ותהי נדתה עליו מלמד מה היא מטמאה אדם וכלי חרש אף הוא מטמא אדם וכלי חרש . וכל המשכב אשר ישכב עליו (שמא) [יטמא] נתקו הכתוב מטומאה חמורה ותלאו בטומאה קלה שלא יטמא אלא אוכלין ומשקין נמצאת אומר משכבו כמגעו מה מגעו מטמא אחד ופוסל אחד אף משכבו . וטמא שבעת ימים . סופר שבעה לביאה האחרונה . וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא עד שינשא רובו עליו . ד"א ואם שכב ישכב איש אתה ותהי נדתה עליו כל המשכב אשר ישכב עליו יטמא מכאן אמרו ומטמאה את בועלה לטמא משכב תחתון כעליון תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב שהוא טמא ואינו מטמא . ואשה שאין לה וסת אסורה לשמש שכך שנינו (קכד) כל אשה שאין קובעת לה וכת אכורה לשמש ואין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות ויוציא ולא יהזור דברי ר׳ מאיר ר׳ הנניה בן אנטיגנוס אומר משמשת בשני עדים אחד לפני תשמיש ואחד לאחר תשמיש והן והן עידיה והן הן עוותיה (קכה) והן (תיקוליה) [תיקונה] . משום אבא חנן אמרו יזיי לו לבעלה של זו כל אשה שאין לה וסת דיה שעתה ואלו הן וסתות מפהקת מתעטשת וחוששת בפיסי כריסה ושיפולי מעיה וכמו צמרמורות אוחזין אותה וכן כיוצא בהן . כל שתקבענה שלש פעמים הרי זה וסת וכן כל כיוצא בהן . להביא את שראשה כבד ואבריה כבדין עליה ורותת וכו׳ אלו וכתות של גוף . (קכו) ווכתות (שלימים) [של ימים] אמרו חכמים היתה לומדת להיות רואה זו חמשה עשר ושינתה ליום כ׳ זה וזה אסורין פעמים ליום כ׳ זה וזה אסורין

באור הרא"ם

עיין ת"כ : (קכ) ומושב . שאינו מיוחד לישיבה כצ"ל : (קכא) התשובה בא ללמדנו . עיין במס׳ זבים פ"ד משנה ה׳ ובפי׳ הר"ש שם : (קכב) לרבות שתי שכיבות . כדרכה ושלא כדרכה : (קכג) איש פרט לקטן . היינו פחות מבן תשע שאין ביאתו ביאה : (קכד) כל אשה שאין לה וס׳ . (נדה י"ב.) : (קכה) והן תיקוניה כצ"ל : (קכו) והסתות של ימים אמרו חכמים כצ"ל . (נדה סג:)
גבים

שלשה פעמים ליום כ' מותרין יום חמשה עשר ונקבעה לה יום כ'. (קכז) נשים בבתולות כגפנים יש גפן שיינו אדום ויש גפן שיינו שחור ויש גפן שיינו מרובה ויש גפן שיינו ממועט כל גפן יש בו יין וכל אשה יש בה דמים ושאין בה דורקטי. מאי דורקטי דור קטוע. שני ר' חייא כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה. ר' מאיר אומר כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין. וכל אשה שהיא מרובה בבדיקות משובחת היא בין הנשים שכך שנינו כל היד המרובה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ ומה טעם בנשים משובחת ובאנשים תקצץ נשים שאינן בני הרגשה משובחת אנשים שהן בני הרגשה תקצץ. (קכח) ומותיבין ואם אנשים בני הרגשה הן למה הוצרך התנא לומר המרבה לבדוק אפי' אינה מרבה תקצץ שהן בני הרגשה הן (קכט) (ומתרנין) [ומתרצינן] אין באנשים אפילו בלא רבוי נמי תקצץ וכששנה (הונא) [התנא] המרבה לבדוק בשביל נשים שנה:

פס'. ואשה כי יזוב זוב דמה. בין גיורת בין שפחה בין משוחררת. כי יזוב זוב דמה. דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד וכו'. דהמקשה במסכת נדה. ימים רבים מיעוט ימים שנים רבים שלשה. בלא עת נדתה יכול הרואה שלשה בתחלה תהא זבה ת"ל על נדתה אחר נדתה היא הנקראת זבה אינה נקראת זבה בתחלה אלא נדה. אין לי אלא סמוך לנדתה. מופלג מנדתה מנין ת"ל כי תזוב על נדתה. (קל) תנן במסכת (פסחים) [ערכין] אין פתח בטועה פחות משבעה ולא יתר על שבעה עשר טועה שאמרה יום אחד טמא ראיתי (פיחת הי"ז) [פתחה י"ז] שני ימים טמא ראיתי פיתחה שבעה עשר (קלא) שלשה ימים טמא ראיתי פיתחה חמשה עשר ששה ימים טמא ראיתי פיתחה י"ד שבעה ימים טמא ראיתי פיתחה שלשה עשר שמונה ימים טמא ראיתי פיתחה י"ב תשעה ימים טמא ראיתי פיתחה י"א עשרה פתחה י' י"א פתחה ט' י"ב פתחה ח' י"ג פתחה ז' שאין פתח בטועה פחות משבעה ולא יתר על י"ז וכו' הילכ'. פירו"ש יום אחד טמא ראיתי ואיני יודעת אם בימי נדתי אם בימי זיבתי פיתחה י"ז שעד י"ז יום אינה חוזרת לפתחה כפתחה הראשון דאמרינן הך יום טמא דהזת סוף זיבתה הוא והשתא אתו ז' ימי נדה שהיא ראויה להיות נדה בהם והדר תלתה יומי זיבה והדר ז' נקיים הרי י"ז נמצא עד י"ז יום חוזרת לפתח כפתח שאר כל הנשים שאם רואה לאחר מכאן ב' או ג' או ד' יום מונה ומוסיפה כל שעה עד ז' ימים ואפילו ראתה ביום שבעה טובלת לערב ומשמשת מכאן ואילך שומרת יום כנגד יום עד שתראה ג' ימים רצופין והדר מונה ז' נקיים והינו דרך פתח שאר כל הנשים. ולהאי פתח חוזרת עד י"ז ואע"ג דבהנך י"ז יום גופיהו (קלב) אית ליה דרך אפי' הכא אתא לאשמועינן דהאי יום טמא שראתה חשבינן לה לסוף זיבה לאחמורי עלה. וכי אמרה ג' ימים טמא ראיתי חשבינן להו לסוף זיבה נמי ואינה משמשת עד שתביא קרבן זיבתה ועד שתעמוד ז' נקיים דאלו חשבינן להו לסוף זיבה נמי ואינה משמשת עד שתביא קרבן זיבתה ועד שתעמוד ז' נקיים דאלו חשבינן להו להנך יומי דאמרה יום א' או ב' או ג' לימי נדתה לא מנינן אלא ד' עליהו וטובלת לערב ומשמשת וטהורה לכל דבריה אלא להכי לא חשבינן להו ליומי נדתה לקולה דספיקה דאורייתא היא ולחומרא מפקינן לה ואע"ג דלא צריך ליה למתני כולי האי(ז"ז יום לא)תשב ז' נקיים וסגי לה כדפריך רב אחא בר אהבה לקמן אפילו הכי איצטרך למתני י"ז יום לאשמעינן שעד י"ז יום סיימה כל פתח נדתה וחזרה לתחלת פתחה הראשון דכולהו הנך יומי דהזת מוקמינן להו בסוף זיבה ואי אמרה ד' אמרינן ג' דיומי זיבה והאיך רביעי תחלת ז' יום נדתה ועוד מוספת ט"ז להשלים י"ז שכך הוא שעור פתחה בין ימי נדה לימי זיבה כדאמרינן וכל שהולכת ומוספת בימי טומאה פוחתת בימי טהרה להשלמת י"ז לפתחה עד פתחה שבעה שאין פתח בטועה

באור הרא"ם

(קכז) נשים בבתוליהן כגפנים כצ"ל. וכ"ה לשון המשנה נדה פ"ט בסופו: (קכח) ומותבינן נדה י"ג ע"ב: (קכט) ומתרצינן כצ"ל שם: (קל) תנן במס' ערכין ח' כצ"ל: (קלא) שלשה ימים. טמא ראיתי פתחה י"ז ד' ימים טמא ראיתי פתחה ט"ז ה'. פתחה ט"ו ו' ימים. פתחה י"ד כצ"ל. ובכאן חסר שורה שלימה ועיין שם בערכין: (קלב) אית להו דרך נדה וכו' כצ"ל:

ואמר

כפחות משבעה שאפילו אם אמרה י"ד יום ראיתי ואפילו ט"ו או עד מאה יום או עד אי"ף יום אי אפשר לה לחזור לפתחה עד ז' ששבעה ימים נקיים היא צריכה דממה נפשך זבה גמורה ולמעלה מזבה דאפשר לה להטהר בלא ז' נקיים הלכך כל הפחות פחות אינה חוזרת לפתחה בפחות מז' נקיים שהיא מתעכבת לחזור בפתחה אינה מעכבת יותר מי"ז שכן שיעור פתחה בין נדתה בין זבה לטהרתה (קלג) ואמר בתורת כהנים אין לי אלא מופלג מנדתה יום אחד מנין שנים שנים ג"ד ה"ו ז"ח ט"י (קלד) מה מצינו ברביעי שהוא כשר לספירה וכשר לזיבה אף אני ארבה אלו שהן כשרין לספירה שיהו כשרין לזיבה. בלא עת נדתה. לרבות אחד עשר (קלה) לפי שמרבה אני אחד עשר שהיא כופרת בלא עת נדתה ומוציא את שנים עשר שאינו בספירת בלא עת נדתה אין לי אלא הרואה ג' שהיא זבה ומנין לרואה שנים ת"ל ימי זיבה. ומנין שהיא כופרת יום כנגד יום ת"ל טמא יהיה (קלו) ואע"ג דעיקרי כל הכלי (קלז) תהיה טומאתו בו לרבות את בעלה:

פס'. כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כמשכב נדתה יהיה לה. (קלח) ולא כימי (לידתה). טמא יהיה. כבר מפורש לעיל לשומרת יום כנגד יום דעיקרו על הכלי מדבר:

פס'. וכל הנוגע בם יטמא. כל על ידי חבוריהן:

פס'. ואם טהרה מזובה. כשתספור. מזובה ולא מנגעה מזובה ולא מלידתה. וספרה לה. לעצמה. שבעת ימים רצופין זה לזה. ואחר תטהר. אחר אחד לכולם מלמד שיהו סמוכין:

פס'. וביום השמיני ולא בלילה. תקח לה לעצמה. והביא אותם אל הכהן מלמד שהיא טובלת מבעוד יום שהרי צריכה הערב שמש. ועשה הכהן את האחד חטאת ואת האחד עולה מלמד שאין הקינין מתפרשות אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן:

פס'. והזרתם את בני ישראל אין נזירה אלא הפרשה. והזרתם את בני ישראל מטומאתם הרי זו אזהרה. ולא ימותו בטומאתם הרי זה עונש. בטמאם את משכני אשר בתוכם אע"פ שטמאין שכינה ביניהם:

פס'. זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע. זרע יש שראה ראיה אחת שהוא כבעל קרי טובל ואוכל פסחו לערב:

באור הרא"ם

(קלג) ואמר בת"כ אין לי אלא מופלג מנדתה יום אחד. ת"ל ואשה כי תזוב מנין לרבות מופלג ב' ג' ד' ה' ו' וכו' כצ"ל. וכ"ה בנדה ע"ג ע"ש בפירש"י: (קלד) מה מצינו ברביעי וכו'. ע"ש בפירש"י בנדה שהוא ראוי לספירת נקיים אם ראתה א' ב' ג' ופסקה וראוי לזיבה לצרף עם ב' ג' ד' אם לא ראתה בא' דהא אתרבאי מופלג יום א' מקרא דאו כי תזוב דהיינו ב' ג' ד' אף אני מרבה כל אלו עד י' וי' בכלל שהם ראוין לספירה אם ראתה ג' הראשונים משני ז' נקיים עד שיהיו ראוין לזיבה באיזה מהם שתראה ג' רצופין עכ"ל רש"י. ודע כי זה דעת רש"י אבל הרמב"ם יש לו דרך אחרת בימי נדות וזיבות. ואכמ"ל: (קלה) לפי שמרבה אני י"ד שהיא סופרת בלא עת נדתה. דהיינו שהימים עדיין מימי זיבה ומוציא אני י"ב שאינו בספירה בלא עת נדתה. היינו שמתחילין ז' ימי נדה. ובת"כ ובנדה ל"ו ה"ג מרבה אני י"א שהוא בספירת או כי תזוב ומוציא אני י"ב שאינו בספירת או כי תזוב. הלשון יותר מתוקן ע"ש בפירש"י אבל כוונת המחבר כמו התם: (קלו) ואע"ג דעיקרי כל הכלי. דבריו אינם מובנים. וכפי הנראה חסר כאן הרבה ועיין ת"כ וז"ל מנין שהיא משמרת יום א' (היינו זבה שראתה יום א') ת"ל טמא יהיה. (והיינו קרא כל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה) יכול כשם שהיא משמרת א' לאחד כך תשמר ב' לב' (היינו אם ראתה שני ימים נצרך לה שני ימי טהרה) ת"ל יהיה לה. (והוא רישא דקרא כל המשכב וכו' כמשכב נדתה יהיה לה) ומדכתיב יהיה לה לשון יחיד ולא יהיו לה. אין לה אלא יום אחד. ואפשר כי ע"ז קאי דברי המחבר דהכא. ואע"ג דעיקר הקרא כל הכלי כתוב אה"כ ואינו מדבר בטומאת זבה בעצמה רק מטומאת כלים שיושבת עליהן אעפ"כ דורש לה נגד זבה בעצמה שלא יטמא רק יום א' כצ"ל קצת לפרש דבריו הסתומים. וכן יש לפרש ג"כ דבריו בפסיקתא השניה שכתב כבר מפורש לעיל דעיקרא על הכלי מדבר: (קלז) תהיה טומאתו בו וכו'. ע"ש וכצ"ל כימי נדתה טמאה היא לרבות את בועלה (היינו גבי נדה) והיא למעט שזבה אינה מטמאה את בועלה. עיין בת"כ ומסיים שם אלא שדברו חכמים בלשון נקיה. הכוונה מדכתיב הוא בלשון זכר לרבות בועל נדה. ועיין בק"א שפירש באופן אחר: (קלח) ולא כימי זיבתה כצ"ל. ולידתה ע"ס. והיינו שזבה אינה

מטמאה

פס'. והדוה בנדתה. זקנים הראשונים היו אומרין שלא תכחול ולא תפקוס כל ימי נדתה עד שבא ר' עקיבא ואמר יביא הדבר לידי איבה ויגרשנה אלא כוחלת ופוקסת ומהו הדוה בנדתה תהא כנדתה עד שתבוא במים. והזב את זובו. מה הזב מטמא במשא אף הזוב מטמא במשא. לזכר. לרבות את המצורע. ולנקבה לרבות היולדות. רבי יוחנן בן קרחה אומר לזכר ולנקבה (קלט) לזכר כל שהוא ולנקבה כל שהיא. ולאיש אשר ישכב עם טמאה להביא את הבא על שומרת יום כנגד יום שהרי הבא על הנדה למדנו והבא על הזבה בא זה ללמדנו על שומרת יום כנגד יום שהוא כיוצא בה:

פרשת אחרי מות

כתוב **מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב** (תהלים ל"ד)

מכריז (א) ר' אלכסנדרי מאן דבעי חיי מאן דבעי חיי (כטף) [כנוף] ואתי כולי עלמא גביה אמרו ליה הב לן חיי אמר להו (שם) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. (ב) התם אמרי רבי ינאי היה יושב ודורש בעליה ושמע קול רוכל מחזר בעיירות צפורי והיה אומר מי שמבקש לקנות סם חיים יבוא ויקח אמר להון ר' ינאי העלוהו אלי אמרו לו אין ר' צריך לסם זה ולא שכמותך לפי שיש בידך (ג) סמנין הרבה אמר להון אעפ"כ העלוהו אלי עלה והוציא ספר תלין והראהו מי האיש החפץ חיים מה כתיב אחריו נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא הבנתי להיכן הוא פשוט עד שבא הרוכל הזה והודיעני. וכן שלמה אמר (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. אין צרות אלא צרעת וכן מפירש מדרש זה בזאת החיה זאת תורת המצורע ללמדך שמות וחיים ביד לשון. ד"א מי האיש החפץ חיים זה אהרן שנאמר (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום. אוהב ימים לראות טוב. (תהלים קלג) כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו. נצור לשונך מרע ושפתיך שכיון שראה את בניו מתים באהל מועד ואמר לו משה (ויקרא י) הוא אשר דבר יי בקרובי אקדש וידום אהרן. ואע"פ שכתוב בפרשת ויהי ביום השמיני מיתת שני בני אהרן חזר ושנה עליה שנאמר (שם טז) וידבר יי אל משה אחרי מות שני בני אהרן. מה היה הדבר להזהיר את אהרן על ביאת המקדש לפי שהיה אהרן קדוש ובגדיו בגדי קדש ונמשח בשמן הקדש נאה לו לבא אל הקדש לשרת פני קדוש ונורא שמו. אחרי מות שני בני אהרן (ד) שמיתת שניהם שוה. בקרבתם לפני יי וימתו. ר' יוסי הגלילי אומר על הקריבה מתו ולא על ההקרבה וכן אמר רבי עקיבא בקרבתם לפני יי וימתו. וכתיב (שם י) ויקריבו לפני יי אש זרה אשר וגו'. ללמדך (ה) שעל הקריבה מתו ולא על ההקרבה. בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ג) בהקריבם לפני יי אש זרה ללמדך שעל הקריבה מתו ולא על ההקרבה:

פס'. ויאמר יי אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש. (ו) והדבור הראשון מה נאמר לו ר' אלעזר בן עזריה משלו משל לחולה שנכנס הרופא אצלו בראשונה אמר לו אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב ובשניה אמר לו אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שמא תמות כדרך שמת פלוני וזה זירזו יותר מן

באור הרא"ם

מטמאה את בועלה. עיין ת"כ: (קלט) לזכר כל שהוא וכו'. בין גדול בין קטן כי תנוק בן יומו מטמא בזיבה:

(א) **מכריז** ר"א. (ע"ז י"ט) כנוף ואתי וכו' כצ"ל: (ב) התם אמרי. ויקרא פ' ט"ז והוא מעשה אחד: (ג) סימנים הרבה. היינו התורה שמארכת ימים: (ד) שמיתת וכו'. בת"כ ה"ג כשם שעבירת שניהם שוה כך מיתת שניהם שוה. וע"ש בק"א: (ה) שעל הקריבה מתו. היינו מה שנכנסו לק"ק. ולא על ההקרבה שהקטירו קטורת: (ו) והדבור הראשון מה נאמ' לו. פי' מדכתיב בהתחלת הפרשה וידבר ה' אל משה אחרי מות כו'. ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן. ולא נתפרש מה

נאמר

הראשון לכך נאמר ויאמר יי אל משה דבר אל אהרן אחיך שאמרתיך עליו (שמות ד) הלא אהרן אחיך הלוי וגו' וראך ושמח בלבו. ואל יבוא בכל עת. ואם בא הוא מת כדרך שמתו שני בניו. אחיך. בלא יבוא ואין אתה בלא יבוא. ד"א אחיך לרבות את הבנים וכן הוא אומר (בראשית יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו והוא לוט בן אחיו. (ז) ואל יבא בכל עת. זה יום הכפורים. מבית לפרוכת זה לפני ולפנים. ולא ימות. הרי זה עונש. כי בענן אראה על הכפורת. הרי זו אזהרה. ולמה נסמכה מיתת שני בני אהרן לפרשת יום הכפורים ללמדך שמיתת הצדיקים מכפרת כיום הכפורים:

פס'. בזאת יבא אהרן אל הקדש. זה ההיכל. בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. בתחלה כלל ולא פרט (ח) שהרי אין דמו של איל במקום דמו של פר. גרסינן במסכת יומא בזאת יבא אהרן אל הקדש. (במה) [כמה] שאמור במלואים אהרן פירש ז' ושמש יום אחד אף לדורות מפרישין כהן גדול מביתו ז' ימים קודם ליום הכפורים בפירקא קמא:

פס'. כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד ובאבנט בד [וגו'] יחגור ובמצנפת בד יצנוף. ד' פעמים בד שיהו של בוץ (ט) בד שיהו כפולין בד שיהו חדשים בד שלא ילבש עמהן אחרים. ד"א ד' פעמים בד למעט ד' כלים שנאמר בהם לפני ה' ואלו הן חשן ואפוד ומעיל וציץ. חשן שנאמר (שמות כח) ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט וגו' לפני ה' יכול יכנס בו לפני ולפנים ת"ל בד ולא בחשן. באפוד כתיב (שם) ונשא אהרן את שמותם לפני ה' יכול יכנס בו לפני לפנים ת"ל בד ולא באפוד. במעיל כתיב (שם) והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני ה' יכול יכנס בו לפני ולפנים. ת"ל בד ולא במעיל. בציץ כתיב (שם) והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' יכול יכנס בו לפני ולפנים ת"ל בד ולא בציץ. ומכנסי בד יהיו על בשרו. לימד על המכנסים שיהו קודמין לכל הבגדים. בגדי קדש בנין אב לכל הבגדים (י) שיהו משל קדש. ורחץ במים את בשרו ולבשם. מלמד שהוא טעון טבילה בין בגדי זהב לבגדי לבן ובין בגדי לבן לבגדי זהב. ולבשם. (יא) כולם בטבילה אחת דיו:

פס'. ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת. שיהו משל צבור. שעירי. שנים. ומה ת"ל שני שיהו שוין. ואיל אחד לעולה. רבי אומר איל אחד הוא האמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים בפרשת פנחס בקרבנות המוספין. ר' אלעזר בר' שמעון אומר שני אילים הם אחד האמור כאן ואחד האמור בחומש הפקודים וכן בתלמוד במסכת יומא:

פס'. והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו. שלא יביא משל צבור. וכפר בעדו ובעד ביתו. זה וידוי דברים. כיצד היה מתודה אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי. אנא השם כפר נא סלח נא לעונות לפשעים ולחטאים שעויתי שפשעתי שחטאתי לפניך אני ככתוב בתורת משה עבדך לאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

פס'. ולקח את שני השעירים. מלמד שהן מעכבין זה את זה. והעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד. מעמידו בשערי ניקנור אחוריהן למזרח ופניהם למערב:

פס'. ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. של כל דבר. גורלות. שיהו שוין:

פס'. והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה'. כיון שעלה לשמו מתוך קלפי אע"פ שלא נתן על גביו. ועשהו חטאת. שיאמר לה' חטאת:

באור הרא"ם

נאמר לו בדבור הראשון. ע"כ אמר שני פעמים אמר לו זה רק בדבור האחרון זירזו יותר מן הראשון כמו המשל. ועיין במזרחי בחומש: (ז) ואל יבוא. זה יו"כ פי' ביו"כ הורשה לבוא רק עם קרבנות אלו כדמסיים הקרא. ובת"כ מוסיף עוד אל הקודש לרבות שאר ימות השנה. ואולי יהיה הכוונה כמו שכתב הרד"ל בשם הגר"א ז"ל. כי אהרן הותר לבוא ג"כ בכל השנה עם קרבנות אלו: (ח) שהרי אין דמו של איל במקום דמו של פר. שדם הפר נכנס לפני ולפנים: (ט) בוץ. שיהיו כפולין היינו החוטים כפול ששה: (י) שיהיו משל קודש. היינו מתרומת הלשכה: (יא) כולן בטבילה אחת. היינו שבין בגד לבגד אינו

צריך

פס'. והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה'. עד מתי הוא זקוק להיות חי (יב) עד שיתכפר (בשלשם) [בשל שם] שנאמר וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי לכפר עליו. כפרה שהיא בגופו. לשלח אותו. שאם נשפך הדם ימות המשתלח מת המשתלח ישפך הדם. לעזאזל. עז ואל למקום קשה שבהרים. המדברה. ולא בישוב:

פס'. והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו. שלא יביא משל צבור. (יג) וכפר בעדו ובעד ביתו. זה וידוי דברים (והקריב את פר החטאת שנאמר) פעמים. שהיה מתודה בראשונה בעדו ובעד ביתו. ובשניה היה מתודה בעדו ובעד ביתו ובעד כל הכהנים ושוחטו שנאמר ושחט את פר החטאת אשר לו. כיצד היה מתודה אנא השם חטאתי עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושיך. אנא השם כפר נא סלח נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי שפשעתי שחטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושיך ככתוב בתורת משה עבדך לאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו והם עונין אחריו בשכמל"ו:

פס'. ולקח מלא המחתה גחלי אש. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס וכו' הלכ' במסכת יומא. גחלי אש. יכול עוממות ת"ל אש אי אש יכול שלהבת ת"ל גחלי אש. הא כיצד מן הלוחשות. מעל המזבח מלפני ה'. מצד הסמוך למערב (יד) אמר רבי יוסי זה סימן כל הנוטל מבחוץ להנתן בפנים נוטל מן הסמוך בפנים. ומלא הפניו. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו וכך היתה מדתו נוטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו וכך היתה מדתה קטרת סמים. (טו) שיהו כל סממניה לתוכה. דקה. והלא נאמר ושחקת ממנה הדק שתהא דקה מן הדקה כיצד הוא עושה מפריש שלשת מנים מערב יום הכפורים ומחזר למכתשת כדי למלאת הפניו לקיים דקה מן הדקה:

פס'. ונתן את הקטרת על האש לפני ה'. שלא יתקן מבחוץ שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ומכניס (אמר) [אמרו] להן לחכמים והלא כבר נאמר כי בענן אראה על הכפורת השיבום חכמים מלמד שהוא נותן בה מעלה עשן. ועולה עשן הקטרת במקל. (יז) (אוש) חיסר אחד מכל כמניה הייב מיתה. ולקח מדם הפר נוטלו מיד הממרס בו. והזה באצבעו. נאמר כאן באצבעו ונאמר להלן באצבעו מה אצבעו האמור להלן הימנית אף כאן הימנית. אל פני הכפרת קדמה זה בנין אב לכל מקום שנאמר פני הכפרת למזרח. ד"א אל פני הכפורת קדמה אינו מתכוין להזות לא למעלן ולא למטן אלא במצליף ומפורש במסכת יומא. (יח) אמר ר' יהודה (במנגינא) כלומר כאדם שמלקה את חבירו מהם על כתיפיו מהם על גבו מהם על הכסלים שאינן לא למעלן ולא למטן. יזה שבע פעמים (יט) ולא שבע טיפים. שבע פעמים. מונה ז' פעמים עם האחת הרי אחת ושבע. וכך היה מונה אחת. אחת ואחת. אחת ושתים. אחת ושלש. אחת וארבע. אחת וחמש. אחת ושש. אחת ושבע. אחת לפי שהיה צריך למנות הראשונה עם כל אחת ואחת:

פס'. ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. שלא יהו אחיו הכהנים מתכפרין בו ובמה הם מתכפרין בפרו של אחיהם. והביא את דמו אל מבית לפרוכת. מלמד שיכנס בו לפני ולפנים. ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר. מלמד שמכנים דמו לפני ולפנים ואחת למעלן ושבע למטן. מדם הפר שנאמר והזה אותו על הכפרת ולפני הכפרת:

באור הרא"ם

צריך טבילה: (יב) עד. שיתכפר בשל שם כצ"ל והיינו מתן דמו: (יג) וכפר בעדו. זה וידוי דברים פעמים היה מתודה וכו' כצ"ל. ומה שכתוב בנתיים הוא מיותר ע"כ הסגרתי במוסגר. והיינו פעם הראשון עליו ועל ביתו ובפעם ב' ג"כ על אחיו הכהנים שנקראים ביתו שנאמר בית אהרן: (יד) אר"י זה סימן כל הניטל מבחוץ וכו'. פי' הניטל ממזבח החיצון לכנס לפנים אינו נוטל אלא ממקום הסמוך יותר לפנים: (טו) שיהיו כל סמניה לתוכה. בתוך הכף: (טז) אמרו להן לחכמים כצ"ל (יומא י"ט): (יז) או. שחיסר וכו' כצ"ל. וכ"ה בת"כ הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר א' מסמניה חייב מיתה: (יח) אמר ר"י (כמנגדא כצ"ל): (יט) ולא שבע טיפים. פי' מדכתיב יזה שבע פעמים משמע שבכל פעם צריך להיות

פס'. וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל. יש לי בענין הזה ג' טמאות טומאת עבודת כוכבים שנאמר (ויקרא כ) למען טמא את מקדשי. טומאת גילוי עריות שנאמר לבלתי עשות מחקות התועבות. ותטמא הארץ. טומאת שפיכות דמים שנאמר (במדבר לה) ולא תטמא את הארץ. יכול לכל הטמאות הללו יהא שעיר זה מכפר ת"ל מטומאות לא כל טומאות. מה מצאנו שחלק מכל הטמאות בטומאת מקדש וקדשיו אף כאן בטומאת מקדש וקדשיו. ר' שמעון אומר וכפר על הקדש מטומאות. כל טומאות שבקדש. (כ) ומפשעיהם. אלו המרדים וכן הוא אומר (מ"ב ח) אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו. לכל חטאתם. במחוייבי חטאות. וכן יעשה לאהל מועד. כשם שעשה לפני ולפנים כך הוא עושה בהיכל מה לפני ולפנים אחת למעלן וז' למטן מדם הפר אף בהיכל א' למעלן ושבע למטן מדם הפר ומה לפני לפנים א' למעלן וז' למטן מדם השעיר אף בהיכל א' למעלן וז' למטה מדם השעיר. היינו דתנן אי זהו מקומן של זבחים פר ושעיר של יום הכפורים וכו' ודמן טעון הזייה על בין הבדים ועל הפרכת (דיליף אהל מועד דיום הכפורים מאהל מועד דפר כהן גדול ופר העדה מה להלן על הכפרת) השוכן אתם בתוך טומאותם. אע"פ שטמאים שכינה ביניהם:

פס'. וכל אדם לא יהיה באהל מועד ולא בעזרות. בבואו לכפר בקדש לרבות שילה ובית עולמים. עד צאתו. (כא) לרבות אפילו ביציאה. וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל. כפרתו קודמת לכפרת כל ישראל:

פס'. ויצא אל המזבח אשר לפני ה' (כב) היכן היה עומד ומזה לפנים מן המזבח הפנימי. וכפר עליו (כג) כפרה שהיא בגופו. ולקח מדם הפר ומדם השעיר. בזמן שהן מעורבין. ונתן על קרנות המזבח. מתחיל מקרן מזרחית צפונית מערבית מערבית דרומית מזרחית:

פס'. והזה עליו. על טהרו של מזבח. מן הדם שבע פעמים. שהיה מונה ז' פעמים ולא אחת ושבע. וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל. (כד) וטהרו לשעבר וקדשו לעתיד לבוא:

פס'. וכלה מכפר את הקדש. אם כפר כלה דברי רבי עקיבא כלומר שאם חסר אחת מכל המתנות לא עשה ולא כלום. וכלה מכפר את הקדש. זו לפני לפנים. ואת אהל מועד זה היכל. ואת המזבח כמשמעו. מלמד שכל אחד ואחד כפרה בפני עצמה לפיכך אם גמר מתנות שבפנים ונשפך הדם מביא פר אחר ומתחיל מבחוץ אבל שפיכות יסוד לא מעכב. והקריב את השעיר החי. עד כאן הוא זקוק להיות חי. ואע"ג דאמר רב שמואל בר יהודה אמר רב הלכה כדברי חכמים בענין הוידוי עבדינן כרבי מאיר (כה) דההיא דנחית קמיה (דרבא) [דרבה] עבד כרבי מאיר. אמר ליה שבקת רבנן ועבדת כרבי מאיר. אמר ליה כרבי מאיר סבירא לי דאמר דכתיב בספר אורייתא דמשה והתודה עליו את כל עונות בני ישראל. ומפשעיהם לכל חטאתם. במסכת יומא בפרק אמר להן הממונה:

פס'. וסמך אהרן את שתי ידיו. מלמד שהסמיכה בשתי הידים זה בנין אב לכל הסמיכות. על ראש השעיר החי. זה טעון סמיכה (כו) ואין שעיר (שאר עזים) [עבודת כוכבים] טעונין סמיכה דברי ר' יהודה. והתודה עליו זה וידוי דברים וידוי שלישי כיצד מתודה אנא השם עוו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישראל וכו'. כי ביום הזה יכפר עליכם. והן עונין אחריו בשכמל"ו. את כל עונות בני ישראל לרבות (כז) אונסיהן

באור הרא"ם

להיות שיעור הזיה ולא טיפה: (כ) ומפשעיהם אלו המרדים. הוא מאמר בפני עצמו: (כא) לרבות אפילו ביציאה. דכתיב עד צאתו ולא בצאתו משמע דווקא כשיצא לגמרי אז הותר לכנס להיכל: (כב) היכן היה עומד. היינו דכתיב ויצא: (כג) כפרה שהיא בגופו. היינו מתן דמים שהוא בגופו של מזבח: (כד) וטהרו לשעבר. מטומאת העבר ויהא קדוש לעתיד: (כה) דההיא. דנחית קמיה דרבנן כצ"ל (יומא נ"ו:): (כו) ואין שעירי עבודת כוכבים טעונין סמיכה. היינו הכהן אבל הזקנים סומכין כדכתיב בהדיא: (כז) אונסיהם. פי' דפשעים ועונות וחטאים. ספיקותיהם. ספק חטא ספק לא חטא. שגגותיהם ספק שגג ספק לא שגג:

וכו'

ספיקותיהן שגגותיהן. ואת כל פשעיהם לכל חטאתם (כח) ונתן אותם. לא חייבי חטאות ואשמות ודאין וחייבי אשמות תלוין פטורין. ושלח ביד איש עתי. להכשיר את הזר. עתי. שהוא מזומן. עתי אף בשבת. עתי אף בטומאה:

פס'. ונשא השעיר עליו. הוא עליו את כל עונותם. אל ארץ גזרה זה הצוק שהיה השעיר מתגזר במורד מן ההר ונעשה חתיכות חתיכות שלא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים לכך נקרא ארץ גזרה:

פס'. ובא אהרן אל אהל מועד. כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מן הפסוק הזה פי' כדמפורש במסכת יומא בפרק אמר להם הממונה ובא אהרן אל אהל מועד אע"פ שפסוק זה כתוב קודם מוסף עולתו ועולת התמיד מאוחר הוא אחר עולתו ועולת העם. ולמה הוא בא אל אהל מועד והלא כבר השלים עבודת היום אלא כדי להוציא כף ומחתה שכל הפרשה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה שהיה לכתוב לאחר אילו ואיל העם דהיינו לאחר המוספין שכך הוא הסדר ואי אמרת פסוק זה על הסדר נאמר לא משכחת אלא ג' טבילות וו' קדושים שעל כל טבילה שני קדושים אחד קודם טבילה ואחד לאחר טבילה שהרי תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת היום בבגדי לבן דכתיב כתונת בד קדש ילבש וכתיב ורחץ במים את בשרו ולבשם.] וקא עביד עבודת היום והכנסת דם פר ושעיר והכנס כף ומחתה דכתיב והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו. וכתיב בתריה ושחט את שעיר החטאת. וכתיב בתריה ובא אהרן אל אהל מועד דהיינו הוצאת כף ומחתה דכל הני עבודות בבגדי לבן הוו ולא הוה עביד טבילה אלא אם כן משנה מעבודה לעבודה דפשיט בגדי זהב ולבש בגדי לבן. אי נמי פשיט בגדי לבן ולבוש בגדי זהב. ואי אמרת פסוק זה כסדר נאמר. לא משכחת לה אלא שלש טבילות וששה קדושים כדאמרי' אלא ודאי הא דכתיב ובא אהרן אל אהל מועד דהיינו להוצאת כף ומחתה והלכך משכחת לה ה' טבילות וי' קדושים תמיד של שחר בבגדי זהב הא חדא טבילה ועבודת היום בבגדי לבן חדא טבילה והדר אילו ואיל העם בבגדי זהב חדא טבילה והדר להוצאת כף ומחתה בבגדי לבן חדא טבילה והדר לתמיד של בין הערבים בבגדי זהב הרי ה' טבילות וי' קדושים ומנין ששני קדושים לכל טבילה שנאמר ופשט ורחץ ולבש את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש. כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש. אלא מקיש פשיטה ללבישה. מה לבישה בקידוש ידים ורגלים. אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים. והניחם שם. מלמד שהם טעונין גניזה ואינן כשרין ליום הכפורים הבא:

פס'. ורחץ את בשרו במים במקום קדוש. בלשכת בית הפרוה חוץ מן הראשונה שהיתה בחול על גבי שער המים. ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם עולתו קודמת לעולת העם וכפרתו קודמת לכפרת העם:

פס'. ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה. אפילו בשבת אפילו בטומאה:

פס'. והמשלח את השעיר (ל) ולא המשלח את המשלח לעזאזל אינו מטמא בגדים עד שהוא יוצא חוץ מחוצות ירושלים. (לא) ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבא אל המחנה. מפני הטומאה:

פס'. ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא. בנין אב לכל חטאות שדמם לפנים טעונים שריפה וטמאים בגדים. ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת

באור הרא"ם

(כח) ונתן אותם לא חייבי חטאות וכו' בכאן חסר ומשובש וכצ"ל. וכ"ה בת"כ יכול אף חייבי חטאות ואשמות עמהם (פי' שהשעיר המשתלח יכפר ע"ז). ת"ל ונתן אותם על ראש השעיר (ואותם מיעוטא הוא) אותם על ראש השעיר ואין חייבי חטאות ואשמות על ראש השעיר. מכאן אמרו חייבי חטאות ואשמות ודאים שעבר עליהם יוה"כ חייב להביא אחר יוה"כ. וחייבי אשמות תלויין פטורין כי הם נתכפרו בשעיר המשתלח: (כט) ונשא השעיר עליו. עליו הוא נושא ואין שאר שעירים עמו. ועל מה שאר שעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו כצ"ל: (ל) ולא המשלח את המשלח. פי' יקירי ירושלים שהיו מלוין אותו: (לא) ורחץ. בשרו במים חסר וכצ"ל. ורחץ בשרו יכול יהיה גזירת המלך. היינו שהתורה גזרה לו טבילה זו. ת"ל ואחר יבוא אל המחנה מה ואחר האמור להלן גבי מצורע כתיב ג"כ ואחר יבוא אל המחנה

מה

פרשם. (לב) נאמר כאן עור ובשר ופרש מה להלן ע"י (נתינה) אף כאן ע"י (נתינה):

פס'. והשורף. ולא (לג) המצית את האליתא. ולא המסדר את המערכה. איזה הוא השורף (לד) המסייע בשעת השריפה:

פס'. והיתה לכם. ולא לאחרים. לחקת עולם. לבית עולמים. בחדש השביעי. יכול כולו ת"ל בעשור. תענו את נפשותיכם. יכול ישב בחמה או בצינה בשביל שיצטער ת"ל וכל מלאכה לא תעשו. מה מלאכה שחייבין עליו כרת אף עינוי דבר שחייבין עליו כרת. משום ר' ישמעאל אמרו נאמר כאן תענו ונאמר להלן (דברים ח) ויענך וירעיבך. מה להלן עינוי רעבון אף כאן עינוי רעבון. וכל מלאכה לא תעשו. נאמר כאן מלאכה ונאמר במשכן מלאכה. מה מלאכת משכן (לה) מלאכה חשובה אף כאן כיוצא בהם. וכל. לרבות אפילו מקצת מלאכה ארג שני חוטין כתב שני אותיות חייב. האזרח. אזהרה לנשי האזרחים. הגר. לרבות נשי הגרים. (לו) בתוככם. לרבות נשים ועבדים:

פס'. כי ביום הזה יכפר עליכם. (לז) בקרבנות. לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה במסכת יומא. מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ושבינו לבין חבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ומי שמרצה את חבירו ואין מתרצה עד ג' פעמים חייב לבקש מטו ממנו שכן מצאנו באחי יוסף שנאמר (בראשית נ) אנא שא נא פשע וגו'. וכן באיוב אומר (איוב לג) ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי. וכשם שיום הכפורים אסור באכילה ובשתיה כך אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה לפי שכולם נקראים עינוי נפש. המלך והכלה ירחצו את פניהם ולא כל אדם אלא שורין לו מפה מערב יום הכפורים וסוחטה מבעוד יום ולמחר מעבירה על פניו. והחיה תנעול את הסנדל מפני הסכנה. ואם מתלכלך רגלו בטיט או בצואה רוחץ כדרכו. וכן מי שראה קרי בלילי כפורים טובל כדרכו. ובלבד שלא ישפשף. ואסור בתשמיש המטה. תנו רבנן (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים בין שאמרו להדליק בליל יום כפורים בין שאמרו שלא להדליק לשום מצוה נתכוונו. להדליק שלא יתיחד עם אשתו ויבא לידי תשמיש. שלא להדליק שמא יסתכל בה ויבא לידי הרהור. וצריך לאכול סעודתו מבעוד יום שנאמר מערב עד ערב:

פס'. וכפר הכהן אשר ימשח אותו. זה כהן משוח בשמן המשחה. מרובה בגדים מנין פי' שהרי צלוחית שמן המשחה נגנזה עם הארון מימות יאשיהו המלך ומאותו הזמן כהנים גדולים נקראים מרובה בגדים על שם ח' כלים שהוא לובש שהרי כהן הדיוט משמש בד' כתנת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסיף עליהן כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציין ולכך אמרנו מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו. לכהן תחת אביו. מלמד שהבן קודם לכל אדם. תחת אביו. בזמן שממלא מקום אביו. ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש. (לח) בנין אב לכל בוין שיהא משל קדש. (לט) את. לרבות כלים אחרים. של בין הערבים (שהולך בהן לביתו):

פס'. וכפר את מקדש הקדש. זה לפני לפנים. ואת אהל מועד. זה ההיכל. ואת המזבח. כמשמעו. (מ) (ואת). לרבות העזרות. הכהנים. אלו

באור הרא"ם

מה להלן מפני הטומאה אף כאן מפני הטומאה: (לב) נאמר כאן עור ובשר ופרש. ונאמר להלן היינו בפר כהן משיח עור ובשר ופרש מה להלן ע"י ניתוח היינו בלא הפשט אף כאן: (לג) ולא המצית את האליתא. והיינו בשעת סידור המערכה: (לד) המסייע בשעת השריפה. היינו בשעה ששורף את הפרים קודם שנעשו אפר: (לה) מלאכה השובה. היינו גבי משכן כתיב מלאכת מחשבת: (לו) בתוככם. לרבות העבדים כן הגיה הגר"א ז"ל באדרת אליהו. כי נשים ריבה מהאזרח: (לז) בקרבנות. ומנין אע"פ שאין קרבנות ואין שעיר היינו בזמן הגלות ת"ל כי ביום הזה יכפר כו' כנ"ל. ופי' עצומו של יום מכפר: (לח) בנין אב לכל בוין. פי' מדקרי להו בגדי הקדש: (לט) לרבות כלים אחרים כו'. והלשון שהולך בהם לביתו. ט"ס כי לביתו הלך בבגדי עצמו אלא כירושו של בין הערבים: (מ) ואת לרבות ט"ס וצ"ל וכפר לרבות העזרות:

הכהנים. ועל כל עם. אלו ישראל. יכפר. (מא) לרבות את הלוים:

פס'. והיתה זאת לכם לחקת עולם. אע"פ שאין קרבנות יום הכפורים מכפר. לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה. (מב) להוציא שאר ימים טובים. ויעש כאשר צוה ה' את משה. מלמד שכל הפרשה נאמרה על הסדר. ד"א ויעש כאשר צוה ה' את משה שהיה אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הגבורה. וכן הכתוב משבחו (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו. לפי שצורך קרבנותיהם לפיכך היה הדבור מפי משה רבינו אל אהרן ואל בניו. ואל כל עדת בני ישראל. שישראל מוזהרין (מג) ולא הגוים. ד"א אזהרה על אהרן על הבנים. והבנים על כל ישראל. ואמרת אליהם. לרבות את הגרים והעבדים. זה הדבר אשר צוה ה'. (מד) מה ת"ל לגזירה שוה לפי שנאמר בראשי המטות זה הדבר אף כאן ראשי המטות. אשר צוה ה'. (מה) מלמד שהפרשה נאמר בכה בנין אב לכל הפרשיות שיהו בכה אמר ה':

פס'. ואיש איש מבני ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה וגו'. הקיש המחנה למחוץ למחנה מה מחוץ למחנה מיוחד שאינו כשר לשחיטת כל זבח. אף מחנה שאינו כשר לשחיטת כל זבח יצא השוחט חטאת בדרום שהוא כשר לשחיטת קדשים קלים. או אשר ישחט. (מו) לרבות העוף:

פס'. ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה'. הכשרין ולא הפסולין. יצאו בעלי מומין. לפני משכן ה'. הראוין ליקרב עכשיו ולא הראויין לאחר זמן. כגון מחוסרי זמן. דם יחשב לאיש ההוא. ולא לשלוחו. דם שפך. (אחרי) (מז) [אחד] ששפך חייב שנים ששחטוהו פטורין לפי שלא נעשית שחיטה אלא ע"י אחד מהן. כיוצא בו במלאכת שבת בעשותה. יחיד שעשאה חייב. שנים שעשאוה פטורין. ונכרת האיש ההוא. המזיד ולא השוגג ולא המוטעה. מקרב עמו. ועמו שלום:

פס'. למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם. אמרו רבותינו בתורת כהנים שעד כאן הוא מדבר בקדשים שהקדישו בשעת היתר הבמות. ופסוק זה מדבר בקדשים שהקדישו בשעת אסור הבמות (מח) כגון הקמת המשכן שנאמר למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם המותרין להם כבר. על פני השדה. מלמד שכל הזובח בבמה בשעת איסור הבמות (מט) כזובח בשדה. והביאם לה'. זו מצות עשה. לא תעשה מנין ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים:

פס'. וזרק הכהן את הדם. זריקת כהן במזבח ה' ואין זריקת כהן בבמה שאפילו גרים נשים ועבדים כשרין לבמה. על מזבח ה' פתח אהל מועד. מלמד שאין מזבח בבמה. אלא שאפילו על הסלע ועל האבן. לריח ניחוח לה'. (נ) אין ריח ניחוח בבמה:

פס'. ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. אין שעירים אלא שדים שנאמר

באור הרא"ם

(מא) יכפר לרבות הלוים. היינו וכפר השני דסוף פסוק: (מב) להוציא שאר יו"ט. והכוונה כי שעירי הרגלים ג"כ מכפרים. אבל אם אינם מקריבים אותם אינם מכפרים: (מג) ולא העובדי כוכבים שאינם מוזהרין על שחוטי חוץ. ומסיים בת"כ אלא שהעובדי כוכבים מותרים לעשות במה בכ"מ ולהעלות לשם: (מד) מה ת"ל זה הדבר לג"ש כצ"ל. והיינו שפרשה זו משחוטי חוץ ג"כ בראשי המטות כמו שמסיים. ועיין (נדרים ע"ח.) למג"ש שיש שאלה בהקדש: (מה) מלמד שהפרשה נאמר. חסר וכצ"ל זה הדבר אשר צוה ה'. מלמד שהפרשה נאמר בכה אמר בנין אב וכו'. ועיין בת"כ ובק"א שפי' הכוונה שכמו ששמע משה מפי ה' כן אמר. ולא שנאמר לו הכלל והוא היה מסדר סגנון ודברים. אלא הדברים כמו ששמע כן אמרם. וזה יורה הלשון זה הדבר. וכן כה אמר ע"ש בק"א שהאריך: (מו) לרבות את העוף שחייב משום שחוטי חוץ. דוקא תורים ובני יונה שהם ראוים לקרבן: (מז) אחד ששחט חייב וכו' כצ"ל. כמו שמסיים לפי שלא נעשה שחיטה אלא ע"י אחד. ולא כן גבי העלה אברים בחוץ אף שנים שהעלו חייבין: (מח) כגון אחר הקמת המשכן וכו' כצ"ל: (מט) כזובח בשדה. עיין (ע"ז י"א:) ופירש"י כזובח ע"פ השדה לעבודת כוכבים: (נ) ואין ריח נחוח בבמה. ד"א משמע דברים שהזבח נזבח הוא לריח ניחוח לאפוקי אברים שאכלן והעלן שאין בהם

(ישעי' יג) ושעירים ירקדו שם. אשר הם זונים אחריהם: לרבות את שאר עבודת כוכבים. חקת עולם. לבית עולמים. תהיה. אפי' בזמן הזה. (נא) זאת להם. ואין חייבין עליהן כרת. לדורותם. שינהג איסור הדם לדורות:

פס'. ואליהם תאמר. כל האמור בענין. איש איש מבית ישראל. להביא שנים שהעלו זו דברי רבי ישמעאל. וחכמים אומרים דברה התורה כלשון בני אדם. ומן הגר אשר יגור בתוכם. לרבות נשי הגרים. בתוכם. לרבות נשים ועבדים; אשר יעלה עולה או זבח. (נב) לרבות כל הזבחים:

פס'. ואל פתח אהל מועד לא יביאנו. (נג) להביא כל הראוי לבא. ונכרת האיש. ולא הצבור. ההוא. (נד) אחד שהעלה חייב:

פס'. ואיש איש מבית ישראל ומן הגר. לרבות נשי הגרים. בתוכם. לרבות נשים ועבדים. אם כן למה נאמר איש איש. אמר רבי אלעזר ברבי שמעון (נה) להביא ולד ישראל מן העובד כוכבים ומן העבד. אשר יאכל כל דם. (נו) להביא דם התמצית בחולין. ונתתי פני. פונה אני אליו לרעה. בנפש. ולא בצבור. האוכלת את הדם. אין הדם והחלב מצטרפין זה עם זה. והכרתי אותה מקרב עמה. ועמה שלום:

פס'. כי נפש הבשר בדם הוא. להגיד מה שגרם. לא תאכל הנפש עם הבשר. ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם (נז) לא על קרקעו של מזבח. כי הדם הוא בנפש יכפר. למדנו שאם נתן דם התמצית לא כפר. על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם. להזהיר הגדולים על הקטנים. והגר הגר בתוככם לא יאכל דם. שחפץ בו הקב"ה כאחד מכם:

פס'. ואיש איש מבני ישראל. שלשה פעמים אמר למעלה מן הענין הזה מבית ישראל כדי להכליל הכל מפני שהשוה הקב"ה האשה לאיש לכל איסורין שבתורה ופרשה זו נאמרה מבני ישראל. אלו הזכרים שאין דרך הנשים לצוד. ומן הגר. אלו הגרים. אשר יצוד ציד חיה או עוף. תאמר שאינו חייב לכסות אלא הנצודים בשדות במדבר ובכרמים. אווזין ותרנגולין מנין ת"ל אשר יצוד ציד מכל מקום. אלא למה נאמר אשר יצוד למדתך התורה דרך ארץ שלא יהא אדם אוכל בשר אלא בהזמנה. אשר יאכל. אף חיה הנאכלת. יוצא עוף הטמא שאינו נאכל. חיה או עוף. כדין עוף כך דין חיה מה עוף אשר יאכל אף חיה הנאכלת. חיה או עוף בין מרובה בין ממועט מכאן אמרו ושחט מאה חיה במקום אחד כסוי אחד לכולם. מאה עופות במקום אחד כסוי אחד לכולם. וכן השוחט כמה עופות ברכה אחת לכולן. ובלבד שלא ישיח. ואם שח צריך לחזור ולברך. רבי יהודה אומר שחט חיה יכסה ואחר כך ישחוט את העוף שנאמר חיה או עוף אשר יאכל (נח) אמרו לו והלא כבר נאמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ושפך וכסה במה ששפך יכסה לא יכסנו ברגל שלא יהו המצות בזויות עליו. ושפך וכסה מי ששפך יכסה. מעשה באחד ששחט ולא כסה ובא חבירו וכסה וחייבו ר' מאיר עשרה זהובים. ושפך וכסה מצוה שיכסנו הוא. כסהו ונתגלה פטור מלכסות. כסתו הרוח חייב לכסות. את דמו וכסה. מלמד שכל דמו חייב לכסות. דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות. א"ר יהודה אימתי בזמן שאין דם אלא הוא אבל יש דם אחר פטור מלכסות. וכסהו. יכול יכסה יכפה עליו את הכלי או אבנים ת"ל עפר. כללו של דבר בכל דבר שסופו

באור הרא"ם

בהם משום ריח ניחוח. ובבמת יחיד לא חיישינן לזה: (נא) זאת להם ואין חייבין כרת. עיין (זבחים ק"ו:) זאת להם ואין אחרת להם: (נב) לרבות כל הזבחים. היינו אמורי חטאת ואשם כו'. עיין ת"כ: (נג) להביא כל הראוי לבא. פי' שראוי לבא בפנים אז חייבים עליו משום שחוטי חוץ: (נד) אחד שהעלה חייב. הוא דלא כר' ישמעאל דלעיל עיין ת"כ: (נה) להביא ולד ישראל מן הכנעני ובו'. עיין (יבמות מ"ה) עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר ודינו כישראל לענין זה: (נו) להביא דם התמצית כו'. עיין ת"כ כי חכמים פליגי ולא חייב כרת רק על דם הנפש: (נז) לא על קרקעו של מזבח. שהדם ניתן מחוט הסקרא ולמעלה: (נח) אמרו לו והלא כו': עיין (חולין פז:). והכוונה

להיות עפר מכסה זבל דק חול דק ובסיד ולבינה ובנסורת של חרשין דקה אבל לא בקמח ובסובין ובמורסן. מה עפר שמגדל צמחין אף כל שמגדל צמחין מכסין בו. בעפר. מכאן אמרו השוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה:

פס'. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. להגיד מה גרם. ואומר לבני ישראל ולא חששתי על שאר אומה ולשון. כי נפש כל בשר דמו הוא ג' דמים נאמרו בפסוק לדם התמצית ולדם הקזה ולדם האברין. כל אוכליו יכרת. חזר לדם הנפש. הוא יכרת. ולא המאכיל שהרי הגדולים מוזהרין על הקטנים אבל כרת אין אלא על האוכל בלבד:

פס'. וכל נפש. יכול אף הכנעני בכלל ת"ל באזרח ובגר מה אזרח בן ברית אף גר בן ברית זה גר צדק. אשר תאכל. אין אכילה פחותה מכזית. נבלה וטרפה. (נט) פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפים ולנוצה. וכבס בגדיו ורחץ במים. במי מקוה. אינה מטמאה בגדים (ס) לא בתוך מעיו ולא בתוך הפה. אלא בבית הנפש וזו היא בית הבליעה. וכן מפורש בפרשת וכי ימות מן הבהמה. ומה בא לחדש חיוב כרת:

פס'. ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. (סא) פסוק זה נאמר כגון שנכנס במקדש או שאכל קדשים בטומאה שנאמר עונש ואזהרה על ידי טומאה וחייב קרבן על ידי טומאה מה קרבן שחייב להלן על ידי טומאה בטומאת מקדש וקדשיו אף עונש ואזהרה על ידי טומאת מקדש וקדשיו:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם דבור ואמירה להזהיר גדולים על הקטנים. אני ה' אלהיכם. אני הוא שקבלתם מלכותי על הר סיני כשאמרתי אנכי ה' אלהיך. אני הוא שאמרתי והיה העולם. אני דיין ומלא רחמים. אני דיין להפרע. אני נאמן לשלם שכר:

פס'. כמעשה ארץ מצרים. מלמד שהתעיבו המצרים מעשיהם על כל אומה. וביותר מקום שהיו ישראל יושבין שנאמר אשר ישבתם בה. וכמעשה ארץ כנען. מלמד שהתעיבו הכנענים מעשיהם מכל אומה. וביותר מקום שבאו בני ישראל שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה. ובחקותיהם לא תלכו. מלמד שחקות הכנענים הבל הם. וכן ירמיהו אומר (ירמיה י') כי חקות העמים הבל (המה) [הוא]. ת"ר ובחקותיהם לא תלכו לא אמרתי אלא בחקי תועבותיהם. ומה היו עושין האיש נושא לאיש ואשה נושאת אשה והאשה נישאת לשנים. והאיש נושא אשה ובתה. ד"א ובחקותיהם לא תלכו. אלו שמנו חכמים שהם מדרכי האמורי:

פס'. את משפטי תעשו. אלו הדינין. ואת חקותי תשמרו ללכת בהם. לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר:

פס'. ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ליתן שמירה ועשיה לחוקים ושמירה ועשיה למשפטים. וחי בהם לעולם הבא. אני ה'. נאמן לשלם שכר. ד"א ושמרתם (סב) את חקותי אלו מצות הדעת. ואת משפטי אלו שעובדי כוכבים משיבין עליהם כגון לבישת שעטנז וכלאים ואכילת חזיר:

פס'. (סג) איש איש. להביא העובדי כוכבים שהן מוזהרין על העריות כישראל. לא תקרבו לגלות. אחד האיש ואחד האשה מוזהרין על העריות. ד"א לא תקרבו לגלות קריבה של גילוי עריות אסור אבל שאינה של גלוי עריות מותר. שהרי אדם

באור הרא"ם

והכוונה דאהדרי לר' יהודה חיה או עוף לחלק ע"ש: (נט) פרט לחרטום. שאינו בר אכילה: (ס) לא בתוך מעיו. כי הוא מטמא בבית הבליעה. ואם טבל אחר בליעתו. אע"פ שעדיין במעיו שלא נתאכל עלתה לו טבילה: (סא) פסוק זה נאמר. עיין בת"כ וזה שמסיים מה קרבן שחייב להלן ע"י טומאה. היינו לעיל בפ' ויקרא או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וקאי על טומאת מקדש וקדשיו: (סב) אלו מצות הדעת. היינו מה שהשכל מחייבן. רק הגירסא צ"ל מהופכת חוקת אלו שעובדי כוכבים משיבין עליהם ואת משפטי אלו מצות הדעת שכ"ה בכמה מקומות: (סג) איש איש. להביא הכנעני (סנהדרין נז:):

עולא

מנשק ומחבק את אחותו ואת דודתו ואת אמו ; (סד) עולא אמר אפילו שום קריבה אסור . לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב . אני ה' . שאם אין מכיר בו אלא בוראו הוא פורע ממנו שנאמר (איוב כד) וסתר פנים ישים כלומר יושב בסתר עליון פנים ישים . אני ה' . לשלם שכר טוב לשומרי מצותי :

(סה) **ואלו הן** העריות שחייבין עליהן כרת . אמו ואשת אביו . ואחותו בין מן האב בין מן האם . בתו . בת בנו . בת בתו . בת אשתו . בת בנה . ובת בתה . חמותו . ואם חמותו . ואם חמיו . ואחות אביו . ואחות אמו בין מן האב בין מן האם . (סו) ואשת אחי האב (מן האם) . וכלתו . ואשת אחיו בין מן האב בין מן האם . ואחות אשתו בין מן האב בין מן האם . הבא על אחת מכל העריות האלה הולד ממזר ועשאה זונה . ופסולה לכהונה ואינה צריכה הימנו גט לפי שאין תופשין בה קדושין :

פס' . ערות אביך וערות אמך . אביך ממש . מלמד שחייב עליו שתים משום זכור ומשום ערות אב . וערות אמך . זו האם . לא תגלה . בין בחיי האב בין אחר מיתת האב . אמך היא . משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו שתים משום אמו ומשום אשת האב . דברי רבי יהודה . ד"א אמך היא בין מן האירוסין בין מן הנשואין :

פס' . ערות אשת אביך זו אשת האב אע"פ שנתגרשה הימנו לא תגלה ערותה . ערות אביך היא . אפילו לאחר מיתת אביך :

פס' . ערות אחותך בת אביך או בת אמך . זו בת אביו שלא בת אמו ובת אמו שלא בת אביו . מולדת בית או מולדת חוץ . (סז) והוא מפורש על בת אביך או בת אמך . ד"א מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרין לאביך הוציא כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו' . ד"א מולדת בית או מולדת חוץ בין מן הנישואין בין מן האירוסין אסורה משום אחות שאע"פ שאנס אביו אשה וילדה לו בלא קדושין אסורה היא לזה משום אחותו :

פס' . ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה . ולא זכר בתו אלא לְמַדנו בתו מגזרה שוה . כתיב הכא כי ערותך הנה וכתיב שארה הנה זמה היא . מה להלן ג' דורות בתה ובת בתה ובת בנה אף כאן ג' דורות . בתו ובת בתו ובת בנו . תדע שהרי בעונש לא אמר הכתוב איש אשר יקח את אשה ואת בתה זמה היא אלא אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא . אלא ללמד מהם גזרה שוה בתו ובת אשתו מה להלן ג' דורות אף כאן ג' דורות . ומה ג' דורות למטה בת אשתו ובת בתה אף ג' דורות למעלה חמותו ואם חמותו ואם חמיו :

פס' . ערות בת אשת אביך מולדת אביך . מה בא ללמדנו אם על אחותו בת אביו שלא בת אמו או בת אמו שלא בת אביו הרי כבר נאמר ערות אחותך בת אביך או בת אמך אלא זו היא בת אשת אביו מאביו שהיא בת אמו מאביו ומהו אשת אביך שיש לה אישות ממנו לכך נאמר אחותך היא שהיא אחותך ממש ללמדך שאין מזהירים מדין ק"ו לומר אם על אחותו בת אביו שלא בת אמו בת אמו שלא בת אביו חייב בת אמו ובת אביו לא כ"ש . אלא לומר שאין מזהירין מן הדין . ולכך הפריד בין האחיות ללמדך כשם שאין בתו נלמדת מדין ק"ו אלא בפירוש. ובתו אתיא ליה מדרשא כדרבא דאמר רבא אתיא הנה הנה מה להלן ג' דורות אף כאן ג' דורות אתיא זמה זמה לגבי עונש . כתיב הכא שארה הנה זמה היא וכתיב בעונש (ויקרא כ) באש ישרפו אותו ואתהן מה להלן בשריפה אף כאן בשריפה (סח) אבל בת אשת אביו שלא בת אביו מותרת לו :

באור הרא"ם

(סד) עולא אמר . (שבת י"ג) ופליגא דידיה אדידיה : (סה) ואלו הן העריות וכו' . עיין ריש כריתות וחשיב ג"כ חייבי מיתות ב"ד : (סו) ואשת אחי האב מן האב כצ"ל . כי מן האם הוא רק מן השניות כמו שמנה המחבר לקמן משום אמו וכו' דברי ר' יהודה עיין (סנהדרין י"ג:) והוא דברי ר' יהודה בברייתא ; (סז) והוא פירוש על בת אביך כצ"ל . והכוונה בת אביך שלא בת אמך שלא נולדה באותו בית וקודם שנשאה אביו נולדה לו בת מאשתו הראשונה : (סח) אבל בת אשת אביו שלא בת אביו מותרת לו . היינו חורגתו

פס'. ערות אחות אביך וגו'. ערות אחות אמך וגו'. שאר אביך היא כי שאר אמך היא · לפי שיצאו מבשר אחד נקראין שאר על שם (מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי וגו'. כי אמיתת שאר הוא בשר לפיכך אמרו שארו זו אשתו שהיא בשר אחד עם בעלה שנאמר (בראשית ב) והיו לבשר אחד:

פס'. ערות אחי אביך. זה דודו. וחייב עליו שתים משום זכור ומשום דוד. אל אשתו לא תקרב דודתך היא. למדנו לענין עריות שהאשה כבעלה וכן אמרו רבותינו (סט) במסכת סנהדרין דודתך היא. בתמיהה. אשת דודו היא. אלא מלמד שהאשה כבעלה:

פס'. ערות כלתך. זו אשת הבן. אשת בנך היא. שחייב עליה בין בחיי בנו בין לאחר מיתת בנו:

פס'. ערות אשת אחיך לא תגלה ערות אחיך היא. פרט (ע) לשמת אחיו בלא בן:

פס'. ערות אשה ובתה. (עא) שיש לה אישות הימנו. שארה הנה זמה היא. ללמד מכאן גזרה שוה להמותו ואם חמיו ואם חמותו ג' דורות למעלה מג' דורות למטה:

פס'. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור. לא אותה ולא את צרתה. לגלות ערותה עליה. עליה מה ת"ל לפי שנאמר (דברים כה) יבמה יבא עליה שומע אני אפילו במקום ערוה שנאמר ואשה אל אחותה לא תקח אפילו במקום עליה שאם נשאו שנים אחים שתי אחיות ומת אחד מהן בלא בן אסור לישא את אחותה ואפילו צרת אחות אשתו אסורה לו שנאמר לצרור לא היא ולא צרתה. מכאן אמרו חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף כל הדורות. ושאר כל העריות למדים מאחות אשה. מה אחות אשה ערוה ופוטרת צרתה מן החליצה ומן היבום אבל לאחר מיתתה מותר באחותה. אף כל העריות ששנינו במסכת יבמות בתו ובת בתו וכו' פוטרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום. בחייה. אסור אבל לאחר מיתתה מותר באחותה. שלא אסרה תורה אלא בזמן שנעשו צרות זו לזו. (עב) ושאמר שתי נשים בעלמא אסורות. בידוע שאין להם לא דת ולא חוק. שהרי כמה צדיקים נשאו שתי נשים כגון אלקנה ודוד ושלמה. ובדברי הימים כמה בשתי נשים. אלא ודאי כשם שטעו בשתי נשים כך טעו בשתי אחיות בכי ישבו אחים יחדו שגם אלו אחיות. ורבותינו חקרו ודרשו התורה על בוריה כנתינתה מהר סיני:

פס'. ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה:

טוביהו בר' אליעזר הרב אמר למה נסמכה גלוי עריות נדה לאחות אשה אלא לומר לך מה נדה יש לה היתר לאחר זמן אף אחות אשה יש לה היתר לאחר זמן מיתת אשתו. כיוצא בדבר הזה (עג) אמרו רבותינו ז"ל ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא. כנדה. מה נדה יש לה היתר לאחר זמן לאחר טהרתה. אף אשת אחיו יש לה היתר כגון שאין לו בן. לגלות ערותה. מלמד שהערואה כגמר ביאה:

פס'. ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה. בנין אב לכל העריות שנקראין טומאה:

פס'. ומזרעך לא תתן להעביר למולך. כל שהמליכו עליו אפילו צרור ואפילו קיסם. להעביר. כדרך שהיו עושין בתופת וגיא בן הנם מדורות אש ומעבירים בניהם בהם. ולמה נסמך העברת מולך לאשת איש ללמדך שכל הבא על אשת חבירו ומוליד בן סופו שהבן הולך ועובד עבודת כוכבים לכך נאמר לא תתן. נאמר במולך ומזרעך ונאמר באשת איש לזרע. ולא תחלל את שם אלהיך. מלמד שטומאת עבודת כוכבים

באור הרא"ם

הורגהו: (סט) במס' (סנהדרין כ"ח:): (ע) לשמת אחיו בלא בן. והכי פיה עולה ליבום: (עא) שיש לה אישות. כי אם הגם הפה מותר בבתה: (עב) ושאמר שתי נשים וכו'. היינו הכופרים בתורה שבע"פ: (עג) אמרו רבותינו. (יבמות נד:):

חילול השם ; שכל הכופר בעבודת כוכבים מקדש את השם כדרך שקידשו את השם דניאל חנניה מישאל ועזריה [א] בשעה שיצאו מתוך הכבשן . עליהם אמר שלמה (שיר ז) זאת קומתך דמתה לתמר . פירוש ; שלא כפפו קומה לעבודת כוכבים וקומתן זקופה כתמר . אני ה' . נאמן לשלם שכר טוב לעתיד לבא :

פס' . ואת זכר לא תשכב . לא תשכב משכבי אשה . קרי ביה לא תִשָּׁכֵב מלמד שאחד השוכב ואחד הנשכב במשמע אף הנשכב בעונשין . משכבי אשה ; מלמד ששני משכבות באשה והבא עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה חייב . לפיכך הוצרך לומר משכבי אשה מיעוט משכבי שנים . ודרך אברים פריצותא היא ; תועבה היא . תועה בה שהרי אין לו ממנו זרע אנשים . ד"א תועבה היא התעיבו הכתוב יותר מן החמור . שהחמור אינו בא על החמור אלא על החמורה ; וזה התעיב דרכו יותר מן החמור ומן שאר כל בהמה ועוף :

פס' . ובכל בהמה ; בין בהמה בין חיה בין עוף (עד) (בין שחוטין בין חיים) ; לא תתן שכבתך . שאחד הרובע ואחד הנרבע במשמע . לטמאה בה . אבל אין בה זרע . ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה תבל הוא . תבלין של טומאה הוא . תנן התם במסכת עריות המקדש את האשה הרי זה אסור בז' עריות הקרובות לאשתו . אמה ואם אמה ואם אביה . בתה ובת בתה ובת בנה ואחותה כל זמן שהיא קיימת ואם בא על אחת מאלו אשתו לא נפסלה לו . (עה) הנבעלת באונס מותרת לחזור לו . ברצון אסורה ככל האסורות . (איסור ערוה שבא עליהן אינן צריכות הימנו גט חוץ מאחות אשתו ואשת אחיו ואשת איש שצריכות גט הימנו לפי שיש להן היתר לאחר זמן [ב]) :

אלו הן העריות . אמו . ואשת אביו . ואחותו בין מן האב בין מן האם . בתו ובת בתו . אשתו ובתה ובת בתה . חמותו . ואם חמותו ואם חמיו ואחות אביו ואחות אמו בין מן האב בין מן האם ואחות אשתו בחייה ואשת איש והנדה :

ואלו הן השניות . אם אביו ואם אמו ואשת אביו ואשת אבי אמו ואשת בן בנו ואשת אחי אמו ואשת אחי אביו מאמו אם אבי אביו ואם אבי אמו , כל השניות שמנו חכמים אם נשאת הולד כשר ואין בהם משום ערוה . ואשת אחי אמו שניה בין מן האב בין מן האם הולד כשר וצריכה גט . אשת חמיו ואשת חורגו אסורה מפני מראית העין . בת חורגו אסורה לו . וחורגו מותר · אבל אמרו חכמים בת הגדלה בין האחים אסורה מפני מראית העין . הסוטה אסורה לזה ולזה (ולזה) . הנותן רשות לשלוחו לקדש ולא חזר השליח נאסר זה בכל הנשים שבעולם עד שימצא אשה שאין לה לא אם ולא אחות ולא בת ולא אחת משבע עריות שאמרנו למעלה דחיישינן שמא שלוחו קידש אחת מהן :

פס' . אל תטמאו בכל אלה . בין בכולם בין במקצתם . כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם . לפי שלא זכו לארץ ישראל אני משלח אותם מפניכם . כלומר הזהרו בכם פן גם אשלח אתכם מתוכה :

פס' . ותטמא הארץ . מלמד שהארץ מטמאה על ידי דברים הללו . ואפקוד עונה עליה . כיון שאני פותח את הפנקס מיד אני גובה את הכל . ותקיא הארץ את יושביה . כאדם שהוא מקיא את מזונו :

פס' . ושמרתם אתם . ולכם נאה לשמור . וכן שלמה אומר (שיר ד) גל נעול אחותי כלה גן נעול מעין חתום . גן נעול אלו הבחורים . גל נעול אלו הבתולות כענין טרוקו גלי . ולא תעשו מכל התועבות האלה . אלה בכרת ולא עון מדות בכרת . האלה . לא מהם ולא ממקצתם . האזרח . לרבות נשי האזרחים . הגר . לרבות נשי הגרים . בתוככם . לרבות נשים ועבדים :

[א] ע' בספר החינוך פ' אמור מצוה רצ"ו וז"ל ומסרו החסידים הנזכרים (דניאל חמו"ע) עצמן לגו אתון נורא יקידתא ע"ש ומ"ש ע"ז בהגה"ה ממ"ל פליאה נעלמה כו' ונראה כי הרא"ה לקח דבריו מפשט פסיקתא זוטרתא זו .

[ב] ע' יבמות כ"ד ע"ב וכ"ש הרמב"ם בה' גירושין פ"י ה"ח והבין דברי הפסיקתא דמיירי שבא לכם אימות של היתר ע"ש

באור הרא"ם

(עד) בין שחוטין בין חיים . אולי כוונתו רק מחמת מאיסותא . עיין (ע"ז כ"ב:) גבי עבודת כוכבים לא פסקה זוהמתן מביא עלה מגוי א' שקנה אוזא רבעה צלאה ואכלה ע"ש : (עה) הנבעלת באונס . היינו א"א שנאנסה . ולכן אסורה :

העושות

פס'. כי את כל התועבות האל. אל בכל מקום קשה. וכן הוא אומר (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח:

פס'. ולא תקיא הארץ אתכם. מלמד שהארץ מתחייבת גלות ע"י הדברים הללו:

פס'. כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה. אפילו ממקצתן. ונכרתו הנפשות העושות. לרבות הנשים לכרת. (עו) העושות. ולא הקריבות. מקרב עמם. ועמם שלום:

פס'. ושמרתם את משמרתי. עשו משמרת למשמרתי. אלו השניות שגזרו עליהן חכמים. ד"א ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך. לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו וגו'. מלמד שכל העריות נקראו טומאה. אני ה' אלהיכם. הוא שאמרנו שהעריות (עז) פתח בהם ביו"ד ה"א וחתם ביו"ד ה"א:

פרשת קדושים

כתוב סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: (תהלים ל"ד)

שלא יאמר אדם הואיל ונצרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואיגרה בשינה. ת"ל ועשה טוב אין טוב אלא תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. בקש שלום אין שלום אלא תורה שנאמר (שם ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ואומר (שם ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. ורדפהו. במקום אחר. כדתנן הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך יקיימוה בידיך (שם ג) ואל בינתך אל תשען. ד"א סור מרע ועשה טוב סור מרע אלו עריות שנקראו רע שנאמר (שם יא) יד ליד לא ינקה רע. וכו'. (א) אמרו רבותינו כל המרצה מעות מידו ליד אשה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנם. ומנין שהפסוק הזה מדבר בזונה שנאמר אחריו (שם) נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. ולפי שלמעלה מן הענין אמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' ונאמר אל תטמאו בכל אלה לכך אמר דוד סור מרע ועשה טוב. ואומר (שם טו) למען סור משאול מטה. ואין שאול אלא זונה. שנאמר (שם ט) בעמקי שאול קרואיה. ועשה טוב. לקדש עצמך אפילו במותר לך שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. שהרי הנמלט מן הזונה נקרא טוב שנאמר (קהלת ז) טוב לפני האלהים ימלט ממנה. בקש שלום. בקש להתקדש להביא עליך שלום שהרי הרשע אין לו שלום שנאמר (ישעיה מז) אין שלום אמר (אלהים) [אלהי] לרשעים. ורדפהו. שתהא כובש את יצרך וכן הוא אומר (תהלים קיב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. אשרי איש ולא אשרי אשה (ב) אמר רבי אלעזר אשרי איש שמתגבר ביצרו כשהוא איש כלומר בבחרותו. וכן הוא אומר (קהלת יב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך. במצותיו חפץ מאד. ולא בשביל שיקבל שכר המצות. הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס וכו' עד ויהי מורא שמים עליכם:

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שהפרשה נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלוין בה. ואמרת אליהם אזהרה לבית דין. קדושים תהיו. פרושים תהיו. כי קדוש אני ה' אלהיכם. שאם מקדשים אתם עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי. ואע"פ כי קדוש אני ה' אלהיכם בין מקדשים אתם בין שאין מקדשים:

פס'. איש. אין לי אלא איש אשה מנין. ת"ל תיראו שנים. אלא מה ת"ל איש לפי שהאיש יש בידו יכולת והאשה אינה מספקת מפני שרשות אחרים עליה. אמו

באור הרא"ם

(עו) העושות ולא הקריבות. עי' ת"כ לפי שנאמר לא תקרבו לגלות ערוה יכול יהיו חייבים כרת על הסקרבה כו'. וכן הכוונה הכא: (עז) פתח בהם בי"ה. שהתחלת הפרשה בשם הוי"ה וכן בסופו שהוא רחמן:
(א) אמרו רבותינו. (ברכות ס"א.): (ב) אמר ר"א אשרי איש כו'. (ע"א י"ח):

ואביו. גלוי וידוע לפני הקב"ה שהבן מתירא מן האב יותר מן האם לפיכך הקדים הכתוב מורא האם למורא האב. תיראו. אי זה הוא מורא לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ג) ולא מכריעו. את שבתותי תשמרו. מלמד שאם אמר לו אביו ואמו חלל את השבת יכול ישמע להן. ת"ל ואת שבתותי תשמרו. כלכם חייבין בכבודי ובמוראי. מוראי קודם לאב ולאם. מכאן אתה למד לכל המצות שלא ישמע אדם לאביו ולאמו לעבור על אחת מכל המצות:

פס'. אל תפנו אל האלילים. עשרה שמות מגונים לעבודת כוכבים אלילים לשון חלולים. פסל שנפסלין. מסכה לפי שֶׁנִּסֶּכֶת; מצבות על שעומדים ולא זזים. עצבים שנעשים פרקים. תרפים על שמתרקבין. גלולים על שהם געולים. שקוצים שהן משוקצים. חמנים על שהן עומדין בחמה. (ד) אשרין שהן מתאשרין מאחרים. אל תפנו. אפילו להביט אליהם להסתכל בדמותם אסור:

פס'. וכי תזבחו זבח שלמים לה'. (ה) מה בא ללמדנו והלא תורת השלמים נאמרה בפרשת צו (ויקרא ז) זאת תורת זבח השלמים אלא ללמד לרצונכם על דעתכם זבוחו. תזבחהו לשם אותו הזבח:

פס'. ביום זבחכם יאכל וממחרת. בא ללמד שתחלת הזביחה לא תהא אלא על מנת לֶאֱכֹל לשני ימים:

פס'. ואם האכול יאכל. אחד אכילת אדם ואחד אכילת מזבח שהכל מפגל בה שאם שהטו על מנת לאכלו חוץ לזמנו או חוץ למקומו שפוגל:

פס'. ואוכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל. (ו) זה בנין אב בכל שהוא קודש ועשהו (פיגול) חייבין עליו כרת:

פס'. ובקצרכם את קציר ארצכם. פרט לשקצרוהו לסטים קרסמוה נמלים שברתה הרוח. מכאן אמרו עובד כוכבים שקצר את שדהו ואה"כ נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה והפאה. רבי יהודה מחייב בשכחה שאין שכחה אלא בשעת העימור כדמפורש במסכת זרעים. לא תכלה פאת שדך. (ז) אין פאה אלא מחמת הכלוי. אין פאה אלא מחמת בסוף. (ח) שדך. לא שדה אחרים. שדך. להייב על כל שדה מכאן אמרו אלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית וכו'. ולקט קצירך לא תלקט (ט) לא תסייע את העני:

פס'. וכרמך לא תעולל. אפילו כולו עוללות. ופרט כרמך לא תלקט. שלא יניח כלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר (י) וכן הוא אומר (משלי כב) אל תסג גבול עולם אשר וגו'. לעני ולגר. מה עני מחוסר ובן ברית אף כולן חסרין ובני ברית (יא) הנה לפניהם והם יבוזבו ואפילו תשעים ותשעה אומר לחלק ואחד אומר יבוזבו ואפילו ידיו רפות לזה שומעין שאמר כהלכה שנאמר תעזוב. אני ה' אלהיכם. אמר הקב"ה איני גובה מכם אלא נפשות שנאמר (שם) אל תגזל דל. וכתיב (שם) כי ה' יריב ריבם. וקבע את קובעיהם נפש:

באור הרא"ם

(ג) ולא מכריעו. אם אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראין דברי פלוני: (ד) אשרים שהם מתאשרין מאחרים. פי' שאין להם שום איסור מחמת עצמן רק הפסלים העובדים מאשרים אותם. ולזה נקראים אשרים בריבוי י"ס ולא אשור לשון יחיד: (ה) מה בא זה ללמדנו. בכאן נשתבש קצת ב' פסקות. וכצ"ל. מה זה בא ללמדנו והלא תורת השלמים וכו' אלא ביום זבחכם וממחרת בא ללמד שתחלת הזביחה היינו השחיטה לא תהי' אלא ע"מ לאכול לשני ימים וכ"ה בת"כ וברש"י בחומש. ואח"כ צ"ל לרצונכם על דעתיכם זבוחו וכו' והוא דרשה בפ"ע והיא כתובה (זבחים מ"ז.) וכן בסוף מנחות מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול. פי' שלא נתכוון לשם שחיטה ת"ל לרצונכם תזבחו לדעתכם זבוחו. והיינו שיתכוון לשם שחיטה וכן הוא כוונת המחבר הכא: (ו) זה בנין אב כל שהוא קודש ונעשה נותר חייבין עליו כרת כצ"ל. כי האי קרא בנותר קמיירי וכ"ה (זבחים כח:) (כריתות ה'.) וכן פרש"י בחומש: (ז) אין פאה אלא מחמת הכלוי וכו'. פי' אין להקרא פאה שיפטור ממעשר עד שכבר קצר וכילה שדהו וקרא שם להנותר פאה. וטעמו של דבר עיין בת"כ: (ח) שדך ולא שדה של אחרים היינו של כנעני: (ט) לא תסייע את העני. עיין (גיטין י"ב): (י) וכה"א אל תסיג גבול עולם. בירושלמי פאה א' עולים אלו שירדו מנכסיהם שכן לסמיא קורין סגי נהורא: (יא) הנה לפניהם. קאי על סיפא דקרא העזוב אותם ע"ז אמר הנה לפניהם יבו'

פס' . לא תגנבו. (יב) אזהרה לגנב. לא תגנבו. על מנת למיקט. פירו"ש. לצערו לפי שראהו שאינו משמר כליו שלא כהוגן וזה גונבו לצערו ולהחזירו לו אסור. בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאחר הגנב (יג) שלא תראה גנב. ולא תכחשו ולא תשקרו. (יד) אפילו כל שהוא. איש בעמיתו. לרבות אפילו איש באשה. או אשה באיש. מלמד שאם גנב סופו להשבע בשקר. וחללת את שם אלהיך. מלמד ששבועת שוא היא חלול השם. ד"א וחללת אתה נעשה חולין לחיה ולבהמה וכן הוא אומר (ישעיה כד) על כן (טו) אָלָה (אבלה) [אכלה] ארץ וגו' [א]:

פס' . לא תעשוק את רעך. זה הכובש שכר שכיר. ולא תגזול כמשמעו. לא תלין פעולת שכיר. אפילו שכר בהמה ושכר הכלים. (טז) אתך. בזמן שתבעו. לא תבעו אינו עובר. עד בקר. שכיר יום גובה כל הלילה. שכיר לילה גובה כל היום:

פס' . לא תקלל חרש. מרבה אפילו בר ישראל שאינו שומעך. ק"ו לפניו. ולפני עור לא תתן מכשול. למי שהוא עור בדבר שלא להאביל את חבירך דבר האסור ושלא להורות לו דבר שלא כהוגן. (יז) ושלא ליתן כוס יין לנזיר והוא סבור שכר תמרים ותפוחים הוא וכן כיוצא בהם. היה נוטל עמך עצה לא תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. ויראת מאלהיך אני ה':

פס' . לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין שמקלקל את הדין (יח) נקרא עַוָל וגורם לטמא את האדם ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם. לא תשא פני דל. רבותינו אמרו שלא תאמר הואיל וזה עני יש לו דין עם העשיר אזכנו כדי שיהא מתפרנס בכבוד ת"ל לא תשא פני דל. ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר היאך אביישנו בדין לחייבו ת"ל לא תהדר פני גדול. בצדק תשפוט עמיתך שלא יהא אחד אומר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך ושלא יהא אחד יושב ואחד עומד. ד"א בצדק תשפוט עמיתך. מכאן אמרו הוי דן את כל האדם לכף זכות:

פס' . לא תלך רכיל. (יט) שלא תהא רך לזה וקשה לזה. ד"א לא תהיה כרוכל המטעים דברים והולך. וכן אמר שלמה (משלי יא) הולך רכיל מגלה סוד. ולא תעמוד על דם רעיך. שלא תראה את חבירך שחיה גוררתו או לסטים באין עליו ועומד לפי שאתה חייב להצילו. אני ה'. בדבר שבלב נאמר בו אני ה':

פס' . לא תשנא את אחיך בלבבך. יכול לא תכנו ולא תסטרינו ולא תקללנו. ת"ל בלבבך (כ) בשנאה שבלב הכתוב מדבר. הוכח תוכיח. אפילו ד' או ה' פעמים ומנין שאתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא. תניא אמר רבי טרפון (כא) תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך. (כב) אמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שכמה פעמים לקה עקיבא בן יוסף על ידי שהיתי קובל עליו לפני רבן גמליאל בי רבי וכל שכן שהוסיף בו אהבה שנאמר (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך. (כג) עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה. ושמואל אמר עד קללה. ורבי יוחנן אמר עד נזיפה. ושלשתן

[א] ע' שבת ל"ג ע"א

באור הרא"ם

וכו': (יב) אזהרה לגנב. עיין ת"כ לפי שנאמר גבי גנבה שנים ישלם למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תגנבו וקרא דלא תגנוב גבי עשרת הדברות קאי על גונב נפשות: (יג) שלא תראה גונב כנ"ל. וכ"ה בת"כ. והיינו אם תוכל לגנוב את שלך מגנב בל תעשה כן שלא תקנה לך מדת הגנבה רק קח את שלך ביד חזקה: (יד) אפילו כ"ש. בת"כ ליתא דרשה זו. ועיין ח"מ סמ"ח אסור לגנוב אפילו כ"ש דבר תורה. וע"ש בטור כי דין פחות משוה פרוטה כמו הני שיעור באיסורין: (טו) אלה אבלה הארץ. וסיפא דקרא ונשאר אנוש מזער כי החיות יהרגו אותם: (טז) אתך בזמן שתבעו. עיין (ב"מ קי"ב.) דורש אתך לדעתך: (יז) ושלא ליתן כוס יין לנזיר. עיין (פסחים כ"ב:): (יח) ונקרא עול. עיין ת"כ שה' שמות יש לו וחד מנייהו עול: (יט) שלא תהא רך וכו'. דורש ג"כ לגבי דין מסמיכת הקרא אחר בצדק תשפוט וכו': (כ) בשנאה שבלב וכו'. עיין לקמן בפ' נצבים בפסוק ונתן ה' את האלות האלה על אויביך החילוק שסונא הוא בסתר. ואויב הוא בגלוי. ע"כ אומר כאן על השנאה בשנאה שבלב היינו בסתר: (כא) תמה אני כו'. דורש הוכח תוכיח הוכח לעצמך ואח"כ תוכיח לאחרים: (כב) אמר ריב"נ וכו' (ערכין טז:): (כג) עד היכן

מקרא אחד דרשו (ש"א כ) ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב(שם) ויטל שאול את החנית עליו להכותו. למאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו. ומאן דאמר עד קללה דכתיב לבשתך. ומאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר אף שאול:

פס'. לא תקום. אמר לו השאילני מגלך ולא השאילו למחר אמר לו הלא השאילני קרדומך ואמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה. למחר א"ל השאילני מגלך א"ל הילך איני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שהרי נטר בלבו. ולא תטור את בני עמך. (כד) אבל (נוקם) אתה לאחרים. ואהבת לרעך כמוך. (כה) מכאן אמרו הלל הזקן דעלך סאני להברך לא תעביד. אני ה'. כל דבר המסור ללב נאמר בו אני ה':

פס'. את חקותי תשמרו. רבנן אמרי (כו) חקים שנחקקו כבר היכן נחקקו את הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו. מכאן שנאסרו בני נח בכלאים. בהמתך לא תרביע כלאים. [א] אבל להעמיד בהמה לפני הזכר מין במינו מותר. שדך לא תזרע כלאים. מנין אפילו אם היו לא יקיים ת"ל לא. כלאים. לא אמרתי אלא משום כלאים. ובגד כלאים. לרבות הלבדין. שעטנז. שוע טווי ונוז. ד"א שעטנז זה הצמר שמעטה את הצאן ונוז זה נוץ של פשתן שהוא נץ מן הארץ. ר' ישמעאל אומר הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים. דכתיב בבגד צמר או בבגד פשתים. לא יעלה עליך. יכול לא יפשילו במקל אהוריו ת"ל לא תלבש. אין לי אלא שלא ילבש מנין שלא יכסה. ת"ל לא יעלה עליך [אבל] מותר אתה להציעו תחתיך אבל אמרו חכמים לא יעשה כן שלא תעלה נימא על בשרו:

פס'. ואיש. (כז) פרט לקטן. כי ישכב את אשה. פרט לקטנה. שכבת זרע. פרט למערה. והיא שפחה. יכול בשפחה כנענית הכתוב מדבר ת"ל והפדה. אי והפדה יכול כולה ת"ל לא נפדתה. הא כיצד פדויה ושאינה פדויה שהציה שפחה וחציה בת חורין במאורסת לבן חורין הכתוב מדבר. ד"א והפדה לא נפדתה. בכסף. או חופשה לא ניתן לה. ולהלן הוא אומר וכתב לה ספר כריתות מה להלן בשטר אף כאן בשטר. בקורת תהיה. מלמד שהיא לוקה יכול אף הוא ילקה ת"ל תהיה. היא לוקה והוא אינו לוקה. ד"א בקורת תהיה(ב' קראי) [בקראי]תהא דתנו רבנן במסכת מכות גדול שבדיינין קורא והשני מכה והשלישי אומר הכהו. מאי קורא אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו'. ואמרי לה בקורת ברצועות של בקר כדתנן ורצועה של עגל בידו כפולה אחת לשתים ושתים לארבעה ושתי רצועות עולות ויורדות בה. לא יומתו כי לא חופשה. הא אם חופשה הרי אלו חייבין מיתה. כל העריות עושה בהם מערה כגומר ובשפחה חרופה לא עשה בה מערה כגומר. כל העריות האיש והאשה שוין בקרבן ובמכות. ובשפחה היא לוקה והוא אינו לוקה. הוא מביא קרבן והיא אינה מביאה קרבן. כל העריות בחטאת והשפחה באשם כל העריות בנקבה והשפחה בזכר. פירוש בפרשת ויקרא שעירת עזים נקבה או כשבה. בשפחה איל זכר. ובשפחה המזיד כשוגג. והביא את אשמו לה'. נאמר כאן איל אשם ונאמר להלן אשם בערכך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם. מה איל אשם אמור להלן בכסף שקלים אף כאן בכסף שקלים:

פס'. וכפר עליו הכהן באיל האשם וגו'. מלמד שהוא מביא אחת על דברים הרבה. ונסלח לו מחטאתו. לעשות את המזיד כשוגג. (כל העריות אחד האיש ואחד האשה שוין במכות ובקרבן. ובשפחה חרופה היא לוקה והוא אינו לוקה הוא מביא קרבן והיא אינה מביאה קרבן. כל העריות לא עשה בהן את המזיד כשוגג ובשפחה חרופה עשה בה את המזיד כשוגג):

[א] עי' כ"מ ג"ח

באור הרא"ם

היכן תוכחה. שם. (כד) אבל נוקם אתה ונוטר לאחרים כנ"ל. וקאי על לא תקום ולא תטור. וכ"ש בת"כ: (כה) מכאן אמר הלל הזקן כנ"ל (שבת לא.) ע"ש: (כו) חקים שנחקקו כבר (סנהדרין ס'.) וע"ש בפרש"י ותוס': (כז) ואיש פרט לקטן. היינו פחות מבן תשע שאין ביאתו ביאה. עיין ת"כ:

פס'. וכי תבאו אל הארץ.(כח) המיוחדת.ונטעתם.פרט לשנטעו עובדי כוכבים עד שלא באו ישראל. ונטעתם. פרט לעולה מאליו. כל עץ מאכל. ולא עץ סרק. עץ מאכל. פרט לנוטע לסייג ולקורות. מאימתי הוא מונה משעת נטיעתו. וערלתם ערלתו. ערלה בכל מקום מאוסה. ערלה. שהכנענים נתגנו בה שנאמר (ירמיה ט) כי כל הגוים ערלים (וכאן הוא אומר וערלתם ותרחקו) עיקר ערלה מאוס. את פריו. פרט לעלין ולולבין. שלש שנים יהיה לכם ערלים. לרבות את שלאחר ג' שנים שבאו מתוך שלש שנים שהן אסורין. (כט) לא יאכל. אפילו בהנאה:

פס'. ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש. (ל) להביא שלשים יום לפני ראש השנה שהוא בכלל שנה. קדש הלולים. מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו. מכאן א"ר עקיבא במסכת ברכות לא יטעום אדם כלום קודם שיברך:

פס'. ובשנה החמישית.פעמים שבחמישית וחייבין עליו משום(רביעית)[רבעי].להוסיף לכם תבואתו. אמר ר' עקיבא שלא יאמר אדם ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו. מלמד שאינו נפדה אלא תבואה. מכאן אמרו אין פודין את (הרביעי) [הרבעי] עד שיבא לעונת המעשרות:

פס'. לא תאכלו על הדם. מכאן לאוכל מן הבהמה עד שלא תצא נפשה (לא) עובר בלא תעשה. ד"א לא תאכלו על הדם. מכאן שאין מברין על הרוגי בית דין. וחכמים אומרים לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.ד"א לא תאכלו על הדם כענין שנא' בשאול (ש"א יד) הנה העם חוטאים לה' לאכל על הדם. לא תנחשו. כגון אלו שמנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים וכן כיוצא בהם. לא תעוננו. אלו אוחזי העינים. רבי עקיבא אומר לא תעוננו אלו מחשבי העתים. היום יפה ליקח. למחר יפה ליתן. אל תתחיל בי. שחרית הוא. ראש חודש הוא. מוצאי שבת הוא. כל אלו וכיוצא בהן:

פס'. לא תקיפו. אחד המקיף ואחד הניקף. פאת ראשכם. סוף הראש אלו הצדעין מיכן ומיכן. ולא תשחית את פאת זקניך. אין השחתה אלא בתער הא אם גלח במספרים פטור. פאת זקניך. סוף זקניך מכאן אמרו חייב על הראש שתים אחת מכאן ואחת מכאן. ועל הזקן שנים מכאן ושנים מכאן ואחת באמצע מלמטן. ואלו הם פירושם שתי שבולי הזקן התלוים על מדותיו ושני ראשי השפתים באמצע מלמטן שתחת השפה על סנטרו:

פס'. ושרט לנפש. יכול אם שרט על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים יהא חייב ת"ל לנפש. לא אמרתי אלא סריטה על מת. (לב) לנפש. על כל מת ומת. וכתבת קעקע. עד שיכתוב ויקעקע בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם. אני ה'. אמר רבי שמעון (לג) אינו חייב עד שיכתוב את השם. אל תחלל את בתך להזנותה. זה המוסר את בתו פנויה שלא לשם אישות. וכן המוסרת עצמה שלא לשום אישות. ולא תזנה הארץ. שמלמדין זנות לעולם. ומלאה הארץ זמה. (לד) אין מעשה יחידי כלום אלא על שמחטיאין את הרבים כגון ירבעם בן נבט. ר' אליעזר בן יעקב אומר (לה) מתוך שהוא בא על נשים הרבה ואין ידוע על איזה מהן בא מלאה הארץ זמה: וכן היא שקבלה מאנשים הרבה ואין ידוע מאי זה מהן קבלה ושגג והשיא לבנו את בתו או הוא עצמו בא על בתו נמצא נשוי לבתו ובנו נשוי לאחותו נמצא ממלא את

באור הרא"ם

(כח) המיוחדת פי' א"י ולהוציא עבר הירדן ועיין ת"כ: (כט) לא יאכל. נ"ל ערלים לא יאכל אפי' בהנאה וכ"ה בת"כ (פסחים כ"ב:) כי ממלת וערלתם ערלתו ערלים לא יאכל קדרים ע"ש: (ל) להביא ל' יום לפני ר"ה. דרים ובשנה מן ו' הנוסף כן פי' הגר"א ז"ל באדרת אליהו: (לא) עובר בל"ת (סנהדרין ס"ג) ואעפ"כ לא היה לוקין דהוי לאו שבכללות ע"ש: (לב) לנפש על כל מת ומת. היינו אם שרט שריטה אחת על הרבה מתים חייב על כל מת ומת וזה דרים מלנפש על כל נפש ועיין בת"כ: (לג) אינו חייב עד שיכתוב את השם. (מכות כ"א) ע"ש: (לד) אין מעשה יחידי כלום. עיין ת"כ. ופי' שיכול גם על עבירות מעשה יחידי תזנה הארץ לפירות ת"ל ומלאה הארץ זמה. ועיין ברמב"ן על התורה: (לה) מתוך שהוא בא וכו'. עיין (יבמות ל"ז:):

וכשאל

כל העולם ממזרין ועל זה נאמר ומלאה הארץ זמה מאי זמה זו מה [א] כלומר זו מה תקנה יש בה שמעות לא יוכל לתקון. ד"א ומלאה הארץ זמה. מלמד שהבא על נשים הרבה כאלו בא על אשה ובתה או על אשה ואמה. נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה היא. את שבתותי תשמרו. מה שבת לא מן השבת אתה מתירא אלא ממי שפיקד (את) [על] השבת אף המקדש לא מן המקדש אתה מתירא אלא ממי שפיקד על המקדש. איזו הוא מורא לא יכנס אדם להר הבית ב מקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל גבי רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו. ומה לפני מלך בשר ודם אינו רשאי לרוק. לפני מלך מלכי המלכים על אחת כמה וכמה. ולמה הסמיך שמירת שבת למורא מקדש ללמדך מה שבת בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאין בית המקדש קיים. אף מקדש בין בזמן שהוא קיים בין בזמן שאין קיים. וכן הוא אומר (ויקרא כו) והשמותי את מקדשיכם אע"פ ששממו קדושתם עליהם:

פס'. אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. אוב זה פיתום המדבר משחיו וכה"א (ישעיה כט) והיה כאוב מארץ קולך. ידעוני זה המדבר בפיו שמניח עצם ידוע בפיו ומדבר מאליו ידועי מין חיה הרי אלו בסקילה (לו) והנשאל בהן באזהרה. אל תבקשו לטמאה בהם. מלמד שאין באין על האדם אלא אם כן הפנה דעתו להן ונטמא להן:

פס'. מפני שיבה תקום. יכול מפני אשמי ת"ל זקן. ואין זקן אלא חכם שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. (לז) רבי יוסי הגלילי אומר זקן זה שקנה חכמה. מלמד שצריך אדם לעמוד בפני רבו מובהק כמלוא עיניו. והדרת פני זקן. יכול יהדרנו בממונו ת"ל תקום והדרת. מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס. איזה הוא הידור תוך ד' אמות. ויראת מאלהיך. (לח) שלא יעצים עיניו כאלו לא ראהו והדבר הזה מסור ללב. ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת מאלהיך ואי מקיף שלא להטריח מאריך חיי:

פס'. וכי יגור אתך גר. אם בא ואמר לך גר אני (לט) יכול תקבלנו ת"ל אתך במוחזק לך. לא תונו אותו. באונאת דברים הכתוב מדבר שלא תאמר לו אתמול היית עובד עבודת כוכבים ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה. הפה שאכל נבילות וטרפות היאך יקרא ק"ש:

פס'. כאזרח מכם. מה אזרח שקיבל עליו כל דברי תורה אף גר שקיבל עליו כל דברי תורה שאם קיבל עליו כל דברי תורה כולה חוץ מדקדוק סופרים (מ) אינו גר. יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך. כשם שנאמר בישראל ואהבת לרעך כמוך כך נאמר בגרים. כי גרים הייתם בארץ מצרים. (מא) מנפשכם. דעו את נפש הגר:

פס'. לא תעשו עול במשפט. אינו אומר לדיין שכבר נאמר למעלה לא תעשו עול במשפט (לא תשא פני דל). אלא מלמד שהמודד נקרא דיין. שאם שקר במדה במשקל ובמשורה נקרא עָוֶל שנאוי משוקץ חרם ותועבה וגורם לו דברים שאמורים למעלה בדיין. במדה. זו מדת הארץ. (מב) פירשו רבותינו בתלמוד שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים לפי שהחבל שהוא מודד בו פעמים נמשך ופעמים נקפין. במשקל. זו טרטני. פירשו חכמים בבבא בתרא בפרק המוכר את הספינה. תנו רבנן נַפַּש מאזנים תלויה באויר ג' טפחים וזהו לשון המאזנים וגבוה מן הארץ ג' טפחים וקנה ומתנה שלה י"ב טפח (מג) של צַמָרים (וזו היא טורטני גדולה). וקטנות אינן תלוים אלא ב' טפחים וגבוה מן הארץ טפח וקנה ומתנה שלה

[א] ע' נדרים נ"א ע"א

באור הרא"ם

(לו) והנשאל בהם וכו' (סנהדרין ס"ג.) ע"ש בתוס' ד"ה והנשאל: (לז) ריה"ג אומר כו'. זה שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו כו"ל (קדושין לב:) ופי' שפליג אפילו ינוק והכם חייב לעמוד מפניו: (לח) שלא יעצים עיניו ת"ל תקום ויראת מאלהיך והוא דבר המסור ללב כו"ל: (לט) יכול יקבלנו. פי' ליתן לו בת ישראל לאשה ת"ל אתך במוחזק לך. עיין ת"כ בארוכה: (מ) אינו גר. היינו אין מקבלים אותם: (מא) מנפשכם. שגם אתם הייתם גרים במצרים: (מב) פירשו רבותינו בתלמוד (ב"ב פט:): (מג) של צמרים וכו' בכאן מסובם

הוא החבל וכו׳. ע״א במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח כדי שיכבדו. ובמשורה. זו מדת הלח שמוכר בו יין ומהו עול שלה שלא ירתיח. שאם מלא את הכלי בזריזות הרי הוא מתמלא קצף ומתחסר מקחו של חבירו. בוא וראה כמה גדול עונשו של גזלן ומה משורה ששיערו חכמים אחד משלשים וג׳ בלוג הקפידה עליו התורה ק״ו להין וחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין וכו׳. ע״א ובמשורה זו המחק. פירוש העץ שהוא מוליך ומביא על האיפה להשוותו. (מד) ת״ר אין עושין את המחק לא של דלעת מפני שהוא מיקל וצף על האיפה ולא של מתכת מפני שהוא מכביד ומוריד את התבואה אבל עושה הוא של זית ושל אגוז ושל שקמה. ת״ר אין עושים את המחק צדה אחת עבה וצדה אחת קצר מפני שהוא מרמה בה ולא ימחוק בבת אחת שהמוחק בבת אחת רע למוכר ויפה ללוקח ולא ימחוק מעט מעט מפני שרע ללוקח ויפה למוכר. ועל כולן א״ר יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר. אוי לי אם אומר שמא ילמדו הרמאים אוי לי אם לא אומר שלא יאמרו הרמאין אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו ואעפ״כ אמרה משום שנאמר (הושע יד) כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. תניא לא יעשה אדם (מה) מדה חסרה בתוך ביתו ואפילו הוא עביט של מימי רגלים:

פס׳. מאזני צדק. צדק את המאזנים יפה. אבני צדק. צדק את המשקולות יפה. איפת צדק. צדק את האיפות יפה. הין צדק. צדק את ההינין יפה. מכאן אמרו הסיטון מקנח את מדותיו אחת לשלשים יום ובעל הבית לי״ב חודש. החנוני מקנח את מדותיו פעמים בשבת וממחה את משקלותיו פעם אחת בשבת וחייב להכריע לו טפח שנאמר מאזני צדק. צדק משלך ותן לו:

מדר״ש מכיון שאמר איפת צדק למה לי הין צדק אלא שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק כלומר אם תאמר הין או לאו קיים דבריך. יהיה לכם. (מו) מלמד שיעמיד אגרדמים על המדות (מז) ולא על השערים. ד״א יהיה לך אם יהיה לך איפת צדק והין צדק יהיה לך ממון. אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. על מנת שתקבלו עליכם המצות:

פס׳. ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם. ליתן שמירה ועשיה להקים ושמירה ועשיה למשפטים. אני ה׳. נאמן לשלם שכר. את כל. שלא יאמר אדם הואיל ושמרתי ועשיתי מצות הרבה דיי ת״ל את כל חקותי ואת[כל]משפטי. אני ה׳. נאמן ליתן שכר על כל אחת ואחת וכן הוא אומר (ישעיה מב) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

פס׳. ואל בני ישראל תדבר. ואל בני ישראל תאמר. אמור אל בני ישראל. דבר אל בני ישראל. צו את בני ישראל. ואתה תצוה את בני ישראל. ר׳ יוסי אומר דברה תורה בלשונות הרבה וכולן צריכין לידרש. תדבר על עשית המצוה ההיא לאלתר. אמור אל בני ישראל על אזהרת מצוה. אמור כגון אמור אליהם לדורותיכם. דבר אל בני ישראל לשון זרוז מיד. ואתה תצוה לשון (מח) נופל במקום חסרון כיס. ואל בני ישראל תאמר. לשון עונש ואזהרה. איש איש. להביא את הנשים. מבני ישראל ומן הגר. להביא דין הגר כדין ישראל. הגר בישראל. לרבות נשי הגרים. אשר יתן מזרעו למולך. (מט) כל שהמליכו עליו נקראת עבודת כוכבים לפי שהזהיר למעלה ומזרעך לא תתן להעביר למולך לפיכך בא להענישו שאם מסר את בנו לכומרים והעבירוהו באש חייב שנא׳ כאן העברה ונאמר להלן לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש. מות יומת. בבית דין. ומנין שאם אין כח בבית דין שעם הארץ מסייעין

באור הרא״ם

מסוכם. ועיין (ב״ב פ״ט:) וכצ״ל כאן: (מד) ת״ר אין עושים. ב״ב שם: (מה) מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו כצ״ל וכ״ה שם:(מו) מלמד שיעמיד אגרדמים (ב״ב שם) פי׳ ממונה להלקות למי שעושה מדות שקרים: (מז) ולא על השערים. פי׳ שלא יומכר ביוקר. כי אם ירצה למכור ביוקר ממילא לא יקנו ממנו ולא נצרך ממונים ע״ז. (רשב״ם שם): (מח) נופל במקום שיש ח״כ. עיין לעיל פ׳ צו צו זה זירוז מיד ולדורות במקום שיש ח״כ: (מט) כל שהמליכו עליו וכו׳ (סנהדרין ס״ד.) כל שהמליכו עליהם אפי׳ צרור

אותם ת"ל עם הארץ ירגמוהו באבן ולמה נקראו ישראל עם הארץ עם שבגינן נברא הארץ:

פס'. ואני אתן את פני. פונה אני מכל עסקי ועוסק בו. (נ) באיש. ולא בצבור. (נא) ההוא. לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. והכרתי אותו מקרב עמו. ועמו שלום. כי מזרעו. אפי' מזרע זרעו. למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. להודיע מה גרם:

פס'. ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם. מלמד (נב) שאם העלימו בדבר סוף שהם מעלימים דברים אחרים הרבה. ואם העלם יעלימו. שאם העלים בית דין אחד סוף שמעלימין בתי דינין הרבה. בתתו מזרעו למולך. כל זרע שיש לו בין כשר בין פסול. לבלתי המית אותו בכל מיתה שירצו:

פס'. ושמתי אני את פני באיש ההוא. פונה אני מכל עסק ועוסק בו ובאיש ההוא ובמשפחתו. א"ר שמעון וכי מה חטאת המשפחה אלא ללמדך שאין משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין. שיש בה לסטים שאין כלם לסטים מפני שמחפין עליו (נג) וכן מתרגם ובסעדוהי. ואעפ"כ והכרתי אותו. אותו בהכרת ואין משפחתו בהכרת אלא ביסורין. ואת כל הזונים אחריו בטעות ההוא. לזנות אחרי המולך. לרבות שאר עבודת כוכבים בהכרת. מקרב עמם ועמם שלום:

פס'. והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים. העושה מעשה ולא האוחז את העינים. ואע"פ שהוא אסור לעשות. להתלמד מותר שנאמר לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות:

פס'. והתקדשתם והייתם קדושים. אם מקדשים אתם עצמיכם מעט אני מקדש אתכם הרבה. מלמד ששאלת אוב וידעוני נקראו טומאה מפני שרוח הטומאה שורה עליו וכן הוא אומר (זכריה יג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ:

פס'. ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם. מלמד שהתלמוד מביא לידי מעשה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם:

פס'. כי איש איש. לרבות את האשה. אשר יקלל. שקיללם בשם ה'. את אביו. ולא אבי אביו. ואת אמו. ולא אם אמו. (נד) אביו הודאי ולא הספק. (נה) אמו הודאי ולא הספק. אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו. אביו בלא אמו. ואמו בלא אביו מנין ת"ל אביו קלל אמו קלל אפילו אחד מהן. דמיו בו. בסקילה. ד"א אביו ואמו קלל. מלמד שחייב על הקללה אפילו לאחר מיתה זה חומר במקלל יותר מבמכה:

פס'. ואיש אשר ינאף את אשת איש. לרבות (נו) העוקף [א] אחר המנאף. את אשת איש. זו (נז) שנכנסה לחופה שהיא בדין הזה במיתת חנק שנאמר מות יומת. נאמרה מיתה בידי אדם סתם ונאמרה מיתה בידי שמים סתם (נח) מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה האמורה בידי אדם מיתה שאין בת רושם ואיזו זו חנק כדתנן מצות הנחנקין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודר קשה לתוך הרכה זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה לכך נאמר את אשת איש שהרי הארוסה יצאת לידון בסקילה שנאמר (דברים כב) והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה וגו'. ד"א את אשת איש פרט לאשת קטן

[א] ע' שבועות מ"ז ע"ב

באור הרא"ם

לרור אפילו קיסם וכן הכוונה הכא: (נ) באיש ולא בצבור שאין כרת בצבור: (נא) ההוא ולא אנוס וכו'. נראה דדורש האיש ההוא היינו שיודע בשעת עשיה שעשה הדבר הזה ברצונו ולא אנוס ושוגג ומוטעה כי לא האיש ההוא בדעתו עשה: (נב) שאם העלימו בדבר אחד. דורש מלות כפולות העלם יעלימו. (נג) וכן מתרגם וכו'. פי' על ובמשפחתו תרגם אונקלוס ובסעדוהי: (נד) אביו הוודאי ולא הספק. כגון שנשאת בתוך ג' חדשים למיתת או לגירושין הבעל וילדה לז' שהולד ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון: (נה) אמו הוודאי ולא הספק. כגון שתי נשים שילדו במחבא ולא ידוע האמות: (נו) העוקף אחר המנאף. שמרגיל לו נשים לעבירה: (נז) שנכנסה לחופה ולא נבעלה. דינה ג"כ בחנק ולא כארוסה שהיא בסקילה כדמסיים: (נח) מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם. עיין (סנהדרין נב.) דיליף מיתה בידי שמים מבני אהרן או מעדת קרח שהיה מיתה שאין בה רושם ע"ש:

מלמד שאין קדושיו כלום. אשר ינאף את אשת רעהו (נט) פרט לאשת אחרים שהרי הבא על הגויה אינו בכרת שנאמר (מלאכי ב) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' וגו' ובעל בת אל נכר. וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הכנענית ונעשה חתן לע"ז וכתיב בתריה (שם) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה'. אם תלמיד חכם הוא לא יהא לו ער בחכמים ועונה בתלמידים. ואם כהן עם הארץ לא יהא לו בן מגיש מנחה. וכן אמרו רבותינו הבא על הכנענית חייב עליה משום נשג"ז נדה שפחה גויה זונה. וכן אמר לו פנחס למשה רבינו אחי אבי אבא לא כך למדתנו ברדתך אל הר סיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. לכך נאמר את אשת רעהו בחנק הא אשת אחרים בהיכרת כדאמרינן. הנואף והנואפת. לפי שאמר למעלה ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה זו אזהרה. הוצרך לומר עונש דינם במה. מות יומת הנואף והנואפת לרבות את העובר וכה"א במשנה תורה ומתו גם שניהם לרבות העובר:

פס'. ואיש אשר ישכב את אשת אביו. משמע בין אשת אביו שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו. מות יומתו שניהם דמיהם בם. בסקילה. כל מקום שנאמר דמיהם בם דמיו בו בסקילה. ואיש אשר ישכב את כלתו. זו אשת בנו בין בחיי בנו בין לאחר מיתת בנו. תבל עשו. שתיבלו את החוט (ס) ודומה לו (ישעיה י) על תבליתם והיא תועבותם לשון בלבול. דמיהם בם. בסקילה:

פס'. ואיש אשר ישכב את זכר. בין קטן בין גדול. משכבי אשה. זה בא ללמד ונמצא למד מגיד ששני משכבות לאשה לחייב על העריות מיתה בשני משכבות בין כדרכה בין שלא כדרכה. תועבה עשו. שלא נהגו אפילו מנהג הבהמות שהבהמות אין הזכר בא על הזכר וזה התעיב את דרכו יותר מן הבהמות. דמיהם בם. בסקילה:

פס'. ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא. נאמר כאן זמה ונאמר להלן זמה שארה הנה זמה היא מה באזהרה ג' דורות למטה לבתה ובת בתה ובת בנה אף בעונש ג' דורות למעלה חמותו ואם חמותו ואם חמיו מה כאן בשריפה שנאמר באש ישרפו אותו ואתהן אף להלן בשריפה זו היא ששנינו במסכת סנהדרין אלו הן הנשרפין חמותו ואם חמותו ואם חמיו. בתו ובת בתו. ובת בנו. בת אשתו. בת בתה. ובת בנה. באש ישרפו. יכול שריפה ממש כשריפת פרים הנשרפים. נאמר כאן שריפה ונאמר בעדת קרח שריפה שנאמר (במדבר יז) אשר הקריבו השרופים. מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים דכתיב בנפשותם שנפשותם נשרפים וגופם קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים זו היא ששנינו במסכת סנהדרין מצות הנשרפים שוקעים אותו בזבל עד ארכובותיו. ומסקנא מדליק את הפתילה של אבר ופותח את פיו בצבת וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו. אותו ואתהן. את אחת מהן שהרי אם בא על חמותו (סא) לא נתחייבה אשתו שריפה. ואם בא על בת אשתו לא נתחייבה אשתו שריפה. ולמה הוציאו הכתוב בלשון אתהן שמשמע את שתיהן כדי ללמדך על שתיהן דין אחד באשה ובאמה באשה ובבתה והוא הדין לדורות שניתוספו עליהן בת בתה ובת בנה:

פס'. ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה. בין גדולה בין קטנה. מות יומת ואת הבהמה תהרוגו. כדין הבהמה כן דין הנרבע נאמר כאן תהרוגו ונאמר להלן (דברים יג) כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את (האיש) [האשה] ואת הבהמה. מפני מה אמרה תורה להרוג את הבהמה שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו בהמה זו נסקל פלוני על ידיה. דמיהם בם. בסקילה:

באור הרא"ם

(נט) פרט לאשת אחרים. היינו כנעני שג"כ אין קידושין תופסין: (ס) ודומה לו עד תבליתם כו' לשון בילבול שבלבלו זרע הבן וזרע האב: (סא) לא נתחייבה אשתו שריפה. כי ענין זו מה תטמא להטו

פס' . ואיש אשר יקח את אחותו . (סב) אטו בראיה תליא מלתא אלא עד שיתארו בו שיראוהו טעמו של דבר . מכאן בנין אב לכל המומתין שצריכין התראה . חסד הוא . שהרי קין נשא אחותו שנא' (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה . ואעפ"כ חסד הוא . מתרגם קלנא הוא . ודומה לו (יונה ב) משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו . כלומר חרפתם עבודת כוכבים שלהם ועבודת כוכבים נקראת בושת שנאמר (ש"ב יא) הלא בן ירובשת והוא היה ירובעל . ונכרתו . אחותו בכלל כל העריות היתה דכתיב ונכרתו הנפשות העושות (סג) ולמה יצאת לדונה בכרת ולא במלקות . עונו ישא . למדנו שכל מקום שנאמר עונו ישא הרי הוא בכרת :

פס' . ואיש אשר ישכב את אשה דוה . ממשמע את הנדה ואת הזבה ואת היולדת (סד) ואת שומרת יום כנגד יום שנאמר דוה כל שהוא . וגלה את ערותה את מקורה הערה . למדנו חומרה על כל העריות שהרי גלה בה שהמערה בה כגומר ואי זו היא הערואה זו נשיקת האבר לפי שאי אפשר לה בלא מיעוך ומכאן אתה למד לכל העריות שהערואה כגמר ביאה . ונכרתו שניהם מקרב עמם . ועמם שלום :

פס' . וערות אחות אמך ואחות אביך . יצאו אלו בכרת דכתיב עונם ישאו :

פס' . ואיש אשר ישכב את דודתו . זו אשת אחי אביו . ערות דודו גלה עשה נקבות כזכרים . ערירים ימותו . שאם יש להם בנים קוברין אותם כענין (ירמיה כב) כתבו את האיש הזה ערירי :

פס' . ואיש אשר יקח את אשת אחיו . בזמן שיש לו בן . נדה היא . למה יצאת בלשון נדה . לומר לך מה נדה יש לה היתר . אף אשת אחיו יש לה היתר . כגון שמת ובן אין לו שמקיים בה מצוה יבום . (סה) ערירים יהיו . שאינן זוכין לבנים :

פס' . ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי . ליתן שמירה ועשיה להקים ושמירה ועשיה למשפטים . ולא תקיא אתכם הארץ . (סו) אני איני מביא אתכם על מנת לירש . ולא תלכו בחקות הגוים . אלו המצרים וכה"א (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי וגו' . אשר אני משלח מפניכם אלו הכנענים . כי את כל אלה עשו. מלמד שהיו הכנענים שטופים במעשה זמה . ואקוץ בם כאדם שהוא קץ ממזונו :

פס' . ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם . אתם נאים שתרשו אותה ואני אתננה לכם לרשת אותה לפי שהיא לכם ירושה משֵם בן נח שהרי היא היתה הלקו של שם בן נח . שנאמר (בראשית יד) ומלכי צדק מלך שלם . ואלו הכנענים הם ביניהם ולא היו יושבין בה אלא כדי לטייבה עד שתבאו ותירשו . אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים . ראו כמה בינכם ולעובדי כוכבים שהבדלתי אתכם לשם קדשי :

פס' . והבדלתם בין הבהמה הטמאה לטהורה . לא בין חמורה לפרה אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של קנה בין שנשחט חציו . וכמה בין חציו לרובו מלא שערה . ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף וגו' . (סז) מצוה זו עליכם לטמא ולאסר :

פס' . והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם וגו' . אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי ואם לאו הרי אתם לכנענים . ד"א להיות לי שלא לחבר

באור הרא"ם

(סב) אטו בראיה (סנהדרין מ:) אמר עולא מנין להתראה מן התורה כו' : (סג) ולמה יצאת כו' (יבמות נ"ה) : (סד) ואת שומרת יום כנגד יום . בת"כ ליתא וכאן הכוונה כי שומרת יום טובלת כשנות החמה ואח"כ אם לא ראתה כל היום מותרת לבעלה לערב . אם בעל אותה אחר טבילתה ואח"כ ראתה בו ביום אזי חייב כרת על הבעילה למפרע . עיין בפי' הרמב"ם סוף נדה וכן בגמרא שם : (סה) ערירים יהיו שאין זוכין לבנים . ולעיל פי' ערירים ימותו שאם יש לו בנים קוברן . עיין (יבמות נ"ה) כתיב ערירים יהיו וכתיב ערירים ימותו הא כילד יש לו בנים קוברן . אין לו בנים הולך ערירי ואצטריך למכתב תרווייהו ע"ש : (סו) אני איני מביא אתכם אלא ע"מ לירש. לא כהכנענים שהיו שומרי המקום עד שתבאו כנ"ל . וכ"ה בת"כ וכאן חסר ומשובש : (סז) מצוה זו עליכם לטמא ולאסור . היינו ע"י

עמדי אחר שנאמר (שמות כב) בלתי לה' לבדו. ד"א [להיות לין] להיות עוסקים בתורתי הנתונה (סח) מנין ל"י ימים. ד"א להיות לי שתקבלו עול מלכותי עליכם:

פס'. ואיש או אשה. לרבות טומטום ואנדרוגינוס. כי יהיה בהם אוב. העושה מעשה ולא הנשאל בהם. מכאן אמרו העושה מעשה במיתה והנשאל בהם באזהרה. אוב. זה פיתום המדבר משחיו וכן הוא אומר (ישעיה כט) והיה כאוב מארץ קולך וגו'. ידעוני. המניח (סט) עצם ידוע בפיו ומדבר מאליו. מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם. זה בנין אב לכל דמיהם בם דמיו בו שהוא בסקילה. ולמה נסמכה פרשת אוב וידעוני לטומאת מת לפרשה הסמוכה כגון לנפש לא יטמא בעמיו. לפי שרוח אוב וידעוני ודורש אל המתים דומים זה לזה והלא דברים ק"ו ומה המרעיב עצמו שתשרה עליו רוח טומאה הרי היא שורה עליו. המרעיב עצמו שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה שתהא רוח הקדש שורה עליו. מכאן א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי מעשים טובים וכו' חסידות מביאה לידי רוח הקדש:

פרשת אמור אל הכהנים

כתיב כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון כי לכלב חי טוב מן האריה המת: (קהלת ט')

כי מי אשר יחבר קרי כלומר מי הוא אשר בחר בו הקב"ה ונתחבר לו החיות ודומה לו אמר דוד (תהלים פט) מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה. ד"א כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון פירושו כל זמן שהאדם בחיים יש בטחון לחזור בתשובה ומשמת אין לו דרך לעשות תשובה ומעשים טובים שנאמר (שם פח) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ואומר (שם קטו) לא המתים יהללו יה. ואומר (שם קמו) אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי. כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. (קהלת ט) (א) רבותינו אמרו תנוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. מן האריה המת. דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת. תנן התם במסכת ידים אמרו צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים (ב) וספרי המוכסים אין מטמאין את הידים. אמר רבן יוחנן בן זכאי וכי אין לנו מן הפרושים אלא זו בלבד הרי הן אומרים עצמות חמור טהורין שנאמר (ויקרא יא) ובנבלתם לא תגעו פרט לעצמות שאינן קרוין נבלה. ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים שנאמר (במדבר יט) או במת או בעצם אדם או בקבר. אמרו לו כפי חיבתן הן טמאין שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות. אמר להן אף כתבי הקדש לפי חיבתן היא טמאתן. וספרי המוכסין אינן חביבין ואין מטמאים את הידים. והקב"ה קידש את ישראל במצותיו ואמר להן קדושים תהיו אבל לא הזהיר מליטמא למתים אלא הכהנים שנאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן. בני אהרן הוזהרו ולא שאר ישראל הוזהרו. בני אהרן הוזהרו ולא בנות אהרן. הכהנים. להוציא את החללים. בני אהרן. להביא את הקטנים. ואמרת אליהם. להזהיר הגדולים על הקטנים. לנפש לא יטמא. להביא רביעית דם שתצא מן המת שהוא בל יטמא לו. לפי (ג) שישראל מיטמאין למתים הזהיר הקב"ה לכהנים שלא ליטמא בהם שהם קרובין

באור הרא"ם

שתיקה. עיין בת"כ ובק"א: (סח) מנין ל"י ימים. כי התורה נתנה במ' יום שהיה משה בהר: (סט) עצם ידוע. חיה שמה ידוע:

(א) רבותינו אמרו. (שבת קל"א:): (ב) וספרי המוכסים. לפנינו במשנה שם הגי' וספרי מירוס אינם מיטמאין. ופי' הרב ספרי מירוס ספרי מינים והוא מירם היוני הידוע בספריהם:

(ג) לפי שישראל מטמאין למתים. פי' כי מצוה הוא על ישראל לטמא למתים כי זה ג"ח של אמת בזמן

לעבודת הקדש. בעמיו. (ד) בזמן שעמיו שם. כלומר בזמן שיש לו למת קוברין. בעמיו. שעושין מעשה עמיו. ומתעסקין בו מלמד שמיטמא הכהן למת מצוה. ואי זה הוא מת מצוה שהכהן מיטמא לו כל שקורא ואין מי עונהו. ומת מצוה קנה מקומו ואין אדם רשאי לפנותו. כהן שמטמא במזיד לוקה משום דכתיב לא יטמא (ה) יש שנטמא ואינו לוקה:

פס'. כי אם לשארו הקרוב אליו. שארו זו אשתו וכן הוא אומר (משלי יא) גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי. וכתיב (שם) עוכר ביתו ינחל רוח מה זה באשתו מדבר אף זה באשתו מדבר. ד"א שארו בשרו דכתיב (בראשית ב) והיו לבשר אחד לכך אמרו רבותינו שארו זו אשתו (ו) וכן הוא אומר שאר אביך אחות אביך. הקרוב אליו. אליו שבעה קרובים שבפסוק. ד"א הקרוב ולא הארוסה. מכאן אמרו אשתו ארוסה לא אונן ולא מטמא לה מתה אינה יורשה. מת הוא גובה כתובתה מנכסי הבעל. אליו. ולא הגרושה. לבנו. מי שיש לו בן מכל מקום ואפילו ממזר הרי בנו לכל דבר חוץ ממה שיש לו מן השפחה ומן הנכרית. שהבן הולך אחר האם בשפחה ובנכרית. (ז) (ואם תאמר הקרוב לשון זכר הארוסה נקבה היא והיאך אתה דורש ולא ארוסה. תשובתו משום שארו שהוא לשון זכר אמר הקרוב (ח) ודומה לו אותו ואת בנו משום אותו אמר בנו הוא) פירושו שפחה ונכרית הבנים הולכין אחריהם. שפחה דכתיב (שמות כא) האשה וילדיה תהיה לאדוניה. נכרית דכתיב (דברים ז) כי יסיר את בנך מאחרי. בנך הבא מאיש קרוי בנך ואין בנך מן הכנענית קרוי בנך אלא בנה. כל שמטמא להם קורע עליהם (ט) וחולץ ומתאבל. לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו פתח הכתב באמו לפי שהיא ודאי אבל אביו שהוא מחמת חזקה שהבנים בחזקת שהן מן אביהם תאמר לא יטמא לו לפיכך נאמר לאמו ולאביו. ולבנו ולבתו. לפי שיש בבן מה שאין בבת. שהבן האב מחויב בו מצות הרבה למולו ולפדותו אם בכור הוא. וללמדו תורה ואומנות. (י) לפיכך הקדים הבן לבת. והקדים האם והאב לבן ולבת לפי שהאם והאב חייב בכבודם מה שאין כן לא בבן ולא בבת. ולאחיו ולאחותו. הקדים את הבן ואת הבת לאחיו ולאחותו שהרי הבן חייב בו האב במצות שאמרנו והבת האב זכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפר נדריה. מה שאין כן לא באחיו ולא באחותו. והקדים הכתוב אחיו לאחותו שהרי הבן שאחיו מת מטמא לו בין שהוא נשוי בין שאינו נשוי אבל אחותו לפנויה מטמא. ולא לנשואה. שנאמר הבתולה הפנויה ולא הנשואה. ד"א ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו מה בנו ובתו שהם יורשיו אף אחיו ואחותו שהם יורשיו יצא אחיו ואחותו מאמו שאינן יורשין אותו:

פס'. ולאחותו הבתולה. פרט לאנוסה ומפותה. הקרובה. לרבות את הארוסה (יא) שהיא עדיין קרובה לו שהרי אין הבעל מטמא לה ואינו יורשה לפיכך היא קרובה לאח. אליו. לרבות את הבוגרת שהוא מטמא לה. הואיל ולא נבעלה מאיש. אחיה כהן מטמא לה. לה יטמא. מצוה. לא רצה מטמאים אותו בעל כרחו. מעשה

באור הרא"ם

(ד) בזמן שעמיו שם. היינו שיש לו קוברין ואינו מת מצוה כדמסיים: (ה) יש שנטמא ואינו לוקה. היינו בשוגג: (ו) וכה"א שאר אביך וכו'. וזה ראיה כי שאר קאי על הנקבות וכן הכא שארו זו אשתו: (ז) וא"ת הקרוב לשון זכר וכו'. כל המאמר הזה המוסגר נכתב שלא במקומו שדורש הקרוב ולא הארוסה. וע"ז שייך הקושיא וא"ת: (ח) ודומה לו אותו ואת בנו משום אותה ואת בנה היא כנ"ל. פי' כי האיסור הוא רק הנקבה ובנה ובתורה כתוב ובנו. וכן הכא משום שארו שהוא לשון זכר שקאי על הבעל שהאשה קרובה אליו אמר ג"כ הקרוב לשון זכר: (ט) וחולץ. היינו חליצת כתפיו שנוהגין גבי מת משום אבילות: (י) לפיכך הקדים הבן לבת. בת"כ מוסיף עוד לפי שיש בבת מה שאין בבן שהבת אביה זכאי במציאתה במעשה ידיה ובהפרת נדריה (כמו שמסיים המחבר לקמן) לפיכך צריך לומר לבנו וצריך לומר ולבתו: (יא) שהיא עדיין קרובה לו וכו'. כוונתו כמו שהוא בירושלמי פרק הבא על יבמתו שמקשה המן אמרין (היינו גבי קרא כי אם לשארו הקרוב אליו) למעט את הארוסה והכא (גבי ולאחותו הקרובה) מרבינן ארוסה א"כ הילא כל מדרש בעינינו אחותו לעולם היא בפנים עד שהלא לחוץ ארוסתו לעולם היא בחוץ עד שתכנס לפנים. וזה כוונת המחבר הכא גבי אחותו הקרובה מרבינן ארוסתו שהרי היא עדיין קרובה לו ע"כ אין הבעל מטמא לה ואינו יורשה לפיכך היא קרובה עדיין לאח אבל לגבי בעל ממעטין ארוסה

ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ולא רצה ליטמא לה ודחפוהו חכמים וטמאוהו בעל כרחו. ד"א לה יטמא. מטמא הוא על הודאי (יב) ואינו מטמא על הספק. ד"א לה יטמא. שלא יאמר הואיל ונטמאתי לה יטמא גם באחרים ת"ל לה יטמא. ד"א לה יטמא (יג) ואינו מטמא לאבריה:

פס'. לא יטמא בעל בעמיו. מה ת"ל לפי שמצאנו שהוא מטמא לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו בין שהן כשרין בין שהן פסולין יכול אף לאשתו יטמא לה בין שהיא כשרה בין שהיא פסולה ת"ל לא יטמא בעל. יש בעל שמטמא ויש בעל שאינו מטמא הא כיצד מטמא הוא לאשתו כשרה ואין מטמא לאשתו פסולה. (יד) בעמיו. של בעל שלמעלה שאמר מטמא הוא לכשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה. ומנין שנאמר בעמיו בזמן שהן עושין מעשה עמיו ולא בזמן שפירשו מדרכי צבור. שני פעמים כתובים בעמיו. הראשון בזמן שעמיו שם, כלומר בזמן שיש לו קוברים לא יטמא הא אם אין עמיו שם (טו) יטמא כהן גדול. והשני בעמיו יטמא לקרוביו שאם עושין מעשה עמיו מטמא להן בין כשרין בין פסולין הא פירשו אבותיו מדרכי צבור אין מטמא להן. להחלו. מלמד שאם לא נוהג במצוה הזאת הרי הוא חולין. ד"א לא יטמא בעל בעמיו (טז) שאינו מטמא לנשיא. להחלו. (יז) בזמן שהוא מתעסק בו הרי הוא חולין. (יח) פירש וטבל והזה הרי הוא בקדושתו:

פס'. לא יקרחה בה"א כתיב מלמד (יט) שאם סך בה' אצבעות או בדבר המסיר את השער ועשה חמש קרחות בבת אחת חייב על כל קרחה וקרחה. בראשם. מה ת"ל (כ) לפי שנאמר (דברים יד) לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם יכול לא יהא חייב אלא על בין העינים בלבד ת"ל בראשם לרבות את כל הראש. והוא הדין לישראל שהרי נאמר כאן קרחה לא יקרחה קרחה בראשם. (כא) ונאמר להלן לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. מה כאן חייב על כל הראש אף להלן חייב על כל הראש. ופאת זקנם לא יגלחו. ולהלן כתיב (ויקרא יט) ולא תשחית את פאת זקניך. איזה הוא גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער ומה להלן על חמש פאות אף כאן

באור הרא"ם

ארוסה שעדיין בחוץ היא נגד הבעל שהרי אינו יורשה ועדיין אינה קרובה כ"כ עם הארוס שלה עד אחר הנישואין: (יב) ואינו מטמא על הספק. היינו שהיא אחותו מספק כגון ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון וכדומה: (יג) ואינו מטמא לאבריה. פי אם נחסר מהגוף אבר אינו מטמא לה. ודע דזה הדין לאו דווקא גבי אחותו רק זה גבי כל הז' מתים שהכהן מטמא. מטמא רק למת שלם ולא חסר עיין בת"כ שדורש זה ג"כ גבי אביו ועיין (נזיר מג:) נקטע ראשו של אביו אינו מטמא דכתיב ולאביו בזמן שהוא שלם וכו'. ועיין (סוטה ג') תוס' ד"ה ור"ע מה שהקשו ע"ז וצ"ע. ועיין באדרת אליהו להגר"א שמתרץ קושית התוס': (יד) בעמיו של בעל שלמעלה וכו'. כוונתו כי אם לשארו הקרוב מרבינן לעיל שארו זו אשתו שמטמא לה. ע"ז מסיים ואינו מטמא לאשתו הפסולה. והנה כתיב כאן שני פעמים בעמיו ויש ע"ז ג' דרשות (א) בעמיו להוציא מת מצוה שמטמא (ב) שאינו מטמא לאשתו הפסולה (ג) שאינו מטמא לקרובין שאינם עושין מעשה עמך. וע"ז אמר המחבר בעמיו של בעל. ומנין שנאמר בעמיו בזמן שהוא עושה מעשה עמך ע"כ אינו מטמא לה. והוא בכלל דרשא הא אם פירשו מדרכי צבור אינו מטמא להם. ואף שלא הוזהרו פסולות להנשא לכשרים עיין (יבמות) אעפ"כ אין עושין מעשה עמך קרינן ליה. ועיין בת"כ. אולם רש"י ז"ל כתב ובאיזה שאר אמרתי באותו שהיא להחלו להתחלל הוא מכהונתו עכ"ל. ומשמע מלשון להחלו קדרים שאינו מטמא לאשתו הפסולה. וכבר עמד בזה המזרחי ע"ש: (טו) יטמא כה"ג. היינו אפילו כ"ג ופשיטא כהן הדיוט: (טז) שאינו מטמא לנשיא. בת"כ ליתא ולא ידעתי רמז לדרשא זו מקרא. ואולי יפרש כמו שהיה כתוב לבעל בעמיו. והיינו הנשיא שהוא גדול בעמו. וכעין זה עיין ברמב"ן בפירושו שפי' לענין דבר אחר. כי בעל בעמיו קאי על הגדולים ע"ש: (יז) בזמן שהוא מתעסק בו וכו'. עיין בת"כ הגי' להחלו נהג מנהג כזה (וקאי על שפירשו מדרכי צבור) הרי הם חולין יכול יהיו חולין לעולם ת"ל בעמיו בזמן שהוא עמו היינו שעדיין העבירה בידו פירש הרי הוא בקדושתו. ואולי כצ"ל הכא: (יח) פירש וטבל והזה. הלשון אינו מדוקדק ובת"כ ליתא רק הכוונה שפירש מעבירה שבידו: (יט) שאם סך וכו'. עי' (מכות כ:) והיינו התראה אחת וחייב ה' מלקות: (כ) לפי שנאמר לא תתגודדו. היינו גבי ישראל: (כא) ונאמר. להלן לא התגודדו וכו' למת אף כאן לא יקרחו קרחה גבי כהנים למת כצ"ל. וכ"ה בת"כ:

על

כיוצא בהם שתים מכאן ושתים מכאן ואחת באמצע. ובבשרם לא ישרטו שרטת. חייב על כל שריטה:

פס'. קדושים יהיו לאלהיהם. (כא) על כרחן. ולא יחללו את שם אלהיהם כי את אשי ה' וגו' הם מקריבים; ולא הלוים. והיו קדש. לרבות בעלי מומין:

פס'. אשה זונה. רבנן אמרי אין זונה אלא גיורת ומשוחררת לפי שלא היתה בחזקת שימור ושנבעלה בעילת זנות; וחללה. זו שנתחללה שבא אביה על אחת מן הפסולות לו. כהן שנשא גרושה או חלוצה בנה חלל ובתו חללה. לא יקחו ואשה גרושה מאישה. לרבות את החלוצה. את זו דרש ר' אלעזר בן מתיה מאישה שתהא גרושה מאישה ולא שתהא גרושה מאיש שאינו אישה שאם הלך בעלה למדינת הים ואמרו לה מת בעליך ונתקדשה לאחר (כב) ואח"כ בא בעלה קודם שנבעלה אע"פ שטעונה גט מאחרון הואיל ואינה גרושה מאישה לא נפסלה. לא יקחו. שתי פעמים מלמד (כג) שאף האשה מוזהרת ע"י האיש. כי קדוש הוא לאלהיו. להגיד מה גרם:

פס'. וקדשתו. בעל כרחו ואם אינו רוצה דפנו כלומר הכריחהו. וכן אמרו רבותינו ז"ל במסכת כתובות אין מעשים אלא לפסולות כגון מאן אמר רב יהודה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין. וכל הפוסל את עצמו ומחלל את זרעו ראוי לנדותו ולשמתו שנאמר וקדשתו בעל כרחו. קדוש יהיה לך. אע"פ שאין קרבנות להקריב. ד"א קדוש יהיה לך אפי' בעלי מומין. כי קדוש. להזהיר בית דין על כך. אני ה' מקדשכם:

פס'. ובת איש כהן כי תחל לזנות. יכול אם חללה שבת או אם חללה שבועה תשרף ת"ל לזנות שחללתה זנות ולא דבר אחר. ד"א כי תחל שתחלת ביאתה בזנות כגון נערה ארוסה ומנין לרבות נערה והיא נשואה בוגרת והיא ארוסה בוגרת והיא נשואה ואפילו הזקנה ת"ל ובת איש כהן מכל מקום; את אביה היא מחללת (כד) שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול. אומרין ארור שזה ילד ארור שזה גידל ארור שזו יצאת מחלציו. אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא לרשיעא בר צדיקא כמאן כי האי תנא; באש תשרף. היא בשריפה ואין בועלה בשריפה ואין זוממיה בשריפה אלא זוממיה בכלל מיתת בועלה הן במיתת חנק:

פס'. והכהן הגדול. זה כהן גדול שנמשח בשמן המשחה. הגדול מאחיו. שיהא גדול מאחיו. בנוי בכבוד בעושר ובחכמה. ד"א מאחיו אין לו ממון גדלהו מאחיו כמעשה (כה)דר' פנחס איש(הבינ')[הבנאי]שמצאוהו חוצב ומילו עליו את המחצב זהב. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה. אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת. (כו) ומלא את ידו. אפילו (נטיבה) יום אחד ואפילו שעה אחת. את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום. כדרך שבני אדם פורעין ופורמים על מיתיהן. (כז) כיצד כהן גדול פורם מלמטה וההדיוט מלמעלה:

פס'. ועל כל נפשת. (כח) חסר וי"ו מלמד שאפילו רביעית דם שיצא משני מתים מטמא באהל. (כט) לא יבא. חייב בכל יבא ובכל יטמא. לאביו ולאמו לא יטמא. אבל מטמא הוא למת מצוה:

פס'. ומן המקדש לא יצא. מקדושתו לא יצא הא כיצד הן נכסין והוא נגלה.

באור הרא"ם

(כא) על כרחן. דורש מדכתיב קדושים יהיו ולא כתיב קדושים הם ע"כ יהיו קאי על ב"ד שיקדישו אותם בע"כ: (כב) ואח"כ בא בעלה. אע"פ שנתן לה האחרון גט לא פסלה מן הכהונה שנאמר אשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אשה כנ"ל. וכ"ה בת"כ וכן (יבמות נ"ב.) בשם ר' אליעזר ב"ר מתיה ע"ש: (כג) שאף האשה מוזהרת ע"י האיש. פי' שאף שלא הוזהרו כשרות להנשא לפסולים (יבמות פה:) אעפ"כ היא מוזהרת שהעבירה עליו ועיין בת"כ ובק"א שהאריך בזה: (כד) שאם היו נוהגין וכו'. (סנהדרין נ"ב.) ע"ש: (כה) דר' פנחס. עיין ויקרא רבה פ' כ"ו הגי' פנחס הסתת. ופי' שהיה חוצב אבנים. ובת"כ גי' אחרת: (כו) ומלא את ידו ללבוש את הבגדים אפילו יום אחד אפילו שעה אחת כנ"ל. ועיין בת"כ והוא ג"כ כה"ג אחר שנגנז שמן המשחה: (כז) כיצד כה"ג וכו'. עיין (הוריות יב:) פלוגתא בזה: (כח) חסר ו' וכו'. בת"כ גירסא אחרת שנאמר ועל כל נפשות (הוא לשון רבים) מת (הוא לשון יחיד) מכאן לרביעית דם שיצא מב' מתים שהוא טמא: (כט) לא יבא. וכתיב אח"כ לא יטמא. מכאן שהוא

ויוצא עמהן עד פתח העיר (ל) דברי ר' מאיר . (לא) ולא יחלל את אלהיו . מלמד שהכהן אונן מחלל . (לב) כי שמן משחת אלהיו עליו . לרבות מרובה בגדים שהיה בבית שני משנגנזו שמן המשחה . עליו אני ה' . להגיד מה גרם :

פס' . והוא . הוא ולא מלך . הוא ולא נזיר . והוא . (לג) לרבות כהן משוח מלחמה . אשה בבתוליה יקח. פרט לבוגרת שכלו בתוליה (לד) ואיזו זו (זו) יתירה על שנים עשרה שנה (שהרי י"ב יתרין) שלא אמר בתולה אלא בבתוליה :

פס' . אלמנה . על שם מנה . מלמד שכתובתה מנה . (לה) ולפי שהותרה לכהן הדיוט הוצרך הכתוב לאסרה לכהן גדול ללמדך שאין בנו ממנה ממזר אלא חולין באת אלמנה להחמיר עליה שאע"פ שמותרת לכהן הדיוט לכהן גדול זרעו ממנה חולין ובאת גרושה להקל עליה שאע"פ שאסורה לכהן הדיוט אין ממנה ממזר לכהן גדול אלא חולין כדין כהן הדיוט . וחללה זו שנולדה מאחד מן הפסולין . זונה . לגזירה שוה מה זונה אמורה בכהן גדול עשה זרעו מן הפסולים ממנה חולין אף כהן הדיוט כן . את אלה לא יקח ולא יחלל . (לו) אין זרעו מן הנדה חולין ואע"פ שהיא בכרת . כי אם בתולה מעמיו מלמד שהוא מצוה על הבתולה . מעמיו (לז) להביא בת גיורת ועמונית שתהא כשרה לכהונה . יקח אשה שאם ארס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול יכניסנה . כמעשה דיהושע בן גמלא שקידש את מרים בת בעתוס . מפורש בפרקא קמא במסכת יומא תרקבא דדינארי עיילא ליה מרים בת בעתוס לינאי מלכא לעיולי ליהושע בן גמלא לכהן גדול . (לח) יקח אשה . ולא יבמה :

פס' . ולא יחלל זרעו בעמיו . (לט) להביא את האשה שמתחללת כשם שזרעו מתחלל . אני ה' מקדשו . להגיד מה גרם :

פס' ׳ ויאמר ה' אל משה לאמר . דבר אל אהרן לאמר . א"ר אלעזר ברבי יוסי (מ) תינוק פסול לעבודה אע"פ שהוא תמים מאימתי עבודה כשרה משיביא שתי שערות . אבל אין אחיו הכהנים מקריבין אותו לעבודה (מא) עד שיהא בן כ' שנה משום שנאמר איש מזרעך ולא כל זרעך עד שיהא הגון לעבודה . אשר יהיה בו מום . בין ממעי אמו בין שנולד בו לאחר מיכן . לא יקרב להקריב לחם אלהיו אלו הקרבנות . שנאמר (במדבר כח) את קרבני לחמי לאשי (מב) ומנין לרבות שאר הקרבנות ת"ל להקריב. (מג) וכן הוא אומר ויקריבו בני אהרן (לחם) (מד) מה לחם שהוא מיוחד לעבודה :

באור הרא"ם

שהוא חייב בכל יבא ובכל יטמא והיינו ב' לאוין ועיין בת"כ : (ל) דברי ר"מ . ועיין בת"כ שר"י פליג ע"ז וכ"ה (סנהדרין י"ח.) ע"ש : (לא) ולא יחלל את אלהיו . ומנין שאם עבד עבודתו כשרה ת"ל ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד אין עבודתו פסולה כצ"ל וכ"ה בת"כ . (לב) כי שמן וכו' לרבות מרובה בגדים . דכאן אין הגי' מכוונת . וגם בת"כ ג"כ קשה הגי' עיין בק"א ויותר נכון הגירסא עיין (הוריות י"ב:) והכהן הגדול מאחיו זה כ"ג . אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה משוח מלחמה . ומלא את ידו ללבוש את הבגדים זה מרובה בגדים . על כולן הוא אומר את ראשו לא יפרע וכו' וכו' יכול יהיו כולם מקריבים אוננים ת"ל כי נזר שמן משחת אלהיו עליו ולא על חבירו וממעטין רק משוח מלחמה שאינו מקריב אונן ע"ש בפירש"י . אבל כ"ג בין שנמשח בשמן המשחה בין מרובה בגדים מקריבים אוננים . וכן הוא כוונת המחבר הכא : (לג) והוא לרבות כהן משוח מלחמה . שמצווה על הבתולה . עיין הוריות שם : (לד) ואיזה הוא . זו יתירה על י"ב שנה שלא אמר בתולה אלא בבתוליה כצ"ל ועיין (יבמות נ"ט.) שדורש מב' יתירה ע"ש : (לה) ולפי שהותרה וכו' . עיין כ"ז בת"כ בארוכה : (לו) אין זרעו מן הנדה חולין. עיין (יבמות ס'.) ובתוס' שם מה שמקשה ע"ז : (לז) להביא בת גיורת עמונית שתהא כשרה לכהונה כצ"ל דדרשינן עמוני ולא עמונית : (לח) יקח אשה ולא יבמה . אלא כה"ג חולץ ולא מיבם : (לט) להביא האשה שמתחללת וכו' . שאם נשאה אח"כ כהן הדיוט לוקה : (מ) תינוק פסול . דכתיב איש מזרע אהרן עד שיהיה גדול כצ"ל וכ"ה בת"כ : (מא) עד שיהיה בן כ' . כן הוא ג"כ בת"כ והוא כדברי רבי (חולין כ"ד) ע"ש : (מב) ומנין לרבות שאר הקרבנות ת"ל שוב לחם . פי' שני פעמים כתיב לחם בפרשה לא יקרב להקריב לחם אלהיו . ובסופו את לחם אלהיו לא יגש להקריב מנין לרבות את הדם ת"ל להקריב : (מג) ובה"א ויקריבו בני אהרן את הדם כצ"ל הרי שדם נקרא הקרבה : (מד) מה לחם שהוא מיוחד וכו' . חסר כאן כל הדרשה ועיין בת"כ וכצ"ל מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים וכו' ת"ל לא יגש להקריב . יכול יהיו חייבים על כולם ת"ל לחם מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה יצאו אלו שאינו

פס' . כי כל איש אשר בו מום לא יקרב . בין מום קבוע בין מום עובר . איש עור . בין סומא בשתי עינים בין סומא באחת מעיניו . חוורור הקבוע כעין המים הקבועין בעין כדמפורש במסכת בכורות . הכל בכלל עור . או פסח . בין בשתי רגליו בין ברגלו אחת . רגלו חלולה עקומה דומה למגל הכל בכלל פסח . או חרום . שחוטמו שקע (מה) חוטמו בלום (מו) חוטמו סולד (מז) חוטמו נוטף . הכל בכלל חרום . או שרוע . שעקביו יוצא לאחוריו :

פס' . או איש אשר יהיה בו שבר רגל . לרבות שנתעקל רגלו . או שבר יד . לרבות שאצבעותיו מורכבות זו על גבי זו :

פס' . או גבן או שגבינים שוכבים ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר כל שיש לו שני גבונין (מח) ושתי שזורות (מט) (הקצת) דוק שבעין . או תבלול בעינו זה לבן הנכנס בשחור . בעינו . את שעינו אחת למעלה ואחת למטה ורואה את החדר ואת העליה כאחת . או גרב . זה החרס . ילפת זה חזזית . או מרוח אשך . זה (נ) שרוח באשכיו . ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר (נא) זה שמראיו חשוכים :

פס' . (נב) כל איש . לרבות שאר המומין (נג) מום פרט לשעבר מומו . (נד) לא יגש . לא יגש . ג' פעמים לעבור עליו בג' לאוין על ההגשה ובשני לאוין על ההקרבה שנאמר לא יקרב לא יקרב שני פעמים :

פס' . לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל . למה נאמר מקדשי הקדשים ומן הקדשים שאילולי כן הייתי אומר בקדשים קלים יאכל ולא בקדשי קדשים . לכך נאמר ומן הקדשים ומקדשי הקדשים :

פס' . אך אל הפרכת . זה לפני ולפנים . ואל המזבח . אע"פ שהוא מבחוץ . לא יגש כי מום בו . הרי ג' פעמים לא יגש וב' פעמים לא יקרב כנגד ה' מקומות שנאסרו בעלי מומין ליכנס . כדתנן במסכת טהרות . עשר קדושות הן וכו' בין האולם למזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם בין האולם ולמזבח והמזבח וההיכל והפרוכת ובית קדש הקדשים הרי אלו ה' קדושות שמובדלין מהן בעלי מומין . וה' של מעלה הרי עשר קדושות . (נה) ולא יחלל את מקדשי . מלמד שאם עבר ועבד עבודתו כשרה אלא שחילל :

פס' . וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל . הזהיר את אהרן ע"י הבנים . וינזרו . זו הפרשה . וכן הוא אומר (ישעיה א) נזורו אחור . מקדשי בני ישראל . ולא מקדשי עובדי כוכבים . (נו) מלמד שאין חייבין על קדשי עובדי כוכבים משום פיגול ונותר וטמא . ולא יחללו את שם קדשי . (נז) מלמד שהשם מתקדש בקדשי בני

באור הרא"ם

שאינו משום עבודה וכצ"ל הכא : (מה) חוטמו בלום . פי' שנסתמו נקבי האף : (מו) חוטמו סולד . שהוא קצור באורכו שנדמה שניטל ראש החוטם עיין (בכורות מ"ד.) וברש"י שם : (מז) חוטמו נוטף . ארוך ותלוי למטה משפתו : (מח) ושתי שזורות . היינו כעין שתי שדרות עיין (בכורות מ"ג) כי שתי שדרות ממש אינו חי : (מט) הקצת ע"ש וכצ"ל או דק זו דוק שבעין עיין רש"י בכורות שם דוק כמו הנוטה כדוק שמים : (נ) שרוח באשכיו . היינו שביציו נפוחים : (נא) זה שמראיו השוכים . היינו שמראות הפנים שלו שחורים ולא קאי אביצים : (נב) כל איש אשר בו מום לרבות שארי מומין . ובת"כ למד מדכתיב ב' פעמים מום ע"ש : (נג) מום בו פרט לשעבר מומו . שהו קדרים רק בשעה שהמום בו : (נד) לא יגש כו' ג' פעמים וכו' כצ"ל : (נה) ולא יחלל וכו' . שאם עבר ועבד עבודתו כשירה אלא שחילל . ופליאה היא שבת"כ הגי' עבודתו פסולה . וכן הדין בעל מום פוסל עבודה . ואפשר קאי לדחוק . דהמחבר קאי על מומי עוברין עיין (בכורות מ"ג:) מאי איכא בין מומא . ולשאינו שוה בזרעו של אהרן (דהיינו כילון וליפתן) איכא משום אחולי עבודה מומא מחיל עבודה דכתיב מום בו ולא יחלל . שאינו שוה בזרעו של אהרן לא מחיל עבודה . מאי איכא בין שאינו שוה בזרעו של אהרן ומשום מראית העין א"ב עשה שאינו שוה עובר בעשה . ויהיה כוונת המחבר על מומין עוברין אף שעבודתו כשירה אעפ"כ חילל היינו שעבר בעשה . כצ"ל לפרש . ועדיין לא הונח לי והבוחר יבחר : (נו) מלמד שאין חייבין על קדשי עבודת כוכבים . כ"ה ג"כ בת"כ . ועיין (זבחים ע"ו:) אלא למעט עובד כוכבים השתא נין לא מרצה וכו' היפוך כמו שאמר הכא ע"ש בתוס' : (נז) מלמד שהשם מתקדש וכו' . אולי הכוונה כי אגל קרבן נכתב רק שם הוי"ה ואחר מחלל הקרבן כביכול

ישראל. (נח) אשר הם מקדישים. להביא את קדשי הכהנים עצמם. לי אני ה'. לרבות את כלם. אני ה'. משלם גמול לרשעים:

פס'. אמור אליהם. אלו העומדים בפני הר סיני לדורותיכם. שינהוג הדבר הזה לדורות. כל איש. אלו הזכרים. אשר יקרב מכל זרעכם. לרבות הנקבות. אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' וטמאתו עליו ונכרתה. ללמדך כרת על הקדשים. ד"א אשר יקרב. הכשר ליקרב. את שיש לו מתירין (נט) עד שיקרבו מתירין ואת שאין לו מתירין עד שקדש בכלי. וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר ולא בטומאת בשר. ונכרתה הנפש ההיא מלפני אני ה'. (ס) מכל מקום שילך שם ידי תשיגהו. מלפני. שכל העולם כלו שלי:

פס'. (סא) איש איש. בין גדול בין קטן בין איש בין אשה. מזרע אהרן. בין כשר בין פסול. והוא צרוע או זב. למדנו שטומאתו האמורה בתורה בפסוק של מעלה בטומאת גופו הכתוב מדבר. בקדש לא יאכל עד אשר יטהר. (סב) אוכלין הן במעשר. עד אשר יטהר. זה הערב שמש. וכן הוא אומר ובא השמ"ש וטהר. מכאן אמרו טבל ועלה אוכל במעשר. הערב שמשו אוכל בתרומה. הביא כפרתו אוכל בקדשים. והנוגע בכל טמא נפש. אין טמא נפש (סג) אלא מגע:

פס'. או איש אשר יגע בכל שרץ. (סד) לרבות את הנבלה. או באדם אשר יטמא לו. לרבות כל טומאת האדם. טומאת מת וטומאת זבין וזבות ונדות ויולדות. לכל טומאתו. בועל נדה:

פס'. נפש אשר תגע בו (ולא במסעה). וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים. אלו קדשי תרומה. מן הקדשים. פרט למעורבים לפחות ממאה. כי אם רחץ בשרו במים. (סה) ולא אבר אבר:

פס'. ובא השמש וטהר. ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה:

פס'. נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. את שאין לה טומאה אלא אכילתה יצאת נבלת בהמה (סו) שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה. מכאן לנבלת עוף טהור שהיא מטמא בגדים אבית הבליעה:

פס'. וכל זר. אחד ממזר ואחד ישראל ואחד לוי. לא יאכל קדש. אין אכילה פחותה מכזית. קדש. (סז) בקדשי הגבול הכתוב מדבר. תושב. זה קנוי קנין עולם. שכיר. זה קנוי קנין שנים. ואם תאמר יאמר תושב ואל יאמר שכיר. ואני אומר קנין עולם אינו אוכל קנוי קנין שנים לא כל שכן אלא לגזירה שוה הוא (סח) נאמר כאן תושב שכיר ונאמר (שמות יב) תושב שכיר בפסח מה תושב שכיר אמור בפסח פסל בו את הערל אף תושב ושכיר האמור כאן פסל בו את הערל דברי ישמעאל:

פס'. וכהן כי יקנה נפש קנין כספו. שאם נשא אשה או קנה עבדים אוכלין בתרומה. ומנין לעבד עברי שלא יאכל בתרומה ת"ל קנין כספו יצא עבד עברי (סט) שאינו שוה כסף. ד"א קנין כספו (ע) פרט לשחציו עבד ושחציו בן חורין. ויליד

באור הרא"ם

כביכול שם הקדוש מתחלל: (נח) אשר הם מקדישים. להביא קדשי כהנים עצמם ממלא הס דרים: (נט) עד שיקריבו מתיריו. מליצנא דקרא אשר יקרב שאינו חייב כרת בטומאת הגוף עד שיקרבו מתיריו: (ס) מכל מקום שילך. הכוונה כמו שהוא בת"כ יכול מצד זה לצד זה ת"ל מלפני כו': (סא) איש איש בין גדול בין קטן. בת"כ ליתא דרשה זו הן אמת כי קטן זב או צרוע אסור לאכול בתרומה. אבל לא מצאנו דרשה זו. ועיין (יבמות ע'.) מרבה מאיש איש ישראל ערל: (סב) אוכלין הם במעשר. פי' מעשר שני בירושלים: (סג) אלא מגע. היינו שנגע באדם שנטמא במת הוא ראשון לטומאה: (סד) לרבות את הנבלה. בכל שרץ רבויא הוא: (סה) ולא אבר אבר. בת"כ יליף ובא השמש מה ביאת שמשו כולו כאחת אף מים כולו כאחת: (סו) שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה. ולא שייך בה טומאה בבית הבליעה דהרי כיון שנגע בה נטמא. ועיין בת"כ הגי' יותר מבוארת: (סז) בקדשי הגבול. היינו תרומה ותרומת מעשר: (סח) נאמר כאן תושב וכו'. הוא דרשה בפני עצמה: (סט) שאינו שוה כסף. שהרי יוצא בשש ואינו קרוי קנין כספו: (ע) פרט לחציו עבד וחציו בן הורין. כי החצי שהוא בן הורין אינו כספו

ביתו . (עא) אע"פ שאינו שוה כלום ומנין לבן שיאכיל את אמו בתרומה ודין הוא אם עשה את הזרע כאב לפסול לא נעשה את הזרע כאב להאכיל כגון בת ישראל שנשאת לכהן ונתאלמנה ולה זרע ממנו אוכלת בעד הבן . הם יאכלו בלחמו. לרבות את הבהמה (עב) בלחמו לא תאכל הבהמה (עג) אבל היא תאכל (ביום שני) תרומה :

פס' . ובת כהן כי תהיה לאיש זר . אחד ממזר אחד ישראל אחד לוי . ד"א לאיש זר פרט לאלמנה לכהן גדול גרושה וחללה לכהן הדיוט שאע"פ שהיא כהנת לא תאכל בתרומה (עד) מפני שהוא זר (בקדשים) שאינו מאכיל . היא בתרומת הקדשים לא תאכל . אבל אמה אוכלת . כיצד בת ישראל שנשאת לכהן וילדה ממנו בת נישאת הבת לאחד מן הפסולין היא אינה אוכלת (עה) אבל אמה אוכלת :

פס' . ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה . כיון שנשאת בת כהן לישראל או אלמנה וגרושה או זרע אין לה מפני שיצאת מקדושתה להיות חולין . וזרע אין לה . לא זרע ולא זרע זרע . (עו) מכאן אמרו בת כהן שנשאת לישראל וילדה הימנו בת הלכה הבת ונשאת לכהן וילדה הימנו בן הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומשמש על גבי המזבח ומאכיל את אמו ופוסל את אם אמו וזו אומרת לא כבן בתי שפוסלני מן התרומה . וזרע אין לה . בין כשר בין פסול . ושבה אל בית אביה . פרט לשומרת יבם . כנעוריה . פרט למעוברת . מלחם אביה תאכל . (עז) בקדשי הגבול :

פס' . ואיש כי יאכל קדש בשגגה . איש פרט לקטן . כי יאכל . אין אכילה פחותה מכזית . קדש . בקדשי הגבול . בשגגה . פרט למזיד . ויסף חמישיתו עליו . שיהא הוא וחומשו חמשה . ונתן לכהן את הקדש . שישלם מן היפה :

פס' . ולא יחללו את קדשי בני ישראל להביא את הסך ואת השותה . ד"א ולא יחללו את קדשי בני ישראל חייב חומש ולא קדשי הגוים . אשר ירימו לה' . (עח) על המורם הן חייבין ולא חייבין על הטבל :

פס' . והשיאו אותם עון אשמה . (פ) מלמד שאף על הטבל הן חייבין מיתה . באכלם את קדשיהם. (פא) פרט לזורע ולמטמא . כי אני ה' מקדשם . להגיד מה גרם :

פס' . וידבר ה' אל משה לאמר . דבר אל אהרן ואל כל בני ישראל . הזהיר אלו על אלו . איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל . לרבות נשים ועבדים . ואם כן למה נאמר איש איש (פב) להביא את (הגרים) שיהו נודרים בנדרים ובנדבות בישראל. לכל נדריהם ולכל נדבותם . פרט לנזירות שאין נזירות לכנענים :

פס' . לרצונכם . אין כופין את הצבור על כרחן . (פג) תמים זכר . תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות :

פס' . כל אשר בו מום . (פד) לרבות מום עובר . לא תקריבו (פה) אפילו לא תקדישום . כי לא לרצון . מלמד שאינן מרצין :

פס' . ואיש כי יקריב . היחיד מקריב שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה . (פו) לפלא נדר . לרבות את הנזירות . תמים יהיה לרצון . זו מצות עשה . כל

באור הרא"ם

כספו . ועיין בת"כ : (עא) אע"פ שאינו שוה כלום . היינו בהמה שנולד אין לו דמים : (עב) בלחמו לא תאכל הבהמה . היינו משום הפסד תרומה שאין לבהמה מאכל אדם : (עג) אבל היא תאכל כרשיני תרומה כצ"ל כי זה מאכל בהמה . ומרבינן בהמה מן כי יקנה נפש ונפש בהמה ג"כ בכלל ועיין ת"כ : (עד) מפני שהוא זר אלא שאינו מאכיל כצ"ל לדעתי . ועי' בת"כ הגי' ת"ל כי תהיה לאיש המאכיל . והכוונה אף שהוא כהן אבל הוא זר אלא שנשאה בעבירה ע"כ : (עה) אבל אמה אוכלת . בשביל בתה : (עו) מכאן אמרו . (יבמות ס"ט:) : (עז) בקדשי הגבול . היינו תרומה ותרומת מעשר אבל לא תאכל בחזה ושוק עי' (יבמות ס"ח:) : (עח) על המורם מהם חייבין. (חומש) ואינם חייבין על התרומות שבטבל : (פ) מלמד שאף על הטבל כו' . (סנהדרין פ"ג) והדרשה הוא מקרא דלפניו ולא יחללו וגו' את אשר ירימו לה' קאי על הטבל אשר עתיד להרום ממנו תרומה . וזה את אשר ירימו לה' וע"ז אמר והשיאו אותם עון אשמה היינו שחייבין על טבל מיתה . ועי' בק"א שנדחק בחנם בדרשה זו : (פא) פרט לזורע ולמטמא . היינו דווקא על אכילה חייב מיתה אבל להפסיד תרומה איכא רק איסור : (פב) להביא את הגרים כצ"ל וכ"ה בת"כ: (פג) תמים זכר בבקר וכו' תמות וזכרות בבהמה וכו' כצ"ל: (פד) לרבות מום עובר. בו מום דהיינו כל זמן שיש בו המום פסול:(פה) אפי' לא תקדישום. כי המקדיש בעל מום עובר בה' לאוין עי' ת"כ : (פו) לפלא נדר

מום לא יהיה בו. זו מצות לא תעשה. דבר אחר כל מום לא יהיה בו (פז) שלא יגרום בו מום:

פס'. עֶוֶּרֶת בין בשתי עיניו בין באחת מעיניו. או שבור אפילו שבר זנב או שבור צלע. חרוץ. זה ריס עין שניקב ושנפגם ושנסדק. וכן שפה שנקבה ושנפגמה ושנסדקה חוטין של שִׁנַּיִם שנפגמו ושנגממו ולכך נאמר חרוץ. יבלת. זו בעל יבולת. גרב. זה החרס. ילפת. זה חזזית מצרית נאמר כאן גרב יַלֶּפֶת ונאמר באדם גרב ילפת לגזירה שוה מה להלן דק או תבלול אף כאן דק או תבלול. לא תקריבו. לא תשחטו. לא תקריבו אלה אבל אתה מקריב (פח) את שנתעבדה בה עבודה. ואִשֶּׁה לא תתנו מהם. אלו החלבים. מהם. אפילו מקצתם. על המזבח. זה הדם. לה'. (פט) לרבות שעיר המשתלח:

פס'. (צ) ושור ושה שרוע וקלוט. שנשמטה ירכו. וקלוט. שפרסות רגליו דומות של סוס ושל חמור שאינן סדוקות. נדבה תעשה אותו. לבדק הבית. ולנדר לא ירצה. זה קידוש מזבח שנאמר בו ונרצה לו לכפר עליו:

פס'. ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בגיד. לא תקריבו לה'. שלא יקבל הדם. ובארצכם לא תעשו. כל שבארצכם לא תעשו. (צא) אפילו התרנגול אפילו הכלב (צב) מכאן שאין מקבלין שקלים מן הכנענים. שמהן היו מקריבין תמידין:

פס'. ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם וגו'. (צג) (לא) שהמום פוסל בו דבר ערוה (ועבודה זו) פוסלת בו. לא ירצו לכם. מלמד שאינן מרצין:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. שור או כשב או עז כי יולד. (צד) פרט לכלאים. כי יולד. פרט ליוצא דופן. והיה שבעת ימים. פרט למחוסר זמן. תחת אמו. (צה) פרט ליתום. ומיום השמיני והלאה. מנין שביום שמיני עצמו מותר. נאמר כאן תחת אמו ונאמר להלן בבכור (שמות כב) שבעת ימים יהיה עם אמו וביום השמיני תתנו לי. מה להלן יום שמיני מותר אף כאן יום שמיני מותר. ומה כאן משמיני והלאה אף בבכור משמיני והלאה (צו) ומצאנו או למידין קדשים מבכור ובכור מקדשים:

פס'. ושור או שה אותו ואת בנו. את שבנו כרוך עליו יצא הזכר שאין בנו כרוך עליו. אותו ואת בנו. (צז) ואותו ואת אמו מנין ת"ל לא תשחטו ביום אחד. (ד"א לא תשחטו). להביא שנים ששחטו. כיצד בא אחד ושחט את הפרה ובא אחר ושחט את אמה ובא אחר ושחט את בתה שנים האחרונים חייבין. אותו ואת בנו. לא אותה ואת האחים. אם שחט חמשה אחים ואח"כ שחט את האם אינו חייב (אינו) אלא אחת. אותו ואת בנו. לא אותה ואת אם אמה. ולא אותה ואת בת בתה שחטה את בת בתה שכן רשאי ואח"כ שחט את האמצעי סופג ארבעים. סומכוס אומר משום ר"מ סופג שמונים. שור או שה. יש בכלל שור פרה. בכלל שה נקבה וכן הוא

באור הרא"ם

נדר לרבות את הנזירות. כי גבי נזיר כתיב ג"כ לשון כי יפליא: (פז) שלא יגרום בו מום. היינו בבכור ובמוקדשין: (פח) את שנעבדה בה עבודה. עיין (סוטה מ"ו) דה"א נילף מעגלה ערופה. ואפי' עבודת איסור כגון עשה אתה מלאכה בשבת או הנהיגה כלאים בשור וחמור אינו פוסל בקדשים: (פט) לרבות שעיר המשתלח. שנפסל במום: (צ) ושור ושה שרוע וקלוט. שרוע שנשמטה ירכו וקלוט שפרסותיו וכו' כצ"ל: (צא) אפילו תרנגול. שאינו ראוי למזבח. ואפילו כלב שגם חליפיו אסורים למזבח (עיין חגיגה י"ד:) ובתוס' שם דעפ"כ אסורים בכירום: (צב) מכאן שאין מקבלין וכו'. חסר הקרא וכצ"ל ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכאן שאין מקבלין שקלים מן הכנענים שמהם היו מקריבין תמידין ותמידין נקרא להם דכתיב את קרבני לחמי: (צג) לא שהמום וכו'. ט"ס וכצ"ל וקאי על הקרא כי משחתם בהם מום בם כל שהמום פוסל בו דבר ערוה ועבודת כוכבים פוסלת בו וכל שאין כו'. וכ"מ לבהמת מעשר שאין מום פוסל בו עיין (בכורות כ"ז.) ע"ש: (צד) פרט לכלאים. חסר וכצ"ל שור או כשב פרט לכלאים (פי' שדורש שור או כשב שיהיה או ממין שור או ממין כשב. וכלאים הוא משור וכשב) או עז פרט לנדמה (נדמה שאמו רחל והוא דומה לעז) כי יולד פרט ליוצא דופן. וכ"ה (בכורות כ"ז.): (צה) פרט ליתום. פי' כל שמתה או שנשחטה אמו קודם שילדו ע"ש בבכורות: (צו) ומצאנו אנו למדין וכו' כצ"ל. (צז) אותו ואת אמו מנין ת"ל לא תשחטו ביום אחד להביא שנים ששחטו כו' כצ"ל.

הכוונה

אומר (שמות כא) כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו וכן כיוצא בו לכך נאמר אותו ואת בנו. תנן התם אותו ואת בנו נוהג בארץ ובחוצה לארץ בחולין ובמוקדשין וכו' אותו ואת בנו הנולד ויצא לאויר העולם שנאמר לא תשחטו דבר הנוהג שחיטה ולא שמת מחמת שחיטת אמו. שהרי אמרה תורה (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת ואפילו היא מעוברת ואין העובר בכלל נפש אלא מת אגב אמו. לא תשחטו. (נח) להביא השוחט למי שאינו מצווה ולכלבים. ביום אחד. היום הולך אחר הלילה נאמר כאן יום אחד ונאמר במעשה בראשית יום אחד מה להלן היום הולך אחר הלילה אף כאן היום הולך אחר הלילה:

פס'. וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו. מלמד (נט) שאף תחלת זביחתן לא יהא על מנת לאכול ביום אחד. ואע"פ שאותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה לענין אכילת קדשים בין שנאכלין לשני ימים בין שנאכלין ליום אחד הלילה הולך אחר היום היינו דתנן התודה ואיל נזיר וכו' נאכלין ליום אחד ולילה עד חצות. וכן הוא אומר לא תותירו ממנו עד בקר.(ק) אני ה'.דברים שבלב כן אני ה' מעיד עליו:

פס'. ושמרתם מצותי. אלו גזירותי שאין אתה רשאי להרהר עליה. ועשיתם אותם. ליתן שמירה ועשיה למצותי. אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב. ולא תחללו את שם קדשי. זה יחוד השם. ונקדשתי בתוך בני ישראל. מסור אתה עצמך למיתה להקדיש את שמי בתוך בני ישראל (קא) במרובין. מכאן אמרו כל המוסר עצמו על מנת לעשות לו נס אין עושין לו נס. ושלא לעשות לו נס עושין לו נס (קב) שכך מצאנו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) לא השחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך:

פס'. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות. על מנת כן הוצאתי אתכם ממצרים שתמסרו עצמכם לקדש את שמי. להיות לכם לאלהים. על כרחכם. אני ה'. אני ה' נאמן לשלם שכר. רבותינו ז"ל כתבו מעשה בפפוס ולוליינוס אחיו שהרגם טראיינוס בלודקיאה. אמר להם אם מעמם של דניאל חנניה מישאל ועזריה אתם יבוא אלהיכם ויצילכם מידי וכו' ואני כותב להיות זכרון מעשה שעשו קדושי עליון קהל מגנצ"א שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ביום אחד בפרס חג שבועות ונשחטו כאיש אחד על קידוש שם אלהי ישראל בשנת דתתנ"ו לבריית העולם (קג) כשנתנו יד יושבי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון. ועליהם ועל כיוצא בהם הכתוב אומר (יואל ד) ונקיתי דמם לא נקיתי (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב וגו' תחת דם הצדיקים מה יביא. אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל. (קד) שיהו ישראל מקדשין את המועדות. ואמרת אליהם. להזהיר בית דין על כך. מועדי יי. מלמד שהקדוש ברוך הוא חפץ לקדשם. אשר תקראו אותם מקראי קדש. מלמד שמסר להם קידוש ימים טובים שנאמר מקראי קדש אשר תקראו אותם. אלה מועדי ה'. שמעברין את השנה מפני כך הוצרך. תנן התם במסכת סנהדרין עיבור החדש בג' עיבור שנה בשלשה דברי רבי מאיר רבי שמעון אומר בג' מתחילין ובחמשה נושאין ונותנין וכו'

באור הרא"ם

הכוונה כי מזה מוכח דגם אותו ואת אמו אסורה. כי אחרי שמרבינן שנים ששחטו והנה הראשון ששחט שחט בהיתר. והנה אחרי שמרבינן שנים ששחטו מוכרחין אנו לומר שאחד שחט אמה והשני בזה הרי שגם אותו ואת אמו אסור: (נח) להביא השוחט לעבודת כוכבים ולכלבים כנ"ל. והיינו הראשון נשחט לעבודת כוכבים או לכלבים חייב על השני משום אותו ואת בנו עי' (חולין פ"א ע"ב): (נט) שאף תחלת זביחתן. היינו שחיטתו. ועיין ברש"י בחומש: (ק) אני ה' דברים שבלב. היינו ה' היודע נסתרות הוא יעיד עליו שלא חשב בשעת התחלת זביחתו לאכול ביום מחר כמו שאומר מקודם: (קא) במרובין. היינו בעשרה מישראל: (קב) שכן מצאנו בחמו"ע וכו'. דבר זה מבואר היטב בשה"ש רבה פסוק זאת קומתך כי הם שאלו ליחזקאל הנביא אם ימסרו עצמם על קידוש השם ע"ש באריכות ואחרי שאמר להם יחזקאל כי השי"ת אמר לו כי לא יציל אותם אמרו לנבוכדנצר והן להוי ידיע לך מלכא בין לא מציל ע"ש באריכות וזה הכוונה ג"כ כאן: (קג) כשנתנו יד יושבי הארץ. הוא מלחמת הצלב הידוע (קריין ציגע): (קד) שיהיו ישראל

בשבעה וכו' (קה) תניא כיצד א"ר שמעון בן גמליאל בג' מתחילין וכו' תנו רבנן על ג' סימנין מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. (קו) פירוש על האביב שאם ראו ישראל שאין אביב בא ליקרב הימנו את העומר בט"ז בניסן מעברין את השנה ועושין את אדר השני כדי שיבא האביב בעתו. ועל פירות האילן שצריך להביא מהן בכורים בעצרת. ועל התקופה כגון שראו בית דין שהתקופה הבאה בתשרי נמשכת עד אחר חג הסוכות והתורה אמרה (שמות לד) וחג האסיף תקופת השנה. (קז) והיינו פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי במסכת סנהדרין. וכן מצאנו בשלמה שנאמר (מ"א ד) ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על האחד לכלכל (שם) ונציב אחד [אשר] בארץ כנגד חדש העבור ולא יהיו ישראל כצאן אשר אין להם רועה זה עושה פסח בחדש זה וזה עושה פסח בחדש זה. אלא אמר הכתוב אשר תקראו אותם מקראי קדש בכם הדבר תלוי לקרוא מועדי ה'. אלה הם מועדי. לא שיהו כל ישראל עולים וחוגגים בירח אדר פרט לשבדא ירבעם מלבו לכך כתיב מלבד מועדי ה' אבל על צורך תקון ישראל מעברין ומקדשין. ועכשיו אין מעברין לא על האביב ולא על פירות האילן לפי שבטלו מנחת העומר והבכורים אבל מעברין ישראל על תקון השנים שנת החמה על שנת הלבנה כמשפט גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט אלו שבעה שני עבורים בכל מחזור של י"ט שנים שאילולי כן אתה מוצא הפסח בא מסובב כל חדשי השנה (קח) כדרך דת הישמעאלים שאין להם פסח קבוע בדתם אלא מסובב. והתורה אמרה (דברים טז) שמור את חדש האביב עשה לו שמירה שיבא עשיית זמן הפסח בזמנו וזהו על תקון העבור. ואם יבא אדם לשנות ולעשות שני חג המצות אם כן חייב הוא לקיים דברי שניהם גם עצרת וסוכה כל השנים כדרך שמתחיל ואם לא עשה כן א"כ מראה הוא לעולם שאין במעשיו כלום. וכל מי שעושה מעשה בלא עילה אינו נקרא חכם ואין דתו דת לפיכך אין לך לשנות על דברי חכמים ז"ל:

פס'. ששת ימים תעשה מלאכה. ומה ענין השבת אצל המועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות כאלו מחלל השבת. וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש. מהו שבת שבתון ללמדך שכל המועדות נקראו שבתון. יום טוב ראשון של פסח נקרא שבת שנאמר וספרתם לכם ממחרת השבת. יום טוב של עצרת נקרא שבת שנאמר עד ממחרת השבת השביעית זה יום טוב של עצרת שמתקדש מן הלילה ומחרתו יום חמשים. ראש השנה נקרא שבתון שנאמר באחד לחדש יהיה לכם שבתון. יום הכפורים שבת שבתון. סוכות ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. לכך נקראת השבת שבת שבתון ללמוד הימנו. כל המועדים מהם נקראו שבת ומהם שבתון ומהם נקראו שבת שבתון. פירוש שבות לפי שיש דברים שאינה מלאכה והזהירה תורה בהם משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ואמירה לעובד כוכבים שבות היא ולא דחי שבת זהו שבת שבתון. שהרי אמר הכתוב כל מלאכה לרבות אמירה לכנעני. שבת היא לה'. מכלל ששבת שבתון האמור למעלה לדרשה הוא בא. בכל מושבותיכם. (קט) אפילו בחוצה לארץ:

פס'. אלה מועדי ה' מקראי קדש. למעלן הוא מדבר בעבור השנה וכאן הוא אומר בקדוש החדש. אשר תקראו אותם במועדם. שאין מעברין את החדש אחר שנראה בזמנו. אשר תקראו אותם. בבית דין הדבר תלוי לקדשו שאם היה מולדו קודם לכאן אינו מקודש לישראל אלא בקידוש בית דין. שנאמר אשר תקראו אותם מכאן סמכו רבותינו ז"ל לומר לא אד"ו ראש השנה. ולא בד"ו פסח לא גה"ז עצרת לא זב"ד פורים שנאמר אשר תקראו אותם במועדם שהרי בשבת כתיב שבת שבתון

באור הרא"ם

ישראל מקדשין וכו'. כי זה תלוי בב"ד: (קה) תניא כיצד ארשב"ג. (סנהדרין י':) ע"ש: (קו) פי' על האביב שאם ראו ישראל וכו'. (שם י"א:) וע"ש בפירש"י שדחה פירוש זה: (קז) והיינו פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי. ע"ש (סנהדרין י"א:) פלוגתתם אם יום התקופה מתחיל או גומר: (קח) כדרך דת הישמעאלים. שאין להם שום עיבור והחדש תמיד שלשים יום: (קט) אפילו בח"ל. האסור בעשיית מלאכה

מקרא קדש. ובמועדים כתיב אשר תקראו אותם בקידוש בית דין הדבר תלוי:

פס'. בחדש הראשון זה ניסן שהוא ראשון לכל החדשים (קט) וראשון לרגלים. בארבעה עשר יום בין הערבים משיפנה היום לערוב משש שעות ולמעלן אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (ירמיה ו) אוי לנו כי פנה היום (לערוב) כי ינטו צללי ערב. שמשש שעות ולמעלן צללי הכתלים נוטים כלפי מזרח וחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות זה טעון מצה (קי) ואין חג הסכות טעון מצה:

פס'. והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. כענין האמור בפרשת פנחס:

פס'. וידבר ה'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ. אל הארץ המיוחדת. ולא ארץ בני עמון ומואב. וקצרתם את קצירה (קיא) אין מצות קצירה בכהן. (קיב) והבאתם את עומר. מצוה לקצור ולהביא. (קיג) קצירכם ולא (קצירנו) [א]. קצירכם (קיד) ולא של בית השלחים ולא של בית העמקים. (קטו) קצירכם. ולא הקטניות. והבאתם את עומר. הוא שלש סאין. (קטז) שלשה שמות יש לו עומר קמה עומר שבלים עומר תנופה:

פס'. והניף את העומר לפני ה' לרצונכם. אין כופין את הצבור על כרחן. ממחרת השבת. ממחרת יום טוב שהוא ט"ז בניסן. יניפנו הכהן. בנין אב לכל התנופות שיהו בכהן:

פס'. ועשיתם ביום הניפכם את העומר. מלמד ששלוחו של אדם כמותו שהרי הכהן מניף (קיז) וכתיב הניפכם. ועשיתם ביום הניפכם. אין תנופה אלא ביום. כבש תמים בן שנתו. שנתו של כבש (קיח) ולא שנה למנין עולם. לעולה לה'. שיהא כליל:

פס'. ומנחתו שני עשרונים. אע"פ שהכבשים מנחתם עשרון אחד לכבש אחד יצא זה בשני עשרונים. יכול כשם שנכפלה סולתו כך יכפיל יינו ת"ל ונסכו יין רביעית ההין. (קיט) יכול לא יכפיל יינו שאין (ההין בכלל) עם הסלת ת"ל ונסכו יין רביעית כל נסכיו יהיו רביעית (קכ) לכך כתוב בה"א וקרי בוא"ו שיהו כל נסוכי מצות העומר שוין. וצריכין אנו לידע תקון מנחת העומר כיצד ובאיזה חדש ובכמה בחדש והיאך קציר העומר. והיאך הנפתו והקרבתו. אם חטים ואם שעורים אם קטניות ואם היה כלו נשרף או כלו נאכל. ואם הקומץ נשרף. והשירים נאכלין לכהנים. ואם היה נבלל בשמן. ואם היה לו לבונה. ואם גדיש היה קרב. ואם סולת לקיים מה שנאמר (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות וגו'. וכבר מודעת זאת בכל הארץ כי תורת אלהינו תמימה אין להוסיף ואין לגרוע הימנה והכתובין מתקנין זה את זה כענין (שם יט) משפטי ה'

[א] כוונתו שאם מלא קצור קולר ועי' מכות דף ח ע"ב ובנ"פ שם.

באור הרא"ם

מלאכה בקידוש ב"ד. אשר תקראו אותם כמו אתם וקאי על ב"ד: (קט) וראשון לרגלים. לענין בל תאחר עיין (ר"ה ד'.): (קי) ואין חג הסכות טעון מצה. עי' בת"כ דה"א לילף מק"ו מפסח: (קיא) אין מצות קצירה בכהן. דריש ליה מסיפא דקרא והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן דמצות כהונה רק מהבאה ואילך: (קיב) והבאתם את עומר מצוה לקצור ולהביא. דורש ראשית קצירכם שיהיה נקצר לשם העומר (מנחות ע"א.) דרשה אחרת בזה: (קיג) קצירכם ולא קצירנו. לא ידעתי לכוון כוונתו בזה ובת"כ ליתא. וידידי הר"מ פינקלשטיין מבריסק רצה להגיה קצירכם ולא קציר כנעני. והנה (בר"ה י"ג.) אם תאמר דעייל ביד כנעני קצירכם אמר רחמנא ולא קציר כנעני (ע"ש בתוס' ד"ה ולא קציר כנעני). אעפ"כ משפטות לשון הגמרא נראה שאין זה דרשת הת"כ או תוספתא וא"ל כי המחבר העתיק משם. ומה גם אין קנין לכנעני בא"י להפקיע מהומ"ע וצ"ע (ואולי היה כתוב כאן קצירכם ולא קציר של מצוה עיין (מנחות ע"ב.) קוצרין מפני הנטיעות ומפני בית האבל ומפני בית המדרש. ודריש זה קצירכם ולא קציר של מצוה ע"ש): (קיד) ולא של בית השלחין. מפני שהם מפסידין מהר. ועוד דרעות הם ואין בהם איסור בקצירה: (קטו) קצירכם ולא הקטניות. שאין קציר רק בה' מיני תבואה: (קטז) שלשה שמות יש לו. עומר שבלים עומר תנופה עומר שמו (פי' כתם עומר) כ"ה הגי' בת"כ וגי' דהכא לא ידעתי לפרשו הרי הכל אחד: (קיז) וכתיב הניפכם. לשון רבים וקאי על כל ישראל: (קיח) ולא שנה למנין עולם. פירש שהכבש נצרך להיות בן שנה מיום ליום: (קיט) יכול לא יכפול יינו. שאין היין נבלל עם הסולת אבל יכפול שמנו שהרי השמן נבלל עם הסולת ת"ל ונסכו יין רביעית ההין כל נסכיו רביעית כנ"ל. וכ"ה בת"כ: (קכ) לכך כתיב בה"א וכו'. פי' כתיב ונסכ"ה יין וקרינן ונסכו:

מסובם

אמת צדקו יחדו. וכבר אמר לנו משה רבינו (דברים ל) לא בשמים היא ולא מעבר לים היא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך וגו'. בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו (שם לב) כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם. שאין דעת להבין. ותימה גדולה על אנשים אשר לא ראו תקון הקרבנות וההקרבות וההגשות ומנחת העומר ומנחת נסכים ומנחת כהן וכהנת ומנחת נזיר ומנחת סוטה ומנחת חריבה ובלולה והיאך היו היציקות והבלילות והקמיצות והתנופות ולא נתעסקו בהן ולא בספר תקוניהן ולא היה דעתם כי אם להפוך דברי אלהים חיים ומלך עולם להעמיד דבריהם על תהו ולומר כי כן התורה ואם חכמים המה ואם תורת אלהינו היתה כמו שאומר למה לא דרשו התורה על מתכונתה כדרך חכמי ישראל שקבלו מאבותיהם ומרבניהם דור אחר דור חכם ששמע מרבו ורבו מרבו עד הנביאים חגי זכריה ומלאכי שקבלו מן הנביאים הראשונים שקבלו מן הזקנים שקבלו מן יהושע בן נון שקבל מפי משה רבינו שקבל מהר סיני. והלא מצות העומר אחת משש מאות. ושלש עשרה מצות. והדבר צריך דרשה לחקור ולהודיע לישראל התקון שהיה נקצר בלילה של ששה עשר בניסן וקרב ביום ט"ז בניסן. כדתנן במסכת מנחות מצות העומר להביא מן הקרוב לירושלים לא בכר הקרוב מביאין אותו מכל מקום וכו' פי' מפני מה אמרו מצות העומר להביא מן הקרוב למה משום שנא' בפרשת ויקרא (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב. וצריך להיות רך מל (קכא) היה מביא אותו מן הקרוב לירושלים אבל אם לא בכר הקרוב לירושלים היו מביאין מכל מקום. (קכב) ותנן כיצד היו עושין שלוחי בית דין יוצאין מבעוד יום ועושין אותן כרוכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור. כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסת לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול כמו שנאמר (משלי יד) ברב עם הדרת מלך וגו' ואומר (תהלים נה) אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. ותנן כיון שחשכה יו"ט של ט"ז בניסן אמר להן הממונה לקצור בא השמש אמרו לו הין שלשה פעמים. (קכג) מגל זו אמר הין. קופה זו אמר הין קופה זו אמר הין קופה זו אמר הין. אקצור והן אומרין לו קצור ג' פעמים על כל דבר ודבר. אומרין לו הין הין הין על כל דבר ודבר. כך למה על כל דבר ודבר הן אומרין הין. מפני הביתוסין שהיו אומרין אין קצירת העומר במוצאי יום טוב שחל שבת להיות אחריו. אבל לאחר שבת בראשית. לפיכך היו אומרין שלש פעמים הין הין הין על כל דבר ודבר להודיע לכל שאחר יום טוב הוא נקצר ואפי' הוא שבת קצרוהו ונתנוהו בקופות הביאוהו לעזרה שנאמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן. היו מהבהבין אותו באור. כדי לקיים בו מצות קלי שנאמר אביב קלוי באש. (קכד) נתנוהו באבוב והאבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולן. שטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בו. נתנוהו לריחים של גרושות שנאמר גרש כרמל. והוציאו ממנו עשרון שמנופה בי"ג נפה. שנאמר את עמר. אין עומר פחות מעשרון. שנאמר (שמות טז) והעומר עשירית האיפה הוא. והשאר נפדה ונאכל לכל אדם בא לו לעשרון. ונותן שמנו ולבונתו שנאמר (ויקרא ב) ונתתה עליה שמן ושמת עליה לבונה מנחה היא. יצק ובלל. הניף והגיש. שנאמר והניף את העומר לפני ה'. משקרב העומר יוצאין ומוצאין שווקי ירושלים שמלאים קמח סלת קלי משקרב העומר הותר החדש מיד לפי שאין בית דין מתעצלין בו לפיכך היו מותרין בחדש. והיה מתיר במדינה לעם הארץ לאכל בחדש. ושתי הלחם של עצרת היו מתירין במקדש להביא מנחה מתבואה חדשה. והעומר היה בא שעורין שנאמר אביב למדנו אביב שהוא שעורין דכתיב (שמות ט) כי השעורה אביב ולפי שהוא צורך גבוה היה בשבת שנאמר ועשיתם ביום הניפכם את העומר. וכתיב (ויקרא יב) וביום השמיני ימול מה להלן אפילו בשבת אף כאן אפילו בשבת. זה הכלל כל דבר שהוא בא מחובה צורך גבוה דוחה שבת כגון התמידין והמוספין

באור הרא"ם

(קכא) היה מביא אותו מן הקרוב. פי' בכדי שיהיה רך ולח שלא נתייבשו עדיין השבלים: (קכב) ותנן ביצד וכו' עי' כ"ז (מנחות ס"ה:): (קכג) מגל זו אומר הן. ג"כ ג' פעמים: (קכד) נתנוהו באבוב. כלי של נחושת וכך שמו:

והפסח. סידור לחם הפנים. שכתוב בו (ויקרא כד) ביום השבת ביום השבת יערכנו שזה הוא יום לפני ה' תמיד לפי שאמר הכתוב מצות העומר אחר מצות חג הפסח עד ממחרת השבת. ידענו שזה יום ראשון מקרא קדש של חג המצות שמחרתו הוא יום ט"ז. והנפתו היתה ביום. שנאמר ביום הניפכם. אבל קצירתו בלילה כדי לזרז להיות מתוקן מן הבקר להתיר לעם לאכל בחדש שנאמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה. היתה המנחה הזו נקמצת ונקטר הקומץ. והשאר לכהנים שנאמר (שם ב) (והקריב) [והקטיר] הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה וגו'. וכתיב במקום אחר (שם) והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו למדנו לכל המנחות ששיריהם לכהנים. (קכה) דתנן ואלו מנחות נקמצות ושיריהם לכהנים מנחת הסלת והמחבת והמרחשת והחלות והרקיקים וכו' :

פס'. ולחם וקלי וכרמל. אין לי אלא חטים שהן קרויות לחם כענין שנאמר ממושבותיכם תביאו לחם תנופה. מנין לרבות את השעורין ואת הכוסמין ושבולת שועל ושיפון. (קכו) ת"ל (ולחם) וקלי וכרמל לא תאכלו. ושמא תאמר היום גורם. ת"ל עד הביאכם את קרבן אלהיכם. זה העומר. מלמד שבהבאת העומר הדבר תלוי ולא ביום. (קכז) חקת עולם. לבית עולמים. ובחוצה לארץ. אמר רבי שמעון שלשה דברים תלוין בארץ ובחוצה לארץ. החדש והערלה והכלאים. החדש אסור מן התורה בכל מקום הערלה והכלאים מדברי סופרים :

פס'. וספרתם לכם. (קכח) כל אחד ואחד. ממחרת השבת. ממחרת יום טוב. שאם אתה אומר שבת בראשית אם שבת שלפני החג ואם שבת שבתון בהחג ואם שבת שאחר החג והתורה אמרה תספרו חמשים יום ולא אחד וחמשים יום ולא ב' ונ' ולא ג' ונ' ולא ד' ונ' ולא ה' ונ' ולא ו' ונ'. הא מה אני מקיים ממחרת השבת. ממחרת יום טוב. שכן מצאנו ליום טוב נקרא שבתון. ואין הפרש בין שבת שבתון לשבתון שנאמר ביום הראשון שבתון [א] וביום השביעי שבתון ואומר וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש רבי יהודה בן בתירה אומר ממחרת השבת ממחרת יום טוב שנאמר שבעה שבועות תספר לך. ספירה התלויה בבית דין. יצאת שבת בראשית שספירתה בכל אדם. ר' יוסי אומר נאמר כאן ממחרת השבת. ונאמר להלן עד ממחרת השבת השביעית. מה להלן רגל ותחלת רגל. (קכט) אף כאן תחלת רגל. רבי אלעזר אומר כתוב אחד אומר (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר (שמות יג) שבעת ימים מצות תאכלו. (קל) הא כיצד מצה שאין אתה יכול לאכלה כל שבעה מן החדש תאכלה ששה מן החדש ויום הראשון של פסח תאכלנה מן הישן. מיום הביאכם תספרו. יכול יקצור ויביא ויספור אימתי שירצה. (קלא) ת"ל מהחל חרמש בקמה תחל לכפור שבעה שבועות. (קלב) מיום הביאכם. מלמד שקצירתו מבערב והבאתו ביום. שבע שבתות תמימות תהיינה. (קלג) זו תשובה השיב רבי יוחנן בן זכאי לאותו ביתוסי. כתוב אחד אומר תספרו חמשים יום. וכתוב אחד אומר שבע שבתות תמימות תהיינה. הא כיצד כאן ביום טוב שחל להיות באמצע השבת שאם חל להיות ביום טוב הראשון של פסח הרי שבע שבתות תמימות תהיינה. ואם חל להיות שבת בחולו של מועד מכל מקום

[א] זה לא נמצא במקרא ועי' שמות ל"א ט"ו וכאן הכתובים משובשים ונלאה לתקנם ולכוין את הדרש.

באור הרא"ם

(קכה) דתנן ואלו מנחות. (מנחות ע"ב:) : (קכו) ת"ל וקלי וכרמל כצ"ל וכ"ה בת"כ. ופי' דדריש סיפא דקרא וקלי וכרמל להוסיף עוד ב' מינין והיינו כוסמין מין חיטין וש"ש ושיפון מין שעורים : (קכז) חוקת עולם לבית עולמים. לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות בכל מושבותיכם בארץ ובח"ל כצ"ל וכ"ה בת"כ : (קכח) כל או"א מחוייב לספור בפ"ע. לא כשמיטה ויובלות שתלוי בב"ד : (קכט) אף כאן רגל ותחלת רגל כצ"ל. וכ"ה בת"כ פי' אחר יום ט"ו שהוא רגל של פסח מתחיל ספירת העומר שהוא תחלת ספירת רגל לשבועות : (קל) הא כיצד מצה וכו'. הרי שמתחיל למנות מיום י"ו בניסן ויאכל ששה ימים מצה מן החדש : (קלא) ת"ל מהחל חרמש וכו' דהיינו קודם הבאה התחל לספור וזה בי"ו בניסן : (קלב) מיום הביאכם חסר וכצ"ל אי מהחל חרמש התחל לספור יכול יקצור ויספור ואימתי שירצה יביא ת"ל מיום הביאכם. ועיין (מנחות ס"ו.) : (קלג) זו תשובה וכו'. (מנחות ס"ה) :

תספרו חמשים יום ממחרת יום טוב. וכן מצאנו בראש השנה כתוב אחד אומר (במדבר כט) יום תרועה וכתוב אחד אומר זכרון תרועה כאן שחל להיות באמצע השבוע יום תרועה בשופר. חל להיות בשבת זכרון תרועה. שבע שבתות תמימות תהיינה. אימתי הן תמימות בזמן שמתחיל מבערב יכול יקצור בלילה ויביא בלילה ת"ל מיום הביאכם. אין הבאה אלא ביום הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום:

פס'. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום. (קלד) והוא שאמר רבי יוסי בר' יהודה כל ספירתך לא תהא אלא נ' יום. תספרו נ' יום. יכול יספור נ' ואחד ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה יכול יספור מ"ח ויקדש מ"ט ת"ל תספרו חמשים יום הא כיצד מונה ארבעים ותשע ומקדש יום נ' כיובל:

טוביהו בנו של רבי אליעזר הרב זכרונו לברכה אמר מצאנו לשבת שנקראת שבוע של יוצאי השבת עם באי השבת והם המשמרות המתחדשות בכל שבוע וכן לענין יובלות אומר (ויקרא כה) וספרת לך שבע שבתות שנים כל שבעה שנים נקרא שבת. וכן כל שבעה ימים נקראים שבת. ונקראים שבוע. שנאמר (בראשית כט) מלא שבוע זאת. והם שבעת ימי המשתה של לאה. לפי שאין מערבין שמחה בשמחה. אמר לו לבן מלא שבוע זאת. שהרי י"א שבטים ודינה אחותם נולדו בשבע שנים השניים. כמו שמפורש בפרשת ויצא יעקב. אמר הכתוב כאן שבע שבתות ולהלן הוא אומר שבעה שבועות תספר לך. ללמדך זהו שבת זהו שבוע. אלא בזמן שמזכיר לשון שבועות מוציאו בלשון זכר שבעה. ובזמן שמזכיר לשון שבת מוציאה בלשון נקבה שבע ללמדך שאינן שבתות ממש הנקדשים אלא שבועות כל ז' ימים הן שבת והן שבוע וכן המתרגם אומר שבע שבוען. עד ממחרת השבת השביעית. עד מבתר שבועתא שביעתא. לפיכך אמר הכתוב שבע שבתות. מיום שהתחיל למנות הן שבע שבתות. שבע שבועות. כדי לאמת שני המקראות ולא יהו שני הכתובין מכחישין זה את זה משפטי ה' אמת צדקו יחדו. ואומר עד ממחרת השבת השביעית. היא השלמת השבוע השביעי. ולפי שזכר למעלה שבע שבתות לשון נקבה. אבל הדעת נותן שאינו מדבר אלא בסוף שבוע שביעי למנין העומר. כי אי אפשר לומר שמחרת השבת הוא שבת בראשית למה שאם חל יום י"ד של ניסן להיות בשבת אי אפשר להביא העומר ביום ראשון של פסח שאין השבת בחג המצות אלא קודם חג המצות. וקצירת העומר אימתי היתה אם קודם לשבת הרי הוא בי"ג בניסן ואחר שתדחוהו מתוך חג המצות הריני מדחה אותו לכל התורה כולה. ואם תאמר יביא העומר ליום ראשון הבא שהוא קרוב יום כ"ב כבר יצא חג המצות. ואם תדחוהו מן חג המצות אני אדיחהו לכל מהרת השבת של כל השנה כולה. עוד קצירת העומר אימתי. אם בחולו של מועד ביום עשרים בניסן וקרב באחד בשבת שהוא יום עשרים ושנים אם כן מה נעשה על מהחל חרמש בקמה תחל לספור לפיכך אמרתי אין לך אלא מה שאמרו רבותינו ז"ל ממחרת השבת ממחרת יום טוב. ועוד מה שנאמר ביהושע (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח היאך לא אמר ממחרת השבת. אלא ללמדך שהוא מהרת יום טוב בט"ז בניסן. שאם תאמר ממחרת הפסח הוא ט"ו בניסן. והיתה השבת בי"ד בניסן ביום ששי בשבוע והתורה אמרה מהחל תחל הא אין לך לומר אלא ממחרת הפסח וממחרת השבת שהוא מחרת יום טוב יום ט"ז בניסן. ואל תתמה על מחרתו של פסח שלפי שהפסח נאכל ליל ט"ו נקרא יום ט"ז מחרתו לפי שיש מחרת יום השני לו והוא מחרת ללילה ויום. כגון (במדבר יד) כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויש מחרת לשני ימים כגון (ש"א ל) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ואין דומה ספירת שבעה שבועות לספירת שבע שבתות שנים שהרי שבע שבתות השנים אין לפניהן קדושה אלא מונה שבע שבתות השנים ומקדש השמטה והיובל שנת מ"ט. ויום נ' אלא יום נ' בלבד. ומהו ממחרת השבת השביעית ממחרת השבוע

באור הרא"ם

(קלד) והוא שאמר ר' יוסי בר' יהודה. עיין (מנחות ס"ה:) והוא כמו שאומר בפסקא שלמעלה והתורה אמרה חמשים ולא אחד וחמשים וכו' ע"ש:

השביעית. וספירת השמטה מסורה לבית דין שנאמר וספרת לך אבל ספירת שבעה שבועות על כל ישראל שנאמר וספרתם לכם. לכם בעמידה שנאמר מהחל חרמש בקמה כלומר בקומה וממנו אנו למדין על כל מצוה שנאמר בה לכם (קלה) כגון מילה וציצית. המול לכם כל זכר. והיה לכם לציצית שכולם מצותם בקומה זקופה וזה מדרש וזה הלכה. נחזור לענין הפסוק והקרבתם מנחה חדשה לה׳ שתהא חדשה. לה׳ (קלו) שתהא ראשונה לכל המנחות:

פס׳. ממושבותיכם. ולא בחוצה לארץ. תביאו לחם תנופה. אלו שתי הלחם הבאים בעצרת שהן באין מן החטים. (קלז) שתים. שני עשרונים שיהו (שנים). סלת תהיינה חמץ תאפינה. (קלח) השאור בודה להן ומחמץ דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר מביא את השאור ונותן המדה וממלא את המדות וכו׳ כדמפורש במסכת מנחות. בכורים לה׳ משל צבור:

פס׳. והקרבתם על הלחם. חובה ללחם שבעת כבשים תמימים. יהיו עולה. כליל לה׳. לשם. שישחטו לשמן. ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת. שבעת כבשים ושעירים האמורין כאן אינן שבעת כבשים ושעיר האמור בפרשת פינחס; פרים ואילים האמורין כאן אינן האמורין בפרשת פינחס. שהרי כאן פר אחד ואילים שנים להלן איל אחד ופרים שנים. ללמדך שאלו באין בגלל הלחם ואלו באין בגלל היום במסכת מנחות. ת״ר והקרבתם על הלחם חובה על הלחם יכול הן הן שבעה כבשים האמורין כאן הן הן כבשים האמורים בחומש הפקודים ומסקאנא מדאשתני סדרן שמע מיניה אחריני נינהו הללו באין בגלל הלחם והללו באין בגלל עצמן. ומזה אנו למדין כשם שלא הזכיר בחומש הפקודים שני כבשי עצרת של זבחי שלמים ופר ושני אילים ושבעה כבשים ושעירים הבאים בגלל לחם כך נשתנו הז׳ כבשים. (קלט) וכך אמרו במנחות הקרבנות האמורין בפרשת אמור אל הכהנים אין האמורות בפרשת פינחס שאילו לא קרבו במדבר כל אותן מ׳ שנה משום שנאמר כי תבואו אל הארץ. של פרשת פינחס קרבו במדבר כל אותן ארבעים שנה. ועוד כי לא זכר אחד מכל קרבנות המועדות כגון של ראש השנה ושל יום הכפורים ושל חג הסוכות אלא כבש הבא עם העומר וכבשים הבאים עם הלחם ללמדך שאינן מן הקרבנות הנזכרות בפינחס ואין בהן משום מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד כי זהו מפורש מהו עולת הבקר כלומר אשר לעולת התמיד מלמד שלא יקדים דבר לעולת התמיד; ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים. אמר רבי שמעון על מה שני כבשי עצרת מכפרין על טומאת מקדש וקדשיו. ואם כיפר הראשון על מה השני בא על טומאה שאירעה בין זה לזה:

פס׳. והניף הכהן. (קמ) תנו רבנן והניף הכהן אותם על לחם הבכורים תנופה לפני ה׳ יכול יניח כבשים על גבי הלחם ת״ל על שני כבשים. יכול לחם על גבי כבשים ת״ל על לחם הבכורים (קמא) (ישתקל) הכתוב ואיני יודע אם לחם על גבי כבשים ואם כבשים על גבי הלחם מה מצאנו בכל מקום לחם למעלה אף כאן לחם למעלה כי הא אמר רב פפא במילואים. רבי יוסי בן המשולם אומר כבשים למעלה ומה אני מקיים על שני כבשים (קמב) להוציא ז׳ רבי אומר מניח זה בצד זה ומניף ונמצא מקיים שני מקראות ומאי על בסמוך. וכן הוא אומר (שמות מ) וסכות על הארון את הפרוכת. תנופה לפני ה׳. מוליך ומביא מעלה ומוריד. אמר רבי חייא

באור הרא״ם

(קלה) כגון מילה וציצית. עיין יו״ד סי׳ רס״ה ס״א הגה והכן כשמברכים צריכים לעמוד. וציין הגר״א ז״ל דכתיב ימול לכם כמ״ש בא״ח רס״ח בהלכות ציצית ע״ש: (קלו) שתהא ראשונה לכל המנחות. כי עד עתה אסור להקריב למזבח תבואה חדשה: (קלז) שתים שני עשרונים שיהיו שוות כצ״ל וכ״ה בה״כ פי׳ החלות יהיו גדלן שוות: (קלח) השאור בודה להן. פי׳ בודה מוציא מלשון אשר בדה מלבו והיינו שמוציא הקמח מתוך העשרון ועושהו שאור ומחזירו לתוכו: (קלט) וכך אמרו. (מנחות מ״ה:) : (קמ) ת״ר והניף. (שם ס״ב.) : (קמא) נשתקל הכתוב כצ״ל. ופי׳ השוה שני דינים בפסוק זה דתרתי שמעינן מיניה ולא ידעינן בתר הי אזלינן (רש״י מנחות שם) : (קמב) להוציא ז׳ היינו הז׳ כבשים של חובת היום האמורין

בר אבא מוליך ומביא למי שהרוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. וכן הלולב. העומר היה בא עשרון מג' סאין לפי שהיה שעורים. שתי הלחם שני עשרונים משלש סאין לפי שהיו מן החטים ואין בהן סובין ומורסן. קדש יהיה לה' לכהן. מכאן אמרו שתי הלחם ולחם הפנים לכהנים ואין בהם למזבח בזה יפה כח לכהנים מכח המזבח. שתי הלחם אין בהם (קמג) לא שמן (אלא) לבונה כדין מנחת חוטא. (קמד) ת"ר זבחי שלמי צבור (לכהן מתנה):

פס'. וקראתם בעצם היום הזה. זה יום נ' זה יום עמידת ישראל לפני הר סיני לקבל התורה לפי שקבלו אבותינו התורה לסוף נ' יום לצאתם ממצרים נתן להם יום הבכורים לסוף נ' יום ליום טוב הראשון של חג המצות לכך נקראו ישראל בכורה (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל וגו'. ואומר (ש"ר ב) כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. כשם שהתפוח הזה (קמה) מוציא פרי לחמשים יום משיוציא כך ישראל קבלו את התורה לקץ נ' יום לצאתם ממצרים שהרי כל המועדים על שום יציאת מצרים. הפסח על שם שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים. יום תרועה הוא זכרון שתוקעין בו ישראל להודיע יום שמתכפרין בו עונותיהם זה יום הכפורים יום שניתנו לוחות אחרונים שהרי מ' בסיון עד יום הכפורים קכ"ב יום חוץ מיום שעלה בו ויום שירד בו ק"כ מ' ימים כראשונים ומ' יום בתפלה דכתיב (דברים ט) ואתנפל לפני ה' [את] ארבעים יום [ואת] (ו)ארבעים לילה. ומ' אחרונים דכתיב (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים לפיכך הוקבע יוה"כ בעשור לחדש השביעי יום מחילה וסליחה וכפרה לישראל. והם זכר ליציאת מצרים של סוף נ' יום ליציאת מצרים נתנו עשר הדברות. וזהו ז' בסיון · שנאמר בשבועותיכם בחומש הפקודים מלא בו' על זכר ו' בחדש. מקרא קדש יהיה לכם. קדשהו בב"ד:

פס'. ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך וגו'. אמר רבי אורדמוס בר' יוסי ולמה נקרא שמו אורדמוס שהיו פניו דומין לורד אמר מה ראה הכתוב ליתנה (קמו) למצוה הזאת באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן. ראש השנה ויום הכפורים מכאן. אלא ללמד שכל מי שהוציא לקט ושכחה ופאה ומעשרות עניים מעלה עליו הכתוב כאלו בית המקדש קיים (קמז) והוא מקריב קרבנותיו לתוכו. לעני ולגר תעזוב אותם. (קמח) הנח לפניהם. אני ה' אלהיכם. שמשלם לכם שכר טוב:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. למה לא נאמר וידבר ה' אל משה לאמר על יום חג הבכורים אלא על קצירת העומר והבאתו ללמדך שהוא סמוך עליהם יום טוב הראשון של פסח שביום שמתחיל ספירת העומר בו ביום יום הבכורים (קמט) וסימנך ב"ש לפיכך הוצרך לומר בו וידבר ה' אל משה לאמר:

פס'. דבר אל בני ישראל לאמר. להזהיר את ישראל בכל דור ודור להיות דורשין בכל דור ודור בהלכות המועדים בכל שנה ושנה. בחדש השביעי. הוא תשרי שביעי לניסן. יהיה לכם שבתון זכרון. רבי אליעזר אומר שבתון זה קדושת היום. זכרון. אלו הזכרונות. תרועה. אלו השופרות. מקרא קדש. קדשהו מכל מקום שהוא זקוק לומר זכרונות צריך לומר מלכיות לפני הזכרונות שנאמר והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם. כיצד סדר התקיעות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהם ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ומנין שהתרועה הזאת כשופר שנא' (ויקרא כה) והעברת שופר תרועה מה להלן

באור הרא"ם

האמורין בפ' פנחס אין טעונין תנופה עם הלחם: (קמג) לא שמן ולא לבונה כדין מנחת חוטא כצ"ל: (קמד) ת"ר זבחי שלמי צבור. טעונין תנופה לאחר שחיטה (מנחות ס"ב.) שם מאמר ארוך ובכאן הביא רק ההתחלה וג"כ בשיבוש: (קמה) מוציא פרי לנ' יום משיוציא ניצו כצ"ל כ נו פי' פרחו עיין (שבת פ"ח.) למה נמשלו ישראל לתפוח: (קמו) למצוה הזאת. לקט שכחה ופאה: (קמז) והוא מקריב קרבנותיו לתוכו. וכל מי שאינו מוציא לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלה עליו כאלו בהמ"ק קיים ואינו מקריב קרבנותיו לתוכו כ"ה הגירסא בר"כ ובכאן חסר: (קמח) הנח לפניהם. פי' והם ילקטו ואין לך לסייע א' מהם: (קמט) וסימנך ב"ש. פי' יום ב' של פסח באותו יום נופל חג השבועות:

יום

בשופר. אף כאן תרועה בשופר. ושלשה כתובין הן. והעברת שופר תרועה. זכרון תרועה. יום תרועה. ונלמדין זה מזה. מכאן אמרו סדר תקיעות שלש של שלש שלש כלומר שלש תרועות וכל א' פשוטה לפניה ולאחריה הרי שלש של שלש שלש. ומפני שאמיתת התרועה אנחנו למדין אותה מן התרגום שתרגם תרועה יבבא ונאמר (שופטים ה) בעד החלון נשקפה ותיבב. לפיכך נהגו ישראל לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת ג' פעמים כדאתקין ר' אבהו במסכת ראש השנה ואע"פ שיש תרועה בפה כמו (שמואל א י) ויריעו כל העם ויאמרו יחי המלך והואיל וכתיב והעברת שופר תרועה בענין היובל בחדש השביעי ביום הכפורים. אנו למדין כל תרועות של חודש השביעי שיהו בשופר וילמד סתום ממפורש והוא יכוד לזכרון על יום הכפורים להחזיר את ישראל בתשובה י' ימים קודם יום הכפורים ולהזכיר עקידת יצחק אבינו כדי שנזכר לפני אבינו שבשמים לטוב. שיעור השופר שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן טפח. כשם שתוקעין ומריעין מיושב כך תוקעים ומריעין מעומד. והלכה כרבן שמעון שאמר בחבר עיר כשהוא שומען שומען אפילו שלא על סדר ברכות. כלומר בשעה ששליח צבור יורד ואין צריך לתקוע בשעת תפלת לחש. ומה שנהגו לתקוע בלחש על אלה המצות ועל כיוצא בהם. ועל כאלה שלא בתורה שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. שהם קבלה בישראל דור אחר דור היאך היו ישראל נוהגין בתקיעות השופר ובנענוע הלולב ובשחיטה ובבדיקה ובניקוי הבשר ובתיקון שטרות ובחליצה ויבומין וגטין וציצית ומזוזות ותפלין ותפלה. ועל עופות שלא כתובין שמן בתורה ואנחנו אוכלין אותן כל אלה קבלה הן בישראל שלא נחלקו חכמי ישראל עליהן ומי שאינו חס על כבוד קונו ורוצה לדבר תהפוכות הרי הוא חומס נפשו ועליו נאמר (משלי יא) עוכר ביתו ינחל רוח. ואומר (שם כח) גוזל אביו ואמו וגו' חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל. ואין אלו המצות ממצות אנשים מלומדה אלא קבלה ממשה רבינו מפי הגבורה שאין לסור מהן ימין ושמאל שהרי חכמים הראשונים מסרום לחכמים האחרונים. רבי דוסא ראה את חגי הנביא ואמר מעיד אני עלי שמים וארץ וכו'. כדאיתא במסכת יבמות. והקרבתם אשה לה'. כענין האמור בחומש הפקודים:

פס'. אך. כל מקום שנאמר אך רק מיעוט. מה מיעוט מיעט אכילה ושתיה משאר ימים טובים כדאמרי רבנן (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג זו שבת בראשית. לקדוש ה' מכובד. זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה. כבדהו. בכסות נקיה. בעשור לחדש השביעי הזה. תלאו על חדש השביעי האמור למעלה. (קג) יום כפורים הוא. אע"פ שאין קרבנות. מקרא קדש יהיה לכם. בין בארץ בין בחוצה לארץ. ועניתם את נפשותיכם. זו אזהרת עינוי. והקרבתם אשה לה'. כענין האמור בפרשת פינחס:

פס'. וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה. זו אזהרה למלאכה.

פס'. כי כל הנפש אשר לא תעונה. זה עונש עינוי:

פס'. וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי. זה עונש מלאכה. למדנו אזהרה ועונש למלאכה. ואזהרה ועונש לענוי. הרי זו עונש. והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה. למדנו לכרת בכל מקום שאינו אלא אבדן:

פס'. כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם. מה בא ללמדנו אם לאזהרה למלאכה כבר נאמר וכל מלאכה לא תעשו. אלא ההוא נאמר בעצם היום. ופסוק זה נאמר על תוספת מלאכה. מלמד שהוזהרו ישראל על תוספת מלאכה מבערב בכל היום עצמו:

פס'. שבת שבתון היא לכם. מלמד שאין הפרש בין יום הכפורים לשבת על מלאכת עבודה. שנאמר כאן שבת שבתון. ונאמר להלן שבת שבתון. ועניתם את נפשותיכם. זה ענוי חמישי שהרי חמשה ענוין כתובין בפרשת יום הכפורים. שנים

באור הרא"ם

(קג) יום כפורים. אע"פ שאין קרבנות עלמו של יום מכפר:

בפרשה הזו. הנה בפרשת אחרי מות בעשור לחדש תענו את נפשותיכם ועניתם את נפשותיכם חקת עולם. ושלשה בפרשה זו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם. כי כל הנפש אשר לא תעונה. ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב כנגד חמשה ענוין שאמרו רבותינו במשנתנו אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ואם תאמר ששה הם. אכילה ושתיה אחד הם. (ד"א) (קנא) ריש לקיש [אמר] מנין לשתיה שהיא בכלל אכילה שנאמר (דברים יד) ואכלת לפני ה' אלהיך וגו'. מעשר דגנך תירושך ויצהרך. תירוש חמרא הוא וקארי ליה ואכלת. מצאנו לאכילה ושתיה שאם חסרו נקראו ענוי שנאמר (שם ח) ויענך וירעיבך ויאכילך. וכתיב ברחיצה (משלי כה) מים קרים על נפש עיפה ולא כתיב בנפש אלא על נפש. מלמד שהנמנע מן הרחיצה נפשו עיפה. ובנעילת הסנדל שנאמר (ש"ב יז) כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר. ובדוד הוא אומר (שם טו) ודוד עולה במעלה הזתים עולה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף (מנעיל הסנדלת) [מנעילת הסנדל] ונקרא ענוי ת"ל (מ"א ב) (יען)[וכי] אשר התענה בכל אשר התענה אבי.רעב מלחם.וצמא ממים.ענוי מנעילת הסנדל. מניעת תשמיש המטה נקרא ענוי ואמור רבנן ויענונו זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו; ואע"פ שיש עוד ענויים במקרא כגון (תהלים קב)ענה בדרך כחי קצר ימי וכגון (שם קה) ענו בכבל רגלו. אין זה דרך יוה"כ להיות מהלך בדרך או להיות יושב בתוך הכבל.ולא ענויין שנוהגין בשאר תעניות. כמו שאמר דוד (שם לה) עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב. הא אין לך למנות אלא ששה ענויים שבמשנתנו כגון חמשה ענויים שבתורה. בתשעה לחדש יכול יתחיל ויתענה מתשעה ת"ל בערב אי בערב יכול משחשכה ת"ל בתשעה. הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום שכן מוסיפין מחול על הקדש. לאחריו מנין ת"ל מערב עד ערב. למדנו על מקום שנאמר שביתה מוסיפין מחול על הקדש:

פס'. ויאמר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל לאמר. בחמשה עשר יום לחדש הזה. הזכור למעלה זה תשרי שביעי לניסן. (קנב) חג הסוכות. מה חג אסור בהנאה אף סוכה אסורה בהנאה מכאן אמרו עצי סוכה אסורין כל שבעה חג הסוכות שבעת ימים לה':

פס'. ביום הראשון מקרא קדש. קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה:

פס'. שבעת ימים תקריבו אשה. כענין האמור בחומש הפקודים. ביום הראשון מקרא קדש. קדשהו כדרך שקידש יום ראשון במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. וכן בעזרא אומר (נחמיה ח) אכלו משמנים ושתו ממתקים למדנו שאסור בתענית (קנג) שהרי זה הפסוק על אחד בחדש השביעי נאמר ומכאן את למד לכל המועדים שאסורין בתענית:

פס'. והקרבתם אשה לה'. כענין האמור בחומש הפקודים:

פס'. אלה מועדי ה'. מה בא ללמדנו. אם לימים טובים כבר אמורים למעלה. אשר תקראו אותם במועדם. אלא להביא ימי חול של המועדים שאסורים בעשיית מלאכה כגון מלאכה שיש בה טורח אבל מלאכת עבודה שאסורה ביום טוב מותרת. וצרכי הרבים מותרין במועד. כדתנן במועד קטן ועושין כל צרכי הרבים לאתויי מאי לאתויי חפירה. להקריב אשה לה' עולה ומנחה. (קד) מלמד שהעולה קודמת למנחה. זבח ונסכים דבר יום ביומו. שכל התדיר מחבירו קודם את חבירו:

פס'. מלבד שבתות ה'. (קנה) מלמד שמוספי שבת קריבים עם אימורי הרגל. ומלבד

באור הרא"ם

(קנא) ר"ל אמר מנין כו'. (יומא ע"ו.) ע"ש: (קנב) חג הסוכות מה חג אסור בהנאה. קאי על חגיגה. ועיין דרשה זו (סוכה ט'.) מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה וכו': (קנג) שהרי זה הפסוק של עזרא. קאי על ר"ה: (קנד) מלמד שהעולה קודמת למנחה. בת"כ הגי' אם אין עולה אין מנחה שתקדם עולה למנחה שאם קדמה עולה למנחה פסולה. וקאי מנחה על מנחת נסכים שמביא עם העולה: (קנה) מלמד שמוספי שבת קריבין עם אימורי הרגלים. עיין בת"כ והכוונה

מתנותיכם ומלבד כל נדריכם. מלמד שכל קרבנות היחיד וקרבנות הצבור שהוקדשו ברגל שיבואו ברגל:

פס'. אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי. אך ממעט. מה בא למעט. (קנו) בית שמאי אומרים חגיגה שיהא אדם מביא חגיגתו במועד ולא ביום טוב. ומהו אך. ביום טוב אתה חוגג ואין אתה חוגג בשבת. באספכם את תבואת הארץ. באסיפת כל הפירות מדבר. מלמד שכל הפירות נקראין תבואת הארץ. תחוגו את חג ה' שבעת ימים. מלמד (קנז) שיש לו (תשלומות) כל שבעה. מכאן אמרו מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון. ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. שבות בהם:

פס'. ולקחתם לכם. רבי יוסי אומר נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (שמות יב) ולקחתם אגודת אזוב. מה להלן אגודה אף כאן אגודה. מלמד שהלולב צריך אגד. לכם. משלכם פרט לגזול. לכם. שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד אם רצה נותנו לחבירו וחבירו לחבירו ואפילו הן מאה. ומעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו באין בספינה ולא נמצא לולב אלא ביד רבן גמליאל בלבד שלקחו באלף זוז להודיעך חיבת הראשונים במצות וכו' במסכת סוכה. ביום. ולא בלילה. ביום הראשון. אפילו בשבת אלא גזירה שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים ואינו ניטל בשבת בגבולין. פרי עץ הדר. פרי שטעם עצו דומה לו. הדר באילנו שעומד משנה לחברתה זה אתרוג. כפות תמרים. זה לולב. וענף עץ עבות. זה הדס. (קנח) וערבי נחל. (שיהו) דליות. ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא הלולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש. ר' תנחומא דרש. ולקחתם לכם. בשביל לזכות אתכם. פרי עץ. מה טיבן של ארבעת מינין הללו מהן עושין פירות ומהן אין עושין פירות. אמר הקב"ה יאגדו אלו עם אלו כדי שיזכו אלו עם אלו ואין שכינה מתעלה אלא כשישראל באגודה אחת שנאמר (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה אימתי הוא מתעלה בזמן שהן אגודה אחת. ולקחתם לכם ביום הראשון. לפי שמראש השנה ועד יום הכפורים כל העולם נידון וביום הכפורים נחתם דינם כיון שישראל יוצאין זכאין מנענעין לולביהן בחג הסוכות. לולב דומה לשדרו של אדם. הדס דומה לעין האדם. ערבה דומה לפה. ואתרוג דומה ללב. אלו ד' אברים שבאדם שאין בגוף גדול וחשוב מהן ואם תאמר הנה אמר עזרא (נחמיה ח) צאו ההר והביאו [עלי זית ועלי] עץ וגו'. ענף עץ עבות. שהוא הדס כך פירשו רבותינו ז"ל הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב:

פס'. וחגותם אותו חג לה'. מלמד שאינו טעון חגיגה אלא יום אחד. שבעת ימים בשנה. לתשלומין שאם לא הביא חגיגתו ביום הראשון מביא כל שבעת הימים. חקת עולם (קנט) לדורותיכם. לבית העולם. בחדש השביעי תחוגו אותו. להביא יום טוב האחרון לתשלומין:

פס'. (קס) בסכות תשבו. מכאן אמרו בסוכות ולא בסוכה שתחת הבית ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שעל גבי סוכה. תשבו. אין תשבו אלא כעין תדורו. מכאן אמרו אוכל ושותה בסוכה וישן בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כלים נאים בסוכה (קסא) וקורא בסוכה. שבעת ימים. נאמר כאן שבעת ימים ונאמר במלואים (ויקרא ח) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים. מה להלן עשה לילות כימים אף

באור הרא"ם

והכוונה שצריך להביא ג"כ מוספי שבת ביו"ט ולא יפטור עם מוספי הרגל (הגר"א באדרת אליהו) שכל קרבנות היחיד היינו הקבוע להם זמן: (קנו) ב"ש וכו'. בכאן משובש וכצ"ל. וכ"ה בת"כ. יכול יחוג אדם (היינו קרבן חגיגה) ביו"ט ת"ל אך במועד אתה חוגג (היינו בחוה"מ) ואי אתה חוגג ביו"ט. ב"ש אומרים יכול יחוג אדם בשבת ת"ל אך ביו"ט אתה חוגג ואי אתה חוגג בשבת כצ"ל. ובכאן הרכיבו דברי ב"ש וב"ה ביחד: (קנז) שיש לו תשלומין כל שבעה כצ"ל: (קנח) וערבי נחל שיהיו דליות כצ"ל. ופי' דליות אפילו קטומים (סוכה ל"ד:) והיינו כר' טרפון: (קנט) לדורותיכם. לבית עולמים. פי' אף שנכתב לדורותיכם אעפ"כ אין נוהג דין קרבנות רק בזמן שבהמ"ק קיים: (קס) בסכת. (כצ"ל והיינו חסר ו') מכאן אמרו ולא בסוכה. שתחת הבית וכו' כצ"ל: (קסא) וקורא בסוכה. היינו שלומד בסוכה:
מכאן

כאן עשה לילות כימים. (קסב) מכאן אמרו ארבע עשר סעודות צריך אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה וצריך לברך לישב בסוכה בכל פעם ופעם. כל האזרח. לרבות את הקטנים. בישראל. לרבות את הגרים והעבדים והמשוחררין. ישבו בסוכות. בסוכה מן כל דבר ואפילו נסרין ובלבד שלא יהו רחבין ארבעה טפחים. ישבו בסוכות. לרבות הדפנות. וכן הוא אומר (שמות מ) וסכות על הארון את (הכפורת) [הפרוכת]. דופן הוא והוא יוצא בלשון סכך אלא שהדפנות במצעות ובאבנים ובקרשים והסכך בדבר שאינו מקבל טומאה:

פס'. למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי. (קסג) רבי אליעזר אומר סוכות ממש היו. רבי עקיבא אומר סוכות ענני כבוד היו. בהוציאי אותם מארץ מצרים. מלמד שאף הסוכה זכר ליציאת מצרים:

פס'. וידבר משה את מועדי ה'. מלמד שהיה משה אומר להן לישראל הלכות המועדים כענינם. רבי אומר וידבר משה את מועדי ה'. מה בא ללמד לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שהן דוחין את השבת (קסד) לפי שנאמר בהן (במועדיו). עומר וְהַקָּרֵב עמו. שתי הלחם והקרבים עמם מנין ת"ל וידבר משה את מועדי ה' (קסה) קבע (הדבר) לכולם:

פס'. (ויאמר) [וידבר] ה' אל משה לאמר. צו את בני ישראל. (קסו) אין צו אלא (זרות) מיד. ויקחו אליך. (קסז) אתה גזבר לדבר. שמן זית זך. לא שמן שומשמין ולא שמן אגוזין ולא שאר שמן. זית זך. מכאן אמרו ג' זתים הן ובהן ג' ג' שמנים וכו' כדתנן במסכת מנחות עד הראשון שבראשון אין למעלה הימנו וכן מפורש בפרשת ואתה תצוה. זך. שיהא נקי. כתית. כתיש. להעלות נר. שתהא הדלקת שלהבת נר המערבית עולה תמיד שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים ובשעה שהכהנים נכנסין להשתחוות הוא היה מקדים לפניהם. כדתנן במסכת תמיד נכנס ומצא שתי נרות מזרחים דולקין מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו מדליק את המנורה בין הערבים (קסח) מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה. תמיד אפילו בשבת:

פס'. מחוץ לפרכת העדות. מה תלמוד [לומר] לפי שנא' (שמות מ) וישם את המנורה באהל מועד ואיני יודע אם סמוכה לפרוכת ואם סמוכה לפתח האהל לפיכך הוצרך לומר מחוץ לפרכת העדות מלמד שהיא סמוכה לפרוכת יותר מן הפתח. העדות. (קסט) עדות לכל באי העולם שהשכינה בישראל. יערוך אותו אהרן. ובואתה תצוה אומר יערוך אותו אהרן ובניו. שלא יהא כהן א' נכנס בשבעה נרות ולא שבעה בשבעה נרות. מערב עד בקר. שיהו דולקין מערב עד בקר. ד"א מערב עד בקר (קע) שלא תהא להם עבודה מערב עד בקר אלא היא. לפני ה' תמיד. אף בשבת. חקת עולם לדורותיכם. לבית עולמים:

פס'. על המנורה הטהורה יערוך את הנרות. על טהרה של מנורה שלא יסמכם (קעא) בקסמים ובצרורות. יערוך את הנרות לפני ה'. שלא יתקן מבחוץ ויכנים. תמיד. (קעב) כתוב כאן תמיד אחד אף בשבת ואחד תמיד אף בטומאה לפי שאין

באור הרא"ם

(קסב) מכאן אמרו י"ד סעודות. (סוכה כז.): (קסג) רא"א סוכות ממש וכו' ר"ע אומר ענני הכבוד וכו' כ"ה הגי' בת"כ. אולם (בסוכה י"א) להיפך ע"ש: (קסד) לפי שנאמר בהם במועדו כצ"ל: (קסה) קבע מועד לכולם כצ"ל. והכוונה וידבר משה את מועדי ה' לרבות העומר והקרב עמו שתי הלחם וכו': (קסו) אין צו אלא זירוז מיד כצ"ל. וכ"ה בת"כ. ומוסיף עוד שם אר"ש ביותר צריך זירוז במקום שיש חסרון כיס: (קסז) אתה גזבר לדבר. ויקחו אליך דרים: (קסח) מצאו שכבה. היינו לאחר שמת שמעון הצדיק ע"ש בסוף פ"ג דתמיד: (קסט) עדות לכל באי עולם. עיין (מנחות פו:) העדות הוא נר מערבי שנותנין בו שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל להדליק ובה היה מסיים: (קע) שלא תהא להם עבודה מערב עד בקר אלא היא. היינו שתהיה כשרה מערב עד בקר. עיין (מנחות פ"ט.) וע"ש בפירש"י שהיא כשרה אחר תמיד של בין הערבים ואחר כל העבודות אלא זו בלבד. וכן אברים ופדרים שמעלותן בלילה מתחיל המצוה מן המובחר אחר שקיעת החמה דוקא: (קעא) בקסמים ובצרורות. פי' שלא יפסק עמהם בין הנרות והמנורה: (קעב) תמיד כתיב כאן וכו'. פי' ג' פעמים תמיד

טומאה בצבור שהרי הציץ היה מרצה. ואחד למחתה. אם אינו ענין למנורה תניהו ענין למחתה. תאנא דבי ר' ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא מפני שנתחדשה בה דבר ופרשה זו נאמרה מהר סיני שנאמר (שמות כז) ואתה תצוה את בני ישראל ונשנית באהל מועד ללמדנו לפני ה' תמיד שלא יתקן מבחוץ ויכנים וללמדנו על המנורה הטהורה ושלא יסמכם בכלום דבר וללמדנו תמיד במחתה. אבל צריכין אנו לידע למה נסמכה פרשת הנרות למועדים ללמדך דברי רבותינו שאמרו הדלקת הנר בשבת מצוה. לפיכך נסמכה למצות שבתות ומועדי ה' ולפי שנא' (שמות מ) ואת המנורה (אל) [באהל מועד] נכח השלחן. סמך תיקון לחם הפנים למנורה:

פס'. ולקחת סלת. שתהא נלקחת מתרומת הלשכה. (קעג) סלת. מן החטין. ואפית אותה. בתנור של מתכת אלו הן הקערות שנאפה בהן לחם הפנים (קעד) כדמפורש במסכת מנחות. שתים עשרה חלות שיהו שוות. (קעה) שני עשרונים. יהיה שיעור החלה האחת:

פס'. ושמת אותם. מלמד שהן נכנסין (קעו) לטיפס שלשה טפחים היו שם נותנן לטיפס כשהן בצק; ובתנור היה להן טיפוס וכשהורידן נותנן לטיפס כדי שלא יתקלקלו. שתים מערכות. יכול ח' וארבע ת"ל שש המערכת שכל סדר שש. (קעז) יכול שש ושש ושש ת"ל שתים עשרה חלות. יכול ד' וד' וד' ת"ל שתים מערכות שש המערכת. שכל סדר שש. הרי שתים מערכות משש שש שתים עשרה חלות. על השלחן הטהור לפני ה'. על טיהורו של שלחן כלומר על גוף השלחן שלא יהו הסניפין מגביהין את הלחם מעל השלחן מכאן אמרו ד' סניפין של זהב היו מופצלין מראשיהן שיהו סומכין בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה וכ"ח קנים חצי הקנה חלול י"ד לסדר זה וי"ד לסדר זה וכו' מפורש במסכת מנחות:

פס'. (קעח) ונתת על המערכת. שתהא ברורה. והיתה ללחם. (קעט) חובה ללחם. והיתה ללחם אינה על גבי הלחם אלא נותנה לשני בזיכין הם הכפות. (קפ) בזיכין שיש להם שולים כדי שלא יבצעו את הלחם. ללחם לאזכרה. מכאן למדנו שיעור הלבונה נאמר כאן לאזכרה ונאמר להלן אזכרתה לה' מה להלן מלא קומץ אף כאן מלא קומץ. מלמד שיהא נותן שם מלא קומצים (קפא) קומץ לסדר זה. אשה לה'. מלמד שהוא מקטיר את הלבונה על גבי המזבח והלחם נאכל לכהנים במותר המנחה אחר שנקמצה:

פס'. ביום השבת ביום השבת. היה עורך החדשה ומניחו בשבת היה מקטיר הישנה. יערכנו. הלחם ולא הקנים אלא מערב שבת יכנס ושומטן ונותנן לאורכו של שלחן. ואחר השבת היה נכנס ועורך שלשה תחת כל אחת ואחת שתים תחת העליונה ושתים תחת התחתונה אע"פ שאין עליה משוי ולמה היו כדי שלא יתעפשו החלות שהרי היו חמין וסידור הקנים לא היה דוחה את השבת ולא נטילתם.

באור הרא"ם

תמיד כתיב בפרשה זו. ודורש תמיד אף בשבת. תמיד אף בטומאה תמיד אף למחתה: והנה הדרשה תמיד אף למחתה לא נמצא בת"כ. וכוונת המחבר תמיד אף למחתה לענין קטורת שדוחה שבת וטומאה: (קעג) סולת מן החטים ע"ש וכצ"ל. סולת ואפית אותו מלמד שלוקחה סולת. ומנין שאפילו מן החטים (היינו בדיעבד) ת"ל ולקחת מ"מ כצ"ל. וכ"ה (מנחות עו:) וכ"ה בת"כ: (קעד) כדמפורש במס' מנחות. דף נ"ד: (קעה) שני עשרונים יהיה החלה האחת שיהיו שוות כצ"ל. פי' מקודם דרים י"ב חלות שיהיו שוות. פי' שכולם יהיה סולת ואפוי בתנור. ואח"כ דרים שני עשרונים וכו' שיהיו שוות. פי' שאיכות שני עשרונים יהיה מסוג אחד לא אחד דק ביותר והשני אינו כן או בשאר שינוי האיכות. עיין אדרת אליהו להגר"א ז"ל: (קעו) לטיפס. היינו לדפוס (פארמע) שאופין בהם. ועיין שם במנחות בתוס' ד"ה ובדפוס היה עושה. ודרים זה מלשון ושמת ולא אמר ועשית. והיינו ושמת שיעשה כמין דפוס לזה: (קעז) יכול שש ושש ושש. פי' דהוי דרשינן שתים מערכות (של שש) ואח"כ שיפא דקרא שש המערכת. וה"א ג' פעמים שש · ועיין בת"כ וכן (מנחות נ"ח.): (קעח) ונתת על המערכת לבונה זכה שתהא ברורה כצ"ל. ופי' הלבונה נצרך להיות ברורה וזכה: (קעט) חובה ללחם. שהלבונה היא המתרת את הלחם. והוא במקום קומץ כמו גבי שאר מנחות: (קפ) בזיכין שיש להן שולים ונתן על גבי השולחן בכדי שלא יבצעו את הלחם כצ"ל: (קפא) קומץ לסדר הזה וקומץ לסדר הזה כצ"ל. והיינו על גבי שתי המערכות שתי קומצין:

אשר יוסף בהן. אלו הקנים תמיד שני כהנים נכנסין ובידיהן (קפב) סדרין של לחם הפנים ושנים היו נוטלין ואלו נותנין לקיים תמיד. מאת בני ישראל. מרצין בני ישראל. ברית עולם. ממי שהברית שלו:

פס'. והיתה לאהרן ולבניו. (קפג) לאהרן שלא (נקמצת) במחלוקת ולבניו במחלוקת. במקום קדוש. אבל לישתן ועריכתן אפילו בבית. כי קדש קדשים הוא לו. ללמדך שכל החולקין על דין הכהונה מועל בקדשי קדשים. מאשי ה'. אין להם אלא לאחר מתנות האשים לאחר שנקטרת הלבונה. חק עולם. לבית עולמים:

פס'. ויצא בן אשה ישראלית. זה מעשה היה במדבר סיני שנאמר (במדבר א) וחנו בני ישראל איש על מחנהו. ולמה נסמכה פרשה זו לענין שלמעלה לומר לך ומה זה שלא חלק אלא על נטיעת אהלו שבא ליטע אהלו במחנה שלא כראוי גרם לעצמו סקילה. החולק על הכהונה לא כל שכן. שהרי אמר הכתוב (קפד) קדש קדשים הוא לו וכו'. ויש אומרים ויקוב את השם ויקלל את משה. שהרי כתוב למעלה איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. וכתיב ונקב שם ה' מות יומת ומשמע אלהיו דיינו. כענין שנאמר (שמות כב) אלהים לא תקלל זו אזהרה. עונש מנין ונשא חטאו. אבל הואיל וכתיב הוצא את המקלל מכלל זהו מקלל (קפה) זהו נוקב. ויצא. מנין יצא מבית דינו של משה רבינו שבא ליטע אהלו בתוך מחנה דן. אמר לו מה טיבך ליטע אהלך בתוך מחנה דן אמר להן מבית דן אני אמר לו הא כתיב (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם נכנס לבית דין של משה רבינו מחויב (קפו) ועמד וגדף ללמדך מה גרמה לו גאותו וללמדך שישראל היו כשרין ולא נמצא בהם פסול אלא אחד ונתפרסם מלמד שהרשעים פיהם מכשילם. בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי. שנבעלה למצרי. בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר. וינצו במחנה. מלמד (קפז) שֶׁמַּצּוּתָם על עסקי המחנה. בן הישראלית ואיש הישראלי זה שכנגדו:

פס'. ויקב בן האשה הישראלית את השם. זה שם המפורש ששמע מסיני. ויקלל. לא אמר ויברך (מ"א כא) ברך נבות (איוב ב) ברך אלהים אלא ויקלל. מכאן אמרו חכמים אין הורגין בכנויים אלא עד שישמעו מפי העדים מפורש. ר' יהושע בן קרחה אומר בכל היום יהיו דנים את העדים בכנוי יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגין בכנוי אלא מוציאין את כל האדם לחוץ ומשיירין את הגדול שבעדים אומרין לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין והכל מפורש במסכת סנהדרין. והשני אומר אף אני כמוהו. ויביאו אותו אל משה ושם אמו. גנאי לו גנאי לאמו גנאי לשבטו גנאי למשפחתו. (קפח) וכנגדו לשבח ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. שבח לו שבח לשבטו שבח למשפחתו שיוצא ממנו:

פס'. ויניחהו במשמר. לא הניחו את המקושש עמו אע"פ ששניהם היו בפרק אחד יודעים היו במקושש שהוא במיתה שנאמר (שמות לא) מחלליה מות יומת אבל לא היו יודעין אי זו מיתה שנאמר כי לא פורש מה יעשה לו. אבל במקלל כתוב לפרוש להם על פי ה' שלא היו יודעין אם חייב מיתה הוא או דינו בידי שמים לכך נאמר לפרוש להם. ראויה היתה פרשה זו להכתב אלא שנתגלגלה על ידי זה. וכן ראויה היתה פרשת נחלות ליכתב אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידיהן. מכאן

באור הרא"ם

(קפב) סדורן של לחם הפנים החדש. ושנים היו נוטלין הישנים משבת שעברה וזהו תמיד וכו':
(קפג) לאהרן שלא במחלוקת וכו' כצ"ל. כי כה"ג נוטל חלק בראש ולבניו כהנים הדיוטים במחלוקת לכאו"א חלקו: (קפד) קודש קדשים וכו'. וכמו שדורש למעלה שקאי על החולקין על הכהונה: (קפה) מקלל זהו נוקב. ולא המקלל את הדיין: (קפו) ועמד וגידף. עיין בפ' פנחס משפחת החנוכי. ע"ש ברש"י לפי שהיו העובדי כוכבים מונין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצרים באמותיהן אם בגופן היו מושלין ק"ו בנשותיהן לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה' מצד זה ויו"ד מצד זה (החנוכי) מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וכן אמר דוד (תהלים קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל וכו' ע"ש. והנה המקלל הזה אחרי שהיה ממזר אזי שם הוי"ה אינו מעיד עליו לפיכך עמד וגידף. והבן: (קפז) שמצותם. פי' מחלוקתם: (קפח) וכנגדו לשבח. ג"כ מאהו שבט דן:

אמרו חכמים מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב :

פס' . וידבר ה' אל משה לאמר . דבור זה לשון קשה . הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה . מלמד שבית דין מבפנים ובית הסקילה מבחוץ . (קנט) ואמרו רבותינו ז"ל מאי טעמא אי בעית אימא כי היכי דתהוי ליה זכותא ואי בעית אימא כי היכי דלא מתחזו בית דין רוצחין . וחוץ לשלש מחנות הוה ואי נפיק בית דין חוץ לג' מחנות עבדי להו בית הסקילה חוץ לג' מחנות . וסמכו (קס) כל השומעים . אלו העדים . כל . אלו הדיינים . וסמכו כל השומעים את ידיהם על . סומכין את ידיהם עליו ואומרים לו דמך בראשך אתה גרמת לכך . ירגמו אותו . (קסא) ערום היה נסקל . אותו . (קסב) ולא האשה . כל העדה . במעמד כל העדה וכן נאמר בעכן (יהושע ז) וכל ישראל עמו כדי ליראם :

פס' . ואל בני ישראל תדבר לאמר . יהא מנהג לדורות . איש . מה ת"ל איש (קסג) להביא כנענים שיהו נהרגין על ברכת השם . כי יקלל אלהיו . אפילו בכנויים דברי ר' מאיר וחכמים אומרים על שם המיוחד במיתה ועל שאר הכנוים באזהרה . ונשא חטאו . ולהלן הוא אומר חטאו ישא מה להלן בכרת (קסד) אף כאן בכרת :

פס' . ונוקב שם ה' מות יומת . שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו . רגום ירגמו בו כל העדה . (קסה) בעלי דבב לו . כגר כאזרח . לרבות נשיהן . בנקבו שם . למדנו לנוקב שהוא מקלל . וכן הוא אומר (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל (קסו) קו"ף ובי"ת עיקר המלה :

פס' . ואיש . לרבות את האשה . כי יכה כל נפש אדם . עד שיכה כל נפשו להביא את שהכה ויש לו כדי להמית ובא אחר והמית (קסז) הרי זה חייב :

פס' . ומכה נפש בהמה ישלמנה . (קסח) הכל לפי מה שהזיק :

פס' . ואיש כי יתן מום בעמיתו . כאשר עשה כן יעשה לו . (קסט) להביא צרם אזנו . תלש שערו . רקק והגיע בו הרוק . העביר טליתו ממנו . פרע ראשה של אשה :

פס' . שבר תחת שבר . יכול ממש הרי שהיה סומא וסימא איך אני מקיים בו עין תחת עין אין לי אלא ממון שנאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו . נאמר כאן נתינה ונאמר להלן ונתן בפלילים . מה להלן ממון אף כאן ממון . וכן הוא אומר (במדבר לה) ולא תקחו כפר לנפש רוצח . רוצח לא אבל לאברין אתה לוקח כופר :

פס' . ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת . ולמה הוא נאמר (ר) אלא להקיש בהמה לאדם ואדם לבהמה (ואדם) [מה אדם] עד שיכוין לו שנאמר (דברים יט) וארב לו וקם עליו והכהו אף בהמה שיכוין לה . (רא) ומה בהמה עד שיעשה בה חבורה אף אדם עד שיעשה בו חבורה כגון מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם

באור הרא"ם

(קנט) ואמרו רבותינו. (סנהדרין מ"ג:) : (קס) כל השומעים אלו העדים כל אלו הדיינים. הגר"א בה"א מפרש הא דצריכי השומעים והדיינים סמיכה כמו גבי קרבן דבעי סמיכה כדי שיהא עונו עליו וכן גבי שעיר המשתלח וסמך אהרן את שתי ידיו כו' ונשא השעיר עליו את כל עונותיהם וה"נ העדים והדיינים עשו עבירה בשבילו. העדים שאמרו ג"כ (כמו שאומר למעלה שלא הרגו בכנוי) והדיינים ששמעו מהעדים. לכך סומכין עליו שיהא הוא את עונותיהם. ונכון מאוד : (קסא) ערום היה נסקל. דכתיב אותו ולא כסותו עי' (סוטה כ"ג:): (קסב) ולא האשה. אותו ולא אותה: (קסג) להביא כנענים וכו'. היינו בסייף כדין בן נח : (קסד) אף כאן בכרת. והיינו על הכנויים שאומר לעיל באזהרה והיינו כרת : (קסה) בעלי דבב לו . פי' כל העדה יהיו לו שונאים. דכתיב רגום ירגמו אותו כל העדה ואי אפשר לכל העדה שירגמו אים א': (קסו) ק' וב' עיקר המלה. שפרשו ק"ב : (קסז) הרי זה חייב . היינו האחרון עיין (סנהדרין ע"ח.) והוא כר"י בן בתירא : (קסח) הכל לפי מה שהזיק . וזה פי' נפש תחת נפש לפי שויה ישלם : (קסט) להביא צרם אזנו וכו'. דורש מן כאשר עשה כל מה שעשה לחבירו חייב לשלם ולא מום דווקא : (ר) אלא להקיש וכו'. כל המאמר משובש בכאן ועיין (כתובות ל"ה:) תנא דבי חזקיה מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לא חלקת בו בין שוגג למזיד בין מתכוין לשאינו מתכוין לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון אף מכה אדם לא תחלוק כו' לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון . וע"ש בפירש"י דגבי בהמה לעולם חייב דאמרינן (ב"ק כ"ו) פצע תחת פצע לחייב על השוגג כמזיד כו'. וכצ"ל הכא : (רא) ומה בהמה עד שיעשה חבורה . היינו שיזיקנה כי אין בושת

פייך

חבורה. ומה מכה בהמה בחייה ולא במותה אף מכה אדם בחייו. זהו שאמרו רבותינו ז"ל חומר במקלל מבמכה שהמקלל לאחר מיתה חייב והמכה לאחר מיתה פטור:

פס'. משפט אחד יהיה לכם. למדנו לדיני ממונות שהם בחקירה ובדרישה כדיני נפשות. מה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לווין. אני ה'. המִתְוַעֵד בסוד בית דין שלכם וכן הוא אומר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. (רב) ג' שמות בפסוק זה [א] מכאן לשלשה שיושבין בדין שכינה שרויה ביניהן:

פס'. וידבר משה אל בני ישראל. הזהירם על הדבר כדי לקדש את השם. ויוציאו את המקלל. שבית הסקילה היה חוץ לבית דין. וירגמו אותו אבן. מכאן שאם מת באבן אחת יצא. ד"א אבן לשון רבים כגון (בראשית לב) ויהי לי שור וחמור וגו'. ד"א אבן מכאן אמרו אבן היתה שם משוי שני אנשים נוטלה ונותנה על לבו וכו' הלכתא ובני ישראל עשו. לסמיכה ולדחיה ולתליה ולבל תלין נבלתו על העץ. כאשר צוה ה' את משה. (רג) אוי להם לרשעים שמאבדין את העולם על דבר קל ועליהם אמר שלמה בחכמתו (קהלת ט) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אבל הצדיקים אשריהן שקונין להם חיי העולם הבא ועליהם הכתוב אומר טובה חכמה מכלי קרב. כאשר צוה ה' את משה. לא שינו מציוויו של משה רבינו דבר:

פרשת בהר סיני

כתוב טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה: (קהלת ט')

ראה שלמה בן דוד בחכמתו שהחכמה טובה לו לאדם לפיכך לא שאל מלפני בוראו אלא החכמה שנאמר (מ"א ג) ויאמר אלהים שאל מה אתן לך. וכתיב (שם) ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע (א) כי מי יוכל לשפוט את עמך (הרב) [הכבד] הזה. וזהו הכובד (ב) לפי שלבות בני האדם אינן שוין מי יוכל לעשות דבר ויאמרו הכל זה טוב הוא (וגו'). וכתיב (שם) הנה עשיתי כדברך והנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד וגו'. ולא יפה אמר טובה חכמה מכלי קרב שהרי כל המלחמות שעשו ישראל למעת בואם אל ארץ כנען לא יכלו לכבוש כל העולם תחת ידם כאשר נכבש תחת שלמה בחכמתו. וכן הוא אומר (שם ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה. וחוטא אחד יאבד טובה הרבה שנאמר (שם י"א) ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' וגו'. ויאמר ה' אל שלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקותי וגו'. בוא וראה שרצה הקב"ה ונתן להם ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים אמר הקב"ה זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי ואני נתתיה לכם מורשה שנאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. וחוטא אחד יאבד טובה הרבה והן לא עשו כן אלא חטאו ולא שבתו שמיטות ויובלות וגרמו להם גלות שנאמר כל (ג) ימי השמה תשבות. יאבד טובה הרבה כמה טובות אבדו ישראל עד שיערה עליהם רוח ממרום עד ישוב עד יכונן עד

[א] א"ה הפשט הפשוט הוא כי ג' שמות יש בפסוק אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. וע' ברכות ו' ובאבות פ"ג מ"ו.

באור הרא"ם

שייך בבהמה: (רב) ג' שמות יש בפסוק זה. לא יכולתי לכוון כי בקרא יש רק שני שמות אני ה' אלהיכם וצ"ע. ובדברי החכם חיים נחמן שי' תירץ כי כוונתו כי אני ג"כ שם הוא עיין (סוכה מ"ה.) אני והו הושיעה נא וע"ש ברש"י באריכה. והרמב"ם בפי' המשניות שרמז לשם אני מקרא ראו עתה כי אני אני הוא שזה הפסוק בא בשירת ישראל וישועתם. וכן נראה מהמחבר שכתב אני ה' המתוועד בסוד ב"ד שלכם והוא נכון מאד: (רג) אוי להם לרשעים וכו'. בילקוט מסיים בעוה"ז. בעונות היו נמסרין למיתה אבל לעוה"ב בלע המות לנצח דכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. וברוך ה' שעזרני לפרש הפרשה הארוכה הזאת. כן יזכני לגמור אי"ה בכי טוב:

(א) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה. כצ"ל וע"ז קאי דברי המחבר וזהו הכובד וכו': (ב) לפי שלבות בני האדם וכו'. הכוונה כי גם המושכלות הראשונות אינם שוים בכל אדם: (ג) כל

ימי

ישים את ירושלים תהלה בארץ. ויאמר ה' אל משה. ומה ענין שמיטה לענין הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני אף כולם מסיני:

פס'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. לדורות. כי תבואו אל הארץ. (ד) אל הארץ המיוחדת. אשר אני נותן לכם. (ה) ולא עמון ומואב. ושבתה הארץ שבת לה'. להודיע כי לה' הארץ. ברא את עולמו בששה ימים ונח ביום השביעי. נתן הארץ לחרוש ולזרע שש שנים ולשבות שביעית:

פס'. שש שנים. אין מונין לשמטין וליובלות אלא לאחר י"ד שנה לאחר שכבשו וחלקו ונטל כל אחד ואחד חלקו שנאמר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך עד שיהא (ו) כל אחד ואחד מכיר את כרמו נמצא אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש הניע ט"ז בניסן נתחייבו בעומר לסוף נ' יום נתחייבו בשתי הלחם. לי"ד שנה נתחייבו במעשרות התחילו מונין לשמטה לעשרים ואחת שנה עשו שמטה (ז) לס"ד עשו יובל. ואספת את תבואתה. מהו את תבואתה אם תבואת השדה היה צריך לומר את תבואתם אלא לכך נאמר את תבואתה של שנה ששית שנכנסת לשביעית (ח) שאם הביא התבואה מלפני ראש השנה אתה כונסה בשביעית:

פס'. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. מהו שבת שבתון שתי שבתות להביא את שנחנטו פירותיהן בשביעית ולא נגמרו עד שנה שניה או שלישית שאתה נוהג בהן דין שביעית (ט) והן חייבין בפירות בשביעית שנאמר שנת שבתון יהיה לארץ מכאן אמרו במסכת שביעית בנות שוח שביעית שלהן שניה לשלש שנים. פירוש בנות שוח תאני חיורתי ואינן יפות כשאר כל התאנים. והא אם נחנטו בשביעית אין פירות להאכל עד שנה שניה לשמטה הבאה שהן עושות שלש השנים שביעית וראשונה ושניה. ולכל האילנות היא שנה שניה וחייבין פירותיהן במעשר ופטורין מן הביעור. ואלו בנות שוח נוהג בהן בשנה שניה דין שביעית פטורין הן מן המעשר וחייבין בביעור שנאמר שנת שבתון יהיה לארץ. וכן אמר רבי יהודה בפרסיות שביעית שלהם מוצאי שביעית שהן עושין לשתי שנים. שבת לה'. להודיע הומר השביעית שהרי שבת בראשית נאמרה בה שבת לה' ושביעית נאמר בה שבת לה'. שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך כגון החרישה והעדור והניכוש והכיסוח והבקוע ואין מאבקין ואין מפרקין ואין מזבלין ואין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסלין באילן כל מלאכות שצורך השדה והכרם אסור (י) ושאר מלאכות של (בית דין) מותרין:

פס'. את ספיח קצירך לא תקצור. מלשון (ישעיה יד) ונספחו על בית יעקב אלו שעלו מאליהן. לא תקצור. והא כתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. אלא לא לקצור כדרך הקוצרים. ואת ענבי נזירך לא תבצור. מן השמור בארץ אבל אתה בוצר מן המופקר. לא תבצור כדרך הבוצרים. מכאן אמרו תאנים של שביעית אין

באור הרא"ם

ימי השמה וכו'. כי ע' שמיטות קלקלו וכנגדן גלות בבל ע' שנה: (ד) אל הארץ המיוחדת. עיין ת"כ הגי' כי תבואו אל הארץ יכול משבאו לעבר הירדן (שזה נקרא תחלת ביאה) ת"ל אל הארץ. המיוחדת והיינו א"י: (ה) ולא עמון ומואב. שזה לא נתן להם הש"ת כדכתיב (דברים ב') אל תתגר בם מלחמה: (ו) כאו"א מכיר את כרמו. וזהו שדך לא תזרע שיהיה ניכר שיהיה שדך: (ז) לס"ד שנים עשו יובל, והיינו אחר י"ד שנים שכבשו וחלקו. והגירסא דהכא הוא ג"כ בת"כ. אולם הגאון ז"ל באדרת אליהו הביא הגי' לכ"א עשו שמטה ולס"ג עשו יובל. ומפרש דהיינו בסוף ס"ג התחילה שנת היובל. והא דאמרינן לס"ג עשו שמטה היינו סוף שנת השמטה משום דשמטה משמט בסופו ויובל בהתחלתו עכ"ל: (ח) שאם הביאה התבואה שליש מלפני ר"ה אתה כונסה בשביעית כצ"ל וכ"ה בת"כ ופי' שנתבשלה שליש בשולה לפני ר"ה נחשבת התבואה משנה העברה: (ט) והם חייבין ביעור כפירות שביעית כצ"ל דבתר חנטה אזלינן וחניטתן היתה בשביעית: (י) ושאר מלאכות של בית דין מותרים. תמוה ואולי צ"ל של בית הבדדין מותרים והיינו לתקן בית הבדין בשביעית. וכמו שאומר כל שאינו צורך השדה והכרם מותרין שנצרך דווקא שיהם ביחד לאסור לעבודיה

קוצים אותם במקצו אבל קוצהו בחורבה. ואין דורכין אותן בגת אבל דורך הוא בעריבה ואין עושין זתים בבד אבל כותש כל שהוא ומכנים (יא) לבודידה. שנת שבתון יהיה לארץ. (יב) להביא פירות שביעית שהן אסורין עד חמשה עשר בשבט שהוא ראש השנה לאילן כדברי בית הלל:

פס'. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות בארץ אתה אוכל ולא מן השמור. לכם. ולא לאחרים. לאכלה. ולא לסחורה. לאכלה. (יג) ולא להביא ממנה מנחות ונסכין. לך ולעבדך ולאמתך. אפי' עשירים אוכלין פירותם כפיחין. אם כן למה נאמר ואכלו אביוני עמך. מלמד (יד) שאין העשירים אוכלין אחר הביעור אבל העניים אוכלין אפילו לאחר הביעור. ולשכירך ולתושבך. אלו שכירים ותושבים מן הכנענים. הגרים עמך. (טו) לרבות את האכסנים:

פס'. ולבהמתך. הראוי לאדם לאדם. לבהמה לבהמה. ולחיה אשר בארצך. ומה אם חיה שאינה ברשותך אוכלת. שהיא ברשותך לא כל שכן. אלא למה נאמר ולחיה. שלא תכנים תבואה מן הספיחים ותהא בהמתך אוכלת והולכת לעולם (טז) שלא יהו טעונין אלא פירות הראוין לאדם. אבל מאכל בהמה (תאמר כן) וכן מותרין לאצרם ולהאכילם לבהמתך כל השנה כולה ת"ל ולבהמתך ולחיה. כל זמן שהחיה אוכלת מן השדה הבהמה אוכלת מן השדה כלה לחיה מן השדה כיון שירד השלג. כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית. הפירות הנותרות טעונות ביעור אשר בארצך. מה שבארצך אתה אוכל (יז) ולא שתוציא חוץ לארץ. תהיה כל תבואתה לאכול. להביא הדלקת הנר. תבואתה. ולא שחת. מלמד שאינו אוכל אלא עד שיהו תבואתה. לאכול. (יח) ולא לעשות ממנה זילוף ומלוגמא (יט) ומשרה וכביסה:

פס'. וספרת לך. (כ) בבית דין הדבר תלוי. שבע שבתות שנים (כא) יכול השבתות של שבע שנים יספור. ת"ל שבע שנים. שבע פעמים. אלו שבעה שמיטין. מלמד שצריך לומר יש לנו היום שבע שנים שהוא שבוע אחד. וכן כל שבע שבתות השנים. והיו לך ימי. אלו השנים. (כב) וכן הוא אומר (בראשית ה) ויהיו [כל] ימי אדם אשר חי (כג) מלמד שסופר שני היובל:

פס'. והעברת שופר. שמא תאמר שיעביר השופר בידו (כד) ת"ל תרועה שיתקע בשופר תרועה (שמא תאמר שיעביר השופר) תרועה יבבא. בחדש השביעי בעשור לחדש. למדנו מזה שתרועה שיתקע בשופר. התרועה הנאמרה בחדש השביעי באחד לחדש שהיא בשופר מגזירה שוה כתיב הכא בחדש השביעי ולהלן בחדש השביעי למדנו לכל תרועה של חדש השביעי לא יהו אלא בשופר. והעברת. זו תקיעה לפניה. תעבירו. זו תקיעה לאחריה למדנו שכל מקום שנאמר תרועה יש תקיעה לפניה ולאחריה ומנין שלשון והעברת ותעבירו הם לשון הכרזה שנאמר

באור הרא"ם

(יא) לבודידה. בית הבד קטן כמו עריבה: (יב) להביא פירות שביעית וכו'. אבל להאילן בעצמו מותר לעשות עבודה משילהי שביעית וזה שנת שבתון יהיה לארץ דווקא. עיין בת"כ: (יג) ולא להביא ממנה מנחות ונסכים. שמביא משל הפקר. אבל העומר ושתי הלחם מביא משל שביעית עיין (מנחות פ"ד.) ובתוס' שם ד"ה רחמנא וכן (בכורות י"ב:) ע"ש: (יד) שאין העשירים אוכלים וכו'. והוא כדברי ר' יהודה. עיין בת"כ: (טו) לרבות את האכסנים. היינו חיל המלך המוטל על העיר לפרנסם: (טז) שלא יהיו טעונין. חסר כאן וכצ"ל שלא תאמר שלא יהיו טעונין ביעור אלא פירות הראוין לאדם אבל מאכל בהמה מותר לאגרם וכו' כצ"ל: (יז) ולא שתוציא לח"ל. היינו אם יש לך עבדים בח"ל לא תוציא פירות שמה להאכילם: (יח) ולא לעשות ממנה זילוף וכו'. כי אסור להפסיד פירות שביעית: (יט) ומשרה וכביסה. כן הוא ג"כ בת"כ. ועיין (סוכה מ'.) דר' יוסי פליג ע"ז ע"ש: (כ) בב"ד הדבר תלוי. היינו הסופרים הם ב"ד הגדול שבירושלים שהם יספרו בכל שנה ושנה. ולא כל יחיד ויחיד: (כא) יכול השבתות וכו'. פי' מדכתיב שבע שבתות שנים שה"א שקאי על כל שבת ושבת. שיספור עד שנים (כמו שכן) ליובל: (כב) ובה"א ויהיו כל ימי האדם אשר חי וכו'. הרי ימיהם שנים: (כג) מלמד שסופר שני היובל. וקאי על הקרא תשע וארבעים שנה. וזה שאומר שסופר שני היובל: (כד) ת"ל תרועה שיתקע בשופר תרועה יבבא כצ"ל ומה שבנתיים מיותר ע"כ הסגרתי במוסגר:

שנאמר

(שמות לו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה. וזו היתה הכרזה. כי התקיעה נמשכת בקולה כקול ההכרזה. ביום. ולא בלילה. הכפורים. שהוא דוחה את השבת (כד) שנא' בעשור לחדש ואפילו בשבת:

פס'. וקדשתם את שנת החמשים. זה יובל (כה) מה ת"ל שנה הואיל ואמר שנת החמשים אלא מלמד שמתקדשת והולכת מתחלת השנה מאחד בתשרי מכאן א"ר יוחנן בן ברוקה מראש השנה עד יום הכפורים היו עבדים יושבין וממתינין מתי יגיע יום הכפורים. תקעו בית דין בשופר מיד נפטרין לבתיהן. וקראתם דרור. דרור לשון חירות שרשותו בכל מקום שירצה ומוביל סחורה בכל הדירות. בארץ. בזמן שהדרור נוהג בארץ נוהג גם בחוצה לארץ, לכל יושביה. בזמן שיושביה עליה למדנו שכיון שגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות. (כו) יובל היא. מכל מקום אע"פ שלא תקעו. אע"פ שלא שלחו עבדים. (כז) פלוגתא דר' יוסי ור' יהודה וחכמים אומרים שלשתן מעכבות בו תקיעת שופר ושלוח עבדים והשמטת קרקעות. לפי שמקרא נדרש לפניו לפני פניו ולאחריו. פירוש לפניו דכתיב וקראתם דרור בארץ יובל היא. לפני פניו למעלה מזה הפסוק כתוב והעברת שופר תרועה. ולאחריו כתוב לא תזרעו ולא תקצרו. מכלל ששלשתן מעכבות. ושבתם איש אל אחוזתו. זה שנרצע לפני שהיובל מוציאו. איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו. למה שהוחזקה משפחתו (כח) הוא שב לשררה שהיה בה:

פס'. יובל היא. על שם השופר שיוביל הקול נקרא יובל. וחשבון אותיות יובל עולין מ"ט*) שנת החמשים שנה (כט) לא שתהא נמשכת והולכת עד יום הכפורים הבא אלא מראש השנה ועד ראש השנה. לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזיריה. כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל:

פס'. כי יובל היא קדש תהיה לכם. מה קדש תופש את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה. כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית בבשר דגים נתפשו דגים שמן יצאו דגים ונתפש השמן האחרון אחרון נתפש בשביעית והפירות עצמן אסורות. תהיה לכם. להימנות [א] ממנה. מן השדה תאכלו את תבואתה. כל זמן שאתה מוציא בשדה אתה אוכל ממה שאצרת בבית מן השביעית. כלה מן השדה אין אתה אוכל ממה שהכנסת בבית. מכאן אמר רבי אלעזר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת כגון כרוב וקשואין גדולים וקשואין קטנים (ל) אע"פ שכלה מן השדה (אין) אחד מהן אוכל והולך עד שיכלה מין האחרון שבחבית אבל הלכה כרבן גמליאל שאמר שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית:

פס'. בשנת היובל הזאת. זאת מוציאה עבדים (לא) ואין שביעית מוציאה הנרצעים שנאמר בשנת היובל הזאת. תשובו איש אל אחוזתו. לרבות את המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה (לב) שתחזור לאביו ביובל:

*) פי' עם הכולל. [א] אולי צ"ל ליהנות וע' ב"ק ק"א.

באור הרא"ם

(כד) שנא' בעשור לחודש ואפילו בשבת. עיין רש"י בחומש ממשמע שנאמר ביוה"כ איני יודע שהוא בעשור לחודש אלא שדוחה את השבת: (כה) מה ת"ל שנה וכו'. בכאן הלשון מבוכם ועיין בת"כ וכצ"ל וקדשתם את שנת החמשים שנה מה ת"ל לפי שנאמר בעשור לחודש וגו' שיכול אין שנה מתקדשת אלא ביו"ד לחודש וכשהוא אומר וקדשתם את שנת החמשים שנה מלמד שהיא מתקדשת בתחלתה. וע"ז קאי מכאן אמר ר"י בן ברוקה מר"ה עד יום הכפורים היו עבדים יושבין וכו': (כו) יובל היא מ"מ. היא מעוטא הוא: (כז) פלוגתא דר"י ור' יהודה ורבנן. עי' בת"כ ועיין (ר"ה ט') הובא דברי רבנן: (כח) הוא שב לשררה שהיה בה. עיין בת"כ וכן (מכות י"ג.) שזה דברי ר"מ ור"י פליג ע"ז וכן הוא שם פלוגתתם גבי רוצח השב במיתת כה"ג מן הגולה. ועיין לקמן בפ' משפטים בדברי המחבר: (כט) לא שתהא נמשכת וכו'. עיין בת"כ שיכול בכניסתה תהי' מקודשת מר"ה וביציאתה תהי' מושכת והולכת עד יו"כ שכן מוסיפין מחול על הקודש (ומה גם בכניסתה עבדים יוצאים רק ביו"כ) ת"ל יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם (ולכם מיעוטא הוא) אין קדושתם רק עד ר"ה. ועי' באדרת אליהו: (ל) אע"פ שכלה מן השדה מין א' מהם וכו' כצ"ל. ועי' בת"כ פלוגתא דר"א ור"י ור"ג בזה: (לא) ואין שביעית מוציאה הנרצעים. דה"א ללמוד מק"ו עיין ת"כ: (לב) שתחזור לאביו ביובל. דה"א דאזל בנו נקראת אחוזתו אחרי שהוא יורש

פס'. וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך. למדה תורה דרך ארץ שלא תהא מוכר אלא לעמיתך ולא תהיה קונה אלא מיד עמיתך. מפני שהכנענים אנסים הם ומתעללים עלילות ברשע. (לג) אל תונו איש את אחיו (מכאן אמרו אין אונאה לקרקעות. שנאמר) מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד. מכאן אמרו אלו דברים שאין להם אונאה הקרקעות והעבדים והשטרות. קרקעות שנאמר מיד עמיתך הנקנה מיד ליד. עבדים שהרי הוקשו לקרקעות. שנאמר והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה. השטרות דכתיב ממכר דבר שגופו מכור יצאו שטרות שאין גופן מכור אלא הראיות לפיכך המוכר שטרותיו (לד) לבשם יש למו אונאה שהרי גופן מכור לכסות על פי צלוחיותיו. אל תונו איש את אחיו. באונאת ממון הכתוב מדבר. וכמה היא אונאה ארבעה כסף מארבעה ועשרים כסף לסלע שתות למקח. עד אימתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו. אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם אונאה. כשם שאונאה להדיוט (לה) כך אונאה לתגר. איש את אחיו. מכל מקום בין אשה בין איש:

פס'. במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך. מלמד שאין לו רשות לגאול פחות משתי שנים אחר היובל. במספר שני תבואות ימכר לך (לו) לא שנת שדפון ולא שנת ירקון ולא שביעית עולה לו מן המנין לפי שאין ראויות לתבואה:

פס'. לפי רוב השנים וגו'. מלמד שבין כמוך ליובל בין מופלג הוא מן היובל הוא גואל אלא הכל לפי חשבון השנים. כי מספר תבואות הוא מוכר לך. (לז) להודיע מה גרם:

פס'. (לח) ולא תונו איש את עמיתו. כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מה היו מעשיך הראשונים. אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מה היו מעשה אבותיך. היו חלאים באין עליו יסורין באין עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו לו חבריו של איוב(איוב ד) הלא יראתך כסלתך וגו' זכר נא מי הוא נקי אבד וגו' ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח ויאמר לו בכמה חפץ זה ואינו רוצה ליקח. ויראת מאלהיך וגו' אני ה' אלהיכם; להודיעך כח אונאת דברים. מכאן אמרו גדול אונאת דברים מאונאת ממון שהממון יש בו בחזירה ואונאת דברים אינן בחזירה:

פס'. ושמרתם את חקותי ואת משפטי תשמרו. ליתן שמירה על החקים ושמירה על המשפטים. (לט) וישבתם על הארץ (עליה) לבטח. ולא מופחדים:

פס'. ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע. שיהא אדם אוכל קימעא ושובע. וישבתם לבטח עליה. ולא מופחדין. עליה ולא גולים:

פס'. וכי תאמרו מה נאכל. (מ) עתידים אתם לומר מה נאכל אם אין אנו זורעין מה אנו אוספין שנאמר הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו:

פס' (מא)וצויתי את ברכתי לכם בשנה(השביעית)[הששית]לשביעי'וליובל ולמוצאי יובל:

פס'. וזרעתם את השנה השמינית. זו שמינית של אחר השמטה וכשהוא אומר שנה. (מב) זו תשיעית של אחר היובל. ואכלתם מן התבואה ישן. זו שנה

באור הרא"ם

את אביו: (לג) אל תונו איש את אחיו או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד מכאן אמרו אלו דברים שאין להם אונאה הקרקעות וכו' כצ"ל. ומה שהנחתיים מיותר ע"כ הסגרתי במוסגר: (לד) לבשם. היינו לצור בשם בשמים שגופו של נייר קנה לו: (לה) כך אונאה לתגר. עיין (ב"מ נ"א.) בתגר ספסר קאי שקונה ומוכר תמיד שאין אצלו אונאה וע"ש כי ר"י פליג וסובר שאין אונאה לתגר: (לו) לא שנת שדפון. דכתיב במספר שני התבואות שנים שיש בהם תבואה: (לז) להודיע מה גרם. פי' כי כל המכירה רק במספר שני התבואה. ולשון להודיע מה גרם תמלא הרבה בדברי המחבר ולפעמים קשה לפרשו: (לח) ולא תונו וכו' אם היה בעל תשובה וכו'. פי' כי זה הקרא ולא תונו קאי על אונאת דברים כי אונאת ממון כתיב לעיל אל תונו איש את אחיו. עיין בת"כ: (לט) וישבתם על הארץ ולא גולים לבטח ולא מופחדים כצ"ל וכ"ה בת"כ ומלת עליה ע"ס מפסוק שלאחריו לכאן: (מ) עתידים אתם לומר. עיין בת"כ מכאן שמכו חכמים שיה׳ו השפיחים אסורים בשביעית מד"ת ע"ש: (מא) וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית לשביעית ויובל ולמוצאי יובל כשיטא דקרא ועשת התבואה לשלש השנים: (מב) זו תשיעית של אחר היובל

תשיעית של אחר שמינית. עד בוא תבואתה תאכלו ישן. שתי פעמים ישן זה ישן נושן בן ג' שנים:

פס'. והארץ לא תמכר לצמיתות. לחלוטין. כי לי הארץ. ואל תרע עינך בה. כי גרים ותושבים אתם. אל תעשו עצמכם עיקר. וכן הוא אומר (דה"א כט) כי גרים אנחנו [לפניך] ותושבים ככל אבותינו. וכן דוד אומר (תהלים לט) כי גר אנכי עמך תושב ככל וגו'. כל זמן שאתם בה שכינתי בתוכה נסתלקתם מתוכה שכינתי מסתלקת:

פס'. ובכל ארץ אחוזתכם. לרבות (מג) בתים ועבד עברי. וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו. (מד) זהו שאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה על שום שנשא ונטל בפירות שביעית מוכר מטלטלין. לא הרגיש מכר מאחוזתו אלו שדותיו. מכאן למדנו שאין אדם רשאי למכור את שדהו אלא אם כן העני. מאחוזתו. (מה) ולא כל אחוזתו. ובא גואלו הקרוב אליו· מלמד שהקרוב קודם. וגאל את ממכר אחיו. (מו) לרבות את הנותן מתנה:

פס'. ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש אדם בישראל שאין לו גואל (מז) אלא אין לו קרוב (כשהוא) גואל. והשיגה ידו. יד עצמו. ומצא כדי גאולתו. שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב ברע ויגאול ביפה ולא ילוה ויגאל. כדי גאולתו. ולא יגאל לחציים:

פס'. וחשב את שני ממכרו. מנין אתה למד מכרה לראשון במנה (מח) ומכר הראשון לשני במאתים (לשני במנה) מנין שאינו מחשב אלא עם הראשון ת"ל לאיש אשר מכר לו מכרה לראשון במאתים ומכר הראשון לשני במנה (מט) מנין שאין מחשב אלא עם האחרון כלומר לאיש שהוא בתוכה (נ) (דכתיב) ושב לאחוזתו לא דברתי במוכר למוכר אלא על אחוזה:

פס'. ואם לא מצאה ידו די השיב לו. אינו גואל לחציים. (נא) והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל א"ר שמעון מה טעם לפי שבהדיוט אם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת היא השדה לבעליה ובהקדש אם הגיע יובל ולא נגאלה חלוטה היא

באור הרא"ם

היובל. היינו שנת השמטה ואח"כ יובל ואח"כ תזרעו בתשיעית של אחר היובל· וזמן האסיף הוא בסוכות שלאחר תשיעית האכלו הכל מן שנה ששית וזה שמסיים בסופו שתי פעמים ישן זה ישן נושן בן ג' שנים: (מג) לרבות בתים וע"ע. והיינו שיהיו נגאלין בקרובים עיין (קדושין כ"א:) בארוכה: (מד) זהו שאמרו וחוטא וכו'. ע"כ סמך פרשה זו למעלה: (מה) ולא כל אחוזתו. מאחוזתו מיעוטא הוא למדה תורה ד"א שלא ימכור בתחלה כל שדהו אלא מקצתו: (מו) לרבות את הנותן מתנה. את ממכר אחיו את רבויא הוא והיינו שנפדה בקרובים והיינו שצריך לשום דמי שויה של השדה כמו שהיתה שוה למכירה ולפי השנים שהיתה ביד המקבל מהנה יגרע לו מן הדמים עד יובל: (מז) אלא אין לו קרוב שיכול לגאול כצ"ל. והיינו שאין לו קרוב עשיר: (מח) ומכר הראשון לשני במאתים מנין שאינו מחשב אלא עם הראשון וכו' כצ"ל והשאר נמחק: (מט) מנין שאינו מחשב אלא עם האחרון. ת"ל לאיש כלומר לאיש שהוא בתוכה דהיינו האחרון כצ"ל ובכאן חסר: (נ) דכתיב ושב לאחוזתו לא דברתי וכו' כל המאמר מבובש ועיין בת"כ. וכצ"ל מכרה לו במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים מנין שאינו מחשב אלא מנה ת"ל את העודף שבידו (פי' מה שלקח בשבילה ולא מה ששוה עכשיו) ובערכין ל' מוסיף עוד מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאינו מחשב אלא מנה ת"ל והשיב העודף. העודף הנשאר בקרקע (פי' מתחלה מדייק מאת העודף דמשמע העודף הידוע. דהיינו במה שלקח. והשתא מדייק מהעודף בלא תיבת את דמשמע מהעודף מה ששוה מהיום עד היובל) כן הוא בת"כ ולפי מה שפירש בא"א דברי הת"כ. וע"ז מסיים ושב לאחוזתו יכול אף מוכר ראשון יגאל משני (היינו כסדר הזה) (היינו שיהיה תמיד ידו על העליונה) ע"ז מסיים ת"ל ושב לאחוזתו בבעל אחוזה הכתוב מדבר ולא במוכר למוכר כצ"ל עיין הסוף בת"כ. ובכאן מבובש ונלקה בחסר ויתיר: (נא) והיה ממכרו וכו' בכאן חסר וכצ"ל והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל לא בהקדש עד שנת היובל. אלא מוכר ברחוק וגואל בקרוב ברע וגואל ביפה ולוה וגואל להלאין וע"ז קאי אמר ר"ש מה טעם. פי' דתמיד מלאנו שיפה כח הקדש מכח הדיוט ובכאן הורע כח הקדש בזה. ע"ז מתרץ לפי שבהדיוט אם הגיע וכו' פי' אחרי כי בהדיוט אם הגיע יובל חוזרת השדה לבעלים אף אם לא פדה אותה ע"כ מהמרינן על הבעלים קודם הפדיה שאינו יכול לגאול עד שיהיה כל התנאים הללו שלא ימכור ברחוק וכו'. משא"כ גבי הקדש אם הגיע יובל ולא פדה אזי השדה חלוטה להקדש ע"כ מקילינן נגד זה לבעלים שיכול לפדות אף בלא תנאים הללו. וכ"ה בת"כ:

שלא

השדה להקדש. עד שנת היובל. (נב) שלא יכנים בה כלום. (נג) ויצא ביובל. אף מן ההקדש. (נד) ושב לאחוזתו. לרבות את האשה:

פס'. ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה. שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון לא שהקיפוה מכאן ולהבא אלו הן בית חומה שלשה חצרות וכו' (נה) במסכת ערכין. אמר רבי ישמעאל למה מנו חכמים את אלו. בסוף מסכת ערכין. והיתה גאולתו עד תום שנת ממכרו. ולא שנה למנין עולם:

פס'. ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה. לראשון ולא לשני (נו) שאם מכרה לראשון ועמד ומכרה לשני (ועמד) ואינו יודע אם שנה לראשון ואם שנה לאחרון לכך נאמר עד מלאת לו שנה (נז) תמימה שלש מאות וששים וחמשה ימים כמנין ימות החמה דברי רבי. וחכמים אומרים שנים עשר חדש ואם נתעברה שנה (נח) נתעברה לו. (נט) הבית (ולא) הראוין לדירה יצאו שדות שאינן בני דירה. אשר בעיר אשר לו חומה. פרט לבית הבנוי לחומה דברי רבי יהודה ר' שמעון אומר כותל החיצון היא חומתו ר' אלעזר ברבי יוסי אומר (ס) אשר לו חומה. הא לא חומה כתיב כלומר אע"פ שאין עכשיו והיה לו קודם לכאן. לצמיתות. לחלוטין דומה לו (איכה ג) צמתו בבור חיי כלומר גמרו חיותי וכן (תהלים קיט) צמתתני קנאתי כלומר נמרתני ואין בי עוד כח כך לצמיתות לגמרי. לקונה אותו לדורותיו. לו ולדורותיו:

פס'. ובתי החצרים. אלו הכפרים. אשר אין להם חומה ולא שור אגר פירש שאם היו הבתים של חצרים נתפסים זה בזה בעיגול כל הכפר וכל הגנות של בתים. להם. כעין חומה ומגדלין כשאינן מוקפין חשובין. דבעינן חומה ולא שור אגר. סביב. פרט לטבריא שימה חומה לה שאם יש להם שלש שורות מוקפות חומה ובצד אחרים או מצולה או אגם אין זה מוקף חומה סביב. על שדה הארץ. מה שדה הארץ (סא) יצא ביובל בגרעון כסף אף זה כן ת"ל גאולה תהיה לו מיד. וביובל יצא. אלו שלשה כחות יפות יוצא בגרעון כסף וביובל ומותר לגאול פחות משתי שנים:

פס'. וערי הלוים בתי ערי אחוזתם. מה ת"ל לפי שאמר גאולת עולם (סב) ולא גאולת שנים:

פס'. ואשר יגאל מן הלוים ואפילו לוי מן לוי. מן הלוים. לא כל הלוים (סג) כמו לנתין ולממזר. ויצא ממכר בית. (סד) ולא עבדים ולא מטלטלין. ועיר אחוזתו ביובל. ולא לוי שירש אבי אמו ישראלית. כי בתי ערי הלוים. עד שיהא לוי. היא אחוזתם בתוך בני ישראל. להגיד מה גרם. ד"א כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם (סה) שלא לשנות. מכאן אמרו אין עושין שדה מגרש ולא מגרש עיר

באור הרא"ם

(נב) שלא יכנים בה כלום. פי' בהתחלת היובל תיכף בר"ה תלא השדה לבעלים לא כמו גבי שמטה שמשמטת בסופה: (נג) ויצא ביובל אף מן ההקדש. פי' שיוצא ביובל מן ההקדש לכהנים שבאותו משמר כדין שדה חרמים. וכ"ה בת"כ בהדיא אולם הגר"א ז"ל באדרת אליהו הגיה ויצא ביובל אף מן הגואל ופי' אף אם גאלה אחד מן הקרובים כשהגיע יובל יוצאת לבעלים וגירסתו יותר נכונה שבזה מדויק סוף הפסוק ושב לאחוזתו שקאי על הבעלים: (נד) ושב לאחוזתו לרבות את האשה. שאם מכרה שדה אחוזתה חוזרת לה ביובל שדינה כדין האיש לענין זה: (נה) במס' ערכין דף ל"ב ע"א כנ"ל: (נו) שאם מכרה לראשון ועמד ומכרה לשני. ואינו ידוע אם שנה לראשון או שנה לאחרון (פי' דלא ידוע לנו כוונת הקרא שנ"ה אם לחשוב לראשון או לאחרון) כשהוא אומר עד מלאת לו שנה הוי שנה לראשון ולא לאחרון כנ"ל וכ"ה בת"כ: (נז) תמימה שס"ה ימים. מלת תמימה דרים: (נח) נתעברה לו. היינו למוכר ולא נחלט הבית חומה לקונה עד שיעבור שנה ועיבורו: (נט) הבית הראויה לדירה יצא שדה כנ"ל והוא כדברי ר' יהודה: (ס) אשר לו חומה. (ערכין ל"ב.) ועיין מה שכתב ע"ז הרב בעל מנחת שי: (סא) יוצא ביובל ובגרעון כסף כנ"ל. ופי' כי יש לו שלש מעלות כשדה אחוזה שיוצא ביובל ובגרעון כסף ויש להם ג"כ מעלה של בתי ערי חומה שנפדה לפני ב' שנים עיין ת"כ גם (ערכין ל"ג.) ע"ש: (סב) ולא גאולת שנים. שאינם כמו בתי ערי חומה שנחלט אחר ב' שנים. אבל הלוים גואלים לעולם: (סג) כמו לנתין ולממזר. היינו אם בן לוי הוא נתין או ממזר אין דינו כדין הלוים: (סד) ולא עבדים ומטלטלין. כי בזה אין דינם כמו לוי רק בקרקעות גאולת עולם ללוים: (סה) שלא לשנות. היינו שדה מגרש ומגרש שדה כמו

שמסיים

לא עיר מגרש. א"ר אלעזר במה דברים אמורים בערי הלוים אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש למה שלא להחריב את ערי ישראל:

פס'. ושדה מגרש עריהם (סו) לא ימכר ממכר עולם:

פס'. וכי ימוך אחיך. א"ר יוסי ברבי חנינא בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר מטלטלין לא הרגיש לסוף מוכר שדותיו שנאמר ומכר מאחוזתו. לא באת לידו בסוף שהוא נוטל ברבית. לא באת לידו סופו מוכר את עצמו שנאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך עד שהוא נמכר לעקר משפחת גר וכו' הלכתא במסכת ערכין. וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך. אל תניחהו שיפול למה זה דומה למשוי על גבי חמור עוזרהו במקומו אחד תופש בו והוא מעמידו. (סז) נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו. נאמר והחזקת בו. גר. זה גר צדק. ותושב. זה אוכל נבלות. וחי עמך. חייך קודמין לחייו:

פס'. אל תקח מאתו נשך. ממנו אין אתה לוקח אבל אתה נעשה לו ערב. ובלבד שיעמידנו אצל הכנעני. נשך ותרבית איזהו נשך ואיזה הוא רבית. נשך. המלוה סלע בחמשה דינרין וסאתים חטין בשלש מפני שהוא נושך. תרבית. המרבה בפירות כיצד לקח ממנו חטין מדינר אחד לכור וכך השער עמדו חטים בשלשים דינר אמר לו תן לי חטאי שאני מוכרן ולוקח לי בהן יין אמר לו הרי חטיך עלי עשויות בשלשים דינר והרי לך אצלי בהן יין ויין אין לו ואם יש לו חייב ליתן שאין זה רבית אלא סחורה היא אבל אם אין לו שכר המתנה היא ואסור. וחי אחיך עמך. דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכים בדרך או במדבר ואין ביד האחד אלא כוס מים אם שותהו לבדו מגיע לישוב והוא חי ואם שותין אותו שניהן מתים. מוטב שישתו שניהן וימותו שנאמר וחי אחיך עמך. אבל רבי עקיבא דרש וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך:

פס'. את כספך לא תתן לו בנשך. תנן התם בבבא מציעא. ואלו עוברין בלא תעשה המלוה והלוה והערב (סח) והעדים (והכתוב) אומר אף הסופר. עוברין על בל תתן לו ועל בל תקח מאתו ועל לא תהיה לו כנשה ועל לא תשימון עליו נשך ועל ולפני עור לא תתן מכשול. (סט) את כספך לא תתן לו בנשך בלוה הכתוב מדבר שלא יתן לו כספו בשביל רבית ובשביל מרבית הפירות לא יתן לו פירותיו. (ע) תאנא ר' ישמעאל בן אלעזר אומר מלוי רביות יותר ממה שמרויחין הם מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרים אלו היה משה יודע ריוח בדבר לא היה כותבו. אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחבירו מנה ויודע בו שאין לו שאסור לעבור לפניו כדי שלא לביישו ת"ל לא תהיה לו כנושה. בוא וראה עד במה אבק רבית שאע"פ שאמר הדר בחצר חבירו שלא ברשות אין צריך להעלות לו שכר ואם הלוהו צריך להעלות לו שכר. אמר [ר'] שמעון בן יוחאי מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום ת"ל נשך כל דבר אשר ישך אפילו דבור אסור. רבית קצוצה יוצאה בדיינין אבק רבית אינו יוצא בדיינין. (עא) תניא ר"ש בן אלעזר אומר כל שיש לו מעות ומלוה אותם בלא רבית עליו הכתוב אומר (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך. הא למדת כל מלוה ברבית (עב) הללו מתמוטטין ועולין והללו שוב אין עולין. והלכתא מעות של יתומים אסור להלוותן ברבית אבל קרוב לשכר ורחוק להפסד מותר. וכן אמר רב יוסף בר חמא אמר רב

באור הרא"ם

שמסיים: (סו) לא ימכר ממכר עולם. חסר הדרשה. ועיין בת"כ וברש"י בחומש. שאם הקדיש בן לוי שדהו ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו גבי ישראל אבל בן לוי גואל לעולם: (סז) נפל לארץ אין מעמידין אותו לכך נאמר והחזקת בו כצ"ל: (סח) והעדים וחכ"א אף הסופר כצ"ל: (סט) את כספך וכו'. (ב"מ ס' וס"א.): (ע) תני ר' ישמעאל בן אלעזר וכו'. (ב"מ ע"ה) ושם הגי' ר' שמעון: (עא) תניא רשב"א אומר וכו'. (ב"מ ע"א.): (עב) הללו מתמוטטין ועולין. חסר כאן וע"ש בב"מ דקא מקשי והא חזינן דלא מוספי ברבית וקא מתמוטטין ומשני הללו מתמוטטין ועולין והללו כיון שנתמוטטו

ששת בב"מ והלכתא מרבין על השכר ואין מרבין על המכר (עג) בשכר אגר נטר לי:

פס'. אני ה' אלהיכם. מכאן אמרו (עד) כל המקבל עליו עול רבית מקבל עליו עול מלכות שמים וכל הפורק מעליו עול רבית פורק ממנו עול מלכות שמים. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי. על תנאי כן הוצאתי אתכם כדי שתקבלו עליכם כל המצות. למדנו שכל הכופר בעול רבית כופר ביציאת מצרים. לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. מכאן אמרו כל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים:

פס'. וכי ימוך אחיך. אינו נמכר אלא א"כ העני. (עה) ונמכר לך. (הא) לך (והא) נמכר בתחלה ולא לעובדי כוכבים וכה"א(דברים טו)כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. ד"א וכי ימוך אחיך. (עו) אע"פ שנתמכמך תנהוג בו מנהג אחוה. עמך. שלא תתגאה עליו. ונמכר לך. עונותיו גורמין לו לימכר ואעפ"כ לא תעבוד בו עבודת עבד שלא יטול לפניך כלים למרחץ. ד"א לא תעבוד בו עבודת עבד. בו אין אתה עובד עבודת עבד (עז) אבל בבן חורין אתה עובד עבודת עבד. מכאן אמרו כל עבודה שהעבד עובד תלמיד עושה לרבו חוץ מהנעלת סנדל ורחיצת פניו ידיו ורגליו.ודברים הללו במקום שאין מכירין התלמיד שהוא בן הורין. אבל במקום שהתלמיד ידוע לרבים והכל יודעין מחמת כבוד רבו הוא עושה מותר. ולכן אמרו לא ירחץ תלמיד עם רבו במרחץ אא"כ צריך לו:

פס'. כשכיר כתושב. מה שכיר ביומו תתן שכרו (עח) אף זה ביומו תתן שכרו. מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו. יהיה עמך. עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על כרים והוא ישן על התבן. עד שנת היובל יעבוד עמך. (עט) שלא [א] תמסור אומנתו לאחר. מכאן אמר רבי אסור לאדם לירד לאומנת חבירו:

פס'. ויצא מעמך. שלא תהא אתה בכרך והוא בכפר. הוא בכרך ואתה בכפר. הוא ובניו עמו. מה הוא רבו חייב במזונותיו (פ) אף אשתו ובניו רבו חייב במזונותיהם. ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב. (פא) זה שנמכר שנה או שתים לפני היובל שהיובל מוציאו. (פב) ישוב. לרבות את האשה:

פס'. כי עבדי הם. שטרי קודם עליהן ראשון ואין רשות לשום אדם עליהן לשעבדם; אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. על מנת כן ועל תנאי שלא ימכרו ממכרת

[א] הפשט הפשוט מן שלא תמסור אומנתו לאחר הוא כמו שאחז"ל משר שינתים לשמעיה (עירובין ס"ה) ועוד. ופי' שלא ימסר לאחר להשגיח על אומנתו אבל עמך לבד יעבוד. והאחר הוא היורד לתוך אומנת חבירו להשתכר כמעשי ידי העבד וזה אסור. וזה הוא ג"כ הכוונה בת"כ בלן לרבים וכו' שלא יעשה כי רבים משגיחים על אומנתו שיעשה בלי מנוח. ויש להאריך עוד בזה.

באור הרא"ם

שוב אינם עולים וכצ"ל הכא: (עג) בשכר אגר נטר. עיין כ"ז (ב"מ ס"ה): (עד) כל המקבל עליו עול רבית. היינו שלא להלוות ברבית: (עה) ונמכר לך לך הוא נמכר בתחלה כצ"ל ועיין ת"כ: (עו) אע"פ שנתמכמך. פי' שהעני: (עז) אבל בבן חורין וכו'. היינו שנשכר לך למלאכה יכול אתה לשכרו לכל מלאכה שתרצה: (עח) אף זה ביומו תתן שכרו. קשה גבי עבד הנקנה מאי שייך גביה ביומו תתן שכרו הרי בעת שנמכר כבר קיבל דמיו. ועפרש"י על התורה שפי' עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו. והכוונה שאף שנמכר לו לעבד אבל מלאכת עבודת קרקע ושארי אומנות אינו נצרך לעשות לו. ואם עושה אלו מלאכות חייב ליתן לו שכרו ע"ז. וע"ז קאי ביומו תתן שכרו. ועיין בק"א שהביא בשם רבינו הלל שקאי על שעת שלוחו דכתיב העניק תעניק לו מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביום השילוח העניק תעניק לו: (עט) שלא תמסור אומנתו לאחר. פי' שאם היה האדון בלן או ספר לרבים לא תמסור אומנתך לו שיכול לומר לך לך נמכרתי ולא לאחרים (הגר"א בא"א) ועיין בת"כ. והנה הק"א מביא פי' מרבינו הלל. שפי' לא תמסור אומנתו לאחרים שאם היה מלומד באיזה אומנות בל תכפיהו שילמד אומנתו לאחרים והק"א דחה דבריו אבל לי נראה דבריו נכונים ופי' המחבר הזה ג"כ כך והראיה שסיים ע"ז מכאן אמר רבי אסור לירד לאומנת חבירו: (פ) אף אשתו ובניו. היינו שהיה לו אשה ובנים מכבר. או שנשא אשה מדעת רבו: (פא) זה שנמכר שנה וכו'. עיין בת"כ ארא"בי במי הוא מדבר (היינו קרא דהכא) אם בנרצע הרי אמור ואם במוכר עצמו הרי אמור הא אינו מדבר אלא במכרוהו ב"ד שנה או שנתים לפני היובל שהיובל מוציאו. וכן הכוונה הכא אלא שחסר: (פב) ישוב לרבות את האשה: בת"כ ליתא. כי מכרוהו ב"ד לא שייך באשה כי אינה נמכרת בגניבתה. ולפי גירסא דהכא נ"ל כשמכרה אביה בעודה קטנה. ובהגיע יובל תצא מרשות האדון. ובאדרת אליהו גורס ישוב לרבות הרצוע והוא לענין שאינו שב לאותו

עבד. ד"א לא ימכרו ממכרת עבד. שלא יעמידנו על אבן הלקח כמשפט העבדים שנלקחין מן האומות:

פס׳. לא תרדה בו בפרך. שלא תאמר לו החם לי המים הזה ואין אתה צריך. ויראת מאלהיך. דברים שבלב הם שאם תאמר לו עדור לי תחת הגפן עד שאבא ואין אתה צריך. לכך נאמר ויראת מאלהיך:

פס׳. ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. (פג) מגיד לך הכתוב שתזכה ויעבדוך עבדים ושפחות. מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו. להביא ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן שאתה מותר להשתעבד בו. עבד ואמה. (פד) מה אמה אין לה קידושים (פה) אף עבד אין לו קידושין:

פס׳. וגם מבני התושבים הגרים עמכם. אלו בניהם ובנותיהם. הם עצמם מנין ת"ל מהם תקנו. וממשפחתם אשר עמכם. להביא אחד מן האומות שבא על הכנענית וילדה ממנו בן שמותר אתה לקנותו עבד שהוא ממשפחת האומות שהמשפחה אחר הזכר. אשר הולידו בארצכם. (פו) להביא אחד מן הכנענים שבא על אחת מכל האומות וילדה ממנו בן שאתה מותר לקנותו בעבד. שהרי האשה ילדה אותו והיא משאר האומות שלא נאסר אלא שבע אומות בלבד. אבל שאר האומות הותרו. והיו לכם לאחוזה. מה אחוזה נקנית בכסף ובשטר ובחזקה (פז) אף עבדים נקנים בכסף ובשטר ובחזקה:

פס׳. והתנחלתם אותם. אותם אתם מנחילין לבניכם ואין אתם מנחילין בנותיכם לבניכם. מכאן אמרו אין אדם מוריש זכות בתו לבנו. לבניכם אחריכם. שבנו של אדם אחריו בחזקת בנו. לרשת אחוזה. מה אחוזה אין לה אונאה אף עבדים אין להם אונאה. (פז) והיא עצמו מנין ת"ל או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד יצאו קרקעות. לעולם בהם תעבודו. אין לך בהם אלא העבודה בלבד. ובאחיכם בני ישראל איש. להביא את האשה. לא תרדה בו בפרך. בו אין אתה רודה (פח) אבל אתה רודה בבן חורין כענין של מעלה:

פס׳. וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לזה שיעשיר ותשיג ידו דבוקו עמך. ומך אחיך עמך. מי גרם לזה שיעני דבוקו לכנעני. ונמכר לגר תושב. [גר] זה גר צדק. תושב. זה גר אוכל נבלות. או לעקר משפחת גר. להביא את הנמכר לעבודה זרה עצמה:

פס׳. אחרי נמכר גאולה תהיה. שאם בא ואמר לך הריני נמכר לא תזקק לו אלא אחרי נמכר שלא יהו כל אדם אומר כן. גאולה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמא. אחד מאחיו יגאלנו. מלמד שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו:

פס׳. או דודו או בן דודו. זה אחי אביו או בן דודו זה בן אחי אביו. או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו. מלמד שהקרוב קודם. או השיגה ידו ונגאל. יד עצמו. ומה ת"ל יגאלנו יגאלנו ג׳ פעמים (פט) לרבות הגאולות שיהו כסדר זה:

פס׳. (צ) וחשב עם קונהו ודקדק עמו. עמו הוא מחשב (צא) ואינו מחשב עם (הראשון). משנת המכרו לו. עד שנת היובל. ואינו יוצא בשש. (צב) והיה כסף ממכרו. בכסף הוא נגאל ואינו נגאל בתבואה וכלים:

באור הרא"ם

לאותו שרה. ולא ידעתי כוונתו כי גבי רולח כתיב קרא אחריני בפרשת מסעי ושב אל מאכחתו וצ"ע: (פג) מגיד לך הכתוב שתזכה וכו׳. בת"כ הגי׳ שמא תאמר הואיל ואסרת לנו כל אלה במה נשתמש ת"ל ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים וגו׳ וכן כוונה דהכא: (פד) מה אמה אין לה קדושין. דכתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה ואינה צריכה גט מהעבד כשיוצא לחירות: (פה) אף עבד אין לו קדושין. היינו עבד כנעני: (פו) להביא א׳ מן הכנענים וכו׳ שאתה מותר לקנותו וכו׳. כגי׳ דהכא הוא ג"כ בת"כ אולם (יבמות ע"ח:) (סוטה ג׳:) (קדושין ס"ז:) הגירסא אסור אתה לקנותו וצ"ע: (פז) אף עבדים. היינו עבד כנעני: (פז) והיא עצמה מנין. היינו קרקעות: (פח) אבל אתה רודה בבן הורין. היינו שכיר מותר לעבדו בכל עבודת עבד: (פט) לרבות כל הגאולות כצ"ל והיינו קרוב קרוב קודם: (צ) וחשב עם קונהו ידקדק עמו כצ"ל שיעשה עמו חשבון צדק: (צא) ואינו מחשב עם היורשים: כי במיתת האדון הגוי יוצא לחירות: (צב) והיה כסף ממכרו. בכסף הוא נגאל ואינו נגאל בתבואה וכלים. כגי׳ דהכא כ"ה ג"כ בת"כ. וכ"ה בא"ח ג"כ. ועיין (קדושין ח׳.) דורש מקרא דלהבא מכסף מקנתו בכסף

פס' . אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו . מלמד שהוא יוצא בגרעון כסף . ומנין שאינו מחשב אלא מנה ת"ל מכסף מקנתו שמכר לו במאתים ואינו יפה אלא מנה אינו מחשב עמו אלא מנה שנאמר כפי שניו ישיב את גאולתו :

פס' . ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היובל וגו' . שעבד עמו כפי שניו כפי שהוא שוה שאם נפל מדמיו אינו נותן לו לכנעני אלא כפי שניו :

פס' . כשכיר שנה בשנה . נאמר כאן בנמכר לעובד כוכבים שכיר ונאמר בנמכר לישראל שכיר מה שכיר האמור לעובד כוכבים כשהוא נגאל ידו על העליונה לענין כפי שניו (נג) ולענין לפיהן ישיב את גאולתו מכסף מקנתו כדמפורש למעלה . לא ירדנו בפרך לעיניך . לעיניך אין אתה מצוה אלא [א] לעיניך :

פס' . ואם לא יגאל באלה . בקרובים לשחרור שאם גאלוהו קרובים משחררין אותו ובשאר כל אדם לשעבוד (נד) רבי עקיבא אומר חילוף הדברים במסכת קדושין מפורש (נה) אין זה מדבר בעובד גילולים שישנו תחת ידיך . אם כן החמירה תורה על גזילו של עובד גילולים ק"ו על גזילו של ישראל . ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו . מלמד שבעובד גילולים שישנו תחת ידיך הכתוב מדבר :

פס' . כי לי בני ישראל וגו' . על תנאי כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים שלא תשתעבדו . אני ה' אלהיכם . מלמד שהכל המשתעבד בהן למטה מעלין עליו כאלו הוא משתעבד בהן מלמעלה :

פס' . לא תעשו לכם אלילים . זה אחד מעשרה שמות שנתגנית בהן עבודת כוכבים . ופסל ומצבה לא תקימו לכם . זה המרקולים שעל גבי הדרכים והחמנים שבראשי הגגות . ואבן משכית . זו רצפת אבנים . לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה . אבל אתה משתחוה על האבנים של בית המקדש . כי אני ה' אלהיכם :

פס' . את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו . למה נסמכו שני הפסוקין לענין של מעלה שלא יאמר זה הואיל ונמכר לעובד כוכבים ורבו מחלל שבתות אף הוא כן . לכך נאמר אלו שני הפסוקין . כלומר אע"פ שנמכר לעובד כוכבים לא תעשו לכם אלילים . את שבתותי תשמרו אני ה' . הזהירך הקב"ה על כל התורה שלא תחללה ושלא תשנה מכל המצות וגם יש לדמותה דוגמה שעל בני הגלות נאמרה פרשה זו . וכי תשיג יד גר ותושב עמך. אלו ערי יהודה וירושלים שנאמר (איכה א) היו צריה לראש. ומך אחיך עמו. מה גרם לאחיכם להשתעבד על שנתחברו עמו אעפ"כ אחרי נמכר גאולה תהיה לו . שנאמר (ירמיה לא) כי פדה ה' את יעקב וגאלו . או דודו או בן דודו (שה"ש ב) דודי לי ואני לו . או בן דודו זה מלך המשיח שנאמר בו (תהלים ב) אני היום ילדתיך . או השיגה ידו (דברים ל) ושבת עד ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך . ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל . (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול . כי לי בני ישראל עבדים . לא בני ישראל עבדים לאומות העולם . (ישעיה נז) כי לא לעולם אריב . אני ה' אלהיכם . על כרחכם . וכן הוא אומר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם וגו' חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם . לא תעשו לכם אלילים את שבתותי תשמרו אע"פ שגליתם לבין האומות לא תעשו כמעשיהם

[א] פי' שלא יכנס לביתו לידע מה הוא עושה וכ"ה בת"כ .

באור הרא"ם

בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים . ועיין בילקוט מביא גי' הת"כ והיה כסף ממכרו בכסף הוא נמכר ואינו נמכר בתבואה וכלים . ועיין שם בקדושין דמקשה אילימא לא מקני כלל הא כתיב ישיב גאולתו אפילו שוה כסף . וע"ש דמסיק דקאי על קנין חליפין או על פחות משוה פרוטה . ועכ"פ על גירסא שלנו הרבה נ"ע יש . א' מה דמשני דמביא הקרא מכסף ממכרו ולא מכסף מקנתו כמו שהוא בקדושין . ועוד יותר בכסף הוא נגאל ואינו נגאל בתבואה וכלים הלא ישאר קושיית הגמ' ישיב לרבות אפילו שוה כסף אם לא שנאמר דט"ס נפל בת"כ וכן בדברי המחבר וצ"ל בכסף הוא נמכר כמו שהוא בילקוט : (נג) ולענין לפיהן וכו' מכסף מקנתו אף שכיר האמור בישראל כשהוא גואל ידו על העליונה כדמפורש למעלה כצ"ל : (נד) ור"ע אומר חילוף הדברים . במסכת קדושין ע"ו ע"ב ע"ש : (נה) אין זה מדבר וכו' . בכאן חסר ועי' (קדושין ס"ו ס"ז) וכ"ה בת"כ ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו בכנעני שתחת ידך הכתוב מדבר (כי כיון שגלו בטלו היובלות) א"כ החמירה התורה על גזילו של כנעני וכו' כצ"ל ובכאן חסר :

מלמד

שנאמר (הושע ט) אל תשמח ישראל אל גיל (בעמים) [כעמים] אע"פ שפנית אליהם אל תעשו כמעשיהם והשבתות תשמורו ובבתי כנסיות ובבתי מדרשות תקבצו. אני ה'. נאמן לשלם שכר:

פרשת אם בחקתי תלכו

כתוב טוב ה' לקוין לנפש תדרשנו: (איכה ג')

אמר ירמיהו הנביא טוב ה' לקויו שהרי הבטיח הקב"ה את ישראל ואמר להם (דברים ל) ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וגו' והותירך ה' אלהיך וגו'. לנפש תדרשנו. וכן הוא אומר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו שהרי כתב משה בתורה אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ונתתי גשמכם. לכך נאמר טוב הארץ תאכלו:

אם בחקתי תלכו. (א) מלמד שהקב"ה מתאוה שיהו ישראל עמלים בתורה ובמצות וכן הוא אומר (תהלים פא) לו עמי שומע לי. ואומר (ישעיה מח) לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' ויהי כחול זרעך וגו':

אם בחקתי תלכו. שתהיו עמלין בתורה וכן הוא אומר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי. ואת מצותי תשמרו שתהא ירא תורה על מנת שתשמור המצות. בעתם. (ב) ברביעיות. ד"א ונתתי גשמיכם בעתם. בלילות. לפי שכל הלילה יורד הגשם ובבקר הרוח מנשב ומתפזרין העבים והאדם יוצא לפעלו. ונתתי גשמיכם. ולא גשמי כל הארצות. ומה אני מקיים (בראשית כו) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ שבזכות ישראל השמים נותנין טלם והארץ נותנה יבולה שנאמר (תהלים פה) גם ה' יתן הטוב. וכשהן חוטאין השמים נעצרין. ד"א ונתתי גשמיכם. בלילי שבתות. ומעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצו המלכה שהיו גשמים יורדין בלילי שבתות עד שנעשו חטין ככליות ועדשים כדנרי זהב. וצררו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים. להודיע כמה החטא גורם. ונתנה הארץ יבולה. כדרך שנתנה בברית עולם. ועץ השדה יתן פריו. כדרך שנתן בתחלת העולם לקיים מה שנאמר (תהלים קיא) זכר עשה לנפלאותיו:

פס'. והשיג לכם דיש. שתהו עסוקים בדיש עד שמגיע הבציר. ובציר ישיג את זרע. שתהו עסוקין בבציר עד שיגיע זמן הזרע. ואכלתם לחמכם לשובע. לא שיאכל אדם הרבה וישבע אלא יאכל קימעא וישבע מפני שמתברך במיעיו. וישבתם לבטח בארצכם. שתהו יושבים לבטח (ג) בארץ ובחוצה לארץ:

פס'. ונתתי שלום בארץ. מלמד שהשלום כנגד הכל. ושכבתם ואין מחריד. אינכם יראים מכל בריה. והשבתי חיה רעה מן הארץ. רבי שמעון אומר משביתן שלא יזיקו. כלומר בעולם יהו חיות אבל לא יזיקו. וכן הוא אומר (ישעיה יא) וגר זאב עם כבש ופרה ודוב תרעינה ושעשע יונק. מלמד שהתינוק מישראל משעשע באצבעו לתוך גלגל עינו. וחרב לא תעבור בארצכם. אפילו חרב של שלום כגון פרעה שעבר בימי יאשיהו:

פס'. ורדפתם את אויביכם ונפלו. (ד) שיהו נופלין איש בחרב רעהו:

פס'. ורדפו מכם חמשה מאה. החלש שבכם. שהרי בגבורים כתיב (דברים לב) איכה ירדוף אחד אלף ומאה מכם רבבה ירדפו. היה צריך לומר מאה מכם שני אלפים ירדפו. שהרי לחמשה מאה. יבואו חמשים לאלף וחמשים לאלף אלא מה הוא

באור הרא"ם

(א) מלמד שהקב"ה מתאוה וכו'. דורש אם בחוקותי כמו שהיה כתוב מי יתן אם בחוקתי תלכו: (ב) ברביעית. היינו בלילי רביעית שאין בני אדם בדרכים עיין (פסחים קי"ב:) לא יצא יחידי בלילה בליל רביעית ובלילי שבתות: (ג) בארץ ובח"ל. בת"כ הגי' בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח בח"ל: (ד) שיהיו נופלין איש בחרב רעהו. דורש ונפלו לפניכם לחרב היינו לפני קודם

ומאה מכם רבבה ירדפו הם הגבורים שהם אחד למאה שהרבבה מאה מאות . ד"א חמשה מאה ומאה רבבה . לפי רוב העם הגבורה . וכן לענין התורה לא דומין המרובין העוסקין בתורה למעוטין . וכן הוא אומר (משלי יד) ברב עם הדרת מלך . ואומר (איוב לו) הן אל כביר ולא ימאס . ואומר (תהלים נה) כי ברבים היו עמדי . אינו דומה אחד שיושב ועוסק בתורה לשנים שיושבין ועוסקין בתורה :

פס' . ופניתי אליכם (ה) אפנה מכל האומות שאחר שאפנה מן העובדי כוכבים אשוב אליכם לשלם שכרכם הטוב לכך נאמר ופניתי אליכם . ד"א ופניתי אליכם . שלא יהא לי עסק באומה אחרת כי אם בכם . והפרתי אתכם . בפריה ורביה . והקימותי את בריתי אתכם . לא כברית הראשונה אשר הפרתם אותה שנאמר (ירמיה לא) אשר המה הפרו [את] בריתי . ברית חדשה כי לא תופר . שנאמר (שם) (לכן) הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה :

פס' . ואכלתם ישן נושן . (ו) מלמד שכל המתיישן נאה מחברו . וישן מפני חדש תוציאו . שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן ואתם מקפידים היאך נוציא ישן מפני חדש :

פס' . ונתתי משכני בתוככם . זה בית המקדש . ולא תגעל נפשי אתכם . ומשאני גואל אתכם שוב איני מואס אתכם :

פס' . והתהלכתי בתוככם . לעתיד לבא שנאמר (ישעיה נב) כי עין בעין יראו בשוב ה' . והייתי לכם לאלהים . שיהא מוראי עליכם :

פס' . אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי . אני הוא שעשיתי עמכם כל הנסים במצרים . מהיות להם עבדים . (ז) יכול שהיו עבדים לעבדים ת"ל להם עבדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים . ואשבור מוטות עלכם . המשיל הכתוב את ישראל לפרה שחורשין בה יותר מדאי ובא בעל הפרה ושיבר את העול וקצץ את הסמלון . כך ישראל שלטון זה בא ומשעבד והולך לו ושלטון זה בא משעבד והולך לו והמענה ארוכה שנאמר (תהלים קכט) על גבי חרשו חורשים . עד שהקב"ה ישקיף משמי קדשו . ואולך אתכם קוממיות . רבי יהודה אומר בקומה זקופה ולא יראים מכל בריה :

פס' . ואם לא תשמעו לי . (ח) למדרש חכמים . ולא תעשו את כל המצות האלה . מה שכתוב בתורה . ואם לא תשמעו לי ולא תעשו . לא למדין ולא עושין :

פס' . ואם בחקותי תמאסו . לסוף שאתם מבזים את החכמים . לבלתי עשות את כל מצותי . (ט) לסוף שהוא מונע את אחרים מלעשות . להפרכם את בריתי . לסוף שהוא כופר בעיקר וכופר במצות שנאמרו בסיני :

פס' . אף אני אעשה זאת . באף אני בא עליכם . אשר בניתי אני אהרוס ואשר נטעתי אני אתוש . מידכם היתה זאת לכם . אין הרעה יוצאה מלפני לעולם שנאמר (איכה ג) מפי עליון לא תצא וגו' . והפקדתי עליכם . עד שהראשונה פקודה אצליכם אביא אחרת ואסמכה לה . בהלה . המבהלת את הבריות זה מכת מותן . את השחפת ואת הקדחת . מלמד שהוא נשחף בצונן ונקדח באש . שלא יהא לו מנוח על משכבו . מכלות עינים . שלא יהא סבור בעצמו שיחיה . ומדבות נפש . שאפילו אחרין לא יהו סבורין עליו שיחיה והם דואבים עליו . וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם . כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שתהא עמל בהן ומגדלן והחטא בא וכלין . וכן הוא אומר (איכה ב) אשר טפחתי ורביתי . ד"א וזרעתם לריק זרעכם . שתזרעו ואינה צומחת . ואכלוהו. שאפילו תצמח אויביכם אוכלין אותה :

באור הרא"ם

קודם שמלחמו יפלו איש בחרב רעהו : (ה) אפנה מכל האומות . היינו לשלם להם שכר מועט עבור מע"ש מועטים שעשו : (ו) מלמד שכל המתיישן . בת"כ מסיים עוד אין לי אלא יין שדרכו בכך (שישן טוב מן החדש) מנין לרבות כל המתיישנים ת"ל ישן נושן : (ז) יכול שיהיו עבדים לעבדים . חסר ועיין בת"כ וכצ"ל לפי שנאמר ויפדך מבית עבדים יכול שהיו עבדים לעבדים . ת"ל מהיות להם עבדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים : (ח) למדרש חכמים . היינו תורה שבע"פ שע"ז שייך לשון שמיעה : (ט) וסוף שהוא מונע את האחרים וכו' . דורש לבלתי עשות שימנע אחרים מלעשות :

ואם

פס'. ונתתי פני בכם. לא זכיתם שאהיה פונה עליכם לטובה. ופניתי אליכם לרעה. משל למלך שאמר לעבדו פונה אני מעסקי ועוסק בך לרעה. ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים והאויב מקיף אתכם מבחוץ. וכן הוא אומר מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. ורדו בכם שונאיכם. כלומר מכם ובכם יהיו שונאיכם שיחפשו מטמונות שלכם. ונסתם. מפני אימה. ואין רודף אתכם. מבלי כח:

פס'. ואם עד אלה לא תשמעו לי. רבי אליעזר אומר אין הקב"ה מביא פורענות לישראל עד שהוא מעיד בהם תחלה שנאמר ואם עד אלה. ד"א ואם עד אלה. שלא יאמרו כלו המכות. עוד יש לי אחרות מאלה וכאלה. ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. אתם עברתם לפני שבע עבירות בואו וקבלו עליכם שבע פורעניות. ד"א שבע לשון מרובה. כגון (משלי כו) כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו. וכמו (שם כד) כי שבע יפול צדיק וקם. ד"א שבע כחטאתיכם:

פירוש שבע עבירות מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים. וכנגד שבעה פעמים הכתובים בפרשה ואם. ואם לא. ואם בחקותי. ואם עד אלה. ואם לא. ואם באלה. ואם בזאת. אם בחקותי. שמכלל לאו אתה שומע הן:

פס'. ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש שנאמר (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם ומחמד עיניכם ומחמד נפשכם. ר' עקיבא אומר אלו הגבורים. ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה מן האחרונה שבאחרונה הוא אומר והיו שמיך וגו'. שיהו השמים מזיעים כדרך שהנחושת מזיע והארץ לא תהא מזיעה כדרך שהברזל אינו מזיע. והיא משמרת פירותיה. אבל כאן הוא אומר ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין והארץ תהא מזעת כנחושת שהוא מזיע והיא מאבדת פירותיה:

פס'. ותם לריק כחכם. זה יגיעו של אדם שמחסר את הכח שיהו משיאין כלות קטנות והן מתות וקובר את בתו ומאבד את ממונו. ולא תתן ארצכם את יבולה. מה שאתה מוביל לה שאתה זורעה אינה נותנת. ועץ השדה לא יתן פריו. שלא יהיה העץ חונט את פירותיו ובשעה שהוא מפרה נושרין פירותיו:

פס'. ואם תלכו עמי קרי. לשון קשוי. ד"א לשון מקרה כלומר עשיתם דיני עראי בעולם ולא עשיתם אותם קבע. אף אני אעשה אתכם עראי בעולם. ולא תאבו לשמוע לי. מודים לי ואע"פ שאתם מכירים אותי אתם חוטאין לי. ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם. כדרך שנאמר למעלה:

פס'. והשלחתי בכם את חית השדה. שאפילו חיה שאין דרכה להזיק תהא מזקת. ושכלה אתכם. אלו הקטנים. והכריתה את בהמתכם. מבחוץ. והמעיטה אתכם. מבפנים. ונשמו דרכיכם. מבלי עובר:

פס'. ואם באלה. שינה הכתוב בדבורו אלה לשון קשה. לא תוסרו לי. כענין שנאמר (ירמיה ה) הכיתה אותם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר. והלכתי אף אני. כענין של מעלה. בקרי. אתם עשיתם מצותי עראי אף אני אעשה אתכם עראי בארץ:

פס'. והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. על שעברתם בריתי הכרתי אתכם. ונאספתם אל עריכם. מפני המצור. ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ושונאים מקיפין מבחוץ. (י) ואם מוציאין את המת לקברו הם ניתנים ביד אויב:

פס'. בשברי לכם מטה לחם. להביא כל מסעד לחם כגון הפולין והעדשין וכל מיני קטניות שהם סעד ללחם. ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מבלי עצים.

באור הרא"ם

(י) ואם מוציאין המת לקברו. עיין ברש"י בחומש. כי בירושלים אינם מלינים המתים. וזה שסמך ושלחתי דבר בתוככם (ונצרך להם להוציא המת חוץ לירושלים לקברו) ועי"ז ונתתם ביד אויב: ומפק"ו

והשיבו לחמכם במשקל. שתהא הפת פת ניפולין יהו יושבות ומשקלות אותו. ד"א והשיבו לחמכם במשקל. ר' יוסי בן דורמסקית אומר משל ביד אדם איסר או פרוטה והוא יושב (יא) ומשקלו בדעתו מה אקח שאשבע אם אקח לחם אוכל ואשבע או אקח לי תמרים שמא אוכל ולא אשבע ואעפ"כ ואכלתם ולא תשבעו:

פס'. ואם בזאת שאין אחריה אזהרה אחרת:

פס'. והלכתי עמכם בחמת קרי. כל המאוחר במכה קשה מחברתה כענין (ירמיה טו) והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב וגו' ואמר רבא כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו לכך נאמר כאן בחמת קרי:

פס'. ואכלתם בשר בניכם. כמעשה שנהיה בשומרון על אודות האשה אשר צעקה אל יהורם בן אחאב מלך ישראל לאמר הושיעה אדני המלך. והמעשה שהיה בדואג בן יוסף בבית שני. ובשר בנותיכם תאכלו. (יב) להביא בנים שאכלו את אבותם שנאמר (יחזקאל ה) לכן אבות יאכלו בנים וגו':

פס'. והשמדתי את במותיכם. אלו בתי עבודת כוכבים. והכרתי את חמניכם. אלו המנחשים והקוסמים שבישראל. ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. במסכת סנהדרין אמרו פעם אחת מצא אליהו תינוק מוטל באשפה א"ל מאיזו משפחה אתה אמר לו ממשפחת פלונית אמר לו כלום נשתייר ממשפחה הזאת אמר לו לאו אלא הוא אמר לו רצונך שאלמדך דבר אחד שאתה חייבו אמר לו הן. אמר לו אמור בכל יום שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד מיד צעק ואמר לו הס כי לא להזכיר בשם ה' ומיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקה ומנשקה עד שכריסו נבקעת ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה לכך נאמר ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם. וגעלה נפשי אתכם. זו הגולה ויש אומרים זה סילוק השכינה:

פס'. ונתתי את עריכם חרבה. (יג) לרבות דרכים (ומזוזות). (יד) והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם. אלו הקרבנות:

פס'. והשמותי אני את הארץ. שלא יהו ישראל גולין הימנה והיא בטובתה. ושממו עליה אויביכם. שלא ימצאו בה קורת רוח:

פס'. ואתכם אזרה בגוים. לא תהיו רואין זה את זה ומתנחמין זה את זה אלא ואזרם במזרה לכל רוח. ויש אומרים (טו) לטובתן של ישראל נזורו בכל המקומות שאם היו מקובצים היו העובדי כוכבים עולין עליהן למלחמה ולפי שהן משועבדים תחת העובדי כוכבים ומפוזרין אינם כלין. והרקותי אחריכם חרב. שאינה חוזרת במהרה כמים הנשפכין במורד. והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה. לפי שכל אדם שחוזר מהרה לביתו כאלו אין ביתו חרב. אלא מפני אורך הגלות נחשבו עריהן חרבה וארצם שממה:

פס'. אז תרצה הארץ את שבתותיה. אמר הקב"ה אני אמרתי שתהיו זורעין שש ושומטין אחת כדי שתדעו שהארץ שלי ואתם לא עשיתם כן אלא עבדתם וגליתם עתה תהא שומטת מאליה כל שמטים שהיא חייבת לי. אז תשבת הארץ. להביא שמטים ויובלות:

פס'. כל ימי השמה תשבות. (טז) כנגד ימים שעברתם על השמטות תשבות בשוממותה:

פס'. והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם. זו אימה ופחד דאגה ויראה. ורדף אותם קול עלה נדף. שאפי' העלין נדפין כסבורין שהאויבים באין עליהן כמעשה

באור הרא"ם

(יא) ומשקלו בדעתו. דורש במשקל שמשקל בדעתו איזה דבר יכול לקנות ויהיה שבע: (יב) להביא בנים וכו'. שאכלו דרים כי יתר הוא: (יג) לרבות דרכים ומחוזות כנ"ל: (יד) והשמותי את מקדשיכם. בת"כ לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות: (טו) לטובתן של ישראל. עיין (ע"ג י':) גבי מעשה דקטיעה בר שלום: (טז) כנגד ימים שעברתם וכו'. כי ע' שנים גלות של בבל כנגד שנות השמטה

שהיה (יז) בימי רבי יהושע בן יהודה. ונפלו ואין רודף מבלי כח:

פס'. וכשלו איש באחיו. איש בעונות אחיו. מלמד שכל ישראל ערבין זה לזה. ולא תהיה לכם תקומה. זו שעה שנלכדה ירושלים:

פס'. ואבדתם בגוים. אין אבדן אלא גולה. וכן הוא אומר (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד בקש עבדך. ואכלה אתכם ארץ אויביכם. כענין שנאמר (ירמיה נא) אכלני הממני נבוכדראצר. ואינה אכילה לגמרי אף כאן אינה אכילה לגמרי:

פס'. והנשארים בכם ימקו בעונם. אלו רשעי ישראל שמוסיפין עונות בגלות. ואף בעונות אבותם. מלמד שבזמן שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהן הן נידונין עליהן:

פס'. והתודו את עונם ואת עון אבותם. לעת התשובה הן הדברים. כיון שהם מתודים על עונותיהם אני רחום ומרחם עליהם:

פס'. אף אני אלך עמם בקרי. זו מדה טובה לישראל שלא יהו אומרין הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם. אבל איני מניחם אלא מעמיד אני נביאיי עליהן ומחזירם אותם תחת כנפי השכינה שנאמר (יחזקאל כ) (יח) והעולה על רוחכם וגו'. או אז יכנע לבבם הערל. לצד התשובה. שכיון שמכניעין את לבם וחוזרין בתשובה מיד אני מרחם עליהם. ואז ירצו את עונם. מרצים הן את עונותיהן:

פס'. וזכרתי את בריתי יעקב. כדאי הוא יעקב אבינו שיתלה זכותו להגן עלינו. ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר. ביצחק לא נאמר זכירה לפי שאפרו של יצחק נזכר לפני הקב"ה תדיר ואין צריך לומר בו זכירה שכבר זכור ועומד. ביעקב לא נאמר בו אף לפי שהיתה מטתו שלימה. ולמה פתח ביעקב לפי שהיה לו צער גידול בנים ולפי שישראל נקראו בשם יעקב הנקרא ישראל. ומנין לרבות זכות האמהות שנאמר את את את וכן הוא אומר (בראשית מט) שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו וגו'. ומנין שהברית כרותה לארץ שנאמר והארץ אזכור:

פס'. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה. בוא וראה כמה קשה אבק של שביעית שהרי אומר ענין פסוק זה למעלה אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה. ועוד חזר ואמר ותרץ את שבתותיה וכל כך למה לפי שהוא כופר במי שאמר והיה העולם שהרי אמר הקב"ה (ויקרא כה) כי לי הארץ זרעו שש והשמיטו שביעית כדי שתדעו שהארץ שלי היא. ועוד שהוא אומר (שם) וכי תאמרו מה נאכל וצויתי את ברכתי לכם. יען וביען. מדה כנגד מדה. יען על מה שעשו כל אלה. וביען על אשר עזבו את ברית ה' וגו'. במשפטי מאסו. אלו הדינין. ואת חקותי געלה נפשם. אלו המדרשות. בפרשת אם בחקותי. ברכם הקב"ה מאל"ף ועד תי"ו (יט) שנאמר אם בחקותי ועד קוממיות. שהם כ"ב אותיות. (כ) והאלות הם ח' מן וי"ו ועד מ"ם. ואם לא תשמעו לי ועד געלה נפשם. ושל משנה התורה הברכות בח' מן והיה עד לעבדם. מן וי"ו עד מ"ם הם ח' אותיות. (כא) והאלות הם כ"ב מן וי"ו עד ה"א שנאמר והיה אם לא תשמע עד ואין קונה:

פס'. ואף גם זאת. עון המדבר. אף לרבות עון בעל פעור. גם לרבות עון האמורי. בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. וכי מה נשתייר להם והלא נמאסו ונגעלו וכל המתנות הטובות שנתנו להם ניטלו מהם אילולי ספר תורה נשתייר להם לא היו משונים מהכנענים. אלא לא מאסתים בימי כשדים ולא געלתים

באור הרא"ם

השמטה והיובלות שבטלו ישראל. עיין בא"א להגר"א ז"ל מאריך בזה השבון: (יז) בימי ר' יהושע בן יהודה. בא"כ הגי' ר"י בן קרחה. פעם א' היינו יושבין בין האילנות ונשבה הרוח ועמדנו ורצנו ואמרנו אוי לנו שמא ידבקנו הפרשים לאחר זמן נפנינו לאחרינו ראינו שאין בריה אחרינו וכו' ובכינו ואמרנו שנתקיים בנו הקרא ורדף אתכם קול עלה נדף: (יח) והעולה על רוחכם. וסיפא דקרא אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם: (יט) שנאמר אם בחקותי. מתחיל באל"ף ומסיים קוממיות בתי"ו: (כ) והאלות הם ח' אותיות. מן ו' ואם לא תשמעו. וסוף והם ירצו את עונם במ"ם: (כא) והאלות הם כ"ב. היינו כל האל"פ"א

בימי יונים. לכלותם בימי רומיין. להפר בריתי אתם. במלחמת גוג ומגוג. כי אני ה' אלהיהם. לעתיד לבא שנאמר (דברים לב) כי חלק ה' עמו וגו':

פס'. וזכרתי להם ברית ראשונים. מלמד שהברית כרותה לשבטים. אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים. וכן הוא אומר (ירמיה ב) הלוך וקראת באזני ירושלים וגו'. להיות לכם לאלהים אני ה'. ברית הוא לישראל שלא יכפרו בשם הנכבד. וכן דוד אומר (תהלים מד) כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך:

פס'. אלה החקים והמשפטים והתורות. חוקים אלו המדרשות. המשפטים אלו הדינין. והתורות. אלו התורות הנאמרות בתורת כהנים. תורת העולה. תורת החטאת. תורת המנחה. תורת השלמים. תורת האשם. תורת המצורע. תורת הזב. תורת היולדת. תורת לזכר ולנקבה. אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. זכה משה רבינו להעשות שליח בין בני ישראל לאביהן שבשמים. בהר סיני ביד משה. מלמד שניתנה התורה הלכות ודקדוקין ופירושין על ידי משה רבינו מסיני:

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל. (כב) בני ישראל מעריכין ולא עובדי כוכבים. כיצד הערך אמר ערכי עלי כערך האמור בתורה או ערך פלוני עלי כערך האמור בתורה שאם אמר דמי עלי שמין אותו כעבד הנמכר בשוק. חרש שוטה וקטן נערך אבל לא מעריך. ר' יהודה אומר בני ישראל נערכין ואין הכנענים נערכין. ואמרת אליהם. לרבות הגרים ואת העבדים. איש. פרט לקטן. כי יפליא. ביודע להפליא. נדר. בערכך. הקיש נדרין לערכים. מה נדרין בלא תאחר לשלמו. אף ערכין בלא תאחר לשלמו. בערכך. ערך כולו הוא נותן (כג) ואינו נותן ערך אבריו. נפשות. יכול אם העריך דבר שהנשמה תלויה בו כגון שהעריך ראשו או כבדו או אחד מאבריו שהנשמה תלויה בו לא יהא ערך ת"ל נפשות. ד"א נפשות. להוציא את המת. ד"א נפשות (כד) שאם העריך אפילו מאה נפשות צריך ליתן דמי ערכם. (כה) ד"א נפשות להביא את האשה (מעריכין אותה) שהיא בכלל נפש. ד"א נפשות שאינן בכלל דמים כגון מוכה שחין. יכול לא יהיו בכלל ערכים ת"ל נפשות מכל מקום ישנן בכלל הערכה:

פס'. והיה ערכך הזכר. לא טומטום ואנדרוגינוס. מכאן אמרו (כו) במסכת ערכין טומטום ואנדרוגינוס נידרין ונודרין ומעריכין. אבל לא נערכין. מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה. שנת עשרים כשנת ששים (כז) מה שנת ששים כלמטה הימנה אף שנת עשרים כלמטה הימנה. והיה ערכך. אין הטומטום בכלל ערכים. אבל ישנו בכלל דמים. חמשים שקל כסף. פתח הכתוב בגדול שבערכים. (כח) תנן התם אין בערכים פחות מסלע ולא יותר על חמשים סלעים. כיצד נתן סלע והעשיר אינו נותן כלום. פחות מסלע והעשיר נותן חמשים סלעים. ואמרינן בתלמוד מנא לן דכתיב וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין משקל ולא יתיר מחמשים דכתיב חמשים שקל כסף:

פס'. ואם נקבה. הרי נקבה ודאית. היא פרט לטומטום ואנדרוגינוס. ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה. נאמר כאן שנה ונאמר בששים שנה. לגזרה שוה מה להלן שנת ששים כלמטה אף בעשרים שנת עשרים עצמה כלמטה. ואע"פ שהוא לקולא:

פס'. ואם מבן חדש. למדנו לערכין שאינו בפחות מבן חדש. מכאן אמרו כל שלא

באור הרא"ם

שאלפ"א בית"א וי"ו עד ה"א לחשוב למפרע הא"ב: (כב) בני ישראל מעריכין ולא הכנענים מעריכין יכול לא יהו נערכין ת"ל איש לרבות דברי ר"מ כנ"ל. ופי' אם הכנעני אמר ערך ישראל עלי לא חל עליו תורת ערכין ואם ישראל אמר ערך פלוני כנעני עלי חל עליו תורת ערכין: (כג) ואינו נותן ערך אבריו. היינו באבר שאין הנשמה תלויה בו: (כד) שאם העריך מאה נפשות. היינו אפי' בדבור אחד וזה נפשות לשון רבים: (כה) ד"א נפשות להביא את האשה שיכולה להעריך כמו איש כנ"ל: (כו) במס' ערכין. (דף ב'): (כז) מה שנת ששים כלמטה הימנה. דכתיב בהדיא בקרא ואם מבן ששים ומעלה: (כח) תנן התם אין

שהה שלשים יום באדם הרי זה נפל. תנו רבנן והמעריך פחות מבן חדש (כט) נותן ערך דמים:

פס'. ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה ערכך עשרה שקלים. כל זמן שהאיש והאשה בבחרותם ערך האיש קרוב להיות כפול מערך האשה אבל משהזקינו אין ערך האיש כפול לערך האשה ואף לא קרוב שהאשה בזקנותה עבודתה קרובה לאיש:

פס'. ואם מך הוא מערכך והעמידו. מלמד שצריכין העמדה והערכה (ל) פרט למת שאינו עומד. על פי אשר תשיג יד הנודר יעריכנו הכהן; (לא) המטלטלין בשלשה רבי יהודה אומר ואחד מהן כהן והלכה זו בפרק ראשון בסנהדרין. איש כי יפליא. תינוק ותינוקת שנדרו על עצמן או שהקדישו אם באה התינוקת יום אחד בי"ב שנה והתינוק בא יום אחד בי"ג שנה בודקין אותם אם אומרין יודעין אנו לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו נדריהן נדר והקדשם הקדש. קודם הזמן הזה אע"פ שאמרו יודעין אנו לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו אין נדריהן נדר ואין הקדשם הקדש. לאחר הזמן הזה אע"פ שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו נדריהן נדר והקדשם הקדש. וכן לענין שום עונש אינו קרוי איש עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד ומעת לעת. והוא שהביא שתי שערות (לב) ואם הביא שתי שערות קודם הזמן הזה. ושתי שערות צריכות שיהא גומות בעיקרן וזו הלכה לענין כל העונשין ולענין גטין ומיאונין ונדרים:

פס'. ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה'. (לג) אם אמר רגלה של בהמה זו עולה יכול תהא כולה עולה ת"ל אשר יתן ממנה לה' יהיה קדש אין כולה קדש. כיצד יעשה ימכור לחיובי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותה הרגל דברי רבי מאיר ר' יהודה ורבי יוסי ור' שמעון אומר כולה קדש שנאמר כל אשר יתן ממנה לה' כלומר אפילו כל שהוא אם הקדיש יהיה קדש לה' הכל:

פס'. לא יחליפנו. בשל אחרים. ולא ימיר אותו. בשלו. (לד) היכי דמי אי הקדיש מאחרים ותמורה שלו לא מצי למימר דאין אדם עושה תמורה בדבר שאינו שלו. ואי הקדיש שלו ותמורה של אחרים אין הקדשה תמורה דכתיב ואיש כי יקדיש את ביתו מה ביתו ברשותו אף כל דבר שברשותו אמר אביי לעולם הקדש של אחרים ותמורה שלו (לה) ובאמר אותו אחר כל הרוצה להמירו יבא וימיר. (לו) ומאי משמע דלא יחליפנו בשל אחרים חליפין משמע תצא זו ותכנס זו הינו דקא נפיק של אחרים מן לא יחליפנו דקא נפיק הקדש דאחרים לדידהו. תמורה ממיר לדיליה. טוב ברע או רע בטוב. אי זהו טוב. שקדם הקדשו את מומו. ולא שקדם מום קבוע להקדשו. אמר אביי ויכתוב קרא טוב ברע. או רע בטוב אמאי כתיב. הכי קאמר טוב מעיקרו עושה תמורה. רע מעיקרו אין עושה תמורה. וכן אמר טוב קדמאה וטוב בתראה (לז) תרוייהו (מותרין) שכתב קרא לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב קדמאה ובטוב בתראה תרוייהו למאי כתובין חד בטוב דלא ימיר וחד בטוב מעיקרו עושה תמורה רע מעיקרו אין עושה תמורה. (לח) ואביי אמר משיב ק"ו רע בטוב דקא מפיק רע ומייתי טוב לא ימיר. טוב בטוב דתרוייהו בהדדי נינהו לא כל שכן. ורבא אמר לך אין עונשין מן הדין. ואביי סבר גלויי מילתא בעלמא הוא. ואם המר

באור הרא"ם

אין בערכין. (ערכין ז':) ואע"פ שהוא לקולא שערכו פחות: (כט) נותן ערך דמיו. היינו כעבד הנמכר בשוק (ערכין ה'.) ואין שם פלוגתא בזה: (ל) פרט למת. בת"כ ממעט ג"כ הגוסס שאינו בכלל העמדה והערכה: (לא) המטלטלין בשלשה. היינו הערכין המטלטלין (ערכין ט"ו): (לב) ואם הביא ב' שערות קודם הזמן הזה הוי שומא בעלמא ואינו סימן גדלות כנ"ל: (לג) אם אמר רגלה וכו'. (תמורה י"א); (לד) ה"ד אי הקדיש וכו'. עיין כ"ז (תמורה ט'): (לה) ובאמר אותו אחר. היינו מי שהקרבן שלו: (לו) ומאי משמע דלא יחליפנו וכו'. עיין ברש"י שם בתמורה: (לז) תרווייהו מותרין כנ"ל; (לח) ואביי אמר משיב ק"ו וכו'. חסר בכאן דברי רבא. וע"ש בתמורה כי רבא סובר בין טוב ברע ובין רע בטוב עושה תמורה גם דברי אביי אינם מכוונים בכאן ע"ש בתמורה ובכאן אינו מדוקדק;

אלא

ימיר בהמה בבהמה. מכאן שממירין מן הבקר על הצאן ומן הצאן על הבקר ומן הכשבים על העזים ומן העזים על הכשבים ומן הזכרים על הנקבות ומן הנקבות על הזכרים ומן תמימים על בעלי מומין ומבעלי מומין על התמימים ובלבד שלא יקדים מום קבוע להקדישו שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו. רבי שמעון אומר אין ממירין (לט) אלא אחד באחד. יהיה קדש. מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת. תנן התם הכל ממירין אחד אנשים ואחד נשים לא שאדם רשאי להמיר (מ) אלא שאם המיר (מותר) וסופג את הארבעים וכו' הלכתא במסכת תמורה:

פס'. ואם כל בהמה. יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר כשהוא אומר ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך הרי בבהמה טמאה אמור הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו. יכול יפדו על מום עובר ת"ל אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. יצא מום עובר שהוא כשר לקרב למחר. טמאה. (מא) לרבות את המתה יכול אפילו אמר הרי זה הקדש ומתה תפדה ת"ל והעמיד והעריך. את שיש לו העמדה יש לו הערכה. ואת שאין לו עמידה (מב) אין לו עריכה. והעמיד את הבהמה לפני הכהן. הבהמה נפדית ואין העוף והעצים והלבונה וכלי שרת נפדין:

פס'. והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע. אין פודין את הקדשים אכסרה. פירוש דבר שאינו מדוד ולא שקול ויש אומרים כערכך הכהן כן יהיה אחד אומר הרי הוא עלי בעשר סלעים ואחד אומר בעשרים ואחד אומר בשלשים ואחד אומר בארבעים ואחד אומר בחמשים ואח"כ חזר בו של חמשים ממשכנין מנכסיו עד עשר חזר בו ארבעים ממשכנין מנכסיו עד עשר חזר בו של שלשים ממשכנין בנכסיו עד עשר. חזר בו של עשרים ממשכנין מנכסיו עד עשר. חזר בו של עשר מוכרין אותה בשוה ונפרעין משל עשרים המותר:

פס'. ואם גאול יגאלנה. (מג) לרבות את האשה. ואם גאול יגאלנה. לרבות את היורש. ויסף חמשיתו עליו. (מד) מה מצאנו בגאולות האמורות (למנין) הבעלים מוסיפין חומש אף גאולות האמורות כאן הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיף חומש:

פס'. (מה) ואיש כי יקדיש את ביתו קודש לה'. כשהוא אומר יגאל את ביתו הרי ביתו אמור הא מה אני מקיים יקדיש את ביתו מקדיש הוא מנכסיו. יקדיש לה'. (מו) מלמד שסתם הקדשות לבדק הבית. והעריכו הכהן בין טוב ובין רע. אין פודין את ההקדשו אכסרה. כאשר יעריך אותו הכהן כן יקום. הבעלים אומר בעשרים וכל אדם בעשרים הבעלים קודמין מפני שהן מוסיפין חומש. אמר אחד הרי היא עלי בעשרים ואחד סלע (מז) הבעלים נותנין עשרים ושש ואין הבעלים מוסיפים חומש על עילוי של זה וכו' הלכתא:

פס'. ואם המקדיש. לרבות את האשה. יגאל את ביתו. לרבות את היורש. ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו. מלמד שאם נתן את הכסף הרי הוא שלו (מח) ואם לאו אינו שלו:

באור הרא"ם

(לט) אלא אחד באחד שנא' והיה הוא ותמורתו יהיה קודש מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת כנ"ל: (מ) אלא שאם הימר מומר וסופג את הארבעים כנ"ל: (מא) לרבות את המתה. פי' שהקדיש אותה לאחר מיתתה הרי היא קדושה לדמיה והפדה כשאר מטלטלין: (מב) אין לו עריכה. שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים אבל גבי קדשי ב"ה סובר ר"ש אם מתו יפדו עיין (ערכין ל"ב): (מג) לרבות האשה כו' לרבות היורש. פי' שגם הם מוסיפין חומש: (מד) מה מצאנו בגאולות האמורות למטה כנ"ל היינו גבי מקדיש ביתו הבעלים מוסיפין חומש: (מה) ואיש כי יקדיש את ביתו קודש יכול דווקא בבית דירה הכתוב מדבר אבל לא שאר נכסיו כשהוא אומר לקמן ואם המקדיש יגאל את ביתו הרי ביתו אמור הא מה אני מקיים כנ"ל: (מו) מלמד שסתם הקדשות לבדק הבית. פי' מדכתיב קודש לה' הוא הקדש ב"ה שכולו לה' לא כן קדשי מזבח שיש מהם שנאכל לכהנים: (מז) הבעלים נותנים כו'. היינו כ"א שאמר האחר וה' שמוסיף חומש על מה שנתן בעצמו עשרים. ויהיה ביאור הכתוב כאשר יעריך אותו הכהן היינו איש אחר לפני הכהן כן יקום על הבעלים (הגר"א ז"ל בא"א) ועיין (ערכין כ"ז ע"ב): (מח) ואם לאו אינו שלו.

פי'

פס' . ואם משדה אחוזתו יקדיש איש וגו' בחמשים שקל כסף . הרי היא גזרת מלך אחד המקדיש פסולת המחוז ואחד המקדיש בפרדיסות סיוסנוי כלומר בין בקרקע עושה הרבה בין בקרקע שאינו עושה אלא מעט נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף ופונדיון לכל שנה שהן מ"ט שקל ומ"ט פונדיון . טוביהו ברבי אלעזר ז"ל אמר קולבון הינו פונדיון דתניא במסכת שקלים וכמה הוא קולבון מעה כסף דברי רבי מאיר וחכמים אומרים חציו קולבון לפרוטרוט בא לפרש לנו דברי רבותינו (מח) שהוא חצי מעה . ומה טיבו של פונדיון הזה קולבון לפרוטרוט שהרי סלע לסלע של הקדש מ"ח פונדיון שהסלע ארבעה דינרין שש מעה כסף דינר . מעה שני פונדיונין :

פס' . אם משנת היובל יקדיש שדהו . כלומר זה האמור שיהא ארכו חמשים שקלים בזמן שמשנת היובל יקדיש שדהו שאם הקדישו מופלג מן היובל . בערכך יקום . לפי חשבון של זרע חומר שעורים :

פס' . ואם אחר היובל יקדיש שדהו . (מט) שאם הקדישו מופלג מן היובל . שדהו . שאם היו שם נקעים פחות מעשרה טפחים או סלעים נמוכין מעשרה טפחים הרי הן נמדדין עם השדה אבל יותר מכן אין נמדדין עמו (נ) (וכו') לענין מקח וממכר . וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים . מלמד שאין מקדישין לפני היובל פחות משתי שנים . ולא גואלין לאחר היובל פחות משתי שנים . ד"א על פי השנים . מלמד (נא) שאין מחשבין חדשים להקדש . (נב) ונגרע מערכך . שאם אכלה ההקדש שנה או שתים לפני היובל שאתה נותן סלע ופונדיון בכל שנה ושנה :

פס' . ואם גאל יגאל איש . לרבות את האשה . ואם גאל יגאלנו . לרבות את היורש . את השדה . מה ת"ל לפי שנאמר זרע חומר . (נג) בא לרבות בית לתך בית כאה ואפילו בית קב . ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו . (נד) אם נתן את הכסף הרי הוא שלו ואם לאו אינו שלו :

פס' . ואם לא יגאל את השדה . בבעלים הכתוב מדבר . ואם מכר את השדה . הגזבר . לאיש אחר . ולא לבן . פירוש האח נקרא אחר אבל הבן לא נקרא אחר . ומה ראית לרבות את הבן . מרבה אני את הבן שהוא קם תחת אביו (נה) ליעידה ולעבד עברי והלכתא זו במסכת קדושין ובמסכת ערכין . (נו) וקשיא התם אדרבה מרבה אני את האח שכן הוא קם תחת אביו ליבום . כלום יש יבום אלא במקום שאין בן הא יש בן אין יבום (נז) מכלל דבן עדיף . ולא יגאל עוד . (נח) לכמות שהיה אינה נגאלת אבל לוקחה מיד הגזבר שתהא לפניו כשדה מקנה :

באור הרא"ם

פי' דהקדש נקנה דוקא בכסף ולא במשיכה : (מח) שהוא חצי מעה . היינו פונדיון א' ומשקלה ששה שעורים כסף עיין שקלים פ"א וברע"ב שם : (מט) שאם הקדישו מופלג מן היובל . פי' בקרא כתיב אחר היובל משמע סמוך ליובל וכשכתב ואם אחר היובל הוי"ו בא לרבות מופלג מן היובל : (נ) וכן לענין מקח וממכר כצ"ל . עיין (ב"ב ק"ב:) גבי בית כור עפר אני מוכר לך ג"כ דינא הכי דנקעים י' טפחים נמדדין עמה : (נא) שאין מחשבין חדשים להקדש . עיין בת"כ וכן (ערכין כ"ה.) שאם בא לגואלה חמש שנים וחצי לפני היובל אין מחשבין החדשים לחצי שנה אלא משלם עבור ששה שנים שלמים ו' סלעים וגם ו' פונדיות ע"ש ברש"י אבל הקדש מחשב חדשים. דהיינו אם היה עד היובל רק שנה ושבה חדשים אינו נחשב כמו ב' שנים שיפדה בשני סלעים ושני פונדיונות אלא דינו כמו פחות משתי שנים שאינו יוצא בגרוע ונצרך לו לשלם הכל כל זרע בית חומר בחמשים שקל : (נב) ונגרע מערכך אף מן ההקדש שאם אכלה ההקדש שנה או שנתים לפני היובל או לא אכלה מנכה סלע ופונדיון בכל שנה ושנה כצ"ל וכ"ה בת"כ והכוונה דלא תאמר מה שמגרע לפי ערך. היינו מה שהיתה השדה בידו אבל השנים שהיתה ביד ההקדש אינו מגרע ובפרט אם השכירה הגזבר ת"ל ונגרע מערכך אף השנים שהיתה ביד ההקדש ינכה סלע ופונדיון לכל שנה : (נג) בא לרבות בית לתך . דורש שדה מ"מ אף שדה קטנה : (נד) אם נתן הכסף . כדלעיל דגבי הקדש דוקא כסף קונה ולא משיכה : (נה) ליעידה ועבד עברי . פי' האמה יכול ליעדה לבנו ואינו צריך כסף קדושין אלא באותו כסף שנתן אביו בשעה שקנאה . ועבד עברי עובד רק את הבן ולא את הבת והאח ושאר יורשין : (נו) וקשה אדרבה . זו קושיית הגמ' בערכין שם : (נז) מכלל דבן עדיף . ע"ש בתוס' ד"ה כלום יש יבום : (נח) לכמות שהיתה אינה נגאלת . היינו כמו שדה אחוזה . וזה דריש מלא יגאל עד שתהיה לפניו כשדה אחוזה שאינה יוצאת ביובל אבל יכול ללוקחה מיד הגזבר שתהיה כשדה מקנה והלא ביובל

פס' . והיה השדה בצאתו ביובל . מלמד שהשדה קרוי לשון זכר . קֹדש לה' כשדה החרם . מלמד שהכהנים נכנסין לתוכו ונותנין דמיו דברי רבי יהודה . רבי שמעון אומר נכנסין לתוכו אבל לא נותנין דמיו רבי אליעזר אומר לא נכנסין ולא נותנים (נח) והוא נקרא שדה רטושין . לכהן תהיה אחוזתו . מלמד ששדה שהוא יוצא לכהנים ביובל. וגאלו. אחד מן הכהנים שלא יאמר הואיל והוא יוצא לכהנים ביובל הרי הוא שלי ת"ל כשדה החרם לכהן תהיה . אחזתו של כהן שלו ואין זה שלו אלא יוצא לכל אחיו הכהנים . תהיה . לשון נקבה . ושב אל האחוזה שהשדה נקרא לשון זכר :

פס' . ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו . להוציא את הלוקח שדה מאביו ומת אביו ואח"כ הקדישה שאינה שדה מקנה לפי שהיא שדה אחוזתו דברי ר' מאיר . ר' יהודה ורבי שמעון אומר הלוקח שדה מאביו והקדישה ואח"כ מת אביו יכול תהא לפניו כשדה מקנה ת"ל ואם משדה מקנתו ולא משדה אחוזתו יצא זה שהוא ראוי להיות שדה אחוזה . ושדה מקנה אינו יוצא לכהנים ביובל שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו :

פס' . וחשב לו הכהן את מכסת . אלו הדמים . מלמד שהוא נותן את שויו (נט) וכמה שויו כענין האמור למעלה זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף . ונתן את הערכך ביום ההוא . (ס) מלמד שלא ישהה שאפילו מרגלית בדמים קלים אין לה אלא מקומה ושעתה :

פס' . בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו וגו' . יכול לגזבר הקונה ממנו ת"ל לאשר לו אחוזת הארץ . יכול אם יצא שדה לכהנים ביובל ומכרו הכהן והקדישו הלוקח כשיגיע היובל השני יכול יחזור לבעלים הראשונים ת"ל (סא) לאשר קנהו מאתו :

פס' . וכל ערכך יהיה בשקל הקדש . מכאן אמרו (סב) אין בערכין פחות מסלע . ד"א בשקל הקדש פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות שאין פודין בהם . עשרים גרה יהיה השקל . (סג) למדך כמה הוא הסלע :

פס' . אך בכור . אך מעוט לפי שאמר למעלה ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש . הוצרך לומר אך בכור שאין בכור תמורת בכור קריבה . אשר יבכר לה' . מלמד שהבכור קדוש מעצמו ואינו צריך להקדישו . (סד) בבהמה לא יקדיש איש אותו . לא הבעלים ולא אחרים . אם שור אם שה לה' הוא . להביא שאר הקדשים (סה) שאין משנין אותם מקדושה לקדושה . לה' היא קריבה ואין תמורתו קריבה . ומה אני מקיים (דברים טו) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך . מצוה לקדשו לשום בכור ואם לא הקדישו מרחם הוא קדוש מעצמו . אבל לשנותן לקדושה אחרת (סו) כגון הקדש מזבח לא לכך נאמר לא יקדיש איש אותו .

באור הרא"ם

ביובל : (נח) והיא נקראת שדה רטושין עד היובל השני הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין עד היובל השלישי לעולם אין הכהנים נכנסין לתוכה עד שיגאלה אחר כנ"ל וכ"ה בת"כ וטעם פלוגתתם עי' (ערכין כ"ה:) דבר שאינו שלו שיוצאת ביובל לבעלים הראשונים : (נט) וכמה שויו כענין האמור למעלה . עיין בת"כ שזה דברי ר"א אבל חכמים פליגי וסוברים שוויה ממש : (ס) מלמד שלא ישהה. ביום ההוא דרים שימכור תיכף עי' (ערכין כ"ד:): (סא) לאשר קנהו מאתו. והיינו הכהנים שהם כעת הבעלים : (סב) אין בערכין פחות מסלע . פי' שאם לא נתן סלע שלם לא יצא ידי נדרו ואם העשיר חייב לשלם הכל (ערכין ז':) : (סג) למדך כמה הוא סלע . היינו שלא יהיה פחות מכ' גרה. ועיין בת"כ אם הגדיל הסלע יותר מכ' גרה נותן כפי שהוא : (סד) בבהמה וכו' . לא הבעלים ולא אחרים . עיין בת"כ וכן (תמורה כ"ה.) אילו נאמר בכור לא יקדיש הייתי אומר בכור לא יקדיש הקדשות ת"ל לא יקדיש איש אותו אותו אי אתה מקדיש אבל מקדיש אדם בכור הקדשות (פי' דאך בכור קאי על הבהמה ולא על אדם בכור) ועדיין אני אומר הוא לא יקדיש אבל יקדשהו אחרים (פי' דה"א דווקא בכור אדם אינו יכול להקדיש בכור בהמה אבל אחרים שאינם בכורים יכולים להקדיש בכור בהמה) ת"ל בבהמה וכו' ע"ש וכן יהיה כוונת המחבר הכא שאמר לא הבעלים ולא אחרים : (סה) שאין משנין כו' . כגון מן חטאת עולה ולהיפך : (סו) כגון הקדש מזבח . תפס הקדש מזבח דווקא אינו חל עליו אבל הקדש עילוי היינו הקדש בדק הבית חל עליו

והוא

אלא לענין (סז) שנאמר (במדבר יח) את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר והבשר נאכל לכהנים. (סח) (דברים טו) וכי יהיה בו מום וגו' לא תזבחנו לה'. אלא נאכל במומו לכהנים שנאמר (שם) בשעריך תאכלנו ומותר גם לבעלים. ד"א לפי שנאמר ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש. הוצרך לומר אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו. ר' ישמעאל ורבי עקיבא אומר בתורת כהנים שאינו מקדיש הקדש מזבח לפי שאין משנים בקדשים:

פס'. ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. מה בא ללמדנו והלא כבר נאמר ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריב וגו'. אלא בא ללמדנו לרבות המטלטלין שפודין בהן שנאמר ופדה בערכך בכל דבר חוץ מן העבדים ומן השטרות ומן הקרקעות ובלבד שהוא צריך לשום בכסף שנאמר וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. ויסף חמשיתו עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה. ואם לא יגאל לבעלים. ונמכר (סט) בערכך. לכל אדם:

פס'. אך כל חרם אשר יחרים איש לה' מכל אשר לו. ולא כל אשר לו וכן אמרו המבזבז מנכסיו לא יבזבז יותר מחומש. מאדם. ולא כל אדם. מלמד שהאיש מקדיש עבדו ושפחתו הכנענים ולא עבדו ושפחתו העברים לפי שאין גופן קנוי. (ע) ומבהמה. ולא כל בהמה. (עא) ומשדה. ולא כל שדה יכול אם החרים אדם את כלם יהיו מוחרמים לכך נאמר אך למעט דברי ר' אליעזר. א"ר אליעזר בן עזריה ומה אם להקדש אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו. ק"ו שיהא אדם חס על נכסיו. (עב) לא ימכר. לגזבר. ולא יגאל. לבעלים. כל חרם קדש קדשים הוא לה'. (עג) אמר רבי יהודה בן בתירה מכאן שסתם חרמים לבדק הבית אבל אם פירש לכהן הרי הוא של כהן. רבי שמעון אומר הכהנים אין מחרימין לפי שהחרמים שלהם. הלוים מחרימין שאין החרמים שלהם. תנן התם במסכת נדרים כל כנוי חרמים כחרמים חרק חרך חרף כנוים לחרם:

פס'. כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה. מלמד על מחוייבי מיתות לאחר שאמר ערכי עלי שהוא בלא יפדה. כי מות יומת. כשנגמר דינו למיתה הכתוב מדבר. (עד) רבי חנניה בן עקיבא אומר נערך מפני שדמיו קצובים אבל אין נידר לפי שאין דמיו קצובין:

פס'. וכל מעשר הארץ. (עה) לרבות זרע השום והשחלים והגרגר. מזרע. ולא כל זרע להוציא זרעונים שאינן נאכלין כגון זרע לפת וזרע צנונות. מפרי העץ. (עו) לרבות כל פירות האילן ומנין לרבות את הירקות למעשר דכתיב וכל מעשר:

פס'. ואם גאל יגאל. (עז) לרבות את האשה ואת היורש. איש. פרט לקטן; ממעשרו. (עח) ולא מעשר חבירו. ד"א ממעשרו. ולא כל מעשרו. פרט למעשר (עט) שנכנס לירושלים ויצא. חמשיתו יוסף עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה:

פס'. וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט. מכאן שאין מעשרין מן הבקר על הצאן ולא מן הצאן על הבקר. אבל כבשים מתעשרין על העזים שהן בכלל צאן ומנין שאין מעשרין מן החדש על הישן שנאמר (דברים יד) היוצא

באור הרא"ם

והוא כדברי ר"י (ערכין כ"ט.): (סז) שנאמר את דמם תזרוק. גבי בכור כתיב: (סח) וכי יהיה בו מום. דהיא ג"כ האי קרא מדברים גבי בכור הכא: (סט) ונמכר בערכך לכל אדם. היינו לאחרים אם אין הבעלים פודין: (ע) ומבהמה ולא כל בהמה. עיין בערכין שם דבהמה מגלה לנו הקרא כמו בהמה שיש לו רשות למוכרה תמיד כי גופה קנוי לו. כך אדם דווקא עבד כנעני שגופו קנוי לו: (עא) ומשדה ולא כל שדה. היינו שדה מקנה אינו יכול להחרים שאינו שלו שיוצאת לבעלים ביובל: (עב) לא ימכר לגזבר ולא יגאל לבעלים. אלא הכל לכהן שסובר שסתם חרמים לכהן: (עג) אמר ריב"ב מכאן וכו'. פליג אלמעלה וסובר שסתם חרמים לבדק הבית (ערכין כ"ח:): (עד) ר' חנניה בן עקביא אומר כצ"ל: (עה) לרבות זרע השום וכו'. שחייבין במעשר שני: (עו) לרבות כל פירות האילן. דה"א כי לא נתחייב במעשר רק דגן תירוש ויצהר כדכתיב בפ' ראה: (עז) לרבות האשה והיורש: שגם הם מוסיפין חומש: (עח) ולא מעשר חבירו. הפודה מע"ש של חבירו אינו מוסיף חומש: (עט) שנכנס לירושלים

ויצא

השדה שנה שנה דברי ר' עקיבא. כל אשר יעבור תחת השבט. (עט) [א] פרט לטרפה שאינה עוברת. העשירי יהיה קדש. בין מנאן בשבט בין מנאן רבוצים או עומדין אע"פ שלא עברו. ד"א העשירי יהיה קדש ואפילו מעוברת אין מונים את העובר למנין הצאן אלא הוא ירך אמו ועולה בחשבון עשירי עם אמו מכאן יבינו ההדיוטים כי אין העובר נחשב בחשבון אותו ואת בנו. ד"א העשירי יהיה קדש לה'. אע"פ שלא קרא שמו עשירי. ואם קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי וי"א עשירי שלשתן מקודשין שנאמר העשירי יהיה קדש. כיצד יעשה. התשיעי נאכל במומיו והעשירי מעשר ואחד עשר קרב שלמים ועושה תמורה דברי רבי מאיר. אמר לו רבי יהודה וכי יש תמורה עושה תמורה (פ) אמר ר' מאיר (פא) אלו היה תמורה לא היה קרב. אמר רבא אפילו ר' דענוותנה הוא אמר משום ר' מאיר אמר רבי מאיר לא אמר בסוף מסכת הוריות:

פס'. לא יבקר בין טוב לרע. שאע"פ שמצוה להביא מן המובחר שנאמר (דברים יב) וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה' (פב) יכול יהא מחפש ומוציא היפה ת"ל לא יבקר בין טוב לרע שהרי בבעלים מצוה זו תלויה להביא מן המובחר אבל לא בכהן שיכנס לעדרו של בקר הטוב שבצאן והמובחר ויטלנו שנאמר לא יבקר בין טוב לרע (פג) למדנו שאם המיר סופג את הארבעים מפני שהוא בלאו. ואם המר ימיר. לרבות את האשה ואת היורש. והיה הוא ותמורתו. (פד) בבכור הוא אומר לא יפדה והוא נמכר ובמעשר הוא אומר לא יגאל ואינו נמכר לא חי ולא שחוט ולא בעל מום. פירוש לפי שמצאנו גאולה נקראת קניה כענין שנאמר (רות ג) אם יגאלך טוב יגאל. ממשמע שאינו נמכר:

פס'. אלה המצות. שאין נביא רשאי לחדש דבר עוד מעתה רבי אומר (פה) מכאן שמעשר בהמה בעמוד ועשר. כאשר צוה ה' את משה אל בני ישראל. כדאי הוא השליח לשלוחו וכדי השליח למי שנשתלח אצלם אל בני ישראל. ד"א אל בני ישראל. זכות ישראל גרמה להם שהרי הוא התחיל לידור במעשרות שנא' (בראשית כח) וידר יעקב נדר לאמר. וכתיב (שם) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. בהר סיני. מלמד שכלם מסיני נאמרו. סינ"י כנגד שני חיי משה ועשרת הדברים:

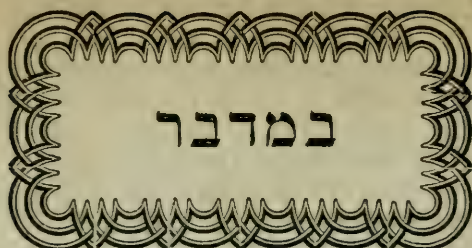
[א] עי' בביאור הרא"ם מה שנ"ל בזה אבל לדבריו יקשה למה הנרבע נכנס לדיר להתעשר (בכורות נ"ז) הלא הנרבעת נעקרת וכדאי' (בע"ז כ"ב ע"ב) עובד כוכבים חס על בהמתו שלא תעקר וגם מאי מקשה שם בבכורות כלאים מנא ליה הלא גם כלאים אינו מוליד וכמ"ש הרמב"ן (ויקרא י"ט י"ט) כי הם לא יולידו וכ"ה בחכמת הטבע. וגם לפי דבריו קאי עיקר המיעוט על נקבות ולא על זכרים. ועיקר המצוה הוא על הזכרים ועי'. ויש לי עוד להאריך בזה אך אין כאן מקומו:

באור הרא"ם

ויצא. דשוב אין לו פדיון. אלא מכניסן עוד הפעם ואוכלן שם: (עט) **פרט לטריפה שאינה עוברת**. עיין (בכורות נ"ז) פרש"י דבהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמעלה וזו אחת מי"ח טרפות ואינה עוברת ברגליה. וכ"ה ברש"י (חולין קל"ו: ובמנחות ו'.) פירש"י שאינה עוברת שאינה חיה. ול"נ פרט לטרפה שאינה עוברת הכוונה שאינה נעשה מעוברת כי טרפה לא ילדה עיין (חולין נ"ז:) ודריש כל אשר יעבור כמו עובר: (פ) אמרו משום ר' מאיר כנ"ל. פי' רבי שסידר המשנה כתב אמרו משום ר' מאיר וע"ז שייך המאמר אפילו רבי דענוותן הוה וכו': (פא) אילו היה תמורה לא היה קרב. דתמורת מעשר לא קרבה עיין (בכורות ס'): (פב) יכול יהיה מחפש ומוציא היפה. פי' דה"א שילמלם שהעשירי של מעשר יהיה היפה ת"ל לא יבקר בין טוב לרע שאינו נצרך לבקר: (פג) למדנו שאם המיר. חסר וכנ"ל ולא ימירנו למדנו שאם המיר סופג מ' ולא הוי לאו הניתק לעשה עיין תמורה ד' ע"ב: (פד) בבכור הוא אומר לא תפדה כנ"ל כפ' קרא אך בכור שור וגו' לא תפדה אבל נמכר פי' הכהן יכול למכרו לאחר והוא יאכלנו בקדושת בכור כשיומם או בזמן שהבית קיים יקריבנו אבל במעשר אסור אף למכור כדמסיים: (פה) **מכאן שמעשר בהמה** וכו'. פי' דלא מצאנו בהדיא בקרא בחיוב שיעשר הבהמות אלא אמר וכל מעשר בקר וצאן וכו'. וע"ז קאי דברי רבי אלה המצות וכו' מכאן שמעשר בהמה בעמוד ועשר קאי. ועי' בת"כ עוד דרשות בזה ולומד ג"כ ממלת עשר תעשר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר תבואה. וה' יתן שיקוים בנו עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר:

זכני ה' לסיים הביאור על ויקרא על פסיקתא זוטרתא. והנני מתחנן ומבקש מהשי"ת שיזכני ג"כ לגמור על סדרים הבאים ולא אכשל בדבר הלכה, ויקויים בי מקרא ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' מעתה ועד עולם.

יום ד' כ"ד מנחם אב שנת כה **תברכ"ו** את בני ישראל, פה בריסק דליטא.

הללויה כי טוב ה׳ זמרו לשמו כי נעים כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו: (תהלים קל״ה)

טוב הוא הקב״ה לכל באי העולם וביותר עם ישראל שלא בחר בכל אומה ולשון כי אם בישראל שנאמר (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. כשם שהסגולה חביבה לו לאדם יותר מכל ירושה ונחלה כך ישראל חביבין לפני הקב״ה יותר מכל העולם כלו. וכן הוא אומר (דברים י) רק באבותיך חשק ה׳ לאהבה אותם וגו׳ לפיכך אמר דוד הללויה כי טוב ה׳ זמרו לשמו כי נעים. אע״פ שהטובות של הקב״ה במלא הלולינו אין אנו מספיקין להללו כפי טובותיו. וכן הוא אומר (תהלים קו) מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו. לפיכך נאמר הללויה כי טוב ה׳ זמרו לשמו. שהוא מזכיר שמו הנכבד והנורא על כל מצוה ומצוה ואח״כ מודיע שבחן של ישראל שלא בחר באומה אחרת זולתם כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. בוא וראה מה כתיב בסוף ספר ויקרא (ויקרא כז) אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל. והתחיל בספר רביעי וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני שאו את ראש כל עדת בני ישראל. הרי כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו:

וידבר. הפסיק הענין של מעלה. (א) וידבר לשון זריזות. (יהושע כ) וידבר ה׳ אל יהושע תנו לכם את ערי המקלט. ה׳. השם הנכבד והנורא אשר לא קריאתו ככתבו כענין (שמות ג) זה שמי לְעֹלָם. אל משה. כדי הוא השליח לשלוחו. במדבר סיני באהל מועד. בתחלה דבר הקב״ה למשה בסנה ואח״כ במדין שנאמר (שם ד) ויאמר ה׳ אל משה במדין. ואח״כ במצרים שנא׳ (שם יב) (וידבר) [ויאמר] ה׳ אל משה ואל אהרן בארץ מצרים. ואח״כ בסיני שנאמר (שם כ) וידבר אלהים (אל משה) את כל הדברים האלה לאמר. משהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא מאהל מועד בצניעות. באחד לחדש השני בשנה השנית. ומה ראה הדיבור לומר באיזה זמן באיזה מקום בכמה בחדש באי זה חדש באיזה שנה:

טוביהו ברבי אליעזר זצ״ל אמר באיזה זמן דכתיב במדבר סיני בזמן שהיו במדבר סיני ולא בזמן שהיו באחד מן המסעות אשר מרעמסס ועד ירחו אלא בזמן שהם במדבר סיני. ומה בא ללמדנו שזה ספר רביעי שהרי נמנו בתחלת ירידת יעקב אבינו עם בניו במצרים. להודיע כי בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרים. ובשניה נמנו בעלותם ממצרים. אלא שקיצר היחוס ולא נתיחסו אלא עד משה ואהרן שנאמר (שם ו) וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל. וכתיב (שם) אלה ראשי בית אבותם. לבסוף (ב) הכליל המנין שנאמר (שם יב) ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות

באור הרא״ם

(א) וידבר לשון זריזות. כמו וידבר ה׳ אל יהושע כנ״ל. ועיין (מכות י״א.) קרא ליה הגמ׳ וידבר לשון עז וכפי שמסיק שם · חד אמר מפני שפיהם (היינו שלא הפרים הערי מקלט לאחר שחלקו עד שנאמר לו מפי הקב״ה. פירש״י שם) ויהי כוונת המחבר דהכא לשון זריזות. דהיינו לאחר שחלקו אמר לו הקב״ה בזריזות שיפרים תיכף הערי מקלט ולא ישהה עוד: (ב) הכליל המנין. היינו שכתב המנין

 בסופו

אלף רגלי ללמדך כמה פרו ורבו ישראל במאתים ועשר שנים . ובשלישית נמנו בעשית המשכן שנאמר (שמות ל) וידבר ה' אל משה לאמר . כי תשא את ראש בני ישראל וגו' (ג) וכתיב (שם לח) בקע לגלגלת. וכתיב (שם) ויהי מאת ככר הכסף וגו'. (ד) וזה היה בשנה הראשונה אחרי שנשתברו הלוחות דכתיב (שם לב) ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש . ושהה עד פ' יום עד שניתנו לוחות השניים ואחרי כן נאמרה פרשת ויקהל ואז ניתנו השקלים ומהם נתנו לצקת האדנים . והשקלים ההם נקראו כופר . והמשכן הוקם בשנה השנית באחד לחדש הראשון (ה) וזה היה באחד לחדש השני בשנה (השלישית) שלא תאמר זהו שנאמר בכי תשא את ראש בני ישראל . אלא אותו החשבון היה לצורך היחוסין שכל פרשה שהקב"ה מגדל את ישראל מפרסם בה באיזה עת גדלם . וכן הוא אומר במתן תורה (שם יט) בחדש השלישי לצאת בני ישראל . וכן בהקמת המשכן . וכן בפעם הראשון דכתיב (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וכן לפי שהוא מודיע טהרת יוחסין הזכיר באיזה זמן ובאיזה מקום היה הדבור . באהל מועד . וכן הוא אומר (שמות כה) ונועדתי לך שם וגו'. בכמה בחדש . באחד . להודיע שזה המעשה היה קודם שנעלה הענן מעל המשכן ליסע . באיזה חדש. לשנה השנית . להודיע שאין מוקדם ומאוחר בתורה שהרי כתיב (במדבר ט) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו שנאמר בפרשת בהעלותך והדבור היה בשנה השנית בחדש הראשון . למדנו שלא ניתנה התורה אלא לידרש . לצאתם מארץ מצרים . שלא תאמר להקמת המשכן הוא המנין . ד"א לצאתם מארץ מצרים יציאתם מארץ מצרים גרמה להתיחסם לדגלים . באותה שעה אמר לו לך אמור להם לישראל :

פס' . שאו . פתח במשה לבדו וחזר ואמר שאו . אלא מתוך שאמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ידענו שאהרן היה עמו אבל הדבור לא היה אלא למשה וזה מנין רביעי . והחמישי ע"י משה ואלעזר הכהן אחרי המגפה . משל לרועה שהיה רועה את עדרו ובא זאב וטרף מהם ורצה בעל הצאן למנות את עדרו . והוא נקרא חומש הפקודים . שאו . בלשון גדולה וכן הוא אומר (מ"ב כה ירמיה נב) נשא אויל מרודך את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אותו מלך בבל [בשנת מלכו] (בשתים מלכותו) מבית הכלא . שאו את ראש . עשו להם הרמת ראש להודיע לכל באי העולם שהם מתיחסים מכל אומה ולשון . וכן הוא אומר (שה"ש ד) גן נעול אחותי כלה וגו' . כל עדת . מלמד שכלם נתיחסו ולא נמצא בהן פסול חוץ מבן הישראלית שנתפרסם . למשפחותם לבית אבותם . מלמד שמשפחת אב קרויה משפחה (ו) שישראל מתיחסים לאבות בכל מקום ואומות העולם מתיחסים לאמותם כענין שנאמר (ש"ב כא) את ארבעת אלה ילדו להרפה בגת . היא ערפה היא הרפה שהיו דשים פלשתים בתשמישתה כריפות לכך לא נזכרו שמות אבותיהן של עובדי כוכבים כי אם במקומות ידועים והם כענין פר בן בקר אע"פ שאין לבהמות יחס אמר פר בן בקר . במספר שמות שהיו קוראין להם בשמותן . כל זכר לגולגלותם . שהיה מעביר אחד אחד :

פס' . מבן עשרים שנה ומעלה . שאין שנת עשרים מן המנין . תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן . הוא שאמר שאו את ראש :

פס' . ואתכם יהיו איש איש למטה . כדי ליתן גדולה לכל שבט ושבט . וכן מצאנו

באור הרא"ם

בסופו כמו שנאמר בשש מאות אלף : (ג) וכתיב בקע לגולגולת . וסיפא דקרא לשש מאות אלף גו' כמו המנין דהכא שבפ' במדבר : (ד) וזה היה בשנה ראשונה וכו' ויפול מן העם וכו' . הביא ג"כ האי קרא כי אחר שנפל מן עון העגל ג' אלפים נשתיירו במנין שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וג' כמו המנין דהכא : (ה) וזה היה באחד לחודש השני בשנה השנית כצ"ל : (ו) שישראל מתיחסים לאבות . (ב"ב קי"ב:) משפחת אב קרויה משפחה ע"ש : [ואיתא בספרים דכשמוגה יחוס או"ה מיחסם לאמותם כמו שנים עשר נשיאים לאמותם אל תקרא לאמותם אלא לאימותם ובישראל כתיב תמיד למשפחותם לבית אבותם .
ב"ר

שאין לך מן השבטים (ז) שלא העמידו (מלכים) ונביאים. איש ראש לבית (אבותם) [אבותיו] הוא. שלא יתגדל נשיא שבט זה על נשיא שבט זה:

פס'. ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם. אתם עיקר להם. לראובן אליצור בן שדיאור וגו' עד לנפתלי אחירע בן עינן. אין אתה מוצא השבטים נמנין בכל מקום שוין אלא פעם מקדים זה ופעם מקדים זה ללמדך שכלם שוין לפני הקב"ה וכן הוא אומר (בראשית מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. שבטו של לוי לא נפקד עם שאר השבטים לפיכך לא היה ללוי נשיא שבט בפקוד בני ישראל. לבני יוסף לאפרים אלישמע בן עמיהוד. במרגלים ובנשיאים ייחס את יוסף על אפרים. ובמרגלים ובחלוק הארץ ייחס את יוסף על מנשה. זהו שאמר יעקב (שם מח) גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם וגו'. שפקודי בני אפרים ארבעים אלף וחמש מאות ופקודי בני מנשה שנים ושלשים אלף ומאתים. ובגדולה מתחילין מן הגדול. ובחלוק הארץ נתיחס יוסף על בני מנשה לפי שנתרבתה נחלתם. וכן הוא אומר (יהושע יז) ויפלו חבלי בני מנשה עשרה (ח) מפני בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה לכך נתיחס יוסף על בני מנשה בנחלות:

פס'. אלה קריאי העדה. ביו"ד כתיב מלמד שכלם היו צדיקים והם היו בנתינת עשרת הדברות. שהרי בויקח קרח (במדבר טז) קריאי מועד חסר יו"ד על שהיו רשעים:

פס'. ויקח משה ואהרן. מלמד שמשכן בדברים להודיע גדולתו של משה שביום שאמר לו הקב"ה למשה בו ביום כנסן אף הם לא נתעכבו. אשר נקבו בשמות. כתיב חסר וא"ו מלמד שכל הצדיקים כל זמן שגדולה מתוספת עליהן הם משפילין את עצמם:

פס'. ואת כל העדה הקהילו כלם שוין ברציון אחד. באחד לחדש השני. היה הדבור למשה רבינו. באחד לחדש השני. היה המעשה להודיעך זריזותם. ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. ויתיחסו וכן הוא אומר (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ:

פס'. כאשר צוה ה' את משה ויפקדם במדבר סיני. לא שהיה שואל לו אמור כמה במשפחתך אלא היו עוברין בכבוד כחיילות של בית דוד:

פס'. ויהיו בני ראובן בכור ישראל. במספר שמות. ד' במספר שמות מלאין. ראובן שמעון גד ומנשה לפי שנתחלקו מנחלת ארץ ישראל ונטלו נחלתם בעבר הירדן ונתגאו בעשרם. ובשמעון ולוי כתיב (שם מט) אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל צא מכאן לוי נשאר שמעון כדרך ראובן גד ומנשה:

פס'. בני נפתלי תולדותם. כלם כתוב בהן לבני וכאן בני. מלמד (ט) שהיו כל בניהם זכרים ולא היו להם נקבות:

פס'. אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש. כדי לזכור להם זכות יעקב אבינו שנאמר בברכתו (שם) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר איש. לבני שמעון תולדותם למשפחותם [וגו'] פקודיו. מה נשתנה שמעון שנאמר בו פקודיו. מלמד שהיו עתידין להפקד משבטו שהרי חסרו בחומש הפקודים שלשים ושבעה אלף ומאה:

פס'. ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות והמשים. ולהלן הוא אומר (שמות לח) בקע לגלגולת מחצית השקל בשקל הקדש לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים למדנו (י) שכל זמן שהיו ישראל עסוקין במלאכת המשכן לא חסרו מהם נפש אחת. שבמלאכת המשכן נמצאו

באור הרא"ם

ה"ר חיים נבי ביארסקי]: (ז) שלא העמידו שופטים ונביאים כצ"ל עיין (סוכה כ"ז:): (ח) מפני בנות צלפחד. כונתו כדכתיב בקרא שם כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו והיינו בנות צלפחד: (ט) שהיו בניהם זכרים. עיין בבעל הטורים על התורה מביא להיפך שבשבט נפתלי היו בנות יותר מזכרים. וכ"ה גם' פענח רזא. ודעת הפסיקתא הביא המנחת שי: (י) למדנו כל זמן שהיו ישראל וכו'. עיין פרש"י

פרשת

שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים ובשנה השנית נמצאו החשבונות שוות :

פס' . אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל . אבל אתה נושא את שמותם לגדולה אחרת לצורך המשכן :

פס' . ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשכן . במדבר . והמה ישרתוהו . בארץ ישראל . (יא) וכן הוא אומר בדוד (דה"א טו) כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' (שם יג) פרץ בעוזא כיון שפשט עוזא ידו לאחוז בארון מיד מת כי ראה כי שמטו הבקר . (יב) וסביב למשכן יחנו . זה באהל מועד במדבר :

פס' . והלוים יחנו סביב למשכן העדות . זה בית עולמים . דתנן במסכת תמיד בג' מקומות כהנים משמרין בבית המקדש . בבית אבטינס . בבית הניצוץ . בבית המוקד וכו' :

פס' . ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה . להיות הלוים חונים סביב למשכן כך עשו להזהיר עצמם שלא ליקרב למשכן :

פס' . וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר . זה אחד מעשרה מקומות שנדבר למשה ולאהרן :

פס' . איש על דגלו באותות לבית אבותם . חיבה יתירה היתה למלך מלכי המלכים על ישראל והשרה אותם בדגלים כדי שלא יהו מעורבין . בוא וראה כשהסתכל בהם בלעם וראה אותם חונים לשבטיהם לא היה לו פתחון פה עליהם שנאמר (במדבר כד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו . וכן מצאנו באבינו יעקב כשבא ליפטר מן העולם קרא לבניו וברכם וצום שלא תהא בריה מגעת במטתו אלא בניו כיצד יהודה ויששכר וזבולן למזרח . אפרים מנשה ובנימן למערב . ראובן שמעון גד לדרום · דן אשר ונפתלי לצפון . וכן הוא אומר (בראשית מח) אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי . מהו יהיו לי לצרכי לשאת את מטתי . דוגמה הם לבניהם שהן עתידין להקיף בחנייתם את המשכן כזה הענין לפיכך אמר לו הקב"ה למשה איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו שלא לשנות (יג) מטכסים שנתן להם אביהם . שכשם שהקיפו את מטת אביהן כך יקיפו את משכני ; וכך היו הלוים חונים סביבות המשכן שנאמר והלוים יחנו סביב למשכן העדות . משה ואהרן ובניו וסמוך להם יהודה יששכר וזבולון שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה . בני קהת מן הדרום וסמוך להם ראובן ושמעון וגד . בוא וראה שהשבטים הסמוכים למשה ולאהרן כלם גדולים בתורה . יהודה (שם מט) לא יסור שבט מיהודה . יששכר (דה"א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים . (שופטים ה) ומזבולון מושכים בשבט סופר . על שהיו שכנים לתורה היו כלם בני תורה אבל השלשת השבטים הסמוכים לבני קהת שהיו בניו בני מהלוקת דכתיב (במדבר טז) ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי

באור הרא"ם

פ' תשא שסובר ג"כ כהמחבר דהכא שמנין השקלים הוא כמו המנין דהכא והכל היה בשנה אחת וכ"ה במ"ר פ' במדבר . והנה הרמב"ן פ' תשא הרבה להתמוה עליו . וז"ל ואני תמה איך יתכן שיהיה קהל גדול כמוהו ולא ימותו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כ"ז חדשים ולא מת א' מהם . ועוד הא כתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ע"ש ברמב"ן באריכות . וקושיתו השניה מקרא ויהי אנשים עי' בספרי במקומו . וכ"ה (סוכה כ"ה.) מי היו . נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר"י ר"ע אומר מישאל ואלצפן היו . אשר באמת לפלא שאלתם מי היו . מה לנו לידע שמות האנשים שמתו באלו הימים . אבל באמת גם אלו תנאים סוברים כדעת רש"י וכדעת המחבר שכל זמן שהיו עסוקין במלאכת המשכן לא חסרו מהם נפש א' ע"כ שאלו מי היו המתים באלו הימים . ע"כ סובר ר"י נושאי ארונו של יוסף . ולא מת א' בימים האלו . ור"ע סובר מישאל ואלצפן היו שמתאו א"ע לנדב ואביהוא והם היו מלויים ולא נכללו לא בנתינת השקלים ולא במנין דהכא אשר שבט לוי נמנה אח"כ ועולים דברי רש"י כמין הומר וזכרוני זה רבות בשנים הגדתי דברים אלו לפני א"א הגאון החסיד זלה"ה וקלסוהו : (יא) וכה"א בדוד וכו' . וסיפא דקרא כי לא דרשנוהו במשפט . וכתוב בתחלת הפרשה שם אז אמר דוד לא עלי לשאת את ארון אלהים כי אם הלוים . וע"ש בביאור הגר"א : (יב) וסביב למשכן יחנו . זה באוה"מ במדבר כדכתיב בקרא המה ישאו את המשכן ואת כל כליו : (יג) מטכסים . פי' סדר שנתן להם אביהם :

ונפתלי

נכנסו עמם במחלוקת שהרי און בן פלת מבני ראובן היה. וגם בחרו להם ארץ הגלעד. ושמעון יצא ממנו זמרי בן סלוא. בני גרשון מן המערב. וסמוכין להם אפרים ומנשה עמם ארבעה מארבע רוחות וארון וענן הולך דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה. וענן שכינה שהיה ביניהן. ואחד מסיך על גביהן שנא' (במדבר י) וענן ה' עליהם יומם. הענן שהיה הולך לפניהם היה הורג נחשים ועקרבים ומשוה להם הדרך. והמסיך עליהן מפני השרב ומפני הצינה. סימן היה למשה רבינו כשמסתלק הענן אשר על המשכן היה אומר (שם יא) קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כיון שהיה הענן מסתלק מיד היו מתקנין את עצמן למסע ומשוים כליהם על הבהמה. תקע בחצוצרות נסע יהודה ודגלו. תחלה הנשיא ושבטו אחריו ואשר חונים אחריו עמו יששכר וזבולון וסימניות לכל דגל ודגל מפה צבועה והעננים היו עומדין על גביהן וכמין קורה היה יוצא מתוך הענן שהיו יודעין לאיזה רוח הן הולכין וכך היה מסען לכל דגל ודגל. בדגל יהודה היה מצוייר בו ארי על שם (בראשית מט) גור אריה יהודה. דגל ראובן שני לו עם שמעון וגד מצוייר בו דודאים דמות אדם על שם (שם ל) וימצא דודאים:

פס'. ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות. היו הלוים מורידין את היריעות ומקפלין. ומשימין את הקרשים על העגלות ושאר כל כלי הקדש היו נושאין בכתף. בדגל מחנה אפרים שלישי. עליו מנשה ובנימין מצוייר בו דמות שור על שם (דברים לג) בכור שורו הדר לו. דגל מחנה בני דן באחרונה שהיו גבורים במעמדם ועליו אשר (יד) ונפתלי מצוייר בו נשר על שם (שם לב) כנשר יעיר קנו שהיה שבט בני דן מאסף לכל המחנות והיה מעירם ומזרזם. ארבעה דגלים כנגד ד' חיות אשר תחת כסא הכבוד בד' פנים. וכך היו הולכין עד מקום שהיה רצון הקב"ה שיחנו. עמדו להם ענני הכבוד התחילו להעמיד אהליהם. ענן השכינה שהיה מהלך על המשכן היה מהלך על מחנה לויה באמצע המחנות הוא היה עומד תחלה. כיון שהיה עומד לו היו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן קודם לכל המחנות. וחונים כל אחד ואחד במקומו. וזו היתה גדולה ביד משה שלא היה ענן השכינה יורד למשכן עד שהיה משה אומר (במדבר י) שובה ה' רבבות אלפי ישראל מיד היו ענני כבוד באים ומקיפים אותם כך כיבדם הקב"ה ונתן טכסים לכל אומה ולשון. יהי רצון מלפני אבינו שבשמים לחדש ימינו כקדם ולקיים עלינו מקרא שכתוב (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וכתיב (הושע יב) עוד אושיבך באהלים כימי מועד. ד"א מאסף לכל המחנות (טו) שכל מי שנמשך אחריהן (מתקנים) המחנות היה נאסף אל מחנה דן לפי שהיה אחרון. ד"א מאסף לכל המחנות לא היו מתאספין עד שהיה בא דגל מחנה דן. והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה אהרן ובניו. כדי שיהו קרובים לתפלה:

פס'. ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן (עשו) [חנו] לדגליהם וכן נסעו. מלמד שלא היו מקפידין זה על זה אלא שלום ורעות היה ביניהם. איש למשפחותיו על בית אבותיו. מלמד שלא היה בהם פסול:

פס'. ואלה שמות בני אהרן. שקולין היו כנגד הכל. ואלה שמות בני אהרן. פתח במשה ובאהרן ומפרש שמות בני אהרן. (טז) מיכן אמר רבי שמואל בר נחמני כל המלמד את בן חבירו תורה כאלו הוא ילדו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה. וכתיב ואלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים. הגונין וראוין למשיחה וגדולה:

פס'. וימת נדב ואביהוא לפני ה' [וגו'] ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר. מלמד שאם היה להם בנים בניהן קודמין לאחיהם. על פני אהרן אביהם. (יז) שמלאו מקום אביהם בחיי אביהם:

פס'. הקרב את מטה לוי והעמדת אותו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו. (יח) ת"ר

באור הרא"ם

(יד) ונפתלי מצוייר בו נשר. במ"ר פ"ב ה"ג ונפתלי מצוייר בו אילן זית ע"ש מאשר שמנה לחמו ע"ש: (טו) שכל מי שנמשך אחריהם מכושלי המחנות וכו' כנ"ל: (טז) מכאן אמר רשב"נ. (סנהדרין י"ט:) ע"ש: (יז) שמלאו מקום אביהם וכו'. כי בני אהרן כולם נמשחו בשמן המשחה: (יח) ת"ר ונלוו עליך

ונלוו עליך וישרתוך בעבודתך הכתוב מדבר אתה אומר בעבודתו הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בעבודתם כשהוא אומר ונלוו עליך ושמרו הרי בעבודתם אמור. הא מה אני מקיים ונלוו עליך וישרתוך בעבודתך הכתוב מדבר. מיכן אמרו הכהנים שומרים בבית המקדש בבית אבטינס. ובבית הניצוץ. ובבית המוקד. והלוים בעשרים ואחד מקומות חמשה על חמשה שערי הבית. ארבעה על ארבע פנותיו. ה' על ה' שערי עזרה. וד' על ד' פנותיו מבחוץ. אחד בלשכת הקרבן. ואחד בלשכת הפרוכת. (יט) ואחד אחרי (הפרוכת). מנא הני מילי אמר רב יהודה מסורא ואמרי לה במתניתא (כ) (דה"א כו) [שנים] (למזרחה) ליום ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאסופים שנים (עשר) לפרבר למערב [ארבעה] למסלה ליום (כא) אמרינן במס' תמיד האי דא פרבר חד הוא אחרינא הוא דאזיל ויתיב גביה משום דקאי אבראי. מאי לפרבר אמר רבה בר רב שילה כמאן דאמר כלפי בר:

פס'. ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבוד את עבודת המשכן. וכן אמר למעלה לעבוד את עבודת המשכן. חד בשירה (כב) וחד (בהפשט וניתוח):

פס'. ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם. (כג) חסר יו"ד מלמד שנמסרו כולם כאיש אחד ולמה שתי פעמים אחד למשכן ואחד לבית העולמים. המה לו מאת בני ישראל. שנכנסו לוים לעבוד את הקדש תחת כל בכור בבני ישראל:

פס'. ואת אהרן ואת בניו תפקד. תמנה. ושמרו את כהנתם. קדשי קדשים. והזר הקרב יומת. זה עונש:

פס'. ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל. זה שאמר הכתוב (דברים י) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל. דוקא שיפטר (כד) מכאן לויה שבכרה בנה פטור מחמש סלעים:

פס'. כי לי כל בכור. בג' מקומות קדשו בכורות לישראל במצרים ובמדבר ובכניסתן לארץ. במצרים מה הוא אומר (שמות יג) קדש לי כל בכור. במדבר הוא אומר (במדבר ח) כי לי כל בכור. בכניסתן לארץ הוא אומר (שמות יג) והיה כי יביאך ה' אלהיך. והעברת כל פטר רחם לה'. ביום הכותי כל בכור. להגיד מה גרם. לי יהיו. כהויתן יהו. (כה) עשרים וארבעה מתנות כהונה הם. (כו) וכלם לאהרן ולבניו בכלל ופרט וברית מלח. ואלו הן עשר במקדש. וארבע בירושלים. ועשר בגבולין. י' במקדש. חטאת. וחטאת העוף. אשם ודאי. אשם תלוי. וזבחי שלמי צבור. ולוג שמן של מצורע. ומותר העומר. ושתי הלחם. ולחם הפנים. ושירי מנחות. וד' בירושלים; הבכורה. והבכורים. ומורם מתודה ואיל נזיר. ועורות קדשים. וי' בגבולין. תרומה. ותרומת מעשר. וחלה. וראשית הגז. ומתנות. ופדיון הבן. ופדיון פטר חמור. ושדה אחוזה. ושדה חרמים. וגזל הגר:

פירושם חטאת. כגון חטאת יולדת וחטאת מצורע וחטאת נזיר ושאר חטאות כגון האוכל חלב ודם בשוגג או מחלל את השבת בשוגג על אחת מן המצות שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. כל חטאת שניתן דמה בחוץ. אבל חטאות הפנימיות כגון פר ושעיר של יום הכפורים ושל כהן משיח ופר העלם דבר של צבור לשריפה הן עומדין. חטאת העוף. כיצד היה מולק אותו (כז) חותך

באור הרא"ם

עליך וכו'. (תמיד כ"ו:) ע"ש: (יט) ואחד אחורי בית הכפורת כצ"ל וכה"ם: (כ) למזרח הלוים ששה כצ"ל: (כא) אמרינן במס' תמיד. חסר קצת וע"ש: (כב) וחד בהפשט וניתוח. טעות הוא כי הלוים פסולים להפשט וניתוח עיין (ערכין י"א:) מה אתם בעבודת המזבח אף הם בעבודת המזבח וקאי דווקא על השיר שהיו משוררים בעת עבודה ע"ש. ואולי צ"ל חד בשירה וחד בסיוע מה שהיו מסייעים בעת הגפת הדלתות: (כג) חסר יו"ד. היינו בשתי התיבות נתונים נתונים חסר יו"ד עיין במנחת שי: (כד) מכאן לויה שביכרה. (בכורות ג' ע"א) ע"ש: (כה) כ"ד מתנות כהונה. (חולין קל"ג): (כו) וכולם לאהרן ולבניו בכלל ובפרט וברית מלח. פי' כי בפרשה קרח כתיב לכל קדשי בני ישראל לך נתתים הוא כלל. ואח"כ פרט הכתוב וזה יהיה לך מקודש הקדשים לכל מתנותיהם וברית מלח כתיב בסיפא דקרא ברית מלח עולם הוא: (כז) הותך השזרה. פי' השדרה:

השזרה ומפרקת כלה עד שמגיע לושט או לקנה הגיע לושט או לקנה חותך סימן אחד או רובו ורוב בשר עמו. ובעולה שנים או רוב שנים ומַזֶה מדמה על קיר המזבח והבשר נאכל לכהנים. אשם ודאי. ואשם נזיר. אשם מצורע. אשם מעילות. נפש כי תמעול מעל. אשם שפחה חרופה שנאמר (ויקרא יט) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש והביא את אשמו מכל אלו מקריב את הדם ואת האמורים והנותר נאכל לכהנים לזכרים שנאמר (שם ז) זאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכל אותה. אשם תלוי כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואכל אחת מהן ואינו יודע אי זה מהן אכל זהו אשם תלוי והאמורין והבשר לכהנים. זבחי שלמי צבור. אלו כבשי עצרת שנאמר (שם כג) ושני כבשים בני שנה (לז') [לזבח] שלמים. הדם והאמורין נקטר והשאר לכהנים. לוג שמן של מצורע. מצורע שנתרפא מביא כבש אשם ולוג שמן עמו מזה ממנו שבע פעמים ונותן על בוהנות ידיו ורגליו של מצורע ועל תנוך אזנו והנותר מן הלוג נוטלו הכהן. מותר העומר הנקרב בט"ז בניסן קומץ ממנו מלא קומצו למזבח והנותר לכהנים. שתי הלחם של עצרת חמץ ולחם הפנים מצה נאפים מערב שבת ונערכים בשבת. ולשבת הבאה מביאין אחרים ונאכלין הראשונים. שירי המנחות של מנחת מחבת ומנחת מרחשת וכן חלות וכן רקיקי מביאין לכהן וקומץ מלא קומצו למזבח והנותר נאכל לכהנים. ד' בירושלים הבכור. בכור בהמה טהורה בעדרו. ואפילו לכהן היה מקריב חלבו ודמו במזבח. והבשר נאכל לכהנים בירושלים כשהוא תם. אבל בעל מום נאכל לכהן בכל מקום שירצה. ואם רוצה להאכיל ממנו לישראל מותר. הביכורים (כח) היה יורד לתוך שדהו (ודשנו) גמר הפרי מביאין בטנא ואם היה רחוק מירושלים מיבשן. דתנן הקרובים מביאין תאנים וענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים. וקורא מן (דברים כו) הגדתי היום עד ושמחת בכל הטוב. נאכלין לכהנים. המורם מן התודה. מי שהתנדב תודה סתם היה מביא כבש ומביא עשרים עשרונות י' חמץ וי' מצה שלשת מינין חלות. ורקיקין. ורבוכה. הכל ארבעים חלות נותן מהן ד' לכהנים שנאמר (ויקרא ז) והקריב ממנה אחד מכל קרבן · ומן הכבש נותן חזה ושוק לכהנים. והנותר מן החלות ומן הכבש נאכל לבעלים. ומורם מאיל נזיר שסתם נזירות שלשים. ובמלאת ימי נזרו מביא קרבן חלות ורקיקים. ומבשל מן האיל בַדוד שנאמר (במדבר ו) ולקח הכהן את הזרוע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ומניחן על כפי הנזיר. ומניח כהן ידו תחת יד בעלים ומניף. ונאכלין לכהנים עם חזה ושוק של איל. עורות קדשים. (ויקרא ז) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. וכן עורות תודה ושלמים ומעשר ופסח. י' בגבולין תרומה גדולה תרי ממאה. תרומת מעשר אחד מעשרה שהיה הלוי נותן לכהן מעשר מן המעשר. החלה הנפרשת מן העיסה משיעור מ"ג בצים וחומש ביצה. (דברים יח) וראשית גז צאנך תתן לו. שעור משקל חמש סלעים ביהודה שהם עשר בגליל. המתנות. שנאמר (שם) וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זובחי הזבח. פדיון הבן. שכל מי שנולד לו בן זכר מאשה בתולה ואע"פ שיש לו בנים חייב לפדותו בחמש סלעים שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה. ולאחר שנטלן הכהן ורוצה להחזירם הרשות בידו. (כט) פדיון פטר (רחם) שנאמר (שמות יג) ופטר חמור תפדה בשה. ואם אינו פודהו עורפהו בקופיץ מאחוריו. שנאמר (שם) ואם לא תפדה וערפתו ואחר שעורפו קוברו. ולמה עורפו אמרו חכמים הוא רוצה לאבד ממון הכהן לפיכך יאבד ממונו. שדה אחוזה. שהמקדיש שדה אחוזה שירש מאבותיו ורוצה לפדותה קודם היובל כל שדה שנזרעת כור שעורים היה פודה בחמשים שקל כסף ואם פחותה אם יתירה היה נותן לפי חשבון זה (ל) ואם עבר היובל ולא פדה (נעשה) לכהנים. שדה חרמים. שאם היה אחד מישראל אומר

באור הרא"ם

(כח) היה יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר קושרו בגמי או במשיחה וכו' כצ"ל: (כט) פדיון פטר חמור כצ"ל: (ל) ואם עבר היובל ולא פדאה יוצאה לכהנים ביובל כצ"ל:

וכיקם

שדה זה יהיה בחרם שוב לא היה לו למכרה או לפדותה שנאמר (במדבר יח) כל חרם בישראל לך יהיה. ונאמר (ויקרא כז) כל חרם אשר יחרים איש לה' מכל אשר לו וגו' גזל הגר כגון שגזל אדם לגר ותבעו לדין ונשבע לו ומת הגר ואח"כ נודע לו שנשבע לשקר חייב להחזיר הגזל לכהן שנאמר (במדבר ה) ואם אין לאיש גואל להשיב האשם אליו. האשם המושב לה' לכהן וגו' זה הממון. כל אלו נאמרו בברית מלח. שנאמר (שם יח) כל תרומות הקדשים אשר (יקדישו) [ירימון] בני ישראל וגו'. ברית מלח עולם הוא בכלל שנאמר (שם) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי כלל המתנות פרט אלו המפורשות שכתבנו ארבעה ועשרים מתנות כהונה. סליק"ו:

פס'. פקוד את בני לוי. בתחלה אמר אך את מטה לוי לא תפקוד וגו'. וחזר ואמר פקוד את בני לוי. אלא מלמד שידע הקב"ה שישראל חוטאין והוא גוזר עליהן (שם יד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו (לא) ובקש להוציאן מן הגזרה. כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם. חיבה נוספה להן שישראל נמנו מבן עשרים שנה ומעלה והלוים מבן חדש:

פס'. ויפקוד אותם משה. בוא וראה בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות שהרי לגרשון משפחת הגרשוני פקודיהם שבעת אלפים ושש מאות:

(**פס'**). ולקהת משפחת העמרמי ומשפחת היצהרי. במספר כל זכר מבן חדש ומעלה שמנת אלפים ושש מאות. למררי משפחת המחלי ומשפחת המושי כל זכר מבן חדש ומעלה ששת אלפים ומאתים. הכל עשרים ושנים אלף ושלש מאות וכתב כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן וגו' שנים ועשרים אלף. (לב) שאלה זו שאל קונתקום הגמון את רבן יוחנן בן זכאי אמר לו שלש מאות אלו שלא הזכירם בכלל הלוים היו בכורות ואין בכור מפקיע בכור שכבר היה (קודם) [קדש]. במסכת בכורות בתחלת המסכתא:

פס'. ונשיא נשיאי הלוי. זה אמרכלא מאי אמרכלא אמר כלא על פיו היו עושין כל דבר ודבר:

פס'. והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו משה בחד מקום. אהרן בחד מקום. ובניו בחד מקום. מכאן אמרו בג' מקומות כהנים שומרים בית המקדש וכו':

פס'. כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן. אהר"ן נקוד לפי שהדבור תחלת הפרשה למשה לבדו ואהרן נצטרף עמו אחרי כן:

פס'. ויאמר ה' אל משה פקוד כל בכור זכר. מכאן אמרו כהנים ולוים פטורים לעולם שהרי פטרו את כל ישראל במדבר לא פטרו את" של עצמן:

פס'. ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים. שהרי עשרים ושנים אלף בכורות ישראל יצאו תחת עשרים ושנים אלף לוים עדפו בכורי ישראל שלשה ושבעים ומאתים שהוצרכו לתת חמשת שקלים:

פס'. ויפקוד אותם משה על פי ה'. רבי יהודה הלוי בן שלום אומר מלמד שהיה משה הולך ועומד לו על פתח אהליהם והשכינה מקדמת ואומרת לו יש באהל זה כך. וכך יש באהל זה. שנאמר על פי ה':

פס'. מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף. אמר משה רבינו (לג) כיצד אעשה אם אומר לישראל תן לי פדיון בנך אמר לי כבר פדאו בן לוי. מה עשה משה הביא שנים ועשרים אלף פיתקין וכתב עליהם בן לוי. ומאתים ושבעים ושלשה כתב עליהם חמשת שקלים בללם ונתנם בקלפי ואמר להם בואו טלו פתקיכון כל מי שעלה בידו בן לוי אומר לו כבר פדאך בן לוי. וכל מי שעלה בידו חמשת שקלים אומרים לו תן פדיונך וצא:

באור הרא"ם

(לא) וביקש להוציאן מן הגזרה. ע"כ מגלן בכפני עלמס: **(לב)** שאלה זו שאל קונטרוקוס הסר וכו' כל"ל (בכורות ה'): **(לג)** כיצד אעשה וכו'. עיין כ"ז (סנהדרין י"ז):

פס' : ויתן משה את כסף הפדוים לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו. על פי ה'. זו אחת מעשרים וארבע מתנות כהונה:

פס'. נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי. נתיחס קהת מתוך בני לוי מפני כבודם של משה ואהרן. וכן אמר לו משה לקרח (במדבר טז) המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל ובקשתם גם כהונה. לפיכך נבדלו בני קהת לעבוד עבודת קדש הקדשים כמו שאומר בענין. ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרוכת המסך וכסו בה את ארון העדות. כל אלו הבגדים שהיו מכסין בהן כלי הקדש נקראים בגדי שרד. ובני קהת נושאים בכתף. כדכתיב (שם ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו:

פס'. אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי. שלא ימותו בלא זמנם. ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו. רבותינו אמרו בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם. ודומה כבלע את הקדש שהוא לשון כסוי כלומר בשעה שיכסו אותם. כמו (בראשית מא) ותבלענה השבלים הדקות שהיו מכסים את השבלים הטובות:

פרשת נשא את ראש

כתוב טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו: (נחום א')

בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אם מורדת בו מדינה הוא עושה מלחמה עליה והורג את הרעים ואת הטובים. אבל הקב"ה אינו כן אלא בזמן שהוא כועס על מכעיסיו הוא מאבד את הרשעים וממלט את הצדיקים שנאמר ויודע חוסי בו. שהרי חטאו דור אנוש איבד אותם והציל את חנוך. חטאו דור המבול איבד אותם והציל את נח. חטאו הסדומיים איבד אותם והציל את לוט. חטאו המצריים הביא עליהם חשך. (שמות י) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. הרי ויודע חוסי בו. חטאו ישראל במדבר פרע מהם חוץ משבטו של לוי. שנאמר (שם לב) ויאספו אליו כל בני לוי. אמר הקב"ה יודע אני מי נשתתף לעגלם ומי לא נשתתף. (במדבר ד) אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי מתוך הלוים. וכן הוא אומר (שם א) אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל. כדי להוציאם מן הגזירה שראה הקב"ה שעתידין ישראל להכעים במדבר והוא גוזר עליהם (שם יד) במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה. יצאו הלוים שהיו פקודיהם מבן חדש ומעלה. לפיכך אמר הקב"ה (שם א) ואתה הפקד את את הלוים על משכן העדות ועל כל כליו. ועל הכל בני קהת שהיו קרובין לשכינה שנא' (שם ג) ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. ושנים להם בני גרשון נושאי יריעות המשכן ומכסהו שנאמר נשא את ראש בני גרשון גם הם נשיאות ראש היה להם להיות עובדים לפני. וכן הוא אומר (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. מבן שלשים שנה ומעלה. בחמשה זמנים הלוים נמנים מבן חדש מבן שלשים שנאמר מבן שלשים. מבן חדש להיות פוטרין את בכורי ישראל (א) מבן (שלשים) ליטול מניות הלוים דכתיב בדברי הימים בפרשת יחזקיהו המלך דכתיב (דה"ב לא) מלבד התיחס לזכרים מבן שלש שנים ולמעלה לכל הבא לבית ה' לדבר יום ביומו לעבודתם במשמרותם במחלקותיהם. מבן חמש ועשרים שנה מתחנכין לעבודה ולומדין כל חמש. ומבן שלשים היו מתחילין לעבוד. ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה:

פס'. מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה כל הבא לצבא צבא לעבוד עבודה באהל מועד. איזו היא (ב) עבודה שהיא צריכה עבודה הוי אומר זה השיר. כדתנן (ג) במסכת ערכין אין פוחתין מי"ב לוים העומדים על הדוכן. ואמרינן בגמרא

באור הרא"ם

(א) מבן שלש כצ"ל. ליטול מנת הלוים וכו' כי מבן ג' נתנו להם חלקם ככתוב בדברי הימים: (ב) עבודה שהיא צריכה עבודה. כי בעת הקרבת הקרבן היו הלוים אומרים שיר: (ג) במס' ערכין. י"ב

כנגד מי אמר רב פפא כנגד (ד) תשעה כנורות וב' נבלים וצלצל שהם י"ב שנאמר בדברי הימים (דה"א כה) הוא ובניו ואחיו שנים עשר וכתיב (עזרא ג) ויעמד (יהושע הוא ובניו אחריו קדמיאל) [ישוע בניו ואחיו קדמיאל ובניו] וכו'. לא היו אומרין לא בנבל ולא בכנור אלא בפה כדי ליתן הקול בנעימה. ותנן במסכת תמיד שהה לנסך הניף בסודרין. הקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר. השיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש וכו' יהי רצון שיבנה במהרה בימינו. כיצד נמנו ישראל והלוים ביום א' מלמד שקרא משה רבינו לשרי האלפים ושרי האלפים לשרי המאות ושרי המאות לשרי העשרות ולוים ביום א'. תדע שהרי בימי דוד לא שב יואב מלמנות את ישראל עד תשעה חדשים ועשרים יום לפי שהיו ישראל מפוזרין בערים. אבל במדבר היו כלם מקובצים לפיכך נמנו ביום אחד. מכאן למדנו שאין מעבירין על המצות שאע"פ שלא מצאנו הקב"ה שאמר לו למשה למנותם בו ביום אמר מצוה הבאה בידי אקיימנה. וכן דוד אומר (תהלים קיט) חשתי ולא התמהמהתי וגו':

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. כיון שנתיחסו ישראל איש על דגלו ואיש על מחנהו. מיד צוה לשלח מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. פרה אדומה נשרפה בשני בניסן וטיהר כל ישראל בשנה השנית. בארבעה עשר שחטו ישראל פסחיהן ויום השבת היה כדתנן בסדר עולם. צו אין צו אלא (ה) זרוז מיד ולדורות. וישלחו מן המחנה (ו) צו אזהרה. (ז) שהרי כתיב (במדבר יט) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא וגו'. כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. והוא הדין לשאר הטמאים שהרי ביולדת כתיב (ויקרא יב) ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה. אלא אמר אלו והוא הדין לשאר הטמאין. רבי יהודה בן בתירה אומר (ח) הציווי לשון זירוז הוא שנאמר (דברים ג) וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו מכאן אמרו אין מחזקין אלא למחוזקין. ואין מזרזין אלא למזורזין. וישלחו מן המחנה. (ט) במחנה שכינה. מלמד שאין עונשין מן הדין שהרי אם נדחו טמאים (י) ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה. כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. לא שלשתן במקום אחד. במצורע (ויקרא יג) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. כל שהזב מטמא צרוע מטמא. חמור מצורע שמטמא בביאה. כל שטמא מת מטמא הזב מטמא חמור הזב שהוא מטמא תחת (יא) אבן מסמא כל שטבול יום מטמא טמא מת מטמא חמור טמא מת שהוא מטמא את האדם (יב) חמור טבול יום ממחוסר כפורים שהוא פוסל את התרומה. וישלחו מן המחנה. (יג) בבל אדם הכתוב מדבר:

פס'. מזכר עד נקבה תשלחו. אחד גדולים ואחד קטנים במשמע. (יד) אלא שלא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר שנאמר (במדבר יט) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא

באור הרא"ם

(י"ג) ע"ש: (ד) תשעה כנורות וכו'. היינו י"ב כלי שיר וכל לוי היה לו כלי שיר בפני עצמו לנגן עליו י"ב לוים: (ה) אלא זירוז מיד ולדורות. עיין בספרי שלמד זה מנרות דכתיב גביה צו וכו' ומסיים חוקת עולם לדורותיכם: (ו) צו אזהרה. הגירסא זו נכונה מאוד כי ס"ל צו הוא לאו וכמו דרשת רבי שמסיים בספרי אין צו בכל מקום אלא אזהרה דכתיב ויצו ה' אלהים על האדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ובספרי הלשון אזהרה לא שמענו ת"ל צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה. ומפרשי הספרי הבינו כוונת הספרי מן וישלחו מן המחנה והוקשה להם הרי זה עשה ולא לאו והרבה המבארים הבינו בזה דר"ל מסיפא דקרא ולא יטמאו את מחניהם אבל האמת יורה דרכו כי מלשון צו דריש ללאו וכן הוא כוונת הספרי: (ז) שהרי כתיב ואיש אשר יטמא וסיפא דקרא ונכרתה הנפש הרי עונש אזהרה מנין ת"ל צו כנ"ל: (ח) הצווי לשון זירוז. היינו צו לשון זירוז שישלחו תיכף המצורעים כמו שמסיים בסוף הפרשה: (ט) במחנה שכינה שומע אני ממחנה לויה ת"ל עד מחוץ למחנה תשלחום (הרי מחנה לויה אמור כנ"ל וכ"ה בספרי): (י) ממחנה ארון הקל. הוא מחנה לויה ונקרא מחנה ארון הקל שהיו הלוים נושאים את הארון: (יא) אבן מסמא. אבן גדולה מונחת על הבגדים והזב יושב על האבן אע"פ שאינו מכביד על הבגדים. הבגדים טמאים: (יב) חמור טבול יום. חסר וכצ"ל כל שמחוסר כפורים פוסל טבול יום פוסל חמור ממנו טבול יום שהוא פוסל את התרומה וכ"ה בספרי: (יג) בבל אדם וכו' שלא נאמר רק בלוים לבדם הכתוב מדבר (שהם נושאי הארון) ת"ל מזכר עד נקבה תשלחום כנ"ל. וכ"ה בספרי: (יד) אלא שלא ענש וכו'. הלשון אינו מדוקדק. ועיין בת"כ או אינו אלא כענין שענש מה מצאנו מטמא מקדש שלא ענש

אלא

ונכרתה מכל מקום מצוה לשלחם הא מה ת"ל מזכר עד נקבה תשלחו להביא מחנה שניה. אל מחוץ למחנה תשלחום. להביא מחנה שלישית. מלמד שאין עונשין מן הדין. שאם ממחנה ארון משתלחין ק"ו ממחנה שכינה. לפיכך הוצרך לומר שלש מחנות. אל מחוץ למחנה תשלחום. להביא טומטום ואנדרוגינוס. ד"א אל מחוץ למחנה תשלחום להביא כלים הטמאים. ד"א מזכר עד נקבה תשלחו. מה זכר ונקבה מיוחדין לעשות אב הטומאה וטעונין שילוח (טו) אף כל שראוי לעשות אב הטומאה. ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם. מכאן אמרו שלש מחנות הן. מחנה ישראל מחנה לויה מחנה שכינה. מפתח ירושלים עד פתח הר הבית מחנה ישראל. (טז) מפתח הר הבית עד פתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. אשר אני שוכן בתוכם. הביבין ישראל שאע"פ שהן טמאין שכינה ביניהם. וכה"א (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאותם. אמר רבי יוסי הגלילי בוא וראה כמה החטא גורם שבתחלה לא היו ישראל לא זבין ולא מצורעין (יז) ומשפשטו ידיהם בעבירה אירעו. כתיב (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר. לא יראים ולא מזדעזעים אבל משחטאו מה כתיב (שם לד) וירא אהרן וכל בני ישראל את פני משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

פס'. ויעשו כן בני ישראל. להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה כן עשו. כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל. מה בא ללמד. ללמד (יח) שאף הטמאין לא עכבו:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. איש או אשה כי יעשו. למה נאמרה פרשה זו (יט) למד על גזל הגר שהרי בפרשת ויקרא כתיב (ויקרא ה) נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון וגו' מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אותו בראשו והמישיתו יוסף עליו. זהו שחייב אשם מעילות בא הכתוב ללמד על הגוזל את הגר (כ) ונשבע לו שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח שכל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא א"כ נתחדש בה דבר. איש או אשה. השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. למעול מעל בה'. מלמד שכל המשקר בחבירו כאלו שקר בבוראו. אין מעילה בכל מקום אלא שיקור. ואשמה הנפש ההיא. לרבות טומטום ואנדרוגינוס. ד"א ואשמה הנפש ההיא. הגוזל ולא בניו. מכאן אמרו הגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא (כא) עד שמת. היורשין פטורין מן האשם. אבל חייבין להחזיר את הקרן. והתודו את חטאתם אשר עשו. רבי נתן אומר זה בנין אב לכל המומתין שיטענו וידוי. ד"א והתודו את חטאתם אשר עשו. (כב) ולא אשר עשה אביו. והשיב את אשמו בראשו. זה הקרן שנקרא אשם ולפי שנשבע עליו לשקר. וחמישיתו יסף עליו. חומשו של סלע שיהא הוא וחומשו חמשה. וזה הוא חמש מלגיו. ונתן לאשר אשם לו. (כג) להביא שליח בית דין (והשליח) והיורש. רבי נתן אומר ונתן לאשר אשם לו.

באור הרא"ם

אלא גדולים אף כאן לא נאמר אלא גדולים ת"ל מזכר עד נקבה א' גדולים וא' קטנים במשמע: (טו) אף כל שראוי לעשות אב הטומאה. יצאו פחות מן ג' עד ג' שאינו ראוי לעשות אב הטומאה כ"ה הגירסא בילקוט ובספרי הגי' כמו הכא. ופי' המפרש שממעט כלי חרס שאינו נעשה אב הטומאה לעולם כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לטהרות ועיין (ערכין ק"ד ע"ב) אמר קרא מזכר עד נקבה תשלחו פרט לכלי חרס ועיין (נדה כ"ח:) תוס' ד"ה פרט לכלי חרס: (טז) מפתח הבית עד העזרה מחנה לויה מפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה כצ"ל: (יז) ומשפשטו ידיהם בעבירה. אירעו בהם ג' דברים אלו זבים ומצורעים וטמאי מתים: (יח) שאף הטמאים לא עכבו. אף שיש צער לאדם שיפרוש מקרוביו. אעפ"כ קיימו גזירת המקום: (יט) לימד על גזל הגר. כדמסיים הקרא ואם אין לאיש גואל: (כ) ונשבע לו ומת הגר שישלם קרן וחומש לכהנים כצ"ל כי אם הגר קיים בחיים הקרן והחומש שלו כי בכלל עמיתך הוא (ב"ק ק"י ע"ש): (כא) עד שמת. היינו הגזלן מת אבל הגר הנגזל בחיים ע"כ מחויבין לשלם הקרן כי אם מת הגר פטור אף מקרן: (כב) ולא אשר עשה אביו שאם אמר תן לי פקדון שהפקדתי אצל אביך והוא אמר לא הפקדת משביעך אני ואמר אמן ולאחר מכאן נזכר שומע אני שהוא חייב ת"ל והתודו את חטאתם אשר עשו ולא מה שעשה אביו כצ"ל: (כג) להביא שליח ב"ד. ערכוני זכרים בכאן וכצ"ל ונתן לאשר אשם לו לפי שהוא אומר לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו אין לי אלא לו ולשלוחו מנין לרבות שליח ב"ד והיורש ת"ל ונתן לאשר אשם לו

לבעל חובו של נגזל. שאם היה חייב לחבירו מנה ונמצא בעל חובו של נגזל מוציאין מזה ונותנין לזה:

פס'. ואם אין לאיש גואל. א"ר ישמעאל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל. והלא נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן משום דגמירי דלא כלי שבטא. אלא מה הוא ואם אין לאיש גואל בגוזל את הגר הכתוב מדבר שאם גזל את הגר (כד) ונשבע לו שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח. רבי נתן אומר להשיב האשם אליו. (כה) להביא את האשה. האשם המושב לה'. בכסף הכתוב מדבר כלומר הממון שגזל ונשבע עליו נקרא אשם שכן הוא אומר למעלה למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא • ולפי שאין לאיש גואל ליקח הממון נקרא האשם המושב לה'. (כו) ונותנו לכהן. שבאותו משמר. מלבד איל הכפורים. והוא האשם הנקרב דמו על גבי המזבח (כז) שגם הוא נאכל לכהן כדתנן בבבא קמא בפרק הגוזל (מתן) [נתן] (כח) כסף ליהויריב ואשם לידעיה. אשם ליהויריב וכסף לידעיה. אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה. ואם לאו יחזור ויביא אשם אחר. שהמביא גזלו קודם שיביא אשמו יצא. אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא. אשר יכפר בו עליו. את שמכפרין עליו ואלו הן אנשי משמר:

פס'. וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. מלמד שהתרומה נוהגת בכל. רבי ישמעאל אומר (כט) וכי תרומה (מביאין) לכהן אלא לפי שנאמר (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך אבל לא שמענו מה יעשה בהן לכך נאמר אשר יקריבו לכהן לו יהיה (ל) למד הכתוב שהבכורים לכהן:

פס'. ואיש את קדשיו לו יהיו. אלו תודה ושלמים ופסח ומעשר שני ונטע רבעי שנאמר (ויקרא יט) ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה'. קדש לבעלים וזה הדין דן ר' ישמעאל מעשר שני טעון הבאת מקום והוא של בעלים שהרי הוקש נטע רבעי למעשר שני בג' דברים שנקרא נטע רבעי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון. ד"א ואיש את קדשיו לו יהיו. מכאן שטובת נתינה לבעלים שאע"פ שאמר הכתוב (במדבר יח) כל תרומות הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' אין נוטלין אותו בזרוע. אלא הרי הן ברשות בעלים ליתנם למי שירצה. איש אשר יתן לכהן לו יהיה. שאם פדה את בנו לאחר שלשים יום ומת הבן אין האב יכול להוציא פדיונו מיד הכהן. ד"א איש אשר יתן לכהן לו יהיה. כדתנן בפרק הגוזל נתן את הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשין יכולין להוציא מידו. ד"א איש אשר יתן לכהן לו יהיה. זוכה ויהיה לו ממון הרבה. ולמה נסמכה פרשת קדשים לסוטה לומר לך שאם לא זכה להביא קדשים לכהן סוף הוא מביא אשתו לכהן להשקותה:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. לדורות. איש איש. אחד כהן ואחד ישראל. כי תשטה אשתו. רוח שטות נכנסה בה. (לא) אשתו. הראויה לו פרט אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין. ומעלה בו מעל. זה דבר ערוה:

פס'. ושכב איש אותה. (לב) פרט לקטן שאינו איש. אותה. ולא אחותה כלומר אם שכב איש אותה נאסרה על בעלה אבל אם בא הוא עצמו על אחות אשתו לא נאסרה אשתו על עצמו. ואע"פ שהיה בדין שתהא אשתו אסורה עליו כשבא הוא על אחות אשתו מדין ק"ו (לג) שאם כשבא איסור הקל על איסור הקלה זה הנואף שבא על הנואפת. ולמה קוראהו איסור הקל לפי שאינו איסור כל ימיו שאם מגרשה

באור הרא"ם

לו: (כד) ונשבע לו ומת הגר שישלם לו וכו' כצ"ל: (כה) להביא את האשה. היינו גיורת ג"כ משלם לה: (כו) ונתנו לכהן. קאי על הקרא האשם המושב לה' לכהן קאי אהשם ונותנו לכהן: (כז) שגם הוא נאכל לכהן. שבאותו משמר וע"ז קאי הראיה מב"ק: (כח) נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה. כי משמר יהויריב קודם ובזה הביא גזילו קודם אשמו: (כט) מה תרומה מקריבין לכהן כצ"ל וקאי על הקרא לכל אשר יקריבו לכהן: (ל) לימד הכתוב שהבכורים לכהן. פי' שבאותו משמר. רמב"ן על התורה: (לא) אשתו הראויה. היינו הראויה לקיימה: (לב) פרט לקטן. היינו פחות מבן ט': (לג) אם כשבא.

בעלה מותרת לזה. מה שאין כן באחות אשתו שאם גירש את אשתו אחותה אסורה׃ ויהא איסור הקל אוסר אף אוסריו כלומר אסר הנואף את הבעל באשתו שהוא אוסריו מתחלה שכיון שקדש אדם את האשה אסורה היא על כל העולם אסר הבועל את הבעל שהוא אוסריו. כשבא איסור חמור האיש שהוא איסור חמור מתחלה שכיון שקידש אדם את האשה אסורה היא אסור חמור. אחות אשתו שאינה ניתרת בגט. אינו דין שתהא אשתו אסורה עליו בביאת אחותה שיהא אוסר את אוסריו כלומר האשה תהא אוסרת את אחותה בבעל עצמה שמחמת קידושיה נאסרה אחותה על הבעל והיה הדין שתאסר אשתו עליו מחמת ביאת אחותה ת"ל אותה. ולא את אחותה. וכן ולא את חמותה (ולא את הערוה של עולם) לא אסר את אשתו אפילו בא על חמותו. ונעלם מעיני אישה. הא אם ידע בה בעלה אינו רשאי להערים עליה להשקותה. ונסתרה והיא נטמאה. כמה שיעור סתירה כדי טומאה כלומר כדי ביאה וכמה כדי הקפת דקל. ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה. אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה. ועד אין בה. עדות אין בה שכל מקום שנאמר ועד אין בה הרי שנים אמור עד שיפרוט לך הכתוב אחד כגון (במדבר לה) ועד אחד לא יענה בנפש למות. (לד) למדנו דעדות שלימה אין בה. והיא לא נתפשה. הא אם נתפשה כלומר אם נאנסה לא נאסרה על בעלה. (לה) אבל בכהנת דין אחר בין נתפשה בין שלא נתפשה שהרי הגרושה אסורה לכהונה ומותרת לישראל. סוטה חמורה לא כל שכן. ד"א ועד אין בה אע"פ שהצריכה תורה שני עדים לכל דבר כאן די בעד אחד שאם קנא לה ונסתרה משקה על פי עד אחד מפני שרגלים לדבר. ואם יש בה עד אחד שנטמאה אין משקה אותה:

פס'. ועבר עליו רוח קנאה. מה לשון קנאה לשון התראה כענין שנאמר (יואל ב) ויקנא ה' לארצו. כלומר התרה בהם באומות העולם שלא לשחת ארצו. ד"א רוח קנאה. שראה אותה מדברת עם השכנים וקפד בה ומנעה שלא לדבר עמם ומביא עליה קנאה מפני שמנעה לדבר עמו כתמול שלשום. וקנא את אשתו. רשות; דברי רבי ישמעאל. רבי אלעזר אומר חובה מפורש במסכת סוטה. והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה (לו) וקנא את אשתו. רבי עקיבא אומר מה ת"ל נטמאה נטמאה ג' פעמים טמאה לבעלה ולבועלה ולתרומה (לז) ר' ישמעאל אומר והיא נטמאה והיא לא נטמאה. מכאן שאין משקין אלא על הספק. ומכאן אתה דן לשרץ לספק טומאה ברשות היחיד שספיקו טמא. (לח) מה סוטה רשות היחיד וספיקו טמא אף בשרץ כן:

פס'. והביא האיש את אשתו אל הכהן. רבותינו אמרו מוסרין לו שני תלמידי הכמים שמא יבוא עליה בדרך ומתרין בו; רבי יהודה אומר בעלה יהא נאמן עליה מק"ו מנדה שבעלה נאמן עליה. אמרו לו נחשדו על הסוטות ולא נחשדו על הנדות לפי (לט) שהיא ערוה חמורה ופורשין ממנה. והביא את קרבנה עליה. (מ) אינו מקיין לה מכתובתה אלא משלו וכן כל קרבן שעליה. עשירית האיפה; שיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה. קמח שעורים. אע"פ שמנחת חוטא באה סולת זו באה שעורים שלא יהא קרבנה מהודר. שעורים. שהיא עושה מעשה בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה. דברי רבן גמליאל הזקן. לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה. מגיד שאם נתן עליה שמן ולבונה עובר בלא תעשה. כשם שעובר על שמנו כך עובר על לבונתו. כי מנחת קנאות היא. להודיע מה גרם. מנחת קנאות

באור הרא"ם

כשבא על איסור הקל. עיין כ"ז (יבמות נ"ה.) : (לד) למדנו דעדות שלימה אין בה. רק עד א' לסתירה : (לה) אבל בכהנת. (יבמות נ"ו ע"ב) אשת כהן שנאנסה בעלה לוקה עליה : (לו) וקינא את אשתו והיא לא נטמאה ר"ע אומר מה ת"ל נטמאה נטמאה ג' פעמים כנ"ל : (לז) ר"י אומר והיא נטמאה והיא לא נטמאה אם נטמאה למה סוטה ואם לא נטמאה למה משקה מכאן שאין משקין אלא על הספק כנ"ל : (לח) מה סוטה רה"י. וחסר עוד מה סוטה דבר שיש בו דעת לשאול כו' : (לט) שהיא ערוה חמורה בכרת. משא"כ סוטה בלאו : (מ) אינו מקיין לה. פי' אין מגבה לה מכתובתה :

מפני

שתי קנאות. כשם שקינא לבעל כך קינא לבועל כשם שקינא למטה כך קנא למעלה. מנחת זכרון. כל הזכרונות שבתורה לטובה וזו לרעה. ד"א מנחת זכרון אף זו לטובה. כענין שנאמר ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא. מזכרת עון לרעה. כענין שנאמר והיתה אם נטמאה. (יש אומרים פותחין לטוב תחלה לזכות) וזכות תולה לה במים המרים שנים עשר חדש דברי רבי ישמעאל זכר לדבר (דניאל ד) לכן מלכא מלכי ישפר עלך וגו'. וכתיב (שם) לקצת ירחין תרי עשר וגו'. וכתיב (שם) כולא מטא על נבוכדנצאר מלכא:

פס'. והקריב אותה הכהן. אותה לבדה. מכאן שאין משקין שתי סוטות כאחת. והעמידה לפני ה'. שלא יעמדו עמה לא עבדיה ולא שפחותיה (מא) מפני שלבה גס בהן ולא (חזרה). לפני ה'. בשער ניקנור. מכאן אמרו ראש המעמד מעמיד את הטמאין בשער ניקנור ששם משקין את הסוטות:

פס'. ולקח הכהן מים קדושים (מב) אין קדושים אלא שקדשו בכלי. ואלו הן מי כיור בכלי חרש ולמה מים בכלי חרש. מלמד שאם היתה טהורה נחשבה כמים טהורים ואם נטמאה נחשבה ככלי חרש שאין בו ממש שכיון שנשבר שוב אין לו תקנה. ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. ואפילו אם לא היה שם עפר (מג) מביא עפר ממקום אחר ומקדשו. איסי בן יעקב אומר להביא קרקע בית עולמים. וכן אמרו רבותינו במסכת סוטה היה מביא כלי של חרס חדשה ונותן לתוכו חצי לוג מים מן הכיור. רבי יהודה אומר רביעית לוג. (מד) אמר רבה מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה שאם היתה טהורה נזרעת זרע כאברהם שאמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר. ואם לאו חוזרת לעפרה שנאמר (שם ג) כי עפר אתה ואל עפר תשוב נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלה של שיש וטבעת קבועה בה כשהוא מגביהה נוטל עפר מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים. שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן וגו'. ג' דברים בתורה כדי שיראו. רוק יבמה. ואפר הפרה. ועפר כוטה. רבי ישמעאל אומר אף דם הצפור:

פס'. והעמיד הכהן את האשה לפני ה'. מקום שמעמידה בתחלה. שם מעמידה בסוף. ופרע את ראש האשה. (מה) כהן פונה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה דברי רבי ישמעאל. רבי יהודה אומר אם היה בית הליצתה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו. היתה מכוסה לבנים מכסה שחורים. היו עליה כלי כסף וכלי זהב קטליות ונזמים. מסלקה הימנה כדי לנוולה. וכל הרוצה לראות רואה חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה סמוך בהן. שנאמר (יחזקאל כג) ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה. היא גילה שערה לנואף. לפיכך כהן פורע את ראשה. ונתן על כפיה את מנחת הקנאות. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר כדי ליגעה שמא תחזור בה. וא"כ חס הקב"ה על עוברי רצונו ק"ו על עושי רצונו. מנחת קנאות היא. תנן התם מביא את מנחתה בכפיפה וסופה בכלי שרת וכו' מתניתא. וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. מלמד שביד הכהן נהפכים להיות מרים. ד"א המרים נקראו על שם סופן שממררין את הגוף. המאררים מנינו כנגד אברים של שני בני אדם רמ"ח רמ"ח ללמדך שכשם שהיו בודקין את האשה כך היו בודקין את הבועל שלא יהא חוטא נשכר:

פס'. והשביע אותה הכהן. הכהן משביעה ואינה נשבעת מאיליה. ואמר הכהן. בכל לשון שהיא שומעת. במסכת סוטה ואלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וכו' (מו) ואמרינן בתלמוד מנא לן דכתיב ואמר (הכהן) לאשה. בכל לשון שהוא אומר. ת"ר מודיעין אותה בכל לשון שהיא שומעת על מה שהיא שותה ועל מה

באור הרא"ם

(מא) מפני שלבה גס בהם ולא תודה כצ"ל: (מב) אין קדושים כו'. דלפיכך קראו להם קדושים שנתקדשו בכיור: (מג) מביא עפר ממקום אחר ונותנו בקרקע המשכן והמקום מקדשו כצ"ל: (מד) אמר רבא מפני מה אמרה תורה כצ"ל: (מה) כהן פונה לאחוריה. דכתיב האשה לפני ה' ולא הכהן: (מו) ואמרינן בתלמוד (סוטה ל"ב) מנלן דכתיב ואמר אל האשה כצ"ל:

שהיא נטמאת ובמה נטמאת. על מה היא שותה על עסקי קנוי וסתירה ובמה היא שותה במקדה של חרש. על מה נטמאת על עסקי שחוק וילדות. ובמה היא נטמאת בשוגג או במזיד באונס או ברצון (מז) וכל כך למה כדי שלא להוציא לעז על מי המרים. אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה. (מח) מיכן אמרו פותחין בדיני נפשות בתחלה לזכות. ואומר לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים. אל תגרמי לשמו של הקב"ה שנכתב בקדושה שימחה על המים. אומרים לפניה דברי הגדה (מט) מעשה שאירע בכתובים הראשונים. כגון (איוב טו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. ואומר לפניה דברים שאינן כדאי לשמען היא ובית אביה וכל משפחתה. רבי ישמעאל אומר מודיעין אותה כחן של מי המרים. אומרים לה הן דומין לסם יבש שנתון על גבי בשר חי ואינו מזיקו כשהוא מוצא מכה התחיל מחלחל. (נ) אם טמאה את שתי וחנקי. ואם טהורה את הנקי ממי המרים:

פס'. ואת כי שטית תחת אישך. זו ביאה כדרכה. וכי נטמאת. זו ביאה שלא כדרכה. ויתן איש בך את שכבתו. להביא את הסרים. מבלעדי אישך. (נ) להביא את אשת הסרים. על הכל מתנה עמה. ד"א ואת כי שטית. (נא) וכי יש אשה מזנה תחת בעלה אלא זו המשמשת עם בעלה ודעתה על אחר. וכן הוא אומר (יחזקאל טז) האשה המנאפת תחת אישה תקח [את] זרים:

פס'. והשביע הכהן. (נב) מכאן אתה דן לכל השבועות שבתורה שלא יהו אלא באלה. יתן ה' אותך ביו"ד ה"א. לאלה ולשבועה מכאן לעשות השבועה אלה מה שבועה ביו"ד ה"א אף אלה ביו"ד ה"א. בתוך עמך. בין במקום שמכיר בין במקום שאין מכיר. ד"א בתוך עמך. ועמה שלום. בתת ה' את ירכך נופלת. (נג) תנן התם במדה שאדם מודד בה מודדין לו. היא קשטה עצמה לעבירה לפיכך כהן מנוולה לכך מצאנו בסוטה שבמדה שמדדה בה מודדין לה. היא עמדה על פתח ביתה להראות לו יופיה. כהן מעמידה בשערי ניקנור ומראה קלונה. היא פרשה לו סודרין נאין על ראשה. לפיכך כהן נוטל סודר מעל ראשה ומניחה תחת רגליה. היא קשטה לו פניה. לפיכך פניה מוריקות. היא כחלה לו עיניה. לפיכך עיניה בולטות. היא קלעה לו שערה. לפיכך כהן סותרו. היא הראה לו אצבעותיה. לפיכך צפרניה נושרות. היא חגרה לו (נד) בצלצול. לפיכך כהן מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה. היא פשטה לו ירכה לפיכך בתת ה' את ירכך נופלת. היא קבלתו על כריסה לפיכך ואת בטנך צבה. היא האכילתו מעדנים. לפיכך קרבנה מאכל בהמה. היא השקתו יין משובח בכוסות משובחין לפיכך כהן משקה אותה מי המרים במקידה של חרש. היא עשתה בסתר. יושב בסתר עליון שם בה פנים שנאמר (איוב כד) ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים. ד"א היא עשתה בסתר והקב"ה פרסמה בגלוי שנאמר (משלי כו) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך. רבי יוסי אומר (נה) זה בטנו וירכו של בועל. מלמד שכשם שפורענות פוקדתה כך פוקדתו. ואמרה האשה אמן אמן. אמן אם לא נטמאתי ואמן אם נטמאתי יבואו בה. אמן מאיש זה אמן מאיש אחר. אמן שלא שטיתי ארוסה ושומרת יבם וכנוסה. מיכן לגלגול שבועה מן התורה:

פס'. וכתב את האלות האלה הכהן בכפר. על ספר. על המגלה (נו) אמר רבה

באור הרא"ם

(מז) וכ"כ למה. בכדי שתדע שאם נאנסה או בשגגה בזה לא יבדקו המים ולא תוציא לעז עליהם: (מח) מכאן אמרו פותחין כו'. (סנהדרין ל"ב): (מט) מעשה שאירע. (סוטה ז':) (נ) אם טמאה את. נ"ל להיפך אם טהורה את הנקי ואם טמאה חנקי פותחין לטוב תחלה: (נ) להביא אשת הסרים. היינו סרים חמה שמותר לקיימה או שנעשה אח"כ סרים כשנשאה: (נא) וכי יש אשה מזנה תחת בעלה. היינו שבעלה רואה כשהיא מזנה: (נב) מכאן אתה דן. מסיפא דקרא בשבועת האלה: (נג) תנן התם במדה כו'. (סוטה ח':): (נד) בצילצול. היא חגורה: (נה) זה בטנו וירכו של בועל. מיתורא דקרא דריש: (נו) אמר רבא מגלת סוטה וכו' כצ"ע:

מגלת סוטה שכתבה בלילה פסולה. כתיב הכא ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת וכתיב התם (דברים יז) על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה. מה משפט ביום אף מגלת סוטה ביום. האלה. שלא יכתבנה למפרע. (נז) תנן התם בא לו לכתוב את המגלה מאיזה מקום הוא מתחיל וכותב. אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי. ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת לא היה מפסיק. (נח) דברי רבי יוסי (הגלילי). ומחה אל מי המרים. בדבר הנימוח הוא כותב. מכאן אמרו אין כותב לא על לוח ולא על הנייר (נט) אלא על המגלה כתיב על ספר. והלא דברים ק"ו ומה אם להטיל שלום בין איש לאשתו אמר הקב"ה השם שנכתב בקדושה ימחה על פני המים. ספרי המינים שמטילין איבה על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם. ומחה אל מי המרים. מגיד הכתוב שעושה המים מרים:

פס'. והשקה את האשה. מלמד שאם נמחקה מגלה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה. נמחקה המגלה ואמרה טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת אבית הדשן. ואין מגלתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת משום דבעינן וכתב לשמה:

פס'. ולקח הכהן מיד האשה. ולא מיד שלוחה. מיד האשה (ס) שאם פירסה נדה לא היתה שותה. את מנחת הקנאות והניף את המנחה. מוליך ומביא מעלה ומוריד. לפני ה'. במזרח. והקריב אותה אל המזבח. (סא) לימד על מנחת סוטה שטעונה הנפה והגשה:

פס'. וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה. שהקטרת הקומץ קראו הכתוב אזכרה. ואחר ישקה את האשה את המים. שלש השקאות כתוב בסוטה. והשקה את האשה. והשקה את המים. ואחר ישקה את האשה את המים. מיכן אמרו ג' דברים מעכבין בסוטה. עד שלא קרב הקומץ. ועד שלא נמחקה המגלה. ועד שלא תקבל עליה שבועה:

פס'. והשקה את המים. רבותינו אמרו במסכת סוטה בפרק היה נוטל והשקה קמא לגופו. שמשקה ואח"כ מקריב את קרבנה. ואחר ישקה את האשה מיבעי ליה לשרישומו ניכר שצריך למחקה כראוי. והשקה בתראה שאם נמחקה המגלה ואמרה איני שותה משקין אותה על כרחה. והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה. בין כדרכה בין שלא כדרכה. ובאו בה. בכל גופה. תנן התם אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידים והוא אומר הוציאוה שמא תטמא את העזרה אם יש לה זכות תולה לה:

מדרש רבי תנחומא שהסוטה עוברת על עשרת הדברות. כופרת באנכי ולא יהיה לך. ונשבעת לשקר על כבד. כיצד הבן הנולד הימנה מקלל את אביו כסבור הוא שאינו אביו. לא תרצח גורמת לבעלה לרציחה. נואפת וגונבת. שנאמר (משלי ט) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. על לא תענה מעידה שקר על בעלה ואומרת ממך אני מעוברת. חומדת שאינו בעלה. על השבת כיצד הרי שהיה בעלה כהן ובועל הזר ובנה מקריב בחזקת שהוא כהן הרי חיללה גם זכור את יום השבת לקדשו. לכך נאמר (קהלת ז) אשר היא מצודים וחרמים. מצודים בשדה וחרמים בעיר. צדה בכל מקום (שם) טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא וגו'. (סב) אמרו מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו בא להשקותה בעלה ושנתה את בגדיה באחותה השקו את הטהורה ולא לקת ובחזירתה נשקתה וכיון שהריחה מים המרים מיד מתה הטמאה לקיים מה שנאמר (שם ח) ולא ימלט רשע

באור הרא"ם

(נז) תנן התם בא לו. (סוטה י"ז.): (נח) דברי ר"י כצ"ל וכה"ג במשנה: (נט) אלא על המגלה שכתב בספר כצ"ל: (ס) שאם פרסה נדה כו'. שהרי הכהן לא יכול ליקח מידה שלא תטמאנו וגם המנחה נטמאת ע"כ לא היתה שותה עד שתטהר: (סא) לימד על מנחת סוטה וכו' והניף את המנחה לימד על מנחת סוטה שטעונה הנפה והגשה כצ"ל: (סב) אמרו מעשה בב' אחיות. תנחומא וכן ברבה:

את בעליו. המים המאררים. מפי הכהן מתאררים. למרים. מלמד שהיו נהפכין למרים. וצבתה בטנה. וכן הוא אומר לצבות בטן ולנפיל ירך. ומהו שאמר למעלה בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה. שהיתה רצה אחר הזמה. וכן הוא אומר (משלי א) כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם. (שם ז) פעם בחוץ פעם ברחובות. הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה. והיתה האשה לאלה. שיהו בני אדם אומרין יארעוך כשם שאירע לפלונית. ולמעלה הוא אומר לאלה ולשבועה שיהו הכל נשבעין בה אומרים יארעהו כשם שאירע לפלונית אם כן וכן. ובקבלה הוא אומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה. ובקללה כתיב (ירמיה כט) ולוקח מהם קללה לכל גלות יהודה. אבל בצדיקים כתיב (בראשית כו) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. שיהו אומרים מי שבירך את אברהם יברכך שנאמר (שם מח) בך יברך ישראל לאמור ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. (שם יב) ונברכו בך כל משפחות האדמה. מי שבירך את אברהם יברכך. ואומר (ירמיה ד) והתברכו בו גוים ובו יתהללו:

פס'. ואם לא נטמאה האשה. מכלל שהיא טהורה. מהו וטהורה היא אלא מגיד הכתוב שיצא עליה שם רע אסורה לבעלה לפיכך צריך לומר ואם לא נטמאה האשה לא מפני שזכות תולה לה אלא מפני שטהורה היא לגמרי. ד"א ואם לא נטמאה האשה. וטהורה היא. לבעל. וטהורה היא. לתרומה. ונקתה. מן האלות. ונזרעה זרע. שאם היתה עקרה נפקדת דברי רבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר לא. אלא שאם היתה יולדת בצער מקודם יולדת בריוח. נקבות יולדת זכרים. שחורים יולדת לבנים. קצרים יולדת ארוכים. ד"א ונזרעה זרע. לפי ששותה עפר המשכן זוכה להזריע צדיק כאברהם שנאמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר:

פס'. זאת תורת הקנאות. שתהא (סג) מצוה לדורות. (סד) אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה. ד"א תחת אישה. היאך אשה מזנה תחת בעלה ממש כגון שמשמשת עם בעלה ודעתה על אחר להביא אשת חרש שבבית דין מקנין לה. תחת אישה. (סה) להוציא את הארוסה:

פס'. או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. מלמד שאע"פ שקינוי רשות (סו) כיון שקינא חובה עליו להשקותה. לפיכך אמרו אסור לקנאות בזמן הזה שמא תסתתר ואין כהן להשקותה. והעמיד את האשה לפני ה'. כמו שאמרו הכמים במזרח בשער ניקנור. ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת. ונקה האיש מעון וכו'.(סז) אם עשה ניקה ואם לאו לא ניקה:

פס'. ונקה האיש מעון. שלא יאמר אוי לי שהרגתי את בת ישראל אוי לי שהייתי משמש עם הטמאה לכך נאמר ונקה לפי שאין הקב"ה בא עם בריותיו בטרוניא ולא נתן להם חקים כדי לינען וכדי לטרדן מן העולם אלא משפטים ישרים ותורות אמת. ואין הקב"ה מביא את האדם בדין אלא על דבר שנצטוה (סח) ובידו כח לעשות (כדי) שידו מגעת. שהרי הקרבנות לא אמר לישראל להביא איל וצבי ויחמור אלא מן הגדלים בעדרו. וכן הנביא אומר (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. ד"א ונקה האיש מעון. כשהאיש מנוקה מעון משהרגיש בה. האשה ההיא תשא את עונה. וכן הנביא אומר (הושע ד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל (בנותיכם) [כלותיכם] כי תנאפנה. אמר להם הואיל ואתם רודפים אחר הזנות אין המים בודקין אותם:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. רבותינו ז"ל אמרו במסכת סוטה למה נסמכה פרשת

באור הרא"ם

(סג) מצוה לדורות. היינו נוב וגבעון שילה ובית עולמים: (סד) אשר תשטה. חסר. ובספרי להביא אשת חרש ואשת שוטה ושהלך בעלה למדה"י שב"ד מקנאים לה לא להשקותה אלא לפוסלן מכתובתן: (סה) להוציא הארוסה. דרש מקרא מבלעדי אישך שקדמה שכיבת הבעל לבועל: (סו) כיון שקינא. אף לר"י שסובר לעיל וקינא רשות אעפ"כ אחר שקינא לה חובה להשקותה: (סז) אם עשה נקה. היינו שיעשה דווקא כסדר האמור בפרשה זו. ודורש זה מן ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת כסדר דווקא:
(סח) ובידו כח לעשות כפי שידו מגעת וכו' כצ"ל:

נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שלא גרם לה כל אלו אלא היין :

פס'. דבר אל בני ישראל. (סט) מלמד שהכותים אין להם נזירות. ואמרת אליהם. (ע) להיות נוהג לדורות. (עא) מה בין נדר לנזירות (לשאר דברים) שאם נדר יום או יומים או נ' ימים אינו אסור אלא במה שנדר ואינו אסור אלא באותו המין שנדר. אבל נדר עליו נזירות אפילו שעה אחת אסור לשתות יין שלשים יום ולטמא למתים ואסור בתגלחת ובחרצן ובזג ומשרת ענבים כגון שטובל פתו ביין לכך נאמר פרשה זו איש או אשה לעשות נשים כאנשים. איש או אשה. להוציא את הקטנים. כי יפליא. להביא את מי שיודע להפליא. פירוש שידעו לומר לשם מי נדרו ועל מי נדרו. (עב) מכאן אמרו במסכת (נדרים) בן י"ג שנה נדריו קיימין. כי יפליא. לרצונו ולא אנוס. כי יפליא לנדור נדר נזיר. (עג) ולא שנדר בקרבן עד שידור בנדרו של נזיר. (עד) להזיר עצמו (מן היין) הוא מזיר לא את אחרים. ומהו נדר נזיר להזיר. לעשות כינויי נזירות כנזירות. דתנן במסכת נזיר. כנוי נזיח פזיח; ד"א נדר נזיר מקיש נדרים לנזירות ונזירות לנדרים מה בנזירות עשה כינויי נזירות כנזירות אף בנדרים עשה בהם כנוי נדרים כנדרים ומה בנדרים עובר בבל יחל ובל תאחר. אף בנזירות כן ומה בנדרים האב מפר נדרי בתו והאיש מפר נדרי אשתו אף בנזירות כיוצא בהן. להזיר לה'. מצוה להזיר לשם. (עה) אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזירות אלא כשבא אחד מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקוצותיו מסודרות תלתלים. נמתי לו בני מה ראית להשחית שער זה הנאה. אמר לי רועה הייתי בעירי והלכתי למלאת מים מן העין נסתכלתי בבואה שלי פחז יצרי עלי בקש לטרדני מן העולם. נמתי לו רשע מפני מה נתגאית בדבר שאינו שלך שסופו להיות רמה ותולעה. העבודה שאני מקדשך לשמים. מיד גלחתי את ראשי. ונשקתיו על ראשו. ונמתי לו בני ירבו כמותך עושין רצון המקום בישראל עליך נתקיים איש או אשה כי יפליא וגו'. שהרי נזירתך היתה לשמים :

פס'. מיין ושכר יזיר. לעשות יין מצוה כגון קידוש היום. כיין הרשות. יין ושכר. הוא יין הוא שכר לפי שהיין משכר אלא שדברה תורה שתי לשונות כאחד. וכן שחיטה וזביחה אחת היא וכן הרמה וקמיצה אחת היא. וכן בנגע. שפלה היא עמוקה אלא שדברה תורה בשתי לשונות. וכן אות או מופת אחד הוא. רבי אלעזר הקפר אומר יין זה מזוג. שכר זה חי. והתרגום אומר חדת ועתיק. יזיר זו פרישה. וכן הוא אומר (ויקרא כ"ב) וינזרו מקדשי בני ישראל. חומץ יין וחומץ שכר. מלמד שעשה בו חומץ כשכר. וכל משרת ענבים לא ישתה. שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם. מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה. ד"א וכל משרת ענבים זה השורה פתו ביין. וענבים זה פרי עצמו מלמד (עו) שאין עונשין מן הדין. לחים. להביא את הבוסר. ויבשים. להביא כל יבשין :

פס'. כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין. מלמד שאם אכל כזית מכלם סופג את הארבעים. מכל אשר יעשה מגפן היין. יכול אף העלין והלולבים במשמע. ת"ל מחרצנים ועד זג לא יאכל. תנן התם במסכת נזיר בפרק שלשה מינין אסורין בנזיר הענבים הזוגין והחרצנים אסורין לנזיר הזוגין אלו הפנימים חרצנים אלו החיצונים :

באור הרא"ם

(סט) מלמד שהכנענים וכו'. ישראל למעוטי כנענים : (ע) להיות נוהג לדורות. הכוונה לדורות בנוב וגבעון שילה ובית עולמים. ובזמן הזה אם נדר בנזירות הרי הוא נזיר עולם וחייב לעלות לה"י לנהוג שם נזירות עד שימות או עד שיבנה בית המקדש שיוכל להקריב קרבנותיו : (עא) מה בין נדר לנזירות שאם נדר יום כנ"ל : (עב) מכאן אמרו במס'. (נדה מ"ה) : (עג) ולא שנדר בקרבן. אם נדר בקרבן אינו נזיר דכתיב לנדור נדר להזיר עד שידור בנדרו של נזיר : (עד) להזיר עצמו וכו'. ט"ס וכנ"ל נדר נזיר את עצמו הוא מזיר ואינו מזיר את אחרים : (עה) אמר שמעון הצדיק. (נדרים ד'): (עו) שאין עונשין מן הדין. כי אם על משרת ענבים חייב ענבים עצמן לא כל שכן :

פס'. (עז) כל ימי נדר נזרו. הרי הכתוב מוציאו מכלל יין ובא לו ללמד על התגלחת. כל ימי נדר נזרו. נדרו תלוי בנזירתו. ולא נזירתו תלוי בנדרו. כלומר שאפילו לא נדר אלא יום אחד או שעה אחת סופר שלשים יום שנאמר קדוש יהיה. יהי"ה בגימטריא שלשים הוי. תער לא יעבור על ראשו. (עח) לעשות (התגלחת כמגלח). עד מלאת הימים אשר יזיר לה'. (עט) שאם אמר הריני נזיר (יום אחד) וגלח בתוך שלשים יכול יצא. ת"ל עד מלאת עדיין לא מלאו:

פס'. (פ) (כל ימי הזירו לה'). להביא את נזיר עולמו. על נפש מת לא יבא. ג' כתובים הם. כל ימי הזירו מכל אשר יעשה. וכתיב כל ימי נדר נזרו תער. (פא) וכתיב כל ימי הזירו לה' וכו' ומיכן אמרו במשנה במסכת נזיר שלשה מינין אסורין בנזיר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן. תנן התם מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון שאם אמר הריני נזיר כשמשון בן מנוח כבעל דלילה כמי שעקר דלתות עזה הרי זה נזיר שמשון. ומה בין נזיר שמשון לנזיר עולם. נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער. ואם נטמא מביא קרבן טומאה. נזיר שמשון אינו מיקל ונטמא אינו מביא קרבן:

פס'. לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם. למעלה אומר (ועל כל נפשות) [על נפש] מת לא יבא שומע אני (פב) אפילו בנפש בהמה ת"ל לאביו. מה אביו אדם אף כל אדם. ולאמו למה נאמר והלא זכיתי מן הדין אם לאביו אינו מטמא (פג) ק"ו לאמו. נאמר כאן אמו ונאמר בכהן גדול אמו (פד) מה אמו האמורה להלן בכהן גדול מיטמא בנגעם ובזיבתן אף אמו האמורה כאן מיטמא הוא בנגען ובזיבתן. לאחיו ולאחותו. זה חומר בנזיר מכהן הדיוט. ואע"פ שקדושת נזיר לפי שעה אינו מטמא לקרוביו אבל מטמא הוא למת מצוה. לבנו ולבתו. לא נאמר שכבר למדנו. ולמה נאמר כאן לאחיו ולאחותו לומר לך לאחותו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. אבל לבנו ולבתו לא נאמר שכבר למדנו מן הדין מלאביו ולאמו. ד"א לבנו ולבתו למה לא נאמר לומר לך (פה) שאין הקטנים נזורין [א]. לא יטמא להם במותם. אבל מטמא הוא לנגיעתן ולזיבתן. ד"א במותם אינו מטמא אבל עומד הוא בהספד ובשורה. כי נזר אלהיו על ראשו. בין שיש לו שער בין שאין לו שער:

פס'. כל ימי נזרו קדש הוא לה'. להביא את נזיר עולם שלא קצב לו זמן. קדש הוא. (פו) זו קדושת הגוף:

פס'. וכי ימות מת עליו בפתע פתאום. (פז) להוציא את הספק. פתע להביא את האונס. פתאום להביא את השוגג. (פח) במסכת (ערכין) תנו רבנן פתע זה שוגג. שנאמר (במדבר לה) ואם בפתע בלא איבה. פתאום זה מזיד. וכן הוא אומר (משלי כב) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. (פט) ומהו עליו להביא את המאהיל עליו שאם איהל עליו ועל המת נטמא נזרו. (צ) תנן התם על אלו הטמאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת על מלא תרווד רקב על השזרה ועל הגולגולת. על מגען ועל משאן ועל אהלן ועל עצם כשעורה על מגעו ועל משאו ועל אהלו. לכך

[א] כ"ה בספרי נשא פסקא כ"ו ופירשוהו כי זהו ק"ו אם אינו מטמא לאביו כו' דשייכי בנזירות כ"ש בנו ובתו דלא שייכי בנזירות.

באור הרא"ם

(עז) כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו הרי הכתוב מוציאו וכו' כצ"ל: (עח) לעשות המגלח כמתגלח כצ"ל. פי' לוקה: (עט) שאם אמר הריני נזיר וגילח בתוך ל' יכול יצא כצ"ל: (פ) כל ימי הזירו. ע"ש וצ"ל כל ימי נזרו קודש הוא לה' להביא נזיר עולם כצ"ל למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאת הימים אין לי אלא שיש הפסק לנזירתו (היינו סתם נזיר שמגלח ליום ל') נזיר עולם מנין (שאינו מגלח רק לפרקים אם הכביד שערו) ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם כצ"ל: (פא) וכתיב כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבוא כצ"ל: (פב) אפילו בנפש בהמה. כדכתיב מכה נפש בהמה (נזיר מ"ח.) ע"ש: (פג) ק"ו לאמו: שהיא ודאית: (פד) מה אמו האמורה להלן בכ"ג במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא לזיבתן אף אמו האמור בנזיר במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא לנגעים ולזיבתן כצ"ל: (פה) שאין הקטנים נזירין. ובנזיר שם וברכה ליתא דרשה זו ואם יהיה הפירוש שאין האב יכול להדיר בנו בנזיר קשה הלא האב מדיר בנו קטן בנזיר (נזיר כ"ח): (פו) זו קרושת הגוף. שלא יטמא למתים. אף שמגלח אם הכביד שערו: (פז) להוציא את הספק. היינו טומאת התהום אינו סותר בנזיר (נזיר ס"ג.): (פז) פתע להביא את האונס. ובספרי הגי' פתע זה שוגג פתאום זה אונס: (פח) במס' (כריתות ט') כצ"ל: (פט) ומהו עליו. היינו כי ימות מת עליו וכו': (צ) תנן התם על אלו טומאות וכו'. (נזיר פ"ז משנה ח'): מת

נאמר כי ימות (נא) מת כל דהוא. עליו. להביא האהילות והמשאות. וטמא ראש נזרו (נב) במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר. וגלח ראשו ראשו הוא מגלח ואין מגלח את כל בשרו. ביום טהרתו. ביום הזאתו. ביום השביעי. שנאמר וביום השביעי יגלחנו להביא את שלא גילח ביום השביעי מגלח אפילו לאחר מיכן שנאמר יגלחנו מכל מקום. ד"א יגלחנו ואפילו בלילה. (נג) מכאן אמרו תגלחת טומאה כיצד מגלח ואח"כ מביא ואם הביא ואחר כך מגלח לא יצא:

פס'. וביום השמיני. להוציא את השביעי. אבל משמיני ואילך מותר להביא. אלא שמצוה בזמנה. ועוד נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני שנאמר (ויקרא כג) ומיום השמיני והלאה. מה להלן משמיני והלאה אף כאן משמיני והלאה. יביא שתי תורים או שני בני יונה. (נד) שלא יביא תורים כנגד בני יונה ולא בני יונה כנגד תורים. אל הכהן אל פתח אהל מועד. (נה) מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתן עד שיביאם אל הכהן אל פתח אהל מועד:

פס'. ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה. שיפרישם לפי שאין הקנין מתפרשין אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן. וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. רבי ישמעאל אומר בנזיר טמא הכתוב מדבר (נו) שנטמא למתים. וקידש את ראשו ביום ההוא. מלמד שמתחיל למנות מיום שגילח:

פס'. והזיר לה' את ימי נזרו. כל אשמות שבתורה (נז) מעכבין את הכפרה חוץ מזה. דברי רבי. רבי ישמעאל אומר אף זה מעכב שנאמר והביא כבש בן שנתו לאשם. אמתי והזיר בזמן שהביא שנתו. (נח) ולא שנה למנין עולם. והימים הראשונים יפלו. ומתחיל למנות נזירות לכתחלה. הראשונים. שאם נדר מאה יום ונטמא אפילו באמצע המאה אפילו שני ימים לכתחלה או קרוב לסופם מתחיל למנות נזירותו מתחלה אבל אם נטמא ביום מאה אינו סותר את המאה שנאמר והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר יצאו אלו שאין להם אחרונים שהרי ביום מאה נטמא וכבר עבר ימי נזירותו. כי טמא נזרו. הטומאה סותרת את הכל (נט) ואין תגלחת סותרת את הכל. ד"א והזיר לה' את ימי נזרו. (ק) לעשות ימים של אחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן וכו' ברייתא:

פס'. וזאת תורת הנזיר. אחד נזיר ימים (קא) ואחד נזיר עולם לקרבן טהרה. יביא אותו. במה הכתוב מדבר אם בקרבן הא כתיב והביא את קרבנו לה' אלא מהו יביא בנזיר עצמו (קב) שיביא את עצמו. ודומה לזה והשיאו אותם עון אשמה מה משיא אותם אלא הם עצמן משיאין עצמם. וכן (דברים לד) ויקבור אותו בגיא אלא הוא קבר עצמו. אלה ג' אתים שהיה רבי (עקיבא) [ישמעאל] דורש בתורה:

פס'. והקריב את קרבנו לה' כבש בן שנתו תמים. להוציא את בעל מום. וכבשה

באור הרא"ם

(נא) מת כל דהו. אפילו עלה כשעורה: (נב) במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר. אבל לא בעת שנדר בנזיר והוא בבית הקברות זה אין טעון גלוח (נזיר י"ח) ואינו מגלח את כל בשרו. דה"א ללמוד ממצורע שמגלח כל שערו: (נג) מכאן אמרו תגלחת הטומאה. פי' כיון דצריך לגלח בשביעי ולהביא קרבנותיו בשמיני מכאן אמרו וכו' ואם הביא ואח"כ גילח לא יצא: (נד) שלא יביא תורים וכו'. פי' מה שמביא א' לחטאת וא' לעולה לא יביא תור לחטאת ויונה לעולה או להיפך אלא או כולם תורים או כולם בני יונה: (נה) מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתן. כי אל פתח אהל מועד קרא יתירה הוא כי הכהן לא יקריבנו בחוץ: (נו) שנטמא למתים. וזהו מאשר חטא על הנפש: (נז) מעכבין את הכפרה. כדאמרינן הביא כפרתו אוכל בקדשים. חוץ מזה שאף קודם שהביא אשמו מתחיל למנות ימי נזירותו בטהרה: (נח) ולא שנה למנין עולם. שהכבש נצרך להיות בן שנתו מיום ליום: (נט) ואין תגלחת סותרת הכל. שאם נזר יותר מל' יום וגילח באמצע אינו סותר אלא ל' יום דאין גידול פרע פחות מל' יום משא"כ בטומאה שסותרת הכל: (ק) לעשות ימים שלאחר נזירתו וכו'. שאם השלים ימי נזירותו ועדיין לא הביא קרבן אסור לטמא למתים ולשתות יין עד שיביא הקרבן: (קא) ואחד נזיר עולם. נזיר עולם מגלח מי"ב חודש לי"ב חודש ומביא ג' בהמות לקרבן חטאת עולה ושלמים ואם נטמא מביא קרבן טומאה: (קב) שיביא את עצמו. עיין בספורנו על התורה שנתן תבלין בדרשה זו גם לרודפי הפשט:

לימד

אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים. (קג) למד לנזיר שיטען שלש בהמות:

פס'. וסל מצות סלת חלות בלולות בשמן. פרט. (קד) אין בכלל אלא מה שבפרט:

פס'. והקריב הכהן לפני ה' ועשה את חטאתו ואת עולתו. חטאת קודמת לעולה בכל מקום:

פס'. (קה) ואת האיל יעשה זבח שלמים לה' על סל המצות. איל היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה איל מיוחד שהוא בא בנדר ובנדבה וטעון נסכים אף כל הבא בנדר ובנדבה טעון נסכים. יצאו חטאת ואשם שאינן באין בנדר ובנדבה שלא יטענו נסכים מפני שהיה בכלל ויצא לדון בלחם והחזירו הכתוב לכללו:

פס'. (קו) וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו. לפי שאין דרך כבוד שהוא מגלח פתח אהל מועד בשלמים הכתוב מדבר. ושחטו פתח אהל מועד שאין דרך כבוד שיהא מגלח פתח אהל מועד אלא מקום שהיה מבשל שם היה מגלח. (קז) וזה שאמר פתח אהל מועד מלמד שאין הנזיר מגלח עד שיפתח פתח אהל מועד. ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש. מכל מקום (קח) אפילו בגבולין. זבח השלמים. תחת השלמים לא נאמר אלא תחת זבח השלמים להביא אפילו תחת חטאת ותחת האשם:

פס'. ולקח הכהן את הזרוע בשלה מן האיל. (קט) אין בשלה אלא שלימה. רבי שמעון בן יוחאי אומר שנתבשלה עם האיל. וחלת מצה אחת מן הסל. שאם נפרסה או חסרה פסולה. ורקיק מצה שאם נפרס או חסר פסול. ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו. (קי) אילו אחר התגלחו את נזרו. אין קרבנותיו אחר התגלחו את נזרו:

פס'. והניף אותם הכהן תנופה לפני ה'. מוליך ומביא מעלה ומוריד. (קיא) לפני ה'. במזרח. קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה. שהם מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם (קיב) ויצא זה מכללם שיטענו הפרשת זרועו. ואחר ישתה הנזיר יין. (קיג) אחרי כל המעשים דברי רבי אליעזר:

פס'. זאת תורת. (קיד) לא בא מקרא זה (אלא) לחדש כלום. (קטו) לומר לך זאת תורת הנזיר לדורות. אשר ידר (קטז) קרבנו לה' על נזרו. ולא נזרו על קרבניו. (קיז) לה' על נזרו. ולא קרבן אחרים על נזרו. מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר

באור הרא"ם

(קג) לימד לנזיר וכו'. פי' שהג' בהמות מצות מחולקות הם. ע"כ אם גילח על אחת משלשתן יצא ועי' (נזיר מ"ה) גבי תגלחת טהרה: (קד) אין בכלל אלא מה שבפרט. פי' שאין טעון ד' מיני חלות כמו בתודה רק מצות ורקיקין: (קה) ואת האיל וכו' על סל המצות. ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו הלא כבר כתיב בפ' נסכים שאיל צריך נסכים אלא מפני שיצא מן הכלל שצריך לחם ה"א שא"צ נסכים ע"כ כתיב כאן את מנחתו ואת נסכו וזהו שמסיים והחזירו הכתוב לכללו: (קו) וגלח הנזיר וכו'. כל הפיסקא משובשת וכצ"ל. וגלח הנזיר פתח אוה"מ בשלמים הכתוב מדבר (היינו שיגלח אחר שחיטת שלמים. ופתח אוה"מ פירוש השלמים שהם שוחטים שלמים) לפי שאין דרך כבוד שיהיה מגלח פתח אוה"מ. ר' יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים מי שאינו מחוסר אלא לקיחה ונתינה יצא זה (היינו אם נאמר שיגלח פתח אוה"מ ממש) שיהיה מחוסר לקיחה ונתינה והבאה: (קז) וזה שאמר פתח אוה"מ וכו'. גם בכאן משובש וכצ"ל. וגלח הנזיר פתח אוה"מ הא אין שם פתח אהל מועד לא היה מגלח. והכוונה שיהיה האוה"מ פתוח בעת התגלחת: (קח) אפילו בגבולין. היינו נוב וגבעון ושילה: (קט) אין בשילה אלא שלמה. עי' (חולין צ"ח:): (קי) אלו אחר התגלחו וכו'. היינו התנופה הוא אחר התגלחו אבל הבאת קרבנותיו קודם הגילוח כדכתיב בהדיא בקרא: (קיא) לפני ה' במזרח. עיין (מנחות ס"א:) פרש"י אף במזרח קרינן לפני ה': (קיב) ויצא זה מכללם. פי' בזה נשתנה משאר שלמים שנותנים רק חזה ושוק ובשלמי נזיר נותן אף הזרוע לכהן: (קיג) אחר כל המעשים. היינו אחר התגלחת ואחר הקרבן: (קיד) לא בא מקרא זה לחדש כלום כצ"ל והוא דברי ר"י בספרי: (קטו) לומר לך זאת תורת הנזיר לדורות. הוא דברי ר' יאשיה בספרי. ובכאן הרכיב המחבר שני דעות כיחד: (קטז) קרבנו לה' על נזרו וכו'. ירושלמי פ"ב דנזיר. שאם הפריש קרבן נזירות קודם שנדר בנזיר אינו קדוש: (קיז) לה' על נזרו ולא קרבן אחרים. בספרי הגי' ולא קרבן אחר על נזרו ואכם הספרדי מפרש אפי'

על

ידור . מלמד שאם אמר הריני נזיר (קיח) ע"מ לגלח על מאה עולות על מאה שלמים קורא אני עליו כפי נדרו לפי שהן קדשים שבנדר ושבנדבה . אבל לא על תוספות חטאות ואשמות לפי שאינן בנדר ונדבה . ד"א כפי נדרו אשר ידור הרי שאמר עלי חמשה נזירות שאגלח תגלחת אחת ואעלה לכולם קורא אני עליו כפי נדרו אשר ידור ת"ל יעשה על תורת נזרו . כלומר כמשפט סדר קרבן הנזיר כן יעשה לכל נזירות ונזירות :

ברייתא (קיט) שאל רבי אלעזר ורבי יוחנן הסנדלר . אמר רבי שמעון בן יוחאי הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיעלה תגלחת אחת ותעלה לו לנזרו ולצרעתו א"ל וכי היאך אפשר זה מצורע מגלח להעברת שער וזה נזיר מגלה לגדל שער . היאך תעלה לו תגלחת אחת לנזרו ולצרעתו . ומסקנא לא עולה בימי נמרו עולה בימי ספרו לא עולה בטהור לפי שאינם שוין אבל עולה בטמא לפי שהן שוין . (קכ) רבותינו אמרו במסכת נזיר שלשים נדר נזיר יזיר נזרו להזיר הנזיר נזיר כתובין בפרשה זו כנגד ימים של סתם נזירות . ולמה נסמכה פרשה זו לפרשת כהנים לפי (קכא) שקדושת נזיר כקדושת כהן גדול :

פס' . וידבר ה' אל משה לאמר . דבר אל אהרן ואל בניו לאמר . לפי שכל מעשה הפרשה באהרן ובניו . הביא את אהרן ואת בניו בכל דבור . (קכב) זה כלל בתורה שכל זמן שדיבר בכהנים מעשה בכהנים . בישראל מעשה בישראל . ואם דיבר בישראל ומעשה בכל אדם צריך להביא את הגרים . כה תברכו את בני ישראל. בלשון הקדש . שכל מקום שנאמר עניה בכה ואמירה בכה בלשון הקדש . וגמרינן במסכת סוטה נאמר כאן אמור להם ונאמר להלן (דברים כז) וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם . מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש . והתם מנא לן דכתיב קול רם . וכתוב התם (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול . רבי יהודה אומר אינו צריך להביא גזרה שוה שהרי כבר נאמר כה תברכו עד שיאמרו בלשון הזה :

תנו רבנן כה תברכו את בני ישראל בעמידה . כתיב הכא כה תברכו וכתיב התם (דברים כז) אלה יעמדו לברך את העם . רבי נתן אומר הרי הוא אומר (שם י) לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו . מה שרות בעמידה אף ברכה בעמידה. (קכג) ושרות בעמידה דכתיב (שם יח) ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלוים העומדים שם לפני ה' . כה תברכו את בני ישראל . בנשיאות כפים . נאמר כאן כה תברכו ונאמר להלן (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם . ד"א כה תברכו את בני ישראל . אין לי אלא ישראל גרים ונשים ועבדים משוחררין מנין ת"ל אמור להם . ד"א כה תברכו את בני ישראל . פנים בפנים . שנאמר אמור להם כאדם שאומר לחבירו דבר פנים כנגד פנים . אמור להם . (קכד) שיהא כל הקהל שומע ולא בלחש . אמור להם שיהא החזן קורא הברכה (קכה) והוא עונה אחר החזן . זהו ששנינו העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן מפני הטירוף שצריך דעת החזן שיהא מכוין להקראת הכהנים את הברכה . ואם יענה החזן אמן יבוא להתיאש מן ההקראה ויטעה את

באור הרא"ם

על קרבן שהפריש אביו אינו מגלח אבל מגלח על מעות סתומים שהפריש אביו לנזירתו : (קיח) ע"מ לגלח על מאה עולות . קורא אני עליו כפי נדרו ואסור לשתות יין עד שיקריב את כולם : (קיט) שאל ר"א את רשב"י כצ"ל : (קכ) רבותינו אמרו . (נזיר ה') מאמר בן פדא : (קכא) שקדושת נזיר כקדושת כה"ג . ששניהן אין מטמאין לקרובים : (קכב) זה כלל בתורה . הלשון אינו מדוקדק והכוונה שדברים הנעשים בכהנים אז נאמר הדבור רק לאהרן ולבניו כמו הכא גבי ברכת כהנים בישראל מעשה ישראל כמו פרשת עריות אמר זה רק לישראל ולא לגרים . ואם דבר בישראל ומעשה בכל אדם כגון שארי הדינים צריך להביא שגרים מיתורא דקרא . ועיין בקרא גבי שחוטי חוץ (ויקרא י"ז) שנוהג בכהנים ובישראל נאמר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל : (קכג) ושרת בעמידה דכתיב ושרת וכו'. וקשה הלא בקרא דלעיל כתיב ג"כ לעמוד לפני ה' לשרתו הרי שרות בעמידה . וכבר עמד בזה הג' ר"ע איגר בגליון הש"ס (סוטה ל"ח.): (קכד) שיהיה כל הקהל כולו שומע כצ"ל : (קכה) והוא עונה . קאי על הכהן :

כענין

הכהנים. והלכתא כאביי שאמר לשנים קורא כהנים לאחד אין קורא כהנים. שכשם שנאמר אמור להם משמע לשנים ולא לאחד. ואמור רבנן הלכתא כוותיה דאביי ביע"ל קג"ם והני מילי בפלוגתא דאביי ורבא. אבל בלא רבא הלכה כאביי במילי דרבבי. ואע"ג דאמר רב חסדא לשנים קורא כהנים ואפילו לאחד קורא כהנים אין הלכה כדבריו ואין הלכה כרב חסדא שאמר כהן קורא כהנים ישראל אין קורא כהנים. אבל הלכה כאביי שאמר אפילו ישראל קורא כהנים בזמן שהכהנים שעולין לדוכן הן שנים. והלכ' ברכת כהנים נקראים ולא מתרגמין. תנן התם במסכת סוטה בפרק אלו נאמרין בכל לשון ברכת כהנים. כיצד במדינה אומר ג' ברכות כדרך שכתוב בתורה יברכך יאר ישא ועונין אמן על כל ברכה וברכה. ובמקדש ברכה אחת. במקדש אומר השם ככתבו ביו"ד ה"א. ובמדינה בכנויו אל"ף דל"ת. וכהן בעל מום לא ישא את כפיו. וכן כהן שנשתמד. ואם היו ידיו צבועות ורוב אנשי העיר אומנותם בכך מותר לישא את כפיו ואם לאו אסור מפני שרוב העם מסתכלין בו. ואסור להסתכל בכהנים בשעה שנושאין את כפיהם. ומחלק כפיו לשש חלקים שנאמר (ישעיה ו) שש כנפים שש כנפים לאחד. במדינה כהנים נושאין את כפיהן כנגד כתפותיהן וכו'. א"ר שמעון בן לוי מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל. א"ר שמעון בן לוי כל כהן שמברך מתברך. ולמה הכהנים עולים ברצה לפי שהיא ברכת עבודה. (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ועם שאחר הכהנים אינן בכלל ברכה. וצריך לברך כדאמר ר' זירא א"ר חסדא ברוך אשר קדשנו בקדשתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה. כי עקר כרעיה למיסק אומר יהי רצון ורחמים מלפניך ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל באהבה לא ימצא בה כשלון ועון. וכי מהדר אפיה מצבור מאי אמר. אדבריה רב חסדא לרב עוקבא ודרש רבונו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו. אמר רב חסדא אין הכהנים רשאין לכוף קטרי אצבעותיהן עד שיחזירו פניהם מן הצבור. א"ר זירא אמר רב חסדא אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור. ואין הצבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי כהן. ואין הכהנים רשאין להחזיר פניהם מן הצבור עד שיתחיל שליח צבור. ואין הכהנים רשאין לעקור רגליהן ולילך עד שיגיע ש"צ לסוף ברכת שים שלום:

פס'. יברכך ה'. בברכה מפורשת (דברים כח) ברוך אתה בעיר. ברוך טנאך. ברוך אתה בבואך. ובאו עליך כל הברכות האלה. יברכך בנכסים. וכן הוא אומר (בראשית לט) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף:

טוביהו ברבי אליעזר אומר יברכך ה' בבנים כענין שנא' (תהלים קכח) הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. יברכך ה' במשא ובמתן כענין (איוב א) מעשה ידיו ברכת מלמד שכל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. יברכך ה' שיהו הכל מתברכין בך כענין שנאמר באבינו אברהם (בראשית כב) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ שיהו בני אדם אומרים מי שבירך את אברהם הוא יברך אותך וכן הוא אומר (שם מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. יברכך ה' בזקנה כענין שנאמר (שם כד) ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. יברכך ה' בתלמידים כענין שנאמר (דה"א ד) אם ברך תברכני והרבית את גבולי בתלמידים. וישמרך. כענין שנאמר (משלי ג) ושמר רגלך מלכד. וישמרך. טוביהו אומר שמירת הנפש (קכו) כענין שנאמר (ושמר את נפשו). וישמרך. מן המזיקין כענין שנאמר (תהלים קכא) ה' ישמרך מכל רע. ואין רע אלא מזיקין שנאמר (ישעיה מה) עושה שלום ובורא רע. ד"א ישמרך מכל רע. מיצר רע כענין שנאמר (בראשית ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. ד"א ישמרך מכל רע. מגיהנם שנאמר (משלי טז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה. וישמרך. מן הליסטים כענין שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. וישמרך.

באור הרא"ם

(קכו) כענין שנאמר · אך את נפשו שמור כצ"ל (איוב ב'):

כענין שנא' (תהלים קכא) ה' ישמור צאתך ובואך. רבותינו אמרו וישמרך וישמר לך ברית אבות כענין שנאמר (דברים ז) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. וישמרך. שלא יסלק שכינתו מאתך כענין שנאמר (בראשית כח) אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך וגו'. ד"א וישמרך ישמור נפשך בשעת מיתה כענין שנאמר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ד"א וישמרך. שיכתוב זכותך כענין שנאמר (שם ב) רגלי חסידיו ישמור. ד"א וישמרך. לעולם הבא כענין שנאמר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח. הרי שלש תיבות כנגד אברהם יצחק ויעקב. כך אמר טוביהו ברבי אליעזר ז"ל:

פס'. יאר ה' פניו אליך. יתן לך מאור עינים. רבי נתן אומר יתן לך מאור שכינה כענין שנאמר (שם ס) קומי אורי כי בא אורך. ואומר (שם) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. ד"א יאר ה' זה מאור תורה וכן הוא אומר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור:

טוביהו ברבי אליעזר אומר זה חכמה. וכן הוא אומר (קהלת ח) חכמת אדם תאיר פניו. ד"א יאר ה' פניו אליך. זו ישועה וכן הוא אומר (תהלים לא) האירה פניך על עבדך. ד"א יאר ה' פניו אליך. אלו חיים שנאמר (משלי טז) באור פני מלך חיים. ד"א יאר ה' פניו אליך. זו הסברת פנים כענין שנאמר (תהלים קיח) אל ה' ויאר לנו. ואומר (שם סז) יאר פניו אתנו סלה. ויחנך. במשאלותיך וכה"א (שמות לג) וחנותי את אשר אחון. ד"א ויחנך. יתן חנך בעיני בריותיו כענין שנאמר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ד"א ויחנך. יחננך דעת בתלמוד תורה כענין שנאמר (שם ד) תתן לראשך לוית חן. (שם א) כי לוית חן הם לראשך. ד"א ויחנך. יחננך במתנות חנם כענין שנאמר (תהלים קכג) כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו ואומר (שם) חננו ה' חננו. ואומר (ישעיה לג) ה' חננו לך קוינו:

טוביהו ברבי אליעזר אומר ויחנך. בבנים כענין שנאמר (בראשית לג) הילדים אשר חנן אלהים את עבדך. כענין שנאמר (שמות כב) ושמעתי כי חנון אני. ד"א ויחנך. שישמע תפלתך כענין שנאמר (ישעיה ל) חנון יחנך לקול זעקך. ד"א ויחנך. יתן לך חנינה בעולם. (קכז) וכן הוא אומר (שם כט) קרית חנה דוד. ויחנך. כעני ע אמר (תהלים לד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. הרי בברכה שניה חמש תיבות ש ם כ' אותיות. חמש תיבות כנגד חמשה חומשי תורה שניתנו לזרע אברהם הנבחר לסוף עשרים דור:

פס'. ישא ה' פניו אליך. בשעה שאתה עומד ומתפלל וכן הוא אומר (בראשית יט) הנה נשאתי פניך. ואם תאמר הא כתיב לא ישא פנים לא קשיא כאן קודם גזר דין. ישא. לאחר גזר דין. לא ישא. כזו הענין לשנים כתובים המכחישים זה את זה כגון (תהלים כה) שומע תפלה (איכה ג) וסכות בענן לך. (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו וגו'. וכתיב (שם י) למה ה' תעמוד ברחוק. (איכה ג) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. (דניאל ט) וישקד ה' על הרעה ויביאה. (ירמיה ד) כבסי מרעה. וכתיב (שם ב) אם תכבסי בנתר. (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו. וכתיב (יחזקאל כ) אם אדרש לכם. (שם לג) כי לא אחפוץ במות הרשע. וכתיב (שמואל א ב) כי חפץ ה' להמיתם. כל אלו הפסוקים נדרשין כאן קודם חיתום גזר דין. כאן לאחר חיתום גזר דין:

טוביהו ברבי אליעזר אומר ישא ה' פניו אליך. כענין שנאמר (ויקרא כו) ופניתי אליכם והפרתי אתכם וגו'. ד"א ישא ה' פניו אליך. יתן לך נשיאות פנים כענין שנאמר (איוב כב) ונשוא פנים (יותר) [ישב] בה שנושא (לדוד) [א] בשביל זכותו. וישם לך שלום. שלום בכניסתך שלום ביציאתך. שלום עם כל אדם. רבי חנניה סגן הכהנים אומר וישם לך שלום. שלום בביתך. רבי נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנאמר (ישעיה ט) לסרבה המשרה ולשלום אין קץ. ד"א וישם לך שלום. זה שלום תורה. שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. גדול השלום

[א] שנושא פנים לדורו. כצ"ל וכ"ה בחגיגה דף י"ד ע"א.

באור הרא"ם

(קכז) וכן הוא אומר קרית חנה דוד. דורש העיר הזאת היתה חנייתו של דוד ושלום ושקט אתו על ישראל בימיו

(קכח) ששינה קדוש מפני השלום. גדול השלום (קכט) ששינה מלאך מפני השלום. גדול השלום שהשם שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים להטיל שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שנטעו הנביאים בפי כל הבריות לשאול איש בשלום חבירו. גדול השלום שבו חותם הברכות שנאמר וישם לך שלום. גדול השלום שאפילו במלחמה פותחין בשלום שנאמר (דברים כ) וקראת אליה לשלום. וכן הוא אומר (שם ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל וגו' דברי שלום לאמר. גדול השלום שאפילו המתים צריכין אותו שנאמר (ירמיה לד) בשלום תמות. ואומר (בראשית טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. גדול הוא השלום שלא ניתן בחלק של רשעים שנאמר (ישעיה נז) אין שלום אמר אלהי לרשעים. גדול הוא השלום שניתן לצדיקים שנאמר (שם) יבוא שלום ינוחו על משכבותם. גדול הוא השלום שניתן לאוהבי תורה שנאמר (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול. וכתיב (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. גדול הוא השלום שניתן לעושי צדקה שנאמר (שם לב) והיה מעשה הצדקה שלום. רבי חנניה סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול כנגד מעשה בראשית. שנאמר (איוב כה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו:

טוביהו ברבי אליעזר אומר וישם לך שלום. שאפילו אויביו משלימים עמו כענין שנאמר (שם ה) כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך. וישם לך שלום. מן המלחמות. שנא' (דה"א כב) כי שלמה יהיה שמו ושלום (יהיה) [וגו'] בימיו. (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ד"א וישם לך שלום. מן החיות ומן המזיקין שנאמר (דה"א כב) כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט (יהיו) [וגו'] בימיו. ד"א וישם לך שלום שנאמר (ישעיה לב) וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות. הרי באן ברכה שלישית ויש בה שבעה תיבות שהן עשרים וחמש אותיות. של שבעה שבעה. השבת שביעי קדש. השמטה שביעית. שבעת ימי נדה. שבעת ימי לידה. שבעת ימי מצה. שבעת ימי סוכה. וכן כיוצא בהן שניתנו על ידי משה רבינו שעמד לאחר עשרים וחמשה דורות. עשרים עד אברהם אבינו. אדם. שת. אנוש. קינן. מהללאל. ירד. חנוך. מתושלח. למך. נח. שם. ארפכשד. שלח. עבר. פלג. רעו. שרוג. נחור. תרח. אברהם. יצחק. יעקב. לוי. קהת. עמרם. הרי חמשה ועשרים דורות. ואח"כ עמד משה רבינו ועליהם אמר דוד כ"ו (תהלים קלו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו שהיה העולם עומד כל אותן הדורות בחסד הבורא בלא תורה שנקראת חסד וכנגד ברכת כהנים שהם גה"ז (ושבעה) תיקנו חכמים ז"ל וקורין בתורה בשני ובחמישי ג' והמשה ביום טוב ושבעה בשבת. (קל) וכנגד אלו האותיות חילק יחזקאל (יחזקאל מה) המנה יהיה לכם וכנגד שלש יודי"ן יברכך יאר ישא (קלא) כותבין את השם בשלשה יודי"ן:

פס'. ושמו את שמי על בני ישראל. זהו שאמרו רבותינו ז"ל (קלב) במקדש (אין) מברכין בשם המפורש. ואני אברכם. לרבות את הגרים ואת הנשים ואת העבדים. ד"א ואני אברכם. חזר על הכהנים שאין יברכך בכהנים לכך נאמר ואני אברכם. הברכה במי שאמר והיה העולם. ד"א שמא יאמרו ישראל ברכותינו תלויות בכהנים לכך נאמר ואני אברכם. הברכה במי שאמר והיה העולם. ד"א שלא יאמרו

באור הרא"ם

בימיו: (קכח) ששינה קדוש. היינו הקדוש ברוך הוא: (קכט) ששינה מלאך. שדיבר עם מנוח מפני השלום שאשה אמר הנה נא את עקרה ולא דיבר זה למנוח: (קל) וכנגד אלו האותיות חילק יחזקאל. עיין (ב"ב ל'.) בתוס' ד"ה והשקל והר"ר משולם אומר דנקט קרא חשבון זה (היינו כ' שקלים כ"ה שקלים ט"ו שקלים) כנגד ברכת כהנים דיברכך ט"ו אותיות ביאר כ' בישא כ"ה ומסיים התוס' ושמא במדרש הוא כך והוא כאן לפנינו בדברי המחבר שהוא נחשב ג"כ מן המדרשים: (קלא) כותבין את השם בג' יודי"ן. אולי הכוונה כי היה מנהגם כשהיו כותבין שם הוי"ה היו מסמנים אותו ג' יודי"ן בכדי שלא לכתוב השם על ניירות וכן מקודם היה המנהג ג"כ בסידורי תפלה היה המדפיסים מציין השם ב' יודי"ן: (קלב) במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנוי כצ"ל:

ונפילתן

הכהנים בנו תלוי לברך את ישראל ת"ל ואני אברכם. וכן הוא אומר (דברים טו) כי ה' אלהיך ברכך ואומר (שם ז) ברוך תהיה מכל העמים:

פס'. ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. זה היה ביום החדש הראשון (שמות מ) בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו וגו'. ומצינו למדים שבעשרים ושלשה באדר התחילו אהרן ובניו למשוח המשכן וכל הכלים בראש חדש הוקם. בשני שרף אלעזר בן אהרן את הפרה. בשלישי הזה הימנה הזיה. שניה גלחו הלוים דכתיב (במדבר ח) והעבירו תער על כל בשרם. בו ביום שהוקם שרת השכינה שנאמר (שמות מ) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. בו ביום הקריבו הנשיאים שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון. אין ראשון אלא ראשון לכל ימות השנה. בו ביום ירדה אש מן השמים ואכלה את הקרבנות. בו ביום הקריבו בני אהרן נדב ואביהוא. בו ביום מתו. שנאמר (ויקרא י) וימותו לפני ה'. מיתתן לפנים (קלג) ונפילתן בחוץ. כך מפורש בענין המלואים. וימשחם ויקדש אותם מלמד שלא חלה בהם קדושה עד שנתקדשו כלם. ד"א וימשחם. משיחה מבפנים ומבחוץ. (קלד) רבי יאשיהו אומר שלש מדות הללו נמשחו מבפנים ומבחוץ כגון הקשוות של נסוך. ומדות של שמן והמזרקות. ומדות היבש לא נמשחו אלא מבפנים. ד"א וימשחם ויקדש אותם. הוא שאמרו רבותינו כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן. מכאן ואילך עבודה מחנכתן. שנאמר וימשחם ויקדש אותם. אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה אלא בעבודה:

פס'. ויקריבו נשיאי ישראל. שמא תאמר לפי שעה נתמנו ת"ל ראשי בית אבותם. שמא תאמר לא היו ראשי השבטים ת"ל הם נשיאי המטות. הם שהיו ממונים עליהם במצרים. הם העומדים על הפקודים הנזכרים בראש הספר. ואתכם יהיו איש איש למטה. ליהודה נחשון בן עמינדב וכו':

פס'. ויביאו את קרבנם לפני ה' (קלה) בנראה הביאום. שש עגלות צב. ר' אומר אין צב אלא מחופין. וכן הוא אומר (ישעיה סו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים וגו'. שש עגלות צב שמא תאמר עגלה לנשיא ת"ל עגלה על שני הנשיאים. ושור לאחד. שני שוורים לעגלה:

פס'. ויאמר ה' אל משה לאמר קח מאתם. מלמד שבאו ועמדו לפני המשכן ולא קבל מהם משה עד שנאמר לו מפי הגבורה קח מאתם. והיו לעבוד את עבודת אהל מועד. מלמד שנחה עליהם רוח הקדש שהרי הסכימה דעתם לדעת העליונה. ר' נתן אומר מה ראו הנשיאים להתנדב כאן ובמלאכת המשכן לא נתנדבו. אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו הצבור ומה שחסרים אנו משלימין כיון שראו שהמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר אמרו מה לעשות מיד והנשיאים הביאו את אבני השוהם ואת אבני המלואים ואחר כך ידעו שאי אפשר לקדשי המשכן להנשא בכתף והביאו שש עגלות צב:

פס'. ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים. נטלן וחילקן לפי דעתו:

פס'. (קלו) את שתי העגלות ואת (שמונת הבקר) נתן לבני (מררי) כפי עבודתם. שבני גרשון נשיאתם יריעות המשכן והמכסאות וקלעי החצר. (קלז) אבל בני מררי פקודתם על עבודת משא קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו ועמודי החצר ואת אדניה ויתדותיה ומיתריה. לפי כובד המשא היו העגלות. ביד איתמר בן אהרן הכהן. שהיה ממונה על בני גרשון ועל בני מררי:

פס'. ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. אמר ר' נתן בדבר

באור הרא"ם

(קלג) ונפילתן בחוץ. בספרי המלאך מדדן מתים עד שיצאו ונפלו בעזרה: (קלד) רי"א. בספרי וכן (מנחות כ"ז:) הגי' ר"י אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ונמשחו מבחוץ מדת היבש נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ וכו': (קלה) בנראה הביאום. אולי צ"ל בנדבה הביאום: (קלו) את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבודתם שבני גרשון וכו' כצ"ל: (קלז) אבל בני מררי. שעבודתם כבדה נתן להם

זה נכשל עוזא שנעלם מדוד והרכיב את ארון האלהים על העגלה. וכתיב (שמואל ב ו) ויחר אף ה' בעוזא וגו' ולאחר שנודע לו לדוד מה כתיב (דה"ב טו) ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים וגו'. ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון האלהים וגו'. כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט. וכתיב (שם) ויתקדשו הכהנים והלוים:

פס'. ויקריבו הנשיאים. באו ועמדו לפני (קלח) המזבח:

פס'. ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום. לימד שלא היה יודע משה רבינו אם כלם יקריבו כאחד אם בזה אחר זה עד שאמר לו להקריב איש יומו. נשיא אחד ליום שלא יאמר נחשון לפי שהוא ראש למסעות אקריב עם כל אחד ואחד:

פס'. ויהי המקריב אעפ"כ שהיה ראובן ראש לתולדות יעקב הקריב יהודה שהוא ראש למסעות. ביום הראשון. ראשון לכל ימות השנה. נחשון בן עמינדב למטה יהודה. יחסו הכתוב על שם שבטו:

פס'. וקרבנו קערת כסף. קרבנו שלו היה ולא שגבה משבטו. קערת כסף אחת. מתחלת עשייתה לשם קרבן נעשית. מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש. עונה על הקערה ועל המזרק מה מזרק בשקל הקדש אף קערה בשקל הקדש. אלא שהקערה שלשים ומאה והמזרק שבעים. שניהם מלאים סלת. מלמד ששניהן שוין במדה (קלט) שאע"פ שלא שוו. ומה הפרש בין קערה למזרק. קערה גלדה עבה. ומזרק גלדו דק. סלת בלולה בשמן למנחה. זו נדבה:

פס'. כף אחת עשרה זהב. (קמ) רבותינו אמרו בתלמוד שעושה כל מה שבכף אחת לענין טומאה שהכלי מצרף כל מה שבתוכו. עשרה זהב (קמא) היא זהב ומשקלה (שלשים שקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל). וכן הוא אומר כל זהב הכפות עשרים ומאה. מלמד שהם שקלי הכסף בשקל הקדש. מלאה קטורת. זו נדבה:

פס'. פר אחד. המיוחד בעדרו. איל אחד. שלא היה כמוהו. כבש בן שנתו לעולה. (קמב) מלמד (שכשרו השלמים) להקריב עולה:

פס'. שעיר עזים אחד לחטאת. מה בא זה לכפר על קבר התהום טומאה לא נודעה מעולם שהרי כל העולם בחזקת טומאה ממיתי המבול והיא נקראת קבר התהום שכשם שאין אדם יודע מה שבתהום כך אין אדם יודע על הטומאה ההיא לפיכך הקריבו שעיר עזים אחד לחטאת:

פס'. ולזבח השלמים בקר שנים. אין אילו מן הפרים שהקריבו עם העגלות. אלים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה. כלם לזבח השלמים וילמד תחתון מן העליון. זה קרבן נחשון בן עמינדב. משלו הביאם ולא גבה מן השבט. ד"א זה קרבן נחשון בן עמינדב. (קמג) זה מביא קרבן נדבה. אין היחיד מביא קטורת נדבה. ד"א זה קרבן נחשון בן עמינדב. (קמד) זה דוחה את השבת (קמה) ואת הטומאה:

פס'. ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר:

באור הרא"ם

להם את ארבעת העגלות ואת שמונת הבקר: (קלח) המזבח. מסיים בספרי ולא קיבל משה מהם עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח: (קלט) אע"פ שלא שוו במשקל כנ"ל. והיינו ששניהם היה מדה אחת סולת וע"ז מקשה מה הפרש יש בין קערה למזרק. היאך יכול להיות ששניהם ישוו במדה אחרי שהקערה משקלה ק"ל והמזרק ע'. ע"ז משני זו גלדה עבה היינו הקערה והמזרק גלדו דק: (קמ) רבותינו אמרו כו'. (חגיגה כ"ג:): (קמא) היא של זהב ומשקלה של כסף כנ"ל ומביא ראיה שנאמר כל זהב הכפות עשרים ומאה שקל הרי שהיתה של זהב ומשקלה של כסף. וכ"ה בספרי וצ"ל בשקלי זהב אין משקלם כזה כשקלי כסף: (קמב) מלמד שכולם כשרים לעולה כנ"ל והיינו הפר והאיל והכבש כולם הקריבו עולות: (קמג) זה מביא קרבן נדבה. היינו הקטורת בנדבה והוראת שעה היתה: (קמד) זה דוחה את השבת. כי הנשיאים הקריבו יום אחר יום וקרבן שבט אפרים היה ביום השביעי בשבת כמו שמסיים: (קמה) ואת הטומאה. כי עדיין לא הוזה עליהם אפר הפרה כי הפרה נעשית ביום השני כאמור לעיל:

(פס׳). הקריב את קרבנו. שני פעמים למה אלא מלמד (קמו) שבא ראובן וערער ואמר די שיקדימני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות. אמר לו משה רבינו מפי הקב״ה נאמר לי שיקריב יהודה וכל אשר עמו בדגלו לפיכך זכה שבט יששכר להיות יודעי בינה לעתים. שנאמר (דה״א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו׳ וכתיב (שופטים ה) ושרי בישׂשכר. ובמצרים נאמר (במדבר כו) לישוב משפחת הישובי שהיו מישבין את הדין ומדברין בישיבה. וכן הוא אומר (דברים לג) שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהליך. ונתנאל בן צוער נתן להם העצה לפיכך הקריב שני ליהודה:

פס׳. ביום שנים עשר יום. מה יום רצוף אף שנים עשר יום רצופים. מיכן שדחו את השבת. אם הקריב אפרים ביום השביעי מנשה ביום השמיני. מכאן נהגו לומר בשעת המילה יהי אח לשבעה וגם לשמונה לקיים מה שנאמר (בראשית מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה:

פס׳. זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו. (קמז) שנמשח בו ביום הקריבו מאת נשיאי ישראל. מלמד שכשם ששוו כלם בעצה (קמח) כך שוו כלם בזכות. קערות כסף. מלמד שלא אירע בהן פסול אלא הם הם שהקדישו והם הם שהקריבו. מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה. לא נפסלה אחת מהן:

פס׳. שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש. זה בא ללמד. בוא וראה שהדיוט שוקל אחד אחד (קמט) ושוקלן כאחד פעמים מרבה ופעמים ממעט אבל בשקל הקדש בין בכלל בין בפרט לא ריבה ולא מיעט:

פס׳. כפות זהב שתים עשרה מלאות קטורת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה. (קנ) זהו שאמר היא של זהב ומשקלה של כסף בשקל הקדש:

פס׳. כל הבקר לעולה שנים עשר. שלא נפסל אחד מהן:

פס׳. וכל בקר זבח השלמים. הם הם שנתנדבו ולא אירע בהם פסול. וצריכין אנו לידע היאך יהו מ״ה קרשים על שש העגלות כדמפורש במסכת שבת בפרק הזורק. לפי שארבעים אבות מלאכות חסר אחת של שבת מן מלאכת המשכן למדנו. שכל מלאכה חשובה במשכן קרויה מלאכה לענין שבות וזריקה והושטה למדנו מן העגלות שבמדבר כדתנן שתי גצוצטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו פטור היו שתיהם בדיוטה אחת וכו׳ שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין את הקרשים מזו לזו אבל לא זורקין. וגמרינן (קנא) אמר רב משום רבי חייא עגלות תחתיהן וביניהם רשות הרבים ובין כל עגלה לעגלה כמלא אורך עגלה. וכמה אורך עגלה חמש אמות וכו׳. ופירוש שש עגלות צב היו במשכן לעבודת הלוים והיו נושאות קרשי המשכן שהם מ״ח קרשים כיצד שתי העגלות פורקי המשכן מושיטין לאלו בעגלה עצמה בין שתי הדפנות זו על גבי זו. וכן עגלה שניה שבין שתי דפנות היה מושיב שלשה. ועל שלשה עוד שלשה. ועליהם עוד שלשה ועוד שלשה הכל עשרים וארבע בשתי העגלות הרי י״ב לכל עגלה והילוך העגלות שתים בראשונה זו בצד זו ושתים שניה להם ושתים אחריהם כי ארבע הן כענין הציור:

פירוש כיצד הן אותו ריוח שבין גלגל העגלה ודופניה חמש אמות למה לו אורך עגלה חמש. בארבע סגיא האי דמותיב הכי סבר ליה. דשלש קרשים הוו מותבי אפותייהו דהוו ארבע ופלגא כי היכי דלא לדחקו קרשים הוו להו חמש. צירי עגלה

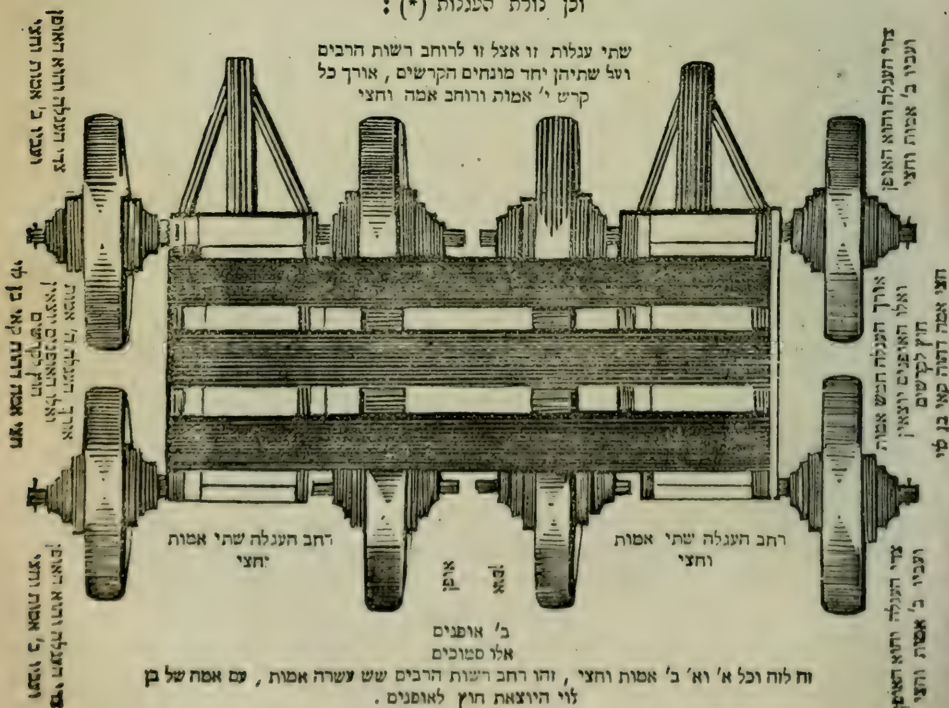
ביאור הרא״ם

(קמו) שבא ראובן. וזה שפינה כאן הלשון הקריב שהקריב על כרחו של ראובן: (קמז) שנמשח וכו׳ שביום שנמשח בו ביום הקריבו הנשיאים כצ״ל: (קמח) כך שוו כולם בזכות. היינו שסכר כולם שוה אף שהקריבו יום אחר יום: (קמט) ושוקלם כולם כאחד כצ״ל וכן הגיה הגר״א בספרי. והיינו אם שקלן אח״כ בבת אחת אי אפשר שיהיה משקלם שוה: (קנ) זהו שאמר היא של זהב וכו׳. מבואר לעיל: (קנא) וגמרינן אמר רב וכו׳. כל המאמר (שבת צ״ח) ורא״יתי בפי׳ הר״ן על שבת (נדפס מחדש בוואַרשא) האריך ג״כ ודבריו מותאמים

מה שבין דפני עגלה לגלגלים משתי רוחותיה קרו ליה צידי. וצד זה אמה וטופח ומחצה וזה השני כמו כן שהם שתי אמות ומחצה בין שתי הצדדים. ובין שתי נמי שתים ומחצה כלומר רוחב העגלה זהו רוחב שבין שתי דופנות העגלה. למה לי רוחב העגלה שתי אמות ומחצה באמתא ופלגא סגיא ברחב הקרש ומתרץ שלא יהו הקרשים מתעכבין בהוצאה ובהכנסה דרך ר"ה י"ו אמה כיצד חמיסרי שהעגלה רחבה שתי אמות ומחצה ושתי צדדיה חמש אמות. ובין עגלה לעגלה חמש אמות. וכן לעגלה שניה חמש אמות הרי ט"ו אמות. ואמה לבן לוי שהיה מסבב לעגלות לתקן הקרשים שמקום אדם אמה :

פירוש אטבי בזמן שלא היו הקרשים על העגלות והיו עליהם אטבי והם עמודי ברזל שסומכין עליהן את הקרשים כמו צואר של קורות משום הכי הוו רשות הרבים שלא היו על העגלות אלא אלו השפודים בלבד אבל אם הונחו הקרשים בין העגלות רשות היחיד הוה אלא יש מלבנות העגלה. כלומר שלא היתה העגלה מקורה. אמר רב ענלות תחתיהן וביניהן וצידיהן רשות הרבים. אמר אביי בין עגלה לעגלה כמלא ארך עגלה וכמה ארך עגלה חמש והקשינו עלה כיון ששלשה קרשים מונחים בדרא בתראה על כל עגלה. והקרשין מונחין לרחבן. כל קרש רחבו אמה וחצי הרי אלו ד' אמות ומחצה למה לי למהוי ארך עגלה ה' אמות. בארבע ופלגא סגיא: כי היכי דלא נדחקו קרשים הרויח להם חצי אמה. אמר רבא וצידי העגלה כמלא רוחב עגלה וכמה רוחב עגלה שתי אמות ומחצה. ואורך הקרשים מוטלין לרוחב עגלה נמצא מן הקרש שתי אמות ומחצה על עגלה זו מלא ורוחבה וחמש אמות מן הקרש בין עגלה לעגלה. כי עשר אמות אורך הקרש ולפי זאת הקשינו למה לי למהוי שתים ומחצה רוחב עגלה בפחות מיכן סגיא כי אפשר שיהא הקרש אמה אחת מיכן על זו ואמה על זו או שתי אמות על זו ושתי אמות על זו וכו' הלכתא :

וכן צורת העגלות (*) :

וח לוה וכל א' וא' ב' אמות וחצי , וזהו רחב רשות הרבים שש עשרה אמות , עם אמה של בן לוי היוצאת חוץ לאופנים .

(*) הציור הזה לקוח מחדושי כר"ץ על שבת הנדפס כוואַרשוי שנת תרכ"ב .

ורוחב זה שתי צידי הפנסמים חמש אמות ובין עגלה לעגלה חמש אמות הכל חמש עשרה אמות הקרשים נתונים ארכם לרוחב שתי העגלות. אורך הקרש עשר אמות טול ה' שבין עגלה לעגלה ושתי אמות ומחצה מן עגלה זו ושתי אמות ומחצה מן עגלה זו הרי לך מקום הקרשים נשארו עגלה וצד החיצון שכלפי המדבר וחצי עגלה החיצון שכלפי המדבר שהם חמשה אמות והם רשות הרבים. הכל ט"ו אמות וטול מהם מקום בן לוי שמהלך סביבות העגלות אמה הרי לך ט"ז אמה. מיכן לרשות הרבים ט"ז אמה:

פס'. ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו. יכול מאהל מועד ממש (קנב) ת"ל (שמות כה) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל וגו' ומה ת"ל מאהל מועד מגיד הכתוב שהיה משה נכנס ועומד באהל מועד והקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים ומשה היה שומע את הקול מדבר אליו מבפנים לכך נאמר ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו'. ר' יהודה בן בתירא אומר י"ג מיעוטין מיעט אהרן מכל הדברות ואלו הן [א]. ובבא משה וגו' (שמות כה) ונועדתי לך שם. ודברתי אתך. (שם ל) אשר אועד לך שמה. לדבר אליך. ביום צוותו. את אשר יצוה. את כל אשר אצוה אותך. ואחד במצרים ואחד בסיני ואחד באהל מועד. במצרים כתיב (שם ו) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. בסיני כתיב (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. באהל מועד כתיב (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר הרי י"ג. וישמע את הקול (קנג) שמא תאמר קול נמוך ת"ל קול רם. בכח. אלא להודיעך שבחו של מלך מלכי המלכים הקב"ה:

בהעלותך את הנרות

כתוב **ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש:** (קהלת י"א)

אמר טוביהו ברבי אליעזר ז"ל חזרתי על כל המקרא כולה ולא מצאתי מתוק יותר מדברי תורה שנאמר (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים. ולפי שראה קהלת בן דוד חכמת התורה שהיא יתרה על כל המדות והמצות יתרון לכל דבר שבעולם אמר (א) ומתוק האור וטוב לעינים ומה כתיב למעלה מזה (קהלת יא) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים. אם למדת תורה בילדותך. לעת זקנותך אל תנח ידיך. אם עסקת בילדותך לעת זקנתך אל תנח ידיך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם [כאחד] טובים. וגם בהרבה מקומות ובהרבה ענינים יש לפרש דברי קהלת מפני רוחב לשונו (שם יב) אשר לימד דעת את העם ואיזן וחיקר תקן משלים הרבה. לכך אמר ומתוק האור. אור זה תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. וספרי שלמה בן דוד מפרשים זה את זה. אמר קהלת ומתוק האור אור התורה ואין למעלה הימנו. וטוב לעינים. אלו מעשים טובים שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב. לעינים. שיהא אדם מעיין במעשיו. כדתנן במסכת אבות איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. לראות את השמש. כלומר עד שהוא רואה את השמש בימי בחורותיו (קהלת יב) עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים מלמד שאין עסיקות המצות לעולם הבא כדתנן טובה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה לחיי העולם הבא. ויש אומרים מכל חיי העולם הבא. שכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. בוא וראה חיבה יתירה שחיבב הקב"ה את עמו ישראל שנתן להם התורה המתוקה מכל דבר המשולה

[א] כאן המיעוטין אינם מפורשים והסרים ובאו כסדרם במספרם בבמדבר רבה פ' י"ד וע"ש במהרז"ו.

באור הרא"ם

מוהאמים קאת לדברי המחבר: (קנב) ת"ל ונועדתי כו'. עיין בספרי כי בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם: (קנג) שמא תאמר קול נמוך ת"ל את הקול כנ"ל ומה הוא הקול המפורש בכתובים קול ה' בכח וכאן חסר ומשובש:

(א) ומתוק האור כו'. הביא פסוק זה וכל המאמר בכדי לסיים בהעלותך את הנרות וזה האורה: לפי

באור הקרויה טוב. שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. ואע"פ שנאמר (דניאל ב) הוא גלה עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שריה וכל העולם כולו לאורו משתמשין שנאמר (בראשית א) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. דכתיב (שם) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. ואעפ"כ כדי לזכות את ישראל הרבה להם תורה ומצות וצוום להעלות לפניו נרות שנאמר בהעלותך את הנרות:

דבר אל אהרן (ב) לפי שכל מעשה הפרשה הזו באהרן הביא את אהרן לכל דבור זה. ואמרת אליו. הרי זו אזהרה. בהעלותך את הנרות. לשון הדלקה כענין (יהושע ח) ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס אל המדבר נהפך אל הרודף. רבותינו אמרו בהעלותך. עשה לך מעלות. (ג) מיכן אמרו אבן היתה בפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומדליק ומטיב את הנרות. ולא נאמרה פרשה זו אלא לחדש בה דברים שהרי הוא אומר (שמות כה) והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה. יכול לכל הרוחות ת"ל אל מול פני המנורה שיהו הנרות מקבילין את המנורה. כיצד שלש כלפי מזרח. ושלש כלפי מערב. ואחד באמצע. (ד) מיכן אמר רבי נתן האמצעי מכובד. יאירו שבעת הנרות. אמר הקב"ה הבא שמן זית זך שלא יהו צריכין חיזוק ותיקון בכל שעה. אלא כיון שהדליקו יהו מאירין והולכין. מיכן אמרו רבותינו בהדלקת נר שבת שצריך פתילה נאה ושמן נאה כמו ששנו חכמים במסכת שבת בפרק במה מדליקין. אמר רבא פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהם מה טעם מפני שהאור מסכסכת בהם. ושמנים שאמרו חכמים מה טעם אין מדליקין בהם מפני שאין נמשכין אחר הפתילה. אמר רמי בר חמא פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהם מפני שאין מדליקין בהן במקדש. שנאמר (שם כז) להעלות נר תמיד. שתהא שלהבת עולה מאיליה. ולא שתהא עולה ע"י דבר אחר. אמר רב הונא הרגיל בנר הויין לו בנים תלמידי חכמים מצאנו לפרשת שמן זך ולפרשת המנורה שנאמרו ונשנו והן צריכין להדרש על הסמוכים. למה נאמר (ויקרא כד) ויקחו אליך שמן זית זך לפרשת המועדים מלמד שהיו ישראל עתידין לחדש יום טוב להם על עסק השמן ואיזה זה זו חנוכה. ולמה נסמכה פרשת בהעלותך לענין של מעלה דכתיב (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד. ולהלן הוא אומר (שמות לד) ובבוא משה לדבר אתו יסיר את המסוה. נסמכה פרשת בהעלותך לפסוק ובבא משה לומר לך שאין הקב"ה צריך לאורן של ישראל שהרי משה רבינו קרן עור פניו בדברו אתו. אלא לזכות ישראל הרבה להם תורה ומצות. מיכן אמר רבי חנניא בן עקשיא רצה המקום ב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

פס'. ויעש כן אהרן. להודיע שבחו של אהרן שכשם שאמר לו כן עשה. אל מול פני המנורה. עשה לה מול ופנים שהיו השלשה פונים אל השלשה. וששתן פונין אל האמצעי. העלה. עשה לה מעלות. כאשר צוה ה' את משה. חצי לוג לכל נר:

פס'. וזה מעשה המנורה. כלומר שנתקשה בה משה רבינו והראה לו הקב"ה למשה. מקשה זהב. תרגם נגידה כלומר מעשה אומן מעשה קורנס לא שהיתה יצוקה במעבה האדמה אלא מעשה אומן. ולא כענין שנאמר בשלמה (מלכים א ז) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה אלא מעשה אומן. עד ירכה עד פרחה. למה לי ללמדנו במסכת מנחות בפרק הקומץ רבה נמצאו גביעים עשרים ושנים. כפתוריהם י"א. פרחים ט'. בשלמא גביעים שנים ועשרים דכתיב ובמנורה ארבעה גביעים. תמניסר דקנים וארבעה דידה הרי שנים ועשרים. (ה) כפתורים נמי אחד עשר (דכתיב

באור הרא"ם

(ב) לפי שכל מעשה וכו' הביא את אהרן לכלל דבר זה. יתכן כפי שכתב הרמב"ן לפי שאהרן בעצמו הדליק הנרות כל ימיו ולא הניח זה לבניו כי היה מזרז במצוה הגדולה הזאת ואולי זאת המכוון בכאן: (ג) מכאן אמרו אבן. (תמיד ל':): (ד) מכאן אמר ר"נ. (מנחות צ"ח: מגילה כ"א): (ה) כפתורים נמי חד סר. כפתורים תרי דידה ושתה דקנים וכפתור ופרח וכפתור הא חד סר ניהו וכלהן ע"ס

כפתוריה שנים עשר). אלא פרחים תשעה היכא. הא כתיב פרחים תרי דידה וששה דקנים תמניא הוו. אמר רב שלמן עד ירכה עד פרחה הוסיף פרח אחד הרי ט'. מקשה היא. עוד למה לי מלמד שאם עשאה מן (ו) הגרוטאות פסולה שאינה נעשית אלא מן העשת וכו' הלכתא. מקשה. מין קשה. כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה. רבי נתן אומר הראה לו הקב"ה למשה כלים עשויין ומנורה עשויה. וכן עשה בצלאל את המנורה לרבות משמשי המנורה:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. קח את הלוים. חיבה יתירה חיבב הקב"ה את הלוים שקרבם לשרתו ולברך בשמו. קח את הלוים. זהו שאמר הכתוב (דברים י) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מתוך בני ישראל וגו' וטהרת אותם:

פס'. (ז) וכה תעשה להם לטהרם. מיכן אמרו שפרה אדומה נשרפת בשנים בניסן בשנה השנית. (ח) והלוים הוזו (בין) שנפקדו באחד לחדש השני בשנה השנית. והעבירו תער על כל בשרם. (ט) פרט לבית הסתרים. וכבסו בגדיהם והטהרו. זו טבילה שנאמר (ויקרא יד) ורחץ את בשרו במים:

פס'. ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת. והלא כל חטאת קודמת לעולה הבא עמהם. ועשה את אשר לחטאת ראשונה. ומהו ופר שני בן בקר תקח אלא פר בן בקר בן שתי שנים:

פס'. והקרבת את הלוים. מיכן אמרו צריך אדם שיהא עומד על קרבנו לפיכך תקנו מעמדות. מפורש במסכת תעניות. והקהלת את כל עדת בני ישראל. להודיע לכל קדושת הלוים:

פס'. והקרבת את הלוים לפני ה'. במזרח. וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים. זה קידוש שנתקדשו הלוים תחת בכורי ישראל. וכן אמרו במסכת סנהדרין יכול ידיו ממש. לא. הכי סמכו ליה בשמא קרין ליה ר' ויהבין ליה רשותא למידן דיני קנסות. והכא נמי בשמא סמכי להו:

פס'. והניף אהרן. מעבירין אחד אחד:

פס'. והלוים יסמכו את ידיהם. זה קידוש שנתקדשו הלוים. תחת כל בכור בבני ישראל. את האחד חטאת ואת האחד עולה. מלמד שכל חטאת קודמת לעולות הבאין אחריהן:

פס'. והעמדת את הלוים לפני אהל מועד. זה שרות:

פס'. והבדלת את הלוים. והיו לי הלוים. חביבין הלוים לפני הקב"ה שקרבם לפניו:

פס'. ואחרי כן יבואו הלוים. מלמד שכל האמור בפרשה מעכב בהם:

פס'. כי נתונים נתונים המה לי. הרי ב'. ולמטה אומר ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו. הרי שלשה נתינות כנגד שלשה מקומות שקדשו הבכורות במצרים ובמדבר ובביאתן לארץ:

פס'. כי לי כל בכור. במצרים לקחתים לי לקיים שנאמר (תהלים קיא) זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה':

פס'. ואתנה את הלוים. ה' בני ישראל כתוב בפסוק מלמד שהעבודה כנגד תורה שניתנה בחמשה חומשין:

פס'. ואתנה את הלוים. מלמד ששבט הלוי מקודש היה מקודם לכן. יעקב אבינו קדשו. שנאמר (בראשית כח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך זה לוי שהוא עשירי קודש למפרע:

פס'. ויעש משה. זה פקודי הלוים שפדו בכורי ישראל:

פס'. ויתחטאו הלוים. מיכן אמרו כל מקום שטעון הזאה טעון טבילה.

באור הרא"ם

ט"ס: (ו) הגרוטאות. הוא מין שברי כלים פסולה: (ז) וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת וכו' מכאן אמרו וכו' וכצ"ל: (ח) והלוים הוא שנפקדו באחד לחודש השני כצ"ל: (ט) פרט לבית הסתרים

פס׳. ואחרי כן באו הלוים. מלמד שבתחלה היתה העבודה בבכורות. כן עשו להם. זהו שאמר למעלה (במדבר ד) אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי. ושמו אותם איש איש על עבודתו. (י) שלא (ישם) מעבודה לעבודה שלא יהו השוערים משוררים ולא המשוררים שוערים:

פס׳. זאת אשר ללוים. שנים פוסלין בלוים ואין המום פוסל בהם. רבי נתן אומר כתוב א׳ אומר מבן כ״ה שנה. וכתוב אחד אומר (פ״ד) מבן שלשים שנה כיצד יתקיימו שני פסוקין הללו אלא מבן כ״ה לתלמוד ומבן שלשים לעבודה. מיכן אמרו כל תלמיד שלא ראה סימן ברכה במשנתו בה׳ שנים שוב אינו רואה:

פס׳. ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד. מפני שכחו מתיש:

פס׳. ושרת את אחיו. מלמד שחוזר לנעילת שערים (יא) תניא עד שלא נכנסו לארץ היו הלוים כשרים מבן שלשים ועד בן חמשים. והכהנים משיביא שתי שערות ועד עולם אבל משנכנסו לארץ אין פוסל בלוים אלא קלקול מפני השירה. לצאתם מארץ מצרים מלמד שהיו מונים ישראל ליציאת מצרים. משבאו לארץ התחילו מונין לביאתן לארץ. ובנו הבית. התחילו מונין לבנין הבית. שנאמר (מלכים א ט) ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית ה׳ ואת בית המלך. חרב הבית. היו מונין לחרבנו. עד שהתחילו מונין למלכי האומות. (יב) ובשנת את״ח למלכות יונים אנחנו בזמן הזה ובתחלת זמן את״ח שנפסקה הנבואה. יהי רצון לחדש ימינו כקדם:

[פס׳]. (יג) בחדש הראשון. וכבר אמר בתחלת הספר באחד לחדש השני. ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה וללמדך ששהו ישראל לפני הר סיני י״א חדש:

פס׳. (יד) ויעשו בני ישראל את הפסח מה בא ללמדנו על ערב הפסח שחל להיות בשבת ששחיטת הפסח והקטרת אימורים דוחה את השבת שנאמר בהן במועדו. ונאמר בתמיד במועדו מה להלן דוחה את השבת אף כאן דוחה את השבת:

פס׳. בארבעה עשר יום. (טו) למה אמר עוד במועדו. מלמד שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה. ככל חוקותיו אלו מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו למצה ומרורים וביעור חמץ:

פס׳. וידבר משה אל בני ישראל. אמר להם שמרו הפסח בזמנו. נמצאו המועדות בזמנן:

פס׳. ויעשו את הפסח בראשון. מלמד שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד. וכן הוא אומר (עמוס ה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל: (יהושע ה) כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו. וכתוב (שמות יב) כל ערל לא יאכל בו. ככל אשר צוה ה׳ את משה. לא סרו מדבריו:

פס׳. ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא. שחל יום שביעי שלהם להיות ערב הפסח של דברי האומרים נושאי ארונו של יוסף היו. ולדברי האומרים מישראל היו. כולן היו יכולין ליטהר. אלא (טז) נראין הדברים שאמר הכתוב למת מצוה נטמאו. ויקרבו לפני משה ולפני אהרן. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר בבית המדרש היו ובאו ועמדו לפניהן ביום ההוא הצורך היתה השאלה:

פס׳. ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם. מלמד שהיו בני אדם כשרים וצדיקים וחרדים על המצות:

באור הרא״ם

הסתרים. שדינם כמו מלורע: (י) שלא יפנס מעבודה לעבודה כצ״ל: (יא) תניא עד שלא נכנסו. (חולין כ״ד.): (יב) ובשנת את״ח למלכות יונים אנחנו בזמן הזה. לפי חשבון זה כתב המחבר דבריו אלו בשנת ד׳ אלפים תתל״א לבריאת עולם. ובפרשה אמור מביא ג״כ גזירת התנ״ו: (יג) בחודש הראשון. בכאן מתחיל פיסקא חדשה על פסוק וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני וכו׳ באחד לחודש הראשון: (יד) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו כצ״ל: (טו) למה נאמר עוד במועדו. היינו בקרא השני: (טז) נראין הדברים

פס'. ויאמרו האנשים ההמה. שלא הודיעוהו על ידי שליח אלא הם בעצמם. מלמד שאין שואלין אלא לבעל המעשה. אנחנו טמאים. וכי לא היו יודעין שהטמא אסור בפסח. ומה היתה שאלתם. אמר רבי חידקא שמעון השוקמני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא ואמר יודע היה משה שאין טמאין אוכלין את הפסח ועל מה היתה שאלתם אם יזרוק הדם ואם לאו כלומר יזרק הדם בשבילם (יז) והבשר יאכל לטהורים כדי להוציא ידי חובתן. אמר להם לא שמעתי. כאדם שאומר אשמע מפי רבי אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכל זמן שהיה רוצה מדבר עם השכינה:

פס'. ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה. ראוית היתה פרשת טמאים שתאמר אלא שזכו טמאים שתאמר על ידם מלמד שמגלגלין זכות על ידי זכאי:

פס'. דבר אל בני ישראל לאמר.לדורות. למה נאמר שתי פעמים מלמד ששאל משה רבינו ללמוד לשעה לדורות. איש איש.נדחה לפסח שני. (יח) ואין צבור נדחין לפסח שני. (יט) ואם תאמר מעשה חזקיהו המלך, לא הודו לו חכמים שנאמר (דה"ב ל) כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם [לאמר] ה' הטוב יכפר בעד. כי יהיה טמא לנפש. זה דבר ששאל.או בדרך רחוקה לכם.זה מה שלא שאלו שהרי לא היו אלו האנשים בדרך רחוקה אלא נטמאו לנפש. אבל אגב שאלה אחת הושב על כל שאלות הלכות הנדחים לפסח שני כמו דין בנות צלפחד. שלא היתה השאלה אלא על הבנות אם יטלו במקום שאין בן. ובא משפט כל הנחלות האמורות בפרשה. ד"א איש איש כי יהיה טמא לנפש.(כ) להביא שאר הטמאות במה הצד מה טמא נפש יש בדרך שלא עשה הראשון יעשה השני. או בדרך רחוקה. למה נקוד על הה"א כלומר ריחוק מקום. מיכן א"ר אליעזר נאמר ריחוק מקום במעשר שנאמר (דברים יד) כי ירחק ממך המקום. ונאמר ריחוק מקום בפסח.מה במעשר חוץ למקום אכילתו ואיזה זה זה מפתח ירושלים ולחוץ. רבי יהודה אומר חוץ למקום הכשרו. ואיזהו מקום הכשרו מפתח העזרה ולפנים מלמד שריחוק מקום חוץ לעזרה שהיא נקראת אסקופה. רחוקה. נקוד על ה' אפילו בדרך קרובה (כא) וזה אחד (מט"ו) נקודות שבתורה. (בראשית טז) ישפוט ה' ביני וביני"ך. למה נקוד שלא אמרה אלא על הגר בלבד. ויש אומרים על המטילין מריבה בינו לבינה. (שם יח) אי"ה שרה אשתך.למה נקוד יודעין היאך היא. (שם יט) ובקו"מה.למה שבשכבה לא ידע ובקומה ידע. (שם לג) וישק"הו. שלא נשקו בכל לבו. רבי שמעון בן יוחאי אומר באותה שעה נשקו בכל לבו לכך נקוד. (שם לז) א"ת צאן אביהם. שלא הלכו לרעות אלא את עצמן. אשר פקד משה ואה"רן. שלא היה אהרן מן המנין. (שם כא) [אש"ר] (כב) עד מידבא. שאף מלהלן היה. (במדבר כט) עשרון עשרו"ן. מלמד שלא היה אלא עשרון אחד בלבד ולא היה במקדש שני כלים למוד בהן את העשרון. (דברים כט) והנגלות לנו ולבני"נו. למה נקוד אמר להם אם עשיתם בגלוי אף אני אודיע לכם הנסתרות. או לדורותיכם. שנוהג הדבר הזה לדורות:

פס'. בחדש השני. על מצות ומרורים יאכלוהו. אלו מצות שעל גופו:

פס'. לא ישאירו ממנו עד בקר. זו מצות שבגופו. ועצם לא ישברו בו בטהור ולא בטמא. מיכן אמרו המותיר בטהור והשובר בטמא אינו לוקה את הארבעים. ככל חוקת הפסח יעשו אותו. חוקת הפסח הנעשה בניסן. במצות שבגופו הכתוב

באור הרא"ם

דדברים וכו'. דורש ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא דווקא היינו שנטמאו למת מצוה וחל ז' שלהם בערב פסח ולא יכלו לעשות ביום ההוא דווקא אבל בלילה היו טהורים: (יז) והבשר יאכל לטהורים. נ"ל כי שאלתם היה כי הם ימנו על פסח אחד עם טהורים והדם יזרוק בשביל כולם ואכילת הפסח יהיה רק לטהורים ויהיה לטמאים ולטהורים שהפסח כשר ע"כ שאלו אם לכתחילה לעשות כן וההוגן שאלו: (יח) ואין צבור נדחין. היינו רוב הצבור אלא יעשו כולם בטומאה: (יט) וא"ת מעשה חזקיהו המלך. (סנהדרין י"ב): (כ) להביא שאר הטומאות. היינו זבין וזבות (פסחים נ"ג): (כא) וזה אחד מעשרה נקודות שבתורה כצ"ל עיין ספרי: (כב) עד מידבא שאף מלהלן היה כן כצ"ל וכ"ה בספרי ופי' הגר"א ז"ל אלא

מדבר (כג) ולא שיהא צריך וביעור חמץ ואכילת מצה כל שבעה אלא במצות שבגופו בלבד :

פס' . והאיש אשר הוא טהור . יחיד עושה פסח שני ואין צבור עושה פסח שני. וחדל לעשות הפסח . שיכול לעשות ואין עושה . שיערו חכמים כל שהיה בשעת שחיטת הפסח מן המודיעית ולפנים וכמדה זו לכל רוח . ונכרתה הנפש ההיא. במזיד . דברי רבי עקיבא . מעמיה . ועמה שלום . כי קרבן ה' לא הקריב במועדו . זה בא ללמד על פסח שני שדוחה את השבת אבל אם דוחה את הטומאה (כד) נחלקו הכמים במסכת (פסחין) שהרי אינו נדחה מפסח ראשון אלא מפני הטומאה והיאך יעשהו בטומאה . ויש אומרין אע"פ שנדחה מפני טומאה אם לא זכה לעשות אותו בטהרה יעשהו בטומאה . חטאו ישא האיש ההוא . רבי שמעון בן יוחאי אומר חטאו ישא (כה) להוציא את האשה :

פס' . וכי יגור אתכם גר . שמא תאמר יעשה פסח מיד כשיתגייר ת"ל כחוקת הפסח וכמשפטו . כן יעשה . בזמן שישראל עושין יעשה . וכדין שישראל עושין יעשה . חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ . אמר רבי שמעון בן אלעזר הרי שנתגייר בין שני פסחין . יכול יעשה פסח שני ת"ל חקה אחת יהיה לכם ולגר מה אתם (כו) לא עשה את הראשון יעשה את השני בזמן שנדחה מפני הטומאה . יצא זה שנתגייר בין י"ד בניסן לי"ד באייר שלא היה לו רשות לעשות את הראשון הואיל וכן לא יעשה את השני . ולאזרח הארץ . (כז) בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח לכל מצות שבתורה :

פס' . וביום הקים את המשכן . זה אחד בניסן . כסה הענן את המשכן לאהל העדות . עדות היא לכל באי העולם שהשכינה בישראל :

פס' . כן יהיה תמיד הענן יכסנו . אפילו בשעת המסעות אלא שהיה נתלה הענן כעין כיפה על נושאי המשכן ועל כל מחנה הלוים . ומראה אש לילה . מלמד שאם היה מלבין היו יודעין שהאיר המזרח . ואם היה מאדים היו יודעין ששקעה החמה :

פס' . ולפי העלות הענן מעל האהל . שהיה נתלה ומסוכך עליהם :

פס' . על פי ה' יסעו בני ישראל . לא עשה כן לכל גוי :

פס' . ובהאריך הענן . ושמרו בני ישראל . נאמר כאן שמירה ונאמר בשבת שמירה מה להלן חייב מיתה (כח) אף כאן חייב מיתה . וכן הוא אומר (במדבר יד) ויעפילו לעלות אל ראש ההר וכתב (שם) וירד הכנעני היושב בהר ההוא לקראתם ויכום ויכתום :

פס' . ויש אשר יהיה הענן (כט) ימים מספר . אלו חדשי השנה. או יומים או חדש או ימים. זו שנה תמימה. שנא' (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו . על פי ה' ביד משה . מלמד שלא היו רשאין ליסע עד שהיה משה גוזר עליהם . וכן הוא אומר ביהושע (יהושע א) עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם לרשתה :

פס' . וידבר ה' אל משה לאמר עשה לך שתי חצוצרות כסף . משלך . דברי רבי יאשיה . (ל) רבי יוחנן אומר משל צבור . ומהו עשה לך . כלומר בזמן שאין

באור הרא"ם

אלא שבכאן הקריבו גם את הערים ומלהלן לא הקריבו אלא העם עכ"ל : (כג) ולא שיהא צריך חסר וכצ"ל ולא במצות שחוץ לגופו שיהיה צריך ביעור חמץ וכו' וכ"ה (פסחים צ"ה) ע"ש : (כד) נחלקו חכמים (יומא כ"א) : (כה) להוציא את האשה . כ"ה הגי' בילקוט בשם רשב"י והכוונה כי הוא מ"ע שהזמן גרמא ונשים פטורות אולם הגר"א מחק זה בספרי : (כו) לא עשה את הראשון . כי סבר פסח שני תשלומין דראשון הוא וגר הואיל ולא היה ראוי לעשות את הראשון לא יעשה את השני : (כז) בא הכתוב והשוה את הגר . פי' מדכתיב חוקה א' קאי על שאר המצות וכ"ה בספרי : (כח) אף כאן חייב מיתה . פי' אם הלכו מעצמם בלי העלות הענן ובלי רשות משה דיליף לקמן מן ויעפילו : (כט) ימים מספר אלו חדשי השנה . רש"י פירש בחומש ימים מספר ימים מועטים . ולפי דברי המחבר לא הבנתי הלא כתיב אח"כ או חודש : (ל) ר' יוחנן . בספרי איתא ר' יונתן וכ"ה (יומא ג') :

וכלומה

עושין רצוני בך אני רוצה איני רוצה משלהן. עשה לך. לפי שאמר למעלה על פי ה' ביד משה לכך נאמר כאן עשה לך שתי חצוצרות בכסף שעל פיך מסעם וחנייתם. ד"א עשה לך שתי חצוצרות כסף. אתה משתמש בחצוצרות הללו אבל לא יהושע. שכן מצאנו ביהושע שנשתמש בשופרות דכתיב (יהושע ו) וירע העם ויתקעו בשופרות. ד"א עשה לך. והיו לך.(לא) וכדומה לך זה דוד דכתיב (דה"ב כט) ויעמדו הלוים וגו' (על עמדם) השיר משורר והחצוצרות מחצרים. שתי חצוצרות שיהו שוין במראה ובאורך ובנוי. מקשה תעשה אותם. שיהו של עשת ולא של גרוטאות. מקשה. מין קשה. מעשה אומן מעשה קורנס. והיו לך למקרא העדה. שתהא מזמן בהן את העדה. ולמסע את המחנות. זהו שאמר הכתוב על פי ה' ביד משה. למסע. ולא להנייה:

פס'. ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד. מלמד שלא היו תוקעין אלא בפתח אהל מועד:

פס'. ותקעתם תרועה. (לב) תקיעה בפני עצמה. ותרועה בפני עצמה. תרועה יתקעו. למדנו שתוקע ומריע ותוקע. נאמר כאן תרועה ונאמר להלן תרועה מה כאן תוקע אף להלן. תרועה יתקעו למסעיהם. (לג) שלש לכל רוח ורוח. כדרך שהיה עושה למזרח ולדרום:

פס'. ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו. זהו שאמר למעלה. ותקעו בהן בשתיהן אבל לא מריעין. מזה למדנו שזה האמור בראש השנה יום תרועה יהיה לכם אינו בפה אלא בכלי. וכבר אמר ותקעתם תרועה ונסעו המחנות (לד) ולא הוצרכו חכמים לדרוש אמיתת תרועה באיזה קול אם במנענע אם במשבר הקול ולכך אנו מריעים בשני הקולות תשר"ת תש"ת תר"ת:

פס'. ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. בין תמימים בין בעלי מומין. דברי רבי טרפון. ר' עקיבא אומר (לה) תמימים ולא בעלי מומין שנאמר הכהנים הראויין לכהונת עבודה. אמר לו רבי טרפון אני ראיתי שמעון אחי אמה חיגר ברגלו אחת וחצוצרתו בידו. א"ר עקיבא רבי שמא בהקהל שבעלי מומין כשרין (לו) בהקהל ביום הכפורים (לז) וביובל. אמר לו רבי טרפון העבודה שלא בידיתה אשריך אברהם אבינו שעקיבא יוצא מחלציך טרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו מסכים להלכה. הא כל הפורש ממך כפורש מחייו. והיו לכם לחקת עולם לדורותיכם. לחקה ולא לדורות שלא היו ירושה לבניו:

פס'. וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו'. משמע בין שאתם יוצאין עליהן בין שהן באין עליכם דכתיב וכי תבאו מלחמה. דבר אחר על הצר הצורר אתכם. להביא על כל הצרה שתבוא על הצבור. כגון דבר שדפון וירקון ומפולת בתים והיה רעה בענין ששנינו במסכת תעניות שצריכין התרעה שנאמר הצורר אתכם. והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם. (לח) וכי חצוצרות מזכרות אלא שאם יכולין להריע ולא הריעו מעלה עליהם כאלו לא הוזכרו לפני המקום. ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם · מלמד שכל זמן שנזכרין אין נזכרין אלא לתשועה:

באור הרא"ם

(לא) וכדומה לך זה דוד. פי' גם דוד השתמש בחצוצרות ונקראים על שמו כדכתיב ויעמדו הלוים בכלי דוד והשיר משורר והחצוצרות מחצרים. וכ"ה ברבה אתה משתמש בהם שאתה מלך ואין אחר משתמש בהם אלא דוד המלך: (לב) תקיעה בפני עצמה. דורש ותקעתם תרועה הוא שני קולות תקיעה ותרועה: (לג) שלש לכל רוח. הוא דעת י"א בספרי עיין בפרש"י ורמב"ן: (לד) ולא הוצרכו חכמים וכו'. פי' שספק הוא אצל חז"ל מהו תרועה אם במנענע או במשבר: (לה) תמימים ולא בעלי מומין דכתיב הכהנים. ועיין בספרי דיליף בגז"ש: (לו) בהקהל. חכם הספרדי בשם הראב"ד בהקהל דכתיב הקהל האנשים והעם והיה בחג הסוכות שנת השמיטה ולא גבי הקהל העדה דמשמעות דהתם בעלי מומין פסולים ודבריו נכונים וכ"ה בתוספתא סוטה פ"ז אותו היום (וקאי כשהמלך קורא פרשת הקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות ובחצוצרות של זהב בידיהן תוקעין וכו' כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרין דומה זה שאינו כהן שכר גדול היה לאנשי ירושלים שמכירין חצוצרות בדינר זהב בו ביום ראה ר"ט חיגר עומד ומתריע בחצוצרות משם אמרו חיגר תוקע במקדש ע"ש הרי שהוא מעשה דהכא: (לז) וביובל. היינו יוה"כ של יובל שהיו מתריעין. והגר"א גורס בהדיא ביוה"כ של יובל: (לח) וכי חצוצרות מזכירין: והלא דברים מזכירין

פס' . וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם . אלו שבתות . ומועדיכם אלו רגלים . ובראשי חדשיכם כמשמעו . (לט) רבי נתן אומר אלו תמידין . ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם . בשל צבור . והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם . לזכרון ניתנו ולא ניתנו להכשר קרבן שאם לא תקעו עליהם לא נפסלו . אני ה' אלהיכם . (מ) זו מלכות שמים . ד"א ותקעתם בחצוצרות זו תקיעת שופר של ראש השנה . והיו לכם לזכרון . אלו זכרונות . לפני ה' אני ה' אלהיכם אלו מלכיות . ואע"ג שאין המקרא יוצא מידי הקרבנות בא מגזירה שוה כתב כאן ונזכרתם וכתב בראש השנה (ויקרא כג) זכרון . מה כאן מלכיות זכרונות ושופרות אף להלן מלכיות זכרונות ושופרות בענין האמור בראש השנה :

פס' . ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש . מלמד שעשו ישראל במדבר שנים עשר חדש פחות עשרה ימים שנאמר (שמות יט) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני :

פס' . ויסעו בראשונה על פי ה' ביד משה . שנים וארבעים מסעות נסעו ישראל :

פס' . ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה . זהו שאמר הכתוב (דה"א ה) כי יהודה גבר באחיו :

פס' . והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי נושאי המשכן . האהל והקרשים והפרכת לא בכתף אלא בעגלות שנאמר (במדבר ז) את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון . ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר וגו' :

פס' . ונסע דגל מחנה ראובן . אחר נסיעת העגלות :

פס' . ונסעו הקהתים נושאי המשכן . אלו נושאי בכתף . שנאמר (שם) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו . המקדש . זה הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש . והקימו את המשכן . כלומר הקימו בני גרשון ובני מררי . עד בואם . אלו בני קהת נושאי המקדש . שאין דרך כבוד להיות הארון ממתין עד שיקימו המשכן :

פס' . ונסע דגל מחנה בני אפרים . זהו שאמר הכתוב (בראשית מח) ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו :

פס' . ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות . וכן הוא אומר ביהושע (יהושע ו) והמאסף הולך (אחריהם) [אחרי הארון] הלוך ותקוע בשופר . ומשה קראו גור אריה שנאמר (דברים לג) דן גור אריה :

פס' . אלה מסעי בני ישראל לצבאותם (מא) ויסעו . שלא מסעות מעולם :

פס' . ויאמר משה לחובב בן רעואל . זה יתרו . ולמה נקרא שמו יתר שהותיר פרשה אחת בתורה שנאמר (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל . חובב . על שחיבב את התורה . בן רעואל המדיני ולהלן הוא אומר (שם ב) ותבאנה אל רעואל אביהן . מלמד שקורין התינוקות לאבי אביהן אבא . חתן משה . זה יפה לו מכלם שנקרא חותן משה . נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' . יודע היה משה שאין עובר את הירדן ולמה שיתף עצמו עם כלל ישראל ואמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' כדי שלא יהו ישראל אומרים (מב) אם משה הוציאנו ממצרים ועשה לנו נסים וגבורות אינו נכנס והוא אומר לו והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא וגו' אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם מלמד שאין לגרים בו חלק . (מג) ומה אני מקיים . (יחזקאל מז) והיה השבט אשר גר הגר וגו' אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לכפר . שאם היה הגר בשבט יהודה או בשבט בנימין (מד) מתכפר לו . ד"א אם אינו ענין לירושה

באור הרא"ם

מזכירין כן גורס הכם הספרדי ופי' דברים תפלה : (לט) ר"נ אומר אלו תמידין . קאי על ובמועדיכם : (מ) זו מלכות שמים . היינו מלכיות : (מא) ויסעו שלא נסעו מעולם כנ"ל ופי' שזה המסע הראשון שלהם : (מב) אם משה אינו נכנס אף אנו אין נכנסים כנ"ל : (מג) ומה אני מקיים והיה השבט וכו' . וביפה דקרא שם חתנו נחלתו : (מד) מתכפר לו שאם טעו בהוראת צבור . ס"ל דכל שבט ושבט מביא פר בפ"ע

תנחו ענין לקבורה ניתן קבורה לגרים בארץ ישראל. לכה אתנו והטבנו לך וגו' מלמד שפיקד הקב"ה את ישראל (מה) להיטיב לגרים ולנהוג ענוה לגרים:

פס'. ויאמר אליו לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. אמר לו יש אדם שיש לו ארץ ואין לו נכסים. ארץ ונכסים ואין לו משפחה. אני יש לי ארץ ונכסים ומשפחה ודיין הייתי בעירי:

פס'. ויאמר אל נא תעזוב אותנו. אין נא אלא לשון בקשה עכשיו יאמרו ישראל כסבור היה יתרו שיש ירושה לגרים בארץ כיון שראה שאין להם חלק בארץ הניח לו והלך. כי אתה ידעת חנותנו במדבר. והנסים והגבורות שנעשו לנו. והיית לנו לעינים. אמר לו בבקשה ממך אל תנעול דלת בפני הגרים הבאים לומר אם יתרו חתן משה לא קיבל עליו קל וחומר שאר כל אדם אלא והיית לנו לעינים. פתח עינים לגרים. דבר אחר כי אתה ידעת חנותנו במדבר אלו אחר שלא ראה הנסים והגבורות שעשה לנו אלהינו במדבר היה הולך. אבל אתה ידעת חנותנו במדבר שראית אל תניחנו ותלך לך. דבר אחר והיית לנו לעינים שתהא יושב עמנו בסנהדרין ותהא מורה בדברי תורה. ד"א והיית מאיר עינינו בדבר שיתעלם ממנו כענין שנאמר (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם. ד"א והיית לנו לעינים הימים שהיינו במדבר היינו מכבדין אותך ומחבבין אותך כבבת עינינו:

פס'. והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא. ומה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ הניחו דושנה של יריחו ת"ק אמה כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו שהיא ת"ק שהיא לשם המשמרות כדמתרגמינן במסכת תעניות. (מו) תנו רבנן ארבעה ועשרים משמרות היו י"ב ביריחו וי"ב בירושלים. הגיע זמן המשמר חצי המשמר היה עולה לירושלים וחצי המשמר היה ביריחו שהיו מספקין מים ומזון לאחיהן נתנוהו (מז) לבני יונדב בן רכב חלק בראש. והיו אוכלין אותו ד' מאות ומ' שנים שנא' (מ"א ו) ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה צא מהם ארבעים שנה שהיו במדבר נשארו ארבע מאות ומ' וכששרת השכינה בחלקו של בנימין באו בני בנימין לטול הלקם עמדו ופינו אותו מפניהם שנאמר (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם. ד"א והיה הטוב ההוא ולהלן הוא אומר (שמות יח) וישלח משה את חותנו. רבי אלעזר המודעי אומר אמר לו אתה נתת לי עצה טובה והקב"ה הסכים על ידיך. אל נא תעזוב אותנו. אמר לו כלום הנר מהנה אלא במקום החושך. אתה כאור החמה. ואהרן כאור הלבנה. מה יעשה הנר במקום חמה ולבנה. אלך לארצי ואגייר כל בני עירי ובני משפחתי ואקרבם תחת כנפי השכינה וכן עשה שנאמר (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם. וכתיב (דה"א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב. מלמד שהניחו את יריחו בארץ ישראל והלכו להם אצל יעבץ ללמוד תורה ממנו שנאמר (דה"א ד) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני (מח) והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל. הם היו חסרים ממי ילמדו והוא היה חסר למי ילמד והקב"ה זיוגם יחד ועל כיוצא באלו אמר שלמה (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו. (והשאר תמצא בפרשת וישמע יתרו):

פס'. ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וגו' אמר רבי שמעון בן יוחאי ארון ברית ה' אינו אומר כאן אלא וארון ברית ה' מלמד שהשכינה מהלכת ומקדמת לפניהם ומתקנת להם מקום חנייתם שנאמר לתור להם מנוחה. מיכן אמרו שתי ארונות היו

באור הרא"ם

בפ"ע כר"ס והגר מתכפר לו באותו שבט שגר בו: (מה) להטיב לגרים. וזה אסר דבר טוב על ישראל שישראל ייטיבו לגרים כ"ה בספרי: (מו) ת"ר כ"ד משמרות. (תענית כ"ז): (מז) לבני יונדב בן רכב. והמה מבני יתרו דכתיב (דה"א ד') המה הקינים הבאים מחמת אבי בני רכב: (מח) והרבית את גבולו. היינו בתלמידים ללמוד תורה כמו שמסיים הם היו חסרים היינו בני קני למדו אצל יעב"ץ:

ועכן

אחד היה יוצא עמהן למלחמה בו ספר תורה שנאמר (במדבר יד) וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה:

פס'. (מט) וענן ה' עליהם יומם. (שם) ועננך עומד עליהם. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם. ובהאריך הענן על המשכן. ובהעלות הענן. ואם לא יעלה הענן. (שמות מ) כי ענן ה' על המשכן יומם. הרי ז' עננים. ד' מארבע רוחות ואחד מלמעלה ואחד מלמטה ואחד הולך לפניהם. דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה. הגבוה ממיכו והנמוך מגביהו ומכה הנחשים והעקרבים. ד"א וענן ה' עליהם (נ) על הזבים ועל המצורעים שחוצה למחנה מיכן אמרו אחד מישראל שהיה נמשך מתחת הענן היה הענן נמשך אחריו עד שעה שחוזר. עליהם. ולא על שאר אומות העולם. רבי שמעון בן אלעזר אומר מנין אתה אומר שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הוצרכו לנר אפילו אדם נכנס חדר לתוך החדר עמוד האש נכנס עמו ומאיר (נא) שנאמר (שם) בכל מסעיהם. **ק** ויהי בנסוע הארון. מסומן מלמעלה ומלמטה נו"ן הפוכין שהן דומין לכ"ף ולרי"ש:

(נב) **פירוש** אך רק כל מקום שאמר אך ורק מיעט מה בא למעט לומר שאין זה מקום הפרשה הזו. רבי אומר מפני שהוא ספר תורה בפני עצמה מיכן אמרו ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים כבספר תורה שלימה. וכן אמרו שבעה ספרים הן. בראשית. ואלה שמות. ויקרא. וידבר. ויהי בנסוע. ויהי העם כמתאוננים. אלה הדברים. שבעה ספרים הן כנגד שבעת ימי בראשית; ויאמר משה קומה ה' כתוב אחד אומר על פי ה' יסעו וכתוב אחד אומר על פי ה' ביד משה. אלא מלמד שהיה משה אומר קומה ה' ומיד הענן מתנשא. קומה ה' (נג) ויפוצו אויביך אלו (המנוסין). וינוסו משנאיך מפניך אלו הרודפנין. משנאיך. מלמד שכל מי ששונא לאדם כאלו שונא למי שאמר והיה העולם. וכן הוא אומר (תהלים עד) קול צורריך שאון קמיך. וכל העוזר להם כאלו עוזר למי שאמר והיה העולם. שנאמר (שופטים ה) לעזרת ה' בגבורים:

פס'. ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. **ק** מלמד כשהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מקופל ועומד עד שמשה אומר קומה ה' (נד) וכשהיו חונים היה עמוד הענן מקופל עד שמשה אומר שובה ה'. ויש אומרים שובה מלשון ישיבה כענין שנאמר בגדליה בן אחיקם (מלכים ב כה) (אם שוב תשובון בארץ הזאת). (נה) דבר אחר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. כשם שנאמר למעלה (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש. כך נאמר למטה שובה ה' רבבות אלפי ישראל. מלמד ששיכן הקב"ה שכינתו על ישראל כדרך ששיכן על מלאכי השרת:

מדרש תיבות ובנחה יאמר. שבעה תיבות כנגד בראשית ברא אלהים ז' תיבות. ויהי בנסוע הארון י"ב תיבות כנגד ולכל היד החזקה. הרי ז' כנגד ז' כוכבים והי"ב כנגד י"ב מזלות:

פס'. ויהי. אין (נו) ויהי אלא כלום דבר נתקלקל. מלמד שהיו מקולקלין וחזרו לקלקולן הראשון. העם. רוב מקומות שאמר העם רשעים הם. וכן הוא אומר (שמות יז) מה אעשה לעם הזה עוד מעט. (במדבר יד) עד אנה ינאצוני העם הזה. (ירמיה יג) העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי. (שם יד) כה אמר ה' לעם הזה כן אהבו לנוע. וכשהוא קורא אותם עמי אין עמי אלא כשרים. שנאמר (שמות ט) שלח

באור הרא"ם

(מט) וענן ה' וכו' ז' עננים הם וענן ה' יומם ועננך עומד וכו' כצ"ל: (נ) על הזבים וכו'. דורש וענן ה' עליהם מיותר הוא: (נא) שנא' לעיני כל ישראל בכל מסעיהם הא אפילו אדם נכנס חדר לפנים מחדר עמוד האש מאיר לפניו כצ"ל: (נב) פי' אך ורק. קאי על מה שהסימן דומה לכ' ור': (נג) ויפוצו אויביך אלו המכונסים כצ"ל: (נד) וכשהיו חונים היה עומד עמוד הענן מקופל ולא היה פורש כצ"ל: (נה) ד"א שובה ה' רבבות אלפי ישראל מגיד הכתוב שאין השכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וכשם שאין השכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות כך אין השכינה שורה למטה אלא באלפים ורבבות שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל כצ"ל: (נו) אין ויהי וכו'. הלשון אינו מדוקדק: ועיין ספרי אין ויהי

עמי ויעבדוני. (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך. כמתאוננים. כמבקשים תואנה ועלילה להתפרש מאחרי המקום וכן הוא אומר ביורם בן אחאב (מלכים ב ה) כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) כי תואנה הוא מבקש ויצא כמתאוננים מלשון מתעוללים. לפי שאל"ף תחת עיי"ן ונו"ן תחת למ"ד. (נז) על הנער. אל הנער. (נח) האבן הגדולה. אבל גדולה. וכן מתרגמינן כך מסתפקין. ולהלן הוא אומר (דברים כב) שם עלילות דברים תסקופי מלין. רע באזני ה'. אין רע אלא עבודת כוכבים שנאמר (שם לא) כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם. וישמע ה' ויחר אפו. משל לאחד שהיה מקלל את המלך והיה המלך עומד אמרו לו שתוק שמא ישמע המלך אמר להן ולכך אני מתכוין. וישמע ה' ויחר אפו ותבער בם אש ה'. אש ירדה מן השמים והיתה קופלת בהם והולכת עד שלא עמד (נט) לא לבין החיים ולא לבין המתים. ותאכל בקצה המחנה. (ס) במוקצים שבהם בקצינים:

פס'. ויצעק העם אל משה. לא נאמר אל ה' אלא אל משה. משל למלך שכעס על בנו והלך לו הבן אצל אהובו של מלך לבקש עליו רחמים. ויתפלל משה אל ה' לאמר. לא עיכב ולא נתרשל בדבר. ותשקע האש. שקעה האש במקומה. שאם הלכה לאחת מן הרוחות היתה חוזרת עליהם אלא שקעה במקומה:

פס'. ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש ה'. (סא) אמר להם אם עשיתם תשובה תהא שוקעת ואם לאו תהא בוערת בהם שנאמר כי בערה בם אש ה':

פס'. והאספסוף אשר בקרבו. אלו הגרים המוספין ממקומות אחרות. ערברבין שבהן שהיו מרגילין את ישראל לדבר עבירה. מיכן אמרו אין הפורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. התאוו תאוה. על דבר שטעמו נתרעמו על המן שהיה יורד להם בכל יום. וישובו ויבכו גם בני ישראל. שהרגילו את ישראל על תרעומותיהן. ויאמרו מי יאכילנו בשר. וכי על בשר היו מתרעמין והא כתיב (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר. (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד אלא מבקשי עלילה היאך ליפרש מאחרי המקום:

פס'. זכרנו את הדגה. וכי דגין היו ניתנין להם במצרים חנם והא תבן לא היו נותנין להם חנם במצרים אלא חנם מן המצות. הקשואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים. מפני מה טעמו במן בכל מיני מאכל חוץ מחמש מינים הללו (סב) מפני שהן קשין לתלמוד:

פס'. ועתה נפשנו יבשה אין כל. אמרו עתיד המן ליתפח בתוך מעיהם כלומר יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא שנאמר (תהלים עח) לחם אבירים אכל איש. לחם שנבלע במאתים ושמונה וארבעים אברים. אמרו לו לרבי שמעון (סג) מה אתה מקיים (דברים כג) ויתד תהיה לך על אזניך. אמר להם מתגרי גוים שמוכרין להם. אין כל בלתי אל המן עינינו. שאע"פ שהיו טועמין במן כל מיני מאכל וכל מיני משקה לפי שלא היו רואין. היה בעיניהם כאין שנאמר בלתי אל המן עינינו:

פס'. והמן כזרע גד הוא. ורוח הקדש אומרת ראו על מה אלו מתרעמין. והמן כזרע גד הוא. עגול כזרע גד ולבן כמרגלית שנאמר ועינו כעין הבדולח. ולהלן הוא אומר (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב שם הבדולח. (סד) רבותינו דרשו במסכת יומא כזרע גד שהיה מגיד להן לישראל. כיצד עבד איש פלוני נמצא ביד חבירו זה

באור הרא"ם

ויהי אלא שהיה להם דבר מתחלה מלמד שהיו מקולקלים וחזרו לקלקולם הראשון: (נז) על הנער אל הנער. ע"ש וצ"ל להיפך (שמואל א' א') אל הנער הזה התפללתי כמו על הנער היינו שזה יחיה: (נח) האבן הגדולה וכו'. כאן ע"ש וצ"ל (שמואל א' ו') ועד אבל הגדולה כמו האבן הגדולה וע"ש ברש"י: (נט) לא בין המתים לחיים ולא בין החיים למתים. ופי' שלא היו יודעים מי הוא חי ומי הוא מת שאף החיים נחשבים כמתים: (ס) במוקצים בקצינים. חסר וכצ"ל חד אמר במוקצים היינו הרשעים שבקצה המחנה וח"א בכשרים שבהם ודורש בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: (סא) אמר להם וכו'. בספרי אין תבערה אלא כאדם שהוא אומר תבער אש פלוני במקומו (כלומר שהאש כבר מגויה באלו אמר שתבער ותדלק במקומו) וע"ז קאי עשיתם תשובה תהא שוקעת וכו': (סב) מפני שהם קשים לתלמוד. בספרי הגי' שקשים למעוברת: (סג) מה אתה מקיים ויתד וכו'. הרי שהוצרכו לנקבים: (סד) רבותינו דרשו. (יומא ע"ה):

לישה

אומר עבדי גנבת וזה אומר עבדי אתה מכרתו לי באו לפני משה לדין אמר להם לבקר משפט. למחר אם נמצא העומר ביד רבו ראשון בידוע שהוא גנבו. ואם נמצא בבית רבו שני בידוע שרבו ראשון מכרו. וכן אשה שמרדה על בעלה אם נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהוא מרד. ואם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהיא מרדה בו:

פס'. שטו העם ולקטו. הצדיקים היה נמצא להם פתח אהליהם. והרשעים היו שוטים על פני המדבר ולוקטים. וטחנו בריחים. והלא לא היה צריך ליטחן ולא לירד לריחים מעולם אלא מלמד שנשתנה להם ולכל הנטחנין. או דכו במדוכה. והלא לא ירד במדוכה מעולם לפי שלא היה צריך להידוך. אלא נשתנה להם לדברים הנדוכים במדוכה. מיכן אמרו תכשיטי נשים ירדו לישראל עם המן. מלמד שכל מיני בשמים היו להם במן שלא היו נשים צריכות למיני בשמים אלא מן המן היו מתקשטות. שנאמר (דברים ב) זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר. ובשלו בפרור. והלא לא ירד לקדירה מעולם לפי שלא היה צריך בישול. אלא מלמד שנשתנה להן לכל מיני תבשילין ועשאו אותו עוגות. והלא לא ירד לתנור מעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל הנאפים בתנור. ולקטו. שנשתנה להם לכל דבר שמתלקט בשדה. כשהיה אדם מתאוה לאכול ענבים טועם כמו טעם ענבים תאנים ג"כ. וכן לכל דבר שבעולם. והיה טעמו כטעם לשד השמן. (סה) לישה שמן ודבש שמתהפך לכל דבר. ד"א לשד השמן מה שד שהתינוק טועם בו כל מיני מתיקה כך המן לישראל. ומה השד לתינוק אחר כל מאכלו שהוא עיקר והכל טפילה לו כך היה המן עיקר (סו) והכל טפילה לו. ד"א מה השד שהתינוק יונק ואפילו כל היום יונק אינו מזיקו כך המן אפילו כל היום אוכלין לא היה מזיקן. ד"א מה השד הזה מין אחד משתנה לכמה טעמים כך היה המן לישראל משתנה לכל דבר שרוצין. ד"א מה השד הזה תינוק מצטער עליו בשעה שפורש ממנו כך ישראל מצטערין בשעה שפורשין מן המן. שנאמר (יהושע ה) וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ. הא אם היה להם מן לא היו צריכין לתבואת הארץ. משל לאדם שאומר לו מפני מה אתה אוכל פת שעורין אומר להם לפי שאין לי פת חטים:

פס'. וברדת המן על המחנה לילה. היה הטל יורד תחלה ונעשה כגליד כדי שלא יתלכלך המן ואחר כן היה בא טל מלמעלן מפני השרצין והזבובין כדי שלא יהו שוכבין עליו שנאמר (שמות טז) ותעל שכבת הטל. והיה דומה כמו שמונח בתוך דלוסקמא. והיה אדם משכים ומתפלל ויוצא לפתח ביתו ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך וחם השמש ונמס:

פס'. וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. פשטיה של פסוק משמע על עסק הנזכר למעלה התאוו תאוה. וכן הוא אומר למטה מאין לי בשר. רבי יהודה אומר על עסק משפחות היו מצטערים על שהפרישם מן העריות. איש לפתח אהלו מלמד שהחציפו והיו ממתינין את משה שיצא מפתח בית המדרש והיו מתרעמין. ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע. (סז) כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב"ה מגביה ומשה ממיך:

פס'. ויאמר משה אל ה' למה הרעות לעבדך ולמה לא מצתי. חסר אל"ף (סח) על מצות בני ישראל שנאמר האנכי הריתי וגו'. כי תאמר אלי שאהו בחיקך. היכן אמר לו בשעה שאמר לו (שם לג) לך נחה את העם הנחם בנחת. כאשר ישא האומן את היונק. מיכן לאזהרה לדיין שיסבול את הצבור ויש אומרים כי תאמר אלי שאהו בחיקך. היכן אמר לו במצרים שנאמר (שם ו) ויצום אל בני ישראל. אמר להם היו

באור הרא"ם

(סה) לישה שמן ודבש. נוטריקון דרש לש"ד לישה שמן דבש: (סו) והכל טפילה לו. מה שלקחו מתגרי כנענים: (סז) כאן הקב"ה ממיך וכו'. פי' הוא בא בנחת עם ישראל ומשה מגביה שנא' ובעיני משה רע כאשר מקיים הקרא למה הרעות לשום כל משא העם הזה עלי. ובעגל איפכא הקב"ה אמר ויחר אפו וכו' ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך וכו': (סח) על מצות בני ישראל. היינו מהלקוטים:

והוצאה

יודעין שבני ישראל כרבנין וטורחנין הן אלא על מנת כן [תהיו] סובלין (תהו) אותם והם מקללים וכוקלין אתכם באבנים:

פס'. מאין לי בשר. וכי אחד הוא או שנים שאני יכול לכובלו לא אוכל אנכי לבדי וכן אמר שלמה (מלכים א׳ ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה:

פס'. ואם ככה את עושה לי:

טוביהו בר רבי אליעזר אמר למה לא נאמר אתה לפי שלשון אתה לשון אהבה כענין שנאמר (נחמיה ט) אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. אתה לשון רחמנות שנאמר (תהלים קב) אתה תקום תרחם ציון. אתה לשון קדושה שנאמר (שם כב) ואתה קדוש. אתה לשון פלאות שנאמר (שם עז) אתה האל עושה פלא. אתה לשון גדולה שנא' (דברים ג) אתה החלות להראות את עבדך את גדלך. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם ככה אתה עתיד להביא סדר פורענות על עמך ישראל ואת עתיד לסלק שכינתך מביניהם שמצאנו ה"א לתוספת שהיא שריית שכינה כענין שנא'(נחמיה ט) אשר בחרת באברם (סט) והוצאתו מאור כשדים לכך נאמר הרגני נא הרוג. היה ר"ש אומר משל לאדם שהוציא אותו ואת בנו ליהרג בבקשה אמר הרגוני עד שלא אראה הריגת בני כענין שנאמר בצדקיה (מלכים ב כד) ואת עיני צדקיהו עור. כך אמר משה רבינו רבונו של עולם יפה לי שתהרגני תחלה ואל אראה בפורענות העתידה לבוא עליהם. ואם לבך נוקפך והלא שבעים זקנים כבר הופרשו ממצרים שנאמר (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל. ואומר (שם כד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל אלא מלמד שהרגום על עסק העגל שנאמר (שם לב) וירא אהרן מה ראה שהרגו את הור ואת הזקנים. (ע) ויש אומרים כמתאוננים. לפיכך העמיד אחרים תחתיהם וכך אומר (תהלים עח) ואף אלהים חרה בעם ויהרוג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע אלו שבעים זקנים שהיו בחורי ישראל:

פס'. ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. לשמי שתהא סנהדרין לשמי. בכל מקום שנאמר לי מקודש לשם. (שמות כח) וכהנו לי. (במדבר ח) והיו לי הלוים. (ויקרא כה) כי לי בני ישראל. (שמות יט) כי לי כל הארץ. (במדבר ח) כי לי כל בכור. (שמות כה) ועשו לי מקדש. (שם כ) מזבח אדמה תעשה לי. (שם ל) שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם. בישראל כתיב (ש"א טז) כי ראיתי בבניו לי מלך. (עא) הוי בכל מקום מקודש לשם. שבעים איש כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. שבעים איש שתהא סנהדרין של שבעים. ומהו לשון סנהדרין סין זה תורה שניתנה מהר סיני. הדרין שמהדרין התורה במדרשה ומיפים ומישרין הכתוב זה עם זה. איש. שיהו בעלי תורה בעלי חכמה. (עב) א"ר אבא אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי מראה בעלי חכמה בעלי זקנה בעלי כשפים ויודעין בשבעים לשון כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן. בעל כשפים שאם יעשה בעל דין כלום בכשיפות יתירו אותו הם. מזקני ישראל. מלמד שחלק הקב"ה כבוד לזקנים. במצרים הוא אומר (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל. במדבר הוא אומר (שם כד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל. וכן באבות כתיב (בראשית כד) ואברהם זקן. ביצחק כתיב (שם כז) ויהי כי זקן יצחק. וכן לעתיד לבוא (ישעיה כד) ונגד זקניו כבוד. א"ר שמעון בן יוסי בוא וראה היאך הקב"ה חושש על כבוד הזקנים שנאמר בירושלים (שם מז) על זקן הכבדת עולך מאד. אשר ידעת. צריך אתה לידע אם ברורים לפני כי הם זקני העם ושוטריו (עג) מלמד שאין אדם (צריך להיות) יושב בישיבה של מטה אלא א"כ יושב בישיבה

באור הרא"ם

(סט) והוצאתו מאור כשדים. ושמת שמו אברהם. (בתוספת ה"א) ואז ומצאת את לבבו נאמן לפניך והוא בהשראת השכינה בתוך לב אברהם: (ע) וי"א במתאוננים. נהרגו הזקנים: (עא) הוי בכ"מ לי מקודש לשם כצ"ל: (עב) אמר ר' אבא אין מושבין וכו'. (סנהדרין י"ז) ושם הגי' ר' יוחנן: (עג) מלמד שאין אדם יושב בישיבה של מטה וכו' כצ"ל:

של מעלה עד שהבריות אומרים כשר איש פלוני חסיד ונאה להיות זקן ודיין . מיכן אמרו חכמים אפי' ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה. ושוטריו. אלו שנאמר בהם (שמות ה) ויכו שוטרי בני ישראל . אמר הקב"ה הואיל וראו עצמן בצער של מצרים יבואו ויראו בריוח ובכבוד שנאמר ולקחת אותם אל אהל מועד . קחם . בדברים . אמור להם . דברי שבח . אשריכם שנתמניתם . ועוד הזור ואמור להם היו יודעין שישראל סורבנין וטורחנין . אלא על מנת כן שתהו מקבלין עליכם . שיהו מקללים אתכם וסוקלין אתכם באבנים כמה שהתניתי עמך התנה עמהן . והתיצבו שם עמך . שתכניסם עמך ויהיו ישראל נוהגים בהם כבוד :

פס' . וירדתי ודברתי עמך שם . אתך הדבור ולא עמהם . ואצלתי מן הרוח . לא שתהא אתה חסר כלום אלא כנרות המודלקות מנר המונח על גבי המנורה שהם נדלקו והנר הגדול לא חסר כלום מאורו . ונשאו אתך . בדומין לך ולא תשא אתה לבדך :

פס' . ואל העם תאמר התקדשו . והזמינו עצמכם לפורענות כענין שנאמר (ירמיה יב) והקדשם ליום הרגה . ואומר (שם ז) וקדשתי עליך משחיתים :

פס' . לא יום אחד תאכלון ולא יומים עד חדש ימים . הרי אלו חמשה זמנים כנגד חמשה מינים . את הקשואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים . (עד) הכשרים היו מתמצים על מטותיהן ואח"כ מתים . אבל הרשעים הבשר עודנו בין שניהם . והיה לכם לזרא . (עה) שתהיו מרחיקין אותו יותר ממה שהייתם מקרבין אותו . יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם וגו' . (עו) לא די לכם ששכנתי שכינתי ביניכם אלא מרגיזין אתם אותי בדבריכם :

פס' . ויאמר משה שש מאות אלף רגלי . הם המירו במצרים הם המירו על הים הם המירו בעשר מקומות לכך נאמר שש מאות אלף רגלי העם וגו' :

פס' . הצאן ובקר ישחט להם . רבי שמעון בן יוחאי אומר אפי' אתה מכנים כל צאן ובקר אין אומרים די להם לפי שתואנה הם מבקשים לפרוש מאחרי התורה שהרבה צאן ובקר יש להם (עז) שנאמר (הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם ואומר) (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר . וכתיב (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני ראובן . אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם . אפי' אתה מכנים להם כל דגים שבים אין אומרים די לנו שהרי הבאר עמנו היה מעלה להם דגים שמנים יותר מצורכן אלא שהם מבקשים עלילה היך לפרוש מאחרי המקום :

פס' . ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר . וכי משה לא היה יודע כי לא קצרה יד ה' אלא כאן שאמר לו הקב"ה ואל העם תאמר התקדשו למחר אמר משה רבינו רבש"ע יודע אני שאתה מספק להם (עח) אבל הם לא יאמרו די לנו לעולם שנאמר הצאן ובקר ישחט להם . אמר לו הקב"ה ולכך תהא פורענותם ממני שנאמר והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם . אמר לפניו רבש"ע אם סדר פורענות עתידה לבוא עליהם מה הנאה יש להם מן הבשר שתתן להם תאותם ותהרגם . משל אומר אם אומר לחמור קח אלף כורים שעורים ויחתכו את ראשו וכן אומר לאדם טול ככר זה בו תרד שאול . מיד אמר וירד ה' אל משה . (עט) למה הפסקה זו לפי שביקש משה המתנה לילך ולפיים ואולי יחזרו בתשובה . אמר לו הקב"ה היד ה' תקצר . יודע אני שאין שומעין לך . אמר לפניו רבש"ע אעפ"כ אלך ואומר להם אמר לו לך אבל עתה תראה היקרך דברי אם לא . מיד ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה'

באור הרא"ם

(עד) הכשרים וכו' . כ"ה בספרי ועי' (יומא ע"ה:) הגירסא להיפך בינונים לאחר מתו ורשעים עד חודש ימים . גם לשון בינונים יותר נכון מלגרוס כשרים כי כשרים לא התאוו תאוה : (עה) שתהא מרחקים אותם יותר . דורש לזרא כמו לזרה בה"א מלשון זרה הלאה : (עו) לא די לכם וכו' . והכוונה כי דבר הרגיל מסיר הפחד : (עז) שנאמר הצאן ובקר וכו' . ט"ס וצ"ל הפסוק וגם ערב רב וכו' וצאן ובקר . יכול ששחטו במדבר ת"ל ומקנה רב היה לבני ראובן כצ"ל : (עח) אבל המה לא יאמרו די לנו . וזה היד ה' תקצר : (עט) למה הפסקה זו . קאי על הקריאה ויצא משה וידבר אל העם :

על

שאמר התקדשו למחר. ומה כתיב בהם (תהלים עח) וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם. וידברו באלהים לאמר אמרו היוכל אל לערוך שולחן במדבר. הן הכה צור ויזובו מים. הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו:

פס'. וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו. ויאצל ויגדל כענין שנאמר (שמות כד) ואל אצילי בני ישראל. וכן ביהושע (במדבר כז) ונתת מהודך עליו. ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו. מה היו מתנבאים (פ) על השליו. עלה שליו ולא יספו (פא) שנפסקה נבואתם:

פס'. וישארו שני אנשים במחנה. יש אומרים בקלפי נשארו. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש. אמר משה כיצד אעשה. אם אברור שש שש מכל שבט נמצאו שנים יתרים אם אברור חמשה חמשה מכל שבט נמצא עשרה חסרים. אם אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה אני מטיל קנאה בין השבטים. מה עשה משה בירר לו ששה והביא שבעים ושנים פיטקין על שבעים כתב זקן והניח שני חלקים בללם ונתנם בקלפי אמר להם בואו וטולו פיטקיכם וכל מי שעלה בידו זקן אומר לו כבר קידשך הקב"ה וכל מי שעלה בידו חלק אמר לו לא חפץ בך אני מה אעשה לך לכך נאמר והמה בכתובים שהיו בתוך הקלפי בין הכתובים זקן. ועלה בידם נייר חלק כי לא אמר והמה כתובים (פב) אלא והמה בכתובים. רבי שמעון אומר במחנה נשתיירו שבשעה שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אלדד ומידד אמרו אין אנו ראויין לאותה הגדולה הלכו והטמינו עצמם היינו דכתיב והמה בכתובים. מלמד שכתב משה שמות שבעים ושנים זקנים ששה מכל שבט ואלדד ומידד לא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה לפי שמיעטו עצמן. אמר להם הקב"ה הואיל ומיעטתם עצמכם הרי אני מוסיף גדולה על גדולתכם. שכל הנביאים נתנבאו ולא יספו אבל הם מתנבאים והולכים. ומה נבואה נתנבאו. משה מת ויהושע מכנים ישראל לארץ. רב נחמן אמר על עסקי גוג ומגוג התנבאו שנאמר (יחזקאל לח) כה אמר ה' אלהים האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים (פג) ביד עבדי נביאי [וגו']. (יש שנים להביא אותך עליהם גוג). אל תיקרי שָׁנִים אלא שְׁנַיִם. אלו שני נביאים שנתנבאו בפרק אחד הוי אומר אלדד ומידד:

פס'. וירץ הנער ויגד. רבי שמעון אומר הואיל וכתיב ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו מכלל שזה שאמר וירץ הנער אינו הוא:

פס'. ויען יהושע בן נון משרת משה. כבוד ליהושע שנקרא משרת משה. מיכן אמרו גדול שימושה יותר מלימודה. וכה"א (מ"ב ג) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. וכן אמרו חכמים אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה בור. מבחוריו. אינו כמו מנעוריו ופירושו מבחורותיו כי לא אמר מבחוריו כי יהושע מת בן ק"י צא מהם השנים שהיה בארץ ישראל תמצא אותו קרוב לארבעים שנה בצאתו ממצרים. אדני משה כלאם. אמר לו אדוני משה בני אדם שבשרוני שאין אתה נכנס עמי לארץ. כלם מן העולם. רבותינו אמרו (פד) במסכת סנהדרין במה כלאם הטיל עליהם צרכי צבור והם כלין מאיליהן:

פס'. ויאמר לו משה המקנא אתה לי. (פה) פסוק הזה משמע בשני ענינים משמע שאמר לו המקנא אתה לי אתה עושה אותי שאני מקנא. יהושע אין אני מקנא בם הלואי בני כיוצא בך. והלואי כל ישראל כיוצא בך. ומי יתן כל עם ה' נביאים. מיכן אמרו בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו מדוד. דכתיב (מ"א א) (ויגדל ה') [וייטיב אלהים] את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך. תלמידו ממשה

באור הרא"ם

(פ) על השליו. (סנהדרין י"ז.): (פא) שנפסקה נבואתם. שלא נתנבאו אלא אותו יום בלבד: (פב) אלא והמה בכתובים. ופי' שהיה בידם נייר חלק וע"כ לא מסיים כאן הואיל ומעטתם עצמכם. ולדברי רשב"י פתקם נשאר שעלו זקן. אך מפני הענוה לא הלכו ליטול פתקם. וע"ז מסיים הואיל ומעטתם עצמכם: (פג) ביד עבדי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך. א"ת שנים אלא שניים כנ"ל וכ"ה בסנהדרין ובכאן ט"ס: (פד) במס'. (סנהדרין י"ז) ע"ש: (פה) פסוק זה משמע בשני ענינים וכו'.

לא

שאמר ליהושע ומי יתן כל עם ה' נביאים . ויש אומרים מאליהו שאמר (מלכים ב ב) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי וגו' . כי יתן ה' את רוחו עליהם . בוא וראה גדולת ענותנותו של משה רבינו שהעיד הכתוב עליו (במדבר יב) והאיש משה ענו מאד וגו' :

פס' . ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל . מלמד שלא הביא עליהם הפורענות עד שנכנסו כל הצדיקים אל המחנה :

פס' . ורוח נסע מאת ה' . מלמד (פה) שהיתה פורחת ועולה (כגדין) של צמר שעולין זה אחר זה בשעה שמכה בקשת ומניחו על הבגד החדש . ויגז שלוים . בשי"ן כתיב ובסמ"ך קרי . אמר רבי יוסי ברבי חנינא לרשעים נדמה להם כסלונים . ולצדיקים נדמה להם כשלוה . והם אוכלין אותו בשלוה . (פו) אמר רב חנן בר אבא ארבע מיני שלו הן . ואלו הן שיכלי . כיכלי . פסיוני . ושלו . מעליא דכולהו שיכלא . גריעא דכולהו שלוי . וכציפרתא הויא ושטחן ליה ומותבין ליה בתנורא ותפח עד (דעלי תנותא) [דמלי תנורא] ומסקין ליה ומנח ליה אתליסרי ריפתי ותחתונה אינה נאכלת אלא ע"י תערובות וכו' . במסכת יומא בפרקא בתרא . ד"א ויגז שלוים למה שליו לפי שאמר משה (שם יא) הצאן ובקר ישחט להם וגו' . אמר הקב"ה הרי אני מגיז להם שלו שאינו לא צאן ובקר ולא דגי הים . להודיע לבני האדם גבורותיו . ד"א שלו הדומים לצאן ובקר ולדגי הים שטעון שחיטה ולא לגמרי אלא בסימן אחד נטהרה שחיטתו . ויש להם סנפיר כדגים . ויטוש על המחנה (פז) כדרך יום כה וכדרך יום כה ; כלפי דרום . וכאמתים על פני הארץ . מלמד שהיתה פורחת באויר ברום אמתים ועולה לרום מן הארץ . כדי שלא יהו מצטערין עליה בעת לקיטתה אלא מגעת עד הטבור מקום פשיטת יד אדם ולא כאמתים זה על זה שיהו חונקין זה את זה אלא פורחת באויר ברום אמתים כשני חלקי האדם :

פס' . ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת . למדנו מלמחרת שהיום הוא מחרת לילו . הממעיט אסף עשרה חמרים . והחמר עשר איפות . הרי מאה איפות לממעיט . ללמדך רעבתנותם . שאם הממעיט שהם העצלים והקטיעים שבהם כנסו להם מאה איפות . מה אתם אומרים במשתדלין . וישטחו להם שטוח . ר' יהושע בן קרחה אומר מהו וישטחו להם שטוח (פח) [א] מלמד שהן טעונין שחיטה. רבי אומר וישטחו להם שטוח מלמד שהיתה עשויה משטיחין סביבות המחנה :

פס' . הבשר עודנו בין שניהם . מלמד שלא זכו ליהנות ממנו (פט) שכיון (שמרפא) לתוך פיו לא היה מספיק לאכלו עד שנשמתו יוצאה . כענין שאמר דוד (תהלים עח) לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים חרה בהם וגו' . שכיון שאמר להם משה חזרו בתשובה שהרי נתן לכם המן והשקה לכם מי באר אמרו פשרה היא זו אין בו כח ליתן לנו שאלתנו . שנאמר (שם) הן הכה צור ויזובו מים לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגו' . וגם מעשה תבערה דכתיב (שם) ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם . זהו שאמר ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם וגו' . (צ) מלמד שלא הביא הקב"ה עליהם מכה קשה מזו מיום עלותם מארץ מצרים :

פס' . ויקרא שם המקום . על שם המעשה שאירע (צא) נקרא שם המקום :

פס' . ותדבר מרים . דבור בכל מקום לשון קשה הוא וכן הוא אומר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות . (במדבר כא) וידבר העם באלהים ובמשה .

[א] עי' בבאור הרא"ם מ"ש ותמיהני כו' . וכבר הגיה הגר"א בספרי בהעלותך פסקא צ"ח וגרס מלמד שירד להם דבר הטעון שחיטה ומחק תיבת עם המן . וגם בספר דקדוקי סופרים במסכת יומא מביא מכ"י כי תיבת עם המן ליתא שם . וכן ליתא בילקוט וברש"י . אמנם הרמב"ן בשמות (ט"ז י"ד) הוכיח מפשט הכתוב כי השליו ירד עם המן ע"ש .

באור הרא"ם

לא שיים המחבר המאמר הלז ודבריו צ"ע : (פה) שהיתה פורחת ועולה כגזון של צמר כצ"ל : (פו) אמר רב חנן בר רבא כצ"ל עיין (יומא ע"ה) : (פז) כדרך יום כה כלפי צפון וכדרך יום כה כלפי דרום כצ"ל : (פח) מלמד שהן טעונין שחיטה . עיין (יומא ע"ה) הגי' משמיה דריב"ק כמו הכא שירד עם המן לישראל דבר הטעון שחיטה . ותיבת עם המן ע"ש בבבלי וצ"ל כמו הכא שדרש רק כי השליו טעון שחיטה ותמיהני על מגיהי הש"ס שלא הרגישו בזה . (הערני לזה ידידי ר' זאב ליבערט מפינסק) : (פט) כיון שנתנו לתוך פיו כצ"ל : (צ) מלמד שלא הביא הקב"ה עליהם וכו' . בז"א ביאר שלומד מג"ש כתיב הכא ויך ה' בעם וכתיב התם ויך בכורי מצרים : (צא) נקרא שם המקום . ולא שהיה שמו מקודם לכן

ותדבר מרים ואהרן במשה מלמד ששניהם דברו אלא שמרים פתחה בדבר וכן אמר רבי נתן מרים היתה בצד צפורה בשעה שבא הנער ואמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה אמרה צפורה אוי לנשותיהם של אלו. אמרה מרים ולמה. אמרה צפורה שכיון שנתנבאו פורשין בעליהן מהן. מיד ידעה מרים והגידה לאהרן ושניהם דברו במשה אלא מלמד שהנשים דברניות הן. ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח כדי להרבות בפריה ורביה כך. המלשין בחבירו לגנאי על אחת כמה וכמה. על אודות האשה הכושית אשר לקח. מלמד שכל הרואה אותה היה מודה לנויה כענין שנאמר (בראשית יא) אבי מלכה ואבי יסכה. יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שהכל סכין ביפיה שנאמר (שם יב) ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה. כך היתה צפורה (נב) הכל צופים ורואים ביפיה. ד"א הכושית. והלא מדינית היתה שנאמר (שמות ב) ולכהן מדין שבע בנות. אלא מה כושי זה משונה בעורו כך צפורה משונה במעשיה הטובים. ומשונה בנוי. כיוצא בו (תהלים ז) על דברי כוש זה קיש יו"ד במקום ו"ו כמו (בראשית לו) שפו ואונם. קוף תחת כף כמו (קהלת יב) אזן וחקר תקן (ישעיה מ) מי תכן את רוח ה' כיוצא בו (ירמיה לח) וישמע עבד מלך הכושי זה ברוך בן נריה משונה במעשיו שהיה עבד למלך צדקיהו. ויש אומרים על צדקיה שהיה חסיד גדול. אשר לקח בראשונה וריחקה הימנו. כי אשה כושית לקח. שנית למה נאמר לפי שיש בה מעשים טובים ונאה בנוי שיש אשה נאה בנוי ואין נאה במעשה אבל זו נאה בנוי ובמעשה:

פס'. ויאמרו הרק אך במשה דבר ה'. כלומר (נג) רק מיעוט אך מיעוט. והלא באבות העולם דבר ולא פירשו עצמם מפריה ורביה לכך נאמר הרק אך במשה דבר ה' וכענין שנאמר (דברים י) רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם. אך בשביל עצמם שלא פירשו מפריה ורביה לכך נאמר הלא גם בנו דבר להביא שבעים זקנים. וישמע ה'. רבי נתן אומר (נד) אף משה רבינו שמע שנאמר וישמע ה'. והאיש משה ענו מאד. (נה) הכל ענו בזה שמשה ענו מאד. שמא תאמר ענו בגופו שהיה חלש ת"ל (במדבר כא) ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמורי. ירד על סיחון והרגו ירד על עוג והרגו. שמא תאמר ענו בחכמה שלא היה חכם ת"ל גם האיש משה גדול מאד אלא ענו בדעת שהיה שפל ברך מכל האדם אשר על פני האדמה. שלא נשתבח משה רבינו לא על חכמתו ולא על תורתו ולא בגבורתו אלא בענותנותו. מיכן אמר ר' פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי מעשים טובים מעשים טובים מביאה לידי זהירות וכו' עד ענוה מביאה לידי חסידות. ופליגא דרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי ענוה גדולה מכולם שנאמר (ישעיה סא) רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' (אלהים) אותי וגו'. וכן שלמה אומר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב ואומר (ישעיה י) ורמי הקומה גדועים והגבוהים ישפלו. וכן כיוצא בהם שכל המתיהר כאלו עובד עבודת כוכבים שנאמר (דברים ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. (משלי ג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה:

פס'. ויאמר ה' פתאום אל משה. מהו פתאום שהיו בלא טבילה אמר להם רצונכם שיהא משה כמותכן ואני מדבר עמו בכל עת. וכן הוא אומר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. צאו שלשתכם. מלמד ששלשתן נקראו משה ואהרן ומרים בדבור באחד מה שאי אפשר לפה לדבר. ואי אפשר לאוזן לשמוע:

פס'. וירד ה' בעמוד ענן. בוא וראה מדת בשר ודם כשהוא יוצא למלחמה יוצא בעם רב וכשהוא יוצא לשלום לבדו אבל הקב"ה כשהוא יוצא לשלום יוצא בעם רב דכתיב (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. וכשהוא יוצא למלחמה כתיב (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו. לכך נאמר וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים. ויצאו שניהם. מפני מה לא יצא עמהם משה שלא יהו ישראל

באור הרא"ם

לכן: (נב) הכל צופים וכו'. בספרי צפורה צפו ורואו מה נאה: (נג) רק מיעוט ואך מיעוט. ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שגם באבות העולם דבר: (נד) אף משה רבינו שמע שנאמר וישמע ה' והאיש משה כצ"ע: (נה) הכל ענו בזה. פי' הכל אמרו שמשה עניו: (נו) רוח ה'. וסיפא דקרא לבשר ענוים שלחני

אומרים אף משה היה עמהן בכלל הכעס. ד"א ויקרא אהרן ומרים ללמדך דרך ארץ שהרוצה לדבר עם חבירו (נז) מושכו למה שהוא רוצה לדבר עמו ולא שיאמר לקרב אליך. ד"א שלא ישמע בגנותו של אהרן (נח) שאין אומרין אלא מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו כענין שנאמר בנח (בראשית ז) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. וכתיב (שם) נח איש צדיק תמים היה בדורותיו:

פס'. ויאמר שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה ק"ו לבשר ודם לדבר דבריו בתחנונים. רבי שמעון בן יוחאי אומר שמעו נא. מלמד שבקשו ליכנס בדבריו של הקב"ה ואמר להם המתינו לי עד שאחריש. מיכן שלא יכנס אדם לתוך דברי חבירו. אם יהיה נביאכם. אע"פ שבחרתי בנביאים הרבה אני מדבר עמהן במראות ובחלומות. אבל למשה פה אל פה אדבר בו. (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו'. ומהו פירושו. שדיבר עמו שלא בתרדמה ושלא בחלום. (נט) ומראה ולא בחידות. יכול מראה שכינה ממש ת"ל (שם) ויאמר לא תוכל לראות את פני. ולא די לנביאים שאינם רואים אלא שאין יודעין אנה הולכים שנא' (יחזקאל ג) ותשאני רוח אלא מהו ומראה שהיה מסתכל בספקלריאה המאירה שכבר נאמר ביהזקאל (שם מג) וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבואי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר הרי תשעה מראות מפני שמראות נחשבות שנים וששה הרי עשר מראות. ומשה היה רואה מתוך ענן אחד. ושאר הנביאים כל אחד ואחד לפי כחו לכך נאמר (הושע יב) וביד הנביאים אדמה. ולא בחידות. לפי שנאמר ביהזקאל (יחזקאל יז) בן אדם חוד חידה לפי שהקב"ה עם שאר הנביאים היה מדבר בחידה ובמשל אבל לא כן עבדי משה. ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים. או אינו אלא מראה פנים ת"ל (שמות לג) והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו:

פירוש סוף אמיתת יום הדין לא יראו אלא (שם) וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ודומה לזה מה שנאמר (יחזקאל ב) ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור. פנים בעולם הזה ואחור בעולם הבא. ד"א והיא כתובה פנים ואחור. פנים זה שלוותן של רשעים ויסורן של צדיקים בעולם הזה. ואחור זה מתן שכרן של צדיקים ופורענות של רשעים לעולם הבא. וכתיב (שם) [וכתוב] אליה קינים והגה והי. קינים לרשעים כענין שנא (שם לב) קינה היא וקוננוה. והגה לצדיקים כענין שנאמר (תהלים צב) עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. והי לרשעים שנאמר (יחזקאל ז) הוה על הוה וגו'. ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. (ק) לא דברתם בעבדי במשה אלא בי:

פס'. ויחר אף ה' בם וילך. כיון שהודיען סורחנן אח"כ גזר עליהם נידוי מיכן לימדתך התורה שלא יכעוס אדם על סורחנו של חבירו עד שיודיענו סורחנו. רבי נתן אומר מפני מה הודיעם סורחנן שלא יאמר כדרך שאמר איוב (איוב י) הודיעני על מה תריבני:

פס'. והענן סר מעל האהל. משל למלך שאמר לפדגוגו אל תכה את בני בפני לפי שרחמי האב רבים על הבן ק"ו אם כך מרחם הקב"ה על הצדיקים בשעת הכעס כל שכן בשעה שעושין רצונו שנאמר (ישעיה מט) כה אמר ה' בעת רצון עניתיך. והנה מרים מצורעת כשלג. ויפן אהרן אל מרים. מלמד שכל זמן שהיה אהרן רואה אותה היתה פורחת בה:

פס'. ויאמר אהרן אל משה בי אדוני. אמר לו אדוני אם שוגגין היינו אל תשת עלינו חטאת. כמזידים לא נתכוונו אלא מפני פריה ורביה:

באור הרא"ם

שלאני: (נז) מושכו למה שהוא רוצה. פי' שאם שלשה עומדים ואחד רוצה לדבר סוד עם חבירו לא יאמר להשני קרב אלי היינו גם השלישי אלא מושך עצמו לצד אותו שרוצה לדבר אתו (זית רענן): (נח) שאין אומרים וכו'. חסר בכאן מלת ד"א: (נט) במראה ולא בחידות במראה זו מראה דבור יכול מראה שכינה ממש וכו' כצ"ל: (ק) לא דברתם וכו'. כי עבד מלך מלך:

פס'. אל נא תהי כמת. מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה. אמר אהרן (קא) נמצאתי מפסיד לאחותי שאינו יכול לא להסגירה ולא לטהרה ולא לטמאה. לפי דרכנו (קב) למדנו שהיה (אבין) דורש אין אדם רואה נגעים של קרוביו וכן הוא אומר (דברים כא) ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע מקיש נגעים לריבים מה ריבים שלא בקרובים. אף נגעים שלא בקרובים. אשר בצאתו מרחם אמו. מרחם אמנו היה צריך אלא שכינה הכתוב. ויאכל חצי בשרו. בשרנו היה צריך לומר כענין שנאמר (בראשית לז) כי אחינו בשרנו הוא. אלא שכינה הכתוב:

פס'. ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה. מהו לאמר לימד לדורות שכל זמן שאדם מבקש שאלותיו צריך שיאמר שנים או שלשה תחנונים ואח"כ מבקש צרכיו וכן הוא אומר (דברים ג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. ה' אלהים אתה החלות וגו'. וכתיב אעברה נא ואראה. ד"א לאמר השיבני אם אתה מרפא אותה עד שהשיבו שנאמר ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים; וכן אתה מוצא (במדבר כז) ויאמר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות. השיבני אם אתה ממנה עליהם איש ואם לאו. עד שהשיבו (שם) קח לך את יהושע בן נון בכולם אמר לפני הקב"ה השיבני אם הן ואם לאו ומפני מה לא האריך בתפלה שלא יאמרו ישראל בשביל שהיא אחותו עומד ומרבה בתפלה. ד"א מפני מה לא האריך בתפלה שלא יאמרו ישראל אחותו נתונה בצער והוא עומד ומרבה בתפלה למדנו שיש עת לקצר ועת להאריך בתפלה. ושניהם ממשה רבינו שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וכאן הוא אומר אל נא רפא נא לה:

פס'. ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה. אלו אביה שהוא בשר ודם נזפה כדאי היתה שתכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון. מה לאביה שבעה אף לשכינה שבעה. לכך נאמר שתי נזיפות. ותסגר מרים שבעת ימים. הקב"ה הסגירה הקב"ה טמאה הקב"ה טיהרה:

פס'. ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים. היא המתינה למשה שעה אחת דכתיב (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק וגו'. לפיכך עיכבו לה שכינה ומשה ואהרן וישראל שבעת ימים מלמד מדה כנגד מדה כמו שמפורש במסכת סוטה:

פס'. ואחר נסעו העם מחצרות. ולמעלה מן הענין אמר (במדבר יא) מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות. דמשמע ויהיו בחצרות אחרו בחצרות. שבעת ימי ההסגר. וכאן אמר ואחר נסעו העם מחצרות. מלמד שכיון שנסעו ישראל ללכת לא הפסיקו ליסע עד ששמעו שנצטרע מרים וחזרו וחנו בחצרות שנאמר ויהיו בחצרות לפי שמעשה מרים שדברה במשה בקברות התאוה היה כי לשם נאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל על עסק הבשר וזה גרם לדבר במשה שצפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו לפיכך יש לומר כי חזרו וחנו בחצרות לכך נאמר ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן משם נשתלחו המרגלים שנאמר (שם יג) וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' כולם אנשים ראשי אלפי ישראל הם:

שלח לך אנשים

כתוב **שוחר טוב יבקש רצון ודורש רעה תבואנו:** (משלי י"א)

אמר טוביהו ברבי אליעזר (א) פסוק זה נדרש ראשיתו על כל צדיק וצדיק. וסופו

באור הרא"ם

(קא) נמצאת מפסיד לאחותו וכו'. עיין זבחים (ק"ב.) תוס' ד"ה אני מסגירה שהקשו במה היה מפסידה הא דאין רואה את הנגעים כש"כ שהיתה טהורה: (קב) למדנו שהיה אהרן דורש אין אדם רואה נגעי קרוביו כנ"ל:

(א) פסוק זה נדרש וכו'. עיין מדרש תהלים פ"א בהתחלתו ע"ש בבאורי (באור הרא"ם) הבאתי דברי אלו

נדרש על כל רשע ורשע שבכל דור ודור הצדיק שוחר טובתן של ישראל ומבקש רצון מלפני בורא הכל כדי לזכות את ישראל. וסופו נדרש על כל רשע ורשע שהוא נכשל במעשה ידיו. ודורש דעתן של ישראל תבואנו. בוא וראה משה רבינו היה שוחר טוב על ישראל שנאמר (דברים ח) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות וגו'. יבקש רצון שנאמר (שמות לג) ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך וגו'. וכן הוא אומר (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וגו'. ודורש רעה תבואנו כיון שבאו ישראל למדבר פארן (ב) באותה שעה (קירבם) לפני משה רבינו שנאמר (דברים א) ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו'. וכן דוד אומר (תהלים קו) לא האמינו לדברו. ואומר (שם עח) ובתורתו מאנו ללכת. לפיכך לא זכו ליכנס לארץ ישראל. הוי ודורש רעה תבואנו. במדבר הזה יפלו פגריכם:

וידבר ה' אל משה לאמר. שלח לך אנשים. זה היה בעשרים ותשעה בסיון שנאמר (במדבר י) ויהי בשנה השנית בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדות. (שם) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. באו לקברות התאוה בעשרים ושלשה באייר ישבו בקברות התאוה שלשים יום. שנאמר (שם יא) עד חדש ימים. נסעו מקברות התאוה ובאו לחצרות בעשרים ותשעה בסיון. הם היו ימי בכורי ענבים עד שחזרו לסוף ארבעים יום הוא יום תשעה באב במזומן לפורענות. וכיון שאמרו ישראל נשלחה אנשים לפנינו אמר לו הקב"ה למשה יודע אני מה הם מבקשים הואיל והדבר כן שלח לך. יקראו שלוחיך ולא שלוחי. אין אדם בוחר חלק רע לעצמו. הזקנים היו צדיקים והגונים לפני הקב"ה נאמר בהם (שם) אספה לי שבעים איש אבל המרגלים ראה אותם שהן עתידין להעד עדות שקר לא קראם על שמו. וכן הוא אומר בישראל (ויקרא כה) כי עבדי הם. (שמות ג) והוצאתי את עמי בני ישראל מתוכם. וכיון שחטאו הוא אומר (שם לב) לך רד כי שחת עמך. וכאן נאמר שלח לך אנשים לפיכך נסמכה פרשת שלח לך לפרשת מרים שבמרים הוא אומר (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה. ומה כתיב (שם) והנה מרים מצורעת כשלג. כדי שיראו המרגלים ויאמרו ומה מרים שלא נתכוונה אלא כדי שלא יתבטל אחיה מפריה ורביה כך. הם שהוציאו דבת הארץ על חנם כדי למנוע את ישראל שלא יעלו לארץ ישראל על אחת כמה וכמה. שמא תאמר לא שלח הגונים ת"ל שלח לך אנשים. ואומר (שמות יז) בחר לנו אנשים. ואומר (ש"א יז) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים. ואומר (שם א) ונתת לאמתך זרע אנשים. מלמד שאנשים חכמים ונבונים היו אלא שעשו עצמם כסילים שנאמר (משלי י) ומוציא דבה הוא כסיל. ויתורו את ארץ כנען. כדי לבשר את ישראל שהיא טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש. אשר אני נותן לבני ישראל. לכם לא נאמר אלא לבני ישראל זהו מגיד מראשית אחרית. איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו. (ג) כל מה שאתה יכול לבחור מיוחדין שבהם בחר לך. כל נשיא בהם. גדולים שבהם:

פס'. וישלח אותם משה ממדבר פארן. זה היה בתשעה ועשרים בסיון. על פי ה'. שהיתה בחירתם על פי ה' ולא שאמר להם הקב"ה שלחו מרגלים. ואם תאמר למה לא מנעם הקב"ה מלשלח כדי להוציא תאותם ולשלם להם גמולם. וכדי לשלם שכר טוב ליהושע וכלב. וכן הוא אומר (דברים ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. היינו דתנן הכל צפוי והרשות נתונה [וכו'] ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכו' בא ליטהר מסייעין אותו בא ליטמא פותחין לו כענין שאמר יחזקאל (יחזקאל יד) (אנכי) [אני ה'] פתיתי את הנביא ההוא ואומר (שם ג) ונתתי מכשול לפניך ללמדך שאין מוליכין את האדם אלא בדרך שהוא רוצה שנאמר (משלי ג) אם ללצים

באור הרא"ם

אלו ע"ס: (ב) באותו שעה קרבו לפני משה כצ"ל והקרבון אלי כולכם וכו' והיינו שדרשו רעה לעצמם שלא האמינו לדברי ה' כמו שמסיים: (ג) כל מה שאתה יכול לבחור. דורש איש אחד איש

הוא יליץ ולענוים יתן חן. הלא תראה בבלעם בתחלה נאמר לו (במדבר כב) לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא. ולבסוף אמר לו קום לך אתם וכן כלל כל אדם שהביא הקב"ה בעולמו אע"פ שגלוי וידוע לפניו שהכל לא ישמרו משמרתו הביאם לעולם הזה. הזוכה זוכה לעצמו. והחוטא חוטא לעצמו:

פס'. ואלה שמותם. יש ששמותם נאים ומעשיהם נאים כגון האבות והשבטים וכיוצא בהן. ויש ששמותם כעורים ומעשיהם נאים כגון בעלי גולה בני ברקוס בני סיסרא. ויש שמותם נאים ומעשיהם כעורים כגון מלכי ישראל. ואלו המרגלים יש מהן שמות כעורים ומעשיהם כעורין כגון סתור בן מיכאל שסתר דברי בוראו. נחבי שהחביא דברי בוראו. ויקרא משה להושע בן נון יהושע. אמר לו יה יושיעך מעצת המרגלים. ד"א יהושע הוסיף לו יו"ד שנטל שכר עשרה המרגלים. שבט לוי לא שלח מרגלים מפני שלא נטלו חלק בארץ בתוך בני ישראל:

פס'. וישלח אותם משה. מקדש נשתלחו (ד) שנאמר (יהושע יד) בן ארבעים שנה אנכי (היום) בשלוח אותי משה עבד ה' מקדש ברנע. ומהו ממדבר פארן (ה) לפי שהמדבר היה מדבר. והמקום היה שמו קדש ברנע. כמו לתור את ארץ כנען. ויבא עד חברון. ויאמר אליהם עלו זה בנגב. מהו עלו זה. אמר להם (ו) לא תלכו בדרך המלך (אלה) בשביל של יחיד מפני עוברים ושבים. ואע"פ ששכינה עמהם היו צריכין ללכת בחכמה בסתר כדרך המרגלים:

פס'. וראיתם את הארץ מה היא. אם זבת חלב ודבש היא כדרך שהבטיח אתכם הקב"ה לפי שאינו דומה רואה לשומע. ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה. המעט הוא אם רב. לא היו צריכין לכך שכבר הבטיחם הקב"ה (שמות כג) והמתי את כל העם אשר תבוא בהם וגו'. אלא לימדה להם התורה דרך המרגלים:

פס'. ומה הארץ אשר הוא יושב בה. אם ארץ בריאה היא כדי להיטיב לכם וכדי לבשר את ישראל כדי שיעלו שמחים וששים. ומה הערים אשר הוא יושב בהנה וגו'. ואם הם יושבי פרזות כמו בתי החצרים אשר אין להם חומה סביב. עשרה דברים אמר להן כנגד עשרה המרגלים מוציאי דבה. הארץ מה היא. ואת העם החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ[וגו']היש בה עץ אם אין[והתחזקתם. מלמד שיש ארץ שצריך חיזוק. ולקחתם מפרי הארץ. אלו רמונים. והימים ימי בכורי ענבים. זה ספור הסדרן להודיע שבחה של ארץ ישראל:

פס'. ויעלו ויתורו את הארץ ממדבר סין. הוא צין הוא סין. הוא פארן. הוא קדמות. צין שנצטוו שם ישראל על המצות. סין שבו באת שנאה לאומות העולם. פארן שבו פרו ישראל. קדמות שבו קבלו את התורה שהיא קדומה לעולם. שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז:

פס'. ויעלו בנגב ויבאו. למדנו שארץ ישראל היא בנגב וכה"א (יחזקאל כא) והטף אל דרום (שם) (והנבא) [והטף] אל מקדשים. ויבא עד חברון. פתח בלשון רבים ואמר בלשון יחיד למדנו מזה שהכתוב מדבר ויבא עד חברון על השביל. כלומר מה שאמר משה עלו זה בנגב הוא שמספר הכתוב ויעלו בנגב ויבא עד חברון (ז) הלכו באותו המשעול. ורבותינו אמרו במסכת סוטה (ח) ויבא (עונה) על כלב בן יפונה שנפרד מן המרגלים ובא עד קברי אבות בחברון מלמד שהלך ונשתטח על קברם אמר אבותי בקשו עלי רחמים שהרי יהושע בקש עליו משה רחמים ואמר לו יה יושיעך מעצת המרגלים אני מה יהי עלי לכך נאמר ויבא עד חברון. ושם אחימן. אמר רבי ברכיה

באור הרא"ם

איש אחד כי האחד מיותר כל נשיא בהם גדולים שבהם כי הם לא היו נשיאים ועיין ספורנו: (ד) שנא' בן ארבעים שנה וגו'. הוא גבי כלב: (ה) לפי שהמדבר היה שמו מדבר פארן והמקום היה שמו קדש ברנע כצ"ל: (ו) לא תלכו בדרך המלך אלא בשביל של יחיד כצ"ל ודורש מאלת עלו זה שמראה להם באצבע באיזה דרך ילכו. ואולי כוונתו בנגב כמו כנגב (בהפוך האותיות וחלוף ב' בכ') שדרכם לילך בסתר: (ז) הלכו באותו המשעול. קאי (ויבא לשון יחיד) על המשעול שהולך עד חברון: (ח) ויבוא עולה על כלב כצ"ל ע"כ

ברבי כשהם עולים מצאו שלשה בני הענק ולמה נקראו שמו אחימן אין בעולם אח לו בגבורה. ד"א אחימן מיומן שבאחיו. ששי שהוא בריא כשיש. תלמי שהיה הולך ועושה תלמים בארץ. ילידי הענק שהיו עונקין את החמה בקומתן:

פירוש שמרוב גבהו היתה החמה מגעת לו עד ירכותיו. וכיון שראו אותם המרגלים נתיראו מיד הלכו ואמרו כי חזק הוא ממנו. וחברון שבע שנים נבנתה.

(ט) מאי נבנתה אילימא נבנתה ממש אפשר אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה לבנו הגדול. שנאמר (בראשית י׳) ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אלא שהיתה מבונה על אחת משבעה בצוען. ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל יותר מחברון משום דקברי ביה שכבי ואין לך מעולה בכל הארצות יותר ממצרים. שנאמר (שם י׳) כגן ה׳ כארץ מצרים. ואין לך מעולה בכל הארצות יותר מצוען שנאמר (ישעיה ל׳) כי היו בצוען שריו ואפי׳ הכי מבונה היתה חברון על אחת משבעה בצוען ללמדך שאפילו הגדות של תורה צריכים תלמוד. ואפילו קוץ אחת של תורה כולו מלא הלכות ואפי׳ שמות הכתובים בתורה נדרשים ואין בהם דבר ריק:

פס׳. ויבאו עד נחל אשכול. על שם המעשה נקרא נחל אשכול. וכן הוא אומר על אודות האשכול. ויכרתו משם זמורה. זו זמורת הגפן. ואשכול ענבים אחד. שבו הענבים תלוים להגיד שבחה של ארץ. וישאוהו במוט בשנים. אמר רבי יצחק טורטני וטורטני דטורטני. הא כיצד שמונה נשאו אשכול דכתיב וישאוהו הרי שנים. במוט הרי שנים. שנים הרי שנים בשנים הרי עוד שנים הכל שמונה. וכמה שיעור האשכול למדנוהו מן אבנים שהוציאו בני ישראל מן הירדן דכתיב (יהושע ד׳) והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל. אמר רבי יהודה אבא חלפתא ואלעזר בן מתתיה וחנניה בן חכינאי עמדו על אותם האבנים ושיערום כל אחת ואחת משא מ׳ סאה וכל משא שמגביה אדם על כתפיו שליש מן המשא שמגביהים לו אחרים שאם אדם מגביה לעצמו מ׳ סאה אחרים מגביהין לו יכול לקבל משא מאה ועשרים סאה ומיכן אתה מחשב לאשכול שנאמר וישאוהו במוט בשנים ממשמע שנאמר בשנים במוט אינו יודע שבשנים היו נושאים את המוט אלא בשני מוטות אינו יודע שבשנים היו נושאים את המוט אלא בשתי זוגות כזה:

אבא מארי פירשו שלא יהא טורח לנושאים להלך אלא הכל זה אחר זה ואל תתמה הרי טורטני וטורטני דטורטני ל"ח אנשים וששים סאה להעלותו עד תתק"ס. ואל תתמה על האשכול הזה אלא ממה שראו את עיניהם אבנים שנשאו מן הירדן שיערום מ׳ סאות. (י) ואמר רב חסדא מאי דכתיב (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו מאחר שנפשט עורו אינו מחזיק העור את בשרו מפני שהוא נקפץ כך ארץ ישראל אינה מחזקת את פירותיה. (יא) תניא אמר רבי יוסי מעשה באחד בשיחין שהניח לו אביו ג׳ בדי חרדל ונפשח אחת מהן והבטוהו נמצאו ט׳ קבין חרדל ומענפיו סיככו בו סוכת יוצרים. אמר רבי שמעון בן חלפתא קלח של כרוב הניח לי אבא והיינו עולים בו בסולם. ומן הרמונים ומן התאנים. שמונה נשאו אשכול ואחד נשא רימון ואחד נשא תאנה. יהושע וכלב לא נשאו כלום דבר מפני שלא היו באותה עצה:

פס׳. למקום ההוא קרא נחל אשכול. מלמד שהמקום נקרא על שם המעשה. וכן הוא אומר (בראשית לה) ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים ואומר (שמות יז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו׳. וכן כיוצא בהם:

פס׳ • וישובו מתור הארץ וגו׳. כל ארבעים יום היו מחשבים מה להשיב דבר כדי שיהו דבריהם נמשכין באזני העם:

באור הרא"ם

ע"כ כתוב ויבוא לשון יחיד: (ט) מאי נבנתה. (סוטה ל"ד): (י) ואמר ר"ח מ"ד ואתן. (כתובות קי"ב.): (יא) תניא אמר ר׳ יוסי. (שם קי"א):

ויסי

פס' ; וילכו ויבאו אל משה. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מקיש הליכה לביאה מה הליכה בעצה רעה אף ביאה בעצה רעה. אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל. מצאום כולם מקובצים ובאו לפניהם אל מדבר פארן קדשה. ולפיכך הוא אומר (במקום אחר) [כאן]. וישלח אותם משה ממדבר פארן (יב) ובמקום אחר אומר (דברים ט) בשלוח ה' (אותי) מקדש ברנע. וישיבו אותם דבר ואת כל העדה. הם העיקר וכל העדה טפלה להם. ויראום את פרי הארץ. (יג) אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר כל לשון הרע שאין דבר אמת מתחלתו אינו מתקיים בסופו:

פס'. ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו. ולהלן הוא אומר (שם א) וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר וגו'. וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה. שהיה הדבש זב מן האילנות והעזים רועות תחתיהן וחלב של עזים זב מתחתיהם והדבש והחלב מתערב יחד. וזה פריה. האשכול ורמונים והתאנים:

פס'. אפס כי עז העם. זה הוא שאמר רבי יוחנן כל לשון הרע שאין דבר אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו. לפיכך התחילו המרגלים לומר דבר אמת בתחלה ולשבח את הארץ כדי שיקבלו דבריהם באחרונה. אפס כי עז העם. עזים וקשים לעמוד במלחמה:

פס'. עמלק יושב בארץ הנגב. התחילו להזכיר את עמלק לפי שהיה ראשית גוים והוא שבא על ישראל במדבר תחלה שנאמר (שמות יז) ויבא עמלק וילחם עם ישראל וגו'. ושמא נאמר נלך שפת ההר. והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר. ושמא נאמר נלך דרך שפת הים. והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן. כלומר דרך ביאת הים הם יושבין דרך ביאת הירדן הם יושבין (יד) דרך ביאת הארץ והיאך נלך אליהם:

פס'. ויהס כלב את העם אל משה. אמר רבא שהסיתן בדברים פתח יהושע קא משתעי אמרו ליה ריש קטיעא ימלל:

פירוש לפי שלא היה לו בן היו קורין אותו ריש קטיעא. ומנין שלא היה לו בן שכך כתוב בדברי הימים (ד"ה א ז) נון בנו יהושע בנו. וביהושע ואילך אינו מונה׳ אמרו לו מה לך לדבר. אינך חושש אם תחיה או תמות. אין לך בנים ולא בנות. אלא הם מתפחדים על נשיהם ועל טפיהם ומיד השתיקוהו. אמר כלב בן יפונה אם אפתח ומשתעינא להו מידי יאמרון מלתא וחסמין לי. מה עשה כדי להשתיקן לשמוע את דבריו עמד במקום גבוה וצעק ואמר וכי זו בלבד עשה לנו משה מיד שתקו כולם כסבורים היו שהוא רוצה לדבר בגנותו. אמר להם הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והאכילנו את המן וכמה טובות עשה לנו אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע נעלה. עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. ויהס כלב. כמו (זכריה ב) הס כל בשר לשון שתיקה:

פס'. והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו. אף על פי שלא מצאנו בכל המקרא ממנו רפא (טו) אלא הכל דגשין בין שיאמר ממנו מפלוני בין שיאמר ממנו מעצמו הכל נקראין בדגש מכל מקום בזה יש בו מדרש שכן אמרו חכמים ז"ל דאמר רבי חנינא בר פפא דבר גדול אמרו המרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא את כליו משם:

פס'. ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה לאמר. מלמד שלא היה בה שום דופי והם הוציאו אל בני ישראל לאמר כלומר השיבו לנו תשובה אם תשמעו אלינו רצונכם. ואם לאו הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא. אמר הקב"ה אני חשבתיה לטובה והם חשבוה לרעה. אני חשבתיה לטובה דכל היכא דהוו מטו מרגלים הוה מייתי חשיבי דמאתא כי היכי דנטרדו ביה בני מאתא ולא

באור הרא"ם

(יב) ובמקום אחר אומר ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע כצ"ל : (יג) אמר ר"י משום רשב"י . (סוטה שם) : (יד) דרך ביאת הארץ הם יושבים והיאך נלך כצ"ל : (טו) אלא הכל דגשין . עיין במנחת שי שהאריך בזה . ונראה לי כי המחבר שלנו סובר כפי דעת אנשי מערב שאין חילוק בין לשון רבים נוכח ללשון יחיד נסתר כולם דגשים . ועיין (ערכין י"ד ע"ב) בתוס' ד"ה אל תקרי כתבו ג"כ שכל ממנו שבתורה דגושין

נישיילו אבתריהו והם אמרו ארץ אוכלת יושביה היא. איכא דאמרי איוב נח נפשיה בההוא יומא דאתו לחברון ואיטרח כולי עלמא בהספידא והם אמרו ארץ אוכלת יושביה היא. לפיכך יש דורשים היש בה עץ אם אין. וכי יש לך ארץ שאין בה עץ אלא זה איוב שהיו ימיו ושנותיו מרובין כעץ. ד"א שמגין על דורו כעץ. וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. אנשים גבוהים בקומה. כענין שנאמר (ירמיה כ"ב) אבנה לי בית מדות ועליות מרווחים כמדת היכל וכותליו:

פס'. ושם ראינו את הנפילים. שכל הרואה אותם נופל מאימתם. בני ענק. שם אביהם ענק. שהיו עונקים את החמה בקומתן. מן הנפילים. היו בארץ בימים ההם וכתיב (בראשית ו') המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. מנא הוו ידעין גמירי דכי הוו מברי תותי גופנין הוו מברי ואכלי וכי חזינהו מרגלים הוו מסתפו מיניהו הוו סלקי ויתבי באילני והוו שמעין דקא אמרי חזינא אינשי דדאמו לקומצי באילני:

פס'. ותשא כל העדה ויתנו את קולם וגו'. א"ר יוחנן ט' באב היתה אותה הלילה. אמר הקב"ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע אותה להם לדורות. דאמר מר בט' באב חרב הבית בראשונה ובשניה לפי שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. לפי שיש יום מזומן לפורענות:

פס'. וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל. (טז) לרבות כל הניתוספים עמהם. כל העדה. להביא שאפי' שהיו צדיקים עד עתה נכנסו עם המתלוננים. לו מתנו בארץ מצרים. (יז) ולא היינו מתבזים במדבר. או במדבר הזה לו מתנו. ולא היינו נופלים בחרב:

פס'. ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת וגו'. ואותם הטפים שאמר עליהם שנא' וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה. ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה וגו':

פס'. ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה. באותה שעה (יח) כפרו בעקר מיד ויפל משה ואהרן על פניהם:

פס'. ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם. מיכן אמרו (יט) אדם הגון שרואה פירוק המצות חייב לקרוע:

פס'. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל. אם חפץ בנו ה'. אך בה' אל תמרודו. אין הדבר תלוי אלא בכם וכן משה אומר (דברים י') ועתה ישראל מה יי אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך. סר צלם מעליהם. נשלמה חוקם והגיע זמן שאמר לאברהם אבינו (בראשית טו) ודור רביעי ישובו הנה וגו'. ד"א סר צלם מעליהם. זה מלאך הממונה עליהם שהוא מגין עליהם שאין הקב"ה נפרע מן האומה עד שמפיל שריה מן השמים שנאמר (ישעיה כד) יפקד יי על צבא המרום במרום וגו'. וה' אתנו אל תיראום. מפני שהקב"ה הוא (עמוס ה') המבליג שוד על עז ושוד על מבצר יבא:

פס'. ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה. אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מלמד (כ) שהיו זורקין אבנים כלפי מעלה והענן היה מקבלן. ד"א וכבוד ה' נראה כדי לבהלם וליראם כדי שינוחו מריגום האבנים:

פס'. ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה וגו'. כאדם הנלאה מחבירו. ועד אנה לא יאמינו בי. כנגד עד אנה ועד אנה עד מתי לעדה הרעה. ועד אנה מאנתם בפרשת ויהי בשלח הרי ארבעה לארבעה דגלים. וכנגדם אמר דוד שיהו ישראל צועקים בגלות (תהלים י"ג) עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך

באור הרא"ם

דגופנין כדברי המחבר להורות על נו"ן החסר כמו מן: (טז) לרבות כל הנוספים. היינו הגרים: (יז) ולא היינו מתבזים במדבר. כוונתו מה זה שביקשו לו מתנו בארץ מצרים הלא הם ירצים לבוא לא"י שמא יהרגו שם מאנשי מצרים. ואיזה טובה היה להם אם ימותו מקודם במדבר. וע"ז אמר ולא היו מתבזים במדבר ולא היה להם טורח הדרך בחנם עכ"פ וכן מה שמסיים ולא היינו נופלים בחרב ג"כ על דרך זה: (יח) כפרו בעיקר. כפירש"י נתנה ראש קאי על הע"ז: (יט) אדם הגון שרואה כו'. (מ"ק כ"ו): (כ) שהיו זורקין אבנים. (סוטה ל"ד):

ממני. עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום אויבי עלי. בכל האותות אשר עשיתי בקרבו. אשר לא עשיתי בכל גוי. ד"א אשר עשיתי בקרבו ידעתי מה היה בדעתם ומה הם שואלים ומביא להם:

פס'. אכנו בדבר ואורישנו וגו'. ואע"פ שלא נתקיים המעשה למחות את ישראל מכל מקום התנאי נתקיים שנאמר (שמות לב) ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו שנאמר בדברי הימים (דה"א כג) ובני משה גרשום ואלעזר ובני גרשום רחביה ובני רחביה רבו למעלה כלומר למעלה מששים רבוא:

פס'. ויאמר משה אל ה'. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפני כעסך כסא של רגל אחת היאך יכול לעמוד ולא עוד אלא ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ומה תעשה לשמך הגדול:

פס'. ואמרו אל יושב הארץ הזאת. יאמרו על מלך אחד היתה גבורתו על שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד. שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה. אשר דברת עמהם משמים. אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם. אשר חזו מחזה אלהים בעיניהם נראה כבודך להם וידעו כי אתה ה' ועננך עומד עליהם:

פס'. והמתה את העם הזה כאיש אחד. ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. א"ר הזכורים בפרשת אז ישיר (שמות טו) אז נבהלו אלופי אדום וגו':

פס'. מבלתי יכולת ה'. אמר משה רבש"ע עתה יאמרו אינו יכול לפרנסם כענין שנאמר (מלכים א ה) ושלמה נתן לחירם מכולת לביתו ואין מכולת אלא פרנסה:

פס'. ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר. (כא) אמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה כותב ה' ארך אפים ורב חסד. אמר לפניו רבש"ע. רשעים יאבדו. אמר לו יבוא זמן שאתה מצטרך לדבר זה. וכן היה. בשעה שאמר לו הקב"ה אכנו בדבר ואורישנו אמר משה ועתה יגדל נא כח ה' וגו'. ומה הוא הדבור. ה' ארך אפים ורב חסד וגו'. ד"א כאשר דברת לאמר אלו י"ג מדות שהורה לו שנאמר (שמות לד) ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' שיהו אומרים ישראל אלו המדות בשעה שחוטאין והקב"ה מוחל להם. ונקה לא ינקה. מנקה הוא לשבים ואינו מנקה למי שאינן שבין. על שלשים ועל רבעים. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהן:

פס'. סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה. תנן התם עשרה נסיונות נסו אבותינו להקב"ה שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים. (כב) וכן היה רבי יהודה אומר עשרה פעמים ניסו אבותינו את הקב"ה במדבר. שנים בים. אחד בירידה ואחד בעליה. בירידה כתיב (שמות יד) ויאמרו אל משה המבלי אין קברים וגו'. בעליה כתיב (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף. מלמד שהמרו על הים ואמרו כשם שעלינו אנו מצד זה כך עלו המצרים מן הצד אחר. עד שאמר הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה שנאמר (שמות יד) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. ושנים במים. ושנים במן. ושנים בשליו. שנים במים. אחד במרה שנא' (שם טו) ויבאו מרתה ולא יכלו וגו'. וכתיב (שם) וילונו כל העדה. ואחד ברפידים (שם יז) ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם. שנים במן (שם טז) איש אל יותר ממנו עד בקר. וכתיב (שם) ויותירו אנשים ממנו. היום לא תמצאוהו בשדה וכתיב (שם) יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו. שנים בשליו. בשליו ראשון ובשליו שני. שליו ראשון (שם) בשבתנו על סיר הבשר. שליו שני דכתיב (במדבר יא) והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה הרי שמונה. ובעגל הרי תשעה. ובמדבר פארן כמו שכתוב (שם יד) ויבכו העם בלילה הוא. הרי עשרה פעמים. לכך נאמר וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה:

פס'. ויאמר ה' סלחתי כדברך. עתידין אומות העולם לומר:

פס'. ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. אלו ישראל שנקראו כבוד ה'

באור הרא"ם

(כא) אמרו כשעלה משה. (סנהדרין קי"א.): (כב) וכן היה ר"י אומר. (ערכין ט"ו.):

שנאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. מיכן שנגזרה גזרה על ישראל (כג) שיהו גולים בין אומות העולם וכן אמר דוד (תהלים קו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר וגו'. ד"א ואולם חי אני וימלא כבוד וגו'. כי מתוך שישראל חוטאין לפני ואני סולח להם ימלא כבוד ה' את כל הארץ שיהו אומות העולם אומרין (שם קמד) אשרי העם שככה לו (כד) אשרי העם שה' אלהיו:

פס'. כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי. אינו דומה רואה למי שאינו רואה (כה) שאפילו הם מזידים:

פס'. אם יראו את הארץ. מלמד שכל אותם ארבעים שנה היו מתקנין להם קברות וישנים בתוכם מי שקם קם. ומי שמת הוא נשאר בתוכו. וכל מנאצי לא יראוה. מלמד שדיבר הכתוב על דברי הגלות שנאמר (יחזקאל כ) מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבאו:

פס'. ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו. הוא שאמרו רבותינו שהלך לחברון ונשתטח על קברי אבות ואמר להם אבותי בקשו עלי רחמים:

פס'. והעמלקי והכנעני יושב בעמק. משל לחזן שבא לבית הספר ורצועה על כתפיו כיון שרואה התינוק את הרצועה או שומע אזכרת הרצועה מיד רותת. כך משל התינוק עמלק. היה מזכיר להם העמלקי. דרך ים סוף. כדי להסביבם:

פס'. וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. עד מתי לעדה הרעה הזאת. על שנועדו להתלונן על עצת מרגלים נקראו עדה רעה:

פס'. אמור אליהם חי אני נאם ה'. זו שבועה. אם לא כאשר דברתם כן אעשה לכם. זה שאמרו או במדבר הזה לו מתנו:

פס'. במדבר הזה יפלו פגריכם וגו'. יצאו שבטו של לוי שלא היה מספר פקודיו מבן עשרים אלא מבן חדש. ומבן חמש ועשרים ומבן שלשים. וראיה לדבר שהרי אלעזר בן אהרן נכנס. וכן אחיה השילוני ראה את עמרם (כו) שהוא אחד (מששה) שקפלו את כל העולם. מתושלח ראה את אדם הראשון. שם ראה את מתושלח. יעקב ראה את שם. עמרם ראה את יעקב. אחיה השילוני ראה את עמרם. אליהו ראה את אחיה השילוני. ועדיין הוא קיים שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא:

פס'. אם אתם תבאו אל הארץ. (כז) יצא שבט לוי. וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה. כלומר מה שאמרתם לבז יהיה לא יהיה לבז אלא הם יעברו את הירדן וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. ויאמרו ראו מה עשו אבותינו כי מאסו בארץ חמדה כזאת:

פס'. ובניכם יהיו רועים במדבר. יהיו מתאחרים במדבר ארבעים שנה במספר הימים אשר תרתם את הארץ. יום לשנה יום לשנה. (כח) מיכן אמרו חכמים כל העוסק בתורה יום אחד בשנה כאלו כל השנה כולה עסק. וכל העובר עבירה אחת בשנה כאלו כל השנה כולה עבר. ארבעים שנה כנגד ארבעים יום שבהם נתנה התורה. כנגד ארבעים יום של יצירת הולד:

פס'. אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה. במדבר הזה יתמו ושם ימותו. (כט) מיכן ליום הדין מן התורה:

פס'. והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ. משה שלח והקב"ה לא שלח שנאמר שלח לך אנשים ואומר (דברים א) ואקח מכם שנים עשר אנשים. וילונו וילינו קרי להוציא דבה על הארץ. (ל) מלמד שאף שאר העם הוציא דבת

באור הרא"ם

(כג) שיהיו גולין לבין או"ה. וזה וימלא כבוד ה' (היינו ישראל) כל הארץ כי ילכו בגולה: (כד) אשרי העם שה' אלהיו. היינו שמוחל להם עוונותיהם: (כה) שאפילו הם מזידים. ע"ס וצ"ל מפני שהם מזידים: (כו) שהוא א' מז' שקפלו את העולם כצ"ל (ב"ב קכ"א:): (כז) יצא שבט לוי. שאין לו חלק בארץ: (כח) מכאן אמרו. (חגיגה ה':): (כט) מכאן ליום הדין מן התורה. כוכר כמו שדרשו (סנהדרין ק"ט) במדבר הזה יתמו בעוה"ז ושם ימותו בעוה"ב: (ל) מלמד שאף שאר העם וכו'. דורש

הארץ רעה. א"ר שמעון בן לקיש מלמד שמתו מיתה משונה. א"ר חנינא דרש ר' שליא איש כפר תמרתה מלמד שנשתרבב לשונם ונפל על טבורם והיו תולעין יוצאים ממנו ונכנסות לטבורם ומטבורם עד לשונם. רב נחמן אמר באסכרה מתו. (לא) א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרה מאי דכתיב (תהלים קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. אמר הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים. ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר. מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. (לב) א"ר יוחנן כל המזכיר לשון הרע כפר בעקר שנאמר (שם יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. זהו שאמר הכתוב (משלי יח) מות וחיים ביד לשון. מה יד ממית אף לשון ממית אלא שהלשון ממית מרחוק שנאמר (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם. בוא וראה כמה כח לשון הרע ומה מרגלים שלא דברו אלא על העצים ועל האבנים כך המספר לשון הרע על חברו עאכ"ו ואסור לקבלו (לג) אבל ראוי לו לחוש בדבר שאם אמר פלוני מבקש להרגך ראוי לחוש בדבר ראיה ממעשה גדליה בן אחיקם. ואמר רבה בר בר חנה כל מילתא דמיתאמרא באפי' תלתא לית בה משום לישנא בישא:

פס'. ויהושע בן נון וכלב בן יפונה. מלמד ששקולין זה כזה שיהו שוין:

פס'. וידבר משה את כל הדברים האלה אל כל ישראל. דיבור קשה האלה קשה. קשה היה להם הדבור הזה בלבד:

פס'. וישכימו בבקר. כסבורין בדעתם שמשכימין לדבר מצוה:

פס'. ויאמר משה למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח. כבר אמר להם והעמלקי והכנעני יושב בעמק. כי העמלקי והכנעני בסוף המלחמות:

פס'. ויעפילו. ויאפילו לדרך חשך וכן הוא אומר (חבקוק ב) הנה עופלה לא ישרה נפשו בו. וארון ברית ה' ומשה לא משו וגו'. מלמד שלא נתקו יתדות מחנה לוים:

פס'. ויאמר ה' אל משה לאמר. כי תבואו אל ארץ מושבותיכם בכל מקום נאמר ארץ כנען וכאן נאמר ארץ מושבותיכם (לד) הבטיחם שמושבותיכם היא ירושה מאבותיהם שנאמר (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. א"ר ישמעאל בא הכתוב (לה) ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכין אלא מביאתן לארץ ואילך. ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם. לאחר ישיבה וירושה הכתוב מדבר. ומה ענין פרשה נסכים לענין של מעלה לפי שהוא אומר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. ובמשנה תורה מבאר זה הפסוק. (דברים א) וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבואו שמה ולהם אתננה והם יירשוה. וכיון שקבע זמן לביאתן לארץ מיד נתן להם מצות הנהוגות בארץ והמצוה הזאת תלויה לאחר ירושה וישיבה לכך נסמכה פרשת נסכין לענין של מעלה:

פס'. ועשיתם אשה לה'. שומע אני כל הקרב לאשים יטען נסכים. ת"ל עולה. אין לי אלא עולה מנין לרבות את השלמים (לו) ת"ל או זבח. (ולהלן הוא אומר ואם זבח שלמים קרבנו) לפלא נדר או לנדבה. לא אמרתי אלא קדשים

באור הרא"ם

את כל העדה להוציא דבה על הארץ שכולם הוציאו דבה: (לא) אמר ר"י משום ריב"ז. (ערכין י"ד:): (לב) אמר ר"י כל המספר לשון הרע כנ"ל: (לג) אבל ראוי לחוש. מפרשי התורה הסמכוה אקרא לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעך היינו אם חבריו מלחשים על א' להרגו מצוה להגיד לו. וזה לא תעמוד על דם רעך: (לד) הבטיחם שמושבותם כו'. דהוקשה לו היאך שייך מושבותיכם דמשמע שישבו כבר ע"כ מתרץ כו': (לה) ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכים כו'. וצ"ע מאין היו להם נסכים להקריב אפילו היו מחויבים. ומצאתי בתרגום שיר השירים בפסוק צרור המור וכו' בכרמי עין גדי שכותב שבמדבר היו הולכין לכרמי עין גדי ולקחו משם אשכולות ענבים ועצרו מהון חמרא ומנספין יתיה על מדבחא ע"ש בארוכות: (לו) ת"ל או זבח. משמע מביא אלו ומרבה אני שלמות ואשמות ת"ל

סיפא

הבאים בנדר ובנדבה יצאו חטאת ואשם. או במועדיכם. להביא עולת חובה הבאה ברגלים. לעשות ריח ניחוח לה' מן הבקר או מן הצאן. יצאת עולת העוף שלא תטען נסכים. דברי ר' יאשיה. מן הבקר או מן הצאן. (לז) מלמד שמביא מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו:

פס'. והקריב המקריב. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל המקריב מכל מקום. קרבנו לה' מנחה סלת עשרון בלול ברביעית ההין שמן. רבי נתן אומר בנין אב (לח) לכל המתנדב מנחה שלא יפחות מעשרון:

פס'. ויין לנסך רביעית ההין. שמן לבילה ויין לניסוך. תעשה על העולה או לזבח. (לט) מלמד שמביא לזה בפני עצמו ולזה בפני עצמו. לכבש האחד. ר' נתן אומר (מ) להביא את עולת יולדת שתטען נסכים שלא שמענו בכל התורה כולה:

פס'. או לאיל תעשה מנחה. בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל שיהו נסכי איל שלישית ההין ונסכי כבש רביעית ההין; ויין לנסך רביעית ההין. (מא) שמן לבילה ויין לניסוך. תקריב ריח ניחוח לה'. נחת רוח לפני ה' שאמר ונעשה רצונו:

פס'. וכי תעשה בן בקר. בן בקר היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו. מה בן בקר שהוא בא בנדר ונדבה וטעון נסכים אף כל הבא בנדר ובנדבה טעון נסכים. יצאו חטאת ואשם שאין באין בנדר ונדבה. שלא יטענו נסכים. רבותינו ז"ל אמרו עולה או זבח מלמד שמביא לזה בפני עצמו ולזה בפני עצמו:

פס'. והקריב על בן הבקר מנחה סלת שלשה עשרונים בלולה בשמן חצי ההין. רבותינו אמרו (מב) שנתות היו בהין עד כאן לפר עד כאן לאיל עד כאן לכבש:

פס'. ויין תקריב לנסך חצי ההין. שמן לבילה ויין לניסוך. אשה ריח ניחוח לה' (מג) על גבי ספלים אתה אומר. או אינו אלא על גבי האישים ת"ל (ויקרא ו) אש תמיד תוקד על המזבח. ואם כן אתה מכבה את האש [א]. אלא אשה ריח ניחוח לה' על גבי ספלים. אשה ריח ניחוח לה'. נחת רוח למי שאמר והיה העולם. שאמר ונעשה רצונו. ככה יעשה לשור האחד. מלמד שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור ואע"פ שחלקה תורה בין כבש לאיל לשלישית ההין לרביעית ההין. לגבי בן בקר ושור לא חלקה. או לאיל האחד. מלמד שאע"פ שחלק בין בן שתים לבין בן שלש לפי שמיכן ואילך נקרא איל. או לשה בכשבים. או שה קטן לשה גדול. או בעזים. מקיש גדול שבעזים לקטן שבכשבים מה זה שלשה לוגין אף זה שלשה לוגין למדנו שאין חלוק בין נסכי גדול לנסכי קטן. למדנו שנסכין אין

[א] עי' יומא כ"א ע"ב אוכלת לחין כיבשין דמערכה ובספרי גי' אחרת ועי' במפרשיו.

באור הרא"ם

(סיפא דהאי קרא) לפלא נדר או נדבה לא אמרתי וכו' אלא קדשים הבאים בנדר ונדבה כצ"ל: (לז) מלמד שמביא. חסר כאן וכצ"ל רבי יונתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר זבח ועוף אינו זבח (כי עוף למזבח אין טעון שחיטה רק מליקה) א"כ מה ת"ל מן הבקר או מן הצאן לפי שנאמר אדם כי יקריב קרבן לה' מן הבקר מן הצאן יכול האומר הרי עלי עולה יביא משניהם ת"ל כאן מן הבקר או מן הצאן רצה מביא אחד רצה מביא שנים: (לח) לכל המתנדב מנחה שלא קרבן שלא יפחות מעשרון ולוג שמן כצ"ל: (לט) מלמד שמביא לזה בפ"ע. חסר כאן גם בספרי משובש קצת וכצ"ל ועשיתם אשה לה' שמענו אם אמר הרי עלי עולה הרי עלי שלמים יביא נסך א' לשניהם ת"ל עולה או זבח שמביא לזה בפ"ע ולזה בפ"ע. יכול אם אמר ה' כבשים לעולה ה' כבשים לשלמים יביא נסך א' לכולן ת"ל על העולה או לזבח לכבש האחד שמביא על כבש בפ"ע. וכן הגיה הגר"א זלה"ה: (מ) להביא עולת יולדת וכו' שלא שמענו בכל התורה כולה. כגירסא זו הוא ג"כ בת"כ. אבל לולא דמסתפינא הייתי אומר כי ט"ס בכאן ובספרי. וצ"ל כגירסת הבבלי (מנחות צ"א:) ר' נתן אומר לכבש זו עולת יולדת האחד זו אחד עשר של מעשר שקרב שלמים שלא שמענו בכל התורה כולה שלא יהיה טפל חמור מן העיקר וע"ש בפירש"י והוס' שפי' אף שמעשר גופא אינו צריך נסכים אבל האחד עשר הבא מכחו קרב שלמים וטעון נסכים וזהו שהשמענו בדברו שלא מצאנו בכל התורה שטפל חמור מן העיקר אלא זה בלבד: (מא) שמן לבילה כו'. קאי על הקרא שני עשרונים סולת בלול ברביעית ההין שמן ויין לנסך רביעית ההין וע"ז קאי שמן לבילה ויין לנסך: (מב) שנתות כו'. פי' סמנים: (מג) על גבי ספלים. עי' (סוכה פ"ד) במשנה ב' ב' ספלין של כסף:

כמספרם

פותחין משלשה לוגין שהיא רביעית ההין. לפי שהיו י"ב לוגין ומפורש במסכת מנחות:

פס'. כמספר אשר תעשו. שלא ימעט. ומנין שאם רצה לרבות שלא ירבה תלמוד לומר ככה תעשו לאחד (מד) כמספרם דברי רבי יאשיה. רבי נתן אומר כל האזרח יעשה ככה. שלא ימעט ושלא ירבה (מה) מכאן אמרו במסכת מנחות מערבין נסכי פרים עם נסכי (פרים) וכו' אבל אין מערבין נסכי פרים עם כבשים נסכי כבשים עם אילים. (מו) מיכן אמרו האומר הרי עלי לוג לא יביא שנים שנים יביא שלשה שלשה שכן נסכי רביעית ההין שהוא ג' לוגין יביא ד' שכן נסכי איל שלישית ההין. חמשה לא יביא שאינו לא נסכי כבש ולא נסכי איל. ששה יביא שכן נסכי בן בקר חצי ההין. מכאן ואילך יביא שכשם שהצבור מביא חובה כך היחיד מתנדב נדבה:

פס'. כל האזרח יעשה ככה את אלה. (מז) מלמד שישראל מביא נסכים ואין העובד כוכבים מביא נסכים. (מח) שנאמר (ויקרא כב) ומעוך וכתות [וגו'] ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה אבל אתה מקבל מהם שלמים. (מט) יכול שכשם שהעובד כוכבים מביא עולה כך יביא נסכים תלמוד לומר כל האזרח יעשה ככה את אלה ולא העובד כוכבים. מיכן אמרו במסכת שקלים עובד כוכבים ששלח עולתו ממדינת הים ולא שלח נסכיה עמה יקריבו נסכיה משל צבור:

פס'. וכי יגור אתכם גר. (נ) אין לי אלא המתגייר. שנתגייר כבר מנין (נא) תלמוד לומר או אשר בתוככם לדורותיכם. ועשה אשה ריח ניחוח לה'. כאשר תעשון כן יעשה. (נב) ר' אומר מה ישראל לא באו לברית אלא בשלש דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן אף הגרים כיוצא בהם. אי מה ישראל בדם עולה ובזבחי שלמים אף הגרים בדם עולה ובזבחי שלמים. ת"ל יעשה אשה לה' (נג) שאין מביא אלא עולת עוף ד"א כאשר תעשון כן יעשה הגר את נסכיו. מה אתם ששה לפר וארבעה לאיל ושלש לכבש אף הגרים כיוצא בהם:

פס'. הקהל חוקה אחת. אין לי אלא אנשים. נשים מנין (נד) תלמוד לומר הקהל חוקה

באור הרא"ם

(מד) כמספרם. היינו כמספר שאמרה התורה: (מה) מכאן אמרו. (מנחות פ"ט.) מערבין נסכי פרים בנסכי אילים וכו'. הטעם שניהם בלילתן שוה ע"ש בפירש"י אבל אין מערבין נסכי כבשים בנסכי פרים ואילים כנ"ל: (מו) מכאן אמרו האומר הרי עלי לוג וכו'. נוסחא זו קצת מוטעה. עיין בספרי עם באור ז"א הרבה נוסחאות בזה וכולן מוטעות. והגר"א בהגהותיו מחק הכל. עי' (מנחות ק"ד.) אין מתנדבין לוג ב' ה'. אבל מתנדבין ג' ד' ו' ומוה"ו ולמעלה וע"ש בפירש"י שלא מצאנו מנחת נסכים של לוג ב' וה'. אבל ג' חזי לכבש וד' לאיל ח' חזי לשני אילים וכו' ועפי"ז יבואר לך המאמר הזה אף שנשתבש קצת: (מז) מלמד שישראל מביא נסכים ואין כנעני מביא נסכים. פי' ישראל יכול להתנדב נסכים בלא קרבן אבל לא כנעני: (מח) שנא' ומעוך וכתות. נ"ל לפי שנאמר ומעוך וכתות וסיפא דקרא ומיד בן נכר לא תקריבו וכו' מכל אלה אבל אתה מקבל מהם שלמים פי' דוקא שלמים בלא מום אבל לא בעלי מומין (ועיין בספרי הלשון אבל אתה מקבל מהן תמימין כן הגיה הגר"א ז"ל) ולא תמידין הנכתב שם בטעות אשר מבארי הספרי נתחבטו בפירושו בחנם. (וכן נראה ג"כ דעת הפסיקתא כי על הלשון התמימין הנאמר בספרי כתב הוא שלמים) והכוונה אף שהא"י מביא קרבן אבל נסכים בפ"ע לא יכול להתנדב ועיין (תמורה ג'.) בפירש"י: (מט) יכול כשם שהכנעני וכו'. בכאן ע"ם וכנ"ל לפי גירסת הגר"א יכול אף עולתו (היינו עולת הא"י) לא יטעון נסכים ת"ל ככה לעכובא מכאן אמרו כנעני ששלח עולתו ולא שלח נסכיה וכו' ופי' דמי נסכיה כן פירש"י בתמורה שם וכן (זבחים מ"ה) פירש"י דמי נסכיה ועיין (מנחות ע"ג:) פלוגתא דר"י ור"ע בזה שסובר שא"י יכול להתנדב אף יין בפ"ע לנסכים: (נ) אין לי אלא המתגייר שנתגייר כבר מנין. החכם הספרדי פי' שנתגייר כבר היינו לפני הדבור אותם גרים שיצאו ממצרים גם הם חייבין בקרבן. אולם הגר"א הגיה אין לי אלא שנתגייר המתגייר מנין פי' כי גם גר שנתגייר צריך להביא קרבן להתירו לאכול בקדשים עי' (כריתות ח' ט') גר מחוסר כפרה עד שיזרק עליו את הדם. וע"ש כל הדרשות האלו כמו שהם בספרי והבא: (נא) ת"ל או אשר בתוככם לדורותיכם. והיינו כל המתגייר צריך להביא קרבן: (נב) רבי אומר מה ישראל וכו'. (כריתות ט'): (נג) שאין מביא אלא עולת העוף: פי' שאין צריך להביא שלמים. אבל אם הביא בהמה לשלמים מצוה מן המובחר: (נד) ת"ל הקהל חוקה אחת לכם. ממלת הקהל מרבה

נשים

אחת לכם ולגר הגר (נה) בכל מקום שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים. הקת עולם לדורותיכם. שינהוג הדבר לדורות. ככם כגר יהיה לפני ה'. (נו) להביא הציץ שמרצה על ישראל שנאמר (והיה לכם לזכרון). כך מרצה על הגרים:

פס'. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם. השוה הגר לאזרח בכל המצות האמורות בתורה:

פס'. וידבר ה' אל משה [לאמר] דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם [וגו'] לדורותיכם.

פרשה זו ללמד על החלה. בבואכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה. אמר רבי ישמעאל למה נשתנית ביאה זאת מכל ביאות שבתורה שהוא אומר בכל מקום כי תבואו אל הארץ והיה כי יביאך. וכאן הוא אומר בבואכם אל הארץ כיון שנכנסו לארץ מיד נתחייבו בחלה. (נז) מיכן אמרו במסכת קידושין גדולה תורה שקדמה לחלה ארבעים שנה (נח) ולמעשרות המשים וארבע (נט) ולשמטים ששים ואחת וליובלות מאה ושלש. (ס) תנו רבנן ימי יובלות שבמדבר ארבעים שנה חסר אחת (סא) (וליובלות ק' ושלש). ימי אהל מועד שבגלגל ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו דכתיב (יהושע יד) בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה' מקדש ברנע לרגל את הארץ ועתה הנה אנכי היום בן המש ושמונים שנה. כי עבריה לירדן בר כמה הוה בר תמנין נכי תרתי וקאמר בן חמש ושמונים שנה למיכרא דבשבע כיבשו ובשבע חילקו. אי בעית אימא מדשבע כיבשו שבע נמי חילקו ואי בעית אימא מהכא ארבע עשרה שנה אחר שהוכתה העיר. (סב) וכן מצאתי בסדר עולם שמונה מאות והמשים שנה עשו ישראל בארץ משנכנסו בה ועד שיצאו מתוכה שהן ארבעה עשר יובלות ואומר ביחזקאל (יחזקאל מ) בעשרים וחמש שנה לגלותנו אימתי נאמר לו בתחלת היובל ואם ששה עשר יובלים הם היאך חסרין ארבעה עשר שנים אמור מעתה שבע שכבשו ושבע שחילקו עולין לחשבון היובל אבל לא מנו אותם. שעד שכיבשו והילקו לא מנו שמטים (יהושע יח) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם. באותה שעה התחילו למנות למעשרות ולשמטים וליובלות:

טוביהו ברבי אליעזר ז"ל (סג) נתישב על כיבוש של הלכה זו אמרו רבותינו במסכת זבחים שאם אין אתה אומר שבע שכיבשו ושבע שחילקו אין אתה מוצא י"ד שנה אחר אשר הוכתה העיר דכתיב בספר יחזקאל (יחזקאל מ) בעשרים והמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' ויבא אותי וגו'. (שמא) באותו הזמן ראה יחזקאל בנין הבית שיבנה במהרה בימינו אמר בעשרים והמש שנים לגלותינו שהיה יחזקאל מונה לגלות יכניה לפני גלות צדקיה י"א שנה ובגלות צדקיה הוכתה העיר טול י"א מיכניה לצדקיה וי"ד אחר צדקיה משהוכתה העיר הרי כ"ה שנים מיכניה אמר הכתוב (שם) בראש השנה בעשור לחדש ואי זהו עשור לחדש שהוא ראש השנה ליובלות זה יום הכפורים דכתיב (ויקרא כה) ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. למדנו שנבואה זו ביום הכפורים היתה בתחלת היובל שכן הוא קורא

באור הרא"ם

נשים כמו דכתיב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' ודרשינן שלא ישא ממזר בת ישראל הרי הקהל הוא ג"כ נשים (ז"א): (נה) בבכל מקום שמעשה בישראל. עיין לעיל בפ' נשא בפיסקא כה הארכנו: (נו) להביא הציץ שמרצה על ישראל שנאמר והיה על מצחו לזכרון לפני ה' כצ"ל ודורש בציץ כתיב לפני ה' וכן הכא כתיב כגר יהיה לפני ה' שהציץ מרצה על הגרים והוא כעין ג"ש: (נז) מכאן אמרו. (קדושין מ':) ושם הגירסא גדולה לימוד שקדמו לחלה וכו': (נח) ולמעשרות י"ד. כי עד שבע שכבשו ושבע שחלקו לא נתחייבו במעשרות כדמסיים לבסוף: (נט) ולשמטים ס"א. כי אחר י"ד שכבשו וחלקו התחילו למנות שמטים ויובלות. והיה שמטה הראשונה שנת ס"א ויובל לשנת ק"ב מיציאתם ממצרים: (ס) ת"ר ימי יובלות וכו'. (זבחים קי"ח:): (סא) וליובלות ק"ג. טעות וליתא בגמרא שם. ועפ"י טעות מלמעלה נשתרבב הכא: (סב) וכן מצאתי. בסדר עולם פרק ע"ו: (סג) נתיישב על כיבוש הלכה זו. כדבריו פירש"י בזבחים שם. ועיין ביחזקאל מ' בביאור הגר"א ז"ל ג"כ חשבונו קרוב לדברי המחבר. רק דברי המחבר בסוף

אותו ראש השנה וכן מצאנו באהל מועד דכתיב (שמות לה) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וציום על הכנות המשכן ביום הכפורים היה. ק"כ ימים לעשרת הדברות. וכן חינוך בית עולמים שעשה שלמה ביום הכפורים בא. וכן ליחזקאל העתיד לבוא נראה ביום הכפורים שמא בעשרה באב היה מפני גלות יכניה. דע כי לא היה יחזקאל מונה לגלות צדקיה אלא לגלות יכניה לא היה בעשרה באב ולא השנים שעשו ישראל בארץ תתנ"ו ת"ם משנכנסו עד שנבנה הבית דכתיב (מלכים א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה ויבן הבית לה' צא מהם ארבעים שהלכו במדבר נשארו ת"ם והבית עמד ת"י הרי תת"נ שהם י"ז יובלות והיה ראוי להיות יובל כשהוכתה העיר שתת"נ שנים השלמת י"ז יובלות והיאך בא היובל ארבע עשרה שנים אחר שהוכתה העיר אלה י"ד שנים חסרו מן תת"נ שלא היו מונים ליובלות. ואלו שבע שכיבשו ושבע שחילקו לפיכך באו ארבע עשרה שנה אחר שהוכתה העיר. אם היו מהשבים משנכנסו לארץ היה בא היובל בתחלת הגלות של צדקיהו אלא פחות י"ד שנים היו י"ז יובלות עד שנת ד"ף ס"ו לבריית העולם שהוא אלול ז' [א] לחורבן בית שני שהוא אתי"ז להפסקת נבואה למימי אלכסנדרוס מוקדון למלכות יונים שהוא משהוכתה העיר בימי צדקיהו המלך אתקכ"ז. נשוב לענינינו אל ענין הפסוק שאמר בבואכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה (סד) מיכן אמרו חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה:

פס'. והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה'. נאמר כאן לחם (סה) ונאמר להלן (דברים טז) לחם מה לחם האמור להלן חמשת המינים (סו) שנאמר (שם) שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני.(וכתיב (שמות כג) ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה) ואלו הן חטה ושעורה וכוסמת ושבולת שועל ושיפון. יצא דוחן ואורז והפרגין והשומשמין שאין באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון. (סז) תרומה. (חובה) לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר. מלמד שצריכין ישראל להפריש תרומה גדולה ותרומת חלה ועכשיו אנחנו בגלות בעונותינו מפרישין חלת האור במקום תרומה גדולה וזורקה לאור וחלה נותנה לכהן. ומברכת האשה אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה; (סח) וחלת הפסח מפרישין ככר מעשרים וארבע ככרות:

פס'. ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. משתתערב הקמח בעריבה. (סט) מיכן אמרו אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל שאין מפרישין קמח חלה אלא עיסה ובלבד שיהא כשיעור חלה כשיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה. כתרומת גורן כן תרימו אותה. (ע) מה תרומת אחת. אף חלה אחת:

פס'. מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם. למה נאמר (עא) לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם. שומע אני ראשונה שבעיסות ת"ל מראשית עריסותיכם מקצתה ולא כולה. (עב) ד"א חלה תרימו תרומה פרט לעיסת תרומה

[א] צ"ל אלף ל"ז. כן הגיה הר"ם כאשר במבוא שלו לפסיקתא זוטרתא.

באור הרא"ם

בסוף אשר חישב למלכות יוני וגם לבריאת עולם וכפי הנראה חושב בשם עד שנות ימי חייו כמה הוא לגלות השני ולמלכות יוני שם ע"ש ולא יכולתי לכוונו:(סד) מכאן אמרו פירות ח"ל שנכנסו לארץ חייבין בחלה כנ"ל ודורש בבואכם אל הארץ בביאתם לארץ חייבים אף בפירות חו"ל: (סה) ונאמר להלן לחם עוני כנ"ל: (סו) שנא' שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא ידי חובתו בפסח כנ"ל והקרא ולחם וקלי ע"ש: (סז) תרימו תרומה לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו אלא בתרומת חלה כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הוי חלה אמור כנ"ל: (סח) וחלת הפסח. א' מכ"ד כשהם מתניתין (חלה פ"ב) חלת בעה"ב א' מכ"ד: (סט) מכאן אמרו. (חלה פ"ג מ"א): (ע) מה תרומה אחת אף הלה אחת. פי' בכוריא ג"כ חלה אחת כדברי ר"א (חלה פ"ד מ"ז): (עא) לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם בקרא שלמעלה שומע אני ראשונה שבעיסות. היינו העיסה שיעשה ראשונה יתן כולה חלה ומה שיעשה עיסות אח"כ פטורה ת"ל מראשית עריסותיכם מקצת ראשית. וזה לגלות דקרא שלמעלה ראשית עריסותיכם שיתן מכל ראשית חלה כן ביאר המזרחי: (עב) ד"א חלה תרימו פרט לעיסת תרומה. בביאור הגר"א ז"ל עריסותיכם שמעטו אף עיסת תרומה ומע"ש ת"ל חלה תרימו לה' את שהמורם קודש והשאר חולין ולא

ולעיסת מעשר לפי שאין השאר חולין והתורה אמרה הלה תרימו את שמורם קודש והשאר חולין ולא שזה וזה קודש. תתנו לה' תרומה לה'. (עג) עד (שיבוא) בה שיעור כדי מתנה לכהן. מיכן אמרו שיעור חלת בעלת הבית אחת מעשרים וארבעה. והנחתום אחד מארבעים ושמונה. א"ר יהודה מפני מה אמרו בעל הבית אחד מעשרים וארבעה (עד) והנחתום אחד מארבעים ושמונה לפי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה וכשתפהות לא תפחות מארבעים ושמונה. (עה) לדורותיכם. להביא עיסה שביעית שחייבת בחלה:

פס'. וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. בעבודת כוכבים הכתוב מדבר אתה אומר בע"ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות שבתורה ת"ל והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ייחד. (עו) הכתוב מצוה זו אמורה בפני עצמה. (עז) ואי זו זו ע"ז. ד"א וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. באו כל המצות ללמד על מצוה אחת. מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה אף כל העובד ע"ז פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה שנאמר (דברים יז) לעבור בריתו ואין ברית אלא תורה שנאמר (שם כח) אלה דברי הברית וגו' (עח) אשר (צוה) ה' את משה מלמד שכל המודה בע"ז כופר בעשרת הדברות שנאמר למשה שנאמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר:

פס'. את כל אשר צוה ה' (את) [אליכם ביד] משה מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם. להביא אף דברי הנביאים שכל המודה בע"ז כאלו כופר בכל מה שנצטוו הנביאים. וכל הכופר בע"ז נקרא יהודי ומודה בכל התורה ובכל המצות דכתיב (דניאל ג) איתי גוברין יהודאין וגו':

פס'. [והיה אם] (ואם) מעיני העדה נעשתה לשגגה וגומר. כגון שהורו ב"ד בדבר מותר ואינן חייבין אלא עד שיורו בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כגון זיבוח וקיטור וניכוך והשתחויה. ועשו כל העדה. מלמד שהוראה תלויה בבית דין ומעשה תלוי בקהל. פר בן בקר אחד לעולה לריח ניחוח לה' (עט) ומנחתו ונסכו כמשפט. (ושעיר עזים אחד לחטאת). כסדר האמור שלשה עשרונים לפר ולא פר לחטאת לפי שבפרשת ויקרא כתיב (ויקרא ד) ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר וגו'. כגון שהורו בחלב או בדם כדמפורש בתורת כהנים ובמסכת הוריות. (פ) (ויקרא ד') והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת. יכול יביאו על שגגת ע"ז פר לחטאת ת"ל פר בן בקר אחד לעולה. ושעיר עזים אחד לחטאת. ומפני מה חטאת ע"ז חסרה אל"ף שכל קרבנות חטאת קודמת לעולה וכאן עולה קודמת לחטאת:

פס'. וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל. (פא) זה כהן משוח בשמן המשחה. (פב) יכול בין שוגגין בין מזידין ת"ל ונסלח להם כי שגגה היא. רבי אומר מנין אתה אומר שאם היו מקצת צבור שוגגין ומקצתן מזידין שיהו לפניו כשגגה (פג) שנאמר כי שגגה היא. והם הביאו את קרבנם לפני ה'. זו עולה. וחטאתם לפני ה'.

באור הרא"ם

ולא שזה וזה קודש: (עג) עד שיהיה בה שיעור נתינה לכהן כצ"ל: (עד) והנחתום א' ממ"ח. (שעיסתו מרובה) והאשה המוכרת בשוק (אף שעיסתה מועטה) ג"כ א' ממ"ח כ"ה במס' חלה שם וע"ז קאי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה: (עה) לדורותיכם להביא עיסת שביעית. פי' לדורותיכם שנוהג בכל שנה ושנה ועיין בספרי דה"א הואיל שפטור ממעשר בשביעית יפטור ג"כ מחלה ובא לדורותיכם לרבות: (עו) ייחד הכתוב מצוה אחת בפני עצמו. כן הגיה הגר"א: (עז) ואיזה זה ע"ז. עיין (הוריות ח) אשר דבר ה' אל משה כצ"ל ויליף כמו ג"ש אשר דבר וכתיב התם את כל הדברים האלה לאמר: (עח) את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה וכו' כצ"ל: (עט) ומנחתו. ונסכו כמשפט כסדר האמור ג' עשרונים ושעיר עזים לחטאת ולא פר לחטאת לפי שבפרשת ויקרא וכו' כצ"ל: (פ) והקריבו הקהל פר וכו'. והוא גבי שגגת מצות: (פא) זה כהן משוח בשמן המשחה. בספרי ליתא דרשה זו. ואולי למד המחבר מפר הבא על המצות דכתיב שם והביא הכהן המשיח: (פב) יכול בין שוגגין וכו'. עיין בספרי וכפי שהגיה הגר"א לפי שנאמר מעיני העדה נעשתה לשגגה שמענו שהוראת ב"ד בשגגה ולא בזדון אבל עשיית צבור זדון כשגגה ת"ל ונסלח להם כי שגגה היא: (פג) שנאמר כי שגגה היא. והיא למעט אפילו מקצת שוגגין

זו הטאת. על שגגתם. (פד) מה שגגתם לכל המעשים אף חטאתם לכל המעשים. כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל. אחד אנשים ואחד נשים. ולפי שהיה מעשה בישראל (פה) צריך להביא את הגרים. כי לכל העם בשגגה. להוציא כהן משוח שיצא מדין כל העם שאע"פ שלענין (פו) שימור המצות דין כהן משוח כדין צבור בפר. לענין ע"ז אין דינו כצבור. שצבור בפר והמשוח כיחיד :

פס'. ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת. כבר למדנו בפרשת ויקרא על כל המצות מביא וכאן הוציא הכתוב עבודה זרה לידון ב"ד בפר לעולה ושעיר לחטאת. והיחיד והמשיח והנשיא לידון בשעיר.

פס'. ואם נפש אחת. אחד נשיא ואחד יחיד ואחד משיח כולם בכלל נפש אחת הם. תחטא בשגגה. בשגגת ע"ז לפי (פז) שדנין יחיד כצבור. (פח) וילמד מתחתון עליון. (פט) בשגגה. להוציא את (האזרח) והקריבה עז בת שנתה לחטאת. בנין אב בכל מקום שנאמר עז בת שנתה :

פס'. וכפר הכהן על הנפש השוגגת בחטאה בשגגה לפני ה'. (צ) חטאין שבידו גורמין לו לביאת החטאת. בחטאה בשגגה. (צא) להוציא את דקדוקי ע"ז. לכפר עליו. (צב) להוציא את הספק. ונסלח. (צג) סליחה גמורה ככל הסליחות שבתורה.

פס'. ונסלח לכל עדת בני ישראל. האזרח בבני ישראל. לפי שנא' (ויקרא כג) כל האזרח בישראל ישבו בסוכות להוציא את הנשים ולא למדנו מנין ת"ל כאן האזרח בבני ישראל להיות בנין אב שכל (צד) מקום שנאמר אזרח בזכרים הכתוב מדבר. ד"א האזרח בבני ישראל. בני ישראל מביאין על שגגת ע"ז ואין (צה) הכנענים מביאין על שגגת ע"ז. תורה אחת יהיה לכם. ליחיד ולנשיא ולמשיח. לעושה בשגגה. מה ע"ז מיוחדת שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. (צו) אף כל העשוי בשגגה [א] תעשה על שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת :

פס'. והנפש אשר תעשה ביד רמה. זה המגלה פנים בתורה כמנשה בן חזקיהו שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי. אומר לא היה לו למשה לכתוב בתורה (בראשית ל) וילך ראובן בימי קציר חטים (שם לו) ואחות לוטן תמנע. ועליו מפורש בדברי קבלה (תהלים נ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך. כסבור אתה שכדרך בשר ודם דרכי. בא ישעיה ופרשם עליו (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא [וגו']. [ב] כך דרכו של חטא תחלתו של יצר הרע דומה לחוט של בוכיא אבל סופו כעבותות העגלה הטאה. ר' אומר העושה מצוה אחת ישמח שסופו גורר למצות הרבה והעובר עברה אחת ידאג שסופו גורר עברות הרבה שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה.

[א] עי' בספרי פיסקא קי"ב ד"ה ולעושה בשגגה ובהוריות דף ח' ע"א כי פה הגוסחא מבובשת : [ב] יצר הרע בתחלה דומה לחוט כצ"ל וכ"ה בסוכה דף נ"ב. וסנהדרין צ"ט :

באור הרא"ם

שוגגין : (פד) מה שגגתם לכל המעשים . (זבחים מח) הלשון שהשוו מעשים למעשים . פי' שהבא בקרבן עובד כוכבים לא נתפרש דיני הזאותם והקטרת האימורין וילפינן הכל מפר הבא על כל המצות : (פה) צריך להביא הגרים . ע"כ כתיב ולגר הגר בתוכם ועיין רמב"ן על התורה : (פו) שמור המצות . היינו פר הבא על המצות בפ' ויקרא : (פז) לפי . שדנין יחיד מצבור כצ"ל . פי' כמו הפרשה שלמעלה גבי צבור קאי בע"ז אף כאן ואם נפש אחת תחטא קאי בחטא עובדי כוכבים : (פח) וילמוד התחתון מעליון כצ"ל : (פט) בשגגה . להוציא את המזידה כצ"ל : (צ) חטאין שבידו וכו' . דורש מלות כפולות נפש השוגגת בחטאה בשגגה וזה שאמר חטאין שבידו ומה שנכשל באיסור עובד כוכבים מחמת היה לו כבר חטאין אחרים וכענין עבירה גוררת עבירה : (צא) להוציא את דקדוקי העובדי כוכבים . חכם הספרדי פי' כגון שראה בית עובד כוכבים וסבור בית הכנסת הוא והשתחוה לה פטור שהרי לבו לשמים : (צב) להוציא את הספק . דורש לכפר עליו שמבורר לו שעבד עבודת כוכבים הוא דמייתי קרבן ולאפוקי אי מספקא ליה אי עבד אי לא כגון השתחוה על גבי אילן בשגגה ומספקא ליה אם היה אשרה או לא לא מייתי קרבן (חכם הספרדי) : (צג) סליחה גמורה . דסד"א דעובדי כוכבים חמור יהיה הקרבן תולה ויו"כ מכפר קמ"ל שנתכפר כבר : (צד) שב"מ שנאמר אזרח וכו' . אבל כאן גבי עבודת כוכבים גם נשים בכלל כי הוקשה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה : (צה) ואין הכנענים מביאין וכו' . שאין הכנעני מביא חטאת : (צו) אף כל העשוי בשגגה . פי' דאין חייבין חטאת רק על דבר שזדונו כרת (שבת סט.)

זה

את ה' הוא מגדף . זה הכופר בעיקר . ונכרתה. זו הפסקה . הנפש ההיא . המזידה . מקרב עמה . ועמה שלום :

פס' . כי דבר ה' בזה . אלו צדוקים וכל הדומין להם . ואת מצותו הפר . זה המפר ברית . ד"א כי דבר ה' בזה. זה המגלה פנים בתורה . ואת מצותו הפר . זה אפיקורוס מיכן א"ר אלעזר המודעי המחלל את הקדשים והמגלה פנים בתורה והמפר בריתו של אברהם אבינו אע"פ שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא . רבותי' אמרו אפילו אמר כל התורה אני מקבל עלי חוץ מדבר אחד זה דבר ה' בזה ואת מצותו הפר . זה האומר כל התורה אמר משה מפי הקב"ה חוץ מדבר זה שאמרו מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה . ר' מאיר אומר כי דבר ה' בזה . זה הלומד תורה ואינו מלמדה לאחרים . ר' נתן אומר כי דבר ה' בזה . זה שיכול ללמוד ואינו לומד . רבי ישמעאל אומר כי דבר ה' בזה בע"ז הכתוב מדבר שבזה דבור ראשון שנא' למשה מפי הקב"ה (שמות כ) אנכי ה' אלהיך וגו'.הכרת תכרת. בעולם הזה ולעולם הבא דברי ר' עקיבא . ר' ישמעאל אומר דברה תורה כלשון בני אדם שהרי כתוב למעלה ונכרתה והלא אין שלשה עולמות אלא אומר דברה תורה כלשון בני אדם שאע"פ שכל המתים מתכפרין אבל זו עונה בה שנא' (יחזקאל לב) ותהי עונותם על עצמותם . ד"א עונה בה . כל זמן שעונה בה הא אם עשה תשובה מתכפר . ר' שמעון בן אלעזר אומר עונה בה לעתיד לבוא ליום הדין מיכן שבשתי ספרי מינין שהיו אומרים אין עולם אלא אחד :

פס' . ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים . תולש היה בקרקע ולהלן הוא אומר (שמות ה) לקושש קש לתבן שהיו תולשים מן הקרקע ועושין תבן. איש . ושמו לא נזכר לפי שלא היה צריך . ר' יהודה בן בתירה אומר מן המעפילין היה שנא' ויעפלו לעלות אל ראש ההר . וימצאו איש מקושש עצים . מגיד שמינה משה שומרים ומצאו איש מקושש :

פס' ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים . מלמד שהתרו בו ולא רצה לקבל התראה עליו מיכן לכל חייבי מיתות שצריכין לקבל התראה . אל משה ואל אהרן ואל כל העדה . אבא חנן משום ר' אליעזר אומר בבית המדרש באו ועמדו לפניהם :

פס' . ויניחו אותו במשמר . מלמד שכל חייבי מיתות נחבשין . כי לא פורש מה יעשה לו . יודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה שנאמר (שם ל"א) מחלליה מות יומת . ומאי כי לא פורש . באי זו מיתה הוא נהרג :

פס' . ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש . לדורות. רגום אותו באבנים. לשעה . כל העדה . במעמד כל העדה הוא נהרג . מחוץ למחנה . מיכן אמרו בית הסקילה היה חוץ לבית הדין :

פס' . ויוציאו אותו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אותו באבנים וימות . (לז) ולמעלה הוא אומר (ויקרא כד) (רגום אותו באבנים) מכאן אמרו בסנהדרין בית הסקילה היה גבוה שתי קומות . ואחד מן העדים דוחפו על מתניו אם מת בה יצא ואם לאו עד האחר נוטל את האבן ונותנה על לבו אם מת בה יצא וכן עד השני ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנא' (דברים יז) יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה . כאשר צוה ה' את משה . (לח) צוה מצות תליה . והיכן צוה (שם כא) וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ :

פס' . ויאמר ה' אל משה לאמר . למה נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש לפי שהיו אומרין לו למקושש מפני מה חללת שבת לא שמעת (שמות לא) מחלליה מות יומת אמר להם שמעתי ושכחתי אמר לו הקב"ה למשה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית לשון סימן לשון ציון כדי שיהו ישראל זוכרין את המצות . וכן הוא אומר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' :

באור הרא"ם

זה המגלה וכו' (סנהדרין לט) : (לז) ולמעלה . הוא אומר וירגמו אותו אבן (היינו בלשון יחיד) כל"ל גבי מקלל וכאן כתיב באבנים לשון רבים : (לח) צוה מצות תליה . כי כל הנסקלין נתלין :

סומע

פס' . דבר אל בני ישראל . פרט לנשים . ואמרת אליהם . להיות נוהגין לדורות . ועשו להם ציצית . שתהא עשויה לשמה . להם . משלהם פרט לגזול . ועשו להם ציצית . אין ציצית אלא דבר היוצא . וכן הוא אומר (יחזקאל ח) ויקחני בציצת ראשי . ועשו להם ציצית . (צט) שומע אני ועשו חוט אחד בפני עצמו ת"ל (דברים כב) גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך . אין גדיל פחות משלשה . דברי בית הלל . (ק) בית שמאי אומרים שלשה של צמר (וארבעה) של תכלת והלכה כבית שמאי . (קא) בד"א (בתלתליה) אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא . (קב) אמר ציצית ואמר גדילים . הא כיצד שתהא גדילה מן הכנף וציצית מן הגדילה · (קג) על כנפי בגדיהם . ולהלן הוא אומר (שם) על ארבע כנפות כסותך . אשר תכסה בה . הטלית והרדיד . לדורותם . בין בארץ בין בחוצה לארץ . ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת . שהוא פותל את הצמר ולא שיעשה כמות שהוא אלא שיהא טווי ושזור שנאמר פתיל תכלת . מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור . (קד) ונותנו על האריג ולא על מקום הפתיל . על ארבעה ולא על שמונה . מיכן שאם נתנו על הקרן פסולה . (קה) ד"א ונתנו על ציצית הכנף . ולא שיארגיה (נימא) אלא ונתנו על הכנף מאחר שנהיה כנף יתנו . יכול יקשרנה עמה ת"ל ועשו [וגו'] פתיל תכלת . א"ר שמעון בן אלעזר למה נקרא שמה תכלת על שם שנתכלו המצריים בבכוריהם . ד"א תכלת . על שם (קו) שנתכלו המצרים על הים . ולמה נקרא שמה ציצית על שם שהציץ הקב"ה על בתי אבותינו במצרים שנא' (ש"ה ב) משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים :

פס' . והיה לכם לציצית וראיתם אותו. (קז) ביום ולא בלילה. יכול שתהא כסות סומא פטורה ת"ל והיה לכם לציצית וראיתם אותו . לרבות כסות סומא לפי שישנה בראיה אצל אחרים . ד"א וראיתם אותו . רבי מאיר אומר כל המקיים מצות ציצית כאילו מקביל פני שכינה . שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' (יחזקאל א) וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא וגו'. וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם. זו פרשת שמע שיש בה מלכות שמים . (קח) ומיעט בה ע"ז :

תנן התם במסכת ברכות א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה ק"ש לוהיה אם שמוע . כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות . והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום שמצות ציצית נוהג ביום ולא בלילה . ד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' . מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאילו קיים כל התורה כולה . וכן מנין ציצית שש מאות וי"ג . ציצית . שש מאות . ושמונה חוטין וחמשה קשרים שבהן הרי שש מאות ושלש עשרה מנין תור"ה עם אנכי ולא יהיה לך וכן ברי"ת מנינו עם המילה . ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם . אחרי לבבכם זו מינות . וכן הוא אומר (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה זו דת מינות. אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה. שמתעים את האדם כאשה זונה . וכן אמר שלמה (משלי ה) הרחק מעליה דרכך

באור הרא"ם

(צט) שומע אני יעשה חוט א' בפ"ע כצ"ל : (ק) ב"ש אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת כצ"ל : (קא) בד"א בתחילתו אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא כצ"ל פי' מתחלה צריך ד' חוטין שלמים אבל אח"כ השיריים והגרדומין כ"ש : (קב) אמר ציצית . (פי' ציצית הוא כל חוט בפ"ע) ואמר גדילים (וגדילים הוא כל החוטים מקולעים יחדיו דעבות מתרגמינן עובד גדילו) ועל זה אמר שיהיה גדילה מן הכנף וציצית מן הגדילה . היינו מן הכנף יהיה הענף ואח"כ יהיה החוטים בפ"ע כמו שאנו עושים : (קג) על כנפי בגדיהם . שומע אני אף בעלת שלש בעלת חמש בעלת שש וכו' במשמע ת"ל על ארבע כנפות כסותך יצאו אלו כצ"ל: (קד) ונותנו על האריג-ונותנו הוא דוקא על גוף הבגד ולא על מקום הפתיל: (קה) ד"א ונתנו על ציצית הכנף למה נאמר לפי שהוא אומר ועשו להם ציצית יכול יארגנה עמה ת"ל ונתנו על הכנף הא כיצד קושרה אח"כ עמה כצ"ל : (קו) שנתכלו המצריים בבכורות תרגום של שיכול תכלא . ומכת בכורות היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב (רש"י בחומש) : (קז) ביום ולא בלילה פרט לכסות לילה · יכול שתהא כסות סומא פטורה וכו' כצ"ל : (קח) ומיעט בה עובד כוכבים . דכתיב ה' אחד אבל והיה אם שמוע אע"ג דמיעט בה עובדת כוכבים הוא רק כדי לקבל עול מלכות שמים הכם

ואל תקרב אל פתח ביתה. ואחרי עיניכם. זו זנות. וכן שמשון אומר (שופטים י"ד) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. אשר אתם זונים אחריהם. זו ע"ז כענין שנא' (שם ח') ויזנו אחרי הבעלים. ר' נתן אומר שלא יהא שותה בכוסו וחושב בכוס של חבירו. דבר אחר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. מלמד שעיניו של אדם הולכות אחר הלב. רבי ישמעאל אומר ולא תתורו אחרי לבבכם (קט) שנא' (קהלת י"א) שמח בחור וגו' לכך נאמר אחרי לבבכם. ד"א אחרי לבבכם. מלמד ששני לבבות יש לאדם יצר טוב ויצר רע. אבל לעתיד לבוא לא יהא לאדם אלא יצר טוב בלבד שנא' (ישעיה ס"ו) וראיתם וששׂ לבכם כל מקום שנאמר כלפי מעלה אינו אלא לב אחד אבל בבני אדם שני לבבות:

פס'. למען תזכרו ועשיתם. לעשות זכרון כמעשה. גדול הוא זכרון שנא' (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי ואומר (ירמיה נ"א) זכרו מרחוק את ה' (כל אפסי ארץ). ואומר (ישעיה מ"ד) זכר אלה יעקב. ועשיתם את כל מצותי. מלמד שהזכירה מביאה לידי מעשה. והייתם קדושים לאלהיכם. זו קדושת ציצית. מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל. שלשה פעמים כתיב ועשו להם ציצית. ונתנו על ציצית. והיה לכם לציצית. (קי) כשתחלק ל' י' לאחד י' לאחד י' לאחד יהיו כולם מלאים כי כולם ציצת חסר יו"ד כתובים. א"ר חנינא בן אנטגנס כל המקיים מצות ציצית מה הוא אומר (זכריה ח) (כי) בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים [והחזיקו] בכנף איש יהודי מלמד שכל אחד ואחד מישראל עתידין לשמשו עבדים אלפים ושמונה מאות:

פס'. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. מה ענין יציאת מצרים לענין ציצית לומר לך שאם יצבע אדם קלא אילן הוא מיני תכלא ויאמר תכלת הוא מי מודיע עלי בגלוי אומר לו הקב"ה אני ה' אלהיכם דעו מה עשיתי במצרים שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אם בין טפה לטפה הבחנתי בין תכלת לקלא אילן לא כל שכן. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. מזכיר יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה כלומר עבדי אתם על מנת כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקבלו מלכותי ושתשמרו את מצותי לטוב לכם כל הימים (ישעיה מ"ב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר אלו שלש מצות שנאמרו בזה אחר זה פרשה ע"ז ופרשת מקושש ופרשת ציצת. לפי שכל הכופר בע"ז כאילו קיים כל התורה כולה. וכל המשמר את השבת כאילו קיים כל התורה כולה. (קי"א) שנא' (שמות ט"ז) ראו כי ה' נתן לכם השבת. ובתורה כתוב (שם ל"א) ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו. וכל המקיים מצות ציצית כאילו קיים כל התורה כולה הרי אלו שלש מצות חמורו' יחד בזה אחר זה. אני ה' אלהיכם. על כרחכם. כענין שנא' ביחזקאל (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו'. ואומר (שם) חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה אמלוך עליכם. ד"א חי אני נאם ה'. ר' נתן אומר אין לך כל מצוה שבתורה שאין מתן שכרה בצדה. צא ולמד ממצות ציצית:

(קי"ב) **מעשה** באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית ושמע שיש זונה בכרכי הים ונוטלת ארבע מאות זהובים בשביל שכרה וכו'. כיון שהגיע לאותו מעשה באו ארבע ציציותיו ונדמו לו כארבעה עדים וטפחו לו בפניו מיד פרש וישב לו על גבי קרקע וכו' עד שהודיע לה למה נשמט וישב לו בקרקע כתב לה שמו ושם עירו ושם רבו הלכה ובזבזה כל נכסיה שליש למלכות ושליש לעניים ושליש נטלה ובאת לבית מדרשו של ר' חייא א"ל זכי במקחך מצעות שהצעת לו באיסור תציעי לו בהיתר. תנו רבנן וראיתם אותו וזכרתם. ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת

באור הרא"ם

(חכם הספרדי): (קט) שנאמר שמח בחור · וסיפא דקרא והלך בדרכי לבך לכך נאמר אחרי לבבכם: (קי) כשתחלק ל' וכו'. פי' הלמ"ד מן לציצית יחולק על ג' יודין ויהיה ג' פעמים ציצית הנאמרים בפ' ציצית מלאים ובזה יובן מה שכתוב לעיל וכ"ה בספרי כי ציצית עולה ת"ר כי יותב ציצית מלא · וכן כרס קושיית הרמב"ן על התורה ע"ש: (קי"א) שנאמר ראו כי נתן. ובתורה כתיב ויתן לכם את לוחות הברית והוא כעין ג"ש: (קי"ב) אמר ר"נ כו' · מעשה באדם א' כו' (מנחות מ"ד) ע"ש כל המעשה בארוכה:

התלויה בה ואיזו זו מצות ק"ש שכך שנינו במסכת ברכות מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. כלומר בין תכלת שבה ללבן שבה. ד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' רואה מצוה זו וזוכר מצוה אחרת הסמוכה לה ואיזו זו כלאים שנא' (דברים כב) לא תלבש שעטנז וסמיך ליה(שם) גדילים תעשה לך. ד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות. ה'. כיון (קיג) שנתחייב בכל המצות מלמד ששקולה זו כנגד כל המצות. ד"א וראיתם אותו וזכרתם. ראיה מביא לידי זכירה וזכירה מביאה לידי מעשה. חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות. ציצית בבגדיהם תפילין בראשיהם תפילין בזרועותיהן מזוזה בפתחיהם ועליהם אמר דוד (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. כיון שנכנס למרחץ וראה עצמו ערום מכל המצות נתקררה דעתו כיון שהוא נזכר את המילה מיד נתישבה דעתו כשיצא אמר (שם יב) למנצח על השמינית זו מילת שניתנה בשמיני א"ר אליעזר בן יעקב כל שתפילין בראשו תפילין בזרועו ציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחזקת שלא יחטא. תניא רבי יהודה אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שלא עשיתני עובד כוכבים שלא עשיתני עבד שלא עשיתני אשה. והלכה סומא חייב בציצית (והלילה) (קיד) פטור מן הציצית והלובש טליתו בלילה אינו מברך וכשיאיר היום מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית. ועטיפתו כעטיפת ישמעאלים ויש אומרים צריך לברך מעומד דכתיב והיה לכם לציצית. ויליף לכם. לכם מן (ויקרא כג) וספרתם לכם מה ספירה מעומד אף עטיפה מעומד והתם מנא לן. (קטו) דכתיב (דברים טז) מהחל חרמש בקמה. וכן מילה דכתיב (בראשית יז) המול לכם כל זכר. וכשמקבצין הציצית בשעת ק"ש ומעבירין על גבי עיניהם אע"פ שנראין הדברים שמשום חבובי מצוה מכל מקום לא נתחייבו ישראל בזה שאם כן היו ממשמשין גם בתפילין בשעה שקורא וקשרתם אלא מנהג בעלמא הוא ואין בדבר איסור והיתר. והמתעטף צריך לעיין בציציותיו ואחר כך יתעטף שמא נחתך מהם וצריך תקון. והיוצא בשבת בטלית שאינה מצויינת כל צרכה הוא חייב חטאת (קטז) (ועכשיו חייב מלקות). וטלית של תלמידי חכמים צריך שיראה בגדו מתחתיו טפח. וטלית שאינו צריך לה והיא בתוך הקופסה אינה צריכה ציצית. וטלית של שלש קרנות פטורה מן הציצית שנא'(דברים כב) על ארבע כנפות כסותך אבל טלית של חמש קרנות חייבת לפי שיש בכלל חמש ארבע ואין בכלל שלש ארבע וכן הלכה. תנו רבנן עשאה לציצית מן הסיסין או מן הקבורין שהם לבית לצורך תפירה ואריגה. מן הקוצין. אלו שהותכין מן הבגדים של צמר אחר גמר מלאכתן כדי לנאותן מן הנימין אלו חוטין שבראש היריעה של צמר ולפי שלא היתה טוייתן לשם ציצית פסולין דבעינן ועשו להם ציצית וליכא. תנן התם במסכת מנחות התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינה מעכבת את התכלת. תפילין של יד אינה מעכבת את של ראש ושל ראש אינה מעכבת את של יד. סדין הוא טלית של פשתן. ונחלקו בו בית שמאי ובית הלל משום כלי קופסא. (קיז) שבית שמאי פוטרין את הסדין מן הציצית ובית הלל מחייבין את הסדין בציצית. ואפילו מונח בקופסא להיות טעון ציצית. והלכה כבית הלל שצריכין ציצית. אבל גזרו חכמים שלא יטיל את הציצית גזירה משום כסות לילה שכל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אתי עשה ודחי את לא תעשה דלא תלבש שעטנז אלא כיון שיש כסות לילה שאין לילה זמן ציצית גזרו בו חכמים שלא להטיל לו ציצית. טלית כפולה אם תפרה חייבת בציצית אבל אם לא תפרה אינה חייבת בציצית שאם תתפשט יבוא הציצית על ראשו ואין זה כנף האמור בתורה. וטלית שנקרעה חוץ לשלש יתפור ויטיל בה ציצית אבל נקרעה תוך שלש יצאת מתורת בגד. ואפילו תפרה פטורה מן הציצית. והלכתא מתירין ציצית מבגד זה ומטילין אותו לבגד אחר. והלכתא תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן פכולה. שנו חכמים בברייתא הפוחת לא יפחות

באור הרא"ם

(קיג) כיון שנתחייב אדם במצוה זו נתחייב בכל המצות כולן מלמד ששקולה וכו' כצ"ל: (קיד) והלילה ט"ס. וצ"ל וכסות לילה פטור מן הציצית: (קטו) דכתיב מהחל חרמש בקמה. ודורש בקומה לשון מעומד: (קטז) ועכשיו חייב מלקות. בגמ' ליתא ולא ידעתי פירושו ואולי כוונתו מלקות מרדות: (קיז) שב"ש פוטרין.

פירוש

משבעה חוליות כנגד שבעה רקיעים. והמוסיף אל יוסיף על שלש עשרה כנגד שבעה רקיעים וששה אוירים שביניהם. (קיח) ומעשה דמלאך שאמר לרב קטינא במסכת מנחות כך פירושו היה לובש סרבל בחורף מפני הקור והסרבל בעל שתי קרנות כעין מנטל. והסדין היה לובש בקיץ מפני שהוא דק ואסרם המלאך. למדנו מדברי מלאכא שהעגולה פכולה לציצית משום דלית ליה אלא ב' כנפות והסדין משום כסות לילה. וכן גזירות דרבא משום שאמר שופר ולולב ומגלה שלא יהו נוהגים בשבת והלכתא כמותו. ותיקון הציצית הרוצה לתפור חתיכת יריעה של משי בקרנות שלא יקרעו הרשות בידו. ומביא מטוה של צמר שהוא עשוי לשמו ומודד כמלא זרת והוזר וכופל כמותו זרת אחד עד שיהו שמונה חוטין באורך זרת. והחוט השמיני מניחו ארוך כחצי זרת שבו קושר את החוליות עד שישוה החוט לשאר החוטין ומתחיל ומברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצית. וקושר קשר התחתון וכורך חוליות שבע. וקושר קשר השני לו וכן עד המשה קשרים. ומנין ציצית תרי"ג. והלכתא כל זמן שמתעטף אדם צריך לברך. וכן בתפילין כל זמן שמניחן וכן בסוכה כל זמן שנכנס לישב בה. והציצית צריך להיות שני שלישי ענף ושליש גדיל. וכשמטיל הציצית לא ירחיק הקשר לגבי הטלית אלא ירחיקו כדי שיהא ניטף על הקרן. ומקום שנוקב הטלית להטיל הציצית מרחיקו כמלא קשר העליון של גודל והציצית לרוחב הטלית. והלבישה רהבה לקומת האיש ומחזיר שני הציצית לאחוריו והשנים לפניו כדי שיהא מוקף במצות שני ציציות לפניו ושנים לאחריו ותפילין בשמאלו ובימינו תורה ועל קדקדו התפילין של ראש והברית של מילה :

פרשת ויקח קרח

כתוב טוב יפיק רצון מה' ואיש מזמות ירשיע (משלי י"ב)

טוב זה משה שנאמר (שמות ב') ותרא אותו כי טוב הוא. יפיק רצון מה'. שתפלתו נשמעת בכל עת. במצרים הוא אומר (שם ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים וגו'. וכתיב (שם) ויעש ה' כדבר משה. ועל הים הוא אומר (שם י"ד) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי וגו'. ובמדבר הוא אומר (שם לג) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ואומר (במדבר יד) ויאמר ה' סלחתי כדבריך. ובקרח הוא אומר ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם :

טוביהו ברבי אליעזר ז"ל אומר(משלי יב) טוב יפיק רצון מה'.(א) שתפלתו היתה נשמעת לאלתר וכן הוא אומר(ישעיה מט) בעת רצון עניתיך (משלי יב) ואיש מזמות ירשיע. ונתחייב לרדת חיים שאולה. ירשיע כענין שנאמר (איוב לד) ואם צדיק כביר תרשיע. פירוש יחייבו ואומר (שם טו) ירשיעך פיך ולא אני. וכן כיוצא בהם. ד"א ואיש מזמות ירשיע זה קרח. יועץ מזמות רשע והרשיע רבים עם עצמו שנא' ויקח קרח בן יצהר בן קהת וכו' ולמה נסמכה פרשת פורענות דקרח לפרשת ציצית שכיון שאמר משה לישראל (במדבר טו) ועשו להם ציצית.הלךואמר לאשתו ראי שהידש לנו משה מצוה אחרת לעשות ציצית על כנפי בגדינו ולתת על ציצית הכנף פתיל תכלת. אמרה לו הריני עושה לך טלית כולה של תכלת. לקחה והוליכה אצל משה רבינו אמר לו זאת חייבת בתכלת או לא אמר לו בית מלא ספרים צריך מזוזה. מיד התחיל לגנות שנא' ויקח קרח. שלקח מקח רע לעצמו. ד"א שלקח לבו בגאותו כענין שנאמר (איוב שם) מה יקחך לבך וגו'. אמרה לו אשתו מפני מה משה מלך ואהרן כהן גדול ובניו סגני כהונה גדולים ולך נתן עבודת משא ככתף שנא' (במדבר ג) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו.ולא די זה אלא נתן עיניו בשער שלכם שנא' (שם ח) והעבירו תער על

באור הרא"ם

פי' סדין הוא של פשתים וכתונת אמרא ויהיה כלאי' ע"ש במנחות מ':(קיח)ומעשה דמלאך וכו'.(מנחו' מא):

(א) שתפלתו נשמעה · וקאי על משה רבינו מה שביקש על עדת קרח :

כל בשרם לכך נאמר ויקח קרח על שמו נקרא שעשה קרחה במשפחתו. בן יצהר. שהרתיח כל העם עליו כצהרים. בן קהת. שהקהה שיני מולידיו. בן לוי. שנעשה לויה לגיהנם אבל יעקב לא זכרה ר׳ שמואל בר רב יצחק אמר כבר בקש יעקב רחמים על עצמו ובטלה הימנו שנאמר (בראשית מט) בסודם אל תבא נפשי. אלו המרגלים. בקהלם אל תחד כבודי. אלו עדת קרח. ודתן שעבר על דת. ואבירם. שהאביר לבו שלא לעשות תשובה. ואון. שישב באנינות עד שמת. בן פלת. שנעשו לו פלאות שניצל מעדת קרח. בני ראובן. שראה והבין. אמר רב און בן פלת אשתו הצילתו. אמרה לו מה איכפת לך אי משה רב אתה תלמיד אי קרח רב אתה תלמיד א״ל ומה אעשה כבר נמניתי עמהם ואיני יכול לפרוש. אמרה לו אני אצילך השקתו יין וישן לו על המטה וישבה לה על פתח חצרה וסתרה את שערה והיתה סורקת את ראשה. אמרה כתיב כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה׳ וכן היה שכיון שבא אחד מהם לשאול על און היה רואה את האשה פרועת ראש וחוזר לאחוריו בין כך ובין כך ניצל. ועליה אמר שלמה (משלי יד) הכמות נשים בנתה ביתה זו אשת און בן פלת. ואולת בידה תהרסנו. זו אשת קרח שהיסיתתו למרוד במשה. וכן מצאנו באדם הראשון שלקה על ידי אשתו. וכן מצאנו באחאב שהיסיתתו אשתו מיכן אמרו כל ההולך אחר עצת אשתו נופל לגיהנם. והני מילי בדברי תורה אבל במילי דעלמא אזיל. כדאמרי אינשי אתתך גוצא גחון ולחוש לה ליטול הימנה עצה. ד״א ויקח קרח לקח עמו אנשים רעים נותנים לו עצות רעות. א״ל ראה בני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל. תינח עמרם גדול שבאחים זכו בניו לגדולה. מישאל ואלצפן מפני מה יהא נשיא על הלוים שנא׳ (במדבר ג) ונשיא בית אב למשפחות הקהתי אליצפן בן עוזיאל מיד קנאוהו על משה. ע״א מתקנא על מתנות כהונה. אמר לא די שנטל את הכהונה ונתנה לאחיו אלא נתן להם מתנות כהונה. שנאמר בכורי כל אשר בארצם וגו׳. כל חרם בישראל וגו׳. כל חלב יצהר וכל חלב תירוש וגו׳. ואפי׳ מעשר שני שניתן ללוים. אמר והרמותם ממנו תרומת ה׳ מעשר מן המעשר. מיד הלך ולקח עמו חמשים ומאתים איש ועשה להם סעודה ושחט להם שחיטה גדולה. בא אלעזר ליטול מתנות ולא נתנו לו עד שבא אליהם וקמו מפניו וראיה לדבר שעל הכהנים נהלקו שנאמר ובקשתם גם כהונה. אבל היו עמהם קנאות אחרות כמו שדרשו רבותינו. וכן אמר שלמה (משלי י) שנאה תעורר מדנים. ודתן ואבירם בני אליאב בן פלוא בן ראובן שנא׳ בפרשת פנחס (במדבר כו) (ויהיו בני) ראובן בכור ישראל לפלוא משפחת הפלואי. וכתיב ובני פלוא אליאב. (דה״א ב׳) ובני איתן עזריה. כמו (בראשית מ״ו) ובני דן חושים. (ב) והיו (בני) דתן ואבירם בני אליאב בן פלוא בן ראובן (ומה שאמר על דתן ואבירם בן טועה). אבל און בן פלת אי אפשר לומר שהוא פלוא. (ג) שכבר אמר ובני פלוא אליאב ולא אליאב ואון אחים אלא היה איש אחר זולת משפחת דתן ואבירם. אבל לפי שיצא מעצתם לא זכרו הכתוב במקום אחר שלא יהא לו גנאי שנתוועד עם מתי שוא והסתירה הב״ה המעשה והמשפחה שלו כמו שהסתיר את המקושש מפני המשפחה. ומי גרם לדתן ואבירם להתוועד עם קרח לפי שהיו שכנים להם דכתיב (במדבר ב) דגל מחנה ראובן תימנה. וכתיב (שם ג) משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה:

פס׳. ויקומו לפני משה ואנשים וגו׳. העיזו פניהם לפניו אלו הזכורים למעלה. ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. לא הוזכרו שמותם מפני יחס המשפחות. נשיאי עדה. שהיו מיוחדין שבעדה. קריאי מועד. שיודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים. אנשי שם. שהיה להם שם בכל. בעושר ובחכמה ובבינה:

פס׳. ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם (וגו׳) וישמע משה (ד) ויפול על פניו. וכן הוא אומר (תהלים קו) ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה׳:

פס׳. וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר. השיבני על דברי. בקר ויודע ה׳ את

ביאור הרא״ם

(ב) והיה דתן ואבירם בני אליאב כצ״ל: (ג) שכבר אמר·ובני פלוא אליאב ולא חשב און: (ד) ויפול על פניו מכאן

אשר לו וגו'. לפי שהיו מזומנין בסעודה אצל קרח. אמר להם אין השעה הזאת שעת הדין לפי ששעת שכרות היתה. אלא בקר. ד"א בקר כדי שיהרהרו בלבם כל הלילה אולי יחזרו בתשובה. ואת הקדוש והקריב אליו. כי אמרו כל העדה כולם קדושים. ולמה זה הבדיל אהרן אחיך להיות קדש קדשים מתוך הלוים. לפיכך אמר להם משה ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו שלא תאמרו אני בחרתי בו ומלבי עשיתי אלא יבחר בו לעיני כל ישראל:

פס'. זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו. להודיע לכל שאינם הגונים לכהונה:

פס'. ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני ה' מחר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש רב לכם בני לוי. רב אמרו לו ורב השיב להם:

פס'. ויאמר משה אל קרח המעט מכם. ויקרב אותך. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת אלא התחיל להם דברי שלום ודברי כיבושין:

פס'. לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא וגו'. מיכן אמרו כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה. ואהרן מה הוא כי תלינו עליו. על עסקי מתנות כהונה:

פס'. וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב. לא נזכר בן פלת עמהן מלמד שפירש מהם. ויאמרו לא נעלה. לפי שהיה משה חונה לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה והמזרח הוא מקום גבוה לפיכך אמרו לשון עליה:

פס'. המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש וגו'. על שנתעשר דתן ואבירם במצרים היו קוראים אותה זבת חלב ודבש. כי תשתרר עלינו גם השתרר. אמרו לו השתררותה עלינו במצרים. נשתררת עלינו במדבר. במצרים מה הוא אומר (שמות ב) ויאמר לרשע למה תכה רעך ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וכתי' (שם ד) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך מאן נינהו דתן ואבירם שירדו מנכסיהן:

פס'. אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו וגו'. כאשר הבטחתנו במצרים (שם ג) ואומר אעלה אתכם מעני מצרים (שם) אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והפרזי. ותתן לנו נחלת שדה וכרם. העיני האנשים ההם תנקר. כינה הכתוב שלא דברו אלא כנגד משה ואהרן. ד"א העיני האנשים ההם תנקר. ואפילו אתה תנקר את עיניהם לא נעלה:

פס'. ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם. שלא יקבל מנחתם לרצון. לא חמור אחד מהם נשאתי. כענין שאמרו הכמים בבבא מציעא הבריקה או שעשאה אנגריא. וכן המתרגם אומר שחרית. מלשון ששנינו באבות ונוח לתשהורת. ואפילו חמור שדרכו לעשות באנגריא לא נשאתי כל שכן אותם בעצמם. ולא הרעותי את אחד מהם. כי אמרו כי תשתרר עלינו גם השתרר:

פס'. ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה'. (ה) מיכן שמזמינין את בעלי דינין לב"ד. לפני ה'. לבית דין. אתה והם. אלו דתן ואבירם ואהרן שדברתם עליו. מחר. שאין דנין בשעת שכרות:

פס'. וקחו איש מחתתו ונתתם. מלמד שלא פחדו ולא חזרו בהם:

פס'. ויקהל עליהם קרח את כל העדה. כדי להבאישם בעיני ישראל. וירא כבוד ה' אל כל העדה. כדי להבהילם:

פס'. וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. להזהיר את בני ישראל:

פס. הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע. עשו אותם כמנודים:

פס'. ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר. בראת כל העולם ואין כל כל הרוחות שוות זו לזו ולא רצון של זה כרצון של זה. והכל מסורין בידך. האיש אחד יחטא. זה קרח מיד וידבר ה' אל משה לאמר:

פס'. דבר אל העדה לאמר. חסתי עליכם כדי שלא להאבידכם על עסק קרח ועדתו. העלו מסביב:

באור הרא"ם

מכאן שחשדוהו מא"א וכה"א ויקנאו למשה וכו' שכ"א קינא לאשתו מפני משה כנ"ל: (ה) מכאן שמזמנין את

פס'. ויקם משה וילך אל דתן ואבירם. מיכן שאין מחזיקין במחלוקת:

פס'. וידבר אל העדה לאמר. הכריז עליהם. סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. שאוי לרשע ואוי לשכנו פן תספו בכל חטאתם. מיכן שניתנה רשות למשחית לחבל:

פס'. ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים. תמהים:

פס'. ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני. החרימם בתורה שנא' (דברי' ד) וזאת התורה. כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה. הבדלת הכהנים מן הלוים וכן כל מתנות כהונה:

פס'. אם כמות כל האדם ימותון אלה. זו מיתה משונה. ופקודת כל האדם יפקד עליהם. זו מיתה חטופה. שלא יהו מוטלין במטה כדרך שבני אדם חולין ובני האדם עולין לבקרן. והוא מצוה את בניו ואת ביתו ומתוך כך עונותיו מתמרקין וזוכה בתשובה וזוכה לחיי העולם הבא. לא ה' שלחני. כמו שאמר מיכיהו בן ימלא (מ"א כב) אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי:

פס'. ואם בריאה יברא ה'. אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אם בריאה גיהנם מוטב ואם לאו יברא ה'. רבותינו אמרו אין כל חדש תחת השמש אלא לקרבה לפתחה דגיהנם. ד"א ואם בריאה יברא ה' שהוא אומר למעלה (שמות לד) (עד) [נגד] כל עמך אעשה נפלאות וגו'. אמר משה לפני הקב"ה אם בריאה אותה הבריאה (ו) אשר אמרת (ועשית) אשר לא נבראו עתה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה כדרך שפצתה בימי קין והבל בדמי אחיו הבל. ובלעה אותם ואת אשר להם. שלא יהא להם זכר וזכרון בעולם שלא יאמרו זה השור של דתן זה הבגד של אבירם:

פס'. ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם. תיכף לדברי משה הובקעה כדי שידעו ישראל שהוא אמת ותורתו אמת:

פס'. וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. מלמד שהיתה הארץ נפתחת כפי עביו של אדם כפרסות האדם נפתחה כמו הרגלים והשוקים והבטן כמו הבטן והצואר כמו הצואר. והם יורדים מעט מעט והארץ חונקתם והם צועקים משה אמת ותורתו אמת. ותכס עליהם הארץ. ששבה לאיתנה. ויאבדו מתוך הקהל. נעשה מקום חנייתם קרחה. ולהלן הוא אומר ובני קרח לא מתו. מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו מלמד שלא היו בעצת אביהם ואלו הם אסיר ואלקנה ואביאסף. רבה בר בר חנה אומר פעם אחת הייתי מהלך במדבר אמר לי ערבי אחד בוא ואראך בלועי קרח. הראה אלי שלש גומות ועשן יוצא מהם נטל שלש גיזי צמר וטובלן במים וכרכן בראש הרומח והורידו לשם הניחו מעט ויצא חרוך אמר לי שמע מה הן אומרין ושמעתי שאומרים משה אמת ותורתו אמת והן בדאין. אמר לי אותו ערבי פתחה של גיהנם כל שלשים יום מהפכתן גיהנם כבשר בקלחת וכשמגיעין לכאן הן אומרים משה אמת ותורתו אמת והם בדאין. בוא וראה מה גרם להם לשון הרע:

פס'. וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם. של נסים. כי אמרו פן תבלענו הארץ. מלמד שנעשית הארץ כמשפך וכל מקום שהוא מנכסי קרח או של דתן ואבירם היו מתגלגלין ויורדין ונבלעים במקום שנפתחה הארץ שנא' (קהלת ה) עושר שמור לבעליו לרעתו. אמר ריש לקיש זה עשרו של קרח. ולהלן הוא אומר ואת כל היקום אשר ברגליהם. א"ר אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו:

פס'. ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש. במתניתא תנא קרח מן השרופים ומן הבלועים היה שנא' ותבלע אותם ואת קרח וכן הוא אומר ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת. וזה הוא ואתה ואהרן איש מחתתו:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתות

ביאור הרא"ם

את בעה"ד (מ"ק ע"ז.): (ו) אשר אמרת (שמות ל"ד) נגד כל עמך אעשה נפלאות וכו' כצ"ל:

מבין השרפה ואת האש זרה הלאה וגו'. מפני מה נאמר לאלעזר ולא נאמר לאהרן לפי ששני בני אהרן על הקרבת אש זרה מתו שנא' (ויקרא י) ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו וגו'. אמר הקב"ה שני בניו מתו על עסקי המחתה יבוא זה ויתכפר על מחתות. ד"א אמור אל אלעזר בן אהרן. לפי שהיה אהרן כהן גדול ואלעזר סגן אמר הקב"ה מוטב יכנס הסגן בין השרפה ולא יכנס כהן גדול:

פס'. את מחתות החטאים האלה בנפשותם. רבותינו אמרו שנפשותם היתה נשרפת וגופם קיים. רבי שמעון בן לקיש אמר שנתחייבו שרפה על עסקי נפשותם מלמד שזמנם קרח ועשה להם סעודה כדי ליקח אותם בעצתו ועליהם אמר דוד(תהלים לה) בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו. על עסקי לוגמא חרק עליהם שר [של] גיהנם שניו. מעוג כענין שנא' בצרפית (מ"א י"ז) חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג וגו'. ועשו אותם רקועי פחים צפוי למזבח. כענין שנא' (שמות לט) וירקעו את פחי הזהב. אלא שאותם של זהב ואלו של נחושת. הרקעה שם המלאכה כמו (איוב לז) תרקיע עמו לשחקים. אבל פחים הוא שם הנפחים שהן מפחמין אותם באש ומכים בקורנס ומרקעים אותם צפוי למזבח. כי הקריבום לפני ה' ויקדשו. מיכן אמרו מעלין בקדש ולא מורידין:

פס'. זכרון לבני ישראל. כדי להזהר. למען אשר לא יקרב איש זר. אפי' הלוים נקראים זרים. ולא יהיה כקרח וכעדתו. מיכן אמרו כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו ולא עוד אלא שלוקה בצרעת שנא' כאשר דבר ה' ביד משה לו. (שמות ג) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך וגומר ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג. וכן מצאנו בעוזיהו המלך וכתיב (דה"ב כ"ו) וכחזקתו גבה לבו והצרעת זרחה במצחו:

פס'. וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת. זה ממחרת השרפה:

פס'. ויהי בהקהל העדה וירא כבוד ה'. כדי ליראם ולבהלם:

פס'. ויבא משה ואהרן. קרבו לפני הכבוד:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע. ולהלן הוא אומר הבדלו. לשם צדיקים נאמר הבדלו הצדיקים אבל כאן השוו כולם שנא' וילונו כל עדת בני ישראל לכך אמר להם הרומו כתרומה מן החולין:

פס'. ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח וגו'. אמר אהרן למשה בי אדוני מעה להרגני אתה מבקש. בני מפני מה שהקריבו אש הדיוט נשרפו ולי אתה אומר קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח להוציא מן הקדש חוץ אמר לו עד שאתה מדבר הם מתים אלא והולך מהרה (בין) [כיון] ששמע אהרן כך אמר אפילו אני מת על ישראל אינו הושש:

פס'. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל. הלך בזריזות לקיים דברי משה:

פס'. ויעמד בין המתים ובין החיים. הוא שאמר משה (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו. עתיד היה אהרן לקבר את ארבעה בניו אלא שהתפלל משה עליו שנאמר (שם) ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא. (ז) משה עמד בין החיים ובין המתים על בני אהרן. ואהרן עמד בין המתים ובין החיים על בני ישראל:

פס'. וישב אהרן אל משה. לבשרו:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאהם וגו'. מלמד שהקב"ה רוצה במובתן של ישראל והושב עליהם מחשבות טובות:

פס'. ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי וגו' והנחתם באהל מועד לפני העדות. לפני הארון. ומטה אהרן בתוך מטותם. שלא יאמרו מריח השכינה פרח:

פס'. ויוצא פרח ויצץ ציץ. רבי תנחומא דרש (איוב לז) אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו. בני אהרן נכנסו חיים לבית קדש הקדשים ומתו. ומטה אהרן נכנס

באור הרא"ם

(ז) משה עמד. היינו שהתפלל על בני אהרן ואהרן עמד וכו' שהציל את בני ישראל:

מות

יבש ויצא לח. ויגמל שקדים. למה כמו שנא' בירמיהו (ירמיה א) מקל שקד אני רואה. ופירושו (שם) כי שוקד אני על דברי לעשותו. וכן הנה שוקד הקב"ה על כל מי שהוא קם על הכהונה שנאמר (דברים לג) מחץ מתנים קמיו:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר השב את מטה אהרן וגו'. (ח) אות השמור לדורות לא נשר הפרח ולא יבש:

פס'. כאשר צוה ה' אותו כן עשה. מהו כן עשה. מלמד שלא הביא אהרן מטה מביתו כדי שלא יאמרו לה היה לפיכך פרח אלא הביא קורה אחת וחתכה לשנים עשר שבטי ישראל ונתנה להם וכתב כל אחד ואחד שמו על מטהו בכתב ידו לקחם ועשאם אגודה אחת. ומטה אהרן בתוך מטותם למחרת השכימו לראות את המטות ולמה למהרת לפי שהיו כל הלילה דואגים של מי יפרח. לכך נאמר כן עשה:

פס'. ויאמרו בני ישראל לאמר הן גוענו אבדנו וגו'. היו אומרים על עצמם ולא היו מבינים מה הם אומרים מתו במעשה העגל בחרב ובמגפה ובתבערה באש ובמעשה קרח נבלעו ונשרפו ונפלו י"ד אלף ושבע מאות בכל זאת לא שמו אל לבם להאמין בבוראם. כל הקרב הקרב. שתי קריבות. (ט) ומה לויים קורבים על קרובתם אל משכן ה' כל שכן שאר שבטים:

פס'. ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך וגו'. תניא רבי ישמעאל אומר למי שהדבר תלוי בו מזהירין עליו. תשאו את עון המקדש. ר' יאשיה אומר אם זרק את הדם והקטיר את החלב (י) (כראוי). (יא) ואין מי יודע לשם מי זרקו ולשם מי הקטירו שהכהנים נושאין העון. רבי נתן אומר מנין (יב) אם זכה בבשר קודם זריקת דמים ובחזה ושוק קודם הקטר חלבים שהכהנים נושאין העון (יג) ת"ל (תשאו את עון המקדש). וכן מצאנו שלא נחתם גזר דינם של בני עלי אלא שנהנו בזיון בקדשים שנאמר (ש"א ב) גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזובח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבושל וגו'. לא קרי לו כתיב וכתיב (שם) ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' וגו' וכן הוא אומר באנשי ירושלם (יחזקאל כב) קדשי בזית ואת שבתותי חללת. ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם. (יד) ולא ללוים ולא לישראל:

פס'. וגם את אחיך (מבני) [מטה] לוי שבט אביך (טו) שומע אני שישראל במשמע ת"ל מטה לוי פרט לישראל. שבט אביך. להוציא את הנשים. (טז) הקרב אתך. להזהיר את הלוים על דוכנם. וילוו עליך וישרתוך. בעבודתך (יז) מנה (עליהם) גזברין ואמרכלין. ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות. הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ:

פס'. ושמרו משמרתך. הוא שאמר וישרתוך בעבודתך. ומנו בהן גזברים ואמרכלין. ומשמרת כל האהל. משמרת האהל (יח) ולא משמרת (אהרן). אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו. באזהרה. ולא ימותו. בעונש. גם הם גם

באור הרא"ם

(ח) אות השמור לדורות. מסיפא דקרא למשמרת לאות כו': (ט) ומה לוים וכו'. אולי כוונתו ויאמרו בני ישראל כי גם בני לוי בכלל התרעמו גם הם. וזהו הקרב הקרב ב' פעמים: (י) כראוי. הגר"א בספרי מחקו: (יא) ואינו ידוע לשם מי. אע"ג דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים חוץ מחטאת ופסח. אעפ"כ הכהנים נושאין עון: (יב) אם זכה בבשר וכו'. (פסחים נט:) בשר קדשים כהנים אוכלין ובעלים מתכפרין וזה דווקא אחר זריקת דמים. וזה שמסיים שהכהנים נושאים עון היינו שעון חל על הכהנים אחרי שאכלו ולא כפר הבעלים: (יג) ת"ל תשאו את עון המקדש. ע"ש ונ"ל סיפא דקרא תשאו את עון כהונתכם וכ"ה בספרי כי זה הוא עון הכהנים ולמעלה בדברי ר' יאשיה הוא עון המקדש שהעון הוא בזריקת הדם ע"כ מסיים רישא דקרא תשאו עון המקדש: (יד) ולא ללוים ולא לישראל. היינו שלא יגעו בעבודתם אזהרה זו על הכהנים: (טו) שומע אני וכו'. עירבובי דברים בכאן וכצ"ל וגם את אחיך שומע אני שישראל במשמע שכולם נקראים אחים ת"ל מטה לוי שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל את אחיך להוציא הנשים: (טז) הקרב אתך. להזהיר הלוים בשיר על דוכנם כצ"ל: (יז) מנה מהם גזברין ואמרכלין כצ"ל: (יח) ולא משמרת אהרן כצ"ל והוא מסיפא דקרא אך אל כלי הקדש

אתם . לימד על לוים שנענשים על עבודת כהנים . והכהנים על עבודת הלוים : גם הם . להביא המשנה מעבודה לעבודה . וכבר ביקש ר' יהושע בן חנניה לסייע את יוחנן בן גונדה א"ל חזור לאחוריך שלא תהא מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים . ונלוו עליך . זהו שאמרו הכהנים שומרים בפנים והלוים בחוץ. וזר לא יקרב אליהם. זו אזהרה :

פס' . ושמרתם את משמרת הקדש ואת וגו' . (יט) הרי אזהרה לבית דין של ישראל להזהיר הכהנים שתהא עבודה כתקנה . שאם עבודה נעשה כתקנה פורענות כלה מלבוא לעולם. ולא יהיה עוד קצף על עדת בני ישראל.אין עוד אלא שכבר קצף (כ)וכן הוא אומר (בראשית ט) ולא יהיה עוד המים למבול.כיוצא בו (ויקרא יז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם. היכן היה הקצף מה שכתב למעלה מן הענין כי יצא הקצף מלפני ה' וגו':

פס' . ואני לקחתי את אחיכם הלוים . נתונים לה' . לה' היו מסורין ואינם מסורין לכהנים :

פס' . ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם וגו' . מיכן היה רבי אליעזר הקפר אומר כל דבר של מזבח לא יהא אלא בך ובבניך . ולמבית לפרוכת . מיכן אמרו מקום היה שם אחורי הפרוכת ששם בודקין יחוסי כהונה. ועבדתם עבודת מתנה . (כא) מה מתנות כהונה בפיים אף עבודה בפיים יכול יהוא מעורבין שכל הרוצה לעבוד יעבוד ת"ל עבודת מתנה. תנן התם במסכת יומא ד' פייסות היו שם וזה הפיים הראשון . הפיים השני מי שוחט מי זורק מי מדשן את המזבח הפנימי מי מדשן את המנורה מי מעלה איברים בכבש ולמזבח וכו' . ד"א ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם . (כב) לענין אכילת קדשים בגבולין . מקדש ידיו (ורגליו) ואוכל. וכבר שהה רבי טרפון מלבוא לבית המדרש אמר לו רבן גמליאל מה ראית להשתהות . אמר לו שהייתי עובד אמר כל דבריך תמה וכי יש עבודה עכשו אמר לו הרי אומר עבודה מתנה אתן את כהונתכם לעשות אכילת קדשים בגבולין כעבודת מקדש במקדש . (כג) רבי אומר מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ואחר כך עובד . אף אכילת קדשים מקדש ידיו (ורגליו) ואחר כך אוכל ומקום שצריך אלא ידיו אינו מקדש אלא ידיו . (כד) מיכן למדנו נטילת ידים מן התורה . והזר הקרב יומת . אפי' בטהרה . עבד יומת . אזהרה מנין וזר לא יקרב אליכם :

פרשה וידבר ה' אל אהרן . שומע אני שהדבור לאהרן ת"ל (כה) זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן : כאשר דבר ה' ביד משה לו . למשה היה הדבור לדבר אל אהרן .

פס' : ואני הנה נתתי.ברצון ובשמחה דברי רבי ישמעאל . אמרו לו תלמידיו רבינו והלא במבול כתיב (בראשית ו) ואני הנני מביא את המבול . מה שמחה היתה לשם . אמר להם יש שמחה לפני הקב"ה כשאבדו מכעיסיו שנאמר (משלי יא) בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה . (כו) ר' נתן אומר ואני מוסיף (על

באור הרא"ם

הקודש וכו' לא יקריבו : (יט) אזהרה לב"ד של ישראל . כי לב"ד של כהנים כבר למד ואתה ובניך וכו' תשמרו את כהונתכם : (כ) ובה"א ולא יהיה עוד מבול שכבר היה וכן לא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים שכבר זבחו במצרים דכתיב איש שיקוצי עיניו השליכו כנ"ל : (כא) מתנות בהונה בפיים. בספרי ה"ג מה מתנה בפיים וכו' . ועיין בז"ר שפירש מתנה מתנות כהונה כמו הפסיקתא והכוונה מתנות כהונה צריכין לחלק בפיים דכ"א ירצה ליטול חלק יפה . וחכם הספרדי פי' בספרו מתנה בפיים היינו מתן דמים דא"א שהיו זורקין זה וזה וצריך פיים אף שאר עבודות בפיים : (כב) לענין אכילת קדשים בגבולין היינו תרומה צריך נטילת ידים מקדש ידיו ואוכל כנ"ל : (כג) רבי אומר מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ורגליו ואח"כ עובד אף אכילת קדשים בגבולין מקדש ידיו ואח"כ אוכל . וזה שמסיים ומקום שצריך אלא ידיו היינו בגבולין : (כד) מכאן למדנו נט"י מן התורה . עיין (שבת ט"ו) שלמה גזר נט"י לקדשים היינו ג"כ מחמת שהיו לו סמך מן התורה ע"כ גזר. ולפי הכלל שכתב הרא"ם בב"ק פ' מרובה וז"ל וטובא איכא מילי דרבנן אסמכוה אקראי כגון מעשר פירות דרבנן אסמכוה אקראי וכן דמוע וכו' : (כה) ת"ל זכרון לבני ישראל.וכו' . פי' דכתיב התם להקטיר קטורת . וה"נ כתיב זה יהיה לך מקודש הקדשים מן האש דהיינו הקטרת חלבים והתם כתיב ביד משה (חכם הספרדי) : (כו) רבי נתן אומר ואני

עבודתם) הנה שמחה. וכן הוא אומר (שמות ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל נתתים. זה כלל המתנות לפי שערער קרח על מתנות כהונה בא הכתוב ללמד לקיים לאהרן ולבניו את המתנות ללמדך שכל מי שערער כנגד בניך על הכהונה יבוא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה לך (כז) בארכיים.לפיכך נסמכה פרשת המתנות למעשה קרח. לך נתתים.בזכותך. למשחה. לגדולה. ולבניך.בזכות בניך. לחק עולם. שינהוג הדבר לדורות:

פס'. זה יהיה מקדש הקדשים מן האש. (כח) זה עור עולת בהמה. לכל קרבנם. אלו שתי הלחם ולחם הפנים. לכל מנחתם. זו מנחת חוטא ומנחת נדבה. ולכל חטאתם. זו חטאת יחיד וחטאת צבור וחטאת העוף וחטאת בהמה. ולכל אשמם. זה אשם ודאי ואשם תלוי ואשם נזיר ואשם מצורע. אשר ישיבו לה'. זה גזל הגר. (כט) קדש קדשים. זה לוג השמן של מצורע. לך הוא ולבניך. בזכותך ובזכות בניך:

פס'. בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אותו. (ל) כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשים (קלים) שלא יהו נאכלין אלא לזכרי כהונה. קדש יהיה לך. להביא דבר אפילו שאינו ראוי לאכילה כגון העצמות והגידים שינהוג בהם קדושה:

פס'. וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות בני ישראל. (לא) כל דבר שטעון תנופה שיהא טעון תנופה. לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם. שינהוג הדבר לדורות. כל טהור בביתך יאכל אותו. כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשים קלים שלא יהו נאכלין אלא לטהורים:

פס'. כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן. אלו קדשי הגבול. כל חלב יצהר זו תרומה גדולה ותרומת מעשר. ראשיתם. זו ראשית הגז. אשר יתנו לה'. זו הזרוע והלחיים והקיבה. (לב) לה' זו (ברכת) חלה. לך נתתים. ולא לאחר הרי הפרשה זו פסוק הראשון בקדשי קדשים. והשני בקדשים קלים. והשלישי בקדשי הגבול. והרביעי בבכורים. והחמישי בחרמים. וששי בפטר רחם. והשביעי בבכורות:

פס'. בכורי כל אשר בארצם. בא הכתוב ולימד על הבכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע שנאמר אשר בארצכם. (לג) אשר יביאו לה' [לך] יהיה. נטלם השם ונתנם לכהנים. כל טהור בביתך יאכלנו. ולהלן הוא אומר כל טהור בביתך יאכל אותו מלמד על בת ישראל המאורשת לכהן שתהא אוכלת בתרומה שהרי נשואה למדנו מן כל טהור בביתך יאכל אותו. ומה זה כל טהור בביתך יאכלנו להביא את הארוסה.אבל תושב ושכיר לא יאכל בו שנאמר (ויקרא כב) תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש. וכבר שלח רבי יוחנן בן בג בג אצל רבי יהודה לנציבין אמר לו שמעתי עליך שאתה אומר בת ישראל המאורשת לכהן שהיא אוכלת בתרומה. שלח לו ואתה אין אתה אומר כך מוחזק אני בך שאתה בקי בחדרי תורה ולדרוש קל והומר אי אתה יודע ומה שפחה כנענית שאין ביאתה מאבילתה בתרומה כספה מאכילה בתרומה בת ישראל שביאתה קונה אותה ואוכלת בתרומה אינו דין שיהא הכסף קונה אותה לאכול בתרומה. אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין בת ישראל אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה גזרה שמא ימזגו לה כוס בבית חמיה ותשקנו לאביה ולאחיה אבל נכנסה לחופה אוכלת בתרומה אע"פ שלא נבעלה ואם מתה בעלה יורשה:

פס'. כל חרם בישראל לך יהיה. להביא חרמי נשים גרים ועבדים. רבי יוסי אומר

באור הרא"ם

ואני מוסיף. הנה בשמחה כצ"ל: (כז) בארביים. היינו בערכאות: (כח) זה עור עולת בהמה. שהעולה כולה כליל ורק העור לכהנים ועיין בספרי מש"כ עולת העוף כולה כליל ואין לכהן כלום. ודורש זה מקודש הקדשים מן האש: (כט) קודש קדשים לרבות לוג שמן של מצורע. יותר נכון ה"ג כפי שהוא (מנחות ע"ג) כל קרבנם לרבות לוג שמן של מצורע: (ל) כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשי קדשים שלא יהיו נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה כצ"ל: (לא) להביא דבר שטעון הרמה (כגון חזה ושוק) שיהיו טעון תנופה כצ"ל: (לב) לה' זו חלה כצ"ל: (לג) אשר יביאו לה' לך יהיה. נטלם השם ונתנן לכהן כצ"ל:

שנאמר

כתם חרם לכהנים שנא' (ויקרא כז) כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. ואם פירש לבדק הבית יצאו מדין הכהנים שנא' (שם) (לד) אך. רבי ישמעאל אומר כתם חרם לשם שנא' (שם) כל חרם [וגו'] קדש קדשים הוא לה' או אפי' פירש לכהן ת"ל כל חרם בישראל לך יהיה :

פס'. כל פטר רחם לכל בשר. יכול אפי' חיה ת"ל אשר יקריבו לה'. יוצאת חיה, באדם ובבהמה. אפילו בעל מום. ד"א באדם ובבהמה. מה אדם פוטרין את הנפלים מן הבכורה אף (לה) בהמה כך. ומה אדם מיטפל בו שלשים יום (לו) אף בבהמה כן. (לז) דרש רבי טרפון אך פדה תפדה. יכול אתה פודה את החיה ואין פודה את המתה (ת"ל) (לח) פדה תפדה שומע אני אף שאר בהמה ת"ל (שמות לד) ופטר חמור תפדה. פטר חמור אתה פודה ואין אתה פודה שאר בהמה טמאה. אם כן מה ת"ל אך פדה תפדה (לט) אם אינו ענין שפודין אותו תנהו ענין שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית וחוזרין ופודין אותה מהקדש הבית. (מ) תפדה מיד :

פס'. ופדוי' מבן חדש תפדה. כלל. בערכך כסף חמשת אלפים בשקל הקדש. פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט מה הפרט מפורש מטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא כיוצא בהן. מיכן אמר רבי בכל פודין בכור אדם חוץ מעבדים ושטרות והקרקעות. (מא) עשרים גרה. להביא שוה כסף עשרים גרה,

פס'. אך בכור שור. שור גמור להוציא את הכלאים. או בכור כשב · (מב) (להביא) את (הנדבה). או בכור עז. עז גמור שיהא הוא ואביו עז · לא תפדה קדש הם. מלמד שאפי' פדאו אינו פדוי. את דמם תזרוק על המזבח. מתנה אחת. ואת חלבם תקטיר. (מג) בחלב תותב קרום ונקלף. (מד) ומנין להביא פסח ומעשר שיהו טעונים מתנה אחת ת"ל קדש הם. אשה ריח ניחוח. נחת למי שאמר ונעשה רצונו.

פס'. ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין. מה שוק וחזה של שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחת אף בכור יהא נאכל לשני ימים ולילה אחת : וזו היא שאלה שנשאלה לפני חכמים בכרם ביבנה והיה שם רבי יוסי הגלילי כשדרש רבי טרפון ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה. מקיש בכור לחזה ושוק של שלמים מה אלו נאכלין לשני ימים ולילה אחת אף אלו כיוצא בהן לכך נאמר לך יהיה כלומר יהיה לך ליום ראשון לך יהיה ליום שני ולילה בינתים. ד"א לך יהיה. אין לי אלא להביא (מה) את הבכור בעל מום שמתנה לכהן :

פס'. כל תרומות הקדשים. (מו) פרשה זו כוללה בהתחלה וכוללה בכוף. אשר ירימו בני ישראל לה' שיהו כל תרומת לשם. לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם. שינהוג הדבר לדורות. ברית מלח עולם היא. כרת הכתוב ברית עם אהרן ברית מלח עולם הוא בדבר הבריא בדבר שאינו מתליע ולא מסריח ולא עוד אלא שמבריא את אחרים :

פס'. ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם. בביזת

באור הרא"ם

(לד) שנא' אך ואך למעט. ועיין בספרי בהגהת הגר"א משנה נוסחא זו : (לה) אף הבהמה. כך היינו הנפל פוטר הבא אחריו מן הבכורה דכתיב כל פטר שגר בהמה לה' כל שהבהמה שוגרת הוא לה'. והבא אחריו פטור · ודורש זה מן ואו ובבהמה : (לו) אף בבהמה כן. היינו בדקה ל' יום (בכורות כ"ו) : (לז) דרש ר"ט אך פדה תפדה כו' · ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה פודה אתה את הטמאה ואין אתה פודה את הטהורה לא חיה ולא מתה (והיינו בכור חמור תפדה בשה אבל בכור בהמה טהורה אינה נפדית רק היא עצמה קריבה). כ"ה בספרי לפי גירסת הגר"א : (לח) פדה תפדה שומע אני אף שאר בהמה טמאה במשמע כצ"ל : (לט) אם אינו ענין שפודין אותו · היינו שאר בהמה טמאה : (מ) תפדה מיד. קדשי ב"ה נפדין מיד ולא נצרך להמתין ל' יום כמו פדיון הבכור : (מא) עשרים גרה להביא שוה כסף. פי' כי מקודם כתיב חמשת שקלים ועשרים גרה יתר הוא. ובביאור הגר"א שינה הנוסחא : (מב) להביא וכו'. ע"ס וצ"ל להוציא את הנדמה : (מג) בחלב תותב · היינו הלב שעל הקיבה. (חולין מ"ט) ע"ש : (מד) ומנין להביא פסח ומעשר וכו' · עיין (פסחים סד:) את דמם תזרוק כו' ואת חלבם כו' דמו לא נאמר כו' : (מה) את הבכור בע"מ שנותנו מתנה לכהן · שלא מצאנו בכל התורה כולה כן הוא בזבחים שם ופי' כי שאר קדשים כשנעשו בע"מ פודהו ונותן אחר תחתיו וזה ניתן לכהן ונאכל במומו : (מו) פרשה זו

כוללת

הארץ . אני חלקך ונחלתך . על שולחני אתה אוכל על שולחני אתה שותה אלו ארבעה ועשרים מתנות כהונה מפורשות בתחלת הספר בפרשת וידבר . לטובתו בא קרח וערער כנגדו על הכהונה . זה שאומר לטובתי נשברה פרתי :

מדרש חביבין ישראל שהקב"ה מכנם בכהנים שנא' (ישעיה סא) ואתם כהני ה' תקראו וגו'. חביבין הכהנים שהקב"ה מכנם במלאכי השרת שנאמר (מלאכי ג) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא . ואם לאו כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה . (מז) גדולה ברית שנכרתה לאהרן כברית שנכרתה לדוד שאהרן זכה לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות . בכל דור הצדיקים בלבד שנא' (תהלים קלב) אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם . ובדברי תורה כתיב (שם יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד . ברית מלח עולם היא לפני ה' . מגיד הכתוב שכשם שהברית כרותה לכהנים כך הברית כרותה ללוים :

פס' . ולבני לוי הנה נתתי . מוסיף על ענין ראשון ברית ללוים כברית לכהנים . הנה נתתי . בשמחה . וכן הוא אומר (שמות ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו . נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה . מה נחלה אינה משתנה ממקומה אף מעשר ראשון אינו משתנה ממקומו . ולהלן הוא אומר (דברים יד) ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך . כל זמן שבא תן לו . מלמד שאין לו הפסק . חלף עבודתם אשר הם עובדים . מלמד שאם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול . וכן הוא אומר (דה"ב לא) ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים :

פס' . ולא יקרבו עוד בני ישראל . זו אזהרה . לשאת חטא למות . זה עונש .

פס' . ועבד הלוי הוא את עבודת אהל מועד . (מח) יכול ברצונו ת"ל ועבד הלוי הוא . בעל כרחו . ד"א ועבד הלוי הוא . אין לי אלא שנים שהמעשרות נוהגות (מט) שנת השמטה ושנת היובל מנין ת"ל הוא מכל מקום . הוא מה ת"ל רבי נתן אומר הרי שלא היה שם לוי יכול יעבוד כהן תחתיו (נ) ת"ל הוא . כהנים בעבודתם והם ישאו עונם . (נא) הם ישאו ולא הכהנים . חקת עולם לדורותיכם . שינהוג הדבר לדורות. ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה. לפי שאמר למעלה ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל . לוים לא שמענו לכך נאמר ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה :

פס' . כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה . מעשר הוא וקראו תרומה הכתוב מלמד שמעשר ראשון הניתן ללוי נקרא תרומה עד שיוצא ממנו מעשר מן המעשר . נתתי ללוים לנחלה . אפילו שלא בפני הבית . על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה . אזהרה להזהיר בית דין על כך :

פרשה וידבר ה' אל משה לאמר . ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם . להזהירם לדורות . כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר . (נג) מגיד הכתוב שבפירות מדבר לפי (נד) (שלא) נתן להם אחד מעשרה בפירות . והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר . שלא ממין על מינו ולא מן החדש על הישן . ד"א והרמותם ממנו . שלא יתרום מפירות חוצה לארץ על פירות של ארץ ולא שבארץ על פירות שבחוצה לארץ . מעשר מן המעשר . מה תרומת מעשר חובה אף מעשר ראשון חובה :

פס' . ונחשב לכם תרומתכם . רבי ישמעאל אומר אם הפרשתם כראוי הרי

באור הרא"ם

כוללת בתחלה וכוללת לבסוף ופורטת באמצע כנ"ל פי' מתחילה וזה לך תרומת מתנם כלל כל חלב יצהר כל בכור כו' פרט ולבסוף כל תרומת הקדשים כלל : (מז) גדולה ברית שנכרתה לאהרן מברית שנכרתה לדוד . אהרן זיכה לבניו בין צדיקים בין רשעים ודוד זיכה לצדיקים דווקא וכה"א אם ישמרו בניך בריתי וכו' ובכאן משובש : (מח) יכול ברצונו . מדכתיב חלף עבודתם שומע אני רצה יעבוד רצה לא יעבוד ת"ל ועבד הלוי בעל כרחו : (מט) שנת השמיטה ושנת היובל . שאין בהם מעשרות יכול לא יעבוד : (נ) ת"ל הוא כהנים בעבודתם ולוים בעבודתם כנ"ל : (נא) הם ישאו עונם . הלוים נושאים עונש של ישראל אם יגעו בקודש ולא ישמרו כראוי ולא הכהנים : (נב) להזהיר ב"ד על כך . שלא יטלו הלוים חלק בארץ : (נג) מגיד הכתוב שבמעשר פירות הכתוב מדבר כנ"ל : (נד) לפי שנתן להם א' מעשרה

בפירות

נחשבת לכם. אבא חנין אומר משום רבי אליעזר בן גמליאל בא הכתוב ללמדך שהתרומה עולה באומד ובמחשבה. כשם שעולה במדה ובמניין. כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב. (נה) שלא יתרום שבולים על החטים וענבים על היין וזתים על השמן. (נו) מיכן אמרו התבואה השמן משימרח. והיין משיקפה. והשמן משירד:

פס'. כן תרימו גם אתם תרומת ה' מכל. גם לרבות שלוחכם ששלוחו של אדם כמותו תורם. מדעתו. דבר אחר כן תרימו גם אתם (נז) להביא את עצמם שהן צריכין לתרום. כדין תרומת ישראל. מכל מעשרותיכם אשר תקחו מאת בני ישראל. (נח) כאשר תקחו כן תתנו. ונתתם ממנו את תרומת ה' וגו'. מה אהרן חבר אף כל כהן חבר. שאין נותנין מתנות לכהן עם הארץ. וכן הוא אומר (דה"ב ל"א) ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מתנות וגו'. המחזיק בתורת ה' יש לו מתנות ושאין מחזיק בתורת ה' אין לו מתנות:

פס'. מכל מעשרותיכם. הוציאו את תרומת ה' מכל חלבו. (נט) בתרומה גדולה הכתוב מדבר. מכל חלבו את מקדשו ממנו שאם נפל לתוכו הרי הוא מקדשו. מיכן אמרו תרומה עולה באחד ומאה. דבר אחר מכל חלבו את מקדשו ממנו. (ס) אזהרה לבית דין שהלוים לא היו תורמין אותו אלא מן המחובר. ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב. (סא) מלמד שאין בו קדושת עולמית. אלא מה תרומת גרן מפריש תרומה והשאר חולין אף מעשר ראשון מפריש תרומה והשאר חולין:

פס'. ואכלתם אותו בכל מקום (סב) אפי' בין הקברות. אתם ובניכם להביא (סג) את בת ישראל (מאורסה) ללוי. כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם. אם עבד יטול ואם לאו לא יטול. מיכן אמרו בן לוי שקיבל עליו כל עבדת לויה (סד) חוץ מדבר אחד אין לו חלק בלויה:

פס'. ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו. הא אם הפריש שלא מן המובחר אתם בנשיאת עון. ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו (סה) להביא תרומה טמאה מתרומה טהורה. (סו) הרי זו אזהרה לכהנים וללוים דברי רבי ישמעאל:

זאת חקת התורה

כתוב **טוב אתה ומטיב למדני חקיך:** (תהלים קי"ט)

(א) **תניא** חביבה התורה כששאל דוד מלך ישראל לא שאל אלא תורה וכן הוא אומר טוב אתה ומטיב למדני חוקיך. טובך עודף מכל באי העולם ועלי עודף

באור הרא"ם

בפירות כנ"ל. וסובר מעשר פירות דאורייתא. שלא יתרום ממין על שאינו מינו ולא מן החדש על הישן כנ"ל: (נה) שלא יתרום שבולים. היינו מין שאינו גמור על הגמור: (נו) מכאן אמרו. (מעשרות פ"א) התבואה משתמרח והיין משיקפה והשמן משירד לעוקה כנ"ל: (נז) להביא את עצמם. שהכהנים שיש להם תבואה צריך להפריש והתרומה שלו: (נח) כאשר תקחו כן תתנו. אולי כוונתו כי סובר שתרומת מעשר צריך למדוד דווקא כר' ישמעאל לעיל וזה שאומר כאשר תקחו המעשר הוא במדוד דווקא כן תתנו תרומת מעשר: (נט) בתרומה גדולה הכתוב מדבר. עפירש"י בחומש שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקיבל המעשר קודם שקיבל הכהן תרומה גדולה צריך להפריש הלוי מן המעשר א' מחמשים תרומה גדולה ויפריש אח"כ תרומת מעשר: (ס) אזהרה לב"ד. הגר"א בספרי מוחק זה וגורס את חלבו ממנו אזהרה ללוים שלא יהיו תורמין אלא מן המובחר: (סא) מלמד שאין בו קדושה עולמית. היינו אחר שתרם תרומת מעשר מותר לזרים: (סב) אפילו בבית הקברות. היינו המעשר שאין בו קדושה: (סג) להביא בת ישראל הנשואה ללוי שנותנת רשות לתרום כנ"ל: (סד) חוץ מדבר א'. היינו שאינו מודה בעבודה: (סה) להביא תרומה טמאה. חכם הספרדי פי' שגם תרומה טמאה יפריש מן המובחר. והגר"א מחק הכל וגורס אין לי אלא תרומת מעשר שיפרוש מן המובחר תרומה גדולה מנין ת"ל ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו: (סו) הרי זו אזהרה לכהנים וללוים וכו'. החכם הספרדי ביאר אזהרה שלא יחללו הקדשים שיקחו מישראל ואם חללו עוברים הלאו. ועיין בספרי פלוגתא דר"י ור"ע ע"ש:

(א) תניא חביבה תורה. ברייתא הוא בספרי:

טובך. למדני חוקיך. ואומר (תהלים קיט) סעדני ואושעה ואשעה בחוקיך תמיד. שלא תהא למד תורה ושוכח ולא אהא למד ויצר הרע מעבבני ושלא אטהר את הטמא ואטמא את הטהור ונמצאתי בוש לעולם הבא . או שמא ישאלני אחד מגויי הארץ וממשפחות האדמה ואיני יודע מה להשיבם ונמצאתי בוש לעיניהם . וכן הוא אומר (שם) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש . ואומר (שם) זמרות היו לי חוקיך בבית מגורי . שמא תאמר בשלוה ת"ל (שם) נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי. (שם) נתנו רשעים פח לי מפקודיך לא נטיתי . בזמן שהיה בורח במערות ובמצודות בברחו מפני שאול . אבל משלמד תורה ונתרגל בה אומר (שם) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שהזהב והכסף מוציאין את האדם מן העולם הזה ומן העולם הבא שנאמר (שם קלט) ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם . אספרם מחול ירבון . אספרם למעשה ידיהם של צדיקים מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך לעתיד לבוא . תנן התם שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב על גביהם . כתר כהונה זכה אהרן ובניו ונטלו . כתר מלכות זכה דוד ונטלו . וכתר תורה מונח כדי שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם שכל מי שזוכה בו כאילו זכה בשלשתן שנא' (משלי ח) בי מלכים ימלוכו . ואומר (ישעיה סא) כהני ה' תקראו . וכל שלא זכה מעלה עליו הכתוב כאילו לא זכה באחד מהן. בוא וראה שכל עצמן של שתי כתרים הללו אינם אלא מכחה של תורה שנא' (משלי ח) בי מלכים ימלוכו וגו'.(שם) בי שרים ישורו ונדיבים וגו'.ראה נא חכמת התורה החוקים והמצות והמשפטים שהרבה הב"ה לישראל כדי לזכותם שנא' (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. מהם על ידי משה ומהם על ידי משה ואהרן כענין שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר . (ב) זה אחד (משבעה) מקומות שהיה הדיבור אל משה ואל אהרן . ולפי שהיה הדבר צריך אל אהרן אמר אל אהרן לאמר לדורות .

פס' . זאת חוקת התורה . שאלו תלמידי ואת רבן יוחנן בן זכאי . באיזו בגדים פרה נעשית . אמר להם בבגדי זהב . אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן אמר להם בני ומה אם שראו עיני שכחתי (ג) מה ששרתו ידי שכחתי קל והומר למה שלמדתי וכל כך למה (ד) כדי לחדד את התלמידים . רבי אליעזר אומר נאמר כאן חוקה (ה) ונאמר להלן חוקת (ויקרא טז) והיתה זאת לכם לחוקת עולם . מה להלן בבגדי לבן אף כאן בבגדי לבן . רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש כי הוו עסקי בפרה לא הוו מסקי מיניה אלא כמא דמסקי תעלה מבי כרבא.לכך אמר דוד (תהלים קיט) טוב אתה ומטיב למדני חוקיך שדברי תורה צריכין לימוד כל שכן חוקת הפרה שיש בה הלכות עמוקות שהיא מטהרת את הטמאים ומטמא את הטהורים . כיצד מי שהוא אוסף את אפר הפרה מטמא שנאמר וכבס האוסף את אפר הפרה . והמזה הימנה צריך כיבוס שנאמר ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנוגע במי הנדה יטמא עד הערב . לכך נאמר זאת חוקת התורה . חוקה חקק הקב"ה ואין אתה יכול להרהר עליה מפני מה זה ועל מה זה אלא מדרשות תוכל לדרוש בה כפי שהדעת מכילה . וכן אמר להם רבי יוחנן בן זכאי בני לא המת מטמא ולא אפר הפרה מטהר אלא חוקה גזר הקב"ה כדי לטהר את ישראל . תניא בסדר עולם באחד לחדש הראשון בשנה השנית הוקם המשכן . ובו ביום מתו נדב ואביהוא . ביום השני נשרפה פרה אדומה ובו נטהרו הלוים שנאמר (במדבר ח) והקרבת את הלוים לפני (ה') וכתיב הזה עליהם מי חטאת וכו' . ולמה נאמר אחר מחלוקת של קרח לפי שהקהתים הטהרו לשאת את ארון ברית

באור הרא"ם

(ב) זה א' משלשה מקומות שהיה הדיבור כנ"ל : (ג) מה ששרתו ידי שכחתי . אין הכוונה כי ריב"ז עשה פרה אדומה הרי לא מצאנו שהיה כהן רק בזמנו נעשית פרה אדומה . עיין (פרה פ"ג) וזקני ישראל היו מקדימין ברגליהן להר המשחה כי סמכו ידיהן עליו . וריב"ז היה מהזקנים שסמכו ידיהן על הכהן העושה הפרה . ועיין בתוספתא פ"א גבי צדוקי א' שהעריב שמשו ורצה לעשות הפרה וידע בו ריב"ז ובא וסמך ידיו עליו וגרס לו באזנו וכו' ע"ש מעשה בארוכה . ואולי ע"ז קאי מה ששרתו ידי שכחתי :
(ד) כדי לחדד . בתוספתא וכן בספרי ה"ג לחזק את התלמידים ופי' לזרזם לחזור תלמודם שלא ישכחו :
(ה) ונאמר להלן חוקה . גבי יוה"כ ושם עבודת פנים בבגדי לבן :

אשר

ה' שנא' (במדבר ז) בכתף ישאו. אמר קרח לא דיי שהוציאני מכלל הכהונה והמתנות אלא שגילהו את ראשו ועשאו סבל. מיד נתקנא למשה להרחר ריב והוא לא ידע שחוק פרה אדומה כפרה גדולה היתה על ישראל הם הטאו בעגל תבוא פרה אדומה תהיה להם למי נדה חטאת היא. תבוא פרה אדומה ותכפר על הזב שהוא אדום. תמימה. תבוא תמימה ותכפר על אומה שהיא תמימה. אשר אין בה מום. תבוא אשר אין בה מום ותכפר על אומה אשר אין בה מום. (ו) אשר לא עלה עליה עול. ותכפר על שפרקו עול:

פס'. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. יבוא מעשה אלעזר ויכפר על מעשה אהרן שעשה את העגל:

פס'. זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר. ציווי לדורות. (ז) מיכן אמרו תשעה פרות נעשו אחת שעשה משה ואחת שעשה עזרא. ושתים שעשה שמעון הצדיק ושתים שעשה יוחנן כהן גדול. אליועיני בן הקייף והנמאל המצרי וישמעאל בן פיאבי עשו אחת אחת:

תנן התם שבעה ימים קודם לשריפת הפרה מפרישן כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה ומזרחה. ובית אבן היתה נקראת ככה שכל מעשיה בכלי אבנים ומזין עליו כל שבעת הימים מכל החטאות שהיו שם. רבי יוסי אומר לא היו מזין עליו אלא בשלישי ובשביעי בלבד. רבי חנינא סגן הכהנים אומר הכהן שהיה שורף את הפרה היו מזין עליו כל שבעת הימים ואמרינן במסכת יומא מתקיף לה רבי יוסי ברבי חנינא בשלמא ראשון שמא הוא שלישי (ח) (שמא שלישי שני). שלישי שמא שלישי. חמישי שמא שביעי. שביעי שמא שביעי. אלא רביעי למה ליה הזאה לא בשביעי איכא לספוקא. ולא בשלישי איכא לספוקא:

פירוש אתקפתא דרבי יוסי בר חנינא אליבא דמאן דאמר מזין עליו כל שבעה והיכי אתקיף בשלמא יום ראשון מזין עליו שמא הוא שלישי לטומאת מת או לטומאת ביתו. וכן יום שני ויום שלישי להפרשה חיישינן שמא הוא שלישי לטומאה. וצריך הזאה באלו שלשת הימים מן הספק. וכן בהמישי להפרשה. מזין עליו שמא הוא שביעי לטומאה וצריך הזאה וכן בששי ובשביעי. אלא רביעי להפרשה למה לי הזאה לא איכא לספוקא. דהא מדאיתפריש זה שלשה ימים ודאי לא נטמא ובשביעי ליכא לספוקא לפי שלא הוזה בשלישי אין הזאת שביעי מועלת כלום. וכבר אם יום רביעי להפרשה יום שביעי לטומאה. אם כן קודם הפרשתו הל יום שלישי לטומאתו והואיל ולא הזה בשלישי אין יום רביעי שהוא שביעי עולה לו הזאתו. ומסקנא דשמעתא מפרישין ליה לכהן השורף את הפרה ברביעי בשבת כי היכי דמתרמי רביעי שלו בשבת יום שאין בו הזאה מהמת שבת ומהמת שהוא יום רביעי להפרשה ואין צריך בו הזאה וכולהו הלכות פרה במתניתין דמסכת פרה:

פס'. דבר אל בני ישראל ויקחו אליך. (ט) בני ישראל יקחו ואין הכנענים יקחו שהכנענים השודין על הרביעה ועל העלת עליה עול. (י) פעם אחת הוצרכו ישראל לפרה אדומה ומצאוה אצל כנעני אחד הכיר בהם שהם צריכין לה הרבה והעלה בדמים מרובים. נתנו לו כל מה שביקש מהם. אמר להם הניחוה עד למחר ולמחר תקחוה. מה עשה אותו הטמא העלה עליה עול. ומנין ידעו. שתי שערות יש לה על צווארה כיון שעולה עליה עול מיד נופלות. אמר לו קח את שלך ותן לנו הממון שלנו שכבר נפסלה הימנו הלך אותו הכנעני וחנק את עצמו מחמת צער לכך נאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה. (יא) מתרומת הלשכה. אליך. שתהא גזבר לדבר. פרה. רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וכו' מתניתין. אמר אדומה תמימה לאדומות מפני ששתי שערות פוסלות בה. כדתנן היו בה שתי

באור הרא"ם

(ו) אשר · לא עלה עליה עול תבוא פרה אשר לא עלה עליה על ותכפר על אומה שפרקו עול כצ"ל: (ז) מכאן אמרו ט' פרות · (פרה פ"ג) ואמרינן במס' (יומא ח): (ח) שמא שלישי ט"ס וכצ"ל שני שמא שלישי: (ט) בני ישראל יקרו וכו' · הכוונה שתקנה דווקא מישראל ולא מכנעני: (י) פעם אחת וכו' · כל המעשה בפסיקתא רבתי דר"כ פרשה פרה ע"ש: (יא) מתרומת הלשכה · אף דפרה אינה נשחטת בעזרה

שערות לבנות או שחורות בתוך גומה אחת פסולה וכו' מתני' . אשר אין בה מום . בה מום פוסל.(יב) ואין מום פוסל בעגלה ערופה. אשר לא עלה עליה על. חסר וא"ו על כתיב מיכן אמרו לא עול ממש אלא אפי' כל שהו כמו עול כדתנן רכב עליה נשען עליה נתלה בזנבה עבר בה את הנהר קבל עליה את המוסרה נתן עליה פסולה וכו' מתני' :

פס'. ונתתם אותה . אחת ולא שתים . הינו דתנן לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו ולא אדומה . נעשית אלא בסגן . תדע שהרי אהרן קיים ואלעזר שוחט את הפרה . ד"א ונתתם אותה אל אלעזר זאת נעשית על ידי אלעזר . (יד) ואין שאר פרות נעשות על ידי אלעזר . (טו) (הכהן . שיהא בכיהונו) . והוציא אותה . שלא יוציא אחרת עמה . אל מחוץ למחנה . להר המשחה שעל פני ירושלים זה הר הזתים . ושחט אותה . שאם נתנבלה בשחיטתה פסולה . ושחט אותה.מיכן אמרו אין עושין שתי פרות כאחת.לפניו . (טז) שיהא (אחד) שוחט ואלעזר רואה . ע"א אותה לפניו שלא יסיח דעתו ממנה :

פס' . ולקח הכהן . בכיהונו . בבגדי שרד . מדמה באצבעו . באצבע המיומנת שביד הימנית כלומר (יז) הרגילה באצבעות ואיזו היא שנית לגודל . והזה אל נכח פני אהל מועד . שאם לא הוקם המשכן או אם קיפל הרוח את היריעות (יח) לא היתה פרה נעשית חטאת . אל נכח פני אהל מועד . מלמד שהיה עומד על הר המשחה ונתכוון ורואה כנגד קדש הקדשים ומזה . מדמה שבע פעמים . (יט) מגיד שחוזר לדם שבע פעמים על כל הזאה טבילת האצבע . ד"א שבע פעמים . שיהו מעכבות זו את זו :

פס' . (כ) ושרף את הפרה שאם התעסק במלאכה פסולה. ד"א ושרף את הפרה לעיניו. שיהא אחר שורף ואלעזר רואה את הפרה . (כא) לרבות את הפקיעים שפקעו מתוך השרפה שיהא מחזירם לאור . את עורה ואת בשרה . (כב) את כל אלו יחזיר את הפקיעין ואם לא החזיר פוסל . את פרשה . מה פרשה במקומו אף כולה במקומה . (כג) ישרוף . ריבוי אחר ריבוי שלא ימעט לה עצים דברי רבי יהודה רבי עקיבה אומר להביא משיצית האור ברובה . (כד) מרבה היה לה חבילי אזוב יון כדי להרבות את האפר :

פס' . ולקח אלעזר הכהן . נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה ולקח אזוב וטבל במים . מה כאן שלשה ארז ואזוב ושני תולעת אף לכולם שלשה בשעת הזייה. עץ ארז . זו בקיעת של ארז . אזוב ולא איזוב יון . לא אזוב כחלית . ולא אזוב רומית ולא אזוב מדברית ולא כל שיש לו שם לווי . ושני תולעת . (כה) ששינתו תולעת .

באור הרא"ם

בעזרה אעפ"כ באה מתרומות הלשכה דחטאת קריה רחמנא : (יב) ואין מום פוסל בעגלה ערופה . דה"א ללמוד ק"ו מפרה עיין ספרי : (יג) ונתתם אותה וכו' . היינו דתנן וכו' . אין מוציאין עמה וכו' . דרשה זו נכתבה בטעות רק מקרא דלהבא והוציא אותה שלא יוציא אחרת עמה כמו שמסיים המחבר לקמן : (יד) ואין שאר פרות ע"י אלעזר . עיין ספרי וכן יומא פלוגתא אי דווקא בכ"ג או אף בהדיוטים : (טו) הכהן שיהיו בכהונו . דרשה זו לא שייך על קרא דהכא . וקאי על קרא דלקמן ולקח אלעזר הכהן בכהונו . בבגדי שרד היינו בגדי כהונה וכ"ה לקמן בדברי המחבר . ועיין יומא מ"ג . וכבס בגדיו הכהן וע"ש בפרש"י דורש בגדיו הכהן שיהיה בבגדי כהונה . ועכ"פ הכא ט"ס ע"כ הסגרתי במוסגר : (טז) שיהיו אחר שוחט ואלעזר רואה כנ"ל : (יז) הרגילה שבאצבעות . היינו אצבע יד הימינית : (יח) לא היתה פרה וכו' . והיא פסולה : (יט) מגיד שחוזר לדם . פי' שבכל הזאה צריך טבילה בדם : (כ) ושרף את הפרה לעיניו שאם התעסק וכו' כנ"ל ומלת לעיניו דריש : (כא) לרבות את הפקיעים . היינו שאברים שפקעו מעל האש יחזירם : (כב) את כל אלה יחזיר . פי' זה דווקא בבשר ועור יחזיר ואם לא החזיר פסול אבל בעצם אם לא החזיר כשר : (כג) ישרוף ריבוי אחר רבוי בכאן חסר וכנ"ל . ישרוף ומקודם כתיב ושרף את הפרה אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט דברי רבי ישמעאל . ופי' תיכף כשיתבקע הפרה משליך בתוכה האזוב . ור"ע סובר משיצית האור ברובה אז ישליך האזוב ור"ע סבר שלא ימעיט העצים כנ"ל וכ"ה בספרי . אולם חכם הספרדי קיים הגי' כמו הכא . והכמ"ל : (כד) מרבה היה לה חבילי אזוב וכו' . לאו לענין השלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת לתוך שריפתה מתניא אלא לענין ריבוי עצים שמרבה לה בכדי להרבות האפר (חכם הספרדי) ולזה אמר הכא איזוב יוני כשר ג"כ אחרי שנותנו לשם עצים : (כה) ששינתו תולעת . מלת ושני תולעת דריש שנשתנה מראה צבע שלו תולעת (קארמיזין) :

והשליך

ולא ששינתו צביעות אחרות. זהו שאמר הכתוב (מלכים א׳ ה׳) וידבר על העצים (ועל האבנים) מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב היוצא בקיר דבר שלמה בהכמתו. מפני מה נבנה המשכן בעצי שטים ומפני מה נבחרו שתים עשרה אבנים שבחושן אבן פטדה וברקת נפך ספיר ויהלום. מן הארז ועד האזוב למה לי אלא לטהרת המצורע ולשרפת פרה ללמדך הגבוה השפל השפיל הגבוה. למי המצוה הזאת לתולעת השני כענין שנאמר (ישעיה מ״א) אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל וגו׳. (כו) והשליך אל תוך שרפת הפרה דברי רבי ישמעאל. (כז) תנן התם נבקעה ועמד חוץ מגיתה נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת אמר להם עץ ארז זה וכו׳. כרכן בשירי הלשון והשליך לתוך שריפתה נשרפה חובטין אותה במקלות. וכוברין אותה בכברות. רבי ישמעאל אומר במקבות של אבן וכו׳ וחולקין אותה לשלשה חלקים אחד נותן בחיל ואחד נותן להר המשחה ואחד היה מתחלק לכל המשמרות:

פס׳. וכבס בגדיו הכהן. (כח) למדנו על המשליך האזוב שהוא מטמא בגדים. ואחר יבוא אל המחנה. וטמא הכהן עד הערב. (כט) ולהלן הוא אומר ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים וגו׳ מה כאן צריך הערב שמש אף להלן צריך הערב שמש:

פס׳. והשורף אותה יכבס בגדיו במים. ומה המשליך את האזוב מטמא בגדים כל שכן השורף. אלא בא ולימד על העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף שטעונין תכבוסת בגדים ורחיצת הגוף והערב שמש. ד״א והשורף אותה יכבס בגדיו. (ל) ולא בגדים המנוגעין. יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים. שתי פעמים למה לימד (לא) שמקום שטובל שם הבגדים טעונין כיבוס. ואיזה זה המקוה של ארבעים סאה:

פס׳. ואסף איש טהור. אין אסיפת הפרה טעונה כהן אלא בכל אדם כשר. ד״א אינו טהור אלא כל דהו אפילו טבול יום אע״פ שטמא הוא לתרומה. טהור הוא למעשר. דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה להוציא מלבם של צדוקין שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית. ד״א ואסף איש. פרט לקטן. טהור. להביא את האשה. את אפר הפרה. אחר שכוברין אותו בכברות. והניח מחוץ למחנה. להר המשחה. במקום טהור. שיהא מקומו טהור. מיכן אמר רבי אלעזר הקפר קלל של חטאת שמוקף צמיד פתיל ונתון באהל המת טמא שנאמר אל מקום טהור. ואיזה זה מקום טהור. אע״פ שכל אוכל ומשקה שהוא צמיד פתיל טהור זה היה טמא לפי שצריך שיהא מקומו טהור. והיתה לעדת בני ישראל למשמרת. (לב) מגיד שמשמרת ימים על ימים ושנים על שנים. (לג) למי נדה. שהן טמאין הרי הן מי נדה. חטאת היא. חטוי היא לטמא מת:

באור הרא״ם

(כו) והשליך אל תוך שריפת הפרה הא כיצד משיצית האור ברובה דברי ר׳ יהושע כצ״ל: (כז) תנן התם. פרה פי״א: (כח) למדנו על המשליך האזוב וכו׳. אף שאינו נוגע בפרה אעפ״כ מטמא בגדים: (כט) ולהלן הוא אומר ולקח אזוב וכו׳. מה כאן צריך הערב שמש פי׳ הגזבא כי המזה טהור: (ל) ולא בגדים המנוגעים. פי׳ שאף שהבגדים טעונים שרפה. אעפ״כ לא נטמא השורף אם לא נגע בהם: (לא) שמקום שטובל וכו׳. ואיזה זו מקוה מ׳ סאה. דברי המחבר צ״ע הלא טבילת כלים ובגדים אינם צריכים מ׳ סאה דברביעית סגי להטביל מחטין וצינורות. ועיין בספרי הלשון מה אדם בראוי להם אף כלים בראוי להם. ופי׳ חכם הספרדי מה אדם טובל בראוי לו היינו מ׳ סאה שכל גופו עולה בהם אף כלים בראוי להם שכל גופן עולה בהן ולא בעי מ׳ סאה. והגה הז״א רצה לפרש דברי הספרי שקאי לטבילת כלים חדשים שצריך מ׳ סאה. (ואף שהקשה ע״ז הלא טבילת כלים מדרבנן והאיך מרבה קרא. כבר כתבתי לעיל בשם הרא״ש שכמה דברים נמצא בספרי שהם גזירות דרבנן ואסמכוה אקרא ע״ש) עכ״פ לשון הפסיקתא שטובל שם הבגדים בלתי אפשר לפרשו כפירוש הז״א הלא רק כלים העשויים להשתמש לאכילה צריכין מ׳ סאה ולא בגדים: (לב) מגיד שמשמרת וכו׳. אולי כוונתו כי פרה שעשה משה נחלקה לג׳ חלקים וא׳ נתן בחיל למשמרת לדורות (פרה פ״ג בסופו) וע״ז קאי ימים על ימים ושנים על שנים: (לג) למי נדה שהם טמאין דרי הם מי נדה. עיין בספרי גרסא אחרת בזה ודברי המחבר נעלמה ממני ואולי הכוונה דווקא כשהם טמאין היינו שלא נעשה מלאכה במים קודם שקידשו ואז הנוגע בהם טמא הרי הם מי נדה היינו שהכשירו להזאה אבל אם נפסלו במלאכה קודם הקידוש אזי המים הם

פס' . וכבס האוסף את אפר הפרה את בגדיו . ואע"פ שיש לו קל והומר להביא . אין עונשין מן הדין . ומה אם המשליך עץ ארז ואזוב טעון כיבוס (לד) האוסף לא כל שכן . אלא מלמד שאין עונשין מן הדין . ד"א ובא הכתוב ולימד על האוסף האפר שמטמא בהיסט :

פס' . והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם . לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים לחקת עולם לדורותיכם :

פס' . הנוגע במת לכל נפש אדם . אם באהל מטמא קל וחומר בנגיעה . אלא מלמד שאין עונשין מן הדין . לכל נפש. להביא את בן שמונה . לכל נפש . (לה) להביא את דמו . וטמא שבעת ימים . לימד על המת שמטמא טומאת שבעה :

פס' . הוא יתחטא בו . באפר שנעשה בתיקונו . ביום השלישי וביום השביעי יטהר. (לו) יכול יטהר ביום השביעי בלא הזייה שכבר הוזה ביום השלישי (וביום השביעי) . שנה הכתוב עליו שאם נתעכב באחד מהם לא נטהר . והזייה שבות ואינה דוחה את השבת .

פס' . כל הנוגע במת בנפש . זה שאמרנו למעלה להביא את בן שמונה . אשר ימות . מגיד שאינו מטמא עד שעה שימות שאם מפרפר אינו מטמא . וזה הומר במת מבשרץ שהשרץ אפילו מפרכסין מטמאין . (לז) ולא יתחטא בו . בדמים להביא מחוסר כפרה . את משכן ה' טמא וגו' . ולהלן הוא אומר (ויקרא טו) ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני . ללמדך (לח) שכרת היא מיתה ומיתה היא כרת . כי מי נדה לא זורק עליו טמא יהיה ; להביא את שהוזה ולא שנה. עוד טומאתו בו . להביא את שהוזה ושנה וטבל ולא העריב שמשו הוא צריך שלשתם :

פס' . זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל שבא מקצתו. ד"א (להביא) [כל הבא] אל האהל. (לט) לעשות קרקעו של בית כמוהו עד לתהום. ד"א כל הבא אל האהל. דרך ביאה הוא מטמא (מ) אינו מטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח. וכל אשר באהל יטמא . יכול אף הקש והעצים ת"ל והזה על האהל . (מא) ועל כל הכלים :

פס' . וכל כלי פתוח בכלי חרש הכתוב מדבר שנאמר וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא . (מב) כלי שנטמא ואין לו טהרה עולמית ואיזהו זה כלי הרש . דברי רבי נתן . אבא חנן אומר משום ר' אליעזר (מג) וכל כלי פתוח למה נאמר שומע אני כולו ת"ל פתוח . פתוח אמרתי ולא על כולו . ד"א פתוח . כלי שטומאתו קודמת לפתחו זהו כלי הרש . שנאמר (שם יא) וכל אשר יפול מהם אל תוכו ; (מד) אשר אין צמיד פתיל עליו . זה הפקק . וראיה לדבר (במדבר כה) ויצמד ישראל לבעל פעור . אשר אין צמיד פתיל עליו . זה מגופה של חבית . פתיל עליו . ולא על גביו . שאם חבית כפותה על פיה אינה מצלת . טמא הוא . טומאתו עולמית שכלי חרס אין לה טהרה במקוה :

באור הרא"ם

פסולין ואין מטמאין הנוגע בהם ואינם מוכשרים להיות מי נדה להזות מהם על טמא ודוחק : (לד) האוסף · שהוא נוגע לא כ"ש : (לה) להביא את דמו · רביעית דם מטמא : (לו) יכול יטהר בשביעי בלא הזיה שכבר הוזה בשלישי ויהיו פי' הקרא הוא יתחטא ביום הג' היינו ביום ג' צריך הזיה וביום השביעי יטהר בלא הזיה ת"ל סיפא דקרא ואם לא יתחטא ביום הג' וביום הז' שינה עליו הכתוב שאם נתעכב וכו' כנ"ל : (לז) ולא יתחטא בו בדמים · פי' כגון זב וזבה ויולדת ומצורע שלא הביאו כפרתן ולא נזרק הדם עליהם : (לח) שכרת הוא מיתה · פי' שמיתה האמור שם הוא כרת דהכא אבל במיתה בידי שמים לכרת יש חילוק : (לט) לעשות קרקעו של בית · שאם טומאה בבית כל מה שבקרקע הבית עד התהום טמא : (מ) אינו מטמא מכל צדדים כשהוא פתוח. פי' אם פתח פתוח יצאת הטומאה בפתח זה · אזי רק אותו הפתח טמא ושאר טהורין : (מא) ועל כל הכלים · יצאו קש ועצים שאינם כלים ואינם מקבלים טומאה : (מב) כלי שנטמא ואין לו טהרה עולמית · פי' מדכתיב טמא הוא ולא כתיב יטמא הוא בדבר שאין לו טהרה וע"ז שייך לשון יטמא : (מג) וכל כלי פתוח וכו' · שומע אני כולו וכו' פי' אם נפחת רובו דרובו ככולו ובטל מתורת כלי לגמרי ת"ל פתוח (חכם הספרדי) : (מד) אשר אין צמיד פתיל עליו · פתיל זה העודף צמיד זה הדופק וראי' לדבר ויצמד ישראל וכו' כנ"ל וכ"ה

פס'. וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב. (מה) להוציא את העובר שבמעי אשה. דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר להביא את הגולל ואת הדופק שבקבר. בחלל חרב. לימד על חרב שמטמא טומאת שבעה הנוגע בה; (מו) או במת. להביא מת כזית. או בעצם אדם. להביא (מת) כשעורה. ד"א בעצם אדם להביא אבר מן אדם חי. או בקבר. (מז) זה קבר סתום.

פס'. ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת. וכי עפר הוא והלא אפר הוא אלא להקישו נאמר להלן (במדבר ה) עפר בכוטה. מה להלן עפר על פני המים אף כאן עפר על פני המים. ד"א מעפר. לימד (מח) שאם נשתנו פניו כשר. ונתנו עליו מים חיים. מי מעיין. אל כלי. (מט) שיהא חיות בכלי. ד"א אל כלי. עשה בה (נ) כל הכלים ככלי חרס.

פס'. ולקח אזוב. נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה. ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת. מה להלן שלשה אף כאן שלשה. אזוב. ולא שום ליווי. וטבל במים (נא) שיהא במים כדי טבילה. איש. להוציא את הקטן. טהור. להביא את האשה. ד"א איש טהור. (נב) זה טבול יום שיהא טמא לתרומה וטהור לחטאת (שנאמר מי נדה). והזה על האהל. מלמד שאף האהל מקבל טומאה. וכל הנוגע בעצם. זה עצם כשעורה. או בחלל או במת או בקבר. כשם שהביא כלם לענין טומאה כך הביא כלם לענין הזאה:

פס'. והזה הטהור על הטמא. טהור על הטמא טהור. (נג) טהור על הטהור טמא. דברי רבי עקיבא. ביום השלישי וביום השביעי. הכתוב קבעו חובה לשלישי ולשביעי. וחטאו ביום השביעי. לרבות הזיית שביעי שאם לא הוזה בשביעי מזה בשמיני ובתשיעי. (נד) מיכן לנדה שטובלת ביום השמיני שאע"פ שעבר יום שביעי שלה ונאנסה ולא טבלה טובלת בשאר הימים. וכבס בגדיו. ורחץ במים וטהר בערב. שהקדים הזייה לטבילה. שנאמר וחטאו ביום השביעי ואחר כך יכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב. זה הערב שמשו:

פס'. ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה וכו'. (נה) על טומאת מקדש חייב כרת ולא על מניעת הזאתו זהו עונשו שהוא טמא. ואינו חייב כרת אלא על טומאת מקדש:

פס'. והיתה להם לחקת עולם. שינהוג הדבר לדורות. ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. (נו) מים שיש שעור הזאה שהן מטמאין אדם לטמא אוכלין ומשקין שנאמר יטמא עד הערב:

פס'. וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. יטמא אחרים. והנפש הנוגעת תטמא עד הערב. וכתיב יטמא שבעת ימים. לא קשיא (נז) כאן בחבורים כאן בלא

באור הרא"ם

וכ"ה בספרי · ופי' פתיל זה הטיט שממרח בין הכסוי לכלי חרס ודופק הוא הכסוי בעצמו (חכם הספרדי) : (מה) להוציא את העובר · (חולין ע"ב:) פני השדה משמע דבר הגלוי : (מו) או במת להביא כזית מן המת או בעצם אדם להביא עצם כשעורה כנ"ל : (מז) זה קבר סתום שמטמא בכל צדדיו הנוגע בו · אבל לא כן בקבר פתוח אינו מטמא הנוגע בצדדין כי טומאה בוקעת ועולה : (מח) שאם נשתנה פניה · פי' אם נשתנה מראה של האפר לפי רוב השנים ודומה לעפר כשר ומשום הכי קריא ליה עפר (חכם הספרדי) : (מט) שיהיו חיותן בכלי כנ"ל וכ"ה (סוטה ט"ז פסחים ל"ד) שלא יתן מן המעין בכלי אחר ויתן לתוך כלי זה : (נ) כל הכלים בכלי חרס · דלא ללמוד מסוטה ששם הקפידה התורה על כלי חרס דווקא: (נא) שיהיה במים כדי טבילה· (פרה פי"ב) ובלבד שלא יספוג היינו שלא יקנח שיהיה במים כדי הזאה : (נב) זה טבול יום שיהי' טמא לתרומה וטהור לחטאת כנ"ל והשאר ט"ס ועיין לעיל פיסקא ואסף איש טהור ולמדין המזה מן האוסף את הפרה מה שם טבול יום כשר אף המזה כשר בטבול יום : (נג) טהור על הטמא טמא דר"ע. (יומא י"ד): (נד) מכאן וכו' · פי' כמו שהכא אם לא הוזה בז' יזה בימים שאח"כ · כמו כן גבי נדה אם לא טבלה בז' תיטבול בשאר הימים: (נה) על טומאת מקדש · כדכתיב בקרא כי את מקדש ה' טמא : (נו) מים שיש בהם שיעור הזאה · מטמא אדם לטמא בגדים · ומים שאין בהן שיעור הזאה מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין וכ"ה בספרי · ופי' מזה הוא הנושא שאין המזה טמא : (נז) כאן בחבורים . פי' אדם שנוגע במת עצמו טמא טומאת שבעה · ואדם שנוגע באדם שנטמא למה

הוא

חבורים. ד"א והנפש הנוגעת תטמא עד הערב. במגע הוא מטמא (נז) ולא בהסט.

פס'. ויבואו בני ישראל. אמר רבא בר רבינא (נח) מה ראה לסמוך פרשת פרה אדומה לפרשת מרים (נט) והלא פרשת פרה היתה בשנה השנית לצאתם ממצרים ומיתת מרים היתה לסוף ארבעים שנה ללמדך שכשם שפרה מכפרת על ישראל ומטהרת אותם כך מיתת הצדיקים מכפרת ומטהרת. כל העדה מדבר סין. כולן שוין בלא חילוק הדעת. ותמת שם מרים ותקבר שם. תכף למיתתה קבורה. מכאן אמרו אין משהין את האשה ואין מניחין מטת נשים ברחוב מפני הכבוד. והמיחד בגד למת מותר ליהנות ממנו ואע"פ דאביי אסר באורג בגד של מת הילכתא כרבא דשרי. (ס) והלכה כרבן גמליאל שאמר ר"ה ויום הכפורים כרגלים שמפסיקין ואין עולין שאם קבר מתו לפני ראש השנה יום אחד לפני ר"ה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר. יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו הרי כאן אחד ועשרים יום (סא) (אבל אינו עולה אם מת בראש השנה אינו מן המנין של שבעה). (סב) והלכה כרבי שמעון בן אלעזר שאמר אפילו בא (סג) ממקום קרוב ביום השביעי מונה עמהם:

פס'. ולא היה מים לעדה. למדנו שבזכות מרים היתה הבאר לישראל. מתה מרים נסתלקה הבאר וחזרה בזכותו של משה:

פס'. וירב העם עם משה. (סד) פנים כנגד פנים. ויאמרו לאמר. השיבנו על דברינו. ולו גוענו בגוע אחינו. הוסיף הכתוב וא"ו מלמד שהיו לפני זה דברים רבים ועליהם אמר ולו אמרו לו כבד עלינו שנפלו ארבעה עשר אלף ושבע מאות. אבל מתו על פני הארץ. אבל הבלועים יותר כבדו עלינו מן המתים. והשרופים יותר מן הבלועים. שאלו לפי שעה אבדו ואלו מיתתם לזכרון. וכל היגונות שעברו סבלנו. ולו גוענו בכל אותם המיתות. ולא היינו משתנקין בצמא:

פס'. ולמה הבאתם את קהל ה'. (סה) חזרו ושתפו אהרן עם משה. את קהל ה'. הקב"ה בחר באבותינו אבל אתם לא בקשתם רחמים להוליכנו בדרך קצרה אלא סיבבתם אותנו דרך המדבר כדי למות שם להתחייב ליום הדין וכן הוא אומר (במדבר יד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו:

פס'. ולמה העליתנו ממצרים. תחלתם בתרעומת היתה שנאמר (שמות ה) ירא ה' עליכם וישפט. ומאז ועד עתה מנוחה לא מצינו. לא מקום זרע. ועל כל זאת ומים אין לשתות דבר שהוא צריך לו גדול וקטן וצורך אדם ובהמה ואין חיות בלא מים. ולא היה לכם לבקש רחמים עלינו שכיון שמתה מרים נסתלקה הבאר:

פס'. ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אוהל מועד. (סו) נתנו מקום לשעה מיכן אמרו כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו. ויפלו על פניהם. עמד לבקש רחמים ולא נתחייבו ישראל בכל אלו הענינים לפי שאין אדם נתפש בצערו.

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר:

פס'. קח את המטה. זה מטה שנעשו בו האותות. ודברתם אל הסלע לעיניהם. תאמרו בשמי כה אמר ה' הוציאי מימיך.

פס'. ויקח משה את המטה מלפני ה'. מלמד שהיה המטה באהל העדות. כאשר

באור הרא"ם

הוא ראשון לטומאה וטמא רק טומאת ערב: (נז) ולא בהיסט. היינו הטמא מת אינו מטמא את חבירו אם הסיטו (היינו הניעו ולא נגע בו) אבל המת עצמו מטמא ג"כ בהיסט: (נח) מה ראה לסמוך. מ"ק כ"ח): (נט) והלא פרשה פרה וכו'. הוא לשון המחבר ולא לשון הגמרא: (ס) והלכה כר"ג. (מ"ק פ"ג במשנה שם): (סא) אבל אינו עולה וכו'. כל המאמר מסובב וכצ"ל אבל אם מת בר"ה (וה"ה בשאר יו"ט) עולה במנין שבעה ואינו מפסיק האבילות אחר שלא נהג אבילות שעה אחת קודם יו"ט: (סב) והלכה כרשב"א (מ"ק כ"א ע"ב) ושם ר' שמעון סתמא. והיינו כשגדול הבית בבית אז הבא מונה עמהם: (סג) בא ממקום קרוב. שבא ביום השביעי. קודם שעמדו המנחמין. וזה שחסר המחבר בלשונו שבא ממקום קרוב היינו קודם שעמדו המנחמין: (סד) פנים כנגד פנים. כוונתו כי הם הריבו ג"כ עם אהרן רק למשה השיבו פנים כנגד פנים, ולא עם אהרן שהי' רודף שלום לא העיזו לו לדבר בפניו. ועיין בילקוט כאן זה: (סה) חזרו ושתפו את אהרן: שאמרו ולמה הבאתם וכו' לשון רבים: (סו) נתנו מקום לשעה.

היינו

צוהו . לקיחת המטה כאשר צוהו . אבל לא המעשה . שהרי אמר לו הקב"ה ודברתם אל הסלע והוא הכה בסלע :

פס' . ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים . מהו שמעו נא . מלמד שהיו לשם סלעים הרבה . ומשה ואהרן באו אל סלע אחד והם היו אומרים למשה ולאהרן אל תוציאו לנו מים מן הסלע הזה אלא מן הסלע הזה עד שקצף עליהם וגידפם . אמר להם אי ממרים הייתם עם ה' . מיום דעתי אתכם . המן הסלע הזה נוציא לכם . לא נוציא אלא מן הסלע שנאמר לי :

פס' . וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים . לא אמר לו הקב"ה לך והך בסלע כדרך שאמר לו במסה שנאמר (שמות יז) והכית בצור . אלא ודברתם אל הסלע :

פס' . וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר . יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל . מה קידוש היו צריכין לעשות . האחד שאמר להם ודברתם . והוא הכה . (סז) ואהרן עומד ורואה . לפי שאותותיו של הקב"ה אינן דומין זה לזה . בתחלה אמר להם והכית בצור ויצא ממנו מים . ובשניה אמר להם ודברתם . להודיע כח גבורותיו של הקב"ה על דור המבול הביא מים ושטפם . והמצריים הביאם בתוך המים וחנקם . מי מרה נמתקו על ידי משה בעץ . ועל ידי אלישע במלח . וכן כיוצא באלו . למדנו שאין אותות ומופתים של מי שאמר והיה העולם דומין זה לזה . אלא חדשים לבקרים . לכך נאמר לא האמנתם בי להקדישני . כדי שיאמרו בדבר ה' יצאו המים אלא עשיתם האחרון דומה לראשון . ע"א להקדישני במים שהיה לכם להוציא מים מאותו הסלע שאמרו לכם כדי שיתקדש שמי בתוכם . לכן . שבועה . לא תביאו את הקהל הזה . זהו שאמר הכתוב (איוב טו) הן בקדושיו לא יאמין וגו' :

פס' . המה מי מריבה. המה שראו אצטגניני פרעה וטעו . ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה. אמרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והם לא ידעו שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה מפני שאצטגניני פרעה וכל הוברי השמים רואין ואינם יודעין מה רואין (ישעיה מז) ומודיעין לחדשים מאשר יבואו . ולא כל אשר יבואו . לפיכך הזהיר הקב"ה את ישראל שלא להתעסק בהם . וכן הוא אומר (ירמיה י) כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו וגו' . ויקדש בם . במים שהם לא שאלו אלא לשתות הם ובעיריהם והוא יתעלה שמו וזכרו לדורי דורות ולנצח נצחים הוציא מים רבים . וכמה רבים . בוא וראה מה אמר דוד משיח אלהי יעקב (תהלים עח) הן הכה צור ויזובו מים (סח) ונחלים ישטופו. ד"א ויקדש בם. במשה ובאהרן שלא נשא פנים לקדושיו:

פס' . וישלח משה מלאכים . אמר משה רבינו . יעקב אבינו בקש לחזור בית אביו ולא היה בגבול עשו ולא היה עם יעקב אלא מתי מעט וכתיב בו (בראשית לב) וישלח יעקב מלאכים . אנו שאנחנו עם רב ואנחנו עוברין בגבול בני עשו (סט) לא כל שכן . מיד וישלח משה מלאכים אל מלך אדום . הוא אדום . ומאכלו אדום וגבוריו אדומים . כה אמר אחיך ישראל . הוא לך לאח . ואתה אינך לו כאח :

פס' . וירעו לנו מצרים ולאבותינו . כאשר עשו לאבותיו כן עשו לבנים :

פס' . ונצעק אל ה' וישמע קולנו . הודיעוהו שהקב"ה קרוב אליהם בכל קראם . וישלח מלאך וגו' . זה משה :

פס' . נעברה נא בארצך . זה שאמר הכתוב (יהושע כד) (ע) ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו :

פס' . ויאמר אליו אדום לא תעבור בי וגו' . בטח על ברכת יצחק אבינו שאמר לו (בראשית כז) ועל חרבך תחיה :

באור הרא"ם

היינו שלא השיבו כלום לישראל רק הלכו לאוה"מ לבקש רחמים : (סז) ואהרן עומד · ורואה לכך נענש ג"כ אהרן : (סח) ונחלים ישטופו . עיין ברבה וכן (מדרש תהלים מזמור ע"ח) ששטפו הרבה לגבי הדור שלא היו מאמינים בו : (סט) לא כ"ש · שגשלח שלוחים אליו : (ע) ואתן לעשו את הר שעיר . ע"כ אמור

פס׳ . ויאמרו אליו בני ישראל במסילה נעלה . דרך כבושה ומתוקנת לא שאנחנו נחדש לנו דרך . ואם מימיך נשתה אני ומקני . לפי שלא היו צריכין למים שבאר היה עולה עמהן . רק אין דבר . לא עסק קרבנות ולא עסקי כלי זיין כי אם ברגלי אעבורה . רק אין . מיעוט אחר מיעוט זה הארון שהיה ממיך את הגבוהות ומגביה את העמקים :

פס׳ . וימאן אדום נתן את ישראל עבור בגבולו . למה מאן . לפי שהיו יראים מהם אמרו ומה למצרים שהיו גרים בארצם השמידום . אנחנו שהיה עשו אביהם שונא את יעקב שנא׳ (בראשית כז) וישטום עשו את יעקב על אחת כמה וכמה . (עא) זהו שאמר הכתוב (דברים ב) אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו׳ :

פס׳ . פרשה ויסעו מקדש ויבואו בני ישראל כל העדה. כולם בעצה אחת בלא מחלוקת:

פס׳ ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן בהר ההר וגומר . (עב) על מעשה שנהיה בקצה ארץ אדום . אלו מי מריבה שנגזרה גזירה על משה ואהרן שלא יכנסו לארץ :

פס׳ . יאסף אהרן אל עמיו . על אשר מריתם את פי למי מריבה . משל ללוקה בבית דין וכסבורין העם עבירה גדולה עבר . ובית דין מודיעין לכל על שאכל פגי שביעית . כך על אשר מריתם פי במי מריבה ולא היה בידם דבר אחר :

פס׳ . קח את אהרן . (עג) קחנו בדברים . ואת אלעזר בנו . אמור לו כל שמת ומניח בנו תחתיו ממלא מקומו אינו מת . וכן הוא אומר (מלכים א׳ יא) והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא . דוד שהניח בן כמוהו ממלא מקומו אמר בו שכיבה . יואב שלא הניח בן כמותו כתב בו מיתה :

פס׳ . והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו . כדרך הלבשת בגדי כהונה . שלא יהא דבר קודם למכנסים ואחר המכנסים כתונת ומצנפת ואבנט . כלומר שהיה אהרן מתפשט העליון ומתלבש ענני כבוד תחתיו . וכן כשנתלבש אליהו בנפול אדרתו עליו לפי שאי אפשר לומר באהרן שנקבר ערום . וכן באליהו שעלה ערום אלא נתלבש ענני כבוד :

פס׳ . ויעש משה כאשר צוה ה׳ . לא גרע ולא הוסיף :

פס׳ . ויפשט משה את אהרן . כדרך שהלבישו כך הפשיטו . וילבש אותם את אלעזר בנו . הראוי לו זה פושט וזה לובש :

פס׳ . ויראו כל העדה כי גוע אהרן . מיד נסתלקו ענני כבוד מישראל כדריש לקיש דאמר כי משמש בארבע לשונות . אי. דלמא. אלא. דהא. ומשמע מפני מה ויראו משום דהא מית אהרן מיתה גרמה לעדה להתראות . ואע״פ שאין מקרא יוצא מידי פשוטו נדרש לכמה ענינים . ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל . אפילו הנשים לפי שהיה אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחבירו שנא׳ (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו וגו׳ בשלום ובמישור הלך אתי :

פס׳ . וישמע הכנעני מלך ערד. מה שמועה שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד. וכסבור נתנה רשות להלחם עם ישראל . כי בא ישראל דרך האתרים . (עד) אמר הלך התייר שלהם . ד״א דרך האתרים. דרך מקומותיו לשון אתרא . ד״א דרך האתרים הלך יתיר. וילחם בישראל וישב ממנו שבי . לא נשתקעו השבויים ביניהם אלא חזרו ובאו אל מחנה ישראל שנאמר וישמע ה׳ בקול ישראל :

פס׳ . וידר ישראל נדר . מה בין נדר לנדבה שהנדר האומר הרי עלי עולה . הנדבה הרי זו . אם נתון תתן . נתון הכנעני . תתן השביה . והחרמתי את עריהם .

באור הרא״ם

אמר בארצך : (עא) זה הוא שאמר הכתוב אתם עוברים . וסיפא דקרא ויראו מכם . והיינו כי בני עשו יראו שלא יעשו להם ישראל רעה משנאת עשו ליעקב : (עב) על מעשה שנהיה וכו׳ . אולי כוונתו כמו שפרש״י מפני שנתחברו לעשו הרשע חסרו הצדיק הזה : (עג) קחנו בדברים . הוקשה לשון קח שלא שייך על בעלי חיים : (עד) אמר הלך התייר שלהם . פי׳ שנסתלקו ענני הכבוד ע״כ בא להלחם :

כל

שיביא כל ביזת עריהם אל בית ה׳ כדרך שעשה יהושע ביריחו הוא שאמר עכן (יהושע ז) וכזאת וכזאת עשיתי. עבר על חרם יהושע ועל חרם משה:

פס׳. וישמע ה׳ בקול ישראל. זהו שאמר הכתוב (דברים ד) ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו:

פס׳. ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך. מלמד שהדרך מכשלת את הכח וכן הוא אומר (תהלים קב) ענה בדרך כחי:

פס׳. וידבר העם באלהים ובמשה. כל (עה) המתרעם אחר רבו כאילו מתרעם אחר השכינה. למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל. אמרו עתידין שיתפח המן במיעם והורגם. (כלומר) [כלום] יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא כיון שראה אותם אוכלים לחם אבירים ומתרעמים שלח בהם הנחשים שלקו בלשונם שנאמר (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא להש ואין יתרון לבעל הלשון. אמרו כל החיות לנחש ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך. אמר להם ואין יתרון לבעל הלשון שהוא מרגל בחבירו והנאה אין לו. את הנחשים השרפים. אמרו יש נחשים במדבר שאחד מביט בעוף הפורח והעוף נשרף:

פס׳. ויבא העם אל משה. והיאך בא העם והנחשים היו נושכים אותם. אלא כינה הכתוב ומשה בא אליהם לראותם ויאמרו חטאנו:

פס׳. ויאמר ה׳ אל משה עשה לך שרף. הוא שרף הוא נחש. שנאמר (ישעיה יד) כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף. ושים אותו על נס. וכי נחש ממית או מחיה אלא כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נזוקין:

פס׳. ויעש משה נחש נחשת. מה ראה לעשותו נחשת. אלא זהו שאמר הכתוב (משלי ט) תן לחכם ויחכם עוד. אמר משה שמו נחש ולא הודיעני ממה אלא ודאי משם נחש צריך להיות נחשת על שם נחש:

פס׳. ויסעו בני ישראל ויחנו באובות. ובפרשת אלה מסעי בין הר ההר לאובות שתי מסעות צלמונה ופונון. אלא שקיצר המסעות מכאן ולא זכר צלמונה ופונון. אלה לסבוב ארץ אדום לפי שהיה צלמונה ופונון צלמות. וכן הוא אומר (ירמיה ב) ולא אמרו איה ה׳ המעלה אותנו מארץ מצרים המוליך אותנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות וגו׳. פונון לשון יוני מיתה. ד״א על שם הנס:

פס׳. ויסעו מאובות ויחנו בעיי העברים. הוא עיים שבמסעות:

פס׳. משם נסעו ויחנו בנחל זרד. משם נסעו ויחנו מעבר ארנון. הוא נחל היוצא מגבול האמורי. ונחל זרד לא זכר במסעות אלא (דברים ב) והימים אשר עברנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה:

פס׳. על כן יאמר בספר מלחמות ה׳. גמרא הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל. את והב. (עו) שני מצורעים היו והן מהלכין בסוף מחנה ישראל והיו רואין את המלחמה שעשה הקב״ה לאמורי שכיון שבאו ישראל לעבור בגבול האמורי הלכו ונחבאו בין ההרים כדי שיפלו על ישראל ויהרגום. וכשבא לעבור ארון ה׳ דבקו ההרים זה אל זה והרגו כל האמוריים הנחבאים בין ההרים והיה הדם הולך אל נחלי ארנון ומרוב הדם היו ההרוגים מתגלגלין עד נחלי ארנון:

פס׳. ואשד הנחלים. ואשד הוא לשון שפך. הנחלים מקום מדרון כמו (דברים ג) אשדות הפסגה. ומשם היו באים עד הבאר. והיו ישראל אומרים שירה עליהם כדרך שאמר משה ובני ישראל שירה על הים וראיה לדבריהם כי אלו המסעות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי לא בארה ולא נחליאל ולא מתנה ולא במות לפיכך דרשום חכמי ישראל למדרש נאה. וכן אמר דוד (תהלים קלו) לעושה נפלאות גדולות לבדו. לפי

באור הרא״ם

(עה) כל דמתרעם. (סנהדרין ק״י): (עו) שני מצורעים וכו׳ והמצורעים שמותם את והב דכתיב:

שאין בעל הנס מכיר בנסו. ד"א על כן יאמר בספר מלחמות ה'. בספר. זה ספר התורה. מלחמות ה'. שנעשו במצרים. את והב. אתא ויהב. בא ונתן אותות ומופתים. בסופה · בים סוף. וראו את שונאיהם מתים בים סוף. וכן אמר דוד (שם עח) אשר שם במצרים אותותיו וגו'. ואת הנהלים ארנון. זה מלחמת האמורי. ד"א על כן יאמר בספר מלחמות ה'. כיון שהגיעו ישראל עד נחלי ארנון אשר במדבר היוצא מגבול האמורי מיד שמחו. אמרו אע"פ שאמר לנו הקב"ה שלא להתגרות במואב הותרנו ליקח את הארץ מיד האמרי וכן אמרו רבותינו עמון ומואב טהרו בסיחון ובעוג. כיצד לפי שאמר הקב"ה למשה (דברים ב) וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם. אבל כיון שבא סיחון ולקח את חשבון ממואב הותרה ארצם לישראל לכבשה. ומנין שכבשה סיחון דכתיב כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי. (פירוש) ויקח את כל ארצו מידו. כלומר כל ארצו של סיחון היא שלקחה ממואב. גם שמצאנו למואב היתה ארץ הוא ממה שלקח סיחון. אלא את כל ארצו מוסב לסיחון. שמידו של מואב לקחה. עד ארנון כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי. וכן הוא אומר ביפתח כששלח אל מלך בני עמון (שופטים יא) הטוב טוב אתה מבלק בן צפור הרוב רב עם ישראל אם נלהום נלחם בם. לפי שישראל לא לקחו מיד מואב ועמון כלום אלא מסיחון ועוג. סיחון כמו שאמרנו (עו) עוג דכתיב (דברים ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים וגו'. לכך נאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' כלומר שהיו מספרים זה לזה. מלחמות ה' שעשה ושעתיד לעשות. את והב. את יהב. (עז) יו"ד וא"ו משתמשין כמו (בראשית לו) שפו ואונם. (דה"א א) שפי ואונם. היו אומרין אותן בסופה בזריזות כמו (ישעיה כט) סופה וסערה כאדם שאמר לחבירו מי יתן שהייתי במקום פלוני (עח) מרוב שידול. ואת הנחלים ארנון. ואכבוש נחלי ארנון מיד האמורי. ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער וגו'. לימד על כל אלו שנכבשו לפני ישראל שכבר הותרו להם מחמת סיחון ועוג:

פס'. ומשם בארה. אחר שעברו ישראל נחלי ארנון והניחו לאחריהם את שאר ארץ מואב ועמון כענין שנאמר במשנה תורה (דברים ב) ונעבור מאת אחינו בני עשו ונפן ונעבר דרך מדבר מואב. וכתיב (שם) ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב וגו'. עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד וגו'. ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם. וכתיב (שם) אתה עובר היום את גבול מואב את ער. וכתיב (שם) קומו סעו ועברו את נחל ארנון ויאמר ה' אלי הנה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש. הא שלקח סיחון מלך האמורי ממלך מואב הראשון. עד ארנן. על כן היו ישראל מחמדים לעבור את נחל ארנון כי לא נתן להם רשות בארץ אדום ובארץ מואב ובארץ עמון עד שעברו את נחל ארנון וכבשו את הארץ ההיא מארנון ועד היבק. לכך נאמר לפי שארנון היה גבול מואב בין מואב ובין האמורי. בספר מלחמות ה'. היו ישראל מספרין מלחמות שעתיד להיות בסיחון ועוג. את והב בסופה. את ייהב בסופה ובסערה מלמד שהיו ישראל שמחים לעבור נחלי ארנון והיו אומרים הלואי את ייהב בסופה. שהיה הרוח נושאינו ונותנינו מעבר לנחלי ארנון ודומה לזה הדבור (תהלים נה) מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה. כך היו ישראל אומרים (עט) מי יתן סופה נושאת אותנו לראות את נחלי ארנון. ואת הנחלים ארנון. היא היתה תחלת ארץ ישראל. ואשד הנחלים. שאר הנחלים שהיו שופכין לשון תרגום הוא אל הנחל הגדול. אשר נטה לשבת ער. לפני ישיבתה של ער. כי ער גבול בני עמון הוא ונשען. מוסמך הנחל ההוא לגבול מואב:

פס'. ומשם בארה היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה להם

באור הרא"ם

(עו) דכתיב כי רק עוג וכו'. ערשו ערש ברזל הלא היא ברבת בני עמון הרי שהיה רבות שהיתה לעמון לקחה סיחון מאתו במלחמה: (עז) יו"ד וא"ו משתמשים כמו. שפו ואונם (בראשית לו) כתיב שפו ואונם שפו בוא"ו ובד"ה א' א' כתיב שפי ואונם שפי ביו"ד הרי יו"ד וא"ו מתחלפים: (עח) מרוב שידול. פי' מרוב השתדלות שחמדו לעבור את נחלי ארנון: (עט) מי יתן סופה וסערה. היינו סופה וסערה לעבור

מים. ולפי שלא הוצרכו לשאול מאותו הזמן מים שהבאר היה עולה והולך בכל מקום מסעתם אמרו עליו שירה:

פס'. אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה. (פ) ודומה לו (ישעיה כז) כרם חמר ענו לה. ולפי (שעלה) הבאר ענו לה הוא לשון צווי. וכן (תהלים קמז) ענו לה' בתודה למזמרים. אבל כרם חמר ענו לה לשון עתיד כך היתה עניית השירה עלי באר ענו לה. מבקשים היו שלא יפסקו מימיה והיתה להם העניה הזאת כמו שהיו עונים בימי משה (שמות טו) אשירה לה' ומרים (שם) ותען להם מרים על כל דבור ודבור כך היו עונין:

פס'. באר חפרוה שרים. אלו משה ואלעזר. כרוח נדיבי העם. אלו שבעים זקנים. במחוקק. בזכות משה שנקרא מחוקק שנאמר (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון. במשענותם. אמרו חז"ל מלמד שהיה כל אחד ואחד מן הנשיאים הולך ונשען על משענתו על הבאר מושך משענתו והמים באים עד אהלו. וממדבר מתנה. וממדבר קדש היתה מתנה הבאר לישראל עד שבאו לירדן ונכנס הבאר בתוך הירדן. וכן אמרו רבותינו ז"ל כל הרוצה לראות בארה של מרים יעמד בראש הכרמל ויצפה ויראה כמין כברה בים יפו:

פס'. וממתנה נחליאל. וממקום שניתנה הבאר הלכו לנחליאל היא דיבון גד ועלמון דבלתימה. דיבון גד ניתן לשבט הגדי. ועלמון דבלתימה הוא מקום נחלים גדולים ושם היו ערמון ודבלים גדילים על הנחלים. ונקראו נחליאל ומנחליאל במות מעלמון דבלתימה להרי העברים כי ההרים נקראו במות. וכן אומר במסעות (במדבר לג) ויסעו מעלמון דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני נבו:

פס'. ומבמות הגיא. זהו שאמר באלה מסעי (שם) ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב. והערבה הוא הגיא אשר בשדה מואב שנאמר להלן (דברים ג) בערבות מואב תחת אשדות הפסגה. ראש פסגת הגיא ונשקפה על פני הישימון. זהו שאמר הכתוב (במדבר לג) ויחנו (מן) [על] הירדן עד בית הישימות. אלא הפסוקין על פשוטיהן לבד מדברי מדרש והגדה אשר דרשו דורשי רשומות. בשני תלמידי חכמים שנושאין ונותנין על דברי תורה ונלחמין על הספר היא מלחמות ה' וסופן שמוסיפין אהבה שנאמר את והב בסופה ומשם מתגדלים ונהיים נחלי התורה ומשם שותים מבארה של תורה ונתנה' *להם מתנה. ואם מגים דעתו הקב"ה ממיכו שנאמר ומבמות הגיא. ואם חוזר בו חוזר להיות ראש שנאמר ראש הפסגה. ד"א על כן יאמר בספר מלחמות ה' סיפור הגבורות שעשה הקב"ה על ים סוף ואת הנחלים ארנון. וכן משה אמר (שמות טו) עד יעבור עמך ה'. אלו מעברות נחלי ארנון. עד יעבור עם זו קנית. אלו מעברי הירדן:

פס'. וישלח ישראל מלאכים. ולהלן הוא אומר (במדבר כ) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום מפני שהיה מלך חשוב אדום. שלח לו משה מלאכים אבל סיחון ישראל שלחו לו ולא משה. ואעפ"כ במשנה תורה כתיב (דברים ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגומר. ללמדך שברשות משה נשתלחו. אבל מה שאמר ישראל דברי המלאכים:

פס'*. אעברה בארצך. זהו שאמר הכתוב (שם כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. בדרך המלך נלך. בדרך שצוה עלינו המלך נלך:

פס'. ולא נתן סיחון. הוא שאמרו רבותינו ז"ל סיחון שדומה לסיח במדבר ועבר מארץ כנען והלך אל ארץ מואב. והוא נלחם במלך מואב הראשון. ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון. והוא שבא בתחלה. וישב ממנו שבי ולבסוף החרים ישראל את עריו. והפרשיות מוקדמות ומאוחרות׳ כי אשר אמר והחרמתי את עריהם היה אחר שנכבש סיחון אבל אמנם הוא כנעני על שם הארץ. כי היה מארץ כנען על

באור הרא"ם

לעבור את נחלי ארנון: (פ) ודומה לו כרם חמר וכו'. המחבר ביאר כאן פשוטי כל מקרא בטוב טעם ועיין

שם מלכותו וכי הוא מלך ערד והוא ששבה מישראל שבי. ומה שמו סיחון שמו.

ויאספ סיחון זהו שאמר הכתוב (משלי כח) ומקשה לבו יפל ברעה:

פס'. ויכהו ישראל לפי חרב. הכו כל חיל סיחון כאיש אחד שנאמר ויכהו. ויירשו את ארצו. אבל אל ארץ בני עמון לא קרבו למה כי עז גבול בני עמון. וכן הוא אומר במשנה תורה (דברים ב) רק אל ארץ בני עמון לא קרבת. ד"א כי עז גבול בני עמון. עזה אהבה שאהב הקב"ה את העמונים יותר מן המואבים. במואב הוא אומר (שם ב) אל תצר את מואב אבל עשות בם אנגריא מותר. אבל בעמון כתוב (שם) אל תצורם ואל תתגר בם. וכל כך למה על שום המעשה. הבכירה קראה מואב בחציפות אבל הצעירה שקראה שם בנה בצניעות בן עמי ללמדך ששכר שיהה נאה אין הקדוש ברוך הוא מקפח. כל שכן עם הצדיקים שעתיד ליתן להם שכר טוב על כל מצוה ומצוה ועל כל פסיעה ופסיעה ועל כל דבור ודבור וכן הוא אומר (עמוס ד') ומגיד לאדם מה שחו:

פס'. ויקח ישראל את כל הערים האלה. החזקות. ובכל בנותיה. אלו הכפרים:

פס'. כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו של סיחון. שהיא ברשותו בזה הזמן לקחה מידו של מלך מואב עד ארנון:

פס'. על כן יאמרו המושלים. אלו מושלי משלות כמו הנשים העונות במחולות בימי שאול (שמואל א' יח) הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו. כך היו מוציאין משלות וחידות ולשון עניות. בואו חשבון. היא עיר הממלכה. תבנה ותכונן עיר סיחון. כלומר היו מתפללות עליו ועל ממלכתו:

פס'. כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון. (ומשמע) מלחמה תצא מסיחון ומבית ממלכתו. אכלה ער מואב בעלי במות ארנון. ישמידם סיחון:

פס'. אוי לך מואב. זו נבואה של מואב. אבדת עם כמוש. זה כמוש שקוץ אשר במדבר והוא אבן שחורה דמותה כדמות אשה שחורה והיא בתוך הבמה והיו הולכים אליה להשתחות לה מואב וכל סביבותיה. וכן הוא אומר (שופטים יא) הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש והוא בלשון ישמעאל מכה [א] (פא) עבודה זרה שהיא במדבר והולכים אליה עמים רבים ואחד מאלף אין הוזרין וכבר התחיל להיבטל. לכך נאמר עם כמוש. נתן בניו פליטים. זה היתול וביוש לע"ז כלומר להושיעם:

פס'. ונירם. ומלכותם כמו (מלכים ב ח) לתת (לכם) [לו] ניר אבד חשבון. מלכה. עד דיבון. (פב) כמו (איוב כה) הן עד ירח לא יאהיל כן עד דיבון. מסיר שולטנות מדיבון. ונשים עד נפח שהשמו המקומות. עד נפח אשר עד מידבא אלו מקומותיהם:

פס'. וישב ישראל בארץ האמורי. לנחלה ולאהוזה לקחוה:

פס'. וישלח משה לרגל את יעזר. לימד משה דרך ארץ ליהושע להיות משלחים מרגלים:

[א] היא העיר מעקא אשר הישמעאלים יסעו שמה להשתחות לאבן השחורה וכאשר פי' מהר"ש באבער במבוא שלו לפסיקתא זוטרתא:

באור הרא"ם

ועיין להראב"ע כי עלי באר היא תחילת השירה ולא נכתבה כולה ענו לה לשון ציווי וכו' עכ"ל ולכן בא לבאר כי המלות ענו לה היא פקודה להמזמרים (מקהלה) שיענו אחרי כל כרוז וכרוז מהשירה את המלות עלי באר (והשירה לא נכתבה כאן) וכן ביאר הכתוב ״ ״בישעי' כרם חמר ענו לה ר"ל הוא מצוה להמקהלה שיענו אחרי כל ענין וענין המלות כרם חמר רק בישעיה היא פקודה לעתיד שבימי הגאולה יענו המשוררים כרם חמר. וכאן הוא דבר בעתו ומביא ראיה משירת משה כי גם הכרוז אשירה לה' כי גאה גאה ענו ג"כ המקהלה כפעם בפעם. וכן מרים ענתה זאת בלוית נשים אשירה לה' וכו'. ועיין במכילתא פרשת השירה משה היה פותח דבריו תחלה וישראל עונין אחריו ועיין (סוטה ל:) כיצד אמרו ישראל שירה כגדול המקרא את הלל ע"ש. האריכתי בזה להראותך כי גם חכמי ישראל הקדמונים ידעו לפרש פשוטו של מקרא והמחבר הזה אשר שיבה זרקה בו יותר משש מאות שנה הוא היה האחד מהם: (פא) ע"ז שהיא במדבר. אולי הוא האליל אפאלאן במקום דעלם (אי בחלק ים האמצעי) אשר אנשי אתינא בימי שאקראטעס היווני עבדו שם והוא כעת ת"י ישמעאל חרב מאין יושב. וכל חוצבי אבן מאיים הסמוכים באים שמה לקחת שארית הבניינים אבני שיש וכדומה ככתוב בתולדות שאקראטעס בספר פעדאן: (פב) במו הן עד ירח.

ופירושו

פס'. ויפנו ויעלו דרך הבשן. הפנו מכל עסק ושמו פניהם אל ארץ עוג מלך הבשן:

פס'. ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. וכן הכתוב משבחו (דברים ג) נשאר מיתר הרפאים:

פס'. ויכו אותו ואת בניו. ולהלן הוא אומר (פג) (שם ג') ונך אותו (ואת בניו) ואת כל עמו. מלמד שבן אחד היה לו והכתוב קורא אותו בניו. כמו (בראשית מו) ובני דן חושים. (במדבר כו) ובני פלוא אליאב. ללמד שכל מי שאין לו אלא בן אחד אינו נמנע מלקרותו בני:

פס'. ויסעו בני ישראל. בגבורתם בעזרתם מן השמים בזכות ישראל אביהם. ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו. (פד) לא חיסר הכתוב כלום מלמד שבאו עד המדבר של ארץ ישראל:

פרשת וירא בלק

פתיחה טוב לחסות בה' מבטח באדם טוב לחסות בה' מבטח בנדיבים: (תהלים קי"ח)

טוב היה להם לישראל שבכל עת צרתם היו חוסים בהקב"ה והיה מושיעם מה כתוב למעלה מן הענין וידר ישראל נדר ויאמר וכן הוא אומר (תהלים קו) וירא בצר להם בשמעו את רנתם. אבל הכנענים באים בבטחונו של אדם שנאמר וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגומר. אולי אוכל נכה בו ואגרשנו וגו'. וכן מצאנו בדוד שבא בבטחונו של מקום. ופלשתים באו בבטחונו של גלית ומה היה סופן נסו פלשתים שנאמר (שמואל א יז) ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו. וכן דוד אמר לגלית (שם) אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת. לכך נאמר טוב לחסות בה' מבטח בנדיבים. אין לך נביא ונדיב באומות העולם יותר מבלעם הרשע אבל לא הועיל לו לבלק בבטחו בו שנאמר הלא את אשר ישים ה' בפי אותו אדבר. וירא בלק יש ראיה שהיא שמועה כגון (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות. כן בלק שמע וכאילו ראה. בלק בא ללוק דמם של ישראל. בן צפור (א) בן שהיה מצפיר להלחם עם ישראל. את כל אשר עשה ישראל לאמורי. משעברו ישראל את נחלי ארנון ולקחו את כל גבול האמורי והחרימו את כל עריהם:

פס'. ויגר מואב מפני העם מאד וגו'. ואע"פ שאמר הקב"ה לישראל (דברים ב) אל תצר את מואב היו מתיראין מהן:

פס'. ויאמר מואב אל זקני מדין. (ב) תאנא מדין ומואב לא היה להם שלום זה עם זה שנאמר (בראשית לו) וימלוך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב. וכיון שראו ישראל באים הלכו והשלימו יחד. משל לשני כלבים שהיו בעיר והיו שונאים זה את זה בא זאב עליהם ונתחברו שניהם להרוג את הזאב. עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו. אלו הכפרים והשדות והכרמים לא היו חוששין על הערים כי כבר ראו שהיו ישראל מקיפים וכובבים לא חששו אלא על סביבות. כלחוך השור את ירק השדה. לפי שכל הבהמות רועות ותולשות הירק ומניחות שארית בקרקע. אבל השור לוחך כמו האש שלוחכת אפילו השורש. ד"א כלחוך השור את ירק השדה מנהג העולם אומה באה על אומה. מהם הורגים ומהם לוקחים בשביה לעבדים אבל אלו כל נשמה אינן מחיין הוי כלחוך השור:

פס'. וישלח מלאכים אל בלעם. (ג) מפני מה ניתנה נבואה לאומות העולם כדי

באור הרא"ם

ופירושו לשון הסרה. (פג) ונך אותו ואת בנו כצ"ל: (פד) לא חיסר הכתוב. פי' שזה מסע האחרון מהמסעות: (א) בן שהיה מצפיר להלחם וכו'. לא ידעתי לפרש לשון מצפיר עיין בבע"ת פירש בן ציפור שעף עליהם כצפור לקללם. ובזוהר פרשה זו. פירש בן צפור שעשה מכשפות ע"י צפור ע"ש: (ב) תני מדין ומואב וכו'. (סנהדרין ק"ה.) : (ג) מפני מה נתנה נבואה לאו"ה הקדמונים. עיין רבה ותנחומא:

ודומה

למרדן ליום הדין שלא יאמרו אילולי היו לנו נביאים היינו עוסקין בתורה ובמצות. פתורה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה נותנין לה ה"א בסופה. אשר על הנהר. זה נהר פרת. ארץ בני עמו. של בלעם. לקרוא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים וגו'. למדנו שהיו דברים רבים בשליחותו של בלק אלא שקצרו הכתוב מלמד שסיפר לו נוראות שעשה עמהם הקב"ה במצרים ושעשה על הים ואשר עשה לעמלק ולשני מלכי האמורי. ויכס את עין הארץ. קראם בשם ארבה. מה ארבה חלש ואין מלך יכול לעמוד לפניהם כך אלו לא מפני גבורתם היו נוצחים אלא מפני ברכת אביהם. לכה קבה לי אותו. והוא יושב ממולי. מול הרואה. ד"א והנה כסה את עין הארץ, שלח לו שטף ועבר אבד את סיחון ואת עוג כוסין עינו של עולם הוא רואה אותו. ואני איני יכול לראות אותו מפני העננים שמקיפין אותו. ועתה לכה קבה לי אותו. ולכה ארה לי. שלח לו אינם נלחמים לא בחרב ולא בחצים אלא בשם אלהיהם. לכה קבה לי לכה ארה לי. פיהם של רשעים מכשילם שנאמר ארה לי. אולי אוכל נכה בו. (ד) ודומה לו (בראשית א) נעשה אדם נו"ן במקום אל"ף. (ה) ד"א נכה לשון גדולה וממשלה. כי ידעתי את אשר תברך מבורך. (ו) לפי שהיה ממשפחת קמואל אבי ארם ומדבר היה ברוח הקדש ומכוין שעת הזעם:

פס'. וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם. (ז) כענין שנאמר (משלי טז) קסם על שפתי מלך. וי"א וקסמים ממש. אמרו סימן זה יש לנו אם לא ימאן מלבוא אצלינו הרי אנו מצליחין ואם לאו אין לנו הצלחה. ונשב אל ארצנו. וכן עשו:

פס'. ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר. מלמד שאין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה וכן הוא אומר (בראשית כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה. וישבו שרי מואב עם בלעם. ושרי מדין להיכן הלכו. אמרו רבותינו ז"ל כיון שאמר להם בלעם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר אמרו שרי מדין כלום יש שום אב שמקלל את בנו אם חפץ לקללם לא היה מוציאם ממצרים ולא היה מעבירם את נחל ארנון מיד חזרו להם אבל שרי מואב בלבד נשארו:

פס'. ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך. אמר רבי אבא בר כהנא (ח) זה אחד מג' בני אדם שבדקן הקב"ה ומצאן עציץ של מימי רגלים קין וחזקיה ובלעם. קין דכתיב (בראשית ד) אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי היה לו לומר רבונו של עולם הכל גלוי לפניך הנכתרות והנעלמות ואתה שואלני מה תשובה באת לו (שם) קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. חזקיהו דכתיב (מ"ב כ) מה אמרו האנשים האלה והיה לו לומר אתה נביאו של הקב"ה והוא גלי עמיקתא ומכתרתא ואתה שואלני אלא התחיל להתהלל בעצמו ואמר (שם) מארץ רחוקה באו מבבל ומה תשובה באת לו (שם) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך. ומבניך אשר יצאו ממך והיו כריסים וגו' וכן בלעם הרשע היה לו לומר אין כל דבר נעלם ממך. אלא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי א"ל הקב"ה לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא. שנאמר (דברים ז) ברוך תהיה מכל העמים. וכבר קדמה ברכתו עליהם. ואין כלי של ברכה מחזיק קללה:

פס'. ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן ה' לתתי להלוך. והן אמרו לבלק מאן בלעם לא רצו לתלות הדבר בבורא הכל לפיכך הוסיף לשלוח שרים רבים ונכבדים מאלה:

באור הרא"ם

(ד) ודומה לו נעשה אדם · כמו אעשה אדם וכן הכא נכה כמו אכה : (ה) ד"א נכה לשון גדולה וכו' · ע"כ אמר נכה לשון רבים כי דרך גדול ומושל שמדבר דבריו בלשון רבים כי הוא האחד שבו תלוי דעת הרבים : (ו) לפי שהוא היה ממשפחת קמואל אבי ארם · והם ברכו את רבקה אחותינו את היי לאלפי רבבה ונתקיים ברכתם : (ז) כענין שנאמר קסם על שפתי מלך. המחבר מפרש קסם לשון בחינה וסימן. וזה כוונתו וקסמים בידם שלקח לסימן אם יבוא תכף יצליח ואם ימאן אין הצלחה. וע"ז וי"א וקסמים ממש פליג אלמעלה : (ח) זה אחד מג' בני אדם · עיין מדרש רבה במקומו ועיין (בזוהר כ') גירסא אחרת וחשיב ג"כ יחזקאל שבח דאמר ליה התחיינה העצמות האלה · ואמר ה' אלהים

פס'. ויבאו אל בלעם וגומר כי כבד אכבדך מאד. לא חסר הכתוב כלום:

פס'. ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו. מיכן אמרו רבותינו ז"ל בתחלה נביא היה (ע) ולבסוף נביא שקר היה:

פס'. ועתה שבו נא בזה. מיכן אמרו חוצפא אפילו כלפי שמיא מהניא. מעיקרא. לא תלך עמהם ולבסוף קום לך אתם:

פס'. ויבא אלהים אל בלעם לילה. (י) מכאן אמרו אין הקב"ה מוליך את האדם אלא אחרי רצונו וכן הוא אומר (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ וגומר:

פס'. ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתונו. זה שאמרו שנאה מקלקלת את השורה שאע"פ שהיו לבלעם אנשים לחבוש את אתונו מרוב שנאתן של ישראל הוא בעצמו חבשו וקלקל שורת כבודו. ולענין אהבה אתה אומר כן (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו:

פס'. ויחר אף אלהים כי הולך הוא. והלא כבר נאמר לו קום לך אתם אלא מלמד שהיה הולך כדי לקלל וכבר נאמר לו ואך את הדבר. ד"א כדי ליראו ולבהלו לפני שרי מואב. ויתיצב מלאך ה'. מלאך היה לישראל ושטן לבלעם:

פס'. ותרא האתון את מלאך ה'. מפני מה ראתה האתון את מלאך ה' והוא לא ראהו כדי להודיע לבלעם חכמתו ותכונתו אינה אלא מלפני הקב"ה שלא יתגאה בעצמו ויבוא לקלל את ישראל וכדי לביישו לפני שרי מואב:

פס'. ויעמד מלאך ה' במשעול הכרמים. שביל של כרמים (יא) ואמיתתו מש עול כאשר ימוש משם הגדר יכנס בו ריוח להלוך בו ואם לא ימיש לא יכנס:

פס'. ותרא האתון את מלאך ה'. הוא בא לקלל בני שלשה אבות לפיכך נתבזה שלש פעמים. ויך האתון במקל מכלל שעד עתה היה מכה בשוט:

פס'. ויפתח ה' את פי האתון. והוא שאמרו רבותינו ז"ל מששת ימי בראשית נברא פי האתון וכל הדבור שהיתה עתידה לדבר עם בלעם שאין כל חדש תחת השמש. ולפי שעה דברה ושוב לא דברה. ובלשון שהיה בלעם מדבר בו דברה:

פס'. ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי. לשון בזיון כמו (שמואל א לא) פן יבואו הערלים והתעללו בי. לו יש חרב בידי. כלומר הלואי כיון ששמעו שרי מואב בדבר הזה אמרו ומה אם אתונו אינו יכול לקללה ולהמיתה אלא אומר לו יש חרב בידי והיאך הוא יכול לקלל את ישראל:

פס'. ותאמר האתון אל בלעם. מלמד שאמרו שרי מואב לבלעם למה לא רכבת על סוס טוב כי רכבת על האתון הזה. אמר להם הסוס שלי בשדה הוא והאתון למשא והסוס לרכיבה. אמרה לו האתון הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה בין למשא בין לרכיבה אין לך זולתי. ושמא תאמר מזמן קרוב אני לך איני לך אלא מעודך עד היום הזה. ההסכן הסכנתי (יב) כלומר ההשכל השכלתי כמו (ישעיה יג) נשכה ולשכה. כלומר לא הייתי מלומדה לעשות לך כה מיד הודה בלעם ויאמר לא:

פס'. ויגל ה' את עיני בלעם. מלמד שכל העולם כולו בחזקת סומין עד שהקדוש ברוך הוא מגלה עיניהם כיוצא בו (בראשית כא) ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים. יש הרבה דברים ואין כח בעיני האדם לראותם עד שיגזור הקב"ה:

פס'. ויאמר אליו מלאך ה' על מה הכית את אתונך. מלמד שעון האדם הוא שוטנו. כי ירט הדרך. בגימטריא יראתה ראתה נטתה והוא מלשון סגירה כמו שנאמר (איוב טז) יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני. כלומר נסגר הדלת לנגדי מאימת המלאך ולא היתה האתון יכולה לעבור. אותכה. בה"א כתיב אמר לו

באור הרא"ם

אלהים אתה ידעת: (ע) ולבסוף נביא שקר היה. מפסוק הזה אין שום ראי' שהיה נביא שקר ואולי קאי על הקרא הקדוש מאן ה' לתתי להלוך עמכם דווקא וזה היה שקר שהקב"ה אמר לו לא תאור את העם כלל רק המחבר ציין ע"ז הפסוק כי בכאן הודה בלעם להודות לא אוכל לעבור את פי ה': (י) מכאן אמרו. (סנהדרין ק"ה): (יא) ואמיתתו מש עול. פי' אמיתת המלה משעול מש עול: (יב) כלומר ההשכל

אין אתה השוב לפני אלא כמו הנקבה הזאת. הרגתי. מלמד שנצטוה המלאך על כך שאם לא תטה האתון שיהרוג את בלעם:

פס'. ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי וגומר. על שהכיתי את האתון. ועתה אם רע בעיניך שיצאתי אשובה לי:

פס'. לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר. מפרשים כי רצה הקדוש ברוך הוא להגביהו ולהשפילו אחרי כן. לפיכך לא אמר לו ללכת עם הראשונים עד שבאו שרים נכבדים וכן הוא אומר (משלי טז) לפני שבר גאון. וכן מצאנו בהמן ובקרח ובכל הרשעים שבתחלה מגביהם ולבסוף משפילם. וילך בלעם עם שרי בלק. (יג) כדי שיארע הדבר שנהיה הדבר לו בדרך:

פס'. וישמע בלק כי בא בלעם. מלמד ששלח לפניו אנשים להגיד כי הוא בא. ויאמר בלק אל בלעם הלא שלוח שלחתי אליך לקרא לך. כסבור היה שברשותו היה מברך או מקלל:

פס'. ויאמר בלעם הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה. כבר הוזהרתי בבית הוזהרתי בדרך. אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר:

פס'. ויזבח בלק בקר וצאן. אילו לצורך אכילתם:

פס'. ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל. זה בית גלייא שלו. וירא משם קצה העם. (יד) כלומר כל העם מקצה. וראיה לדבר שהוא אומר למטה אפס קצהו תראה וכולו לא תראה מכלל שבראשונה כל העם מקצה ראה:

פס'. ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות כנגד שבעה מזבחות שעמדו מאדם הראשון עד אותו הזמן. אדם הראשון בנה חדא והקריב פר שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס. היכן אתה מוצא פר שקרניו קודמות לפרסותיו הוי אומר במעשה בראשית שכל מעשה בראשית בקומתן נבראו ויצא ראש הפר תחלה עם הקרנים ואחר כך כל גופו (בראשית ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן. ונח בנה מזבח שנא' (שם ח) ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח. ואברהם יצחק ויעקב. ומזבח שבנו ישראל הרי שבעה מזבחות. שבעה פרים ושבעה אילים הכל היו ארבעים ושנים קרבנות של שלש פעמים שבעה פרים ושבעה אילים הם שנים וארבעים כנגד מ' יום שנתנה בהם תורה חוץ מיום שעלה ומיום שירד. הכל שנים וארבעים:

פס'. ויעש בלק כאשר דבר בלעם וגו'. וילך שפי יחידי. דבר אחר שפי (טו) כמו (שם מט) שפיפון עלי אורח שהיה קוסם ומנחש והיה נמשך על גחונו כנחש. ויקר אלהים אל בלעם. (טז) הביא עליו טומאה כגון מקרה לילה מלמד שסרה ממנו רוח הקדש. וישם ה' דבר בפי בלעם. חכה שם לו בפיו שלא יהא רשאי לקלל:

פס'. וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב. כיון שראה שלא הצליח לקלל מיד התחיל קורא תגר על בלק. אמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב. אמר בלעם מן הרמים הייתי והורידו בלק מגדולתו וכבודו לגיהנם. (יז) כענין (יחזקאל לב) בן אדם נהה על המון מצרים:

פס'. מה אקב לא קבה אל. כלומר מה אני יכול ליקוב ואין הקדוש ברוך הוא מסכים על ידי. דבר אחר אמר בלעם מה אקוב כבר ישראל מעורב שמם עם שם בוראם ואני מקללם הריני מקלל את השם. לא קבה אל אינו ראוי לקוב את השם הנכבד והנורא ומה אזעום לא זעם ה'. אני אין לי כח לקלל אלא בשעה שהקדוש ברוך הוא זועם. ובכל יום ויום הוא זועם ואותו היום לא זעם. כדי שלא ימצא בלעם יד לקלל את ישראל. ראה חיבה יתירה שחיבבם הקדוש ברוך הוא וכן הוא מוכיח

באור הרא"ם

ההשכל השלכתי. פי' הנו"ן האחרונה ממלת ההסכן כמו ל'. ומביא ראי' ע"ז נשכה לשכה שנה שם נתחלף כ' על ל': (יג) כדי שיארע הדבר וכו'. היינו שיתבייש לפני השרים: (יד) כלומר כל העם מקצה. שראה כולם וכן פי' הרא"ב"ע: (טו) כמו שפיפון וכו'. (סוטה ל' סנהדרין ק"ה) פרש"י כמו דפף מלוכתים: (טז) הביא עליו טומאה. דורש ויקר לשון קרי: (יז) בענין בן אדם נהה על המון

על ידי הנביא (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי. כמה טובות עשיתי לך במצרים ועל הים ובמדבר. וכמה מלכים גדולים ועצומים הפלתי לפניך ולא עלו על לבך. כל אלו הטובות. ואני לא הלאיתיך להביא איל וצבי ויחמור כי אם מן הגדלים באבוסיך. ואותם עצמם כדי לזכותך בהם צויתיך. ואומר (שם) עמי זכר נא מה יעץ עליך בלק מלך מואב. היה מחזיר עליך לקלל והפכתי קללתו לברכה. למען דעת צדקות ה'. שלא זעם כל אותו הזמן. וכמה הוא זעמו של הקב"ה רגע. וכמה רגע כמימריה. ומנא לן זעמו רגע שנאמר (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו. ואימתי רתח אמר אביי בתלת שעי קמיאתא כי חוורא כרבלתא דתרנגלא וקאי בחד כרעא:

פס'. כי מראש צורים אראנו. אמר רבי נחמיה אין מראש צורים אלא אבות העולם שנאמר (ישעיה נא) הביטו אל צור חוצבתם ואל שרה תחוללכם. ואומר (שם) הביטו אל אברהם אביכם. אמר היאך אני יכול לקללם וזכות אברהם יצחק ויעקב עומדת. תדע לך שהרי ישראל חטאו ומשה הזכיר זכותם ומיד מחל להם הקב"ה שנא' (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. וכתיב (שם) וינחם ה' על הרעה. הרי כי מראש צורים אראנו. ומגבעות אשורנו. אלו אמהות. הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ראה שאין אומה ולשון זוכין עמהן לעולם הבא וכן הוא אומר (דברים לב) ה' בדד ינחנו. ואומר (ישעיה נד) וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי. ובגוים לא יתחשב. כל הכנענים כאין נגדו אין ישראל מחשבונן של כנענים:

פס'. מי מנה עפר יעקב. אמר מי יוכל למנות מצות שעושין ישראל משעה שנולד עד שעה ששב לעפרו. כשנולד אמו שומרת ימי לידה. אם זכר נימול לשמנה. נהיה בן חדש והוא בכור נפדה בחמש סלעים. היה בן שלש אביו מחנכו לתורה. היה ראוי למצות והוא בן שלש עשרה שנה. היה ראוי לישא אשה אביו משיאו אשה. יצא לחרוש מצותו עמו. שנאמר (דברים כב) לא תחרש בשור ובחמור. יצא לקצור. עליו מצות לקט שכחה ופאה. דש מצות דישה עמו. שנאמר (שם כה) לא תחסום שור בדישו. מדד גרנו עליו תרומה ומעשר. לש. עליו להוציא חלה לכהן. בא לאכול. טעון נטילת ידים וברכת המוציא ושלש ברכות לאחריו. ד"א מי מנה עפר יעקב הסמיך ברכתו על ברכת האבות. שנאמר (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ. ומספר את רובע ישראל אלו (יח) ארבעה דגלי ישראל. תמות נפשי מות ישרים. בקש להיות לו חלק עם האבות ועם צדיקי עולם:

פס'. ויאמר אליו בלק לכה נא אתי אל מקום אחר. אמר לו שמא ראית כל העם מקצה ועמדה להם זכות אבותם. עתה תראה קצת מהם וקבנו לי משם:

פס'. ויקחהו שדה צופים ראש הפסגה. ראש הרמה כענין (תהלים מח) פסגו ארמנותיה כלומר הגביהו:

פס'. ויקר אלהים אל בלעם. ויבא אליו והנו נצב. וכבר נאמר והנה לשון שמחה כמו (שמות ד') וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. כיון שהתחיל לברך את ישראל התחיל להתעצב. (יט) לפיכך כתיב והנו. שנאמר (איוב ב) הנו בידך אך את נפשו שמור:

פס'. וישא משלו ויאמר היה מדבר נבואתו במשל וחידה. קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור. מלמד שאביו של בלק גדול היה ממנו בגדולה:

פס'. לא איש אל ויכזב. איש שאמר (תהלים סב) אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד. ובן אדם ויתנחם. הוא הבטיח אבותם לתת להם את ארץ כנען. ההוא אמר ולא יעשה. כענין שנאמר (בראשית יג) וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה. (כ) ודבר ולא יקימנה. (שמות ו'). ויאמר אליו אני

באור הרא"ם

המון ממצרים. והורידהו אותה וכו' כן הכא הורידו בלק לבלעם מגדולתו: (יח) ארבעה דגלי ישראל. דורש רובע רביעית שנחלקו לארבעה חלקים: (יט) לפיכך כתיב. והנו בוא"ו למעט שלא היה שמחה לבלעם בשעה שבירך את ישראל: (כ) ודיבר ולא יקימנו. דכתיב וידבר ה' אל משה וכו' וארא אל אברהם

ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם:

פס'. הנה ברך לקחתי. מן הגבורה. וברך ולא אשיבנה. עד שאברכם לישראל:

פס'. לא הביט און ביעקב. אלו באי הארץ ועליהם אמר שלמה (שה"ש ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ולא ראה עמל בישראל. אלו שעתידין לצאת מן הגלות. ועליהם אמר ישעיה (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. יי אלהיו עמו אלו ימות המשיח שנאמר (שם נב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ותרועת מלך בו. זה קיבוץ הגליות שנאמר (שם כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וגו':

פס'. אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו. כענין (תהלים צה) ותועפות הרים לו. והכתוב ממשל כחו של הקב"ה בדבר הידוע בעולם כענין שנאמר (ישעיה מב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר ולפי שכח ראם גדול מן החיות הזכיר את הראם. ואמרו הרואים שראוהו שהוא גדול מן הגמל וקרניו חדודות כמו הרב והן ארוכות יותר מחמש אמות ואין כל בריה יכולה לעמוד לפניו. (כא) רבותינו ז"ל אמרו כתועפות אלו מלאכי השרת כענין שנאמר (שם ו) ויעף אלי אחד מן השרפים. (כב) אלו המזיקין שרואין ולא נראין. כך היו ישראל מסוככין בענן הכבוד והיו רואין ואינן נראין:

פס'. כי לא נחש ביעקב. לא מזיקם שום ניחוש. וקסם. לא יש להזיק לישראל. כעת יאמר ליעקב. לעתיד לבוא. מה פעל אל. הרבה גבורות פעל הקדוש ברוך הוא לישראל בקבצו אותם מן הגליות כמו (תהלים כ) מה רב טובך אשר צפנת ליריאך הרבה רב טובך:

פס'. הן עם כלביא יקום. בימי דוד ושלמה. כארי. זה דוד. לא ישכב עד יאכל טרף לא ישכון בארצו עד שיעשה נקמה בכנענים. ודם חללים ישתה. הוא שאמר יעקב אבינו (בראשית מט) כבס ביין לבושו ובדם ענבים סותה. ושופך דמם של כנענים:

פס'. ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו. טוב לך שתלך בשתיקה כי לא הבאתיך לברכם:

פס'. ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא גם אל מלאכיך. אמר לו איני מברכם מרצוני אלא על כרחי. אשר ידבר ה' אותו אעשה מלמד שהנביא מתנבא על כרחו. וכשאמר ירמיה (ירמיה כ) (ואני) ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו וגו':

פס'. ויאמר בלק אל בלעם לכה נא אקחך אל מקום אחר. זהו שאמר הכתוב (תהלים קיב) רשע יראה וכעס שיניו יחרק ונמס וגומר. שהיה בלק לוקח את בלעם ממקום למקום כדי לקלל את ישראל ולא הצליח. וכן אמר משה רבינו (דברים כג) ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך. ויקח בלק את בלעם. ויאמר בלק אל בלעם. ויעש בלק. וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל וגו'. שכל הפעמים היה אומר בלעם אולי יקרה ה' לקראתו ודבר מה יראני והניח זה הדרך והלך לקראת נחשים. אמר אלך אל המדבר שעשו ישראל שם את העגל. (כג) לכך נאמר וישת אל המדבר פניו. והוא לא ידע שבמדבר קיבלו ישראל את התורה ואמרו נעשה ונשמע. וכן אמר ישעיה (ישעיה מט) גם אלה (שענו אלה אלהיך ישראל) תשכחנה (כד) ואנכי לא אשכחך:

פס'. וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו שלא היו מעורבין אלא כל איש ואיש על מחנהו ואיש על דגלו. ראה אותם שלא היו מכוונין פתחיהם פתח כנגד פתח אלא היו צנועין מיד ותהי עליו רוח אלהים לברכם:

פס'. וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור. אביו בנו הוא בנבואות. ד"א בנו

באור הרא"ם

אברהם וכו' כצ"ל ודורש ודיבר כמו התם וידבר: (כא) רבותינו ז"ל אמרו. (גיטין סח:): (כב) אלו המזיקין. רהס אלו המזיקין כצ"ל. וע"ז קאי שרואין ואינם נראין וכ"ה בגיטין: (כג) לכך נאמר וישת אל המדבר פניו. כתרגומו לקבל עגלא דעבדו ישראל במדברא: (כד) ואנכי לא אשכחך.

הייט

בעור. (כח) ואומר אינו עיקר כמו (שמואל ב יד) ויכו האחד את האחד באשה התקועית. ונאם הגבר שתום העין. שהשית עינו לראות העתידות. ד"א שתום סתום. שלא היה רואה בעינו הכבד אלא במחזאות בלבד. דבר אחר שתום פתוח. והוא לשון משנה. דתנן במסכת ע"ז עד שישתום ויסתום ויגוף ותנגב פירוש עד שיפתח את החבית ויגוף הנגב בטיט ותנגב שלא יראה לה כזה השיעור אם שהיה היין בלא שומר אמור:

פס'. נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה. שהיה נופל על פניו וכל הענינין היו מתגלין לו:

פס'. מה טובו אהליך יעקב. אלו בתי מדרשות. משכנותיך ישראל. אלו בתי כנסיות:

פס'. כנחלים נטיו. (כו) אמר רבי אלעזר מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו. ביקש לומר לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. (כז) ביקש לומר לא יהיה להם זיו. אמר כגנות עלי נהר. ביקש לומר (כח) לא יהא ריחן נודף. אמר כאהלים נטע ה'. ביקש לומר לא יהא להם מלכים בעלי קומה. אמר כארזים עלי מים. ביקש לומר לא תהא מלכותן שולטת בכנענים. אמר וזרעו במים רבים. ביקש לומר לא תהא מלכותם עזה. אמר וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו. שיהא להם אימה. ד"א שמא תאמר כנחלים נטיו תלמוד לומר נטיו מרוב ימים. כגנות. שמא תאמר כגנות דצריכי שקייא ת"ל עלי נהר. והנהר הוא פרת. כאהלים שמא תאמר כאהלי קדר תלמוד לומר נטע ה' כארזים. שמא תאמר אינן להים תלמוד לומר עלי מים. (כט) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב (משלי כז) נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא. טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל מברכה שבירכם בלעם הרשע. אחיה קללם בקנה שנאמר (מ"א יד) והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים. מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מהליף ושרשיו מרובין וכל רוח שבא הולך ובא עמו כיון שדוממות הרוחות מיד עומד במקומו. אבל בלעם ברכם כארזים. מה ארז שאינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף כיון שרוח דרומית מנשבת מיד עוקרתו והופכתו על פניו. לפיכך זכה קנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה:

פס'. יזל מים מדליו. מן הדלים שבישראל. (ל) מיכן אמרו הזהרו בבני עמי הארץ שמהן תצא תורה. וזרעו במים רבים. מלכותן של ישראל עתידה להיות ככל מלכי האדמה. וירם מאגג מלכו. מימי אגג מלך עמלק התחילה מלכותן של ישראל. ותנשא מלכותו. לימות המשיח שנא' (ישעיה נב) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד:

פס'. (לא) אל (מוציאם ממצרים). יחדם גוי אחד. יאכל גוים צריו. אלו ביזת הגוים שנאמר (שם סא) חיל גוים תאכלו וגומר:

פס'. כרע שכב כארי. זה מלך המשיח. מברכיך ברוך ואורריך ארור. (לב) ארור השלים באריה. אבל (יעקב) אבינו השלים בברכה שנא' (בראשית כז) אורריך ארור ומברכיך ברוך. מיכן סמכו כל הנביאים שיהו כומכין דבריהם ומסיימין בדברי תנחומין:

פס'. ויחר אף בלק. ועתה ברח לך וגו'. אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וגו'. לעשות טובה. זה ברכה. או רעה. זו קללה. אמר בלא רצוני איני מברכם. אשר ידבר ה' אותו אדבר. רבי אליעזר אומר מלאך היה בפי בלעם והוא היה מברך את ישראל:

פס'. ועתה הנני הולך. כמו (בראשית כה) ויאסף אל עמו. לכה איעצך. נתן לו עצה

באור הרא"ם

היינו מה שקבלו אנכי ה' אלהיך: (כה) ואומר אינו עיקר. ע"ש וצ"ל ולא אינו עיקר כמו ויכו האחד את האחד גבי אשה התקועית ע"ש ברד"ק הכינוי טרם הודעה (דה"ל למכתב ויך א' את א') והוא נוסף וכן הכא הכינוי טרם הודעה: (כו) א"ר אלעזר וכו'. כל המאמר (סנהדרין ק"ה:) ע"ש: (כז) ביקש לאמר לא יהיה להם זתים וכרמים כצ"ל ת"ל כגנות עלי נהר וכ"ה בסנהדרין שם: (כח) לא יהיה ריחן נודף. היינו מעשיית המצות (רש"י שם): (כט) ארשב"נ אר"י וכו'. (סנהדרין שם): (ל) מכאן אמרו. (נדרים פ"א) והזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה כצ"ל: (לא) אל מוציאו ממצרים כצ"ל. כי הכא כתיב מוציאו לשון יחיד ולעיל פרשה כ"ג פסוק כ"ב כתיב אל מוציאם וכו' בלשון רבים וע"ז קאי דברי המחבר יחדם גוי אחד ע"כ כתיב מוציאו לשון יחיד: (לב) ארור השלים בארורה.

היאך להפיל את ישראל. אמר לי אלהיהם של אלו שונא זמה הוא והם מתאוים לכלי פשתן עשה להם קלעים והושיב בהם זונות שנאמר (במדבר לא) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם. ובשעה שישראל אוכל ושותה והולך לטייל בשוק של גוים הללו זקינה אומרת לו מה אתה מבקש אם אמר לה כלי פשתן זקינה אומרת לו בשוה. וילדה בבית אומרת לו בפחות וצנצנת של יין מונח אצלה ועדיין לא נאסר יין של גוים אמרה לו רצונך שתשתה כוס יין כיון ששתה ערב לו. והוא אומר לה השמעי לי וכו' בסנהדרין בפרק כל ישראל יש להם חלק. (לג) אשר יעשה העם הזה. אמר רבי אבא בר כהנא כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים. ד"א אשר יעשה העם הזה. כשעתידין לבוא עם גוג ומגוג עם עשר מלכיות האמורין על ידי דוד שנא' (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון (שם) גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה:

פס'. וישא משלו ויאמר. נאם שומע אמרי אל ויודע דעת עליון. שהיה יודע לכוין שעה שהקב"ה כועס בה. נופל על פניו וגלוי עינים. על העתידות:

פס'. אראנו. למלך המשיח. ולא עתה אשורנו ולא קרוב. זה אורך הגלות הזה הנמשך. ומה מהרה של הקב"ה תמני מאה ותרתי מנין ונושנתם שישבו ישראל בארץ קודם שגלו. ודבר שכתבו ולא עתה ולא קרוב לא כל שכן לכך נאמר (חבקוק ב) אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבוא לא יאחר. דרך כוכב מיעקב (לד) תאנא משום רבנן שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה אין בה מזון כל צורכה. שנייה חצי רעב משתלהין. שלישית רעב גדול. ברביעית לא רעב ולא שובע. בחמישית שובע גדול. ויצמח כוכב ממזרח והוא כוכבו של משיח והוא עושה במזרח ט"ו יום ואם האריך הוא לטובתן של ישראל. ששית קולות ושמועות. השביעית מלחמות. ומוצאי שביעית יצפה למשיח ויתגאו בני מערב ויבואו ויחזיקו מלכות בלא אפים ויבואו עד מצרים וישבו כל השביה. ובימים ההם יקום מלך עז פנים על עם עניו ודל (דניאל יא) והוא מחזיק מלכות בחלקלקות. ועל אותו הזמן אמר ישעיה (ישעיה כו) לך עמי בוא בחדריך וגו'. אמרו חכמים רבי חייא צוה לדורו כשתשמעו שעמד מלך עז פנים לא תשבו שם שהוא גוזר כל מי שהוא אומר אחד הוא אלהי העברים יהרג. והוא אומר נהיה כולנו לשון אחד ואומה אחת והוא מבטל זמנים ומועדים ושבתות וראשי חדשים ומבטל תורה מישראל שנאמר (דניאל ז) ויסבר להשנייה זמנין ודת ויתיהבון בידיה עד עידן עידנין ופלג עידן. עדן שנה. עידנין תרתי. ופלג עידן חצי שנה. אמרו לו מרי להיכן ננצל אמר להם לגליל העליון שנאמר (יואל ג) כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה. (עובדיה א) ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש. ומחץ פאתי מואב. אמר ר' הונא בשם ר' לוי מלמד שיהיו ישראל מקובצין בגליל העליון ויצפה עליהם שם משיח בן יוסף מתוך הגליל והם עולים משם וכל ישראל עמו לירושלים לקיים מה שנא' (דניאל יא) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו. והוא עולה ובונה את בית המקדש ומקריב קרבנות והאש יורדת מן השמים והוא מוחץ כל הכנענים. ויבא על ארץ מואב והורג את הציה והשאר שובה אותה בשביה ומעלים לו מס ועושה באחרונה שלום עם מואב שנאמר (ירמיה מח) ושבתי את שבות מואב וישבו ארבעים שנה לבטח אוכלים ושותים ובני נכר אכריכם וכורמיכם. וקרקר כל בני שת. שהוא מקרקר כל הכנענים שנקראים בשת. שנאמר (בראשית ד) כי שת לי אלהים זרע אחר. ואחרי כל זאת שומע גוג ומגוג ועולה עליהם שנאמר (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. והוא נכנס והורג אותו בחוצות ירושלים שנא (דניאל יב) והיתה עת צרה וישראל רואים כך ואומרים אבד משיח ממנו ושוב לא ישוב משיח אחר וסופדים עליו ארבע משפחות שנאמר (זכריה יב) וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד. והקב"ה יוצא ונלחם עמם שנאמר (שם) ויצא ה' ונלחם בגוים

באור הרא"ם

היינו בלעם בהסאה הרור אכל יאחק וכו' כנ"ל ומלת יעקב מ"ס: (לג) אשר יעשה העם הזה לעמך · לעם זה מבעיא ליה למימר אמר ראב"כ כאדם שתולה וכו' כנ"ל: (לד) תנא משום רבנן · בסנהדרין צ"ז

ההם וההרים ימושו והגבעות תמוטנה והר הזתים יבקע מחציו . והקב"ה יורד עליו וישראל נסים ונמלטים שנא' (זכריה יד) ונסתם גיא הרי.(שם) וזאת תהיה המגפה. וישראל גולים אחרי כן למדברי אגמות לרעות במלוחים שרשי רתמים מ"ה ימים ועגני כבוד מקיפין אותם ושם ישראל יהו נחבאים וכל מי שיש בלבו הרהור רע על הקב"ה העננים משליכין אותו והכנענים הורגין אותו . ומישראל הרבה יצאו אל הכנענים ואותם לא יהיה להם חלק עם ישראל לעולם הבא אבל אותם העתידים להתענות במלוחים מ"ה ימים ולקץ מ"ה ימים בת קול אומרת להם רדו לבבל שנאמר (מיכה ד) ובאת עד בבל שם תנצלי . ובת קול מפוצצת שנית לכו לאדום ועשו שם נקמתי שנאמר (יחזקאל כה) ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל וישראל באין לרומי ובת קול יוצאה שלישית עשו בה כאשר עשה יהושע ביריחו והם סובבים את העיר ותוקעים בשופרות ובפעם השביעית מריעים תרועה (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונפלה חומת העיר והם נכנסים בתוכה ומוצאין את בחוריה מתים ברחובותיה שנא' (ירמיה מט) לכן [יפלו] בחוריה ברחובותיה וגו' . ואחרי כן הם קובצין את כל שללה וישראל מבקשין את אלהיהן ואת דוד מלכם ומיד נגלה עליהם מלך המשיח והוא אומר להם אני הוא מלך המשיח שהייתם מחכים והוא אומר להם שאו את הכסף ואת הזהב והם נושאים אותו ועולים שנא' (ישעיה ס) שפעת גמלים תכסך . ובת קול רביעית יוצאה ואומרת (שם ג) קול קורא במדבר. ובת קול המישית אומרת (שם לה) לא יהיה שם אריה ובת קול ששית אומרת (שם מא) אתן במדבר ארז שטה והדס . ובת קול שביעית מכרזת (שם מ) נחמו נחמו עמי ואליהו מבשר לישראל (שם נב) מלך אלהיך ובת קול שמינית מכרזת ואומרת (שם מ) דברו על לב ירושלים. בת קול תשיעית אומרת (שם כו) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק.ובת קול עשירית אומרת (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם. ויחיו המתים שנאמר (ישעיה כו) יחיו מתיך נבלתי יקומון. ואז יתקבצו הגליות שנאמר (שם) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול . ואז יתקיים דרך כוכב מיעקב . וכן יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתקיים פסוק זה (שם יא) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל וגו' בימינו ובימי כל ישראל :

פס' . והיה אדום ירשה . (לה) והיה ירשה . שהיה אויבו מחיי יעקב אבינו דכתיב (בראשית כז) וישטם עשו את יעקב הוא אויבם במדבר (שמות יז) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים . הוא אויבם בגלות הראשון שנא' (עובדיה א) ואל תעמוד על הפרק זה היה בבית שני שנאמר (תהלים קלז) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים והוא היה אויבם בגלות שנאמר (דניאל ז) ויסבר להשנייה זמנין ודת . לכך נאמר והיה אדום ירשה והיה ירשה . שני פעמים על רוע מעלליהם . וישראל עושה חיל :

פס'. וירד מיעקב . זה כוכבו של יעקב . והאביד שריד מעיר של . אדום :

פס'. וירא את עמלק וישא משלו . ראש שבא להלחם היה עמלק :

פס'. וירא את הקיני . אמר לו בלעם ליתרו קני והלא עמנו היית באותה עצה מי הושיבך אצל איתני עולם כי אם יהיה לבער קין כלומר כי גם הם לא ינצלו ואם אלו לוקין כל שכן אשור עד מה אשור תשבך . כלומר עד מתי תשבו לבטה :

פס'. וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משומו אל . (לו) א"ר יוחנן אוי לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה לזה :

פס'. וצים מיד כתים . אניות יבואו ממקום כתיב וענו אשור וענו עבר . עד אשור . מקטל קטלי . מיכן ואילך שעבודי משעבדי וגם הוא עדי אבד . כתים . מבני יון שנאמר (בראשית י) ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים :

פס'. ויקם בלעם וילך וגו'. **פס'**. וישב ישראל בשטים. בלק וכל בני פלטורין שלו לקחו עצה אמרו אין לנו מה לעשות אלא עצתו של בלעם. (לז) בלעם [א] בלעם

[א] בסנהדרין ק"ה דרש בלא עם לרש"י או בלע עם להערוך

באור הרא"ם

ג"ז הובא תחילת מאמר זה בסנויים רבים : (לה) והיה ירשה . פעיר אויביו פהיה אויבו מחיי יעקב וכו' כנ"ל : (לו) א"ר יוחנן אוי לאומה כו' . (סנהדרין קו:) ע"ש : (לז) בלעם שבלעם בעצת

בעצתו . בלק שבא ללוק דמן של ישראל . כתוב אחד אומר (יהושע כד) וילחם עם ישראל . וכתוב אחד אומר (שופטים יא) ואם נלחם נלחם בם . אלא שבא ללחם ולא נלחם. מיד הלכו והפקירו את בנותיהם ככל דברי רבותינו שאמר בענין הזכור למעלה לכך נאמר וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב . ואומר (במדבר לא) הן הנה היו לבני ישראל וגומר . והלא ממדין הביאום אלא מלמד שמדין ומואב היו בזו העצה שנתן בלעם כדי להכשיל את ישראל שכיון שראו ישראל שלא היה כח לבלעם לקללם מיד נתגאלו בעריות ונפלו מהם עשרים וארבעה אלף . בשטים . שנתעסקו בדבר של שטות . וכן הוא אומר (משלי ו) נואף אשה חסר לב וגו' . ד"א וישב ישראל בשטים . (לח) בכל מקום שנאמר ישיבה אינה אלא לשון צרה . בקין נאמר (בראשית ד) ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד. (שם לז) וישב יעקב. נמכר יוסף. (שם) וישבו לאכל לחם. וימכרו את יוסף. (שמות לב) וישב העם לאכל ושתה וגומר . וישב ישראל בשטים . ויהיו המתים . ויחל העם לזנות אל בנות מואב . נעשו חולין מקדושתן . אל בנות מואב ; כי שטים בעבר הירדן מערבות מואב . כי מדבר ישימון הוא למערב ארץ מואב סמוך לירדן כדרך יום :

פס'. ותקראנה לעם . תניא אמר רבי שמעון בן אלעזר . ישראל שבהוצה לארץ . עובדי ע"ז בטהרה כיצד כנעני שעשה משתה לבנו וזימן היהודים שבעירו אע"פ שאוכלין ושותין משלהן ושמש שלהן עומד ומשקה אותם כאלו אכלו מזבחי מתים (לט) שנאמר (ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים) . אימא עד דאכיל אם כן לימא קרא ואכלת . מאי וקרא לך . משעת קריאה . ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן . שכיון ששתה מיין העמוני שהוא יפה והוא מפתה את הגוף לזנות היה אומר לה השמעי לי והיא מוציאה ע"ז מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה ואני נשמעת לך :

פס'. ויצמד ישראל לבעל פעור . מתחלה היו נכנסין בצניעות ואחר כך התחילו ליכנס זוגות זוגות צמודין כענין צמד בקר . ד"א ויצמד . כצמיד על היד . לבעל פעור ע"ז היתה שהיו אוכלין ושותין לפניה ואחר כך פוערים עצמם שם . זו היא שאמרו חכמים הזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו . הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו. תנו רבנן (מ) מעשה בסרבטא יהודי היה שהשכיר חמורו לכנענית אחת . כיון שהגיעה לפעור אמרה לו המתן עד שאכנס ואצא . לאחר שיצאת נכנס גם הוא ופיער בפניו וקנח בחוטמו והיו כומרין מקלסין אותו ואומרין מעולם לא היה אדם שעבד לזה כך . אמר רב יהודה אמר רב מעשה בכנענית אחת שחלתה ואמרה אם תעמוד מחליה תלך ותעבוד לכל עבודה זרה שבעולם כיון שהגיעה לפעור שאלה לכומרין במה עובדין זה אמרו לה אוכלין תרדין ושותין שכר ומתריזין בפניו אמרה מוטב תחזור לחליה ולא תעבוד ע"ז בכך אבל ישראל ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל :

פס'. ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם. אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו אלא אמר להם הקב"ה חלוק להם בתי דינין הרבה כדי שישוב חרון אף ה' והוקע אותם לה' ומנין שהוקעה תליה שנאמר (ש"ב כא) והוקענום לה' בבקעת שאול . נגד השמש . מיכן שאין דנין דיני נפשות בלילה . נגד השמש על פי עדים . וכן הוא אומר (שמות כב) אם זרחה השמש אם עינא דשהדיא . ד"א נגד השמש שלא יבוא עליהם השמש וכן הוא [אומר] (שם כא) לא תלין נבלתו על העץ . ד"א נגד השמש כל שענן מסתלק ממנו והשמש זורח עליו :

פס'. ויאמר משה אל שופטי ישראל . בא לו שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא אמרו לו הם נידונין הריגה ואתה יושב ושותק עמד וכנס כ"ד אלף משבטו של שמעון הלך לו אצל כזבי בת צור אמר לה השמעי לי אמר לו איני נשמעת אלא לאדם גדול שהוא כמות אבא . אמר לה אף אני נשיא שבט ולא עוד אלא שבט שלי גדול משבטו של משה שהוא שני לבטן . ושבטו של משה שלישי לבטן מיד נשמעה לו

באור הרא"ם

כצ"ל : (לח) בכל מקום שנאמר ישיבה כו' . היינו אלא לשון צער כצ"ל : (לט) שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחו כצ"ל וע"ז קאי הקושיא ואימא עד דאכיל : (מ) מעשה בסרבטא כו' . כולה בסנהדרין ס"ד

שנאמר והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו אחוזה בבלוריתה והעבירה באמצע כל ישראל. בא לו אצל משה אמר לו בן עמרם זו מותרת או אסורה ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך שהיא בת כהן מדין. באותה שעה נתעלמה הלכה ממשה רבינו שנאמר והמה בוכים פתח אהל מועד התחילו הכל גועים בבכיה:

פס'. וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן. מה ראה ראה מעשה ונזכר הלכה. הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. ד"א ראה שאין אחד מהן עומד לקנא לשם. אמר אין כאן אדם שיהרוג ויהרג. איה (בראשית מט) גור אריה יהודה. איה (שם) דן גור אריה. איה (שם) בנימין זאב יטרף. אלא כיון שראה שהכל שותקין מיד עמד פינחס ופנה שאין אדם חס על כבוד קונו ועמד הוא לקנא. בן אלעזר בן אהרן הכהן. צדיק בן צדיק. (בן צדיק) ד"א וירא פינחס אמר ראובן חשוד בדבר לא דנו ולא מעידו שנאמר (שם לה) וישכב את בלהה. (מא) שמעון כולו מחויב. אין הדבר תלוי אלא בלוי. אמר לו למשה אחי אבי אבא לא כך למדתנו הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. אמר לו קוריאנא דאיגרתא ליהוי פרוונקא. מיד ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו. קם מתוך סנהדרין של משה ויקח רומח בידו שמט את הרומח והניחו באפונדתו והיה נסמך והולך על מקלו. אמרו לו לפינחס להיכן אתה הולך. אמר להם ומי גדול לנו משמעון אמרו הניחו לו. גם הוא לעשות צרכיו נכנס התירו פרושים את הדבר:

פס'. ויבא אחר איש ישראל אל הקבה. היה הולך ובא אחר זמרי אל הקבה. וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה. במקום התורף נתכוון. בוא וראה הנס האחד שאילולי צוחו היו באין והורגין את פינחס. והשני שלא פירשו זה מזה. השלישי שכוון בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה שהיתה זכרותו של זמרי נראית בתוך הקבה והכל רואין ומאמינין. הרביעי שנתארך הברזל כדי שידקור את שניהם. החמישי נתן כח בזרועו של פנחס להגביה את שניהם. הששי נתן כח בעין לסבול. השביעי שלא נשמטו מן הרומח להראות את קלונם לכל. השמיני שהפכם המלאך כדרכם ונמצא האיש למעלה והאשה למטה. התשיעי שלא הטיפו דם שלא יטמא פנחס הכהן. העשירי שלא מתו עד שהוציאם מן האהל. שלא יטמא פינחס בתוך האהל. אחד עשר שהגביה המלאך את המשקוף כדי שיצאו שניהם כשהוא נושאן על כתיפיו. שנים עשר שכיון שיצא התחיל הנגף מחבל בעם כדי שלא יקומו על פינחס. בא וחבטם לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם על אלה יפלו ארבעה ועשרים אלף מישראל מיד עמד בתפלה שנאמר (תהלים קו) ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם:

פינחס בן אלעזר

כתוב **טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר:** (משלי טז)

טוב ארך אפים זה פינחס בן אלעזר שראה ואמר (שם כא) אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'. ועמד וקנא לשם והאריך אפו עד שהגיע אצל הקב"ה שאילולי היה צועק ומחרף ואומר ראו הרשע מה עשה. מיד היו עומדין עליו שבטו של שמעון. אלא האריך אפו עד שהגיע אצל הקב"ה לכך נאמר טוב ארך אפים מגבור. שהמתין לזמרי עד שתשש כחו עד שנעשה כביצה מוזרת מרוב בעילות שבעל אותה והיא היתה כעריבה מלאה מים. מלוכד עיר. שהלוכד עיר אם היא לו אינה לבנו. לבנו אינה לבן בנו. אבל פינחס זכה לו ולדורותיו עד כוף כל הדורות שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו. וידבר ה' אל משה לאמר.(לבני) [מעל בנין] ישראל [וגו'] שהיו מגנין אחר פינחס אומרים. ראיתם בן פוטי זה יהרוג נשיא שבט מישראל. בן שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז כמאן דאמר (שמות ו') ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל. אמו מבנות יתרו היתה. כיון שראה הקב"ה שהיו מזלזלין אותו התחיל ליחסו פינחס בן

באור הרא"ם

ס"ד פ"כ: (מא) שמעון כו.ו מחויב. כי כולם פרט בעבירה:

אלעזר בן אהרן הכהן.למשפחותם לבית אבותם. יחסתי אותם. השיב את חמתי מעל בני ישראל. החזיקו לו טובה. שהשיב את חמתי מכם. בקנאו את קנאתי בתוכם. לא נמצא איש קנא לי חוץ ממנו. אמר ראוי הוא לקנא. קנאי בן קנאי משבטו של לוי שקינא על מעשה העגל. משיב חמה בן משיב חמה בן אהרן שנאמר (במדבר יז) ויתן את הקטרת ויכפר על העם. ולא כליתי מלמד שאלולי פינחס היו כלים. עליו אמר שלמה (משלי טז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה:

פס'. לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. שלא יהא אדם חולק על הכהונה כדרך שחלקו עדת קרח עליו ואומר (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום. גדול השלום שניתן לפינחס בברית. גדול השלום שניתן לו שיקבלו הדורות שיתן אדם שלום לחבירו שחרית וערבית:

פס'. והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. אלו כ"ד מתנות כהונה. תחת אשר קנא (ישעיה נג) תחת אשר הערה למות נפשו. ויכפר על בני ישראל. לכפר לא נאמר אלא ויכפר עד עכשיו מכפר עד שיהיו המתים:

פס'. ושם איש ישראל. פירסמו הכתוב להודיע שבחו של פינחס שלא נתפחד ממנו בקנאו לאלהיו. זמרי נקרא זמר. על שנעשה כביצה מוזרת:

פס'. ושם האשה המוכה המדינית כזבי. שכיזבה באביה שאמר לה אביה אל תשמעי אלא לגדול שבהם והיא נשמעה לזמרי. בת צור. הוא שאמר הכתוב (במדבר לא) את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור. (א) בעא מיניה רב כהנא מרב. לא פגעו בו קנאין מהו. אנשיה רב לגמריה. אקריוה לרב כהנא בחלמיה (מלאכי ב) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש ה' ובעל בת אל נכר. אתא אמר ליה לרב אקריון לי בחילמי הכי. אדכריה רב לגמרא אמר ליה בגדה יהודה זו ע"ז וכן הוא אומר (ירמיה ג) אכן בגדה אשה מריעה. ותועבה נעשתה בישראל. זה משכב זכור שנאמר (ויקרא יח) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא. כי חלל יהודה קדש ה' ובעל בת אל נכר. כי חלל יהודה קדש ה'. זו זונה. ובעל בת אל נכר. זו גויה. וכתיב (מלאכי ב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה וגומר. אם תלמיד חכם הוא לא יהא לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים. ואם כהן עם הארץ הוא לא יהא לו בן מגיש מנחה לה'.(ב) כי אתא רבין אמר בית דין של חשמונאי גזרו הבא על הכנענית חייב משום נשג"ז נדה שפחה גויה זונה. אמר רב חסדא הבא לימלך אין מורין לו שיפגע. אלא דינו בידי שמים. אמר רבי אחי בר יאשיה אל תסתכל בנשים שלא תבוא לידי עבירה. רבי מיאשא בנו של ר' יהושע בן לוי אמר כל הרואה דבר ערוה ומעלים עינו ממנה זוכה ומקביל פני שכינה. והלכה רווחת היא שאין דבר בערוה פחות משני עדים. ואין מוציאין אשה מתחת בעלה אלא עד שיראו כדרך המנאפים. ומה שאמרו חכמים בקלא דלא פסיק או בדבר מכוער תצא. לאו להוציאה מתחת בעלה אלא להוציאה מן הנטען. שאם גרשה בעלה בקלא או בדבר מכוער והלכה ונישאת לנטען מוציאין אותה מתחת ידי הנטען. הואיל ובעלה הוציאה משום חשד קלא דלא פסיק או משום דבר מכוער. היכי דמי קלא דלא פסיק אמר אביי אמרה לי אם דומי מאתא כלומר הריטן של בני מדינה יומא ופלגא. ובלבד שלא יהו שם אויבים שמוציאין את הקול. (ג) אמר אביי מלקין על היחוד ואין אוסרין על היחוד. והני מלי בפנויה אבל באשת איש לא שלא להוציא לעז על בניה. וכן הלכה. והלכתא המגרש את אשתו והלכה וזינתה מותרת להזור לו מאי טעמא (דברים כד) והיתה לאיש אחר. לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה. אבל אם זינתה לא נאסרה עליו. וכן פנוי שבא על הפנויה ולא כנסה והלכה ונשאת לאחר ומת מותרת לחזור לראשון. לא יוכל בעלה הראשון אמר רחמנא והאי לאו בעלה הוא. והלכתא אמר לו עד אחד אשתו זינת והוציאה נותן לה כתובתה ואסור להחזירה שעשאה

באור הרא"ם

(א) בעי מיניה רב כהנא מרב וכו'. כל הענין (סנהדרין כ"ב.): (ב) כי אתי רבין וכו'. משום נשג"ז שם. וע"ש בתוספות משום זונה אם הוא כהן: (ג) אמר אביי מלקין כו'. (קידושין פ"א):

והמעיד

חתיכת איסור. וכן האומר אשתו זינתה אסורה עליו: (ד) והמעיד על חבירו חייב מלקות ארבעים. והלכתא בנך הבא מן ישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן הכנענית קרוי בנך אלא בנה שלה. שנאמר (בראשית כא) וגם את בן האמה. ואין להם נחלה וירושה. ואין פוטר מן החליצה ומן היבום. בוא וראה כמה קשה הזנות שהרי בעגל נפלו כשלשת אלפי איש ואלו בזנות נפלו כ"ד אלף וכיון שנפלו כ"ד אלף אמר לו הקב"ה למשה צרור את המדינים והכיתם אותם. בשרו שלא יעמדו לפניו:

פס'. כי צוררים הם לכם בנכליהם. במחשבותם הרעה. אשר נכלו לכם. שלשה עבירות עברו. עבדו את פעור. אכלו זבחי מתים. באו על הגויות:

פס'. ויהי אחר המגפה ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר. מפני מה (ה) פסוק זה מופרד להודיעך כי פרשת צרור את המדינים לא היתה אלא לאחר זמן שנאמר בפרשת ראשי המטות (במדבר לא) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים. ולמה נאמרה פרשה זו בכאן לפי שהיתה המגפה ונפלו כ"ד אלף מישראל אמר הקב"ה בני נפלו מן המחטיאים והם המחטיאים לא יפלו וכבר כתבתי בתורה (ויקרא כ) ואת הבהמה תהרגו.ומה בהמה שאין בה דעת והואיל ובאת תקלה על ידיה תהרג.אלו המדיינים שהכשילו את בני על אחת כמה וכמה לכך נאמר צרור את המדינים. ויהי אחרי המגפה. זה בשביל זה. ויאמר ה' אל משה שאו את ראש כל עדת בני ישראל. משל לרועה שהיה רועה את עדרו (ו) ובא זאב וטרף (אחד) מהם עמד למנות את הצאן לראות כמה חסרו:

פס'. וידבר משה ואלעזר הכהן אותם. דברו אל בני ישראל שהקב"ה צוה למנות אתכם. ד"א דברו מלשון (תהלים מז) ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו. כלומר הגעתם להימנות ולא סרבו על דברו:

פס'. מבן עשרים שנה ומעלה. ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. כי כל היוצאים כבר נמנו במדבר סיני ובניהם אשר קמו תחתם נמנו בערבות מואב:

פס'. ראובן בכור ישראל. אלה משפחות הראובני ויהיו פקודיהם שלשה וארבעים אלף שבע מאות ושלשים. ובמדבר כתיב (במדבר א) פקודיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות חסרו מן ראובן אלפים שבע מאות ושבעים:

פס'. ובני פלוא אליאב. כדי להודיע על בני קרח שלא מתו בעדת קרח בא וסיפר על בני אליאב:

פס'. ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת קרח במות העדה באכל האש וגומר. (ז) וכבר קרח היה מן החמשים ומאתים איש. אלא אמרו קרח מן השרופים ומן הבלועים:

פס'. ובני קרח לא מתו. שהיו מנושאי המקדש שנאמר (שם ז) כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. ולא נמצאו עם קרח אביהם:

פס'. בני שמעון למשפחותם.(ח) רבי (ישמעאל) אומר (בראשית מו) שאול בן הכנענית הוא זמרי בן סלוא שהכליא עונות משפחתו. ומה שמו שלומיאל בן צורישדי. שהיה במפקד במדבר סיני. ואל תתמה שהרי שאול בן הכנענית היה מיורדי מצרים וחיה עד סוף ארבעים שנה של מדבר. והא כתיב (שמות א) וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא. תשובתך שהרי סרח בת אשר היתה מיורדי מצרים והיית והיא נחשבת בערבות יריחו. ואין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו הוץ:

פס'. אלה משפחות השמעוני שנים ועשרים אלף ומאתים. ובמדבר סיני כתיב (במדבר א) פקודיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש מאות. (ט) חסרו משמעון (שלשה) ושלשים אלף ומאה לפי שנפלו במעשה זמרי. ואע"פ שמכל ישראל נפלו.

באור הרא"ם

(ד) והמעיד וכו'. חייב מלקות ארבעים. אולי כוונתו על עד א' המעיד יחידי בדבר עיין (פסחים קי"ג:) טוביה חטא כו' מיהו הפרוש מלקות ארבעים מכת מרדות: (ה) פסוק זה מופרד. פיסקא באמצע הפסוק: (ו) ובא זאב וטרף מהם כצ"ל: (ז) וכבר קרח וכו'. פ"ס וצ"ל וכי קרח היה מן הר"ן איש: (ח) ישמעאל אומר שאול. בסנהדרין פ"ב ה"ג רבי יוחנן: (ט) חסרו משמעון שבעה ושלשים אלף ומאה וכו' כצ"ל:

הוא

משמעון יותר נפלו. כתוב כאן נמואל וכתוב להלן (בראשית מו) בני שמעון ימואל וימין יו"ד תחת נו"ן. ואוהד לא היו לו בנים לפיכך לא נזכר בכאן וצוהר הוא זרח. כמו (בראשית ו) צוהר תעשה לתיבה. שיהא זורח ומאיר לתיבה:

פס'. בני גד למשפחותם לצפון הוא צפיון שנאמר בפרשת ויגש:

פס'. לאזני משפחת האזני.(י) הוא אצבון שנאמר בפרשת ויגש מלשון אצית והאזין:

פס'. אלה משפחות בני גד ארבעים אלף וחמש מאות.חסרו חמשה אלף ומאה וחמשים:

פס'. (יא) אלה משפחות יהודה שבעים אלף וחמש מאות. (חסרה מהם) אלף ותשע מאות מפקודי מדבר סיני:

פס'. בני יששכר לא חילף (יב) אלא תחת ישוב לומר לך היא שיבה היא ביאה:

פס'. אלה משפחות. אלה משפחות (יג) ישכר ארבעה וששים אלף (וארבע מאות) הסרו תשעת אלפים ותשע מאות:

פס'. (יד) בני זבולון פקודיהם (אחד ושלשים אלף) וחמש מאות (חסרו) שלשת אלפים (ומאתים) מפקודי במדבר סיני:

פס. (טו) בני יוסף פקודיהם שנים וחמשים אלף ושבע מאות. ובמדבר סיני היו (במדבר א) לבני מנשה בן יוסף שנים ושלשים אלף ומאתים עדפו בני מנשה עשרים אלף וחמש מאות. כי מצאנו בנות צלפחד ממשפחותם היו והיו צדקניות. ואם הבנות כן כל שכן הזכרים ולפיכך הקדים בערבות מואב פקודי מנשה לפקודי אפרים:

פס'. (טז) אלה בני אפרים שנים ושלשים אלף וחמש מאות.חסרו מהם שמונת אלפים:

פס'. בני בנימן לא נזכרו בכאן גרא ונעמן אחי וראש וארודי. מלמד שלא הוציאו משפחות. מופים הוא שפופם כי השופי הוא מיופה:

פס'. (יז) ופקודיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות. (חסרו) מפקודי מדבר סיני עשרת אלפים ומאתים:

פס'. אלה בני דן למשפחותם לשוחם משפחת השוחמי. שוחם הוא חושים שבפרשת ויגש כמו כשב כבש. ולמה נאמר בהם אלה. לפי שהיו הולכים אחרי המשכן בסוף המחנות. דגל אפרים ודגל דן בא הכתוב ויחד להם כח ואיילות אלה לשון כח וגבורה. ופקודיהם ארבעה וששים אלף וארבע מאות. עדפו להם בכאן אלפים פחות שלש מאות:

פס'. בני אשר. (יח) לא הזכיר כאן את ישוה מלמד שלא הוליד:

פס'. ושם בת אשר סרח. זאת היתה מיורדי מצרים כענין שנאמר בפרשה ויגש. וסרח אחותם והזכירה בכאן ללמדך כי היתה בחיים והיתה מבאי הארץ וזה כח לדברי רבותינו וראיה לדבריהם על אחיה השילוני שראה את עמרם ולא נגזרה גזירה על שבטו של לוי שנאמר (במדבר יא) במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי. (שם א) ובני לוי לא התפקדו בתוכם. וכן הנשים לא היו במפקד האנשים. (יט) ור' יוחנן שאמר שזמרי הוא שאול בן הכנענית מזה לו כח. כי אף על פי שאמר הכתוב (שמות א) וימת יוסף וכל אחיו אין שנים או שלשה מן החשבון. וכן אמרו רבותינו ז"ל אין למדין מן הכללות

באור הרא"ם

(י) הוא אצבון וכו'. מל' אצית והאזין ע' פירש"י: (יא) אלה משפחות יהודה. ששה ושבעים אלף וחמש מאות ובמדבר כתיב ארבעה ושבעים אלף ושש מאות עדפו להם אלף ותשע מאות מפקידי מדבר סיני כצ"ל וכל המאמר משובש: (יב) אלא תחת יוב. האמור בפרשה ויגש נאמר הכא ישוב לומר לך זו היא שיבה וכו' כצ"ל: (יג) יששכר ארבעה וששים אלף. ושלש מאות ולהלן ב"פ במדבר היה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות הרי עדפו תשעה אלפים ותשע מאות כצ"ל: (יד) בני זבולון וכו'. לפקודיהם ששים אלף וחמש מאות ולהלן בפ' במדבר שבעה וחמשים אלף וארבע מאות עדפו להם שלשה אלפים ומאה כצ"ל: (טו) בני יוסף בני. מנשה פקודיהם וכו' כצ"ל: (טז) אלה בני אפרים וכו'. ולהלן ב"פ במדבר ארבעים אלף וחמש מאות חסרו ח' אלפים: (יז) ופקודיהם מ"ה אלפים. ו' מאות וב"פ במדבר לה' אלפים ד' מאות עדפו עשרת אלפים ומאתים כצ"ל ובכאן משובש: (יח) לא הזכיר כאן את ישוה כצ"ל: (יט) ור"י שאמר שזמרי

אפילו במקום שנאמר בו הוץ. (כ) פקודי אשר שלשה וחמשים אלף וארבע מאות. עדפו בני אשר בערבות מואב שנים עשר אלף פחות מאה:

פס'. בני נפתלי חמשה וארבעים אלף וארבע מאות. (עדפו) בני נפתלי על פקודי מדבר סיני (שנים עשר) אלף:

פס'. אלה פקודי בני ישראל (כא) שש מאות אלף (ושלשים) אלף ושבע מאות חסרו הפקודים הללו מפקודי משה ואהרן אלף ושמנה מאות ועשרים. (כב) אבל הלוים היו שנים ועשרים אלף ונמצאו כאן שלשה ועשרים אלף (הוץ מן הבכורות שללוים):

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. לאלה תחלק הארץ וגו' תנו רבנן לאלה תחלק הארץ. יכול לכל במשמע אחד כהנים לוים גרים ועבדים טומטום ואנדרוגינס, ת"ל (במדבר יח) ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנהל יצאו כהנים. ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה אלו הלוים. לשמות מטות אבותם ינחלו. יצאו גרים ועבדים שאין להם אבות. איש לפי פקודיו יתן נחלתו. יצאו נשים טומטום ואנדרוגינס שאינן איש. (כג) ופסוק זה פלוגתא דרבי יאשיה ורבי יונתן. רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו. רבי יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה שנאמר אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים (כד) משונה נחלה זו מכל נחלות שבתורה שכל הנחלות היים יורשים את המתים וכאן המתים יורשים את החיים. משל לשני כהנים אחים שהיו בעיר אחת לזה בן אחד ולזה ג' ויצאו לגורן זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאין והוליכו אצל אבותם וחזרו וחלקו בשוה. כך בבאי הארץ זה נטל בית סאה ואלו נטלו ג' סאין והורישו את אבותם. וירשו מתים את החיים וחזרו וחלקו בשוה:

פס'. לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו. (כה) הרי שיצאו ממצרים עמו עשרה בנים ובכניסתם לארץ נמצאו המשה קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו. הרי שיצאו ממצרים חמשה בנים ובכניסתם לארץ נמצאו עשרה קורא אני עליו ולמעט תמעיט נחלתו. ואיש. יצאו נשים טומטום ואנדרוגינס. (כו) לפי פקודיו. מגיד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט כפי מה שהו. וכן הוא אומר (יהושע יז) וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתת לי [נחלה] גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה'. ויאמר אלהים יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם וגומר. יתן נחלתו. (כז) יכול מעורבים ת"ל אך בגורל:

פס'. אך בגורל יהלק את הארץ. אך מיעט. יצאו יהושע וכלב שלא קבלו נחלה

באור הרא"ם

שומטי וכו'. עיין לעיל מזה לו כה פי' מזה לו כאיש אף שהיה מיורדי מצרים לא מת בדורו של יוסף · והיה בכאן כמו סרח שהאריכה ימים עד כעת: (כ) פקודי. אסר נ"ג אלף ד' מאות ובבמדבר היו נ"א אלף וה' מאות עדפו וכו' · כצ"ל: (כא) שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים. ובמדבר סיני היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חסרו הפקודים הללו מפקודי משה ואהרן אלף ושמונה מאות ועשרים כצ"ל · ודע כי בפרשה זו רבו הטעותים עד אין להכיל: (כב) אבל הלוים · בכאן ג"כ טעות כי בפ' במדבר היו הלוים כ"ב אלף חוץ הבכורות שהיו ג' מאות ע"ש בפרש"י והוא בבכורות ה' כי במספר הפרטי יתר ג' מאות והם היו בכורות אבל במספר דהכא כ"ג אלפים היו עם הבכורות שלהם · וסוף המאמר בכאן ע"ש ע"כ הסגרתי במוסגר: (כג) ופסוק זה וכו'. כל המאמר עיין ספרי וכן (ב"ב ק"ז) וע"ש ברשב"ם ותוס' שנחלקו בביאור הלכה זו: (כד) משונה נחלה וכו' · חסר כאן וכצ"ל ואלא י"ה אני מקיים לשמות מטות אבותם (אחרי כי ס"ל לבאי הארץ נתחלקה) וע"ז קאי המאמר משונה נחלה וכו': (כה) הרי שיצאו ממצרים וכו'. זה קאי למאן דסובר ליוצאי ממצרים נתחלקה הארץ קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו וכו': (כו) לפי פקודיו וכו' · עיין בז"א בספרי שהאריך בביאור פיסקא זו · ובקיצור הגיד לפי דברי הרמב"ן בחומש וכפי שהאריך ג"כ המזרחי · יהיה כוונת הלשון דהכא שלא נתחלקה וכו' אלא לפי מה שהוא היינו שנתחלק לי"ב שבטים · לפי מספר הנשיאים כפי מה שהיו בצאתם ממצרים במנין הראשון בני עשרים · וזה דקדוק לשונו כפי' מה שהוא היינו כפי המספר שהיה אז · והנה במנין השני שבערבות מואב עדפו בני מנשה בן יוסף יותר מכל השבטים בסכום עשרים אלף ה' מאות ממנין הראשון ע"כ באו בקובלנא לפני יהושע מדוע נתת לי גורל א' וחבל א' ואני עם רב. ולפי דברי אלה יעלה כל הדרשות כהוגן: (כז) יכול מעורבים · פי' שחלק שבט א' יהיה מעורב בשבט אחר ת"ל אך בגורל

ואך

בגורל. (כח) שנאמר (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר. ורבותינו אמרו במסכת מכות והלא חברון עיר מקלט היתה אלא פרוודה. פירוש מגרשיה של עיר נתנו לכלב והעיר עצמה עיר מקלט. וכן הוא אומר (יהושע כא) ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו. וביהושע כתיב (שם יט) ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון בתוכם. על פי ה' וגו'. לכך נאמר אך בגורל (כט) יצאו יהושע וכלב.

לשמות מטות אבותם ינחלו (ל) להוציא את הגרים ואת העבדים:

פס'. על פי הגורל יחלק נחלתו. מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל. (לא) אלא בשומא בית כור כנגד בית סאה ובית סאה כנגד בית כור:

פס'. אלה פקודי הלוי נכתבו אחר נחלת ישראל לומר שאין להם נחלה בתוך ישראל. אלה משפחות הלוי. משפחת הלבני. ובפרשת ויגש כתוב (בראשית מו) לבני ושמעי (לב) וכאן לא זכר שמעי:

פס'. ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה ללוי במצרים. מיכן אמרו יוכבד לידתה במצרים ולא הורתה במצרים:

פס'. ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן וגו' כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון. במקום אחר מקדים יהושע לכלב ללמדך ששניהם שוים:

פס'. ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת מנשה בן יוסף וגו'. כיון ששמעו בנות צלפחד (לג) שהארץ מתחלקת (לזכרים ולא לנקבות) נתקבצו יחד ליטול עצה. אמרו אין כרחמי בשר ודם רחמי שמים. רחמי בשר ודם על הזכרים יותר מן הנקבות. אבל הקב"ה רחמיו על הזכרים ועל הנקבות שנאמר (איכה ג) טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו. ואמר (תהלים קמה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו. בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה מגיד כשם שצלפחד היה זכאי כך היו כלם זכאין. (לד) וכשם שהיה צלפחד בכור כך היו כלם בכורי אביו של צלפחד. וכן זקנו ללמד שהיו זכאות בנות זכאי. למשפחות מנשה בן יוסף. ללמדך שכשם (לה) שהיה יוסף מחבב את ארץ ישראל כך זרעו היה מחבבה. ואלה שמות בנותיו מחלה נועה חגלה מלכה ותרצה. יכול כל הקודם בפסוק קודם במעשה ת"ל (במדבר לו) ותהיינה מחלה תרצה חגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד לבני דודיהן וגו'. מגיד הכתוב שכלם היו שקולות בזכות:

פס'. ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר. אבא חנין אמר משום רבי אלעזר אמר מגיד הכתוב שלא עמדו אלא בשנת הארבעים שנה שמת אהרן. לפני הנשיאים וכל העדה. מגיד שהיו יושבין בבית המדרש ובאו בנות צלפחד ועמדו לפניהם. פתח אהל מועד לאמר. השיבונו על זאת ואם יש לנו חלק ואם לאו:

פס'. אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח כי בחטאו מת ובנים לא היו לו. והוא לא היה בתוך העדה. (לו) אלו מרגלים. הנועדים על ה'. (לז) זו עדתו של קרח. כי בחטאו מת. שלא החטיא אחרים כי אם בגזירה שנגזרה על דור המדבר שלא יכנסו לארץ. ובנים לא היו לו. שאילו היה לו בן לא היינו תובעות:

פס'. למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחוזה בתוך אחי

באור הרא"ם

ואף חלק שיהיה כל שבט בפני עצמו: (כח) שנאמר ויתנו לכלב וכו'. כאשר דבר משה: (כט) יצא יהושע וכלב. שלא נטלו עפ"י הגורל אלא עפ"י ה': (ל) להוציא הגרים ואת העבדים. שאין להם משפחת בית אב: (לא) אלא בשומא בית כור כנגד בית סאה. היינו עדית כנגד זבורית: (לב) ולא זכר כאן שמעי. עיין בפרש"י שחסר עוד משפחת העוזיאלי וקצת מן יצהר: (לג) שהארץ מתחלקת לשבטים כנ"ל וכ"ה בספרי. והכוונה אחרי כי הארץ נתחלקה לשבטים ע"כ תבעו חלק אביהן: (לד) וכשם שהיה צלפחד בכור. עיין (ב"ב קי"ח:) ברשב"ם דורש מדכתיב הכא והעברת את נחלת אביהן להן וכתיב והעברת פטר רחם: (לה) שהיה יוסף מחבב את ארץ ישראל. דכתיב והעליתם את עצמותי מזה אתכם: (לו) אלו מרגלים. דכתיב עד מתי לעדה הרעה הזאת. (לז) זו עדתו של

קרח

אבינו. רבי יהודה אומר אין שם אלא נחלה נאמר כאן שם ונאמר להלן (דברים כה) יקום על שם אחיו המת. (לח) מה להלן בנחלה אף כאן בנחלה. כי אין לו בן. חכמות דרשניות היו טעמא דאין לו בן הא אם היה לו בן לא היינו תובעות. תנה לנו אחוזה. לא בחזקה ולא בחצופות אלא מן הדין:

פס'. ויקרב משה את משפטן לפני ה'. אמר רבי חידקא שמעון השוקמני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא אמר יודע היה משה שהבנות נוחלות (מ) אלא לא היה יודע אם נוטלות בראוי כבמוחזק ואם לאו. ראויה היתה פרשת נחלות שתכתב על ידי משה רבינו אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן לפי שמגלגלין זכות על ידי זכאי (מא) והובה על ידי חייב:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. זה כמוך למעלה לפרש משפט בנות צלפחד:

פס'. כן בנות צלפחד דוברות נתן תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהם להם. יפה תבעו בנות צלפחד (מב) וכן כתוב לפני במרום. נתון תתן להם אחוזת נחלה. זו נחלת אביהן. והעברת את נחלת אביהם להם. מגיד שבנות צלפחד (מג) נטלו שלשה חלקים בנחלה. פשוט וחלק חלק אביהן שהיה בכור. והלק אבי אביהן. רבי אליעזר בן יעקב אומר אף חלק אחי אביהן:

פס'. ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו. לאמר שיהא הדבר נוהג לדורות. איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו. רבי אומר אין מעביר נחלה (מד) אלא בת. הואיל ובנה ובעלה יורשין אותה:

פס'. ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחי אביו. אלו דודין מן האב:

פס'. ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה ה' את משה. משפחת אב קרויה משפחה יצאו משפחות אם. והיתה לבני ישראל להקת משפט. (מה) (הורעה) כל הפרשה כולה להיות דין, כאשר צוה ה' את משה. סדר נחלות במקרא ממועט והלכות מרובות: תנן התם בבבא בתרא. יש נוחלין ומנחילין נוחלין ואין מנחילין. הבן קודם לבת וכל יוצאי ירכו של בן קודמין. אפי' בת הבן קודמת לדודתה אהות אביה שנאמר איש כי ימות ובן אין לו עיין עליו מכל מקום שאם יש לו זרע בן כל שהוא הוא קודם לבת. והבן יורש את אביו בקבר ומנחיל לבן בנו אבל אם אין לו בן ולא זרע לבן כי אם בת. הבת ובת הבת קודמת לאביו של מת. וכל יוצאי ירכה של בת קודמין לאחים. האחים קודמין לאחי האב וכל יוצאי ירכו. כיצד מי שמת ואין לו לא בן ולא בת ולא יוצאי ירכו של בן ושל בת ויש לו אחים. ויש לו למת אב. האב קודם לאחיו שנאמר והעברתם את נחלתו לבתו ובשאר היורשים כתיב ונתתם את נחלתו. מלמד שהבת מעברת הנחלה מן אבי אביה ונוטלתה. אבל אין שאר היורשין מעבירין נחלה מן האב לפי שהאב קודם לכל יוצאי ירכו והנחלה ממשמשת והולכת עד ראובן לפי שאין השבט כלה. ואם אין שם אחי אב ולא יוצאי ירכו חוזרין על

באור הרא"ם

קרח. דכתיב אתה וכל עדתך וגו': (לח) מה להלן בנחלה. הגר"א הגיה בספרי להיפך מה כאן בנחלה אף להלן (דכתיב יקום על שם אחיו) בנחלה. שהיבם יקח ירושת אחיו: (לט) תנה לנו אחוזה ולא בחזקה. בספרי הג' יותר נכונה יפה כח נשים מכח אנשים אנשים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה ונשים אמרו תנו לנו אחוזה: (מ) אלא לא היה יודע אם נוטלת בראוי וכו'. עיין (ב"ב קי"ט.) הגי' אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה או לאו. והכוונה הכל א' כי כספק היה למשה אם א"י מוחזקת אזי נוטלת ג"כ חלק בכורה כי אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק: (מא) והובה ע"י חייב. קאי על פרשת מקושש: (מב) וכן כתוב לפני במרום. יפרש מלת כן כמו (מלכים א' כ"ט) ועל השלבים כן שפירושו בסים להושיב הכיור עליו. וכמו שפירשו המבארים כן צדקה לחיים (משלי י"א) וכן הכא כן בנות צלפחד (גרונד ניפאסט) היינו הדין הזה כבר כתובה לפני במרום: (מג) נטלו ג' חלקים בנחלה. פי' הוא סובר שליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה צלפחד ואחר אביו היו בני כ' שנים ביציאתם ממצרים ע"כ נטלו בנות צלפחד ג' חלקים היינו חלק צלפחד ושני חלקים בנכסי אביו אחר כי הוא היה בכור. והלשון דהכא אינו מדוקדק: (מד) אלא בת. אם בעלה משבט אחר אזי מעביר הנחלה משבט לשבט: (מה) הורעה וכו'. ט"ס וצריך להיות הורעה כל הפרשה להיות דין ועיין (ב"ב קי"א:):

הקרוב שבמשפחה . והאחין מן האם לא נוחלין ולא מנחילין . והבן יורש את אמו . והיא אינה יורשת את בנה . וכן הבת יורשת את אמה שנאמר וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל . וכן מצאנו בת יורשת שני מטות זו שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר ומתו וירשתן . והבן קודם לבת בנכסי האם ובנכסי האב . ובנות האחיות נוחלין ולא מנחילין . האשה את בנה והאשה את בעלה מנחילות ולא נוחלות . והאחים מן האם לא נוחלין ולא מנחילין . ומנין שהבעל יורש את אשתו שנאמר (במדבר לו) וכל בת יורשת נחלה. ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר ואי זו היא סיבת נחלה למטה אחר זו בעלה שהוא אחר והוא יורשה והנחלה מסובבת לו :

פס'. ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים. זו נחלת בני ראובן ובני גד שבשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן ובני גד שמחו . ואמר כמדומה אני שהתיר לי נדרי התחיל שופך תחנונים. ללמדך שאפילו אדם יודע שנגזרה גזירה עליו אל ימנע עצמו מן הרחמים ומן התחנונים שנאמר (דברים ג) ואתחנן אל ה' במיני תחנונים.בעת ההיא . בשעה שנחלקה הארץ לבני גד ולבני ראובן שנאמר (שם) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא לאמר . הודיעני אם נכנס אני ואם לאו :

פס'. וראיתה אותה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך . מלמד שנתאוה משה למות כמיתתו של אהרן :

פס'. כאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צין . אמר רבי אלעזר המודעי בוא וראה כמה חביבין צדיקים לפני הקב"ה שבכל מקום שמזכיר מיתתן.שם מזכיר סורחנן . וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים היו להם בסתר ולכך מתו . וכן בארבעה מקומות מזכיר מיתת בני אהרן ושם מזכיר סורחנן להודיעך שלא היתה בהם אלא זו בלבד . וקל וחומר ומה אם בשעת הכעס חס הקב"ה על הצדיקים בשעת רצון לא כל שכן. וכן הוא אומר (ישעיה מט) בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך וגו' הם מי מריבת קדש מדבר צין . לא היה בהם שום דבר אחר :

פס'. ויאמר משה אל ה' לאמר . בוא וראה שבחן של צדיקים שכשנפטרין מן העולם מניחין צורך עצמן ועוסקין בצרכי צבור לאמר השיבני על זאת והודיעני אם ממנה אתה עליהן פרנס. עד שהשיבו הקב"ה שנאמר קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו . אמר רבי אלעזר בן עזריה (מו) בארבעה מקומות ביקש מהקב"ה והושיבו :

פס'. יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה . מגיד שכל הרוחות אין יוצאות אלא מלפניו . רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר זה סימן יהא בידך שכל זמן (מז) שהאדם נתון בחיים נפשו ביד קונו . שנאמר (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש . איש על העדה . זה יהושע שנאמר קח לך את יהושע בן נון איש וגו'. ולמה פרטו הכתוב שלא להטיל מחלוקת בין בניו ובין בני אחיו : ר' תנחומא דרש יפקוד ה' אלהי הרוחות . אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אלהי הרוחות אתה . ומבין מה בלב כל אחד ואחד. ודעת כל הבריות גלויים לפניך שאין דעתן של בניך דומה זה לזה . מנה עליהם פרנס שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו . ד"א יפקוד ה' (מח) רוצה היה משה רבינו שיהו בניו יורשים שררתו והתחיל לבקש מלפני הקב"ה יפקוד ה' וגו'.א"ל הקב"ה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה אתה יודע שהרבה שרתך יהושע והיה משכים ומעריב לבית הוועד והוא היה מסדר את הספסלים ופורש את המחצלות . קח לך את יהושע בן נון :

פס'. אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם . במלחמה לא כדרך שאחרים עושין שמשלחין חיילות והן באין בסוף אלא כשם שעשה משה דכתיב (דברים ג) ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו וגו' . וכן יהושע שנאמר (יהושע ה)

באור הרא"ם

(מו) בד' מקומות ביקש וכו' · ספרי מפורש הד' מקומות : (מז) שהאדם נתון בחיים נפשו ביד קונו וכו' מה שאמרו נתונה באוצר דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים כנ"ל: (מח) רוצה היה משה . בתנחומא מה ראה לבקש הצורך הזה אחר סדר נחלות אלא כיון שירשו בנות צלפחד בנכסי אביהם אמר משה הרי

וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. וכן ביואב כתב (דה"א יא) (מט) ויעל בראש יואב בן צרויה ויהי לראש ואשר יוציאם בזכותו ואשר יביאם בזכותו. ד"א ואשר יוציאם במנין ואשר יביאם במנין; כענין שנאמר (במדבר לא) עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש. ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. מלמד שצאן בלא רועה כלים והולכים. מהם טורפים זאבים ומהם דורסים אריות. מהם מתים ברעב ובצמא. מהם נגנבים. והם נקראים עדת ה' מלמד שבזמן שישראל לביזה השם מתחלל. שנאמר (יחזקאל לו) באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו:

פס'. ויאמר ה' אל משה קח לך. מי שבלבך. קח לך מי שבדוק לך ועליו מפורש בקבלה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדוניו יכובד. איש אשר רוח בו שיכול להלך כנגד רוח כל אחד ואחד מישראל. וסמכת את ידך עליו שיהא מורה הוראות בחייך שלא יהו ישראל אומרים בחיי רבו לא היה מדבר עכשיו הוא בא לדבר. ד"א וסמכת את ידך עליו שכיון שהיה יהושע נכנס היה משה משתק התורגמן עד שנכנס וישב במקומו. ד"א וסמכת את ידך עליו התמנה אותו מחייך:

פס'. והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אותו לעיניהם. רבי נתן אומר העמידו מן הארץ והושיבו על הספסל:

פס'. ונתתה מהודך עליו. ולא כל הודך מיכן אמרו פני משה כחמה ופני יהושע כלבנה. (ג) ולפני אלעזר הכהן (יכול) יעמוד. מלמד שהיה יהושע צריך לאלעזר ואלעזר צריך ליהושע. (נא) ושאל לו. יכול בינו לבין עצמו ת"ל כמשפט האורים. הא כיצד עומד ומדבר בשפתיו וכהן גדול משיבו על שאלותיו: תנו רבנן כיצד שואלין השואל עומד פניו כלפי נשאל. והנשאל פניו כלפי שכינה. השואל אומר (ש"א ל) הארדוף אחרי הגדוד האשיגנו. והנשאל אומר רדוף כה אמר ה' עלה והצלח. אין שואלין לו בקול גדול שנאמר ושאל לו במשפט האורים ואין מהרהר בלבו שנאמר ושאל לו כדרך שאמור בחנה שנאמר (שם א) והנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכורה. וכתיב (שם) ואלהי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו. ויליף שאלה משאלה. ואין שואלין אלא למלך ולאב בית דין. מנא הני מילי אמר רבי אבהו דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו (נג) במשפט האורים. (אורים. שמאירין את דבריהם על פיו). על פיו יצאו ועל פיו יבאו. הוא זה מלך. וכל בני ישראל אתו. (נד) זה משוח מלחמה. וכל העדה. זו סנהדרין:

פס'. ויעש משה כאשר צוה ה' אותו. הלך ועשה בשמחה ולא הורע בעיניו בשביל בניו ובשביל בני אחיו. ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל בעולם הזה ובעולם הבא:

פס'. ויסמך את ידיו עליו ויצוהו. מכאן אמרו בכל מתקנא הוין מבנו ותלמידו. בנו מדוד שנאמר (מלכים א' א) ייטיב ה' את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך. ותלמידו שהרי הקב"ה אמר לו למשה וסמכת את ידך עליו והוא סמך את שתי ידיו. וכן אתה מוצא באליהו שאמר לו אלישע (מ"ב ב) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. וכתיב (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח הכמה כי סמך משה את ידיו עליו וגו' ככלי מלא וגדוש. ויצוהו. מה ציווי הקב"ה בשמחה אף ציווי משה ליהושע בשמחה שנאמר כאשר דבר ה' ביד משה:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. לישראל:

פס'. צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו. למה נסמכה פרשת יפקוד ה' לפרשת הקרבנות מלמד

באור הרא"ם

סדר הסעה שאתבע לרכי אס הכנות יורשות כדין הוא סיכבו בני את כנודי: (מט) ויעל בראשונה יואב וכו' כל"ל: (נ) ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכו' כל"ל. (נא) ושאל לו. עיין (יומא ע"ג): (נב) ת"ר כיצד שואלין (יומא שם): (נג) במשפט האורים על פיו יצאו ועל פיו יבואו. הוא וכל ישראל. הוא זה מלך (דביסוסע קאי ויהושע מלך) כל"ל: (נד) זה משוח מלחמה. וזה וכל ישראל אתו

שאמר לו הקב"ה למשה עד שאתה מפקדיני להפקיד עליהם איש.פקוד את בני שלא ימרדו בי ושלא ימירו את כבודי. צו ציווי מיד בשעת מעשה ולדורות:

פס'. ואמרת להם. להזהיר בית דין על כך אזהרה לב"ד שיעשום להקריב קרבנותם. (נה) את קרבני. זה הדם. לחמי. אלו האמורים. שנאמר (ויקרא ג) והקטירם הכהן המזבחה להם אשה לריח ניחוח כל חלב לה'. (נו) לאשי. אלו קמצים ולבונה. (נז) ריח ניחוחי. אלו בזיכי לבונה של לחם הפנים. (נח) תשמרו. שיהא מבוקר. להקריב לי במועדו מופנה לדון הימנו גזרה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר להלן בפסח במועדו (נט) מלמד שדוחה את השבת:

פס'. ואמרת להם. זו אזהרה לבית דין.זה האשה אשר תקריבו לה'.שתהא הקרבתם לשם. כבשים בני שנה. למדנו לכבש שהוא בן שנה. תמימים. שיהו מבוקרים. שנים ליום. (ס) כנגד היום. (סא) מיכן אמרו תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מזרחית ושל בין הערבים נתון על קרן מערבית דרומית. על טבעת שניה. עולת תמיד. עולה כליל.תמיד אפילו בשבת:

פס'. את הכבש אחד למה נאמר (סב) לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לה' ואומר (שמות כט) וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד. יכול יקריב ארבעה ת"ל את הכבש אחד תעשה בבקר. שלא להוסיף ולא לגרוע. ד"א את הכבש אחד. אם נאמר כבש למה נאמר אחד אלא מיוחד שבעדרו. וכן הוא אומר (מלאכי א) וארור נוכל ויש בעדרו זכר:

פס'. ועשירית האיפה סלת. אחד מעשרה מאיפה. סלת מן החטים. (סג) למנחה בלולה בשמן.להוציא את השלוק. כתית רביעית ההין. כתית לגזרה שוה. למנחות ולמנורה:

פס'. עולת תמיד העשויה בהר סיני. מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני. (סד) מה עולת הר סיני על גבי המזבח אף עולת תמיד על גבי המזבח. דברי ר' ישמעאל. (סה) ר' עקיבא אומר מה עולת הר סיני טעונה נסכים אף עולת תמיד טעונה נסכים:

פס'. ונסכו רביעית ההין לכבש האחד. (סו) חי אתה מנסך ואין אתה מנסך מזוג. בקדש הסך נסך שכר. שיתנסך בו בקודש (סז) והקדש יבלעו. רבי נתן אומר בקדש הסך נסך שכר. (סח) להביא את המים:

פס'. ואת הכבש השני תעשה בן הערבים. יכול אם הקריב בבקר לא יקריב בין הערבים. ת"ל ואת הכבש השני. מגיד שאם לא הקריב יקריב בין הערבים. ודבר זה בדבר שבית דין אנוסים או שוגגין. (סט) אבל מזידים עבר היום בטל קרבנו.

באור הרא"ם

אתו שהולכין אחריו במלחמה: (נה) את קרבני. זה הדם דכתיב והקריבו בני אהרן את הדם: (נו) לאשי אלו קמצים ולבונה. שהקומץ ולבונה עולה כולה לאשים: (נז) לריח ניחוח. אלו בזיכי לבונה שיש להם ריח: (נח) השמרו. שיהיו מבוקר הד' ימים קודם שחיטה: (נט) מלמד שדוחה את השבת. היינו שחיטת הפסח כשחל י"ד בשבת כי גבי תמיד לא אצטריך דבהדיא כתיב וביום השבת שני כבשים: (ס) כנגד היום. דרים ליום הוא השמש כמו (יחזקאל ל') ובתחפנחס חשך היום: (סא) מכאן אמרו וכו'. היה נשחט על קרן צפונית מערבית של בין הערבים נשחט על קרן מזרחית צפונית כצ"ל: (סב) לפי שהוא אומר זה האשה וכו'. שנים ליום עולת תמיד. ונאמר בפ' תצוה ג"כ כבשים בני שנה שנים יכול יקריב ארבעה שנים בבוקר ושנים בערב (דה"א דקרא בפ' תצוה קרבן אחר הוא מה שכתוב כאן) ת"ל את הכבש האחד שלא להוסיף ולא לגרוע: (סג) למנחה בלולה בשמן כתית. להוציא את השלוק כצ"ל ומילת כתית דרים: (סד) מה עולת הר סיני ע"ג המזבח. דכתיב ויבן מזבח תחת ההר וכו' וישלח את נערי ב"י ויעלו עולות וסברי עולה שהקריבו במדבר עולת תמיד הואי: (סה) ר"ע אומר מה עולת כו'. עיין ספרי ולפי גרסת הגר"א וכן הגיה החכם הספרדי ז"ל להיפך מה עולת תמיד טעונה נסכים דכתיב בהדיא בקרא ונסכו רביעית ההין אף עולת הר סיני טעונה נסכים: (סו) חי אתה מנסך. מדכתיב רביעית ההין שאם יהיה מזוג לא יהיה יין חי רביעית ההין: (סז) והקדש יבלעו. היינו לתוך השיתין: (כח) להביא את המים. היינו בחג הסוכות מנסך ג"כ מים: (סט) אבל מזידים עבר היום בטל קרבנו. וע"ש (מנחות נ.) שמסיק הש"ס דווקא אותן כהנים לא יקריבו אבל כהנים אחרים יקריבו בין הערבים כי מזבח נמי חטא ע"כ הני' דהכא בטל קרבנו לע"ג:

שהזבח

כמנחת הבקר וכנסכו תעשה מלמד (ע) שהזבח קריב ונסכין קריבין עמו. אשה ריח ניחוח לה'. נחת רוח לפני מי שאמר ונעשה רצונו. לה' אמר רבי שמעון בן עזאי צא וראה. כל הקרבנות שבתורה לא נאמר בהם אלהים אלהיך ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם מיוחד שלא ליתן למינים לרדות. נאמר ריח ניחוח בשור הגס ונאמר ריח ניחוח בצאן וכן בעוף (עא)ללמדך שאין לפניו לא אכילה ולא שתיה אלא שיאמר ויעשה רצונו שנא' (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי:

פס'. וביום השבת שני כבשים. (עב) יצא שבת לידון בקבועה להביא בו מוסף. שני כבשים בני שנה. שיהו שוין. תמימים. (עג) שיהו מבוקרים. ושני עשרונים סלת מן החטים. מנחה בלולה בשמן. כדין כל הבלולות. ונסכו. כשיעור נסכי כבש. מלמד שעבודת מקדש דוחה את השבת:

פס'. ובראשי חדשיכם. יצאו ראשי חדשים לדון בדין אחד. תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

פס'. ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר. רבי אלעזר בר' צדוק אומר (עד) הין היה במקדש. וכמין שנתות היו בו עד כאן לפר עד כאן לאיל עד כאן לכבש. זאת עולת חדש בחדשו. ולא (עה) עולת חדש זה בחדש אחר. לחדשי השנה שלא תאמר ובראשי חדשיכם (עו) מיעוט חדשים שנים. ת"ל לחדשי השנה:

פס'. ושעיר עזים אחד. מיוחד שבעדר. לחטאת לה'. לכפר על קבר התהום חטא שאין יודע בו אלא הקב"ה. על עולת התמיד יעשה ונסכו. מלמד (עז) שאין מוספין קריבין אלא בינתים בין תמיד של שחר של בין הערבים:

פס'. ובחדש הראשון (עח) בארבעה עשר יום לחדש וגומר. קבעו הכתוב חובה. מצות יאכל. דבר הבא לשם חימוץ ממנו אתה אוכל מצות. ואיזה זה זה. הטה. ושעורה. וכוסמת. שבולת שועל. ושיפון. יצאו ארז ודוחן ופרגין ושומשמין שבאין לידי סרחון:

פס'. ביום הראשון מקרא קדש. (עט) אירעו במאכל ובמשתה ובלבוש נקיה. כל מלאכת עבודה לא תעשו. מגיד שאסור בעשיית מלאכה:

פס'. והקרבתם אשה עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד. מלמד שאם לא מצא איל ומצא פרים או מצא פרים ולא מצא איל אין מעכבין זה את זה:

פס'. ומנחתם סלת בלולה בשמן וכו' ועשרון וכו' ושעיר חטאת אחד מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה. מגיד הכתוב שעולת הבקר היא עולת התמיד. ומה ת"ל אשר לעולת התמיד לימד על הקרבנות שכל התמיד מחבירו הוא קודם את חבירו ויום טוב הראשון של פסח הוא בנין אב לכל הקרבנות שכל התמיד מחבירו קודם את חבירו:

פס'. כאלה תעשה ליום. בכל יום ויום שלא להוסיף ושלא לגרוע. על עולת התמיד. לימד על המוספין שאין קרבין אלא בין תמיד של שחר לתמיד של בין הערבים:

פס'. וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה'. שתהא חדשה לכל המנחות. שלא הקדימנה מנחה אחרת. (פ) מיכן אמרו אין מביאין מנחות ובכורים (פא) ומנחת

באור הרא"ם

(ע) שהזבח קרב היינו לכ' תמיד יקריב אתו הנכסים. ולא שיקריב השני תמידין ואח"כ הנסכים: (עא) ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט שוין לפני הקב"ה שאין לפניו אכילה ושתיה אלא שאמר וכו' כנ"ל: (עב) יצא שבת לדין בקבועה. אחרי כי מוסף שבת קבועה ע"כ דוחה שבת ולא קרבנות אחרים: (עג) שיהו מבוקרים. מע"ש: (עד) הין היה במקדש. (מנחות פז): (עה) לא עולת חודש זה וכו'. היינו שיכול אם לא הקריבו בחודש א' לא יקריבו בחודש שלאחריו שני קרבנות. וכ"ה בהדיא בספרי: (עו) מיעוט הדשים שנים. ולא יקריב בשנה רק שני חדשים: (עז) שאין מוספים קריבים וכו'. וכ"ה גבי מוספי ר"ח שקרבין באמצע. וכ"ה בהדיא בספרי: (עח) בארבעה עשר יום לחודש. פסח לה' קבעו הכתוב חובה. עיין במפרשי הספרי שנדחקו בפירושו. ונ"ל הכוונה קבעו הכתוב חובה פי' בין חובות הקבועות להם זמן היינו שידחה שבת אם חל י"ד בשבת ועיין (פסחים מו) דרים ממועדו: (עט) אירעו במאכל ובמשתה. תרגום על מקרא קודש מארע קודש: (פ) מכאן אמרו (מנחות ס"ח): (פא) ומנחת בהמה. היינו מנחת נסכים של בהמה:

שלא

בהמה קודם לעומר . ואם הביא פסול . קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר . ומה הפרש בין עומר לשתי הלחם . הקודם לעומר אסור לגבוה ולהדיוט . לפיכך אם קרבו לא יעלו . הקודם לשתי הלחם אסור לגבוה ומותר להדיוט . לפיכך אם קרבו יעלו. רבי טרפון אומר הואיל והעומר מתיר ושתי הלחם מתירות . אם למדתי למנחות הקדומות לעומר שהן פסולות אף הבאות קודם לשתי הלחם יהו פסולות . אמר רבי יהודה בן נחמיה לא אם אמרת במנחות הבאות קודם לעומר שהן פסולות (פב) שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט . תאמר במנחות הבאות קודם לשתי הלחם שהן פסולות שהוכשרו להדיוט . נסתכל בו רבי עקיבא וצהבו פניו אמר לו ר׳ יהודה בן נחמיה צהבו פניך על שהשבתה את הזקן תמה אני עליך אם תאריך ימים . אמר רבי יהודה בר׳ אלעאי בפסח היה הדבר וכשבאתי בעצרת אמרתי היכן הוא יהודה בן נחמיה אמרו לי הלך לבית עולמו · בשבועותיכם : אמ״ר רבי טוביהו ברבי אליעזר ז״ל חזרתי על כל עניני המועדות ולא מצאתי חג שבועות שנקרא עצרת . ורבותינו ז״ל קראו בכל מקום עצרת לחג השבועות והוא לשון תרגום דאמר אנקלוס הגר בעצרתכון . נאמר עצרת בשביעי של פסח ונאמר עצרת בשמיני של חג להקישו ללינה דכתיב (דברים טז) בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות הוקשו זה לזה :

פס׳. והקרבתם עולה לריח ניחוח לה׳ וגו׳ . ומנחתם וגו׳ . עשרון וגומר . שעיר עזים וגומר . מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו תמימים יהיו לכם ונסכיהם . מה ת״ל יהיו לכם . אתה מקריב (פג) חוץ מן האמורים בתורת כהנים. פרים בני בקר שנים ואיל אחד . הרי מי שמצא פרים ולא מצא אילים ולא כבשים שומע אני לא יקריב עד שימצא את כולם . ת״ל (פד) (שבעת ימים תקריבו אשה לה׳) אפי׳ אחד מהם . (פה) יהיו לכם ונסכיהם מקיש נסכים לבהמה מה בהמה נפסלה במומין או אם חסרה או אם יתירה . אף נסכין נפסלין במומין ובחסר וביתר :

פס׳. ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם (שבתון זכרון) [יום] תרועה מקרא קדש ולהלן הוא אומר (ויקרא כג) [שבתון] זכרון תרועה יהיה לכם כאן שחל בשבת כאן שחל בחול . בשבת זכרון תרועה בחול יום תרועה :

פס׳. ועשיתם עולה . מה נשתנה יום הזכרון שכתוב ועשיתם עולה שכל המועדות כתוב והקרבתם עולה וכאן כתיב ועשיתם עולה מפני שהאיל קרניו לשופר היו נעשות . וכן אמר רבי יהושע במסכת קינים כשהוא חי קולו אחד . נשחט קולו שבעה . כיצד שני קרניו שתי שופרות . שתי שוקיו שתי חלילים עורו לתוף (פו) מעיו לכנורות . לכך נאמר כאן ועשיתם עולה לפי שיש בו עשייה אחרת חוץ מהקרבתו . ד״א ועשיתם עולה . מלמד שכל המשמר את המועדות כראוי כאילו שותף עם הקב״ה במעשה בראשית שנאמר (בראשית ב) ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים לכך נאמר בראש השנה ועשיתם שבתשרי נברא העולם :

פס׳. ובעשור לחדש השביעי הזה . מה ת״ל הזה (פז) שיהוא כל התקיעות של חדש הזה שוות. מקרא קדש יהיה לכם. קדשהו בכסות נקייה :

פס׳. ועניתם את נפשותיכם.(פח) וכל מלאכה לא תעשו בעצם. משונה יום הכפורים הזה שנא׳ בו כל מלאכה שהיא מותרת . כגון הדלקת האש ובישול וצורכי האכילה:

באור הרא״ם

(פב) שלא כשרו וגו׳ · שאדם אסור קודם לעומר : (פג) חוץ מן האמורים . בת״כ בפ׳ אמור ז׳ כבשים פר אחד ואילים שנים והם באו להתיר את הלחם · ובכאן הוא חובת היום : (פד) ת״ל שבעת ימים וכו׳ · עיין ספרי בהג׳ הגר״א הגיה הקרא והקרבתם עולה אפילו א׳ מהם ונכון כי זה הקרא כתיב הכא בחג השבועות : (פה) יהיה לכם חסר וכצ״ל תמימים יהיו לכם ונסכיהם מקיש נסכים וכו׳ · ומומין גבי נסכים יין שעלה בו קמחין פסול : (פו) מעיו לנבלים · בני מעיו לכנורות כצ״ל : (פז) שיהיה כל התקיעות כו׳ · שגם ביו״כ של יובל היו תוקעין : (פח) וכל מלאכה וכו׳ · בעצם משונה וכו׳ . כל הפסקא הוא בטעות גם ציון הקרא וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הוא בפ׳ אמור · ע״כ הרבה טעותים נפל בזה · והנני לציין לפי דעתי שכצ״ל קרא דהכא . כל מלאכה לא תעשו משונה יו״כ שנאמר בו כל מלאכה לא תעשו (ולא נאמר מלאכת עבודה כמו בכל הרגלים) ללמדך שביו״כ אסור אפילו עבודת אוכל נפש :

ולמה

פס'. שעיר עזים אחד. חוץ משני השעירים האמורים בתורת כהנים. (פט) ולמה נאמר בעצרת ויום הכפורים שעיר. מקיש עצרת ליום הכפורים. מה יום הכפורים יום מתן תורה אף עצרת יום מתן תורה. מפני שלוחות הראשונים ניתנו ביום הכפורים ועשרת הדברות נאמרו בעצרת. וכדי להוציא מלבן של צדוקים שאומרים מתן תורה לא היתה בעצרת לכך הוקשו זה בזה בשעיר שעיר. (נ) ולמה עולה שבעצרת מלא ללמדך שבששה בסיון ניתנה תורה ועצרת חלה להיות בששה בסיון ולא כמו שאומרים התועים עצרת לאחר השבת. כל זמן שיבוא.קימא לן דלא:

פס'. (נא) ובחמשה עשר יום לחדש השביעי. קבעו המקום חובה:

פס'. והקרבתם עולה וגומר ומנחתם סלת וגו'. ועשרון וגו' לניסוך המים בחג היה ר' עקיבא אומר אמרה תורה הבא עומר בפסח כדי שאברך לכם תבואה שבשדות. הבא בכורים בעצרת כדי שיתברכו לך פירות האילן. (נב) אף לניסוך המים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי ברכה. ר' יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם נתוספו עליהם מים. נמצנו למדין לניסוך המים מן התורה. ותיקון ניכוך המים במסכת סוכה בפרק החליל:

פס'. ביום השמיני. מלמד ששמיני חג בפני עצמו שנאמר ביום ולא כתיב וביום שבכולם כתובים וא"ו חוץ משמיני ללמדך אין אות חכרה או יתירה בתורה והוא דבר רק. שנא' (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם. עצרת תהיה לכם. אין עצירה אלא כניסה שנאמר (ירמיה לג) ואני עצור בחצר המטרה:

פס'. והקרבתם אשה ריח ניחוח לה' פר אחד איל אחד וגו'. מלמד שאם לא מצא פר מביא איל ואין מעכבין זה את זה. פר אחד איל אחד. שבעים פרים היו נקרבים בחג כנגד שבעים אומות העולם. ופר אחד איל אחד בעצרת כנגד ישראל גוי אחד בארץ. וכשם שהיו פרי החג מתמעטים והולכים כך המנענים כלים וישראל אין כלים. וכן הוא אומר (שם מו) כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה וגו' ונקה לא אנקך.כלומר לא אעשה בך נקיון כפים ולא תחסרו מן העולם. וכן הוא אומר (דברי' לא) (נג) הן עם לבדד ישכון ואומר (שם לב) ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר:

פס' אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם אלו נדרים ונדבות שמביאים ברגל. ולשלמיכם (נד) להביא שנדר קודם הרגל:

פס'. ויאמר משה אל בני ישראל. בא הכתוב להפסיק בין נדבה לנדרים. ככל אשר צוה ה' את משה מלמד שהמצות צריכות לימוד והוראה לישראל אלו הלכות שנאמרו על פה. ופירוש המצות שנתקבלו מפי משה בקבלה. ואם תאמר למה לא נכתבו בפירוש. (קהלת יב) עשות ספרים הרבה אין קץ. ולא עוד אלא שנתן הקב"ה תורה שתהא עמל בה יומם ולילה (יהושע א) כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל:

פרשת ראשי המטות

כתוב טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם (קהלת ה)

מה כתוב למעלה מן הענין (שם) כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר תדור שלם. ותניא טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר ממי שנודר ואינו משלם וממי שנודר ומשלם. טוב הוא שלא ידור כלל ונדרש הפסוק בן אע"פ שאת אשר תדור תשלם טוב אשר לא תדור כלל. וכל שכן משתדור ולא תשלם שהוא נקרא עבריין שהזהיר הקב"ה לישראל שלא יהו רגילין בנדרים ובשבועות שלא

באור הרא"ם

(פט) ולמה נאמר בעצרת ויו"כ שעיר · בלא וא"ו ובכל הרגלים בוא"ו: (נ) עולה שבעצרת מלא. בוא"ו ובכולם כתיב עלה בלא וא"ו: (נא) ובט"ו לחודש השביעי מקרא קודש וכו' · וחגותם חג לה' ז' ימים. וכבר נאמר קרבן חגיגה בפ' אמור ובא וחזר ושנה עליו כאן לקובעו חובה · כן פירש חכם הספרדי: (נב) אף נסכי מים בחג כדי שיתברכו כצ"ל: (נג) עם לבדד ישכון. וסיפא דקרא ובגוים לא יתחשב: (נד) להביא שנדר קודם הרגל· ע"כ נקרא שלמיכם לשון שלם ופורקן ממה שכבר נדר:

(פסיקתא) כיון

יבואו לידי עבירה אבל נשבע אדם לקיים את המצוה שנאמר (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור וגו' . ואע"פ שמושבע ועומד מהר סיני הוא לזרז עצמו למצוה מותר . ולמה נסמכה פרשת נדרים לפרשת הקרבנות לפי שנדרי הקרבנות (א) כיון שעבר עליו הרגל חייב. שנאמר (דברים כג) לא תאחר לשלמו (שם יב) ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וגו'. וכתיב למעלה מן הענין (במדבר כט) אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם וגומר . הסמיך נדרי ביטוי לנדרי הקרבנות : **וידבר** משה אל ראשי המטות לבני ישראל . למה נאמר לפי שהוא אומר בפרשת בהעלותך (שם י) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה. וכתיב (שם) ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים וגו' . יכול כל הקודם במקרא קודם את חבירו במעשה . שיהו העדה מתכנסין קודם הנשיאים . ת"ל וידבר משה אל ראשי המטות. לבני ישראל לאמר . הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחד מהם שהנשיאים קודם פורט אני בכל הדברות שהנשיאים קודם . ד"א אל ראשי המטות התר נדרים על פי מומחין . זה הדבר אשר צוה ה' . אע"פ שכל הנביאים היו מתנבאים בכה אמר ה' נתוסף [משה] שנתנבא בזה הדבר. זה הדבר אשר צוה ה'. הבעל מיפר ואין חכם מיפר. (ב) חכם מתיר ואין הבעל מתיר . ומי שנדר או נשבע ונתחרט בא אצל חכם ומתחרט ומתיר לו נדרו או שבועתו . וכשמתיר לו נדרו או שבועתו צריך החכם שיאמר בלשון הזה שרי לך ומחול לך . אבל אם אמר מופר לך מובטל לך לא אמר כלום . (ג) אמר רב יהודה אמר שמואל מנין שיש היתר לנדר ולשבועה ת"ל לא יחל דברו . הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו ופותחין לו בחרטה אם היית יודע שכך וכך היה בא לך היית נודר אם אמר לאו זו היא חרטה והלכתא הפרת נדרים ביחיד מומחה . ובלילה ואפי' בשבת ובקרוב (ד) והלכתא נדר שהודר על דעת רבים אין לו הפרה . והני מילי לדברי רשות . אבל לדברי מצוה יש לו הפרה . מעשה במקרי דרדקי שהדירו רב אחא ע"ד רבים (ה) שהיה פושע בתינוקות והחזירו רבינא שלא נמצא מדקדק בלימוד כמותו :

פס'. איש כי ידור נדר לה'. להוציא את הקטן . כי ידור נדר . (ו) את שהסמיך את נדרו לדבר שאפשר לו להנדר הרי זה נדר (ז) יכול אף בשבועה כן (ח) תלמוד לומר או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו . (מכל מקום) . ומה הפרש בין שבועה לנדרים . שהנודר בחיי המלך והנשבע במלך עצמו וכן הוא אומר (מ"ב ד) חי ה' וחי נפשך אם אעזבך . לאסור אסר על נפשו . על נפשו הוא אוסר ואינו אוסר על אחרים. ד"א לאסור אסר על נפשו לפי שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה . (ט) אין לי אלא שהוציא בפיו . קיבל עליו בנדר ובשבועה מנין ת"ל לאסור אסר על נפשו יכול אפי' נשבע לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור איסר. לאסור את המותר ולא להתיר את האסור . לא יחל דברו . (י) שלא יעשה דבריו חולין . ככל היוצא מפיו יעשה . מלמד (יא) שעובר בעשה ולא תעשה :

פס'. ואשה כי תדר נדר לה' . מקיש אשה לאיש . מה איש עובר על בל יחל ועל בל תאחר (יב) אף אשה . ואסרה אסר בבית אביה בנעוריה. (יג) יכול אפי' קטנה .

באור הרא"ם

(א) כיון שעבר הרגל . פי' דברגל הראשון עובר בעשה · ובבל תאחר בג' רגלים דוקא עיין (ר"ה ד':)

(ב) חכם מתיר · דורש לא יחל דברו לא יעשה דבריו חולין ודרשינן אבל אחרים מוחלין לו שעושין אותו חולין ובחולין מותר שייך למימר בהו (הר"ן נדרים ע"ז):(ג) אמר ר"י אמר שמואל מנין שיש היתר כו'. (חגיגה י:): (ד) והלכתא נדר שהודר וכו' : (גיטין לו:) : (ה) שהיה פושע בתינוקות · פרש"י שהיו חובטן יותר מדאי : (ו) את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו להנדר . פירש לדבר הנדור וזה נקרא דבר שאפשר כי דבר הנדור אפשר לו שידור או לא ידור משא"כ דבר האסור : (ז) אף בשבועה כן. שישבע בדבר הנדור : (ח) ת"ל או השבע שבועה וכו' · לאסור איסר דווקא בדבר האסור והשיוש מ"מ לא ידעתי לפרשו וצ"ע : (ט) אין לי אלא שהוציא מפיו גמר בלבו מנין . הגר"א מחק בספרי דרשה זו ובאמת הוא נגד תלמוד ערוך (שבועות כ"ו) אמר שמואל גמר בלבו צריך להוציא בשפתיו : (י) שלא יעשה דבריו חולין . הרי שהיו חכם ונדר לא יפר לעצמו כנ"ל : (יא) שעובר בעשה ול"ת . עשה ככל היוצא מפיו יעשה ל"ת לא יחל דברו : (יב) אף אשה · דס"א הואיל ובאשה אביה ובעלה מפירין נדריה לא תעבור על בל יחל ובל תאחר קמ"ל : (יג) יכול אפילו קטנה · פי' שנכנסה היא נכנסת

ת"ל ואשה. פרט לקטנה. מיכן אמרו בת שתים עשרה שנה ויום אחד נדריה קיימין. כי תדור נדר. את שהסמיכה נדריה לדבר שאפשר להנדר ואם לאו אינו נדר. ואסרה אסר. אין אסר אלא שבועה. (יד) וכן (איסר) הוא אומר ואסרה אסר על נפשה בשבועה. (טו) בבית אביה בנעוריה. נעורים שבבית אביה ולא נעורים שבבית בעלה. (להוציא) את שנתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין:

פס'. (טז) ושמע אביה. להוציא את החרש. ושמע אביה (יז) אפי' השמיעוהו אחרים: (יח) והחריש לה אביה. שיהא מתכוין לה. שאם נדרה בתו ואמר סבור הייתי שהיא אשתי (יט) הרי זה יחזור (ויפרש). והחריש לה. עד שיהא מתכוין לה. וקמו כל נדריה. שאם נדרה וקיים וחזר והיפר שומע אני שהוא מופר מה אני מקיים וקמו כל נדריה. עד שלא יפר. וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום. (כ) מגיד על נדר שאם קיים שעה אחת אינו רשאי להפר:

פס'. ואם הניא אביה אותה ביום שמעו. (כא) הנאה זו הפרה. כשם שהאב מניא כך הבעל מניא. שנאמר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה. (כב) מה הבעל עשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר אף האב כן. וה' יסלח לה. אם נדרים המופרים הרי שנדרה (כג) ובטלה מלבו והלכה ועשתה מזידה מנין שצריכה סליחה תלמוד לומר וה' יסלח לה. אם נדרים המופרים צריכין סליחה קל והומר לנדרים שאין מופרים. כי הניא אביה אותה. אם הניא האב מופר ואם לאו אינו מופר:

פס'. ואם היו תהיה לאיש. (כג) זו ארוסה (שכבר) נאמר ואם בית אישה נדרה בנשואה דברי רבי יאשיה. רבי נתן אומר אחד זו ואחד זו שנאמר ואם בית אישה לא בא הכתוב להלק אלא רשותן שכל זמן שהיא בבית אביה אביה ובעלה מפירין נדריה, ונדריה עליה. (כד)נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה.ואת מבטא שפתיה.אין ביטוי אלא שבועה כענין שנא' (ויקרא ה) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים:

פס'. ושמע אישה. להוציא את החרש. והחריש לה. עד שיהא מתכוין לה שאם נדרה אשתו ואמר סבור הייתי שהיא בתי הרי יחזור ויפר. וקמו כל נדריה. שאם נדרה וקיים והזר והפיר שומע אני יהא מופר ומה אני מקיים. והפר את נדרה עד שלא קיים או אף משקיים. תלמוד לומר יקומו מגיד הכתוב שכל נדר שקיים שעה אחת אינו יכול להפר:

באור הרא"ם

ברשות אביה: (יד) וכה"א או אסרה איסר על נפשה וכו' כצ"ל: (טו) בבית אביה בנעוריה. ערבובי דברים כאן. וכצ"ל בנעוריה בבית אביה ברשות אביה להביא את שנתארמלה או שנתגרשה מן האירוסין. וקרא דסוף הפרשה בנעוריה בית אביה להוציא את שנתארמלה או נתגרשה מן הנשואין אז יצאתה מרשות האב לגמרי כצ"ל: (טז) ושמע אביה להוציא את החרש. פי' חרש המדבר ואינו שומע. והסברה יכול להיות אלו אחרי שמדבר (נדרים ע"ג.) גבי בעל בפי' הר"ן והרא"ש: (יז) אפי' השמיעוהו אחרים. ואם לא היפר לה באותו יום נדרה קיים ודורש זה מקרא דלאחריו ואם הניא אביה אותה ביום שמעו אפילו השמיעוהו אחרים: (יח) והחריש לה אביה. עד שיהיה מתכוון לה עיין (נדרים פ"ז:) נדרה אשתו וסבר שנדר־ בתו וכו' למימרא דיניא הותה דוקא וע"ש הר"ן דקאי אקרא ואם הניא אביה אותה וכו' והקשה הר"ן תינח בהפרה בהקמה מנין ע"ש שהאריך. ולפי גרסא דהכא והחריש לה אביה עד שיהיה מתכוון לה הרי קרא גבי הקמה בהדיא סרה קושית הר"ן ויש לי אריכות דברים בזה אבל אכ"מ: (יט) הרי. זה יחזור ויפר ת"ל והחריש לה עד שיהיו מתכוון לה כצ"ל: (כ) מגיד על נדר. דורש מלא יקום כיון שהקים שעה אחת אינו יכול להפר אח"כ: (כא) הנאה זו הפרה. פי' דגבי בעל כתיב יניא אותה והפר אף גבי אביה דכתיב ואם הניא אביה אותה פי' שיפר: (כב) מה הבעל וכו'. פי' גבי בעל בין לענין הקם ושמע אישה ביום שמעו והחריש וקמו כו' בין לענין הפר (ואם ביום שמוע אשה יניא אותה) אף האב כן דגבי אב כתיב סתם (ושמע אביה את נדרה והחריש לה) ה"א כיון ששמע האב והחריש לא יוכל להפר אף באותו יום. ע"כ אמר שלימד אב מבעל שגם הוא יכול להפר כל היום (חכם הספרדי):(כג) ובטלה מלבו ע"ש וצ"ל ובטל בלבו היינו האב בטל לה הנדר והיא לא ידעה ועברה אעפ"כ צריכה כפרה ק"ו לנדרים: (כג) זו ארוסה. כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמורה דברי ר' יאשיה. ודע כי בין ר' יאשיה ובין ר' נתן אין שום נ"מ ומשמעות דורשין א"כ שכל זמן שהיא בבית אביה אביה ובעלה מפירין נדריה. ניסת אין האב מפר נדריה כצ"ל: (כד) נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה.

פס'. ואם ביום שמוע אישה יניא אותה. לימד בבעל שהנאה היא הפרה. ולימד בבעל שעשה הרישה ושמועה ביום נדר. והפר את נדרה אשר עליה. נדרים שעליה מיפר (כז) ולא מיפר עד שלא נדרה. מה שאין כן בעצמו שהוא מפר נדר עצמו עד שלא נדר (כו) כגון שאם אמר בראש השנה כל נדר שאני עתיד לידור יהו בטלין (כז) אלא באשתו כתוב אשר עליה נדרים שהם עליה מפר. ד"א אישה יקימנו ואישה יפירנו. את שבא לכלל הקים. בא לכלל היפר. וה' יסלח לה.הרי שנדרה וביטלה.

פס'. ונדר אלמנה וגרושה. מן הנישואין. את אומר מן הנישואין או אינו אלא מן האירוסין אתה דן הואיל ובעולה אין אביה מפר לה ואלמנה וגרושה אין אביה מפר לה. מה בעולה שיצאת מרשות אב (כח) אף אלמנה וגרושה מן הנישואין:

פס'. ואם בית אישה נדרה. זו נשואה. שהרי ארוסה למדנו מן ואם היו תהיה לאיש דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר (כט) זו יתומה בחיי האב (שנתקדשה) ונתגרשה כשהיא קטנה שאין לאביה רשות בה:

פס'. ושמע אישה. אין לי אלא ששמע הוא. השמיעוהו אחרים מנין ת"ל וקמו כל נדריה וכל איסר. והחריש לה. (כט) זו חרישה לקיים:

פס'. ואם הפר יפר אותם ביום שמעו. נתנה תורה לרשות להפר כל היום. כל מוצא שפתיה לנדריה.להוציא את האפטרופוס. אישה הפרם. אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר שנאמר אישה הפרם ולא אפוטרופוס. ר' יונתן אומר מצאנו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו:

פס'. כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש. למה נאמר לפי שהוא אומר והפר את נדרה אשר עליה שומע אני אף נדרים שאין בהם עינוי נפש. ת"ל לענות נפש לא אמרתי אלא נדרים שיש בהם עינוי נפש:

פס'. ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום.מעת לעת. דברי רבי שמעון בן יוחאי:

פס'. ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. (ל) אחר קיום הנדר ולא אחרי שמעו ממש. שכל היום מפר ובלבד שלא יקיים הנדר מתחלה. ונשא את עונה. (לא) מלמד שהוא מכונס תחתיה לעון. והרי דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות מועטת הגורם תקלה לחבירו הרי הוא מוכנס תחתיו קל והומר למדה טובה מרובה:

פס'. אלה החוקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו. מקיש את האב לבעל ואת הבעל לאב (לב) בכל המדות שאמרנו. בנעוריה בית אביה. בנערה המאורסה הכתוב מדבר. שאביה ובעלה מתירין לה׳

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים. הודיעך הכתוב שבחן של צדיקים שאין נפטרין מן העולם (לג) עד שנוקמין נקמת ישראל שהיא נקמת מי שאמר והיה העולם. מאת המדינים (לד) והלא מואבים היו

באור הרא"ם

פי' שנדרה בעודה ארוסה והאב הפר חלקו ושבאה לבית בעלה יפר חלקו. אבל מה שנדרה קודם שהיתה ארוסה אין הבעל יכול להפר שאין הבעל מפר בקודמין: (כה) ולא מפר עד שלא נדרה. (נדרים ע"ה) והוא כדברי חכמים שם האומר לאשתו כל נדרים שתדורי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני הרי הם מופרים. והכ"א אינו מופר והוא כמו שסיים אישה יקימנו ואישה יפירנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר: (כו) כגון שאם נדר בר"ה וכו'. (נדרים כ"ג:) ובלבד שיהיה זכור בשעת הנדר וכו': (כז) אלא באשתו וכו'. נדרים אשר עליה מיפר ולא קודם שנדרה: (כח) אף אלמנה וגרושה מן הנשואין. אבל מן האירוסין מות הבעל חוזרה לרשות האב: (כט) זו יתומה בחיי האב. שנשאת ונתארמלה או נתגרשה כשהיא קטנה כנ"ל. ותיבת שנתקדשה ט"ס: (כט) זו חרישה לקיים. היינו שבשתיקתו מנת לקיים הנדר: (ל) אחרי קיום הנדר. היינו אם קיים לה הנדר אף באותו יום אינו יכול להפר: (לא) מלמד שהוא מכונס וכו'. היינו אחרי כי קיים לה הנדר ואם אח"כ מכריחה לעבור הנדר אזי מכונס הוא תחתיה לעון: (לב) בכל המידות שאמרנו. כי דיני הקמה והפרה שוים האב להבעל: (לג) עד שנוקמין וכו'. ברבה מסמיך ליה על קרא ימתח נדיק כי חזה נקם: (לד) והלא מואבים היו בתחלה לדבר כנ"ל. והכוונה כי המואבים הם פתחו תחלה ללחום עם ישראל כדכתיב בפרשת בלק ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו וכן. וילכו זקני מואב וזקני מדין ועיין רש"י בחומש שכתב טעם אחר וז"ל מאת המדינים ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שהיו ישראל שוללים

אותם

(לה) אלא בתחלה היה להם תגר זה עם זה שנאמר (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב. וכשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זה עם זה שנא' (במדבר כב) וילכו זקני מואב וזקני מדין מדינים שהיו מדיינין עם ישראל. אחר תאסף אל עמך. מלמד שמלחמת מדין מעכבת מיתתו של משה. ואף על פי כן הלך ועשה בשמחה שנאמר וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם. אזדרזו כענין שנא' (דברים ג) חלוצים תעברו. ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין. אמר להם לא נקמת בשר ודם אתם נוקמין אלא נקמת מי שאמר והיה העולם (נחום א) אל קנוא ונקם [ה' נקם ה'] ובעל חמה:

פס'. אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא. (לו) להביא שבטו של לוי דברי רבי עקיבא:

פס'. וימסרו מאלפי ישראל. מגיד הכתוב שהיו בני אדם כשרין וצדיקים ומסרו נפשם על הדבר. ר' נתן אומר אחרים מסרום. איש פלוני כשר יצא למלחמה. ר' אליעזר אומר בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל על ישראל. בתחלה הוא אומר (שמות יז) מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני. אבל כיון ששמעו שמיתת משה נתלית על מדין היו מתחבאין שלא ללכת ואף על פי כן נמסרו על כורחן שנאמר וימסרו מאלפי ישראל:

פס'. וישלח אותם משה אלף למטה וגומר. (לז) מלמד שהיו שקולים כפינחס. ופינחס היה שקול כנגד כולם. (לח) ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר לפי שהלך פינחס לנקום נקמת אבי אמו. שנאמר (בראשית לז) והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר סרים פרעה שר הטבחים כמאן דאמר (שמות ו) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל מבנות יוסף שפלטו אל מן העבירה. דבר אחר שפטפט ביצרו:

טוביהו בר' אליעזר אמר מפני מה הלך פינחס מפני שהוא הכה כזבי בת צור המדינית אמר הקדוש ברוך הוא אתה התחלת במצוה עליך לגמרה. כשם שהרגת את הבת תהרוג את אביה אתה קידשת את שמי מתחלה עליך לקדש לבסוף לפי שמעלין בקודש ולא מורידין. וכלי הקדש. זה הארון. שנאמר (במדבר ד) ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. וחצוצרות התרועה (לט) בידו. (עמו) ברשותו כיוצא בו (בראשית כד) וכל טוב אדוניו בידו:

פס'. ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה. (מ) הקיפוה משלש רוחותיה רבי נתן אומר נתנו להם רוח רביעית כדי שיברחו:

פס'. ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם. למה לי לומר חמשת מלכי מדין. ללמדך שכשם ששוו כולם בעצה כך שוו כולם בפורענות. ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. מה היה לו לבלעם במדין והא כתיב (במדבר כד) ויקם בלעם וילך וישב למקומו. ומקומו היה ארם נהרים אלא מלמד שבא למדין ליטול שכרו לאחר שנפלו מישראל ארבעה ועשרים אלף בא למדין ונלכד עמהם בחרב. (מא) ומשלו חכמים לבלעם משל גמלא דאזל למבעי קרני אודני דהוו ליה גזרינהו מיניה. בא בלעם לבקש ממון והתכו ישראל את ראשו. רבי נתן אומר (מב) בבית דין הרגוהו:

באור הרא"ם

אותם שלא נאמר רק אל תתגר בם מלחמה · אבל המדינים נתגרו על ריב לא להם ובאמת דברי רש"י נגד גמרא ערוכה (ב"ק ל"ח) וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה עם מואב שלא ברשות וכו' ועיין במזרחי שמיישב קצת דברי רש"י: (לה) אלא בתחלה היה להם תגר וכו'. לא ידעתי מאי מתרץ בזה הקושי'. ועיין בספרי ובז"א: (לו) להביא שבטו של לוי · הגר"א גורס בספרי להוציא שבטו של לוי דלא מצאתי ששבטו של לוי ילך למלחמה: (לז) מלמד שהיו שקולים כפינחס וכו' דורש אותם השני מיותר הוא דכתיב וישלח אותם משה כו' אותם ואת פינחס (מזרחי) ודע כי הלשון שהיו שקולים כפינחס לאו דוקא אלא שהיו צדיקים כי אח"כ אמר ופינחס שקול כנגד כולם: (לח) ומפני מה הלך פינחס וכו'. (סוטה מ"ג) · ע"ש כי דברי המחבר בסופו מעורבבים קצת: (לט) בידו ברשותו כצ"ל. וכה"א וכל טוב אדוניו בידו פי' ברשותו: (מ) הקיפוה מג' רוחותיה · בספרי הג' מד' רוחותיה · וגרסא דהכא נכונה כי כן דעת הרמב"ם בהלכות מלכים כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה אלא מג' רוחותיה ומניחין מקום לברוח למי שירצה: (מא) ומשלו חכמים · (סנהדרין ק"ו): (מב) בב"ד הרגוהו. הגר"א הגיה בספרי בד' מיתות בית דין הרגוהו וכמו שהיא (סנהדרין ק"ו.) א"ר שקיימו בו ד' מיתות ב"ד:

הדיני

פס'. וישבו בני ישראל. היו שורפין את המטלטלין ובוזזים את הכסף ואת הזהב. וכן הוא אומר (נחום ב) בוזו כסף בוזו זהב:

פס'. ואת כל עריהם במושבותם. זה בית ע"ז שלהם. ואת כל טירתם שרפו באש. מקום נוטרין ע"ז שלהם:

פס'. ויקחו את כל השלל וגו' ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן אל המחנה. מלמד שהיו בני אדם כשרין וצדיקים ולא נחשדו על הגזל כענין שנאמר (יהושע ז) ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם. אבל כאן ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן:

פס'. ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם. לפי שחנו מחוץ למחנה מפני הטומאה:

פס'. ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות. מגיד שאין הסירחון תלוי אלא בגדולים:

פס'. ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה. אמר לו פינחס. (מג) אדונינו כשם שפקדתנו כן עשינו:

פס'. הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם. נתן להם עצה להעמיד נשיהם ובנותיהם לזמה כדי שיכעוס עליהם הקדוש ברוך הוא שכל זמן שישראל עושין רצון המקום הוא נלחם באויביהם שנאמר (שמות יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. ובזמן שאין עושין רצונו ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם:

פס'. ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש. זו בעולה. למשכב זכר. הראוה ליבעל אע"פ שלא נבעלה הרוגו. (מד) שנה עליהם להפסיק הענין:

פס'. וכל הטף בנשים. מיכן אמר רבי שמעון בן יוחאי גיורת פחותה משלש שנים ויום אחד כשרה לכהונה. שהרי פינחס היה עמהם ואמר להם משה החיו לכם. ומניין היו יודעין אי זו היא אשר לא ידעה משכב זכר. (מה) אמרו רבותינו לפני הארון העבירן לפני הארון כל שארון קולטתה בידוע שלא ידעה משכב זכור:

פס'. ואתם חנו מחוץ למחנה. למה נאמר לפי שהוא אומר (במדבר יט) וכל אשר באהל יטמא. שומעני אף הקש והעצים והאבנים והאדמה במשמע ת"ל (שם) ולקח אזוב וטבל במים איש טהור וגו' (מו) מפורש בברייתא זאת חוקת התורה. וכל אשר באהל (מז) הא למדנו (לשבעה) כלים מכל כלי עץ או בגד או עור או שק. ולכלי מתכות דכתיב אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כלי חרס מניין ת"ל (שם יט) וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו. לאדם מניין ת"ל ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים. לא בא לכלל חיטוי לא בא לכלל טומאה. אתם ושביכם. (מח) מה אתם בני ברית אף שביכם בני ברית:

פס'. וכל בגד וכל כלי עור. למה נאמר לפי שנאמר (ויקרא יא) או בגד או עור או שק אין לי אלא שק מניין לעשות כל מעשה עזים כשק אמרת קל וחומר הוא (מט) מה המת המור עשה בו כל מעשה עזים כשק שרץ הקל אינו דין שנעשה כל מעשה עזים כשק:

פס'. ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה. כיצד יהיה משה קיים ואלעזר מורה הלכה. אמר רבי אלעזר בן עזריה בשלשה מקומות בא משה לכלל כעס ובא לכלל טעות. חדא (ויקרא י) ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן [וגו'] מדוע

באור הרא"ם

(מג) אדונינו כשם וכו'. פי' פינחס אמר למשה אתה אמרת נקום נקמת בני ישראל מאת המדיניםע"כ הרגנו רק הזכרים וע"ז אמר לו משה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וכו' כמו שמסיים הכא ע"כ גם הנקבות חייבין מיתה: (מד) שינה עליהם. הכתוב היינו תהרגו השני לעכב שכל אשה יודעת איש ג"כ להריגה: (מה) אמרו רבותינו. העבירן לפני הארון. (יבמות ס:) ושם הג' כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה להבעל: (מו) מפורש בברייתא. ספרי חוקת פיסקא קכ"ז ע"ש: (מז) הא למדנו לארבעה כלים כצ"ל וכ"ה בספרי שם בגד וכלי עור ומעשה עזים וכלי עץ: (מח) מה אתם בני ברית אף שביכם בני ברית. כי הא"י אינם מקבלים טומאה רק אחר שיתגיירו יקבלו טומאה: (מט) מה המת חמור.

היינו

לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. והשני (במדבר כ) ויאמר להם (נ) שמעו נא המורים (ואומר) (שם) וירם משה את ידו ויך את הסלע וגו'. והשלישי ויקצף משה על פקודי החיל. ויאמר אלעזר הכהן. ויש אומרים משה נתן לו רשות לדבר בפניו שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היית מדבר עכשו אתה מדבר. דבר אחר שאמר הלכה משמו בפניו כענין (אסתר ב) ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

פס'. אך את הזהב ואת הכסף. כלים. אתה אומר כלים (נא) או אינו אלא גלמים. רבי יוסי הגלילי אומר אמור אך את הזהב אך חלק בכלים הכתוב מדבר ולא בגלומין:

פס'. כל דבר אשר יבוא באש. כגון האסכלין והסכינין והשפודין והלפוסין. וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים. כגון הכוכות והקיתונות קל והומר (נב) ומה אם מי שאינו טעון טבילה טעון הזאה טעון טבילה אינו דין שיטעון הזאה:

פס'. וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה. למה נאמר לפי שהוא אומר (במדבר יט) בחלל חרב (נג) בא הכתוב ולימד על החרב שהיא טמאה טומאת שבעה. ואחר תבאו אל המחנה. בהערב שמש ולהלן הוא אומר (דברים כג) וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה. בוא וראה לפי היבת הדבר טומאתו. שהרי הבהמה נבלתה מטמא עד הערב. והאדם מטמא שבעה לפי היבתו של דבר היא טמאתו. כל כך למה (נד) שלא יעשה אדם עצמות אביו תרוודין. וזו היא תשובה שהשיבו חכמים לצדוקין שהיו אומרין מפני מה אתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים ואמר להם מפני חיבת קדושתם. ד"א ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא למה נאמר פרשה זו באלעזר מפני שצריכין הזאה היו שלישי ושביעי מאפר פרה. ופרה אדומה נעשית על ידי אלעזר הכהן שנאמר (במדבר יט) ונתתם אותה אל אלעזר הכהן באלעזר היתה נעשית באלעזר היתה הוראתה. ולמה טומאת המת צריכה הזאה בשלישי ובשביעי כנגד הבכי וההספד. שלשה לבכי שבעה להספד. וטהרתם (נה) ואחר תבואו אל המחנה. אחר כן (נו) זה אחד מעיטור כופרים שמנו חכמים במקרא ארץ שמים מצרים עיטור סופרים. אחר תעבורו אחר תלך אחר תאסף ואחר תבואו אל המחנה:

פס'. וידבר ה' אל משה לאמר. שא [את] ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה. (נז) אדם אלו הנשים אשר לא ידעו משכב זכר. וכן הוא אומר (ישעיה מד) ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית. איש זה זכר. אדם זו נקבה. צלמים זכרים ונקבות:

פס'. והצית את המלקוח בין תופשי המלחמה. נאמר באברהם (בראשית יד) ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם. וכן הוא אומר בדוד (ש"א ל) כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יהלוקו. וכתיב (שם) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה להוק ולמשפט לישראל עד היום הזה. ידענו שהיה חוק לישראל בא מימות משה

באור הרא"ם

היינו הכא כתיב בהדיא וכל מעשה עזים התחטאו · ועיין בספרי ספריך ע"ז האיך הוא ק"ו ממת החמור על פרץ הקל וע"ש שמקיים דרשא אחרת ובכאן חסר : (נ) שמעו נא המורים · מה הוא אומר ויך והיינו שטעה וזה חטא דמי מריבה : (נא) או אינו אלא גלמים · הואיל ומתי ישראל מטמאין והרוגי מדין מטמאין מה מתי ישראל מטמאין כלים ולא גולמים (דכתיב והזה על האוהל ועל הכלים) אף מתי מדין מטמאין כלים ולא גולמים כצ"ל : (נב) ומה מי שאין טעון טבילה. חסר ג"כ ומה מי שאין טעון הזיה (דהיינו דבר שלא יבוא באש שלא הוזכרה בו הזיה) צריך טבילה · דבר שצריך הזייה (היינו דבר אשר יבוא באש) אינו דין שצריך טבילה פי' החכם הספרדי ולמדנו ששניהם צריך טבילה והזיה · ועיין בספרי ועיין ברמב"י והרמב"ן : (נג) בא הכתוב ללמד · על החרב שהוא טמא ז' ועל הנוגע בו שהוא טמא ז' כצ"ל כי חרב הרי הוא כחלל · ולומד זה מקרא כל הורג נפש הרי הרגו בכלי זיין ולא נגע במת עצמו . ודע לפי הכלל שהם ספרי ר' שמעון ב"י מכאן ראיה לדברי רבינא (יבמות ס) שתירץ לרשב"י אף שסובר שקברי א"י אין מטמאין אבל במגע ובמשא מטמאין · כי כאן ראינו שהחרב נטמא מחלל מדין לא כסתמא דגמרא דמתרץ לקרא כל הורג נפש דילמא איקטל חד מישראל ע"ש: (נד) שלא יעשה אדם עצמות אביו וכו' · ידים פ"ד מ"ו ע"ש : (נה) ואחר תבואו אל המחנה אחרי כן . פי' אחר הוא אחר כן : (נו) זה א' מעיטור כופרים . קאי ג"כ על קרא ואחר תבואו כי מלת אחר מיותר הוא דה"ל למיכתב ותבואו ועיין כ"ז (נדרים ל"ז:) בפרש"י ור"ן : (נז) אדם אלו הנשים · כי הזכרים נהרגו כולם :

שנאמר

רבינו אלא שהידש דוד ההלכה להיקבע בישראל ונקרא על שמו חק זה מפני שעמד בפרץ כנגד כל איש רע ובליעל ואמר (שם) ומי ישמע לכם לדבר הזה.וכן כל מצוה ומצוה שמשתכחת מישראל ובא נביא או חכם לחדשה על בוריה כאלו הוא קבלה מהר סיני (נח) שנאמר (שה"ש ו) ברה היא ליולדתה:

פס'. והרמות מכס לה'. ונתתם לאלעזר הכהן תרומת ה'. (נט) מלמד שהכהנים אין זוכין אלא משלחן גבוה:

פס'. וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים. זו היא תרומה שאמרו תרי ממאה:

פס'. ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא.מה שנותרו ממה שהשחיתו במלחמה:

פס'. ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא. ולא נפקד ממנו איש.לא נחסר ממנו:

פס'. ונקרב את קרבן ה'. אמר להם קרב וזה למה. שמא מעלתם בבנות מדין אמרו לו לא נפקד ממנו איש לא חטא ממנו איש אלא אם מידי העבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו מלמד שהיו כולם צדיקים. איש אשר מצא כלי זהב. אצעדה. צמידי הרגלים שצועדות בו. צמיד. של זרוע. טבעת כמשמעו. עגיל כענין שנא' (יחזקאל טז) ועגילים על אזניך. כומז כמו דפוס של בית הרחם כאן מקום זמה ומתרגמינן מחוך שמביא לידי מחוך. (ס) מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך כל המסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף. וכל המסתכל בעקיבה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף. וסוף שהוא בא לידי עבירה. (ס) וכל שעסקו עם הנשים שאורו רע כגון אותם שמנו חכמים במסכת קידושין בפרק עשרה יוהסין כגון הבלן והצורפים וכו':

פס'. אנשי הצבא בזזו איש לו. והלא כבר נאמר ויביאו אל משה וכתיב וחצית את המלקוח. אלא הבזה של כסף ושל זהב בזזו איש לו אבל השבי של אדם והמלקוח של בהמה חלקו ביניהם; זה הוא שאמר יתר הבז אשר בזזו עם הצבא:

פס'. ויקח משה ואלעזר הכהן מאתם.משה עיקר. ויביאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל לפני ה' נאמר כאן לפני ה'.ונאמר להלן (שמות ל) ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל [וגו'] לזכרון לפני ה'.מה להלן לתרומת הלשכה אף אלו לתרומת הלשכה. (סא) מיכן אמרו לשכת (חטאים) היתה שם וכל מי שמתנדב כלי כסף או כלי זהב זורקן שם:

פס'. ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. ממה שהביאו מן המדיינים העשירו בני ראובן ובני גד להודיע מה גרם:

פס'. ויאמרו (אליו) גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו. אמר להם משה לא (סב) כשאתם אומרים אלא בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם וגו':

פס'. ואנחנו נחלץ חושים. נזדרז למלחמה מזורזים ומהירים לפני בני ישראל וכן הוא אומר ביהושע (יהושע כב) ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמר יהושע לאמר זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' עד אשר יניח ה' לאחיכם וגו'. ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה. מלמד שלא נאסר להם לשבת בעבר הירדן ולא הדבר תלוי אלא שלא יניאו בני ישראל מעבור אל הארץ. ואעפ"כ גלו קודם שגלו יושבי הארץ. שנאמר (דה"א ה) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי:

פס'. ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן. (סג) מיכן אמרו כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי בהין קודם ללאו. שנאמר אם יעברו ואם לא יעברו ובתנאי קודם למעשה וכל תנאי שאי אפשר לקיימו אינו תנאי. ומפני מה נתחברו בני גד ובני ראובן בדבר זה לשבת מעבר לירדן מזרחה. מפני שהיו בני גד עם ראובן בדגל אחד. (סד) ושמעון לפי שנפלו מהם במעשה זמרי ארבעה ועשרים אלף לא רצו להיחלק מישראל. וחצי שבט המנשה לפי שגרם מנשה בן

באור הרא"ם

(נח) שנאמר ברה היא ליולדתה. פי' מי שמוציא הדין מתוך מסכתו: (נט) מלמד שהכהנים כו'. מדכתיב מכס לה': (ס) מנה הכתוב. (שבת ס"ב): (ס) וכל שעסקו עם הנשים שורו רע כצ"ל: (סא) מכאן אמרו לשכת החשאים היו שם כצ"ל: (סב) לא כשאתם אומרים כו'. כי הם החשיבו המקנה יותר מן הבנים שאמרו גדרות צאן למקננו וערים לטפנו: (סג) מכאן אמרו כל תנאי וכו'. (קדושין סא'): (סד) ושמעון. פי'

יוסף לשבטים לקרוע בגדיהם על מעשה הגביע הנמצא באמתחת בנימין לפיכך נקרעה נחלתם חציה בארץ וחציה מעבר לירדן:

פס'. ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה. וכן הוא אומר (יהושע ד) בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' למלחמה אל ערבות יריחו:

פס'. ואת נבו ואת בעל מעון (סד) מוסבות שם. מקום הוא:

פס'. ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנותיה (סה) ויקרא לה.לה מפיק ה"א מלמד שלא עמד אותו השם שקרא לה נבח בשמו:

פרשת אלה מסעי

כתוב **טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדינים וכעס:** (משלי כא)

אמר טוביהו ברבי אליעזר טוב היה להם לישראל שהיו חונים במדבר ויושבים בצלו של הקב"ה ממה שהיו יושבים בארץ מצרים (א) שהיו מדיינים אותם ומכעיסין אותם משועבדים תחת יד פרעה ללבון הלבנים שהרי היתה ארץ מצרים מעולה שבארצות שנאמר (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים. (ב) ואע"פ שלא הוזכרו שמות הערים שהיו יושבין בהם ישראל כי אם גושן ורעמסס ופיתום; אבל המדבר שכתוב בו (ירמיה ב) ארץ ערבה ושוחה ארץ ציה וצלמות וגומר. וכתיב (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו'. ואומר (יהושע יג) אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות. ואפילו הכי הוזכרו שמות מסעי בני ישראל ומחנותם מרעמסס עד בית הישימות עד מעברות הירדן ללמדך שחביבין היו מסעות וחניות בני ישראל במדבר משיבתן (ג) בארץ פתרום לפי שכל זמן שהיו ישראל במדבר היו ענני כבוד מסובבות אותם. ומאכלם ומשתיהם להם אבירים ומי באר שנא' (דברים ב) זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר. אשר לא עשה כן לכל גוי ולא עתיד לעשות שנאמר (שמות לג) ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה: **אלה** מסעי בני ישראל. אלו המסעות של ישראל אבל מסעות של הכנענים אינן מסעות לפי שהיו נוסעים על פי ה' והענן על ראשיהן. בני ישראל. מזכיר את בני ישראל בכל ענין כמלך שמזהיר את עבדיו על בנו יחידו בני פלוני הזהרו בו. בני פלוני איפה הוא • בני אנה הלך. אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם. כל זמן שהיו במצרים לא היו נראים צבאותם כיון שיצאו מיד נראו צבאותם. ביד משה ואהרן. וכן אמר דוד (תהלים עז) נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן.(ד) נחית סימן. "נסים עשית להם. "חיים נתתה להם. "ים קרעת להם. "תורה תמימה הנחלת להם:

פס'. ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. מפני מה נכתבו המסעות כדי שיהו יודעים ישראל מה נסים נעשו להם. והיכן הרגיזו והיכן קבלו המצות. ד"א למה נכתבו המסעות שהלכו בהם ישראל במדבר כדי לעשות להם נסים לעתיד לבוא כדרך שעשה כשיצאו ממצרים שנאמ' (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ואומר (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן. ואומר (שם לה) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל וגו':

פס'. ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח. שאכלו ואע"פ שנאמר ביהושע (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי אין למדין דברי תורה מדברי קבלה שאומר ממחרת הפסח שאכלו ישראל מעבור הארץ מצות וקלוי שהיו בששה עשר בניסן אחר הקרבת העומר. וזה משמע ממחרת הפסח בחמשה עשר בניסן ואין דומין זה לזה. ומשום רבינו סעדיה בן יוסף זצ"ל

באור הרא"ם

פי' אף שהיה גם כן בדגל ראובן: (סד) מוסבות שם. מקום הוא פי' המחבר מפרש מוסבות שם הוא שם מקום שעמדו שם הערים נבו ובעל מעון לא כפרש"י ושארי מפרשים שפי' שנשתנה שמם מחמת שם עובדי כוכבים: (סה) ויקרא לה נובח בשמו לה לא מפיק ה' כצ"ל ובכאן ע"ש ועיין במנחת שי: (א) שהיו מדיינים אותם. קאי על המצרים מה שעבדו את ישראל: (ב) ואעפ"כ לא הוזכרו שמות הערים וכו' כצ"ל: (ג) בארץ פתרום. הוא ארץ מצרים: (ד) נחית סימן וכו'. עיין כ"ז בתנחומא

וכן

אמרו ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח הוא ששה עשר בניסן ודורש הפסוק ככה. ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש וממחרת הפסח הוא יום ששה עשר. יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. עד שנקבצו בני ישראל מכל ערי ארץ מצרים בערב ויום אחד ונקרא יום ששה עשר ממחרת הפסח כענין שנא׳ (ש"א ל) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ויקרא יום שני ממחרת ללילי יום ראשון. שאבילת הפסח היתה בלילה של ט"ו יום ויום ט"ז נקרא מהרת הפסח כדרך שנאמר ביהושע (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי אחר הקרבת העומר:

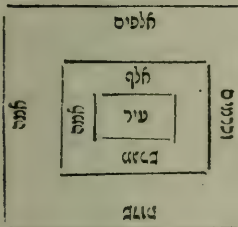
פס׳. ומצרים מקברים את אשר הכה ה׳ בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים. (ה) אלו איקונות של אבן שיש שהיה להם למצרים שכשהקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה נפרע מן אלהיהם:

פס׳. וישמע הכנעני מלך ערד. הוא שנאמר ביהושע (שם יב) מלך ערד אחד ונקרא כנען על שם ארץ כנען:

פס׳. ויאמר ה׳ אל משה לאמר. ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם וגו׳. לשיכים מלשון סכין כלומר כלי זינם ישאו עלימו בצדיכם כשם שהצנה מקפת את האיש כך יסובבו אתכם במלחמותם:

פס׳. צו את בני ישראל ואמרת אליהם. להזהיר בית דין על כך (ו) שלא יוציאו לעז על הגורלות. (ז) והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום:

פס׳. צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחוזתם ערים לשבת. (ח) כתיב מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב. ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים שדות וכרמים. ד"א אלף אמה סביב סיבוב העיר היתה מהוץ לקיר העיר אלף אמה. וכן אמרו רבותינו ז"ל ערים הללו אין עושים לא ערים גדולים ולא ערים קטנים אלא בינונים. ואלפים היה להם מגרש לכל צד. ולענין הראשון ציורן כגון זה. אלו המקומות הפנויות הם היו מקום ישראל מאלף אמה היו מגרשי הערים כנגד חומה וכן אלפים אמה של שדות וכרמים כנגד המגרש:

תנו רבנן שלש ערים הבדיל משה מעבר לירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ כנען. ומכוונות היו כמין שתי שורות הברון ביהודה כנגד בצר במדבר. שכם בהר אפרים כנגד ראמות בגלעד. קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן:

פס׳. והקריתם לכם ערים ערי מקלט. (י) תניא ר"א בן יעקב אומר מקלט מקלט כתוב על פרשת דרכים כדי שיפנה הרוצח לשם:

פס׳. והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה. שאע"פ שנבחרו שלש ערים מעבר הירדן שהבדיל משה שלש ערים עד שלא נבהרו שלשה שבארץ כנען לא היו שבעבר הירדן קולטות כאחת (יא) עד שיהו ששה:

פס׳. ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנוס שמה הרוצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. ומה בין שש הערים לארבעים ושתים עיר אלא שש הערים קולטות (יב) בין לדעת בין שלא לדעת. והשאר אם נכנס להם הרוצח לנוס שמה קולטות אותם:

פס׳. וידבר ה׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם עוברים את הירדן. למה נאמר לפי שהוא אומר (דברים ד) אז יבדיל משה שלש ערים.

באור הרא"ם

וכן ברבה בפרשה זו. וע"ש בה"ג הרד"ל: (ה) איקונות של אבן. צורות של אבן שחקוק עליהם עכמו"ז: (ו) שלא יוציאו לעז על הגורלות. עיין (סנהדרין מ"ג): (ז) והיה לכם פאת נגב. חסר הדרשה ועיין בפרשי׳ שהאריך בזה: (ח) כתיב מקיר העיר וכו׳. עיין עירובין כל הדרשה שם וע"ז קאי דברי המחבר והציור: (ט) ת"ר ג׳ ערים. (מכות ט:) ע"ש: (י) תניא ראב"י אומר מקלט. (מכות י): (יא) עד שיהיו ששה. דכתיב שש ערי מקלט תהיינה עד שיהיו שתן קולטות כאחת (מכות שם): (יב) בין לדעת. היינו שהרוצח נכנס שמה לדעת שיקלוט אותו:

בין

מנין שצוה משה את יהושע להפריש להם ערי מקלט. (יג) ת"ל והקריתם לכם. (יד) כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען. רבי שמעון בן יוחאי אומר אשר על ירדן ירחו. מה ירחו מארץ כנען אף ירדן מארץ כנען:

פס'. והקריתם לכם ערים ערי מקלט. (טו) אין והקריתם אלא הזמנה. ערים (טז) לא גדולים ולא (יז) קטנים אלא בינונים מגיד שלא היו שם אלא שווקים ובית מחיה. והשאר מפורש במסכת מכות. ונס שמה הרוצח. (יח) יכול כל רוצח ת"ל מכה נפש בשגגה. (יט) יצא האב המכה את בנו והרב המכה את תלמידו. ושליח בית דין המלקה את המחוייב מלקות שאם מת תחת ידו פטור:

פס'. והיו לכם הערים למקלט מגואל. עד עמדו לפני העדה. לפני העדה למשפט. (כ) שלא יהרגנו בינו לבין עצמו:

פס'. והערים אשר תתנו שש ערי מקלט. ולא שש חוץ משלש שהבדיל משה אלא עם הראשונות. שנאמר את בצר במדבר בארץ המישור לראובני וגו'. וכנגדן שלש בארץ כנען שנא' (יהושע כ) ויקדישו את קדש [בגליל] בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה (כא) ולמה בארץ ישראל שלש ומעבר לירדן שלש. מפני שבגלעד רוצחנין היו שנא' (הושע ו) גלעד קרית פועלי און עקובה מדם:

פס'. לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה. כנעני שהרג את ישראל בין בשוגג בין במזיד נהרג. וישראל שהרג את הכנעני (כב) בין מזיד בין בשוגג (נהרג). (כג) ומה ת"ל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה. מלמד שלא היו קולטות עד שהופרשו כולם:

פס'. ואם בכלי ברזל הכהו. תנו רבנן מפני (כד) מה לא נאמר יד בברזל. גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם (כה) שהברזל ממית בכל שהוא אפי' במחט אפילו בצנורא לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור. ומנין (כו) שאם השליך עליו עשת ברזל שהוא חייב ת"ל רוצח הוא מכל מקום:

פס'. ואם באבן יד אשר ימות בו הכהו. מגיד שאין חייב עד שיכהו בדבר שהוא כדי להמיתו ועל מקום שהוא מת בו כגון שהוא כנגד מקום לבו או על קדקדו או על צדעיו. ומניין (כז) שאם גלגל כלעים ועמודים שהוא חייב ת"ל רוצח הוא מכ"מ:

פס'. גואל הדם הוא ימית את הרוצח. אין לי אלא שהרגו באבן או בעץ או בברזל מנין שהרגו בכל דבר שהוא ממית שהוא רוצח אלא הרי אלו שלשה דברים בנין אב לכל דבר הממית ואם תאמר הואיל ובאבן ובעץ חייב (כח) בברזל לא כל שכן מלמד שאין עונשין מן הדין:

פס'. ואם בשנאה יהדפנו. דחפו לתוך המים ואינו יכול לעלות משם או לתוך האור ואינו יכול להינצל חייב. שיסה בו את הכלב שיסה בו את הנחש דינו מסור בידי שמים. או השליך עליו בצדיה. שצייד לו (כט) שיהא מתכוין לו:

באור הרא"ם

(יג) ת"ל והקריתם לכם. ומקודם כתיב כי אתם עוברים את הירדן והיינו בימי יהושע: (יד) כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען. ר"י אומר אין הירדן מארץ כנען דמשמע דווקא אחר העברת הירדן מתחיל ארץ כנען. רשב"י אומר וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי: (טו) אין והקריתם אלא הזמנה. וכה"א כי הקרה ה' לפני כ"ה ברש"י בחומש: (טז) לא גדולים. שהכל נקבצים שם תדיר ויהיה רגל גואל הדם מצוי' שם ויארב לו (רש"י מכות שם): (יז) ואין קטנים. שאין מזונות מצויים שם: (יח) יכול כל רוצח. אף מזיד במשמע שיגלה: (יט) יצא האב המכה. (מכות ח') ודורש שם ואשר יבוא את רעהו ביער לחטוב עצים וכו'. מה חטבת עצים רשות כו' יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד שמלקה קעבדי ע"ש: (כ) שלא יהרגנו בינו לבין עצמו. (מכות י"ב) כדברי ר' אלעזר: (כא) ולמה בא"י שלש. הלא שם רוב ישראל ט' שבטים ומחצה: (כב) בין מזיד בין שוגג. לא היה נהרג כצ"ל: (כג) ומה ת"ל ולגר וכו'. בכאן ע"ש ועיין בספרי וכצ"ל ולגר ולתושב תהיינה שש הערים האלה למקלט למה נאמר לפי שהוא אומר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן שומע אני הראשונות שמפרישין תהיינה קולטות. ת"ל תהיינה שש הערים האלה למקלט מלמד שלא היו קולטות עד שהפרישו כולם: (כד) מפני מה לא נאמר יד בברזל. (סנהדרין ע"ו) כמו שנאמר באבן ואם באבן יד: (כה) שהברזל ממית בכ"ש. ע"י תחיכה שיתחוב לו מחט בוושט או בלבו (רש"י שם): (כו) שאם השליך עליו. עשת ברזל שאינו כלי דה"א בכלי ברזל דווקא: (כז) שאם גלגל עליו סלעים. אף שלא נטלם בידו כלל: (כח) בברזל לא כ"ש. שהברזל ממית בכ"ש: (כט) שיהא

מתכוין

פס'. או באיבה הכהו בידו וימת. זה שחנקו או בעטו וכל כיוצא באלו. שנאמר הכהו בידו·מות יומת המכה רוצח הוא·על רציחותו אתה הורגו ואין אתה רוצחו על רציחת שורו. גואל הדם [הוא] ימית את הרוצח. מצוה בגואל הדם. (ל) אין לו גואל הדם (לא) בפגעו בו. להביא כל האדם:

פס'. ואם בפתע בלא איבה הדפו. (לב) (להוציא את השוגג). או השליך עליו כל כלי בלא צדיה. שלא צדה ושלא נתכוין לו:

פס'. או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת. (לג) להביא את הסומא והזורק בלילה. (לד) רבי יהודה אומר להוציא את הסומא. והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו:

פס'. ושפטו העדה. בין המכה ובין גואל הדם. שאם הרגו בשוגג יגלה. ואם במזיד הרגו יהרג. ד"א והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו וסמיך ליה ושפטו העדה. מיכן לשונאיו שלא יעידו ושלא ישפטו וכדאמרינן בסנהדרין. והוא לא אויב לו יעידנו ולא מבקש רעתו ידיננו. אין לי אלא אויב אוהב מנלן סברא הוא אויב מאי טעמא לא דמרחקא דעתיה מיניה. אוהב נמי מקרבא דעתיה ליה. אין לי אלא דיני נפשות דינו ממונות מנין ת"ל על המשפטים. אחד דיני נפשות ואחד דיני ממונות. יכול ג׳שם שדיני נפשות בעשרים ושלשה. כך דיני ממונות. ת"ל האלה. אלה צריכין עשרים ושלשה ודיני ממונות כ"ג לא צריכי:

פס'. והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם. עדה שופטת ועדה מצלת הרי כאן עשרים. ומנין לעדה שהיא עשרה שנאמר (במדבר יד) עד מתי לעדה הרעה הזאת לאחר שיצאו יהושע וכלב · ומנין להביא עוד שלשה. תניא מה עדים שנים אף דיינים שנים אין בית דין שקול הוסיף עליהן עוד אחד הרי כאן כ"ג:

פס'. והצילו העדה את הרוצח וגו'. (לה) מיכן אמרו בראשונה אחד ההורג נפש בין בשוגג בין במזיד היו מקדימין והולכין לערי המקלט ובית דין שולחין ומביאין אותו מי שנתחייב מיתה הרגוהו שנאמר ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. ומי שנתחייב גלות היו מחזירין אותו לשם שנאמר והשיבו אותו אל עיר מקלטו וגומר. אשר משח אותו בשמן הקדש. זה כהן גדול שנמשח בימיו שהרוצח חוזר במיתתו מאי טעמא היה לו לכהן גדול לבקש רחמים על דורו ולא ביקש לפיכך היה הרוצח חוזר במיתתו ולפיכך אמותיהן של כהנים היו מספקין להם מחיה לרוצחנין כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו. ר' מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם. (לו) וכהן גדול מאריך ימיו של אדם. אינו דין שיהא מקצר עומד לפני המאריך. לפיכך אינו יוצא עד מות הכהן הגדול. רבי אומר רוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה. וכהן גדול משרה שכינה בארץ. אינו דין שיעמוד מי שמסלק את השכינה לפני מי שגרם להשרות שכינה על ישראל:

פס'. ואם יצא יצא הרוצח אל גבול עיר מקלטו. אפי' פסיעה אחת. אמר רבי אלעזר בן עזריה ומה אם לענין פורענות הפוסע פסיעה אחת מתחייב בנפשו קל והומר להולך לדבר מצוה שזוכה לו ולדורותיו. ומצא אותו גואל הדם וגו'. אין לו דמים. אפי' בכל אדם:

פס'. כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן. (לז) מיכן אמרו הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה (לח) ובן לוי גולה מעיר לעיר. ואם גלה לפילכו פילכו קולטו.

באור הרא"ם

מתכוין לו. כי גם גבי מזיד נתכוין להרוג את זה והרג זה פטור גבי שוגג לענין גלות גם כן צריך שיכוין לו: (ל) אין לו גואל הדם · כגון גר שנתגייר: (לא) בפגעו בו. להביא כל האדם (סנהדרין מה:) בפגעו בו בכל מקום שב"ד מעמידין לו גואל הדם: (לב) להוציא השוגג · ופלא הוא הלא עיקר גלות על השוגג והנכון כפי מה שהובא בשם חכם הספרדי. ואם בפתע בלא איבה להוציא את השונא וכן הוא (מכות ז:): (לג) להביא את הסומא · הוא דברי ר' מאיר (מכות ט:): (לד) ר"י אומר כדאמרינן (סנהדרין כט.) ע"ש: (לה) מכאן אמרו בראשונה · (מכות ט:) כדי שיתפללו (מכות יא) הגירסא בכדי שלא יתפללו על בניהם שימותו וגירסא זו יותר נכונה: (לו) וכה"ג מאריך ימיו של אדם · כי אין מיתה בלא חטא וכה"ג מכפר עונות ביוה"כ: (לז) מכאן אמרו (מכות יב) ע"ש הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה אחרי כי אין יכול לצאת משם מחמת הרציחה הראשונה שלא יהרגנו גואל הדם הראשון. (לח) ובן לוי גולה מעיר לעיר · אחרי כי יכול לצאת מעירו כי הרציחה הללו פעם הראשונה:

ואהרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצה וגומר . רבי מאיר אומר אף ישוב לשררותו :
פס'. והיו אלה לכם לחקת משפט. שינהוג הדבר לדורות . בכל מושבותיכם . בארץ ובהוצה לארץ :
פס'. (לט) כל מכה נפש לפי עדים וגומר . (כל מכה נפש אדם) . להביא את הגואל . שלא יהרוג את הרוצח בינו לבין עצמו אלא בפני העדים . דברי ר' יאשיה. רבי נתן אומר כל מכה נפש לפי עדים . לימד על בית דין שלא יהרגו את הרוצח אלא בעדים . ועד אחד לא יענה בנפש למות . בנין אב לכל מקום שנאמר בו עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד כדרך שפרט לך כאן ועד אחד :
פס'. ולא תקחו כפר לנפש רוצה וגו'. למה נאמר לפי שהוא אומר (שמות כא) (מ) אם כפר יושת עליו יכול כשם שנותנין כופר למומתים בידי שמים כך יהו נותנין כופר למומתין בידי אדם ת"ל ולא תקחו כפר לנפש רוצח . מכאן אמר ר' יאשיה היוצא ליהרג וחבלו בו אחרים עד שלא נגמר דינו חייבים (מא) משנגמר דינו (חייבים) .
פס'. ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו . (מב) הרי שהרג נפש (במזיד) שומע אני יתן ממון (ויגלה) ת"ל ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו :
פס'. ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ . הרי זו אזהרה להנפים . ד"א ולא תחניפו את הארץ . אל תגרמו לארץ שתהא מחנפת לכם . ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה . יכול אם נערפה עגלה ערופה ואחר כך נמצא ההורג (מג) יתכפר להם ת"ל כי אם בדם שופכו :
פס'. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה . מגיד הכתוב ששפיכת דמים מטמא את הארץ ומסלקת את השכינה . אשר אני שוכן בתוכה . חביבין ישראל שאע"פ שהן מיטמאין שכינה עמהן וכן הוא אומר (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאותם . ר' נתן אומר חביבין ישראל שכל מקום שגלו שכינה עמהן . שנאמר (ש"א ב) הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים . גלו לבבל שכינה עמהן שנאמר (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה. גלו לעילם שכינה עמהן שנאמר (ירמיה מט) ושמתי כסאי בעילם וגומר . גלו לאדום שכינה עמהן שנאמר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום וגו' וכשהן חוזרין שכינה חוזרת עמהן שנאמר (דברים ל) ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' . ואומר (שה"ש ד) אתי מלבנון כלה וגו' . רבי נתן אומר משלו משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדיו (מד) אם בקשתוני הריני אצל בני וכן הוא אומר (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאותם . ואומר (במדבר ה) ולא יטמאו את מחניהם (ואומר) ולא תטמא את הארץ וגו' כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל :
פס'. ויקרבו ראשי האבות וגו' ויאמרו את אדוני צוה ה' . זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד בחמשה עשר באב הותרו השבטים לבוא זה בזה . (מה) ומאי דרוש זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר . דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה במסכת תעניות . ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר. (מו) זו סיבת הבן :
פס'. וכל בת יורשת נחלה וגו'. (מז) היאך בת יורשת שני מטות זו שאביה משבט ראובן ואמה משבט שמעון ומתו ויורשתן כי מתה וירתי לה בנה או בעלה מתעקרה לה נחלה שירשה זו מאמה שהיתה משבט שמעון ונעקרה משבט שמעון ונוספת לשבט ראובן שבעלה ובנה משבט ראובן שנאמר למשפחותם לבית אבותם .

באור הרא"ם

(לט) כל מכה נפש. חסר בכאן וכצ"ל לפי שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח בפגעו בו ימיתנו יכול בעדים ושלא בעדים ת"ל לפי עדים ירצח את הרוצח שלא יהרגנו אלא בעדים כצ"ל וכן הגיה הגר"א בספרי : (מ) אם כופר גבי שור והא סקיל . והא כתיב וגם בעליו יומת והוא מיתה בידי שמים עיין (כתובות ל"ז ערכין ו) : (מא) משנגמר דינו פטורים כי גברא קטילא קטל . ובכופו יתן ממון ולא יגלה כצ"ל לפי גרסת הגר"א : (מב) הרי שהרג נפש בשוגג כצ"ל וכ"ג הגר"א. ועיין בפרש"י למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כופר לשוב טרם מות הכהן הגדול . ועיין כתובות שם : (מג) יתכפר להם . ולא יהרגו את הרוצח:(מד) אם בקשתוני.הגר"א הגיה מה הבקשתי הריני אצל בני כל זמן שתבקשני הריני שם: (מה) ומאי דרוש.(תענית ל:) (מו) זו סיבת הבן. כי ירושת בן מאב הוא תמיד בשבט אחד: (מז) היאך בת יורשת שני

מטות

(מח) פירוש שכבר הוסבה מכיון שמתה אמה שהיתה משבט שמעון וירשתה ומת אביה שהיה משבט ראובן. והוסבה הנחלה משבט שמעון לשבט ראובן. וכשהיא נישאת לאחד ממשפחות מטה ראובן ואם מתה יורשה בנה או בעלה אין כאן הסבת נחלה משבט לשבט:

פס'. ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר. זו סיבת הבעל שהוא אחר משבט אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל. (מט) זו מצות עשה:

פס'. ותהיינה מחלה תרצה חגלה מלכה מלמד. שהיו שוות. לפיכך מקדים זו לפני זו:

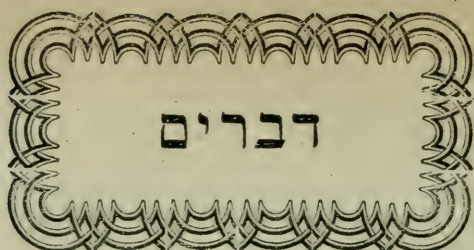
פס'. ממשפחות בני מנשה בן יוסף היו לנשים. נישאו להגונים להם. (נ) לפיכך (יהושע יז) נפלו חבלי מטה בני מנשה בן יוסף עשרה. מכאן אנו למדין שאף הבנות נוטלות חלק בכורה כשהיה אביהן בכור כגון ראובן בכור שמת והניח בת ואחר כך מת יעקב דין הוא שתהא בת ראובן נוטלת שני חלקים בנכסי יעקב. וכן מצאנו בבנות צלפחד שהיו חכמניות דרשניות (נא) דאמר רבי שמואל בר רב יצחק אותה שעה היה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין (דברים כה) כי ישבו אחים יחדיו. אמרו לו אם כבן אנו חשובים תנו לנו אחוזה ואם לאו תתיבם אמנו. דרשניות היו שנאמר כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא דברנו. ופשוט שהניח בן בכור ומת אבי הפשוט אין בנו של פשוט נוטל בבכורה מן הזקן אלא שוה בשוה חולק בנכסי הזקן עם אחיו שהיה פשוט לפי שאין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק מה שנמצא לאביו יורש פי שנים. אבל ירושה שבאת לאביו מאבי אמו לאחר שמת אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק (שאם מת אבי אשתו אחר שמתה אשתו אין הבעל יורש בה כלום) והלכתא (נב) המחלק נכסיו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם את הבכור דבריו קיימין ובלבד שלא יאמר בלשון ירושה אלא בלשון מתנה. והילכתא (נג) המזכה לעובר לא קנה. והני מילי לעובר דלאו דידיה אבל עובר דיליה קנה. דניחא ליה לאיניש דמשתמען מיליה בעובר דיליה. (נד) שלח רב אחא בר עזו לקמיה דר' יוחנן בן ברוקא נכסי לך ואחריך לפלוני וראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק וכן הלכתא. והילכתא (נה) הכותב כל נכסיו לאשתו או לאחד מבניו בין קטן בין גדול לא עשאו אלא אפוטרופא:

פס'. אלה המצות והמשפטים. שאין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה. אשר צוה ה' ביד משה. נאה שליח לשולחו. אל בני ישראל. חביבין ישראל לפני הקב"ה. בערבות מואב על ירדן ירחו. בשלשה מקומות נתנה התורה. ת"ר (שם ל) לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו. שלא יאמר אדם אשנה שיקראוני רבי אשנה שיקראוני חכם שאהא זקן ואשב בישיבה אלא למוד תורה מאהבה וסוף הכבוד לבוא שנאמר (משלי ג) קשרם על גרגרותיך. ואומר (שם) דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום:

ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

באור הרא"ם

מטות.(ב"ב קי"א) קאי על הקרא וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל הרי שירשה ב' מטות: (מח) פי' שכבר הוסבה.(ב"ב קי"ב) אא"ב שכבר הוסבה. וע"ש ברשב"ם גרסות שונות וכן בתוס' שם ודברי המחבר מבוארין כי הקרא אמר באותו הדור לבנות צלפחד להנשא לשבט אחר זולת שבט מנשה שלא תסוב הנחלה ממטה למטה. אבל זו שאביה היו משבט ראובן ואמה משבט שמעון ומתו והיא יורשת שני חלקים חלק אביה משבט ראובן וחלק אמה משבט שמעון כבר הוסבה לידה ירושת אמה משבט שמעון ע"י נשואי אביה ואם תנשא אח"כ לשבט אביה ראובן אין זה הסבת נחלה משבט שמעון ע"ש בגמ' כל הסוגיא: (מט) זו מצות עש .. (ב"ב קי"ב) שים כאן לאו ועשה. לאו ולא תסוב נחלה עשה כי איש בנחלתו ידבקו: (נ) לפיכך נפלו חבלי מטה בני מנשה. וסיפא דקרא כי בנות מנשה (היינו בנות צלפחד) נחלו נחלה בתוך בניו: (נא) דאמר רשב"י אותה שעה וכו'. (ב"ב קי"ט:): (נב) המחלק נכסיו. (שם קכ"ו:): (נג) המזכה לעובר. (שם קמ"ב): (נד) שלח רב אחא בריה דרב עויא כצ"ל: (נה) הכותב כל נכסיו לאשתו. (שם קל"א:):

דברים

טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים (קהלת ז):

אמר רבי טוביהו בר' אליעזר ז"ל מפני מה פתח קהלת בפסוק זה בלשון יחיד וסיים בלשון רבים לפי שהיה קהלת מקהיל קהילות בישראל ומלמדם טעמי תורה שנאמר (שם יב) ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם איזן וחיקר תיקן משלים הרבה ואומר (שם ז) טוב לשמוע גערת חכם זה קהלת. מאיש שומע שיר כסילים בבית המשתאות ומשתכרין ומניחין דברי יחיד מן המרובין לפיכך פתח קהלת לשון קהילה. (שם א) דברי קהלת בן דוד. (א) כשם שהדבורה כולה עוקצין כך דברי שלמה כולן עוקצין בתחלה אמר (שם) מה יתרון לאדם בכל עמלו. ולבסוף אמר (שם יא) על כל אלה יביאך האלהים במשפט. ועוד אמר (שם יב) סוף דבר [את] האלהים ירא ואת מצותיו שמור. וכן (שם ז) טוב לשמוע גערת חכם. טוב להם לישראל לשמוע גערת חכם שנאמר (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם ואין טוב אלא תורה שנא' (שם כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. כלומר על המוכיח ועל המתוכח שכיון שקיבלו תוכחתו של משה רבינו זכו לברכה שנאמר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' מאיש שומע שיר כסילים אפילו הן מרובין. גערת היחיד חכם משובחת. שהרי קרח שמע למסיתין ונשתתף עמהם בבתי המשתאות וגרם לעצמו מה שגרם לכך נאמר טוב לשמוע גערת חכם ומה היתה תוכחה שהוכיח משה לישראל אלה הדברים:

אלה לשון קשה. הדברים קשה. אשר דבר משה מלמד (ב) שלא היה אדם אחד יכול להוכיחם חוץ ממשה רבינו. אל כל ישראל. לא בסתר הוכיחם אלא ברבים. ד"א אל כל ישראל. מלמד שהיה מדבר וקולו היה מהלך בכל מחנה ישראל. ד"א אלה הדברים. רבי תנחום דרש (ג) הפה שאמר (שמות ד) לא איש דברים אנכי זכה לומר אלה הדברים. ד"א אלה הדברים. מה כתוב למעלה מן הענין (במדבר לו) אלה המצות והמשפטים. רבי אליעזר ורבי יהושע אומר אין מעמיד מצות של מעלה אלא התוכחות של מטה שנאמר אלה הדברים ולמה הוכיחן בסוף ארבעים שנה. אמר ר' סימון שאלו הוכיחן תחלה היו אומרין מה לנו לבן עמרם אלא לאחר שעישרן ונתן להם ביזת סיחון ועוג הוכיחן מפני הגבורה. בעבר הירדן במדבר. על שעשו במדבר שנאמר (יחזקאל כ) וימרו בי בית ישראל במדבר. בערבה. (ד) מה שעשו בשטים. מול סוף. בים סוף. בין פארן. במרגלים שנאמר (במדבר יג) וישלח אותם משה במדבר פארן. ובין תפל. אמר רבי שמעון בן יוחאי חזרתי בכל המקומות שנסעו ישראל לידע

באור הרא"ם

(א) כשם שהדבורה כולה עוקצין. עיין ברבה במקומו. אלה הדברים מה הדבורה הזה דבשה מתוק ועוקצה מר כך הם דברי תורה מי שעובר עליהם נופל אפופסין (היינו עונש) ומי שמקיים אותה זוכה לחיים ע"ש. ודורש אלה הדברים כמו דבורים. ואולי זה יהיה כוונת המחבר שמביא זה הכא כמו שמסיים לבסוף ומה היתה תוכחה שהוכיח משה לישראל אלה הדברים וידרוש כמו דבורים. וכן הכא גבי קהלת דורש דברי קהלת כמו דבורה: (ב) שלא היה אדם א"ר וכו'. עיין ברבה מה שכתוב בו לא חמור א' מהם נשאתי לזה ראוי להוכיחן: (ג) הפה שאמר וכו'. עיין רבה. הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר אלה הדברים: (ד) מה שעשו בשיטים. וזה בערבה בערבות מואב ששם אבל השטים:

נחמה

אם נסעו ישראל בתופל ולבן. ולא מצאנו אלא דברים של תפלות שהוציאו על המן שהוא לבן. ומה היו אומרים כלום יש אדם טוחן ולא פולט. והצרות. זו מהלוקתו של קרח. ודי זהב. זה מעשה העגל. תניא כל מקום שנאמרו דברים לשון תוכחה הן. במשה הוא אומר (דברים לב) וישמן ישורון ויבעט כיוצא בו דברי עמוס ומה הן תוכחותיו (עמוס ד) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אלו בתי דינין שלהן. וכן בירמיה אומר (ירמיה ל) אלה הדברים אשר דבר ה' על ישראל ועל יהודה ומה הן תוכהותיו (שם) קול חרדה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם יולד זכר [וגו'] הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו. וכתב (שם) ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. וכן בדוד אומר (ש"ב כג) ואלה דברי דוד האחרונים. ומה היו תוכהותיו (שם) ובליעל כקוץ מונד כלהם. וכן הוא אומר (קהלת א) דברי קהלת בן דוד מלך. וכי אלו בלבד דיבר והלא ג' כפרים דיבר אלא מלמד שדברי תוכחת דבר שנאמר מה יתרון העושה. רבותינו אמרו משל את הרשעים (ה) בחמה ולבנה ובים שאין להם מתן שכר. אל כל ישראל. אלו הוכיח את מקצתם היו השאר אומרים להן למה הייתם שומעין את בן עמרם מדבר באלו הדברים ולא הייתם משיבין לו דבר אם היינו שם היינו משיבין לו לכן אמר אל כל ישראל. ד"א אל כל ישראל. אמר להם הרי כולכם מקובצין כל מי שיש לו תשובה יבוא ויאמר. ד"א אל כל ישראל. מלמד שהיו כולן בעלי תוכחה ויכולין לעמוד בתוכחות. (ו) אמר ר' טרפון העבודה אם יש בדור הזה שיכול לקבל תוכחות. במדבר. הוכיחן על מה שעשו במדבר. בערבה. הוכיחן על מה שעשו על ים סוף. (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף. בין פארן. הוכיחן על מה שעשו במדבר פארן. במרגלים. ובין תפל. הוכיחן על תפלות שתפלו על המן שנאמר (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלקל מלמד שהיו כפויי טובה. ולבן והצרות. אם למרים הצדקת לא נשאתי פנים בהצרות (ז) ונתלבנה בצרעת שנאמר (שם יב) והנה מרים מצורעת כשלג קל והומר לשאר בני אדם. ודי זהב. גדולה שבכולן מעשה העגל. ד"א ודי זהב ויתרתם זהב בעגל ויתרתם זהב (ח) בכפורת יבוא זה ויכפר על זה:

פס'. אחד עשר יום מהורב. אלו זכו ישראל היו נכנסין בי"א יום לארץ אלא מתוך שקלקלו מעשיהן גלגל הקב"ה מ' יום למ' שנה:

פס'. ויהי בארבעים שנה. מלמד שלא הוכיחן אלא כמוך למיתה וכן אתה מוצא ביעקב אבינו שלא הוכיח לבניו אלא כמוך למיתה. תנו רבנן מפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא כמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו והוזר ומוכיחו וכדי שלא יהא רואהו הבירו ומתבייש ממנו ושלא יהא בלבו עליו כלום. וכדי שיפרש ממנו בשלום שהתוכחת מביאה לידי שלום שנאמר (בראשית כא) והוכיח אברהם את אבימלך [וגו'] ויכרתו שניהם ברית. כן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתתו שנאמר (יהושע כד) ויאמר יהושע אל כל העם עדים אתם בכם. וכן שמואל אומר (ש"א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו. דבר משה אל (כל) ישראל. מלמד שכל הדברות שבתורה הקלות וההמורות הזדונות והשגגות הכללות והפרטות הגופי' והדקדוקין. דבר להם משה לישראל לפני הקב"ה:

פס'. אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון. אחר שהעשירם מביזת סיחון ועוג אחר כך הוכיהן כדי שלא יאמרו ישראל אין בידו להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו לפיכך הוא בא עמנו בתוכחות. סיחון קשה ועירו קשה זהו מלך האמורי אשר יושב בהשבון. עוג קשה ועירו קשה זהו אשר יושב בעשתרות וזה מקום המלכות:

פס'. בעבר הירדן [בארץ מואב] הואיל. ואין הואיל אלא התחלה כענין (שופטים יט) הואל [נא] ולין ויטב לבך ואומר (דה"א יז) ועתה הואלת (לשבת בארץ). באר.

באור הרא"ם

(ה) בחמה ולבנה ובים. הגר"א הגיה בספרי בשמש והארץ וים. כי כן הוא שם בפסוק וזרח השמש הולך אל דרום וסובב אל צפון (זו הארץ) וכל הנחלים הולכים אל הים: (ו) אמר ר' טרפון העבודה וכו'. (ערכין ט"ז): (ז) ונתלבנה בצרעת. וזה ולב"ן: (ח) בכפורת. היינו במעשה המשכן עיין ספרי:

אין באר אלא שפירשה להם בשבעים לשון. ד"א באר אמר להם כל מי ששוכח דבר אחד מן התורה יבוא וישמענה:

פס'. ה' אלהינו דבר. אמר להן לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם (ט) רב לכם שבת אמר להן רב שכר אתם עתידים לקבל בישיבתכם בהר הזה. קיבלתם עליכם התורה מניתם עליכם שבעים זקנים שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. עשיתם לכם משכן ושלחן ומנורה וכל כלי המשכן:

פס'. (י) פנו וסעו לכם. זה ערד וחרמה. ואל כל שכניו. זה עמון ומואב והר שעיר. בערבה. זה מישור. בהר. זה הר המלך. ובשפלה. זו שפלת לוד ושפלת דרום. ובנגב ובחוף הים. זו אשקלון ועזה וקסרון. ארץ הכנעני. זה גבול הכנעני וכן הוא אומר (בראשית י) ויהי גבול הכנעני מצידון. והלבנון. זה בית המקדש. מלמד שצוה אותם לבנות להם בית המקדש. שנאמר (ירמיה כב) גלעד אתה לי ראש הלבנון. ד"א והלבנון. זה מלך. כדכתיב (יחזקאל יז) בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז. ואומר (מ"ב יד) החוח אשר בלבנון. מלמד שנצטוו להעמיד להם מלך. עד הנהר הגדול נהר פרת. (יא) שמימיו פרין והולכין. אמרו כל הנהרות אומרין לפרת מפני מה אין קולך נשמע כדרך שקולן של כל הנהרות נשמעין אמר להן מעשי מוכיחין עלי אדם זורע בי זריעה עולה לג' ימים. נוטע בי נטיעה עולה לשלשים יום מעשי מוכיחין עלי וכן התורה משבחת לי עד הנהר הגדול נהר פרת:

פס'. ראה נתתי לפניכם את הארץ. אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואין בעיניכם. בואו ורשו את הארץ. אין אתם צריכין לכלי זיין. אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב. כדי כל אחד ואחד בפני עצמו. לתת להם. אלו באי הארץ. ולזרעם. אלו בניהם אחריהם. מה שכיבש דוד. ר' אומר לתת להם אלו עולי המדבר. ולזרעם. אלו עולי בבל. אחריהם. אלו ימות המשיח:

פס'. ואמר אליכם בעת ההיא. לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה. לא אוכל לבדי שאת אתכם. וכי לא היה משה לבדו יכול לדון את ישראל מי שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיז להם את השלו ועשה להם כמה נסים לא היה יכול לדונן. אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי הדיינים שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות וכן הוא אומר בשלמה (מ"א ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה. אמר שמא אם אני נוטל ממנו ממון נוטלין ממנו נפשות שנאמר (משלי כב) אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער. [א] כי גאלם חזק (יב) הוא יריב את ריבם וגו' והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. (יג) א"ר שמעון בן יוחאי שובע שמחות פניהם של צדיקים דומות לעתיד לבוא לחמה שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש. ללבנה שנאמר (שה"ש ו) יפה כלבנה. לרקיע שנא' (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. לכוכבים שנאמר (שם) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. לברקים שנאמר (נחום ב) כברקים ירוצצו. לשושנים שנאמר (תהלים מה) למנצח על שושנים. למנורת בית המקדש דכתיב (זכריה ד) ושני זתים עליה. ושבע כתות הן של צדיקים זו למעלה מזו (תהלים קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. (שם סה) אשרי תבחר ותקרב׳ (שם פד) אשרי יושבי ביתך׳ (שם טו) ה' מי יגור באהליך מי ישכון בהר קדשך. (שם כד) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו:

[א] ט"ס הוא וצ"ל כי ה' יריב ריבם וגו'. והגירסא הפסיקתא מוסיפא דקרא וקבע את קובעיהם נפש. ופסוק כי גואלם חזק הוא יריב את ריבם הוא במשלי כ"ג ושם ליתא וקבע את קובעיהם נפש. (וכן ליתא בהדיא בב"ק קי"ט א'):

באור הרא"ם

(ט) רב לכם שבת בהר הזה אמר להם וכו' כצ"ל כי מילת בהר דרים: (י) פנו וסעו לכם זה הדך ערד וחרמה כצ"ל. והכוונה שילכו לא"י קרוב לערד וחרמה. והלשון פנו דרים שישובו לאחוריהם. והז"א האריך בזה: (יא) שמימיו פרין והולכין. ע"כ נקרא נהר הגדול. ודע הלשון שמימיו פרין והולכין כוונתו כמו (בכורות נ"ה) הנודר ממי פרת אסור בכל מימות שבעולם כי כל הנהרות נמשכין מאתו ע"כ: (יב) הוא יריב את ריבם. וסיפא דקרא וקבע את קובעיהם נפש: (יג) ארשב"י שבע שמחות את פניך

פס' . ה' אלהי אבותיכם יוסף . כיון שהתחיל משה לברך את ישראל אמר להם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב . א"ל משה רבינו אי אפשנו בברכתך שהרי אבותינו ברכונו ולא נתנו קצבה ואתה נותן קצבה . שנאמר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים . משל למה הדבר דומה למלך שהיה ל בן קטן והניח לו נכסים מרובין ובשביל שהיה קטן מסרם לאפטרופוס (יד) משהגדיל הבן ההוא אמר לאפטרופוס תן לי הכסף והזהב שהניח לי אבא בידך הרבה ואתה נותן לי זה בלבד א"ל אלו אני נותן לך משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הן שמורין . כך אומר להם משה לישראל ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זה משלי אבל שלכם שברכו אתכם אבותיכם . ויברך אתכם כאשר דבר לכם . כחול הים (טו) וכצמחי האדמה וכדגי הים וכוכבי השמים לרוב :

פס' . איכה אשא . (טז) לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה . טרחכם . מלמד שהיו טרחנין . היה כל אחד מהן רואה שלא נצח בדין היה אומר יש לי עדים יש לי ראיות להביא למחר אני דן . ומוסיף אני עליכם דיינים לכך נאמר טרהכם . משאכם . (יז) שהיו מתרעמין עליו כל אחד ואחד בביתו . וריבכם שהיו בעלי מריבה :

פס' . הבו לכם אין הבו אלא עצה (יח) שנאמר (שופטים כ) הבו לכם עצה . אנשים . ותיקי' . חכמים ונבונים . (יט) מה בין חכם לנבון חכם דומה לשלחני עשיר אם אין מביאין לו לראות מוציא משלו ורואה . וידועים לשבטיכם . (כ) שיהו ידועים לכם שכל שבט ושבט מכיר את אנשי השבט שלו . ואשימם בראשיכם (כא) בין ברצונכם בין שלא ברצונכם :

פס' . ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר . היה לכם לומר מוטב רבינו נלמוד התורה ממך ולא מתלמידי תלמידיך ולא עשיתם כן אלא אמרתם אולי יעמדו לנו דיינין מקבלין דורון :

פס' . ואקח את ראשי שבטיכם . משכתים בדברים אמרתי להם אשריכם על מי אתם באים להימנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים כרם חמד נחלת צבי צאן מרעית וכל לשון חיבה · אנשים חכמים וידועים . זו אחת מז' מדות שאמר לו יתרו למשה שנאמר (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע הרי ד' בפרשת וישמע יתרו וג' בפרשה זו ולא מצא אלא שלשה (כב) ואלו נבונים לא מצא . ואתן אותם ראשים עליכם . שיהו מכובדים עליכם (כג) ראשים במשא ובמתן . ראשים במקח ובממכר . ראשים בכניסה וביציאה . שרי אלפים . שאם היו תתקצ"ט (כד) היה אחד נתפש בעדן שר אלף וכן כלם . (כה) ת"ר שרי אלפים שש מאות שרי מאות ששת אלפים שרי חמשים י"ב אלף שרי עשרות ששת רבוא . ושוטרים לשבטיכם אלו הלוים המכים ברצועה . כענין שנאמר (דה"ב יט) (כו) ושטרים הלוים (לשבטיכם) . ואומר

באור הרא"ם

פניך אל תקרא שובע אלא שבע שמחות פניהם של צדיקים דומות לע"ל וכו' כצ"ל : (יד) משהגדיל הבן עמד האפטרופוס ונתן לו רק כדי פרנסתו אמר לאפטרפוס וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי וע"ז שייך הסיום זהו משלי : (טו) ובצמחי האדמה . כ"ה בספרי והגר"א הגיה וכעפר הארץ : (טז) לא מעצמי וכו' · נ"ל דקאי אקרא דלמעלה כאשר דבר לכם כלומר אע"פ שאני מתחיל להוכיח אתכם אין אני עושה מעצמי אלא מפי הקב"ה הוא דיבר לי להוכיח אתכם (חכם הספרדי) : (יז) שהיו מתרעמין וכו' · בספרי וכן (קידושין ל"ג:) הקדים משה לצאת אמר שמא אינו שפוי בביתו אחר לצאת וכו' והיינו שהיו בהם אפקורסת : (יח) שנאמר הבו לכם עצה ועצה כצ"ל · שכל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא פי' תנו עצה ועזר לדבר הזה (מזרחי) : (יט) מה בין נבון לחכם. חכם דומה לשולחני עשיר שמביאים לו לראות היינו מטבעות רואה · כשאין מביאין לו יושב ותוהה . נבון דומה לשולחני תגר כשאין מביאין לו לראות מביא משלו ורואה כ"ה בספרי וכצ"ל הכא : (כ) שיהיו ידועים וכו' . שהם צדיקים שכל שבט מכיר אנשיו וכ"ה בהדיא בספרי : (כא) בין ברצונכם · כי יחיד מומחה דן בע"כ : (כב) ואלו נבונים לא מצא . (עירובין ק') : (כג) ראשים במו"מ וכו' . כי ת"ח נקטינן ליה שוקא (ב"ב כ"ב·) : (כד) היה אחד משרי מאות נתפס בעידן שר אלף כצ"ל : (כה) ת"ר שרי אלפים וכו' · (סנהדרין יח.) : (כו) ושוטרים הלוים לפניכם כצ"ל

(כז) (נחמיה ח) והלוים מחשים (את) העם. ד"א ושטרים לשבטיכם. לפי שהיו השופטין במנין שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות אבל השוטרים היו כפי צורך בלא מספר. שרי אלפים חוץ מן האלפים היה השר וכן כלם. (כח) וכה"א (מלכים ב' א) שר חמשים ואת חמשיו:

פס'. ואצוה את שופטיכם. זה ציווי לבית דין (כט) שיסבול את בעלי דינין. ד"א ואצוה את שופטיכם. אזהרה לבית דין שיהו מתונין בדין. בעת ההיא לאמר. לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם מסורין לצבור. וכן הוא אומר (ל) ברהבעם (שם א יב) אם (היה תהיה לעם הזה ועבדוך). שמוע בין אחיכם. אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבוא בעל דין חבירו. ושפטתם צדק. (לא) אמר ר"ל צדק את הדין ואחר כך חתכהו. (לב) בין איש ובין אחיו. אפילו בין בית לעלייה. ובין גרו. ואפילו בין תנור לכירים. ד"א ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים:

פס'. לא תכירו פנים במשפט. שלא תראה אדם גבור או עשיר או נאה ואתה מושיבו דיין והוא אינו יודע לדון ונמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי. ד"א לא תכירו. ר' אלעזר אומר לא תנכרהו. אושפזיכניה דרב אתא לקמיה לדינא אמר ליה אושפזכנאי את פסילנא לך לדינא. א"ל לרב כהנא פוק דייניה חזייה דהוא קא גאים. אמר ליה אי ציתת ציתת ואי לא (לג) מפיקנא לך רב מאוניך. כקטן כגדול. אמר רב הנין שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה למאי אילימא למידייניה ולמפסקיה פשיטא לא צריכא לאקדומי. ד"א כקטן כגדול. שלא תאמר הואיל וזה עשיר וזה עני אזכנו כדי שיתפרנס בכבוד ת"ל כקטן כגדול תשמעון. לא תגורו מפני איש. אל תכנס דבריך מפני איש שלא תירא מפני פלוני שלא יהרוג את בנך ושלא ידליק את גדישך ושלא יקוץ את נטיעותיך. כי המשפט לאלהים הוא. אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות ואזניו שומעות. וכן ביהושפט אומר (דה"ב יט) כי לא לאדם תשפטו כי (לאלהים) [לה'] ועמכם בדבר משפט. והדבר אשר יקשה מכם. על דבר זה נענש משה רבינו דכתב (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני ה'. כיוצא בדבר (ש"א ט) ויען שמואל וגו' ויאמר אנכי הרואה. אמר לו הקב"ה אראך שאין אתה רואה שנאמר (שם טז) כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב:

פס'. ואצוה אתכם. (לד) אלו דקדוקי המצוה שניתנו בקבלה כגון שחיטה וניקוי הבשר ושאר המצות שהן בקבלה בישראל. ד"א ואצוה אתכם. (לה) אלו י' הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות. בסנהדרין בפרק דיני ממונות בשלשה:

פס'. ונסע מחרב. בני אדם שראו נחשים ועקרבים כקשתות מושלכין לפניהם בוטחין הם שכל הכנענים יהו מושלכין לפניהם:

פס'. ואמר אליכם. אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה. באתם עד הר האמורי:

באור הרא"ם

כנ"ל: (כז) והלוים מחשים לכל העם כנ"ל: (כח) וכה"א שר חמשים וכו'. יותר ראיה מקרא דאח"כ שם תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך הרי השר חמשים היה חוץ מהחמשים: (כט) שיסבול את בעלי דינים. קאי על סיפא דקרא שמוע בין אחיכם: (ל) ברחבעם. אם תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וכו' כנ"ל: (לא) אמר ר"ל צדק את הדין. (סנהדרין ז:) ע"ש ברש"א שפירש שמתחלה צדק את הדין לעשות פשרה וכה"ל חתכהו עפ"י ד"ת כי כשאתה יודע האיך הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע: (לב) בין איש וכו'. (סנהדרין שם) ודורש בין איש לאחיו לענין ירושה וזה שאמר בין בית לעלייה בין תנור וכירים אלא יעלה אותן בדמים ויעשה חלוקתו ע"י מעות (רש"י שם) ד"א לא תכירו ר' יהודה אומר לא תכירהו (היינו אם הוא אוהבך) ר"א אומר לא תנכרהו (היינו אם הוא שונאך) כנ"ל וכ"ה בסנהדרין שם וע"ז קאי המעשה אושפזכנאי וכו': (לג) מפיקנא לך. היינו שרצה לשמתו: (לד) אלו דקדוקי מצות כגון שחיטה וניקור הבשר כנ"ל ועיין רמב"ן על התורה ודורש סיפא דקרא כל הדברים אשר תעשון קאי על תורה שבע"פ שהם הלכה למשה מסיני: (לה) אלו יו"ד דברים. היינו מה שדיני נפשות

המור

פס' . ראה נתן ה' אלהיך . לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואים בעיניכם . (לו) עלה רש . מיד :

פס' . ותקרבון אלי כולכם ותאמרו . בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים לא כענין שנאמר (דברים ה) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ילדים היו מכבדין את הזקנים :

פס' . וייטב בעיני . בעיני היה טוב ולא בעיני המקום :

פס' . ויפנו ויעלו ההרה . מיכן שדרך המרגלים (לז) לעלות בהר . וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע (יהושע ב) ההרה לכו :

פס' . ויקחו בידם מפרי הארץ . ברשותם ולא בידם ממש שנאמר (בראשית כד) וכל טוב אדוניו בידו :

פס' . ולא אביתם לעלות . אע"פ ששיבחוה בפניכם ואמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נתן לנו ומי אמרו יהושע וכלב :

פס' . ותרגנו באהליכם. מלמד שהיו יושבין באהליהם ומרגנים כענין שנא' (משלי יח) דברי נרגן כמתלהמים . ד"א ותרגנו באהליכם.מלמד שהיו יושבין באהליהם בוכין נוטלין בניהם ואומרין להם אוי לכם דווים שגופים למחר יהו הורגין אתכם יהו שובין מכם יהו צולבין מכם . היו נוטלות בנותיהן ואומרין להן אוי להם דויות שגופות למחר יהו הורגין מהן יהו (לח) מעמידין (את ידם) בקלון . בשנאת ה' אותנו . וכי הקב"ה שונא את ישראל והא כתיב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' . אלא הן ששונאין את המקום . משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך . לתת אותנו ביד האמורי . כענין שנא' (יהושע ז) וישמעו הכנעני וכל יושב הארץ :

פס' . אנה אנחנו עולים . אמרו לו משה רבינו אלו מאחרים היינו שומעין דברים הללו לא היו מאמינים אלא עכשיו מאחינו אנו שומעין. המסו את לבבינו . שהיו גדולים בקומה . ורב.מרובין באוכלוסין . ערים. מיכן אמר רבי שמעון בן גמליאל אף הכתובים דברו לשון הבאי . גדולות ובצורות בשמים . (לט) ענקים שהיו מעונקין בגאוה כענין (תהלים עג) לכן ענקתמו גאוה :

פס' . (מ) ואומר אליכם (לא תעלו ולא תלחמו) . מפני מה לפי (שאין) ה' אלהיכם עמכם ההולך לפניכם . (מא) מי שעשה לכם בראשונים יעשה באחרונים :

פס' . ובמדבר אשר ראית . מכה נסין שעברו האמינו להבא . אשר נשאך ה' . וכן הוא אומר (מב) (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים וגו' . בכל הדרך אשר הלכתם . כבן שיש לו געגועין על אביו והוא מבקש תפוחים ונותן לו אגוזים ונותן לו בחמה ומוליכו בצל ומוליכו :

פס' . ובדבר הזה . קשה זה מכלם שאינכם מאמינים מלמד שהיו קטני אמנה . ההולך לפניכם . בדרך זה הענן שהיה מישר להם הדרך הורג נחשים ועקרבים שנאמר לתור לכם מקום לחנותכם :

פס' . וישמע ה' את קול דבריכם . זה קול הבכיה דכתיב (במדבר יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם . אם יראה איש באנשים . שמא על כלם אמר (מג) ת"ל הדור הרע הזה מקבלי לשון הרע הם לא יבואו :

באור הרא"ם

חמור מדיני ממונות ע"ש בסנהדרין : (לו) עלה רש מיד. כי הם לא היו חוטאין היו נכנסין תיכף לארץ : (לז) לעלות בהר · בכדי שיוכלו לראות כל סביבותיהם : (לז) שגופים · כמו סגופים · לענות נפש תרגום לסגפא נפשי' : (לח) מעמידין אותם בקלון כצ"ל . ופי' בבתי זנות : (לט) ענקים . המחבר דרכא יפרש בני ענקים שהיו כ"כ גבורים שהיו מתגאין בגבורתם וכמו הקרא לכן ענקתמו גאוה : (מ) ואומר אליכם לא תעלו ולא תלחמו . כל הפסקא בטעות וכן צ"ל ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם מפני מה שה' אלהיכם הוא ההולך עמכם וכו' (הוא הקרא השני) כצ"ל : (מא) מי שעשה לכם בראשונים · הוא מצרים· כן יעשה באחרונים היינו בארץ כנען : (מב) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי · כמו הכא נשאך ה' : (מג) ת"ל הדור הרע הזה · היינו הגדולים שהיו במנין בני כ' שנה · אבל הקטנים

פס'. זולתי כלב בן יפונה. הפליג את יהושע מכלב כדי להזכיר את עצמו שנא' גם בי התאנף ה' בגללכם. יהושע בן נון העומד לפניך. עתיד משה רבינו להעלות את מתי מדבר. והוא בראשם שנאמר בגללכם. לטובתכם נשארתי עמכם במדבר כדי לבוא בראשכם לעתיד לבוא:

פס'. יהושע בן נון העומד לפניך. גרם לו לבוא שמה לפי שהיה עומד לפניך. מיכן אמרו גדולה שימושה יותר מלימודה. אותו חזק. אין מחזקין אלא למחוזקין וכן הוא אומר (דניאל ב) יהיב חכמתא לחכימין וגו':

פס'. וטפכם אשר אמרתם. הם בני י' בני ט"ו ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע. הם בני ה' בני ו' בני ז'. ובניכם. כלומר בניכם שהייתם אומרים עליהן לבז יהיו לא יהיו לבז כי אם יהיו לגוי גדול ועצום. ועליהם אמר שלמה (שה"ש ד) כלך יפה רעיתי ומום אין בך. המה יבאו. אלו באי הארץ. ולהם אתננה. שהם יכבשוה והם יירשוה יחלקוה לשבטים:

פס'. ואתם פנו לכם. נתפניתם מארץ ישראל:

פס'. ותענו ותאמרו אלי. כיון שראיתם שאין סופכם לבוא אל הארץ תשש כוחכם. ותחגרו איש את כלי מלחמתו. (מד) ותהינו. לשון הין הייתם מתקנין עצמכם לעלות ההרה כלומר הין הין:

פס'. לעלות. כשרציתי לא רציתם וכשאתם רוצים איני רוצה. ולא תנגפו. לא היה להם רצון לפני הקב"ה שיפנו ערף לפני האומות:

פס'. ואדבר אליכם ולא שמעתם. הוספתם זדון על השגגה. כאשר תעשינה הדבורים. מה דבורה זו מכה ועוקצה נשאר בבשר והאיש כואב והיא מתה כך האמוריים הכו את ישראל וסופם נפלו כלם לפני בני ישראל שנאמר (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם:

פס'. ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה הכל ל"ח שנה ומשם חזרו לאחוריהם ח' מסעות שהם מהר ההר עד מוסרה לכך הוא אומר (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שהרי כתב ויסעו ממוסרה ויחנו בבני יעקן. אלא מלמד שחזרו לאחור ח' מסעות:

פס'. ויאמר ה' אלי רב לכם סוב. רב הוא לעשו (מה) שכיבד את אביו לכם לסובב הימנו. פנו לכם צפונה. פנו לכם לבית המקדש שנאמר (תהלים מח) הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב:

פס'. ואת העם צו לאמר. זו אזהרה לדורות הבאים אחריכם (מו) שלא יהו מתגרים בבני עשו. אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו. (מז) עוברים אתם ולא יושבים שהפורענות עתידה לבוא. מאד. היה רבן שמעון בן גמליאל אומר ומה במקום שהם יראים ממנו אמר הקב"ה ונשמרתם מאד. עכשיו שאנו מובלעים ביניהם על אחת כמה וכמה:

פס'. אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל. ר' מאיר אומר עד שידרוך כף רגלו של משיח שנאמר בו (במדבר כד) דרך כוכב מיעקב שנא' (עובדיה א) וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את פלשתים וגו' וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת וגלות ירושלים אשר בספרד ירשו את ערי הנגב. ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה:

פס'. אוכל תשברו מאתם. מיכן אמרו הכמים בישולי א"י אסורין בין פת בין בשר בין ביצה בין דג. וכן אמרו במסכת עבודת כוכבים. וגם מים תכרו מאתם.

באור הרא"ם

הקטנים יבואו לא"י: (מד) ותהינו לשון הין וכו'. עיין רא"ע שני פירושים או לשון ה"ן היינו שאמרו אח"כ נעלה דוקא. או ותהינו לשון הין במידה. ויהיה הכוונה שמדדו עצמם לעלות בהר: (מה) שכיבד את אביו. דורש רב לכם סוב את ההר הזה אין הרים אלא אבות וכ"ה בדברים רבה: (מו) שלא יהיו מתגרים וכו'. היינו שלא ימרדו במלכיות. וכ"ה בהדיא בתנחומא וברבה מסיים ולא זו בלבד אלא אתה צו לראשי הדורות שינהגו בו כבוד: (מז) עוברים אתם ולא יושבים. שאסור להם ליצב בארץ

בני

ומה מים שלא נשתנו על ידי האור אף כל שלא נשתנו על ידי האור . וכן אמרו ביצה צלויה אסורה ודגים קטנים שמלחם ישראל אם נאכלין בלא בישול ובלא צלייה מחמת (מח) שהן מלוחין (ויבשים) ונאכלין כמות שהם חיים וצלאן א"י מותר לישראל לאכלן שלא נעשה בהן בישול או צלייה על ידי א"י . אבל כל שצריך מעשה צלייה כגון ביצה ובשר ודג גדול שאין נאכלין כמות שהן חיים וצלאן א"י אסורין שמעשה צליית הא"י אסורה ואם היתה תחלתו ביד א"י וגמרו ביד ישראל או תחלתו ביד ישראל וגמרו ביד א"י מותר ואין אסור עד שיהא תחלתו וגמרו ביד א"י . ודגים קטנים מלוחים של א"י אסורין מפני שמלוח כמבושל דמי . אבל דגים של ישראל שמלחם ישראל וצלאן א"י בפני ישראל מותרין לפי שהן נאכלין כמות שהן וכל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום מעשה א"י כגון התפוחים שהשליכם א"י על הגחלים מותרין לישראל אבל כל דבר שצריך בישול ואפיה ועשאם א"י כגון ישראל שיש להם עבדים בבתיהם והעבדים לא נתגיירו ולא מלו לעולם ולא טבלו אינו גר עד שימול ויטבול ואפילו כלי תשמישו של ישראל הם הואיל ובישלם או אפאם א"י אסורין . (מט) ואם עשה בהם ישראל שום מעשה וכל הכלים של ישראל מותר . והשמן (נ) אע"פ שהתירו רבינו הקדוש הני מילי שלא בא לכלל טומאה . אבל שמן הנמכר בחנות והא"י חשודין שמערבין בו טומאה אסור. והפת דברי הכל אסורה. וחלב שחלבו א"י ואין ישראל רואהו אסור מפני שמערבין בו טומאה . והכותח הוא שעושין מן השעורין והחלב אסור . ומפני מה אמרו רבותינו האי ריפתא שגר א"י ואפה ישראל או שגר ישראל ואפה א"י מותר . הני מילי בפת שנילושה בטהרה שאין בה גיעולי א"י . אבל פת של א"י אפילו אפאה ישראל אסורה . וכן בשר של ישראל שהניחו על גבי הגחלים והפכו א"י ונצלה במהרה קרובי בישול הוא ומותר . אבל אם לקח א"י בשר מן הסל של ישראל והלך ואפאו ואפילו בפני ישראל אסר מפני שתהלתו וגמרו ביד א"י הוא ואסור . והבשר של ישראל כיון שנתעלם מעיני ישראל אסור . וישראל שהניח קדרה על גבי כירה של א"י צריך להיות יושב ומשמרת מפני חשד הא"י . אמר רב "חב"ית אסורין בחותם אחד . "חלב "בשר "יין "תכלת . "חמ"פג מותרין בחותם אחד "חלתית "מורים "פת "גבינה והלכתא כרב באיסורי . ומים מגולין אסורין מפני סכנת שרצים . והלכתא הלוקח כלי תשמיש מן א"י את שלא נשתמש בהן כל עיקר מטבילן והן טהורין . ואת שנשתמש בהן על ידי האור כגון השפוד והאסכלה מלבנן ומטבילן והן טהורין . עד כמה הליבון עד שתשיר קליפתו . וההגעלה . כיצד נותן יורה קטנה לתוך יורה גדולה ומרתיחה . ויורה גדולה עושה לה שפה של טיט ומרתיחה כדי שיעלו המים על השפה של יורה כדרב עוקבא בסוף מסכת עבודת כוכבים והסכין של א"י שרוצה ישראל לאכול בה שפה ונועצה עשרה פעמים בקרקע במקום קשה ובסכין יפה שאין בה גומות . אבל לאכול בה רותח עד שילבנו באור . והלכתא מגעילן ברותחין בכלי ראשון שהוא רותח על האש ולא מאחר שהורידו שהמימותו מצוננת . נשוב לענין הפרשה :

פס' . כי ה' אלהיך ברכך . ואין אתה מצטרך להם . בכל מעשה ידיך . מיכן שאין הברכה משתלחת אלא במעשה ידים . ד"א ברכך. בביזת מצרים. בכל מעשה ידיך . כנגד עבודת מצרים נתן לך ביזתם ושללם וכן על הים לקחו כל אשר למצרים תחת החומר והלבנים :

פס' . ונעבר מאת אחינו בני עשו ונעבר דרך מדבר מואב . כשם שלא נתגריתי בעשו (נא) כך לא התגריתי בעמון ומואב :

באור הרא"ם

בני עשו . ומה שמסיים שהפורענות עתידה לבא אולי כוונתו על הגלות שבא אח"כ שהגלו ונתיישבו בין האומות : (מח) שהם מלוחין ויבשים . הוא ט"ס . רק מחמת שהם מלוחים נאכלין מחמת מלחם עיין (ע"ז ל"ח:) בתוס' ד"ה דגים קטנים וכ"ה לקמן בדברי המחבר : (מט) ואם עשה בהם ישראל שום מעשה . (ע"ז שם) . ואתי ישראל וחתה בה . התויי . והיינו שהיפך הגחלים ע"ש : (נ) אע"פ שהתירו רבינו הקדוש . (ע"ז ל"ה:) רבי ובית דינו התירו השמן . וע"ש בפרש"י דלא גרסינן רבי רק ר' יהודה נשיאה והוא נכדו של רבי וע"ש בתוס' ד"ה אסר לא יתגאל : (נא) כך לא התגריתי . ע"כ כתיב הלשון

ונעבור

פס' . והימים אשר הלכנו מקדש . זה הפסוק צריך למעלה והימים אשר עברנו מקדש ברנע שלשים ושמונה שנה עד תום . וכתיב ויהי כאשר תמו למדנו שכ"ד אלף שמתו על דבר פעור לא היו מיוצאי מצרים כי כבר תמו כל אותו הדור משנת ל"ח . ומעשה פעור היה באחרון ויש הפרש בין עמון למואב . שבמואב נאמר אל תצר את מואב אבל לעשות בהם אנגוריא ולצערם מותר . אבל בעמון כתב וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כלל (נב) הוא שאמר רב חייא בר אבא א"ר יוחנן אין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה . שהבכירה קראה את בנה מואב והותרו ישראל לצערם . והצעירה קראה את בנה עמון ולא הותרו ישראל לצערם כלל שנאמר אל תצורם ואל תתגר בם :

פס' . והעוים היושבים בחצרים עד עזה . שעיוו את מקומם ונתנם הקב"ה לבני לוט בזכות אברהם :

פס' . כאשר עשה לבני עשו . וכן הוא אומר (בראשית לו) אלה בני שעיר החורי יושב הארץ ואומר (יהושע כד) ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו :

פס' . קומו סעו ועברו את נחל ארנון . היא תחלת ירושת ישראל שנאמר החל רש לרשת את ארצו :

פס' . היום הזה אחל תת פחדך . (נג) מיכן אמרו כשם שעמדה חמה ליהושע כך עמדה לו למשה כתב כאן אחל וכתיב ביהושע (יהושע ג) אחל גדלך :

פס' . ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום לאמר . השיבני אם אעבור בגבולך או לאו . דבר אחר ואשלה אמר הקב"ה בסיחון והתגר בו מלחמה והוא שלח דברי שלום . ומאין למד משה זה ממלחמת פרעה (נד) שהיתה קדומה ששלח לו הקב"ה (שמות ט) שלח עמי ויעבדוני ולא איבדו לפי השעה :

פס' . ויתנהו ה' אלהינו [וגו'] ואת בניו . בנו כתיב בניו קרי מלמד שאדם קורא לבנו אחד בני כאדם שיש לו בנים הרבה ודומה לו (בראשית מו) ובני דן חושים . (דה"א ב') ובני איתן עזריה :

פס' . רק הבהמה ושלל הערים בזונו לנו . מלשון בזזנו ז' מתחלף בוי"ו :

פס' . ויאמר ה' אלי אל תירא אותו . (נה) מיכן אמרו עוג מלך הבשן משה הרגו :

פס' . ונלכד את כל עריו . כל חבל ארגוב (נו) הם פלטין שלו :

פס' . (נז) צידונים יקראו לחרמון שריון . וכתיב (דברים ד) עד הר שיאון הוא חרמון . מלמד שהיו (נח) ארבעה מלכים מתכתשין עליו זה יאמר על שמי יקרא וזה יאמר על שמי יקרא . ללמדך שארץ ישראל היתה חביבה על האומות ביותר :

פס' . כי רק עוג מלך הבשן . ערש ברזל מרוב עוצם גבורתו . ולמה הכתוב מספר שבחו להודיע לכל שבח גבורתו של משה רבינו . וכן הכתוב מודיע כח גבורתו של גלית להגיד כח גבורתו של דוד . הלה היא . ה"י תחת אל"ף משמש ולמה כתיב בה"א להודיעך כי חצי שבחו לא סיפר שאין מספרין בכבוד הרשע כל כך . וכן הוא אומר (שמואל א' י"ז) וחין חניתו ועץ חניתו קרי . (נט) ואמרו רבותינו ז"ל חצי שבחו אין כתוב כאן וכן הלה היא ה"א במקום אל"ף . באמת איש . באמת המלך אמה וטפח ההוא יקרא ארץ רפאים :

פס' . והערבה והירדן וגבול . היא ארץ הגבלים . מכנרת . היא גינוסר . תחת אשדות הפסגה . היא מקום מורדת הגבעות . הפסגה . לשון (תהלים מח) פסגו ארמנותיה . כלומר הגביהו :

באור הרא"ם

ונעבור שלא עכבו שם : (נב) הוא שאמר רחב"א וכו' . (ב"ק ל"ח:) : (נג) מכאן אמרו כשם שעמדה החמה וכו' . (תענית כ.) : (נד) שהיתה קדומה . ויש הפירוש וממדבר קדמות כמו מדבר קדמות למד משה ממלחמת פרעה : (נה) מכאן אמרו עוג וכו' . מוסיפא דקרא כי בידך נתתי אותו : (נו) הם פלטין שלו . וכן הוא בתרגום שתרגם תרכונא . ובתרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא לפלטין תרכונא : (נז) צידונים יקראו לחרמון שריון . והאמורי יקראו לו שניר וכתיב שיאון וחרמון הרי ארבעה שמות : (נח) ארבעה מלכים . וזה ד' שמות הם שמות המלכים שרצו כל א' שיקראו על שמו : (נט) ואמרו רבותינו . (סוטה מב:) חצי שבחו דורש וחצי לשון חצי :

פס'. ואצו אתכם. אלו בני גד ובני ראובן:

פס'. רק נשיכם וטפכם. לא כשהקדמתם צאנכם לטפכם שנא' (במדבר לב) גדרות צאן נבנה למקנינו פה וערים לטפנו. אלא נשיכם וטפכם עיקר ומקניכם טפל:

פס'. עד אשר יניח ה'. מיכן שאין מנוחה לגר שהוא הולך ממקום למקום:

פס'. ואת יהושע צויתי. אין צוואה אלא זירוז. לא תיראום. אע"פ שהן רבים ממלכי האמורי. כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. תחתיכם. ד"א ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. כענין שנאמר ביהושע (יהושע י) ולא היה ביום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל. אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו:

ואתחנן אל ה'

כתוב הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזובח ולאשר איננו זובח כטוב כחוטא כנשבע כאשר שבועה ירא (קהלת ט):

לפי שצפה קהלת ברוח הקודש וראה שאין שכר המצות בעולם הזה אמר הכל כאשר לכל. כלומר כל העולם הזה הולך הכל דור אחר דור כאשר ניהג משנברא העולם עד עכשיו. וכן הוא אומר (שם א) אין כל חדש תחת השמש. מקרה אחד ענין אחד לצדיק ולרשע. אין לנו צדיק יותר ממשה רבינו והוא סיפר בשבח ארץ ישראל שנאמר (דברים ח) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. והיה מתחנן לפני הקב"ה שיכנס לארץ ישראל ואמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה. ולרשע אלו מרגלים שהוציא דבת הארץ ונגזר עליהן גזירה שלא ליכנס לארץ ישראל. אמר קהלת זה לכל הדורות שלא יתמהו כל באי העולם לומר מפני מה יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו. (א) והוא שאמרו חכמים ז"ל חיי ובני ומזוני לא בזכותא תליא מלתא ואלו הן חמש מדות שנאמרו בפסוק זה צדיק וטוב וטהור וזובח אשר שבועה ירא כנגד ה' מדות רשע טמא איננו זובח חוטא נשבע כנגד ה' הרגשות שבאדם. שמיעת האוזן ראיית העין ודיבור והילוך ומישוש ידים. ואומר טוב טוב שתי פעמים מלמד שכל הפסוק נדרש על משה רבינו שנקרא טוב שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא:

ואתחנן. מה ראה משה רבינו לפתוח בלשון תחנה. לפי שאמר לו הקב"ה (שם לג) והנותי את אשר אחון אמר לפניו רבש"ע (ב) אתה חונן את שאינו ראוי כל שכן את הראוי. (ג) תניא ר' אליעזר אומר שואל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל שנאמר (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. ר' יהושע אומר יתפלל אדם ואח"כ ישאל צרכיו שנאמר (תהלים קמב) אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד. דרש ר' שמלאי לעולם יסדיר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל. מנא לן ממשה רבינו דכתיב ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו'. וכתיב בתריה אעברה נא ואראה. והאידנא עבדינן כר' יהושע דילפינן ממשה. וחכמים אומרים שואל אדם צרכיו בשומע תפלה. ואם רצה לומר בסוף כל ברכה וברכה (ד) מעין כל ברכה וברכה אומר. ומצאנו בדניאל שכתוב בו (דניאל ו) וזימנין תלתא

באור הרא"ם

(א) והוא שאמרו חז"ל (מ"ק כ"ח:) חיי ובני ומזוני כו': (ב) אתה חונן את שאינו ראוי בו'. ברכה וכן בפרש"י בחומש. פי' להיפך אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אעפ"כ אינם מבקשים אלא מתנת חנם: (ג) תניא ר"א אומר שואל וכו'. (ע"ז ז:) ע"ש ודורש כי יעטוף עטיפת נפשו ודאגת לבו יתפלל תהלה ואח"כ לפני ה' ישפוך שיחו היינו תפלת שמ"ע: (ד) מעין כל ברכה וברכה. עיין ע"ז שם. אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה אומר בברכת

ביומא הוא ברך על ברכותי וגו' ובעא בעותה . וכן אמר בדוד (תהלים נה) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי . ואמרו רבותינו ז"ל אברהם תיקן תפלת שחרית שנאמר (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' . יצחק תיקן תפלת המנחה שנאמר (שם כד) ויצא יצחק לשוח בשדה . יעקב תיקן תפלת ערבית שנאמר (שם כח) ויפגע במקום וילן שם . (ה) שבעה שמות לתפלה . תהלה. שועה. שיחה . פגיעה . עמידה . רנה . בקשה . וחכמי ישראל אמרו מצאנו בתפלת חנה מעין י"ח (ש"א ב) רמה קרני . מגן אברהם . ממית ומחיה . מחיה המתים . אין קדוש כה'. האל הקדוש . כי אל דעות ה'. חונן הדעת. ונכשלים אזרו חיל . הרוצה בתשובה . מוריד שאול ויעל . מרבה לסלוח . כי שמחתי בישועתיך . גואל ישראל . (ו) מקים מעפר דל . רופא חולי עמו ישראל . שבעים בלחם נשכרו . מברך השנים . רגלי חסידיו ישמור . מקבץ נדחי עמו ישראל . ידין אפסי ארץ. אוהב צדקה ומשפט . ורשעים בחשך ידמו . מכניע זדים . קשת גבורים חתים . מבטח לצדיקים . וירם קרן משיחו . בונה ירושלים . אין צור כאלהינו . שומע תפלה . (ז) אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם . זו הודאה . ויתן עוז למלכו . זה שים שלום . א"ר אלעזר גדולה תפלה מכל מעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים כמשה רבינו ואע"פ כך לא נענה אלא בתפלה . ותקנו רבותינו ז"ל שמונה עשרה ברכות כנגד י"ח הזכרות שבקריאת שמע . וי"ח הזכרות שבמזמור הבו לה' בני אלים כדמפורש במס' מגילה . א"ר שמואל בר נחמני כנגד י"ח הזכרות שבהבו לה' . רבי יוסי אומר כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע . רבי תנחום אמר ר' יהושע בן לוי כנגד י"ח חליות שבשדרה שהמתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה . עולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו . והמתפלל צריך שיעמוד ביראה באימה ברתת ובזיע . ואפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו . ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק . ואין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש . אמר רבי אלעזר (ח) ראיה לדבר (ש"א א) והיא מרת נפש וגו'. והמתפלל צריך שיכוין את לבו שנא' (תהלים י') תכין לבם תקשיב אזנך . ואסור לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר (שם פה) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו . אמר רבי אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שנאמר (איוב לו) היערוך שועך לא בצר וגו' . וכשהוא כורע כורע בברוך . וכשהוא זוקף זוקף בשם . וצריך לאדם שתהא תפלתו בלשון תחנונים שלא תהא עליו כמשוי . (ט) והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה . ושנינו בבחירתא שהיא מסכת עדיות על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות . ואם לא התפלל עד ארבע שעות מתפלל כל היום אבל אין לו שכר תפלה בעונתה . ושאר סדרי התפלה הנם במסכת ברכות . והלכתא טעה באמצעיות חוזר למקום שטעה (י) שהלכה כרב (אשי) . והלכתא המתפלל ושמע צבור שעונין אמן יהא שמיה רבא מברך אינו עונה עמהן שאין דרך עבדי המלך ליכנס מעבודה לעבודה . (יא) אבל ישתוק מתפלתו עד שהעם עונין . ומתוך שהוא שומע כאלו הוא עונה שדברי הכל שהשומע כעונה :

פס' . ואתחנן . כיון שראה משה שנפלו סיחון ועוג בידו (יב) אמר הנה זמן שאבקש מלפני הקב"ה שאכנס לארץ . (יג) לאמר . השיבני על כך אם אכנס לארץ ואם לאו ; דע כי בהרבה ענינים נקראת תפלה וכלם אפשר בגבוה ובהדיוט כמו תחנה ובקשה שהאדם מתחנן ומבקש מחבירו אבל לשון תפלה אי אפשר אלא בבורא

באור הרא"ם

בברכת חולים . ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים : (ה) שבעה שמות לתפלה . בברכה הני' יו"ד שמות לתפלה : (ו) מקים מעפר דל רופא חולי . כי החולה מכונה בשם דל כמו מדוע ככה אתה דל בן המלך : (ז) אל תרבו תדברו גבוהה . שאותך לבדך בוראה . יצא עתק מפיכם זו הודאה כצ"ל וכ"ה בילקוט שמואל : (ח) ראיה לדבר חנה והיא מרת נפש כצ"ל : (ט) והמתפלל וגו' . עיניו למטה ולבו למעלה (יבמות קה:) : (י) שהלכה כרב אשי כצ"ל : (יא) אבל ישתוק מתפלתו וגו' . עיין (סוטה לט.) בתוס' ד"ה שמע וכו' כדברי המחבר : (יב) אמר הנה זמן . כי דומה שנתבטל השבועה אחרי כי כבש ארץ סיחון ועוג יכבוש כל א"י : (יג) לאמר השיבני על כך . מלת לאמר דרש :

פס' . ה' אלהים . כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים כענין (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון . אלהים זו מדת הדין כענין (שם כ) אלהים לא תקלל . אתה החלות . כיון שבאו אל מעברות ארנון אמר שמא ניתן לי רשות ליכנס לארץ לפיכך אמר ה' אלהים אתה החלות להראות . ד"א אתה החלות. התחלת אלו שני המלכים להפילם מה שלא התחננתי לפניך כל שכן מה שאני מתחנן . ד"א אתה החלות אתה פתחת לי פתח שאעמוד בתפלה על בניך בשעה שעשו את העגל שנאמר (דברים ט) הרף ממני וגו' . את עבדך . אברהם קרא עצמו עבד שנאמר (בראשית יח) אל נא תעבור מעל עבדך . והקב"ה קרא עבד דכתיב (בראשית כו) בעבור אברהם עבדי . יעקב קרא עצמו עבד שנא' (שם לב) אשר עשית את עבדך . והקב"ה קראו עבד שנא' (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי וגו' . משה קרא עצמו עבד שנאמר להראות את עבדך והקב"ה קראו עבד שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה . דוד קרא עצמו עבד שנאמר (תהלים קטו) אני עבדך בן אמתך והקב"ה קראו עבד שנאמר (יחזקאל לז) ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ישעיה קרא עצמו עבד שנא' (ישעיה מט) יוצרי מבטן לעבד לו . והקב"ה קראו עבד שנאמר (שם כ) כאשר הלך עבדי ישעיהו . שמואל קרא עצמו עבד שנאמר (ש"א ג) דבר כי שומע עבדך . אבל לא נקרא עבד. שלמה קרא עצמו עבד שנא' (מ"א ג) ונתתה לעבדך לב שומע אבל לא נקרא עבד · איוב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (איוב ב) השמת לבך על עבדי איוב · יהושע לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנא' (יהושע כד) וימת יהושע בן נון עבד ה' · כלב לא קרא עצמו עבד הקב"ה קראו עבד שנא' (במדבר יד) ועבדי כלב · אליקים לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (ישעיה כב) וקראתי לעבדי לאליקים · זרובבל לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנא' (חגי ב) אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי · דניאל לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (דניאל ו) דניאל עבדי די אלהא חייא · (יד) חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים שנא' (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים . את גדלך. זו גילוי השכינה . ואת ידך החזקה (טו) אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים . אשר מי אל בשמים ובארץ · מחול לי שאין מי יאמר לך מה תעשה · אשר יעשה כמעשיך · במצרים . וכגבורתיך . על הירדן . ד"א ה' אלהים אתה החלות . אתה אדון לכל באי העולם בדין בראת את עולמך . (טז) אתה החלות השבועה שכתבת בתורתך . (שמות כב) זובח לאלהים יחרם ובניך עבדו עבודת כוכבים ובקשתי רחמים מלפניך · וסלחת להם כשם ששמעת לי בשביל בניך . שמע נא בשביל עצמי · את גדלך · זו מדת טובך שנאמר (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה' . את ידך . ימינך פשוטה לקבל שבים . החזקה · שאתה כובש כעסך ומתמלא רחמים שנאמר (מיכה ז) מי אל כמוך נושא עון וגו' · אשר מי אל בשמים ובארץ . מדת בשר ודם אם גזר גזירה בוש לחזור בו מפני היושבים לפניו אבל אתה מי יכול לעכב על ידך . וכן הוא אומר (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש . אשר יעשה כמעשיך . במצרים . וכגבורותיך על הים :

פס' . אעברה נא ואראה . למה היה מבקש מלפני הקב"ה לעבור הירדן והלא כבר אמר לו (במדבר כ) לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ וגו' . וכבר ראה את אהרן מת בהר ההר (יז) אלא כדי לחבב את הארץ בפני בני ישראל · ד"א אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל והן תלויין בביאת הארץ לפיכך היה מתאוה לעבור כדי שיתקיימו על ידו . ד"א אמר משה רבינו אפילו חרב חדה על צוארו של אדם

באור הרא"ם

(יד) חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראום עבדים . שנאמר (דניאל ג') שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חייא נביאים הראשונים לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראן עבדים שנאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כנ"ל : (טו) אלו י' מכות . דכתיב נטה את ידך כנ"ל : (טז) אתה ההלות וכו' · דרש החלות מלשון לא יחל דברו : (יז) אלא כדי לחבב וכו' · בפני ישראל עיין בספרי הלשון · כך משה היה מחבב דברי המקום ג"כ פירושו כמו הכא שמחבב את א"י לפני ישראל וכו'

אל ימנע עצמו מן הרחמים כשם שמחל לישראל שמא כך ימחול לי. ד"א אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה. ואראה את הארץ הטובה. אמר רבי יהודה מיכן שארץ בני גד ובני ראובן לא נקראת טובה. ההר הטוב הזה. זה ירושלים. והלבנון. זה בית המקדש שנא' (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול. ההר הטוב. (יח) הכל קראו אותו הר שנאמר (בראשית כב) בהר ה' יראה. (תהלים כד) מי יעלה בהר ה'. (ישעיה ב) לכו ונעלה אל הר ה'. (שם) נכון יהיה הר בית ה'. והלבנון. זה בהמ"ק. שנא' (ירמיה כב) גלעד אתה לי ראש הלבנון. למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהן של ישראל. כענין (ישעיה א) כשלג ילבינו:

פס'. ויתעבר ה' בי. ר' אליעזר אומר נתמלא עלי חמה כאשה עוברה. (יט) למענכם בשבילכם. ולא שמע אלי. לא קיבל תפלתי. ד"א ויתעבר. על הנסיון של קדש ברנע שנאמר (במדבר כ) ודברתם אל הסלע. ולא שמע אלי. רב לך. רב שכרך לעתיד לבא. (תהלים לא) מה רב טוב אשר צפנת ליראיך. ד"א רב לך. הואיל ואין רבך מודה לך אל תוסף דבר אלי. ד"א ממך ילמדו דייני ישראל ומה אם אתה שלא אמרת להם אלא שמעו נא המורים נגזרה עליך גזירה. דיינין המענין את הדין והמעוותין את הדין עאכ"ו. ד"א ויתעבר ה' בי למענכם. אתם גרמתם. וכה"א (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם. ויאמר ה' אלי רב לך. הרבה יגעת הרבה עמלת לך ותנוח. ד"א רב לך. אמר משה אכנס בה כהדיוט. אמר לו הקב"ה רב לך מעלין בקדש ולא מורידין. אכנס בה דרך אויר או דרך מחילות אמר לו (דברים לב) ושמה לא תבוא. כי לא תעבור את הירדן הזה. (כ) אפילו עצמותיך.

פס'. עלה ראש הפסגה. ראש הרמה. וכן הוא אומר (תהלים מח) פסגו ארמנותיה. ושא עיניך ימה וצפונה. מלמד שהראה לו הקב"ה את הרחוק כקרוב ואת שאינו גלוי כגלוי. רבי אליעזר אומר ניתן כח בעינים של משה (כא) וראה מסוף העולם ועד סופו:

פס'. וצו את יהושע. (כב) צוהו על דברי קבלה. רבי נתן אומר צוהו על הגבעונים. ד"א צוהו על הטרחות ועל הריבות. (כג) כי הוא יעבור. מגיד שאין מעמידין פרנסים לדור אלא נותנין עצמם עליהם. והוא ינחיל אותם. מגיד שאין יהושע נפטר מן העולם עד שמנחיל את ישראל. את הארץ אשר תראה. מגיד שהראה לו הקב"ה למשה מה שלא הילך יהושע כל ימיו ברגליו. ד"א וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם הזה. אם עובר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין. וכן הוא אומר ביהושע (יהושע ז) קום לך למה זה אתה נופל על פניך. אמר לו הקב"ה ליהושע לא כך אמרתי למשה רבך כי הוא יעבור לפני העם הזה ואתה שלחת אותם והלכת אחריהם:

פס'. ונשב בגיא מול בית פעור. אמר להם מי גרם לנו שנשב בגיא מעשים רעים שעשינו בפעור. ד"א ונשב בגיא מול בית פעור. (כד) אמר להם ראו מה ביניכם לביני אתם הכעסתם כמה פעמים וזה האחרון עון פעור ואעפ"כ אתם עוברים. ואני בדבר אחד איני עובר. ד"א ונשב בגיא. כיון שלא היה עתיד שאעבור ישבנו אני ואתם בגיא עד שהגיע זמן ימיו של משה רבינו ואמר להם ונשב

באור הרא"ם

ובזה מחבב הוא דברי הספ"ת ומפרשי הספרי דרכו בדרך אחר והנראה לי כתבתי: **(יח) הכל קראו וכו'**. ספרי אברהם אמר בהר ה' יראה. דוד אמר מי יעלה בהר ה'. גוים אמרו לכו ונעלה הר בית ה' ובכאן קיצר: **(יט) למענכם בשבילכם**. אולי הכוונה כמו שאמר למעלה בפ' דברים עתיד משה רבינו להעלות מתי מדבר: **(כ) אפילו עצמותיך**. בספרי פנחס כפי גירסת הגר"א כי לא תעבור את הירדן הזה אף עצמותיך אינם עוברים שנאמר כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וכי היה יכול לעבור אלא אמר משה אף עצמותי אינם עוברים את הירדן: **(כא) וראה מסוף העולם וכו'**. בספרי שם מסיים וכה"א (ישעיה ל"ג) מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים: **(כב) צוהו על דברי קבלה**. היינו תורה שבע"פ. ובספרי פנחס ה"ג בפי' צוהו על דברי התלמוד: **(כג) כי הוא יעבור לפני העם**. מגיד שאין מעמידין פרנסים על הדור אלא אם נותנין עצמן עליהם כנ"ל: **(כד) אמר להם**. היינו משה לישראל:

נם אתם נתעכבתם בשבילי עד כי מלאו ימי . אמר רבי יהודה בר אבא בג' מקומות עברו ישראל עבירה חמורה והקב"ה מחזירם בתשובה . (שמות יז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה . וכתיב (בתריה) (שם טו) ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך . השני (דברים ט) ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם את ה' . וכתיב בתריה (שם י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך . (כה) והשלישי זו שנאמר ונשב בגיא מול בית פעור :

פס' . ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים (כו) (אין אתם מחרישים) התקינו עצמכם לעבור שכבר מחל לכם הראשונות . שמע אל החוקים ואל המשפטים :

פס' . לא תוסיפו על הדבר . ולא תגרעו . מה גורע שמחלל מצוה אף מוסיף שמחלל מצוה (כז) כגון שעשה ירבעם בן נבט בחדש שבדא מלבו :

פס' . עיניכם הרואות. לא מאומד ולא משמועה אני אומר אלא מה שראו עיניכם :

פס' . ואתם הדבקים בה' אלהיכם . דבקים ממש . כמו (ירמיה יג) כאשר ידבק האזור על מתני איש :

פס' . ראה למדתי אתכם . אין ראה אלא הבן . וכן הוא אומר (קהלת א) ולבי ראה הרבה חכמה ודעת . כאשר צוני ה' אלהי . מה אני בחנם אף אתם בחנם . לעשות כן בקרב הארץ . מלמד שאין התורה כולה מתקיימת אלא בארץ :

פס' . ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים.(כח) לעין לא נאמר אלא לעיני . מלמד שכל מצוה שישראל עושין באות וטורפות להן לכנענים על פניהן :

פס' . כי מי גוי גדול . גדול באותות שהרי כבר נאמר (דברים ז) (כט) כי אתם המעט . אשר לו אלהים קרובים אליו . (ל) כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצידן . כה' אלהינו בכל קראנו אליו :

פס' . רק השמר לך . מיכן אמרו (לא) כל המפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו . והודעתם לבניך . מלמד שכל המלמד תורה לבנו מעלה עליו כאלו קיבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך . וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב :

פס' . ותקרבון ותעמדון תחת ההר . יש קריבה לטובה ויש קריבה לרעה . שנאמר (דברים א) ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים . חשך ענן וערפל. מחיצה לפנים ממחיצה :

פס' . וידבר ה' אליכם . אלו אנכי ולא יהיה לך שנשמעו מפי הגבורה . קול דברים אתם שומעים . מלמד שהיה הדבור יוצא מפי הקב"ה ומחזר על כל המחנה ומתחקק על שתי הלוחות . ותמונה אינכם רואים . הוא שאמר ישעיה הנביא (ישעיה מ) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש . ואומר (שם) ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו . זולתי קול . מלמד שהקול היה יוצא ומכריז על כל ישראל אנכי ה' אלהיך . ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד . ואל יתמה אדם על ההיכלות דר' ישמעאל ועל דברי ר' עקיבא אשר דיברו בספר הישר במעשה מרכבה כי כולם נכוחים למבין כי כוחות וגבורות בורא הכל המה . מצוי . ולא כמציאה שום דבר . קרוב . ולא כקריבת שום דבר בעולם . ראשון עד אין חקר . קדמון עד לא תכלית . את אחרונים עד אין סוף . ומי יכול לדבר על הנביאים אשר אמרו (שם ו) ואראה את ה' . (שם נה) דרשו את ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב . (שה"ש ה) ראשו כתם פז . (זכריה יד) ועמדו רגליו ביום ההוא . (דברים יא) עיני ה' . (ירמיה יב) נתתי את ידידות

באור הרא"ם

לישראל : (כה) והשלישי וכו' . ונשב בגיא וכו' וכתיב אחריו ועתה ישראל שמע אל החוקים היינו שיעשו תשובה : (כו) אין אתם מחרישים . ובספרי ה"ג הרי אתם חדשים כבר מחלו לשעבר כי בעל תשובה כקטן שנולד דמי : (כז) כגון החג שעשה ירבעם וכו' כנ"ל : (כח) לעין לא נאמר . בילקוט ה"ג נגד העמים לא נאמר אלא לעיני העמים מלמד : (כט) כי אתם המעט . מכל העמים : (ל) כל מקום שפקרו . עיין רש"י במקומו : (לא) כל המפנה לבו לבטלה . דריש מסיפא דקרא ופן יסורו מלבבך :

אשר

נפשי. וכיוצא באלה לאין סוף. אלא דברה תורה כלשון בני אדם. וכן הנביאים אחרי התורה. והכתובים אחרי הנביאים. והכמים אחריהם. הכל דרך אחד להם ובינה בדבר וצריך שום שכל. וכן הוא אומר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים:

פס'. ויגד לכם את בריתו. על ידי שלוחו אשר בחר בו. (לג) אשר צוה אתכם לעשות. לזכותכם שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. עשרת הדברים. כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. ויכתבם על שני לוחות אבנים. מששת ימי בראשית. על שני לוחות. שוין במראם. שני לוחות. לזכותם בעולם הזה ובעולם הבא:

פס'. ואותי צוה ה'. שאין נביא רשאי להדש דבר מעתה:

פס'. ונשמרתם מאד לנפשותיכם. (לג) זו אזהרת הרהור עבודת גלולים שאין אדם נתפש על הרהור עבירה חוץ מעבודת גלולים שנאמר (תהלים כו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. ובעבודת גלולים נתפש על ההרהור שנאמר (יחזקאל יד) למען תפוש את בית ישראל בלבם:

פס'. פן תשחיתון ועשיתם. כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים:

פס'. תבנית כל בהמה. נתנה לך תורה ממשלה שלא לטעות כלל אחר כל דמות:

פס'. ופן תשא עיניך השמימה [וגו']. אשר חלק ה' אלהיך [וגו']. ההליקם בדברים כדי לטרדן מן העולם. וכן הוא אומר (ירמיה י) ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה:

פס'. ואתכם לקח ה'. קידם אתכם לתורתו להיות להלק ונחלה. שנא' (דברים לב) כי חלק ה' עמו וגו'. מכור הברזל. שארץ מצרים ארץ חמה הרבה:

פס'. וה' התאנף בי על דבריכם. לא בשביל חטאת ועון מעולם כי אם על דבריכם:

פס'. כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן. לא חי ולא מת:

פס'. השמרו לכם פן. כל מקום שנאמר השמר פן ואל הרי זה בלא תעשה:

פס'. כי ה' אלהיך אש אוכלה. אש אוכלת אש. אל קנא. עושה נקמות במרגיזיו אל קנא. (לד) שאל פילוסופוס אחד את רבן גמליאל כתוב בתורתכם אל קנא מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה. אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשר בשר ודם שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו כששמע השר על הבן כועס או על הכלב הוי אומר על הבן. לפיכך הוא מתקנא על העובדים ולא בנעבדים. וכולו במס' עבודת כוכבים:

פס'. כי תוליד בנים. הגיד לכם מראשית אהרית שהיו עתידין לטעות אחר עבודת כוכבים ולגלות בין האומות. ונושנתם. (לה) אלו שנים שישב ישראל בארץ משנכנסו ועד גלות צדקיה. דכתיב (מלכים א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה צא מהן מ' שהלכו בני ישראל במדבר נשארו עד בנין הבית ת"מ שנים. ובנין הבית שעשה שלמה ת"י וסימן בזאת יבוא אהרן אל הקדש עמד בית ראשון הכל תת"נ משנכנסו עד שיצאו מנין ונושנתם פחות שתי שנים. וכן אמר עולא במסכת סנהדרין מאי דכתיב (דניאל ט) וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו. צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם שאילולי לא הקדים שתי שנים היו גולים ולא היו הוזרין. ונתקיים בהם כי אבוד תאבדון. והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל סמל. לא נותר בעולם צורה שלא ציירו אותה להשתחוות לה. (לה) ועשיתם הרע בעיני. אשר אמר אנכי ה' אלהיך. להכעיסו. יודעין היו

באור הרא"ם

(לג) אשר צוה וכו' לזכותכם וכו'. כוונתו כי הלשון לעשות לא שייך על היו"ד דברות שהרוב מהן אין בהם עשיה רק בדרך שלילה כמו לא תרצח וכו' וכו' ע"כ אמר לעשות לזכותכם ע"כ הרבה להם מצות: (לג) זו אזהרת הרהור עבודת גלולים. מסיפא דקרא כי לא ראיתם כל תמונה: (לד) שאל פילוסופוס. (ע"ז נד:): (לה) אלו שנים וגו'. (סנהדרין לח:): (לה) ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך

ישראל שעבודת כוכבים אין בה ממש (לו) ולא היו עושין אלא להכעים :

פס׳ . העידותי בכם היום את השמים . (לז) העיד בכם נוטה שמים ויוסד ארץ . ד״א שלא יהא להם מנוס תחת מפרס השמים ורקיעת הארץ . ד״א השמים . שלא יתנו טלם והארץ שלא תתן יבולה . כי אבד תאבדון . אבד מארץ ישראל . תאבדון בגלות . ד״א אבוד בעולם הזה תאבדון בעולם הבא . מהר . (לח) מהר של מרי עלמא (תתנו) מנין ונושנתם . מעל הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה . אבל בני גד ובני ראובן עתידין לגלות קודם שגלו על ידי מלכי אשור . כי השמד תשמדון . שבארץ ושבעבר הירדן . ד״א כי השמד תשמדון . תחת ועשיתם פסל ועשיתם הרע . השמד תשמדון . חטאו בכפל ולקו בכפל וסופן מתנחמין בכפלים (ישעיה נא) אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נב) עורי עורי (שם) התעוררי התעוררי :

פס׳ . והפיץ ה׳ אתכם בעמים . אלו קהלות הגולה שהם מתי מספר בכל עיר ועיר אחד בעמים ואחד בגוים לפי שיש מהם מרחמין עליהם ויש מתאכזרין עליהם וכה״א (דבריס כח) גוי עז פנים . אשר ינהג ה׳ מנהיגם מנהילם בתוך גלותם. שלא יטמעו בתוך האומות שעובדים עבודת גלולים :

פס׳ . ועבדתם שם אלהים . (לט) פירוש עובדי אלהים אחרים תהיו עובדים מעשה ידי אדם . ועליו אמר (ישעיה) [ירמיה] (ירמיה יז) ארור הגבר אשר יבטח באדם. ואומר (ישעי׳ נא) מי את ותיראי מאנוש ימות.אשר לא יראון ולא ישמעון.לא יראון בצרות עובדיהן. ולא ישמעון לקול צועקיהן.ולא יאכלון קרבניהן. ולא יריחון ניחוחיהן :

פס׳ . ובקשתם משם . הבטחה היא לישראל כי אם יבקשו את ה׳ (מא) ימצאו תשועה. כי תדרשנו בכל לבבך . לא כענין (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם :

פס׳ . בצר לך ומצאוך. אין ישראל נגאלין אלא מתוך צרה . באחרית הימים . יעקב אומר (בראשית מט) באחרית הימים . ואחריו משה ואחריו כל הנביאים למען תת תקוה ותוחלת לישראל להכות ולקוות עתי הגאולה . ושבת עד ה׳ אלהיך . גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר (הושע יד) שובה ישראל עד ה׳ אלהיך :

פס׳ . כי אל רחום ה׳ אלהיך לא ירפך . בהבל . ולא ישחיתך בין האומות . החושבים בכל דור ודור להשכיח את שם ישראל . ולא ישכח את ברית אבותיך . בימי גוג ומגוג :

פס׳ . כי שאל נא . מצוה על ישראל להבין ולהשכיל שהקב״ה יכול להושיעם ולקבצם מן האומות כשם שעשה לאבותינו במצרים שנאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת. הקדים מתן תורה ליציאתם ממצרים לומר לך שלא הוציאם ממצרים אלא כדי לקבל את התורה . כך אין אתם נגאלין מן האומות אלא בזכות התורה . במסות באותות ובמופתים עד לעיניך . בלשון יחידי הבדילך מן הכנענים ועשאך אומה יחידה משונה מכל ז׳ העמים :

פס׳ . אתה הראית לדעת . נראית עליך שכינה מן השמים . לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו . אמר רבי חנינא אפילו כשפים אין מהנים עד שניתן להם רשות להזיק . ואין חיה שולטת באדם אא״כ נדמה לה כבהמה

פס׳ . מן השמים השמיעך את קולו ליכרך ועל הארץ . מלמד שהרכין הקב״ה שמי השמים העליונים על הר סיני ודבר עם ישראל משמים . וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד :

פס׳ . ותחת כי אהב את אבותיך . (מב) מצוה שלמה שאין בה דופי . ויוציאך בפניו . כרועה שמנהיג עדרו בפניו :

באור הרא״ם

חסר אמר אנכי ה׳ אלהיך כצ״ל : (לו) ולא היו עושין אלא להכעים · דורש תיבת להכעיסו : (לז) העיד בכם נוטה שמים וכו׳ · עיין ברמב״ע מה שכתב בזה : (לח) מהר של מרי עלמא תרג״ב שנה כצ״ל וכ״ה (בסנהדרין שם) : (לט) פירוש עובדי עבודת כוכבים · עיין בתרגום ובפרש״י שהכוונה אחרי כי יהיו משועבדים לעובדי והם עובדי עבודת כוכבים : (מא) ימצאו תשועה . כדכתיב ומצאת : (מב) מצוה שלמה שאין בה דופי · אולי צ״ל אהבה שלמה שאין בה דופי וקאי על האבות לעולם

פס' . להוריש גוים גדולים. כאדם שהוא מגרש את הגמלים מן השדה ומכניס את הצאן:

פס' . וידעת היום . מה היום ברור בלא ספיקא אף אתה ברור בלא ספיקא וסוגה . כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד . לא באויר ולא בעולמות :

פס' . ושמרת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום . היום לעשותם ולא היום ליטול שכרן . היום לעשותם ולא למחר לעשותם . אשר ייטב לך . (מג) לעולם שכולו טוב ולמען תאריך ימים וגו' כל הימים . להביא את ימות המשיח :

פס' . אז יבדיל משה . הבדיל לא נאמר אלא יבדיל . מלמד שאף שלש שהבדיל יהושע בארץ כנען נקראו על שם משה לכך נאמר אז יבדיל . וכן הוא אומר (יהושע כ) וידבר [ה'] אל יהושע לאמר [וגו'] תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי [אליכם] ביד משה אבל אמר מצוה הבאה לידי אקיימנה אע"פ שהיה יודע שאין שלש בלבד קולטות שנאמר (במדבר לה) שש ערי מקלט . מזרחה שמש . (מד) המזרח קולט שנא' (בראשית ג) ויגרש את האדם וישכן מקדם :

פס' . לנוס שמה . מלמד שהיו בצורות מאד . וחי . שלא יכבשוה הגואלים בחזקה . מיכן אמרו תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנא' וחי . עביד ליה מילתא דתהוי ליה חיותא . ומיכן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון :

פס' . את בצר במדבר . ראובן פתח בהצלה תחלה שנאמר (שם לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם . לפיכך נמנה בהצלת רוצח תחלה :

פס' . וזאת התורה . מלמד שכשם שערי מקלט קולטת מגואל הדם כך דברי תורה (מה) קולטין ממלאך המות :

פס' . אלה העדות והחוקים והמשפטים . והיכן דבר ערי המקלט בצאתם ממצרים . שנא' (שמות כא) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אלו ערי המקלט . ד"א ושמתי לך מקום . מלמד שהיו ישראל גולים במדבר ארבעים שנה (מו) להיכן גולין למחנה לויה :

פס' . בעבר הירדן . וירשו את ארצו . (מז) וכל (הערים) :

פס' . ויקרא משה אל כל ישראל . פרשה זו נסמכת לפרשה של מעלה שנא' ושמרת את (החוקים) [חקיו] וגו' . אלא לפי שדברי תורה מצילין את בעליהן מכל צרה שנא' (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך . כשם שערי מקלט קולטות את הרוצח לפיכך הוטלה פרשת אז יבדיל משה בנתים . גדולה שמיע שמביאה לידי תלמוד שנאמר שמע ישראל . וכתיב ולמדתם אותם . ונראה שתלמוד מביא לידי מעשה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם :

פס' . ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב . שנא' (שמות לד) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל :

פס' . לא את אבותינו. מלמד שכל הדורות שהיו עתידין להיות עמדו על הר סיני בשעת שאמר הקב"ה אנכי . וכל מי שהוא עז פנים לא עמדו אבותיו על הר סיני :

פס' . פנים בפנים . לא דברתי אני עמכם אלא פנים בפנים כמו שנאמר (שם יט) ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה :

פס' . אנכי עומד . שליח נמניתי סרסור הייתי כי יראתם מפני האש שנאמר (שם) ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה :

פס' אנכי ה' אלהיך . למה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחיד כדי שיהא כל אחד

באור הרא"ם

(מג) לעולם שכולו טוב . עיין רש"י סוף חולין שאין בו לא היזק ולא יסורין אלא כולו טוב : (מד) המזרח קולט . עיין (מכות י') אמר הקב"ה למשה הזרח שמש לרוצחים הכוונה לפי דברי המחבר כי כל הערים היו במזרח א"י . לא כפירש"י : (מה) קולטין ממלאך המות . (מכות י') ע"ש מעשה לזה : (מו) להיכן גולין למחנה לויה . מכילתא משפטים פ"ד . הרי אתה דן נאמר מנוס לשעה ונאמר מנוס לדורות מה מנוס האמור לדורות ערי הלוים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנה לויה קולטת : (מז) וכל הערים כצ"ל (פסיקתא)

ואחד אומר אני נצטויתי. בשבילי נתנה התורה כדי שאקיימנה. ולא שיאמר דיו לעולם הוץ ממני. ד"א נאמר בלשון יחיד שכיון שחטאו ישראל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך. לא צוית אותם כי אם אותי שנאמר אנכי וגו'. (מח) (שמא כמדומה להם אמר). ד"א מפני שהיחידים עברו על עשר הדברות. מיכה ביטל אנכי בפסלו אשר עשה. ירבעם ביטל לא יהיה לך בשני עגלי הזהב. בן הישראלית ביטל לא תשא שנא' (ויקרא כד) ויקב בן האשה [וגו'] ויקלל. מקושש ביטל זכור. אבשלום ביטל כבד. יואב ביטל לא תרצח. (מט) אמנון ביטל לא תנאף. עכן ביטל לא תגנוב. ציבה ביטל לא תענה שנאמר (ש"ב יט) וירגל בעבדך. אחאב ביטל לא תחמוד בכרם נבות. לפיכך נאמרו בלשון יחיד:

אנכי ה' אלהיך. לשון הברה שכיון שהביא הקב"ה להשמיע הדברות לישראל היה הקול יוצא ומחזר על כל העולם וישראל שומעין את הקול מן המזרח. היו הופכין פניהן כלפי המזרח וכיון שהיו הופכין פניהן כלפי מזרח היה בא להם הקול מן הדרום. הופכין פניהן לדרום היה בא להם הקול מן הצפון הופכין פניהן לצפון. היה בא להם הקול מן המערב היו תמיהין לומר כמה רשויות לפיכך פתח להם אנכי ה' אלהיך. לא מפני שראיתם דמיונות לפידים הרבה וקולות הרבה שמעתם אל תהיו סבורים לרשיונות הרבה אלא כל שראיתם וכל ששמעתם הוא אנכי. אע"פ שנגלו על הר סיני כיתות כיתות של מלאכי השרת שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון. ואומר (שם) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם מכולם אין שליט עליכם אלא אנכי. (נ) עשרת הדברים ניתנו כנגד עשרה מאמרות. אנכי. כנגד (בראשית א) יהי אור. וכה"א (ישעיה ס) והיה לך ה' לאור עולם. לא יהיה לך. כנגד מאמר שני (שם) יהי רקיע שלא להשתחות לאשר בשמים ולאשר במים מתחת לארץ. לא תשא. כנגד (שם) יקוו המים. מה המים אין עומדין במקום נקוב כך הנשבע לשקר אין לו מעמד ואין לו תקומה. ולא יצליח דרכו. זכור כנגד (שם) תדשא הארץ מה הארץ מוציאה דשאים שלא נזרעו כך אם תשמרו השבת כתיקונה הקב"ה מזמן לך טובות בלי עמל שנאמר (משלי ג) וימלאו אסמיך שבע. כבד. כנגד (בראשית א) יהי מאורות מי שמכבד את הוריו יתקיים עליו (תהלים צז) אור זרוע לצדיק. ומי שאינו מכבדם יהי מאירה בכל אשר לו שנא' (משלי ג) מארת ה' בבית רשע. ד"א (נא) האב והאם נמשלו לו לאדם כמאורות. דכתיב (בראשית לז) והנה השמש והירח. ואומר (שם) הבוא נבוא אני ואמך ואחיך. לא תרצח. כנגד (שם א) ישרצו המים שלא תהא שוחט את האדם כשם ששוחט את העוף. לא תנאף. כנגד (שם) תוצא הארץ נפש חיה שלא תהא כבהמה שבא על אמה ועל בתה ועל אחותה. לא תגנוב. כנגד נעשה אדם שלא תהא כאדם שגנב מן האילן ואכל. ולא תענה. כנגד מאמר תשיעי. (שם) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע. כשם שהארץ אינה עונה שקר אלא מוציאה מה שאתה זורע בה אף אתה לא תענה שקר שאם תענה שקר אף אתה תזרע חטים ויעלה חוח. וכן אמר איוב (איוב לא) תחת חטה יצא חוח. לא תחמוד. כנגד מאמר עשירי (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו שלא יהא אדם חומד אשת חבירו. ד"א עשרת הדברות כרת הקב"ה ברית בתורה שתהא נוהגת בלשון בין עשר אצבעות ידיו וברית המילה כרותה בברית בין עשר אצבעות הרגלים:

פס'. שמור את יום השבת. שמור וזכור בדבור אחד נאמרו (נב) כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה הני נשי הואיל ואיתנהי בשמירה איתנהי בזכירה. מיכן לנשים שחייבות בקדוש היום. כל אל"ף בי"ת כתיב בעשרת הדברים האחרונים. טי"ת אין

באור הרא"ם

כצ"ל. והביא פסוקים אלו וחסר סדרסות: (מח) שמא כדומה להם אמר. ד' תיבות הללו אין להם ביאור. וברור כי ט"ס הוא. עיין שמות רבה פמ"ג הלשון כך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר לא לי אמרת שמא להם אמרת וכו' וכצ"ל הכא: (מט) אמנון ביטל לא תנאף. בפסיקתא ה"ג זמרי ביטל לא תנאף: (נ) עשרת הדברים כנגד י' מאמרות. בפסיקתא יש גירסות אחרות: (נא) האב והאם. נמשלו לאדם כמאורות בזה נכון מאד הכתוב (משלי כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חושך: (נב) כל שישנו

כתיב בלוחות הראשונים שאילו כתב בהם טי"ת לא היתה תקנה לישראל במעשה העגל. כלומר לא נתקנה הכתובה כתיקונה ואינה נידונת כאשת איש אלא כפנויה. בא בלוחות האחרונים שני טיתי"ן ובזרוע נטויה ולמען ייטב לך להשלים הראשונה והאחרונה ארבעה ווי"ן ולא תנאף ולא תרצח ולא תגנב ולא תענה כנגד כ"ד ספרים שיהו עתידין לעמוד לישראל. ד"א למה ולא ולא. לפי שכשנאמרו מפי הגבורה נאמרו בהפסקות זה מזה לעשרה פרקים לכך נאמרו בלא ווי"ן. אבל משה אמרם ביחד כקורא בספר לכך נאמר ולא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב. חביב קודם לא תרצח נפש. לא תנאף את אשתו לא תגנוב את ממונו:

פס'. את הדברים האלה. קול גדול ולא יסף. לא יסף כמותו קול בעולם להיות עוד. ד"א ולא יסף. לא פסק בנתיים כענין (במדבר יא) ויתנבאו ולא יספו:

פס'. ויהי כשמעכם את הקול. ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. חולקין כבוד זה לזה לא מעורבבין. כענין (דברים א) ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים בערבוביא:

פס'. ותאמרו הן הראנו. (נג) אלו כיתות מלאכי השרת. מלמד שנפתחו השמים וראו מראות אלהים:

פס'. ועתה למה נמות. כי מי כל בשר. קרב אתה ושמע. ואת תדבר מפני כבוד השכינה נאה לומר למשה ואת לשון נקבה:

פס'. וישמע ה' את קול דבריכם. דבריכם תרי. בדברכם תרי. דברי חד דברו חד אשר דברו חד. הרי כאן ח' כנגד ח' דברות ששמעו מפי משה ושנים מפי הגבורה:

פס'. מי יתן והיה לבבם זה להם. מיכן אמרו דור שקבלו התורה נקראו דור דעות. (נד) וכן אמרו חכמים לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה. דכתיב מי יתן והיה לבבם וגו' ולא דוד ראוי לאותו מעשה אמר (תהלים קט) כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי ולא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה לומר לך שאם חטאו צבור אומרין להם כלך אצל צבור ואם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד. וכן הוא אומר (שם נא) אלמדה פושעים דרכיך. וצריכא דאי תנא צבור הוה אמינא משום דנפישי רחמי. אבל יחיד אימא לא קא משמע לן. ואי תנא יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפורכם חטאיהו אימא לא קא משמע לן בפרקא קמא דמסכת עבודת כוכבים:

פס'. לך אמור להם. מיכן אמרו כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו לפי שאמר לו הקב"ה למשה לומר על ישראל אל תגשו אל אשה הוצרך לומר שובו לכם לאהליכם:

פס'. ואתה פה עמוד עמדי. (נה) מיכן שהסכים הקב"ה ע"י משה על שפירש מן האשה. ועשו בארץ. (נו) מיכן אמרו כל הדר בחוצה לארץ *) דומה כאילו עובד עבודת גלולים. וכן דוד אמר (ש"א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים:

פס'. בכל הדרך. וזאת המצוה. למען תירא. אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה. ולמען יאריכון ימיך. לעולם שכולו ארוך:

פס'. ושמעת ישראל ושמרת לעשות (נז) השמיעה מביאה לידי עשיה ושמירה מביאה לידי עשיה. אשר ייטב לך לעולם. שכולו טוב:

דרשה. שמע ישראל. זכה יעקב אבינו שנקראו ישראל על שמו. שמע ישראל. אר"ש בן יוחאי (נח) ד' דברים היה רבי עקיבא דורש ואני דורשן ודברי

*) בשעת שהיו ישראל על אדמתן.

באור הרא"ם

שישנו בשמירה וכו'. (ברכות כ:): (נג) אלו כתות מלאכי השרת. דורש את כבודו על המלאכים שנקראו כבוד ה': (נד) וכן אמרו חכמים. (עבודת כוכבים ה'): (נה) מכאן שהסכים הקב"ה. (שבת פ"ז.): (נו) מכאן אמרו כל הדר בח"ל. (כתובות ק"י) ולומד שם מקרא לתת לכם את הארץ להיות לכם לאלהים: (נז) השמיעה מביא לידי שמירה. ושמירה מביא לידי עשיה כצ"ל ה"ג: (נח) ד' דברים היה ר"ע. ספרי ע"ש. ועיין (ר"ה י"ח:) קצת מזה. ובתוספתא סוטה פ"ו הוא בארוכה: הגהתו

נראין מדבריו . האחד (בראשית כא) ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק שעבד עבודת גלולים דברי רבי עקיבא ואני אומר לא היו צריכין אלא לענין שדות וכרמים שכשבאו להלוק היה ישמעאל אומר אני נוטל שני חלקים ואתה אחד שאני בכור ראשית און . ודברי נראין מדבריו דכתיב (שם) גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק. השני (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט להם. היספיקו להם דברי רבי עקיבא ואני אומר אפילו אתה מכנים להם צאן ובקר סופם להתרעם עליך ונראין דברי מדבריו. דכתיב (שם) עתה תראה היקרך דברי אם לא . כלומר אתן להם בשר לרעתם. השלישי (יחזקאל לג) יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים [לאמר] אחד היה אברהם ויירש את הארץ (נט) ואנחנו (גוים) רבים . ר' עקיבא דורש אלוה אחד עבד אברם ויירש את הארץ והם שעובדים כמה אלהות לא כל שכן . ואני אומר ומה אברהם שלא נצטווה אלא מצוה אחת ויירש את הארץ אנו שנצטווה לנו כמה מצות לא כל שכן. ונראין דברי מדבריו שהנביא מוכיחן (שם) לכן [וגו'] כה אמר ה' על הדם תאכלו עמדתם על חרבכם [וגו'] (ס) והארץ תירשו. הרביעי (זכריה ח) כה אמר ה' צום הרביעי. זה שבעה עשר בתמוז. צום החמישי. זה תשעה באב חמישי לחדשים. צום השביעי שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ותשרי ז' לחדשים . צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שהוא עשירי לחדשים . ואני אומר העשירי זה ה' בטבת שבאת שמועה לגולה אלא בארץ ישראל מתענין על המעשה ובגולה על השמועה דכתיב (יחזקאל לג) ויהי בשתים עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט ועשו יום שמועה כיום שרפה. ודברי נראין מדבריו שהוא אומר על אחרון ראשון שמה שסמך מלך בבל בתחלה והוא אחרון בתעניות . ואני אומר על אחרון אחרון לפי שהשמועה היתה באחרונה והוא צום עשירי לא נהגו ישראל להתענות אלא בעשרה בטבת על שם המעשה שגדול המעשה יותר מן השמועה (סא) והלכה זו במסכת ראש השנה וכדי להביא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שיעקב אמרו דברנו עד הנה . (סב) גם אלה ארבעה דברים שדרשו רבותינו ז"ל . מלמד שהיה יעקב אבינו נודר נדר (בראשית כח) והיה ה' לי לאלהים . שלא ימצא בזרעו פסולת כדרך שמצא בישמעאל ועשו . וכיון שנעשה מעשה בלהה היה עצב עד שנתבשר מפי הגבורה שעשה ראובן תשובה שנאמר (שם לה) ויהיו בני יעקב שנים עשר . וכיון שבא יעקב אבינו ליפטר מן העולם קרא לבניו שנא' (שם מט) ויקרא יעקב אל בניו אמר להם שמא יש בלבכם שום חילוק על מי שאמר והיה העולם (סג) אמרו לו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. מיד (שם) וישתחוו ישראל על ראש המטה . מלמד ששיבח והודה להקב"ה שלא יצא הימנו פסולת מיד אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד . וכך מסורת בידינו שלא לאמרו בקול רם שאין כתוב בתורה ושלא לבטלו שכבר אמרו יעקב אבינו לפיכך נאמר בלחש . ה' אלהינו . (סד) שמו עלינו ביותר . ה' אחד . על כל באי העולם . ה' אלהינו . בעוה"ז . ה' אחד . לעולם הבא שנאמר (זכריה יד) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד :

פס' . ואהבת את ה' אלהיך . אהבהו על הבריות כאברהם אביך (סה) כענין שנאמר (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן מלמד שהיה אברהם מגיירן ומכניסן

באור הרא"ם

(נט) ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה כצ"ל : (ס) והארץ תירשו . בכאן חסר וכן חסר בספרי . ועיין בהוספתא מסיים על הדם תאכלו זה אבר מן החי ועיניכם תשאו על גלוליכם זה עבודת כוכבים ודם תשפכו כמשמעו עמדתם על חרבכם זה הדין והגזל . עשיתם תועבה זה משכב זכור ואיש את רעהו טמא זה גילוי עריות ומה מצות שנצטוו בני נח לא עשיתם ואתם אומרים נירש את הארץ : (סא) והלכה זו . (ר"ה יח:) : (סב) גם אלה ד' דברים . כפי הנראה חסר כאן ולא מסיים הד' דרשות : (סג) אמרו לו שמע ישראל . וקאי על יעקב : (סד) שמו עלינו ביותר . דהוקשה לו הרי כתיב ה' אחד . ומה הוא אלהינו שמשמע רק הוא אלהי ישראל דוקא ע"כ אמר שמו עלינו ביותר כי יעקב בחר לו יה ועיין בספרי : (סה) כענין שנאמר ואת הנפש וכו' . וכי אם מתכנסים כל באי עולם לבראות יתוש אחד אינם יכולים אלא

תחת כנפי השכינה. ד"א ואהבת את ה' אלהיך. עשה מאהבה. שהעושה מאהבה שכרו כפול ומכופל. בכל לבבך. בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע. ד"א בכל לבבך. שלא יהא לבבך חלוק על בוראך. ובכל נפשך. ואפילו הוא נוטל את נפשך. וכה"א (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום. (סו) רבי אלעזר אומר יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל לבבך ובכל נפשך. ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר ובכל מאדך. ר' עקיבא אומר ובכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך. בכל הוי מודה לו במאד מאד. וכן בדוד אומר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. וכן באיוב אומר (איוב א) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. לעולם יהא אדם שמח ביסורין. יותר מן הטובה שאילו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו. על מה נמחל לו (סז) על ידי יסורין. רבי אליעזר בן יעקב אומר חביבין יסורין שמאהבין לאב את הבן שנאמר (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה. רבי יוסי ברבי יהודה אומר חביבין יסורין (סח) ששמו של הקב"ה חל על מי שיסורין באין עליו שנאמר (דברים ח) ה' אלהיך מיסרך. ואומר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. והוא מפורש במסכת ברכות. ת"ר (סט) ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא אדם שונה ולומד ומשאו ומתנו עם בני אדם באמונה. הכל אומרים ראו פלוני שלמד תורה כמה נאין מעשיו כמה הגונין דרכיו נלמד תורה לבנינו שיהו גם הם כמותו. תניא ר"מ אומר (ע) ואהבת את ה' אלהיך. אהבהו כאברהם. שנא' (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי. (עא) ובכל (לבבך) כיצחק שעקד את עצמו על גבי המזבח לפני. ובכל (עב) מאדך. כיעקב שאמר (בראשית כח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

פס'. והיו הדברים האלה. לפי שנא' ואהבת איני יודע (עג) כיצד אני אוהבו אומר תן לבבך על דברי אלה ואתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. אשר אנכי מצוך היום. שיהו בכל יום ויום כמו חדשים בעיניך כאלו קבלתם היום מהר סיני. על לבבך. שיהו מכוונין בלבבך. שלא תגמגם בהם אלא כענין שנאמר (משלי ג) קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך:

פס'. ושננתם לבניך. שיהו שנונים ומחודדים בפיך. ושננתם לבניך. אלו תלמידיך. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוין בנים שנאמר (מלכים ב' ב) ויצאו בני הנביאים אשר (ביריחו) [בית אל] אל אלישע. וכן מצאנו לרב שנקרא אב שנא' (שם) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. ודברת בם. עשם עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם. (עד) ושלא תערב בהם דברים אחרים. ודברת בם. עשה תורתך קבע. תנן התם הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה ואם בטלת מן התורה יש לך בטלין הרבה כנגדך. ואם עמלת בתורה יש לי שכר הרבה ליתן לך. בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. פרט להולך לדבר מצוה ולחתן שנשא בתולה. ובשכבך ובקומך. יכול אפילו שכב בחצי היום או קם ממטתו בחצי היום שהוא זמן ק"ש ת"ל ובלכתך בדרך. כדרך בני אדם דברה תורה:

פס'. וקשרתם לאות. על ידך כרך אחד של ד' טוטפות. לאות. (עה) יצאו שבתות

באור הרא"ם

אלא שהיה מגיילן וכו' כצ"ל: (סו) ר' אלעזר אומר יש לך אדם וכו' כצ"ל (ברכות סא:): (סז) ע"י יסורין. כי יסורין ממרקין עון: (סח) ששמו של הקב"ה כו'. במדרש תהלים מזמור צ"ד בבאורי (אות י') באורתי כי ה' הוא רחמים ואין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כמו שמצאנו דרשתם גבי גדעון כשביקש שלא יהיה טל על הארץ רק על הגיזה לבדה כתיב ויהי כן סתמא ולא נזכר שם ה'. אבל יסורין הם לטובה ע"כ כתיב כי ה' אלהיך מיסרך. ועיין בספרי הרבה דרשות בקבלת היסורין: (סט) ואהבת וכו'. שיהיה שם שמים וכו' (יומא פ"ו) ע"ש בארוכה: (ע) ואהבת וכו'. בכל לבבך אהבו כאברהם אבינו שנאמר אברהם אוהבו ואומר ומצאת את לבבו נאמן כו' כצ"ל כ"ה בספרי לפי גירסת הגר"א: (עא) ובכל נפשך כיצחק שנעקד וכו' כצ"ל: (עב) מאודך. כיעקב: (עג) כיצד אני אוהבו ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך (היינו שיהיו דברי תורה מסודרים בפיך) הן הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו כצ"ל: (עד) ושלא תערב בהם דברים אחרים. בספרי מסיים שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת יוניה: (עה) יצאו שבתות וי"ט. (מנחות לו:):

על

וימים טובים שהן אות ואין צריכין אות. על ידך. על גובה שביד. על ידך. (עו) על יד שמאל. וכה"א (שופטים ה) ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים. והיו לטוטפות בין עיניך: בגובה שבראש. כדמפורש במס' מנחות ובפרשת והיה כי יביאך:

פס'. וכתבתם. שתהא כתיבה תמה מיכן אמרו כתב לאלפין עינין ולעינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין וכו' כתב שלא בדיו (עז) או שכתב האזכרות זהב הרי אלו יגנזו. על מזוזת. יכול על מזוזה ממש נאמר כאן וכתבתם ונאמר להלן (ירמיה לו) ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים ואני כותב על הספר בדיו מה להלן על הספר ובדיו אף כאן על הספר ובדיו. על מזוזת ביתך. (עח) יכול על שתי המזוזות · כשהוא אומר במצרים (שמות יב) ונתנו על שתי המזוזות למדנו שכל מקום שנאמר מזוזה אינה אלא אחת עד שיפרוט לך הכתוב שתים דברי ר' יצחק. ומהו מזוזות מזוזות דעלמא. ביתך. דרך ביאתו זו מזוזה שבימין בכניסה. בשעריך. יכול כל שעריך ת"ל ביתך ובשעריך. מה ביתך דרך כבוד אף שעריך דרך כבוד. יצאו שערי רפת ומתבן ובית הבקר ובית האוצרות ובתי מרחצאות. ומזוזה חובת הדר היא. והשוכר בית מחבירו ועשה לו מזוזה (עט) אינו רשאי ליטלה עמו ביציאתו מן הבית. חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפלין בראשיהן תפלין בזרועיהן מזוזה בפתחיהן וד' ציציות בבגדיהן וכל הרגיל בהן הוא בחזקת שאינו חוטא:

פס'. והיה כי יביאך. והיה לשון שמחה בכל מקום. ובתים מלאים כל טוב. ואכלת ושבעת. זו ברכה מעולה שיהא אדם אוכל ושובע וכן הוא אומר ואכלת ושבעת:

פס'. השמר לך פן תשכח. אין אומר פן תשכח אלא לשהיה זכור מתחלה:

פס'. את ה' אלהיך תירא. לא תלכון אחרי אלהים אחרים. שכינום אלהים והמה לא אלהים:

פס'. כי אל קנא. לא כקנאת בני אדם אלא לנקום נקמה על מורדיו:

פס'. לא תנסו את ה' אלהיכם. כענין שנאמר (שמות יז) על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה'. שמור תשמרון. עשו משמר על משמר:

פס'. ועשית הישר והטוב. הישר בעיני אדם והטוב בעיני ה'. תנן התם איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. למען ייטב לך. בזכות ועשית הטוב וירשת את הארץ הטובה:

פס'. להדוף את כל אויביך מפניך. וכן דוד אמר (תהלים סח) כהנדוף עשן תנדוף כהמס דונג מפני אש כן יאבדו רשעים מפני אלהים:

פס'. כי ישאלך בנך מחר לאמר. לדורות הבאים. לאמר עתיד בנך לומר לך השיבני על דברי. מה העדות. (פ) זה אחד מד' (דברים) שדברה כנגדם התורה. ואמרת לבנך ואותנו הוציא משם. מיכן אמרו בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים:

פס'. ויצונו ה' [וגו'] וצדקה תהיה לנו. זה שאמר הכתוב (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. כאשר צונו. אין עליך לבקש שכר אלא עסוק מאהבה וסוף השכר לבוא:

פס'. כי יביאך. ונשל. כענין ונשל הברזל כך יהו הכנענים מושלכין ממקומן. וכן הוא אומר (ויקרא כח) כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. החתי והגרגשי והאמורי והפריזי. בנין אב לכל ארץ כנען שהוא מדבר בשבעה גוים:

פס'. ונתנם ה' לפניכם. החרם תחרים אותם. ולא תחנם. לא תתן להם חנייה

באור הרא"ם

(עו) על יד שמאל. (שם) ומסיים שם שקרא אף ידי ימסה ארץ וימיני טפחה שמים הרי שיד היא שמאל:
(עז) או שכתב האזכרות זהב. הא דנקט אזכרות דוקא. עיין מ"ס פ"א מעשה בתורתו של אלכסנדריא שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תגנז: (עח) יכול על מזוזה ממש. פירוש שיכתוב על שתי ספיתין: (עט) אינו רשאי ליטלה וכו'. עיין (ב"מ ק"א) מעשה לזה שנכנס מי שהוציאה: (פ) זו אחד מד' בנים כנ"ל:

בקרקע. ד"א לא תחנם. לא תתן להם חן. מיכן אמר ר' יהודה אסור לו לאדם שיאמר כמה נאה כנעני זה:

פס'. ולא תתחתן בם. כי יסיר את בנך מאחרי. בנך בן הישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן הכנענית קרוי בנך אלא בנה:

פס'. כי עם קדוש. לא מרובכם. כי מאהבת ה' אתכם. וכן הוא אומר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה':

פס'. וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים (פא) האל הנאמן לאברהם. (פב) **שומר הברית**. ליצחק. והחסד. ליעקב. וכן הוא אומר (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. לאלף דור. וכן אמר דוד (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור. (פג) דבר שאין לו הפסק. מלמד שבריתו של אברהם אבינו יהיה לעולם. כימי השמים על הארץ. בשורה והבטחה לישראל שלא יבטלו לעולם. ואומר (שמות לד) נוצר חסד לאלפים. ללמדך שאין על אלף ואלפים ממש. אלף על רוב חשבון דבר שאין לו סוף. והוא בלשון בני אדם. כענין שנאמר (ישעיה ס) הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום. (בראשית כד) אחותנו את היי לאלפי רבבה:

פס'. ומשלם לשונאיו אל פניו. בעולמו וכן הוא אומר (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. להאבידו. לעולם הבא. וכן הוא אומר (תהלים צב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד. לא יאחר לשונאו. כל טוב הצפון לרשע. על פניו ישלם לו. עד שהוא חי כדי שלא יהא לו חלק לעוה"ב. וגם בפשוטו אל פניו ישלם לו גמולו בראשו. וכה"א (איוב יג) אך דרכיו אל פניו אוכיח:

פס'. ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם. היום לעשותם ולא למחר לעשותם. היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם אלא לעתיד לבוא. תנן התם הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם:

פרשת והיה עקב

כתוב אך טוב לישראל אלהים לברי לבב: (תהלים ע"ג)

כל מקום שנאמר אך מיעוט. אמר אסף המשורר אך טוב לישראל אלהים. כלומר ואפי' בזמן שהוא יושב עליהם בדין לפי שנאמר אלהים זו מדת הדין שמביא עליהן יסורין ומתבררין ומצטרפין ומתלבנים (א) (חוכים) לחיי העולם הבא. וכן הוא אומר והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. אמר להם משה לישראל אברהם אבינו לא שבחו הקב"ה אלא בעקב השמיעה שנאמר (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי כך אתם והיה עקב תשמעון. ושמר ה' אלהיך לך את הברית (ב) זו בריתו של אברהם אבינו. ואת החסד זו הסדו של יעקב שנאמר (שם ל"ב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. אשר נשבע לאבותיך. זה יצחק שנא' (שם כ"ב) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים. למדנו שהיסורין מביאין את האדם לחיי העולם הבא. מה כתוב למעלה מן פרשה זו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. (ג) משל לרופא שבא לראות את החולה ראה בו סימני מיתה. אמר לו כל

באור הרא"ם

(פא) האל הנאמן לאברהם. כדכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך: (פב) שומר הברית ליצחק. (בראשית י"ז) ואת בריתי אקים את יצחק: (פג) דבר שאין לו הפסק. עיין פרש"י וכן הוא (סוטה ל"א) עושה מיראה לאלף דור ומאהבה שני אלפים דור והמחבר מראה רק פשוטו של מקרא כדרכו לפעמים:

(א) זוכים לחיי עוה"ב כצ"ל: (ב) זהו בריתו של אברהם אבינו. שנאמר וכרות עמו הברית: (ג) משל לרופא וכו'· מדרש תהלים מזמור ע"ג ע"ש כל הדרשה:

מה שאתה רוצה אכול ושתה לפי שאין רפואה לחליך. כך הרשעים אין להם תקנה וכל מה שהם רוצים עושין בעוה"ז . וכן אסף אומר (תהלים עג) בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינוגעו לכן ענקתמו גאוה. ואיוב אמר (איוב כא) בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם. וכל הענייה כולה בשלות רשעים וביסורי הצדיקים לכך נאמר אך טוב לישראל אלהים. תנן התם ר' ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ולא מיסורי הצדיקים. לברי לבב. יכול לכל ת"ל לברי לבב. (תהלים עג) ואני כמעט נטיו רגלי כשראיתי שלותם של רשעים כמעט נטיו רגלי מן הדרך עד שהבנתי כי לא לטובתם הקב"ה נותן להם שכר בעולם הזה . כי אין הרצובות למותם ובריא אולם . (שם) (ג) אין מאחר צביונם ורצונם בעולם הזה משלם להם שכרם כדי לטרדן מן העולם הבא . מלמד שהכתובים דברו אחר תורת משה כדרך שאמר משה (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו . כך אמר אסף כי אין חרצובות למותם (ד) וכשם שאמר משה והיה עקב תשמעון כך אמר אסף אך טוב לישראל אלהים . ד"א והיה עקב תשמעון. זה שאמר דוד (תהלים קיט) הבינני ואשמרה תורתיך ואצרנה עקב . ד"א והיה עקב תשמעון . דקדוקי המצות. האי(ה)דאמר ריש לקיש מאי דכתיב (שם מט) עון עקבי יסובני (ו)עונות שאדם דש בעוה"ז מביאין אותו ליום הדין לפיכך צריך אדם להיות זהיר בדקדוקי המצות:

פס' . ואהבך וברכך :

אמר רבינו טוביהו ברבי אליעזר ז"ל אע"פ שמצאנו אהבת הקב"ה לישראל בהרבה ענינים כענין שנ' (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו . ואומר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' . וכן כיוצא בהם יש לנו מדברי הנביאים אהבה גדולה מכולם אהבת איש את אשה וכן הוא אומר בהושע בן בארי (הושע ג) לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת כאהבת ה' את בני ישראל. וכן דוד אמר (ש"ב א) נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים . ואהבך . בזכות אברהם שנאמר בו (ישעיה מא) זרע אברהם אהבי . וברכך . בזכות יצחק דכתיב ביה (בראשית כה) ויברך אלהים את יצחק בנו . והרבך . זה זכות יעקב שנאמר (שם מח) הנני מפרך והרביתיך . וברך פרי בטנך . זה פריה ורביה שלא תלד לבהלה. ופרי אדמתך. שתהא זורע מעט ותביא הרבה . דגנך תירושך ויצהרך . אלו יסודי הבית שאמר עליהם דוד (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד . מלמד שאלה הם עיקר הבית . שגר אלפיך . תולדות הבקר וכן הוא אומר (איוב כא) שורו עיבר ולא יגעיל . ועשתרות צאנך . אלו עדרי הצאן שמעשירות את בעליהן בצמר בהלב ובגבינה ותולדותיהם . (ז) על האדמה . מיכן שאין הברכה מצויה אלא בארץ :

פס' . ברוך תהיה מכל העמים . ובבהמתך . כענין ולא יהיה עקר ועקרה בבהמתך . (ח) כענין (אלא) (תהלים לח) ואל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני ופירוש ואל ובחמתך אל משמשת תחלה וסוף :

פס' . והסיר ה' ממך כל חולי. אשר ידעת. (ט) מדעת התורה. וכן הוא אומר (ישעיה מ) הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' וגומר . ואפילו לא הגידו לך מדעת התורה או משקול הדעת הלא ידעת אלהי עולם ה' :

תנחומא והסיר ה' ממך . זו עין רעה . (י) שכך אמרו הכמים ז"ל תשעים ותשעה מתים בעין רעה ואחד בידי שמים . וכן מצאנו שאמרו בני יוסף ואני עם

באור הרא"ם

(ג) אין מאחר צביונם · דורש חרצובות לשתי תיבות מאחר לצביונם ועיין שם במדרש תהלים ובביאורי נס"ד : (ד) וכשם שאמר משה והיה עקב תשמעון · וסיפא דקרא ושמר לך את הברית והחסד כן אמר אסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב היינו לצדיקים: (ה) דאמר ר"ל וכו' (ע"ז י"ח·)(ו)עונות שאדם דש בעקביו בעוה"ז כצ"ל : (ז) על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך מכאן וכו' כצ"ל : (ח) בענין ואל בקצפך תוכיחני · ומלת אל מוסף ג"כ על ובחמתך תיסרני כמו שהיה כתיב ואל בחמתך תיסרני : (ט) מדעת התורה · כי הפסוק מדבר לדורות הבאים ג"כ והאיך שייך לומר אשר ידעת כי רק דור שיצאו ממצרים ידעו · ומה גם כעת מדבר עם באי הארץ הדור שהדם שלא יצאו ממצרים · ומביא ראיה מקרא הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם וגו' ושם ג"כ הפירוש הלא ידעת מדעת התורה אם לא שמעת היינו משקול הדעת שאלהי עולם ה' : (י) שכך אמרו חז"ל (ב"מ ק"ז) :

פכלה

רב אמר להם יהושע אם אתם מתייראים מעין רעה. כתוב (יהושע יז) אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם. ולמה להנצל מעין רעה. אמרו לו כבר ברכנו אבינו יעקב וביטל ממנו עין רעה שנאמר (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. אל תקרי עלי עין אלא עֲלֵי עין. וכל מדוה מצרים הרעים. אימתי ידעו ישראל מדוה מצרים כשדן הקב"ה את המצרים. אמר לישראל דעו כי כל מי שעובר על רצוני אני דן אותו בשפטים הללו לפיכך היו מתיראים ממדוי מצרים. לכך סידר משה את הברכות ואת הקללות. אמר לישראל אם אתם עוברים על רצונו של הקב"ה הוא מביא עליכם את מדוי מצרים שאתם מתיראים מפניהם. ואכלת את כל העמים. שאתה מתיש כוחן של הכנענים ואוכל יגיען כשאתם מקיימים מצותיו של הקב"ה. ד"א ואכלת את כל העמים. רמז לעתיד לבוא שעתידים ישראל לאכול יגיע כל העובדי גלולים בימות המשיח שנאמר (ישעיה סא) ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכל וגו'. עד הנה דברי תנחומא:

פס'. ואכלת את כל העמים.(יח) תכלה אותם. כי מוקש הוא לך.כמו פן יהיה לך למוקש:

פס'. כי תאמר בלבבך. דלמא תימר כלומר שמא תאמר בלבבך. לא תירא מהם. זכור תזכור. זכירת הלב וזכירת הפה:

פס'. וגם את הצרעה. צרעה היתה מטילה בהם ארס ומסמא את עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטה שנאמר (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי מפניך אשר כגובה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת:

פס'. לא תערץ מפניהם. אע"פ שיש עריצות לשון גבורה כמו כן תמצא לשון שבירה כמו (איוב לא) כי אערוץ המון רבה לפי שיש במקרא הדומין בקריאה אין פירושם אחד. כמו (בראשית יג) ויאהל אברם נטה אהלו. שנא' ויאהל עד סדום. שהסיע לוט את אהלו ולא נטה עד שבא לסדום וכן כיוצא באלו הרבה. והן מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם כשאמר ר' ישמעאל דבר הלמד מענינו:

פס'. ונתן מלכיהם בידך. אלו אחד ושלשים מלך שהפיל יהושע:

פס'. פסילי אלהיהם תשרפון באש. מלמד שאסורין בהנייה. (יב) לא תחמוד כסף וזהב. מיכן אמרו פיכלו לאלוה כדי לעבדו עובר לא תחמוד פיסלו מאלוה שביטל הגוי עבודת כוכבים. ולקחת לך. מלמד שהגוי מבטל עבודת כוכבים ואי זה גוי מבטל (יג) כל היודע בטיב עבודת כוכבים ומשמשיה:

פס'. ולא תביא תועבה אל ביתך. (יד) כל שכיוצא בו נעבד אסור אבל שברי צלמי עבודת כוכבים שאין כיוצא בהם נעבדין מותרין וכענין אשר שנינו במס' ע"ז. שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו. לכנות לה שם של גנאי. (טו) כיצד היו קוראין אותה בית גוליא קורין אותה בית כורייא. פני מולך פני כלב. עין כל. עין קוץ:

פס'. כל המצוה. מלמד ששקולה נתיצת ע"ז כנגד כל המצות:

פס'. וזכרת את כל הדרך. ויענך וירעיבך. והא כתיב (דברים ב) זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא הסרת דבר. אלא לפי שהיה המן יורד עליהם בכל יום (טז) ולא היה נעצר להם כאילו נתענו ונרעבו. [א] שכל זמן שאדם רואה את אוצרו מלא תבואה וגרביו מליאין יין כאילו הוא שבע:

פס'. שמלתך. מתגדל והבגד עמו. ורגלך לא בצקה. זה המנעל מלמד שהיו נישאים על גבי עננים כלומר (יז) לא בא לרגלך צוקה להתיחף. ד"א בצקה. לא נילושה

[א] עי' ביומא דף ע"ד ע"ב ותבין דברי הפסיקתא.

באור הרא"ם

(יח) תכלה אותם. וע"ז שייך לשון אכילה כמו הסנה איננו אוכל: (יב) לא תחמוד וכו'. מכאן אמרו וכו' (ע"ז נ"ב.) שמואל רמי כתיב לא תחמוד וכתיב ולקחת לך (סיפא דקרא דהכא) הא כיצד פיסלו לאלוה לא תחמוד פסלו מאלוה היינו שבטלו אז ולקחת לך והם כמו דברי המחבר: (יג) כל היודע בטיב ע"ז. (ע"ז מג.) והיינו עובד כוכבים קטן אינו יכול לבטל: (יד) כל שכיוצא בו נעבד (שם מ"א) ע"ש כל הסוגיא: (טו) .יצד היו קוראין אותה (שם מו): (טז) ולא היה נעצר להם. פי' אף שהיה יורד בכל יום אעפ"כ לא היה מתקיים מיום ליום וזה היה העינוי שלהם כמו במסיים: (יז) לא בא לרגלך צוקה. דורש בצקה לשון צוק וצרה. ועיין בתרגום שתרגם ומסתפק לא יחיפו פי' כפי הענין ולא כפי

ונבעטה בקרקע כמי שהבצק צריך בציקה בעיטה. ד"א ורגלך לא בצקה. מפני שלא נתיפחה. שמלתך לא בלתה. (יח) מרוב שלמות פושט זה ולובש זה מתוך כך לא היה בלה:

פס'. וידעת עם לבבך וגו' מיסרך. ללמדך כמה גדולים יסורין שמקרבים את האדם תחת כנפי השכינה:

פס'. ושמרת את מצות ה'. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. ארץ חטה ושעורה. ארץ אשר לא במסכנות. ואכלת ושבעת וברכת. מיכן אמרו חכמים על כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו כמו ששנינו בברכות בפרק כיצד מברכין על הפירות. ורבותינו אמרו כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל. וכן אמר רבא כתיב (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה וכתיב (שם קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. (יט) קמחא (דשערי) רב יהודה אמר בורא פרי האדמה. ורב נחמן אמר שהכל והלכתא כרב נחמן. וכן אמר רבי זירא אמר רב מתנה אמר שמואל קרא חייא וקמהא דשערי מברכין עליו שהכל נהיה בדברו. (כ) רב ושמואל דאמרי תרויהו כל שיש בו מהמשת המינים. חטה. ושעורה. וכוסמת. ושיבולת שועל. ושיפון. מברכין עליו בורא מיני מזונות. כגון חביץ קדרה ודיכה. (כא) והשותה שמן זית לבדו לא כלום מברך. (כב) תבשיל של שלק ושל לפתות בורא פרי האדמה. קמח (כג) אע"פ שיש בו חלב ודבש ושמן בורא מיני מזונות. ומיני קטניות בורא פרי האדמה. ולהם הבא בכיסנין כגון להמניות בורא מיני מזונות. ואם קבע סעודתו עליהן מברך המוציא להם מן הארץ. וכן לחם המחבת. האוכל פת והוצרך לנקביו והלך וחזר מברך המוציא; (כד) ומי שנסתפק לו ואינו יודע אם בירך אם לא בירך אם משבעת המינים אבל שהם מן התורה חוזר ומברך. ונשים ועבדים אע"פ שחייבין בברכת המזון אין מצטרפין בזימון עם האנשים ומאחר שכיסו את השלחן לברך ברכת המזון אם רצה לשתות צריך לברך. (כה) ושנו חכמים הנוטל ידיו צריך שיגביה אצבעותיו למעלה. אבל מים אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה (כו) כדי שתצא הזוהמא. (כז) ואין נוטלין מיד ליד אפילו מן הנהר אלא טובל שתי ידיו כאחת בנהר. (כח) אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן: יהושע תיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תיקנו להם בונה ירושלים. דוד תיקן להם על עמך ועל ירושלים עיר קדשך. שלמה תיקן להם על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה כנגד הרוגי בתר הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת:

פס'. השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. זה הפורק עול מלכות שמים אוכל בלא תפלה בלא ברכה:

פס'. פן תאכל ושבעת. מלמד שהשלוה גורמת לידי פקרנות. היינו דאמרי אינשי מלי כריסי זני בישי:

פס'. ורם לבבך. (כט) שכל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו כופר בעיקר. שנא' ורם לבבך ושכחת. המוליכך במדבר וגו'. המאכילך מן וגו'. ואמרת בלבבך. וזכרת את ה' אלהיך:

באור הרא"ם

כפי המלה: (יח) מרוב שלמות. היינו מרוב בגדים שהיה להם. ועיין רמב"ע שמביא פי' זה והרמב"ן דחה דבריו: (יט) קמחי דחיטי ר"י אמר בפה"א וכו' כצ"ל: (כ) רב ושמואל וכו'. (ברכות לו:) כל שיש בו מה' מינים: (כא) והשותה שמן זית לבדו. (ברכות ל"ה) אי דשתי לי' לאוקי קא מזיק ע"כ אינו מברך כלל: (כב) תבשיל של שלק וכו'. היינו שאין נאכלין כמות שהן חיין ע"כ אם בשלו מברך במ"מ: (כג) אע"פ שיש בו חלב ודבש וכו'. כי קמח הוא העיקר: (כד) ומי שנסתפק לו אם בירך וכו'. אם משבעת המינים שהם דאורייתא צריך לברך. ספק התפלל אל יתפלל שתפלה דרבנן וכן כוונתו כאן: (כה) ושנו חכמים הנוטל ידיו וכו' (סוטה ד:): (כו) כדי שתצא הזוהמא. (רש"י שם): (כז) ואין נוטלין מיד ליד אפילו מן הנהר וכו'. שאין כאן לא נטילה ולא טבילה והוא כדברי הרשב"א עיין בש"ע א"ח: (כח) אר"נ משה תיקן וכו' (ברכות מח:): (כט) שכל אדם שיש בו גסות הרוח.

סוטה

פס'. והיה אם שכח תשכח. מיכן אמרו אם שכח מעט תשכח הרבה ביותר:

פס'. כגוים אשר ה' מאביד מפניכם. (כט) מה הם בנביא אף אתם בנביא. עקב לא תשמעון. תחת אשר עקב תשמעון. לא שמעתם. תשמעון יען וביען:

פס'. שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן. בשכר שמע ישראל אתה עובר היום:

פס'. עם גדול ורם בני ענקים. כמה שמות יש להם ענקים רפאין נפילים וזמזומים. ענקים שמעניקים את ההמה בקומתם. רפאים שהכל רפים לפניהם. וזמזומים (ל) שכל מה שזוממין עושין. נפילים שהכל נופלים לפניהם:

פס'. וידעת היום. בשכר וידעת. הוא העובר לפניך:

פס'. אל תאמר בלבבך בהדוף ה'. והלא רשעים היו שנאמר כי ברשעת הגוים האלה אלא לגבי צדקתכם לא היו רשעים כלומר אין צדקותיך שוה להייב את אלו לגרשם מפניך. לכך נאמר אל תאמר בלבבך אבל רשעים היו לפני הקב"ה שנא' כי ברשעת הגוים האלה. למען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך. כפי הצדקה הרי אלו רשעים. אבל כפי מעשיך לא היו אלה רשעים שיגורשו מלפניך על שום מעשיך ומעשיהם לא גורשו אלא למען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך:

פס'. וידעת. כי לא בצדקתך. (לא) שלשה פעמים למה. אמר רבינו טוביהו בר' אליעזר ז"ל אמר להם משה לא צדקתך כצדקת אברהם שאמרתי לו (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה וגו'. ולא כצדקת יצחק שאמרתי לו (שם) כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה [ולזרעך וגו']. ולא כצדקת יעקב שאמרתי לו (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. באברהם כתיב (שם יח) לעשות צדקה ומשפט. ביצחק כתיב (שם כו) ויזרע יצחק בארץ ההיא. ולהלן הוא אומר (הושע י) זרעו לכם לצדקה וגו'. ביעקב כתיב (בראשית ל) וענתה בי צדקתי שלא נחשד על הגזל:

פס'. כי עם קשה עורף אתה. זכור אל תשכח. מלמד שחייב אדם לזכור עונותיו להתודות עליהן שמתוך כך הוזר בו שנאמר זכור אל תשכח. וכן הוא אומר (ויקרא כו) והתודו את עונם ואת עון אבותם:

פס'. ובחורב הקצפתם. זה מעשה העגל:

פס'. בעלותי ההרה. ולהלן הוא אומר ואנכי עמדתי בהר. אלא אין ישיבה אלא לשון איחור. וכן הוא אומר (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים לשון איחור:

פס'. ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה וגו'. ה' פעמים כתיב לוחות בפרשה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית. נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים לוחות הברית הרי ה' כנגד המשת חומשי תורה. ע"א כנגד חמשה דברות שעל לוח זה וה' דברים שעל לוח זה:

פס'. ויאמר ה' אלי קום רד מהר:

פס'. הרף ממני הראה לו פתח ליכנס לפניו להתפלל עליהם:

פס'. ואפן וארד. על שתי ידי (לב) ולהלן הוא אומר (שמות לב) ושני הלוחות בידו ברשותי היו. שלא נתחייב על שברם וכן הוא אומר אשר שברת:

פס' וארא והנה חטאתם לה'. וכי עד שראה לא האמין. והלא כבר אמר לו הקב"ה עשו להם עגל מסכה אלא ראה האותיות פורחות מן הלוחות לפיכך שיברם:

פס': ואתפוש בשני הלוחות. שברם בחזקה והוא שאמרו חכמים אשר שיברת יישר כחך ששיברת:

פס'. ואתנפל לפני ה' כראשונה. מלמד שמאה ועשרים יום רצופין היה משה בלא

באור הרא"ם

(סוטה י): (כט) מה הם בנביא. לדעתי נ"ל הגירסא להיפך שק"י על קרא דהכא העידותי בכם היום מה אתם בנביא כדכתיב העידותי אף הגוים בנביא כי מצאנו כמה נבואות שניבא ירמיה ושארי נביאים על האומות. ועיין איכה רבתי בא"ב תנינא בפסוק הפך עלי בלהות הלשון כגוים אשר ה' מאביד מפניכם מה אלו בכהן ונביא אף אלו בכהן ונביא: (ל) של מה שזוממין. היינו מה שחושבין. (לא) ג' פעמים למה. פי' ג' פעמים כתוב הלשון צדקת: (לב) ולהלן הוא אומר ושני הלוחות בידו. היינו ביד אחת:

לא

מאכל ומשתה. מ' הראשונים שנאמר כראשונה. ומ' יום שהתנפל ומ' בלוחות האחרונים. הראשונים השלמו בי"ז בתמוז. והאמצעיים השלמו בראש הודש אלול. והאחרונים ביום הכפורים. לפיכך נהגו במקומות לתקוע בראש הודש אלול:

פס'. ואת חטאתכם. (לג) לא נתכוון משה אלא לבדקן כסוטות:

פס'. ובתבערה ובמסה. בפרשת אלה הדברים הכליל מקומות שהקניטו וכאן פרטן בפרט כל מקום ומקום. ובשלוח ה'. ממרים הייתם. ואתנפל. ואתפלל אל ה'. (לד) גדולה תפלה ממעשים טובים שאין לך בישראל גדול במעשים טובים ממשה רבינו ואפילו הכי כל מה שהיה עושה על ידי תפלה הוא עושה:

פס'. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. כמה גדולים הם הצדיקים שתולים בזכות אחרים. והקב"ה תולה על ידם שנאמר (תהלים קו) לולי משה בחירו:

פס'. פן יאמרו הארץ. והם עמך ונחלתך. אע"פ שחטאו אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שהוצאת את ישראל ממצרים אמרת לי (שמות ג) והוצא את עמי בני ישראל ממצרים ועכשיו אתה אומר אלי (שם לג) כי שחת עמך. חבים וזכים. עמך הם שנא' והם עמך ונחלתך:

פס'. בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך וגו'. אתה שברתם אתה פסל לך תהתיהם. ד"א פסל לך בידך היו מסורים לך להשיב אחרים תהתיהם. שני לוהות. כנגד שמים וארץ. שני לוחות. כנגד תורה שבכתב ותורה שבעל פה. שני לוהות. כנגד העולם הזה והעולם הבא. (לה) לוהות שיהו שניהם שוין. אבנים. שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים את לחייו כאבנים. (לו) ד"א אבנים. משום (בראשית מט) רועה אבן ישראל. כראשונים. מה ראשונים בקולי קולות אף אחרונים כך. ועשית לך ארון עץ. ואח"כ ויכתוב על הלוהות כמכתב הראשון מה מכתב הראשון חרות על הלוחות אף מכתב שני חרות:

פס'. ואפן וארד מן ההר. ובני ישראל נסעו. הסמיך מיתת אהרן למתן תורה דכתיב ויהיו שם. וכתיב שם מת אהרן. (לז) זה שאמר הכתוב (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ויקבר שם. והלא בהר ההר מת אהרן אלא מלמד שחזרו לאחוריהן שמנה מסעות. ויש אומרים מסעות הללו היו קרובות זו לזו וכולן תחת ההר היו לפיכך אמר הכתוב שם מת אהרן. ויכהן אלעזר בנו תהתיו. ממלא מקום אבותיו וכן הוא אומר (שם מה) תחת אבותיך יהיו בניך:

פס'. משם נסעו הגדגדה. בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. (לח) לשרתו ולברך בשמו. מקיש ברכה לשירות. מה שירות בכשרים ותמימים אף ברכת כהנים בכשרים ותמימים. מיכן אמרו הכמים כל כהן שיש בו מומין אינו עולה לדוכן:

פס'. על כן לא היה. ואנכי עמדתי בהר. (לט) אלו מ' האחרונים. ויאמר ה' אלי קום לך למסע:

פס'. ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל וגו'. אחר שהוכיחם הזכירם על התשובה שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. (מ) משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו כקטן. ואם מבקשין ממנו כלי קטן

באור הרא"ם

(לג) לא נתכוון משה. קאי על סיפא דקרא ואשליך את עפרו אל הנחל: (לד) גדולה תפלה ממע"ט (ברכות ל"ב): (לה) לוחות שהיה שניהם שוים. בתנחומא לחת כתיב חסר שלא היו גדולים זה מזה אלא שניהם שוים והיתה פסולת שניהם שוים: (לו) ד"א אבנים. משום שם רועה אבן ישראל כנ"ל. ופי' דורש אבנים לשון יסוד (עלעמענט) כמו משם רועה אבן ישראל ג"כ הכוונה יסוד ישראל: (לז) זה שאמר הכתוב יקר בעיני ה'. עיין ילקוט חוקת בשם הילמדנו כי הפסוק הזה נדרש על מיתת בני אהרן: (לח) לשרתו וכו' מקיש וכו' אף ברכת כהנים בכשרים והתמימים. דברי המחבר צ"ע כי אם נלמד מקרא דהכא לפסול בברכת כהנים בעלי מומים להקיש לשירות היה לנו לפסול אף מומין שבסתר ובאמת פסולי מומין בברכת כהנים הוא רק במום שבגלוי (מגילה כ"ד) כל כהן שיש בו מום אינו עולה לדוכן מפני שהעם מסתכלין בו וכן מסיים בגמ' מומין שאמרו דווקא בפניו ידיו ורגליו: (לט) אלו מ' האחרונים. דכתיב ויאמר ה' קום לך למסע לפני העם וכו' והוא אחר שנתרצה הקב"ה מעון העגל והוא אחרי מ' האחרונים שניתן הלוחות השניים: (מ) משל לאדם שמבקשין ממנו וכו' (ברכות ל"ג):

ואין לו דומה עליו כגדול. כך אמר משה כי אם ליראה את ה' כאילו דבר קל הוא:

פס'. לשמור את מצות ה' וגו'. הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. הרי אלו ז' רקיעים שאמרו חכמים ז"ל:

פס'. רק באבותיך חשק ה'. מיעט כל נביאי הכנענים:

פס'. ומלתם את ערלת לבבכם. מלמד שהלב יש לו ערלה. וערפכם לא תקשו עוד שהגוף הולך אחר הלב:

פס'. כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים. (מא) א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה בתורה דכתיב כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא. וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה. שנוי בנביאים דכתיב (ישעיה נז) כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. משולש בכתובים דכתיב (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו. וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות וגו'. ואהבתם את הגר. את ה' אלהיך תירא. הוא תהלתך. בשבעים נפש. ואהבת את ה' אלהיך. וידעתם היום כי לא את בניכם שאני מוכיח לאנשים שלא ראו אלא מה שראיתם שהיו מהם (מב) זקנים יוצאי מצרים שלא נגזרה גזירה אלא על אותם שהיו מבן עשרים שנה. לפיכך אמר להם כי את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו:

פס'. ואשר עשה לדתן ולאבירם. בקרב כל ישראל. מלמד שאם היה אצל ישראל פקדון ממםונו של קרח היה מתגלגל ובא אל מקום שפצתה האדמה את פיה ונבלע שם:

פס'. כי עיניכם הרואות. ושמרתם את כל המצות. שלא לאמר אילו קיימתי את כל התורה הוין מזו די לי אלא את כל המצות. תנן התם הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה:

פס'. ולמען (תאריך) [תאריכו] ימים על האדמה אשר נשבע ה' וגו'. עד עכשיו (מג) היה מדבר להם פה לפה. חזר ודבר להם כמדבר לאחרים בשביל ישראל. שנאמר לאברהם ליצחק וליעקב. תחלה היה מדבר בלשון יחיד. שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. מלמד שכל אחד ואחד מישראל צריך לומר בשבילי נברא העולם ולי נתנה התורה ועלי לקיימה כולה. חזר ודבר להם בלשון רבים מן וידעתם היום כי לא את בניכם ללמדך שכל ישראל ערבים זה בזה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את תורת אלהינו. ולבסוף דבר להם בלשון סיפור. היה מספר להם. דכתיב אשר נשבע ה' אלהי אבותינו של דור המדבר שקיבלו התורה ולא זכו ליכנס לארץ לפיכך אמר להם אשר נשבע לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב. אבותם של יוצאי מצרים. לתת להם ולזרעם. מקיש זרעם להם מה זרעם נכנסו אף דור המדבר עתידין ליכנס:

פס'. כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא. מגיד הכתוב שבחה של ארץ ישראל וכן הוא אומר (במדבר יג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. מנהגו של עולם בונה אדם בנין הנאה תחלה ואחר כך בונה את הכעור שפסולת של ראשון מכנים בשני. שיריים שנשארו מן הבנין הראשון מכנים בשני. ואומר (דברים ח) לא תחסר כל בה. דרך העולם מה שיש בארץ זו אין בזו. אבל כאן לא תחסר כל בה. (מד) וארץ ישראל נקראת ארץ ושאר ארצות נקראו חוצות. שנאמר (משלי ח) עד לא עשה ארץ וחוצות. וכן סנחריב אומר (ישעיה לו) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם. ולא אמר יפה מארצכם. אלא כארצכם אע"פ שהי' לו לשבח ארצו לא שיבחה יותר מארץ ישראל. וכן הוא אומר (דברים ג) צידונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר. ואומר (שם ד) עד הר שיאון הוא חרמון.

באור הרא"ם

(מא) אמר ר' יוחנן כל מקום וכו' (מגילה לא.): (מב) מהם זקנים יוצא מצרים. פירש אותן שהיו יותר מבן ס' בעת יציאתם ממצרים לא נגזרה עליהם גזירה: (מג) היה מדבר עמהם פא"פ. קאי על הפרשה הראשונה שמע ישראל אתה עובר היום וכו': (מד) וא"י נקראת ארץ וכו'. כן הוא (תענית ט) ודורש א"י משקה אותה הקדוש ברוך הוא בעצמו וכל העולם ע"י שליח שנאמר הנותן מטר על פני

נמצא (מד) הר זה קרוי ד' שמות שהן שיאון חרמון שריון שניר. וכי מה צורך אלא בא ללמדנו שארבעה מלכים מתכבשים [א] עליה זה אומר יקרא על שמי וזה אומר יקרא על שמי. (מה) ואע"פ שהיתה פסולת של ארץ ישראל ד' מלכיות מתכבשות [א] עליה קל והומר למקום משובח של ארץ ישראל. (מו) וכן בכל מקום כמו (יהושע טו) ודנה וקרית סנה היא דביר. ואומר (שם) ושם דביר לפנים קרית ספר. וכן הנביא אומר (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. נחלת צבי (מז) קלה להוציא פירותיה כצבי קל ברגליו. ד"א מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו שנראה קטן מאחר שנפשט יותר ממה שהיה כך אין פירות של ארץ ישראל מחזקתן כשישראל עושין רצון המקום ללמדך שבח ארץ ישראל לא כארץ מצרים היא. לפי שארץ מצרים. (מח) מקום נמוך שותה. מקום גבוה אין שותה. ארץ ישראל גבוה ונמוך שותה. ארץ מצרים שותה ואח"כ נזרעת. ארץ ישראל שותה ונזרעת בכל יום. ארץ מצרים תזרע את זרעך והשקית ברגל כגן הירק. מה גן ירק בכל עת אתה מתעסק בו להשקותו. ואם לאו אין בו הועלה. אף ארץ מצרים אם אין אתה מנדד שינה מעיניך אין לה בה כלום. אבל ארץ ישראל אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה אותה. מנהגו של עולם אדם לוקח עבדים לעבדו והקב"ה לוקח את ישראל לעבדים והוא מוריד גשמים ומצמיח פירות להשביעם. וכן השיב רבי צדוק לחכמים במשתה בנו של רבן גמליאל שהיה עומד ומשקה להם מזג את הכוס לרבי אלעזר ולא רצה ליטלו ונטלו ר' יהושע אמר לו מה זה יהושע אמר לו רבי צדוק מי שאמר והיה העולם משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ועורך שלחן לכל אחד ואחד ורבן גמליאל לא יהא משמשינו. אשר יצאתם משם. כלומר הייתם בה והיתה מתברכת בגללכם עכשיו שיצאתם משם אין לה תקנה:

פס'. והארץ אשר אתם. ארץ הרים ובקעות. טעם פירות ההרים לא כטעם פירות הבקעות. שפירות ההרים קלים ופירות הבקעות שמינות. א"ר שמעון בן יוחאי י"ב ארצות נתנו כנגד י"ב שבטי ישראל ולא שוו טעם פירות שבט זה לטעם פירות שבט זה. (מט) ואלו הן הארצות. ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. כי הארץ. והארץ אשר אתם עוברים שמה. ארץ הרים. ארץ חטה ושעורה. ארץ זית שמן. וכן הוא אומר (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים. ארצות הרבה ואל תתמה שהרי הים אחד ואומר קרא ימים. ימים הרבה אבל אין טעם דג העולה מעכו כטעם העולה מצידון. (נ) למטר השמים תשתה מים. שהיו העננים מקיפות אותה ומשקות אותה מכל רוח:

פס'. ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה דורש (נא) להפריש ממנה חלה ותרומה ומעשרות. תמיד עיני ה' אלהיך בה. (נב) עתים לטובה עתים לרעה. לטובה כיצד הרי שהיו ישראל רשעים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מעוטים וחזרו בתשובה להוסיף עליהם אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא תמיד עיני ה' אלהיך בה ומורידן בזמנן ומשלח להן ברכה. לרעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים בראש השנה ונגזרו עליהן גשמים מרובין וחזרו בהן לימנע מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא הקב"ה מורידן שלא בעתם כשאין הארץ צריכה להם שנאמר תמיד עיני ה' אלהיך בה. מראשית השנה ועד אחרית השנה מגיד שמראש השנה נגזר עליה כמה רוחות כמה עננים כמה גשמים כמה טללים יבואו לה. ד"א מראשית השנה (נג) וכי התבואה

[א] בספרי הגי' מתכבשות וברש"י דברים מתפארות וכ' שגרס מתכבשות וכאן נראה שצ"ל מתכבשים.

באור הרא"ם

פני ארץ זו א"י ושולח מים היינו ע"י שליח על פני חוצות הוא כל העולם כולה: (מד) הרי זה קרוי ד' שמות. לעיל סוף פרשת דברים: (מה) ואע"פ שהיתה מפסולת א"י. עיין לעיל בפ' דברים והאמורי יקראו לו שניר הוא שלג ומפני הקרירות יקרא חרמון לשון חרם שאינו מוציא פירות וזה שאמר שהיתה מפסולת של א"י: (מו) וכן בכ"מ כמו ודנה וכו'. מביא ראיה כי קרית סנה הוא ג"כ קרית ספר השר דביר נקראת על שמה. והכל מחביבות המקום נקרא כמה שמות. וראיתי מי שכתב שקרית סנה וסנה בלשון ערבי לימוד ושנון כמו בעברי קרית ספר: (מז) קלה להוציאה פירותיה (כתובות קיב): (מח) מקום נמוך שותה. ששם אין גשמים רק מה ששותה מנהר נילוס: (מט) ואלו הן הארצות. היינו שי"ב פעמים נאמר בקרא ארץ. בכאן חסר ובספרי חשיב כולם כסדר: (נ) למטר השמים וכו'. שיהיו עננים וכו' חסר כאן ועיין ספרי: (נא) להפריש ממנה חלה וכו'. כי הוא חובת הארץ דוקא: (נב) עתים לטובה עתים לרעה וכו'. (ר"ה י"ז:) ע"ש: (נג) וכי התבואה וכו'. וכי תבואה עומדת בארץ

בשנה כל השנה אלא מלמד שהקב"ה שולח ברכה אפילו באוצרות וכן הוא אומר (דברים כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ואפילו בעריבה מתברכת העיסה שנא' (שם) ברוך טנאך ומשארתך. ואפילו בשעת האכילה מתברכת שנא' (שם ח) ואכלת ושבעת. לכך נאמר מראשית השנה ועד אחרית השנה. מלמד שכל השנה כולה ברכתו עליכם. ד"א מרשית. חסר אלף מלמד (נד) שכל שנה שרשה בתחלה וישראל חוזרין בתשובה נותן לה אחרית שנה טובה לשון אחרית כמו תקוה ואחרית:

פרשה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי. מגיד הכתוב (נה) שנתחייבו ישראל בתלמוד קודם המעשה. וכן מצאנו שנענשו על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר (הושע ד) שמעו דבר ה' כל בית ישראל (נו) כי ריב לה' עם (עמו. ואומר נדמו עמי מבלי דעת. ואומר) כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אמת זו תורה שנאמר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור. הסד זו תורה שנאמר (תהלים קיט) חסדך ה' מלאה הארץ חקיך למדני. דעת זו תורה שנאמר (ישעיה ה) (נדמו) [גלה] עמי מבלי דעת ואמר (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי. וכן רבי יוסי הגלילי אומר (נז) גדול תלמוד תורה שקדם להלה ארבעים שנה ולמעשרות המשים וארבע ולשמטים ס"א וליובלו' ק"ג וכשם שנענשו על התלמוד יותר מן המעשה כך שכר התלמוד קודם המעשה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם. וכתיב למען ירבו ימיכם. אשר אנכי מצוה אתכם היום. מנין אתה אומר שאם שמע אדם דבר מפי קטן שבישראל יהי בעיניו(נז)כשומע מפי חכם (השומע) מפי משה כשומע מפי הקב"ה (ת"ל) (נח) אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה'. כל שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה שלא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאקבל שכר לעולם הבא בשביל שאהיה עשיר ת"ל לאהבה עסוק מאהבה וסוף השכר והכבוד לבוא. ולעבדו. זו תפלה. וכן דוד אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטורת לפניך. מלמד כמו שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה. ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. הרי זו כוון תפלה (נט) שלא יהא לבו של אדם חלוק בשעת תפלה:

פס'. ונתתי מטר ארצכם. אמר הקב"ה אם עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה את שלי. ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש. רבי נתן אומר בעתו מלילי שבת ללילי שבת. (ס) יורה. שמורה את הבריות להכנים פירותיהן ולהטיח גגותיהן ולעשות כל צרכיהם. ד"א יורה. שמרוה את הארץ ומשקה עד תהום. וכן הוא אומר (תהלים סה) תלמיה רוה נחת גדודיה. יורה במרחשון ומלקוש בניסן שיורד על המלילות ועל הקשין. ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. כלומר בשופע. וכן הוא אומר (ויקרא כו) והשיג לכם דיש את בציר וגו'. ד"א ואספת דגנך. הנהג בהן דרך ארץ. דברי רבי ישמעאל. ד"א ואספת דגנך. שתהא ארץ ישראל מליאה דגן תירוש ויצהר וכל ארצות דואבות למלאת אותה כסף וזהב כענין שנאמר (בראשית מז) וילקט יוסף את כל הכסף. ד"א ואספת דגנך. כענין שנאמר (ישעיה סב) נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו כי מאספיו יאכלוהו והללו את ה':

פס'. ונתתי עשב בשדך. (סא) שלא תהא מצטער למדברות. רבי שמעון בן יוחאי אומר ונתתי עשב בשדך שתהא גוזז ומשליך לבהמתך מן השחת עד שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מגרניה. ר' אומר ונתתי עשב בשדך זה פשתן וכן

באור הרא"ם

כל השנה הרי נקלרת בזונה. ובספרי הגי' וכי יש פירות בשדה כל השנה: (נד) שכל שנה שרשה וכו'. (ר"ה טז): (נה) שנתחייבו בתלמוד קודם המעשה. פי' אף קודם שבאו לארץ והיו מצות שלא היו נוהגות במדבר אבל בתלמוד תורה נתחייבו תיכף בקבלת התורה: (נו) כי ריב לה' עם. עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד כצ"ל ומה שבנתיים מיותר: (נז) גדול ת"ת שקודם לחלה (קידושין מ): (נז)כשומע מפי חכם כשומע מפי משה כשומע מפי הקב"ה כצ"ל: (נח) אשר אנכי מצוך היום. היא דרשה בפני עצמה: (נט) שלא יהא לבו של אדם חלוק וכו'. היינו שלא יהרהר בדברים אחרים. ובספרי ה"ג אזהרה לכהנים שלא יהרהרו בשעת עבודה שלא לפסול הקרבן: (ס) יורה שמורה הבריות (תענית ו'): (סא) שלא תהא מצטער.

דורש

הוא אומר(סא)(תהלים קד)ועשב לעבודת האדם.בשדך לבהמתך.סימן טוב כשבהמה אוכלת ושובעת.ד"א ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת.(סב) כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת בכח את האדמה . דכתיב (משלי יד) ורב תבואות בכח שור :

פס' . השמרו לכם פן יפתה לבבכם . אמר להם הזהרו שלא תמרדו במקום שאין אדם מורד בבוראו אלא מתוך שובע שנאמר (דברים ח) פן תאכל ושבעת . ובקרך וצאנך ירבון ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך . וכך נאמר ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם . ד"א השמרו לכם פן יפתה לבבכם שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מדברי תורה שכיון שפורש מדברי תורה הולך ומדבק בע"ז . וסרתם . מדרך החיים לדרך המות. ועבדתם אלהים אחרים. וכי אלהים הן אלא על (סג) שמאהרין הטובה לבוא לעולם נקראו אלהים אחרים. ד"א שאחרים קורין אותן אלהים . אלהים של אחרים . וחרה אף ה' בכם ועצר . אמר להם הקב"ה הכנסתי אתכם לארץ קדושה להיות קדושים אם שמרתם הרי מוטב ואם לאו וחרה אף ה' בכם :

פס' . וחרה אף ה' בכם. (סד) שומעני (שאין) הם כלין לעולם ת"ל ועצר את השמים ולא יהיה מטר. ה' מיני פורעניות מביא עליהן . וחרה נאמר כאן חרון ונאמר להלן חרון (שמות כב) וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב (סה) מה להלן הרב אף כאן חרב . מצאנו שבכל מקום שנאמר חרי אף המש פורעניות הם . הרב ודבר והיה רעה ועצירת גשם וגלות . ד"א וחרה אף ה' בכם . ולא באומות העולם שיהו אומות העולם שרויין בטובה והן שרויין ברעה . ועצר את השמים . (סו) שיהו העננים טעונין ועומדין ואין מורידין אפילו טיפת גשמים . והאדמה לא תתן את יבולה. אפילו מה שאתה מוביל לה שהוא הזרע . ואבדתם מהרה . מאחר שיסורין באין עליכם מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם ארוכה בארץ . ואם תאמר היאך נתן ארוכה לאנשי דור המבול ק"כ שנה לפי שלא היה להם מה שילמודו . אתם יש לכם מה שתלמודו . ד"א ואבדתם מהרה . גולה אחר גולה . אמר ר' שמעון בן יוחאי ומה מי שנאמר בהם מהרה לא גלו אלא לאחר זמן (סז) קל והומר למי שלא נאמר בהן מהרה . מעל הארץ הטובה . ע"י שנתבטלו מן התורה שנקראת טובה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו :

פס' . ושמתם את דברי אלה על לבבכם. אמר להם אע"פ שאתם גולין היו רגילין בתורה ובמצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים . וכן ירמיהו אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים. אלו ציוני המצות. שימי לך תמרורים זה הרבן בית המקדש שימי לבך למסלה דרך הלכת . ראו כאילו הלכת ועשו תשובה ומיד אתם נגאלין שנאמר (שם) שובי בתולת ישראל . ד"א ושמתם. מגיד שנמשלו דברי תורה בסם חיים :

פס' . ולמדתם אותם את בניכם . ר' איסי בן עקיבא אומר כשהתינוק מתחיל לדבר עם אביו מדבר עמו בלשון הקדש :

פס' . למען ירבו ימיכם. אם למדתם את בניכם תורה ירבו ימיכם ואם לאו מתקצרין. אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם . לתת לכם אין כתיב אלא לתת להם . נמצינו למדים תהיית המתים מן התורה. כימי השמים על הארץ . שיהו פני הצדיקים (סח) דומין ליום . וכן הוא אומר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו . רבי שמעון בן יוחאי אומר (ישעיה סה) כימי העץ ימי עמי (סט) אין עץ אלא תורה שנא' (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה :

באור הרא"ם

דורש בשדך שהוא מיותר מש"ה שלך יהיה גם כן עשב לבהמתך : (סא) ועשב לעבודת האדם . ופשתן האדם עובד בו ועושה ממנו בגדים : (סב) כשבהמתך אוכלת ושובעת . כוונתו כי ואכלת ושבעת קאי ועל ונתתי עשב בשדך לבהמתך וע"י זה עובדת בכח וזו ואכלת ושבעת : (סג) אלא שמאהרין הטובה וכו' . מכילתא יתרו פרשה ו' ודורש אחרים לשון איחור : (סד) שומעני שהם כלים מהעולם כנ"ל וכ"ה בספרי : (סה) מה להלן הרב וכו' . בספרי מסיים פסוקים חרון אף על כל החמשה מיני פורעניות : (סו) שיהיו עננים טעונים גשמים ועומדין כנ"ל: (סז) ק"ו למי שלא נאמר בו מהרה. והיינו שאומות ובספרי מסיים הקרא (יחזקאל ל"ח) מימים רבים תפקד באחרית השנים : (סח) דומין ליום . דורש כימי השמים כיום שהוא מאיר : (סט) אין עץ אלא תורה וכו' . והרי הדברים ק"ו ומה אם התורה

כלא

פס'. כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת. שמירה זאת מה היא לפי שהוא אומר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי כשם שאדם צריך להזהר בסלעו שאל תאבד כך יזהר אדם בתלמודו שלא יאבד. וכן הוא אומר (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. מה כסף קשה לקנותו כך דברי תורה קשין לקנותן. (ע) ונוח לאבדן ככלי זכוכית. לכך נאמר כי אם שמור תשמרון. ואומר (שם יג) הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה. זה הלומד תורה הלכה אחת ביום. פרק בשבוע. עד שיהיה חכם גדול נמצא עשיר לאחר זמן אבל מי שלמד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת. והכתוב אומר (דברים ט) רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. ושלמה אמר (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב. זה שקנה שדה וכרם (עא) והאיך הוא עצל והסר לב מפני שהוא לא השביחן. שנאמר (שם) והנה עלה כלו קמשונים מפני שהוא מטמא את הטהור ומטהר את הטמא ואוסר את המותר ומתיר את האסור ועליו הכתוב אומר (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. (עב) אם שמע אדם מדברי תורה ראשון ראשון ומתקיימין. כשם שהראשונים מתקיימין בידו כך האחרונים. את כל המצוה. (עג) שלא יאמר אדם למדתי כל צרכי דיי ת"ל את כל המצוה הזאת. לאהבה את ה' אלהיכם. שתהיו עסוקין במצותיו לשמה. ולדבקה בו. ועליו הכתוב אומר (משלי כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. (עד) גם אני. מרבה אביו שבשמים. ד"א ולדבקה בו. דבוק בחכמים ותלמידיהם ומעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה:

פס'. והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם. אם אתם עושין (עה) מה שדין עליכם ומה שצויתי עליכם גם אני אעשה את שראוי לכם שנאמר והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם. (עו) לרבות מסייעיהן. וירשתם גוים גדולים. בקומה. ועצומים. בכח:

פס'. כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם. להביא אפילו חוצה לארץ. להביא מה שכיבש דוד את ארם נהרים ואת ארם צובה. מן המדבר. (עז) ולא מן כל המדבר. לא יתיצב איש בפניכם. (עח) אפי' כעוג מלך הבשן. פחדכם ומוראכם. פחדכם. על הקרובים. ומוראכם. על הרחוקים. יתן ה' אלהיכם על פני וגו'. והיכן דיבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך. (תהלים לג) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד (שם קמד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו:

ראה אנכי

כתוב מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישיב לו (משלי יב):

אמר רבינו טוביהו ברבי אליעזר זצ"ל. ראה שלמה בחכמתו מתן שכרן של צדיקים

באור הרא"ם

שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבשבילם נברא העולם כנ"ל וכ"ה בספרי: (ע) ונוח לאבדן ככלי זכוכית (חגיגה טו) וחסר לשון כאן לא יערכנה זהב וזכוכית וכלי פז אלו דברי תורה שקשים לקנותן ככלי זהב ופז ונוח לאבדן ככלי זכוכית כנ"ל: (עא) והאיך הוא עצל אחרי שקנה שדה וכרם אלא מפני שהוא לא השביחן כנ"ל ופי' ויתקלקל אח"כ וכ"ה בספרי המאמר בארוכה: (עב) אם שמע אדם וכו' קאי על הקרא כי אם שמור תשמרון שאם שמע דבר מדברי תורה לאשון ומקיימו כשם שהראשון מתקיים בידו כך האחרונים מתקיימין בידו כנ"ל: (עג) שלא יאמר וכו'. בספרי הלשון שלא תאמר הריני לומד פרשה קשה ומניח את הקלה כו' אלא כל המצוה הזאת מדרש הלכות ואגדות והמחבר קיצר בלשון: (עד) גם אני מרבה אבי שבשמים. וזהו ולדבקה בו · ועיין ראב"ע שכתב לזה סוד גדול · ועיין רמב"ן: (עה) מה שדין עליכם. הלשון אינו מדוקדק · והכוונה כמצות שצויתי אתכם: (עו) לרבות מסייעיהן. דורש את כל הגוים כל לרבות שירצו לעזור אותם אף הם יפלו. וכמו שמצאנו (יהושע ט) ויהי כשמוע כל המלכים כו' וכולם נפלו בחרב יהושע: (עז) ולא מן כל המדבר · שהמדבר בעצמו אינו ארץ ישראל: (עח) אפילו כעוג · דריש איש המיוחד:

(פסיקתא)

וגמול תשלומן של רשעים ואמר פסוק זה . פרי פי איש . אלו דברי תורה שנאמר (משלי ח) טוב פריי מחרוץ ומפז . פי איש . שהם נהנים בפה . שנאמר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך . איש למה נאמר כדרבי אלעזר (א) דא"ר אלעזר מאי דכתיב (תהלים קיב) אשרי איש ירא את ה'. אשרי איש ולא אשרי אשה . אלא אשרי שמתגבר ביצרו כאיש. ישבע טוב. ישבע מטוב הצפון לצדיקים לעתיד לבוא שנאמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך . וגמול ידי אדם אלו הרשעים שנאמר עליהם (ישעיה נט) כעל גמולות כעל ישלם על מעשה ידיהם הרעים . אדם . שמאדימין עונותיהן . ישיב לו . ולהלן הוא אומר (שם ג) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו . ולפי שנתן הקב"ה תורה לישראל והזהירם על דרך החיים והטוב ולעזוב דרך המות והרע שנאמר ראה אנכי נותן לפניכם יכול הואיל ונותן לפניהם ברכה וקללה דרך החיים ודרך המות . (ב) ילך אדם באי זה שירצה (שנאמר) (דברים ל) ובחרת בחיים למען תחיה . אמר להם משה לישראל אתם רואין את הרשעים שמצליחין בעוה"ז בעולם שהוא עראי . בעולם שהוא לפי שעה . וסופן לדחות באחרונה. (משלי כד) כי לא תהיה אחרית לרע וגו' . ונאמר (שם) דרך רשעים כאפלה . והצדיקים מצטערין בעוה"ז לפי שעה למרק את עונותיהם להיטיבם בסופן שנאמר (דברים ח) להטיבך באחריתך · ואומר (קהלת ז) טוב אחרית דבר מראשיתו . ואומר (משלי ד) ואור צדיקים כאור נגה הולך ואור וגו' . בוא וראה היאך הקב"ה מקרב את ישראל לתורתו ונותן להם דרך החיים וכן דוד אומר (תהלים טז) אברך את ה' אשר יעצני שאמר לי ובחרת בחיים . לכך אמר משה לישראל ראה אנכי . פתח עיניך וראה והבחין בין טוב ובין רע בין החיים ובין המות בין הברכה ובין הקללה :

פס' . והקללה אם לא תשמעו . וכה"א (בראשית ד) הלא אם תטיב שאת ברכה . ואם לא תטיב שאת קללה . (ג) האוהב את הטובה אוכל פירותיה . והאוהב את הרעה אוכל פירותיה . (ד) וכה"א (תהלים לד) נצור לשונך מרע . סור מרע ועשה טוב . וכן ישעיהו אומר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו . ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו . (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא . והקללה אם לא תשמעו . (ה) לא הוכיח משה את ישראל אלא אחר שראה את הטובות שהקב"ה מביא על ישראל . וכן יעקב אבינו לא הוכיח את בניו אלא אחרי שראה הטובות שהביא עליהם . וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם וגו' . (ו) מיכן אמרו כל המודה בע"ז כופר בכל התורה כולה . וכל הכופר בע"ז מודה בכולה :

פס' . והיה כי יביאך ה' . והיה מיד . כי יביאך משכר שתבוא תירש. (ז) ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל . מקיש קללה לברכה . (ח) מה קללה בקול רם אף ברכה בקול רם . מה קללה בלוים שנאמר (דברים כז) וענו הלוים ואמרו. אף ברכה בלוים. (ט) כשם שהקללה בלשון הקדש . כך הברכה בלשון הקדש · מה קללה בכלל ופרט אף ברכה בכלל ופרט · מה קללה אלו ואלו עונין אמן אף ברכה אלו ואלו עונין אמן. ד"א ונתתה את הברכה. שתהא ברכה קודמת לקללה הפכו פניהם כלפי הר גריזים בשעת הברכה ובשעת הקללה הפכו פניהם כלפי הר עיבל :

באור הרא"ם

(א) דאמר ר"א מ"ד אשרי איש וכו' . (ע"ז יט·) ושם בשם ריב"ל ע"ש : (ב) ילך אדם וכו' . ת"ל ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך כנ"ל : (ג) האוהב את הטובה · חסר קרא וכנ"ל מות וחיים ביד לשון ואהביה יאכל פריה וע"ז קאי האוהב את הטובה אוכל פירותיה . וכ"ה בספרי לפי גי' הגר"א : (ד) וכה"א נצור לשונך מרע·וריש' דקרא מי האיש החפץ חיים : (ה) לא הוכיח משה וכו'. קאי על הקרא ראה נותן לפניכם היום דוקא אחרי שראו הטובות וכבשו ארץ סיחון ועוג וקרוב סיה למיתתו וכן גבי יעקב : (ו) מכאן אמרו כל המודה בעבודת כוכבים · מסיפא דקרא ללכת אחרי אלהים אחרים : (ז) ונתתה את הברכה. (סוטה לז) וכ"ה בספרי וכנ"ל ונתתה את הברכה וכו' מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר אלה יעמדו לברך וגו' על הר גריזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל אלא מקיש וכו' כנ"ל : (ח) מה קללה בקול רם. דכתיב בפירוש וענו הלוים וכו' קול רם : (ט) כשם שהקללה בלה"ק . דילפינן

פס' . הלא המה בעבר הירדן . (י) מעבר הירדן ואילך דברי ר' יהודה . אחרי דרך מבוא השמש. מקום שחמה זורחת . ולהלן הוא אומר (בראשית יב) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם . מה אילון מורה האמור להלן שכם (יא) אף האמור כאן שכם וכו' מפורש במסכת סוטה :

פס' . כי אתם עוברים את הירדן . (יב) משאתם עוברין יודעין אתם שיורשין את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם . בזכותכם . וירשתם אותה וישבתם בה . (יג) בשכר שתירש תשב :

פס' . ושמרתם . זה תלמוד הגרסה . לעשות . זה מעשה · את כל החוקים . אלו המדרשות . ואת המשפטים . אלו הדינים . אשר אנכי נותן לפניכם היום . בכל יום יהיו חביבין עליכם כאילו היום קבלתם אותם מהר סיני . ויהיו רגילים בפיכם כאילו היום שמעתם אותם :

פס' . את כל החוקים . אלו מדרשות . והמשפטים . הדינין כדאמרן . אשר תשמרון. זו משנה . (שמור הגרסה) . לעשות זה מעשה . בארץ . יכול לא יהו כל המצות נוהגות אלא בארץ ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אפילו בחוצה לארץ . מה עבודת גלולים שהיא חובת הגוף ואינה תלויה בארץ אלא נוהגת בארץ ובחוצה לארץ אף כל שהיא מצות הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ . ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה ומן הכלאים.ר"א אומר אף החדש :

פס' . אבד תאבדון את כל המקומות . מנין אתה אומר שאם קיצץ אשרה והחליפה אפילו עשרה פעמים שחייב לקצצה שנאמר אבד תאבדון . מלמד שהכנענים להוטין יותר מכל אומה בעבודת גלולים . אשר אתם יורשים אותם את וגו' . וירשתם אותם בשביל אלהיהם שהיו עובדין אותם . אם תעשו כמעשיהם אחרים באין ויורשין אתכם . על ההרים הרמים ועל הגבעות . רבי יוסי הגלילי אומר אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם . אלהיהם על הגבעות ולא הגבעות אלהיהם . תחת כל עץ רענן ולא עץ רענן אלהיהם. ומפני מה אשרה אסורה מפני שיש בה (יד) תפיסת ידי אדם וכו' במסכת עבודת כוכבים :

פס' . ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון . העמיד תחתיו ע"ז וסלקו הרי זה מותר שנאמר ואבדתם את שמם . וגרסינן במס' ע"ז (טו) ג' בתים הן בית שבנאו מתחלה לשם ע"ז הרי זה אסור שנא' אבד תאבדון וגו' . הידש בו כלום נוטל מה שחידש שנא' ואבדתם את שמם . לא הידש אלא הכנים לתוכו ע"ז והוציאו ה"ז מותר שנאמר ונתצתם את מזבחותם :

פס' . לא תעשון כן לה' אלהיכם . רבי ישמעאל אומר מיכן לנותץ אבן מן ההיכל ומן המזבח או מן העזרות שהוא חייב מלקות שנאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם . רבי ישמעאל אומר המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה שנאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם . רבן גמליאל אומר אזהרה לישראל שלא יעשו כמעשה הגוים שלא יגרמו מעשיהם הרעים למקדש ליהרב :

פס' . כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם . דרוש על פי נביאים וכן אתה מוצא בדוד שנא' (תהלים קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגו' אם אתן שנת לעיני וכתיב (ש"ב כד) ויבא גד החוזה ביום ההוא אל דוד ויאמר עלה הקם המזבח . ואומר (דה"ב ג) ויחל שלמה לבנות בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו בגורן ארנון היבוסי . כתוב אחד אומר באחד שבטך

באור הרא"ם

דילפינן קו"ל ממשה : (י) מעבר הירדן ואילך דברי ר"י . (סוטה שם) ופי' רחוק הרבה מהירדן לצד מזרחי מדכתיב אחרי דרך וכ"מ שנאמר אחרי מופלג : (יא) אף אלון מורה . האמור כאן (אצל אלוני מורה) הוא שכם : (יב) משאתם עוברין את הירדן . היינו נסים של ירדן יהיה סימן בידכם שתזכו ותירשו את הארץ : (יג) בשכר שתירש תשב . היינו שתגרש כל הגוים אז תוכל לישב : (יד) תפיסת ידי אדם . היינו שהאדם נטעו : (טו) ג' בתים הם . (ע"ז מ"ז) :

דישנה

וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם. שהיו יודעים שביהמ"ק עתיד לבנות בחלק יהודה ובנימין לכך הפרישו (טז) דישנה של יריחו ונתנוה כל אותן השנים לבני קני חותן משה. וכיון שנבנה ביהמ"ק עלו בני קני מעיר התמרים ונסעו להם אצל יעבץ ללמוד תורה והושיבו המשמרות ביריחו להיות מושבים שם הכסף מכל השבטים ויש אומרים באחד שבטיך זה שילה מכל שבטיכם זו ירושלים. ד"א מכל שבטיכם הכסף מכל שבטיכם ובית הבחירה משבט אחד. כתוב אחד אומר (שמואל ב' כד) ויקן את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים. (יז) וכתוב אחד אומר (דה"א כב) שש מאות (שקל) הא כיצד לכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות שקלים לי"ב שבטים. ד"א חמשים משלו ושש מאות משל צבור. ובאת שמה. והבאתם שמה. מיכן אמרו הנידר והנידב כיון שעבר עליו רגל ראשון ולא הביאו עובר בעשה שנא' ובאת שמה. והבאתם שמה עולותיכם. עולת יחיד ועולת צבור. זבחיכם זבחי שלמי צבור. וזבחי שלמי יחיד. מעשרותיכם. רבי עקיבא אומר (יח) בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה. ואת תרומת ידכם אלו בכורים. שנאמר (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך. ובכורות זה הבכור. בקרך וצאנך. אלו חטאות ואשמות:

פס'. ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם. (יט) במחיצה. ושמחתם. נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה. ושמחת בחגך. מה להלן שלמים אף כאן שלמים. בכל משלח ידכם. בכל משלח שאתם שולחים בו ידיכם ברכה אשלח בו. אתם וביתכם זו אשתו. אשר ברכך ה' אלהיך הכל כפי הברכה הביא:

פס'. לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום. הכליל גם משה עצמו בכלל ישראל ומה היו עושין מטלטלין (כ) המשכן אמר להן משה לישראל משנבוא לארץ אין אנו מטלטלין את המשכן. איש כל הישר. (כא) מלמד שהיחיד היה מקריב בבמה ואין הצבור מקריב בבמה. כל שאינו נידר ונידב אינו קרב בבמת יחיד (כב) רבי שמעון אומר היום אנו מקריבים חטאות ואשמות. משנבוא לארץ אין אנו מקריבין חטאות ואשמות בבמה. ד"א לא תעשון וגו' (במדבר). (כג) לא תעזבו נפשכם אחר שתבואו לארץ מלחוג בבית ה' ושלא תתנו מעשרות ותרומות ובכורות. ככל אשר אנחנו עושים פה במדבר כי אין לנו ארץ עתה כי אנחנו באנו אל המנוחה ואל הנחלה. וזה שאמר לא תעשון כמו שאמר (שמות לא) לעשות את יום השבת. העזיבה יקרא עשיה. והכנים הנביא עצמו עמהם ואמר (כד) אנחנו כמו שאמר דניאל (דניאל ט) חטאנו ועוינו. ואמר איש כל הישר בעיניו כלומר לא תהיו איש כל הישר בעיניו יעשה בעת שתבואו בארץ אלא עשו התורה והמצות. כי לא יכשר לאמר לאותו הדור שהיו עומדים לפני משה רבינו כי אתם עושים הישר בעיניכם. כי הוא היה מנהיג להם בתורה ובמצות אלא הוא זמן השופטים שנאמר (שופטים כא) בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה:

פס'. כי לא באתם עד עתה וגו'. נחלה זו שילה. מנוחה זו ירושלים שנא' (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד וגו'. דברי ר"ש. ר' יהודה אומר חילוף הן הדברים:

באור הרא"ם

(טז) דישנה של יריחו. שהוא ת"ק אמה על ת"ק אמה כמו מקום המקדש ונתנו כל אותן השנים קודם שנבנה הבית לבני קני וכו': (יז) וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארונה כו' משקל שש מאות כצ"ל: (יח) בשתי מעשרות. מעשר בהמה ומעשר דגן (היינו מעשר שני) לאכול לפנים מן החומה בירושלים: (יט) במחיצה. פי' שאין צריך לאכול במקדש דוקא אלא בירושלים בכל העיר. וזה לא קאי על חטאות ואשמות שנאכלין במקדש: (כ) מטלטלין את המשכן. פי' כי במשכן היו מקריבים בכ"מ שעמדו במסע אבל אח"כ משעברו הירדן ובאו לשילה נאסרו במת יחיד להקריב בכ"מ שירצו רק בשילה: (כא) מלמד שהיחיד מקריב בבמה וכו'. היינו נדרים ונדבות: (כב) רש"א היום אנו מקריבים. סובר שבמשכן לא הקריבו אלא פסח וחובות הקבועה להם זמן אבל חטאות ואשמות לא קרבו: (כג) לא תעזבו כו'. עיין ג"כ ברמב"ן כי בעת שהיו במדבר אסורים היו בבשר תאוה ואם אכלו אכלו רק שלמים. וגם לא היו להם מחיצות כי היו מותרין לאכול בכל המחנה. ולא היו מחוייבים לעלות לרגל. ע"כ אמר כי כל המצות יעשו בירושלים:
(כד) אנחנו כמו שאמר דניאל חטאנו וכו'. וח"ו הוא לא חטא:

פס׳. ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה׳ אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח. (כה) רבי יהודה אומר שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ. להעמיד עליהן מלך. ולבנות להם בית הבחירה. ולהכרית זרעו של עמלק. ואיני יודע איזה מהם קודם כשהוא אומר (שמות יז) כי יד על כס יה מלחמה לה׳ בעמלק למדנו משישב המלך על כס יה מכרית זרעו של עמלק. ומנין שהכסא הוא מלך שנאמר (דה״א כט) וישב המלך על כסא ה׳ למלך. ועדיין איני יודע אם לבנות בית הבחירה תחלה אם להכרית זרעו של עמלק תחלה כשהוא אומר אשר ה׳ אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם. והיה המקום אשר יבחר ה׳. למדנו כי להכרית זרעו של עמלק תחלה ואח״כ לבנות בית הבחירה. וכן הוא אומר בדוד (ש״ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מסביב. וכתיב (שם) ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה:

פס׳. והיה המקום אשר יבחר ה׳ לשום שמו שם שמה תביאו (שם). שמה מחיצות לקדשי הקדשים ומחיצות לקדשים קלים. עולותיכם. עולת יחיד ועולת צבור. וזבחיכם. זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור. מעשרותיכם. רבי עקיבא אומר בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה. ותרומת ידכם. אלו בכורים. ונדריכם ונדבותיכם. לרבות נדרים ונדבות שלא יביא אלא מן המובחר מנין לכל הקרבנות שלא יביא אלא מן המובחר ת״ל וכל מבחר נדריכם. ר׳ אומר אם נאמרו למעלה בפסוק של מעלה והבאתם שמה עולותיכם למה נאמר למטה עוד. אלא ראשונה לענין שילה. שניה לענין ירושלים:

פס׳. ושמחתם לפני ה׳. נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה להלן שלמים אף כאן שלמים. לפני ה׳ אלהיכם. במחיצה לפנים מן ההומה. אתם ובניכם. חביב קודם. והלוי אשר בשעריך. כל מקום שאתה מוצא הלוי תן לו מחלקו. אין לו מחלקו. תן לו מעשר שני. אין לו מעשר שני. תן לו שלמים:

פס׳. השמר לך פן תעלה עולותיך וגו׳. פן בלא תעשה. בכל מקום שאתה תראה אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך הנביא כמו שהעלה אליהו בהר הכרמל וגדעון בן יואש על פי המלאך:

פס׳. כי אם במקום אשר יבחר ה׳ באחד שבטיך. וכתב מכל שבטיכם זו היא שרבי יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד שנאמר שם תעלה עולותיך ושם תעשה את להביא שאר קרבנות:

פס׳. רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר. (כו) במה הכתוב מדבר בפסולי המוקדשין שיפדו. יכול יפדו על מום עובר (כז) ת״ל רק. (כח) תזבח ואכלת. ולא גיזה. בשר. ולא חלב. יכול אם קדם מום קבוע להקדישן (כט) ונפדו יהו אסורין ת״ל רק. ומנין שאין נשחטין אלא על מום קבוע. קל וחומר ומה בכור (ל) שאינו נוהג בכל הוולדות ואין יוצאין שלא בפדיון אין נשחט אלא על מום קבוע. קדשים שהן נוהגין בכל הוולדות ואינן יוצאין לחולין אלא בפדיון אינו דין שלא יהו נשחטין אלא על מום קבוע. הטמא והטהור (יחדו). מגיד ששניהם אוכלים בקערה אחת. יאכלנו. לזה ולא לתרומה. כצבי וכאיל. מלמד (לא) שיצא מכלל המתנות:

פס׳. רק הדם לא תאכלו. רבי יהודה אומר יכול יהו חייבין על דמו שני לאוין (לב) כדם המוקדשים ת״ל רק הדם לא תאכלו. לאו אחד יש בו ואין יש בו

באור הרא״ם

(כה) ר״י אומר ג׳ מצות וכו׳. (סנהדרין כ:) וצ״ל להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ואח״כ לבנות להם בית הבחירה ובכאן ע״ס: (כו) במה הכתוב מדבר. אם נכנס תאוה להתירה בלא הקרבת אימורין כבר נאמר לקמן בפ׳ כי ירחיב ספרי: (כז) ת״ל רק ורק מיעוטא הוא. ומסתברא כי מום עובר אין פודין וממתינין עד שיעבור ומקריבין אותו: (כח) תזבח ולא גיזה. בשר ולא חלב ואכלת ולא לכלביך כצ״ל וכ״ה בבכורות: (כט) ונפדו יהיו אסורין. פי׳ כי אין קדשים חלין על בעלי מומין וקדוש רק קדושת דמים: (ל) שאינו נוהג בכל הולדות. רק בפטר רחם: (לא) שיצא מכלל המתנות. ופטורין מזרוע ולחיים והקיבה: (לב) כדם המוקדשין. שבמוקדשין הקיש דם לחלב מה חלב בשני לאוין אף דם בשני לאוין:

של

שני לאוין. (לג) על הארץ. לא לתוך המים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים. תשפכנו ולא לתוך מים עצמן. כמים. מה מים מותרין בהנאה אף דם מותר בהנאה מה מים מכשיר את הזרעים (לד) אף דם מכשיר את הזרעים. מה מים פטורין מלכסות אף דם פטורין מלכסות:

פס'. לא תוכל לאכול בשעריך. ר' יהודה בן קרחה אומר (לה) לא יהא לך רשות לאכול לא תוכל לאכול האוכל חייב (לו) אבל הנותן מתנה פטור. ותרומת ידיך. אלו בכורים. (לז) א"ר שמעון וכי מה בא ללמדנו אם לאכל בכורים חוץ לחומה קל וחומר ממעשר. ומה מעשר שמותר לזרים האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה. בכורים שאסורים לזרים האוכל מהן חוץ להומה אינו דין שיהא עובר בלא תעשה. הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל בכורים (לח) עד שלא קרא עליהן שם [א] שעובר בלא תעשה. נדבותיך אלו תודה ושלמים. אמר ר' שמעון וכי מה בא ללמדנו אם לאכל תודה ושלמים חוץ לחומה קל וחומר ממעשר ומה מעשר שאין חייבין עליו משום פיגול ונותר וטמא האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה, תודה ושלמים שחייבין עליה משום פיגול ונותר וטמא האוכל מהן חוץ לחומה אינו דין שיהא עובר בלא תעשה. הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל תודה ושלמים לפני זריקת דמים שהן בלא תעשה. ובכורות. זה הבכור א"ר שמעון כי מה בא ללמדנו אם לאוכל בשר חוץ לחומה קל וחומר ממעשר אם לפני זריקת דמים ק"ו מתודה ושלמים. מה תודה ושלמים שמותרין לזרים האוכל מהם לפני זריקת דמים עובר בלא תעשה. (לט) בכור שאסור לזרים האוכל מהן לפני זריקת דמים אינו דין שיהא עובר בלא תעשה. אלא בא הכתוב ללמדנו אלא לזר שאכל בכור תמים בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים שעובר בלא תעשה. וצאנך. זו חטאת ואשם. א"ר שמעון וכי מה בא ללמדנו אם לאוכל חטאת ואשם חוץ לחומה ק"ו ממעשר ואם לפני זריקת דמים קל וחומר מתודה ושלמים. ואם לאחר זריקת דמים ק"ו מבכור. ומה בכור שהוא קדשים קלים האוכל ממנו לפני זריקת דמו עובר בלא תעשה. חטאת ואשם שהן קדשי קדשים לא כל שכן מה בא ללמדנו אלא לאוכל חטאת ואשם (מ) חוץ לקלעים שעובר בלא תעשה. וכל נדריך. זה עולה. אמר רבי שמעון וכי מה בא ללמדנו אם לאוכל עולה חוץ לחומה ק"ו ממעשר. ואם לפני זריקת דמים ק"ו מתודה ושלמים. ואם לאחר זריקת דמים ק"ו מבכור. ואם חוץ לקלעים ק"ו מחטאת ואשם. ומה חטאת ואשם שמותרין באכילה האוכל מהם חוץ לקלעים עובר בלא תעשה. עולה שאסורה באכילה אינו דין שיהא עובר בלא תעשה הא לא בא הכתוב ללמדך (מא) אלא לאוכל מעולה בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים בין לפנים בין לחוץ שעובר בלא תעשה. אמר רבה דילדה איתיה כר' שמעון תליד. ואי לא לא תליד. דמתריץ ליה לקרא למאי דסבירא ליה והלכה זו במסכת מכות ופירושה בספרי:

פס'. (מב) כי אם לפני ה' אלהיך (תאכלנו) זה שילה. תאכלנו במקום אשר יבחר זו ירושלים. אתה ועבדך ואמתך. חביב קודם. והלוי אשר בשעריך

[א] פי' עד שלא קרא עליהם שם ביכורים. עי' בספרי פסקא ס"א ד"ה מלאשית.

באור הרא"ם

(לג) על הארץ תשפכנו כמים לא לתוך המים וכו' כצ"ל: (לד) אף דם מכשיר את הזרעים. היינו דם זה של פסולי המוקדשין אבל דם קדשים אינן מכשירין: (לה) לא יהיה לך רשות. בספרי יכול אני אבל איני רשאי. וכן כוונת המחבר: (לו) אבל הנותן מתנה. ואינו אוכל פטור: (לז) וכי מה בא ללמדנו. (מכות י"ז): (לח) עד שלא קרא עליהן שעובר בעשה כצ"ל. והיינו שלא קרא הפרשה ארמי אובד אבי: (לט) בכור שאסור לזרים. אינו כדין כ"ה ג"כ בספרי. ותמוה הוא הרי מכאן הוא הלימוד שבכור אסור לזרים. והז"א על הספרי הגיה בכור קדושתו מרחם. ולדידי ברור שהכל ט"ס וצ"ל הג' כמו שהוא במכות שם אר"ש וכי מה זה בא ללמדנו אם לאוכלן חוץ לחומה ק"ו ממעשר אם לפני זריקה ק"ו מתודה ושלמים הרי לא בא הכתוב אלא לאוכל מן הבכור אפילו לאחר זריקה (היינו זר) שהוא לוקה וכצ"ל הכא והשאר נמחק: (מ) חוץ לקלעים. ואזכרת עשה מצאנו בה במקום אחר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד: (מא) אלא לאוכל מעולה. היינו אף כהן האוכל: (מב) כי אם לפני ה' אלהיך זה שילה כצ"ל

זגו'. ושמחת לפני ה' אלהיך בכל מעשה ידך. כל מקום שאתה מוצא לוי (מג) תן לו מחלקו אין לו מחלקו תן לו מעשר שני אין לו מעשר שני תן לו שלמים:

פס'. השמר לך. בלא תעשה. פן תעזוב את הלוי. בלא תעשה. כל ימיך.(מד) ואפילו שמטים ויובלות. (מה) על אדמתך. ולא גולה:

פס'. כי ירחיב ה' אלהיך. (מו) עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' אלהיך את גבולך. כאשר דבר לך. (מז) מה דבר לך (בראשית טו) את הקני ואת הקנזי. ואמרת אוכלה בשר. (מח) רבי ישמעאל אומר מגיד שבשר תאוה נאסר להן לישראל במדבר וכשבאו לארץ התירו הכתוב להן. (מט) רבי עקיבא אומר לא בא הכתוב ללמדך אלא דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון. יכול יקח מן השוק ויאכל. ת"ל כי ירחק ממך המקום וזבחת מבקרך ומצאנך הא אין אוכל בשר עד שיהא לו בקר וצאן. כאשר צויתיך. מלמד שצוה משה על רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. (נ) רי"ש רוב שי"ן שנים אל"ף אחד הרי כאשר צויתיך. ד"א מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה:

פס'. אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל. ר' אלעזר הקפר אומר (נא) וכי מה בא הכתוב ללמדך בין צבי לאיל הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה בהמה בשחיטה אף חיה בשחיטה:

פס'. רק חזק לבלתי אכול הדם וגו'. (נב) להגיד מה גרם לא תאכל הנפש עם הבשר. זה אבר מן החי. חנניה אומר (נג) זה הדם מן החי:

פס'. לא תאכלנו על הארץ. לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך. (נד) א"ר שמעון ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר טוב. גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתן הפורש מהן עאכ"ו שזוכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות. כי תעשה הישר בעיני ה'. ללמדך שכל הזריז במצות נקרא ישר. וכה"א (תהלים יט) פקודי ה' ישרים:

פס'. רק קדשיך אשר יהיו לך (נה) ונדריך תשא. קדשים שהן באין בנדר ונדבה. יצאו בכור ומעשר שאין באין בנדר ובנדבה:

פס'. ועשית עולותיך הבשר והדם. רבי יהושע אומר (נו) אם אין דם אין בשר אם אין בשר אין דם. רבי אליעזר אומר ודם זבחיך ישפך. דם אע"פ שאין בשר כגון שנטמא. ומה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם. מקיש בשר לדם מה דם בזריקה (נז) אף בשר בזריקה. יכול יהא עומד מרחוק וזורק. ת"ל (ויקרא א) וערך הכהן אותם. עומד בקרוב וסודרן על גבי המערכה. ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך. מיכן לכל הקדשים שטעונין יסוד וזריקה אחת ע"ג המזבח:

פס'. שמור ושמעת את כל הדברים האלה. כל שישנו בכלל משנה ישנו בכלל מעשה וכל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה. מיכן אמרו אין בור ירא

באור הרא"ם

כנ"ל: (מג) תן לו מחלקו. היינו מעשר ראשון: (מד) ואפילו שמטין ויובלות. שאין בהם מעשר תן לו בתורת צדקה: (מה) על אדמתך ולא בגולה. היינו בח"ל אינו מוזהר עליו יותר משאר עניי ישראל: (מו) עשה מצוה האמורה בענין וכו'. יש לפרש כמו שאמרו בויק"ר פ"ס אר"א כתיב השמר לך פן תעזוב את הלוי וגו' וכתיב בתריה כי ירחיב ה' את גבולך וגו' אמר הקב"ה לפי מנהגך מרחיבין לך: (מז) מה דבר לך את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני כנ"ל כי לאברהם הבטיח ה' עשרה אומות ולישראל לא נתן רק ז' אומות ולעתיד יתן להם עוד ג' קיני קנזי וקדמוני וזה כאשר דבר לך: (מח) ר"י אומר מגיד שבשר תאוה וכו'. (חולין טז:): (מט) ר"ע אומר לא בא הכתוב וגו'. ע"ש כאן וכנ"ל ר"ע אומר לא בא הכתוב אלא לאסור להם בשר נחירה שמשנכנסו לארץ נאסר להם בשר נחירה (שהותר להם בז' שכבשו) ואח"כ דברי ראב"ע לא בא הכתוב אלא ללמוד ד"א שלא יאכל בשר אלא לתאבון וכו' וכ"ה בספרי לחולין שם: (נ) שי"ן רוב וכו'. אשר דורש נוטריקון: (נא) וכי מה בא הכתוב ללמדך מצבי ואיל כנ"ל: (נב) להגיד מה גרם. פי' מאיזה טעם נאסר להם (ז"ר) והרבה יש כזה בדברי המחבר: (נג) זה הדם מן החי. ולעבור עליו בשני לאוין: (נד) אר"ש. (מכות כ"ג) ושם הג' ר"ש ברבי: (נה) ונדריך תשא. היינו שהוא חייב באחריותן וע"ז קאי קדשים כו': (נו) אם אין דם. (זבחים ק"ד) פי' שאם אין דם אין מקריבין האימורים למזבח: (נז) אף בשר בזריקה. הא למאי שריוח יש בין כבש למזבח שמשם היה

חטא ולא עם הארץ חסיד. את כל הדברים האלה. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה. למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם. לעולם שכולו טוב. כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך. הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם. וכה"א (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

פס'. כי יכרית ה' אלהיך את הגוים. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה יכרית ה' את הגוים. לרשת אותם בשכר שתבוא תירש. וירשת אותם וישבת בארצם. (נח) כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה:

פס'. השמר לך פן תנקש אחריהם. שלא תמשך אחריהם. אחרי השמדם מפניך · שאם תעשה כמעשיהם יבואו אחרים וישמידוך. ופן תדרוש לאלהיהם. שלא תאמר (נט) כשם שהן יוצאין בבגד ארגמן אף אני יוצא כמוהם ואעשה כן גם אני (ס) הא אינו חייב אלא בדבר שמקריבין אותו על המזבח והקריבו לע"ז:

פס'. לא תעשה כן לה' אלהיך. לא נתכוונו להקריב אלא מה שהקב"ה שונא שנאמר כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם. כי גם לרבות אבות ואמהות. אמר ר' עקיבא אני ראיתי עובד כוכבים שכפת אביו והניחו לפני (סא) כלבו ואכלו:

פס'. את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כחמורה. אותו תשמרו לעשות. רבי אליעזר בן יעקב אומר (סב) ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה. לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. (סג) מיכן אמרו הניתנין במתנה אחת שנתערבו בניתנין במתנה אחת ינתנו במתנה אחת וכו' הילכתא ביומא. (סד) מנין שאין מוסיפין בלולב ובציצית ולא פוחתין מהן. תלמוד לומר לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו:

פס'. כי יקום בקרבך נביא. להביא את האשה. נביא יכול כמשה ת"ל או חולם חלום כל דהוא. ונתן אליך אות או מופת. אות בשמים כענין שנא' (בראשית א) והיו לאותות ולמועדים. או מופת. בארץ. כענין שנאמר (דה"ב לא) (לראות) [לדרוש] את המופת אשר היה בארץ. ורבותינו אמרו אין הפרש בין אות למופת והדברים נראים (יואל ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ. ואות. (ישעיה ז) שאל לך אות מעם ה' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה. פי' או מן השמים או מן הארץ אלא אות לזמן כענין שנאמר (שמות ח) למחר יהיה האות הזה. ומופת לאלתר כענין שנאמר (שם ז) תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין:

פס'. ובא האות והמופת. (סה) רבי יוסי הגלילי אומר בוא וראה עד היכן הגיע הכתוב לסוף דעתן של עובדי ע"ז ונתן להם ממשלה שאפילו מעמיד לך חמה

באור הרא"ם

זורק האימורים: (נח) כל מקום שאתה רוצה לבנות וכו'. חסר כאן וכצ"ל לפי שנאמר בפרשת שופטים וישבת בעריהם ובבתיהם יכול א"א רשאי להוסיף על הבנין ת"ל וישבת בארצם כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה: (נט) כשם שהם יוצאין בבגד ארגמן. הוא בגד מיוחד לכומרי עובדי כוכבים · ועיין (מגילה כ"ד) האומר איני עובר בצבועין כו' חיישינן שמא מינות נזרקו בו: (ס) הא אינו חייב וכו' · כאן ט"ס וגם הפיסקא באמצע ט"ס והכתוב לא תעשון כן לה' וכו' נמשך הכל דרשה אחת וכן הגיה הגר"א בספרי. וכצ"ל ואעשה כן גם אני לא תעשון כן לה' אלהיך. יש כאן לעבודת כוכבים ויש כאן לעבודת המזבח. מכל דבר שמקריבין אותו לעבודת כוכבים אין מקריבין כיוצא בו לעבודת כוכבים ואם הקריב חייב ואין מקריבין כיוצא בו לגבי מזבח ואם הקריב פטור. יכול אם הם היינו העובדי כוכבים מקריבין הטלאות והאמות לא יהיה מקריבין למזבח ת"ל כי תועבת ה' אשר שנא וכו' לא נתכוון הכתוב אלא בדבר שהקב"ה שונא אותו כצ"ל: (סא) לפני כלבו. הכוונה לפני ע"ז שלו וקראו כלבו בלשון גנאי (ז"ר) והכלו פי' הקריבו: (סב) ליתן ל"ת על כל עשה · דורש תשמרו לעשות · וכל מקום שנאמר השמר לא תעשה: (סג) מכאן אמרו וכו'· מתן א' במתן ד' פלוגתא דר"א ור' יהושע (זבחים פ"ח): (סד) מנין שאין מוסיפין וכו' · פי' להוסיף על גוף המצוה הכתובה בתורה כמו לולב וציצית שלא יפחות מד' ולא יוסיף על ד' כמו שמסיים. וזה שנאמר בפ' ואתחנן לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו הכוונה שלא יוסיפו על התרי"ג מצות מצוה חדשה או לבטל איזה מצוה מתרי"ג מצות כי מתחלה אמר שם שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות ועל זה קאי לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם (הגר"א באדרת אליהו):
(סה) רבי יוסי הגלילי אומר בוא וראה · (סנהדרין נ'):

באמצע הרקיע אל תשמע לו. ומפני מה כי מנסה ה' אלהיכם. אמר רבי עקיבא ח"ו שהקב"ה מעמיד חמה ולבנה וכוכבים ומזלות לעובדי ע"ז אלא מהו ובא האות והמופת כגון חנניה בן עזור שהיה נביא אמת מתחלה וחזר להיות נביא שקר ולמדך הכתוב שאם בא אות ומופת ע"י נביא כשהיה נביא אמת וחזר ואמר לך לך עבוד אלהים אחרים אל תשמע לו :

פס'. לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה ה' אלהיכם. זה שאמר הכתוב (יחזקאל יד) והנביא כי יפותה אנכי פתיתי נתתי (לו ארץ רחבת ידים) לפרסמו. כדתנן (סה) מפרסמין את החניפים מפני חילול השם. וכדי לנסות בו את ישראל שנא' כי מנסה ה' אלהיכם. וכה"א ביהושע (שופטים ג) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל :

פס'. אחרי ה' אלהיכם. (סו) זה (הענן) [עשה]. ד"א זו דרכיו של הקב"ה מה הוא רחום וחנון אף אתה היה כן. מה הוא גומל חסדים אף אתה כן. ארך אפים וקדוש אף אתה כן שנא' (ויקרא יא) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' אלהיכם. ואותו תיראו. שיהא מוראו עליכם. ואת מצותיו תשמרו. אלו המצות [א]. ובקולו תשמעו. זו התורה. ואותו תעבודו. במקדשו. ובו תדבקון. והופרשו מע"ז ודבקו בו :

פס'. והנביא ההוא או חולם החלום ההוא. (סז) לא אנוס ולא מוטעה. יומת כי דבר סרה. שבא לזייף דברו של הקב"ה. המוציא אתכם מארץ מצרים. אפילו אין לו עליך אלא שהוציאך ממצרים די והפודך מבית עבדים (סח) שאפילו פדאך מבית עבדים די. להדיחך מן הדרך. (סט) נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה במסית. מה כאן בסקילה אף כאן בסקילה. ר' שמעון אומר אין דינו של זה אלא בחנק. וכן אתה מוצא במסכת סנהדרין. ובערת הרע מקרבך. בער העושה הרע בישראל :

פס'. כי יסיתך אחיך בן אמך. אין הסתה אלא טעות (ע) כענין שנאמר (מ"א כא) אשר הסתה אותו איזבל אשתו. אחיך. זה אחיך מאביך. בן אמך זה בן אמך. ולמה אמר הכתוב בן אמך. כלומר אפילו בן אמך שאינו מתקנא בך מחמת ירושה שאין ירושה מן האם אלא מן האב אפילו הכי לא תאבה לו. או בנך. מכל מקום. (עא) או אשת חיקך. זו נשואה. או לרבות את הארוסה. או רעך. לרבות את הגר. אשר כנפשך. להביא אביך. בסתר לאמר. מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר. נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך. (עב) אומות העולם אין מניחין מה שמסרו להן אבותיהן וישראל מניחין זה גנאי גדול :

פס'. מאלהי העמים אשר סביבותיכם. מן הקרובים אתה למד מה הן הרחוקים. כשם שאין ממש בקרובים כך אין ברחוקים. מקצה הארץ ועד קצה הארץ. אלו חמה ולבנה המתהלכים מסוף העולם ועד סופו :

פס'. לא תאבה לו. (עג) אע"פ שהזהרתיך (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך לא תחוס עינך עליו ולא תחמול. שלא תלמד עליו זכות. ולא תכסה עליו. אם יודע אתה עליו חובה אין אתה רשאי לשתוק :

פס'. כי הרג תהרגנו. (עד) מיכן אמרו מחזירין לחובה ואין מחזירין לזכות במסכת סנהדרין. ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הניסת ואח"כ מצוה בכל אדם שנאמר ויד כל העם באחרונה :

[א] ובספרי הגי' זו מלות לא תעשה.

באור הרא"ם

(סה) מפרסמין את החניפים. (יומא פ"ו): (סו) זה הענן. לא ידעתי לפרשו וט"ס ואולי צ"ל כמו שהוא בספרי אחרי ה' תלכו זו מ"ע : (סז) לא אונס וכו'. מלת שהוא דרים למעט (סנה"ד בא"ה) : (סח) שאפילו אין עליך אלא שפדך מבית עבדים די כנ"ל : (סט) נאמר כאן הדחה. (סנהדרין פ"ט) : (ע) כענין שנאמר אשר הסתה אותו איזבל אשתו. ותרגם יונתן דאטעית יתיה איזבל אתתי' : (עא) או אשת חיקך זו נשואה. כדכתיב משוכבת חיקך ואומר ואהיה נשי אלוניך בחיקך. ועיין פרש"י : (עב) אומות העולם וכו'. דרים מדכתיב ואבותיך : (עג) אע"פ שהוהרתיך וכו'. דורש לא תאבה לא תהא תאב לו ואאהבנו כפרש"י (ואולי אבה מגורש אהב מאותיות המתהפכות כמו כבש כשב) : (עד) מכאן אמרו מחזירין

פס' . וסקלתו באבנים.ולהלן הוא אומר (ויקרא כד) וירגמו אותו אבן . (עה) אלא לא מת באבן מת באבנים הרבה . כי בקש להדיחך . נאמר כאן הדחה (עו) ונאמר להלן הדחה. מה כאן בסקילה אף להלן בנביא השקר בסקילה. ויליף נביא ממסית. מעל ה' אלהיכם המוציא . אפילו לא עשה עמך אלא שהוציאך ממצרים מבית עבדים די :

פס' . וכל ישראל ישמעו וייראו . (עז) משמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל . ולא יוסיפו לעשות (עח) כדבר הרע . יצא המגפף והמנשק והמכבד והמרביץ וחמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל שאינו בסקילה אלא העובד והזובח והמקטיר והמנסך והמסית והמשתחוה כל שהוא כעבודת גבוה :

פס' . כי תשמע באחת עריך . (עט) מיכן אמרו אין עושין שלש עיירות מודחות בארץ ישראל . דכתיב עריך . אשר ה' אלהיך נותן לך לשבת שם . פרט לירושלים (פ) שלא נתנה לבית דירה :

פס' . יצאו אנשים בני בליעל . אנשים ולא נשים ולא קטנים . בני בליעל בני אדם שפרקו מעליהם עול שמים . מקרבך . ולא מן הספר . וידיחו את יושבי עירם . (פא) ולא יושבי עיר אחרת . לאמר . בהתראה נלכה ונעבדה :

פס' . (פב) ודרשת וחקרת . ולהלן והוגד לך ושמעת ודרשת היטב . היטב לגזירה שוה . מלמד שבודקין אותם בשבע חקירות . ומה בין חקירות לבדיקות אמר איני יודע ושנים אומרים אין אנו יודעין וכו' . מפורש בסנהדרין . והנה אמת נכון הדבר . (פג) לרבות גרים ועבדים משוחררין :

פס' . הכה תכה . מנין שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו ת"ל הכה תכה. מכל מקום. את יושבי העיר ההיא . לא יושבי עיר אחרת . (פד) מיכן אמרו החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום ולנה באותה העיר (פד) הרי אלו מצילין אותן . החרם אותה פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה . ואת כל אשר בה . לרבות נכסי צדיקים שבתוכה . (פה) מיכן אמרו נכסי צדיקים שבתוכה אובדין ושבחוצה לא פלטין . ושל רשעים וכו' . בפרק כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב . ואת בהמתה . (פו) ולא בהמת הקדש :

פס' . ואת כל שללה. לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה . תקבוץ אל תוך רחובה . אין לה רחוב עושין לה רחוב . היה רחובה חוצה לה כונסין אותו לתוכה שנאמר ושרפת באש את העיר ואת כל שללה . ד"א ואת כל שללה. ולא שלל שמים . מיכן אמרו ההקדישות שבתוכה יפדו והתרומות ירקבו. מעשר שני (פז) וכתבי הקדש יגנזו . והיתה תל עולם לא תבנה עוד . לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית גנות ופרדסים. ולא ידבק בידך מאומה מן החרם . (פח) מיכן אמרו מקל או מלגז או כרכר או שרביט כלם אסורין בהנאה . כללו של דבר כל הנהנה מן ע"ז יוליך הנאה לים המלח . למען ישוב ה' מהרון אפו . כל זמן שע"ז בעולם הרון אף בעולם. נסתלקה ע"ז נסתלק הרון אף מן העולם . ונתן לך רחמים ורחמך והרבך . מיכן אמר רבי שמעון בן גמליאל כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאין מרחם על הבריות אין מרחמין

באור הרא"ם

מחזירין וכו' · (סנהדרין לב׳) : (עה) אלא לא מת באבן אחד יומת באבנים הרבה כנ"ל : (עו) ונאמר להלן הדחה. גבי נביא שקר : (עז) משמרין אותו וכו' · (סנהדרין פ"ט׳) : (עח) כדבר הרע הזה יצא המגפף וכו' כנ"ל : (עט) מכאן אמרו מדכתיב באחת עריך אין עושין ג' עיירות מודחות בא"י יכול אף שתים לא ת"ל עריך (לשון רבים) ושתים עושין כנ"ל : (פ) שלא נתנה לבית דירה · שלא נתחלקה לשבטים : (פא) ולא יושבי עיר אחרת . שצריך להיות המדיחין מתוכה (סנהדרין קי"א) : (פב) ודרשת וחקרת ושאלת היטב ונאמר והוגד לך וכו' ודרשת היטב וכו' כנ"ל : (פג) לרבות גרים וכו' . נעשתה התועבה הזאת בקרבך לרבות גרים ועבדים וכו' כנ"ל : (פד) מכאן אמרו החמרין וכו'· (סנהדרין קי"א) : (פד) הרי אלו מצילין אותם·פי' אם רוב אנשי העיר הדיחו והחמרין והגמלין משלימין המועט ואותן אותן רוב הרי אלו מצילין אותם שאין ממונם אבד אלא נידונין כיחידים (רש"י) : (פה) מכאן אמרו נכסי צדיקים · (שם) ונכסי צדיקים היינו אותם שבעיר שלא הודחו עמהם : (פו) לא בהמת הקדש · היינו בכורות ומעשרות שבתוכה (תמורה ח׳) והכוונה אף שיש להם חלק בגוה ולא ממעטינן ליה מקרא דלקמיה ולא שלל שמים : (פז) וכתבי קדש. היינו מה שכתבו קודם שהודחו· אבל אם כתבו אח"כ ס"ת שכתבו מין ישרף : (פח) מכאן אמרו

עליו מן השמים. והרבך. כמו שנא' (בראשית כו) והרביתי את זרעך ככוכבי השמים. כאשר נשבע לאבותיך. הכל בזכות אבותיך. כי תשמע בקול ה' אלהיך. מיכן אמרו תתחיל אדם לשמוע קמעה סוף משמיעין אותו הרבה. לשמור את כל המצות. שתהא מצוה קלה בעיניך חביבה כמצוה חמורה. לעשות הישר. בעיני שמים:

פס'. בנים אתם. (פט) א"ר יהודה אם נוהגים אתם מנהג בנים. הרי אתם בנים. רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוין בנים לה' אלהיכם. וכה"א (הושע ב) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם (לאמר) יאמר להם בני אל חי. לא תתגודדו. כמשמעו. לא תעשו כדרך שהאומות עושין על ע"ז וכה"א ((מ"א יח) ויתגודדו כמשפטם. ד"א לא תתגודדו. לא כענין (דניאל ד) גדו אילנא אלא מלשון נדוד לא תעשו אגודות אגודות שיהו אלו פוסלין ואלו מכשירין. אלו שומרין מקרא קדש היום אלו למחר אלא היו כלכם אגודה אחת כענין שנאמר (עמוס ט) ואגודתו על ארץ יסדה. ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת.(צ) יכול לא יהו חייבין אלא על בין העינים בלבד מנין לרבות את כל הראש ת"ל לא יקרחו קרחה בראשם לרבות את כל הראש. למת. אין חייבין עליו אלא על מת בלבד:

פס'. כי עם קדוש אתה לה'. קדושת עצמך. ובך בחר ה'. מלמד שכל אחד ואחד מישראל היה חביב לפני הקב"ה יותר מכל הכנענים:

פס'. לא תאכל כל תועבה. אחרים אומרים נאמר כאן תועבה (צא) ונאמר להלן (דברים יז) לא תזבח לה' אלהיך. עד כי כל תועבת ה' אשר שנא. מה תועבה אמורה להלן בפסולי המוקדשין הכתוב מדבר אף תועבה האמורה כאן בפסולי המוקדשין הכתוב מדבר:

פס'. זאת הבהמה וגו' איל וצבי. (צב) מלמד שהחיה בכלל הבהמה. ובהמה בכלל חיה מנין כתוב בפרשת ויהי ביום השמיני (ויקרא יא) זאת החיה וכתוב כאן זאת הבהמה בכל מקום הכתוב פורט את המועט. למדנו שבהמה טמאה מרובה מבהמה טהורה לכך פרט הכתוב את הטהורה. ותאו. (צג) רבי יוסי הגלילי אומר זה שור הבר:

פס'. וכל בהמה מפרסת פרסה וגו'. אותה תאכלו ואין בהמה טמאה באכילה. (צד) למדנו לבהמה טמאה שהיא בעשה מן הכתוב. בלא תעשה מנין ת"ל אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את הגמל. ומה אלו שיש בהן כימני טהרה הרי הן בלא תעשה. על שאר בהמה טמאה שאין בהן סימני טהרה אינו דין שיהו בלא תעשה על אכילתן (צה) למדנו מצות עשה שלהן מן הכתוב ומצות לא תעשה מקל וחומר:

באור הרא"ם

אמרו מקל וכו'. (ע"ז מ"ט:): (פט) א"ר יהודה אם נוהגים וכו'. (קדושין ל"ו): (צ) יכול לא יהיו חייבין וכו'. (מכות כ:): (צא) ונאמר להלן לא תזבח שור ושה אשר יהיה בו מום מה להלן וכו' כנ"ל. ודע כי בספרי הובא ג"כ דברי ר' אליעזר מנין לגורם אוזן בכור ואוכל ממנו עובר בל"ת שנאמר לא תאכל כל תועבה ועיין (בכורות לא.) ומי קנים ר"א לעולם. ובתוס' הקשו ע"ז הרי בספרי הכא כובר ר"א דמדאורייתא אסור. והגה רש"י בחומש מביא דברי הספרי והרב המזרחי הרבה לפלפל בדברי רש"י גם הזרע אברהם מפרש הספרי אולם כפי הכלל שכתב הרא"ם בנמס' ב"ק בפרק מרובה בפיסקא לגזור שחקקו וז"ל ומובא איכא מילי דרבנן דאסמכוה רבנן אקראי בת"כ כגון מעשר פירות וירק ודרש להו בספרי מקראי. ובזה כפו אמו כל הפלפולים בזה. ויונח ג"כ דעת נפש היפה. דברי התוס' (תמורה ד:) ד"ה רבא שכתבו בלשון ובזה ניחא למה לא נאסר גרם אוזן בכור מכל מה שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל כמו בשר וחלב. שא"ו לומר שנעלם מהם דברי הספרי ומה גם כי בבכורות הביאו בעצמם דברי הספרי. אך הכל כפי הכלל שכתבתי בשם הרא"ם. ורבינו הגר"א בא"א הביא על האי קרא שלא תאכלו כל תועבה כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל לימד על בשר בחלב שאסור בהנאה ד"א על פסולי המוקדשין והשמיט הך דגרם אוזן בכור ואכמ"ל: (צב) ריה"א זה שור הבר. (חולין פ"ו) ושם ר' יוסי שתמא וסובר מין חיה הוא וחלבו מותר: (צג) מלמד שזיה בכלל בהמה (חולין עא): (צד) למדנו לבהמה טמאה. היינו שאין לה שום סימן טהרה: (צה) למדנו מצות עשה מן הכתוב ומצות ל"ת מק"ו. כבר עמד הרמב"ן בס' שמיני שלא אין מזהירין מן הדין וכן המרו גבי אחותו בת אביו ואמו שאסור הכתוב והולך לרבות אף שבזה מק"ו מהכתוב שאסר אחותו בת אביו או בת אמו כדאיתא בסנהדרין וביבמות. עיין ברמב"ן התירון השני. וגם

המזרחי

פס' . אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה . (נו) א"ר עקיבא וכי משה קניגי היה אלא מיכן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים . השסועה . אמרו חכמים בשחיטת חולין בריה שיש לה שתי שזראות ושתי גבינין :

פס' . את זה תאכלו מכל אשר במים כענין המפורש בפרשת ביום השמיני . טמא הוא לכם . אסור באבילה ואינו מטמא במגע ובמשא :

פס' . כל צפור טהורה תאכלו . (נז) לרבות צפור המשתלחת . (נח) [והראה] (והדאה) ואת האיה . דאה היא ראה כמו (בראשית י) דודנים (דה"א א) ורודנים . דבר אחר שרואה ביותר וכה"א (איוב כח) ולא שזפתו עין איה . ואת האיה . נאמר כאן איה ונאמר להלן איה מה איה האמורה כאן עשה את הראה מין איה אף איה האמורה להלן עשה את הראה מין איה :

פס' . ואת בת היענה . (נט) זו ביצתה בנין אב לכל ביצת עוף טמא :

פס' . את כל עורב למינו . להביא עורב העמקי (ק) ועורב הבא בראש היונים . למינו . להביא את הזרזיר :

פס' . את הכוס וגו' . ואת החסידה . מלמד שעוף טהור מרובה מעוף טמא שכל מקום פורט את המועט . עוף טהור ביארו חכמים מה נשר מפורש שאין לו אצבע יתירה ואין לו זפק ואין קרקבנו נקלף ודורס ואוכל טמא . אף כל כיוצא בו טמא . ועוף טהור נאכל במסורת כגון אווז ואווז הבר והתרנגולין :

פס' . (קא) כל עוף טהור תאכלו . הא טמא לא תאכלו לאו הבא מכלל עשה . א"ר שמעון כל עוף טהור תאכלו אלו חגבים טהורין . וכל שרץ העוף טמא הוא לכם . אלו חגבים טמאים :

באור הרא"ם

המזרחי הרבה לפלפל בדברי הרמב"ן ולדחותו . והנה הרב המגיד תירץ דהא דאמרינן אין מזהירין מן הדין אלא במידי דלית ביה איסורא דאורייתא בביאור אבל כאן כיון שיש לנו עשה בפירוש מקרא אז הל"ת שהוא מק"ו נוכל ללקות עליו וזה הטעם שחזר הספרי הכא נמצא מצות עשה שלהם מן הכתוב ול"ת מק"ו ודברים של טעם הם . גם הז"א מפרש הספרי פלפל הרבה בזה . ואענה גם אנכי את חלקי בזה בס"ד . הנה הטעם שאין מזהירין מן הדין הובא בקיצור כללי הש"ס הטעם לפי שק"ו נדרש מעצמו ולפעמים שהוא טועה בסברא והדין פריכא ולאו אדעתין ואין כח ביד הכמים לענשו מלקות מק"ו (זולת ממון יכולין לחייבו) והנה משונה ק"ו זה מכל ק"ו דעלמא כי זה לשון הקרא הכא וכן בפ' שמיני . אך את זה לא תאכלו ממעלה הגרה וממפריסי הפרסה . את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא וכן גבי שפן והארנבת . ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ושוסעת שסע פרסה והוא גרה לא יגר וכו' אשר באמת קשה למה היה להתורה לכתוב הסימני טהרה כי מעלה גרה הוא וכן גבי חזיר כי מפריס פרסה הוא יגיד הכתוב הסימן טומאה והיה די . ויותר הלשון כי בוודאי מיותר יכתוב הקרא מעלה גרה הוא ופרסה לא הפריס וכן להיפך גבי חזיר . וכבר ידוע כי מלת כי משמש בד' לשונות ונוכל לפרשו ג"כ בלשון דלמא ויהיה כוונת התורה כי מעלה גרה הוא בלשון דלמא . בל תאמר אהרי כי יש לו סימן טהרה כי מעלה גרה הוא יהיה טהור אעפ"כ אני אוכרו ופרסה לא יפרים וכן להיפך גבי חזיר כי מפריס פרסה הוא בל תאמר אחרי שיש לו סימן טהרה כי מפריס פרסה הוא יהיה טהור אעפ"כ אני אוסר והוא גרה לא יגר הרי מי שיש לו שני סימני טומאה מבואר בהדיא בקרא כי טמא הוא ואין צריך לק"ו . כי מהפסוק הראשון גבי גמל מבואר איסורו בהדיא אחרי כי התורה אמרה בל תביט להתירו אף שיש לו סימן א' טהרה רק אם יש לו סימן א' טמא טמא הוא . מבואר בהדיא כי בשני סימני טומאה טמא הוא לא כן גבי אחותו כי בקרא כתיב רק אחותו בת אביו או בת אמו והנה אחותו מאביו ואמו אם תרצה לאוסרה הוא רק מכח ק"ו מה אחותו בת אביו שלא בת אמו בת אמו שלא בת אביו אסור ק"ו אחותו מאביו ואמו . ע"ז אמר אין מזהירין מן הדין כי אין לנו לענוש ע"י ק"ו גרידא שנלמוד כי אולי נטעה בסברא וכל הדברים האלו נוכל לכוון בדברי הרמב"ן בתירוץ השני רק קיצר בלשונו ומוצל הוא רבינו הרמב"ן מהשגות המזרחי כי משונה ק"ו זה מק"ו דאחותו . ומה שמסיים הספרי נמצא מ"ע מן הכתוב ומצות ל"ת מק"ו לרווחא דמלתא הייגו להראות לשון הלאוי"ן את הגמל וכו' ופרסה לא הפרים וגבי חזיר ולא גרה וכו' כי בלשון לא הוא הלאוי"ן : (נו) אר"ע וכי משה קניגי היה וכו' . (חולין ס:) ע"ש כי עיקר הקושיא הוא על השסועה שהיא בריה בפני עצמה : (נז) לרבות צפור המשולחת . (קדושין כ"ז) ע"ש מסקנת רבא כי לא אמרה תורה שלח לתקלה : (נח) והראה ואת האיה כצ"ל : (נט) זו ביצתה . (חולין ס"ד:) : (ק) ועורב הבא בראש היונים . (שם ס"ג) וע"ש בגמ' דדמי רישיה לדיונה : (קא) כל עוף וכו' . הא טמא לא תאכלו לאו הבא מכלל עשה . כה"ג לפניט

בבדרי

פס'. לא תאכלו כל נבלה. כל לרבות (קב) את שנתנבלה בשחיטתה. ד"א כל נבלה להביא את הטרפה. לגר אשר בשעריך. זה גר תושב. תתננה ואכלה או מכור לנכרי. (קג) דברים ככתבן. דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר אחד הגר ואחד הגוי בין בנתינה בין במכירה. אם כן למה נאמר לגר אשר בשעריך להקדים נתינה דגר למכירה דגוי. כי עם קדוש אתה. קדש את עצמך. לא תבשל גדי אמר רבי יוסי הגלילי נאמר בפרשת ואלה המשפטים ובפרשת כי תשא וזה שלשה פעמים לא תבשל גדי. אחד לאיסור אכילה. ואחד לאיסור בישול. ואחד לאיסור הנאה:

פס'. עשר תעשר. מלמד שאין מעשרין משנה לחברתה. עשר תעשר (קד) זה מעשר שני שמפרישין אותו מן האוצר. ד"א עשר תעשר. להביא שאר מעשרות שלא יהו מתעשרין משנה לחברתה. ד"א עשר. בשביל שתתעשר ואם לאו היוצא השדה יאכל אותו מדי שנה שנה. וזהו עשו שנא' בו (בראשית כז) וצא השדה וצודה לי ציד. ד"א עשר תעשר. דברה תורה כלשון בני אדם. לשון זרוז. את כל תבואת זרעך. להוציא אכטים וקוצה ופואה שאינן תבואה. היוצא השדה. (קה) היוצא להזרע בשדה והוא צומח. שנה שנה. מלמד שאין מעשרין מן החדש על הישן. דבר אחר היוצא השדה (קו) היוצא מן השדה:

פס'. ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך. ומנין לרבות שאר הפירות תלמוד לומר כל תבואת זרעך. להביא את (קז) המוכר שהוא חייב במעשר כשם שהאוכל חייב:

פס'. ואכלת לפני ה' אלהיך במקום וגו'. רבי יוסי אומר שלשה דברים משום שלשה זקנים. (קח) רבי עקיבא אומר יכול יהא אדם מעלה בכורות מחוצה לארץ. תלמוד לומר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר ממקום שאתה מביא מעשר דגנך אתה מביא בכורות מקום שאין אתה מביא מעשר דגנך אין אתה מביא בכורות. דבר אחר ואכלת לפני ה' אלהיך. מה בכור אין נאכל אלא לפנים מן החומה. אף מעשר שני אין נאכל אלא לפנים מן החומה. ומה בשר אינו נאכל אלא לפני הבית אף מעשר שני אינו נאכל אלא בפני הבית. למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים. (קט) בין בארץ בין בחוצה לארץ:

פס'. (קי) וכי ירבה ממך הדרך. אחד מרובה ואחד ממועט. כי ירחק ממך

באור הרא"ם

בספרי · והר"ן בפו"ת סי' נ"ו הביא שגירסא כל עוף טהור תאכלו זו מצות עשה וכה"ג בילקוט · ובזה דחה דעת הרמב"ם דסובר דכתיב עובד כוכבים מ"ע לקבל מדרשתם לנכרי תשיך זו מ"ע והאומר כמו הכא כל עוף טהור תאכלו זו מ"ע בודאי הכוונה רק הא טמא לא תאכלו (כי מאי שייך מ"ע לאכול צפרים) כן התם לנכרי תשיך זו מ"ע ג"כ הכוונה הא לישראל לא · זו מ"ע · ודבריו נכונים מאד ע"כ העתקתי אותם כאן אף שאין זה מקומו · אחרי עבור זמן רב נצטער הייתי בדברי הרמב"ם ז"ל שפי' לנכרי תשיך זו מ"ע הלא פשוטו של מקרא הוא רק עצה טובה לאחיך לא תשיך ולנכרי רשאי לשוך · ועתה מצאתי דוגמא לזה (ערכין כט:) המוכר את שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים וע"ש בגמרא מוכר קאי בעשה דכתיב במספר שני תבואות ימכר לך לוקח נמי קאי בעשה דכתיב שנים תקנה והנה בפסוק זה הוא נותן רק עצה טובה ע"ש ברש"י בחומש וז"ל זהו פשוטו של מקרא על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה הראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה וכו' עכ"ל רש"י · הרי מצאנו אף שהכתוב בא ללמד רק עצה טובה . אעפ"כ סבירא להגמ' במספר שני תבואות דוקא לענין הקונה והמוכר כ"א בעשה . ומזה יצא להרמב"ם בפסוק לנכרי תשיך אף שהוא עצה טובה אעפ"כ מקיים העשה : (קב) את שנתנבלה בשחיטתה . היינו שנעקרו הסימנים ולא יצאתה מדי שחיטתה מתורת נבלה : (קג) דברים ככתבן דברי ר"י · (פסחים כ"א:) : (קד) זה מע"ש . שבו דבר הכתוב ואכלת לפני ה' אלהיך היינו בירושלים כ"ה בספרי : (קה) היוצא להזרע בשדה וכו' . לאפוקי הפקר עיין (מעשרות פ"ה) כל שהוא אוכל ונשמר : (קו) היוצא מן השדה · היינו שנגמרה מלאכתו אז חייבת במעשרות : (קז) את המוכר שהוא חייב במעשר . שמקח קובע למעשר . ודע כי בספרי דורש עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך . ולא לוקח היפך ממה שכתב המחבר עיין (ב"מ פ"ה:) תוס' ד"ה תבואות זרעך שחלקו בין הלוקח קודם מירוח חייב לאחר מירוח פטור . ודברי המחבר קאי בקונה קודם מירוח : (קח) רע"א יכול יהא אדם מעלה בכורות מח"ל · (תמורה כא): בזמן שבהמ"ק היה קיים : (קט) בין בארץ בין בח"ל · כל הימים דורש : (קי) וכי ירבה וכו' אחד מרובה וכו' ערבובי דברים בכאן וע"ש וכצ"ל

המקום. בריחוק מקום הכתוב מדבר ולא בריחוק זמן. כי יברכך ה'. אחד עשיר ואחד עני:

פס'. ונתתה בכסף. מלמד שאין מתחלל אלא על הכסף. שאר מטבעות מנין תלמוד לומר וצרת הכסף (קיא) דבר שדרכו לצרור. דברי ר' ישמעאל. רבי עקיבא אומר דבר שיש עליו צורה פרט לאסימון שאין עליו צורה. בידך (קיב) פרט לכשיצא חוץ מרשותך. והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. זה בית עולמים:

פס'. ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין. (קיג) רבי יהודה אומר יכול הלוקח בכסף מעשר שני טמא צריך פדיון ת"ל ככף. כסף ראשון ולא כסף שני. בכל אשר תאוה נפשך כלל. בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט. ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל. כלל ופרט וכלל אין אתה דן אלא כעין הפרט מה פרט מפורש שהן פרי מפרי וגדוליה' מן הארץ אף אין לי (קיד) אלא פרי מפרי וגדוליהן מן הארץ. ואכלת שם לפני ה' אלהיך ושמחת. שמחה שיש בה אכילה יצאו אלו שאין בהם אכילה מלמד שאין לוקחין בכסף מעשר (קטו) אלא שלמים בלבד:

פס'. והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. אין לו מחלקו תן לו מעשר שני אין לו מעשר שני תן לו מעשר עני אין לו מעשר עני תן לו שלמים אין לו שלמים פרנסהו מן הצדקה. כי אין לו חלק ונחלה עמך. (קטז) להגיד מה גרם:

פס'. מקצה שלש שנים. (קיז) ולהלן הוא אומר (דברים לא) מקץ מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסכות אף כאן חג הסכות ת"ל (שם כו) כי תכלה לעשר רגל שהמעשרות כלין בו הוי אומר זה פסח. מיכן אמרו ערב יום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית היה הביעור. ברביעית מפני מעשר עני (קיח) שבשלישית שכן דרך המעשרות שנה ראשונה מעשר ראשון ומעשר שני וכן בשניה. בשלישית מעשר ראשון ומעשר עני (קיט) ומעשר שני יבטל (תלמוד לומר) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר. שנה שאין בה אלא מעשר אחד מן שתי המעשרות שהיו נוהגות. לפי שבמעשר ראשון לא היה ביטול עולם שהקישו הכתוב לנחלה. (קכ) יכול אף בשביעית תהא חייבת במעשר ת"ל (שם) שנת המעשר. מכלל דיש שנה שאין השנה ההיא שנת המעשר. (קכא) של שנה ההיא אתה מבער ואי אתה מבער ירק שיצא מראש השנה עד הפסח. והנחת בשעריך. אם אין שם הניחהו באוצר:

פס'. ובא הלוי כי אין לו הלק ונהלה. למה נאמר לפי שהוא אומר (שם) כי תכלה

באור הרא"ם

וכצ"ל וכי ירבה ממך הדרך יכול בריחוק זמן הכתוב מדבר (פי' שאין לו פנאי וזמן להעלותו לירושלים שיהא מותר לפדותו · ת"ל כי ירחק ממך המקום בריחוק מקום הכתוב מדבר. אין לי אלא שהוא מרובה (שיש לו מעשר שני הרבה שיש לו טרחה גדולה להעלותו לירושלים) בזמן שהוא מועט מנין ת"ל כי לא תוכל שאתו (פי' שאינו יכול לשאת אותו אפילו מועט אם רב עליו הדרך) אין לי אלא עני עשיר מנין (פי' עשיר יכול לשכור סוסים ועגלות ת"ל כי יברכך ה' אלהיך) פי' אף שברכך בעושר אעפ"כ אם הוא מרובה תוכל לפדותו: (קיא) דבר שדרכו לצרור. (ב"מ מ"ז): (קיב) פרט לכשיצא חוץ מרשותך · כגון שנפל כיסו לים הגדול אינו יכול לפדות מע"ש על מעות שבתוכו שצריך לשכור מי ששט ע"פ המים להוציאו (מעשר שני פ"א בפי' הרע"ב): (קיג) ר"י אומר יכול הלוקח וכו'. דה"א ללמוד ק"ו ממעשר עצמו (מעשרות פ"ג משנה י') וה"א דמהני ליה פדיון ת"ל וצרת הכסף כסף ראשון וכו' ולא מהני ליה פדיון אלא יקבר: (קיד) אלא פרי מפרי · לאפוקי מים ומלח: (קטו) אלא שלמים. ולא עולות שאין בהם אכילה שכולה כליל: (קטז) להגיד מה גרם · אחרי שלא קיבל חלק בא"י וחלקו אצלך ע"כ פרנסהו: (קיז) ולהלן הוא אומר. מקץ שבע שנים בחג הסוכות: (קיח) שבשלישית ובשביעית. מפני מעשר עני שבששית: (קיט) ומעשר שני יבטל שנאמר כי תכלה כצ"ל ומלת ת"ל ט"ס הכא: (קכ) יכול אף בשביעית. תהי חייבת בביעור (כן הגיה הגר"א בספרי) ת"ל שנת המעשר שנה שחייבת במעשר חייבת בביעור ושביעית שפטור מן המעשר כי השדות הפקר פטור מן הביעור: (קכא) של שנה ההיא וכו'. סוף מאמר בפ"ע· על הקרא הוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא וע"ז אמר שלשנה ההיא וכו' ואי אתה מבער ירק וכו' דבירקות אזלינן בתר לקיטה (ר"ה י"ג) וכיון שנלקטו אחר ר"ה של רביעית אינו חייב בביעור באותו שנה עד שיגיע פסח של שביעית (ז"ר) ודע כי בפסקא זו הלשון אינו מכוון:

יבוא

לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנה שאין בה אלא מעשר אחד מן המעשרות הנוהגות. ואיני יודע אי זה ידחה אם מעשר שני אם מעשר ראשון. לכך נאמר ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך (קנב) יבוא הלוי ויטול חלקו מכל מקום כדברי רבי יהודה. רבי אליעזר בן יעקב אומר אינו צריך הרי הוא אומר (במדבר יח) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה הקישו הכתוב לנחלה מה נחלה איננה זזה אף מעשר ראשון אינו זז. והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען. (קנג) מיכן אמרו חכמים אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים או קב שעורים. רבי מאיר אומר חצי קב חטים קב וחצי כוסמין וקב גרוגרות או מנה דבילה. ר' עקיבא אומר פרס. וחצי לוג יין. רבי עקיבא אומר רביעית יין. ורביעית שמן. ר' עקיבא אומר שמינית. ושאר כל הפירות אמר אבא שאול כדי שימכרם ויקח בהן שתי סעודות. בשעריך. מלמד (קנד) שאין מוציאין אותו מן הארץ להוצה לארץ:

פס'. מקץ שבע שנים תעשה שמטה. ז' שנים הנמנים לכל ישראל יחד משעה שהתחילו למנות לשמטים. (קנה) וכן הוא אומר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה. אמר רבי יוסי הגלילי אלו שבע שנים לכל העולם ולא לכל אחד ואחד מזמן הלואתו. מה שאין כן בעבד עברי שהוא מונה שבע שנים מזמן שנקנה. שנאמר ועבדך (שבע) [שש] שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי אע"פ שאין בו שמטה. (קנו) מקץ שבע שנים. ולהלן הוא אומר (דברים לא) מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות. (קנז) מה להלן סוף שנה אף כאן סוף שנה. ויש לנו לאמר היאך מקץ שבע שנים חלה השמטה והלא בתחלת שבע שנים חלה השמטה. א"א מלמד שאין השמטה משמטה אלא בסוף. לכך נאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה זה השמטת מלוה. שאע"פ (קנח) שהשמטה נוהגת מתחלת השנה לכופה בא הכתוב ללמדך שהשמטת מלוה לא תהא אלא בסוף:

פס'. וזה דבר השמטה. מלמד שהמחזירין חוב בשביעית יאמר להם משמט אני. אם אמרו בעלי חוביו אע"פ שאתה משמיט מחזירין אנו לך. מרצונינו מקבל מהן. (קנט) מה שמטה משמטת מלוה יובל שמוציאה עבדים אינו דין שיהא משמט מלוה. ת"ל וזה דבר השמטה. שמטה משמטת. ולא יובל. שמוט כל בעל משה ידו. יכול בגזילה ופקדון. ת"ל בעל משה ידו. יכול אף שכר שכיר והקפת החנות ת"ל אשר ישה ברעהו. נאמר אשר ישה ונאמר כל בעל משה ידו מה משה ידו שזקפן עליו במלוה אף אשר ישה ברעהו (קל) שזקפן עליו במלוה. לא יגש את רעהו. ליתן עליו לא תעשה. (קלא) רעהו. פרט לאחרים. את אחיו. פרט לגר תושב. כי קרא שמטה לה'. בין בארץ בין בחוצה לארץ (קלב) בזמן שהיובל בארץ נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ:

פס'. את הנכרי תגוש. מצות עשה שלאו הבא מכלל עשה עשה. ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. ולא שיש לאחיך משכון בידך. מיכן אמרו חכמים המלוה

באור הרא"ם

(קנב) יבוא הלוי וכו'. (ר"ה י"ג:) ובא הלוי כ"ז שבא תן לו דברי ר"י וכן כוונת המחבר ויטול חלקו מ"מ כי מעשר ראשון אין לו הפסק: (קנג) מכאן אמרו אין פוחתין וכו'. היינו מדכתיב ושבעו שיתן לו כדי שביעה. וע"ז קאי אין פוחתין: (קנד) שאין מוציאין. היינו המעשר עני לעניי חו"ל שיאכלו בחו"ל. וכ"ה גרסת הרמב"ם בפ"ו מהלכות מתנות עניים: (קנה) וכה"א השמר לך וכו'. קרבה שנת השבע. ולא אמר אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואתו כאו"א האיך הוא קרבה (רש"י בחומש): (קנו) מקץ שבע שנים. ולהלן הוא אומר וכו' עיין (ערכין כ"ח:) יליף מקרא דהכא גופא ע"ש בשמטה שביעית בסופה דכתיב מקץ ז' שנים. וגירסא דהכא וכ"ה בספרי ראיה לדעת הרהב"ע ואחרי מדקדקים. כי הראש והסוף יקראו קצה. ע"כ אין ראיה מקרא דהכא. ועיין רמב"ן: (קנז) מה להלן בסוף השנה. דהיינו בחג הסוכות הוא מסוף השמינית עיין (ר"ה י"ב): (קנח) שהשמטה נוהגת בתחלת השנה. היינו שאסור בחרישה וש"ד: (קנט) מה שמטה משמטת ע"ש וכנ"ל יכול אי מה שמיטה משמטת וכו': (קל) שזקפן עליו במלוה. היינו דבר הלואה. ולא ש"ש והקפת חנות: (קלא) רעהו פרט לאחרים. היינו כנענים: (קלב) בזמן שהיובל כו'. (קדושין ל"ח):

על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אין משמט שנאמר את אחיך ולא שמסור לבית דין. מיכן אמרו במסכת שביעית הלל התקין פרוזבול :

פס'. אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון. בזמן שישראל עושין רצון המקום לא יהיה בך אביון. כי בגלל הדבר הזה. (קלג) אם אמר ליתן ונתן נותנין לו שכר אמירה ומעשה. כי ברך יברכך ה' בארץ. מלמד שאין ברכה מצויה אלא בארץ. אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה. בשכר שתכבוש תירש :

פס'. והיה אם שמע תשמע בקול ה'. מיכן אמרו אם שמע אדם קימעא משמיעין אותו הרבה. שמע דברי תורה. משמיעין אותו דברי סופרים. לשמור לעשות. שתהא מצוה קלה חביבה עליך כאילו היום נטלתה מהר סיני :

פס'. כי ה' אלהיך ברכך וגו'. מה דיבר (דברים כח) ברוך אתה בעיר. והעבטת גוים רבים. שמא תאמר גם הם יהיו מלוים לך תלמוד לומר ואתה לא תעבוט. ומשלת בגוים רבים. שמא תאמר גם הם ימשלו בך ת"ל ובך לא ימשולו. (קלד) ד"א (ואתה לא תעבוט). כדרך שבני אדם שולטים על אנשים ויש לשליטים ששולטים עליהם כענין שנאמר (שופטים א) ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים. תלמוד לומר ובך לא ימשולו :

פס'. כי יהיה בך אביון. ולא באחרים. (קלה) אחיך. זה אחיך מאביך. כשהוא אומר מאחד אחיך. מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך. באחד שעריך. יושבי עירך קודמין ליושבי עיר אחרת. בארצך. יושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוצה לארץ. כשהוא אומר באחד שעריך. (קלו) הרי יושב במקום אחר אתה מצוה לפרנסו. היה מחזר על הפתחים אין אתה זקוק לו למתנה מרובה. אשר ה' אלהיך נותן לך. (קלז) בכל מקום. לא תאמץ את לבבך. (קלח) לפי שיש אדם שמאמץ את לבו בהן ולאו אם אתן אם לא אתן לכך נאמר לא תאמץ את לבבך. ולא תקפוץ את ידך. לפי שיש אדם שפושט ידו וחוזר וקופצה לכך נאמר ולא תקפוץ את ידך. מאחיך האביון. אם אין אתה נותן לו סופך ליטול ממנו :

פס'. כי פתוח תפתח. תרגם אלא מפתח תפתח מלמד שחובה היא עליו לפתוח. ומנין אפילו הרבה פעמים תלמוד לומר פתוח תפתח. פתחת פעם אחת סופך פותח הרבה פעמים. והעבט תעביטנו. כדי להגים דעתו. מיכן אמרו חכמים עני שאין לו במה להתפרנס ואינו רוצה ליטול מן הצבור אומרים לו הבא משכון שלא יתבייש ליטול. והוזרין ונותנין לו את המשכון. כי פתוח תפתח. שאם אינו רוצה ליטול נותנין לו דרך הלואה. די מחסורו. אין אתה מצוה לעשרו. אשר יחסר לו. אפילו סוס אפילו עבד. מעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס שיהא רוכב עליו לא מצא עבד להיות רץ לפניו רץ הוא בעצמו לפניו. בוא וראה עד היכן הגיעו רבותינו ז"ל ביסודי התורה והיאך נתנו נפשם על התורה. לו. (קלט) זו אשה כענין שנאמר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו :

פס'. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. (קמ) מיכן אמרו כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים כתב הכא עם לבבך בליעל וכתיב התם

באור הרא"ם

(קלג) אם אמר ליתן. דורש בגלל הדבר לשון דיבור שכר אמירה : (קלד) ד"א ובך לא ימשולו. כדרך שבני אדם שולטים וכו'. והפסוק ואתה לא תעבוט ע"ש : (קלה) אחיך זו אחיך מאביך. דורש אחוה אחוה מבני יעקב : (קלו) הרי יושב במקום אחר. פי' ובא לכאן אתה מצווה לפרנסו. ודורש מאחד שעריך לרבות. ועיין טוי"ד סי' רנ"א בשם הר"ר יצחק ב"ר ברוך דהא דאמרינן עניי עירך קודמין. היינו שלא נשלוח לעיר אחרת אם יכול ליתן לעניי העיר. אבל העניים הבאים לעיר דינם כעניי העיר והספרי והספקתא דהכא מסייעה: (קלז) בב"מ אפילו בחו"ל. אלא שעניי א"י קודמין כאמור למעלה : (קלח) לפי שיש אדם וגו'. בספרי הג' לא תאמץ את לבבך. יש בן אדם שמצטער אם יתן או לא יתן כי אינו נותן בסבר פנים יפות. וכן הכוונה הכא : (קלט) לו זו אשה. (כתובות ס"ז) יתום הבא לישא : (קמ) מכאן אמרו כל המעלים. (שם ס"ח) :

פני

(דברים יג) יצאו אנשים בני בליעל . בליעל בלי עול תורה עליהם . דבר אחר בַל יַעל על לבו תורה . קרבה שנת השבע שנת השמטה . הוא שאמר רבי יוסי הגלילי אמור מעתה שבע שנים לכל ישראל ולא שבע שנים לכל אחד ואחד משעת הלואתו . ורעה עינך באחיך האביון . זה צרות עין . ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' . יכול מצוה לקרוא ת"ל (שם כד) ולא יקרא עליך אל ה' יכול אם קרא יהיה בך חטא ואם לאו לא יהיה בך חטא ת"ל והיה בך חטא מכל מקום א"כ מה ת"ל וקרא עליך אל ה'. מלמד שממהרים להפרע עליו כשקורא יותר משאינו קורא :

פס' . נתון תתן לו . אפילו נתת לו מאה פעמים עוד תתן לו כל שבא תן לו. ד"א נתון תתן לו . בינך לבינו מכאן אמרו לשכת חשאין היתה בירושלים וכל מי שמתנדב כסף וזהב זורקו לתוכה . כי בגלל הדבר הזה . גלגל הוא שהוזר בעולם שאם לא בא הוא בא בנו או בן בנו . דבר אחר בגלל הדבר הזה אמר ליתן ונתן נותנין לו שכר דבור ושכר מעשה . אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן שכר דבור נותנין לו ולא שכר מעשה . (קמא) לא אמר ולא נתן יצא כל שכרו בהפסדו אבל אמר לאחרים תנו מנין שנותנין לו שכר על כן ת"ל כי בגלל הדבר הזה . וכן ישעיהו הנביא אומר (ישעיה לב) (קמב) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם ואומר (שם נח) ותפק לרעב נפשך וגו'. למען יברכך בכל מעשה ידך. מלמד שהברכה מצויה בכל משלחת ידים :

פס' . כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. בזמן שאין ישראל עושין רצון אביהן שבשמים אבל בזמן שעושין רצונו לא יהיה בך אביון . על כן אנכי מצוך לאמר . (קמג) עצה טובה אני נותן לך . פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך. למה נאמרו כולן הראוי לפת נותנין לו פת . הראוי ליתן לו עיסה נותנין לו עיסה מעה נותנין לו מעה . להאכילו בתוך פיו מאכילין אותו בתוך פיו הכל לפי מה שהוא. הבחור תאכילו להם הזקן תשקהו יין וכן אמר ישעיה הנביא (ישעיה נח) ותפק לרעב נפשך . (שם) הלא פרוס לרעב לחמך . הכל לפי האדם :

פס' . כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה . מיכן שאין מוכרין בית דין עבד עברי ועבריה אלא לישראל שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי יש בעברי מה שאין כן בעבריה ויש בעבריה מה שאין כן בעברי שעבד עברי יוצא בשנים וביובל ובגרעון כסף . והעבריה יוצאה בסימנין ובמיתת האדון ואינה נמכרת ונשנית (קמד) ופודין אותה בעל כרחה . ועבדך שש שנים . (קמה) עובד את הבן ולא את האח . מרבה אני את הבן שקם תחת אביו ליעידה ולשדה אחוזה . ומוציא אני את האח שלא קם תחת אחיו ליעידה ולשדה אחוזה וכולי הלכתא במסכת קידושין . (קמו) ומנין שאם ברח וחזר שמשלים שניו . שנאמר (שמות כא) שש שנים יעבד :

פס' . וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם . (קמז) ולהלן הוא אומר (שם כג) ולא יראו פני ריקם :

פס' . הענק תעניק לו . את מי מעניקים את שאתה משלחו אתה מעניקו שנאמר וכי תשלחנו . ואי זה זה היוצא בשש וביובל ובמיתת האדון יצא המשתלח

באור הרא"ם

(קמא) לא אמר ולא נתן יצא כל שכרו בהפסדו . ולא הבנתי כוונתו אחרי כי לא אמר ולא נתן מה שכר יש לו ובספרי כאן גירסא אחרת לא אמר כו' ולא נתן כו' אבל נח לו בדברים טובים מנין שנותנים לו שכר שנאמר בגלל הדבר הזה יברכך ה' והיינו הדבר שנחמו בדברים טובים : (קמב) והיה מעשה הצדקה . פי' שמעשה אחרים ליתן : (קמג) עצה טובה אני נותן לך . לפותחך כ"ה בספרי : (קמד) ופודין אותה בע"כ . דאב משום פגם משפחה : (קמה) עובד את הבן . (קדושין י"ז) : (קמו) ומנין שאם ברח . (שם ט"ז) : (קמז) ולהלן הוא אומר ולא יראו פני ריקם . חסר המאמר ונכתב לבסוף פיסקא השניה נאמר כאן ריקם ונאמר להלן ריקם (בעולת ראיה) כדתנן אלו דברים וכו' אבל דבריו אינם מובנים כלל עיין (קידושין י"ז) דפריך הגמ' ונילף ריקם ריקם מעולת ראיה (דשיעורה שתי כסף) ומשני אמר קרא (הכא) אשר ברכך ה' אלהיך לפי הברכה תן לו כמו שמסיים נ"כ הכא והאיך רוצה ללמוד מעולת ראיה . ונמ"ג שאין אתה מעניק לו שנאמר וכי תשלחנו חפשי מעמך יצא זה המשתלח

בכסף שאין אתה מעניק לו. ד"א הענק תעניק לו אפי' הרבה פעמים. ד"א הענק תעניק לו. לו ולא ליורשיו. מצאנך ומגרנך ומיקבך מה ת"ל צאן גרן ויקב. אלא מה צאן גרן ויקב מיוחדין (קמח) שהן ראויין לברכה יצאו כספים שאינן ראויין לברכה. דברי רבי ישמעאל. רבי אליעזר אומר יצאו פרדות שאינן בכלל ברכה. אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו. הכל לפי הברכה אתה מעניק לו נאמר כאן ריקם ונאמר להלן ריקם (שמות כג) ולא יראו פני ריקם. כדתנן אלו דברים שאין להם שיעור הפיאה והבכורים והראיון לפי שהראיה אין לה שיעור למעלה. אבל יש לה שיעור למטה כדתנן במס' חגיגה הראיה שתי כסף וכו':

פס'. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים מה במצרים נתתי לך ברוחב יד אף אתה תתן לו ברוחב יד. וכן הוא אומר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים. על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום. מיכן שאין רוצעין בלילה:

פס'. והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך. (קמט) יכול פעם אחת תלמוד לומר (שמות כא) ואם אמר יאמר העבד עד שיאמר וישנה. לא אצא מעמך. צריך שיאמר בסוף שש שנים בשעת יציאה וצריך שיאמר בתוך שש כשהוא עבד שנא' (שם) ואם אמר יאמר העבד. כי אהבך ואת ביתך שיהא הוא אוהב את רבו ורבו אוהבו ושיהא לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים. שנא' כי אהבך ואת ביתך. ולהלן הוא אומר (שם) אהבתי את אדני ואת אשתי ואת בני. כי טוב לו עמך עמך במאכל עמך במשתה שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן וכו' מפורש בפרשת ואלה המשפטים:

פס'. ולקחת את המרצע. ר' אומר [מה] מרצע מן המתכת אף כל שהוא מן המתכת. באזנו. בגובה של אוזן. ד"א באזנו ובדלת מלמד שמנקב את האוזן עד שמגיע לדלת. והיה לך עבד עולם. עד היובל. ואף לאמתך תעשה כן. להעניק. יכול אף לרציעה ת"ל (שם) ואם אמר יאמר העבד. ולא האמה. לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים. (קנ) מכאן אמרו השכיר עובד ביום והעבד ביום ובלילה. וברכך ה' אלהיך יכול לבטל הברכה משתלחת. תלמוד לומר בכל אשר תעשה הברכה משתלחת בפועל כפים:

פס'. כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך. מה בא זה ללמדנו (קנא) לימד על הבכור שיהא נאכל כל שנתו אחד תם ואחד בעל מום שנאמר כל הבכור. אשר יולד פרט ליוצא דופן. (קנב) שאר קדשים מנין תלמוד לומר כל. (קנג) אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ולהלן כתיב (ויקרא כז) אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו. אם כן מה ת"ל תקדיש לה' אלהיך הא כיצד מקדישו הקדש מזבח ואין מקדישו הקדש בדק הבית. יכול לא הקדיש אותו אינו קדוש. ת"ל (שם) אם שור אם שה לה' הוא אלא שמצוה לקדשו לא הקדישו מקודש מעצמו. לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך. בא ללמד מה בכור מיוחד שאינו

באור הרא"ם

בכסף בהלואו ע"י עצמו ולא ע"י האדון: (קמח) שהן ראוים לברכה. ואלו פרה ורבה וכן יקב הוא מגדולי קרקע (רש"י שם): (קמט) יכול פעם אחת (קידושין כ"ג): (קנ) מכאן אמרו (קידושין ט"ו) והעבד ביום ובלילה שרבו מוסר לו שפחה כנענית והוולדות לאדון: (קנא) לימד על בכור וכו' · הנה נאמר בפירוש בקרא לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה (וכ"ה ליתנא דמתניתין (בכורות כ"ו) רק טוגת הספרי והפסיקתא כי בבעלי מומין נאמר בקרא אח"כ וכי יהיה בו מום וכו' בשעריך תאכלנו קאי ג"כ על קרא דלקמיה תאכלנו שנה בשנה: (קנב) שאר קדשים מנין · היינו בתוך שנתן נאכלין ת"ל כל הבכור וכל נדבות כ"ה ה"ג בילקוט מצוין בשם הספרי. ובספרי שלפנינו ליתא: (קנג) אשר יולד וכו' · תקדיש וכו'. עיין (ערכין כ"ט·) ושם הגירסא מקדישו הקדש עילוי ואי אתה מקדישו הקדש מזבח היינו לשם קרבן אחר. וע"ש בפרש"י ותוס הקדש עילוי להעלותו בדמים ויתן טובת הנאה לכהן. ודברי המחבר דחוק ונצרך לפרש הקדש מזבח להקדישו לשם בכור כי מטה לקדשו כמו שמסיים אבל אי אתה מקדישו הקדש

הקדש מזבח (קד) יצא הקדש בדק הבית שאינו הקדש מזבח. (קיה) רבי שמעון אומר לא תעבד בבכור שורך אבל עובד אתה בבכור אדם. לא תגוז בכור צאנך. אבל גוזז אתה פטר חמור אין לי אלא בכור שור בעבודה ובכור צאן בגיזה בכור צאן בעבודה מנין ת"ל כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך. השוה בכור בקר לבכור צאן ליתן האסור לזה בזה. תנן התם במסכת בכורות עד כמה ישראל חייבין ליטפל בבכור. בבהמה דקה שלשים יום. ובגסה חמשים יום. רבי יוסי אומר בדקה שלשה חדשים אמר לו הכהן בתוך הזמן הזה תנהו לי הרי זה לא יתן לו ואם היה בעל מום ואמר לו תן לי שאוכלנו מותר. בשעת המקדש. אם היה תמים ואמר לו תן לי שאקרבנו מותר. הבכור נאכל שנה שנה בין תם בין בעל מום. לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה. נולד בו מום בתוך שנתו רשאי לקיימו כל שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש אינו רשאי לקיימו אלא שלשים יום וכו' הלכתא. ולפי שאמר הכתוב (שמות יג) קדש לי כל בכור והכליל בכורי מצרים ובכורי בהמה כפי הנקמה שנהיתה במצרים כענין שנאמר (שם יב) וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו'. ואומר (שם) מבכור אדם ועד בכור בהמה ואומר כאן כל הבכור אשר יולד. וטעו האומרים כי הוא בכור עדר ולא בכור פטר רחם ונטתה דעתם לומר כך לפי שאמר הכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה אי אפשר לומר שהוא פטר רחם שכבר ידענו שהוא לכהנים וטעו ולא אמרו כלום ולא ידעו מה אמרו כי פרשה זו שהיא במשנה תורה עונה על קדש לי כל בכור ולשם הקיש בכור אדם לבכור בהמה מה בכור אדם פטר רחם אף בכור בהמה פטר רחם. ועוד כי עיקר המעשה לא היה במצרים אלא בבכורי פטר רחם כי בכור עדר במצרים לא לקו. מזה למדנו שמה שאמר הכתוב כל הבכור אשר יולד בבכור המיודע הוא שהוא פטר שאין זכר לבכור עדר בתורה. ומה שאמרו למה נאמר לפני ה' אלהיך תאכלנו חזר על הכהנים שנאמר (במדבר יח) ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה:

פס'. וכי יהיה בו מום. נאכל במומו לכהן לשערים ואין הדם נזרק במזבח שנאמר (דברים יב) על הארץ תשפכנו כמים. ואם רוצה בעליו פודהו מן הכהן ואוכלו. למה נאמר לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה מלמד שהבכור נאכל לשני ימים (קיו) יום אחד משנה זו ויום אחד משנה אחרת:

פס'. וכי יהיה בו מום אין לי אלא שנולד תם ונעשה בעל מום נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת"ל פסח או עור כל מום רע. ד"א כל מום רע להביא בעל הזוית ומזוהם ומה ת"ל פסח או עור מה פסח ועור מיוחדין מום שבגלוי. ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר:

פס'. שמור את חדש האביב. (קיז) שמור את חדש של עיבור מפני האביב שיהא בזמנו. שמור את חדש (קיח) לא פחות ולא יותר. ועשית פסח. שתהא עשייתו לשם פסח שאם שחטו שלא לשמו פסול. ושאר כל עבודותיו מנין ת"ל ועשית פסח.

באור הרא"ם

הקדש בדק הבית שאינו חל על קדשים: (קנד) יצא הקדש בדק הבית. שמותר בגיזה ועבודה מדאורייתא רק מדרבנן אסור (בכורות כ"ה): (קנה) ר"ש אומר לא תעבוד וכו'. בבכור אדם וכו' (שם ט): (קנו) יום א' משנה זו וכו'. (בכורות כ"ו) וע"ש בפרש"י: (קנז) שמור את חדש האביב. מפני האביב שיהיה בזמנו היינו האביב יום התקופה יהיה במילוי הלבנה ואז נקרא ניסן חודש האביב: (קנח) לא פחות ולא יותר. בספרי יכול אם חסרה השנה י"ד או ט"ו יום אתן לו רק י"ד ט"ו יום ת"ל החודש שלם דוקא. וכן אם נחסר מ' או ל' יום יכול אתה נותן לה מ' או ל' יום ת"ל החודש לא יותר מחודש. וזה כוונת המחבר לא פחות ולא יותר כדרכו לקצר לשון הספרי. ומה שהקשה הז"א האיך משכחת לה שתהא השנה חסרה כ"כ ולא עוברה בשנת העברה. ולי לא קשה מידי שזה היה בשנות הרעבון שאין מעברין השנים. ועיין בתוספתא וכן (סנהדרין י"ב) אמר ר' שמעון מעשה בר"ע שהי' חבוש בבית האסורין ועיבר ג' שנים זו אחר זו ע"ש כי חכמים פליגי ע"ז ואמרו משם ראיה ב"ד ישבו וקבעו כ"א בזמנה אבל ר' שמעון סובר שעשה ג' שנים רצופים מעוברים ואז חסרו יותר מל' יום. וכבר ידעת כי סתם ספרי ר' שמעון ע"כ נכון מאד דברי הספרי שכותב מ' או ל' יום. ובזה נ"כ ניחא בדבר שכתב הרמב"ם בהלכות קידוש החודש ה' י"ג יראה לי שמה שאין מעברין בשני רעבון אבל אם היתה שנה הראויה להעבר מפני התקופה

שיהו כל עשיותיו של פסח לשום פסח כגון קבלה וזריקה. כי בחדש האביב. (קנט) חדש שהוא נאה לצאת לא חם ולא צונן וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות. הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. ולהלן הוא אומר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה. מלמד (קס) שנגאלו מהלילה:

פס'. וזבחת פסח לה' אלהיך. שתהא שחיטתו לשם פסח כדתנן במסכת זבחים כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשום חובה חוץ מן הפסח והחטאת הפסח בזמנו והחטאת בכל זמן. רבי אליעזר אומר אף האשם. זביחה בכלל היתה שנאמר ועשית פסח לה' אלהיך. (קסא) ולמה יצאת להקיש לה מה זביחה שמעכבת את הכפרה אף כל שמעכבת את הכפרה. יצאת הקטרה שאינה מעכבת את הכפרה. לפני ה' אלהיך. לשם המיוחד. צאן ובקר. צאן לפסח ובקר לחגיגה. במקום אשר יבחר. זה שילה ובית העולמים. לא תאכל עליו חמץ. (קסב) משש שעות ולמעלה. שבעת ימים תאכל עליו מצות להם עוני. (קסג) פרט לחלוט. רבי שמעון אומר להם עוני. על שם עינוי שנתענו בני ישראל במצרים. כי בחפזון. (קסד) חפזון דמצרים. למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. לרבות אף הלילות וחכמים אומרים להביא את ימות המשיח:

פס'. ולא יראה לך שאור. אבל רואה אתה של אחרים. ולא יראה לך שאור בטלהו מלבך. ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב. זה הפסח שנזבח על מנת לאוכלו. ביום הראשון עד בקר. בקר זה שני מלמד (קסה) שנשרף הנותר בט"ז בניסן:

פס'. לא תוכל לזבוח את הפסח. (קסו) מיכן שאין שוחטין את הפסח על היחיד שלא יביאו את הפסח לידי פסול. רבי יוסי אומר אם היה יכול לאוכלו שוחטין עליו את הפסח:

פס'. כי אם אל המקום אשר יבחר תזבח את הפסח בערב. ר' אליעזר אומר בערב אתה זובח. בבוא השמש אתה אוכל (עד מתי אתה אוכל עד מתי אתה שורף). (קסז) עד מועד צאתך ממצרים:

פס'. ובשלת ואכלת במקום. יש בישול שהיא צלייה כענין שנאמר (דה"ב לה) ויבשלו את הפסח כמשפטו. ופנית בבקר. כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא מן מן הבקר ואילך:

פס'. ששת ימים תאכל מצות. ר' שמעון אומר כתוב אחד אומר ששת ימים וכתוב אחד אומר (שמות יב) שבעת ימים מצות תאכלו. מלמד שהמצה היתה אכלת ששה מן החדש ויום ראשון מן הישן. מיכן לעומר (קסח) שהיה קרב בט"ז בניסן. וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה. ולהלן הוא אומר (במדבר כט) עצרת תהיה לכם. הא כיצד חלקהו חציו לה' בבית המדרש וחציו לכם לאכילה ושתיה. ר' ישמעאל אומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך. (קסט) למדנו שחולו של מועד אסורין במלאכה ולמדנו ליום שביעי שאסור בכל מלאכת

באור הרא"ם

שהקופה מפני האביב ופירות האילן מעברין לעולם · והשיגו הרמ"ה ממאמרם (סנהדרין שם) ואיש בא מבעל שלישה וכו' ראויה היה שתתעבר ומפני מה לא עברה אלישע שמה בצורת היתה ולא השיגו מספרי דהכא שמפורש בהדיא מ' או ל' יום (וע"ז לא היה עולה ג"כ תירוץ הכ"מ ע"ש) אך מהך דהכא אין ראיה כי דברי ספרי הוא לפ"ד ר"ש ואינו הלכה: (קנט) חדש האביב וכו'. לא חם ולא צונן · נראה כי יפרש אביב כמו (איוב י"ב) עודנו באבו לא יקטף שפי' רש"י באבו בלחותו ורעננותו שאז הפרי בעלם תקפה לא בוסר שלא נגמל כל צרכה וכן לא נגמל כולו שאז ג"כ הפרי אינה חזקה ותפול מעל העץ · וכן מפרש הכא חודש האביב לא חם ולא צונן רק האויר אז ממוזג: (קס) שנגאלו מהלילה · במכות בכורות ואז אתחלתא דגאולה שאמר פרעה קומי צאו מתוך עמי: (קסא) ולמה יצאת. פי' ולמה נאמר דוקא וזבחת. עיין בספרי: (קסב) משש שעות וכו' · (פסחים כ"ח:) · דברי ר' יהודה: (קסג) פרט לחלוט. (פסחים לו:) והלוט הוא חשיבות ולא עני: (קסד) הפזון דמצרים ·.(ברכות ט·): (קסה) שנשרף הנותר בט"ז בניסן. כי אין שורפין קדשים ביו"ט: (קסו) מכאן שאין שוחטין הפסח על היחיד · דורש נסיבא דקרא באחד שעריך כמו לא תוכל לזבוח את הפסח באחד (פסחים צ"א): (קסז) עד מועד צאתך ממצרים אתה שורף כצ"ל והשאר מקודם נמחק: (קסח) שהיה קרב בט"ז בניסן. ומתיר את החדש: (קסט) למדנו שהולו

זאין חולו של מועד אסור בכל מלאכה הא לא מסרו הכתוב אלא להכמים לומר לך אי זה יום אסור ואי זה יום מותר אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת:

פס'. (קע) שבעה שבועות תספר לך וגו'. בבית דין. מהחל חרמש בקמה. שיהא תחלה לנקצרים יכול יקצור ויביא ויספור כל זמן שירצה. תלמוד לומר מהחל חרמש תחל לספור שבעה שבועות. עוד למה לי ללמד שלא תרחיק חג שבועות מן הפסח יותר משבעה שבועות:

פס'. ועשית חג שבועות לה' אלהיך. מה ת"ל לפי שנאמר (שמות כג) וחג הקציר בכורי מעשיך. שלא תאמר אם אין קציר אין אתה עושה יום טוב לכך נאמר ועשית חג שבועות כגון שישראל בגלות ואין להם קצירת העומר ואפילו הכי ועשית חג שבועות. מסת נדבת ידך. מה לשון מסת כענין שנאמר (אסתר י) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים מלמד שאין מביא עולתו אלא מן ההולין דבר שהוא מכת. ומנין שאם רצה להביא ממעשר שהוא מטפל מעות מעשר עם מעות חולין ומביא. תלמוד לומר כאשר יברכך ה' אלהיך:

פס'. ושמחת לפני ה' אלהיך. נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה להלן שלמים אף כאן שלמים. אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך. חביב חביב קודם. (קעא) רבי יוסי הגלילי אומר שלש מצות נוהגות ברגל חגיגה ראיה ושמחה. (קעב) חגיגה נוהגת לפני הדבור ולאחר הדבור. ראיה כולה לגבוה. שמחה נוהגת באנשים ובנשים ולפי שיש בזו מה שאין בזו צריך הכתוב לומר את כולם:

פס'. וזכרת כי עבד היית במצרים. מלמד שלכל המועדים תורה לבדן. שנאמר האלה. אלה נוהגין בעצרת ואין סוכה ולולב נוהגין בעצרת:

פס'. חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. ולהלן הוא אומר (ויקרא כג) חג הסוכות שבעת ימים לה'. מלמד שכל העושה סוכה לעצמו כאילו עושה לגבוה. ד"א תעשה לך. פרט לסוכה ישנה. דבר אחר תעשה. פרט לעשוי. מיכן אמרו במסכת סוכה הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת וכו'. דבר אחר תעשה לך פרט לסוכה גזולה וכו'. מפורש במסכת סוכה. חג המצות שבעת ימים וחג הסוכות שבעת ימים לפי שאינן עונת מלאכה אבל עצרת שהיא עונת מלאכה הוא יום אחד. מלמד שחס הקדוש ברוך הוא על טורחן של ישראל דברי רבי ישמעאל. באספך מגרנך ומיקבך. מלמד שאדם עושה כוכתו מפסולת גורן ויקב בענפי הגפנים ובקשים של תבואה. ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא נחלקו בו לענין אחר. מה גורן ויקב שגדלין על מי שנה שעברה. יצאו ירקות שגדלין על מי שנה הבאה דברי ר' יוסי. ר' עקיבא אומר יצאו ירקות שגדלין על כל מים בין מי גשמים בין מים שאובין לפיכך מתעשרין לשנה הבאה:

פס'. ושמחת בחגך. (קעג) במה שאתה חוגג. יצאו עופות ומנחות שאין חגיגה באה מהן. מיכן שאין שמחה אלא בבשר:

פס'. (קעד) שבעת ימים תחוג. והלא כבר נאמר חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים אלא מלמד שכל הרגל תשלומין לראשון. כי יברכך ה' אלהיך. (קעה) יכול באותו המין בלבד תלמוד לומר בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך. והיית אך שמח. לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה:

באור הרא"ם

שחולו של מועד. (חגיגה י"ח:) וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה ת"ל וביום השביעי וכו' לא מסרן הכתוב אלא לחכמים: (קע) שבעה שבועות תספר לך יכול בב"ד. מדכתיב תספור לך ומשה מומחה ב"ד הוא וה"א ללמוד מספירת יובל שהוא בב"ד ת"ל וספרתם לכם ספירה לכל א"א כנ"ל: (קעא) ר"י הגלילי ג' מצות וכו' (חגיגה ו'): (קעב) וחגיגה נוהגת לפני הדבור. אותם שלמים שהקריבו הבכורות בפרשת משפטים אע"פ שלא ברגל הקריבום חגיגה נקראו שבהם נתקיים ויחוגו לי במדבר שנאמר במצרים (רש"י שם): (קעג) במה שאתה חוגג. היינו בבשר שמהם מביא קרבן חגיגה: (קעד) שבעת ימים תחוג. יכול יהא חוגג והולך כל ז' ת"ל וחגותם אותו ואותו משמע רק יום אחד א"כ למה נאמר ז' ימים ללמד שכל הרגל תשלומין דראשון הוא: (קעה) יכול באותו המין. היינו במה שעשית סוכה והגיגה יהיה רק אל הברכה (ז"ר):

סוקד

פס'. שלש פעמים. אין פעמים אלא זמנים. ד"א פעמים רגלים. וכן הוא אומר (ישעיה כו) תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים. יראה כל זכורך. כדרך שבא לראות כך בא ליראות. מלמד שסומא באחת מעיניו פטור מן הראיה. זכורך להוציא את הנשים. כל זכורך להביא את הקטנים. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. רבי שמעון אומר אין תלמוד לומר בחג הסוכות. שבו פתח הכתוב אלא מלמד שאינו עובר בבל תאחר עד שיעברו עליו שלשה רגלים. ולא יראה את פני ה' ריקם. ריקם מן הצדקה. נחלקו בית שמאי ובית הלל שלא תפחות. לבית הלל הראיה מעה כסף וחגיגה שתי כסף. אבל למעלה אין לה שיעור:

פס'. איש כמתנת ידו. מיכן אמרו מי שיש לו אוכלין מרובין ונכסים מועטין מביא שלמים מרובין ועולות מועטין. אוכלין מועטין ונכסים מרובין מביא שלמים מועטין ועולות מרובין. זה וזה מועט על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף. זה וזה מרובה על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי:

שופטים ושוטרים

כתוב **טוב מעט בצדקה מרוב תבואות בלא משפט** (משלי טז):

אמר טוביהו ברבי אליעזר ז"ל לפי שראה שלמה בן דוד מלך ישראל בהכמתו מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. אמר טוב מעט בצדקה. טוב להם לצדיקים שנושאין ונותנין בצדקה ואינם אוהבין לגזול את בני אדם אע"פ שמזונותם ופרנסתם להם בצמצום טוב להם הוא. שהקב"ה (א) פוקד על הרשעים והן נמלטים שנאמר (תהלים לז) לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעון. מרוב תבואת בלא משפט. אלו האוצרים אוצרות רשע העושקים דלים הרוצצים אביונים. ועליהם הכתוב אומר (ירמיה כב) הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו. (ב) הוי האוצרים חמס למו. ואומר (משלי י) לא יועילו אוצרות רשע. דבר אחר טוב מעט בצדקה. טוב לו לאדם (ג) שממעט מנכסיו ועושה מהן צדקה. מרוב תבואות. ממי שיש לו עושר רב ואפילו מה שמשפט עליו לתת אינו נותן כל שכן האיך נותן משלו. ועל שרצה הקב"ה לזכות את ישראל להחדילם מן העונשים למונעם מן החמסים. צוה את משה עבדו להעמיד שופטים ושוטרים בישראל בכל שעריהם ושם לפניהם משפטים אבות ותולדות כענין שנאמר בפרשת אלה המשפטים. ובא במשנה תורה לבאר התורה ואמר להם לישראל שופטים ושוטרים תתן לך. אמרו רבותינו ז"ל (ד) ואפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה כולה במשנה התורה דריש. וצריכין אנו לדרוש למה נסמכה פרשת שופטים ושוטרים לאחר מועדי ה'. מפני שאם היו דייני ישראל שבכל מקומות מושבותיהן מסתפקין כלום דבר במשפט היו עולין לבית דין הגדול שבירושלים ושואלים מהן התורה כענין שנאמר (דברים יז) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' וקמת ועלית. ע"פ התורה אשרי יורוך. וכך שנו רבותינו ז"ל על מחויב מיתה כגון זקן ממרא והמסית היו משהין אותו עד הרגל וממיתין אותו בזמן שישראל מקובצים לקיים מה שנא' (שם לא) וכל ישראל ישמעו וייראו. והמשפטים באים להם לישראל. כדתנן רבן שמעון בן גמליאל אומר הרוצה שיחכים יעסק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בכל התורה יותר מהן וכו' בסוף בבא בתרא. שופטים ושוטרים. שופטים אלו הכמי ישראל שיודעין דיני ממונות ודיני נפשות דיני קנסות ודיני מכות הטהרות והטמאות וכל משפטי ישראל. ושוטרים אלו שוטרי ישראל בעלי אגרופים המכריחים את העם לשמוע דברי תורה למען לא ילכו איש בשרירות לבו.

באור הרא"ם

(א) פוקד על הרשעים. לרעה והם נמלטין: (ב) הוי האוצרים חמס למו. אין זה מקרא בתנ"ך וס"ם ואולי ר"ל האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם (עמוס ג'): (ג) שממעט בנכסיו. וזה טוב מעט: (ד) ואפילו מאן דלא דריש סמוכים. (ברכות כא'):

ר"א

תניא שופטים ושוטרים. (ה) רבי אליעזר בן שמוע אומר אם יש שוטרים יש שופטים אם אין שוטרים אין שופטים. תנו רבנן מנין שממנים בית דין על ישראל כולו ת"ל שופטים תתן. שוטרים לכל ישראל מנין. ת"ל שוטרים תתן. רבי יהודה אומר מנין שממנין (ו) אחד על כלם ת"ל תתן לך. ומנין שממנין בית דין לכל עיר ועיר ת"ל שופטים תתן לך בכל שעריך. שוטרים לכל עיר ועיר מנין ת"ל שוטרים לשעריך. בית דין לכל שבט ושבט מנין ת"ל אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך. שוטרים לכל שבט ושבט מנין ת"ל (דברים א׳) ושוטרים לשבטיכם. רבן שמעון בן גמליאל אומר לשבטיכם. ושפטו. מצוה בשבט לדון את שבטו. (ז) ושפטו את העם. על כרחן. משפט צדק. (ח) זו מצות הדיינים שיהו מנוקים בצדק:

פס'. לא תטה משפט. שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי הוא כדי לעזרו. ולא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני עני ואיש פלוני עשיר. ולא תקח שוחד. אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב. כי השוחד יעור עיני חכמים אין צריך לומר עיני טפשים. ויסלף דברי צדיקים. אין צריך לומר דברי רשעים. ד"א כי השוחד יעור עיני חכמים. אינו יוצא מעולמו אלא בסמיות עינים. ויסלף דברי צדיקים. אינו יוצא מעולמו (ט) עד שאינו יודע מה מדבר:

פס'. צדק צדק תרדוף. ת"ר צדק צדק תרדוף הלך אחר בית דין יפה. אחר רבי אליעזר ללוד וכו'. עד אחר חכמים ללשכת הגזית. ת"ר צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד שתי ספינות עוברות בנהר וכן שני גמלים שיהיו עולין במעלות בית חורון שניהם עולין שניהם נופלין. בזה אחר זה שניהם עוברין. הא כיצד קרובה ושאינה קרובה תדחה שאינה קרובה מפני הקרובה. טעונה ושאינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני הטעונה. שתיהן טעונות. הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו. היו שתיהן רחוקות (יא) שתיהן קרובות וכו'. ד"א צדק צדק תרדוף. שאם יצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה אין מחזירין אותו. יצא מב"ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות מחזירין אותו. למען תחיה וירשת את הארץ. מלמד שמינוי הדיינים כדי להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם:

פס'. לא תטע לך אשרה. מלמד שכל הנוטע אשרה עובר בלא תעשה. אצל מזבח ה'. מיכן אמרו אין נוטעין אילן בהר הבית. רבותינו אמרו כל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה בישראל. שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך. וסמיך ליה לא תטע לך אשרה. א"ר אשי ובמקום תלמידי חכמים כאלו נוטע אצל מזבח. שנאמר אצל מזבח ה' אלהיך:

פס'. ולא תקים לך מצבה. אע"פ שהמצבות היו לראשונים קודם שניתנה התורה. מלמד שאף המצבה אכורה:

פס'. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. אין לי אלא שנולד תם ונעשה בעל מום נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת"ל כל דבר רע. כי תועבת ה' אלהיך הוא. להביא הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והכלאים והטרפה ויוצא דופן. שנא' כי תועבת ה' אלהיך הוא:

פס'. כי ימצא. בעדים. בקרבך באחד שעריך. שעד שנמצאו בו ולא שעד שנידונו בו. איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו. זו ע"ז

באור הרא"ם

(ה) ר"א בן שמוע. תנחומא בשם ר' אלעזר שהם ומסיים. שם אין ספק ביד הדיין לעשות לו כלום אלא א"כ מוסרו ביד השוטר והשוטר מוציא ממנו בע"כ: (ו) אחד על גבי כלם. הוא הנשיא. וי"מ הוא מופלא שבב"ד אב ב"ד ובכל שופטים היה מופלא: (ז) ושפטו את העם ב"כ. עיין רמב"ן על התורה שפי' שבב"ד שבכל שבט היו יכולים לדון בע"כ. כי בב"ד שבכל עיר יכול הב"ד לומר לב"ד הגדול קאזילנא היינו להב"ד של השבט שהם ידונו בע"כ: (ח) זו מצות הדיינים שיהיו מנוקים בצדק. פי' ושפטו את העם משפט צדק קאי אל תתן לך שתתן לכתחלה שופטים ושוטרים אשר ישפטו משפט צדק. ופי' משפט צדק שיהיו חכמים ואנשי אמת. (הגר"א בא"א): (ט) עד שאינו יודע מה מדבר. היינו שישכח תלמודו: (י) אחר ר"א ללוד. (סנהדרין ל"ב ע"ב): (יא) שתיהן קרובות. הטל פשרה ביניהם:

ויפת

העובד קרוי ה' שמות חרם ותועבה שנוי משוקץ ועויל. ד"א הקב"ה קרא לו ה' שמות רע. מפר ברית. מנאץ. מכעים. ממרה. וגורם ה' דברים מטמא את הארץ מחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם:

פס'. וילך ויעבוד אלהים אחרים. ולשמש או לירח. וכן באיוב אומר (איוב לא) אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך (יב) ויפת בסתר לבי וגו'. או לכל צבא השמים אשר לא צויתי. לפי שהיו עתידין לעבדם הקדים לכתבם בתורה כיוצא בדבר (ירמיה יט) אשר לא צויתי בתורתי ולא דברתי בעשרת הדברות. ולא עלתה על לבי לזבח אדם את בנו:

פס'. והוגד לך ושמעת ודרשת היטב. היטב לגזירה שוה מלמד שהיו בודקין את העדים בשבע חקירות כדתנן בסנהדרין. והנה אמת נכון הדבר. להביא בדיקות. ומה בין חקירות לבדיקות אלא שחקירות אמר אחד איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין עדותן בטילה. ובבדיקות אמר אחד איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין עדותן קיימת משום דהוי לה עדות שאין אתה יכול להזימה בחקירות שעיקר העדות בחקירות. באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום.אבל בדיקות בודקין אותו במה הרגו ומה היה לבוש. ואין הזמה בכך. אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זה את זה עדותם בטלה. נעשתה התועבה הזאת בישראל:

פס'. והוצאת את האיש ההוא. לא אנוס ולא מוטעה. או את האשה ההיא. לא אנוסה ולא מוטעה. אשר עשו את הדבר הרע הזה. (יג) ואפילו בקהל גרים נשים ועבדים שלא בישראל. אל שעריך. מכל מקום. את האיש או את האשה. לא קטן ולא קטנה. וסקלתם באבנים ומתו. ולהלן אומר (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם מלמד שאם לא מת באבן אחת ממיתין אותו באבנים הרבה. כדתנן בנגמר הדין מוציאין אותו לסקלו וכו'. ובית הסקילה היתה גבוהה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על לבו והופכו על מתניו והאבן נתונה שם משוי שני בני אדם.מגביהין אותה וזורקין אותה על לבו. אם מת בה יצא. ואם לאו רגימתו בכל ישראל:

פס'. על פי שנים עדים. א"ר עקיבא אם מתקיימת העדות בשנים. בשלשה לא כל שכן. אלא מקיש שלשה לשנים מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה. אף שלשה נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה. מנין אפילו מאה ת"ל עדים. ומה שלשה מזימין את השנים. אף שנים מזימין את השלשה (יד) מנין אפילו מאה ת"ל עדים. לא יומת על פי עד אחד. כיון שאמר על פי שנים או שלשה מה ת"ל עוד לא יומת על פי עד אחד. להביא את המומתין שלא יהו (טו) אלא כסדר זה. זה בנין אב לכל המומתין:

פס'. יד העדים תהיה בו. מצוה בעדים. לא מת ביד עדים רגימתו בכל ישראל. ויד כל העם באחרונה ובערת הרע. בער עושה הרע מקרבך:

פס'. כי יפלא ממך. (טז) מלמד שבמופלא שבבית דין הכתוב מדבר. (יז) ממך זה יועץ. וכה"א (נחום א) ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל. דבר. זה הלכה. למשפט. זה הדין. בין דם לדם. בין דם נדה לדם יולדת לדם זבה. בין דין לדין. בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות. בין נגע לנגע. בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים. (יח) דברי. אלו ערכין וחרמים והקדשות. ריבות. זו השקאת סוטה (יט) ועגלה ערופה (כ) וטהרת מצורע. (כא) בשעריך. זה לקט ושכחה

באור הרא"ם

(יב) ויפת בסתר לבי. וסיפא דקרא כי כחשתי לאל ממעל והיינו ע"ז: (יג) ואפילו בקהל גרים. דס"א בישראל דווקא ת"ל והוצאת את האיש ההוא כו' אפילו גרים נשים ועבדים: (יד) מנין אפילו מאה. שאינם יכולים להזים אותם: (טו) אלא כסדר הזה. כמו שאומר למעלה ולמטה דיני סקילה: (טז) מלמד שבמופלא שבב"ד וכו'. והיינו למעוטי תלמיד שלא הגיע להוראה אינו נעשה זקן ממרא: (יז) ממך זה יועץ. שנחלקו בעבור שנה הקרוי סוד ועצה: (יח) דברי אלו ערכין והרמין וכו'. שנתחייב אדם ע"י דבורו: (יט) ועגלה ערופה. שהחלל נהרג על ידי מריבה: (כ) וטהרת המצורע. שאף נגעים על ידי ריב ולשון הרע באים: (כא) בשעריך. זה לקט שהם לעניים דכתיב בהם ואכלו בשעריך:

כעניין

ופאה . וקמת ועלית . לבית דין . מיכן אמרו שלשה בתי דינים היו שם אחד על פתח הר הבית . ואחד על פתח העזרה . ואחד יושב בלשכת הגזית שמשם תורה יוצאה לכל ישראל דכתיב אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו . וכתיב (מן) המקום ההוא אשר יבחר ה' וכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך . וקמת ועלית . מלמד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ובית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל . ד"א כי יפלא ממך דבר . (כב) כענין שנא' (זכריה ח) והיה כי יפלא בעיני העם הזה נאם ה' גם בעיני יפלא . זה עומק הדין. בין דם לדם. בין דם הנרצח בשגגה לדם הנרצח בזדון . בין דין לדין . בדיני משא ומתן . בין נגע לנגע . (כג) בין בהרת לשאת :

פס' . ובאת אל הכהנים הלוים . מצוה בבית דין שיהו כהנים ולוים . אין בו כהנים ולוים כשר . או אל השופט . א"ר יוסי הגלילי וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו אלא זה שופט שהיה קרוב קודם לכן ובימים ההם הוא רחוק שהוא כשר . כדתנן היה קרוב ונתרחק הרי זה כשר זה שהיה חתנו ומתה בתו . ודרשת והגידו לך את דבר המשפט . אלו דקדוקי הדין :

פס' . ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' . על הוריות בית דין הגדול שבירושלים חייב מיתה . (כד) ואין חייבין מיתה על הוריות בית דין שביבנה :

פס' . על פי התורה אשר יורוך . על דברי תורה חייבין מיתה (כה) ואין חייבין מיתה על דברי סופרים. ועל המשפט אשר יגידו לך תעשה. מצות עשה. לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל . זו מצות לא תעשה . ימין ושמאל . ואפילו דומה בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם :

פס' . והאיש אשר יעשה בזדון . על המעשה חייב מיתה ולא על ההוראה כדתנן חזר לעירו ושנה ולימד כדרך שהיה למד פטור . הורה לעשות חייב. בזדון. על הזדון נעשה זקן ממרא ולא על השוגג. לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם. מלמד שאין השירות כשר אלא בעמידה שאם ישב ושירת עבודתו פסולה . או אל השופט. זהו שאמרנו אע"פ שאין בו כהנים ולוים כשר . ומת האיש ההוא . כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק . והכי תנינן בפרק אלו הן הנחנקין וכו' . (כו) וזקן ממרא על פי בית דין :

פס' . כי תבוא אל הארץ. (כז) עשה מצוה האמורה בענין שבשברה תכנס לארץ . אשר ה' אלהיך נותן לך וירשת וישבת בה . בשכר שתירש תשב . ואמרת אשימה עלי מלך . רבי נהוראי אומר הרי זה דבר גנאי לישראל שנא' (שמואל א' ח) כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו . אמר לו ר' יהושע והלא מצוה מן התורה לשאול להם מלך שנא' שום תשים עליך מלך . ולמה נענשו בימי שאול שלא שאלו כהוגן . והכי גרסינן בסנהדרין בפרק כהן גדול . ר' אלעזר בר' יוסי אומר זקנים שבאותו הדור שאלו כהוגן . שנא' (שמואל א' ח) שימה לנו מלך לשפטינו ועמי הארץ שבהם קילקלו שנא' (שם) והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותנו (ככל הגוים אשר סביבותנו) . א"ר נהוראי לא בקשו להם מלך אלא להעבידם עבודה זרה שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים . והוא שאמר לו הקב"ה לשמואל כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו :

פס' . שום תשים עליך . שתהא אימתו עליך כנגד משפט המלוכה שהודיעם שמואל

באור הרא"ם

(כב) כענין שנאמר והיה כו' . זה עומק הדין . דורש כי יפלא שנעלם מהם עומק הדין ויחשבו אותו למנגעות שלא יכלו לידע עפ"י סברא וכ"ה פי' הקרא התם כי יפלא בעיני העם שיחשבו הדברים למנגעות : (כג) בין בהרת לשאת . שהם אבות מחולקים . ולא ידעו אם הנגע מאב אחד ומצטרפין זה ע"ז עיין ריש נגעים : (כד) ואינו חייב מיתה על הוראת ב"ד שביבנה . אבל חייב לעשות כמו שהורו . רק מיתה הוא פטור (תוס הספרדי) : (כה) ואינו חייב מיתה על דברי סופרים. אתיא כר"י (סנהדרין פח:) על דבר שעקרו מדברי תורה ופירושו מד"ס : (כו) וזקן ממרא . עפ"י ב"ד בחנק : (כז) עשה מצוה האמורה בענין . (סנהדרין כ:) כי שלש מצות נצטוו בביאתם לארץ ואחד מהם למנות מלך :

עפ"י

הרמתי. (שמואל א' ח) את בניכם יקח ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות. וכן א"ר יהודה אמר רב כל האמור בפרשת שאול מלך מותר בו. אשר יבחר ה' אלהיך בו. (כח) על פי נביא. מקרב אחיך. (כט) ולא מאחרים. תשים עליך. שתהא אימתו עליך. מיכן אמרו אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ואין רואין אותו כשהוא ערום וכו'. (ל) לא תוכל לתת עליך איש נכרי. זה לא תעשה איש ולא אשה. מיכן שאין ממנין אשה פרנסה על הצבור. אשר לא אחיך הוא. (לא) כשהיה אגריפס מגיע לפסוק הזה היה בוכה והיו ישראל אומרים לו אל תירא אגריפס אחינו אתה:

פס'. רק לא ירבה לו סוסים. לו אינו מרבה. אבל הוא מרבה כדי רכבו ופרשיו, וכן מצאנו בדוד (ש"ב ח) ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב. ומהו ולא ירבה לו סוסים. סוסים הבטלנין. ומנין שאפילו אחד והוא בטל כדאי הוא שישיב את העם מצרימה. ת"ל רק לא ירבה ולא ישיב והלא ק"ו ומה אם מצרים שאמר הקב"ה לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד הרי השיבם על ידי עונם שנא' (דברים כח) והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה שאר ארצות שאין הברית כרותה עליהן עאכ"ו. וכה"א (ירמיה טו) (לב) ואזרם במזרה (לכל רוח). ואומר (זכריה ב) כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם:

פס'. ולא ירבה לו נשים. אלא שמנה עשרה. וכה"א בדוד (שמואל ב' ג) ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית. ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי. והשלישי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור. והרביעי אדניה בן חגית. והחמישי שפטיה בן אביטל. והששי יתרעם לעגלה אשת דוד. זו מיכל בת שאול שהיתה חביבה עליו כעגלה וכה"א (שופטים יד) לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי. וכתוב (שמואל ב' יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה. כהנה תריסר וכהנה תמניסר. ולא יסור לבבו. א"ר יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה ששנים נתגלה טעמן ונכשל בהם גדול העולם. משה אמר ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה. אמר שלמה אני ארבה ולא אשיב וכתיב (מ"א ד) ויהי לשלמה ארבעים אלף [ארות] סוסים. וכתיב (שם י) ותעל ותצא מרכבה ממצרים וגו'. משה אמר ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו. אמר שלמה אני ארבה ולא אסור וכתיב (שם יא) [א] ויהי לשלמה שש מאות נשים מלכות וארבע מאות פילגשים. וכתיב (שם) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא. כתוב אחד אומר (דה"ב ט) אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה וכתוב אחד אומר (מלכים א י) ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים. לא קשיא כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשאה:

פס'. והיה כשבתו על כסא ממלכתו. אם יהיה עושה כשורה כדי הוא שישב על כסא ממלכתו. וכתב לו. שתהא מיוחדת לו שאע"פ שהניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתוב לו לשמו הני מילי הדיוט. אבל מלך כותב לו שני ספרי תורות. אחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואחת שמונחת בבית גנזיו. וכתב לו לשמו. את משנה התורה הזאת. רבותינו אמרו שני ספרין היה כותב. אחרים אומרים משנה התורה כותב. שכן אין קורין ביום הקהל אלא משנה התורה. על ספר. ולא על הלוח ולא על הנייר. מלפני הכהנים הלוים. (לג) שתהא מוגהת מפי הכהנים והלוים:

פס'. והיתה עמו (לד) וקרא בו כל ימי חייו. מיכן אמרו יוצא למלחמה והיא עמו. נכנס לישב בדין והיא אצלו. מיסב והיא כנגדו. כל ימי חייו. לרבות את

[א] אין מקרא זה בתנ"ך.

באור הרא"ם

(כח) עפ"י נביא. כי אין יודעים שה' בחר בו: (כט) ולא מאחרים. היינו כנענים: (ל) לא תוכל וכו'. זה ל"ת שום תשים זה עשה. כ"ה בספרי: (לא) כשהיה אגריפס וכו'. (סוטה מא.) והיינו כשהיה קורא משנה תורה ברגל בשנת הקהל: (לב) ואזרם במזרה בספרי הארץ כצ"ל כלישנא דקרא: (לג) שתהא מוגהת וכו'. היינו מספר המוגה בעזרה (הגר"א): (לד) וקרא בו כל ימי חייו. בתוספתא דסנהדרין. וקרא בו דוקא המלך אבל אחר אסור לקרות בספר של המלך. והוא דין חדש לא הביאו הספרי. וכן

הלילות. למען ילמד ליראה. מלמד שתלמוד מביא לידי יראה. את ה' אלהיו. (לה) מלמד שאין על גבו אלא ה' אלהיו. לשמור את כל דברי התורה הזאת. שבתורה שוה מלך להדיוט. אבל לא לדבר אחר. כדתנן פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו סטרטיאות ואין ממחין בידו דרך המלך אין לה שיעור:

פס'. לבלתי רום לבבו מאחיו. זו מצות המלוכה. שאמר שמואל לישראל למען יאריך ימים על ממלכתו. אם עשה כהוגן כדי הוא להאריך ימים על ממלכתו. הוא ובניו. שאם מת בנו עומד תחתיו. בקרב כל ישראל. מיכן אמרו אין מושחין מלך בן מלך. ובמקום שיש מחלוקת מושחים מלך בן מלך כדרך שמשחו שלמה בן דוד מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יואש מפני עתליה. (לו) ואת יהואחז מפני (יהורם. זה אחז) שהיה גדול ממנו שתי שנים. מפני שהמלכות ירושה (לז) בזמן ששלום בישראל שנאמר בקרב ישראל. אבל אם יש שם מחלוקת טעון משיחה כמו שאמרנו. ומנין שפרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם שנאמר הוא ובניו בקרב ישראל כל שהוא בקרב ישראל בניו עומדין תחתיו:

פס'. לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי. (לח) אחד גדול ואחד קטן. ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו. כאשר דבר לו. (לט) ומה דבר לו אשי ה' ונחלתו יאכלון:

פס'. וזה יהיה משפט הכהנים. (מ) מלמד שהמתנות יוצאות בדיינין. (מא) מאת העם. ולא מאת הקדש מלמד שאין הקדשים חייבין במתנות. מאת זובחי הזבח. (מב) פרט לטרפה. אם שור אם שה. (מג) (פרט) לכלאים. אם שור אם שה, בין בארץ בין בחוצה לארץ. (מד) ונתן לכהן. ולא לשלוהו. הזרוע הימין. והלחיים. הלחי התחתון. והקיבה כמשמעה. פירושם בשחיטת הולין. רבי יהושע אומר דורשי רשומות אמרו הזרוע. נותן לו הזרוע תחת היד דכתיב (במדבר כה) ויקח רמח בידו. והלחיים זו תפלה. (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל. קיבה. תחת (במדבר כה) והאשה אל קבתה:

פס'. ראשית דגנך תירושך ויצהרך. מלמד שאין תורמין אותו אלא מן המובחר. וראשית גז צאנך תתן לו. ולא ראשית שטף כגון שמשטף עורות במים ועלה הצמר למעלה. צאנך. ולא של אחרים מיכן אמרו הלוקח גז צאנו של נכרי פטור מראשית הגז. תתן לו. כמה נותן לו משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר בגליל מלובן ולא צואי כדי לעשות ממנו בגד קטן. וכמה צאן יהיה לו ויהא חייב בראשית הגז חמש. וכה"א (ש"א כה) וחמש צאן עשויות כדברי בית הלל:

באור הרא"ם

וכן הגי' בסנהדרין. גם הרמב"ם בהלכות מלכים לא הביאו ואולי הוא בכלל שכתב הרמב"ם שאין משתמשין בכלי תשמישו. ויוכלל ג"כ הס"ת בזה. וצ"ע: (לה) מלמד שאין על גבו אלא ה' אלהיו. (הוריות ג') איזה נשיא זה מלך שנאמר מכל מצות ה' אלהיו שאין על גביו אלא ה' אלהיו או דינו כמלך שמביא פר על המצות: (לו) ואת יהואחז מפני יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים כצ"ל: (לז) בזמן ששלום בישראל. היינו שאינו מחלוקת בדבר המלוכה: (לח) אחד גדול ואחד קטן. ובספרי וכן הועתק ברש"י אחד תמימין ואחד בעלי מומין ואולי כאן ט"ס וצ"ל כמו התם: (לט) ומה דיבר לו אשי ה' ונחלתו. הוא קרא דמקודם. וברש"י בחומש הגי' ומה דבר לו (במדבר י"ח) בארצם לא תנחל אני חלקך היא גירסא יותר נכונה: (מ) מלמד שהמתנות יוצאות בדיינים. דכתיב משפט (חולין קל:) דלא כר"ח שם: (מא) מאת העם ולא מאת ההקדש. בספרי וכן בחולין שם ממעטינן הקדש מדכתיב וזה יהיה משפט הכהנים. אין להם אלא זה. ומאת העם ממעט כנענים והאיו הכהנים: (מב) פרט לטרפה. שאינה קרוי זבח. ופטור ליתן המתנות לכהן. והכהן ימכרם למי שאינו מצווה או יאכיל לכלבו: (מג) פרט לכלאים. בספרי וכן (חולין קלב:) דורש שה לרבות את הכלאים. וכאן ט"ס: (מד) ונתן לכהן ולא לשלוהו. בספרי הגי' לכהן עצמו ופי' הז"ר הכוונה אעפ"י שזכה הכהן המתנות לאחר אסור ליתן לו אא"כ הזוכה ת"ח שאין נוהגין מ"כ לכהן עם הארץ עיין (חולין קל:) למד מוקראי. ול"נ כוונה אחרת עפ"י מה דאיתא (כתובות כ"ה כ"ו) מעלין מתרומה ומתנות ליוחסין ע"כ נותן לכהן עצמו ולא לשלוחו וכ"ה הוא הפי' בספרי לכהן עצמו (אחר זה ראיתי בספר בית דוד להרב הגאון המפורסם ר' טעביל ממינסק זצ"ל בסי' ו' שסברו מביא דברי הפסיקתא ע"ש. ועכ"פ מה שכתב שידוע שהמחבר פסיקתא זוטרתי הוא מהאחרונים לא כ"ה כי המחבר הוא מהראשונים

שהיו

פס' . כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך . (מה) מלמד שאין השירות כשרה אלא בעמידה . הוא ובניו כל הימים . (מו) בין בארץ בין בחוצה לארץ :

פס' . וכי יבוא הלוי . (מז) יכול לוי ממש ת"ל (מאחד שעריך מכל ישראל יצאו לוים שנטלו שעריהם במקום אחד) . ושרת . הראוי בשרות יצאו לוים שאין ראויין . אשר הוא גר שם . (מח) בכל מקומות מושבותיהם. ובא בכל אות נפשו . (מט) מיכן לכהן שבא ונושא את כפיו במשמר שאינו שלו :

פס' . ושרת בשם ה' אלהיו (נ) ככל אחיו. על גבי הרצפה כדתנן ערל. וטמא. יושב . עומד על גבי כלים . על גבי רגל חבירו . עבודתו פסולה . בעשרים וארבעה מקומות נקראו הכהנים לוים :

פס' . חלק כחלק יאכלו . מיכן אמרו כל המשמרות היו שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים . (נא) חלק לאכול . וחלק לעבוד . לבד ממכריו על האבות . של תקנות האבות (נב) מה מכרו אבות לבנים אתה בשבתך ואני בשבתי :

פס' . כי אתה בא אל הארץ . (נג) עשה מצוה שבשבילה תכנס לארץ . לא תלמד לעשות . (נד) אבל אתה למד להבין ולהורות :

פס' . לא ימצא בך . (נה) להזהיר בית דין על כך . מעביר בנו ובתו באש . בן בתו ובן בנו מנין ת"ל להלן (ויקרא כ) בתתו מזרעו למולך . נאמר כאן העברה מעביר בנו ונאמר להלן (שם) ומזרעך לא תתן להעביר למולך . (נו) מה כאן באש אף כאן באש . ומה להלן למולך אף כאן למולך . קוסם קסמים . לחייב על כל קסם וקסם . איזה הוא קוסם . האוחז במקלו ואומר אלך ואם לא אלך . וכה"א (הושע ד) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו . מעונן זה המעביר שבעה מיני זכור על העין . וחכמים אומרים זה האוחז את העינים . ר' עקיבא אומר אלו מחשבי עונות ועתים . אומר היום יפה ליטול . למחר יפה ליקח . אל תתחיל בי שחרית הוא . ראש חודש הוא . מוצאי שבת הוא . ומנחש כמו האומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו נחש מימינו שועל משמאלו צבי הפסיקו . ומכשף : העושה מעשה חייב . והאוחז את העינים פטור :

פס' . וחובר חבר . אחד חבר גדול ואחד חבר קטן שמחבר נחשים ועקרבים . אוב . זה פיתום המדבר משחיו . וכן הוא אומר (ישעיה כט) והיה כאוב מארץ קולך . וידעני . זה המדבר בפיו . הן בסקילה והנשאל בהם באזהרה . ודורש אל המתים אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגולגלתו . מה בין המעלה בזכורו לנשאל בגולגלתו המעלה בזכורו אין מעלה כדרכו ואין עולה בשבת . והנשאל בגולגלות עולה כדרכו ועולה בשבת . דבר אחר ודורש אל המתים זה ההולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה :

פס' . כי תועבת ה' כל עושה אלה . (נז) אפילו באחת מאלה . ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מורישם מפניך . לא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר . א"ר שמעון מלמד שהוזהרו הכנענים על כל המעשים האלה :

פס' . תמים תהיה עם ה' אלהיך . אם לא עשית כל הדברים האלה האמורין בענין הרי אתה תמים לפני ה' אלהיך :

באור הרא"ם

שהיה בימי הרי"ף כידוע) : (מה) מלמד וכו' בעמידה · מסיפא דקרא לעמוד ולשרת : (מו) בין בארץ בין בחו"ל · קאי על ברכת כהנים · ואפשר לפרשו ג"כ על ראשית הגז שנוהג בחו"ל כסתמא דמתניתין רק האידנא בטלוהו שנהג עלמא כהלתי הכי : (מז) יכול לוי ממש ת"ל ושרת את אחיו יצאו לוים כצ"ל : (מח) בכל מקומות מושבותיהם . פי' אף כהן שגר בחו"ל אעפ"כ כשבא לארץ יכול לעבוד וזה דורש מאשר גר שם (ז"ר) : (מט) מכאן לכהן שבא · דורש מסיפא דקרא ושרת בשם ה' זה נשיאת כפים שהיה בשם המפורש (ז"ר) : (נ) ככל אחיו הלוים העומדים שם עומד על גבי הרצפה כדתנן (זבחים מ"ו) ע"ש כצ"ל : (נא) חלק לאכול והלק לעבוד · כמו ברגלים כל המשמרות שוות בעבודה כך שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים (סוכה נ"ה נ"ו) : (נב) מה מכרו וכו' . (סוכה שם) והיינו דוד ושמואל שתקנו המשמרות : (נג) עשה מצוה · האמורה בענין כ"ה בספרי · והיינו שלא יהיה בך מעונן ומנחש : (נד) אבל אתה למד להבין ולהורות · (סנהדרין סח·) : (נה) להזהיר ב"ד . שהם יבערו העושים עבירות : (ע) מה כאן באש . דכתיב בהדיא מעביר בנו או בתו באש (שם ס"ז) : (נז) אפילו באחת מאלה ·

מדלא

פס׳ . כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם . עשה מצוה האמורה בענין שבשכרת אתה יורש אותם · אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו . ואם תאמר אין לי במת לשאול ת״ל ואתה לא כן נתן ה׳ אלהיך מיכן אמרו אין מזל לישראל . אלא (משלי י) וצדקה תציל ממות כדמפורש במסכת שבת . דההוא דהוה אזיל למקטל קניא באגמא . אמר אבלט האי אזיל ולא אתי אמר ליה שמואל אזיל ואתי אזל ואתי וכו׳ עיינינא . וכן הוא אומר (ישעיה ח) והיה כי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים וגו׳ :

פס׳ . נביא מקרבך . לא מחוצה לארץ . מאחיך. לא מאחרים . יקים לך ה׳ אלהיך . לא לכנענים . ומהו (ירמיה א) נביא לגוים נתתיך אלו ישראל שנוהגים מנהג הכנענים . אליו תשמעון . (נח) אפילו אמר לך לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה . (נט) וכן מעשה גדעון בן יואש :

פס׳ . ככל אשר שאלת מעם [ה׳] אלהיך בחורב . (ס) בשכר כי יראו זכו להעמיד להם נביאים :

פס׳ . ויאמר ה׳ אלי היטיבו אשר דברו . נביא אקים להם מקרב אחיהם . ולא מן האומות . ונתתי דברי בפיו . מיכן אתה למד היאך רוח הקודש ניתנה בפי הנביאים . ודבר אליהם . (סא) שלא להושיב את התורגמן . את כל אשר אצונו . על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון :

פס׳ . והיה האיש אשר לא ישמע את דברי . (סב) שלשה מיתתן בידי שמים. הכובש את נבואתו כיונה . והמוותר על דברי נביא כחבירו של מיכה . שלא רצה להכותו על פי מיכה . ונביא שעבר על דברי עצמו כעידו שהכהו האריה על שאכל במקום שאמר לו הקב״ה לא תאכל שם לחם שלשתן מן הפסוק הזה . והיה האיש אשר לא ישמע זה הכובש נבואתו . (סג) קרי ביה לא שמע (הוא עצמו). (סד) אל דברי . זה העובר על דברי עצמו · אשר ידבר בשמי . זה המוותר על דברי הנביא וכתיב אנכי אדרוש מעמו . בידי שמים . ושלשה מיתתן בבית דין המתנבא מה שלא שמע כצדקיהו בן כנענה . ומה שלא נאמר לו · כחנניה בן עזור שהיה שומע דברים מפי ירמיה שהיה מתנבא בשוק העליון וחוזר הוא ומתנבא בשם ע״ז בשוק התחתון (סה) אלו נביאי הבעל :

פס׳ . אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי . זה המתנבא מה שלא שמע . את אשר לא צויתיו לדבר . אבל לחבירו צויתי זה המתנבא מה שלא נאמר לו . ואשר ידבר בשם אלהים אחרים . זה המתנבא בשם ע״ז וכתיב ומת הנביא ההוא . בחנק שכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק :

פס׳ . וכי תאמר בלבבך . עתידים אתם לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה׳ :

פס׳ . אשר ידבר הנביא . (סו) ירמיה אמר (ירמיה כז) הנה כלי בית ה׳ מובאים בבלה . והנניה אמר הנה כלי בית ה׳ שבים מבבל . וכשהוא אומר ולא יהיה הדבר ולא יבוא לא תשמע אלא לדבר אשר דברו ה׳ ויבא . בזדון דברו הנביא . על זדון הוא חייב . לא תגור ממנו . (סז) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה :

פס׳ . כי יכרית ה׳ אלהיך בזכות שאתה מיחד את השם. נותן לך את ארצם וירשתם. כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה :

באור הרא״ם

מדלא כתיב עושה כל אלה (חכם הספרדי) : (נח) אפילו אמר לך וכו׳ . כגון אליהו וכו׳ (יבמות צ:) : (נט) וכן מעשה גדעון . (תמורה כח:) ח׳ דברים התירו ובמדרש הגי׳ ז׳ עבירות : (ס) בשכר כי יראו . פי׳ בשעת מ״ת שאמרו ישראל ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וע״ז אמר לו הקב״ה היטיבו את אשר דברו : (סא) שלא להושיב את המתורגמן . היינו הנביא בעצמו יגיד נבואתו : (סב) ג׳ מיתתן בידי שמים . (סנהדרין פט.) : (סג) קרי ביה לא ישמע כצ״ל . היינו שאינו רוצה להגיד נבואתו : (סד) אל דברו • זה העובר ד״ע • דורש לא ישמע אל דברי קאי על הנביא בעצמו : (סה) אלו נביאי הבעל . חסר והמתנבא בשם עובדי כוכבים ״אלו נביאי הבעל כצ״ל ונ״ה שמנין ג׳ מיתתן בידי אדם : (סו) ירמיה אמר . לשון הכתוב אינו מדוקדק וכצ״ל כה אמר ה׳ על הכלים וכו׳ בבלה יובאו וכו׳ : (סז) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה . ולא הירא לפגע עליו כן פרש״י בחומש :

שלש

פס' . (סח) שלש ערים תבדיל . קטנים ולא כרכים גדולים . (סט) תבדיל לך . ולא לאחרים . בתוך ארצך . ולא בספר . אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה . (ע) מה תירש תכבוש :

פס' . תכין לך הדרך . תכין לך (עא) סטרטיאות שיהו מפולשות לתוכן . רבי אליעזר בן יעקב אומר מקלט מקלט כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם . שנאמר תכין לך הדרך עשה לך הכנה בדרך . ושלשת . שלא יהו מפוזרות אלא מכוונות . היו כמין שתי שורות שבכרם . חברון ביהודה כנגד בצר שבמדבר . שכם בהר אפרים כנגד רמות בגלעד . קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן . ושלשת . שיהו משולשות . שיהא מצפון לחברון כמחברון לשכם ומשכם לקדש (עב) כמקדש (לדרום) . אשר ינחילך ה' אלהיך . לרבות עבר הירדן מלמד שפרשה זו נאמרה על עבר הירדן ולמה בעבר הירדן שלש ובארץ ישראל שלש לפי שהיו בארץ גלעד רוצחנין הרבה . דכתיב (הושע ו) גלעד קרית פועלי און עקובה מדם . א"ר אלעזר (עג) שהיו עוקבים להרוג נפשות . ועל אלו הששה הוסיפו מ' וב' בכל מ' וב' ערי הלוים אתהן ואת מגרשיהן . (עד) והיה לנוס שמה כל רוצח . אפילו כהן במשמע :

פס' . וזה דבר הרוצח . מיכן אמרו רוצח שגלה לעיר מקלטו ורצו אנשי עירו לכבדו אומר להם רוצח הוא . ואם אמרו לו אע"פ כן יקבל מהם . אשר ינוס שמה וחי . שמה שמה . (עה) למה נאמר . שם תהא דירתו שם תהא מיתתו ושם תהא קבורתו . ומה ת"ל רעהו רעהו רעהו שלשה פעמים רעהו פרט לאחרים . רעהו פרט לגר תושב . רעהו שהיה רעהו כבר . והוא לא שונא לו מתמול . הא אם שונא אינו גולה . מתמול שלשום . רבי יהודה אומר (עו) תמול שנים שלשום שלשה :

פס' . ואשר יבוא את רעהו ביער . מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס שם אף כל שהוא רשות ליכנס שם יצא חצר בעל הבית שאין רשות לניזק ליכנס לשם . לחטוב עצים . אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין . ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ . מיכן אתה אומר נתכוון לקוץ את האילן ונפל על האדם והרגו הרי זה גולה . ונשל הברזל מן העץ . מן המבקע זהו בית היד של קרדום ר' אומר מן העץ המתבקע . ומצא את רעהו . פרט לממציא את עצמו . מיכן א"ר אליעזר בן יעקב אם משיצאת האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה ה"ז פטור . הוא ינוס אל אחת מן הערים האל וחי . (עז) שלא יהא גולה מעיר לעיר :

פס' . פן ירדוף גואל הדם . מצוה ביד גואל הדם לרדוף . כי יחם לבבו והשיגו . (עח) אין לי אלא מי שיש לו חמות לב . האב את הבן הבן את האב מנין (עט) ת"ל רוצח הוא מכל מקום :

פס' . על כן אנכי מצוך לאמר . להזהיר בית דין על כך . שלש ערים תבדיל לך אלו שבעבר הירדן :

פס' . ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך . זו ארץ ישראל . אשר נשבע לאבותיך . כענין שנאמר (שמות לב) אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם

באור הרא"ם

(סח) שלש ערים תבדיל . לא כרכים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עירות בינונית כצ"ל : (סט) תבדיל לך ולא לאחרים . פירש לעובדי כוכבים : (ע) מה תירש . נ"ל מתחבוש והירש אז נתחייבו בעפיית ערי מקלט . וכה"ג הגר"א : (עא) סטריאות כצ"ל ופי' דרכים המפולשים : (עב) כמקדש לצפון בעבר הירדן כצ"ל : (עג) שהיה עוקבין . אורבין להרוג : (עד) והיה לנוס שמה כל רוצח אפילו כהן גדול במשמע כצ"ל (סנהדרין יח.) אף שאינו יוצא משם לעולם : (עה) למה נאמר שמה ג' פעמים . (מכות יא) כצ"ל וע"ז מסיים שם תהא דירתו : (עו) תמול שנים . שלשום שלשה והיינו כל שלא דבר עמו ג' ימים : (עז) שלא יהא גולה מעיר לעיר . היינו רוצח שהרג בעיר מקלטו גולה משכונה לשכונה ודורש אל אחת הערים ולא שתים : (עח) אין לי אלא מי שיש לו חמות הלב . בספרי ליתא דרשה זו . ולפי דרשה זו נטון מאד לשון המשנה (מכות ח:) האב גולה ע"י הבן והבן גולה ע"י האב . אף שאין שייך שמא כי יחם לבבו : (עט) ת"ל אחרי הרוצח מ"מ כצ"ל :

לסזהיר

וגו'. ואם ירחיב. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' אלהיך את גבולך. אשר נשבע לאבותיך. הכל בזכות אבותיך. אמר למעלה אשר ה' אלהיך נותן לך וכתיב אשר נשבע לאבותיך וכתיב אשר דבר לתת לאבותיך כנגד ג' אבות העולם:

פס'. כי תשמור את כל המצוה. ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה. אלו שבארץ ישראל:

פס'. ולא ישפך דם נקי והיה עליך דמים. (פ) להזהיר בית דין על כך:

פס'. וכי יהיה איש שונא לרעהו. מיכן אמרו אם עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה. עבר על ואהבת לרעך כמוך. סופו לעבור על לא תקום ולא תטור. ולא תשנא את אחיך. עד שיבוא לידי שפיכות דמים (פא) לכך נאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו פרט לזורק אבן לעובד כוכבים וכו' בסנהדרין. ונס אל אחת מן הערים האלה. (פב) מיכן היה רבי יוסי בר' יהודה אומר ההורג את הנפש בין בשוגג בין במזיד היו מקדימין לערי מקלט ובית דין שולחין ומביאין אותו משם מי שנתחייב מיתה ממיתין אותו:

פס'. ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם. (פג) אם נתחייב מיתה נתנו אותו ביד גואל הדם ומת. ואם נתחייב גלות מחזירין אותו למקומו. ואם אינו מחוייב גלות פוטרין אותו. שנאמר והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם:

פס'. לא תחוס עינך עליו. שלא תאמר הואיל ונהרג למה אנו באין לחוב בדמו של זה ת"ל לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך:

פס'. לא תשיג גבול רעך. והלא כבר נאמר (ויקרא יט) ולא תגזל. מה ת"ל לא תשיג מלמד שכל העוקר תחומו של חבירו עובר בשני לאוין. וכן אמרו המחליף דברי חכמים של זה בזה של ר' אליעזר בר' יהושע (פד) ושל רבי יהושע בדברי רבי אליעזר עובר משום לא תשיג. (וכן האומר על טהור טמא ועל טמא טהור עובר משום לא תגזול). גבול רעך אשר גבלו ראשונים. וכן אמר שלמה בהכמתו (משלי כב) אל תסג גבול עולם:

פס'. לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת. הוא דלא קם (פה) אבל קם הוא לעדות אשה להשיאה. וקם הוא לשבועה שכן אמרו עד אחד מחייבו שבועה ונשבע ונוטל. לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא להעלות ולהוריד לכהונה על פי עד אחד (פו) ולהלן הוא אומר על פי שנים עדים. ולמה נאמר כאן על פי שנים עדים. אלא לדון ממנו גזירה שוה. נאמר כאן על פי שנים עדים.

באור הרא"ם

(פ) להזהיר ב"ד ע"כ. דורש והיה עליך דמים קאי על ב"ד: (פא) לכך נאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו · (בהגה"ה שונא) ואח"כ וארב ואח"כ וקם עליו ואח"כ והכהו נפש (הגר"א בא"א): (פב) מכאן היה ריב"י אומר · קאי על הקרא ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם (מכות ט:): (פג) אם נתחייב מיתה וכו'. (מכות שם) ודורש מדכתיב וארב עליו היינו מזיד · ואח"כ כתיב וגם מכאן שכלם מקדימין לערי המקלט (חכם הספרדי): (פד) ושל ר' יהושע בדברי ר' אליעזר לומר על טהור טמא ועל טמא טהור שהוא עובר בל"ת ת"ל לא תשיג גבול רעך כצ"ל וכ"ה בספרי והאר ע"ם והסגרתי במוסגר · ובכוונה גדולה נאמר בספרי וכן הבא לומר על טהור טמא וכו' עיין (שבועות י"ט) משמעות דורשין א"ב ב"ר בשת מחליף דברי ר"א לר"ע ור"ע לר"א וע"ש בפרש"י כשהיה ר' בשת שונה מנהגו מחליף דברי זה בזה ולא היה מקפיד לפי שאין ביניהם חיוב ופטור עכ"ל רש"י (הרב מבכיל לאיהן) ונכון הוא (הערה) עיין ירושלמי שבת פרק א' על פסוק רב אדם וכו' ואיש אמונים מי ימצא זה ר' זעירא דאמר ר"ז לית אנן צריכין חששין לשמועתא דר' בשת דרב בשת הוא גברא מפתחא ופי' אחרי כי היה בני נהור ולא ראה פנות המדברים היה מחליף מאמרם. וכמו שאמרו בבבלי שבועות שכ' בשת מחליף דברי ר"א לר"ע · וכבר דברתי הרבה מזה בהקדמתי למדרש משלי: (פה) אבל קם הוא לעדות אשה להשיאה. עיין (יבמות פ"ח) ועוד בכמה מקומות שזה רק תקנת חכמים מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה ע"ש. וכבר הבאתי כמה פעמים דברי הרא"ם שכתב שכמה מילי דרבנן אסמכינהו בספרא וספרי אקראי ואין להאריך · זולת זה פלא שבספרי הוא מאמר ר' יהושע אבל קם הוא לעדות אשה להשיאה (וביבמות קכ"ב) שם במשנה תני' ר' יהושע אומר אין משיאין האשה ע"פ עד אחד ומגהתי בז"א גבס בן המחבר בכתב שבסמ"ג ל"ת רי"ג הביא דברי הספרי וגורס ר' יהודה ולא ר' יהושע · אבל הגר"א בהגהותיו לספרי לא הגיה כלל וצ"ע: (פו) ולהלן הוא אומר ע"פ שנים.

נהתהלת

(פז) ונאמר להלן ועמדו שני האנשים אשר להם הריב מה בעלי הדין בעמידה אף עדים הבאים להעיד בעמידה:

פס'. כי יקום עד חמס באיש. (פח) אין חמס אלא גזלן. לענות בו סרה. (פט) מלמד שאינן חייבין עד שיוזמו מעצמן. כיצד מעיד אני באיש פלוני שהרג את הנפש באו שנים ואמרו והלא אותו נהרג היה עמנו באותו היום אינם זוממין אבל אמרו להם האיך אתם מעידין והלא אתם עמנו הייתם במקום פלוני הרי אלו זוממין ונהרגין על פיהם שנאמר לענות בו סרה וגו' במסכת מכות:

פס'. ועמדו שני האנשים אשר להם הריב (צ) להביא אשה עם אשה איש עם אשה. ד"א נאמר כאן שני אנשים ונאמר בעדות על פי שני עדים מה כאן אנשים אף להלן אנשים מיכן שאין האשה כשרה להעיד. אשר להם הריב. יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. לפני ה'. אין עומדין לפני בשר ודם אלא לפני מי שאמר והיה העולם. לפני הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם. (צא) זה שהיה קרוב ונתרחק דברי רבי יוסי הגלילי:

פס'. ודרשו השופטים היטב. מלמד שבודקים אותו בז' חקירות באיזה שבוע באיזה שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום. דכתיב ודרשת וחקרת ושאלת היטב. והוגד לך ושמעת ודרשת היטב ודרשו השופטים. הרי ז' חקירות לגזירה שוה אתיא (צב) ומנין שהעד עושה עצמו עד שקר ת"ל והנה עד שקר העד:

פס'. ועשיתם לו כאשר זמם. אם ממון ממון. ואם מכות מכות. (צג) אם עונשין עונשין. מיכן אמרו אין העדים זוממין נהרגים עד שיגמר הדין שהיו הצדוקין אומרים עד שיהרג הנידון שנאמר נפש (תחת נפש) [בנפש]. (צד) רבי יוסי הגלילי אומר ועשיתם לו כאשר זמם מיכן שזוממי בת כהן כדין דינם בועלה:

פס'. והנשארים ישמעו וייראו. עושין בהם נקמה לפני רבים כדי שישמע הדבר להרחיק את העם מן העבירה:

פס'. ולא תחוס עינך. ולהלן הוא אומר (דברים כה) וקצותה את כפה לא תחוס עינך מה להלן ממון אף כאן ממון:

באור הרא"ם

בהתחלת הפרשה גבי עובד כוכבים: (פז) ונאמר להלן ועמדו. בפסוק שאח"כ גבי כי יקום עד חמס. ובשם הוא בעמידה דכתיב ועמדו: (פח) אין חמס אלא גזלן · דכתיב (שמות כ"ג) אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס. וכל"ל בספרי. והז"א ל"ג קרא שלא נמצא ועיין (סנהדרין כ"ז) אל תשת רשע עד אל תשית חמס עד אלו הגזלנין קיצר הגירסא בלישנא דקרא כדרכם באיזה מקומות: (פט) מלמד וכו'. עד שיזומו מעצמן (מכות ה') הלשון לענות בו סרה · על שהסרה גופא של עדות (פי' שיאמרו עמנו הייתם) ולא סרה כל גוף העדות (הגר"א בא"א) ועיין במזרחי: (צ) להביא אשה עם אשה וכו' · אשר להם הריב רבויא הוא · ועיין (שבועות ל·) ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר. או אינו אלא בבעלי דינין וכי שנים באו לדין בלבד אין באין לדין וכו' וכי אנשים באין לדין ונשים אין באין לדין: (צא) זה שהיה קרוב ונתרחק · שהיה חתנו ומת בתו: (צב) ומנין שהעד עושה עצמו עד שקר וכו' · עיין כ"ז בספרי · ומסיים ג"כ יכול אף שנחקרו עדותן בב"ד ת"ל שקר ענה באחיו כ"ז שב"ד צריכין להם ולא משנחקרה עדותן בב"ד · יאמר הספרדי וכן הז"א פי' על דברי הירושלמי פ"ב דכתובות · וכ"ה בתוספתא שם עדים שהעידו בין לטמא בין לטהור וכו' לפטר ולחיוב עד שלא נחקרו עדותן בב"ד ואמרו בדאין הנחנו הרי אלו נאמנין. ויהיה כאן הפירוש ומנין שהעד עושה עצמו עד שקר היינו קודם שנחקרו עדותן בב"ד. ות"ל מסיים הקרא והנה עד שקר העד אולם הגר"א בא"א פי' באופן אחר · וז"ל שבמלקות ומיתה ודיני קנסות אם העידו על האדם שהרג את חברו וחייבו מיתה או מלקות או קנס ועדים אמרו עמנו הייתם אף שעדים אחרים באו ואמרו שאמת הוא שנהרג רק לא באותו היום וביום אחר הוא אעפ"כ יקויים בהם כאשר זמם שבשעה שדברו עליו לא היה חייב מיתה עדיין שלא באו עדים עדיין וקנסות ג"כ לא היה חייב עד שיפסוק ב"ד ע"פ עדות כבר · אבל בממון באופן זה אינו חייב רק אם הוא דבר שקר לגמרי. אבל אם עדים אחרים באו והאומרים אמת שחייב ממון לחבירו אע"פ שהתכחשו עדים הראשונים בעמנו הייתם לא מקיים בהם כאשר זמם משום שלא הפסידו בזה שממון חייב אף בלא ב"ד ולכך כתיב והנה עד שקר העד שקר הוא לגמרי וקאי על ממון עכ"ל וזה כוונת הפסיקתא שהעד עושה עצמו עד שקר · היינו שכל המשמעה הוא שקר: (צג) אם עונשין עונשין · היינו שגם מיתה: (צד) ריה"ג אומר ועשיתם לו כאשר זמם.

לעבות

פס׳ . כי תצא למלחמה . (נד) במלחמת הרשות הכתוב מדבר כגון מלחמת שהיה עושה יואב בן צרויה דכתיב (תהלים ס) וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף. וכתוב אחד אומר (דה״א יח) י״ח אלף (נה) מלמד ששתי מלחמות עשה באדום. על אויבך. כנגד אויבך. וראית סוס ורכב. בזמן שאתה עושה רצונו של הקב״ה כל הסוסים וכל הרכב שלהם אינם אלא כסוס אחד ורכב אחד. וכן הוא אומר בפרעה (שמות טו) סוס ורכבו רמה בים. אע״פ שהם דומים בעיניך כעם רב לא תירא מהם. כי ה׳ אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים מי שהעלך ממצרים הוא יהיה עמך בעת צרה. וכן הוא אומר (תהלים פא) אנכי ה׳ אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו מלמד (נו) שארץ מצרים עמוקה וארץ ישראל גבוהה :

פס׳ . והיה כקרבכם אל המלחמה לא יום שלוחמין בו אלא יום שמגיעין לספר שכיון שיוצאין מגבול לארץ ישראל ובאין קרוב לגבול אומות העולם. היה כהן מתנה עמהם כל התנאין הללו שנאמר ונגש הכהן ודבר אל העם זה כהן משוח מלחמה כמו שהיה פינחס משוח מלחמה במלחמת מדין :

פס׳ . ואמר אליהם שמע ישראל. מאי שמע ישראל אמר רבי יונתן משום ר׳ שמעון בן יוחאי אמר להם אפילו אין עמכם מצוה (נז) אלא קריאת שמע שאתם קורין בשהרית וערבית אין אתם נמסרין בידם. אתם קרבים. זה יום קריבת המלחמה. למלחמה על אויביכם · דעו על אויביכם אתם נלחמים ולא על אחיכם שאם תפלו בידם מרחמין עליכם כמו שנאמר להלן (דה״ב כח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה. על אויביכם. אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמין. אל ירך לבבכם. תנן התם במסכת סוטה משוח מלחמה בשעה שהוא מדבר אל העם אינו מדבר אלא בלשון הקדש שנאמר והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם. וכתיב (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. מה דיבור נאמר להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש. ונגש הכהן. יכול כל כהן שירצה. ת״ל ודברו השוטרים מה שוטרים בממונים אף כהן בממונה. אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על יהודה שאם תפלו בידם אין מרחמין עליכם. אל ירך לבבכם. מפני צהלת הסוסים וציחצות החרבות. אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת גלגסים. ואל תחפזו. מפני קול הקרנות. ואל תערצו מפני קול הצוחה. כנגד מה שאומות העולם עושין היה אומר להם כהן משוח מלחמה. כי ה׳ אלהיכם ההולך עמכם. הם באים בניצוח בשר ודם ואתם באים בניצוחו של הקב״ה. פלשתים באים בניצוחו של גלית ומה היה סופו נפל בחרב והם נפלו עמו אבל אין אתם כן אלא כי ה׳ אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם זה מחנה הארון שהיה מהלך בתוך מחנה ישראל וכן הוא אומר (דברים כג) כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך וגו׳ :

פס׳ . ודברו השוטרים. (נח) כיון שמתחיל (השוטר) לדבר (כהן) משמיע להם הדברים הללו לאמר (נט) השיבוני על דברי :

פס׳ . מי האיש אשר בנה. אחד הבונה בית הבקר ובית העצים ובית האוצר. אחד הבונה ואחד הלוקח אחד היורש ואחד הניתן לו במתנה. ולא חנכו פרט לגזלן. פן ימות במלחמה. (ק) אם אינו שומע לדברי כהן סוף שהוא מת

באור הרא״ם

לעשות לאחיו ולא לאחותו מכאן שזוממי וכו׳ (סנהדרין י׳) : (נד) במלחמת הרשות הכתוב מדבר. כי במלחמות מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו (סוטה מ״ד) : (נה) מלמד ששתי מלחמות וכו׳. עיין כ״ו (בר״ר פ׳ ע״ד) בסופה : (נו) שארץ מצרים עמוקה. מדכתיב המעלך : (נז) אלא קריאת שמע. שמתחלת שמע ישראל : (נח) כיון שמתחיל הכהן לדבר שוטר משמיע כצ״ל : (נט) השיבוני על דברי. פירוש אותם החוזרים יאמרו טעמם מי בנה בית וכו׳ : (ק) אם אינו שומע לדברי הכהן. הכוונה כמו שאמרו במשנה שם לפיכך תלתה התורה כל אלו שיחזרו בגללן ולא יתביישו עוברי עבירה כי יאמרו מחמת אלו דברים חזרו והנה מי שאין בידו עון יחשוב כי הוא ילך למלחמה אף שבנה בית וכו׳ אחרי כי הטעם רק שלא יתביישו עברי עבירה לכך מסיים כי זה נוסף עבירה שלא ישמע לדברי הכהן וימות בשביל חטא זה

במלחמה. (קא) ואיש אחר יחנכנו. מן המשפחה:

פס'. ומי האיש אשר נטע כרם. אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמש אילני מאכל אפילו מחמשת המינין. אחד הנוטע אחד המבריך אחד המרכיב אחד הלוקח אחד היורש אחד הניתן לו במתנה. ולא חללו. פרט למרכיב שאינו טעון חילול שנאמר (ויקרא יט) ונטעתם כל עץ מאכל פרט למרכיב ולמבריך. פי' קדש הלולים. (קב) אחליה לקדושתיה והדר אכליה מפורש במס' ברכות. פן ימות במלחמה. אם אינו שומע לכהן סופו שהוא מת במלחמה:

פס'. ומי האיש אשר ארש אשה. אחד המארש בתולה אחד המארש אלמנה ואפילו שומרת יבם ואפילו שמע שמת אחיו במלחמה הוזר ובא לו. ולא לקחה. אשה הראויה לו פרט למחזיר גרושתו משנישאת. ואלמנה לכהן גדול גרושה והלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל. בת ישראל לממזר ולנתין. כל אלו חוזרין מערכי המלחמה ומספקין מים ומזון לאחיהם שבמלחמה ומתקנין את הדרכים. ואלו שאינם זזים ממקומן. בנה בית וחינכו. נטע כרם וחיללו. הנושא את ארוסתו. וכן הוא אומר (דברים כד) נקי יהיה לביתו שנה וגו'. מזה אתה למד למתנך בית ולמהלל כרם ולנושא ארוסתו ששלשתן בדין אחד הן. אינן מספקין מים ומזון ואינם מתקנים את הדרכים:

פס'. ויספו השוטרים לדבר אל העם. ר' עקיבא אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות הרב שלופה שכיון שרואה הרב שלופה מים שותתין לו על ברכיו. רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב שיהא מתירא מן העבירות שבידו לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן. וכן הוא אומר (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים וגו'. וכן אמרו רבותינו ז"ל שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מערכי המלחמה. פירוש שח בין תפלה לתפלה שדיבר בין ברכה של תפלה של יד לברכה של תפלה שמניחין בראש. הואיל וצריך לחזור ולברך על התפלה של ראש גורם ברכה שאינה צריכה ואסור משום (שמות כ) לא תשא את שם ה' וחוזר לו מפני שהוא ירא ורך הלבב מחמת העבירה שעשה וכן הוא אומר (דברים כג) כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע:

פס'. והיה ככלות השוטרים. כיון שגומרין דבריהם מיד מעמידין זקפין לפניהם ואחרים מאחריהם וכשילים של ברזל בידיהם וכל המבקש להזור הרשות בידו לנתח את שוקיו שתהלת נפילה ניכה. שנאמר (ש"א ד) נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה היתה בעם בד"א במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין ואפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה וכן הוא אומר (מ"א טו) והמלך אסא השמיע את יהודה אין נקי. מאי אין נקי אפילו התן שנאמר בו נקי יהיה לביתו שנה אפי' הוא בא:

פס'. כי תקרב אל עיר להלחם עליה. (קג) במלחמת הרשות הכתוב מדבר. להלחם עליה. לא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים. וקראת אליה לשלום. כמה גדול השלום שאפילו לשונאיהם הקדים להם שלום. מיכן אמרו חכמים מקדימין שלום לעובד כוכבים בשוק מפני דרכי שלום:

פס'. (קד) והיה אם שלום תענך ופתחה. תענך כולה ולא מקצתה. ופתחה לך וגו'. (קה) אלו כנענים שבתוכה שאם יקבלו עליהם שעבוד ומסים מהיים אותם:

פס'. ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה. אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה מיתת תחלואים:

באור הרא"ם

(הרב המזרחי): (קא) ואיש אחר יחנכנו יכול א' מן המשפחה נאמר כאן אחר ונאמר להלן אחר (דברים כ"ח) אשה תארש ואיש אחר וכו' או הקרא בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. מה להלן נכרי אף כאן נכרי כנ"ל וכ"ה בספרי. ובכאן חסר. וצער יש לאדם יותר שביתו יבוא לידי נכרי. ולא לידי אחד ממשפחתו: (קב) אחליה לקדושתיה. שטעון פדיון (ברכות לה.): (קג) במלחמת הרשות וכו'. כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך (רש"י) ועיין ברמב"ן: (קד) והיה אם שלום תענך. יכול אפילו מקצתן ת"ל ופתחה לך כולה ולא מקצתה כנ"ל: (קה) אלו כנענים שבתוכה. מסיפא דקרא וסיפ

כל

פס'. ונתנה ה' אלהיך בידך. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סוף הקב"ה נותנה בידך. והכית את כל זכורה לפי חרב:

פס'. רק הנשים והטף והבהמה. למדנו שאין למדין מן הכללות. שהרי אמר והכית את כל זכורה לפי הרב וחזר ואמר רק הנשים והטף והבהמה. ואם תאמר הטף אלו נקבות קטנות כשהוא אומר הנשים ידענו שהקטנות בכלל גדולות שהרי במדין לא הוכשרו להחיות גדולות והוכשרו קטנות כאן שהגדולות הוכשרו כל שכן קטנות אלא מהו והטף טף של זכרים קטנים. וכל אשר בעיר וגו':

פס'. כן תעשה (קו) לכל הערים. לא יהא דינם כדין שבעה עממים:

פס'. רק מערי העמים האלה. לא תחיה כל נשמה:

פס'. כי החרם תחרימם יכול יהא ביזתן אסורה ת"ל (דברים ו) ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת. החתי והאמרי והכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך ה' וגו' (קז) לרבות הגרגשי:

פס'. למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם. מלמד שאם עושין תשובה אין נהרגין כגון בני גבעון שהחיה יהושע. וחטאתם לה' אלהיכם. מלמד שאם לא עשית כל האמור בענין נקראין אתם חוטאין:

פס'. כי תצור אל עיר (קח) במלחמת הרשות הכתוב מדבר. ימים רבים. ימים שנים (קט) רבים שלשה. מיכן אמרו אין צרין על עיירות של כנענים פחות משלשה ימים קודם לשבת. להלחם עליה (קי) לתפשה. ולא לבזות אותה. לא תשחית את עצה. כי ממנו תאכל. מצות עשה. ואותו לא תכרות מצות לא תעשה. כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור. מלמד שחיים של אדם אינן אלא מן האילן. א"ר ישמעאל ומה אם על האילן חס הכתוב על פירות האילן על אחת כמה וכמה. לבוא מפניך במצור. הא אם מעכבך לבוא מפניך קצצהו. ד"א כי האדם עץ השדה בתמה כלומר כי לא האדם עץ השדה:

פס'. רק עץ אשר תדע. זה אילן סרק. אותו תשחית וגו' ובנית מצור. אלו כרקומין ומיני בליצטראות. על העיר וגו' עד רדתה. ואפילו בשבת:

פס'. כי ימצא חלל. תניא (קיא) כי ימצא לזמנים ולעתים ולא שבכל שנה מצוי. היינו דתנן משרבו הרצחנין בטלה עגלה ערופה. משרבו המנאפים פסקו המים המרים. רבי יוחנן בן זכאי הפסיקם שנא' (הושע ד) לא אפקד על בנותיכם כי תזנינה וגו'. מתניתא בפרק עגלה ערופה. חלל ולא חנוק. חלל ולא מפרפר. באדמה. ולא טמון בגל. נופל. ולא תלוי באילן. בשדה. ולא צף על פני המים. ד"א באדמה. לרבות בעבר הירדן. לא נודע מי הכהו. הא אם ידוע מי הכהו (קיב) אפילו אחד מהן לא היו עורפין:

פס'. ויצאו זקניך ושופטיך. זקיניך שנים ושופטיך שנים. אין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן המשה דברי ר' יהודה. (קיג) ומדדו (את)

באור הרא"ם

כל העם הנמצא בה אלו כנענים. כ"ה בספרי: (קו) לכל הערים הרחוקות ממך מאוד לא יהיה דינם כנ"ל: (קז) לרבות הגרגשי. אף שפינה מקומו אעפ"כ ביזתו מותרת (ז"א) כגון בני גבעון שהחיה יהושע. הגר"א בא"א כתב ובגבעונים שהערימו אותם ואם לא הערימו היו נהרגין אף שעשו שלום משום שהשלום שעשו הי' אחר שעמדו במרדם שיהושע היה שולח אגרות מי שישלים יבוא וישלים ומי שרוצה לפנות יפנה ומי שרוצה לעשות מלחמה יעשה עכ"ל. וזה שלא כדברי המחבר דהכא: (קח) במלחמת הרשות הכתוב מדבר. דריש מלתופשה ולא תשחיתנה ובשבעה עממין מצוה לשחתה: (קט) רבים שלשה. מגיד שתובע שלום ב' או ג' ימים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (שמואל א כ"ח) ויהי בבוא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי: (קי) לתפשה ולא לבזות אותה. בספרי הגי' ולא לשובתה והכוונה להרסה בלי תועלת. וכן הוא כוונת המחבר לבזות אותה: (קיא) כי ימצא. פרט למצוי. עיין (סנהדרין פ"ו) ע"ש בתוספות ד"ה ונמצא בידו שהקשו מהכא. ולפע"ד לא קשה מידי כי הכא סמוך על סוף הקרא לא נודע מי הכהו ע"כ דורש כי ימצא פרט למצוי. והוא כעין שם בסוטה גבי נמצא טמון בגל שהקשו מעומר ותירצו הכא מעניני דקרא והתם מעניני דקרא. ע"ש ותבין כוונתי: (קיב) אפילו אחד בסוף העולם (היה יודע מי ערפו) לא היו עורפין כנ"ל: (קיג) ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל. מן החלל אל הערים ולא מן

הערים. ולא מן הערים. אל החלל. מיכן אמרו נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר מוליכין את הראש אצל הגוף דברי רבי אליעזר. נמצא סמוך לספר או לעיר שיש בה עובדי כוכבים או לעיר שאין בה בית דין לא היו מודדין אלא בעיר שיש בה בית דין:

פס'. והיתה העיר הקרובה אל החלל. הקרובה שבקרובות. מיכן אתה אומר נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות עגלה ערופה דברי רבי אליעזר. וירושלם לא היתה מביאה עגלה ערופה שנאמר ולקחו זקני העיר ההוא. ולא ירושלם. לפי שירושלים לא נהלקה לשבטים. עגלת בקר. רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה. ופרה בת שלש. והכמים אומרים עגלה בת שנתה ופרה בת שלש אף בת ארבע כשרה. אשר לא עבד בה. הסר וא"ו מלמד שכל עבודה פוסלת בה. אשר לא משכה בעול. בפרה אדומה (במדבר יט) אשר לא עלה עליה עול. אבל בעגלה ערופה עד שתימשך לא נפסלה. וכמה תמשוך בעול ותפסל (קיד) כשיעור (העיר) לרחבו. מיכן אמרו הכשר בפרה פסול בעגלה. והפסול בפרה כשר בעגלה ערופה:

פס'. והורידו זקני העיר. (קטו) מצוה בזקני העיר ההיא. אל נחל איתן. כמשמעו קשה. וכן הוא אומר (שם כד) איתן מושבך. (קטז) (את) העגלה בנחל. ראייה לדבר (הושע י) הוא יערף מזבחותם. ומקומה אסור מלעבד ומלזרע. נחל מיובש מקום שמימיו עוברין מהרה וכלין. וכן הוא אומר באיוב (איוב ו) אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו. ומפני מה אמרה תורה לערוף עגלה במקום אשר לא יעבד בו ולא יזרע. מפני שהרוצח לא הניח לנרצח לעשות פירות לפיכך תיערף העגלה אל נחל איתן מקום שאינו עושה פירות וסופו ליפרע מן הרוצח. (קיז) וכן אמר שהעגלה היתה מתלעת והולכין התולעים אל הרוצח בכל מקום שהוא ומהם היתה באה נקמה על הרוצח ועוד כי גזירת מלך היתה לכפר על ישראל:

פס'. ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשמו. מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. ומה שירות בכשרין אף ברכה בכשרין. (קיח) ומה שירות בתמימים אף ברכה בתמימים. ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. מה ריבים ביום אף נגעים ביום ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים:

פס'. וכל זקני העיר ההיא הקרובה אל החלל. מאין מודדין ר' אליעזר אומר מחוטמו ר' עקיבא אומר מטבורו. וחכמים אומרים ממקום שנעשה חלל מצוארו:

פס'. וכל זקני העיר ההיא ואפילו הן מאה. ירחצו את ידיהם על העגלה על מקום עריפתה:

פס'. וענו ואמרו ידינו. וכי עלה על לבנו שזקני העיר שופכי דמים הם אלא בא ללמדנו שמתודים לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה שנאמר ועינינו לא ראו. תניא ר' יהודא אומר כופין ללויה ששכר לוויה אין לה שיעור שנאמר (שופטים א) ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד. וכתיב (שם) ויראם את מבוא העיר. ומה חסד עשו עמו שכל העיר הרגו לפי חרב ואותו האיש ואת משפחתו שלחו. א"ר יהושע בן לוי המהלך בדרך ואין לו לוויה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א) כי לוית הן הם לראשך. תנו רבנן הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר. חבר לחבר עד תהום שבת. תלמיד לרב אין לו שעור. וכמה אמר רב ששת פרסה והני מילי לרבו שאינו מובהק אבל לרבו מובהק שלש פרסאות:

באור הרא"ם

הערים אל החלל כצ"ל: (קיד) כשיעור העול לרחבו כצ"ל: (קטו) מצוה בזקני העיר ההוא. ולא בזקני ירושלים שהם מלדו עיין שם בסוטה: (קטז) את העגלה הערופה בנחל כצ"ל. ומפרש הערופה (לא כדברי רש"א ולהב"ע שמפרשים ערופה מלשון עורף שמשבר ערפה) והמחבר מפרש מלת הערופה בעגלה לשון שברון והפוכה כמו התם הוא יערוף מזבחותם והוא כמו שתרגם. אונקלוס ויקפון תמן ית עגלתא: (קיז) וכן אמר שהעגלה היתה מתלעת וכו'. עיין כ"ז בתרגום המכונה ליונתן בן עוזיאל: (קיח) ומה שירות בתמימים. עיין כ"ז בפרשת עקב. ודע כי גבי עגלה ערופה כשירה בכהנים

פס' . כפר לעמך ישראל . הכהנים היו אומרים כפר לעמך ישראל וגו' . ורוח הקדש מבשרתן ונכפר להם הדם :

פס' . ואתה תבער. בער עושי הרע. דם הנקי. (קיט) שופכי הדם הנקי מקרבך . כי תעשה הישר. שתהא תמים עם ה' אלהיך :

כי תצא למלחמה

בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה (משלי י"א) :

אמר רבי טוביהו ברבי אליעזר זצ"ל שמחה גדולה בעולם בזמן שהצדיקים בטוב והן יושבין ועוסקין בתורה שהיא מלאכת שמים שכן אמרו דבורה וברק (שופטים ה) (א) לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו ה' . ובאבוד רשעים רנה אלו אויבי ישראל שנקראו רשעים כענין שנאמר בפרעה (שמות ט) ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים . וכאשר אבדו מן העולם כענין שנא' (דברים י"א) אשר הציף את מי ים סוף על פניהם רנה היתה בעולם . ואמר משה ובני ישראל שירה . ד"א ובאבוד רשעים רנה זה קרח ועדתו שנאמר (במדבר ט"ז) ותכס עליהם הארץ ויאבדו . ד"א זה סיסרא כדכתיב (שופטים ה) כן יאבדו כל אויביך ה' . ד"א זה אחאב בן עמרי רנה היתה . שנאמר (ב) (מלכים א' כ"ב) ותעבור הרנה . ד"א בטוב צדיקים תעלוץ קריה דכתיב (אסתר ח) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש וגו' . וכתיב (שם) והעיר שושן צהלה ושמחה . ובאבוד רשעים רנה זה המן ואשתו ובניו דכתיב (שם ז) ויתלו את המן על העין אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה . דבר אחר בטוב צדיקים אלו ישראל שנאמר (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ. (ג) בזמן שעושין רצונו של הקב"ה הם מבושרין שאויבים נופלין בידיהם כענין שנאמר כי תעשה הישר בעיני ה' מה כתיב בתריה כי תצא למלחמה . (ונתנו) תעלז קריה שהם נותנים הודייה למלך מלכי המלכים ברוך הוא כענין שנאמר ביהושפט (דה"ב כ) יבצאתו לפני החלוץ אמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו : כי תצא למלחמה על אויביך במלחמת הרשות הכתוב מדבר . ואיזו היא מלחמת הרשות כענין מלחמת דוד ויואב בן צרויה שהיתה מלחמתם להרחיב את גבול ישראל כדכתיב כי תצא למלחמה. (ד) ולא כתיב דבר אל בני ישראל . על אויביך. כנגד אויביך אתה רשאי להלחם ולא כנגד אחיך לא יהודה על שמעון ולא שמעון על יהודה כענין שנאמר (ישעיה י"א) וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים . ונתנו ה' אלהיך בידך . בשורה היא להם שאם עשו כל האמור בענין לסוף הקב"ה נותנם בידם . ושבית שביו (ה) לרבות הכנענים שבתוכה :

פס' . וראית בשביה . (ו) בשעת שביה לא דברה תורה אלא כלפי יצר רע. אשת. כל מקום שנאמר אשת צריך לומר אחריו כלום כגון (משלי ט) אשת כסילות וכאן למה נאמר אשת מלמד אפילו היא אשת איש . יפת תאר דברה תורה בנאה ואפילו היא כעורה ת"ל וחשקת בה :

פס' . והבאתה אל תוך ביתך . (ז) ולא לבית אחר . וגלחה את ראשה. כמשמעו . ועשתה את צפרניה . רבי אליעזר אומר תקוין . מאי טעמא דרבי אליעזר

באור הרא"ם

בכהנים אף בעלי מומין וכ"ה בספרי : (קיט) שופכי הדם הנקי . היינו אם נמצא ההורג אחר שנערפה העגלה יהרג עיין ברש"י בחומש . וה' יכפר לנו ויטהרנו אמן :

(א) לבי לחוקקי ישראל וכו' . עיין (הוריות י"א) ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הילל שמלמדים תורה ברבים : (ב) שנאמר ויעבור הרנה כצ"ל : (ג) בזמן שעושים וכו' . דורש ובטוב צדיקים שהצדיקים עושין טוב : (ד) ולא כתיב דבר אל ב"י. כי הוא לשון צווי ועיין (סוטה ל"ה:) ברש"י שם : (ה) לרבות כנענים שבתוכה. דורש ושבית שביו מה שלל השונא מאחר . וכעין שדרשו בפ' חוקה וישב ממנו שבי (גיטין ל"ח:) ע"ש : (ו) בשעת שביה . כי רק בשעת מלחמה הותרה יפ"ת : (ז) ולא לבית אחר . אפשר לפרש כמו שכתב הגר"א בא"א שכל הנוולים שעשה לה הוא כנגד יצרו אבל לא לבזותה לפני אחרים

כשם שגילחה את ראשה היא העברת שיער כך ועשתה את צפרניה העברת צפרנים. ואע"פ שר' עקיבא נחלק עליו לומר ועשתה גידול כדי לנו ולה תרגם ותרבי ית טופרהא. מ"מ ראיה לדברי רבי אליעזר מדברי קבלה. דכתיב (ש"ב יט) ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך לא עשה רגליו ולא עשה שפמו. ויש לקיים דברי שניהם בתחלה היתה מגדלת אותם כדי לנוולה ובסוף ירח ימים היתה קוצה אותם כדי לטהרה ומטבילה ובא עליה:

פס'. והסירה את שמלת שביה מעליה. מלמד שהיה מעביר הימנה (ח) בגדים נאים שהיתה לובשת בביתה בשעה שנלקחה פתאום ומלבישה בגדי אלמנות. וישבה בביתך. בבית שהוא בו כדי שיהא נכנס ויוצא ורואה אותה כשהיא מנוולת. ובכתה את אביה ואת אמה. רבי אליעזר אומר אביה ממש רבי עקיבא אומר עבודה זרה כענין שנאמר (ירמיה ב) אומרים לעץ אבי אתה. ירח ימים. שלשים. ואחר כן תבוא אליה. מלמד שקודם לכן לא היה לו רשות בה. ובעלתה. שתהא נקנית לו (ט) כאשת איש שהיא בעולת בעל. והיתה לך לאשה. לנהוג בה (י) מנהג אישות. (שמות כא) שארה כסותה ועונתה לא יגרע:

פס'. והיה אם לא חפצת בה ושלחתה. הרשות בידו להוציאה ולקיימה. ושלחתה לנפשה. בגט (יא) ואין צריך להעניקה. ומכור לא תמכרנה בכסף. אין לי אלא כסף שוה כסף מניין (יב) ת"ל ומכור לא תמכרנה. לא תתעמר בה. הואיל ואינו מקיימה בדרך אישות אסור להשתמש בה. ועד כמה הוא עימור. אפילו להעמידה לפני הרוה או לישב עליה כדרך שאמרו רבותינו ז"ל בגונב נפש מאחיו:

פס'. כי תהיין לאיש שתי נשים. האחת רשות. ממשמע שנאמר נשים איני יודע שאינו פחות משתים אלא לרבות אפילו יתר מיכאן. האחת אהובה והאחת שנואה. (יג) זו אהובה בנישואיה וזו שנואה בנישואיה. שמהמת שזו מן העממים בא לשנאתה וזו מישראל בא לאהוב אותה לכך נאמרו פרשיות הללו. ד"א כי תהיין לאיש שתי נשים הראויות להויה יצאו שפחה ונכרית (יד) שאין בהן הויה. וילדו לו בנים. מי שהוולדות שלו יצאו שפחה ונכרית שאין הוולד הולך אלא אחריהן. בנים. הבנים בדין הזה ולא הבנות שאע"פ שהבנות נכנסות לנחלה תחת האחים אינן בדין הבכורה. והיה הבן הבכור לשניאה. הבן ולא טומטום ואנדרוגינוס. הבכור (טו) ולא הספק. לשניאה. הכתוב מבשרך שהבכור לשניאה. וכן אתה מוצא בלאה ובפנינה. (טז) כמה טעות טעו הקראים שאמרו ואשה אל אחותה לא תקח אלו שתי נשים ודבר זה בתורה ובנביאים ובכתובים שהיו ישראל נושאים שתי נשים ובפנינה כתב (ש"א א) וכעסתה צרתה גם כעס:

באור הרא"ם

אחרים. וזה שדרש אל תוך ביתך ולא לבית אחר לבזותה בפני אחרים: (ח) בגדים נאים. כי מלת שמלה נופל על בגד עליון העשוי להתקשט בו. וכן לא ילבש גבר שמלת אשה (הגר"א בא"א): (ט) באשת איש. והבא עליה חייב מיתה: (י) מנהג אישות כמו שנאמר שארה וכו' כנ"ל: (יא) ואין צריך להעניקה. דה"א ללמוד מאמה העבריה שמעניקין אותה (קידושין ט) ודורש ושלחה לנפשה את הנפש בלבד ולא להעניקה (נכדי שהכא חייס נהמן סי') : (יב) ת"ל ומכור לא תמכרנה. דורש מלות כפולות לרבות שוה כסף: (יג) זו אהובה בנישואיה וכו'. שזו באה מן העממים דורש האחת בה"א הידיעה קאי על היפ"ת: (יד) שאין בהם הויה. שאין קדושין תופסין בה: (טו) ולא הספק בן השעה לראשון או בן שבעה לאחרון כנ"ל וכ"ה בספרי. ואינו נופל אפי' חלק פשוט דזיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא וכו': (טז) כמה טעות טעו הקראים כו'. דע כי גזירת רבינו גרשום מאור הגולה בחרם שלא ליקח שתי נשים. והביאו הרמ"א בא"ע סי' ב' וכתב כי לא גזר רק עד כלות אלף החמישי. וכל הפוסקים לא הבינו הטעם למה גזר רק על זמן ידוע. והרבה פירושים נאמרו בזה. וברור הדבר כי בימי ר"ג מאה"ג נתפרצו אז מאד כת הקראים נגד התלמוד ומחלוקת גדולה היה אז ביניהם. והרבנים עמדו במלחמת מצוה ללחום נגד הקראים והראשון היה רבינו סעדיה גאון ותלמידיו כי הקראים אם כי האמינו בי"ג מדות שהתורה נדרשת אבל עקמו הדרשות למפרתן כפי שפינו הרבה מצות התורה גרעו והוסיפו. גם המחבר שלנו ר' טוביה נלחם נגדם הרבה פעמים כאשר תראה בהפסיקתא הזו. וכן בכאן נגד דרשתם שרצו לאסור ליקח שתי נשים מהפסוק אשה אל אחותה. והנה בימי ר"ג מאה"ג אחרי כי ראה לפי ארוכות הגלות והטלטולים גזר שלא ליקח ב' נשים. אולם שלא

ידמו

פס' . והיה ביום הנחילו את בניו . (טז) ביום מפילין נחלות ואין מפילין בלילה . את אשר יהיה לו . (יז) מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק . כגון שמת אביו ואח"כ מת זקינו והנכסים הן ראויין לאביו שאילולי היה אביו חי היה נוטלן הבן תחת אביו כבמוחזק כאותן שהיו לו מוחזקין מחיי אביו . לא יוכל לבכר . ואם ביכר אינו מבוכר (את בן האהובה) :

פס' . כי את הבכור בן השנואה יכיר . יכירנו לאחרים . מלמד שנאמן אדם לומר זה בני בכורי . ר' יהודה [אומר] כשם שנאמן לומר זה בני בכורי כך נאמן לומר זה בן גרושה ובן חלוצה . וחכמים אומרים אינו נאמן . לתת לו פי שנים . פי שנים כנגד אחד מן הבנים בין מעוטים בין מרובין וכן הוא אומר (בראשית מח) ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך . (יח) בכל אשר ימצא לו . מלמד שאין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק שאם מת אביו ואח"כ מת זקינו נכסים הבאים לו מן זקינו נוטל בשוה עם שאר אחים . כי הוא ראשית אונו . ולא ראשית אונה של אשה . לו משפט הבכורה . (יט) מלמד שהבכורה יוצאה בדיינין . שמשפט כתוב ביה (כ) ובכור שנולד לאחר מיתת אביו . (כא) כגון שהיה לאביו שתי נשים ואח"כ ילדו אותן שתי נשים אין הבכור ההוא נוטל פי שנים . דבעינן יכיר ולא הספיק להכירו . תנן התם המחלק נכסיו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להן את הבכור דבריו קיימין . ואם אמר מחמת ירושה לא אמר כלום מפני שמתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה לא אמר כלום . והילכתא המזכה לעובר לא קנה והני מילי לעובר דלאו דיליה (כב) אבל לעובר דיליה ניחא ליה לאיניש דלישתמעון מיליה בעובר דיליה וקנה ויתר משפטי בכור ופשוט בפרק יש נוחלין בבבא בתרא :

פס' . כי יהיה לאיש בן סורר ומורה . (כג) בן ולא בת . סורר ומורה . סורר על דברי אביו ואמו . ומורה כלשון ממרא . כענין (בראשית יח) באלוני ממרא . וכתיב (דברים יא) (עד) [אצל] אילון מורה (כד) ללמדך מ' מתחלף בו' ד"א (כה) מורה לשון יוני שוטה ודומה לו (תהלים ט) שיתה ה' מורה להם . על שנשא יפת תאר כופו מוליד בן סורר ומורה . וכן אתה מוצא בדוד לפי שנשא את מעכה בת תלמי מלך גשור יצא ממנה אבשלום בן סורר ומורה :

פס' . כי יהיה לאיש בן . ולא איש שכיון (כו) שבא לכלל איש אינו נעשה בן סורר ומורה . ד"א מורה שמורה לעצמו דרך רע . איננו שומע בקול אביו . (כז) יכול אפילו אמר לו הדליק את הנר כשהוא אומר איננו שומע וגו' . זולל וסובא

באור הרא"ם

ידמו הקראים כי חכמי הרבנים הודו להם בזה ע"כ במכוון גזר רק עד סוף אלף החמישי · להראות כי זה רק מטעם גזירה ולא ע"פ דין · וכאשר מצינו ג"כ לחכמי התלמוד שגזרו כמה דינים להוציא מלב הצדוקים אשר היתה בימיהם כן עשו ג"כ דורות הגאונים להוציא מלב הקראים כי הקראים והצדוקים כמעט דעת אחת להם . כנ"ל ברור . ולאשר זה דבר חדש הגהתיו כאן אף שאין זה מקומו : (טז) ביום מפילין נחלות· (סנהדרין לד:) וע"ש בפרש"י דביום הוי צואת המת דין פסוק ואינו צריך עוד לדיינין ובלילה לא הוי דין פסוק וצריך דיינין ואלו שמעו צואת המת יעידו לפניהן : (יז) מלמד שהבן נוטל וכו' . היינו בן פשוט· דורש מדכתיב יהיה לו משמע אפילו עכשיו אין לו (ז"ר) ואם ביכר אינו מבוכר · דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה : (יח) בכל אשר ימצא לו וכו' . גבי פשוט כתיב כל אשר יהיה לו דרשינן שנוטל בראוי כבמוחזק . וזה אשר יהיה לו אף להבא אף שאין לו עכשיו · וגבי בכור כתיב אשר ימצא לו · דורש דווקא הנמצא בשעת ירושה לבד ולא הראוי לבוא אח"כ (הגר"א בה"ה): (יט) מלמד שהבכורה יוצאת בדיינים· אם הפשוטים אינם רוצים ליתן . ב"ד היו מוציאים בע"כ כי משפט כתיב כאן (ז"א): (כ) ובכור שנולד לאחר מיתת אביו . (ב"ב קמ"ב נדה מד:) יכיר בעינן והא ליכא : (כא) כגון שהיה לאביו ב' נשים וכו' . וכן כשאשתו מעוברת וילדה תאומים (רשב"ם שם) : (כב) אבל לעובר דיליה (ב"ב קמ"ב:) · הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו · ועיין טור ח"מ סי' ר"י בהתחלה בב"י שהאריך בזה : (כג) בן ולא בת. (סנהדרין סח:) : (כד) ללמדך מ' מתחלף בו' . וכמו שהיה כתוב עד אילון ממרה : (כה) מורה וכו' שוטה . וכמאמרם אין אדם עובר עבירה עד שנכנס בו רוח שטות: (כו) שבא לכלל איש· (סנהדרין ס"ח) משיקיף זקן התחתון אינו נעשה בן סורר ומורה : (כז) יכול אפילו אמר לו אביו ואמו להדליק את הנר ולא הדליק ת"ל אינו שומע אינו שומע לגז"ש מה אינו שומע האמור להלן בן סורר ומורה זולל וסובא

הוי אומר אף זה כיוצא בו . ויסרו אותו . (כח) מלמד שבית דין מלקין אותו . ולא ישמע אליהם . ואחר שלקה עוד נוהג כדרך הראשון :

פס' . (כט) ותפשו בו אביו ואמו . (ולא גידמין) . מלמד שאינו נסקל עד שיהא לו אב ואם . דברי ר' מאיר . והוציאו אותו אל זקני עירו . (ל) מצוה בזקני עירו ובשער מקומו :

פס' . ואמרו אל זקני עירו בננו זה. זהו שלקה בפניכם. (לא) היה אחד מהם גידם או חיגר או אילם או הרש אינו נעשה בן סורר ומורה שנאמר ותפשו בו ולא גידמין . והוציאו אותו . ולא חיגרין . (לב) ואמרו . ולא אילמים . בננו זה . ולא סומין . ומתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו . חזר וקילקל נידון בעשרים ושלשה . זולל וסובא . זולל בבשר וכובא ביין . וכן הוא אומר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו . מיכן אמרו בן סורר ומורה שגנב משל אביו ומשל אמו ואכל תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין חייב. רבי יוסי אומר חצי מנה בשר ולוג יין מכלל דתרטימר שאמרו חכמים חצי מנה הוא שבשם שכפל רבי יוסי ביין כך כפל בבשר. בסנהדרין . ואינו חייב עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו דשכיח ליה ואינו חייב עד שיאכל מה שלקה מאביו ומאמו ברשות אחרים דבעינן דלא בעית . בוא וראה עד היכן הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שדרכו של יצר הרע כך הוא . היום אומר לו עשה כך למחר אומר לו עשה כך גדול ממנו עד שטורדו מן העולם . למחר מגמר נכסי אביו ואמו ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות לפיכך אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב :

פס' . ורגמוהו כל אנשי עירו . שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם . יין ושינה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם . ולצדיקים רע להם ורע לעולם :

פס' . וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת . ותלית אותו על עץ . (לג) מיכן אמרו האיש נתלה ואין האשה נתלית . אמר להם ר' אלעזר והלא שמעון בן שטח תלה נשים באשקלון אמרו לו שמנים תלה שהיו כשפניות ואין דנין שנים ביום אחד אלא שהיתה השעה צריכה לכך ללמד בה אחרים . וכשם שעשה זה לפנים מן המצוה כך עשה זה שתלה נשים . יכול כל המומתין יהו נתלין . ת"ל כי קללת אלהים תלוי . מה מגדף שפושט ידו בעיקר היה נסקל ונתלה אף כל כיוצא בו . כיצד היו עושין היו משהין את דינו עד לעת הערב . וגומרין את הדין וסוקלין אותו ותולין אותו אחד קושר ואחד מתיר כדי לקיים בו מצות תלייה להראות את העם שהוא תלוי . ותלית אותו על עץ . קורה היו משקעין בארץ ועץ יוצא ממנה ותולה בו :

פס' . לא תלין נבלתו על העץ . מה עץ שהוא ניוול אף כל שהוא ניוול . מיכאן אמרו אין מלינין את המת. יכול שאין מלינין אפילו להביא לו ארון ותכריכין להביא לו מקוננות לשמע עליו עיירות ת"ל על העץ יצא דבר שהוא לכבודו שהוא מותר להלינו . כי קבר תקברנו . אותו ואת עצו . מיכן אמרו אחד אבן שנסקל בה ואחד עץ שנתלה בו ואחד סודר שנחנק בה כולן נקברין עמו . ביום ההוא. קודם

באור הרא"ם

אף אינו שומע האמור כאן סורר ומורה זולל וסובא כצ"ל וכ"ה ה"ג בספרי · והנה בא"א להגר"א הג' יכול אפילו אמר לו אביו להדליק את הנר בשבת ולא שמע לו ולא הדליק ת"ל כו' . ודבריו מופלאים הלא לעיל בפ' קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו יכול אפילו אמר לו אביו להדליק את הנר בשבת ת"ל ואת שבתותי תשמורו כולכם חייבים בכבודי הרי זה לימוד אחר לגבי בן כשר . ובלי ספק שתלמיד טועה הוסיף בדברי הגאון תיבת בשבת וצריך למחקו שם : (כח) מלמד שב"ד מלקין אותו . היינו ב"ד של ג' מלקין אותו בפעם ראשונה : (כט) ותפשו בו אביו ואמו מלמד שאינו נסקל וכו' כצ"ל · ולשון ולא גדמין ע"ש ונאמר בפיסקא שלאחריו : (ל) מצוה בזקני עירו · וכ"ה ג"כ בספרי · עיין (מכות י:) וזה כמ"ד זקנים מצוה בעלמא הוא : (לא) היה אחד מהם גידם וכו' · (סנהדרין ע"א·) : (לב) ואמרו ולא אילמים . לקמן גבי מוציא ש"ר כתיב ואמר אבי הנערה אל הזקנים דורש מכאן שאין רשות לאשה לדבר לפני האיש · והנה כאן כתיב ואמרו אל זקני עירו משמע שניהם יאמרו בננו זה סורר ומורה ע"כ דורש ואמרו ולא אלמים · היינו ג"כ שהאב יאמר אבל גם האם לא תהיה אילמית · ויש לכוון דבר זה ג"כ בא"א להגר"א ז"ל) : (לג) מכאן אמרו האיש נתלה · (סנהדרין מ"ה:) כדברי חכמים :

כי

הערב שמשו . כי קללת אלהים תלוי כלומר מפני מה זה תלוי מפני שקילל את השם. ונמצא שם שמים מתחלל . ולא תטמא את אדמתך להזהיר בית דין על כך :

פס' . (לד) לא תראה את שור אחיך . ולהלן הוא אומר (שמות כג) כי תפגע הרי מצות עשה ומצות לא תעשה. או את שיו נדחים. מיכן אמרו (לה) אי זו היא אבדה מצא חמור ופרה רועים בדרך אין זו אבדה . חמור וכליו נופלין ופרה רצה בין הכרמים הרי זו אבדה . שחייב להשיב שנא' נדחים. והתעלמת מהם . (לו) יש פעמים שאתה מתעלם כגון זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה אבידתו מרובה משל חבירו . השב תשיבם לאחיך . אפילו עד כמה פעמים (לז) החזירה למקום שראוה אחרים (לא יטפל) בה. נגנבה או שאבדה חייב באחריותה עד שיכניסנה לרשותו :

פס' . ואם לא קרוב אחיך . (לח) לעשות רחוק כקרוב . ואספתו אל תוך ביתך · לרשותך (לט) ולא לרשות אחרים . והיה עמך עם דרוש אחיך . ומי לא ידע שעד שידרוש אחיך אותו שאין אתה נותנו לו אלא מהו עד דרוש אחיך אותו (מ) עד שתדרוש את אחיך שלא רמאי הוא . והשבותו לו להביא אבידת עצמו שאם היה תועה בדרך שאתה חייב להוליכו אל עיר מושב :

פס' . וכן תעשה לחמורו . לימדך הכתוב (מא) שאם מצאת חמור אחיך שתהא עושה ואוכלת . וכן כל הבהמות עושות ואוכלות . שמלתו . להביא כל כסות . מצא כסותו של חבירו מנערה אחת לשלשים יום ושוטחה לצורכה שלא תתעפש אבל לא לכבודו שיכנסו אנשים בתוך ביתו ויראו את הכסות שטוח וכסבורים הם שהיא שלו . כלי כסף וכלי נחשת משתמש בהן לצרכן שלא יעלו חלודה אבל לא לשחקן . כלי עץ משתמש בהן כדי שלא ירקבו . אף השמלה היתה בכלל כל אלו . ולמה יצאת להקיש אליה מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנין ויש לה תובעין אף כל דבר שיש לו סימנין ויש לו תובעין . וכן תעשה לכל אבדת אחיך . לרבות. הכל מפורש בבבא מציעא. אשר תאבד ממנו ומצאתה . דבר שהוא אבוד ממנו ומצוי אצל כל אדם אתה חייב להחזיר יצא המציל מן הים ומן הנהר והמוציא בסרטיא ופלטיא שהרבים מצויין שם מקום שנאבד מכל אדם שאם מצאה פטור עליה . לא תוכל להתעלם . ליתן לא תעשה עליה (מב) לפני יאוש בעלים . לא תראה את חמור אחיך . ולהלן הוא אומר כי תראה ליתן עליו עשה ולא תעשה . או את שורו נופלים בדרך . מיכן אמרו מצאת ברפת אינו חייב בה . ברשות הרבים חייב בה . והתעלמת מהם . כלומר אין רשות לך שתתעלם מהם . רבנן אמרי פעמים שאתה מתעלם כגון כהן והיא בבית הקברות או זקן ואינה לפי כבודו וכו' · הקם תקים עמו . העמידה ונפלה אפילו ה' פעמים חייב שנאמר הקם תקים עמו . הלך

באור הרא"ם

(לד) כי תראה ולהלן הוא אומר כי תפגע הרי מ"ע ול"ת . קשה לי הרי בכאן גופא מסיים הקרא השב תשיבם לאחיך הוא מצות עשה ועיין (ב"מ ל"ב:) הא עשה ול"ת פרש"י עשה השב תשיבם וכן בהלכות שם בפירוש ע"ש וצע"ג (העירני לזה נכדי החכם רח"ג שיחי') : (לה) איזו אבידה · (ב"מ ל':) ע"ש : (לו) יש פעמים שאתה מתעלם· (שם) ע"ש גבי כהן והאבידה בבית הקברות: (לז) החזירה למקום שראוה אחרים ולא נטפלו בה נגנבה וכו' חייב באחריותה כצ"ל וכ"ה בספרי · והיינו כיון שלא מטי לידו הוי גנבה או אבדה כמו פשיעה ועיין (ב"ק נ"ז:) כל הסוגיא כיון דנקטי להו כיגרא ברייתא בעי נטירותא יתירתא : (לח) לעשות רחוק בקרוב· פי' מדכתיב ולא ידעתו היינו שרחוק ממך אעפ"כ ואספתו אל תוך ביתך . ועיין מכילתא משפטים פ' כ' פסוק כי תפגע ה"נ אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק אם אינו מכירו מנין ת"ל כו' ולפי דעתי כוונת המכילתא כמו שהוא כאן בפסיקתא (חכם הספרדי) : (לט) ולא לרשות אחרים · דה"ל שומר שמסר לשומר וחייב באחריותה : (מ) עד שתדרוש את אחיך וכו' . (ב"מ כ"ח:) והיינו שיתן סימנים . ודורש עד דרוש אחיך אותו הוא סימן כמו (ישעיה ז') גבי אחז שאל לך אות הוא נ"כ סימן · וכ"ה בזוהר חוקת (קפ"ד) ע"ש : (מא) שאם מצאת חמור וכו'· (ב"מ כ"ח:) ומטפל בהם עד י"ב חודש · ונראה לי מדחלק הכתוב לכתוב בפ"ע וכן תעשה לחמורו . וכן תעשה לשמלתו לכל אחד בפני עצמו מזה דרשו חלוקי דינים גבי חמור שעושה ואוכל לטפל בהם י"ב חודש גבי כסות לנערה אחת לל' יום הכל לפי חלוקי הדברים: (מב) לפני יאוש בעלים· היינו בדבר שאין בו סימן . כי לאחר יאוש הוי הפקר ואינו צריך להחזיר רק לפנים משורת הדין (ב"מ כ"ד:) :

וישב לו אמר הואיל ועליך מצוה אם רצית להקם הקם פטור. שנאמר עמו. בזמן שהוא מתעסק עמו ולא בזמן שהלך וישב לו. אבל אם היה בעל החמור זקן או חולה עליו מצוה להקים שנאמר הקם תקים עמו:

פס'. לא יהיה כלי גבר על אשה. שלא תלבש אשה לבוש זכר ותלך לבין האנשים (מג) ושלא תלבש כלי זיין ותצא למלחמה. ולא ילבש גבר שמלת אשה שלא יתקשט בתכשיטי נשים וילך בין הנשים. רבותינו ז"ל אמרו כלל תיקון אשה אסור לאיש. ושל איש על האשה. כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה:

פס'. כי יקרא קן צפור לפניך. פרט למזומן. כגון תרנגולין אווזים ויונים הגדילים בבית. קן צפור. מכל מקום בין מרובין. (מד) בין מועטים. (מה) לפניך. לרבות אווזים ותרנגולים שקננו בפרדס. בדרך. רשות הרבים. בכל עץ. להביא על האילנות. או על הארץ. כמשמעו. אפרוחים או ביצים. מה אפרוחים בני קיימא אף ביצים בני קיימא ולא מוזרות. ומה הביצים צריכים לאמן אף אפרוחים הצריכים לאמן. יצאו אפרוחים שאינן צריכין לאמן. והאם רובצת על האפרוחים. (מו) פרט למעופפת. יכול אע"פ שכנפיה נוגעות בקן ת"ל והאם רובצת. (מז) ד"א שיהיה עוף טהור רובץ על ביצים טהורים. שיהו כולם מין אחד. לא תקח האם על הבנים (מח) אפילו לטהר בה את המצורע:

פס'. שלח תשלח. אפי' פעמים רבות. (מט) פרט לקורא זכר. הנוטל אם על הבנים רבי יהודה אומר לוקה ואינו משלח וחכמים אומרים משלח ואינו לוקה. למען ייטב לך והארכת ימים. לעולם שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך. (נ) ומה הקלות כך מצות חמורות שבתורה על אחת כמה וכמה:

פס'. כי תבנה בית חדש. אין לי אלא בנה. (נא) לקח ירש וניתן לו במתנה מניין ת"ל ולא תשים דמים בביתך. להביא כל שיש בהן שימת דמים כגון בורות שיחין ומערות. ומה ת"ל גג. דבר הכתוב בהווה. ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך. הרי כאן עשה ולא תעשה. כי יפל הנפל. (נב) ראוי היה ליפול אלא מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב. ממנו. ולא לתוכו. כגון שהיתה רשות הרבים גבוהה מגגו עשרה טפחים ונפל לתוך גגו פטור:

פס'. לא תזרע כרמך כלאים ולהלן הוא אומר (ויקרא יט) שדך לא תזרע כלאים מלמד (נג) שכל המקיים כלאים עובר בלא תעשה שני לאוין. (נד) פן תקדש המלאה. מלמד שאסור בהנאה. המלאה הזרע. (נה) מאימתי משתשריש וענבים משיעשו כפול לבן. ד"א פן תקדש המלאה פן תוקד אש. אשר תזרע. להביא את הזורע (נו) והרוח מסייעתו. ותבואת הכרם להביא כרם שאינו עושה פירות:

פס'. לא תחרש בשור ובחמור יחדו. זה עם זה. ד"א (נז) להביא בדין (החורש) והמנהיג והיושב בקרון:

באור הרא"ם

(מג) ושלא תלבש אשה כלי זיין וכו' כצ"ל (נזיר נ"ט) : (מד) בין מועטים. כי צפור לשון יחיד : (מה) לפניך לרבות אווזים וכו'. דורש לפניך שהיו לפניך ומרדו בך (חולין קל"ט): (מו) פרט למעופפת. פי' מדלא כתיב והאם יושבת אלא רובצת משמע שבכנפיה נוגעת בקן רובצת מקרי (חכם הספרדי) : (מז) ד"א שיהיה עוף טהור וכו'. דצפור דווקא טהורה נקרא ולא טמאה : (מח) אפי' לטהר בה את המצורע. (חולין קמ"ב.) דהו"ל למכתב לא תקחנה על הבנים דבאם משתעי קרא מאי לא תקח האם אפילו לטהר בה את המצורע כך פירש הראב"ד (חכם הספרדי) : (מט) פרט לקורא זכר. דורש שלח תשלח את האם דווקא. וקורא זכר דרכו להרבין על הביצים: (נ) ומה הקלות שהם באיסר כך וכו' כצ"ל: (נא) לקח ירש וכו' מנין ת"ל בית מ"מ כצ"ל וכ"ה בספרי. והקרא ולא תשים דמים הוא דרשה בפ"ע כמו שמסיים : (נב) ראוי היה ליפול. (שבת לב.) ראוי היה ליפול שהרי לא נפל והכתוב קוראו נופל : (נג) שכל המקיים כלאים. ה"ה זורע שעובר בשני לאוין. ומקיים עיין (ע"ז ס"ד) בפרש"י מקיים שעושה סייג וגדר כדי לקיימן דהל"ה הוי לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליו. וע"ש בתוס' : (נד) פן תקדש וכו'. שאסור בהנאה בספרי יליף ג"ש קדש קדש ע"ש וכוונתו כמו שהוא (חולין קט"ו) שיליף קדש דהכא מלא יהיה קדש בבני ישראל מה להלן הנאה (בעילה הנאה הוא. רש"י) אף כאן הנאה (ז"א) ונכון : (נה) מאימתי תבואה מתקדשת משתשרים כצ"ל (כלאים פ"ז) ע"ש : (נו) והרוח מסייעתו. [כלאים פ"ה] ובערתו הרוח לאחריו מותר לפניו אסור ע"ש : (נז) להביא בדין הדש והמנהיג וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי

יהודה

פס'. לא תלבש שעטנז. דבר שהוא שוע טווי נוז (נח) פרט לגזי צמר ולאציצי פשתן. לא תלבש. ולהלן הוא אומר (ויקרא יט) לא יעלה עליך. מה לבישה שיש לו לגוף הנאה אף להלן כן. יצא המפשיל קופתו לאחוריו. יחדיו. פרט ללובש חלוק של פשתן על גבי בגד צמר:

פס'. גדילים תעשה לך. זה הלבן. מנין להביא את התכלת ת"ל (במדבר טו) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. תעשה. ולא מן העשוי. שלא יוציא נימין מן הטלית ויעשה שלא יעשה מן הסיסין ומן הנימין ומן הגדרין כדמפורש בפרשת ועשו להם ציצית. על ארבע ולא על ה'. כסותך פרט לכל כסות שאינו מרובע. אשר תכסה בה'. פרט למעפורת שאינה מכסה ראשו ורובו:

פס'. כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. (נט) רבי יהודה אומר אם בא אליה לוקה משום (ובא אליה). ויסרו אותו. בוא וראה אם עבר אדם על (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך. סופו לעבור על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך בלבבך:

פס'. ושם לה עלילות דברים. יכול אפילו (ס) אמר לה (הקדיחה תבשילו) ולא הקדיחה. נאמר כאן עלילות דברים ולמטה נאמר עלילות דברים. מה להלן טענת בתולים. אף כאן טענת בתולים. והוציא עליה שם רע. (סא) להביא ביאה אחרת. ואמר את האשה הזאת לקחתי. (סב) בעמידתה הדברים נאמרין שנאמר הזאת. ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים. הרי עדים שזינתה בית אביה:

פס'. ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה אע"פ שאין לה אב או אם. ולמה נאמר אבי הנערה ואמה. הן שגידלו גידולין יבואו עם גידוליהן. והוציאו את בתולי הנערה. אל זקני העיר השערה. לבית דין:

פס'. ואמר אבי הנערה אל הזקנים. (סג) מיכן שאין רשות באשה לדבר במקום האיש. את בתי נתתי לאיש הזה (סד) מלמד שהרשות ביד האב (לגרש) את בתו קטנה. לאיש. אסרה שאין אנו יודעין למי. הזה. התירה שזה הוא בעלה. מיכן אמרו הפה שאסר הוא הפה שהתיר. לאשה וישנאה:

פס'. והנה הוא שם עלילות דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים וגו'. (סה) יבואו עדיו של זה ועדיו של זה ויאמרו דבריהם לפני זקני העיר. השמלה. רבי אליעזר בן יעקב אומר דברים ככתבן והשמלה ממש:

פס'. ולקחו זקני העיר ההיא את האיש. ולא הקטן. ויסרו אותו. במכות:

פס'. וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה. ולא הבוגרת לכך נכתבין חסירין הנער. לאבי הנערה. ולא הגיורת. כי הוציא שם רע על בתולת ישראל. (סו) לא על זו הוציא בלבד אלא על כל הבתולות שבישראל הוציא. ולו תהיה לאשה. בראויה לו לקיימה. פרט לאלמנה לכהן גדול גרושה והלוצה לכהן הדיוט. (סז) זה הומר במוציא שם רע כשם שהאונס אסור לשלחה כך מוציא שם רע. נאמר כאן לא יוכל לשלחה. ונאמר באונס לא יוכל לשלחה כל ימיו:

באור הרא"ם

וחורש לאו דווקא: (נח) פרט לגזי צמר וכו'. שאינם משוזרים וקלועים ביחד: (נט) ר"י אומר אם בא עליה לוקה כצ"ל (כתובות מ"ה:) ע"ש שר"י סובר שלוקה רק מכות מרדות משום לא תלך רכיל ע"ש בפרש"י ועי"ש בתוס': (ס) אמר לה הקדחת את תבשילי ולא הקדיחה כצ"ל: (סא) להביא ביאה אחרת. היינו שלא כדרכה ודורש מלות כפולות ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע. והנה לפי סוגיית הש"ס (כתובות מו.) לא הבנתי דרשה זו כי כל הפלוגתא דראב"י ורבנן רק אם הבעל בעל או לא בעל. אבל העלילות דברים הוא רק שנבעלה לאחר כדרכה וכמסקנת הגמ' שם. והז"א האריך בזה אבל תירוצו אינו עולה יפה לפענ"ד. ודע"ג: (סב) בעמידתה הדברים נאמרים. פי' שיגיד לה הדברים בפניה דבעינן בפני בע"ד: (סג) מכאן שאין רשות וכו'. מדכתיב ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמה כמו שכתוב למעלה אבי הנערה ואמה (חכם הספרדי): (סד) מלמד שרשות ביד האב לקדש את בתו הקטנה כצ"ל (כתובות מו:) מנין לאב שנאמן לאסור את בתו מן התורה כו': (סה) יבואו עדיו של זה וכו'. (שם מ"ו.) דברי רבנן והיו פירוש ופרשו השמלה קאי על העדים: (סו) לא על זו בלבד כו'. דכתיב על בתולת ישראל ללמדך שהשם רע הוא על כל הבתולות: (סז) זה חומר במוציא שם רע. הייט ממפתה:

להוים

פס'. ואם אמת היה הדבר הזה. שלא נמצאו עדים (סח) להזים עדיו של זה (שנאמר) לא נמצאו בתולים לנערה:

פס'. והוציאו את הנערה. מכל מקום אע"פ שאין לה פתח בית אב אלא שמצוה בפתח בית אביה. וסקלוה כל אנשי עירה באבנים. (סט) במעמד כל אנשי עירה. באבנים. לא מתה באבן אחת ממיתין אותה באבנים מרובות. כי עשתה נבלה בישראל. ניולה כל בנות ישראל. לזנות בית אביה. נאמר כאן אביה ונאמר להלן (ויקרא כא) את אביה היא מחללת. (ע) מה כאן זנות עם זיקת הבעל אף להלן זנות עם זיקת הבעל. ובערת הרע מישראל. ביעור עושה הרע מישראל:

פס'. כי ימצא איש. (עא) בעדים. שכב עם אשה. כל שכיבה. (עב) בעולת בעל. להביא בעולה בבית אביה ועדיין היא ארוסה. ומתו. (עג) סתם מיתה בחנק שכל מיתה האמורה סתם אינה אלא בחנק מיתה שאין בה רושם. נאמר מיתה בידי שמים דכתיב (בראשית לח) וימת גם אותו מיתה שאין בה רושם אף מיתה האמורה סתם בידי אדם מיתה שאין בה רושם. (עד) גם. להביא את המעוברת. שניהם האיש השוכב עם האשה. אע"פ שהיא קטנה. והאשה. (עה) אע"פ שנבעלה לקטן. ובערת הרע מישראל. בער עושי הרע בישראל:

פס'. כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש. (עו) נערה ולא בוגרת. בתולה. ולא קטנה. ארוסה ולא נשואה. ומצאה איש בעיר ושכב עמה. מלמד (עז) שהפרצה קורא לגנב. ושכב עמה. כל שכיבה:

פס'. והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההיא. (עח) שער שנמצאו בו ולא שער שנידונו בו. וסקלתם אותם באבנים ומתו עד שימותו ואם מתו באבן אחת יצאו. את הנערה על דבר אשר לא צעקה בעיר (עט) על פי התראה. ואת האיש על דבר. בהתראה. ובערת הרע מקרבך:

פס'. ואם בשדה ימצא האיש. (פ) להביא כל שבענין השדה. והחזיק בה האיש ומת האיש אשר שכב עמה לבדו:

פס'. ולנערה לא תעשה דבר. מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה. (פא) אין לנערה חטא מות. ולא מכות. כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. (פב) מלמד שבל עונשין שבתורה מצילין אותן בנפשן כשם שהרוצח ניתן להצילו בנפשו:

פס'. כי בשדה מצאה. אין לי אלא שדה עיר מנין תלמוד לומר צעקה הנערה המאורשה. ואין מושיע לה. בכל מקום. ומה ת"ל בשדה. דבר הכתוב בהווה. ואין מושיע לה הא יש לה מושיע. (פג) בבכל דבר שאתה יכול להושיע אתה מושיע

באור הרא"ם

(סח) להזים עדיו של זה. מה שאמרו לא נמצאו וכו' כצ"ל: (סט) במעמד כל אנשי עירה. פי' וכי כל האנשים רוגמים אותה. וכ"ה בספרי: (ע) מה כאן זנות עם זיקת הבעל. (סנהדרין נ:): (עא) בעדים. היינו שעדים התרו בו: (עב) בעולת בעל להביא בעולת בעל בבית אביה. היינו שבא עליה הארוס בבית אביה ועדיין לא נכנסה לחופה: (עג) סתם מיתה בחנק. כי בנערה המאורסה כתיב דוקא בתולה ואז נדונית בסקילה: (עד) גם להביא את המעוברת. (ערכין ז׳) גם שניהם לרבות את הולד. ודע כי בספרי וכן ברש"י בחומש גירסא אחרת גם לרבות הבאים מאחריהם. עיין במזרחי שהביא ויש שפרשו שלא תאמר מאחר שדינם של נואף ונואפת נגמר למיתה הרי הם חשובים כמתים. ואם באו הם וזנו הוא באחרת והיא באחר ה"א שאין ממיתין האחרים על ידם כיון שנגמר דינם למיתה לא חשיבי מעשיהם כדאמרינן גברא קטילא קטל. קמ"ל גם לרבות הבאים מאחריהם ג"כ ידונו למיתה. ודברים אלו מבוארים בב"ר פ' ל"ב ר"נ בריה דרשב"נ אמרו (דואג ואחיתופל) לשאול וכי יש איסות לדוד הרי מורד במלכות הוא וחשיב כמת והותר אשתו של דוד ע"ש: (עה) אע"פ שנבעלה לקטן. והיינו בן ט' שנים ויום אחד שביאתו ביאה: (עו) נערה ולא בוגרת. (סנהדרין ס"ו:): (עז) שהפירצה קורא לגנב. דרים ומצאה איש בעיר מחמת שלא ישבה בביתה והלכה לעיר ע"כ אירע לה כזה: (עח) שער שנמצאו בו. שעברו בו העבירה (כתובות מה׳): (עט) עפ"י התראה. דורש מלות על דבר בעת שהתרו בה: (פ) להביא כל שבענין כו'. היינו שהיתה אנוסה וכ"ה בספרי: (פא) אין לנערה חטא. זה הקרבן מות זה מכות כ"ה בספרי: (פב) מלמד וכו'. מצילין אותם בנפשם שם: (פג) בבכל דבר וכו'. היינו באחד מאבריו

לה. צעקה הנערה. פרט לשאמרה הניחו לו שלא יהרגני דברי רבי יהודה:

פס'. כי ימצא איש נערה בתולה אשר לא אורשה. בתולה פרט לבעולה פרט למוכת עץ. ותפשה. זה אונס (פד) פרט למפותה. ושכב עמה (פה) בעדים:

פס'. ונתן האיש. ולא הקטן. השוכב עמה. (פו) כל שכיבה. לאבי הנערה. ולא לאבי מתה. לאבי הנערה. שיהא קנס שלו. לאבי הנערה. (פז) ולא בוגרת. חמשים כסף. כסף צורי. ולו תהיה לאשה. (פח) מלמד ששותה בעציצו אפילו היגרת אפילו סומה. זה חומר באונס מבמפתה. תחת אשר ענה. לרבות את היתומה. מיכן אמרו יתומה שנתאלמנה או שנתגרשה. ר' אליעזר אומר האונס חייב והמפתה פטור. לא יוכל לשלחה כל ימיו. (פט) בעמוד והחזר לו:

פס'. לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו. ר' יהודה אומר כנף שראה אביו לא יגלה הוא:

פס'. לא יבא פצוע דכא. כל שנפצעו ביצים שלו ואפילו אחת מהן. וכרת שפכה. כל שנכרת הגיד. [א"ר] ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה שמעתי בכרם ביבנה מי שאין לו אלא ביצה אחת (צ) זה הוא סריס חמה. בקהל ה'. (צא) א"ר יהודה ארבע קהלות הן קהל כהנים קהל לוים קהל ישראלים קהל גרים. שחמשה פעמים כתיב כאן בקהל ה' חד לגופיה ואידך לדרשה. (צב) וחכמים אומרים שלשה:

פס'. לא יבא ממזר. בין איש בין אשה. איזהו ממזר כל שאר בשר בלא יבא (צג) כגון העריות לפי שנאמר לא יקח איש את אביו וסמיך ליה לא יבא פצוע דכא לא יבא ממזר. מיכן שאין ממזר אלא מן העריות דומיא דאשת אביו. מן השניות ומן חייבי לאוין אין ממזר שיהא אסור לבוא וכו'. מפורש במסכת יבמות ובמסכת קידושין בפרק עשרה יוחסין. גם דור עשירי. (צד) ולמטה הוא אומר גם דור עשירי מה להלן עד עולם אף כאן עד עולם. (צה) מאי ממזר. ממזר מן המשפחות הכשרות. והפותר של קראין שאמר לא יבא ממזר הוא פצוע דכא וכן פתר לא יבוא פצוע דכא ומהו פצוע דכא לא יבא ממזר. ועשה הפצוע דכא ממזר בידוע כי לא טוב פתר, ואינו אלא כצליל שעורים במחנה מדין שאם כן נאמר לא יבא עמוני ומואבי גם הוא פצוע דכא ויהיו ג' איסורין איסור אחד:

פס'. לא יבא עמוני ומואבי. עמוני ולא עמונית. מואבי ולא מואבית:

פס'. על דבר אשר לא קדמו אתכם. מי דרכן להקדים האנשים ולא הנשים. וכן אתה מוצא ביתרו (שמות ב) ויאמר אל בנותיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם. לפיכך זכה להקרב בישראל. מיכן אמרו (צו) גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים. יתרו היה רחוק ונתקרב ועמון ומואב היו קרובים ונתרחקו וכו'. בפרק כל ישראל יש להם חלק. גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם בגזירה שוה. מה כאן עד עולם אף ממזר עד עולם. על דבר

באור הרא"ם

של רודף (סנהדרין עג.): (פד) פרט למפותה. שאינו נותן נ' סלעים: (פה) בעדים. כי עפ"י עצמו אינו משלם קנס: (פו) כל שכיבה. פי' אפילו שלא כדרכה (קדושין י.) גבי באו עליה י' אנשים ועדיין היא בתולה מודה רבי לענין קנס דכולהו משלמי כדעת הספרי והפסיקתא. אולם הרמב"ם פסק אין האונס והמפתה חייב קנס עד שיבוא עליה כדרכה ועיין בטור א"ה סי' קע"ז בב"י שדבר בזה. ואכמ"ל: (פז) ולא בוגרת. כי קנסה לעצמה גבי בוגרת: (פח) מלמד ששותה בעציצו. (כתובות לט.) ופי' שותה בעציצו בכלי שבחר בו ע"כ ישאנה: (פט) בעמוד והחזר כו'. (גיטין נ.) והיינו שב"ד כופין לו שישאנה עוד הפעם ואינו לוקה שנתקו הכתוב לעשה: (צ) זהו סרים חמה וכשר כנ"ל: (צא) אר"י ארבע קהלות הם. תוספתא קידושין פ"ה (ובקדושין ע"ב ע"ג) נשתנה הגי' ובחנם נדחק בזה הרב ז"א: (צב) וחב"א שלשה קהלות הם קהל כהנים קהל לוים קהל ישראלים. אבל לא קהל גרים כי גר אסור בממזרת. ודע כי הכל שייך ע"פ דלקמן לא יבוא ממזר: (צג) כגון העריות. היינו דוקא מחייבי כריתות או מיתות ב"ד (יבמות מט.): (צד) ולמטה הוא אומר גבי עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם. וכ"ה לקמן בדברי המחבר: (צה) מאי ממזר. בספרי מאי ממזר מום זר. ודברי המחבר מן המשפחות הכשרות הוא פירוש ע"ז. היינו שהאיסור רק מחמת בעילת האיסור אבל המשפחות כשרות הם: (צו) גדולה לגימה. (סנהדרין ק"ד):

בדרך

אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. מיכן אמרו אפילו המלך באכסניותו צריך עזרת שהרי ישראל היו אוכלין את המן ושותים מי הבאר ואעפ"כ כתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. בוא וראה כמה בין בני עשו לבני לוט כתוב בפרשת אלה הדברים (דברים ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון. אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי וכתיב (שם) כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר. ולא אבה סיחון וגו'. מלמד שבני עשו עשו להם שווקים ומכרו להם. אבל בני לוט לא די להם שלא נתנו להם בחנם וגם לא הקדימו להם בכסף כמו שעשו בני עשו אלא ששכר עליהם את בלעם בן בעור דכתיב על דבר. זו עצת בלעם. וכן הוא אומר (במדבר לא) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם. אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. בדבר קל. (נז) בדרך. בשעת צרתכם. בצאתכם ממצרים. בשעת גאולתכם ועיניכם לעליונה. ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור. גנאי לו לבלעם:

פס'. ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. לא רצה בקרבנותיו. ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. מלמד שהמקלל מתהפכת עליו הקללה כיון שהיא בחנם. חוץ מתלמידי חכמים שקללתם אפילו בחנם מגעת. כי אהבך ה' אלהיך. שלשה פעמים כתוב בפסוק ה' אלהיך כנגד שלש מקומות שעמד בלעם לקלל בהם את ישראל ולא הוצלח (במדבר כג) ויעלהו במות בעל ויקחהו שדה צפים. ויקח בלק את בלעם ראש הפעור. והנה ברכת ברך זה שלש פעמים:

פס'. לא תדרוש שלומם וטובתם. לקבל מהם גרים. כל ימיך לעולם. ולעולמי עולמים:

פס'. לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. הנהג עמך מעשה אחוה ומכר לך לחם ומים. וכן אמרו חז"ל (נח) רחמנא (אמר) בטולך או בטולא דבר עשו:

פס'. לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. מלמד שמקבלין עליהם גרים. כי גר היית בארצו א"ר אלעזר בן עזריה מצרים לא קבלו את ישראל אלא לצורך עצמן שנאמר (בראשית מז) ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי. ואפ"ה קבע להם הכתוב בשכר. (נט) המקבל את האכסנאי בתוך ביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו:

פס'. בנים אשר יולדו להם דור שלישי. א"ר שמעון מצרים השליכו את ישראל בתוך היאור ואדומיין הקדימו את ישראל בחרב ולא אסרן הכתוב אלא עד שלשה דורות. אבל עמונים ומואבים על שנשאו (ק) ונטלו עצה להחטיא את ישראל אסרן הכתוב איסור עולם מלמד שהמסית קשה לאדם מן ההורגו שההורגו מוציאו מן העוה"ז לבד והמסיתו להחטיאו מוציאו מן העוה"ז ומן העוה"ב. (קא) בנים אשר יולדו. אלו הבנות. דור שלישי יבוא להם בקהל ה'. (קב) א"ר יהודה גר מצרי היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא ואמר אני גר מצרי נשוי גיורת מצרית אשיא לבני בת גיורת מצרית כדי שיהא בן בני כשר לבוא בקהל לקיים מה שנאמר דור שלישי וגו':

פס'. כי תצא מחנה על אויביך. כשתהא יוצא במחנה על אויביך. כנגד אויביך אתה נלחם. ונשמרת מכל דבר רע. אפילו לשון הרע. ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם (אפילו דבר) ביום ויבוא לידי טומאה בלילה. א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי מעשים טובים. ומעשים טובים לידי זהירות. וזהירות לידי זריזות. זריזות לידי נקיות. נקיות לידי פרישות. פרישות לידי טהרה. טהרה לידי קדושה. קדושה לידי ענוה. ענוה לידי יראת חטא. יראת חטא לידי חסידות. חסידות לידי רוח הקדש. רוח הקדש לידי תחיית המתים. וענוה יותר מכלם שנא'

באור הרא"ם

(נז) בדרך בשעת צרתכם. בספרי הגי' בשעת טרופכס היינו מי שהוא בדרך הוא בטירוף לא כמו שהוא בעיר שהכל מוכן: (נח) רחמנא אי בטולך וכו' כצ"ל (גיטין י"ז): (נט) המקבל אכסנאי. (ברכות סג:) המהרח ת"ח בביתו וכו': (ק) ונטלו עצה להחטיא את ישראל. בעלה בלעם בסיסים: (קא) בנים אשר יולדו להם אלו הבנות. (קדושין ע"ז:) תלאן הכתוב בלידה: (קב) אמר ר"י מנימין גר מצרי היה

(ישעיה סא) רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי (קג) לבשר ענוים דברי ר' יהושע בן לוי:

פס'. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. אחד היום ואחד הלילה (קד) אלא שהלילה מרגילו לכך. ודבר הכתוב בהווה. ויצא אל מחוץ למחנה לא יבוא אל תוך המחנה. זו מצות עשה ולא תעשה. רבי שמעאל אומר ויצא אל מחוץ למחנה; זה מחנה לויה. לא יבא אל תוך המחנה. זה מחנה שכינה:

פס'. והיה לפנות ערב ירחץ במים. מלמד שטבילה מבעוד יום. וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה. ביאת שמשו מעכבתו מליכנס אל המחנה:

פס'. ויד תהיה לך. אין יד אלא מקום וכה"א (שמואל א' טו) והנה מציב לו יד ואומר (במדבר ב) איש על ידו לדגליהם. מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. בבית הכסא (קה) ולא בעמידה מלמד שאין נפנין מעומד. (קו) ואין נפנין למזרח ומערב. אלא לצפון ודרום ואין מקנח בימין אלא בשמאל מפני שהימין קרובה לפה ובה מראה טעמי תורה:

פס'. ויתד תהיה לך על אזנך. על מקום זיינך זה צד שמאל שהחרב תלויה בו. והיה בשבתך חוץ. בישיבה ולא בעמידה. והפרתה בה ושבת וכסית את צאתך. רבי ישמעאל אומר מיכן שלא יהא אדם הופך פניו כלפי דרום ויהיו עגבותיו במערב (קז) מפני שהשכינה במערב. לכך נאמר ושבת שהיא עומד וחוזר ומכסה:

פס'. כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך. זה הארון. והיה מחנך קדוש. מיכן אמרו לא יקרא אדם שמע בצד משרה של כובסין ולא יכנס לבית הבורסקי ולא יכנוס למרחץ וספרים ותפלין בידו. והיה מחנך קדוש. קדשהו. מיכן אמרו לא יכנס להר הבית במקלו ובאפנדתו ובמנעלו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנה קפנדריא ורקיקה מק"ו. ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. מלמד שהעריות מסלקות את השכינה:

פס'. לא תסגיר עבד אל אדוניו. מיכן אמרו חכמים המוכר עבדו לכנענים או לחו"ל יצא לחרות. אשר ינצל אליך מעם אדניו. (קח) לרבות גר תושב:

פס'. עמך ישב בקרבך. לא בַסְפַר. במקום אשר יבחר. במקום שפרנסתו יוצאה. (קט) (כאחת) שעריך. ולא שיהא גולה מעיר לעיר. בטוב לו. מנוה הרע לנוה היפה. (קי) בטוב לו לא תוננו. זו אונאת דברים שלא תאמר אי עני גולה מטולטל. אתמול היית עובד ע"ז ועכשיו אתה מייחס עצמך בייחוס המשפחות:

פס'. לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש בבני ישראל. אתה מוזהר עליו (קיא) ואי אתה מוזהר על האומות שלא תעשה כאומות. ובדברי קבלה הוא אומר (מ"א יד) וגם קדש היה בארץ עשו (כתועבות) [ככל התועבות] הגוים. (קיב) והמתרגם אמר לא תהיה קדשה. לא תהא איתתא מבנות ישראל לגבר עבד:

פס'. לא תביא אתנן זונה. בין זונה בין שאר העריות דכתיב אתנן מכל מקום איזהו אתנן האומר לזונה הא לך זה בשכרך. אפילו מאה כלן אסורין. האומר לחבירו הא לך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי הרי זה אתנן. ומחיר כלב איזה

באור הרא"ם

היה לי הכר וכו' כנ"ל: (קג) לבשר ענוים. חסידים לא נאמר אלא ענוים מכאן שענוה גדולה מכלם: (קד) אלא שהלילה וכו'. (נזיר ס"ו.) אורחא דקרי למתיא בלילה: (קה) ולא בעמידה. דורש מסיפא דקרא והיה בשבתך חוץ בישיבה דוקא וכ"ה לקמן בדברי המחבר: (קו) ואין נפנין למזרח וכו'. (ברכות ס"ב): (קז) מפני שהשכינה במערב. ודרש מקרא כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך. והחכם ירושלמי פי' דברי הפסיקתא שהכוונה שאינו מכסה מיושב רק עומד ומכסה. ובעת העמידה לא יטה עצמו כלפי דרום שלא יהיה עגבותיו לצד מערב ע"כ דבריו בקיצור לשון: (קח) לרבות גר תושב. היינו אם העבד גר תושב ובא לא"י אל תסגירהו לידם (חכם הספרדי): (קט) באחד שעריך ולא שיהיה גולה וכו' כנ"ל. ודורש באחד שעריך שיהיה ישיבתו במקום אחד: (קי) בטוב לו. מנוה הרעה לנוה היפה. תוכל לשנות מקומו: (קיא) ואי אתה מוזהר על האומות. עיין רמב"ן ובמזרחי שהאריכו בדבריהם. ולדברי הרמב"ן פי' הספרדי כי זה קאי על ב"ד להזהירם שלא העמוד האשה הקדשה המוכנת לזנות מבנות ישראל אבל על בנות הכנענים לא הוזהרו ב"ד ע"ז. אף שהוזהרו ב"ד שלא יהיה בן הכנענים היושבים בא"י עובדי כוכבים ומזלות אבל ע"ז לא הוזהרו: (קיב) והמתרגם אמר וכו'. לא תהי אתתא וכו' הכוונה אחרי כי עבד הבא על בת ישראל אין קדושין תופסין בה והוי בעילתו בעילת זנות. וזה לא תהיה קדשה וכו':

יכול

הוא מחיר כלב האומר לחבירו הא לך טלה זה תחת כלב זה (קיג) יכול אפי' העבירו ברגלו בעזרה יהא חייב נאמר כאן תועבה ונאמר להלן תועבה. מה תועבה האמורה להלן לשום זבח שנא' (דברים יז) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך וגו'. אף תועבה האמור כאן בשום זבח שנאמר בית ה' אלהיך. (קיד) פרט לפרת חטאת שאינה באה לבית דברי ר' אליעזר. (קטו) לכל נדר. להביא את העוף. כי תועבת ה' אלהיך הוא. זה הזובח. (קטז) גם שניהם להביא שנוייהם. (קיז) מחיר זונה ואתנן כלב שניהם ולא ולדותיהם:

פס'. לא תשיך לאחיך נשך. זה הלוה וכך משמע לא תשיך לו את הממון שלך שתתן לו רבית שאם במלוה היה אומר לא תשוך לאחיך ומנין (קיח) אזהרה למלוה דכתיב (ויקרא כה) אל תקח מאתו נשך ותרבית. נשך כסף. (קיט) לרבות כסף מעשר. נשך אכל. לרבות אכל בהמה. ומנין (קכ) לרבות כל דבר ת"ל נשך כל דבר אשר ישך. ומנין (קכא) שלא ילמדנו מקרא ותרגום בנשך ת"ל נשך כל דבר. רבי ישמעאל אומר מנין שלא יאמר לו צא ושאל בשלום פלוני או דע אם בא איש פלוני ממקום פלוני ת"ל נשך כל דבר אשר ישך:

פס'. ולאחיך לא תשיך. מצות לא תעשה. והלא כבר נאמר לא תשיך לאחיך נשך כסף. ומה ת"ל ולאחיך לא תשיך. אלא אמר רבן גמליאל להביא רבית מוקדמת ורבית מאוחרת. כיצד נתן עיניו ללוות הימנו והיה משלח לו דורון ואמר בשביל שילויני זו היא רבית מוקדמת. לוה ממנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטילות אצלי זה הוא רבית מאוחרת. למען יברכך ה' אלהיך וגו'. קבע לך הכתוב ברכה בשליחות יד. על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. בשכר שתבוא תירש. כי תדור נדר לה' אלהיך. ומנין להביא הנדבה נאמר כאן נדר ונאמר להלן (ויקרא ז) ואם נדר או נדבה זבח קרבנו מה להלן נדבה עמו אף כאן נדבה עמו. לה' אלהיך. אלו הערכים והחרמים וההקדשות שבכלם נאמר בהם לה'. ערכים דכתיב (ויקרא כז) בערכך נפשות לה'. חרמים דכתיב (שם) כל חרם קדש קדשים הוא לה'. הקדשות דכתיב (שם) ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה'. לא תאחר לשלמו. (קכב) הוא ולא חילופו. (קכג) שאין עובר בבל תאחר אלא על (הראשון). כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך. אלו חטאות ואשמות עולות ושלמים. שנאמר (שם י) ואת שעיר החטאת דרוש דרש משה. והוקשו כולן לחטאת. דכתיב (שם ז) זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים. ה' אלהיך. אלו צדקות ומעשרות בכור ומעשר ופסח שבכלם נאמר לה' דכתיב בצדקות (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו. מעשרות דכתיב (ויקרא כז) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה'. מעמך. זה לקט שכחה ופאה שהם ברשותך ואין מכיר בהם אדם אלא הוא. והיה בך חטא. (קכד) ולא בקרבנך חטא. שהקרבן אינו נפסל אע"פ שנתאחר קרבנו. ד"א והיה בך חטא. מנין חטא י"ח כלומר כל המאחר נדרו אין תפלתו שהיא י"ח מתקבלת ונפרע הקב"ה ממנו. שיש בשורה שלו י"ח הוליות לפי שמאחר את נדרו:

באור הרא"ם

(קיג) יכול אפילו העבירו ברגליו · ולא הקריבו: (קיד) פרט לפרת חטאת. והיינו פרה אדומה ששריפתה בהר הזתים ולא בעזרה: (קטו) לכל נדר וכו' · כל רבויה הוא ועופות באים בנדר או בנדבה · (הרע"ב): (קטז) גם שניהם להביא שנוייהם · היינו חטים ועשאם סולת: (קיז) מחיר זונה ואתנן כלב מותרים. דכתיב גם שניהם ולא ארבעה כנ"ל: (קיח) אזהרה למלוה · דכתיב אל תקח מאתו נשך וכו' כנ"ל: (קיט) לרבות כסף מעשר · היינו מעשר שני · דס"ל מע"ש ממון גבוה וסד"א דהוי כמו הקדש דאין בו משום רבית קמ"ל דעכ"פ הבעלים אוכלין אותו בירושלים ויש בו משום רבית (ז"ר): (קכ) לרבות כל דבר. שאר דברים שאינו לא כסף ולא אוכל · כגון בהמה וכלים (ז"א): (קכא) שלא ילמדנו מקרא כו'. דורש דבר כמו דבור: (קכב) הוא ולא חילופו · עיין (ר"ה ו') מסקנת הגמ' כגון שעברו עליו ב' רגלים והומם וחללו על אחר ועבר עליו עוד רגל אחד דקסד"א כמאן שעברו עליו ג' רגלים דמי קמ"ל שאינו עובר בבל תאחר עד שיעברו ג' רגלים על השני: (קכג) שאינו עובר בב"ת אלא על השני כנ"ל: (קכד) ולא בקרבנך חטא · היינו שהקרבן אינו נפסל בכך:

והיה

פס'. וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. רבי מאיר אומר (קהלת ה) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר. שהיה ר' מאיר דורש בקהלת המקרא הזה בזה הענין את אשר תדור שלם. כל שכן משתדור ולא תשלם. (קכה) והיה לוקח טוב מראש פסוק זה ודורשו בסוף פסוק של מעלה ממנו והלכה כרבי יהודה שהרי אמרה התורה כי תדור נדר לה' אלהיך מלמד שמצוה לנדר ולשלם. וכן מצאנו בחסידים הראשונים שנודרין ומשלמין. וכן דוד אמר (תהלים קטז) נדרי לה' אשלם. וכן יונה אמר (יונה ב) אשר נדרתי אשלמה. ולא עוד אלא בתהלים אומר (תהלים עו) נדרו ושלמו לה' אלהיכם:

פס'. (קכו) מוצא שפתיך. זו מצות עשה. תשמור. זו מצות לא תעשה. שכל מקום שנאמר השמר פן ואל הוא לא תעשה כדר' אבין אמר ר' אלעאי. ועשית. אזהרה לבית דין שיעשוך. כאשר נדרת. זו נדר. לה' אלהיך. אלו הקדישות ערכים וחרמים וכו' כדלעיל. נדבה. כמשמעה. אשר דברת. זה הקדש בדק הבית (קכז) וכן הוא אומר (נחמיה ח) ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר. בפיך. זו צדקה וכה"א (ישעיה מה) יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב וגו'. אמר רבא צדקה מיחייב עלה לאלתר. מאי טעמא דהא קיימי עניים:

פס'. כי תבא בכרם רעך. (קכח) זה השכיר. ואכלת ענבים. לא מוצץ. כגון ששבע מהן והוא ממצמץ היין לבדו וזורק את הענבים. ענבים. ולא תאנים. מיכן אמרו היה עושה בתאנים לא יאכל ענבים. בענבים לא יאכל תאנים. רבי אלעזר חסמא אומר מנין שלא יאכל השכיר יותר על שכרו ת"ל כנפשך. מה נפשך אין אתה חפץ באיבוד ממונך אף אתה לא תשחת ממון חבירך. והחכמים אומרים שבעך מלמד שאוכל הפועל יותר על שכרו. ואל כליך לא תתן. בשעה שאתה נותן לתוך כליו של בעל הבית אתה אוכל ולא כשהם בוסר. בשעה שנגמר הפרי הוא אוכל ולא קודם לכאן. מפורש בבבא מציעא:

פס'. כי תבא. בפועל הכתוב מדבר. בקמת רעך. ולא של גבוה. רעך (קכט) פרט לקמת אחרים. וקטפת מלילות בידך. שלא תהא קוצר במגל. וחרמש לא תניף על קמת רעך. בשעה שאתה מניף חרמש אתה אוכל (קל) ולא קודם (לכאן):

פס'. כי יקח איש אשה. מלמד שהאשה מתקדשת בכסף דכתיב כי יקח איש אשה. ולקיחה זו קנייה. כענין (ירמיה לב) (קלא) (קח) לך את שדי אשר בענתות. וכתיב התם שדות בכסף יקנו. ובעלה. מלמד שנקנית בביאה. ובשטר מנא לן כדאמרי' במסכת קדושין ומה כסף שאינו מוציא מכנים. שטר שמוציא אינו דין שמכנים. וכן הוא אומר ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. הקיש הוויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הוויה בשטר וכו' במסכת קידושין. והיה אם לא תמצא חן בעיניו. יכול על חנם ת"ל כי מצא בה ערות דבר. מחלוקת בית הלל ובית שמאי במסכת גיטין. בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר. ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו. ת"ל דבר. ומה ת"ל ערות דבר. שלא תאמר הואיל ומשום ערות דבר נתגרשה לא תהא מותרת לינשא מק"ו במותר לה נאסרה באסור

באור הרא"ם

(קכה) והיה לוקח וכו'. בכאן חסר וכל"ל. ר"י אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם וע"ז קאי דברי המחבר והיה לוקח טוב. והכוונה מקודם כתיב בקרא את אשר תדור שלם. ואח"כ כתיב טוב אשר לא תדור ודורש ר"י כי הטוב מקרא שלאחריו שייך לקרא שלפניו. וכמו שהיה כתוב את אשר תדור שלם טוב והיינו שנודר ומשלם טוב מזה ומזה ועיין במדרש תהלים מזמור קט"ז דרשא זו ובביאורי (אות פ' מה שכתבתי שם בס"ד):
(קכו) מוצא שפתיך זו מ"ע. (ר"ה ו'.) וע"ש בתוס' שפירשו שכן כתיב והיוצא מפיכם תעשו היינו עשה:
(קכז) וכה"א ויעמוד וכו' אשר עשו לדבר. וע"ש בפרש"י אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו בספר תורה והוא קדשי בדק הבית ודורש אשר דברת כמו התם עשו לדבר: (קכח) זה השכיר. (ב"מ פ"ז:) ויליף כתיב הכא כי תבא וכתיב התם לא תבוא עליו השמש מה התם בפועל אף כאן בפועל:
(קכט) פרט לקמת אחרים. היינו של עכו"ם: (קל) ולא קודם לכן כצ"ל. היינו העושה במחובר לקרקע אינו אוכל: (קלא) בענין קנה לך את שדי וכו' כצ"ל:

לה לא כל שכן. כי מצא בה ערות דבר. והיתה לאיש אחר. הכתוב קראו אחר שאינו בן זוגו של ראשון שזה הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניס רשעה לתוך ביתו. וכתב לה. לשמה. מיכן אמרו כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול. ספר. מלמד שצריך שרטוט כספר. כריתות. ספר כורתה מבעלה ואין דבר אחר כורתה. (קלב) ספר כריתות. שיהא כריתות. כיצד האומר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שלא תלכי לבית אביך לעולם ושלא תשתי יין לעולם אין זה כריתות. עד שלשים יום הרי זה כריתות. המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם חוץ מאיש פלוני אינה מגורשת. ואע"פ שרבי אליעזר היה מתיר אין הלכה כדבריו. ונתן בידה. ברשותה בחצירה בקלתה. בכל מקום שהוא רשותה מגורשת. וכן אם הגיע הגט ביד שלוחה הרי זו בידה קרינא ביה ששלוחו של אדם כמותו. (קלג) ושלחה מביתו. (כיון שנתן לה גיטה ושלחה מביתו וכו'). מפרש בפרק הזורק גט לאשתו בגטין. המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. (קלד) והלכה כרבי אליעזר בגיטין דאמר אפילו לא כתב אלא שיטה אחת לשמה שוב אינו צריך. ועדי הגט אין חותמין אלא זה בפני זה. והלכתא אין מונין לגט (קלה) אלא משעת (כתיבה) ובענין שתשהה אחר שנכתב גיטה שלשה חדשים. המביא גט וחלה. משלחו ביד אחר. והשולח גט לאשתו עד שלא הגיע לידה יכול לבטלו משהגיע לידה אינו יכול לבטלו. (קלו) ואין ביטול הגט (אלא) בפני שנים שהלכה כרב נחמן. ואם ביטל הגט ולא נתייחד עמה הוזר ומגרש בו. ואע"פ שאמרו כתובת אשה בזיבורית אם כתב לה עידית גביא עידית והני מילי איניש דיליה אבל מית אע"ג דכתב עידית גביא זיבורית. ויתומים שאמרו הכמים בין קטנים בין גדולים בין לשבועה בין לזיבורית. ובין איש לאשה הויין שליה לקבלה או להולכה. (קלז) והלכתא כרב דאמר אין האשה עושה שליח לקבל לה גיטה מיד שליח בעלה. ההוא שכיב מרע דכתב גיטא לדביתהו במעלי שבתא ולא הספיק ליתנו לה למחר תקף ליה עלמא אתא לקמיה דרבא אמר להו ליקניה ניהלה להחוא דוכתא דיתיב ביה גיטא ותחזיק ביה. דתנן נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה. וגט שלא בא ליד אשה (קלח) עד שמת בעלה אינו גט והמשלה גטו ממקום רחוק נותן אותו לה בחזקת שהוא קיים. וצריך שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו. נכתב ביום ונחתם בלילה פסול. והלכה גט מעושה בישראל כשר ובגוים היו חובטין אותו ואומר לו עשה מה שישראל אומר לך כשר והני מילי כדין ושלא כדין אפילו ריח הגט אין בו. היה הבית של שניהם (קלט) היא נדחית מפניו שנאמר ויצאה מביתו. ולא תנשא בשכונתו: פירוש מחלוקת דבית שמאי ובית הלל. ושאמר רבי עקיבא אפילו מצא אחרת נאה ממנה לא קשיא הא בזוג ראשון הא בזוג שני. דאמר רבי אלעזר כל המגרש את אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות שנאמר (מלאכי ב) וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה'. וכתיב (שם) על כי ה' העיד בינך ובין (אשתך) [אשת נעוריך] וגו'. ולא לכתוב ניטא והדר ליחתוך מגילתא משום דכתיב וכתב ונתן. שיעור מגלת הגט זרת וגודל. והכותב אל יערב אות באות. ואל ימחוק בו אות ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה. (קמ) ובשתים שורות יכתוב הזמן ושם האיש ושם האשה ושם המדינה. ועיקר הגט

באור הרא"ם

(קלב) ספר כריתות שיהיה כריתות לעולם כצ"ל: (קלג) ושלחה מביתו · עד שיאמר לה הרי זה גיטך מכאן אמרו הזורק גט לאשתו ואמר כנסי שט"ח זה וכו' והרי גיטה אינו גט עד שיאמר לה הרי זה גיטך כ"ה בספרי וכצ"ל הכא: (קלד) והלכה כר"א בגיטין וכו' · היינו הרי את מותרת לכל אדם (גיטין כ"ו): (קלה) אלא משעת נתינה. ובעינן שתשהה אחר גיטה ג' חדשים כצ"ל: (קלו) ואין ביטול הגט אלא בפני ב' · הלשון אינו מדוקדק וכצ"ל וביטול הגט אפילו בפני ב' כר"נ והיינו דלא כרב ששת דבעי שלשה שיהיה ב"ד: (קלז) והלכתא כרב דאמר אין האשה וכו'. (גיטין סג:) והיינו ש"ח הבעל שהוא ש"ח להולכה אין האשה יכולה לעשות לו ש"ח לקבלה ודעת הרי"ף והרא"ש והרשב"א דלא כהמחבר: (קלח) עד שמת בעלה אינו גט. דאין גט לאחר מיתה: (קלט) היא נדחית מלפניו · דטלטולא דגברי קשה מדאיתתא (חכם הספרדי): (קמ) ובשתי שורות התיכונות יכתוב הזמן וכו' כצ"ל:

יכתוב בשורות אחרות הכל שנים עשר שורות. קוצב מגלה באורך זרת וגודל ורוחב כחצי זה השיעור. וחורט שנים עשר שורות. בשתים הראשונות כותב הזמן ושם האיש ושם עירו ושם אשתו בכך בשבת בכך לירח פלוני בכך לבריית עולם במנינא וכו'. בשטרות מצוי. והותמין שני עדים בשתי שורות זה לפני זה:

פס'. ויצאה מביתו. מלמד שהאשה נדחת מפני האיש כדכתוב לעיל. והלכה והיתה לאיש אחר. שלא תנשא בשכונתו. אחר. הכתוב קראו אחר שאינו בן זוגו של ראשון שזה הוציא רשעה מביתו וזה הכניסה:

פס'. ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שעתיד לשנאתה שזוכר מעשיה הראשונים. וכתב לה ספר כריתות. ושלחה מביתו. כדינו של ראשון. או כי ימות האיש האחרון. מבשרו הכתוב שהיא עתידה לקברו:

פס'. לא יוכל בעלה הראשון. מיכן לאשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והלכה ונישאת ואחר כך בא בעלה שתצא מזה ומזה. לשוב לקחתה. אחרי אשר הוטמאה משנטמאת אסורה לחזור לו (קמ) הא לא נישאת חוזרת לו. כי תועבה היא לפני ה'. היא תועבה. (קמא) ואין הולד תועבה. ולא תחטיא את הארץ. להזהיר בית דין על כך:

פס'. כי יקח איש אשה חדשה. אחד בתולה אחד אלמנה ושומרת יבם. חדשה. פרט למחזיר גרושתו שאינה חדשה לו. לא יצא בצבא. זה צבא המלחמה. ולא יעבור עליו לכל דבר. שאינו מספק מים ומזון לאחיו שבמלחמה כאותן שהוזרין מערכי המלחמה. נקי יהיה לביתו שנה אחת. להביא כונס יבמתו. ושמח את אשתו אשר לקח:

פס'. לא יחבול רחים ורכב. שכשם שאלו שני כלים ומשמשין מלאכה אחת. רחים התחתון. ורכב זה העליון. וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. (קמב) כך כל שני כלים שעושין מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. רחים ורכב. לרבות כל דבר שעושין בהן חיי נפש. א"כ למה נאמר רחים ורכב שכשם שאלו שני כלים וכו' שאמרנו. כי נפש הוא חובל. להגיד מה גרם:

פס'. (קמג) כי ימצא. בעדים. (קמד) איש. פרט לקטן. גונב נפש. (קמה) בין איש בין אשה בין קטן בין גדול. מאחיו. ולא מאחרים. מבני ישראל להביא הגונב את בנו. והתעמר בו ומכרו. (קמו) מלמד שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. והתעמר בו. וישתמש בו. כדגרסינן בפרק אלו הן הנחנקין. והגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו רבי יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנאמר ומכרו. ואמרינן בגמרא ותנא קמא לא בעי עימור. אמר רב אחא בריה דרב איקא עימור פחות משוה פרוטה איכא בינייהו. בעי רבי ירמיה גנבו ומכרו ישן מהו בעי רב אשי מכר אשה לעוברה מהו ותיפוק ליה משום דלית עימור כלל. לא צריכא ישן דזגא עילויה אישה דאוקמה באפי זיקא. ומת האיש ההוא. (קמז) בחנק (קמח) ההוא ולא הגונב את העבד (ולא מכרו) עדיין:

פס'. השמר בנגע. (קמט) השמר בלא תעשה. בנגע זה שער לבן. הצרעת זו מחיה. (קנ) לשמור מאד. משנזקק לטומאה לאחר הפטור. ולעשות. להביא אחד נגעי אדם ואחד נגעי בגדים. (קנא) נגעי בתים מנין תלמוד לומר ככל אשר יורו אתכם

באור הרא"ם

(קמ) הא לא ניסת. היינו רק נתקדשה לאחר · ואח"כ בא בעלה מותרת לבעלה: (קמא) ואין הולד תועבה. היינו מחזיר גרושתו משנשאת אף שעבר בלאו הולד כשר לכהונה: (קמב) כך כל שני כלים. כגון זוג של מספרים או צמד של פרות: (קמג) כי ימצא בעדים. ברש"י בעדים והתראה: (קמד) איש פרט לקטן. היינו קטן שגנב איש פטור ממיתה: (קמה) בין איש בין אשה · דה"א מדכתיב כי ימצא איש איש דוקא ת"ל ומת הגנב מ"מ: (קמו) מלמד שאינו חייב עד כו' · דורש ומצא בידו ברשותו כמו ויקח את כל ארצו מידו: (קמז) בחנק · כי סתם מיתה חנק: (קמח) ההוא ולא הגונב את העבד ולא שחררו עדיין כצ"ל: (קמט) השמר בל"ת. היינו שלא יקוץ הנגע: (קנ) לשמור מאד משנזקק לטומאה · ע"ש בכאן (סנה קלב·) אין לי אלא משנזקק לטומאה עד שלא נזקק לטומאה מנין ת"ל ככל אשר יורו: (קנא) נגעי בתים

הכהנים הלוים. בכ"ד מקומות נקראו הכהנים הלוים. כאשר צויתים תשמרו לעשות בין מתוך החלט (קנב) בין מתוך הסגר :

פס' . זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. והלא דברים קל וחומר ומה אם מרים שלא דברה אלא שלא בפני משה ולא דברה אלא להנאתו של משה ולשבחו של הקב"ה ולבנינו של עולם כך נענשה. המדבר בגנותו של חבירו ברבים עאכ"ו. בדרך בצאתכם ממצרים. מלמד שתלה הכתוב במרים. ללמדך שכל זמן שהיו הדגלים נוסעים לא היו מהלכים עד שמרים מקדמת לפניהם וכן הוא אומר (מיכה ו) ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים :

פס' . כי תשה ברעך משאת מאומה. להביא אחד מלוה (קנג) ואחד שכר שכיר והקפת החנות ושכר חמור. לא תבא אל ביתו. (קנד) יכול ימשכננו מבחוץ ת"ל לעבוט עבוטו :

פס' . בחוץ תעמוד והאיש. להביא שליח ב"ד. אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה. מיכן שבעל חוב גובה מזיבורית. מה דרכו של איש להוציא הפחות שבכלים :

פס' . ואם איש עני הוא. הוא הדין של עשיר. אלא שממהר הקב"ה ליפרע על ידי עני יותר מן העשיר. לא תשכב בעבוטו. (קנה) לא תשכב ועבוטו עמך :

פס' . השב תשיב לו את העבוט. מלמד שממשכנו וחוזר ומחזיר לו. ועד כמה ממשכנו עד שלשים יום מיכן ואילך מוכרו בבית דין ומחזיר לו כלי של יום ביום וכלי של לילה בלילה. ושכב בשלמתו וברכך. הברכה לך בין בירך בין לא בירך. שנא' ולך תהיה צדקה. לפני ה' אלהיך. מלמד שהצדקה עולה לפני כסא הכבוד :

פס' . לא תעשוק שכיר עני ואביון. כל הכובש שכר שכיר עובר בה' לאוין. משום לא תעשוק. לא תגזול. לא תלין. ביומו תתן שכרו. ולא תבוא עליו השמש. כי עני הוא. (קנו) כל אדם עני ואביון בפעולתו. אלא שממהר הקב"ה ליפרע על ידי עני ואביון יותר משאר כל אדם. מאחיך. זה יהודי. או מגרך. זה גר צדק. אשר בארצך בשעריך. כל שכר שבארצך אחד שכר האדם ואחד שכר הבהמה ואחד שכר הכלים :

פס' . ביומו תתן שכרו. שכיר יום גובה כל היום ושכיר לילה גובה כל הלילה. שנא' (ויקרא ט) לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. כי עני הוא. ואליו הוא נושא את נפשו. שזה עלה בראש הנדבך וסיכן בעצמו לעשות לו מלאכתו. ואליו הוא נושא את נפשו. הכובש שכר שכיר כאלו הוא נוטל את נפשו. ולא יקרא עליך אל ה'. והיה בך חטא. בין קרא בין לא קרא :

פס' . לא יומתו אבות על בנים. מה בא ללמדנו והלא כבר נאמר איש בחטאו יומתו. אלא שלא יומתו אבות בעדות בנים ולא בנים בעדות אבות. וכן שאר כל הקרובים אחיו ואחי אביו אחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו. חמיו וגיסו. הם ובניהם וחתניהם וחורגו לבדו וכו'. תאני ר' חיי' שמנה אבות הן שהן עשרים וארבעה. שטר שיש בו שני עדים כשרין ויש עמהן קרובים כשר :

פס' . לא תטה משפט גר יתום. כל המטה דינו של גר עובר בשני לאוין משום (דברים טז) לא תטה משפט. ומשום לא תטה משפט גר יתום. ואם היה הגר יתום. עובר על שלשה לאוין שנאמר משפט גר יתום. ולא תחבל בגד אלמנה. בין ענייה בין עשירה :

באור הרא"ם

בתים מנין. שלא יקלוף הנגע : (קנב) בין מתוך הסגר. אסור לקוץ הבהרת : (קנג) ואחר שכר שכיר. היינו דוקא בזקפן עליו אז אינו יכול למשכנו : (קנד) יכול ימשכנו בחוץ ת"ל לעבוט עבוטו בחוץ כנ"ל. תורם בחוץ מקרא דלאחריו הכא כמו שהיה כתוב לא תבוא לעבוט עבוטו בחוץ : (קנה) לא תשכב ועבוטו עמך. כי אי אפשר לפרש לא תשכב בעבוטו ממש כי אסור להשתמש במשכן של אחר : (קנו) כל אדם עני הוא בפעולתו. בספרי לפי גירסת הגר"א ז"ל למד זה מקרא (ויקרא י"ט) לא תעשוק את רעך וכו' לא תלין פעולת שכיר ושם לא נאמר עני הרי אף גבי עשיר עובר בלאו ולא תלין :

קנירך

פס' . וזכרת כי עבד היית במצרים . שאם אין אתה שומר מצותי סופך לחזור לעבדות . ויפדך ה' אלהיך משם . על מנת לקיים המצות . על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר . שתהא חביבה עליך מצוה קלה כחמורה :

פס' . כי תקצור קצירך בשדך . פרט לשקצרוהו ליסטים קרסמוה נמלים ושיברתה הרוח . (קנז) קצירך . ולא קציר כנענים . קצירך . ולא של הקדש . בשדך . (קנח) פרט למעמר שדה אחרת . (קנט) ושכחת עומר . ולא הגדיש. (קס) בשדה. פרט לטמון . לא תשוב לקחתו . כמה יהא בו . שיערו חכמים עד עומר עושה סאתים . מיכן אמרו לא תשוב לקחתו העומר שיש בו סאתים ושכחו אינה שכחה . לגר ליתום ולאלמנה יהיה . (קסא) מיכן יהיה ספק לקט לקט . וספק שכחה שכחה . אמר רבי אלעזר בן עזריה המאבד סלע ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה שנאמר ושכחת עומר בשדה [וגו'] לגר ליתום ולאלמנה יהיה. ומה מי שלא נתכוין לזכות זכה המתכוין לזכות על אחת כמה וכמה :

פס' . כי תחבט זיתך . (קסב) הראשונים היו חובטין זיתיהם והיו נותנין בהם בעין יפה . (קסג) לא תפאר אחריך . לא תפאר לעני בה . מיכן אמרו כל מסייע לאחד מן העניים או שמניח אחד ואחד אינו מניח הרי זה גוזל את העניים . על זה נאמר (משלי כב) (לא תשיג) [אל תסג] גבול עולם וגו' :

פס' . כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך . מיכן היה ר' אליעזר אומר כרם שכולו עוללות כולו של בעל הבית רבי עקיבא אומר לעניים . אי זה הוא עוללות כל שאין לה לא כנף ולא עוף . לגר ליתום ולאלמנה יהיה . זכו בהם עניים אין רשות לבעל הבית בהם אפילו ליטלם וליתנם לעניים :

פס' . וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה, (קסד) זכור ועשה :

פס' . כי יהיה ריב בין אנשים. אין שלום יוצא מתחת מריבה.וכן הוא אומר (בראשית יג) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם . מי גרם להם לזה ללקות מריבה . ונגשו אל המשפט . אחד אנשים ואחד נשים . ושפטום . שנים אין בית דין שקול מוסיפין עליהן אחד . מיכן אמרו שמכות בג' . והצדיקו את הצדיק . (קסה) משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע :

פס' . והיה אם בן הכות הרשע . בין והכהו מיכן (קסו) שהיו אומדין אותו אם יכול לקבל ארבעים מלקין אותו מכות הראויות להשתלש מאי נינהו תמני סרי . והפילו השופט . מיכן אמרו שאין מלקין מעומד . (קסז) והכהו לפניו . שיהא לוקה . כדי רשעתו . ולא יהא מת . כדי רשעתו . משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום רשעיות הרבה . מיכן שאינו לוקה ומשלם . במספר . מלמד שהגדול שבדיינין קורא אם לא תשמור לעשות . וחוזר לראש הפסוק . דבר אחר במספר ארבעים. מספר שהוא סמוך לארבעים הרי ל"ט . ארבעים יכנו לא יוסיף . מיכן שאין מעמידין חזנין להלקות אלא חסירי כח ויתירי מדע . לא יוסיף פן יוסיף . אם מת

באור הרא"ם

(קנז) קצירך ולא קציר כנענים · היינו אף שנתגייר אח"כ: (קנח) פרט למעמר בשדה אחרת · היינו פועל שעמר בשדה בעה"ב אינו שכחה : (קנט) ושכחת עומר ולא הגדיש · היינו אם יש בו סאתיים הורת גדיש עליו : (קס) בשדה פרט לטמון · כמו הצנון והבצל והשום והלפת אינו שכחה : (קסא) מיכן יהיה ספק לקט וכו' · מלת יהיה יתרה הוא ובירושלמי פאה פ"ד לומד מקרא עני ורש הצדיקו · הצדיקהו משלך ותן לו ספק לקט לקט : (קסב) הראשונים היו חובטין · פי' כי לא היו מלקטין ביד מן האילן אחד אחד ונשאר הרבה לעניים : (קסג) לא תפאר אחריך לא תתפאר לעני בה כצ"ל. והיינו בל תתפאר כי עשית בזה מצוה מה שהסייע לעני אחד · כי גוזל אתה בזה את האחרים : (קסד) זכור ועשה . דורש רישא דקרא וזכרת ואח"כ כתיב מצוך לעשות : (קסה) משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע · אלא עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עדי אחריני והצדיקו את הצדיק (היינו שהזימו לעדים הראשונים) ושוונהו להנך רשעים והיה אם בן הכות הרשע כצ"ל : (קסו) שהיו אומדין אותו אם אינו יכול לקבל מלקות ארבעים מלקין וכו' הראויה להשתלש כצ"ל : (קסז) והכהו לפניו

שיהיה

תחת ידו. הרי זה אינו גולה. ארבעים יכנו. על גבו ולא על הקדקד. יכנו. ולא על כסותו. רצועה של עגל היתה כפולה אחת לשתים ושתים לארבעה ידה טפח ורחבה פי שנים ושתי רצועות עולות ויורדות בה. ושל חמור היו הרצועות. יבוא מי שמכיר אבוס בעליו וכו'. והלכתא דא במסכת מכות בפרק אלו הן הלוקין. ונקלה אחיך לעיניך. מיכן אמרו נתקלקל בין ברעי בין במים פוטרין אותו. דבר אחר ונקלה אחיך לעיניך. מיכן אמרו כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתן. שנאמר ונקלה אחיך לעיניך. עד עתה היה קורא אותו רשע משלקה קראהו אחיך:

פס'. לא תחסם שור בדישו. (קסח) לימד על חייבי לאוין שהן במלקות שנאמר ארבעים יכנו וסמיך ליה לא תחסם שור. לא תחסם שור. (קסט) אבל אתה חוסם את האדם. בדישו. אחד דייש ואחד שאר עבודות. ולמה נאמר דיש אמר ר' יוסי ברבי יהודה מה דייש דבר שהוא עושה בידו וברגלו ובגופו אף כל דבר כיוצא בו הוא בלא תחסום:

פס'. כי ישבו אחים. מיכן אמרו יבמה שנפלה לידי מוכה שחין אין חוסמין אותה שנאמר לא תחסום וסמיך ליה כי ישבו אחים. (קע) כי ישבו אחים פרט לאחיו שלא היה בעולמו. כגון שני אחים ומת אחד מהם ובן אין לו. ואח"כ נולד להם את מפורש ביבמות. אחים. נאמר כאן אחים ונאמר בבני יעקב אחים שנא' (בראשית מב) שנים עשר אחים אנחנו מה להלן אחים מן האב אף כאן אחים מן האב (קעא) (יחדו בעולם אחד פרט לאחיו שלא היה בעולמו). ומת אחד מהם · ואפילו הן מרובין. ובן אין לו. אין לי אלא בן בן הבן ובת הבן ובן הבת מניין תלמוד לומר אין לו מכל מקום. עיין עליו. חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הכנענית שהבן הולך אחריהם. לא תהיה אשת המת החוצה. להביא את הארוסה. לאיש זר. הנותן גט ליבמתו פסלה לעצמו ופסלה לכל האחים. העושה מאמר ביבמתו קנאה לעצמו ופסלה לכל האחים. רצה להניחנה צריכה הימנו גט למאמרו וחליצה לזיקתו. יבמה יבא עליה. מלמד שאינה נקנית אלא בביאה. ולקחה לו לאשה. מלמד שאם רצה לגרשה צריכה ממנו גט. (קעב) ואינו נותן גט עד שיגדיל עד שיביא שתי שערות. ויבמה. על כרחה. נאמר כאן יבום ונאמר בתמר יבום מה להלן אשת אחיו אף כאן אשת אחיו:

פס'. והיה הבכור אשר תלד. ואם אינה יולדת מהו אשר תלד. (קעג) אלא הבכור זה היבם. מלמד שהיבום מצוה בגדול ליבם. לא רצה הולכים על כל האחים. הבכור אשר תלד. אם מת זה היבם הגדול שבאחים. יקום על שם אחיו המת. (קעד) יקום לנחלה. ולא ימחה שמו מישראל. (קעה) פרט לסרים שכבר הוא מחוי:

פס'. ואם לא יחפוץ האיש. הרשות בידו. ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים. מצוה בבית דין שיהו בגובהה של עיר. ושיהו בית דין זקנים. ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם. נאמר כאן שם (קעו) ונאמר להלן שם מה להלן זרע אף כאן זרע. (קעז) בישראל. ולא בגוים:

באור הזא"ם

שהיה לוקה שליש מלפניו ושני שלישים מלאחריו כצ"ל: (קסח) לימד על חייבי לאוין. היינו לאו שיש בו מעשה דווקא כמו לאו דחסימה: (קסט) אבל אתה חוסם את האדם. פי' אף דמצוה על בעה"ב להניח לפועל לאכול בשעת מלאכתו אף בתלוש אעפ"כ אם חסמו אינו לוקה כי שור מיעוטא הוא (מזרחי): (קע) כי ישבו אחים שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כצ"ל: (קעא) יחדו בעולם אחד. פ"ס כי זה דרש למעלה וכצ"ל יחדיו מיוחדים בנחלה פרט לאחים מן האם: (קעב) ואינו נותן גט עד שיגדיל. היינו קטן בן ט' הבא על יבמתו קנאה אבל אינו יכול לגרשה עד שיגדיל: (קעג) אלא הבכור זה היבם · וקרי ליה בכור שהוא גדול שאחים: (קעד) יקום לנחלה. שכל נכסי המת יורש הוא ואין אחיו חולקים עמו: (קעה) פרט לאשת סרים שכבר הוא מחוי כצ"ל: (קעו) ונאמר להלן שם. היינו גבי רות להקים שם המת על נחלתו: (קעז) בישראל ולא בגוים. בספרי הגי' בישראל ולא בגרים (יבמות כ"ז) הגיורית שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין· ולפי גרסא דהכא שכוונה אם היבם מומר אינו זוקק לחליצה. וכבר הוא מחלוקת בין גדולי הראשונים · ואאמו"ר הגאון החסיד זלה"ה הראה מקום לזה בזוהר חדש פ' כי תצא וז"ל והא דאמרן כי ישבו אחים יחדו ר' יצחק אמר כי ישבו אחים שיכירו בלבם שהם אחים כמד"א וישב ה' מלך לעולם כמה דאשתמודעין דהוא מלכא

על

פס'. וקראו לו זקני עירו. מצוה בזקנים. (קעה) מלמד שהיבמה הולכת אחר היבם להתירה. ודברו אליו. דברים ההגונים לו. שאם היה הוא ילד והיא זקנה. הוא זקן והיא ילדה. אומר לו כלך אצל שכמותך ולא תכנים קטטה לתוך ביתך. ועמד ואמר. בעמידה. לא חפצתי לקחתה. (קעט) ולא שלא חפץ המקום:

פס'. ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים. לפני הזקנים מתייחדת עמו ולא חוץ מן הזקנים. וחלצה נעלו מעל רגלו. שהוא כמדת רגלו. פרט לגדול שאינו יכול להלך בו. ובקטן שאינו חופה את רוב הרגל ושאין לו עקב שהוא פסול. מעל רגלו. (קפ) רגלו הימנית. מעל רגלו ולא מעל דמעל. מיכן אמרו מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה. וירקה בפניו. ולא בפניו ממש. שנאמר לעיני הזקנים. רוק הנראה לדיינים. ירקה דם. אם יש בה לחלוחית רוק יצאת. וענתה ואמרה. נאמר כאן ענייה ונאמר להלן ענייה. (שמות יט) והאלהים יעננו בקול. מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש. ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. רבי אליעזר אומר (קפא) אשר לא יבנה ולא עתיד לבנות:

פס'. ונקרא שמו בישראל. פרט לבית דין של גרים. בית חלוץ הנעל. מצוה לענות כולם חלוץ הנעל. אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני רבי טרפון ובאת יבמה להלוץ ואמר לנו ענו כולכם חלוץ הנעל חלוץ הנעל. תנו רבנן מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות. תנו רבנן הליצה מוטעת כשרה כגון שאומר לו חלוץ לה בכך אתה כונסה. גט מוטעה פסול. חליצה מעושה פסולה. גט מעושה כשר ובלבד כדין:

סידור חליצה. ברישא צריך למיקבע בית דין דוכתא בימסא ועבדין סנדלא דאית ליה עקב ושנאצי ודלא תפיר בכיתנא ומשוו ליה ברגלא דימינא.
ומקרו ליבמה מאן יבמי וגו' בלשון הקדש ומקרו ליבם לא חפצתי לקחתה. וצריך יבם לרחוסי רגליה בארעא ואתיא יבמה ושריא שנאצי דסנדלא ושלפא ליה מרגליה. ושדיא רוקה מפומה. ובתר הכי מקרו לה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. וכל דיתבין תמן ענו בתריה חלוץ הנעל שלשה זימני. וכדכתבינן. גט חליצה צריך לסרגולי למגלתא במכרגלא ולא בדיותא וצריך למיכתב במותב תלתא הוינא ומחתם עליה תלתא ובלבד שיודעין להקרות גט:
גט חליצה. ביום פלוני בירה פלוני דהוא כדין וכדין לבריית עולם במניינא די רגילנא ביה למימני במתא פלו' אנחנא דייני דמקצתנא חתימין לתתא במותב שלשה כחדא הוינא בבי דינא וסליקת קדמנא פלניתא בת פלוני אלמנת פלוני בר פלוני והוי קרבת קדמנא גברא חד דשמיה פלוני בר פלוני וכן אמרת פלוני בר פלוני אהוהי דפלוני דנן מאבוהי הוינא נסיבנא ליה ושכיב. וחיי לרבנן ולכל ישראל שביק. והדין פלוני אחוהי חזי ליבומי יתי בען רבנן אמרו ליה אם צבי ליבומי יבם. ואי לא ליטלע לי קדמיכון רגליה דימינא ואשרי סיניה מעל רגליה. ואירוק באנפוהי. ואשתמודענוהי לפלוני דנן דאחוה דההוא פלוני מותנא מן אבוהי הוא. ואמרנא ליה אם צבית ליבומי יתה יבם ואי לא אטלע לה רגלך דימינא קדמנא ותשרי סינך מעל רגלך ותירוק באנפך אתיב ואמר לית אנא צבי ליבומי יתה מיד אקרינוהי לפלנית דא מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי ואף להדין פלוני הקרינוהי לא חפצתי לקחתה. ואטלע לה רגליה דימינא ושרת סיניה מעילוי רגליה. ורקת באנפוהי רוק דמתחזי לנא מפומה על ארעא. ותוב אקרינוה לפלנית דא ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ועוד אקרינוהא. ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל.

באור הרא"ם

על כולא · ובכור שכוונתו שאם היבם מומר אינו זוקק לחליצה. ובתשובתו להגאון מ' יעקב זלה"ה אב"ד דקארלין בחיבורו שו"ת מהרי"ט נשמע דבר זה שם: (קעה) מלמד שהיבמה וכו'· (סנהדרין ל:) וקראו לו זקני עירו ולא זקני עירה: (קעט) ושלא חפץ בה המקום כצ"ל · היינו שהיא בלא"ה אסורה עליו מחייבי לאוין אז אינה צריכה חליצה: (קפ) רגלו הימנית · דילפינן רגל רגל ממצורע: (קפא) אשר לא בנה ולא עתיד לבנות כצ"ל (יבמות י:) כיון שלא בנה שוב לא יבנה (חכם הספרדי):

אין

ואנחנא דייני וכל דהוו יתבין קדמנא עגינא בתריה ואמרנא חלוץ הנעל תלתא זימני ומדאיתעבד עובדא דיכי קדמנא אשרינוה לפלנית דא למהך להתנסבא לכל מאן די תיצבי ואיניש לא ימחא בידהא מן יומא דנן ולעלם ובעת מיננא פלוניתא דא גיטא דחליצותא וכתבנא וחתמנא ויהבנא לה להוי לה לזכו כדת משה וישראל. וחתמי עליה תלת סהדי ולא בעיא לאמתוני בתר חליצה תלתא ירחי אלא שריא לאלתר. נחזור לענין:

פס'. כי ינצו אנשים. (קפב) אין שלום יוצא מתחת מצותא. יחדו. איש ואחיו. וקרבה אשת האחד להציל את אישה. (קפג) פרט לאשת שליח בית דין. ושלחה ידה והחזיקה במבושיו. (קפד) מגיד שאינה חייבת על הבושת עד שתתכוין שנאמר והחזיקה, במבושיו. כדומה למבושיו להביא כל דבר שיש לו סכנת נפשות:

פס'. וקצותה את כפה. אם יכול להצילו בכפה הרי טוב ואם לאו לא תחוס עינך. כדרך שאמר לו יואב לאבנר היה לך להצילו באחד מאיבריו אמר לא יכילית אפילו בדופן חמישית כוונת ליה באחד מאיבריו לא יכלת ליה:

פס'. לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן. יכול לא יהא לך ליטרא וחצי ליטרא ורביע ת"ל גדולה וקטנה. (קפה) המכחשת זו את זו. שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה. אמר רבי יוסי ברבי אסי אם קיימת מוטב (קפו) ואם לאו לא יהיה לך:

פס'. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. יכול לא יעשה חצי איפה ורביע תלמוד לומר גדולה וקטנה. גדולה שהיא מכחשת את הקטנה. שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה:

פס'. אבן שלמה וצדק. בזכות אבן שלימה וצדק. יהיה לך ממון הרבה. איפה שלמה וצדק יהיה לך. שלא ימחוק במקום שגודשין ולא יגדוש במקום שמוחקין (קפז) להוסיף על הדמים או לפחות מן הדמים. למען יאריכו ימיך. ומה אם על דבר קל שאין בו חסרון כיס על כך אמרה תורה למען יאריכו ימיך שאר מצות שיש בהן חסרון כיס ועינוי נפש וטורח הגוף על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו:

פס'. כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול. אפילו אחת מכל אלה קרוי עול שנוי משוקץ ומתועב והרם. מיכן אמר אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים וכולי. בבבא מציעא:

פס'. זכור את אשר עשה לך עמלק. זכור. בפה (קפח) אל (תזכרו) בלב. (קפט) בדרך בצאתכם ממצרים. בשעת טירופכם. למה נסמכה פרשת עמלק לפרשת מדות שכל זמן שישראל עושין רצון המקום אין אומה שולטת בהם. באו לשנות מן המצות אויבים שולטין עליהם. ואין לך אומה אוהבת עול יותר מעמלק:

פס'. אשר קרך. שנזדמן לך לנקום נקמת אבי אביו. דכתיב (בראשית כז) וישטם עשו את יעקב. אמר בא עת לנקום נקמת זקננו. בדרך. בשעת הטירוף. דבר אחר קרך. הקירך בעיני האומות שכיון שיצאו ישראל ממצרים שמעו עמים ירגזון. וכיון

באור הרא"ם

(קפב) אין שלום יוצא. לעיל בפ' כתיב כי יהיה ריב בין אנשים: (קפג) פרט לאשת שליח ב"ד. כ"ה ג"כ בספרי. והמה דברי הירושלמי בפרק החובל תני ושלחה ידה פרט לאשת שליח ב"ד וכו' מאן דאמר ושלחה ידה ולא אשת שליח ב"ד כשהכהו ברשות. והרב ז"א ציין לבבלי (ב"ק כ"ח) ושלחה ידה פרט לשליח ב"ד. ובסוף מסיק שם הש"ס בשאינה יכולה להציל ע"י ד"א נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה. היינו כל הנשים אם אינה יכולה להציל ע"י ד"א ואין שום מעלה לאשת שליח ב"ד מאשה אחרת. ואין שום מקור לזה רק מהירושלמי כמו שציינתי: (קפד) מגיד שאינה כו' עד שתתכוון. דורש מדכתיב ושלחה ידה איני יודע שהחזיקה ומה ת"ל והחזיקה עד שתכוין לבושת כ"ה בספרי: (קפה) המכחשת זו את זו. פי' שכיסס משקל אחד. היינו ליטרא. אחת גדולה ואחת קטנה: (קפו) ואם לאו לא יהיה לך. הייני שתעני ולא יהיה לך מה לשקול: (קפז) להוסיף על הדמים. פי' אף שיוסיף על הדמים במקום שמוחקין או להיפך ינכה מן הדמים. אעפ"כ אסור מהטעם אבן שלמה וצדק: (קפח) אל תשכח בלב כצ"ל:
(קפט) בדרך בשעת טירופכם. בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם כצ"ל וכ"ה בספרי:

שלה

שבא עמלק להלחם בישראל הקירם בפני הכל. משל לאמבטי רותחת וכו'. ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. מלמד שלא היו הורגין אלא בני אדם שהיו נמשכין מדרכי המקום ונחשלו מתחת כנפי השכינה. ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים. ולהלן הוא אומר (שמות יז) וילחם עם ישראל ברפידים. על עסק רפידים. שרפו ידיהם מן המצות: **פס'**. והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך. (קג) שלא תאגוד עליך אגודה.

(קלא) מיכן אמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ. להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק. ולבנות להם בית הבחירה וכו'. וכן הוא אומר (ש"א טו) פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וגו'. בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לרשתה. מה שתירש אתה תכבוש. תמחה את זכר עמלק. ולהלן הוא אומר (שמות יז) כי מחה אמחה את זכר עמלק. שלא יאמרו שור זה של עמלק גמל זה של עמלק. ואומר (שם) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. זה לעתיד לבוא כשהוא בא עם עשרה משפחות שאמר דוד עליהן (תהלים פג) אלהים אל דמי לך וגו' (שם) אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון (שם) וידעו כי אתה שמך ה' לבדך עליון על כל הארץ:

והיה כי תבוא

כתוב גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה (תהלים פה):

אמר טוביהו בר' אליעזר זצ"ל על שראו בני קרח כח הגשמים שהם טובים לישראל בקשו עליהן רחמים שנאמר (שם) רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב.

ואומר (שם) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה (א) ללמדך שגדול יום הגשמים כיום קיבוץ גליות שהקישום בני קרח במזמור אחד. אמת מארץ תצמח. זו תורה שנאמר (שם קיט) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. וצדק משמים נשקף אלו הגשמים. כענין שנאמר (ישעיה מה) הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו. גם ה' יתן הטוב. אלו הגשמים שבזמן שישראל עוסקין בתורה שנקראת טוב שנא' (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. גם ה' יתן הטוב. הם העוסקים בטוב גם הקדוש ברוך הוא שולח בהם הטוב מדה כנגד מדה. ומנין שהגשמים נקראו טוב שנאמר (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך. וכן אמר ירמיהו (ירמיה ה) עונותיכם הטו אלה והטאתיכם מנעו הטוב מכם. אבל בזמן שעוסקים בתורה ובמצות שולח להם גשמי ברכה והתבואה מתברכת להם שנאמר גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה. בזמן (שם) שצדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. ולפיכך אמר הקב"ה לישראל להביא ביכורי אדמתם מראשית כל פרי האדמה כדי לברך להם פרי אדמתם ממה שאמור בענין דכתיב והיה כי תבוא אל הארץ. (ב) והיה מיד. כי תבוא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תיכנס לארץ. אשר ה' אלהיך נותן לך (מה שתירש תכבוש). וירשתה וישבת בה. (ג) מה שתירש תשב בה:

באור הרא"ם

(קג) שלא יאגוד עליך אגודה כצ"ל. והיינו בהניח ה' לך מכל אויביך אז תוכל להלחם בו: (קלא) מכאן אמרו ג' מצות וכו'. (סנהדרין כ:):

(א) ללמדך שגדול יום הגשמים וכו'. (תענית ח:) ושם דורש מקרא בוכה ה' את שבותינו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר: (ב) והיה מיד. וכ"ה בספרי. ופי' תיכף כשתבואו לארץ יתחייבו בבכורים וקשה והלא לא נתחייבו בבכורים עד אחר ירושה וישיבה (קידושין ל"ז). והגר"א מוחק זה בספרי. וחכם הספרדי פי' והיה מיד קאי על פרשה דלמעלה על מלחמת עמלק. אבל דבריו דחוקים כי בפירוש דריש לעיל והיה בהניח ה' לך מכל אויביך שלא יאגוד עליך אגודה: (ג) מה שתירש תכבוש והשב בה כצ"ל. והכוונה בשכר שתירש כמו שכתוב והורשתם את יושבי הארץ גו' ואם לא תורישו גו' תזכו

פס'. ולקחת מראשית כל פרי האדמה. יכול כל הפירות יהו חייבין בביכורים תלמוד לומר מראשית. ולא כל ראשית. נאמר הכא ביכורי יחיד (ד) ונאמר להלן ביכורי צבור מה בכורי צבור שנאמר (ה) להלן חטים ושעורים משבעת המינים אף ביכורי יחיד האמור כאן חטים ושעורים משבעת המינים. ומנין לרבות שאר המינים (ו) תלמוד לומר (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך. יכול מבכורי הכל לכן אמרו רבותינו ז"ל (ז) נאמר התם ביכורי צבור ונאמר הכא ביכורי יחיד. מה אלו משבעת המינים. חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש. אף כאן זית. (ח) זית אגורי ששמנו אגור בתוכו. (ט) ודבש זה דבש תמרים. מראשית. אפי' (י) אשכל אחר אפילו גרגיר אחד. כל פרי. פרי אתה מביא ביכורים. (יא) אי אתה מביא יין ושמן ביכורים. האדמה. פרט לעריסין ולהבורות ולסיקריקון שאין מביאין שנאמר בכורי אדמתך. תנן התם כיצד מפרישין ביכורים. וכל הענין במסכת ביכורים בסוף סדר זרעים. אשר ה' אלהיך נותן לך. פרט לנוטע בתוך שאינו שלו ומבריך בתוך של יחיד או בתוך של רבים. דבעינן מיוחדים וליכא. ושמת בטנא. מלמד שטעונין כלי כדתנן העשירים מביאין את ביכוריהן בקלתות של כסף העניים מביאין אותן בכלי נצרים של ערבה קלופה. הסלים והביכורים ניתנין לכהנים. מיכן אמר רבי בתר עניא אזלא עניותא שהרי סלי העניים ניתנין לכהנים וקלתות של עשירים מחזירין אותן עמהן. והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן וגו'. (יב) זה שילה ובית העולמים:

פס'. ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. (יג) כהן שהוא כשר. ואמרת אליו שאינך כפוי טובה. הגדתי היום לה' אלהיך. (יד) פעם אחת אתה קורא בשנה ואין אתה קורא שני פעמים בשנה. כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו. פרט לגרים. לתת לנו. פרט לעבדים:

פס'. ולקח הכהן הטנא מידך. (טו) מלמד שטעונין תנופה דברי רבי אליעזר בן יעקב. והניחו לפני ה' אלהיך. כל זמן שיש מזבח יש ביכורים (טז) נטמאו בעזרה מניח ואינו קורא:

פס'. וענית ואמרת. נאמר כאן ענייה ונאמר להלן ענייה. מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש ארמי אובד אבי. העלה הכתוב על לבן הארמי כאילו הוא האבידו ליעקב אבינו מלמד שביקש לעשות ולא עשה. וכן הוא אומר (בראשית לא) לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגומר. וירד מצרימה. אנוס על כרחו ע"פ הדבור שנאמר לאברהם אבינו

באור הרא"ם

הזכו ליטב בה. והגר"א בספרי מוחק הכל: (ד) ונאמר להלן בכורי ציבור. פי' עומר ושתי הלחם נקראים ג"כ בכורים גבי עומר כתיב ואם תקריב מנחת בכורים וגו' ובשתי הלחם כתיב והניף הכהן וגו' על לחם הבכורים: (ה) להלן חטים ושעורים. שתי הלחם חטים והעומר שעורים: (ו) ת"ל ראשית בכורי אדמתך. ולא כתיב מראשית: (ז) נאמר התם בכורי צבור ונאמר הכא בכורי יחיד מה בכורי צבור מז' המינים האמורים בשבח הארץ אף בכורי יחיד שבעת המינים האמורים בשבח הארץ חטה ושעורה כו"ל: (ח) זית אגורי ששמנו וכו'. ירושלמי שם כל הזיתים הגשמים יורדין עליהן והם פולטין את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר שמנו בתוכו: (ט) ודבש זה דבש תמרים. ירושלמי שם (בכורים פ"א) מייתי מקרא (דה"ב ל"א) וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש. ודבש (דבורים) חייב במעשרות. הלא אלו דבש תמרים שהם חייבים במעשרות: (י) אפילו אשבול אחד. (בכורים פ"ג) אדם רואה אשכול שבכרה וכו'. והגר"א הביא בא"א בשם התוספתא שטיעור בכורים אחד בששים. ובתוספתא בכורים שלפני לא מצאתי זה: (יא) אי אתה מביא יין ושמן בכורים. (חלה פ"ד) יוסף הכהן הביא יין ושמן ולא קבלו ממנו: (יב) זה שילה ובית עולמים. (זבחים קי"ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זה שילה ונחלה זה בית עולמים. ולמעוטי נוב וגבעון: (יג) כהן שהוא כשר. בספרי כל כהן שבימיך הוא כשר: (יד) פעם אחת וכו'. מלא היום דורש. והיינו אם הביא בכורים פ"א וקרא ואח"כ הביא עוד הפעם מין אחר אינו קורא (בכורים פ"א): (טו) מלמד שטעונין תנופה. כתיב הכא ולקח הכהן הטנא מידך וכתיב התם (ויקרא ז') ידיו תביאנה את אשי ה' להניף אותו תנופה מה להלן תנופה אף כאן תנופה: (טז) נטמאו בעזרה וכו'. (בכורים פ"א) ובירושלמי

שם

(בראשית טו) כי גר יהיה זרעך בארץ. ויגר שם. מלמד שלא ירד יעקב להשתקע אלא לגור שנאמר (שם מז) ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען וגו'. במתי מעט. כענין שנא' (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. פירוש שהיו נכתבין בפלטין של יוסף להטריפם לחם לפי הטף שנאמר (בראשית מז) ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו וגו' וכיון שהתחילו להיות פרים ורבים במאד מאד פסקו מהם המזונות והתחילו להתחכם בהם שנאמר (שמות א) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. דבר אחר ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים. מסומנין היו וידועין שהם גוי לבדם חלוק מן המצריים:

פס'. וירעו אותנו המצרים. כמה שנאמר (שם) הבה נתחכמה לו פן ירבה. ויענונו. כמה שנאמר (שם) וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם:

פס'. ויתנו עלינו עבודה קשה. כמו שנאמר (שם) ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. שהיו מחליפין עבודת האנשים לנשים ושל נשים לאנשים:

פס'. ונצעק אל ה'. כמו שנאמר (שם ב) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה:

פס'. וישמע ה' את קולנו. כמו שנאמר (שם) וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק וגו'. וירא את ענינו. זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר (שם) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ואת עמלנו. אלו הבנים שנאמר (שם א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו'. ואת לחצנו. זה הדחק שנאמר (שם ג) וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם:

פס'. ויוציאנו ה' אלהינו ממצרים. בכבודו ובעצמו. ביד חזקה. זה הדבר שנא' (שם ט) הנה יד ה' הויה במקנך. ובזרוע נטויה. זו החרב שנאמר (דה"א כא) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ויליף נטויה מנטויה. ובמורא גדול. זה גילוי השכינה שנא' (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי וגו'. ובאותות. זה המטה שנאמר (שמות ד) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. ובמופתים זה הדם שנאמר (יואל ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן. ד"א ביד חזקה שתים. ובזרוע נטויה שתים. ובמורא גדול שתים. ובאותות שתים ובמופתים שתים אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. רבי יהודה היה נותן בהם סימן דצ"ך עד"ש באח"ב:

פס'. ויביאנו אל המקום הזה. זה בית המקדש. ויתן לנו את הארץ. זו ארץ ישראל. ארץ זבת חלב ודבש. מיכן רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין ביכורים מעבר לירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש:

פס'. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה. (יז) ועתה מיד. הנה. בשמחה. וכן הוא אומר (שמות ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. הבאתי משלי. את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. מיכן אמרו האפוטרופין והעבד והשליח והאשה והטומטום והאנדרוגינוס מביאים ואין קורין שאינו יכול לומר אשר נתתה לי. והנחתו. (יח) מלמד שטעון הנחה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחויה:

פס'. ושמחת בכל הטוב. בכל מיני שמחות. (יט) בכל הטוב זה השיר. אשר נתן

באור הרא"ם

שם הטעם ולקח הכהן הטנא מידך פעמים שאין נוטל רק הטנא· היינו אם נטמאו: (יז) ועתה מיד. היינו מיד שנגמר הפרי הבאתי· ומחמת זה נקראו בכורים (ז"ר): (יח) מלמד שטעון הנחה ב' פעמים. גירסא זו נכונה מאוד שכן כתיב בקרא שתי פעמים א' והניחו לפני ה' קודם אמירה ואח"כ כתיב והנחתו אחר אמירה· והנה בספרי הגי' תנופה והגיה הגר"א הניחה כמו שהוא כאן. ובזה סרו כל קושיות התוס' (סוכה מ"ז·) ד"ה הבכורים שהיו לפניהם גירסא מוטעת בספרי תנופה: (יט) בכל הטוב זה השיר· (ערכין י"א) אייתי טוב טוב. וע"ש בפרש"י שלומד מן (דברים כ"ח) בשמחה ובטוב לבב ע"ש· ובירושלמי בכורים לומד מדכתיב (יחזקאל ל"ג) והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומיטב נגן:

מלמד

לך ה' אלהיך ולביתך . (כ) מלמד שאדם מביא ביכורים מנכסי אשתו וקורא . אתה והלוי והגר אשר בקרבך. (כא) מיכן אמרו ישראל ממזרין (מותרין) אבל לא גרים ועבדים משוחררין שאין להם חלק בארץ :

פס' . כי תכלה לעשר . יכול בחנוכה שהוא סוף האסיף תלמוד לומר (דברים יד) מקצה שלש שנים. נאמר כאן קץ ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה . מה קץ האמור להלן רגל אף כאן רגל ולא חנוכה . אי מה להלן קץ הוא חג הסוכות אף כאן חג הסוכות . תלמוד לומר כי תכלה . אי זהו רגל שבו כלין המעשרות הוי אומר זה פסח. (כא) מיכן אמרו ערב יום טוב הראשון של שנה רביעית ושל שביעית היה הביעור כענין שמפורש בענין מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר . שנה שחייבת במעשר . יצאת שביעית שאינה חייבת במעשר . הא כיצד שנה ראשונה מעשר ראשון ומעשר שני מעשר ראשון מן הגורן ומעשר שני מן האוצר וכן בשנה השניה. בשלישית מעשר ראשון ומעשר עני . ומעשר שני יבטל . שנאמר בשנה השלישית שנת המעשר. שנה שאין בה אלא מעשר אחד מן המעשרות הנוהגות בשתי השנים שלפניו. וכן כזה הדרך ברביעית ובחמישית ובששית שנת המעשר של עניים. ובשביעית היא שנת הביעור. ונתתה ללוי לגר שתתן לכל אחד ואחד חלקו . ואכלו בשעריך ושבעו . תן להם כדי שבעם . מיכן אמרו שאין פוחתין לעני בגורן מחצי קב חטים או קב שעורים . בשעריך . (כב) מלמד שאין מוציאין אותו חוצה לארץ . (כג) אמרו משפחת בית עבלטת היתה בירושלים ונתנו להם חכמים שש מאות ככר זהב . שלא רצו להוציאם חוץ לירושלים :

פס' . (כד) ואמרת (בלשון הקדש).לפני ה' אלהיך. זה וידוי מעשר. (כד) בערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי . וגם נתתיו ללוי . זו תרומה ותרומת מעשר . לגר ליתום ולאלמנה . זה מעשר עני ולקט שכחה ופיאה . (כה) מן הבית . זו חלה . דבר אחר מן הבית (כו) כיון שהפרשתו מן הבית אין אתה זקוק לו לכל דבר . ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי . לא נתתיו . (כז) למי שאינו ראוי . דבר אחר לא עברתי ממצותיך . ולא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן התלוש על המחובר ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש דכתיב (במדבר יח) ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו מניה וביה. ולא שכחתי. לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו :

פס' . (כט) לא אכלתי באוני ממנו. הא אם אכל אינו יכול להתודות. ולא בערתי ממנו בטמא . לא שאני טמא והוא טהור . ולא שאני טהור והוא טמא . ולא נתתי ממנו למת . לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת. דברי רבי אליעזר . שמעתי בקול ה' אלהי . והבאתיו אל בית הבחירה . עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושימחתי בו :

פס' . השקיפה ממעון קדשך מן השמים . עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו . השקיפה ממעון קדשך :

באור הרא"ם

(כ) מלמד שאדם מביא בכורי אשתו . (גיטין מ"ז:) דורש ולביתך זו אשתו : (כא) מכאן אמרו ישראל ממזרים מתודים אבל לא גרים כצ"ל ומלת מותרים ע"ש ופי' מתודים מה שקורים בערתי הקודש : (כא) מכאן אמרו עיו"ט הראשון וכו' . בראה הגי' עיו"ט האחרון והיא גי' נכונה ע"ש בביאורי : (כב) שאין מוציאין אותו לח"ל . היינו המעשר עני : (כג) אמרו משפחת כו' . פי' שהיו עניים והיו דרים בירושלים ונתנו להם מעשר עני כ"כ ממון מרובה ולא נתנו לעניי ח"ל : (כד) ואמרת בכל לשון כצ"ל וכאן ע"ש וכ"ה (סוטה לב.): (כד) בערתי הקדש וכו' זה נטע רבעי ומע"ש שהם נקראים קודש: (כה) מן הבית זו הלה . שהיא נתרמה מן העסה בתוך הבית : (כו) כיון שהפרשתו וכו' אין אתה זקוק כו' . פי' שאם נאבד בדרך קודם שיגיע ליד כהן או הלוי אינו חייב באחריותו . משא"כ בבכורים שחייב באחריותם עד שימסרנו לכהן : (כז) למי שאינו ראוי . (מע"ש פ"ה) אין מוכרין אותם אבל נותנים זה לזה מתנה חנם . וע"ש ברע"ב כגון שמזמינו לאכול עמו על שולחנו . וזה שאמר לא נתתיו למי שאינו ראוי (ז"ר) : (כח) לא שכחתי מלברכך . לפי שמברכים להפריש תרומה . וכן על מעשר ראשון ושני ומעשר עני וחלה : (כט) לא אכלתי באוני וכו' . וקאי רק על מעשר שני שאסור באנינות ולא שארי מעשרות

פס' . היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות . (ל) מלמד שבכל יום ויום ראוי שתהא תורה חביבה עליך כיום שניתנה מהר סיני . את החוקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית . אם תשמרם בלבבך סופך שאתה עושה בכל לבבך ובכל נפשך מאהבה וחיבה :

פס' . את ה' האמרת היום . (לא) לשון האמרת מלשון (ישעיה יז) שנים שלשה גרגרים בראש אמיר . וכן מתרגמינן חטבת יומא דין . האמירך היום . אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם . שנאמר (דה"א יז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ לכך נאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה . ולשמור כל מצותיו. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה :

פס' . ולתתך עליון . עליון בתורה עליון במצות . כענין שנאמר (דברים ד) ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים. עליון. כמו שנאמר (שם כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך . על כל הגוים אשר עשה . (לג) כענין שנאמר (ישעיה מא) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש . לתהלה . כענין שנאמר (דברים י) הוא תהלתך והוא אלהיך. ולשם . דכתיב (שם כח) כי שם ה' נקרא עליך . ואומר (יחזקאל טז) ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי . ולתפארת . דכתיב (ישעיה כח) ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו . ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך וגו' :

פס' . ויצו משה וזקני ישראל . אלו שבעים זקנים . מלמד שהמצות נאמרות על ידי משה ושבעים זקנים . את העם לאמר. להזהיר לדורות. שמור את כל המצוה. בין קלה בין חמורה . אשר אנכי מצוה אתכם היום . שיהו חביבין עליכם בכל יום ויום כיום מתן תורה :

פס' . והיה . לשון שמחה . ביום אשר תעברו את הירדן . (לג) זה עשרה בניסן . אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך . מלמד שלא נתקדשה ארץ בני גד ובני ראובן עם ארץ תשעת המטות . והקמות לך אבנים גדולות . רבי יהודה אומר אבא חלפתא ואלעזר בן מתתיה וחנניה בן חכינאי עמדו על אותן האבנים ושיערום יכל אחת ואחת משאו ארבעים סאה :

פס' . ושדת אותם בשיד . וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך . ת"ר כיצד כתבו ישראל את התורה רבי יהודה אומר על גבי אבנים כתבוה שנא' וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב . ואחר כך סדו אותם בסיד אמר לו רבי שמעון לדבריך היאך למדו אומות העולם תורה אמר להם בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושיגרו (לד) נוטרין שלהם וקלפו את הסיד והעתיקוה . ועל דבר זה נחתם גזר דינם של אומות לבאר שחת, דכתיב (ישעיה לג) והיו עמים משרפות שיד על עסקי סיד . שהיה להם ללמוד ולא למדו . למען אשר תבא אל הארץ . אם אתה עושה כל מה שבענין אתה בא . כאשר דבר ה' אלהיך (לה) לך . והיכן דיבר (דברים ח) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה :

פס' . והיה בעברכם את הירדן תקימו . בוא וראה כמה נסים נעשו באותו היום . עברו ישראל את הירדן . ובאו להר גרזים ולהר עיבל יותר מששים מיל . ואין כל בריה יכולה לעמוד . וכל מי שהיה עומד בפניהם מיד נתרז שנאמר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך (בפניהם) וגו'. ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו

באור הרא"ם

מעשרות : (ל) מלמד שבכל יום ויום וכו'. ודורש היום הזה וכו' מצוך לעשות וכבר היה מ' שנה מקבלת התורה. ועיין רמב"ן שכתב על הקרא הזה · שבכאן השלים משה לבאר דברי התורה והמצוה וע"ז קאי הקרא היום הזה : (לא) לשון האמרת · היינו גדולה כמו התם בראש אמיר היינו בגובה האילן. עיין הראב"ע שפי' ג"כ כך : (לג) כענין שנאמר מי פעל וכו' ראו חיים ויראו וכו' כמו הכא ויראו ממך : (לג) זה עשרה בניסן. כדכתיב (יהושע ד') והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון : (לד) נוטרין שלהם · הם המעתיקים והוא מלשון רומי נאטאר נאטאריום על הסופרים : (לה) לך. ארץ זבת חלב ודבש וע"ז אמר והיכן דבר :

בסיד וכתבו עליו את התורה בשבעים לשון שנאמר (דברים כו) באר היטב והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו ובירכו וקיללו (לו) וקפלו את האבנים והלכו ולנו במקומן שנאמר (יהושע ד) והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה:

פס'. ובנית שם מזבח לה' אלהיך. זה שבנה יהושע. מזבח אבנים. אלו שהוציאוהו מן הירדן דכתיב (שם ה) ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל. לא תניף עליהם ברזל. שנא' (שמות כ) ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית:

פס'. אבנים שלמות תבנה. הא כיצד מראה היה לשמיר בדיו והאבנים מתבקעות כתאנה זו שמתבקעת ואינה חסרה כלום:

פס'. וזבחת שלמים וגו'. וכתבת עליהן וגו':

פס'. וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל. מלמד שהפרשה נאמרה במעמד כל ישראל. הסכת. הס ואח"כ כתת. מיכן אמרו לעולם ילמוד אדם תורתו ואחר כך יהגה. כענין שנאמר (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו. והדר (שם) ובתורת יהגה יומם ולילה. הסכת לשון האזנה. היום הזה נהיית לעם. שיהא אדם שמח לשמוע דברי תורה כאילו ביום שקיבלו אבותינו מהר סיני:

פס'. ושמעת בקול ה' אלהיך. מלמד שהשמיעה מביאה לידי עשייה:

פס'. ויצו משה את הלוים ביום ההוא. יום שכתבו התורה:

פס'. אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים. כנגד הר גרזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן. תנן התם ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו להר גרזים ולהר עיבל שבשומרון שבצד שכם שאצל אילוני מורה ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון עומדים למטה באמצע. והכהנים מקיפין את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מיכן ומיכן שנאמר (יהושע ח) וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים נושאי ארון ברית ה' כגר כאזרח חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול הר עיבל כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה:

פס'. ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי. ראובן ממונה על הקללה תחלה ללמדך שמה שאמר הכתוב (בראשית לה) וילך ראובן וישכב את בלהה לא היה שכיבה ממש. שהרי עתיד היה שבטו לעמוד ולומר ארור שוכב עם אשת אביו. אלא כמו שאמרו רבותינו ז"ל שבלבל מצעה. הפכו פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה. ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה. ולא שם בסתר. והיו אלו ואלו עונין אמן:

פס'. וענו הלוים. בלשון הקדש כתיב כאן קול רם וכתיב התם (שמות יט) והאלהים יעננו בקול:

פס'. ארור האיש. הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה אלו ואלו עונין אמן. עד שגומרין ברכות וקללות. תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר אי אפשר לומר למטה לוי. שכבר נאמר למעלה. דכתיב אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים [וגו'] שמעון ולוי ויהודה. הא כיצד זקני כהונה ולוייה למטה והשאר למעלה. רבי יאשיהו אומר (לז) הראוי לשרות למטה והשאר למעלה. תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט. ארור בכלל ארור בפרט ללמוד וללמד לשמור ולעשות. שנאמר (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה. פירוש ברוך בכלל ברוך אשר יקים את כל דברי התורה הזאת לעשות. ברוך בפרט. אשר לא יעשה פסל ומסכה וישמור שלא יעשה פסל ומסכה. ללמד ברוך אשר לא יעשה פסל ומסכה וישמור שלא יעשה. וכן על כל מצוה ומצוה ללמוד וללמד לשמור ולעשות

באור הרא"ם

(לו) וקפלו את האבנים. סיימו הסיד: (לז) הראוי לשירות. היינו מבן כ' עד נ':

ארור בכלל אשר לא יקים וגו'. אשר לא ילמוד להקים את כל דברי התורה הזאת ארור בפרט ארור האיש אשר ילמוד לעשות פסל ומסכה וכן (לח) כל מצוה ומצוה לכל אחד ואחד מישראל לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים. דרש יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש כל הפרשה כולה אלו י"ב ארורי ארור לא נאמרה אלא בנואף ובנואפת. פירוש ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה. וכי עובד ע"ז בארור סגי ליה אלא זה הבא על הערוה והוליד ממנה בן והולך אותו הבן לבין אומות העולם ועובד ע"ז. אמר הקב"ה ארורים אביו ואמו של זה שכך גרמו לו. מקלה אביו מתוך שאמו זינתה אינו יודע מי הוא אביו והוא מקלה אותו ואמו משלכת אותו והוא נקרא אסופי. ואינו מכיר לא אב ולא אם. ומפרש הוא ומקללם ואינו יודע שהם הוריו. מסיג גבול רעהו. היא אשת איש. משגה עור בדרך. שהנואף משגה את האשה להתעותה מן הדרך. מטה משפט גר יתום ואלמנה. שגורם לבניו להיות גרים ויתומים ולאשתו להיות אלמנה. שוכב עם אשת אביו. שמתוך שבא על הערוה אותו הבן הולך ובא על אשת אביו ואינו יודע שהיא אשת אביו. שוכב עם כל בהמה. שהזונה מעשיה מעשה הבהמה. שוכב עם אחותו. הנואף מוליד בן במקום אחד ובת במקום אחר והוא לוקחה בחזקת שאינה אחותו. שוכב עם חותנתו הלוקח אסופית שנאספת מן השוק ומתה. (לט) ונושא את הותנתו ואינו יודע שהיא חותנתו. מכה רעהו בסתר. זה הבא על אשת רעהו בסתר. לוקח שוחד. שנהנה מן העברה. אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. שאמרה לא תנאף. הרי לך כל הפרשה בנואף ונואפת. ואעפ"כ פשטן של פסוקים אבות העריות הן לכך נאמר בכלל ופרט. תנו רבנן ונתת את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל. שיהו הברכות קודמות לקללות. וכשם שהן עונין אמן על הברכה כך היו עונין על הקללה:

פס'. ארור מקלה אביו ואמו. ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק. וכרת ומלקות. (מ) (כרת) בידי שמים. ומלקות בידי אדם. כשאתה מעיין בפרשה אתה מוצא את כולם. אשר יעשה פסל ומסכה. עובד ע"ז דינו בסקילה. ושם בסתר. שעשה לה דברים בסתר. מקלה אביו ואמו. בחנק. משיג גבול רעהו. נקרא רשע. משגה עור. לוקה. (מא) מטה משפט גר יתום ואלמנה (בסקילה). וכן כל שוכב עם בהמה שוכב עם אחותו בכרת. שוכב עם חותנתו. בשריפה. דכתיב (ויקרא כ) באש ישרפו אותו ואתהן. מכה רעהו. בסייף. לוקח שוחד. דינו בידי שמים לכך נאמרו אלו שהן אבות היסורין:

פס'. והיה אם שמוע תשמע. אם שמעת קימעא כופך שתשמע ברכה הרבה. לשמור לעשות. לא תהא למד תורה אלא על מנת לעשות. ונתנך ה' אלהיך עליון. אם שמרת ועשית סוף הקב"ה ליתנך עליון:

פס'. ובאו עליך כל הברכות האלה. קבל עליך. (מב) והברכות מאליהן באות. והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך. על מנת שתשמע. הברכות עליך באות:

פס'. ברוך אתה בעיר. (מג) שיהא ביתך כמוך לבית הכנסת. וברוך אתה בשדה. שיהיו נכסיך קרובים לעיר. ברוך אתה בעיר. שלא יזיק עין הרע. וברוך אתה בשדה. שלא יזיקוך חית השדה כענין שנאמר (איוב ה) לשוד ולכפן תשחק ומחית

באור הרא"ם

(לח) כל מצוה ומצוה. היינו מחמת ערבות וערבי דערבי עיין (סוטה ל"ז): (לט) ונושא את הותנתו. פי' והיא אמה של האסופית שלקחה מקודם ומתה. וע"כ אמר ומתה כי בהיותה בחיים היתה אמה מכרת בתה: (מ) כרת בידי שמים ט"ס וצ"ל מיתה בידי שמים: (מא) מטה משפט גר יתום ואלמנה מיתה בידי שמים כנ"ל. והוא כדכתיב (שמות כ"ב) וגר לא תונה. כל אלמנה ויתום לא תענון ומסיים הקרא וחרה אפי והרגתי אתכם. הרי מיתה בידי שמים: (מב) והברכות באות מאליהן. מלת והשיגוך דריש שיבואו מעצמם. וכן פי' הספורנו אע"פ שלא תשתדל להשיגם יבואו מעצמן: (מג) שיהיה ביתך סמוך לבית הכנסת. (ב"מ ק"ז.) ובתנחומא ברוך אתה בבואך על תנאי בבואך לבתי כנסיות ובתי מדרשות וכו'

הארץ אל תירא. דבר אחר ברוך אתה בעיר. במעשה העיר. וברוך אתה בשדה. בעבודת השדה:

פס'. ברוך פרי בטנך. שלא יצא ממך רשע שלא יקללוך על ידי מעשיו. ופרי אדמתך. שיהו נזרעים ונצמחים ולא יהיה בהם זרע סרק. ופרי בהמתך. שלא יהו בהם טריפות ונבלות ומפילות נפלים. שגר אלפיך. מה שהפרות מבכירות. ועשתרות צאנך. אלו רובי הצאן כענין שנאמר (בראשית יד) עשתרות קרנים. שהם גדולים מקום שאין החמה זורחת שם כי לא תהא חמה זורחת בתוך עדריך מרוב הצאן. ד"א שמעשירות בעליהן:

פס'. ברוך טנאך. שלא יחסרו כליך מן המזון. ומשארתך. שתהא אוכל מעט ושבע. וכן הוא אומר (יואל ב) ואכלתם אכול ושבוע:

פס'. ברוך אתה בבואך. שתהא ביאתך לעולם רגל טוב כענין שנאמר בנח (בראשית ה) זה ינחמנו ממעשנו. וכן בשלמה (מד) כתיב (דה"א כ"ב) שלמה שמו שלום יהיה בימיו. וכן בברכת צדיקים כתיב (בראשית ל) ויברך ה' אותך לרגלי. ואומר (שם לט) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. בעיר. במצות שבעיר שאתה עושה בביתך. וברוך אתה בשדה. על המצות שבשדה לקט ושכחה ופיאה. ברוך טנאך. אלו הביכורים. משארתך. זו הלה. ברוך אתה בעיר. זו ירושלים. ברוך אתה בשדה. זו ציון שנאמר (ירמיה כו) ציון שדה תחרש:

פס'. יתן ה' את אויבך. (מה) כענין שנאמר (שמואל א ז) ויתנגפו לפני (בני) ישראל. ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. על ריבוי המעשה ולא ז' ממש:

פס'. יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. יצו לאלתר. באסמיך. מיכן אמרו אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין לא במדוד ולא במנוי. באסמיך. כמו (משלי ג) וימלאו אסמיך שבע אלו אוצרות התבואה. ובכל משלח ידך. שתהא ברכה נשלחת בכל יגיע כפים. וברכך בארץ. שתהא זורע קמעא. והארץ מתברכת ומוציאה הרבה. יקימך ה'. יעמידך על קיומך. לעם קדוש. מה הוא קדוש אף אתה קדוש:

פס'. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. מי שהוא עבד לשר משרי המלך אינו בחשיבות כמו מי שהוא עבדו של מלך כי מי שהוא עבדו של מלך אפילו השרים יראים מפניו כי עבד מלך מלך. ודרשו רז"ל כי שם ה' נקרא עליך ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפלין שבראש שנרשם בהם השי"ן רומזת לשכינה. שהיא מקפת וממלאת לכל העולם ומשפעת כח לארבע חיות שבמרכבה. והרצועה כמין דל"ת רמז לארבע רוחות העולם המתנהגים על ידי השכינה ועל כן הרצועות יורדות ומתפשטות למטה:

פס'. יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. יש אוצרות שלג ואוצרות ברד לרשעים שנ' (מו) (ירמיה נ) פתח ה' כלי זעמו וגו'. אבל לישראל אינו מוריד גשמים אלא מאוצר הטוב וכדאיתא בתענית קובה אחת יש בשמים ופלג שמו ומשם גשמים יורדים תחלה לארץ ישראל (מז) שנא' (תהלים סה) פלג (אחד) מלא מים. ומתמציתה שותות כל הארצות שנא' (איוב ה) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות:

פס'. והיה אם לא תשמע וגו' ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך. מלא בוא"ו ולא נכתב בברכות מלא ומה שנכתב כאן מלא על שם (תהלים צא) עמו אנכי בצרה לרמוז כי ה' שוכן בקרבם ולא יאבדו בגלות ועוד אל תקרי והשיגוך אלא והציגוך כי אותיות זסשר"ץ מתחלפות. וכמו שדרשו ז"ל בקמא דברכות מה מלח ממתקת הבשר אף היסורים ממרקים ומקיימים גופו של אדם וג' מתנות טובות נתנו לישראל וכלם לא נתנו אלא על ידי יסורים. תורה וארץ ישראל ועולם הבא. תורה מנין שנאמר (תהלים צד) אשרי הגבר [אשר] תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל דכתיב (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה (שם) כי ה' אלהיך מביאך אל

באור הרא"ם

וכו': (מד) כתיב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט וכו' בימיו כצ"ל: (מה) כענין שנאמר ויהמם ויגגפו לפני ישראל כצ"ל: (מו) פתח ה' אוצרו ויוצא את כלי זעמו כצ"ל: (מז) שנאמר פלג אלהים מלא מים: כי

ארץ טובה. עוה"ב. שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר:

פס'. ידבק ה'. יכך ה'. ולא אמר אלהים כי הרשעים הופכים מדת רחמים למדת הדין כמו (בראשית ו) ויאמר ה' אמחה את האדם. בגרב ובחרס. מין שיצטרך להרס כדכתיב באיוב (איוב ב) ויקח חרס להתגרד בו. ויתכן לפרש ובחרס לשון שמש (מח) כי יפחידם בשמש וג' שמות יש לו שמש חמה חרס. שמש. על שם שהוא עבד משמש את קונו ומתוך מעלת העבד התפרסם מעלת האדון. חמה. על שם התמימות. חרס. על שם שנברא להאיר על הארץ:

פס'. והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. ובראשונה הוא אומר (ויקרא כו) שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שהארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה. וכאן שמיך נחשת והארץ כברזל שיהיו שמים מזיעין ולא יהיה חורב של אבדון והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע (מט) ואין הפירות מרקיבין:

פס'. והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה. וכי באפלה הוא ממשש ובמקום אורה אינו ממשש. משל לעור שהיה מהלך בלילה ואבוקה בידו. אומרים לו אבוקה זו בידך למה וכי אתה נהנה ממנה. אמר להם כל זמן שאבוקה זו בידי בני אדם רואים אותי ומצילין אותי מן הפחתים מן הקוצים ומן הברקניות כדאי' במגילה לפיכך אמר כאשר ימשש העור באפלה ואין מי שיציל אותו:

פס'. אשה תארש ובית תבנה וגו'. (נ)לפי שדרך בני אדם לבנות בית ואח"כ לוקח (שדה) ואח"כ לוקח אשה כמ"ש בפרשת שופטים (דברים כ) מי האיש אשר בנה בית מי האיש אשר נטע כרם מי האיש אשר ארש אשה. ובקללות רמז שהכל יהיה להם בהפך:

פס'. ואין מושיע. נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו:

פס'. אשה תארש. אלו ג' דברים שהיו חוזרין עליהן מערכי המלחמה:

פס'. פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת. אפילו שמעו לא שמעת:

פס'. יולך ה' אותך ואת מלכך. זה יכניה וצדקיהו ויהויקים:

פס'. זרע רב תוציא השדה. כי יחסלנו. כי ישלימנו הארבה:

פס'. תחת אשר לא עבדת את ה'. (ועבדת את אויביך) מרב כל. מרב שלא היית חסר כל דבר. כענין שנאמר (דברים לב) וישמן ישורון ויבעט:

פס'. והפלה ה' את מכותך. וחליים רעים ונאמנים. (נא) רעים בשליחותם ונאמנים בשבועתם. שאין יוצאין מן האדם אלא בזמן שנגזר עליהם שלא יצאו עד יום פלוני ובשעה פלונית:

פס'. גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב. אלו בנים שאכלו אבותם:

פס'. והיה כאשר שש ה'. (נב) כן ישיש ה' את האומות עליכם:

פס'. בבקר תאמר (נג) מי יתן ערב. שעבר. ובערב תאמר מי יתן בקר. שעבר. מלמד שכל יום ויום קשה משעבר:

פס'. והשיבך ה' מצרים באניות. בוא וראה עד היכן כח העבירה. שאפילו מצוה שאמר הקב"ה לישראל לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. בשעת הכעס מה כתיב והשיבך ה' מצרים באניות:

פס'. אלה דברי הברית. גדולים הם היכורים שנכרת עליהן ברית:

פס'. ויקרא משה אל כל ישראל. הקהילם (נד) ואמר להם דברי תוכחות:

פס'. המסות הגדולות. לא מרובכם מכל העמים הצלחתם ולא בכחכם עשיתם חיל:

פס'. ולא נתן ה' לכם לב לדעת. לאחר ארבעים שנה. לאחר שעשה להם כל הטובות התחיל להוכיחם על הראשונות:

באור הרא"ם

(מח) כי יפחידם בשמש. היינו במכה שבאה ע"י השמש · עיין רמב"ע: (מט) ואין הפירות מרקיבין. ועכ"ם מה שזרעו לא יתקלקל: (נ) לפי שדרך ב"א לבנות בית ואח"כ ליקח כרם ואח"כ נושא אשה כנ"ל: (נא) רעים בשליחותם. (ע"ז נ"ה): (נב) כן ישיש ה' את האומות (מגילה י:) אבל אחרים משים: (נג) מי יתן ערב שעבר. (סוטה מ"ט) דבוקר דלמחר מי ידע מאי הוה: (נד) ואמר להם דברי תוכחות. היינו מה שאמר בפ' נצבים:

פס׳. ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. כלומר שלא נחסרתם כלום. ונעלך לא בלתה. (יה) כך דרך הפסוק מדבר לישראל בלשון יהיד ובלשון רבים. כענין שנאמר (ישעיה מה) ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים. לא בלתה. ומתרגמינן לא אייתפת כלומר לא נהסרת. להלך יחף כי לא חסרת דבר:

פס׳. לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם. שלא הייתם צריכין להם מפני שהיה להם המן והבאר למען תדעו כי אני ה׳ אלהיכם:

פס׳. ותבאו אל המקום הזה. הוא ערבות מואב:

פס׳. ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. ודבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה דכתיב ושמרתם את דברי הברית הזאת. שנוי בנביאים דכתיב (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וגו׳. משולש בכתובים דכתיב (תהלים א) כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח:

אתם נצבים

כתוב **תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה** (משלי י״א):

אמר רבי טוביהו ברבי אליעזר ז״ל כל תאות הצדיקים אינה אלא שיהו עוסקין בתורה ובמצות שנאמר תאות צדיקים אך טוב. אך. מיעוט. זה שממעטין בצורכי העולם ואין מתעסקין אלא בתורה שנקראת טוב שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. ובמצות דכתיב (דברים ו) ועשית הישר והטוב בעיני ה׳. ואומר (תהלים לד) סור מרע ועשה טוב. לפיכך משה רבינו מזהיר ומצוה את ישראל ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו׳. וכתיב בתריה אתם נצבים בשכר שאתם עוסקין בתורה ובמצות אתם קיימין. תקות רשעים עברה. (א) על שהרשעים עוברים את התורה תקותם תהיה עברה כענין שנא׳ והבדילו ה׳ לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית: אתם נצבים. יש הצבה לטובה ויש הצבה לרעה. לרעה דכתיב (איכה ב) דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ. לטובה דכתיב (תהלים מא) ואני בתומי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם. כנגד ישראל אמר דוד למקרא זה אמר לפני הקב״ה רבונו של עולמים הבטחת את ישראל עמך שאין כלין לעולם שנא׳ (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה׳ כן יעמוד זרעכם ושמכם. ואומר (מלאכי ג) כי אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. לכך נאמר ותציבני לפניך לעולם. כדרך שאמר משה לישראל אתם נצבים היום כלכם אמר להן משה לישראל כל זמן שאתם עושין רצון המקום אתם נצבים וקיימין. ד״א אתם נצבים אמר להם משה לישראל עשה לכם הקב״ה (ב) יציבה בעולם שכתב עליכם על כל מצוה ומצוה על כל חוק והוק על כל דבור ודבור דבר אל בני ישראל אמור אל בני ישראל ואתה תצוה את בני ישראל כדי להזכיר שמכם וזכרונכם לפני לטובה בכל דור ודור. היום. מה היום לא ישבות אף אתם אין נשבתין מן העולם. כלכם. שאין העולם חסר מששים רבוא לפיכך בקש דוד מלך ישראל להיות זכרו קיים לדורי דורות שנאמר (תהלים מא) ואני בתומי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם. וכי מה היה דוד מבקש להיותו קיים לעולם אלא להיות לו זכר בכל דור ודור. זה ספר תהלות דוד הנאמרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות על שם (ש״ב כג) דוד בן ישי משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל. וכן הוא אומר (תהלים סא) אגורה באהלך עולמים (ג) וכי אפשר לו

באור הרא״ם

(יה) כך דרך הפסוק. כי מקודם כתיב לא בלו שלמותיכם מעליכם הוא לשון רבים. ואחר כך כתיב ונעלך וכו׳ לשון יחיד:

(א) על שהרשעים וכו׳. דורש תקות רשעים עברה לשון עבר ולשון עברה: (ב) יציבה בעולם. עמידה וקיום בעולם: (ג) וכי אפשר לו כו׳. (יבמות צ״ז) סג׳ וכי אפשר לאדם לגור בשני עולמים

לאדם להיות חי שני עולמים אלא כך אמר שיהו ישראל מתפללים דברי שירי ותהלותי ובאלו אני קיים בעוה"ז ולעוה"ב . שכבר היה מובטח שחלקו עם הצדיקים בגן עדן לכך נאמר אגורה באהלך עולמים . ד"א אתם נצבים . אמר משה לישראל בזמן שאתם בהסכמה אחת . ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם מלמד שהעמידן ואמר להם אם מקיימין אתם את התורה (ד) אין כל אומה ולשון יכולה לכם . ד"א העמידם לקבל עליהם את התורה על פי הברית כדי שלא יאמרו (ה) אבותינו שמעו מפי הגבורה קולות וברקים וראו ענן כבד לפיכך אמרו (שמות יט) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע . אבל אנחנו לא קבלנו . לפיכך הציבם והשביעם והעבירם בברית הראשון . ד"א אתם נצבים. אמר להם משה בואו וראו ואגידה לכם על כמה יציבות התיצבתם. בתחלה על הים כענין (שם יד) התיצבו וראו את ישועת ה' . ואח"כ התיצבתם לקבל את התורה שנאמר (שם יט) ויתיצבו בתחתית ההר . ועתה אתם נצבים . ודעו לכם כי גם המתים וגם דורות העתידות לבוא רוחם ונשמתם נצבות פה . אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם . אשריכם שזכיתם דור נאה זה דור שכלו זכאי שנאמר (שיר ד) כלך יפה רעיתי ומום אין בך . זה דור שבאו לארץ . ראשיכם שבטיכם . ראשיכם אלו ראשי הנשיאים . יהושע ואלעזר וכלב . שבטיכם . אלו הנשיאים שנתמנו לחלק את הארץ . זקניכם . אלו הסנהדרין שבעים זקנים . ושוטריכם . אלו שרי האלפים ושרי המאות ושרי המשים ושרי עשרות . כל איש ישראל . מלמד שכלם צדיקים :

פס' . טפכם נשיכם . מלמד שנכרתה הברית לישראל והזהיר הגדולים על הקטנים . וגרך . זה גר צדק . מחוטב עצך עד שואב מימיך . (ו) אלו הגבעונים כענין שנאמר (יהושע ט) ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח :

פס' . לעברך בברית ה' אלהיך . להכניסך . כענין שנאמר (שמות יז) עבור לפני העם'. ואומר (יחזקאל ט) עבור בתוך העיר בתוך ירושלים . כלומר להביאך בתוך הברית לקבל שכר . ובאלתו . זו שבועה . שנא' (במדבר ה) והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה ; שאם לא תשמעו תקבלו דינכם :

פס' . למען הקים אותך היום לו לעם כאשר דבר לך . והיכן דבר . (שמות ו) ולקחתי אתכם לי לעם . וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב . כענין שנא' (בראשית כב) בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית [וגו'] כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים . וביצחק כתיב (שם כו) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך . ביעקב כתיב (שם לה) ואת הארץ הזאת אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ . ומצאנו על דברי של הקב"ה שהוא שבועה שנאמר (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך . והיכן נשבע (בראשית ט) ולא יהיה עוד המים למבול :

פס' . ולא אתכם לבדכם . כי את (ז) אשר ישנו פה עמנו . אלו המתים . עומד היום לפני ה' אלהינו . אלו החיים. (ח) ואת אשר איננו . אלו הדורות העתידים לבוא :

באור הרא"ם

עולמים אלא וכו' יהי רצון שיאמרו . דבר שמועה בעוה"ז : (ד) אין כל אומה ולשון וכו' . כבר בארתי במדרש תהלים מזמור כ"ב בביאורי (אות כ"ה) כי החילוק בין עומד ובין נצב שנציהם לשון עמידה . כי שורש נצב הונח על העומד בקומה זקופה כדיין ומושל . ומזה והנה קמה אלומתי וגם נצבה . יצאו נצבים . אין באדום נצב מלך והרבה כדומה . וכ"ה ג"כ דעת הזוהר (בראשית ק"נ) והנה ה' נצב עליו וכתיב אין באדום נצב מלך ע"ש סודו . וזה הוא ג"כ כוונת המחבר כתיב אתם נצבים . אין מקיימין את תורתי אין כל אומה ולשון מז' העממין יכולה לכם כי אתם תהיו נצבים היינו מושלים עליהם : (ה) אבותינו שמעו וכו' . היינו יוצאי מצרים שכלם מתו במדבר : (ו) אלו הגבעונים . ואף שהגבעונים עדיין לא היו כי רק בימי יהושע באו . עיין בתנחומא . ויעשו גם הם בערמה מלמד שבאו אצל משה ולא קבלן . ופי' הרמב"ן הכוונה שלא יכלו לרמות את משה לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים . ועיין (שבת קמו.) גבי גרים אע"ג דאינהו לא הוי מזלייהו הוי דכתיב את אשר ישנו פה : (ז) אשר ישנו פה . אלו המתים . ישנו דריש לשון ישן כי שינה אחד מס' במיתה : (ח) ואת אשר איננו פה אלו הדורות העתידים

פס' . כי אתם ידעתם. יש מכם מיוצאי מצרים ויודעים ויש מכם ששמעתם מאבותיכם. את אשר ישבנו בארץ . אשר איחרנו כענין שנאמר (דברים לב) ותשבו בקדש :

פס' . ותראו את שקוציהם . אלו אלילי מצרים שנאמר (במדבר לג) ובאלהיהם עשה ה' שפטים . עץ ואבן . אלו תועבות הגוים אשר החרמתם אותם :

פס' . פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט . אחד מרובין ואחד יחיד . פן יש בכם שורש פורה ראש . שמהרהר בלבו לכפור בבוראו ולהוציא דת לעצמו כמו שעשה ירבעם בן נבט שעשה העגל וחטא והחטיא את ישראל ועשה מועדים לישראל (מלכים א' יב) בחדש אשר בדא מלבו . פורה ראש ולענה . לפי שדברי תורה נמשלו במתוקים שנא' (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים . וכנגדם אמר על חילופם פורה ראש ולענה :

פס' . והיה בשמעו . והתברך בלבבו . יברך את עצמו (ע) כענין שהיו אומרים דורו של ירמיהו (ירמיה ה) (הלא ה' בקרבנו) לא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לא נראה . כי בשרירות , כענין שנאמר (שם ז) וילכו במועצות בשרירות לבם הרע שמתירו לבו לעשות אותו דבר לשון הכמים שרי מותר . ד"א שרירות לשון חכמים חיזוק כמו שריר וקיים . למען ספות הרוה את הצמאה . להוסיף חטא על חטא . כענין שנאמר (ישעיה ל) למען ספות חטאת על חטאת . הרוה . דבר שעושה בשוגג . את הצמאה . דבר שעושה במזיד והוא המור מן הראשון כאדם שאוכל נבילות לתיאבון וחוזר ואוכל להכעיס אמר שכן דרכו של יצר הרע היום אומר לו עשה מעט ולמחר מטהו מן הדרך לגמרי . וכן ישעיהו אומר (שם ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה . הוא דומה לחוט של בוכיא . פירוש עכביש ולבסוף דומה לעבות העגלה . לפיכך צריך אדם להרגיז יצר טוב על יצר הרע וכן פירושו של פסוק למען ספות הרוה את הצמאה בזמן שעושה אדם עון בשוגג והוזר ועושה במזיד נחשב לו השוגג הראשון כמזיד האחרון . שבזמן שמתחרט בו הזדונות נעשות לו כשגגות שנא' (הושע יד) כי כשלת בעונך . ואם מתחזק ברשעו שגגות נעשית לו כזדונות שנאמר למען ספות הרוה את הצמאה :

פס' . לא יאבה ה' סלוח לו . ולהלן הוא אומר (דברים כג) ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם מלמד שאין הקב"ה רוצה לעשות רצון מורדיו . ולעני הצדיקים אינו כן אלא רצון יראיו יעשה . סלוח לו . לו אינו סולח אבל סולח הוא לשבים . כי אז . הוא רשע בעונו ימות . יעשן אף ה' וקנאתו . אלו נקמות ותוכחות שהקב"ה מעורר על הרשעים . באיש ההוא . המזיד . ורבצה בו . כענין שנא' (תהלים קט) ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו . כל האלה הכתובה בספר הזה . זו אלות משנה תורה . ומחה ה' את שמו . שלא יעמידו שמו על הנולדים . מתחת השמים . מתחת מפרס הרקיע כענין שנאמר בעמלק (דברים כה) תמחה את זכר עמלק מתחת השמים :

פס' . והבדילו ה' לרעה . יש הבדלה לשבח כענין שנאמר (שם י) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי . ואומר (דה"א כג) ויבדל אהרן להקדישו וגו' . ויש הבדלה לרעה כענין שנאמר (ישעיה נו) הבדל יבדילני ה' מעל עמו ואומר (עזרא י) והוא יבדל מקהל הגולה . ככל אלות הברית . שיהו בו כל הקללות והוא משונה מכל שבטי ישראל . הכתוב בספר התורה הזה . כפר לשון זכר לכך נאמר הזה :

פס' . ואמר הדור האחרון . כל אחד ואחד אחרון לשלפניו . והנכרי . אשר יבוא מארץ רחוקה . אלו גרי צדק :

פס' . גפרית ומלח . כענין סדום . ולא יעלה בה כל עשב . לא עשבי אדם ולא עשבי בהמה . כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים . יו"ד תחת אל"ף צבואים . אשר הפך ה' . שנאמר (בראשית יט) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש .

באור הרא"ם

העתידים לבא · דהכא לא כתיב עומד עמנו היום רק עמנו היום מפני שהיו שם כל הנשמות העתידות לבוא אבל לא נראו עומדים · (הגר"א בא"א) : (ע) בענין שהיו אומרים דורו של ירמיה · כחשו בה' ויאמרו לא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לא נראה כנ"ל וזה שאמר יברך את עצמו · היינו שיאמרו כשיעבדו

ויהפוך את הערים האל. נ"ב שנה לא עבר עוף ביהודה שנא' (ירמיה ט) מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. מנין בהמ"ה. ואמרו. אלו הנביאים. ד"א ואמרו. אלו אומות העולם. על אשר עזבו את ברית ה' אשר כרת. זו ברית סיני:

פס'. וילכו ויעבדו. אין איש עומד בפניהם אלא וילכו ויעבדו. העולם ניתן ביד כל אחד ואחד לעשות מה שלבו חפץ. אלהים אחרים. אחרים שקראום אלהים. וישתחוו להם. והשתחויה בכלל היתה למה יצאת להקיש אליה. (י) מה השתחויה שהיא עבודת פנים וחייבין עליה אף כל שהיא עבודת פנים חייבין עליה. אלהים אשר לא ידעום. מקודם לכן. ולא חלק להם. אבל לאומות העולם הלקם. שנאמר (דברים ד) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים:

פס'. ויחר אף ה' בארץ ההיא. ארץ משובחת מכל הארצות. להביא עליה את כל הקללה. כדי שיהו שוממין על יד הכנענים היושבין בה. שנאמר (ויקרא כו) והשמותי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם היושבים בה:

פס'. ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת. אלו ד' כנפות הארץ. אף וחמה וקצף וארץ אחרת. ד"א ארבעה (יא) כנגד (יחזקאל יד) ארבעת שפטי הרעים. כיום הזה. שלא יהא דבר נשכח מן הדורות. כאלו היום נהיה לך יהו מזכירים אותו מדור דור ומספרים כל אחד ואחד לחבירו. למ"ד וישליכם גדולה משונה מכל למ"ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלות עליהם:

פס'. הנסתרות לה' אלהינו. אלו קיצי הגלות שהם סתומים וחתומים. כענין שנאמר על ידי דניאל (דניאל יב) ואתה דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ. ואומר (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי אפילו הלב לפה לא גילה. והנגלות. אלו תשובה ומעשים טובים. עד עולם. אפילו בגלותנו. עד עולם. רבותינו אמרו למה נקוד על לנ"ו ולבנינ"ו ועל ע' שבעד מלמד שלא נענשו ישראל על הנסתרות עד שעברו את הירדן. והכי משמע. הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנ"ו ולבנינ"ו נקודים כאלו אינם:

פס'. והיה כי יבואו עליך. עתידין הן לבוא עליך. הברכה והקללה. הברכה קודמת לקללה:

פס'. ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו. מיכן אמר ר' אלעזר אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלין:

פס'. ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך. זה גולה של בבל. ושב וקבצך מכל העמים. זה גלות טיטוס ואספסיאנוס. אשר הפיצך ה' אלהיך שמה. זה טלטול אחר טלטול:

פס'. אם יהיה נדחך בקצה השמים. להביא אשר באיי הים. משם יקבצך. זה גלות ראשון. ומשם יקחך. זה גלות שני:

פס'. והביאך ה' אלהיך. זה כיבוש יהושע. וירשתה. זה כיבוש דוד. והיטבך והרבך מאבותיך. שלא יוסיפו לדאבה עוד:

פס'. ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך. שנא' (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם [וגו'] ועשיתי את אשר (בחקותי) [בחקי] תלכו. למען חייך. דכתיב (ישעיה סה) כי כימי העץ ימי עמי:

פס'. ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך. אלו המפורסמים שאויבין בפרהסיא כענין (שמות טו) אמר אויב ארדוף. ועל שונאיך. אלו שבסתר. כענין (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך ואומר (דברים יט) כי יהיה איש שונא לרעהו שהיתה שנאה טמונה בלבו. אשר רדפוך. אלו שאר האומות שמצטרפין עם בני עשו ובני ישמעאל שנא' (תהלים פג) אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים. גם אשור נלוה עמם:

פס'. ואתה תשוב. מעצמך. ושמעת בקול ה' והותירך ה' אלהיך. (יב) כענין שנאמר (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר:

באור הרא"ם

כשיעבדו פ"ז אז יהיו מנורכים: (י) מה השתחויה שהיא עבודת פנים. עיין (סנהדרין ס:) זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים אבל השתחויה נחשב רק לעבודה דרך כבוד. ע"כ דברים אלו צ"ע: (יא) כנגד ארבעה. שפטים הרעים האמורים ביחזקאל חרב ורעב וחיה רעה ודבר ע"ש בקרא: (יב) כענין שנאמר בכל עצב יהיה מותר. כמו שפרש"י שם בכל יגיעת מלאכה יהיה ריוח וכן הכא והותירך ה' יתן לך הצלחה

פס' . כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו . הכתובים לא נאמר אלא
הכתובה זו עבודת כוכבים שכל הכופר בה מודה בכל התורה כולה. כי תשוב אל
ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך . שאפילו הוא נוטל את נפשך אתה הוי מיחדו .
בכל לבבך.ללמד שאין ישראל נגאלין אלא מתוך שכפרו בעבודת כוכבים לעיני כל הגוים
להקדיש את השם הנכבד וכה"א (זכריה יג) וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון
את הזהב . (יג) מלמד שעתידין אומות העולם לומר להן לישראל עזבו את אלהיכם
ועבדו את אלהי זר ואם לאו תיהרגו כענין שנאמר (דניאל ז) ויסבר להשניא זמנין ודת .
והם אומרים להם (תהלים מד) אם שכחנו שם אלהינו וגו' . כי עליך הורגנו כל היום וגו' .
מה כתיב בתריה עורה למה תישן ה' כי שחה לעפר נפשנו . קומה עזרתה לנו :

פס'. כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום . אחר ארבעים שנה אמר להן משה
לישראל היו יודעין כאלו היום קבלתם אותה מהר סיני שנאמר היום . לא נפלאת
היא ממך . אבל נפלאת מאומות העולם שנאמר (תהלים קמז) מגיד דבריו ליעקב חקיו
ומשפטיו לישראל :

פס' . ולא רחוקה היא . אין אתה צריך לפשפש אחריה בארצות הגוים . אמר להם
משה לישראל אם מבקש אדם לעמוד על התורה תן דעתך עליה כשם שהפועל
הזה נותן דעתו על מלאכתו ואת עומד עליה . (יד) וכן אמר ישעיהו (ישעיה כח) הכל
היום יחרוש החורש יפתח וישדד אדמתו . בתחלה הוא עושה תלמים רבים ואחר כך
יפתח וישדד אדמתו שהוא עושה תלמים קטנים . (שם) הלא אם שוה פניה והפיץ קצח
וכמון יזרק לא כשם שהוא זורע את הקצה הוא זורע את הכמון . יש ארץ (טו) שהיא
יפה (לקמח) ויש שהיא יפה לשעורים . (שם) ויסרו למשפט עד שאתם עמלין בדרך ארץ
עסקו בתורה והם אומרים אלהינו יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו . אמר להם לא בחרוץ
יודש קצח לא כשם שהוא דש את הקצח דש את הכמון לחם יודק לחם צריך שיודק .
כי לא לנצח אדוש ידושנו . מהו עושה מביא מוריגים שידוק אותו . אבל הקצה במטה .
ומה אם אלו צריכין דעת כזה . התורה לא כל שכן . לא נפלאת היא ממך . שלא
עסקת בה . ולא רחוקה היא . הא אם רחוקה צריך אתה לילך אחריה . תנן התם הוי
גולה למקום תורה ואל תאמר היא תבוא אחרי :

פס' . לא בשמים היא . א"ר חייי (טז) לא (ירד מן השמים) אלא כולה ניתנה מן השמים
היא הענוה וההסידות והצדקות והכשרות וכל חכמה מעולה היא . ד"א לא
בשמים היא א"ר אחא לא תמצא תורה בגסי הרוח שהן רואין עצמן למעלה . והיכן
היא (איוב כח) והחכמה מאין תמצא . מאותן שעושין עצמן כאין . לאמר מי יעלה לנו

באור הרא"ם

הצלחה בכל מעשה ידיך : (יג) מלמד שעתידין אומות העולם וכו'. המחבר חי במלחמת הצלב (קרייצקרי"ג
בשנת תתנ"ו) כמפורש בס' אגור בס' המוציא אתכם מארץ מצרים אשר הרבה נהרגו ונשחטו על קידוש השם
כידוע · וכשמלא פסוקים כאלו חם לבו בקרבו ונזכר בצרת ישראל : (יד) וכן אמר ישעיהו הכל היום
יחרוש וכו' · כל הפסוקים אלו בישעיה קשי ההבנה מאד הרד"ק בפירושו האריך בזה בדברים נכונים
מאד · גם רש"י והמבאר האריכו בפסוקים אלו ודעת המחבר נראה בזה כי מתחלה ביאר הנביא הנהגת
האדם בעת החרישה אשר לכל מין ומין אופן החרישה לפי ערכו כמו שאמר שוה פניה והפיץ קצח וכמון
יזרוק (היינו זה בנפילה וזה בזריקה) ושם חטה ושעורה נסמן (היינו חטים ע"י שורה היא הזריעה ובשעורה
נסמן סביב לסימן) ובכאן הפסיק הנביא באמצע . ויסרו למשפט אלהים יורנו · נטה המחבר מדרך המפרשים
ופי' כשהנביא מוכיחם שילמדו תורה וזה ויסרם למשפט היינו משפטי התורה ואומרים ע"ז אלהים יורנו היינו
שקשה להם להבין דברי התורה · וע"ז קאי דברי המחבר עד שאתם עמלים בדרך ארץ (שג"כ קשה לכם
אעפ"כ אתם עוסקים בעבודת האדמה) עסקו בתורה · ואח"כ מסיים הנביא ג"כ הפסוקים לא בחרוץ יודש
קצח וכו' שזה ג"כ אחר שנגמרה התבואה בזמן קצירה יש ג"כ מלאכה מרובה לכל מין ומין מלאכה אחרת
ואין אתם עמלים בזה ע"כ עסקו בתורה · וזה שהתחיל המחבר תן דעתך עליה כשם שהפועל נותן דעתו
על מלאכתו . וכן מסיים ומה אלו צריכין דעת כזה התורה לא כ"ש · ועיין (עירובין נ"ה) לא בשמים היא
שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה וע"ש בפרש"י שצריך לטרוח ולהעמיד סימנים ולהערים בהתבונות
כדי שתתקיים התורה בידך · כנ"ל לפרש פסקא זו אף שדברי המחבר מעורבבים והבוחר יבחר : (טו) שהיא
יפה לקצח כנ"ל : (טז) לא ירד מן השמים · ע"ש · ונ"ל לא נשתייר המנה בשמים · וכ"ה ברבה :

עלה

השמימה. הא אם היתה בשמים ויכולין אתם לעלות היה עליכם לעלות:

פס'. ולא מעבר לים היא. לא תמצא תורה בפורשי הים שאין להם פניות לעסוק בתורה. ד"א לא תמצא תורה במי שמרחיב לבו עליה כים במי שאוהב מלבושים נאים מצעות נאות מאכלות יפות. לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים. הא אם צריך אתה לעבור חייב אתה לעבור אליה. על דבר אחד (יז) עלה הלל מבבל:

פס'. כי קרוב אליך הדבר מאד. בזמן שבפיך לעשותו ובלבבך. וכן דוד אומר (ש"ב כג) ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח אברים תהא שמורה:

פס'. ראה נתתי לפניך היום וגו'. בכל יום ויום יהו לפניך חדשים כיום שניתנו בו. את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע כענין שנאמר (משלי ח) כי מוצאי מצא חיים. ואומר (שם) כל משנאי אהבו מות:

פס'. אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו. להיות רחום וחנון וחונן דלים ועובר על פשע וכן כיוצא בהם. וחיית ורבית וברכך. ובשבר שתבוא תירש:

פס'. ואם יפנה לבבך ולא תשמע. אם תפנה לבך כמעט. לא תשמע הרבה. ולא עוד אלא שגורם לעצמו מה שגורם. ונדחת והשתחוית. ולבסוף שהוא עובדם:

פס'. הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון. בתחלה אבוד ואחר כן תאבדון. וכה"א (ישעיה ח) כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד:

פס'. העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. מקום שאין לך כח לצאת מתחת מפרשם. החיים והמות נתתי לפניך. ושמא תאמר נותן לי רשות ללכת באיזה דרך שארצה ת"ל ובחרת בחיים. למען תחיה אתה וזרעך. אין הנאה אלא לך ולבניך:

פס'. לאהבה. גדול העושה מאהבה לעושה מיראה. לשמוע בקולו. זה תלמוד תורה שנאמר (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. ולדבקה בו זה יחוד השם. כי הוא חייך ואורך ימיך [וגו'] אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם. בזכותם אתה תירש:

וילך משה

(א) **וידבר** את (כל) הדברים האלה אל כל ישראל. (ב) ענין זה מוקדם ומאוחר. שהוא ראוי לומר תחלה ענין הן קרבו ימיך למות עד האזינו ואחרי כן אמר להם שירת האזינו. וכתיב ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון ולמה הסמיך הענין הזה וילך לשל מעלה על שהזכיר את האבות שנאמר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם. סמך לו וילך משה (ג) שהלך לו עם אבות העולם:

פס'. ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא. מה ת"ל היום. היום מלאו ימי מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום. שנאמר (שמות כג) את מספר ימיך אמלא. לא אוכל עוד לצאת ולבוא והלא כתיב לא כהתה עינו ולא נס לחה. אלא לצאת ולבוא בתורה. נתן רשות ליהושע לדרוש לפניו. לא תעבור את הירדן הזה. לא חי ולא מת:

באור הרא"ם

(יז) עלה הלל מבבל. בירושלמי פ"ו דפסחים ה"א ושם הגירסא על ג' דברים עלה הלל מבבל וכנ"ל הכא.
(הערה) (א) דע כי נצבים וילך נחשבים לסדרא אחת· וכן הובא בספרי עם ביאור הגר"א מהמגיה בשם הגר"א בתיקונים כ"י להגר"א נ"ן סדרים דאורייתא כי נצבים וילך סדרא אחת רק נחלקים כשחל ב"ג המל"ך (היינו כשחל ר"ה ביום ב' או ג') וכן הוא במסורת הפסוקים שחשב וילך ע' פסוקים הוא ביחד עם נצבים. וכן נראה דעת המחבר הזה כי בכל הסדרות כתב בהתחלתו איזה דרוש ומתחיל בפסוק שנמצא בו מלת טו"ב או טוב"ה לרמז בו שם המחבר הרב טובי"ה ובפרשה זו לא כתב כלל וכלל בפרשה אחת עם נצבים. וכן בספרי דרים נצבים וילך ביחד· ועיין בספר שם הגדולים מערכת ספרים אות נ' נ"ן פרשיות ע"ש מה שכתב: (ב) ענין זה מוקדם ומאוחר. עי' מכילתא בשלח ע"פ אמר אויב וכו' חשיב כל שמוקדמין והמאוחרין בתורה וזה לא חשיב: (ג) שהלך לו עם אבות העולם· היינו לחיי עוה"ב:
שנאמר

פס׳ . ה׳ אלהיך הוא עובר לפניך . כענין שנא׳ (מיכה ב) ויעבר מלכם לפניהם וה׳ בראשם . הוא ישמיד . הבטחה היא לכם שאתם יורשים אותם . יהושע בן נון הוא עובר לפניך כאשר דבר ה׳ . והיכן דיבר (ד) שנא׳ (במדבר כז) קח את יהושע בן נון :

פס׳ . ועשה ה׳ להם כאשר עשה וגו׳ . זו הצרעה . אשר השמיד . שנאמר (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם . ונתנם ה׳ לפניכם . על מנת שאתם עושים ככל המצוה הוא נותנם לפניכם ומהו המצוה לא תחיה כל נשמה :

פס׳ . חזקו ואמצו . בתורה ובמצות ובמעשים טובים ובדרך ארץ . אל תיראו . מפני הענקים . ולא תערצו . מפני האימים . מפניהם אין אתה ירא אלא יהא מורא שמים עליכם . כי ה׳ אלהיך הוא ההולך עמך . ותהיו קדושים כי קדוש הוא . לא ירפך . בארץ . ולא יעזבך . בגלות . כענין שנאמר (עזרא ט) כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו . ד"א וילך משה . להיכן הלך . (ה) וויעד את כל ישראל במקום שלא היה שם יהושע כדי לשבחו בפני בני ישראל שלא בפני יהושע . וכן מצאנו שמקצת שבחו של אדם אומרין בפניו וכולו שלא בפניו . וכן בשעה שדברה מרים ואהרן במשה מה כתיב שם (במדבר יב) ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם כדי שלא לדבר בפני משה . ד"א וילך משה . מלמד שהלך אל אהל מועד וקיבץ שם כל ישראל לדבר בשביל יהושע. וכן הוא אומר וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד :

פס׳ . ויקרא משה ליהושע . אחר שדיבר לישראל שלא בפני יהושע חזר וקרא את יהושע . ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ . לכבדו בפניהם . חזק ואמץ כדרך שאמר לישראל אמר לו ליהושע . תבוא . (ו) ולהלן הוא אומר כי אתה תביא . א"ר יוחנן אמר לו משה ליהושע זקנים שבדור עמהם . כלומר התיעץ בהם והוץ מהם אל תעשה דבר . אבל הקב"ה אמר לו כי אתה תביא . הכל יהו תחת רשותך טול מקל והך על קדקדן . דַבַר אחד לדור ואין שני דַבָרִים לדור . ד"א כי אתה תבוא . אתה תבוא ואני איני בא . ואתה תנחילנה אותם . הבטיחו שהוא חי עד שכובשין ועד שנוחלין :

פס׳ . וה׳ הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך . הוא שאמר והיה העולם הוא שהוציא את ישראל ממצרים . הוא שעשה לנו את כל הנוראות . הוא שיפיל את ז׳ המלכים לפניך . הוא קיים לדורי דורים ולנצח נצחים . הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים . לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת :

פס׳ . ויכתב משה את התורה הזאת . שלא חסרה כלום . ויתנה אל הכהנים בני לוי . שיהו מורים בהוראה לישראל . ואל כל זקני (בני) ישראל . אלו סנהדרי :

פס׳ . ויצו משה אותם לאמר . להזהיר המצוה לדורות על פרשת המלך . מקץ שבע שנים . תנן התם במסכת סוטה בפרק אלו נאמרים ואלו נאמרים בלשון הקדש . מקרא בכורים וחליצה ברכות וקללות ברכת כהנים וברכת כהן גדול פרשת המלך ופרשת עגלה ערופה ומשוח מלחמה בשעה שהוא מדבר אל העם . ותנן פרשת המלך . כיצד . יו"ט האחרון של חג בשמינית במוצאי שביעית עושים לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה . שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות את פני ה׳ אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם . חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך והמלך עומד ומקבל וקורא יושב . אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים וכשהגיע (דברים יז) לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך

באור הרא"ם

(ד) שנאמר קח לך את יהושע בן נון כו"ל : (ה) וויעד את כל ישראל . פירוש הקהיל את ישראל :
(ו) ולהלן הוא אומר כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ וכו׳ . (סנהדרין ה׳) וצ"ל הכוונה כי הכא כי אתה תבוא את העם הזה . תרגם אונקלוס ארי את תיעול עם עמא הדין וכו׳ . והכוונה כי משה רק הבטיח ליהושע כי יבוא ביחד עם העם לא"י אבל לא יהיה לו מעלה על העם . וזה שאמר התיעץ בהם (היינו עם הזקנים) והוץ מהם לא תעשה דבר . אבל לקמן כי אתה הביא את בני ישראל תרגם אונקלוס ארי את תיעול ית בני ישראל לארעא וכו׳ והיינו כי הכל תחת רשותו כי הוא יהיה המוליך והמביא ובלעדו לא .

הוא זלגו עיניו דמעה אמרו לו אל תירא אגריפס המלך (ז) אחינו אתה אחינו אתה. וקורא מתחלת אלה הדברים (ח) ועד שמע והיה אם שמוע. עשר תעשר. (ט) כי תכלה לעשר. ברכות וקללות עד שהוא גומר את כולה. ברכות שכהן גדול מברך אותן המלך מברך. אלא שהוא נותן של רגלים תחת מחילת העון. למדנו שמקץ שנאמר להלן מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. ומקץ שנאמר בספר ירמיה (ירמיה לד) מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו הפשי מעמך. ומקץ האמור כאן כלם סוף שבע שנים מלמד שאין השביעית משמטת אלא בסוף. וכן (בראשית מא) מקץ שנתים ימים וכן (שמואל ב׳ טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך להוציא מלבן שאומר מקץ הוא תחלה [א] שאין ממש בדבריהם:

פס׳. בבוא כל ישראל. כל הני למה לי צריכי דאי כתב רחמנא מקץ הוה אמינא (י) נמני מהשתא. ואע״ג דלא מתרמי משמטה כתב רחמנא שנת השמטה. ואי כתב רחמנא שנת השמטה הוה אמינא בסוף שמטה שהוא סוף אלול. כתב רחמנא במועד. ואי כתב רחמנא במועד הוה אמינא מראש השנה כתב רחמנא בחג הסוכות. ואי כתב רחמנא בחג הסוכות הוה אמינא אפילו ביום טוב האחרון כתב רחמנא בבוא כל ישראל מאתחלתא דמועד מלמד שמוסיפין מחול על הקדש והשמטה נוהגת עד חג הסוכות של שנה שמינית. נגד כל ישראל באזניהם. שהיו מקשיבין לספר תורה. מיכן אמרו (יא) כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר. וכן אתה מוצא בעזרא דכתיב (נחמיה ח) וכפתחו עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה שנא׳ (איוב לב) עמדו לא ענו עוד. ואומר (נחמיה ה) ואזני כל העם אל ספר התורה:

פס׳. הקהל את העם. אם אנשים באים ללמוד ונשים לשמוע טף למה ליתן שכר למביאיהן שאין הקב״ה מקפח שכר כל בריה. וגרך אשר בשעריך. אלו גרי צדק. למען ישמעו ולמען ילמדו. מלמד שהשמיעה מביאה לידי תלמוד והתלמוד מביא לידי יראה. ושמרו לעשות. והיראה מביאה לידי שמירה. את כל דברי התורה הזאת. שלא יאמר אדם הריני מקיים כל התורה חוץ ממצוה הזאת ודי (יב) ת״ל את כל דברי התורה הזאת:

פס׳. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה. גדולה היא יראת שמים שמשה הזהיר את ישראל (דברים י) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ אלהיך. כל הימים. לרבות ימות המשיח. (יג) עוברים את הירדן. כיון שאתם עוברים אתם יורשים:

פס׳. ויאמר ה׳ אל משה הן קרבו ימיך למות. אמר לפניו רבש״ע בלשון שקילסתיך בו בלשון אתה אומר לי הן קרבו ימיך. שבחתי שמך (שם) הן לה׳ אלהיך השמים. ואתה אומר לי הן קרבו ימיך. אמר הקב״ה למשה אתה אמרת להם לישראל הן לה׳ אלהיך על שאני יחיד בעולמי כך אתה יחיד לי בעולמי. שכן בלשון יון קורין לחד הינ״א. רבי אלעזר הקפר אומר ה״ן (יד) שכל האותיות יש להן זוגות חוץ מן ה״א ונו״ן. כיצד א״ט עשרה ב״ח עשרה ג״ז עשרה ד״ו עשרה ה״א אין לה זוג. י״צ הרי מאה כ״פ הרי מאה ל״ע הרי מאה מ״ס הרי מאה נ׳ אין לה זוג. (טו) זה הוא שכתוב (הנ״ך שוכב עם אבותיך). (טז) קרבו. ביעקב כתיב ויקרבו ימי ישראל למות על כי לא השיגו ימי חיי אבותיו אברהם ויצחק. אברהם חיה קע״ה ויצחק ק״פ יעקב

[א] עיין ברמב״ן דברים ט״ו א׳ ואולי דעת הרמב״ע כי מקץ הוא תחלה הוא דעת הקראים אשר הלך לשטתם בביאתם ולכן קם נגד דעה זו רבינו טוביה בעל הפסיקתא · וזה נ״ל להוציא מלבן של הקראים שאומרים מקץ כו׳.

באור הרא״ם

לא ירים איש את ידו וזה פסיים טול מקל וכו׳ · וכ״ה הכוונה ברש״י בחומש: (ז) אחינו אתה. שאמו היתה מישראל: (ח) ועד שמע ושמע והיה אם שמוע כצ״ל: (ט) כי תכלה לעשר ופרשת המלך כצ״ל: (י) נמני מהשתא. היינו משנת ארבעים והלאה שבערכות מוקב גהמרה פרשה זו. ושמיטין ויובלות התחילו למנות אחר י״ד שכבשו וחלקו: (יא) כיון שנפתח ס״ת אסור לדבר אף בדבר הלכה כצ״ל: (יב) ת״ל את כל דברי. וכל רבויא הוא אפילו מצוה אחת: (יג) עוברים את הירדן לרשתה כיון וכו׳ כצ״ל לרשת״ה דרים: (יד) שכל האותיות יש להם זוגות. שמ״ר פ׳ ט״ו ומסיים שם הקרא ה״ן עם לבדד ישכון: (טו) זה הוא שכתוב ה״ן קרבו ימיך וכו׳ · והפסוק הנך שוכב וכו׳ ט״ס: (טז) קרבו ימיך

קמ"ז. במשה כתיב הן קרבו ימיך לפי שנאמר (שמות ו) ושני חיי עמרם שלש ושלשים ומאת שנה ולוי שבע ושלשים ומאת שנה. וקהת חיה קל"ז [א]. ולפי שלא השיג חיי אבותיו כתיב בו קריבה. וכן בדוד כתיב (מלכים א' ב) ויקרבו ימי דוד למות (יז) שלא הגיע לימי ישי שנא' (שמואל א' יז) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים. היה בן שלשים שנה במלכו וארבעים שנה מלך בירושלים הרי ע'. קרא את יהושע (יח) שלא יאמרו ישראל בחיי רבו לא היה מדבר ועכשו הוא מדבר. וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד. באותה שעה (יט) נתגבר כחו של משה והיה מחזק את יהושע לעיני כל ישראל. נאמר כאן וילך משה ונאמר להלן וילך משה מה כאן הלך אל אהל מועד. (כ) אף להלן הלך אל אהל מועד. נתקבצו ישראל אצל משה רבינו בחדש החמישי ואמרו לו אהרן אחיך היכן הוא אמר להם הקב"ה גנזו לחיי עולם הבא ולא היו מאמינים לו. מה עשה הקב"ה הביא מטתו של אהרן תלויה בשמי שמים ומלאכי השרת אומרים (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו וגו' לכך נאמר (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. (כא) שם נתבקשה מיתתו של אהרן. (כב) וכן אתה מוצא בשמואל דכתיב (ש"א כה) ושמואל מת וגו'. וכתיב (שם כח) וימת שמואל (ופלשתים נאספו) וגו'. נתבקש שמואל והנה מת. וכן אתה מוצא ביהושע כתיב בו שני פעמים. (שופטים ב) וימת יהושע [בן נון] עבד ה' בן מאה ועשר שנים. וכתיב (יהושע כד) וימת יהושע בן נון עבד ה' בן מאה לפי שנאמר (שם) ויקברו אותו בגבול נחלתו עד מצפון להר געש מלמד שגעש עליהם ההר לבלעם. מה כתיב בתריה בספר שופטים. (שופטים ב) ויעשו בני ישראל את הרע (כג) מלמד שנתבקש יהושע ולא נמצא:

פס'. וירא ה' באהל בעמוד ענן. לקדש את יהושע:

פס'. ויאמר ה' אל משה. משה שמע יהושע לא שמע. הנך שוכב עם אבותיך וקם. מלמד שנתבשר בתחיית המתים. הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה. הראה לו גליות ומעלם אשר מעלו. נכר הארץ. מלמד שהם נקראים אלהי נכר. אשר הוא בא שמה. כשם שגירשתי מפניהם את יושבי הארץ כך אני עתיד לגרש את אלה מפני מעשיהם. בקרבו. שלא גרם להם לישראל גלות וטלטול אלא הכנענים שהניחו בקרבם. וכן הוא אומר (יהושע יג) וישב גשור ומעכה בקרב ישראל עד היום הזה. ועזבוני. זה יחוד השם. והפר את בריתי. זה תלמוד תורה. אשר כרתי אתו:

פס'. וחרה אפי בו ביום ההוא. זה יום חרבן הבית. ועזבתים. כענין שנאמר (ירמיה יב) עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי. והסתרתי פני מהם והיה לאכול. תחת אשר אמרתי להם (דברים טו) ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו. ועתה והיה לאכול. ומצאוהו רעות רבות וצרות. מגיעות צרות זו לזו כעין זיבורא ועקרבא דהאי צריך חמימי והאי צריך קרירי. ואמר ביום ההוא. זה יום אורך הגלות. הלא על כי

[א] מספר השנים כאן הם נגד הכתוב בתורה כי בתורה כתיב ושני חיי עמרם שבע ושלשים וגו' ובקהת כתיב ושני חיי קהת ג.ש.ג ושלשים וגו' ועיין בב"ר פ' נ"ו.

באור הרא"ם

ימיך למות. ביעקב כתיב וכו' בב"ר פ' נ"ו: (יז) שלא הגיע לימי ישי. בב"ר שם שישי חי ד' מאות שנה: (יח) שלא יאמרו ישראל. דורש סיפא דקרא קרא את יהושע כו' ואמנו היינו שהקב"ה ידבר עמו בפני משה. וזה שאמר בחיי משה לא היה מדבר עם הקב"ה ועכשיו הוא מדבר: (יט) נתגבר כחו של משה. בספרי פינחס הלבון העמידו מן הארץ והושיבו על הספסל. היינו שזה עשה משה מעצמו כי אף ביום מיתתו היה לו כ"כ כח מרובה. ובספרי שם מסיים שלא יאמרו ישראל בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה ע"כ הושיבו על הספסל להורות כי הוא ראוי להוראה. כי דרכם היה הרב יושב על הספסל ותלמיד יושב על הארץ: (כ) אף להלן. בתחלת הפרשה וילך משה הלך אל אוה"מ לקבץ כל ישראל: (כא) שם נתבקשה מיתתו של אהרן. שחזרו לאחוריהם ז' מסעות: (כב) וכן אתה מוצא בשמואל דכתיב. (ש"א כ"ה) וימת שמואל וכתיב (שמואל א' כ"ח) ושמואל מת ויקברו פלשתים כנ"ל וכאן עירבובי דברים בקרא. וע"ש בפרש"י הרי כבר נאמר וימת שמואל. אלא לפי שבא לדבר בשאול שהולך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה שמואל קיים ממנו היה שאול דורש עכ"ל רש"י וזה שסיים המחבר נתבקש שמואל והנה מת: (כג) מלמד שנתבקש יהושע וכו'. כי אלו היה יהושע קיים לא עבו

אין אלהי בקרבי . וכן גדעון אומר למלאך (שופטים ו) כי אדני ויש ה׳ עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו וגו׳ . רבותינו אמרו כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם . שנאמר והסתרתי פני מהם . כל שאינו בוהיה לאכול אינו מהם . שנאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול :

פס׳ . ואנכי הסתר אסתיר פני מהם . (כד) הרי אלף שלש מאות ושלשים ושש מנין הכת"ר אסתי"ר שנה . למעלה ממה שאמר דניאל (דניאל יב) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים והמשה. פני ביום ההוא. אין יום שאין קשה מחבירו. על כל הרעה אשר עשה . כי לא על חנם בא עליהם. כי פנה אל אלהים אחרים. הוא שגרם :

פס׳ . ועתה כתבו לכם את השירה . אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו לאדם ספר תורה מצוה לכתוב לו לשמו . ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם . שתהא מושמת היא בפיהם ומסודרת . למען תהיה לי השירה הזאת לעד . כמה עדים עמדו להם לישראל השמים והארץ הם עדים. שנא׳ (דברים ל) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ . הנביאים הם עדים . (כה) שנאמר (מלכים ב׳ יז) (ואעידה בם) ביד כל נביא והוזה . והם עצמם עדים שנא׳ (יהושע כד) עדים אתם בכם . הקב"ה עד בהם שנאמר (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד . השירה עדה בישראל שנאמר למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל :

פס׳ . כי אביאנו אל האדמה ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים . היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישיה . ונאצוני והפר את בריתי . עד שיכפרו בעיקר :

פס׳ . והיה כי תמצאן אותו . עתידות הנה למצוא אותו . וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו . זו הבטחה טובה לישראל כי אין תורה משתכחת מהם . כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו . כל שכן משיבוא ויאכל וישבע . היינו דאמרי אינשי בוצינא מבניה ידיע . וכן אמר שלמה (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו . ואומר (שם כ) גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו :

פס׳ . ויכתב משה את השירה הזאת . (כו) וכך היה דרך במקדש שהיו (ישראל) אומרים שירה זו בששה שבתות וסימן הזי"ו ל"ך כדרך שהיו קורין אותן במקדש כך קורין בבתי כנסיות :

פס׳ . ויצו את יהושע כי אתה תביא . ברשותך יהו יוצאים ובאים . ואנכי אהיה עמך . מיכן שהקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא טול מקל והך על קדקדם . דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור :

פס׳ . ויהי ככלות משה לכתוב על ספר עד תומם . (כז) זה ספר התורה :

פס׳ . ויצו משה את הלוים . שהלוים היו שכיני שכינה :

פס׳ . לקוח את ספר התורה הזה . שהיו לוקחין אותו . ושמתם אותו מצד ארון ברית ה׳ . מיכן אמרו דף היה יוצא מן הארון שעליו ספר התורה מונח . ויש אומרים מצדו מתוכו היה מונח שהיו שני הלוחות ביחד והתורה מצד אחד בתוך הארון :

פס׳ . כי אנכי ידעתי את מריך . במצרים . ואת ערפך . בארץ . הקשה . בגולה . הן בעודני חי עמכם . מלמד שהיו מתביישין ממשה יותר מכל נביא וחוזה . אף כי אחרי מותי :

פס׳ . הקהילו אלי . שאין אני בוש מאחד מכם . את הדברים האלה זו השירה :

פס׳ . כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון . עד לאין די . וסרתם מן הדרך . מזידים . אשר צויתי אתכם . בהרבה מקומות . וקראת אתכם הרעה באחרית הימים . יש אחרית לימים רחוקים ויש אחרית לימים קרובים . כי תעשו את הרע בעיני ה׳ להכעיסו במעשה ידיכם . זה עבודה זרה מלמד שאין הכעס רב יותר מע"ז

באור הרא"ם

עשו בני ישראל הרע : (כד) הרי אלף וגו׳ . המחבר כתב כאן קץ לימי המשיח בשנת קס"ד לאלף הששי · ובעוה"ר כבר עבר עדן ועדנים : (כה) שנאמר ויעד ה׳ וגו׳ · ביד כל נביא וכל חוזה כצ"ל : (כו) וכן היה דרך במקדש שהיו לוים אומרים שירה כצ"ל : (כז) זה ספר התורה · היינו שכתב כל התורה

שכל המודה בה כופר בכל התורה. וכן ירמיהו אומר (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים וגו׳:

פס׳. וידבר משה באזני כל קהל ישראל. דברי תוכחות (כח) דבר להם שני פעמים חד לכתיבה וחד לקריאה לא נותר דבר אחד שלא אמר להם כדי לחזקם בתורת אל חי וקים:

האזינו השמים

כתוב טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת (משלי כ״ז):

אמר רבי טוביהו ברבי אליעזר זצ״ל טובה תוכחה שהוכיח משה את ישראל כענין שנאמר אתם נצבים היום. מאהבה מסותרת מאהבה שהיה אוהבם כל השנים והיתה התוכחת מסותרת ולא היה מוכיחם ומתפלל עליהם כענין שנאמר (שם ט) ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו׳. ד״א טובה תוכחת שהוכיח משה את ישראל לפני מותו כענין שנאמר הקהילו אלי. מאהבה מסותרת שהיו כל הזקנים אוהבין אותם ולא הוכיחום. גדולה היא תוכחה (א) שלא נתוודע יוסף אל אחיו אלא מתוך תוכחה. ולפי שראה משה רבינו שהתוכחה טובה לישראל העיד בהם בגלוי לפני השמים והארץ שנאמר האזינו השמים ואדברה. (ב) האוזן לגוף כקנקן שבו מגמרין את הכלים שאדם מגמר תחתיו וכל הבגדים מתעשנין כך רמ״ח אברים שבאדם כלם חיים ע״י אוזן. שנאמר (ישעיה נה) שמעו ותחי נפשכם. אם שמע אדם דברי תורה הכל נשמעין לו. בוא וראה שמשה שמע את התורה. וכיון שפתח לדבר נשתתקו העליונים והתחתונים והאזינו לדבריו כמו שכתב בעני, שנאמר (ב) האזינו השמים ואדברה.(מלמד) שהשמים מקלסין שנא׳ (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל. ותשמע הארץ אמרי פי. הארץ מקלסת. דכתיב (ישעיה כד) מכנף הארץ זמירות שמענו ושיתקם משה דכתיב האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. בוא וראה כמה גדולים הצדיקים שהם מושלים במעשיו של הקב״ה וכן דוד אומר (ש״ב כג) אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים. שהרי יעקב אבינו עשה את היום לילה שנאמר (בראשית כח) וילן שם כי בא השמש כדי שילן שם בא השמש. יהושע עשה את הלילה יום שנא׳ (יהושע י) שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. משה עשה את הים יבשה (ג) שנאמר (שמות יד) (ויעברו) בני ישראל בתוך הים ביבשה. אלישע עשה את היבשה ים שנא׳ (מלכים ב ג) כה אמר ה׳ עשה את הנחל הזה (ד) גבים וגו׳. אליהו עשה את החרף קיץ שנא׳ (מלכים א יז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. שמואל הרואה עשה את הקיץ חרף שנאמר (שמואל א יב) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה׳ ויתן קולות ומטר. לכך נאמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. לפי שהצדיק מושל במעשה הגבורה ביראת אלהים עליו. ד״א האזינו השמים (ה) לשון ריבוי לפיכך הקדים השמים לארץ. וכן במעשה בראשית כתיב (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. מפני שמעשה שמים גדולים ועצומים ממעשה הארץ. ד״א האזינו השמים (ו) האזנה מקרוב ושמיעה מרחוק כענין שנא׳ (ישעיה לג) שמעו רחוקים אשר עשיתי. לפי שהתורה ניתנה מן השמים. לפיכך אמר האזנה בשמים כאלו

באור הרא״ם

גם פרשת האזינו וזאת הברכה. וכן פי׳ הספורנו: (כח) דיבר להם שני פעמים. שגם בהאזינו אחר השירה כתיב ג״כ ויבוא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת וזה חד לכתיבה שכתבה בתוך התורה. וחד לקריאה שהגיד להם בע״פ:

(א) **שלא** נתוודע וכו׳. אלא מתוך תוכחה דכתיב ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. ועיין בר״ר פ׳ צ״ג אוי לנו מיום הדין וכו׳ יוסף קטן של שבטים ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו כו׳:

(ב) האוזן לגוף בקנקן. רבה במקומו. והוא כלי מלא נקבים ונותנין מוגמר תחתיו ובגדים ע״ג וסם מתגמרין דרך הנקבים (מ״כ): (ב) האזינו השמים ואדברה מנין שהשמים מקלסין וכו׳ כנ״ל: (ג) שנא׳ ויבואו בני ישראל כנ״ל: (ד) גבים גבים. וסיפא דקרא והנחל ימלא מים: (ה) לשון ריבוי. פי׳ כי ז׳ רקיעים הם ע״כ פתח האזינו לשון רבים: (ו) האזנה מקרוב. יתכן כמו שפי׳ הראב״ע כי מלת האזינו מגזרת

אזן

הוא עומד בשמים. אבל ישעיה היה מדבר על ישראל בארץ ותועבותם שעשו בארץ לכך אמר והאזיני ארץ. ד"א למה קרא לשמים ולארץ לרצות את שניהם. רבי תנחומא אמר למה קרא לשמים ולארץ שעתיד הקב"ה לגאול את ישראל על ידיהם שנאמר (ישעיה מד) רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ. ד"א למה לשמים ולארץ מפני שהתורה ניתנה על ידיהם שנאמר (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו. ד"א למה קרא לשמים ולארץ שהמן ניתן מן השמים שנא' (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. והשליו מן הארץ שנאמר (שם) ותעל השליו ותכס את המחנה. ד"א למה קרא לשמים ולארץ שנמשלו ישראל ככוכבים וכעפר הארץ. ד"א למה קרא לשמים ולארץ לפי שהם עדיהם שנאמר (דברים לא) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. (ז) ובימי יהושע הם העידו בעצמם שנא' (יהושע כד) ויאמר יהושע אל (כל) העם עדים אתם בכם וגו'. הנביאים העידו בהם שנא' (מלכים ב' יז) ויעד ה' ביד כל נביא וחוזה. ד"א שהשמים והארץ אפטורפים של עולם. מן השמים יורדין הגשמים והארץ מוציאה פירותיה. שאם חוטאין השמים נעצרין והארץ כלאה יבולה. ד"א האזינו השמים. הכתכלו בשמים ובארץ שמא גלגל חמה שנה מדתו שאינו עולה מן המזרח (ח) שמא הארץ שינתה מדתה שאינה מוציאה פירותיה בעונתה שמא זרעתם חטים ויצאו שעורים שמא אמרה פרה אינה חורשת אינה דשה. כלום אמר החמור אינו הולך טעון. ואומר (ירמיה ה) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו. ד"א השמים והארץ מנהגו של עולם. (דברים יז) יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגו'. כך (שם יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה וגו'. משה אמר האזינו השמים. ישעיה אמר (ישעיה א) שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ. משה העיד בהם בישראל שני עדים אמר למחר אני מת. מי מעיד בהם עדים שהם קיימים לעולם אבל הקב"ה מלכותו לדורי דורים. העיד בהם את השירה שנא' וענתה השירה הזאת לפניו לעד לעולם והוא עליהם מלמעלה. שנא' (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים (לשמי) לשקר. ואומר (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד נאם ה'. ואומר (מיכה א) (והיה) ה' אלהים בכם לעד ה' מהיכל קדשו:

פס'. יערף כמטר לקחי. (ט) כמו (ישעיה מה) הרעיפו שמים ממעל. לקחי אין לקח אלא תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. מה מטר חיים לעולם אף התורה חיים לעולם. ומה מים יורדין מלמעלה למטה כך התורה ירדה מלמעלה למטה. מה מים אין העולם מתקיימין זולתם כך אין העולם מתקיים חוץ מן התורה. מה מים מי שאינו יודע לשוט בהם נבלע בהם כך דברי תורה כל מי שאינו יודע להגות בהם נבלע. מה מים נמשכין בכל מקום אף דברי תורה נמשכין בכל מקום. מה מים טהרה לעולם אף דברי תורה טהרה לעולם. מה מים נשמרים בפחות שבכלים אף דברי תורה אין נשמרין אלא בגוף שפל. מה מים אין הגדול בוש לומר לקטן תן לי לשתות אף דברי תורה יש רב שומע מן התלמיד יש גדול שומע טעם מן הקטן ואינו בוש. מה דגים שבים פותחין את פיהם לקבל טיפת המטר שיורדת מן השמים כך דברי תורה תלמיד חכם שומע מדרש או הגדה מצית אזנו לשמוע. תזל כטל אמרתי. מה הטל כל העולם שמחים בו כך דברי תורה שמחה לעולם. כשעירים עלי דשא. מה שעירים הללו יורדין על העשבים ומעלין אותם ומגדלים אותם כך דברי תורה מגדלין אותך ומעלין אותך יותר מן הכל. דכתיב (משלי ד) סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה. וכרביבים עלי עשב. מה הרביבים יורדין על העשבים ומעדנין אותם ומפנקין אותם כך דברי תורה מעדנות ומפנקות אותך. דכתיב (שם) תתן לראשך לוית חן. ואומר (שם א) כי לוית חן הם לראשך.

באור הרא"ם

אזן כאלו אמר הטו אוזן וקוא מקרוב: (ז) ובימי יהושע הם העידו בעצמם. פירוש שהיו אז זכאים וכ"ה בספרי בהתחלת הפרשה: (ח) שמא הארץ שינתה מדתה. וזה ותשמע הארץ: (ט) כמו הרעיפו שמים

יערף כמטר לקחי. שתהא תורה משבעת את התלמידים. כשם שהמטר יורד בשופע יכול יהא עורפם כענין שנאמר (דברים כא) וערפו שם את העגלה בנחל ת"ל תזל כטל אמרתי. בנחת ולא בזעף. וכן היה רבי מאיר אומר אם למדת תורה לשמה תזל כטל ואם לאו יערף כמטר ואין עריפה אלא הריגה. ד"א יערף כמטר לקחי. תחלה תהא תורתך קשה עליך כמטר (י) ולבסוף תזל בנחת. ד"א יערף כמטר לקחי מה מטר זה יורד על האילנות נותן (יא) טעם לכל אחד ואחד מהן לפי מה שהוא. כך התורה יש שמחכמת ויש שעושה אותם חסידים. ד"א יערף כמטר לקחי כשם שהעיד בהם את השמים ואת הארץ כך העיד בהם ארבע רוחות העולם. יערף כמטר לקחי. (יב) זו רוח מערבית שבאה מערפו של עולם שכולה ברכה. תזל כטל אמרתי זו (יג) רוח צפונית שמזלת את הזהב. כשעירים עלי דשא. זו רוח מזרחית שמטהרת את העולם כשעיר. וכרביבים עלי עשב. זו רוח דרומית שהיא מרבכת את העולם (יד) כרביב:

פס'. כי שם ה' אקרא. מלמד שלא רצה משה להזכיר שמו של הקב"ה (טו) אלא לאחר כ"א דבר שהם (פ"א) אותיות כנגד פרשת ויהי בנסוע הארון שהיא פ"ה אותיות. (טז) אמר משה רבינו מלאכי השרת אין מזכירין שמו של הקב"ה לאחר שלשה (תיבות) שנאמר (ישעיה ו) קדוש קדוש קדוש ה' צבאות. דיי להיות פחות משבעה במלאכי השרת (יז) מיכן א"ר שמעון בן יוחאי לא יאמר אדם לה' עולה לה' חטאת אלא קרבן לה'. מיכן שלא יהא אדם רשאי להזכיר שמו של הקב"ה על חנם:

פס'. כי שם ה' אקרא. אמר להן משה לישראל אני אספר תהלות ה' ואגיד בשבחו ואתם הבו גודל לאלהינו על גדולותיו ונוראותיו שלא ירדו אבותינו למצרים אלא בשביל שיעשה להם הקב"ה נסים כדי שיתגדל שמו בעולם. (יח) וכן הוא אומר (שמות ט) ואולם בעבור זאת העמדתיך. ואומר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש ה'. ונשמע וימס לבבנו לכך נאמר הבו גודל לאלהינו ואומר (נחמיה ט) ויברכו שם כבודך:

פס'. הצור תמים פעלו. שצייר את עולמו בתחלה כענין (בראשית ב) וייצר ה' אלהים את האדם. תמים פעלו. פעולתו שלימה. כל באי העולם אינו יכול לומר אילו הייתי כראוי כן היה טוב. אילו הייתי מהלך מראשי הייתי נאה אלא כל שעשה הקב"ה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. כי כל דרכיו משפט. הכל הוא במשפט הכל הוא עשה בחכמה להיות יושב במשפט על כל אחד ואחד נותן לו את הראוי

באור הרא"ם

שמים ממעל. שהוא לשון הזה כמו הכא יערוף כמטר לקחי פי' כמטר לקחי: (י) ולבסוף תזל כטל בנחת כצ"ל: (יא) טעם לכאו"א מהן וכו'. בגפן לפי מה שהוא בזית לפי מה שהוא כ"ה בספרי. לפי שכל מיני פירות טעמם מחולקים כך דברי תורה: (יב) זו רוח מערבית. (ב"ב כ"ה:) שבא מערפו של עולם רש"י פי' מערב קרוי אחור דכתיב אחור וקדם צרתני: (יג) רוח צפונית. שמזלת את הזהב דכתיב (איוב ל"ז) מצפון זהב יאתה: (יד) כרביב. ומגדלת עשבים כצ"ל: (טו) אלא לאחר כ"א דבור שהם כ"ה אותיות כנגד פרשת ויהי בנסוע הארון כצ"ל והיינו מן האזינו עד ה' אקרא יש כ"א תיבות ופ"ה אותיות: (טז) אמר משה וכו'. לאחר של"ש קדושות שנאמר קדוש קדוש קדוש וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי די להיות פחות מז' ממלאכי השרת. פי' כי משה הזכיר השם אחר כ"א תיבות וז' פעמים ג' הם כ"א כי המלאכים אמרו בתחלה ג' פעמים קדוש. והנה הז"א הקשה ע"ז (חולין צא:) חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת שישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' וכו'. ומלאכי השרת אחר ג' תיבות קק"ק ומשה בודאי ג"כ קרא ק"ש ע"ש שהרבה להקשות. והם כי באמת בדברים כאלה הנעלמים לא שייך לפלפל בקושיות ותירוצים. אולם לדידי לא קשה כלל כי באמת גבי תפלה ישראל חביבין שמזכירין השם לאחר שתי תיבות. גם במשה גופא פ' ואתחנן שהתחיל ה' אלהים אתה החלות הרי שהתחיל בהשם בראשונה. אך הכא לגבי שירה שמשה אמר שירת האזינו והנה גבי מלאכי מעלה שהם שכלים נבדלים לא שייך בהם לשון תפלה רק לשון שירה כמו שם בחולין ג' כתות מלאכי השרת אומרים שירה וכו'. והכא פרשת האזינו הוא שירה שמשה אמרה ע"ז קאמר ממי למד משה ממה"ש שאין מזכירין את השם. (היינו בעת שירה) רק אחר ג' תיבות ומשה אמר אחר כ"א תיבות ומה שתפס הלשון דיי שאהיה בפחות מז' ממלה"ש. דע כי מספר שבעה קדוש הוא עיין בפדר"א פ' י"ח וכן במדרש תהלים מזמור צ"ב כי שביעי קדוש הוא. ובלי ספק יש בו סוד גדול ליודעים. אחר כתבי זאת מצאתי להגאון מהר"ל מפראג בדרושו דרוש נאה. ביאר ג"כ המאמר הזה בפנים אחרים: (יז) מכאן אמר רשב"י. (נדרים י') והטעם דילמא אמר לה' ולא יאמר קרבן ומפיק ש"ש לבטלה: (יח) וכה"א ואולם וכו'. וסיפא דקרא ולמען ספר שמי

בכל

לו. אל אמונה. (יט) לא ברא הקדוש ברוך הוא העולם אלא על האמת. ואין עול. מגיד שלא ברא הקב"ה את האדם אלא להיות צדיק דכתיב (קהלת ז) לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר וגו'. צדיק וישר הוא. שהוא נוהג עם באי העולם בישרות. ד"א הצור תמים פעלו. פעולתו שלימה אין אדם יכול לומר מה ראה הקב"ה לשטוף דור המבול. לבלבל דור הפלגה. להפוך את סדום. לבלע קרח ועדתו. כי כל דרכיו משפט. שישב עליהם בדין ונתן לכל אחד ואחד כראוי לו, אל אמונה אין גובה אלא בדין ואמונה. (כ) ואין עול. גובה את שלו באחרונה. צדיק וישר הוא. דכתיב (תהלים יז) כי צדיק יי צדקות אהב. ד"א הצור תמים פעלו. התקיף. תמים פעלו פעולת כל באי העולם שלימה לפניו. שכרן של צדיקים. ופורענותן של רשעים. הצדיקים שכרן שמור שנאמר (שם כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. והרשעים שמור עונשן שנאמר (דברים לב) הלא הוא כמוס עמדי התום באוצרותי. אל אמונה מגיד הכתוב שכשם שהוא נותן לצדיק גמור שכר מצוה קלה שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך הוא נותן לרשע. ואין עול. כשם שהוא פורע מן הרשע על עבירה קלה שהוא עושה בעוה"ז לעוה"ב כך הוא פורע מן הצדיק מן העבירה שעשה בעוה"ז ובשעת פטירתו של אדם מצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני שנאמר (תהלים נא) למען תצדק בדברך תזכה בשפטך:

פס'. (כא) שחת לו. ישראל שנאמר (הושע יג) שחתך ישראל כי בי בעזרך. (כב) כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז. לא בניו. לא נהגו מנהג בנים ששומעין מוסר אביהם אלא אוהבים מומם דברים שהם להם מומם כענין שנאמר (שמות לב) לשמצה בקמיהם. דור עקש ופתלתול. עקמנים אתם אין אתם מתכוונין אלא באור. משל לעץ מעוקם נתנו לאומן שיכוונו נתנו במכוון ולא נתיישר הכהו במעצד ולא נתיישר עשאוהו קליפין והשליכוהו לאור כך אמר משה לישראל פתלתולים אתם ואין אתם מתכוונין אלא באור. (כג) וכן הוא אומר (יחזקאל כא) ונתתיך ביד אנשים בוערים. ואומר (זכריה יג) והבאתי את השלישית באש וגו':

פס'. הלה' תגמלו זאת. אי עניים למי אתם גומלים זאת למי שאמר והיה העולם למי שעשה עמכם נסים. (כד) עם נבל. ולא הבין כמה גבורות כמה נוראות נעשו לו. ולא חכם. על העתידות ליעשות להם בהכנסם לארץ. וכן הוא אומר (ישעיה א) ישראל לא ידע. על העבורות. (כה) עמי לא התבונן. על העתידות. ד"א מפני מה עם נבל ולא חכם בתורה (כו) כדכתיב (איוב ד) ימותו ולא בחכמה. הלא הוא אביך קנך. הוא אביך הוא קנך לו לעם שנאמר (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. הוא עשך ויכוננך. (כז) רבי מאיר אומר כרכא דכולא ביה. מלכיה ממנה. כהניה ממנה. לוייה ממנה. כופריה ממנה. שנאמר (זכריה י) ממנו פנה ממנו יתד. הוא עשך ויכוננך. הוא שומרך כענין שנאמר (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר. רבי יהודה אומר הוא עשך כוין כוין שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם

באור הרא"ם

בכל הארץ: (יט) לא ברא הקב"ה וגו' אלא על האמת. יובן עפ"י מאמרם ז"ל אר"א הכל ברא הקב"ה חוץ מן השקר שלא בראו אלא ב"א בודין אותו מלבן: (כ) ואין עול גובה שלו באחרונה. היינו השכר לצדיקים והעונש לרשעים הכל באחרונה בעה"ב: (כא) שחת לו ישראל וכו'. מפרש שחת לו היינו ישראל שחתו בעצמן כמו התם שִׁחֶתְךָ ישראל חבלה בעצמך: (כב) כל מקום שנאמר. (סנהדרין נ"ז) ע"ש. ואולי כוונת המחבר לפרש דקרא כי ב"י בעזרך כמו שפירשו המפרשים החדשים שהיה באותן הימים אליל הנקרא ב"י (Bie) כידוע בהבלי המיטאלאגיע וזה שחת ישראל כי ב"י בעזרך. שעבדו לאליל ב"י: (כג) ובה"א ונתתיך ביד אנשים בוערים. מכרם בוערים לשון בוער כלם: (כד) עם נבל ולא הבין. דורש נבל על שעבר וכן פרש"י: (כה) עמי לא התבונן על העתידות. כי פורש נבון הוא המבין דבר מתוך דבר היינו מה שעתיד להיות: (כו) כדכתיב ימותו וגו'. ראיה דקרא הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה ונכרם כפי פי' הרלב"ג שכבר נסע ממקום יתרונם אשר בם על שאר בעלי חיים והוא השכל והלך לו וכו' ע"כ ימותו ולא בחכמה. וכן הכא מחמת שהם עם נבל ע"כ ולא חכם כי חכמת מה להם: (כז) רמ"א כרכא דכולא ביה. (חולין נ"ו:) דורש ויכוננך

כרו

אי אפשר לך להתקיים אפילו שעה אחת. רבי שמעון בן בתירה היה דורש הוא עשך ויכוננך הושיבך על בסיסיך הלעיטך ביזת מצרים וביזת הים וביזת שבעה עממים. (כח) ונתן לך מה שנשבע לך:

פס'. זכור ימות עולם. אמר להם זכרו מה שעשיתי לדורות הראשונים מה שעשיתי לאנשי דור המבול ולאנשי דור הפלגה ולאנשי סדום ועמורה. בינו שנות דור ודור. שאין לך דור שאין בו כדור המבול וכאנשי סדום ועמורה אלא שכל אחד ואחד נידון כפי מעשיו. שאל אביך ויגדך. (כט) אלו הנביאים כענין שנאמר (מלכים ב ב) ואלישע ראהו והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. זקניך ויאמרו לך. אלו זקנים בענין שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. דבר אחר זכור ימות עולם. אמר להם כל זמן שהקב"ה מביא עליכם יסורין בעולם הזה (ל) תזכרו כמה טובות ונחמות עתיד ליתן לכם לעתיד לבוא. שאל אביך ויגדך. במה שניתן לך מהר סיני. זקניך ויאמרו לך. במה שקיבלו זקנים מהר סיני שנאמר (שמות כד) ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל:

פס'. בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה לאומות העולם פירש כל תחום אומה ואומה כדי שלא יהו מעורבבין בם. בני מגוג למגוג. בני גמר לגמר. בני מדי למדי. בני תובל לתובל. יצב גבולות עמים. ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר (שה"ש ו) ששים המה מלכות ושמנים פילגשים הרי ק"מ ואבותינו לא ירדו למצרים אלא בשבעים נפש וכאן גבולות עמים למספר בני ישראל זכו עמים (לא) ליטול שני תחומין. למספר בני ישראל:

פס'. כי חלק ה' עמו. כיון שהתחילו הדורות להיות פרים ורבים לא מצא בהם כאברהם אבינו ואעפ"כ יצא ממנו ישמעאל וכל בני קטורה היו רעים מן הראשונים. בא יצחק ויצא ממנו עשו וכל אלופי אדום חזרו להיות רעים מן הראשונים עד שבא יעקב והוליד מטה שלימה מיד הקב"ה הכיר את חלקו שנאמר כי חלק ה' עמו וגו'. ואומר (ירמיה י') לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וישראל חבל נחלתו. חבל זה גורל. וכה"א (תהלים טז) חבלים נפלו לי בנעימים חבל זה חוט המשולש זה (לב) יעקב שהיה שלישי לאבות. ועליו הכתוב אומר (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

פס'. ימצאהו בארץ מדבר. אלו ישראל שנאמר (הושע יג) אני ידעתיך במדבר וגו'. ואומר (הס ט) כענבים במדבר מצאתי לישראל. ובתוהו ילל ישימון. במקום הצרות ובמקום גדודי חיות והאומות. (לג) יסובבנהו. לפני הר סיני שנאמר (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר. (לד) יבוננהו. בעשר הדברות. יצרנהו כאישון עינו. שלא להזיקו לא מן הקולות ולא מן הלפידים. ד"א (לה) ימצאהו. כגון (במדבר יא) ומצא להם. הספיק להם מזונותם בארץ מדבר. ובתוהו ילל ישימון. במקום נחש שרף ועקרב. הבאר עולה והמן יורד וענני הכבוד מקיפין אותם. שנא' יסובבנהו (לו) יבוננהו נתן בהם בינה יתירה. יצרנהו כאישון עינו. שנא' (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

פס'. כנשר יעיר קנו. כדרך שאין הנשר הזה בא על קנו בבת אחת אלא מפסע

באור הרא"ם

כמו ואת כנו היינו שברא להם בסיס לישב עליו (רש"י): (כח) ונתן לך מה שנשבע לך. והוריש מה שהבטיחך כ"ה בספרי. והיינו שהושיבך על כנ"ך בארץ ישראל: (כט) אלו הנביאים. שנקראים אב"י כדמסיים: (ל) תזכרו במה טובות ונחמות. דריש זה מסיפא דקרא בינו שנות דור ודור קאי על ימי המשיח שיקבלו אז הרבה טובות ונחמות: (לא) ליטול שני תחומין. היינו שני חלקים כי שני פעמים ע' הם ק"מ: (לב) יעקב שהיה שלישי לאבות. עיין ספרי כשנולד אברהם מהו אומר ואח לצרה יולד כשנולד יצחק מהו אומר טובים השנים מן האחד כשנולד יעקב מה הוא אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק: (לג) יסובבנהו לפני הר סיני שנאמר והגבלת את העם סביב כנ"ל: (לד) יבוננהו בעשרת הדברות. כי בינה הוא המבין דבר מתוך דבר וכן בי' דברות נכלל בו כל התורה כולה. עיין בספרי כשהיה הדיבור יוצא היו ישראל יודעין כמה הלכות ומדרשות וק"ו וג"ש יש בו שהכל בכלל בינה: (לה) ימצאהו. כגון ומצא להם. דורש ימצאהו יפרנסהו. ועיין בתרגום סיפק צרכיהון: (לו) יבוננהו נתן בהם בינה יתירה. כי ע"י אכילת המן ניתן להם בינה יתירה וזה מאמרם לא נתנה תורה

מאילן לאילן ומסוכה לסוכה כדי שיעורו בניו ויהיה בהם כח כדי לקבלו כך בשעה שנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא נגלה להם מרוח אחת (לז) אלא מארבע רוחות שנאמר (דברים לג) ויאמר ה' מסיני בא. יפרוש כנפיו יקחהו. כענין שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים. ואומר (דברים א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך. ישאהו על אברתו. כשם שהנשר נושא את גוזליו על אברתו ואינו מתירא מעוף בעולם כך ישראל לא היו יראין מכל אומה ולשון :

פס'. ה' בדד ינחנו. אמר להם הקב"ה כשהייתם יושבים יחידים ולא נהנין מהרשעים כך אתם עתידין להושיבכם יחידים בעולם ואין הרשעים נהנין מכם כלום. ואין עמו אל נכר. (לח) שלא ישלטו עליכם שרי הכנענים כענין שנאמר (דניאל י) ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם. ד"א ה' בדד ינחנו. כענין שנאמר (דברים לג) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב. ואין עמו אל נכר שלא יהו עמכם עובדי אל נכר (לט) כענין שנאמר (ישעיה ב) והאלילים כליל יחלף. ואומר (שם) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא :

פס'. ירכיבהו על במתי ארץ. זו ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות. ויאכל תנובות שדי. אילו פירות ארץ ישראל שהן קלין לאכול מכל מאכל הפירות של שאר הארצות. ויניקהו דבש מסלע. זו סכנית וחברותיה שמהם הפירות שמנות עד מאד. ושמן מחלמיש צור. אלו (מ) זיתי גוש חלב. מעשה שאמר רבי יהודה לבנו בסכנית צא והבא לנו קציעות מתוך החבית הלך ומצא את החבית שצף עליה דבש. (מא) מעשה שאמר רבי (יהודה) לבנו בציפורי צא והבא לנו גרוגרות מתוך העליה הלך ומצא את העליה שצפה עליה דבש :

פס'. חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה (מב) כענין שנא' (מלכים א ה) (ועשרים) בקר בריאות ועשרים בקר רעי לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים. ד"א חמאת בקר והלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן. אלו הרשעים שכל ממונם יפול ביד צדיקים. (מג) עם חלב (כליות חטה). אלו עשרת השבטים שהיו אוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק. ודם ענב תשתה חמר. כענין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו. ד"א (מד) חמאת בקר. אלו הכנענים. וחלב צאן. שכללן עם המלכיות שבאו והחזיקו בארץ ישראל. עם חלב כרים אלו הגמונים שלהן. ואילים בני בשן אלו קנטרונין שלהם. ועתודים. אלו סנקליטין שלהן. עם חלב כליות חטה. אלו המטרוניות שלהם. ודם ענב תשתה חמר. (מה) שהצדיקים יורשין אותן באחרונה והם מנחילין אותם לבניהם וערבין להם כיין :

פס'. וישמן ישורון ויבעט. אותו דור המבול. מרוב הטובה שהשפיע להן הקב"ה מרדו שנאמר (איוב כא) שורו עיבר ולא יגעיל. ואומר (שם) ישלחו כצאן עויליהם ואומר (שם) ישאו בתף וכנור. יבלו בטוב ימיהם ואומר (שם) מה שדי כי נעבדנו אמרו

באור הרא"ם

תורה אלא לאוכלי המן. וכ"ה (נחמיה ט') ורוחך הטוב נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם (הז"א בשם הבעה"ם) : (לז) אלא מד' רוחות. שנאמר ה' מסיני בא. וזרח משעיר למו. הופיע מהר פארן הרי ג' רוחות. ופסוק (חבקוק ג') אלוה מתימן יבוא הוא רוח רביעית : (לח) שלא ישלטו עליכם שרי הכנענים כענין שנאמר. ואני יוצא ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכו' ושר יון וכו' כצ"ל. והמחבר שסיים הפסוק ואין אחר כי אם מיכאל שרכם. לא כדברי הרמב"ן שכתב ה' בדד ינחנו כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים היינו המלאכים שינחנו או שיעזור לו בלתי ה' לבדו כי הוא חלקו ונחלתו. ועיין ג"כ באדרת אליהו להגר"א זלה"ה : (לט) כענין שנאמר והאלילים כליל יחלוף. קאי על הכנענים עובדי כוכבים ומזלות ולא על הע"ז עצמה : (מ) זיתי גוש חלב. שמגן מרובה עיין (מנחות פ"ה:) המעשה מאנשי לודקיא ששלחו לגוש חלב לקנות שמן ע"ש באריכה : (מא) מעשה שאמר ר' יהודה לבנו בצפורי. בספרי הגי' ר' יוסי והוא נכון כי ר' יוסי דר בצפורי (סנהדרין ל"ב:) אחר ר' יוסי לצפורי : (מב) כענין שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וכו' כצ"ל : (מג) עם חלב כרים ואילים בני בשן אלו עשרת השבטים וכו' כצ"ל : (מד) חמאת בקר אלו הכנענים. אולי מפרש חמאה כמו שפרש"י הוא שומן הנקלט מלמעלה ע"ג החלב ודימה זאת לכנענים כי הם הראשונים שהחזיקו בארץ ישראל כמו השומן ע"ג החלב : (מה) שצדיקים יורשים אותם. אולי דרש עכ"ב על ישראל כמו

לא טיפת גשמים אנו צריכין שנאמר (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה אמר להם הקב"ה הטובה שהשפעתי לכם בה אתם מכעיסים אותי בה אני טורדן מן העולם . שנאמר (שם ז) ויהי הגשם על הארץ . וימח את כל היקום וכן אתה מוצא בדור הפלגה שאמרו (שם יא) הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ לפיכך אמר להם הקב"ה אני אפזר אתכם בארבע פנות העולם שנאמר (שם) ויפץ ה' אותם . וכן אנשי סדום שנאמר (יחזקאל טז) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ויד עני ואביון לא החזיקה . וכתיב (שם) ותגבהינה ותעשינה תועבה ואסיר אתהן כאשר ראיתי . וכן ישראל מרוב שלותם חטאו. דכתיב המאת בקר וחלב צאן. וכתיב וישמן ישורון ויבעט. וכה"א (דברים לא) כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים . (מו) שמנת . בימי ירבעם . (מז) עבית . בימי אחאב . (מח) כשית . כל ימי יהוא . שמרוב שעבית כסית . כיון ששמן מבפנים נעשית כסלים מבחוץ . וכן הוא אומר (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל . ויטוש אלוה עשהו . כמדתן מדד הקב"ה להם שנאמר (תהלים עח) ויטש משכן שילה . וינבל צור ישועתו . וכנגדו (ירמיה יד) אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך :

פס' . יקניאוהו בזרים בתועבות . מלמד שהיו הולכין ועושין להם דברים של זרות כענין שנאמר (מלכים א טו) וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת ויכרות אסא את מפלצתה וישרוף בנחל קדרון . בתועבות יכעיסוהו . זה משכב זכור וכן הוא אומר (ויקרא כ) תועבה עשו :

פס' . יזבחו לשדים . אמר הקב"ה אלו דברים שהם מטיבים להם היו עובדין הייתי אומר על אחת כמה וכמה שהן עובדין לשדים . מה דרכו של שד כיון שנכנס באדם הוא כופה אותו על פניו . אלהים לא ידעום. מה שאין אחד מאומות העולם יודע מה הוא אלא כשהוא רואה אותו אומר צלם יהודי הוא זה . הדא הוא דכתיב (ישעיה י) לממלכות האליל ופסיליהם מירושלם ומשומרון מלמד שירושלים ושומרון מספקות (מט) טופסין של עבודת כוכבים לכל האומות . חדשים מקרוב באו . בכל יום ויום היו מתחדשים עבודות כוכבים . לא שערום . לא שיערום אבותיכם אם יש בהן צורך ואם אין בהם צורך :

פס' . צור ילדך תשי . (נ) הנחתם זכות אבותיכם שנאמר (ישעיה נא) הביטו אל צור חוצבתם . ותשכח אל מחוללך . שכחתם אמותיכם שנאמר (שם) ואל שרה תחוללכם . ד"א צור ילדך תשי אין צור אלא הקב"ה שנאמר הצור תמים פעלו . ילדך . שהביאך בעולם . כענין שנאמר (תהלים צ) בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל . תשי . כענין (איוב לט) כי השה אלוה חכמה . ותשכח אל מחוללך . (נא) שעשאך מחילין מחילין שאם תעלה אחת מהן על גבי הברתה אין אפשר לך לחיות :

פס' . וירא ה' וינאץ . וירא . במעשיהם . וינאץ . במלכותם וכן הוא אומר (איכה ב) וינאץ בזעם אפו מלך וכהן . מכעס בניו ובנותיו . אם כשהן מכעיסין נקראין בנים אם לא היו מכעיסין על אחת כמה וכמה שהיו נקראין בנים חביבין . א"ר מאיר

באור הרא"ם

(הושע ט') כענבים במדבר מצאתי ישראל : (מו) שמנת בימי ירבעם . שהוא היה תחילה לקלקלה שחטא והחטיא בעגלי זהב : (מז) עבית מימי אחאב . (סנהדרין ק"ב:) קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם : (מח) כשית כל ימי יהוא . דורש כסית כמו כסית בסמ"ך (וכן פרש"י) . והכוונה כי יהוא כיסה מעשיו שביטל עובדי הבעל כדכתיב וישמד יהוא את הבעל מישראל : (מט) טופסין של ע"ז . דפוסין של ע"ז היה בירושלים : (נ) הנחתם זכות אבותיכם . דורש תשי לשון שכחה כמו נשיתי טובה . והיינו הנחתם ושכחתם זכות אבות ואמהות . וצור קאי על האבות ומחוללך קאי על האמהות כדמסיים : (נא) שעשאך מחילין מחילין . פי' כי אדם חלול הוא באמצע וזה כדברי ר' מאיר (אהלות פ"י מ"ב) נתן את רגלו מלמעלה עירב את הטומאה דברי ר"מ שאין אדם נעשה אוהל מפני הטומאה כי אדם חלול הוא . וע"ש (פרק י"א) ב"ה אומרים אדם חלול הוא . כתבתי זאת

אין לך בכל המלכים שמלך ימים קלים כזמרי שנא׳ (מלכים א טז) ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קשר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל. ולא מלך אלא ז׳ ימים:

פס׳. ויאמר אסתירה פני מהם. אמר הקב״ה הריני מסלק שכינתי מביניהם (נג) להודיעם מה יהא בסופם. אמר הקב״ה הרי אני מוסרן למלכות משעבדין ומצערין אותם להודיעם מה יהא בסופם. כי דור תהפוכות. כשהיו דור תהפוכות הפכו דברי אלהים חיים. לפיכך (ישעיה סג) ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם. בנים לא אמן בם. אין בהם אמונה של כלום עמדתם לפני הר סיני אמרתם (שמות יט) כל אשר דבר ה׳ נעשה (ונשמע). חזרתם ואמרתם (שם לב) אלה אלהיך ישראל. (נג) נכנסתם לארץ ואמרתם אין אנו גולין מעתה ועד עולם בניתם לכם בית המקדש ואמרתם שאינו חרב לעולם. חזרתם ואמרתם (מלכים א יב) אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי. ד״א לא אמן בם. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר לא רצו ישראל לומר אחר הנביאים אמן בשעה שהיו מברכין אותם עד שפתח ירמיהו את פיו ואמר אמן בשעה שבירכו שנאמר (ירמיה יא) ואען ואומר אמן ה׳:

פס׳. הם קנאוני בלא אל. אלו עבודת כוכבים שכינו על שם אלהים. כעסוני בהבליהם. (נד) זה הבבואה ואפילו הבל היוצא מן הקדרה. ואני אקניאם בלא עם. (נה) אלו כשדים שנאמר בהם (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. ד״א (נו) אלו שהן באין מברבריאה שהן מהלכין ערומין שאין לך בזוי ממי שהלך ערום. בגוי נבל אכעיסם. אלו המינים שנאמר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עושה טוב:

פס׳. כי אש קדחה באפי. מלמד שהפורענות אינה יוצאה מלפני הקב״ה אלא באף כענין שנאמר (שם יח) עלה עשן באפו. ותיקד עד שאול תחתית. זו גיהנם וכה״א (ישעיה יד) אך אל שאול תורד. ותאכל ארץ ויבולה. זו ארץ ישראל. ותלהט מוסדי הרים. אלו הרי ירושלים שנא׳ (תהלים קכה) ירושלם הרים סביב לה. (נז) ד״א (ותאכל ארץ) אלו ארבע מלכיות שהיו נידונין בה:

פס׳. אספה עלימו רעות. אמר הקב״ה אני מכנס כל פורענות שבעולם ומביאן עליהם בבת אחת. ד״א אספה עלימו רעות. מלמד שהיו כל הרעות מתאכפות זאת אומרת אני באה עליהם וזאת אומרת אני באה עליהם. אמר להם הקב״ה המתינו שכל אחת ואחת עתידה לעשות את שלה. חצי אכלה בם. אלו חצי הרעב. כענין שנאמר (יחזקאל ה) בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית. ד״א חצי אכלה בם (נח) חצי כלין והם אינן כלין. וכן הוא אומר (מלאכי ג) כי אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם:

פס׳. (נט) מזי רעב. שיהיו מוזין ומושלכין באשפות מפני הרעב כענין שנא׳ (ירמיה יד)

באור הרא״ם

זאת כי ראיתי בספרי עם פי׳ זרע אברהם הגיה מן הלד דברי ר׳ יהודה וטעות הוא. וכ״ה בספרי בביאור הגר״א גורס ר״מ: (נג) להודיעם מה יהיה בסופם. מפרש אראה מה אחריתם בעבור שאני רואה מה יהיה באחריתם. כי קמי שמיא גליא. עיין ברא״ע ורמב״ן. ותפס הכתוב לבון הראה להודיע שאין ידיעתו מכרחת כאשר האריך הרמב״ם בשמונה פרקים בסופו (נגדי הקכם ה״נ פיחיה): (נג) נכנסתם לארץ ונתתי לכם בית הבחירה. אמרתי לא תהיו גולים מזונה לעולם. כיון שאמרתם אין לנו חלק בדוד וכו׳ אף אני אמרתי לכם (עמוס ז׳) וישראל גלה יגלה מעל אדמתו כנ״ל: (נד) זה הבבואה. שהיו עובדים גם לזה שאין בו ממש: (נה) אלו כשדים. יתכן הכוונה (סוכה כ״ב) ד׳ הקב״ה מתרעם עליהן שברא ן וחשב ג״כ כשדים ומביא האי קרא הן ארץ כשדים עם לא היה שלא היה נצרך להבראות: (נו) אלו שהם באים מברבריא. (יבמות ס״ג:) ה״ג אלו אנשי ברבריא שהם מהלכין ערומים בשוק שאין לך וכו׳. והכוונה ערומים בשוק שאין להם בוש נדה המוסיית. וע״כ הרעו מאד לישראל: (נז) ד״א ותלהט מוסדי הרים אלו ד׳ מלכיות שנאמר (זכריה ו׳) ואשא עיני והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת ומלכיות דומין להרים מחמת תוקפן כנ״ל: (נח) חצי כלין והם אינם כלים. (סוטה ס׳) והוא ברכה בתוך הקללה כי ישארו אחר כל הצרות לברכה: (נט) מזי רעב שיהי׳ מוזין ומושלכים באשפות. בספרי לפי גרסת הגר״א שיהיו מאוזין ברעב וכו׳ וג״ל פירושו

והעם אשר המה (מתנבאים) [נבאים] להם יהיו מושלכים בחוצות ירושלים מפני הרעב והחרב ואין מקבר להמה המה נשיהם ובנותיהם ושפכתי עליהם את רעתם. ד"א מזי רעב (ס) מלשון (דניאל ג) ואתונא אזה יתירא. שהיו שרופין מן הרעב. ולחומי רשף תרגם אכילי עוף כמו (איוב ה) ובני (נשר) [רשף] יגביהו עוף. וקטב מרירי. לפי דרכנו למדנו שכל מי שהשד נכנס בו (סא) שהוא מרירי (סב) והיא בריה מהלכת בין החמה לצל. ושן בהמות אשלח בם. שתהא בהמתו נושכת (סג) והיא מעלה נימי כמו הזאב וכמו הערוד. וכמו שהיה מעשה שהיו הרחלות נושכות ביהודה. ד"א ושן בהמות אשלח בם שיהא רואה את החרב רודפת אחריו בשוק והוא יכול לברוח מפניה ולמלט את נפשו מרעה וחדרי הבית נופלין עליו והוא מת בה. עם חמת זוחלי עפר. אלו ד' מלכיות (סד) שנאמר בהם (דברים ח) נחש ועקרב וצמאון שאימתן מוטלת בעולם. ד"א עם חמת זוחלי עפר (סה) אלו הכינים שאין שלטונם אלא בעפר:

פס', מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. מכאן אמרו בשעת הדבר כנס הרגל ובשעת הרעב פזר את הרגל. מחוץ תשכל הרב על מעשה שהיו עושין בחוצות כענין שנאמר (ירמיה יא) כי מספר עריך היו אלהיך יהודה (סו) ומספר חוצות ירושלים. ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרים הדא הוא דכתיב (יחזקאל ח) הראית בן אדם אשר זקני ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו. גם בחור גם בתולה. הייתי אומר שאתם לפני הבהור והבתולה בלא חטא. ועכשיו גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה שטינפו מעשיהם איש שיבה כיונק קטן:

פס', אמרתי אפאיהם. אמרתי באפי איה הם. אשביתה מאנוש זכרם. שלא יהו בעולם אבל מה יעשה להם (תהלים קו) לולי משה בהירו. (שם קכד) לולי ה' שהיה לנו. (ישעיה א) לולי ה' הותיר לנו שריד:

פס', לולי כעס אויב. אמר הקב"ה (סז) מי גרם לי כעסן של האויבים ואין אגור אלא כנוס כענין שנאמר (משלי ל) דברי אגור בן יקה המשא נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל. פן ינכרו צרימו. בשעת צרתן של ישראל היו אומות העולם רואין אותן ועושין עצמם כאילו אינם מכירים אותם. וכן את מוצא בשעה שגברו אומות העולם על ישראל גמרו והסכימו בכל מקום שישראל בורחין שלא יהו מניחין אותם. בקשו לברוח למערב ולא הנידום שנאמר (ישעיה כא) משא בערב ביער בערב תלינו וגו' · בקשו לברוח לדרום ולא הניחום שנאמר (עמוס א) כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה ועל ארבעה לא אשיבנו על הגלותם גלות שלימה להסגיר לאדום. בקשו לברוח למזרח ולא הניחום שנאמר (שם) על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו על דושם בחרוצות הברזל את הגלעד. בקשו לברוח לצפון ולא הניחום דכתיב (שם) על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלימה לאדום ולא זכרו ברית אחים. אבל כשישראל בשמחה אומות העולם עושין אותם אחים. וכן עשו אומר ליעקב (בראשית לג) אחי יהי לך אשר לך. וכן הירם אמר לשלמה (מלכים א ט) מה הערים האלה אשר נתן לי אחי. פן יאמרו אומות העולם ידנו רמה ולא ה' פעל.

באור הרא"ם

פירושו כי על קרא כמוץ אשר תדפנו רוח הרגם התרגום על מלת מוץ מזיא (וכן בכל ספרי אמ"ת כשבא מלת מוץ הרגם מזיא) ומוץ הוא קש הדק (פלעווע בל"א) ומפרש ג"כ הכא מזי רעב מלשון מזיא. היינו שהרעב ידפנו כמו קש לכל מקום ומקום. וע"ז מסיים הקרא יהיו מושלכים בחוצות ישראל וכו' המה נשיהם ובנותיהם וכו': (ס) מלשון ואתונא אזה יתירא. ויהיה פי' מזי מלשון אז"א והוא לשון שריפה: (סא) שהוא מרירי. בספרי הגי' שהוא מוכר. ופי' החכם הספרדי מלשון ויורד רירו על זקנו. והוא משוגע: (סב) והיא בריה מהלכת בין המה לצל. במ"ר פי"ב וכן במדרש תהלים מזמור צ'. ועיין (פסחים קי"א): (סג) והיא מעלה נימי. היינו מכת ארסי כמו הזאב והערוד שנשיכתן משוכנת: (סד) שנאמר בהן נחש שרף ועקרב וצמאון כו'. והם ד' כנגד ד' מלכיות: (סה) אלו דכינים. בספרי הגי' אלו הכינים (היינו הנחשים) שאין שלטונם אלא בעפר: (סו) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת: (סז) מי גרם לי כו'. הכוונה מי גרם לי שלא אבדתי אותם. כעסן של האויבים כמו שמסיים.

אנחנו פרענו להם מעצמנו ולא ה' פעל כל זאת . וכן השוטים אומרים (עמוס ו) הלא בחזקנו לקחנו לנו וגו' :

פס' . כי גוי אבד עצות המה . אמר הקב"ה איבד ישראל עצה טובה שניתן להם מהר סיני . ואין עצה אלא תורה שנאמר (משלי ח) לי עצה ותושיה . ואין בהם תבונה . אין בהם דעת להסתכל ולומר אמש היה אחד ממנו רודף אלף מאומות העולם ושנים מניסין רבבה אבל עכשיו אחד מן האומות רודף ממנו אלף (סז) ורבי נחמיה דורשו כלפי הכנענים (סח) ונראין דברי רבי (יהושע) שדרשו כלפי ישראל :

פס' . לו חכמו ישכילו זאת . אין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל . יבינו לאחריתם . אמר הקב"ה (סט) אלו המתנתם שעה אחת כשירד משה מהר סיני לא שלטה בהם כל אומה ולשון שנאמר (תהלים פא) לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי :

פס' . איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה . (ע) אמר הקב"ה אלו קיימתם התורה הייתי עושה לכם הבטחה אחד רודף אלף. אם לא כי צורם מכרם . (עא) זה אברהם אבינו מכר את ישראל בגלות שבחר לו הגלות כדי שינצלו ישראל מדינה של גיהנם . וה' הסגירם . שהקב"ה הסכים על ידו שנאמר (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר . אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם . מלמד שהקב"ה מסרם ביד הכנענים לא מפני שהן גבורין אלא מרצון הקב"ה :

פס' . כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לא כתוקף שאתה בא עלינו את מביא על אחרים כשאתה מביא עליני תוקף אנו נוהגין עמהם במדת רחמים אבל הם לא היו מרחמין עלינו. ואויבינו פלילים. אמרו ישראל רבונו של עולם כתבת בתורתך (במדבר לה) והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו. לא אויב לו יעידנו ולא מבקש רעתו ידיננו. והנה אויבינו פלילים :

פס'. כי מגפן סדום גפנם.(עא) רבי דורשו כלפי ישראל. אמר הקדוש ברוך הוא (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק כולה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה. (עב) כי מגפן סדום גפנם . של עמורה שנאמר ומשדמות עמורה . ענבמו ענבי רוש . בניו של אדם הראשון אתם שלא נצטווה אלא על מצוה אחת ובשעה קלה עבר עליה וגרם לו מיתה ולדורותיו . אשכלות מרורות למו . (עג) אלו הגדולים שבכם כענין שנאמר (מיכה ז) אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי :

פס' . המת תנינים יינם . אמר הקב"ה (עד) הכשרים שבהם ותלמידי הכמים שבהם המתם קשה כתנינים. (ורוש) [וראש] פתנים אכזר. (עה) שונים שבכם אכזרים כפתן הזה שמרירתן כנוסה בתוך מעיהן כנחש :

פס' . הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי. אלו פורעניות של הקדוש ברוך הוא עתיד להביא על הרשעים שנאמר (איוב לח) אשר השכתי לעת צר ליום קרב

באור הרא"ם

שמסיים שלא יאמרו ידינו רמה . וכ"ה בא"א להגר"א : (סז) ור"נ דורשו כלפי הכנענים . היינו הפסוק כי גוי אובד עצות : (סח) ונראין דברי ר' יהודה כצ"ל : (סט) אלו המתנתם שעה אחת . והיינו שלא עשו את העגל : (ע) אמר הקב"ה לישראל כו' . זהו דברי ר' יהודה שדורש כלפי ישראל וקאי איכה ירדוף א' קאי על ישראל בעת הברכה ועי"ז מסיים בסוף מלמד שהקב"ה מסרן ביד הכנענים לא מפני שהם גבורים וכו' : (עא) זה אברהם וכו' שבחר לו הגליות בר"ר פ' מ"ה : (עא) ר' יהודה דורשו כלפי ישראל כצ"ל : (עב) כי מגפן סדום . חסר כאן וכצ"ל והוא דברי ר' יהודה כמו שהתחיל וכי מגפנה של סדום אתם או ממטעה של עמורה אתם . והלא אתם ממטע קודש שנאמר ואנכי נטעתיך שורק זרע אמת : (עב) בניו של אדם הראשון . דורש ענבמו ענבי ראש קאי על אדה"ר והוא עץ שאכל אדה"ר גפן היה כדברי ר"מ (סנהדרין ע') : (עג) אלו הגדולים שבכם . מרתן פרוסה בכם כאשכול ואין אשכול אלא גדול שנאמר אין אשכול לאכול וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי . ויתכן כפי שכתבו חכמי התולדה שבשפת הירדן יש אילנות קטנים ועליהם פירות כמו ענבים גדולים טובות מראה . אך טעמם מור מאוד כמו עפר אדמה מרה מאוד וזה שאמר מרתן פרוסה כו' : (עד) הכשרים שבהם וכו' . (יומא כ"ב כ"ג) כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח :
(עה) שונים שבכם . בספרי הגי' ראשים שבכם והוא יותר נכון כלישנא דקרא וראש פתנים :

ומלחמה ואומר (ישעיה כה) ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה. חתום באוצרותי. מה זה חתום ואין חסר כלום (עו) כך לא אלו נטלו משלהם ולא אלו נטלו משלהם. שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו'. וכן ברשעים הוא אומר הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי:

פס'. לי נקם ושלם. (עז) אמר הקב"ה אני עתיד ליפרע לירושלים כענין שנא' (ישעיה לד) כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון. ואומר (שם סה) הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם. לעת תמוט רגלם. (עח) בזמן שיביא הקב"ה שכרם. כענין שנאמר (איכה ד) תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך. כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו. (ירמיה נ) נקמת ה' [אלהינו] נקמת היכלו:

פס'. כי ידין ה' עמו. (עט) ידין עמים על שעשו בעמו. שנאמר (זכריה א) אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. ואומר (ירמיה ל) כי אעשה כלה בכל הגוים. ועל עבדיו יתנחם. אלו ישראל שלקחתי ממצרים להיות לי לעבדים. וכבר משלו בם אומות העולם. יתנחם. אלו תנחומין. כי יראה כי אזלת יד. ראה שהלכו בגולה. דבר אחר כי יראה. יראה שכלתה פרוטה מידם. (פ) דבר אחר כי יראה כענין שנא' (דניאל יב) וככלות נפץ [יד] עם קדש תכלינה כל אלה. ואפס עצור ועזוב. כעני' שנ' (מלכים ב יד) כי ראה ה' את עני ישראל (פא) מורה (אותם) ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל. ואומר (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו:

פס'. ואמר אי אלהימו. רבי יהודה דורש כלפי ישראל. עתידין הם ישראל לומר איכן הם אלהיהם של אומות העולם (פב) שהיו מקניטין את ישראל. צור חסיו בו. שלא היו מניחין את ישראל לשקוט אלא היו אומרים להם עזבו תורתכם והתחברו לנו. וכן הוא אומר (שם ח) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים (פג) וישראל אומרים להם (שם) הלא עם אל אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתים:

פס'. אשר חלב זבחימו יאכלו. אלו הן זבחי מתים. ישתו יין נסיכם. אלו נסכי עבודה זרה. יקומו ויעזרוכם. שעתידין כל אומות העולם לומר (ירמיה טז) אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים לכן הנני מודיעם וגו':

פס'. ראו עתה כי אני אני הוא. אני ראשון ואני אחרון. אני הוא שהוצאתי אתכם ממצרים. אני הוא שפיזרתי אתכם בין האומות. אני שעתיד לקבצכם. ואין אלהים עמדי. יחיד בעולמו שליט במעשיו ואין לו שני כמו שאומות העולם אומרים שיש חבר. ואין אלהים עמדי. הרי תשובה לאומות. אני אמית ואחיה מחצתי וגו'. מה מהיצה ורפואה באחד אף מיתה והיים באחד. מיכן תשובה לאומר אין תהיית המתים מן התורה. ואין מידי מציל. (פד) אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו מיום הדין. שנאמר (תהלים מט) אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם. יקרה היא לכל בני העולם שמשעה שהן חוטאין (פה) אין להם תשלומין:

באור הרא"ם

(עו) כך וכו'. פי' כי ישראל עדיין לא נטלו רב טוב הצפון להם וכן להיפך הרשעים: (עז) אמר הקב"ה אני בעצמי עתיד ליפרע לירושלים כנ"ל. ודורש לי נקם ושלם אני בעצמי אשלם: (עח) בזמן שיביא הקב"ה על שכרם. דורש לעת תמוט רגלם קאי על הכנענים היינו בעת שיתמוטטו רגלם ויפקוד עונם אז יבוא הקב"ה לישראל על שכרם: (עט) ידין עמים וכו'. כי הכל דרשת ר' יהודה שדורש הפסוק כלפי ישראל ודורש ידין עמו ידין עמים מה שעשו בעמו: (פ) ד"א כי יראה וכו'. פי' שיתיאשו מן הגאולה: (פא) מורה מאוד כנ"ל וסיפא דקרא ואפס עצור ועזוב כמו קרא דהכא: (פב) שהיו מקניטין וכו'. פי' שהאומות היו מקניטין את ישראל לעבוד עבודת כוכבים: (פג) וישראל אומרים להם כו'. כפרש"י בישעיה שמה שאמרו להיות כמותם לדרוש בעבור החיים מן המתים היינו הע"ז שחשוב כמת: (פד) אין אברהם מציל. (סנהדרין ק"ד.) ברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא: (פה) אין להם תשלומין.

כמאן

פס'. כי אשא אל שמים ידי. בוא וראה שהקב"ה ברא את עולמו במאמר (פו) והרשעים גורמים לישבע שנאמר (כי אשא אל שמים ידי) ואין נשיאה אלא שבועה. שנאמר (יחזקאל כ) ואשא ידי לזרע בית יעקב. ואמרתי חי אנכי לעולם. מדת בשר ודם (פז) אם אינו גובה (אפטיאה) [אפותקי] שלו מן החיים אינו גובה לעולם אלא הקב"ה אם אינו גובה מןהחיים גובה מן המתים. אם אינו גובה בעולם הזה גובה לעולם הבא. לכך נאמר חי אנכי לעולם. אשריהן לצדיקים שאין שכרן נקפחת. אוי לרשעים שאין גמולם נשכח:

פס'. אם שנותי ברק חרבי. מלמד שהפורענות יוצאה מלפני הקב"ה כברק קלה. שאם עושין תשובה מחזירה במהרה שנאמר אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי. (פח) שאין מדת הדין חוזרת ריקם. אשיב נקם לצרי. (פט) אלו צוררי יהודה (וישראל). למשנאי אשלם. אלו המינים שעובדים עבודת כוכבים שנ' (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא וגו'. וכתיב (שם) תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. שהם כופרין ביחוד הקדוש ברוך הוא:

פס'. אשכיר חצי מדם. וכי החצים משתכרין אלא הריני משכיר את החיות ואת העופות ממה שחצי עושות. וחרבי תאכל בשר. וכי החרב תאכל בשר אלא אמר הקב"ה הריני מאכיל את החיות ואת העופות ממה שהרבי עושה כענין שנאמר (יחזקאל לט) ואתה בן אדם אמור לצפור כל כנף עד ואכלתם בשר ושתיתם דם ואומר (שם) בשר גבורים תאכלו עד ואכלתם להם לשבעה ושתיתם דם לשברון מזבחי אשר זבחתי לכם. וכל הפרשה. מדם חלל ושביה. ממה שעשו בחללי עמי כענין שנאמר (ירמיה ח) ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי. ושביה. ממה שעשו בשבי עמי שנא' (ישעיה יד) היו שובים לשוביהם ורדו בנוגשיהם. מראש פרעות אויב. מלמד שאויבי ישראל כולם תלוים בפרעה ראש האויבים. דבר אחר מראש פרעות אויב. כשהקדוש ברוך הוא (צ) פורע מן הכנענים מביא עליהם פורענותם ופורענות אבותם:

פס'. הרנינו גוים עמו. עתידין אומות העולם ליתן שבח לבורא הכל על גלותם של ישראל. כי דם עבדיו יקום ונקם. שתי נקימות למה. נקם על הדם נקם על החמס שנאמר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם. ואומר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים (צא) והורדתים אל עמק יהושפט וגו' (עד) אשר שפכו דם נקיא

באור הרא"ם

בממון אבל תשובה דוקא מועלת: (פו) והרשעים גורמים לישבע דכתיב וישא ידו להפיל אותם במדבר כנ"ל: (פז) אם אינו גובה אפותיקי שלו כנ"ל. והיינו חובו שיש לו: (פח) שאין מדה"ד חוזרת ריקם. בספרי ליתא זה. וכוונתו נראה שגופת גוף דברי הזוהר היה ידוע ג"כ להמחבר הזה שחי יותר משתי מאות שנה קודם שנתגלה הזוהר. עיין בזוהר דברים בסופו בהשמטות דף ש"ד ע"ה המעשה הארוכה באדם א' שחטא ושאלו מן שמיא חויא להענישו ופגע ר"א את החויא א"ל ר"א חויא חויא כשי לך מאירחך דהא תב ההוא גברא ואתנחם על מה דעביד וכו' א"ל ר"א חויא ידענא מה דאת בעי תוב מאורחך דהא עובד כוכבים חייבא אתי דעביד ביש לחד יהודאי והא נאים שכיב במערתא דילך זיל וקטלין וכו'. פתח ר"א ואמר מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך דהא לית רחימו להקב"ה בהדי בר נש בהאי עלמא אלא כמאן דתאיב מחוביה וע"ד ואני אהבתיך. אבל מאי אעבוד דהא יהיב נשו לחויא לנזקא דא הוא עיטא ואתן אדם תחתיך ההוא אדם רשע דאתי מעמא אחרא ע"ש בארוכה. וכן הוא כוונת הפסיקתא אם שנותי ברק חרבי שהפורעניות יוצאת מלפני הקב"ה כברק קלה (היינו על ישראל כשחוטאין) ומסיים שאם עושין תשובה הקב"ה מחזירה (היינו הפורעניות מהם) ומקיים ותאחז במשפט ידי שאין מדת הדין חוזרת ריקם היינו הפורעניות נותנה על רשעי העמים כמו דברי הזוהר שהעתקתי. ובהיותי במאה"ב פאדאלסקי הראני ידידי הרב ר' קלמן ראפאלאווין ראיה שאין עליה תשובה לקדמות ס' הזוהר אשר גם חכמי התלמוד ידעו מאתו וזה הוא (ע"ז ס"ח') גבי מחלוקת שבשבית ולבסוף פשט קושיית ר' חנא לעולא ועולא השיב לו חנא לא מידי ידע מאי קאמרי רבנן תיובתא קא מותיב. דבריו אלו מתאימים לדברי הזוהר (שלח קנ"ז) מעשה ארוכה. ר"מ ור"י דאזלי באורחא ולבסוף בדף קנ"ח א"ר יסא וודאי דא הוא ר' חנא בכל יומא לא בעי לאתזהא גרמי במאי דידע הרי מלאנו מדתו וחסידותו של ר' חנא שהסתיר כח תורתו בלי לידע בבית חכמי התלמוד וזה הלשון חנא לא ידע מידי מאי קאמרי רבנן. ודש"ח: (פט) אלו צוררי יהודא ובנימין כנ"ל. והיינו הכותים כדכתיב (עזרא ד') וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה כו': (צ) פורע מן הכנענים. פרעות אויב לשון פרעון: (צא) והורדתים אל עמק יהושפט. ואח"כ כתיב מחמס

בארצם ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור. ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון. וכפר אדמתו עמו. מלמד (נב) ששפיכות דמם היא כפרתם. שנאמר (תהלים עט) שפכו דמם כמים סביבות ירושלים וכתיב (שם) עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. וכפר אדמתו עמו. וכן הוא אומר (ישעיה לג) העם היושב בה נשוא עון. למדנו שהשירה הזאת יש בה עדות בכל דור ודור ויש בה לימות המשיח ויש בה לעתיד לבוא. אשריהם ישראל שהם חשובים לפני קונם לדבר עליהם דברים אשר לא נאמרו על כל אומה ולשון; (תהלים קמד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו:

פס'. ויבא משה עד והוא והושע בן נון. יכול לפי שהצפה דעתו עליו (פי' נבהה רוחו עליו) תלמוד לומר (נג) הוא והושע בן נון הוא הושע. אע"פ שנתמנה פרנס על הצבור הוא הושע בצדקותיו. כיוצא בו אתה אומר (שמואל א יז) ודוד הוא הקטן. הוא דוד עד שלא נכנס לגדולה והוא דוד אע"פ שנתמנה מלך:

פס'. ויכל משה לדבר. אף על פי שהיה זקן בן ק"כ שנה קולו היה מהלך בכל מחנה ישראל:

פס'. ויאמר אליהם שימו לבבכם. מיכן אמרו צריך אדם לכוין את לבו ועיניו ואזניו לדברי תורה ואם לאו אין בידו מאומה. מעשה בחכם אחד שבא מלדקיא נכנס רבי אליעזר ורבי שמעון ורבי יוחנן בן ברוקה ישבו לפניו. אמר להם קרבו לפני וקרבו. לא זז מקרבן עד שקרבן לפני רגליו. (נד) אמר להם צריכין אנו להחזיק טובה לדורות הבאים אחרינו וצריכין אנו להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחרינו אילו אינו אלא משה גדול העולם שאילולי אחרים קיימו את התורה מה היתה שוה. אשר אני מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמור לעשות. אפי' דבר הקל בתורה שאתם אומרים למה נכתבה יש חיים לעולם הזה ולעולם הבא. כענין שנאמר (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע. ותמנע היתה פילגש. אמרה הואיל ואיני כדאי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש והרי דברים קל וחומר מה עשו שלא היתה בידו אלא מצוה אחת שהיה מכבד את אביו היו המלכים והשלטונים רצים להדבק בו על אחת כמה וכמה שיהו רצים להדבק ביעקב אבינו שקיים את כל התורה כולה:

פס'. כי לא דבר רק הוא מכם. שאם הוא רק אינו רק אלא מכם שאין אתם יודעין לדרוש אותו. כי הוא חייכם. מיכן פירוש לתלמוד שמארכת ימיו של אדם. וכן הוא אומר (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמואלה עושר וכבוד. אשר אתם עוברים את הירדן. בשכר שתעברו אתם יורשים:

פס'. וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. (נה) בשלשה מקומות הוא אומר בעצם היום. בנח שנאמר (בראשית ז) בעצם היום הזה בא נח. אמר הקב"ה אם יכנס נח בלילה לתיבה עכשיו יהו כל הדור אומרים אילו היינו יודעין לא היינו מניחין אותו ליכנס. או היינו נוטלין פסילין וקרדומין ומבקעין את התיבה לכך אמר הקב"ה הריני מכניסם בעצם היום ומי שיש בו כח יבוא וימחה. לכך נאמר בעצם היום הזה בא נח. ובמצרים נאמר (שמות יב) בעצם היום הזה הוציא ה' שלא יאמרו מצרים אילולי היינו יודעין לא היינו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא היינו לוקחין סייפים

באור הרא"ם

בני יהודה (היינו הגזולות שעשו) אשר שפכו דם נקי בארצם ונקיתי דמם כו' כצ"ל: (נב) ששפיכות דמם היא כפרתם. (סנהדרין מ"ז.) כיון דאקטלי קריה להו עבדיך: (נג) הוא הושע בן נון הוא יהושע כצ"ל. והיינו כי כבר קראו משה להושע יהושע ולמה נכתב כאן הושע לאמר שלא נתגאה אף שנעשה פרנס כמו שהיה מקודם בעת שהיה תלמידו של משה. וכ"ה בהדיא בספרי: (נד) אמר להם צריכין וכו'. בכאן הלשון מתוקן קצת ובספרי משובש. והגר"א הגיה ומבארו וז"ל צריך. אני להחזיק טובה לכם (שבאתם ללמוד לפני) שתקיימו התורה אחרי. אף אתם צריכין להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם. משה גדול הוא ואילו לא באו אחרים וקיימוהו לא היתה תורתו שוה אגו עאכו"כ עכ"ל: (נה) בשלשה מקומות הוא אומר בעצם היום הזה. כ"ה ג"כ בספרי. ועיין ב"ר פ' מ"ז בעצם היום הזה נימול אברהם אר"ב לא נראה בסתר וכו' אמר הקב"ה אילו מל אברהם בלילה היו בני דורו אומרים אילו היינו רואים אותו

ומגנים ועושין עמהן מלחמה לכך אמר הקב"ה הריני מוציאם בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבוא וימחה שנאמר (נה) בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים. וכאן נאמר במשה בעצם היום הזה אמר הקב"ה אם אני מכניסו למשה במערה בלילה עכשו יהו ישראל אומרים אם היינו יודעין לא היינו מניחין אותו ליכנס במערה לכך אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום ומי שיש בידו למחות יבוא וימחה. לכך נאמר בעצם היום הזה:

פס'. עלה אל הר העברים הזה הר נבו. אמר לו הקב"ה מעלה היא לך ואינה ירידה לך. אל הר העברים הזה. דורשי רשומות אמרו הר שעלו בו עברים. הר נבו. הר שנקרא לו ארבע שמות. הר העברים. הר נבו. הר ההר. ראש הפסגה. שהיו ארבעה מלכים מכתתין להיקרא על שמו. (נו) הר נבו שמתו בו שלשה נביאים (נז) שלא על ידי עבירה. וראה את ארץ כנען. רבי אלעזר אומר (נח) אצבעו של הקדוש ב"ה היה מיטטרונו של משה מלמד שהיה מראה לו כאילו באצבע ואומר לו זה חלקו של יהודה וזה חלקו של בנימין וזו ארץ אפרים וזו ארץ מנשה:

פס'. ומת בהר. מלמד שאמר משה לפני הקב"ה רבון כל העולמים למה אני מת לא מוטב שיהו אומרים זה משה רבינו במראה ולא במשמע. זה משה שהוציאנו מארץ מצרים וקרע לנו את הים ועשה לנו כמה נסים. אמר לו הקב"ה ומת בהר אשר אתה עולה שמה גזירה שוה הוא לכל אדם. והאסף אל עמיך. אצל אברהם יצחק ויעקב עמרם וקהת ולוי אבותיך ואצל אהרן ומרים. כאשר מת אהרן אחיך. מיתה שחמדת בה. ומה היא דכתיב (במדבר כ) והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו. מלמד שהיה מפשיטו לאהרן לבושו ומלביש את אלעזר בנו וכן השני וכן השלישי באחרונה הלבישו בגדי מיתה. אמר לו משה. אחי עלה למטה ועלה. פשוט רגליך ופשט. עמץ עיניך ועמץ. אמר לו אהרן אחי אשריו של אדם שמת כמיתה זו. לפיכך נאמר כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר במיתה שחמדת בה:

פס'. על אשר מעלתם בי. מי גרם לכם אתם גרמתם לכם למעל מעל בתוך בני ישראל. בוא וראה כמה גדול הוא קדוש השם שלא נשא לו פנים הקב"ה למשה רבינו אמר לו הקב"ה למשה הלא אתה הוא שאמרתי לך (שמות ד) מה זה בידך ויאמר מטה. והרי דברים קל וחומר ומה אותם הנסים הראשונים שהם קשים לא עיכבת בהם הדבר הזה שהוא קל ביותר צריך היית לעכב:

פס'. כי מנגד תראה את הארץ. מלמד שלא יצא מן העולם עד שצררה הקב"ה לנשמתו בכנפיו שנאמר כי מנגד תראה את הארץ ולהלן הוא אומר בבן גדעון (שופטים ט) אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם. ושמה לא תבוא. כתוב אחד אומר ושמה לא תבוא וכתוב אחד אומר (דברים לד) ושמה לא תעבור. מלמד שאמר משה לפני רבון של עולם אם איני עובר מלך אעבור הדיוט. אם איני עובר חי אעבור מת אמר לו הקב"ה ושמה לא תבוא ושמה לא תעבור. לא מלך ולא הדיוט. לא חי ולא מת. אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל. הבטחה שאני נותן את הארץ לישראל שהוצאתם ממצרים:

באור הרא"ם

אותו לא היינו מניחים אותו למול אלא בעצם היום הזה דרגים ליה ימ"ל. ואת אמר הספרי וכן הפסיקתא לא חשיב הך דאברהם נ"ל עיין (יבמות ע"ב) וכ"ה בתוספתא שבת פט"ו גבי מילה שלא בזמנה מילת גרים וכדומה. דחכמים סברי אף הנמולים שלא בזמנה הוא ג"כ דווקא ביום ולא בלילה. ור"א ב"ר שמעון סובר מילה בזמנה דווקא ביום ושלא בזמנה בין ביום בין בלילה. והנה הספרי והפסיקתא סוברים כת"ק דאף מילה שלא בזמנה דווקא ביום ולא בלילה ולא יכול להשוב הך בעצם היום דגבי מילה באברהם אלו מל אברהם בלילה שלא היה יכול למול בלילה אבל המדרש סובר כר"א בר"ש שמילה שלא בזמנה ביום ובלילה שייך שפיר הדרשא אלו מל אברהם בלילה. ושייס דרגים ליה ימ"ל: (נו) הר נבו שמתו בו ג' נביאים. דרים נב"ו לשון נבואה (הכם הספרדי): (נז) שלא ע"י עבירה. (ב"ב י"ז) שמתו בעטיו של נחש: (נח) אצבעו של הקב"ה היה מטרונו של משה. פי' היה המורה ומלמד למשה האיך חלקו א"י ומטרון הוא מלה יונית מורה ומלמד:

כתוב ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב (משלי כד) :

אמ"ר טוביהו בירבי אליעזר ז"ל על שראה שלמה בן דוד בחכמתו שהתוכחה יפה היא לישראל בעולם אמר ולמוכיחים ינעם . נעימות מביא הקדוש ברוך הוא למוכיחים את ישראל אלו נביאי ה' שהם מוכיחים את עם ה' כדי להחזירם למוטב ועליהם על המוכיח ועל המקבל תוכחות תבוא ברכת טוב . שנא' וזאת הברכה . ומניין שאף משה נתברך שנאמר (בראשית כז) ומברכיך ברוך ומה נתברך דכתיב (דה"א כג) בני משה גרשם ואליעזר . ובני גרשם רחביה הראש . ובני רחביה רבו למעלה . (א) מאי למעלה . למעלה מששים רבוא : וזאת הברכה לפי שהיה משה מוכיח את ישראל דברים קשים מתחלה חזר ואומר להם דברי נחמות וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים וכל הנביאים למדו ממשה להיות מוכיחין את ישראל דברים קשים בתחלה ואחר כך חוזרין ואומרים דברי נחמות . (ב) הושע בן בארי אמר (הושע ט) תן להם ה' מה תתן . ואומר הוכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון. וחוזר ואומר להם דברי נחמות שנאמר (שם יד) ארפא משובתם אוהבם נדבה . ואומר אהיה כטל לישראל . ואומר ילכו יונקותיו ואומר (שם) ישובו יושבי בצלו . וכן יואל בן פתואל אמר בתחלה דברים קשים. שנאמר (יואל א) שמעו זאת הזקנים יתר הגזם אכל הארבה . וחוזר ואומר להם דברי נחמות שנאמר (שם ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים וגו'. וכן עמוס שנאמר (עמוס ד) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים . פרות הבשן (ג) אלו בתי דינין שלהן . וחזר ואומר להם דברי נחמות שנאמר (שם ט) הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקוצר ודורך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסים וכל הגבעות תתמוגגנה. וכן מיכה אומר להן לישראל דברים קשים שנאמר (מיכה ג) שונאי טוב ואוהבי רע גוזלי עורם מעליהם . וחוזר ואומר דברי נחמות שנאמר (שם ז) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו [וגו']. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם . וכן ירמיהו אומר (ירמיה ח) על שבר בת עמי השברתי וגו'. וחוזר ואומר להם דברי ניחומים שנאמר (שם לא) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו [וגו'] ונחמתים ושמחתים מיגונם . ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם ה' . וזאת הברכה . ומי הוא המברך ואת מי בירך ומתי ברכם לפי שהיתה ברכה לדורות. לפיכך (ד) הברכה נאמרה בפרט . מי המברך . ומתי ברכם שמשה אמר לישראל כאב שנאמר (במדבר יא) האנכי הריתי את כל העם הזה . וכשם שהאב מברך לבניו לפני מותו כדרך שעשה יעקב אבינו כן עשה משה רבינו . וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים . (ה) איני יודע אי זה מהן תקדום אם התפלה אם הברכה אלא ממה שנאמר וזאת הברכה הא למדנו שהתפלה קדמה . וזאת הברכה . (ו) במקום שפסק יעקב אבינו בו התחיל משה רבינו שנאמר בברכת יעקב (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם . והתחיל משה רבינו ואמר וזאת הברכה . דבר אחר וזאת הברכה. לפי שבירכם למעלה ואמר להם (דברים א) ה' אלהי אבותכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר

באור הרא"ם

(א) מאי למעלה למעלה מש' רבוא. (ברכות ז׳) : (ב) הושע וכו' · תן להם ה' מה תתן להם רחם משכיל ושדים צומקים הכל לקללה כמו שפרש"י שם : (ג) אלו בתי דינין שלהם · כסיפא דקרא העושקות דלים הרוצצות אביונים וכו' : (ד) הברכה נאמרה בפרט. פי' לכל שבט ושבט בפ"ע : (ה) איני יודע וכו' אם התפלה וכו' · חסר ועיין בספרי וקאי על תפלה למשה איש האלהים שג"כ משה אמרה (עיין שו"ט מזמור צ' כי העשרה מזמורים מן תפלה למשה ולהלן משה אמרן ע"ש) וע"ז קאי איני יודע איזה אמר מקודם וע"ז אמר וזאת הברכה הוא"ו מוסיף שמקודם אמר תפלה למשה ואח"כ אמר וזאת הברכה : (ו) במקום שפסק יעקב וכו' . עיין שו"ט מזמור א' ועמד יצחק לברך את ישראל בנתינה וחתם בקריאה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ועמד יעקב ופתח במה שחתם יצחק הס"ד ויקרא יעקב אל בניו וחתם

דבר לכם. חזר ואמר וזאת הברכה. אילו אחרים בירכו את ישראל היו ראויין לכך על אחת כמה וכמה שבירכם משה. ראוי היה משה לברך את ישראל וראויין היו ישראל להתברך לפני משה. איש האלהים. זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים. משה דכתיב כאן איש האלהים ואומר (תהלים צ) תפלה למשה איש האלהים. אלקנה נקרא איש האלהים שנאמר (שמואל א ב) ויבא איש האלהים אל עלי ויאמר לו כה אמר ה' הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה. שמואל נקרא איש האלהים שנא' (שם ט) הנה נא איש אלהים בעיר הזאת [וגו'] כל אשר ידבר בוא יבוא. דוד נקרא איש האלהים שנאמר (דה"ב ח) כמצות דוד איש האלהים. שמעיה נקרא איש האלהים שנאמר (מלכים א יב) ויהי דבר ה' אל שמעיה איש האלהים לאמר. עדו נקרא איש האלהים שנאמר (שם יג) והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר ה' לבית אל. אליהו נקרא איש האלהים שנאמר (מלכים א יז) ותאמר אל אליהו הנביא (הנה נא) עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת. (ז) (אלישע) נקרא איש האלהים שנאמר (דה"ב כה) ואיש האלהים בא אליו וגו'. את בני ישראל. בזכות ישראל אביהן וכן הוא אומר (בראשית מט) הקבצו ושמעו וגו'. לפני מותו. סמוך למיתה. (ח) וכן הוא אומר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו':

פס'. ויאמר ה' מסיני בא. מלמד שלא רצה משה רבינו לתבוע צרכי ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של הקב"ה תחלה ואח"כ אמר צרכי ישראל. וזאת ליהודה וללוי אמר. לבנימן אמר. ולבסוף חתם בשבחו של הקב"ה שנאמר אין כאל ישורון. וכן אתה מוצא בדוד שלא רצה לתבוע צרכי ישראל עד שפתח בשבחו של הקב"ה שנא' (תהלים קמט) שירו לה' שיר חדש (כי נפלאות עשה). [תהלתו בקהל חסידים] ואח"כ כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה. ולבסוף (שם קנ) הללויה הללו אל בקדשו. וכן אתה מוצא בשלמה שפתח בשבחו של הקב"ה. שנא' (מ"א ח) ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ואח"כ אמר (שם) רעב כי יהיה בארץ וגו'. ובאחרונה הוא אומר (ט) (דה"ב ו) קומה ה' [אלהים] (למנוחתך) אתה וארון עוזך. (י) וכן תקנו חכמים ונביאים שלא רצו לתבוע צרכיהן של ישראל אלא פתחו בשבחו של הקב"ה ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו והם מגן ומחיה והאל הקדוש. ואחר כך הוא אומר אתה חונן לאדם דעת והרוצה בתשובה עד מודים. ואח"כ מסיים בשבחו של הקב"ה עבודה והודאה וברכת כהנים. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא מלמד שנגלה הקב"ה על ישראל מארבע רוחות העולם שנאמר ה' מסיני בא זו רוח צפונית. וזרח משעיר למו זו רוח מזרחית. הופיע מהר פארן זה רוח דרומית. ואתה מרבבות קדש זו רוח מערבית. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא מלמד שנתן הקב"ה התורה בפרהסיא לא לישראל בלבד אלא לכל האומות. (יא) שנאמר (ישעיה מה) לא (מראש) בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה' דובר צדק מגיד מישרים. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא כשנתן הקב"ה את התורה הרעיש העולם כולו על יושביו שנאמר (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר. (יב) נכנסו כל האומות אצל בלעם אמרו לו רואים אנו מחזיר הקב"ה את העולם לתוהו ובוהו. אמר להם לאו אלא תורה הוא נותן לעמו שנאמר (שם) ה' עוז לעמו יתן. ענו כל האומות ואמרו (שם) ה' יברך את עמו בשלום זו תורה שנאמר (משלי ג) דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום.

באור הרא"ם

וחתם בזאת שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם עמד משה ופתח לברך את ישראל במה שחתם יעקב בזאת וזאת הברכה וכ"ה ברבה: (ז) אלישע נקרא וכו' בכאן חסר וכצ"ל אלישע נקרא איש האלהים שנא' (מלכים ב ד) כי איש אלהים קדוש הוא. מיכה נקרא איש האלהים שנאמר (מלכים א כ) ויגש איש אלהים. אמוץ נקרא איש אלהים שנא' (ד"ה ב' כ"ה) ואיש אלהים בא אליו כצ"ל. והוא במספר י' נביאים שנקראו כך: (ח) וכה"א הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. וכי עלה על דעתך שאחר מיתה היה אליהו מתגלה מה ת"ל לפני בא יום ה'. סמוך לביאתו כמו הכא לפני מותו סמוך למיתתו: (ט) קומה ה' למנוחך כצ"ל: (י) וכן תקנו חכמים ונביאים. (ברכות לד) ג' ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעית לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות לעבד שקיבל פרס מרבו ונפטר והולך לו: (יא) שנאמר לא בסתר דברתי כצ"ל: (יב) נכנסו כל האומות אצל בלעם וכו'. עיין ספרי. וכן (זבחים קט"ז) כשנתנה תורה לישראל היה קולו הולך

דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא מלמד כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל חזר על כל האומות שיקבלוה ולא רצו לקבל. נגלה על בני עשו אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו מה כתוב בה (שמות כ) לא תרצח. אמרו כל ברכותינו זאת היתה שהורישנו יצחק אבינו שנאמר (בראשית כז) ועל חרבך תחיה. ולא רצו לקבל. נגלה על בני עמון אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה (שמות כ) לא תנאף. אמרו לו כל עצמנו בניאופים שנאמר (בראשית יט) ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. ולא רצו לקבל. נגלה על בני ישמעאל ובני קטורה אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה (שמות כ) לא תגנוב. (יג) אמרו לו כל עצמנו בגניבה זו ירושתם שהוריש להם אביהם שנאמר (שם טז) והוא יהיה פרא אדם ידו בכל. והיאך נקבל את התורה. כיון שבא אצל ישראל פתחו כולם ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. אמר הקב"ה אין אומה יכולה לקבל את התורה חוץ מישראל. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא (יד) מלמד שכבוד של הקב"ה מלא עולמו. וכן הוא אומר (איוב לח) התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. מגיד שבכל מקום שהן הולכין הן נמצאין לפניו ואומר עשינו שליחותך וכן הוא אומר (ירמיה כג) הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'. (טו) דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא לשון נחת. וכן הוא אומר (שמות לג) ויאמר פני ילכו והניחותי לך. ה' מסיני בא שהניח כל ההרים הרמים ובא לסיני לתת תורה לעמו ישראל. וזרח משעיר למו. שלא נכנסה ביניהם אומה ומלכות מעולם. הופיע מהר פארן. (טז) ארבע הופעות הן. הראשונה ממצרים שנאמר (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיע. השניה מתן תורה שנאמר הופיע מהר פארן. השלישית זו נקמה שעתיד הקב"ה להופיע על אדום לרעה שנאמר (שם צד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. הרביעית זו הופעה של גוג ומגוג שנאמר (שם נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע. ואתה מרבבות קדש. אות הוא וניכר בכל רבבותיו וכן אומות העולם אומרים (שה"ש ה) מה דודך מדוד היפה בנשים וגו' מי לא ייראך מלך הגוים. ולא ישבחך נאה מכל נאים יותר ויותר. מה כנסת ישראל אומרת להם דודי נאה ומשובח. הנני אומרת לכם מקצת שבחו. דודי צח ואדום. ראשו כתם פז. עיניו כיונים על אפיקי מים. לחיו כערוגת הבושם. שוקיו עמודי שש. חכו ממתקים. וזה בשעה שנגלה עליהם על הים כולם הכירוהו שנאמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו. לכך נאמר ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו. מלמד שהיה הדבור יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלו וחוזר ומקיף לשמאלן של ישראל והקב"ה מקבלו מימין וחוקקו על הלוחות שנאמר (תהלים כט) קול ה' חוצב להבות אש. דבר אחר מימינו אש דת למו. מה האש כל המשתמש בה חם לו פירש ממנה צונן לו כך כל שהוא עוסק בתורה יש לו חיים. פירש ממנה כלו חייו. דבר אחר מימינו אש דת למו. מה האש ניתנה מן השמים אף התורה ניתנה מן השמים. דבר אחר מימינו אש דת. מה האש חיים לעולם אף התורה חיים לעולם. דבר אחר מימינו אש. מה האש עושה רושם כך התורה כל המשתמש בה עושה בו רושם. היינו דתנן ודישתמש בתגא חלף. כל הנאות מדברי תורה נוטלין חייו מן העולם. דבר אחר מימינו אש דת למו. מה האש (יז) כל המשתמש בה ניכר כך

באור הרא"ם

מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי העמים רעדה אחזתן. וע"ז שייך סוף המאמר הקב"ה מחזיר העולם לתוהו: (יג) אמרו לו כל עצמנו בגניבה. בספרי הגי' כל עצמנו לסטים הם. וע"ז שייך הקרא והוא יהיה. פרא אדם ידו בכל וכו'. אבל קשה מה שייך זה ללאו לא תגנוב. אבל עיין במכילתא פ' יתרו פ"ה הובא ג"כ מאמר זה וה"ג א"ל בזה הברכה נתברך אבינו והוא יהיה פרא אדם וכתיב כי גנוב גונבתי מארץ העברים והיינו הישמעאלים שקנו יוסף מאחיו מכנה להם בשם גנבים. ובכאן וכן בספרי נשמט הקרא מן גנוב גונבתי. וברור: (יד) מלמד שכבודו של הקב"ה מלא עולמו. כוונתו על הקרא ויאמר ה' מסיני בא דה"ל למכתב לסיני או בסיני. וע"ז אמר שכבודו של הקב"ה מלא כל העולם. ומביא ראיה מקרא התשלח ברקים וילכו (משמע ששלחם מנגד פניו) ואח"כ מסיים ויאמרו לך הננו משמע שהם לפניו: (טו) ד"א ויאמר ה' מסיני בא לשון נחת. והכוונה כי למעלה אמר כשנתן התורה הרעיש כל העולם על יושביו ועתה דורש להיפך לשון נחת כמו שמסיים פני ילכו והנחותי לך: (טז) ארבע הופעות הן. פי' מקום שהיה גילוי שכינה: (יז) כל המשתמש בה ניכר. שעושה בגופו רושם. וכ"ה בהדיא בספרי:

תלמידי חכמים ניכרין מכל הבריות בהליכתן ובעטיפתן ובדיבורן. דבר אחר אש דת למו מה האש אור לעולם אף דברי תורה אור לעולם שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. (יח) התורה ניתנה בימין והישועה בימין שנאמר (תהלים צח) הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו. אש דת למו. כל היוצא מן האש אש אוכלתו. דבר אחר אש דת למו. (יט) כל העוסק באש אין אש של גיהנם שולטת בו. למו. להם לישראל ולא לכל אומה ולשון שנאמר (תהלים קמז) לא עשה כן לכל גוי. דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא. אמר משה מסיני בא. וזרח משעיר למו לישראל הוא שעיר הוא ארץ תימן. וכן אמרה דבורה (שופטים ה) ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום. וחבקוק אומר (חבקוק ג) אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה. ואתה מרבבות קדש מרבבות המלאכים בא ליתן תורה לישראל. מימינו אש דת למו. התורה שהיא משולה כאש:

פס'. אף חובב עמים. (כ) מלמד שחיבב הקב"ה את ישראל יותר מכל האומות. כל קדושיו בידך אלו גדולי ישראל שהן נותנין נפשם על ישראל. אמר משה לפני הקב"ה (שמות לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך הכתוב לצדיקים לעתיד לבוא. והם תכו לרגלך. (כא) מתכתתין לרגליך לקיים דברי התורה לרגלך בעבורך כמו (בראשית ל) ויברך ה' אותך לרגלי. ישא מדברותיך שקיבלו עליהן את דברי התורה ואמר (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ד"א אף חובב עמים אע"פ שחיבב הקב"ה את האומות לא חיבב אותם כחיבת ישראל. כל קדושיו בידך, שהן מוסרין עצמן על קדושת השם. והם תכו לרגלך שהם מתכתתין בגלות לקבל עול התורה והמצות. ישא מדברותיך. כדי שתתקיים דברותיך שהבטחתם. ד"א אף חובב עמים אפילו בשעה שתתמלא אף על ישראל זוכר חיבת השבטים ומרחמם. כל קדושיו בידך. כל קדושות שאהב הקב"ה בידך במקום שישראל שם. והם תכו לרגלך נושאים את עול הגלות. ישא מדברותיך ישא דבריו של הקב"ה בשמחה. ד"א אף חבב עמים. אלו שבטי ישראל כגון עמים הר יקראו. כל קדושיו בידך התחמתם סביבות הר סיני. והם תכו לרגלך בתחתית ההר. ישא מדברותיך. ישראל. כמו (שה"ש ד) ומדברך נאוה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע:

פס'. תורה צוה לנו משה הציווי הזה אינו (כב) אלא לנו בעבורנו כדי שנקבל התורה ונשמרה. מורשה קהלת יעקב. לנו מורשה ולא לאחרים. ד"א מורשה. משל לבן מלכים שפירש למדינה אפילו לאחר מאה שנה אינו בוש לחזור מפני שהוא אומר למלכות אבותי אני חוזר לירושת אבותי אני חוזר. קהלת יעקב. שתהיו עשוין אגודה אחת ולא תעשו אגודות אגודות. וכה"א (דברים יד) לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות. זה אוכר וזה מתיר זה שומר היום מקרא קדש וזה למחר:

פס'. ויהי בישורון מלך. מגיד הכתוב כשישראל מושיב ישיבת זקנים מלמטה מלכות שמים מתקיימת מלמעלה. בהתאסף ראשי עם. אלו שבעים זקנים שנאמר (במדבר כה) קח את כל ראשי העם. יחד שבטי ישראל. שתהיו עושין אגודה אחת ולא תהיו עשויין אגודות אגודות. וכה"א (ש"ב ב) ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגודה אחת. משל למה הדבר דומה למלך שהביא ספינות וחיברן ודיבקן במסמרין ובהוגנין ובנה פלטין עליהם. כל זמן שהספינות קיימות פלטין שלו קיימות. נפרדו הספינות נתפרדו הפלטין שלו כך כל זמן שעשויין ישראל אגודה אחת מלמטה מלכות שמים מתקיימת בהן. (כג) שנא' (עמוס ט) הבונה בשמים (מעליותיו) [מעלותיו] ואגודתו על ארץ יסדה. ד"א ויהי בישורון מלך. זה משה. בהתאסף ראשי עם. אלו שבעים זקנים.

באור ראב"ם

(יח) התורה ניתנה בימין. קאי על הקרא מימינו אש דת למו: (יט) כל העוסק באש. היינו ד"ת: (כ) מלמד שחיבב הקב"ה. עיין ספרינו. ואע"פ שאתה חובב עמים כמלאכים והייתם לי סגולה מכל העמים ומזה הודעה שמין אנושי סגולה אלא מ"מ ישראל חיבב יותר מכל העמים: (כא) מתכתתין לרגליך. בספרי אע"פ שאומין אע"פ שלוקין אע"פ שמכוים העמ"כ ישא מדברותיך יקיימו, התורה מתוך צער כמו שמסיים: (כב) אלא לנו בעבורנו. והיינו שנקבל שכר על שמירתה: (כג) שנאמר הבונה בשמים

שנאמר (במדבר י״א) אספה לי שבעים איש. יחד שבטי ישראל. אלו הנשיאים:

פס׳. (כד) יחי ראובן ואל ימות. (ויהי מתיו מספר). מה ענין זה אצל זה אלא משלו חכמים משל למה הדבר דומה למלך שבא אצל בניו והיו מלוין אותו. אמר להם כלום יש לכם עסק. אמרו לו-הרי אנו מפייסין אותך שתתרצה לאחינו הגדול אמר להם אביהם בני הואיל ואתם תבעתם להתרצות לאחיכם הריני מתרצה לו לכך נאמר יחד שבטי ישראל. וסמיך ליה יחי ראובן ואל ימות. שאילולי שבטים לא נתרצה המקום לראובן. רבי חנינא בן גמליאל אומר לעולם (כה) אין מחליפין לא זכות בחובת ולא חובה בזכות. אלא בראובן ודוד. (כו) יחי ראובן במעשה יוסף. ואל ימות במעשה בלהה. (ש״ב ט״ז) ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו. פירוש שמעי (כז) זכר לו מעשה הצלע. דכתיב (תהלים ל״ה) ובצלעי שמחו ונאספו. והקב״ה זכר לו (כח) מעשה ההר. דכתיב (ש״א כ״ה) (ואביגיל) יורדת בסתר ההר. שלא נגע בה. (כט) לעמתו שלמה בנה את המלוא. אע״פ שסגר את פרץ עיר דוד אביו. והחכמים אומרים אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות. אלא נותנין שכר על הזכות ונפרעין על החובה. מה תלמוד לומר יחי ראובן והלא מת הוא אלא לא ימות לעולם הבא וכה״א (תהלים מ״ט) ויחי עוד לנצח לא יראה השחת. וכה״א (בראשית מ״ט) פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה. בעליתו עלה. בירידתו עשה תשובה. וכה״א (שם ל״ה) ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וגו׳. ויהיו בני יעקב שנים עשר מה שנים עשר לא נתן בהם עולה כך לא נמצא בו עולה בראובן. ד״א יחי ראובן ואל ימות. לעולם הבא שלא יתחייב. ויהי מתיו מספר בעולם הזה. (ל) אלו גבורים בתורה גבורים בכח. (לא) וכה״א (דה״א ה) בארה בנו אשר הגלה תגלת פלנאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני שהיה גבור בתורה. ד״א יחי ראובן פתח בראובן שהוא בכורו של יעקב. ואל ימות ואל יתחייב במעשה בלהה. ויהי מתיו מספר. ולא יהיה מתיו מספר. אלא עם רב יהיו. גדולים על שבט ראובן וכה״א (שופטים ה) בפלגות ראובן גדולים חקרי לב שאנשים גדולים יצאו מראובן. ד״א ויהי מתיו מספר אע״פ שלקחו נחלתם מעבר לירדן. ויהי מתיו מספר יחשב עם מספר בני ישראל כענין שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר:

פס׳. וזאת ליהודה ויאמר. לאחר שבירך את ראובן חזר לברך את יהודה מפני שהוא מלך. אמר וזאת ליהודה. שקולה ברכת יהודה כנגד כל השבטים שנאמר וזאת ונאמר בכל השבטים וזאת הברכה. ד״א וזאת ליהודה מי גרם לראובן שהודה במעשה בלהה יהודה שהודה במעשה תמר. וזאת ליהודה מלמד שהתפלל משה על שבטו של יהודה. שמע ה׳ קול יהודה ואל עמו תביאנו. בשעה שיהא שבטו של יהודה נכנס בצרה (לב) יהא מתפלל לפניך ותהא מעלה אותם מתוכה.

באור הרא״ש

בשמים מעלותיו. וכמו שתרגם המתרגם די אשרי בתקוף רומא שכינת יקריה. והיינו אימתי השכינה עליהם מלמעלה אם למטה הם באגודה אחת: (כד) יחי ראובן ואל ימות. מה ענין זה אצל זה כצ״ל: (כה) אין מחליפין לא זכות בחובה. היינו מי שעשה עון לא ינוכה לו נגד זה מצוה שעשה: (כו) יחי ראובן במעשה יוסף. היינו הזכות שעשה בעת מכירת יוסף עמדה לו לכפר מעשה בלהה: (כז) זכר לו מעשה הצלע. היינו עון דבת שבע כי צלע זו אשה: (כח) מעשה ההר דכתיב ויורדת בסתר ההר כצ״ל גבי אביגיל: (כט) לעמתו שלמה בנה את המלוא (מלכים א׳ י״א) וזה את אשר הרים יד במלך (קאי על ירבעם) שלמה בנה את המלוא (זה לשבח) סגר את פרץ עיר דוד הוא לגנאי עיין (סנהדרין קא:) והוא ג״כ כענין זה מה שחטא במה שסגר את פרץ עיר דוד שעשה דוד פרצות בכדי להרבות דרכים לישראל בעת עלייתן לרגל תיקן במה שבנה את המלוא (כן פירש חכם הספרדי): (ל) אלו גבורים בכח. שנאמר (ישעיה ג) מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה גבורים בתורה שנאמר גבורי כח עושי דברו כצ״ל: (לא) וכה״א בארה בנו וגו׳. הוא נשיא לראובני שהיה גבור בתורה וע״ש בילקוט למה נקרא שמו בארה שהיה באר של תורה: (לב) יהא מתפלל לפניך. פי׳ שתפלתו יקובל לפניך (וזה מאמרם ב״מ פ״ה:) גזר רבי תעניתא אחתינהו לר׳ חייא ובניו אמר משיב הרוח וכו׳ הוא מזרעא דיהודה עיין (כתובות ס״ב) דר׳ חייא אתי משמעי החי

ואל עמו תביאנו . (לג) שנקבר עמהם לארץ . ד"א וזאת ליהודה . מלמד שהתפלל משה על שבטו של שמעון שנאמר שמע ה' קול יהודה . ואין לשון שמע אלא שמעון כמא דאתמר (בראשית כט) כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה על כן קרא שמו שמעון . אמר לפניו רבש"ע בשעה ששבטו של שמעון בצרה יהא שבטו של יהודה מתפלל לפניך ואתה מעלה אותם מתוכה . ואל עמו תביאנו . מלמד (לד) שעירבן בנחלה . כענין שנא' (שופטים א) ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי . ידיו רב לו שיהא מוצלה בכל . ד"א וזאת ליהודה מלמד שהתפלל עליהם על מלכי בית דוד . שמע ה' קול יהודה . בשעה שדוד מלך ישראל נכנס בצרה יהא מתפלל לפניך ותהא מעלה אותו מתוכה . וכה"א (שמואל ב' כב) וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת וגו' . ואומר (תהלים סד) שמע אלהים קולי בשיחי . ואל עמו תביאנו . ושיחזירהו אצל אחיו בשלום בשעה שברח מפני אבשלום . וכן הוא אומר (שמואל ב' טו) וכל הארץ בוכים וכל הפרשה . לכך נאמר ואל עמו תביאנו . ידיו רב לו . כענין שאמר יעקב אבינו (בראשית מט) יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך . ידיו רב לו . זו קשת וכה"א (שמואל ב' א) ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה (בספר) [על ספר] הישר . זה ספר בראשית שבו ענין אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים . והיכן אמר (בראשית מט) ידך בעורף אויביך . איזו היא מלחמה שהיד כלפי עורף . הוי אומר זו קשת . וכאן הוא אומר ידיו רב לו . ידיו רב לו . איזה הוא מלחמה שהיא צריכה שתי ידים הוי אומר זו קשת . ועזר מצריו תהיה . כמו שנאמר (תהלים קכא) עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ :

פס' . וללוי אמר . א"ר שמעון בן אלעזר בכל מקום שהוא מזכיר שמו (לה) של שמעון ושל לוי כאחת שניהם שותין בכוס אחד שנאמר (בראשית מט) ארור אפם כי עז וגו' . משל לשנים שלוו מן המלך ממון האחד חזר עוד ולוה מן המלך והשני פרע חובו וחזר עוד והלוה למלך הרי זה משובח . (לו) שמעון ולוי שניהם לוו מן הקב"ה שנאמר (בראשית לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו . חזר לו שמעון ולוה בשטים שנאמר (במדבר כה) ושם איש ישראל המוכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני . אבל לוי פרע חובו במעשה העגל שנאמר (שמות לב) ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי . ועוד הלוה את המלך בשטים שנא' (במדבר כה) וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו' עד ותעצר המגפה מעל בני ישראל לכך הכתוב משבח את לוי . שנאמר וללוי אמר תומיך ואוריך וגו' ראויים ללבוש אורים ותומים . לאיש חסידך כענין שנא' (תהלים קלב) כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו . אשר נסיתו במסה . (לז) שניסיתיו עמך בנסיונו . תריבהו על מי מריבה . (לח) שלא נמצא במשה ואהרן שום דבר בעולם אלא מעשה מי מריבה . שנאמר (במדבר כ) שמעו נא המורים :

פס' . האומר לאביו . וכי שבטו של לוי עבד עבודת כוכבים והא כתיב (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי . אלא זה (לט) שהיה (אביו) מישראל או אמו מישראל . ואת אחיו לא הכיר . זה אחיו מאמו מישראל . ואת בניו לא ידע . זה בן בתו מישראל . (מ) כי שמרו אמרתך במצרים . ובריתך ינצורו זה ברית הר סיני (שמות כב) זובח לאלהים יחרם :

באור הרא"ם

אחי דוד : (לג) שנקבר עמהם לארץ . (סוטה ז:) : (לד) שעירבן בנחלה . שחלק של שמעון היה בתוך חלקו של יהודה . וכן הוא בקרא (יהושע י"ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון :(לה) של שמעון ושל לוי באחת . פי' כי שמעון נכלל בברכת יהודה כאמור למעלה ואין שמע אלא שמעון וכו' ואח"כ נאמר לוי : (לו) שמעון ולוי שניהם לוו מן הקב"ה . שחטאו במעשה שכם : (לז) שניסיתיו עמך בנסיונו . הלשון לא ידעתי לכוון ובספרי ה"ג הרבה נסיתיו ונמצא שלם . והיינו שכל הי' נסיונות שנתנסו בני ישראל במדבר בכולם לא היה שבט לוי עמהם וכן פירש הרמב"ן : (לח) שלא נמצא במשה ואהרן וכו' . בספרי ה"ג אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו . ולפ"ז אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה קאי על אהרן אף שהיה לו פתחון פה לומר שלא חטא אעפ"כ קיבל דינו מן השמים בשתיקה : (לט) שהיה אבי אמו מישראל כצ"ל : (מ) כי שמרו אמרתך במצרים . שמ"ר פ' י"ט במצרים בטלו ישראל את המילה

פס׳. יורו משפטיך (מא) שיהו כל ההוראות נתונות על פיהם. כענין שנא׳ (דברים יז) ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט. על פי התורה אשר יורוך. ותורתך לישראל על פי התורה אשר יורוך. ישימו קטורה באפך. זו קטרת שלפני לפנים. וכליל על מזבחך. (מב) אלו מנחות שאינן נאכלין. שנאמר (ויקרא ו) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל:

פס׳. ברך ה׳ חילו (מג). למדנו שרוב הכהנים עשירים הם. וכן אמר אבא החרש. (תהלים לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם זה זרעו של אהרן. ופועל ידיו תרצה מלמד שהם קריבים זבחים ומרצים את המקום. (מד) מחץ מתנים קמיו. כל מי שבא ומעורר על הכהונה יהא נופל כגון קרח ועדתו. קמיו. כענין שנא׳ (במדבר טז) ויקומו לפני משה. שקמו לפניו בעזות מצח. (מה) ומשנאיו. ששונאין אותו בלב. כענין שנאמר (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך. מן יקומון. שלא יהיה להם תקומה. כגון עוזיה מלך יהודה ונתנגע. (מו) שנאמר (מלכים ב׳ טו) וישב בבית ההפשית ויהי מצורע עד יום מותו:

פס׳. לבנימן אמר ידיד ה׳. (מז) חביב הוא (הביב) ביותר לכך נאמר ידיד ה׳. יבוא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד בחלק ידיד לידיד. ידיד זה שלמה (מח) שנאמר (שמואל ב׳ יב) ויקרא שמו ידידיה. בעבור (מט) ידיד (בן) אברהם שנקרא ידיד שנא׳ (ירמיה יא) מה לידידי בביתי. (נ) ויבנה ידיד זה בית המקדש. שנא׳ (שם יב) נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. לפני הקב״ה שנקרא ידיד שנאמר (ישעיה ה) אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו. (נא) ישכן לבטח עליו. במקדש ראשון. חופף עליו כל היום. זה בנין האחרון. ובין כתפיו שכן. בנין משוכלל לעתיד לבא. וכן יעקב אומר (בראשית מט) בנימין זאב יטרף. אלו קרבנות שנקרבות בבקר ובערב. ד״א ובין כתפיו שכן. בין חרב בין שאינו חרב. (נב) וכה״א (עזרא א) כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה. ובין כתפיו שכן. (נג) הכתפים מקום גבוה שבשור וכן בית המקדש גבוה מכל הארצות שנאמר (דברים יז) וקמת ועלית אל המקום. ואומר (ישעיה ב) לכו ונעלה אל הר ה׳. ואומר (ירמיה לא) קומו ונעלה ציון אל ה׳ אלהינו. וכשאתה רואה בספר יהושע בכל התחומין הוא אומר וירד הגבול. (נד) וכאן הוא אומר (יהושע טו) ועלה הגבול. מלמד שהמקדש הוא בחלקו של בנימין להלקו של יהודה שנאמר ובין כתפיו שכן. וכן דוד אומר (תהלים קלב) הנה שמענוה באפרתה. בספר יהושע שהיה מאפרת. מצאנוה בשדי

באור הרא״ם

הוו משבטו של לוי למה כי שמעו אמרתך ובריתך ינצורו במצרים : (מא) שיהו כל ההוראות וכו׳ . (יומא כ״ו) לא משכחת צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי ובכאן הלשון מבולבל וצ״ל יורו משפטיך ליעקב כמה דכתיב והגידו לך את דבר המשפט ותורתך לישראל כדכתיב עפ״י התורה אשר יורוך : (מב) אלו מנחות שאינן נאכלין . וכולן כליל ע״ג המזבח: (מג) ברך ה׳ חילו בנכסים כצ״ל : (מד) מחץ מתנים. כענין שנאמר ומתנים תמיד המעד רש״י וזה מי שמעורר על הכהונה בפרהסיא יהיה נופל כמו קרח כמו שמסיים . (מה) ומשנאיו ששונאין אותו בלב. עיין לעיל בפ׳ נצבים בפסוק ונתן ה׳ אלהיך את כל האלות האלה על אויביך אלו המפורסמים ועל שונאיך אלו שבסתר והדרש זה על עוזי׳ כמו שכתוב בקרא (דה״ב כ״ו) ובזעפו עם הכהנים והיינו שהראה להם פנים זועפים והוא שנאה בלב : (מו) שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית כצ״ל : (מז) חביב הוא ביותר . בספרי לפי גרסת הגר״א שהרבה אוהבים הם וחביב מכלם ידיד והיינו שלשון ידיד מראה יותר אהבה : (מח) שנא׳ שמו ידידיה בעבור ה׳ כצ״ל כדכתיב מקודם וה׳ אהבו : (מט) ידיד זה אברהם שנקרא ידיד וכו׳ כצ״ל : (נ) ויבנה ידיד זה בהמ״ק . במנחות שם גורס הקרא מה ידידות משכנותיך:(נא) ישכון לבטח.חופף עליו במקדש ראשון כל היום זה בנין האחרון ובין כתפיו שכן בנין משוכלל לע״ל כצ״ל:(נב) וכה״א כל ממלכות וכו׳.וסיפא דקרא הוא אלהים אשר בירושלים . היינו אף בחורבנו הוא אלהים בירושלים ששם מקומו והשראת שכינתו כה״ג הגר״א . בספרי : (נג) הכתפים מקום גבוה שבשור . בספרי ה״ג הכתפים . מקום נאה שבשור עיין (זבחים נה:) שכר לשבני בעין עיטם דנחלי אמרי נחתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן ובנאוהו בירושלים . והיינו גבי שור אף שקרנותיו יותר גבוהות אבל כתפיו יותר נאה אף שאין גבוה כ״כ וזה כוונת המחבר וכן בהמ״ק היינו ירושלים גבוה מכל הארצות נדמה לכתף שבשור : (נד) וכאן הוא אומר ועלה הגבול . גי׳ בן הגה

אל

יער במי שנמשל בחיה שהיא ביער. ואיזה זה זה בנימין שנא' (בראשית מט) בנימין זאב יטרף. ומפני מה זכה בנימין שתשרה עליו שכינה בחלקו. משלו משל חכמים למה הדבר דומה למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אומר אצלי ישרה. והקטן שבהם היה משתומם ואומר בלבו אני מה אומר אפשר שמניח אבי את אחי הגדולים ממני וישרה אצלי. והיתה נפשו עגומה. אמר להם המלך ראיתם בני הקטן שעומד לו ופניו משתנות ונפשו עגומה עליו אצלו אני אוכל ואשתה ולינתו אצלו כך הקב"ה אמר (נה) בית הבחירה יהיה בחלק בנימין שהוא קטן מכל השבטים. וכן אתה מוצא שאמר לו משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. כיון שחילק יהושע את כל הארצות לשבטים הניח ארץ ארבע מאות אמה על חמש מאות אמה (נו) דושנה של ירחו לבני יתרו היו מבקשים עליהם רחמים שיצליחו:

פס'. עמים הר יקראו. אלו שבטי ישראל שהיו מתקבצין אל הר ציון. שם יזבחו זבחי צדק (נז) שהיו מתנדבים זבחים כשהיו באים בגמל בחלקו של זבולן היו הספינות מתחברות. (נח) כי שפע ימים יינקו. אלו הסחורות שהיו מביאין מחוצה לארץ. ושפוני טמוני חול. זה החלזון שהיה בחלקו של זבולן שבו היו צובעין את התכלת. חול. זה זכוכית לבנה שהיתה בחלק זבולן. וכה"א (בראשית מט) זבולן לחוף ימים ישכון. ד"א עמים הר יקראו שהיו אומות העולם באין בספינות בסחורה עד תחום זבולן. ואומר הואיל ובאנו עד כאן נעלה אל הר ה' ונראה מה טובה של ירושלים והם רואים את ישראל משתחוים לאל אחד ואוכלים מאכל אחד ומיד הם אומרין אין יפה להדבק אלא באומה זו ואין זזין משם עד שמתגיירין ומביאים זבחים לשם. שנאמר שם יזבחו זבחי צדק. כי שפע ימים יינקו. שנים שנותנין בשופע ומעלים בשופע. ים ומלכות. וספוני טמוני חול. זה חלזון שהיה ספון וטמון בחול. א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתי בשלומו אמרתי לו רבי פרנסתך במה אמר לי מהלזון. אמרתי לו וכי מצוי הוא הלזון אמר לי השמים שיש מקום בים הגדול שמושל בהרים (נט) וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו. ואמרתי השמים ניכר שהרי זה גנוז לצדיקים לעתיד לבא. וספוני (ס) זו טרית. טמוני. זו הלזון. חול. זו זהורית. וכל מי שהיה נוטל בגנבה לא היה נהנה מפרקמטיא שלו. שם יזבחו זבחי צדק:

פס'. ולגד אמר. מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך לכך נאמר ברוך ה' שהוא מרהיב תחומו של גד (סא) כלפי מזרח. (סב) מלמד שהיה סמוך לספר. שכל סמוך לספר נמשל באריות מפני שהיו עומדין בפני האומות שלא יכנכו לארץ ישראל לכך נאמר כלביא שכן. וטרף זרוע אף קדקד. כדמתרגמינן ויקטל שלטונין עם מלכין. בוא וראה מה כתיב בדברי הימים (דה"א יב) ואלה הבאים (לדוד) [אל דויד] לציקלג וגו'. (סג) (סג) ומן

באור הרא"ם

אל כתף היבוסי מנגב הוא ירושלים וכו' והוא גבול יהודה אצל גבול בנימין. וע"ז קאי מלמד שהמקדש הוא בחלקו של בנימין לחלק יהודה ועיין בזבחים שם האריך רש"י בזה אך לשון הגמ' שם בשבט בנימין ועלה כתיב וירד לא כתיב הוא היפך מקראי ביהושע שם דגבי בנימין כתיב תמיד וירד ולא ועלה. והגירס"א בח"א העיר ג"כ בזה. אבל לדעתי ברור שט"ס נפל בגמ' וצ"ל להיפך ותמיהני על מגיה הש"ס החדשים שלא הרגישו בסתירה כזה: (נה) בית הבחירה יהי' בחלק בנימין. היינו המזבח עיין (זבחים נג:) וקרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד לפי שלא היתה בחלקו של טורף: (נו) דושנה של ירחו לבני יתרו. עד שנבנה בהמ"ק בחלקו של בנימין ואז לקחו בני בנימין דושנה של יריחו: (נז) שהיו מתנדבים זבחים כשהיו באים בגמל. כמ"ש ביונה א' ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים ודרכם היו כשבאים בשלום מן הים לזבוח זבחים: (נח) כי שפע ימים וכו'. כי ארצו היה שני ימים ים הגדול וימה של יפו: (נט) וסממיות. היא מין חיה קטנה המזקת: (ס) זו טרית. פי' מיני דגים: (סא) כלפי מזרח. כי נחלתם היה (במדבר ל"ד) מעבר לירדן קדמה מזרחה ושם היה מרחיב תחומו לצד המזרח היו כובשין עמים. וכמו שפירש הקרא מנדה"י. וסופו ויבריחו את כל העמקים למזרח. והיינו שברחו ממקומם העמים והורש העמקים לשון עמים ע"ש בפרש"י: (סב) מלמד שהיה סמוך לספר. קאי על סיפא דקרא כלביא שכן שכל הסמוכין לספר צריכין להיות גבורים: (סג) ומן הגדי נבדלו אל דויד. היינו שבשבט גד היו גבורים הרבה:

הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גבורי החיל אנשי צבא למלחמה עורכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר. (סג) אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא (מלא) [ממלא] על כל גדותיו ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב. (סד) וטרף זרוע לשעבר. אף קדקד (לשעבר):

פס'. וירא ראשית לו כי שם. שלקחו נחלה מעבר לירדן תחלה מכל ישראל שנא' (במדבר לב) ויבואו בני גד ובני ראובן וגו'. (סה) ואומר (סס) עטרות ודיבון (הם דיבון) בתחלה. לכך נאמר וירא ראשית לו. כי שם חלקת מחוקק ספון וגו'. זה קברו של משה שנתונה בחלקו של גד לפיכך בחרו להם בני גד בארץ סיחון ועוג. ואם תאמר בהלקו של ראובן הוא שנא' (סס) ובני ראובן בנו את השבון ואת אלעלה ואת קריתים ואת נבו. וכתיב (דברים לב) עלה אל הר העברים הזה הר נבו. ומהו חלקת מחוקק ספון זה קברו של משה שניתנה בחלקו של גד. מלמד שמלאכי השרת סבלוהו לארבעת מילין מהלקו של ראובן לחלקו של גד והם כופדין יבוא שלום ינוח על משכבו הולך נכוחו. ויתא ראשי עם. זה משה רבינו שבא בראש העם (סו) שנאמר (דברים לא) לא אוכל עוד לצאת ולבוא. (סז) ד"א שעשה את התורה כולה אתין ותוין מאל"ף ועד תי"ו.(סח) צדקת ה' עשה שכתב להם לישראל (סס טו)(וכי)[כי]יהיה בך אביון מאחד אחיך. באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון. ד"א צדקת ה' עשה. (סט) מלמד שהצדקה קשורה תחת כסא הכבוד שנאמר (ישעיה נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. (בראשית מט) (ע) גד גדוד יגודנו. מלמד שבשם שבא בראש תחלה כך לעתיד לבא יבוא בראש:

פס'. ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן. שגם דן סמוך לספר לכך נאמר גור אריה יזנק מן הבשן. מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשנים (עא) כמו (שנאמר וזינקה דמה). כך היה חלקו של דן מתחלק לשני מקומות. שנא' (יהושע יט) למטה בני דן למשפחותם יצא הגורל השביעי ויהי גבול נחלתו צרעה ואשתאול ועיר שמש. (עב) ואומר (סס) ויעלו בני דן וילחמו עם לשם. עד ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם. ד"א (עג) יזנק קופץ עם הר הבשן כשם שהאריה קופץ על הבהמה כך היו בני דן קופצין על האנשים במלחמה. וכה"א (דה"א יב) ומן הדני עורכי מלחמה (שמונה ועשרים אלף) [עשרים ושמונה אלף] ושש מאות. וכן ביהושע (יהושע יט) (עד) לבני נפתלי יצא הגורל. וכתיב (סס) וערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת. זו גינוסר שפירותיה מתוקים כקול הכנור:

פס'. ולנפתלי אמר[נפתלי] שבע רצון מלמד שהיה נפתלי (עה) שמח בחלקו בימים ובכל עושר. כדתנן באבות איזהו עשיר השמח בחלקו. ומלא ברכת ה' זו בקעת

באור הרא"ם

(סד) וטרף זרוע אף קדקד. וטרף זרוע לשבר אף קדקוד לעוה"ב כצ"ל: (סה) ואומר עטרות ודיבון וגו'. הארץ אשר הכה ה' לפני עדת בני ישראל כצ"ל. והיינו הערים הראשונים שכבשו היו לשבט גד וזה וירא ראשית לו: (סו) שנאמר לא אוכל עוד לצאת ולבוא. והיינו בראש העם. וכן פירש הספורנו: (סז) ד"א שעשה את התורה וגו'. הכוונה משה קיים את התורה מא' ועד ת"ו דורש וית"א נוטריקון: (סח) צדקת ה' עשה שכתב להם לישראל כי יהיה בך אביון. בספרי צדקת ה' עשה וכי מה צדקות עשה בישראל והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר באר עולה להם ומן יורד להם וכו' אלא שלמד תורה לישראל שנאמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת: (סט) מלמד שהצדקה קשורה עם המשפט תחת כסא הכבוד. שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך כה"ג הגר"א: (ע) גד גדוד חסר כאן וצ"ל ד"א ויתא ראשי עם קאי על גד כדכתיב גד גדוד יגודנו מלמד כשם שבא בראש תחלה כך לע"ל יבוא בראש וזה ויתא ראשי עם לע"ל ועיין בפרש"י: (עא) כמו ששנינו. (חולין פ"ח) דיש אם זינקה כצ"ל וזינקה היינו קילוח היוצא מן הבהמה בעת שחיטתה שהדם יוצא לכמה צדדים כך הם קבלו נחלתם בא"י בשני מקומות: (עב) ואומר ויעלו בני דן. ומקודם כתיב ויצא גבול דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עד לשם וע"ש בפרש"י כאן נטלו קצת ועוד להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ע"ש וזה שאמר חלקו של דן מתחלק לב' מקומות: (עג) יזנק קופץ וכו'. ודורש יזנק לשון ידלג מהר הבשן וכן פי' הראב"ע: (עד) לבני נפתלי יצא הגורל הששי כצ"ל: (עה) שמח בחלקו בימים. בספרי בימים ובדגים ובפרגיות

שסים

נגוסר שהיו פירותיה מתוקים (עו) כדמפורש במסכת (ברכות) . שבע רצון . שיהו קוראין לפני הקב"ה והן נשמעין כענין שנאמר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם . ים . רבי אומר ימה של טבריה . ודרום ירשה . מלמד שנטל חלק בים ונטל מלא חלקו בדרום . וכה"א (שופטים ה) ונפתלי על מרומי שדה . וכן יעקב אבינו אומר (בראשית מט) נפתלי אילה שלוחה ומתרגמינן בארע טבא יתרמי עדביה :

פס' . (עז) ולאשר אמר . זה הוא שנאמר בהם (שם מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים . ברוך מבנים אשר . אין לך בשבטים (עח) שנתברך מבנים כאשר . יהי רצוי אחיו . שהיה מרצה את אחיו בשמן . וטובל בשמן רגלו . מלמד שארצו מושכת את השמן כמעין. מעשה שנצרכו אנשי לודקיא לשמן ומינו להם (פולימילטיש) [פולמוסטוס] א' ואמרו לו צא וקנה לנו שמן במאה רבוא . הלך לו לצור אמרו לו לך לגוש חלב . הלך לשם אמרו לו הלך אצל פלוני. הלך לביתו ולא מצאו. אמרו לו הלך הוא בשדה. הלך אותו האיש ומצאו שהיה עוסק תחת הזית . אמר לו שמן בק' רבוא אני צריך . אמר לו המתן עד שאגמור את השמן ואבוא . לאחר שגמר את זיתיו נטל את כליו ובא והוא היה סבור שהוא משחק בו כיון שהגיע לביתו הביא שמן (עט) ורחצו רגליהם נתן לפניו ואכל ושתה עמד ומדד לו שמן בק' רבוא . אמר לו רצונך עוד אמר לו אין עמי מעות אמר לו טול ואני אבוא עמך ואטול את מעותי . עמד ומדד לו בי"ח רבוא . אמרו לא הניח לא גמל ולא חמור בארץ ישראל שלא שכרו. שמעו אנשי לודקיא שהוא בא קידמו לפניו שלשת מילין והיו מקלסין אותו . אמר להם לא לי נאוה קילוס זה אלא לאיש זה שכל זה שלו . ולא עוד אלא שאני חייב לו י"ח רבוא (פ) כיוצא בו אמר שלמה . (משלי יג) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב . וכן שנו רבותינו ז"ל במסכת מנחות תקוע אלפא לשמן . ולכך היו אנשי תקוע חכמים שהשמן יפה לתלמוד . (פא) וכשם שהזית משכה התלמוד כך השמן מישב את התלמוד :

פס' . (פב) ברזל ונחשת . מלמד שארצו של אשר מנעולה של ארץ ישראל . ד"א ברזל ונחשת כמו שנאמר (ויקרא כו) ונתתי את שמיכם כברזל . (פג) מנעליך כמו מן יקומון שלא יהו עליך . וכימיך דבאך . כלומר כל ימיך (פד) יהו כל הארצות דאובות להביא כסף וזהב לארצך וקונות כל הארצות שמן מארץ אשר ומביאות את הכסף ואת הזהב לקנות . כענין שנאמר (בראשית מז) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים . ד"א ברזל ונחשת שתהא ארצך מונעלת כבריה ברזל ונחשת שלא יוכלו להלהם בך . וכימיך דבאך . כלומר בימי בהורותיך (פה) כך ימי זקנותך . מלשון דבאיך (פו) שהאיש דובב ושב לימי עלומיו . (ישעיה יז) משמן בשרו ירזה . ד"א

באור הרא"ם

שהיה כ"ז בחלקו : (עו) כמפורש במס' מגילה כצ"ל : (עז) ולאשר אמר. לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח וכו' כצ"ל וכ"ה בספרי. והיינו מקצה אחיו שהיו חלושים ואשר אחד מהם ע"כ הוצרך לברכו ברוך מבנים אשר שגם הוא יהיה מבורך כצ"ל : (עח) שנתברך בבנים כאשר · הרמב"ן הראה מקום לזה בקרא (דה"א ז') כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים וכו' מספרם אנשים עשרים וששה אלף ולא נאמר בשאר השבטים כשבח הזה : (עט) ורחצו רגליהם·לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו כ"ה בספרי ועי' מנחות פ"ה : (פ) כיוצא בו אמר שלמה וכו' · כמו זה שנוהג עצמו כעני שעושה עבודתו בשדה אף שיש לו הון רב (רש"י שם) : (פא) וכשם שהזית משכח · (הוריות י"ג) ושם כשם שהזית משכח לימוד של ע' שנה כך שמן זית משיב לימוד של ע' שנה : (פב) ברזל ונחושת מנעליך מלמד שארצו של אשר וכו' · רש"י פי' ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחושת וארצו של אשר היתה מנעולה של א"י בהרים הללו . ועיין רמב"ן גבול אשר היה בסוף א"י כמו שכתוב ופגע בכרמל ע"ש באורך : (פג) מנעליך כמו מן יקומון · דורש מנעליך לשתי תיבות מן עליך אשיר מעליכם . והייט הקללה ברזל ונחושת דכתיב ונתתי את שמיכם כברזל וארצכם כנחושה ויסיר מעליכם והביא ראיה מקרא מן יקומון שהכוונה שלא תהיה תקומה להשונאים : (פד) יהיו כל הארצות דובאות וכו' · מפרש דבאך לשון חוזק ותוקף (וכן פי' הקונקורדנציא) היינו כל ימיך יהיה לך חוזק מכסף וזהב שכל הארצות יקנו ממך שמן ויעשרוך כמו שמסיים : (פה) כך ימי זקנותך · היינו שתחיה חיים טובים שלא יוכר אצלך בין ימי הזקנה לימי הנעורים · ואצלך יהיה כימיך (היינו ימי הנעורים דבאך כך יהיו ימי הזקנה) : (פו) שהאיש דובב וכו' · ויהיה דבאך משורש דוב"ב והאלף תחת אות הכפל (כמו ישעיה

דבאך. (פז) דאבך כמו שמלה שלמה כלומר אפילו ימי דבאך. יהו כימי בחורותיך. כענין שנאמר באיוב (איוב כט) מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני. וכן יעקב אומר (בראשית מט) מאשר שמנה לחמו. זה הר הכרמל. שפירותיו מעדני מלך. לכך נאמר ברוך מבנים אשר. שהכל מברכין את ארצו. כלומר מפי בניו מפי כל השבטים היה מבורך והיה רצוי אחיו שהיו כל השבטים (והיו) רצים לבוא אל הר הכרמל. וכן הוא אומר ביהושע (יהושע יט) ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר (פח) ופגע בכרמל. ברוך מבנים אשר. כמו (שופטים ה) תבורך מנשים. מעין ברכת אמהות כך מבנים מעין ברכת בנים יבורך. אשר יהי רצוי אחיו. כענין שנאמר במרדכי (אסתר י) ורצוי לרוב אחיו לפי שיש מקום שהוא נאה בדבר אחד ואינו נאה בדבר אחר. אבל הלקו של אשר היו שוין הכל בו. (פט) לכך נאמר יהי רצוי אחיו:

פס'. אין כאל ישרון. כשם שאמר משה אין כאל ישרון כך אמרה חנה (ש"א ב) אין קדוש כה' כי אין בלתך. מלמד שאמרו ישראל למשה אמור לנו דבר זה מה היא מדת הכבוד. למעלה אמר להם אין כאל ישרון אין אתם יכולין להסתכל ולהתבונן במדת הכבוד של מעלה. אמר להם אין כאל ישרון (נ) בכל דבר כלום. רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. ממעשיו יכולין אנו לידע עומק שבחו אם המאורות שהן ברקיע השמים אין אתם יכולין להסתכל בהם כל שכן במדת כבודו. משל משלו לאחד שאמר מבקש אני לראות כבודו של מלך. אמרו לו הכנס למדינה ואתה רואה נכנס למדינה וראה וילון פרוס על פתח המדינה ואבנים טובים ומרגליות קבועות בו (נא) ולא יכול לזון עיניו ממנו. אמר לו אם הוילון שלו לא יכולת להסתכל. בכלך עצמו עאכ"ו. לכך נאמר רוכב שמים בעזרך. ד"א אין כאל ישרון. אחר שבירך משה את ישראל אמר להם אין כאל ישרון אין אלוה אחר להושיע כאלהיכם. ישרון. בזמן שאתם ישרים לפניו רוכב שמים הוא פודה ועוזר אותך אשר שם גובה לשמים (אשר) (תהלים קד) שם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח. בעזרך. בשעה שהוא בא לעזרו שולח עזרתו לעזרו משמי שמים. כענין שנאמר במצרים (שמות יא) כחצות הלילה אני יוצא ובשעת מתן תורה כתוב (ש"ב כב) ויט שמים וירד וירכב על כרוב ויעוף. ואומר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך. ובגאותו שחקים. בשעה שהוא יוצא לעזרו מראה גאותו בשחקים כענין שנא' (שופטי' ה) מן שמים נלחמו. ואומר במורד בית חורון (יהושע י) וה' השליך עליהם אבנים מן השמים. וכתיב (שם) ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש. שהקב"ה לבש גאות לעשות גדולות ונוראות לישראל. לכך נאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. והוא לשון כפול. כענין שנא' (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וכתיב (שם) וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף:

פס'. מעונה אלהי קדם. הקב"ה מעונו של עולם כענין שנאמר (שם צ) תפלה למשה איש האלהים ה' מעון אתה היית לנו. אתה הוא מעון העולם שכל העולם מתקיים בך. כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. לכך נאמר מעונה אלהי קדם. כמו מעונה וכמו מכונה. והוא מכון. אלהי קדם. אלהים שברא שמי קדם. ומתחת זרועות עולם. והוא בגבורתו ובמאמרו סובל שחקים מתחת זרועות עולם. יסודי הארץ ברוח דברו מעמיד הארץ והמים אשר מתחת לארץ שנאמר (איוב כו) תולה ארץ על בלימה. אמר להם דברים שהם נעלמים מבני אדם. כלומר מי שברא את העולם ומי שהוא סובלו הוא הוציאך ממצרים והוא הבטיחך לתת לך ארץ של שבעה עממים. ויגרש מפניך אויב. (נב) עתיד לגרש מפניך אויב. אלו היו על ראשי ההרים ואין לך כח לרדוף אחריהם הקב"ה מגרשם שנאמר (שמות כג) ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה

באור הרא"ם

(ישעיה י"ח) אשר בזאו נהרים ארצו כמו בזזו: (פז) דאבך כמו שמלה שלמה. ויהיה מסורס דא"ב לשון עצבון. והיינו אפילו ימי דבאך היינו ימי עצבונך הואר לזקנה יהיה כמו בחרותך בטוב: (פח) ופגע בכרמל. ששם הוא היותר מובחר: (פט) לכך נאמר יהי רצוי אחיו. שהכל אוהבין אותו ואת ארצו: (נ) בכ: דבר כלום. פי' אין אתם יכולים לדמותו לשום דבר: (נא) ולא יכול לזון עיניו ממנו. בספרי הג' מיד נפל לארץ והוא יותר נכון כפי הנמשל: (נב) עתיד לגרש מפניך אויב. עיין בר"ר פ' מ"ד לזרעך

את האמורי ואת הכנעני. ואומר (שמות כג) וגרשתמו מפניך. ר' אומר ויגרש מפניך אויב אלו שבמהבואות. ויאמר השמד. אלו שבורחין בשאר מקומות שהקב"ה משמידם מפניך שהאימה נכנסת בהם ומשמידם:

פס'. וישכן ישראל בטח בדד. כיון שישראל עוברין את הירדן וכובשין את הארץ הם שוכנים לבטח יושבים פרזות בלי פחד. בדד. אין עמהם מלך מן האומות כי אם הנותרים מהם נותנין להם מס לישראל. עין יעקב. כעין ברכה שבירכם יעקב אביהם כך ברכם משה רבינו. וכה"א (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. וכן בלעם אומר (במדבר כג) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. אל ארץ דגן ותירוש. כעין ברכה (נג) שבירך יצחק ליעקב שנאמר (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים. וכן אמר ישעיהו (ישעיה מה) הרעיפו שמים ממעל לכך נאמר אף שמיו יערפו טל טללי ברכה וישע וצדק:

פס'. אשריך ישראל מי כמוך. ישראל אמרו (שמות טו) מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש. ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך. וכה"א (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. לכך נאמר אשריך ישראל. אין אומה שוה לך. עם נושע בה'. עם שאין ישועתו אלא בהקב"ה. וכה"א (הושע א) והושעתים בה' אלהיהם. מגן עזרך. כענין (תהלים יח) מגני וקרן ישעי. ואשר חרב גאותך. של הקב"ה גאותך הוא שאין אתה נלחם כנגד האומות כי אם הקב"ה נלחם לך כענין (שמות יד) ה' ילחם לכם. ואומר (תהלים כב) כי לה' המלוכה ומושל בגוים. ויכחשו אויביך לך. בשעה שישראל בשלום אומות העולם היו מכחישין להם ועושין אותם אחים. כענין שאמר עשו ליעקב (בראשית לג) יש לי רב אחי יהי לך אשר לך. וכן חירם אמר לשלמה (מלכים א ט) מה הערים האלה אשר נתת לי אחי. ואתה על במותימו תדרך. אלו צוארי מלכיהם כענין שנאמר (יהושע י) ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע. עד שימו את רגליהם על צוארי המלכים האלה. ד"א ואתה על במותימו תדרוך כענין שנא' ירכיבהו על במתי ארץ. שתהיו שולטנין (נד) על פלטרין שלהם:

פס'. ויעל משה מערבות מואב. (נה) עליה היתה לו למשה. מערבות מואב אל הר נבו. אע"פ שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. חכמי ישראל דורשין את המקרא מדרשות הנשמעות באוזן והמתקבלות בדעת. מהו מערבות מואב. וכי לא היינו יודעים שמערבות מואב אדם עולה אל הר נבו אלא מלמד (נו) שהראהו הקב"ה למשה (שלשה) המלכים העתידים לעמוד מרות המואביה. זה דוד וזרעו. אל הר נבו ראש הפסגה. (נז) מה הפסגה הזה מופרשת מן האשכול ואינה מופרשת כך קבורתו של משה מותאמת מן ההר ואינה מותאמת והגיא ביניהם. אשר על פני יריחו. (נח) מלמד שהראהו (שלשה) נביאים שעתידין לעמוד מן רחב הזונה. ויראהו ה' את כל הארץ. מלמד שהראהו את ארץ ישראל מיושבת על שלותה והזר והראה לו את המציקים המהזיקים אותה. את הגלעד. זה בית המקדש. שנאמר (ירמיה כב) גלעד אתה לי ראש הלבנון אם לא אשיתך מדבר. ואת דן. מלמד שהראה לו שבטו של דן עובד עבודת כוכבים שנא' (שופטים יח) ויקימו להם בני דן את הפסל ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ. והזר והראה לו גואל העתיד לעמוד ממנו זה היה שמשון שהיה משבט דן:

פס'. ואת כל נפתלי. זה ברק בן אבינועם שעשה מלחמה עם סיסרא שנא' (שם ד) ותשלח לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל

באור הרא"ם

לזרעך נתתי את הארץ אתן לא נאמר אלא נתתי מכאן שמאמרו של הקב"ה מעשה: (נג) שבירך יצחק ליעקב כו'. וסיפא דקרא ורוב דגן ותירוש: (נד) על פלטרין שלהם. על ערי המלוכה ועיר המלוכה במדינה נקרא במתי ארץ ששם מושב המלכים והשרים שהם הראשים: (נה) עליה היתה למשה. כי גדולים צדיקים במיתתן כו': (נו) שהראה הקב"ה למשה שלשת המלכים כנ"ל: (נז) מה הפסגה הזאת. דרש פסגה לשון פסיגין היינו ענפים שבהם תלויים האשכולות כמו (עוקצין פ"א) פסיגה של אשכול: (נח) מלמד שהראהו שלשת של נביאים כנ"ל שעתידין כו' והיא היתה ביריחו (מגילה יד:) ח' נביאים והם כהנים

ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולון. ואת ארץ אפרים ומנשה. זה יהושע בן נון שבא מאפרים שעשה מלחמה עם הכנענים. ומנשה. מלמד שהראה לו הקב"ה את גדעון בן יואש שהיה משבט מנשה שעשה מלחמה עם מדין ועמלק. וכן הוא אומר (שופטים ו) ויאמר אליו בי אדוני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. ואת כל ארץ יהודה. מלמד שהראה לו הקב"ה את דוד ואת מלכותו וכה"א (דה"א כח) ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות מלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד וגו'. עד הים האחרון. הראה לו פני מערב יושבת בשלותה והזר והראה לו המציקים המחזיקים בה. ד"א עד הים האחרון. הראה לו (קט) מה שעתיד להיות עם תחיית המתים. ד"א ואת הנגב. מלמד שהראה לו קברי האבות שבמערת המכפלה. נאמר כאן נגב ונאמר להלן נגב (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבואו עד חברון. ואת הככר. זה שלמה בן דוד שעשה כלי בית המקדש בככר הירדן שנאמר (מלכים א' ז) בככר הירדן יצקם המלך. בקעת יריחו. אלו המון גוג ומגוג שעתידין המוניה ליפול בבקעת יריחו. עיר התמרים. מלמד שהראהו הצדיקים בגן עדן וכה"א (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח. עד צוער. זה גיהנם מקום צער של רשעים שהיא סמוכה לגן עדן. דבר אחר עד צוער. אלו מצוקי ישראל הדרים עם השרים:

פס'. ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. אמר הקב"ה לאבות נשבעתי ולך הראיתיך בעיניך. מהו לאמר. אמר לו לך אמור להם לאבות העולם השבועה שנשבע הקב"ה לכם הרי כבר קיימה לבניכם. (ק) ושמה לא תעבור. לא מלך ולא הדיוט לא חי ולא מת. וכל כך למה כדי לעמוד עם מתי המדבר בתחיית המתים וכה"א (דברים ג) ויתעבר ה' בי למענכם בשבילכם כדי שאעמוד בראש כלכם בתחיית המתים:

פס'. (קא) וימת שם משה עבד ה' (והא הכתוב אומר) וימת שם משה. אלא עד כאן כתב משה ומיכן ואילך כתב יהושע. רבי מאיר אומר הרי הוא אומר (דברים לא) ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה. אפשר שמשה נתן את התורה לישראל כשהיא חסרה אפי' אות אחת. אלא מלמד (קב) שהיה משה כותב מה שהקב"ה אומר לו. כענין שנאמר (ירמיה לו) ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. וימת שם משה. נאמר כאן וימת שם משה ונאמר להלן (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. מה להלן עומד ומשרת אף כאן עומד ומשרת מלמד שהצדיקים אינן מתים. עבד ה'. זה שבחו של משה שהנביאים נשתבחו בדבר זה שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. על פי ה'. שהקב"ה נוטל נשמתו של צדיק. נוטלה בנחת. משל משלו לנאמן שהיה בעיר בזמן שהוא בעצמו נוטל הפקדון להחזירו הוא יודע היכן הוא הפקדון מיד נטלו ומחזירו. אבל אם אמר לשלוחו לך והבא פקדונו של פלוני לפי שאינו יודע היכן הוא הופך התחתונים למעלה ואת העליונים למטה לפיכך הקב"ה משלח ברשע מלאך אכזרי אבל בצדיקים אינו כן אלא בנחת:

פס'. ויקבור אותו בגיא בארץ מואב. אם נאמר בגיא מה תלמוד לומר בארץ מואב אלא מלמד שמת משה בתוך נחלתו של ראובן ונקבר בתוך נחלתו של גד. ומי קברו הוא קבר עצמו. שהיה רבי ישמעאל דורש שלש אתים שבתורה כדמפורש בפרשת נשא את ראש. מול בית פעור. לכפר על מעשה פעור. ולא ידע איש את קבורתו. יש אומרים אפילו משה לא ידע את קבורתו. וכבר שלחה מלכות של בית חצרה ושל בית פעור ואמרו להם לכו ראו קבורתו של משה היכן הוא הלכו ועמדו להם למעלה וראו כאלו היא למטה והלכו ועמדו למטה וראו אותה כאלו היא למעלה. נחלקו חציים

באור הרא"ם

בספרים ישנים מרחב הזוגה: (קט) מה שעתיד להיות עם תחיית המתים. דלא יש כמו יוס: (ק) ושמה לא תעבור. ונאמר להלן ושמה לא תבוא כצ"ל: (קא) וימת שם משה · אפשר שמת משה וכתב וימת שם משה כצ"ל: (קב) שהיה משה כותב · בב"ב הגי' משה כותב בדמע:

למעלה וחציים למטה . של מטה ראו את קבורתו כאלו היא למעלה . ושל מעלה ראו אותה כאלו היא למטה . לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה . ומפני מה לא נודע קבורתו של משה כדי שלא יהו ישראל הולכין ומניחין שם בית המקדש ומזבחים ומקטרים שם. וכדי שלא יטמאו אומות העול' את קברו בפסיליהם ובתועבותיהם:

פס' . ומשה בן מאה ועשרים שנה . זה אחד מארבעה שמתו בן מאה ועשרים שנה ואלו הן . משה והלל הזקן ורבי יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא . משה היה במצרים ובמדין שמנים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה . הלל הזקן עלה מבבל בן ארבעים שנה ושימש את החכמים ארבעים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה . רבן יוחנן בן זכאי עסק בפרקמטיא ארבעים שנה ולמד ארבעים שנה ולימד ארבעים שנה . וכן רבי עקיבא . ששה דברים ניתנו למשה שלא ניתנו לשום בריה . לא כהתה עינו . ולא נס לחה . (קג) קולו היה נשמע בכל המחנה . ראה את כל הארץ מה שלא אפשר לכל בריה . דבר עמו הקב"ה פנים בפנים . ולא קם נביא עוד בישראל כמשה . לא כהתה עינו . מיכן שעיניהם של מתים כהות . ולא נס לחה . כי קרן עור פניו . שלא נשתנה אדמות פניו מדמות שהיה מהר סיני עדיין כאלו חי ועומד ומשרת בפני אל חי . אשריהם של צדיקים שבוראם אוהבם בעוה"ז ובעוה"ב. אשרי ילוד אשה שבחר בו הקב"ה:

פס' . ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב . מלמד שלא זז הענן ממקום שהיה על המשכן לא נסע ממקומו . לכך נאמר בערבות מואב . שלשים יום משבעה באדר עד שבעה בניסן . וכן אמרו רז"ל בשבעה באדר נולד משה בשבעה באדר מת . בשבעה בניסן ויתמו ימי בכי אבל משה כמה שנאמר ביהושע (יהושע א) עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים . וכתיב (שם ד) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון :

פס' . ויהושע בן נון . למה נקרא שמו בן נון שהיתה בו בינה יתירה . וכן הוא אומר (במדבר כז) כי סמך משה את ידיו עליו . הקב"ה אמר לו (שם) וסמכת את ידך עליו והוא סמך את שתי ידיו . מיכן שאין הרב מתקנא בתלמידיו . וישמעו אליו בני ישראל . אין לך משמע גדול מזה . ויעשו כאשר צוה ה' את משה. (קד) ועדיין לא ניתן מוראו עליהם :

פס' . ולא קם נביא עוד בישראל כמשה . רבותינו אמרו בישראל לא קם אבל באומות קם . ואיזה זה בלעם . אלא הפרש שהיה משה מדבר עמו מעומד שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי . ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנא' (במדבר כד) נופל וגלוי עינים . משל משלו חכמים למה הדבר דומה משה דמהו לשר גדול שאין יודע מה יציאות יצאו בשלחן המלך . (קה) ובלעם דמהו לטבחו של מלך שהוא יודע ומה יציאות יצאו על שלחנו של מלך . טוביהו ברבי אליעזר ז"ל אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. מה ת"ל בישראל והלא ביאשיהו כתיב (מלכים ב' כג) (קו) לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' . למה נאמר כאן בישראל אלא כך פירושו של פסוק. ללמדך שמימות משה לא עמד נביא באומות העולם . לפי שביקש משה רבינו רחמים שלא תשרה שכינה על אומות העולם לכך נאמר כאן בישראל . כלומר ידענו שאומות העולם אין שכינה שורה עליהן אלא אפילו בישראל שעתידין לקום בהם נביאים . כענין שנאמר (דברים יח) נביא אקים להם מקרב אחיהם . כך אפילו הכי לא קם נביא עוד בישראל כמשה . ומהו ולא קם כלומר לא קם ולא יקום עוד אלא שדבר הכתוב בלשון קצרה . אשר ידעו ה' פנים אל פנים . זה הוא שאמר (שמות לג) הראני נא את כבודך . אפילו בעוה"ז אין אתה רואה שנאמר (שם) ופני לא יראו זה עוה"ז המשילו בפנים . והעוה"ב המשילו באחוריים . שנאמר (שם) וראית את אהורי לפי שהעוה"ז לפני העוה"ב הוא

באור הרא"ם

(קג) קולו היה נשמע · כשבירך את ישראל : (קד) ועדיין לא ניתן מוראו עליהם . שנאמר ביום ההוא גידל ה' את יהושע באותו שעה ניתן מוראו עליהם כנ"ל : (קה) ובלעם דמהו לטבחו של מלך · במד"ר שם מה טבח שואל אותו המלך כמה יציאות נצרך כי בלעם היה יודע מה עתיד לדבר אתו : (קו) וכמוהו לא

נקרא פנים. וכה"א (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ואומר (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ואימתי הראהו הקב"ה כבודו סמוך למיתה שנא' (שמות כ) וראית את אחורי למדנו שהמתים רואים וכה"א (תהלים כב) לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה. לכך נאמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים :

פס'. לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים. בפני עצמה. ולכל ארצו. בפני עצמה. הא למדת שהכה כל אחד ואחד בפני עצמו :

פס'. ולכל היד החזקה. (קז) זה מכת בכורות. וכה"א (שמות יג) כי בחוזק יד הוציא ה' אתכם מזה. ולכל המורא הגדול. זו קריעת ים סוף. וכה"א (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה. רבי אליעזר אומר לכל האותות והמופתים כענין שנאמר (שם ז) והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים. ואומר (תהלים עח) אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בארץ חם. ולכל היד החזקה. להביא מעשה הר סיני. ולכל המורא הגדול. להביא מעשה המדבר כענין שנאמר (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא. אשר עשה משה. זה שיבור הלוחות. שנא' (שם ט) ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם. (קח) ד"א אשר עשה משה. זו (העמדת החמה) כענין שנא' (שם ג) ונך אותו ואת בניו ואת כל עמו. ד"א אשר עשה משה. (קט) זו העמדת החמה שנא' (שם ב) היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים. ונאמר ביהושע (יהושע י) ביום תת ה' את האמורי. (קי) מיכן אמרו כשם שעמדה חמה ליהושע כך עמדה לו למשה. לעיני כל ישראל. כענין שנאמר (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך. ואומר (שם יא) כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה. ואומר (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך. היינו לעיני כל ישראל :

לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד :

ובהוצאה הראשונה נדפס בסוף הספר בזה"ל :

והיתה השלמת זאת הפסיקתא זוטרתא בערב דפסח שנת רננ"ו צדיקים בה'. ונדפס על ידי קורניליוו אדיל קינד בוויניציאה רבתי אשר היא תחת ממשלת השררה ה' ירום הודם ותנשא מלכותם. אתא לידנא על ידא דבחור נהיר באורייתא כמה"ר **זרחיה** בן הזקן ונשוא פנים כמ"ר **מלכיאל** קזאני איש קנדיאה רבתא :

באור הרא"ם

לא היה לפניו מלך · לא כתיב בישראל : (קז) זו מכת בכורות· הז"א תמה הלא מכת בכורות היה ע"י הקב"ה כו' · ואפשר לפרשה ע"פ מאמרם (זבחים ק"ב) ויצא משה מעם פרעה בחרי אף מאי בחרי אף אר"ל סטרו ויצא ע"ש ולפי זה יפה דורש ולכל היד החזקה על משה בעת מכת בכורות שסטרו לפרעה : (קח) ד"א אשר עשה משה זו מלחמת סיחון ועוג כענין שנאמר ונך אותו כנ"ל : (קט) זה העמדת החמה. מדברי המחבר נראה שדורש ג"ש ת"ת מ"ת. ועיין (תענית כ.) ג"ש אחל אחל גבי משה כתיב אחל תת פחדך וגבי יהושע כתיב אחל גדלך : (קי) מכאן אמרו · (תענית שם) ג' קדמה להם חמה :

השמטות

בפרשה נשא (דף נ׳) אם לאביו אינו מטמא ק״ו לאמו בבאורי (אות פ״ג) ק״ו לאמו שהיא וודאית ע״ש בזה כי גבי אינו מטמא אין זה ק״ו, והעירני ידידי הרב המתמיד הגדול י״א מהו׳ **חיים אלעזר** ב״כ **משה ליב מפרוזנא** הכוונה כמו (נזיר מ״ט) דיש סברא דלאביו יטמא כיון למתיהם אחריו ע״ש. א״כ הק״ו כיון דלאביו המתיחס אחריו אינו מטמא ק״ו לאמו אבל לא הונח דעתי בזה, כי דרך המחבר כשאומר דרשות עצמו שלא בהספרי, כותב שמו תחלה. ור׳ טוביה אומר או הרב ר׳ טוביה כותב בזה (כאשר הערותי בהקדמתי) ע״כ דברים אלו ע״ש בכאן ונשתרבב הטעות מפרשה אמור גבי טומאת כהנים ע״ש.

בפרשה שלח. בפיסקא ויאמר ה׳ אל משה מות יומת האיש לדורות, רגום אותו באבנים, לשעה, כל העדה, במעמד כל העדה הוא נהרג. כל המפרשים עמדו על המאמר רגום אותו באבנים לשעה, הלא מחלל שבת בסקילה לדורות, והרבו לפלפל בזה והענה גם אנכי הלקי בס״ד ע״פ פשוט, הנה במקושש נשתנה דין סקילה מכפי הנהוג לדורות, והטעם כי בדור ההוא פרצו גדר בחילול שבת, והראיה שדרשו לעיל על הקרא וימצאו איש מקושש עצים וכו׳ מלמד שמינה משה שומרין ע״ז (שלא להלל את השבת) ולא עשה כן בשאר מצות, וכן מצאנו גבי מן יצאו העם ללקוט את המן בשבת, והקב״ה כעס ע״ז ואמר עד אנה מאנתם ע״ש, ויש להוסיף עוד כי שבת מעיד על חידוש העולם, ובכפרם בזה מראים ח״ו כי העולם קדמון ונתבטלה ח״ו כל האמונה. והנה מצאנו גבי מקלל בפ׳ אמור רגום ירגמו אותו כל העדה נעשה כל העדה בעלי דבב לו, וע״ש בביאורי, והכוונה כי שם רק העדים סקלו אותו וכל ישראל נעשו לו שונאים, אבל גבי מקושש נשתנה דינו כי כל העדה עומדים ושוקלים אותו כמו שאמרו במעמד כל העדה הוא נהרג, וזה שאמר לשעה קאי על במעמד כל העדה, להראות לכל העדה העבירה החמורה הזאת, לבל יזידו לחלל שבת, והוא כעין שמצינו גבי יהושע שעשה לעכן שמעל בחרם אף שע״פ דין אין עונשו בסקילה (לפי דרשת חז״ל אמנם חילל עכן את השבת), היתה אז הוראת שעה לסקלו באבנים במעמד כל העדה ובניו כמבואר שם בקרא לזה כוונת הספרי „**לשעה במעמד כל העדה**" כנ״ל.

בפרשה חקת (דף קכ״ג ע״ב) פיסקא, ויאמר אליו במסלה נעלה וכו׳ רק אין דבר, לא עסק קרבנות ולא עסקי כלי זיין, מולת קרבנות ע״ס, וצ״ל לא עסק קרבות וכו׳ והוא מלשון הקרא (תהלים סח) קרבות יחפצו והטעות הזה נפל ג״כ בילקוט ראובני שמעתיק הרבה פעמים בילקוטו דברי הפסיקתא הזו, הוא ג״כ בטעות.

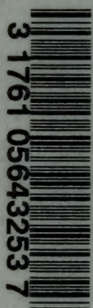
וזה לאחי הרב הגדול מו״ה וואלף פאדרווא מבריסק שכתב לי הרבה
הערות, והעתקתי רק שני דברים להיות לו לאות זכרון.

סוף פרשה בחקותי באור הרא״ס (אות ע״ט) מה שהשיג ע״ז הרב המגיה מגרבע שנכנס לדיר להתעשר, אינו השגה, כי הפסיקתא לא אמרה פרט לאינה מעוברת כי אז היה הפרט כולל כל בהמה שאינה מעוברת כמו נרבע או שהתה כוס עיקרין וכו׳ אבל הפסיקתא אומרת „פרט לטריפה שאינה מעוברת" ר״ל שמחמת חליה אינה מעוברת וזה פשוט דאילו לפרש״י קשה קושית התוס׳ (חולין קל״ו) ד״ה פרט לטריפה, תימה מן המרכובה ולמטה כמי אינה עוברת ע״ש, אף שרש״י
מנחות

(מנחות ו׳) הרגיש בזה ודחק לפרש פרט לטריפה שאינה עוברת משום דאין לה חיות לא חשיב לה עוברת וכו׳ אבל מן הארכובה ולמטה כיון דאינה טריפה וחיה חשיב לה עוברת, אבל לדברי אחי הרב נ״י ניחא בפשיטות ויהיה הדרש אף לנ״ד טריפה חיה מ״מ מודה שאינה יולדת, ועיין (תוס׳ חולין ק״מ) ד״ה טרפות מהיות. [אבל הרואה בגמ׳ בכורות כ״ז יראה כי נכונים דברי המעיר].

בפרשה פינחס באור הרא״ס (אות ע״ו) ולא נקריב בשנה זו רק שני השפים באור לדבריו היינו ניסן ותשרי, ניסן דכתיב ראשון הוא לכם לחדשי השנה ותשרי דכתיב מלבד עולת החודש וכו׳, ול״נ דבש׳ ברכ״י א״ה סימן תכ״ז מביא דברי ר״י הראשון ז״ל ששאלתם למה אנו עושין ר״ח שני ימים דע דלא משום ספק אנו עושין כן, דא״כ כל ר״ח יהיה שני ימים. אלא מפני שחדושה של לבנה הוא כ״ט יום ומחצה וכו׳ תקנו לעשות אחד מלא ואחד חסר, ואנו מקדשים שניהם, יום שלשים לקידוש שזמנו לקדש, ועוד מקדשים יום מחר להיות מונים ממנו ימי החודש ושניהם נקראים ראש חודש, זה לקדוש וזה למנין, וכן היו עושים הנביאים הראשונים דכתיב (שמואל א׳ י״ח) ביום החודש השני עכ״ל בקיצור ועיין בתרגום יונתן שם וזה כוונת המחבר בכאן „מעוט השפים שניםֿ״ וס״ד דבחודש מלא יקריב מוספין בשני הימים ת״ל לחדשי השנה אשר רק ביום שהוא לקידוש ולהידוש הלבנה יקריב מוספין ולא ביום השני שהוא רק למנין ועיין תוס׳ (ר״ה ח׳) ד״ה שהחודש וכו׳ ונכון הוא, ע״כ דברי אחי הרב נ״י.

בפרשה שופטים. בביאורי (אות ק״ט) נשמט, כן הוא הגירסא בספרי, וכ״ה בפרש״י בחומש, אולם הגר״א גורס הקרא ויפג דוד בצקלג ימים שנים, והראיה רק כי מלת ימים הוא רק שנים, ולא לענין לתבוע שלום שני או שלשה ימים הראיה. ובזה מתורץ אשר הקשה לי בזה ידידי הרב ר׳ אלהנן ראזענבלום מפינסק אשר חשב כי הראיה היא לענין לתבוע שלום ב׳ או ג׳ ימים. וברור.

3 1761 05643253 7